

C
98

ENCYKLOPEDIA
KONSPIRACJI
WIELKOPOLSKIEJ
1939-1945

**ENCYKLOPEDIA
KONSPIRACJI
WIELKOPOLSKIEJ
1939-1945**

INSTYTUT
ZACHODNI

Archiwum Instytutu Zachodniego - Wylawnictwo
nr VIIIC

**ENCYKLOPEDIA
KONSPIRACJI
WIELKOPOLSKIEJ
1939-1945**

PRACE INSTYTUTU ZACHODNIEGO NR 64

Wydanie publikacji dofinansowane przez:
Komitet Badań Naukowych
Wydział Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu
Fundację Rozwoju Miasta Poznania

Wydanie publikacji dofinansowane przez:

Komitet Badań Naukowych
Wydział Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu
Fundację Rozwoju Miasta Poznania

**ENCYKLOPEDIA
KONSPIRACJI
WIELKOPOLSKIEJ
1939-1945**

Praca zbiorowa pod redakcją
Mariana Woźniaka

INSTYTUT ZACHODNI
POZNAŃ 1998

Redaktor: Teresa Otto

Komitet redakcyjny: Lubomira Broniarz-Press (sekretarz),
Roman Macyra, Jolenta Mazur, Ludwik Misiek,
Aleksandra Pietrowicz, Mirosława Ramza-Stępnik,
Maria Rutowska, Rafał Sierchuła,
Aleksandra Sobańska, Maciej Woźniak,
Marian Woźniak (przewodniczący), Henryk Zimniak

Aneks: Lubomira Broniarz-Press, Maria Rutowska,
Rafał Sierchuła

Indeks: Rafał Sierchuła

Mapki: Tadeusz Młeczak

Schematy organizacyjne: Ludwik Misiek, Rafał Sierchuła, Marian Woźniak

Projekt okładki: Ewa Wąsowska

© *Copyright by Instytut Zachodni*

ISBN 83-85003-97-5
PL ISSN 0860-2913

INSTYTUT ZACHODNI
61-854 Poznań, ul. Mostowa 27

Spis treści

Wstęp	7
Omówienie źródeł	8
Geneza i konstrukcja pracy	10
Polskie Państwo Podziemne	17
Geneza	19
Stan badań	35
Funkcjonowanie w Wielkopolsce	39
Wykaz skrótów	51
Hasła rzeczowe i biograficzne	57
Aneks	675
Bibliografia	761
Mapki i schematy	779
Indeks nazwisk i pseudonimów	785

Autorzy haseł

Bauer Piotr
Bednarski Jacek
Bielerzewska Aleksandra
Borkowska-Bagieńska Ewa
Broniarz-Press Lubomira
Choniawko Andrzej

Ciechanowski Konrad

Durczewski Jaromir

Gomolec Ludwik

Hemmerling Zygmunt
Hołub Czesław
Jakubek Edmund
Jaroszewski Zdzisław
Jędrzejewski Jerzy
Kaczmarek Zygmunt
Kaniewska Marianna
Kłys Stanisław

Kowalenko Halina

Kowalski Nikodem

Kozłowski Jerzy
Kraszewski Piotr
Krawiarz Kazimierz

Krychowski January

Kut Antoni
Ławniczak Irena
Łochyński Jerzy
Łuczak Czesław
Macyra Roman
Matusak Piotr
Matysek Kazimierz
Misiek Ludwik
Nawrocki Stanisław
Niesobski Henryk

Nikisch Jan Jacek

Olszewski Henryk
Olszewski Marian

Pałasik Nikodem

Pietrowicz Aleksandra
Pietrzak Jerzy
Polak Bogusław
Pospieszalski Karol Marian
Przychodzki Michał
Ramza-Stępnik Mirosława
Rożek Czesław
Rutowska Maria
Serwański Edward
Siczyński Marian
Sierchuła Rafał
Smoczkiwicz Aleksandra
Sobańska Aleksandra
Sosnowska Halina
Starczewski Mieczysław
Szczepaniak Daniel
Szymankiewicz Zenon
Śmigiel Kazimierz
Tycner Telesfor

Unierzyska Czesława Maria

Walczak Marian
Walendowska-Garczarczyk Anna
Waller Małgorzata
Węgierski Jerzy
Wikarjak Maria
Wilgocki Jerzy
Winiicka Magdalena
Woźniak Marian
Zarzycki Andrzej
Zbierski Stanisław
Zielonka Jerzy
Zimniak Henryk
Ziółkowska Anna
Żebrowski Leszek

Wstęp

Celem pracy jest utrwalenie i udokumentowanie udziału Wielkopolan w walce konspiracyjnej prowadzonej z okupantem przez naród polski od pierwszych do ostatnich dni II wojny światowej. Chcemy przede wszystkim po raz pierwszy przedstawić konspirację wielkopolską na obszarze macierzystym, przez który rozumiemy województwo poznańskie w granicach z 1 kwietnia 1938 r., wcielone do Rzeszy z pogwałceniem norm prawa międzynarodowego. Chcemy także ukazać aktywność niepodległościową wysiedleńców i uchodźców z Wielkopolski oraz ich wkład w walkę podziemną na terenie Generalnego Gubernatorstwa (GG), na kresach wschodnich, w głębi Rzeszy oraz we wszystkich strukturach Polski Podziemnej.

Podobne inicjatywy zostały już zrealizowane w Warszawie, Gdańsku i w Toruniu. Mamy tu na myśli cykl autorstwa Andrzeja Kunerta *Słownik biograficzny konspiracji warszawskiej 1939-1944*, Krzysztofa Komorowskiego *Konspiracja pomorska 1939-1947* oraz wydawany przez Fundację Archiwum Pomorskie Armii Krajowej *Słownik biograficzny konspiracji pomorskiej*. Nasza *Encyklopedia* łączy w sobie doświadczenia tych inicjatyw, nie powielając żadnej z nich.

Encyklopedia konspiracji wielkopolskiej 1939-1945 w jej ostatecznym kształcie jest wynikiem wieloletnich badań opartych na źródłach różnorodnej proveniencji. Stanowi też swoisty protest przeciwko tendencjom utrwalanym w literaturze. Ich podstawą jest uciekanie od źródeł na rzecz kompilacji przenoszonych następnie do historiografii ogólnokrajowej i światowej ze szkodą dla opinii o mieszkańcach Wielkopolski. W ten sposób wiedzie prosta droga do umacniania półprawd i mitów. Jesteśmy przekonani, że pisząc o konspiracji wielkopolskiej, należy ujmować łącznie działalność Wielkopolan w Kraju Warty oraz w rejonach ich wojennego zamieszkania. Tylko w takim ujęciu upadną mity o bierności niepodległościowej Wielkopolski w latach okupacji.

Perspektywa badawcza przyjęta w tej pracy, różniąca się od przeważającej w historiografii – zwłaszcza Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej –

wymaga wprowadzenia czytelników w złożoną problematykę fenomenu światowego, jakim było Polskie Państwo Podziemne (PPP). Jemu też poświęcamy dalej nieco szersze omówienie.

Omówienie źródeł

Wielką trudnością, która towarzyszyła naszym badaniom, było znaczne rozproszenie źródeł. Większości z nich nie wykorzystywali autorzy literatury przedmiotu. Dotyczy to w równej mierze problematyki polskiej konspiracji w Wielkopolsce, jak też systemu okupacyjnego ziem wcielonych do Rzeszy w tych aspektach, które determinowały możliwości polskich działań. Istnieje zasadnicza różnica między zaawansowaniem badań nad konspiracją a stanem badań nad dziejami okupacji. Tej ostatniej poświęcono wiele ważnych prac, zajmowali się nią wybitni historycy, ukazały się liczne wydawnictwa źródeł. Mamy na myśli głównie cykl wydawniczy Instytutu Zachodniego „Documenta Occupationis” i prace autorów tej miary, co Karol Marian Pospieszalski, Czesław Łuczak, Edward Serwański, Stanisław Nawrocki, Zbigniew Janowicz, Jerzy Marczewski, by wymienić tylko przykładowo.

Przyjęta przez nas metoda traktowania polskiej konspiracji w kategoriach PPP domagała się ponownego odczytania źródeł i odmiennej ich interpretacji. Pozornie regionalne problemy konspiracji wielkopolskiej wymagały uwzględnienia ciągłości państwowości polskiej, gdyż konspiracja działała w jej ramach ustrojowych. Należało też inaczej zaakcentować system okupacyjny ziem wcielonych, choćby z racji dużej jego specyfiki.

Różnorodne źródła, które uwzględniliśmy, można podzielić na polskie i niemieckie, biorąc pod uwagę organ ich wytworzenia. Przede wszystkim należy wymienić zespoły akt najwyższych władz cywilnych i wojskowych Rządu Rzeczypospolitej, działającego początkowo we Francji, a następnie w Wielkiej Brytanii, i jego organów w okupowanym kraju (Główniej Delegatury Rządu RP na ziemi polskie wcielone do Rzeszy z siedzibą w Poznaniu, Delegatury Rządu RP na Kraj i Komendy Główniej Związku Walki Zbrojnej-Armii Krajowej, Politycznego Komitetu Porozumiewawczego, Rady Jedności Narodowej). Podstawowe dla tematu źródła, wytworzone przez wielkopolskie kierownictwa podziemnych władz cywilnych i wojskowych, zaginęły bezpowrotnie w następstwie kolejnych dekonspiracji i aresztowań. Przedwojenne źródła informujące o przygotowaniach na wypadek wybuchu wojny służb specjalnych Wojska Polskiego (WP), organizacji kombatanckich i społecznych – zachowane tylko częściowo

w archiwach i w zbiorach prywatnych najczęściej w formie pojedynczych dokumentów (kserokopii) – znajdują się obecnie w Fundacji Archiwum Poznańskie Armii Krajowej i Walki o Suwerenne Prawa Narodu (FAK) przy Instytucie Zachodnim w Poznaniu.

Akta naczelnych władz Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie są zdeponowane w Londynie w Instytucie Polskim i Muzeum im. Generała Władysława Sikorskiego (IPMS) oraz w Studium Polski Podziemnej (SPP). Kontekst wielkopolski ma w nich znaczenie peryferyjne. Zwracają uwagę luki w dokumentacji z okresu działania Rządu RP we Francji. Znaczną część dokumentów zniszczono w okresie jego ewakuacji do Wielkiej Brytanii, część z nich przed zniszczeniem zmikrofilmowano i przewieziono do Wielkiej Brytanii.

We fragmentach akt Prezydium Rady Ministrów (PRM) i Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (MSW) – zarówno w IPMS, jak też w SPP – znajdują się jedynie ślady poglądów przywódców organizacji „Ojczyzna” na koncepcję powstającej w kraju konspiracji i jej oczekiwań na działania Rządu. Świadczą one o tym, że konspiracja wielkopolska od początku stała na stanowisku ciągłości państwowości polskiej, a jej przywódcy starali się wpływać na decyzje Rządu. Bez wątplenia rzecznikiem spraw wielkopolskich w Rządzie RP był minister Marian Seyda.

W liczącym 530 jednostek archiwalnych zespole Oddziału VI Sztabu NW, obejmującym całokształt spraw kraju, w SPP występują liczne, choć rozproszone informacje o wielkopolskich organizacjach podziemnych. Nie jest to jednak pełna baza źródłowa tego Oddziału. Po 1989 r. okazało się, że część akt przewiózł do kraju płk Marian Utnik. Po jego aresztowaniu przez Informację Wojskową w 1949 r. akta te zostały skonfiskowane. Obecnie znajdują się jako zbiór w Centralnym Archiwum Wojskowym (CAW) w Warszawie.

W archiwach w kraju na uwagę zasługują zbiory Archiwum Akt Nowych (AAN), Wojskowego Instytutu Historycznego (WIH), Centralnego Archiwum Ruchu Ludowego, Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk, Głównej Komisji Badania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu Instytut Pamięci Narodowej (AGKIPN) i podległych jej Okręgowych Komisji w Poznaniu i w Łodzi (OKBZPNIPN).

Okręg Poznański Związku Walki Zbrojnej-Armii Krajowej (ZWZ-AK) nie posiada większego zbioru archiwalnego, tym samym konieczne było pełne wykorzystanie fragmentów akt, które przechowały się w zbiorach prywatnych. Ich zbieraniem i mikrofilmowaniem zajmował się autor ponad 30 lat. Obecnie zostały one uporządkowane i włączone do zbioru FAK.

Szczałki źródeł do dziejów konspiracji wielkopolskiej, w tym dokumenty i relacje uczestników różnych organizacji, znajdują się też w większości archiwów i placówek naukowo-badawczych w wielu miastach, w muzeach

regionalnych, izbach pamięci, a nawet w szkolnych izbach pamięci. Wielką rolę posiadają akta weryfikacji osobowej w organizacjach kombatanckich, zwłaszcza przeprowadzonej po 1989 r. Relacje uczestników konspiracji i ich rodzin traktowano w naszych badaniach ze szczególną ostrożnością i poddawano dokładnej weryfikacji.

Podobnie jak źródła polskie, tak samo źródła niemieckie związane z tematem są rozproszone w różnych archiwach w kraju i za granicą: w Republice Czeskiej, w Republice Federalnej Niemiec, w Rosji i w USA. Nie do wszystkich udało się dotrzeć. Do kwestii systemu okupacyjnego szczególnie pomocne były akta niemieckich władz cywilnych i partyjnych Kraju Warty oraz różnego rodzaju policji. Wielką przydatność okazały akta Ministerstwa Sprawiedliwości Rzeszy (*Reichsjustizministerium*), których dużym zbiorem dysponują AGKIPN w Warszawie oraz AAN. W AGKIPN podobne znaczenie ma zbiór wyroków Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (*Oberlandesgericht Posen*) za lata 1940-1945. Analizując jego zawartość, można było ustalić, że Wyższe Sądy Krajowe, w tym interesujący nas w szczególności *Oberlandesgericht Posen*, wyrokowały na ogół w sprawach polskiej konspiracji tylko do połowy 1943 r. Później – poza nielicznymi przypadkami – kwestie te zostały wyłączone z postępowania prokuratorsko-sądowego i pozostawione wyłącznie w gestii Gestapo na podstawie porozumienia z 18 IX 1942 r. między Heinrichem Himmlerem, Reichsführerem SS a Otto Thierackiem, ministrem sprawiedliwości Rzeszy. W związku ze zniszczeniem akt Gestapo podczas ewakuacji Poznania korzystano z dużego, aczkolwiek niekompletnego zespołu akt Gestapo Łódź, odnajdując w nim liczne informacje o strukturach konspiracyjnych Wielkopolski. Dużą trudność w badaniach sprawiało to, że z nieznanых powodów nie zachowały się akta tego Gestapo z lat 1944-1945.

W toku badań zgromadzono także bogatą ikonografię, zwłaszcza fotografie żołnierzy i członków konspiracji wielkopolskiej. Udało się również odnaleźć niektóre schematy, plany terenów i obiektów, głównie strategicznych, przygotowane w czasie wojny do potrzeb powstania.

Geneza i konstrukcja pracy

W 1988 r. w Instytucie Zachodnim podjęto badania źródłowe nad konspiracją wielkopolską lat 1939-1945. Były one kontynuacją prac autora rozpoczętych w 1963 r. i nawiązywały do inicjatyw, które – według wskazań prof. dra hab. Aleksandra Płoskiego – realizowali w dużych

zespołach badawczych historycy warszawscy związani z AK. Wprawdzie te działania motywowały głównie przyczyny polityczne, a ich celem było przeciwdziałanie zakłamaniom oficjalnej historiografii, to jednak po zmianie systemu ustrojowego w Polsce nie utraciły one nic ze swojej wartości. W kraju nie nastąpił bowiem renesans badań źródłowych. Utrudniony dostęp do rozproszonych źródeł do dziejów PPP, a stosunkowo łatwe dojście do źródeł okupacyjnych władz niemieckich prowadziły do kolejnej deformacji obrazu polskiej konspiracji w literaturze.

Inspiratorem leksykologicznych i encyklopedycznych badań źródłowych, prowadzonych nieoficjalnie, a częściowo konspiracyjnie, był płk dypl. Kazimierz Pluta-Czachowski. Jego zasługą było zachęcenie do skorzystania z doświadczeń i dorobku przedwojennej Społecznej Komisji Historycznej Powstania Wielkopolskiego, działającej w Poznaniu do wybuchu wojny w 1939 r.

W 1989 r. rozpoczęto w Instytucie Zachodnim prace nad słownikiem biograficznym konspiracji wielkopolskiej, wychodząc z założenia, że na kształt konspiracji znaczący wpływ mieli poszczególni ludzie. Uzgodnienie doboru haseł było trudne, gdyż powstał rozdźwięk między ogólnym postępowaniem w stanie badań a sugestiami środowisk kombatanckich. Wytypowane wstępnie 200 haseł rozrosło się do ponad tysiąca, ale ich dobór był przypadkowy. Miało to istotny wpływ na zmiany w koncepcji słownika, nad którym pracował początkowo zespół w składzie: Maria Rutowska, Mirosława Ramza-Stępiak, Aleksandra Sobańska i Marian Woźniak.

Przez kilka lat prace zmierzały do edycji wielotomowego wydawnictwa, wzorowanego na *Słowniku biograficznym konspiracji warszawskiej*. Jednak względy finansowe i organizacyjno-naukowe spowodowały zawężenie planów do słownika jednotomowego, dla którego przewidywano późniejszy suplement. Napływające do zespołu informacje i materiały wymagały rozwinięcia szerokich badań weryfikujących i selekcji. Konsultacja naukowa prof. Czesława Łuczaka wpłynęła na ostateczną koncepcję projektu *Encyklopedii konspiracji wielkopolskiej 1939-1945*, obejmującej łącznie problematykę rzeczową i biografistykę w układzie alfabetycznym.

W pracach nad ustaleniem spisu haseł do ostatecznego kształtu *Encyklopedii* uczestniczyli: Lubomira Broniarz-Press, Jerzy Łochyński, Aleksandra Pietrowicz, Maria Rutowska, Rafał Sierchuła, Zenon Szymankiewicz, Marian Woźniak i Henryk Zimniak. Prace techniczne (kartoteki, indeksy, bibliografia) prowadziły Aleksandra Sobańska i Jolenta Mazur.

Spośród środowisk kombatanckich w konsultacjach brali udział: Aleksandra Bielerzewska, Bolesław Gajewski, Jerzy Gawroński, Marianna Kaniewska, Ludwik Misiek, Jan Jacek Nikisch, Jan Podhorski i Edward Serwański. Kontakty te obfitowały w wiele kontrowersji, gdyż kombatancki

mają własny obraz czasów, które obserwowali i niejednokrotnie sami tworzyli fakty historyczne. Obiektywizm naukowy zmuszał do przeciwstawienia się subiektywnym kryteriom sympatii i antypatii, zwłaszcza ocenom ugruntowanym wśród kombatantów przez całe lata.

Przez dłuższy czas nie udawało się zorganizować niezbędnych badań źródłowych, nie prowadziła ich też żadna placówka naukowa w Poznaniu. Nie można było zatem liczyć na przyspieszenie tych prac czy korzystanie z doświadczeń warsztatowych. Dążąc do zespolenia badań źródłowych nad konspiracją wielkopolską, powołaliśmy w 1992 r. przy Instytucie Zachodnim Fundację Archiwum Poznańskie Armii Krajowej i Walki o Suwerenne Prawa Narodu jako społeczny ośrodek myśli historycznej. Fundacja, rok później, uzyskała osobowość prawną. Połączenie wieloletniego dorobku badawczego jej członków i współpracowników przyspieszyło przygotowanie dzieła.

Początkowo, pomimo szczegółowych weryfikacji źródeł, nie można było ustalić jednoznacznie szeregu faktów z działalności konspiracji wielkopolskiej. W wielu przypadkach źródła niemieckie i polskie przedstawiały te same fakty odmiennie. Z podobną sytuacją mieliśmy do czynienia, gdy jedynym źródłem były relacje bądź wspomnienia członków konspiracji. Fakty nie zweryfikowane nie zostały uwzględnione w pracy. Stosunkowo łatwe było ustalenie nazw własnych poszczególnych struktur konspiracyjnych, ich chronologii i wzajemnych powiązań. Udało się też rozwiązać szereg kryptonimów czy pseudonimów, które są charakterystyczne dla tajnie prowadzonej działalności. Znaczne natomiast trudności występowały w badaniu stopnia zaawansowania organizacyjnego poszczególnych struktur konspiracyjnych, liczby członków czy zabarwienia politycznego. Podobnie kłopotliwe było ustalenie stosunku organizacji konspiracyjnych do Polskiego Państwa Podziemnego, gdyż sprawy te kształtowały się inaczej w GG, inaczej w Kraju Warty. Były to dwie odmiennie rzeczywistości, stąd nie jest możliwe porównywanie ich systemów okupacyjnych.

Dalsze utrudnienia w doborze haseł sprawiało przyjęcie jednolitych zasad selekcji. Niepowodzeniem zakończyły się próby zastosowania kryteriów sprawowanej funkcji w konspiracji czy ofiary z życia. Ostatecznie przyjęto stan badań z uwzględnieniem reprezentatywności poszczególnych struktur konspiracyjnych i ich wewnętrznych podziałów bez pomijania zwykłych żołnierzy i członków, odpowiednio do ich osiągnięć i zasług. Ustalono bowiem, że dokonania konspiratora są ważniejsze niż fakt czy przeżył wojnę, czy zginął. Stąd w *Encyklopedii* uwzględniono też osoby żyjące.

Ujawnione braki w nadesłanych materiałach wymagały od nas dodatkowych badań. Ułatwiały je wcześniej zgromadzone w Instytucie Zachod-

nim kserokopie dokumentów akt niemieckich *Reichsjustizministerium* i *Oberlandesgericht Posen*, będących w posiadaniu Archiwum Głównej i Okręgowych Komisji Badania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu Instytut Pamięci Narodowej. Z tych dokumentów niemieckich Maria Rutowska opracowała 658 not biograficznych aresztowanych żołnierzy i członków konspiracji wielkopolskiej. Zostały one uzupełnione o kolejnych 129 not, które przygotowali Lubomira Broniarz-Press i Rafał Sierchuła. Opracowanych w formie aneksu 787 not biograficznych zawiera: imię i nazwisko, datę i miejsce urodzenia oraz zamieszkania, informacje o wyroku i wymierzonej karze, a także w nielicznych przypadkach o więziennych losach. Występujące w notach znaki zapytania oznaczają brak informacji lub jej wątpliwość. W zamierzeniu redakcji publikowane w aneksie noty biograficzne stanowią punkt wyjścia do dalszych badań nad biografistyką konspiracji wielkopolskiej. Ich duża liczba świadczy o lukach w stanie badań nad losami Wielkopolan pod okupacją niemiecką.

Przy opracowaniu hasel, aby uniknąć błędów w pisowni nazwisk, konfrontowano treść informacji niemieckich z aktami urzędów stanu cywilnego województw: poznańskiego, leszczyńskiego, kaliskiego, pilskiego, a niejednokrotnie innych części kraju. Drugim obiektem porównań były zapisy w zachowanych archiwaliach poszczególnych organizacji z kartami meldunkowymi z okresu okupacji, a także sprzed wojny. Przeprowadzono też szeroką korespondencję z konspiratorami i ich rodzinami oraz ze środowiskami, stowarzyszeniami kombatanckimi, muzeami regionalnymi, izbami pamięci i dysponentami zbiorów prywatnych. W toku prac weryfikujących najwięcej błędów ustalono w pisowni nazwisk oraz w nazwach organizacji, mylnie były także ich kryptonimy; zdarzały się pomyłki w określeniu podległości struktur Okręgu Poznańskiego ZWZ-AK i Okręgu ZWZ-AK Łódź. W wielu przypadkach, pomimo usilnych starań, nie udało się ustalić tak ważnych informacji, jak imiona rodziców, dane o rodzinie itp. Charakterystyczne dla niemieckich informacji o zgonach konspiratorów było pomijanie imion rodziców, także często miejsc urodzenia, co praktycznie uniemożliwiało dotarcie do polskich zapisów stanu cywilnego. Wymagało to tysięcy listów kierowanych do faktycznych i domniemych urzędów miejsca urodzenia dla zweryfikowania danych osobowych. Działania te nie zawsze były skuteczne. Badania nad niemieckimi aktami stanu cywilnego potwierdziły naszą tezę, że w przypadku postępowań sądowych zakończonych wyrokami śmierci zarejestrowano tam 95% stanu faktycznego. Tej uwagi nie można odnieść do postępowań prowadzonych wyłącznie przez Gestapo.

Dążeniem redakcji *Encyklopedii* było kierowanie się historycznymi kryteriami selekcji w taki sposób, aby opracowanie zawierało podstawowy

zasób wiedzy o konspiracji wielkopolskiej, oparty na najnowszych wynikach badań. Nadesłane do redakcji materiały poddane zostały gruntownej weryfikacji i daleko idącym zmianom merytorycznym.

W biografistyce – zgodnie z prawdą historyczną – preferowano struktury PPP, nie eliminując tych, które stanowiły opozycję, a działały w ich otoczeniu. Starano się stosować kryterium reprezentatywności we wszystkich formacjach i w ich przekroju organizacyjnym. O powodzeniu tych zabiegów decydował głównie stan badań. W zapisach biograficznych zawarto też wątek dotyczący Niemców, którzy brali bezpośredni udział w konspiracji wielkopolskiej lub ją wspomagali. Problematyka ta wymaga dalszych badań.

Hasła biograficzne podzielono na dwie grupy: biogram o objętości 1-4 stron maszynopisu i nota biograficzna 1/3-1 strony. Biogram zawiera: nazwisko i imię, roczne daty życia, pseudonim, przynależność organizacyjną, krótki opis życia i działalności politycznej oraz zawodowej, datę śmierci, dane o odznaczeniach i rodzinie. W nocie są dane o aresztowaniu, pobycie w więzieniach, wyrokach, ewentualnie o dacie śmierci.

Zapisy bibliograficzne pod hasłami ograniczono do niezbędnego minimum wyłącznie ze względu na objętość wydawnictwa. Z tych samych przyczyn nie podejmowano polemiki z literaturą dotyczącą konspiracji wielkopolskiej, gdyż – według nas – nie ujmuje ona problematyki w kategoriach PPP.

Ostateczny kształt *Encyklopedii* oddanej do rąk czytelnika zawiera w 1213 hasłach następujące zagadnienia badawcze:

1. system okupacyjny Kraju Warty wpływający bezpośrednio na możliwości konspiracji wielkopolskiej – 31 haseł (organizacja aparatu terroru i jego funkcjonowanie, niektóre aspekty statusu ludności polskiej, rola mniejszości niemieckiej i jej uwarunkowania historyczne, problem innych mniejszości narodowych);
2. organizacje konspiracyjne Wielkopolski i ich ogniwa terytorialne – 59 haseł (w tym struktury tajne i jawne sprzed wojny, które miały wpływ na początki konspiracji wielkopolskiej i do tradycji których odwoływał się Okręg Poznański AK);
3. instytucje struktur konspiracyjnych w Wielkopolsce i ich zakres działalności – 51 haseł;
4. mechanizmy działania konspiracji oraz technika konspiracyjna wraz z nazewnictwem – 57 haseł;
5. udział Wielkopolan w konspiracji poza Wielkopolską – 14 haseł (nie udało się udokumentować działalności Wielkopolan w kilku okręgach AK, zwłaszcza na kresach wschodnich);
6. prasa podziemnej Wielkopolski – 52 hasła;
7. biografistyka żołnierzy i członków konspiracji – 949 haseł.

Na końcu edycji umieszczono bibliografię, indeks nazwisk oraz schematy organizacyjne i mapki obrazujące zasięg Armii Krajowej, Batalionów Chłopskich i Narodowych Sił Zbrojnych.

Niniejsza praca nie mogłaby się ukazać bez znaczącego udziału i pomocy historyków w kraju i za granicą, a także życzliwego klimatu środowisk kombatanckich oraz urzędów i instytucji Wielkopolski.

Dziękujemy prof. drowi hab. Antoniemu Czubińskiemu za inicjatywę podjęcia badań źródłowych nad konspiracją wielkopolską w Instytucie Zachodnim, za życzliwe rady metodologiczne prof. drowi hab. Czesławowi Łuczakowi, prof. drowi hab. Stanisławowi Nawrockiemu, prof. drowi hab. Edwardowi Serwańskiemu i doc. drowi Mieczysławowi Starczewskiemu, a za merytoryczną pomoc płkowi doc. drowi hab. Krzysztofowi Komorowskiemu, mjr. drowi Henrykowi Piskunowiczowi, drowi Bogdanowi Chrzanowskiemu oraz mgr Aleksandrze Pietrowicz.

Z wdzięcznością podkreślamy życzliwe udostępnianie akt przez dyrektora AGKIPN doc. dra Mieczysława Motasa i dyrektora OKBZPNPIP w Łodzi mgr. Antoniego Galińskiego.

Szczególne podziękowania należą się członkom i współpracownikom FAK, którzy na rzecz *Encyklopedii* przekazali wyniki swoich wieloletnich badań oraz wykonali szereg prac naukowych i technicznych, wnosząc znaczący wkład w ostateczny kształt dzieła. Wśród tej grupy osób obowiązkiem naszym jest podziękować: dr hab. Lubomirze Broniarz-Press (biografistka Wojskowej Organizacji Ziemi Zachodnich), drowi Romanowi Macyrze (prasa podziemnej Wielkopolski), mgrowi Ludwikowi Miśkowi (konspiracja poza Wielkopolską), mgr Aleksandrze Pietrowicz (biografistka organizacji „Ojczyzna”), mgrowi Leszkowi Żebrowskiemu i mgrowi Rafałowi Sierchule (organizacja Obozu Narodowego, biografistka Narodowej Organizacji Wojskowej i Narodowych Sił Zbrojnych) oraz drowi Henrykowi Zimniakowi (represyjność systemu okupacyjnego w Kraju Warty), pani Halinie Całkowej i drowi Marianowi Stencłowi (tłumaczenia), mgrowi Tadeuszowi Mleczakowi (wykonanie mapek).

Należne podziękowania kierujemy do niosących nam pomoc w kwerendach archiwalnych za granicą: dra Armina Zieglera, dra Herberta Michela, dra Michaela Fedrowitza, pana Teodora Müllera, dr Cynthii Engelmann oraz mgr. Andrzeja Suchcitz.

Jesteśmy świadomi, że 949 haseł biograficznych zawartych w niniejszej edycji stanowi zaledwie ułamek 12 tys. informacji osobowych o wielkopolskich konspiratorach. Zebrane przez autora od 1963 r., dotąd nie zweryfikowane i zbadane, będą oczekiwać na swojego historyka jako niegodne Wielkopolski memento o braku zbiorowej i indywidualnej pamięci o Tych, którzy w latach 1939-1945 służyli sprawie niepodległości.

Oddając do rąk czytelnika *Encyklopedię konspiracji wielkopolskiej 1939-1945* jesteśmy świadomi jej niedostatków. Zadanie, które podjęliśmy, nie było łatwe, a związane z nim trudności piętrzyły się coraz bardziej w poszczególnych fazach kształtowania koncepcji. Jeżeli zatem *Encyklopedia*, choćby w tej niedoskonalej postaci, zaspokoi częściowo aspiracje Wielkopolan oraz okaże się pomocna w rozbudzeniu świadomości historycznej w regionie i przerwie charakterystyczną niemoc, a także znowę milczenia wokół dziejów konspiracji wielkopolskiej uznamy, że nasze zamierzenia zostały spełnione.

Poznań, w czerwcu 1998

Marian Woźniak

Polskie Państwo Podziemne

Klęska militarna Polski we wrześniu 1939 r. nie oznaczała kapitulacji narodu, który od początku okupacji stał w zdecydowanym oporze przeciw najeźdźcom. Możemy zatem mówić o przekształceniu się form walki jako o procesie, w którym uczestniczyła większość społeczeństwa, a który sprzyjał kreowaniu Polskiego Państwa Podziemnego. Społeczeństwo polskie narzuconą mu przemoc odrzucało z motywów moralnych i prawnych. Istniał oparty na konstytucji Rząd Rzeczypospolitej, a w rozumieniu prawa międzynarodowego ciągłość państwa nie była przerwana pomimo okupacji całego kraju i bezprzykładnej aneksji większości obszarów przez Rzeszę Niemiecką i Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR).

Powszechne przekonanie o ciągłości państwowości polskiej, obowiązywaniu prawa polskiego i potrzebie legalizmu działania usunęło w cień poczucie krzywdy, którą znacznej części Polaków wyrządziły rządy sanacji. Wiara, że system ten nie wróci już po wojnie, tworzyła rzeczywistość i legendę Polski Podziemnej, wszechogarniających życie okupowanego kraju struktur konspiracyjnych i ruchów społecznych o charakterze cywilnym i wojskowym, z którymi identyfikowała się większość Polaków.

Historycy zgadzają się z faktem, że Polska Podziemna, w naszym przekonaniu, stanowiła w sensie organizacyjnym i prawnym ewenement w skali Europy. Nie są natomiast jednomyślni co do samej nazwy PPP i jej rozumienia. W istocie należy rozróżnić dwie rzeczywistości: opór stawiany przemocy okupantów i struktury organizacyjne ujmowane w kategoriach polityczno-prawnych. Istotne znaczenie ma nie doceniany legalizm najwyższych władz Rzeczypospolitej działających na emigracji na podstawie konstytucji z 1935 r. Szczególnie ważna rola pod tym względem spoczywała na organach władzy wykonawczej. Nie bez znaczenia był fakt, że elity władz tworzyli ludzie tej miary co gen. Władysław Sikorski czy w końcowej fazie wojny Stanisław Mikołajczyk.

O powszechnym uznaniu Rządu przez społeczeństwo znajdujące się pod okupacjami decydowały kwestie prawne, polityczne i pragmatyczne. Chodziło tu głównie o właściwą reprezentację państwa na forum międzynarodowym (co gwarantowało uznanie Rządu przez większość państw

Europy i świata) oraz o wiarygodne w opinii społecznej deklaracje. Wynikało z nich, że Rząd nie zamierza kontynuować polityki sanacyjnej oraz że jego mandat wygaśnie z chwilą odzyskania niepodległości, natomiast o kształcie odbudowanej Polski zadecyduje naród w wolnych wyborach.

Istotą PPP było pełne poszanowanie obowiązującej konstytucji i wydanych na jej podstawie aktów prawnych, których nie można było zmienić w czasie wojny. O mandat Rządu ubiegały się dwa wielkie piony konspiracji w kraju. W uproszczeniu nazywamy je konspiracją cywilną i wojskową.

W warunkach toczącej się wojny szczególna rola przypadła konspiracji wojskowej, której przewodniczył Związek Walki Zbrojnej, przekształcony po akcji scaleniowej w 1942 r. w Armię Krajową. Do powstałych w niej schematów organizacyjnych i wzorców dopasowane były piony organizacji cywilnej. Pewną rolę formacyjną odegrała powołana w 1939 r. z mandatu władz przedwrześniowych Służba Zwycięstwu Polski (SZP). Różnica w jej koncepcjach, w stosunku do realizowanego modelu ustrojowego PPP, polegała na zamiarze utworzenia jednolitej formacji wojskowo-politycznej kraju. Pewne znaczenie przypadło też tworzonej przed wojną Korporacji Braterstwa Czołem Sikorskiemu (CS).

Od początku okupacji konspiracja wojskowa była głównym rzecznikiem nie tylko kontynuowania nieprzejednanej walki z okupantem, ale także tworzenia wszystkich szczebli władzy państwowej, co znajdowało oparcie w dekrecie o stanie wojennym. Model organizacyjny realizowany przez AK przewidywał trzy kategorie podziemnego wojska: służbę czynną, rezerwę oraz pospolite ruszenie. Koncepcja ta mogła mieć zasadnicze znaczenie w realizacji planów zbrojnego powstania.

Konspiracja wielkopolska, która stanowi główny temat naszych rozważań, a której specyfikę przedstawiamy nieco dalej, powstała i działała w niezwykle trudnych warunkach. Na ziemiach wcielonych do Rzeszy istniała szczególna konfrontacja niemiecko-polska. Charakteryzowało ją ze strony okupanta dążenie do likwidacji biologicznej Polaków i ich kultury. Wielkopolanie odrzucali wszelką ewentualność kolaboracji, stawiając zdecydowanie na walkę. Należy także podkreślić, iż Niemcy nie oczekiwali innej postawy. Pamiętali dobrze znaczenie tak Poznańskiego, jak Pomorza i Śląska w obronie polskości.

Z drugiej strony Wielkopolanie zdawali sobie sprawę, że reprezentują kolebkę państwowości polskiej i wciąż żywe były wśród nich tradycje walk niepodległościowych. Mieli za sobą bogate doświadczenia zmaganiań narodowościowych w okresie zaboru pruskiego i efekty pracy organicznej. Nadto z odzyskaniem niepodległości wiązali własną koncepcję powrotu Polski na ziemię uznawaną za macierzyste, które po I wojnie światowej nie znalazły się w granicach Polski. Konspiracja wielkopolska od początku

aspirowała do odegrania czołowej roli państwowotwórczej na całym obszarze ziem zachodnich.

Wyniki naszych badań wskazują na to, że naukowe elity polityczne i społeczne przedwojennego Poznania zdołały stworzyć jeszcze przed aresztowaniami i wysiedleniami we wrześniu 1939 r. podstawy koncepcyjne i organizacyjne przyszłych struktur PPP w Wielkopolsce, a uczyniły to autonomicznie. Podobnie zresztą postąpiono w Krakowie czy w Warszawie. W tym sensie można mówić o Poznaniu jako o ośrodku państwowej konspiracji zachodniej, do czego będziemy jeszcze nawiązywać.

Ramy czasowe określone w tytule pracy mają charakter wyłącznie symboliczny. Wiadomo bowiem, że zawiązki konspiracji powstały w Wielkopolsce już w 1938 r. jako wynik przewidywania rozwoju sytuacji na wypadek wybuchu wojny z Niemcami. Również miały znaczenie różnego rodzaju „pogotowia”, inspirowane od jesieni 1938 r. (zajęcie Zaolzia) przez organizacje kombatanckie, społeczne i młodzieżowe, czy inicjatywa Komitetu Obywatelskiego, któremu po ewakuacji władz rządowych w 1939 r. przewodniczył w Poznaniu Cyryl Ratajski. Podobnie symbolicznie przedstawiają się końcowe daty konspiracji. Nie sprzyjający dla niepodległości rozwój wydarzeń w 1945 r. sprawił, że większość struktur wielkopolskich PPP nie zaprzestała działań konspiracyjnych z chwilą wyparcia Niemców przez Armię Czerwoną. W tej kwestii możliwa była do przyjęcia ścisła data 1 lipca 1945 r., kiedy w Krakowie zebrała się po raz ostatni Rada Jedności Narodowej. Ogłoszono wtedy publicznie Odezwę do narodu, uchwalono Testament Polski Podziemnej i podjęto uchwałę rozwiązującą faktycznie PPP. Działania prowadzone po tym terminie, zwłaszcza przez struktury wojskowe konspiracji wielkopolskiej, miały już inny charakter.

Zasięg terytorialny naszych badań, w myśl zasad obowiązujących w ZWZ-AK, ograniczał się do obszaru województwa poznańskiego według podziału administracyjnego kraju z 1 kwietnia 1938 r. Nastręczało to ogromne trudności wynikające z faktu, iż część ogniw konspiracji wielkopolskiej działała w GG, zwłaszcza w Warszawie. Również miały znaczenie inicjatywy konspiracyjne na obszarze Starej Rzeszy (*Altreich*), zmierzające do rewindykacji ziem macierzystych. Głównymi kierunkami ekspansji konspiracji wielkopolskiej były obszary Dolnego Śląska oraz rejon Krzyż – Piła.

Geneza Polskiego Państwa Podziemnego

Znawcy problematyki doszukują się genezy PPP w różnych okresach najnowszej historii Polski. Zdania historyków są pod tym względem bardzo różnicowane. Nie zawsze używanie zamiast PPP terminu „ruch oporu”

oznacza negację legalizmu władz Rzeczypospolitej Polskiej (RP) w okresie wojny. Najdalej idące hipotezy wzorców ideowych dla konspiracji lat 1939-1945 sięgają Powstania Styczniowego 1863 r. Takie stanowisko odnajdujemy w pracach Stanisława Salmonowicza. Tomasz Strzembosz już w latach siedemdziesiątych uważał, że „bezpośrednia geneza Polskiego Państwa Podziemnego, w najszerszym rozumieniu, wywodzi się z różnych struktur przedwojennego życia politycznego, państwowego i społecznego”. Podobne stanowisko zajmowali publicznie od 1956 r. żyjący oficerowie Komendy Głównej AK, przede wszystkim płk Kazimierz Pluta-Czachowski i płk Ludwik Muzyczka-Sułkowski. Nie znajdując zrozumienia u władz Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL), zainicjowali niezależne badania historyczne, które znamy pod nazwą „akcji historycznej”¹.

Jednoznacznie za istnieniem PPP opowiadali się historycy polscy piszący na emigracji, by wspomnieć Stefana Korbońskiego, Stanisława Kauzika, Tadeusza Bora-Komorowskiego czy Tadeusza Zawadzkiego-Żenczykowskiego². Warto tu zasygnalizować, że spory historyków wokół istoty zjawiska doprowadziły w skali światowej do stanowisk skrajnych. Dyskontowano w nich polityczny podtekst uporu, z jakim niektórzy historycy w kraju obstawali przy mechanicznym przenoszeniu na grunt ZSRR i państw satelickich francuskiego pojęcia „la résistance”, oznaczającego opór. Nie wdając się w istotę różnic pomiędzy tym, co w historiografii zachodniej rozumie się przez pojęcie „ruch oporu” w odniesieniu do okupowanych państw Europy zachodniej a polskim fenomenem PPP, warto zaznaczyć, że historycy zachodni zauważyli podtekst polityczny w preferowaniu, przykładowo w Polsce, określenia „ruch oporu”. Sprzyjało temu używanie zamiennie terminów „konspiracja”, „Polska Podziemna”, „antyhitlerowskie podziemie”, co u nie znających polskich realiów, np.

¹ S. Salmonowicz: *Polskie Państwo Podziemne (PPP) 1939-1945*. W: *Walka podziemna na Pomorzu w latach 1939-1945*. Toruń 1990 s. 11-50; tenże: *Ludwik Muzyczka 1900-1977. Polityk i żołnierz*. Warszawa 1992 s. 29-39 oraz s. 73-84; tenże: *Z dziejów struktur Polskiego Państwa Podziemnego (1939-1945)*. „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1992 z. 1-2 s. 179-187. Por. T. Strzembosz: *Armia Krajowa jako środowisko wychowawcze*. W: *Walka podziemna na Pomorzu ...* s. 53-66. Por. K. Pluta-Czachowski: *Organizacja Orła Białego. Zarys genezy, organizacji i działalności*. Warszawa 1987 s. 9-21 i 157-190. Por. M. Ney-Krwawicz: *Komenda Główna Armii Krajowej 1939-1945*. Warszawa 1990. Por. Cz. Madajczyk: *Państwo podziemne w okupowanej Polsce (Analiza pojęcia w historiografii)*. W: *Państwo w polskiej myśli politycznej*. Wrocław 1988 s. 173-185 (*Polska myśl polityczna XIX i XX wieku* pod red. W. Wrzesińskiego t. 7).

² S. Dołęga-Modrzewski: *Polskie Państwo Podziemne*. Londyn 1959; W. Pó-bóg-Malinowski: *Najnowsza historia polityczna Polski*. T. 1 i 3 Londyn 1960; S. Korboński: *Polskie Państwo Podziemne. Przewodnik po podziemiu z lat 1939-1945*. Wyd. 2. Philadelphia 1983; tenże: *The Polish Underground State – A Guide to the Underground 1939-1945*. Philadelphia 1977; tenże: *W imieniu Rzeczypospolitej*. Paryż 1954; tenże: *W imieniu Kremla*. Paryż 1956; tenże: *W imieniu Polski walczącej*. Londyn 1966; T. Bór-Komorowski: *Armia Podziemna*. Wyd. 5. Londyn 1985. Por. *Polskie Siły Zbrojne w II wojnie światowej*. Praca zbiorowa. T. 3: *Armia Krajowa*. Londyn 1950; T. Żenczykowski: *Dramatyczny rok 1945*. Londyn 1982; tenże: *General Grot u kresu walki*. Londyn 1983.

Herberta Michela czy Fredericka Williama Deakina, pozwalało rozumieć „ruch oporu” w Polsce jako określoną opcję polityczną społeczeństwa pod okupacją. Stąd pojawiły się u tych autorów wyraźne cezury w europejskim ruchu oporu – do 22 czerwca 1941 r., kiedy rozumie się to zjawisko jako wynik sfery wpływów brytyjskich, i po 22 czerwca 1941 r., gdy zaczyna dominować wpływ ZSRR.

Wspomniani już historycy Europy zachodniej skłonni są przyjąć zupełnie fałszywy wniosek, jakoby „ruch oporu” był zjawiskiem sztucznym, wywołanym po 22 czerwca 1941 r. przez Międzynarodówkę Komunistyczną, co miało się wiązać z aktywizacją poszczególnych partii komunistycznych z inspiracji ZSRR.

W literaturze krajowej pojawia się ciągle nieprawdziwy obraz, iż wszystkie inicjatywy konspiracyjne rodziły się w Warszawie. Pomija się zupełnie rolę ośrodka w Krakowie, gdzie inicjatywę powołania SZP wyprzedziło znacznie zorganizowanie ogólnokrajowej Organizacji Orła Białego (OOB), a także Poznania, w którym pierwsze inicjatywy konspiracyjne pojawiły się w okresie kampanii wrześniowej. Daleka od prawdy jest też tendencja do prawnego przeceniania SZP, choćby z racji opinii rządu gen. Władysława Sikorskiego oraz jej krótkotrwałego funkcjonowania³.

Opisując początki konspiracji nie można pomijać faktu, iż władze przedwrześniowe, głównie wojskowe, przewidywały, że w przypadku wojny z Niemcami – nawet w sytuacji wywiązania się aliantów zachodnich z ich zobowiązań – nastąpi „czasowe zajęcie przez nieprzyjaciela części ziem polskich”. W tym celu opracowano plany powołania pewnych struktur konspiracyjnych, które miały działać na tyłach nieprzyjaciela do czasu ofensywy z Zachodu. Na wielu obszarach, w tym także w Wielkopolsce, plany te realizowano. Nie spełniły one oczekiwań z powodu gwałtowności działań wojennych i braku reakcji militarnych aliantów. Pozostały jednak w terenie kadry przeszkolonych konspiratorów, którzy mogli pokierować społeczeństwem zdezorientowanym rozmiarem militarnej klęski. Dla konspiracji wielkopolskiej nie miało to tak dużego znaczenia, jak np. na Pomorzu czy na Śląsku.

Klęska militarna we wrześniu 1939 r., choć w wielu kręgach społecznych wywołała stany apatii, nie przyniosła spodziewanego przez

---

³ Inicjatywa gen. Michała Tadeusza Karaszewicza-Tokarzewskiego z 28 września 1939 r. była prawnie zatwierdzona w pełnomocnictwie Naczelnego Wodza marszałka Edwarda Rydza-Śmigłego. Ograniczała się zatem do dowodzenia wojskowego w kraju. W myśl zasad konstytucji oraz dekretów o stanie wojennym zwierzchnikiem Sił Zbrojnych pozostawał prezydent RP. Ważność pełnomocnictwa upadła zatem z datą promulgacji dekretu prezydenta RP datowanego 17 września 1939 r., co jednoznacznie określa „Monitor Polski” nr 213 z 1939 r. Nie oznacza to, abyśmy negowali znaczną rolę, jaką SZP odegrała przy tworzeniu ZWZ. Koncepcja SZP była dla nowego rządu nie do przyjęcia z przyczyn prawnych i politycznych, co przesądziło o zdezawuowaniu SZP. Umocowanie prawne SZP wygasło z chwilą rezygnacji marszałka Edwarda Rydza Śmigłego z funkcji Naczelnego Wodza.

najeźdźców spacyfikowania nastrojów. Była wielkim wstrząsem. Do agresora z zachodu dołączył w siedemnastym dniu wojny ZSRR ze wschodu. Polacy wykazali w tej sytuacji niezwykłą odporność, zamiast poczucia klęski wyzwolił się w nich duch walki⁴.

Ludność Wielkopolski, głównie Poznania, wręcz manifestowała wolę dalszej walki i w duchu tradycyjnego solidaryzmu narodowego wszystkie aktywne politycznie środowiska głosiły „gotowość do jednolitej akcji narodowej”. Warto zacytować kilka ocen dowódców ZWZ, odnoszących się do jesieni 1939 r.: „[...] Początkowe rozgoryczenie do dawnego rządu wzmogło nienawiść do okupanta [...], powszechne jest samorzutne organizowanie się ludności do walki z okupantem [...], dominują tendencje do zjednoczenia narodowego [...]”⁵.

W Wielkopolsce, podobnie jak w całym okupowanym kraju, pierwszym poczynaniom konspiracyjnym towarzyszyły procesy integracyjne. Można je było obserwować na szczeblu centralnym, ale też wśród społeczności lokalnych. W licznych inicjatywach nawiązywano bez wątpienia do doświadczeń organizacyjnych dwudziestolecia międzywojennego. Organizowały się środowiska wojskowe, kombatanckie, społeczne. Jednocześnie powstawały także związki zupełnie nowe, nie mające korzeni ideowych czy politycznych przed 1939 r.

Wszystkie regiony Polski, niezależnie od panujących na ich obszarze form okupacyjnych, wносиły do obrazu konspiracji swoją specyfikę i tradycje. Tworzył się masowy system oporu wobec przemocy okupantów, początkowo charakteryzujący się znacznym rozdrobnieniem. Jednoczyły go, obok woli walki, uznanie legalnego Rządu na emigracji oraz wizję wolnej Polski, o której kształcie demokratycznym zadecyduje po wojnie cały naród. Jego uporządkowaniem w dwa wielkie piony PPP – cywilny i wojskowy – zajął się Rząd, który był świadomy nie tylko formalnego, lecz faktycznego uznania społecznego już od grudnia 1939 r.⁶

Prawdą jest, że w tym nurcie polskiego życia nie mieli większych szans polscy komuniści, dla których wzorem ustrojowym był ZSRR, nawet gdy ten został zaatakowany przez Niemców w 1941 r. Społeczeństwo polskie

⁴ *Czy wrzesień 1939 r. okrył niesławą naród polski*, broszura wydana anonimowo w końcu 1939 r. przez pika Stefana Roweckiego. Uwagę zwraca sygnowanie broszury symbolem SZP. Broszura zawiera druzgocącą krytykę systemu rządów sanacyjnych i kreśli jasno wizję PPP jako etapu w drodze do odbudowy niepodległego państwa polskiego.

⁵ *Armia Krajowa w dokumentach 1939 - 1945*. T. 2 Londyn 1973 s. 4 - 21. Por. Meldunek organizacyjny z 8 I 1940 r. s. 37 - 41 oraz Meldunek nr 4 z 8 I 1940 r.; Meldunek o sytuacji w Poznaniu i na Pomorzu s. 105 - 106. Zarówno gen. Kazimierz Sosnkowski, jak też gen. Stefan Rowecki pełnili przed wojną służbę w Wielkopolsce. Zwłaszcza S. Rowecki znał sytuację polityczną i społeczną w Wielkopolsce, czemu dawał niejednokrotnie wyraz. Zwraca uwagę jego wysoka ocena moralna Wielkopolan, jak też ich zdolności organizacyjnych.

⁶ Sposób myślenia Wielkopolan charakteryzuje praca powstańca wielkopolskiego, pika dypl. Antoniego Szymańskiego.: *Zły sąsiad. Niemcy 1932 - 1939 w oświeceniu polskiego attaché wojskowego w Berlinie*. Londyn 1959.

nie zapomniało jego agresji w 1920 i 1939 r. W warunkach totalnego zagrożenia bytu narodowego nie było miejsca dla koncepcji klasowych. Delegatura Rządu RP na Kraj była skłonna, zwłaszcza w pierwszej połowie 1943 r., zaakceptować środowiska Polskiej Partii Robotniczej (PPR), jako wyraz demokratyzmu PPP. Nie doczekała się jednak deklaracji ze strony PPR, iż ta nie jest agenturą obcego państwa. Przyszły rozwój wydarzeń potwierdził głębokie uzasadnienie tych obiekcji.

Różnorodność inicjatyw konspiracyjnych w kraju, także w Wielkopolsce, wymaga pewnego usystematyzowania. Takie próby możemy już spotkać w literaturze⁷. Wymienia się cztery podstawowe grupy, przyjmując jako kryterium rodzaj organizacji, a więc: wojskowe, polityczne, młodzieżowe, świątopoglądowe. Jest to podział ogólny, gdyż w praktyce występowały organizacje o charakterze mieszanym, a wymienioną systematyzację opracowano z punktu widzenia GG.

Niemieckie plany wojny z Polską – obok celu militarnego, który można odnosić do całego terytorium państwowego – zawierały jasną wizję w odniesieniu do Pomorza, Wielkopolski i Śląska: ziemie te miały być ostatecznie wcielone do Rzeszy. Aby ten cel zrealizować łącznie z zamiarami militarnymi, od pierwszych dni wojny Niemcy wprowadzali szczegółowo opracowane plany polityczne. W ich ramach, m.in. w Wielkopolsce, zostały rozbite wszystkie struktury polskiego życia społecznego i politycznego przez pozbawianie społeczeństwa warstwy przywódczej.

W odróżnieniu od GG na ziemiach wcielonych do Rzeszy nie można przeceniać działalności przedwojennych legalnych partii politycznych, zwłaszcza w początkowym okresie działań konspiracyjnych. Stronnictwo Narodowe, Stronnictwo Ludowe, Stronnictwo Pracy czy Polska Partia Socjalistyczna (PPS) nie podejmowały początkowo w Wielkopolsce działań z mandatu swoich władz naczelnych, które zostały odbudowane jesienią 1939 r. w Warszawie. Nie posiadały także żadnych wytycznych do pracy konspiracyjnej w okresie bezpośrednio poprzedzającym wojnę i okupację. Wobec tego nie można mówić o aktywności konspiracyjnej partii jako całości. Prowadzona była przez ludzi z przedwojennych gremiów kierowniczych Stronnictwa Narodowego i Stronnictwa Ludowego w Wielkopolsce, ale miała charakter nie mieszczący się w konwencji ich partii. Taki stan utrzymywał się do końca 1940 r. Działalność Stronnictwa Pracy i PPS,

---

⁷ T. Strzembosz: *Polskie Państwo Podziemne*. W: *Polacy wobec niewoli*. Praca zbiorowa. Warszawa 1986 s. 72-92; tenże: *Polskie Państwo Podziemne*. Warszawa „Solidarność” Mazowsze 1982 druk powiel. M. Woźniak: *Polska konspiracja wojskowa w Wielkopolsce 1939-1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1978 mps; tenże: *Polskie organizacje wojskowe w Wielkopolsce w latach okupacji hitlerowskiej (1939-1945)*. „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” 1971 t. 10 z. 2 s. 175-217. Szereg ustaleń autora uległo weryfikacji w związku z postępem badań.

z uwagi na stałą inwigilację ich środowisk przez policję niemiecką, ograniczała się zaledwie do kilku kontaktów.

Charakterystyczne było natomiast podjęcie działań przez członków Komunistycznej Partii Polski (KPP) w ściśle zamkniętym gronie w powiecie poznańskim. Niewielka ta grupa miała jednak charakter klubu dyskusyjnego. Nie uznawała przy tym rządu gen. Władysława Sikorskiego, wiążąc swoje nadzieje z ewentualnym konfliktem Niemiec z ZSRR i szansami internacjonalizmu.

Początki konspiracji wielkopolskiej łączyły się z aktywnością członków przedwojennych środowisk kombatanckich, wojskowych, głównie z grupy rezerwistów bądź emerytów, którzy nie zostali zmobilizowani na wojnę 1939 r., ludzi tworzących po ewakuacji władz i urzędów zastępcze organy administracyjno-samoobronne (komitety obywatelskie, Straż Obywatelską i inne), młodzieży, zwłaszcza z kręgów harcerskich i Przysposobienia Wojskowego. Niemalą rolę odegrały też elity polityczne nie związane z rządem sanacyjnym, które uważały, że w przypadku wywiązania się aliantów zachodnich z zobowiązań i pokonania Niemiec będzie możliwa transformacja ustrojowa Polski w kierunku proponowanym przez Stronnictwo Narodowe. Miały również znaczenie pozostawione za frontem przez Oddział II Sztabu Głównego WP kadry dywersji pozafrontowej (specjalnej), sieć „mężów zaufania” i CS zorganizowane przez zwolenników gen. Władysława Sikorskiego.

Istotny dla konspiracji wielkopolskiej był fakt, że tworzyła się ona i działała do początku 1940 r. autonomicznie, ale na gruncie ciągłości państwowości polskiej i w atmosferze solidaryzmu narodowego.

Uwzględniając powyższe uwagi, konspirację wielkopolską można usystematyzować w cztery zasadnicze grupy. Jedyne kryterium podziału stanowiły charakter organizacji i reprezentowane środowisko.

Grupa pierwsza – organizacje bądź frakcje przedwojennych partii politycznych, które – z wyjątkiem Stronnictwa Narodowego i Stronnictwa Ludowego – nie miały większego zasięgu. Wymienione dwa stronnictwa reprezentowały z jednej strony tradycję przedwojennych programów ideowych, z drugiej – stanowiły organizacje paramilitarne. Reprezentowane były w organach delegatur Rządu RP. Stronnictwo Narodowe działało jako Narodowa Organizacja Bojowa (NOB), a w Kaliszu jako Organizacja Jedności Narodowej (OJN), Stronnictwo Ludowe tworzyło wewnątrz swojej organizacji Chłopską Straż (Chłostrą), następnie X Okręg Batalionów Chłopskich (BCh). Przynależność wojenna do NOB i BCh nie dawała uprawnień członkowskich partii. Pozostałe przedwojenne legalne partie polityczne miały w Wielkopolsce charakter kadrowy, a ich działalność ograniczała się do kontaktów w nielicznych grupach kierowniczych i reprezentacji w Porozumieniu Stronnictw Politycznych przy kolejnych dele-

gaturach Rządu, początkowo Głównej Delegaturze Rządu RP dla ziem polskich wcielonych do Rzeszy, a od 1942 r. Okręgowej Delegaturze Rządu RP w Poznaniu.

Grupa druga – organizacje wojskowe, parawojskowe i kombatanckie. Pewien ich procent rozpoczął działalność, gdy w kraju toczyły się jeszcze działania militarne. Część z nich miała znaczenie lokalne, część aspirowała do zaistnienia na całym obszarze ziem wcielonych do Rzeszy bądź na zachodnich ziemiach macierzystych, które po 1918 r. nie weszły w skład państwa polskiego. Do tej grupy zaliczamy Tajną Polską Organizację Wojskową (TPOW), Wojsko Ochotnicze (WO), Poznańską Organizację Zbrojną (POZ), Wielkopolską Organizację Zbrojną (WOZ), utworzony w ramach Poznańskiego Obwodu Związku Strzeleckiego V Komitet Niesienia Pomocy, a z późniejszych powołaną latem 1942 r. Wielkopolską Tajną Organizację Powstańców (WTOP).

Charakter ponadregionalny miała Wielkopolska Organizacja Wojskowa (WOW), a następnie Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich (WOZZ), mylnie określana w literaturze jako Wojsko Ochotnicze Ziem Zachodnich.

Dużą rolę w grupie drugiej odegrała inicjatywa kombatanatów skupionych we wrześniu 1939 r. wokół Cyryla Ratajskiego. Za jego zgodą tworzyli oni w całej Wielkopolsce zawiązki organizacji, która później przyjęła nazwę Tajna Organizacja Wojskowa (TOW). Nieco inny kierunek przyjęły inicjatywy organizacyjne wojskowych (głównie na przełomie września i października 1939 r. w kręgach przedwojennych żołnierzy i oficerów jednostek wojskowych). Konspiracja ta miała charakter środowiskowy, choć w jej szeregach można było zauważyć pierwsze tendencje konsolidacyjne.

Wynikające z wojskowego planu obronnego wycofanie z centralnego obszaru Wielkopolski we wrześniu 1939 r. wojska, jego rezerw materiałowych i osobowych oraz ewakuacja rodzin wojskowych (co spowodowało dość duże uchodźstwo przed frontem) sprawiły, że nie było tu w okresie tworzenia konspiracji znaczącej liczby oficerów czy wybitniejszych dowódców. O skali trudności organizacyjnych w tej grupie świadczy choćby fakt, że skierowana do Poznania grupa oficerów OOB z Krakowa nie zdołała utworzyć tu znacznie większych zawiązków organizacyjnych. Środowiska rodzin wojskowych poddawane były szczególnie nasilonej inwigilacji policji niemieckiej, w rękach której znalazły się rejestry powstańców wielkopolskich.

Większość zawiązków wielkopolskiej konspiracji wojskowej odnosiła się nieufnie do inicjatyw warszawskich, uważając je – do czasu pierwszych instrukcji rządu gen. W. Sikorskiego – za związane z systemem sanacyjnym. Charakterystyczna pod tym względem była postawa powracających w początkach października 1939 r. z Warszawy do Poznania grup oficerów tej miary co płk Edmund Effert, pplk Jan Namysł, mjr Stefan Łukowicz, którzy

pomimo kontaktów z warszawskimi strukturami SZP nie przenieśli jej idei do Poznania. Nie miały tych problemów Narodowa Organizacja Wojskowa czy później Narodowe Siły Zbrojne.

Obok inicjatyw lokalnych powstały jesienią 1939 r. w Wielkopolsce, bez większego powodzenia, drobne grupy takich organizacji, jak: Komenda Obrońców Polski (KOPol.), Polska Organizacja Bojowa „Wolność” (kierownictwo w Łodzi), Polska Organizacja Zbrojna „Znak”.

Brak perspektyw politycznych na zorganizowanie w 1939 r. Okręgu Poznańskiego ZWZ z ośrodkiem w Poznaniu spowodował, że obszar Wielkopolski południowo-wschodniej znalazł się w zasięgu organizacyjnym Okręgu ZWZ Łódź. W ten sposób powstał Inspektorat ZWZ Kalisz, obejmujący powiaty: kaliski, koniński i turecki. Powiat kolski znalazł się w Inspektoracie Rejonowym ZWZ Kutno. Ostateczny efekt organizacyjny w postaci powołania Okręgu Poznańskiego ZWZ osiągnięto dopiero w połowie 1940 r.

Zasygnalizowana już nieufność Wielkopolan do konspiracji warszawskiej, przynajmniej w początkowych latach okupacji, miała swoje nie tylko ideowe uzasadnienie z okresu międzywojennego. Tu ograniczymy się tylko do stwierdzenia, że drażliwość na kwestie personalne w Wielkopolsce była wynikiem krzywdzącej polityki kadrowej przedwojennej administracji cywilnej i wojskowej. Już w początkach okupacji na problem ten zwracali uwagę gen. Kazimierz Sosnkowski i płk Stefan Rowecki, zalecając rozwagę przy próbach powiązania konspiracji wielkopolskiej z Warszawą. Obydwaj uchodzili za znawców społeczeństwa ziem zachodnich.

W latach 1940-1942 organizacje zaliczane do grupy drugiej zostały bądź rozbite przez Gestapo, bądź w ramach akcji scaleniowej znalazły się w ZWZ-AK; część z nich weszła do Narodowej Organizacji Wojskowej (NOW), a później do Narodowych Sił Zbrojnych (NSZ).

Grupa trzecia – organizacje utworzone w okresie okupacji, nie będące prostą kontynuacją przedwojennych struktur. Wśród nich czołową rolę odegrała „Ojczyzna” („Omega”, „O”), która miała decydujący wpływ na ukształtowanie wielkopolskich struktur PPP i ich powiązanie z konspiracją w Warszawie. Organizacja „Ojczyzna” była wyrazem ewolucji myśli i koncepcji elit politycznych Wielkopolski – od partykularyzmu partyjnego do umacniania państwa. Symptomy tej tendencji wystąpiły już przed wybuchem wojny.

Charakterystyczna pod tym względem była grupa skupiona wokół prof. Zygmunta Wojciechowskiego, publikująca przed wojną swoje przemyślenia w „Myśli Państwowej”. Z tego grona wywodziła się znaczna liczba działaczy „Ojczyzny”. Stąd zapewne jej wysiłki, których owocem było powołanie w Poznaniu już w maju 1940 r. Główniej Delegatury Rządu RP dla ziem polskich wcielonych do Rzeszy, aktywność w budowie zawiązków

wszystkich struktur podziemnych władz cywilnych oraz ogromna pomoc w integracji konspiracji wojskowej i harcerskiej wokół Okręgu Poznańskiego ZWZ. Zwraca uwagę z jednej strony wzrastająca rola „Ojczyzny” w gremiach kierowniczych Delegatury Rządu RP na Kraj i ZWZ-AK (np. inicjatywa powołania Korpusu Zachodniego) oraz jej wpływ na politykę Rządu, z drugiej strony – zachowywanie swojej tożsamości ideowej, za czym przemawiało przystąpienie w kwietniu 1944 r. do Porozumienia Organizacji Narodowych. „Ojczyzna”, jako jedyna znacząca siła polityczna PPP, uznawała konsekwentnie powrót Polski po wojnie na ziemię macierzyste za podstawowy cel strategiczny równy racji stanu. Była gotowa poświęcić mu ład konstytucyjny Rządu RP. Kolejni delegaci Rządu RP widzieli początkowo w „Ojczyźnie” odłam obozu narodowego. Zmienili zdanie po jej realistycznych reakcjach i dystansie do tarć wewnętrznych w tym obozie.

Od 1943 r. „Ojczyzna” była uznawana za niezależną formację polityczną społeczeństwa ziem zachodnich. Faktycznie była swoistą grupą nacisku. Od 15 lipca 1944 r. wchodziła w skład Rady Jedności Narodowej (RJN). Na tle dwuznacznej polityki premiera rządu RP Tomasza Arciszewskiego w kwestii ziem zachodnich „Ojczyzna” przedstawiła 26 grudnia 1944 r. wniosek o uchwalenie przez RJN wotum nieufności dla premiera. 12 lutego 1945 r. nawiązała kontakt z Polskim Komitetem Wyzwolenia Narodowego (PKWN), początkowo tylko w kwestii powołania w Poznaniu Instytutu Zachodniego. 29 czerwca 1945 r. kierownik „Ojczyzny” Jan Jacek Nikisch odmówił udziału w ostatnim posiedzeniu RJN zwołanym do Krakowa w celu formalnego rozwiązania PPP. Tym samym „Ojczyzna” tylko formalnie sygnowała ostatni dokument RJN z 1 lipca 1945 r., znany jako Testament Polski Podziemnej. Na zjeździe w Poznaniu 15 lipca 1945 r. kierownictwo „Ojczyzny” opowiedziało się za warunkowym udzieleniem poparcia Tymczasowemu Rządowi Jedności Narodowej, co było jednoznaczne z zerwaniem stosunków z Rządem na emigracji.

Grupa czwarta – organizacje młodzieżowe o wielorakim obliczu ideowym. Wśród nich najważniejsze były różnego rodzaju grupy konspiracji harcerskiej, często będące dalszym ciągiem pogotowia wojennego Związku Harcerstwa Polskiego (ZHP). Do działających w Wielkopolsce należały: krótkotrwała Organizacja Wojskowo-Harcerska (OWH), Tajna Organizacja Harcerska (TOH), „Tajna Siódemka” (TS), „Pakt Czterech”, Harcerstwo Polskie (HP) zwane też Harcerstwem oraz Tajna Polska Organizacja „Czarny Legion” (TPO CL), gdyż działali w niej harcerze. Podstawowe znaczenie w tej grupie miały Szare Szeregi (SzSz). Dla części konspiracji harcerskiej w Poznaniu przyjęto jesienią 1939 r. kryptonim „SS”, od którego powstało pojęcie Szare Szeregi. Nie można wykluczyć, że nazwa ta pojawiła się już w październiku 1939 r. Nie należy stawiać znaku równości

między SzSz a ZHP, gdyż nie wolno bagatelizować samorzutnej działalności konspiracyjnej harcerzy i harcerzek. Brak jest też podstaw do kwestionowania członkostwa w ZHP takich formacji, jak HP, „Brzegi”, „Wigry” i inne, które wraz z SzSz zostały wpisane 21 sierpnia 1942 r. do rejestru legalnych stowarzyszeń, prowadzonego przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Londynie.

ZHP przed II wojną światową był organizacją państwowo-wychowawczą o randze stowarzyszenia wyższej użyteczności, a jego tytuł prawny stanowiło Rozporządzenie Rady Ministrów z 8 kwietnia 1936 r. Rozporządzenie to, wprowadzając nowy statut ZHP, sankcjonowało związek harcerstwa z wojskiem, natomiast pod względem politycznym rozstrzygało trwającą od 1926 r. rywalizację o rząd dusz w ZHP pomiędzy endecją a sanacją, na rzecz tej ostatniej. W myśl statutu najwyższą władzę ZHP stanowił Zjazd Walny i Naczelna Rada Harcerska (NRH), której prerogatywą (kwalifikowaną większością 24 członków) był wybór naczelników Głównej Kwatery Harcerzy i Głównej Kwatery Harcerzek.

Zjawiska, z którymi spotykamy się w konspiracji harcerskiej sięgały korzeniami w okres dwudziestolecia międzywojennego. Najwyraźniejszym przykładem była pod tym względem Wielkopolska. Skauting wielkopolski, a właściwie jego korpus instruktorski od pierwszych lat niepodległości był pod dominującym wpływem Narodowej Demokracji. Stan ten przerwał w 1926 r. przewrót majowy. W 1929 r. opozycyjna grupa instruktorów, zarzucająca sanacji próby militaryzacji harcerstwa, utworzyła w Poznaniu krąg Harcerstwa Polskiego, a hm Karol Strojtanowski rozpoczął wydawanie pisma „Strażnica Harcerska”. Krąg ten z różnym nasileniem prowadził działalność do wybuchu wojny 1939 r. Na jego postawę wpłynął w decydujący sposób hm Rp. Stanisław Sedlaczek, który w 1930 r. powołał w Warszawie krąg św. Jerzego. Zarówno w Poznaniu, jak i w Warszawie umacniały się związki członków i sympatyków omawianych kręgów ze Stronnictwem Narodowym. Jednocześnie odrzucano ewentualność rozbitcia ZHP, za czym przemawia niezrywanie kontaktów instruktorów kręgów z komendami chorągwi ZHP w Poznaniu i Warszawie.

Tymczasem wśród zwolenników sanacji w kołach instruktorów ZHP następowała wyraźna konsolidacja. Przed XI Walnym Zjazdem ZHP, który odbył się 2 maja 1931 r., pokaźna liczba instruktorów działała w Związku Naprawy Rzeczypospolitej, nazywanym w harcerstwie „ruchem naprawy”. 16 listopada 1932 r. wprowadzony został nowy statut ZHP, który obowiązywał do 1936 r. Rozpoczęło się usuwanie ze stanowisk instruktorów związanych ze Stronnictwem Narodowym. Przewodniczącym ZHP został hm Rp. Michał Grażyński, a Naczelnikiem Harcerzy hm inż. Zbigniew Trylski. Obaj byli eksponowanymi przedstawicielami sanacji. Jednocześnie wzrosło się zainteresowanie harcerstwem Ministerstwa Spraw Wojsko-

wych, co wyraziło się w powołaniu Harcerskich Oddziałów Przystosobienia Wojskowego. Nastąpiło ściśle zespolenie ZHP z organami Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przystosobienia Wojskowego. Opozycyjna część korpusu instruktorskiego skoncentrowała swoją krytykę na wdrażanej w ZHP metodzie wychowania państwowo-obywatelskiego.

Tarcia polityczne wewnątrz korpusu instruktorskiego ZHP osłabiło narastające zagrożenie bezpieczeństwa Polski. W związku z kryzysem w sprawie Zaolzia kierownictwo głównych kwater wydały w połowie września 1938 r. instrukcje i rozkazy dotyczące pogotowia ZHP. Po zajęciu przez Polskę Zaolzia Główna Kwatera Harcerzy odwołała swoje Pogotowie Wojenne (Pog.). Natomiast Pogotowie Wojenne Harcerek (Organizacja Harcerek – OH) zostało utrzymane do wybuchu wojny 1939 r. 2 kwietnia 1939 r. w Główniej Kwaterze Harcerzy powołano Komisję Pog., którą kierował mjr Józef Ratajczak. 30 kwietnia 1939 r. doszło do ostrych tarć między Naczelnikiem Harcerzy hm Z. Trylskim a pokaźną liczbą instruktorów Chorągwi Warszawskiej ZHP. Powodem były względy ideowe i polityka kadrowa. Odpowiedzią ze strony Z. Trylskiego było zwolnienie ze stanowisk ponad 130 instruktorów. 15 maja 1939 r. Główna Kwatera Harcerzy wydała rozkaz L.dz. 14, który regulował tryb powoływania komendantów Pog., ich uprawnienia i obowiązki. Dokument był sterowany przez Ministerstwo Spraw Wojskowych (dotyczył harcerzy powyżej 16 roku życia). Stwierdzono w nim, że celem Pog. jest „[...] przystosowanie organizacji harcerzy do natychmiastowego i celowego współdziałania z władzami wojskowymi, administracyjnymi i innymi organizacjami wyższej użyteczności publicznej w ich działaniu na wypadek wybuchu wojny”. W myśl powyższego rozkazu powołano Komisję Pog. Chorągwi Wielkopolskiej ZHP. Na jej czele stanęli: hm Władysław Szajdzicki jako komendant, phm Franciszek Nowak jako zastępca. Komisarzem Miasta Pog. w Poznaniu został phm Tadeusz Zieliński. 31 sierpnia 1939 r. W. Szajdzicki wydał rozkaz nr 1 o ostrym pogotowiu harcerzy. Działalność Pog. utrudniały powołania mobilizacyjne instruktorów ZHP.

W obliczu bezpośredniego zagrożenia wojną 20-21 maja 1939 r. obradował w Lublinie XVII Zjazd Walny ZHP. Nie przedstawiono na nim żadnych instrukcji przygotowujących ZHP do działań konspiracyjnych na wypadek okupacji Polski. W końcowej uchwale Zjazdu podkreślono jedynie (co dla konspiracji SzSz miało duże znaczenie) więź harcerstwa z wojskiem i marszałkiem Edwardem Rydzem-Śmigłym jako Naczelnym Wodzem.

Tuż przed wybuchem wojny na czele Pog. Chorągwi Warszawskiej ZHP stał faktycznie hm Z. Trylski, który 1 września 1939 r. został zmobilizowany do WP. Opuszczająca Warszawę za Rządem RP znaczna część członków władz naczelnych ZHP nie zamierzała rezygnować ze swoich uprawnień

statutowych. Przemawia za tym przekształcenie w październiku 1939 r. NRH w Naczelny Komitet Zagraniczny ZHP (NKZ ZHP) przez hm Rp. M. Grażyńskiego. Nie pozostawiono jakichkolwiek decyzji co do działania ZHP w kraju w warunkach okupacji i konspiracji. W urzędowym regulaminie NKZ ZHP potwierdzono, że jest on „statutową, prawną i ideową najwyższą władzą ZHP”; hm Z. Trylski nadal pełnił funkcję Naczelnika Harcerzy. Tym samym nie można podzielić poglądu, iż były prawomocne działania organizatorskie grupy instruktorów, w tym części członków NRH, podjęte 27 września 1939 r. w Warszawie.

Naczelnictwo SzSz od początku okupacji uważało się za jedyne spadkobiercę ZHP i tak było uznane 28 września 1939 r. przez gen. Michała Karaszewicza-Tokarzewskiego na podstawie instrukcji marszałka Edwarda Rydza-Śmigłego. Uznanie to podzieliło jednak los SZP zdezawuowanej przez Rząd gen. Władysława Sikorskiego.

W latach 1939-1941 gen. Władysław Sikorski przeciwny był „wciąganiu harcerstwa jako całości” do ZWZ. Sprzeciw ten nie dotyczył harcerzy, którzy do września 1939 r. pełnili służbę w siłach zbrojnych lub jej podlegali. Nie wykluczało to pełnienia służby przez członków SzSz w ramach pomocniczej służby wojskowej. Naczelnictwo SzSz, po utworzeniu ZWZ w grudniu 1939 r., nawiązało kontakt z płkiem Stefanem Roweckim. Po oświadczeniu, iż uznaje ono statut ZHP z 8 kwietnia 1936 r. i władze harcerskie wyłonione na jego podstawie nie było przeszkód formalnych do zaliczenia SzSz do Rezerwy I Rzutu ZWZ. Potwierdził to rozkaz ZWZ nr 3 z 6 września 1940 r., który przekazano dowódcom wszystkich okręgów ZWZ w kraju.

Mandat legalności ze strony ZWZ-AK usuwa w cień próby legalizowania SzSz przez władze statutowe ZHP. Nie ma znaczenia powiadomienie hm Floriana Marciniaka w 1941 r. przez hm Z. Trylskiego o jego rezygnacji z funkcji naczelnika, gdyż nie uznał jej NKZ ZHP. Nie było natomiast problemów związanych z określeniem współdziałania z ZWZ Organizacji Harcerek, gdyż ta działała pod kierunkiem statutowych władz – Głównej Kwatery Harcerek. Dotyczyło to jednak części harcerek (po ukończeniu 15 lat). W latach 1941-1943 Naczelnictwo SzSz systematycznie poszerzało swoją autonomię w ramach ZWZ-AK. W KG ZWZ-AK uznaniem cieszyła się wypracowana przez Główną Kwaterę SzSz („Pasieką”) metoda wychowania harcerzy przez walkę. Stosunki pomiędzy „Pasieką” a KG ZWZ-AK komplikowały powoływania do służby w AK instruktorów SzSz, zwłaszcza wprowadzony w 1943 r. zaciąg ochotniczy. Indywidualny przydział do służby w ZWZ-AK pociągał za sobą konieczność przerwania działalności w SzSz, co nie zawsze rozumiano w Naczelnictwie SzSz.

Przechodząca do konspiracji jesienią 1939 r. konspiracja harcerska w Poznaniu nie posiadała wspólnego ośrodka dyspozycyjnego. Zorganizo-

wała się spontanicznie. Przez pewien okres była silnie powiązana z konspiracją wojskową. Część instruktorów działała w łączności z hm F. Marciniakiem, a część usiłowała współpracować z hm Rp. S. Sedlaczkiem w Warszawie.

Po raz ostatni Naczelnictwo SzSz opowiedziało się za Rządem w Londynie na odprawie z udziałem komendantów Chorągwi 3-4 listopada 1944 r. Od 6 listopada 1944 r. rozpoczął się proces uznawania PKWN przez ogniwa SzSz na terenach zajętych przez Armię Czerwoną. Wynikało to z zorganizowania przez PKWN Tymczasowej Naczelnej Rady Harcerskiej w Lublinie 30 grudnia 1944 r. W tym samym czasie Naczelnictwo SzSz przedstawiło Dowódcy Sił Zbrojnych w Kraju gen. Leopoldowi Okulickiemu projekt rozwiązania SzSz na terenach zajętych przez Armię Czerwoną, co uzasadniano względami bezpieczeństwa młodzieży. Z punktu widzenia legalizmu PPP ten fakt potwierdzał zwierzchnictwo AK nad SzSz. Rozwiązanie SzSz przez ostatniego naczelnika hm Leona Marszałka rozkazem datowanym w Krakowie 3 stycznia 1945 r. było związane z objęciem władzy przez PKWN na terenach zajętych przez Armię Czerwoną. Stan ten wyzyskały władze lubelskie, które utworzyły własne struktury ZHP i umożliwiały instruktorom Naczelnictwa SzSz jawną działalność na podstawie programów wypracowanych w czasie wojny. Rozwiązanie SzSz przeczy jednoznacznie zasadności traktowania SzSz jako organizacji tożsamej z przedwojennym ZHP. Stanowisko to potwierdza sytuacja w BG, która rozwiązana została w marcu 1945 r. Nie inaczej wyglądało to w HP, gdyż jego kierownictwo rozpadło się samoistnie po zajęciu Polski przez Armię Czerwoną.

Tomasz Strzembosz, którego poglądy podzielamy, zwracał wielokrotnie uwagę na to, że przy omawianiu środowisk konspiracyjnych szczególna rola przypada tym, które nie miały genezy z czasów niepodległości, ale były wyrazem zdolności Polaków do samoorganizacji. Rozproszenie charakterystyczne dla pierwszych poczynań konspiracyjnych, nie kolidowało z jednolitym poglądem na sprawę niepodległości. Ludzie skupili się, aby podejmować konkretne działania, wymieniać poglądy, czytać wspólnie prasę konspiracyjną czy słuchać radia zagranicznego. Czynili to z reguły, by dać upust własnej aktywności. Był to podstawowy nurt, z którego powstawały masy członkowskie podziemia. Następstwem owych jednostkowych spotkań było poszukiwanie kontaktów organizacyjnych, a następnie jednocześnie się w związki konspiracyjne. Jest to najlepsze świadectwo, iż Polacy w ekstremalnych warunkach mają zdolność do jednoczenia się wokół wielkich idei narodowych.

Spoleczeństwo polskie wyciągało wnioski z doświadczeń historycznych. Lata rozbiorów, a także doświadczenia z okresu po I wojnie światowej ujawniły znaczne różnice w poglądach na niepodległość. Choć

po 22 czerwca 1941 r. cała Polska znajdowała się pod okupacją niemiecką, istniały zasadnicze różnice pomiędzy sytuacją polityczną na ziemiach wcielonych do Rzeszy a pozostałymi obszarami ziem okupowanych. W dawnym zaborze rosyjskim, gdzie Rosja była tradycyjnym wrogiem, w nowych warunkach lansowano koncepcję „dwóch wrogów”. Przyszła wojna Niemiec z ZSRR miała przynieść ich wykrwawienie oraz stworzyć realne szanse dla odzyskania przez Polskę niepodległości. Wokół prognoz rozwoju wydarzeń militarnych na froncie wschodnim powstały w Warszawie plany operacyjne AK, które na ziemiach zachodnich nie zawsze znajdowały zrozumienie. U podstaw tych różnic legły historyczne doświadczenia pracy organicznej i wizji powstańczych charakterystycznych dla dawnego zaboru rosyjskiego.

Na ziemiach zachodnich, głównie w Wielkopolsce, ścierały się poglądy Narodowej Demokracji i pozostałych partii szukających dróg do ułożenia stosunków z Rosją, co uzasadniano historycznymi doświadczeniami tradycyjnego wroga, jakim były Niemcy. Specyfika wielkopolskiego widzenia „dwóch wrogów” jako koncepcji polegała na tym, że elity polityczne tego obszaru dostrzegały największe niebezpieczeństwo sprawy polskiej w ich wzajemnej współpracy, co nie zmieniło faktu, że historycznym wrogiem pozostawały Niemcy. Takie rozumienie było podstawą poparcia Rządu Władysława Sikorskiego w jego dążeniach do ułożenia stosunków z ZSRR. Wydaje się również, że społeczeństwo ziem zachodnich już w ostatnich tygodniach przed wybuchem wojny w 1939 r. lepiej orientowało się w rozwoju sytuacji geopolitycznej niż ludność Polski centralnej. Przemaszają za tym bliskie kontakty środowisk kombatanckich, wojskowych czy administracji samorządowej Poznania z polskim attaché wojskowym w Berlinie płkiem dypl. Antonim Szymańskim, który wywodził się z konspiracji wojskowej Wielkopolski z czasów zaboru pruskiego, a następnie walczył w Powstaniu Wielkopolskim. Znaczna jest jego rola w przygotowaniu szeregu koncepcji alternatywnych na wypadek wybuchu wojny polsko-niemieckiej, realizowanych później w Wielkopolsce. Stąd też wywodzi się sceptycyzm Wielkopolan co do gwarancji zachodnich aliantów Polski i pamięć o tych faktach przynajmniej w latach 1939 - 1942.

Niezależnie od zasygnalizowanych tu różnic poglądów społecznych w Wielkopolsce i w GG dla sprawy niepodległości nie było alternatywy. Na tym tle kontrastowała koncepcja polskich komunistów, którzy nie mając szerszego umocnienia w kraju zdawali się na militarne oparcie ZSRR. Doktrynalny internacjonalizm nie dawał się pogodzić z koncepcjami suwerennej i wolnej Polski po wojnie. Był to zasadniczy powód niezgadzenia się celów strategicznych polskich komunistów z ideą PPP, a tym samym z poglądami większości obywateli Polski.

Rozpatrując tezę o ciągłości władzy konstytucyjnej II Rzeczypospolitej po klęsce militarnej we wrześniu 1939 r. z perspektywy podporządkowanych jej struktur organizacyjnych w okupowanym kraju, uderza stawianie na pierwszym miejscu zasady legalizmu tak w kraju, jak i na emigracji. Za przyjęciem tej tezy przemawiają nie tylko względy natury organizacyjno-prawnej, ale także stan badań historycznych nad PPP. Dla autorów piszących na emigracji – prawników, historyków, politologów – fakt ukształtowania się w PPP głównego nurtu polskiej konspiracji w kraju był na tyle oczywisty, że nie podejmowano nawet prób zdefiniowania tego pojęcia. W okupowanym kraju PPP było tożsame z obiegowym określeniem Polska Podziemna. Alternatywnie używano też terminu Polska Walcząca, nie uściślając stosunku do Rządu i jego organów w kraju.

Zupełnie inaczej wyglądała ta kwestia w kraju po przejęciu rządów przez komunistów. Nie do pomyślenia była sama myśl badania, a tym bardziej publikowania tego, co było istotą PPP. Nazwa ta zniknęła z historiografii w kraju już w 1947 r. Reszty dokonała polityka represyjna w stosunku do ludzi nauki o niezależnym sposobie myślenia.

W naszych rozważaniach podzielamy definicję PPP sformułowaną w latach osiemdziesiątych na Uniwersytecie im. Mikołaja Kopernika w Toruniu przez Grzegorza Górskiego.

„Polskim Państwem Podziemnym są struktury i te organy, które jako upelnomocnione przez najwyższe władze Rzeczypospolitej Polskiej zapewniały na okupowanym obszarze Rzeczypospolitej Polskiej funkcje państwa, jak i te grupy społeczne, które fakt ten uznawały i z tymi organami Polskiego Państwa Podziemnego współpracowały”⁸.

PPP nie miało swojego odpowiednika w tym, co określa się mianem „ruch oporu”, a wywodzi się z francuskiego „la résistance”. „Ruch oporu” był zjawiskiem charakterystycznym dla państw okupowanych przez III Rzeszę, towarzyszącym znacznym rozmiarów kolaboracji. Zjawisko to było charakterystyczne np. dla Francji, Belgii, Danii czy państw skandynawskich.

Naciski polityczne na naukę w Polsce spowodowały, że dopiero w 1967 r. wprowadzono do literatury ogólnikową definicję, iż „ruch oporu oznacza ruch społeczny, wyrażający się w oporze czynnym i biernym przeciw okupacji i rządowi faszystowskiemu, z reguły prowadzony

---

⁸ G. Górski: *Administracja Polskiego Państwa Podziemnego w latach 1939-1945*. Praca doktorska, UMK Toruń 1989 mps; tenże: *Polskie Państwo Podziemne. Zarys struktury organizacyjnej i funkcjonowania w latach 1939-1944*. Praca magisterska, UMK Toruń 1985 s. 5 mps – obydwie prace pod kierunkiem prof. Stanisława Salmonowicza. Por. S. Salmonowicz: *Polskie Państwo Podziemne. Z dziejów walki cywilnej 1939-1945*. Warszawa 1994.

konspiracyjnie, charakterystyczny element walki wyzwolenczej w czasie II wojny światowej [...]”⁹. Nieco wcześniej istniała definicja nie kwestionowana w kraju przez historyków, że

„do form ruchu oporu należy zaliczyć: opór bierny, manifestacje polityczne, prasę konspiracyjną, tajne nauczanie, sabotaż gospodarczy, ruch oporu w obozach, pomoc dla ofiar faszyzmu, wywiad podziemny, strajki, dywersję bojową, akcje odwetowe i działania partyzanckie, które w sprzyjających warunkach mogą się przerodzić w powstanie zbrojne [...]”¹⁰.

Obydwie te definicje traktujące pozornie „ruch oporu” jednoznacznie, w rzeczywistości używano wieloznacznie. Były próbą przedstawienia postawy społeczeństwa wobec okupanta, a jako opracowane dla określonych celów politycznych miały wyprzeć z polskiej nauki znaczenie ustrojowe PPP. Pojęcie „ruch oporu” było najczęściej bezwiednie stosowane w literaturze w kraju do końca lat osiemdziesiątych¹¹.

Kontrowersje wokół ideologicznych podstaw stosowania pojęcia „ruch oporu” były wypadkową narastającej w kraju opozycji politycznej i wychodziły głównie z kręgów historyków, prawników i politologów dążących do uniezależnienia nauki od doktryn komunistycznych. W tych procesach zaznaczył się wyraźnie wpływ literatury przedmiotu, która ukazywała się na emigracji¹².

W nowej sytuacji politycznej po 1989 r. nastąpił podział, zwłaszcza wśród historyków, na zwolenników i przeciwników stosowania terminu „ruch oporu”. Z zasady nie miał on podtekstów ideowych. Wśród obrońców terminu obserwowano przyzwyczajenia i stereotypy. Nie dostrzegano wśród nich prób ponownego odczytania i interpretacji źródeł. Nie sięgano też po źródła nowe i to te, które skrzętnie ukrywano przed opinią społeczną w archiwach PRL, jak też przechowane w zbiorach prywatnych, głównie w rodzinach konspiratorów. Niestety źródła podstawowe dla kwestii ustrojowych i prawnych zachowały się fragmentarycznie, zwłaszcza gdy chodzi o struktury wykonawcze PPP na szczeblu okręgów czy obwodów, nie wspominając już o najniższych ogniwach konspiracji.

⁹ H. Jabłoński: *Formy walki wyzwolenczej*. „Za wolność i lud” 1969 nr 12. Por. *Wielka encyklopedia powszechna* PWN t. 10 1967 s. 181.

¹⁰ B. Polak: *Ruch oporu w południowo-zachodniej Wielkopolsce w walce z hitlerowskim okupantem 1939-1945*. Zebrał i do druku przygotował B. Polak. Kościan 1972 s. 11.

¹¹ Zob. przypis 1.

¹² *Ibidem*. W naszych badaniach używaliśmy terminu „konspiracja”. Prekursorami badań historycznych, które miały doprowadzić do usankcjonowania PPP w polskiej historiografii byli płk Kazimierz Pluta-Czachowski i płk Ludwik Muzyczka-Sułkowski. Por. „Tygodnik Powszechny” nr 24 z 16 VI 1957. Zawarty tam artykuł stanowił bezpośredni asumpt do podjęcia niezależnych badań nad dziejami PPP, które z czasem przyjęły nazwę „akcji historycznej”. Por. J. Rzepecki: *Wspomnienia i przyczynki historyczne*. Warszawa 1956. W literaturze „akcja historyczna” jest przypisywana działaczom Komitetu Obrony Robotników, Ruchu Obrony Praw Człowieka i Obywatela oraz Konfederacji Polski Niepodległej, podczas gdy zgodnie z wolą inicjatorów rozwijała się ona od 1960 r. pod auspicjami oficerów Komendy Głównej AK.

Nie obserwowano także czynniejszej roli nauk historycznych i prawnych, gdy po transformacji ustrojowej wybrane w wolnych wyborach sejm i senat rozstrzygały kwestie II czy III Rzeczypospolitej, albo gdy dokonywano przejmowania agend Rządu na emigracji. Nie udzielono też naukowo uzasadnionej odpowiedzi na pytania: czym był „rząd lubelski”, Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej czy też cała PRL. Podstawą wyjściową do tych rozważań jest bez wątpienia problematyka PPP.

Wyraźne stosowanie kryterium przynależności do PPP rodzi jednak pewne niebezpieczeństwa dla opisów historycznych walki podziemnej. Zapis dziejów polskiej konspiracji bez uwzględnienia struktur organizacyjnych, które pozostawały poza nawiasem PPP byłby niepełny i uproszczony.

Stan badań nad Polskim Państwem Podziemnym

O stanie badań nad danym problemem świadczy literatura. W zasadzie w Wielkopolsce nie zajmowano się strukturami PPP¹³.

Pierwsze studia nad dziejami PPP podjęto na emigracji. Choć sam termin został wprowadzony do literatury w 1959 r. przez Stanisława Dołęgę-Modrzewskiego, to jego publikacje poprzedziły opracowania Zygmunta Zaręby, Bolesława Świderskiego i wydany w 1950 r. trzeci tom pracy zbiorowej *Polskie Siły Zbrojne w II wojnie światowej – Armia Krajowa*¹⁴. Niewątpliwym przełomem stanowiła książka Stefana Korbońskiego *Polskie Państwo Podziemne*, wydana w 1975 r.¹⁵ Należy przy tym zauważyć, że autor – czołowa postać PPP – był absolwentem Uniwersytetu Poznańskiego. Z ważniejszych prac tego okresu, które ukazały się na emigracji, także wymienić trzeba S. Korbońskiego *W imieniu Rzeczypospolitej*, B. Świderskiego *W imieniu Polski walczącej* oraz anglojęzyczne wydanie książki S. Korbońskiego *The Polish Underground State – A Guide to the Underground 1939-1945*¹⁶. Dopiero w 1981 r. w tzw. drugim obiegu w kraju ukazała się wymieniona fundamentalna praca S. Korbońskiego *Polskie Państwo Podziemne*, wywołując znaczny rezonans wśród historyków, politologów i prawników.

¹³ Historiografia konspiracji wielkopolskiej jest bardzo skromna. Pierwszej systematyzacji poszczególnych jej struktur podjął się Edward Serwański, który w 1970 r. opublikował fundamentalną pracę *Wielkopolska w cieniu swastyki*. Tylko jeden rozdział poświęcono w niej konspiracji. Autor, podkreślając państwowy charakter organów Delegatury Rządu oraz ZWZ-AK, nie stosował terminu PPP. Przyczynkarski charakter miały też w rozumieniu PPP prace Bogusława Polaka, Zenona Szymankiewicza, Antoniego Czubińskiego oraz własne opublikowane w latach 1971-1986.

¹⁴ *Polskie Siły Zbrojne w II wojnie światowej...* s. 50-65.

¹⁵ Zob. przypis 2. Ocena roli prac S. Korbońskiego była wielokrotnie podnoszona przez S. Salmonowicza i T. Strzembosza.

¹⁶ S. Korboński: *Polskie Państwo Podziemne. Przewodnik po podziemiu...*

Choć w latach siedemdziesiątych zaczął się pojawiać w piśmiennictwie w kraju, a także w dyskusjach naukowych termin PPP – niejednokrotnie pisano go z małej litery – to faktycznie po ostatnie lata nie zaprezentowano w należyty sposób tej formy ustrojowej, która stanowiła fenomen w skali światowej. Słusznie zauważa Stanisław Salmonowicz, że

„kiedy [...] w okresie od polskiego października 1956 r. – z różnymi wahaniami koniunkturalnymi – można było pisać o pewnych aspektach dziejów konspiracyjnych [...] obowiązywała przecież narzucona przez cenzurę specyficzna konwencja pisania o działaniach «dołów» Armii Krajowej [...]. Brak było w istocie możliwości pisania o dziejach struktur centralnych [...], o problemach politycznych [niezgodnych z linią PZPR – M.W.], o całokształcie zagadnień, które określamy dzisiaj terminem PPP”¹⁷.

Problemy prawno-historyczne związane z koncepcją PPP podnieśli Władysław Sobociński i Stanisław Salmonowicz, spotykając się z ostrymi replikami znanych im z wcześniejszych publikacji adwersarzy. Mamy tu na myśli głównie Eugeniusza Duraczyńskiego i Jerzego Janusza Tereja, których prace wpłynęły na ujawnienie nowych źródeł, ale w ogólnym spojrzeniu nie wychodziły poza stare uproszczenia i stereotypy¹⁸. Wydana w Warszawie w 1988 r. przez zespół autorski pod redakcją Kazimierza Sobczaka praca *Polski ruch oporu 1939 - 1945* w cyklu *Polski czyn zbrojny w II wojnie światowej* nie stosowała nawet terminu PPP.

W oficjalnej historiografii przelomu lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych przerwana została negacja legalizmu PPP, lecz zastąpiono ją tezą o istnieniu „dwóch polskich państw podziemnych”. W opublikowanej w 1981 r. pracy Zbigniewa Jerzego Hirsza spotykamy nieudokumentowaną tezę, że siłą sprawczą państwa podziemnego były partie polityczne. Koncepcję tę można udokumentować w odniesieniu do obozu komunistycznego, w którym zależna od Stalina PPR realizowała jego politykę imperialną. Nie ma ona żadnego odniesienia do PPP¹⁹. Wśród rzeczników stosowania pojęcia PPP wymienić należy Stanisława Salmonowicza, Władysława Sobocińskiego, Tomasza Strzembosza, Jana Szczepańskiego i Władysława Bartoszewskiego. Jednak i wśród tych autorów nie ma jednomyślności. W. Sobociński pisał:

„Polskie Państwo Podziemne to kategoria polityczna nie prawna, występująca w literaturze o ustroju ziem polskich podczas drugiej wojny światowej, a oznacza ośrodki kierownicze zorganizowanego ruchu oporu, będące zarazem zawiązkami przyszłego aparatu administracji państwowej”²⁰.

¹⁷ S. Salmonowicz: *Polskie Państwo Podziemne (PPP) 1939-1945...* s. 11-13.

¹⁸ E. Duraczyński: *Między Londynem a Warszawą*. Warszawa 1986; J. J. Terej: *Na rozstajach dróg. Ze studiów nad obliczem ideowym i modelem Armii Krajowej*. Wrocław 1978.

¹⁹ Z. J. Hirsz: *Instytucje polityczne i prawne okupowanego państwa polskiego w latach 1939-1945*. Białystok 1981.

²⁰ W. Sobociński: *Dzieje rządów narodowych Polski z lat 1863-1864*. „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1981 z. 2 s. 130.

W. Bartoszewski, unikając definiowania PPP, rozumiał je jako „[...] organizm polityczno-społeczny lat 1939 - 1945, który nazywamy potocznie polskim państwem podziemnym”²¹. J. Szczepański nie podał wprawdzie definicji PPP, ale udowodnił, że społeczeństwo polskie „[...] prowadziło walkę z okupantem, zorganizowaną w formę państwa” i dalej „[...] miało swego rodzaju suwerenność na terytorium Polski, suwerenność bowiem istniała w świadomości ludzi uznających autorytet władzy podziemnej”²². T. Strzembosz, odnosząc się krytycznie do stanowiska J. Szczepańskiego, a dzieląc pogląd S. Salmonowicza uważał, że w świetle nauki o państwie i prawie jest faktem realne istnienie państwa polskiego na terytorium okupowanym. Autor stwierdzał, że PPP dysponowało podstawowymi elementami pojęcia państwa: określonym terytorium, na którym wykonywało liczne atrybuty władzy, i ludnością lojalną wobec tych działań, co sprawiło, że władza podziemna pełniła nie tylko funkcje ściśle władcze, ale i opiekuńcze, organizatorskie, ekonomiczne, kulturalne itp. Ten sam autor podkreślił, że okupacja terytorium państwowego przez inne państwo nie przekreśla istniejącej nadal suwerenności państwa w świetle prawa międzynarodowego²³. T. Strzembosz uznawał za godne uznania w dziejach PPP: 1. Wielką zdolność społeczeństwa do samoorganizacji i – mimo różnorodności – jedność władzy i działania. 2. Zdecydowaną solidarność przytłaczającej większości narodu. Działania warcholskie stanowiły nieistotny margines. 3. Mimo sporów nie doszło pod koniec wojny do walk bratobójczych, które były oficjalnie potępiane przez władze Podziemnego Państwa. 4. Wzrost aktywności mas ludowych. Nowe talenty i nowe elity (zwłaszcza na wsi). 5. Wykształcił się wzór żołnierza-bojownika, świadomego obywatela państwa polskiego²⁴. Grzegorz Mazur, w pracy o Biurze Informacji i Propagandy Komendy Głównej ZWZ-AK, położył nacisk na suwerenny charakter działań PPP, określając to mianem „suwerenności ze współczynnikami humanistycznym”²⁵.

Duży wpływ na umocnienie naszej koncepcji miały udokumentowane tezy w książce Leszka Gondka, ogłoszonej w 1988 r.²⁶ Autor ten potwierdził naszą tezę zawartą w pracy doktorskiej z 1978 r., że PPP to emancjacja nadal

---

²¹ W. Bartoszewski: *Polskie państwo podziemne. Zarys problemu*. „Solidarność” Mazowsze 1981, 1982 druk powiel.; tenże: *Na drodze do niepodległości*. Paryż 1987 s. 17-19.

²² J. Szczepański: *Niektóre aspekty funkcjonowania Państwa Podziemnego*. „Dzieje Najnowsze” 1982 nr 1-4 s. 127 i 136.

²³ T. Strzembosz: *Polskie Państwo Podziemne...*

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ G. Mazur: *Biuro Informacji i Propagandy SZP-ZWZ-AK 1939-1945*. Warszawa 1987 s. 370-381.

²⁶ L. Gondek: *Polska karząca 1939-1945. Polski podziemny wymiar sprawiedliwości w okresie okupacji niemieckiej*. Warszawa 1988.

istniejącej Rzeczypospolitej, państwo podziemne ze wszystkimi atrybutami władzy. Istotne było też stwierdzenie L. Gondka:

„[...] Funkcjonowanie każdej struktury polskiego państwa podziemnego było w swej istocie przejawem czynnej walki z wrogiem, nie zaś jedynie organizowaniem doraźnych form egzystencji społeczeństwa w celu biernego przetrwania i wynikało z potrzeby ogarnięcia całokształtu życia społeczeństwa w określonych ramach strukturalnych, w oparciu o polskie formuły prawne”.

Autor ten sformułował i sprecyzował podstawowe warunki, w których działało Polskie Państwo Podziemne:

„1. Istniała wielomilionowa społeczność polska na swoim rdzennym terytorium i pod władzą własnego ośrodka rządzącego, zarówno cywilnego, jak też wojskowego.

2. Na legalność i realność kontynuacji bytu państwowego nie mogły mieć wpływu nieważne od samego początku akty prawne okupantów dysponujące Polską bez jej udziału i zgody. Tym bardziej że nie były to wielostronne postanowienia traktatowe, lecz jedynie bilateralne uzgodnienia rozbiornicze.

3. Istnienie instytucji Delegata Rządu RP na Kraj odbierało zasadność i celowość wszelkim dywagacjom na temat umocowanej prawnie możliwości wykonywania władztwa rządu w kraju przez struktury PPP.

4. Poza nielicznymi strukturami politycznymi stopień akceptacji państwa podziemnego przez społeczeństwo polskie był powszechny, choć – co jest zrozumiałe – toczyły się spory co do sposobu gestii władczej w ramach tego państwa”²⁷.

Wymienieni autorzy, głównie S. Salmonowicz, stoją na stanowisku, że struktury konspiracyjne związane z Rządem na uchodźstwie należy z wielu powodów, uzasadnionych formalnie, rzeczywiście określić mianem PPP, i pogląd ten podzielamy.

W historiografii regionalnej Wielkopolski do wyjątków należy stosowanie terminu PPP. W fundamentalnej pracy Edwarda Serwańskiego *Wielkopolska w cieniu swastyki* autor używa konsekwentnie terminu „ruch oporu”. Jest to o tyle zastanawiające, że sam był współautorem państwowotwórczej konspiracji wielkopolskiej i świadomie pełnił odpowiedzialne zadania w strukturach PPP. Można oczywiście ten fakt wyjaśnić przez przywołanie instytucji cenzury bądź po prostu jako wynik autocenzury, gdyż praca powstała na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych²⁸. Inni autorzy używali przemienne terminu „ruch oporu” i „konspiracja”²⁹.

²⁷ *Ibidem* s. 9-12. Charakterystyczny w tej kwestii był sposób rozumienia organizacji Polaków przez gubernatora GG Hansa Franka. Zob. S. Piotrowski: *Okupacja i ruch oporu w dzienniku Hansa Franka*. T. 1 Warszawa 1970 s. 395.

²⁸ E. Serwański *op. cit.* s. 273-495.

²⁹ S. Nawrocki: *Hitlerowska okupacja Wielkopolski w okresie zarządu wojskowego wrzesień - październik 1939 r.* Poznań 1966 s. 249-255; M. Cygański: *Z dziejów okupacji hitlerowskiej w Łodzi 1939-1945*. Łódź 1965 s. 179-234; K. Ciechanowski: *Ruch oporu na Pomorzu Gdańskim 1939-1945*. Warszawa 1972; A. Czubiński, Z. Szymaniewicz: *Konspiracja wielkopolska 1939-1945*. (Zarys dziejów). Poznań 1988; Cz. Łuczak: *Dzień po dniu w okupowanym Poznaniu*. Poznań 1989 *passim*; M. Starczewski: *Ruch oporu na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim*. Katowice 1988.

Wieloletnie badania nad genezą terminu PPP oraz nad jego dziejami zwieńczyła fundamentalna praca S. Salmonowicza *Polskie Państwo Podziemne. Z dziejów walki cywilnej*, która ukazała się nakładem Wydawnictw Szkolnych i Pedagogicznych w 1994 r. W dziewięciu rozdziałach autor przedstawił stan badań nad strukturami PPP i jego genezą, walkę cywilną i jej zainteresowania, informację i prasę, podziemną kulturę i oświatę, wymiar sprawiedliwości, prace ustrojowe PPP i jego tragiczny finał w 1945 r. Doceniając zasługi autora dla historii PPP, kończymy te rozważania jego myślą.

„Polskie Państwo Podziemne należy już niepodzielnie do historii [...]. Ten wielki fenomen najnowszej historii Polski przeszedł także do legendy. Pozostał po nim wielki mit Państwa Podziemnego w świadomości historycznej społeczeństwa, mit działania w imieniu Rzeczypospolitej”³⁰.

Funkcjonowanie Polskiego Państwa Podziemnego w Wielkopolsce

Poznań – stolica Wielkopolski, główny ośrodek myśli zachodniej w dwudziestoleciu międzywojennym, miasto uniwersytetu, w którym sformułowano koncepcję Ziemi Macierzystych Polski – został zajęty przez Niemcy już w dziewiątym dniu wojny 1939 r. Ten dramat przerwał dążenia Poznania do odgrywania kierowniczej roli politycznej, kulturalnej i społecznej na ówczesnych kresach zachodnich. Miesiąc później, 8 października 1939 r., osobistym zarządzeniem Führera miał stać się stolicą jednostki administracyjnej Okręgu Rzeszy Poznań (*Reichsgau Posen*), a 26 października 1939 r. wraz z całą Wielkopolską, częścią województw pomorskiego, łódzkiego i warszawskiego został włączony do Rzeszy z pogwałceniem prawa międzynarodowego. Dnia 29 stycznia 1940 r. Okręg Rzeszy Poznań przekształcono w Okręg Kraj Warty (*Reichsgau Wartheland*)³¹.

Tym samym na rdzenie polskim obszarze rozpoczęło się od pierwszych tygodni wojny wprowadzanie systemu okupacyjnego o niespotykanej represyjności wobec Polaków. Omówienie metod oraz zasad tego systemu uważamy za niezbędne, gdyż to on przede wszystkim determinował możliwości konspiracji wielkopolskiej i był główną siłą sprawczą jej kształtu. Doceniamy też tradycje pracy organicznej i solidaryzmu narodowego, wywodzące się z okresu zaboru pruskiego, oraz przywiązanie do

³⁰ S. Salmonowicz: *Polskie Państwo Podziemne. Z dziejów...* s. 315-319.

³¹ Cz. Łuczak: *Kraj Warty 1939-1945. Studium historyczno-gospodarcze okupacji hitlerowskiej*. Poznań 1972 *passim*.

regionalizmu w ramach państwa polskiego, jak również szacunek dla własnych dokonań i autorytetów społecznych. Osiągnięcia przeszłości nie zyskały właściwej oceny w dwudziestolecium międzywojennym, co stworzyło specyficzną drażliwość społeczeństwa wielkopolskiego na kwestie personalne³².

Wprowadzenie w Kraju Warty systemu narodowosocjalistycznego przez Gauleitera Arthura Greisera pod bezpośrednim nadzorem Himmlera i Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy oznaczać miało w istocie przesądzenie bytu i losu zamieszkałych tu Polaków, a chodziło przecież o ziemię, które stanowiły kolebkę polskiej państwowości. Była to więc swoista zemsta nazistów za patriotyzm Wielkopolan. W ciągu 125 lat zaboru pruskiego polityka germanizacyjna, choć zakończona niepowodzeniami, doprowadziła do stanu, w którym na tych ziemiach mieszkało 39% Niemców. Większość z nich w tamtych czasach współżyła zgodnie z polskim społeczeństwem. Granicę podziału tworzyły różnice wyznaniowe. Większość Niemców wyjechała z Wielkopolski do Rzeszy dobrowolnie, po zwycięskim Powstaniu Wielkopolskim w latach 1918-1919. Tuż przed wybuchem II wojny światowej obszar ten zamieszkiwało 2,5 mln mieszkańców, przy czym Niemcy stanowili ok. 9,5% ludności. Poznań w chwili wybuchu wojny liczył 274 tys. mieszkańców, w tym ok. 6 tys. Niemców, był więc miastem czysto polskim³³.

Istniała zasadnicza różnica pomiędzy systemem okupacyjnym zaboru pruskiego a okupacją nazistowską, która w ciągu kilku pierwszych miesięcy osiągnęła efekty germanizacyjne 125 lat zaboru pruskiego.

Dnia 12 listopada 1939 r. – tuż po zakończeniu prewencyjnych aresztowań przywódców politycznych, społecznych i po masowych publicznych egzekucjach, które w zamierzeniu okupanta miały spacyfikować polskie nastroje społeczne – podjęte zostały plany wysiedleń Polaków do GG oraz deportacje na prace przymusowe do Rzeszy. Do 17 grudnia 1939 r. z samego Poznania wysiedlono do GG 15 981 Polaków. Akcja ta dotyczyła ściśle wyselekcjonowanych przedstawicieli inteligencji i różnego rodzaju przywódców 23 wymienionych z nazwy polskich organizacji politycznych, kulturalnych i społecznych z czasów niepodległości. Plan wysiedleń obejmował w tym okresie 35 tys. Polaków, m.in. 948 powstańców wielkopolskich. W całym Kraju Warty do końca 1939 r. wysiedlono blisko 90 tys. Polaków. Perspektywę dla ludności polskiej stanowił okrutny

---

³² Z. Dworecki: *Poznań i Poznaniacy w latach drugiej Rzeczypospolitej 1918-1939*. Poznań 1994 s. 484-485. Por. *Armia Krajowa w dokumentach...* T. 1 Londyn 1970 s. 40, 58-61, 81-82.

³³ Instytut Polski i Muzeum im. Generała Władysława Sikorskiego w Londynie (dalej cyt. IPMS), Prezydium Rady Ministrów (dalej cyt. PRM) teka nr 46, Sprawozdania Głównego Delegata Rządu w Poznaniu s. 352-358.

los ludności żydowskiej z Wielkopolski, która została biologicznie wyniszczona głównie w obozie w Chełmnie nad Nerem.

Nie przeceniamy wyników aresztowań polskich przywódców na podstawie przygotowanych przed wybuchem wojny list proskrypcyjnych, choć objęły one w samym Poznaniu 500 Polaków. W tym samym bowiem okresie specjalne grupy policji bezpieczeństwa rozstrzelały ponad tysiąc Wielkopolan³⁴. Ubytek tak znacznej liczby warstwy przywódczej, głównie inteligencji, nie mógł pozostać bez wpływu na proces kształtowania się koncepcji konspiracji wielkopolskiej.

Dnia 24 stycznia 1940 r. powstał plan wysiedlenia z Kraju Warty 3,4 mln Polaków i osiedlenia w ich miejsce 4,5 mln Niemców z Rzeszy (*Altreich*), z krajów bałtyckich, wschodnich kresów Rzeczypospolitej i innych ośrodków Europy wschodniej. Do początku maja 1940 r. osiedlono w Poznaniu 29 tys. Niemców, tym samym na przełomie kwietnia i maja 1940 r. nastąpiły gruntowne zmiany w strukturze narodowościowej Poznania i Wielkopolski. Wśród 302 tys. mieszkańców Poznania ludność niemiecka w tym okresie stanowiła 69 915, czyli 21,5%.

W 1944 r. Kraj Warty zamieszkiwało 4,5 mln mieszkańców, z czego Niemców było – według ustaleń Czesława Łuczaka – 1,250 mln. Taki stan już gwarantował realizację nazistowskiego planu „niemieckiego wału wschodniego”. Zapewniał przy tym teoretycznie pełną kontrolę nad poczynaniami Polaków, a dla konspiracji wielkopolskiej oznaczał konieczność skoncentrowania głównego wysiłku na ratowaniu bytu biologicznego. Nie istniały zatem w tej sytuacji żadne racje dla organizowania spektakularnych akcji zbrojnych. Brak warunków topograficznych, małe zalesienie, gęstość dróg i rozwinięta infrastruktura komunikacyjna uniemożliwiały tworzenie partyzantki, która zresztą nie miała żadnych szans na przetrwanie. Niemożliwy był także skuteczny odwet.

Polacy – mimo ogromnej represyjności – nie załamywali się. Byli świadomi zamknięcia ich w swoistym getcie – jak pisał 5 czerwca 1941 r. w sprawozdaniu do Rządu RP Główny Delegat Rządu RP na ziemię polskie wcielone do Rzeszy Adolf Bniński – „w obozie warownym, w którym każdy ruch Polaka jest zauważony i obserwowany”. Koncentrowali się zatem na ochronie bytu narodowego i biologicznego. Konspiracja wielkopolska starała się przewodzić w przysposabianiu społeczeństwa polskiego do długiego trwania w polskość i uratowania dla przyszłości młodego pokolenia. Ośrodkiem życia narodowego stał się dom rodzinny. Nawet dzieci były wychowywane do życia konspiracyjnego na literalnym odczytywaniu słów Roty Marii Konopnickiej.

---

³⁴ Cz. Łuczak: *Kraj Warty...*; tenże: *Dyskryminacja Polaków w Wielkopolsce w okresie okupacji hitlerowskiej. Wybór źródeł*. Poznań 1966; tenże: *Dzień po dniu... passim*.

Nie można w tym miejscu nie zauważyć negatywnych skutków podwójnego życia w konspiracji – wówczas niezmiernie skutecznego, dziś szkodliwego, jak rozchwianie moralności, skłonność do dwulicowości, które ze szczególną mocą ujawniły się po 1945 r. wśród samych konspiratorów, ale głównie u dzieci wychowanych w okresie wojny (inna postawa ideowa w domu rodzinnym, inna poza nim – M.W.). Ten problem kwestii moralnych jest szczególnie zafalszowany w historiografii PRL³⁵.

Plany administracji Kraju Warty zakładały usunięcie Polaków z Wielkopolski w ciągu 10 lat. Według A. Greisera Kraj Warty miał być pod każdym względem wzorcem kształtowania stosunków narodowosocjalistycznych. Służyło temu generalne hasło „Warthegau – poligonem narodowego socjalizmu”, przez co rozumiano, iż jest to obszar pełnej i ostatecznej germanizacji. Służyła temu głównie zrealizowana w Kraju Warty zasada identyczności organizacji partyjnej *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei* (NSDAP) i organizacji państwowej³⁶. Godne uwagi jest podkreślenie, w jaki sposób otoczenie A. Greisera dokonało rozrachunku z okresem zaboru pruskiego. W sprawozdaniu Adolfa Bnińskiego, Głównego Delegata Rządu RP w Poznaniu z dnia 5 czerwca 1941 r., znajduje się następujące twierdzenie propagandy Greisera: „[...] Największym błędem reżimu pruskiego było to, że czuł się on tylko zarządcą, administratorem tej ziemi [Wielkopolski – M.W.], a nie jej posiadaczem” („Wir dürfen niemals den Fehler machen dieses Land nur zu verwalten, sondern wir wollen es besitzen”). Końcowym efektem miało być ostateczne historyczne i prawne związanie Kraju Warty z Rzeszą. Zasada identyczności organizacji partyjnej NSDAP i organizacji państwowej miała sprawić, że właśnie NSDAP jest głównym ośrodkiem rozkazodawczym i zarazem gwarantem skuteczności realizacji planów politycznych – każde jej ogniwo na obszarze swojego działania. Dla Polaków oznaczało to, że nad skutecznym ich osaczeniem czuwały nie tyle służby policyjne, ile poszczególne ogniwa organizacyjne NSDAP, począwszy od sekcyjnych (*Blockleiter*)³⁷.

A. Greiser, urodzony w Środzie Wielkopolskiej, doskonale orientował się w roli Wielkopolski w podtrzymywaniu ducha narodowego Polaków w całym zaborze pruskim oraz na kresach zachodnich po odzyskaniu niepodległości przez Polskę. Wyraził to w instrukcji kolportowanej przez

---

³⁵ Problem wymaga oddzielnych badań, których dotąd się nie prowadzi, gdyż zasady konspiracji mogły wpłynąć trwale na postawy moralne narodu. Oczywistym tego wyrazem było obserwowane w Wielkopolsce pozorne poparcie dla rządów komunistów oraz niejednoznaczny model wychowawczy w rodzinach.

³⁶ J. Marczewski: *Hitlerowska polityka narodowościowa na terenie Okręgu Warty 1939-1945*. W: *Przymus germanizacyjny na ziemiach polskich wcielonych do Rzeszy Niemieckiej w latach 1939-1945*. Materiały z konferencji pod red. W. Jastrzębskiego. Bydgoszcz 1993 s. 49-82; IPMS, PRM teka nr 46a, Raport sytuacyjny z Ziemi Zachodnich z 5 VI 1941.

³⁷ IPMS, PRM teka nr 46a k. 355.

redakcję „Ostdeutscher Beobachter”, tłumaczonej w wolnym przekładzie następująco: „Był to obszar [mowa o Wielkopolsce – M.W.] ożywiający polskość Pomorza i Śląska. W jego ramach toczyła się walka narodowościowa tak silna i zaciepła, jakiej nie spotykano na żadnym obszarze. [...] Polacy w swej akcji odniemczenia osiągnęli najwięcej, tak że gdy wybuchła wojna [wrzesień 1939 r. – M.W.] dawne pruskie części tej ziemi [tzn. Wielkopolska – M.W.] były bardziej polskie niż ziemie należące do Rosji [...]”. Tym samym Greiser podkreślił to, co wypracowano na ziemiach zachodnich w dwudziestoleciu międzywojennym³⁸.

Główne założenia nazistowskiej polityki narodowościowej w Wielkopolsce zmierzały do całkowitego i bezwzględniego zniszczenia polskości. Był to specyficzny element założeń Greisera, odmienny od polityki prowadzonej na Śląsku i na Pomorzu, gdzie raczej dążono do asymilacji ludności rodzimej, nawet kosztem założeń ideologii narodowego socjalizmu³⁹.

W Kraju Warty nie było nie tylko nacisków na przyjmowanie niemieckiej listy narodowej, ale stosowano w tej dziedzinie znaczne utrudnienia. Generalna zasada separacji Niemców od Polaków – jako poddanych i „niższej rasy” – była wykorzystywana do bezpośredniej i pośredniej eksterminacji. Ta sytuacja wywoływała skutek odwrotny od zamierzeń okupanta. Stanowiła zachętę do niebywałego renesansu solidaryzmu narodowego, którego wyrazem było – jak to trafnie określił Cz. Łuczak – powstanie zwartego „bloku Polaków”⁴⁰.

Jeżeli z dwóch podstawowych metod likwidacji polskości pierwsza – eksterminacja bezpośrednia – nie dała okupantowi spodziewanych wyników, to znacznie groźniejsza w skutkach była druga – eksterminacja pośrednia. Jej nasilenie przypadało na okres wybuchu wojny z ZSRR, a tym samym zaprzestania wysiedleń do GG.

W ramach eksterminacji pośredniej stworzono dla Polaków warunki egzystencji, które prowadziły wprost do biologicznego i psychicznego osłabienia. Znacząca ta problematyka Jerzy Marczewski⁴¹ zaliczał do nich: system niewolniczej pracy dla potrzeb gospodarki wojennej Rzeszy, pozbawienie mieszkań, przekwaterowanie Polaków do najgorszych pomieszczeń, utrzymywanie wynagrodzeń za pracę i przydziałów żywnościowych na najniższym poziomie, dyskryminację w zakresie opieki społecznej, niedostateczną opiekę sanitarną i lekarską, podwyższanie granicy wieku zawierania przez Polaków małżeństw, pozbawienie swobód osobistych (co było szczególnym zagrożeniem dla działań wewnętrznych konspiracji – M.W.), uniemożliwienie życia społecznego, kulturalnego i religijnego

³⁸ *Ibidem* k. 352.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Cz. Łuczak: *Dzień po dniu...* s. 5-7 i 611-612.

⁴¹ J. Marczewski *op. cit.*

(większość kościołów została zamknięta – M.W.) oraz systematyczne poniżanie godności osobistej Polaków, głoszenie teorii o niższości cywilizacyjnej i rasowej, a także ściśle separowanie Polaków i Niemców. Należy podkreślić, że konspiracja wielkopolska nie stosowała retorsji w zakresie separacji, o czym m.in. świadczy udział w niej Niemców.

Realizacja polityki eksterminacji bezpośredniej i pośredniej była w znacznej mierze utrudniona przez toczącą się wojnę. Coraz częściej i powszechniej trzeba było korzystać z polskiej siły roboczej, by nie zakłócić sprawności gospodarki wojennej. Tocząca się wojna stanowiła podstawowy hamulec w zrealizowaniu głównych założeń planów unicestwienia Polaków w Kraju Warty.

O specyfice konspiracji wielkopolskiej zadecydowały także aspekty niezależne od okupanta, przede wszystkim tradycja biernego oporu, nastawionego na działanie długofalowe i opartego na kadrach złożonych z rdzennych Wielkopolan. Było to następstwem stałej analizy sytuacji politycznej III Rzeszy i przedwojennej współpracy kombatantów z attaché wojskowym w Berlinie. Wspomniane już wcześniej niechęć i animozja w stosunku do osób, które osiedliły się po 1918 r. w Wielkopolsce, dostrzegane przez niektórych przywódców konspiracji warszawskiej (określano to mianem „drażliwości na kwestie personalne”), utrudniały nie tylko zasilenie kadrowe konspiracji wielkopolskiej, ale wyraźnie zadecydowały o stosunkowo późnym powołaniu Okręgu Poznańskiego ZWZ⁴².

Okres zaboru pruskiego, a także lata niepodległości wytworzyły w Wielkopolsce po 1918 r. specyficzny typ Polaka, emocjonalnie związanego z regionem i odpowiedzialnego za sprawy państwa. Krzywdzące byłoby określenie tego stanu nawrotem do separatyzmu dzielnicowego. Własna bowiem wizja ponadregionalnego oddziaływania na całe ziemie zachodnie była determinowana dobrem państwa. Zbigniew Dworecki, odnosząc się wprawdzie do przedwojennego Poznania, dokumentował szereg cech Poznaniaków i Wielkopolan, które bez wątpienia ujawniły się w latach wojny w konspiracji: „[...] szczególnie ceniono: wytrwałość, pracowitość, obowiązkowość, [...] dyscyplinę społeczną, [...] dumę narodową, [...] umacnianie więzi rodzinnej, [...] patriotyzm, [...] poczucie współodpowiedzialności za losy narodu”⁴³. Cechy te odnajdujemy wyraźnie w konspiracji wielkopolskiej. Pozwalały one przetrwać bardzo restrykcyjny system okupacyjny ziem wcielonych, a niekiedy służyły zakonspirowaniu prawdziwej postawy przed okupantem.

⁴² *Armia Krajowa w dokumentach...* T. 1 Londyn 1970: Meldunek nr 5 gen. M. Tokarzewskiego do gen. K. Sosnkowskiego z 9 I 1940 s. 47 - 62, załącznik L.dz. 1991/tjn. 40 do meldunku sytuacyjno-wywiadowczego płka S. Roweckiego z dnia 22 II 1940, s. 105 - 106, załącznik C do wymienionego meldunku s. 117 - 121, Instrukcja nr 4 dla Obywatela Rakonia z dnia 11 V 1940 s. 242.

⁴³ Z. Dworecki *op. cit.* s. 484 - 485.

Na ostateczny kształt konspiracji wielkopolskiej rzutowały względy polityczne (wypadkowa systemu okupacyjnego), przeszkody naturalne (rzeźba terenu, brak większych kompleksów leśnych) oraz charakterystyczne cechy Wielkopolan.

Dowódca Armii „Poznań” gen. Tadeusz Kutrzeba w swoim *Studium planu strategicznego Polski przeciw Niemcom* pisał w 1939 r.: „Wielkopolska to teren gęsto zaludniony elementem czysto polskim [...] większość zamieszkuje wsie i osady. Posiada ona [Wielkopolska w 1939 r. – M.W.] zalety doborowych żołnierzy”. Dowódca Wielkopolskiej Brygady Kawalerii gen. Roman Abraham pisał o Wielkopolsce już po wojnie: „Miejscowe społeczeństwo pracowite, spokojne, nieskłonne do entuzjazmu, raczej zamknięte w sobie. Twarde, od pokoleń zachowało głęboko w duszy nienawiść do odwiecznego wroga – Prusaka, pomne krzywd własnych i ojców [...]”⁴⁴.

Ciekawe uwagi odnoszące się już do samej konspiracji zawarł w swojej opinii ppor. Aleksander Stromenger, oficer Oddziału V Komendy Głównej AK, który rozpoczął działalność konspiracyjną w Żninie. Odnotował on następującą, ważną dla naszych rozważań uwagę, zniekształconą później w druku:

„W Warszawie miałem później okazję podziwiać sprawność działania [...] i szybkość wykonania powziętych decyzji, często w bezwzględny sposób [...]. Wielkopolanie i Małopolanie nie mieli tej rutyny w zagadnieniach konspiracyjnych, jaką posiadli Polacy byłego zaboru rosyjskiego. Nie cechowała ich szybkość i bezwzględność decyzji i rygor natychmiastowego wykonania powziętych uchwał [...]. Bez tych atrybutów ruch podziemny na dłuższą metę nie ostanie się, przeczy temu jego charakter, jest on przecież w stałej kolizji z istniejącym «porządkiem»”⁴⁵.

Jest to opinia niewątpliwie niepełna, wyrwana z kontekstu uwarunkowań systemu ziem wcielonych, ale z jej generalnymi tezami nie sposób się nie zgodzić.

Ważny wpływ na kształt ideowy konspiracji wielkopolskiej miała myśl zachodnia, która w polskim piśmiennictwie nie została ostatecznie zdefiniowana. Andrzej Kwilecki wymienia pięć punktów charakteryzujących w różnych okresach historycznych zakres pojęcia „myśl zachodnia”. W latach 1939 - 1945 miały zastosowanie: 1. Podtrzymanie ducha narodowego.

---

⁴⁴ *Studium planu strategicznego Polski przeciw Niemcom Kutrzeby i Mossora*, pod red. M. Jabłonowskiego i P. Stawckiego. Warszawa 1987; T. Kutrzeba: *Bitwa nad Bzurą*. Warszawa 1958 s. 5-23; R. Abraham: *Wspomnienia wojenne z nad Warty i Bzury*. Warszawa 1980 s. 11-13.

⁴⁵ Uwagi ppor. Aleksandra Stromengera w szerszej relacji, którą przekazał w 1963 r. płkowi Kazimierzowi Plucie-Czachowskiemu, różnią się od zamieszczonych w książce tego ostatniego *Człowiek z zakalcem. Notatki wspomnieniowe z lat 1939-1945*. Warszawa PAX 1970 s. 5-8. Z nieznanym nam powodów zamiast słowa Wielkopolanie wpisano Małopolanie (s. 75).

2. Starania o „jak najkorzystniejszy dla Polski przebieg granicy zachodniej” (po pokonaniu Niemiec – M.W.). 3. Wypracowanie (w okresie wojny – M.W.) koncepcji uzasadniającej powrót ziem zachodnich do macierzy⁴⁶.

Myśl zachodnia uwidoczniła się szczególnie w działalności organizacji „Ojczyzna”, a jej wyrazem było powołanie w Poznaniu Głównej Delegatury Rządu RP dla ziem polskich wcielonych do Rzeszy, organizacja pomocy dla Polaków na ziemiach wcielonych, akcje związane z tajną oświatą⁴⁷. Niemniej ważne były działania podejmowane przez „Ojczyznę” w GG, głównie w Warszawie, by wspomnieć wysiłek zorganizowania Biura Zachodniego, które z szeregiem agend znanych pod nazwą Wydziałów Celowych weszły w strukturę Delegatury Rządu RP na Kraj⁴⁸.

Charakterystycznym zjawiskiem było utrzymywanie kontaktów organizacji konspiracyjnych działających w Wielkopolsce ze skupiskami wysiedleńców i uchodźców, którzy przebywali w GG. Służyła temu początkowo inicjatywa „Ojczyzny”, zmierzająca do organizowania Korpusu Zachodniego złożonego z Wielkopolan. Korpus miał nie tylko utrzymywać więzi z obszarem macierzystym, ale także wypełnić ważną rolę w przyszłym zbrojnym powstaniu. Skupiska wysiedlonych Wielkopolan, choć stanowiły na ogół zwarte społeczności, odgrywały ważną rolę w walce konspiracyjnej prowadzonej poza Wielkopolską⁴⁹.

Na kształt i obszar działania konspiracji wielkopolskiej, w której podobnie jak w całym kraju decydująca rola przypadła strukturom ZWZ-AK, wpływały też rozkazy i instrukcje Komendy Głównej ZWZ-AK. Były one na ogół przygotowywane realistycznie i brały pod uwagę warunki panujące na ziemiach wcielonych do Rzeszy. Główne zadanie przewidywało przygotowanie terenu do powstania, przy czym możliwość jego rozszerzenia na Wielkopolskę uzależniono od powodzenia tej akcji na obszarze „bazy powstańczej” zbliżonej do GG. Taką ewentualność uwzględniał plan powstania nr 54 (1941) oraz plan powstania nr 154 (1942 - 1943). Obydwa plany odrzucały możliwość samodzielnego podjęcia akcji powstańczej przez Okręg Poznański AK. Były to oceny realne, gdyż brakowało tu dostatecznego uzbrojenia. Nie była też możliwa organizacja oddziałów partyzanckich. Ważną jednak rolę spełniać miało rozpoznawanie wywiado-

---

⁴⁶ A. Kwilecki: *Geneza i oddziaływanie wielkopolskiego ośrodka myśli zachodniej w ujęciu socjologicznym*. W: *Polska myśl zachodnia w Poznaniu i Wielkopolsce. Jej rozwój i realizacja w wiekach XIX i XX*. Red. naukowy A. Kwilecki. Warszawa 1980. Por. M. Tomczak: *Polska myśl zachodnia*. W: *Polacy wobec Niemców. Z dziejów kultury politycznej Polski 1945-1989*. Praca zbiorowa pod red. A. Wolff-Powęskiej. Poznań 1993 s. 161 - 193.

⁴⁷ J.J. Nikisch: *Organizacja Ojczyzna w latach 1939-1945*. „Więź” 1985 nr 10 - 11 - 12 s. 184 - 207.

⁴⁸ *Ibidem*. Por. E. Serwański *op. cit.*

⁴⁹ Problem udziału wysiedleńców z Wielkopolski w różnych strukturach konspiracji w kraju wymaga oddzielnych badań, głównie w odniesieniu do obszaru Warszawy, Kielc, Radomia, Lublina i Krakowa.

wcze oraz organizacja mobilizacji, która w AK objęta była Planem Odtworzenia Sił Zbrojnych (OSZ).

Specyficzna sytuacja wytworzyła się w Okręgu Poznańskim AK w następstwie Planu „Burza”. Początkowo (1943 - 1944) oznaczał on akcję bojową, która przewidywała atakowanie oddziałów niemieckich („straży tylnych”) będących na tyłach wycofującego się frontu pod naporem oddziałów sowieckich. Nie wnikając w uzasadnienia ideowo-moralne tej dyrektywy, jej szanse z wojskowego punktu widzenia były nierealne. Nie była to bowiem wojna pozycyjna, w której walczące strony rozdziela przedpole. Działania bojowe charakteryzował masowy udział zagonów pancernych Armii Czerwonej, ograniczający obszar rozdzielający walczące strony. W Planie „Burza” nie doceniano rygorów bezpieczeństwa, które każda walcząca armia realizuje na przedpolu i tyłach. Dla obszaru Wielkopolski należało zatem przewidywać, że nasycenie wycofującymi się wojskami niemieckimi i posuwającymi się w pościgu sowieckimi zagonami pancernymi będzie tak duże, iż nie pozostawi oddziałom konspiracyjnym szans działalności.

Zasadniczym problemem badawczym, który stanął przed nami w tej kwestii było pytanie, czy dowództwo Okręgu Poznańskiego AK, choć po aresztowaniach w początkach 1944 r. zdziesiątkowane i niezdolne do dowodzenia na całym obszarze Okręgu, знаło założenia Planu „Burza”. Nasze badania wykazały, że przesądzającą w tej sprawie była utrata łączności z Komendą Główną AK, co nastąpiło wiosną 1944 r. W żadnym z zachowanych dokumentów Okręgu Poznańskiego AK nie odnajdujemy śladów koncepcji Planu „Burza”. Dysonanse pomiędzy dowództwem Komendy Głównej AK a komendantem Obszaru Zachodniego płkiem Stanisławem Grodzkim („Sadowski”) i w ich konsekwencji jego odwołanie w lipcu 1944 r. pozostawiły Okręg Poznański AK w całkowitym osamotnieniu. W szczególnie trudnej sytuacji znalazł się por. Jan Kołodziej („Drwal”), który wbrew zapowiedziom płka S. Grodzkiego nie otrzymał formalnego potwierdzenia pełnomocnictwa do tymczasowego dowodzenia Okręgiem. Tym samym zarządzenia wydane w związku z wybuchem Powstania Warszawskiego, mamy tu na myśli głównie zarządzenie „stanu czujności”, a następnie ograniczenie działań do samoobrony ludności cywilnej i jej mienia, wynikały nie z planowanych zadań koncepcji Planu „Burza”, ale z własnej intuicji oficerów Okręgu.

Końcowe rozkazy dowództwa AK, w tym rozkaz z 19 stycznia 1945 r. o rozwiązaniu Sił Zbrojnych w Kraju dotarły do Ostrowa Wlkp. ze znacznym opóźnieniem⁵⁰. Był to zasadniczy powód przejęcia inicjatywy przez lokal-

⁵⁰ Fundacja Archiwum Poznańskie Armii Krajowej i Walki o Suwerenne Prawa Narodu, fragmenty akt Okręgu Poznańskiego Armii Krajowej, sygn. FAK-1/1. Por. Studium Polski Podziemnej w Londynie, Depesza komendanta Okręgu Radom do gen. Stanisława Kopańskiego z 27 XII 1944, sygn. nr 669/1/D, Meldunek gen. Leopolda Okulickiego do Centrali z dnia 20 XII 1944, sygn. O.VI. L.dz. 45/45.

nych dowódców AK i innych organizacji. Wielu z nich, stojąc na gruncie wrogości do komunizmu uważało, że istnieją szanse na przyjazne ułożenie stosunków z Armią Czerwoną wobec wspólnego słowiańskiego pochodzenia. Także utajnianie w kontaktach bojowych z Armią Czerwoną powiązań z AK nie miało źródła w instrukcjach organizacyjnych, poza wąskim gronem dowódców utrzymujących łączność z por. J. Kołodziejem, lecz wynikało z osobistego doświadczenia i przezorności.

Konspiracja wielkopolska przez cały czas trwania okupacji niemieckiej zrzęcznie wykorzystywała zasadę ustrojową Kraju Warty o separacji Niemców od Polaków⁵¹.

Ciężkie warunki okupacyjne sprawiły, że głównymi kierunkami walki konspiracyjnej były: wywiad, sabotaż, samokształcenie i tajne nauczanie, przygotowywanie rozwiązań łączących się z przyszłą odbudową polskiej państwowości, w tym głównie z przejęciem ziem macierzystych. Najpowszechniejszy był mały sabotaż, który realizowano w myśl hasła: „Polaku pracuj powoli” (PpP). Nie odkładano też myśli o przygotowaniu powstania zbrojnego, licząc po zwycięstwie na powrót w „bazie powstańczej” zwartych oddziałów AK złożonych z wysiedleńców z Wielkopolski. Działania te wciąż potykały się o rzeczywistość okupacyjną, ciągle aresztowania i rozbijanie przez Gestapo (*Geheime Staatspolizei*) całych struktur organizacyjnych.

Wielkopolska zrealizowała specyficzny model konspiracji, a jej defensywność wynikała z przesłanek obiektywnych. Przez szeregi tej konspiracji przeszło 23 - 25 tys. żołnierzy, z czego aresztowani przez Gestapo stanowili blisko 7 tys. Nie był to zatem ruch masowy, ale też nie elitarny, gdyż brały w nim udział większe grupy społeczeństwa. Konspiracja masowa w Kraju Warty czy partyzantka nie miały żadnych szans, nie mieli ich także konspiratorzy z zewnątrz, którzy nie znali miejscowych warunków.

Celem strategicznym tej konspiracji była niepodległość państwa polskiego. Tego celu nie osiągnięto w 1945 r. Stąd zapewne sceptyczne i pełne nieufności przyjęcie rozkazu z 19 stycznia 1945 r. oraz spontaniczny udział grup AK posiadających uzbrojenie w potyczkach z Niemcami w styczniu i lutym 1945 r. w Ostrowie Wlkp., Krotoszynie, Pleszewie i w Poznaniu. Grupy te często współdziałały z Armią Czerwoną, jednak bez ujawniania swojej przynależności.

Czyn zbrojny i cywilny konspiracji wielkopolskiej nie skończył się z chwilą zajęcia tego obszaru przez Armię Czerwoną. Komenda Okręgu Poznańskiego AK odrzuciła projekty ujawnienia. Stanowisko to podzielała większość żołnierzy AK, którzy słusznie uważali, że realizowane pod dyktando Armii Czerwonej rozwiązania ustrojowe stanowią nową okupację.

⁵¹ Por. przypis 40 *passim*.

Okręg Poznański AK w zmienionej sytuacji przekształcił się w Wielkopolską Samodzielną Grupę Ochotniczą „Warta”. W Poznaniu powstała Delegatura Sił Zbrojnych, a następnie Zrzeszenie Wolność i Niezawisłość (WiN).

Problematyka uformowania się konspiracji wielkopolskiej w przeciwkomunistyczną stanowi dalszy przedmiot naszych badań⁵².

---

⁵² Fundacja Archiwum Poznańskie Armii Krajowej i Walki o Suwerenne Prawa Narodu rozpoczęła badania nad rejestrem organizacji konspiracyjnych w latach 1945-1956 (FAK-R/1 - 141), w tym nad Delegaturą Sił Zbrojnych Okręgu Poznań („Kupała”) oraz nad Wielkopolską Samodzielną Grupą Ochotniczą „Warta” w 1945 r.

Wykaz skrótów

- AAN – Archiwum Akt Nowych Warszawa
- AGKIPN – Archiwum Głównej Komisji Badania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu Instytut Pamięci Narodowej Warszawa
  - AK – Armia Krajowa
  - AKH – Akademickie Kolo Harcerskie im. Heliodora Świącickiego w Poznaniu
  - AM – Akademia Medyczna
  - AN – Armia Narodowa
  - AP – Armia Polska w Kraju Zachód
- APAK – Fundacja Archiwum Pomorskie Armii Krajowej w Toruniu
- APP – Archiwum Państwowe Poznań
  - art. – artyleria
- ASW – Archiwum Sądu Wojewódzkiego Poznań
- AZ – Administracja Zastępcza
- BBC – *British Broadcasting Corporation* (Przedsiębiorstwo Radio Brytyjskie)
- BCh – Bataliony Chłopskie
- BG – „Bądź Gotów” (Pogotowie Harcerek)
- BIP – Biuro Informacji i Propagandy
- BK – Biblioteka Kórnicka
  - bp – biskup
- BW – Biuro Wojskowe
- BZ – Biuro Zachodnie (później Biuro Ziem Zachodnich)
  - c. – córka
- CAW – Centralne Archiwum Wojskowe
- CS – Korporacja Braterstwa Czolem Sikorskiem
- c.w. – czasu wojny
  - czł. – członek
  - dak – dywizjon artylerii konnej
  - DH – drużyna harcerska
- DOK – Dowództwo Okręgu Korpusu
- DOKP – Dyrekcja Okręgowa Kolei Państwowych
- Dom Żołnierza – siedziba i areszt Gestapo w Poznaniu
  - DP – dywizja piechoty
  - DSZ – Delegatura Sił Zbrojnych
  - DVL – *Deutsche Volksliste* (Niemiecka Lista Narodowościowa)
  - DWM – *Deutsche Waffen- und Munitionsfabriken AG*
- Dyw. Kurs Pchor. – Dywizyjny Kurs Podchorążych
- FAK – Fundacja Archiwum Poznańskie Armii Krajowej i Walki o Suwerenne Prawa Narodu w Poznaniu

- Fort VII – Więzienie Policji Bezpieczeństwa w Poznaniu
 FPZOO – Federacja Polskich Związków Obrońców Ojczyzny
 gen. – general
 Gestapo – *Geheime Staatspolizei* (Tajna Policja Państwowa)
 GG – *Generalgouvernement* (Generalne Gubernatorstwo)
 gimn. – gimnazjum
 GL – Gwardia Ludowa
 HCP – Zakłady im. Hipolita Cegielskiego w Poznaniu (okupacyjne DWM)
 hm – harcmistrz
 hm Rp. – Harcmistrz Rzeczypospolitej
 HO – Harcerz Orli
 HP – Harcerstwo Polskie
 HR – Harcerz Rzeczypospolitej
 HRP – Hufce Racjonalnej Pracy
 „IKO” – łączność Armii Krajowej z obozami jenieckimi
 insp. rej. – inspektor rejonowy
 IPMS – Instytut Polski i Muzeum im. Generała Władysława Sikorskiego w Londynie
 IR – Inspektorat Rejonowy Armii Krajowej
 IZ – Instytut Zachodni w Poznaniu
 IZ Dok – Instytut Zachodni Dokumenty
 IZZ – Inspektorat Ziem Zachodnich
 Kedyw – Kierownictwo Dywersji
 KG – Komenda Główna
 KKWP – Kodeks Karny Wojska Polskiego
 KL – *Konzentrationslager* (obóz koncentracyjny)
 KOP – Korpus Ochrony Pogranicza
 KOPol. – Komenda Obrońców Polski
 KPP – Komunistyczna Partia Polski
 kpr. – kapral
 kpt. – kapitan
 KRN – Krajowa Rada Narodowa
 ks. – ksiądz
 KSMM – Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej
 KSMŻ – Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej
 KW – Komitet Wojewódzki
 KZ – Korpus Zachodni
 KZMP – Komunistyczny Związek Młodzieży Polskiej
 LOPP – Liga Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej
 LWP – Ludowe Wojsko Polskie
 MBP – Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego
 MiP – Zjednoczone Organizacje Ruchu „Miecz i Plug”
 mjr – major
 MO – Milicja Obywatelska
 MOP – Miejskowa Organizacja Podziemna
 MPK – Ministerstwo Prac Kongresowych
 mps – maszynopis
 MSW – Ministerstwo Spraw Wewnętrznych

- MSZ – Ministerstwo Spraw Zagranicznych
- NKWD – *Narodnyj Komissariat Wnutriennych Dieł* (Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych)
- NLOW – Narodowo-Ludowa Organizacja Wojskowa
  - n.o. – nazwisko okupacyjne
- NOB – Narodowa Organizacja Bojowa
- NOW – Narodowa Organizacja Wojskowa
- NPR – Narodowa Partia Robotnicza
- NRL – Naczelna Rada Ludowa
- nr oboz. – numer obozowy
- NSDAP – *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei* (Narodowosocjalistyczna Niemiecka Partia Robotnicza)
- NSZ – Narodowe Siły Zbrojne
- NW – Naczelny Wódz
- NZW – Narodowe Zjednoczenie Wojskowe
  - „O” – „Ojczyzna” („Omega”)
- ofic. rez. – oficer rezerwy
- ofic. zaw. – oficer zawodowy
  - OH – Organizacja Harcerok
  - OJN – Organizacja Jedności Narodowej
- OKBZPNPIP – Okręgowa Komisja Badania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu Instytut Pamięci Narodowej
  - OLG – *Oberlandesgericht Posen* (Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu)
  - ON – Obrona Narodowa
  - ONR – Obóz Narodowo-Radykalny
  - OOB – Organizacja Orła Białego
  - OOP – Order Odrodzenia Polski
    - OP – oddział partyzancki
  - OPL – obrona przeciwlotnicza
    - org. – organizacja
  - OSZ – Odtwarzanie Sił Zbrojnych
  - OWH – Organizacja Wojskowo-Harcerska
  - OWP – Obóz Wielkiej Polski
- OW ZJ – Organizacja Wojskowa Związek Jaszczurczy
  - p. – pułk
  - pa – pułk artylerii
  - pac – pułk artylerii ciężkiej
  - pal – pułk artylerii lekkiej
  - PAN – Polska Akademia Nauk
  - pap – pułk artylerii polowej
  - pchor. – podchorąży
  - PCK – Polski Czerwony Krzyż
  - PDH – Poznańska Drużyna Harcerska
  - phm – podharcistrz
    - pk – pułk kawalerii
  - PKP – Polskie Koleje Państwowe
  - PKU – Powiatowa Komenda Uzupelnień
  - PKWN – Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego
  - plut. – plutonowy

płk – pułkownik
 PN – Polska Niepodległa
 p.o. – pełniący obowiązki
 podofic. rez. – podoficer rezerwy
 podofic. zaw. – podoficer zawodowy
 Pog. – Pogotowie Harcerzy
 por. – porucznik
 pow. – powiat
 POW – Polska Organizacja Wojskowa
 POZ – Poznańska Organizacja Zbrojna
 pp – pułk piechoty
 PP – Politechnika Poznańska
 pplk – podpułkownik
 ppor. – podporucznik
 PPP – Polskie Państwo Podziemne
 PPR – Polska Partia Robotnicza
 PPS – Polska Partia Socjalistyczna
 PPS-WRN – Polska Partia Socjalistyczna „Wolność-Równość-Niepodległość”
 PRL – Polska Rzeczpospolita Ludowa
 PRM – Prezydium Rady Ministrów
 ps. – pseudonim
 psap – pułk saperów
 PSB – Polski słownik biograficzny
 psgórn – pułk strzelców górnośląskich
 psgrodz – pułk strzelców grodzieńskich
 psk – pułk strzelców konnych
 pskan – pułk strzelców kaniowskich
 PSL – Polskie Stronnictwo Ludowe
 PSP – Porozumienie Stronnictw Politycznych
 pspodh – pułk strzelców podhalańskich
 pspol – pułk strzelców poleskich
 pswłkp – pułk strzelców wielkopolskich
 PTPN – Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk
 PUBP – Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego
 puł – pułk ulanów
 PW – Przysposobienie Wojskowe
 PWK – Przysposobienie Wojskowe Kobiet
 PZPR – Polska Zjednoczona Partia Robotnicza
 PZZ – Polski Związek Zachodni
 RD – *Reichsdeutscher*
 red. – redaktor
 RFN – Republika Federalna Niemiec
 RJN – Rada Jedności Narodowej
 RKU – Rejonowa Komenda Uzupelnień
 RP – Rzeczpospolita Polska
 RSHA – *Reichssicherheitshauptamt* (Główny Urząd Bezpieczeństwa Rzeszy)
 rtm. – rotmistrz
 RW – Referat Wojskowy
 s. – syn

- Schupo – *Schutzpolizei* (Policja Porządkowa)
 SCN – Służba Cywilna Narodu
 SD – Stronnictwo Demokratyczne
 SDP – Stowarzyszenie Dziennikarzy Polskich
 SL – Stronnictwo Ludowe „Roch”
 SN – Stronnictwo Narodowe
 SOP – Służba Obrony Powstania
 SP – Stronnictwo Pracy
 SPP – Studium Polski Podziemnej w Londynie
 SS – *Schutzstaffel* (Sztafety Ochronne)
 strz. – strzelec
 st. sierż. – starszy sierżant
 SZP – Służba Zwycięstwu Polski
 SzSz – Szare Szeregi
 ŚZŻAK – Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej
 TCL – Towarzystwo Czytelni Ludowych
 TOH – Tajna Organizacja Harcerska
 TOK – Tajna Organizacja Konspiracyjna
 TON – Tajna Organizacja Narodowa
 TOW – Tajna Organizacja Wojskowa
 TPO CL – Tajna Polska Organizacja „Czarny Legion”
 TPOW – Tajna Polska Organizacja Wojskowa
 TRZZ – Towarzystwo Rozwoju Ziem Zachodnich
 TS – „Tajna Siódemka”
 TUZZ – Tajny Uniwersytet Ziem Zachodnich
 UAM – Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
 UB – Urząd Bezpieczeństwa
 UJ – Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
 UI – Komenda Chorągwi Szarych Szeregów
 UMK – Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika w Toruniu
 UP – Uniwersytet Poznański
 ur. – urodzony
 USC – Urząd Stanu Cywilnego
 UW – Uniwersytet Warszawski
 UZZ – Uniwersytet Ziem Zachodnich
 VD – *Volksdeutscher*
 VK – struktury łączności konspiracyjnej Armii Krajowej
 WF – Wychowanie Fizyczne
 WIH – Wojskowy Instytut Historyczny
 WiN – Zrzeszenie Wolność i Niezawisłość
 WKZO – Wielkopolskie Kierownictwo Związku Odwetu
 Wlkp. – Wielkopolska
 WO – Wojsko Ochotnicze
 woj. – województwo
 WOW – Wielkopolska Organizacja Wojskowa
 WOZ – Wielkopolska Organizacja Zbrojna
 WOZZ – Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich
 WP – Wojsko Polskie
 WSB – Wielkopolski słownik biograficzny

WSE – Wyższa Szkoła Ekonomiczna
WSGO „Warta” – Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza „Warta”
WSH – Wyższa Szkoła Handlowa
WSK – Wojskowa Służba Kobiet
WSOP – Wojskowa Służba Ochrony Powstania
WSR – Wojskowy Sąd Rejonowy
WTOP – Wielkopolska Tajna Organizacja Powstańców
WUBP – Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego
WZMW – Wielkopolski Związek Młodzieży Wiejskiej
ZAP – Zachodnia Agencja Prasowa
ZBoWiD – Związek Bojowników o Wolność i Demokrację
z d. – z domu
ZHP – Związek Harcerstwa Polskiego
ZNP – Związek Nauczycielstwa Polskiego
ZNTK – Zakłady Naprawcze Taboru Kolejowego
ZOR – Związek Oficerów Rezerwy
ZPR – Związek Podoficerów Rezerwy
ZS – Związek Strzelecki
ZSL – Zjednoczone Stronnictwo Ludowe
ZSRR – Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich
ZUS – Zakład Ubezpieczeń Społecznych
ZWZ – Związek Walki Zbrojnej
ZZ – Ziemia Zachodnie
Żabikowo – Więzienie Policji Bezpieczeństwa w Poznaniu

A

Adamczyk Władysław Piotr

(1920-1943) ps. „Alo”, czł. ZWZ i SzSz, handlowiec.

Ur. 27 VI w Mogilnie i tam zamieszkały. W l. 1928-39 czł. ZHP. Latem 1939 włączony do Pog. Hufca Mogilno. Wiosną 1940 po odnowieniu przyrzeczenia harcerskiego włączony przez Bogdana Friedricha do SzSz i powołany do zorganizowania tymczasowego sztabu Obwodu ZWZ Mogilno. Jednocześnie pozostał aktywnym przywódcą harcerskim. Był organizatorem zastępów SzSz w Mogilnie, Strzelnie, Pakości i Gębicach. Weszły one jako pomocnicza służba wojskowa do ZWZ. Aresztowany 20 I 1943 w Mogilnie. Więziony w Gnieźnie i w Rawiczu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) z 9 X 1943 skazany na karę śmierci. Stracony 27 X 1943 w więzieniu w Rawiczu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Adamski Wacław

(1914-1942) ps. „Długi”, harcerz, czł. NOB i ZWZ.

Ur. 8 VIII w Zbrudzewie pow. śremski, s. Antoniego i Marianny z d. Bartkowiak. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do Gimn. im J. Wybickiego w Śremie, gdzie w 1935 zdał egzamin dojrzałości. W l. 1930-39 czł. ZHP, drużynowy drużyny

szkolnej im. Przemysława w Śremie, następnie założyciel Wodnej Drużyny ZHP im. Jana z Kolna. W l. 1937-39 kreślarz w wydziale powiatowym Starostwa w Śremie.

W 1939 inicjator Pog. i dowódca plutonu obserwacyjno-meldunkowego. W listopadzie 1939 zaprzysiężony przez ppor. Edmunda Kamińskiego („Młot”) do org. konspiracyjnej, początkowo samodzielnej, następnie przejściowo podporządkowanej NOB jako jej Obwód nr 5, a od połowy 1941 w ZWZ. Początkowo był kierownikiem sekcji organizacyjnej NOB. Zatrudniony w niemieckim urzędzie powiatowym dostarczał organizacji wszelkiego typu druki legalizacyjne. Brał udział w wykradzeniu ze Starostwa w Śremie powielacza, na którym w 1940 i 1941 drukowano „Biuletyn Radiowy” i ulotkę „Ku wolności”. Zajmował się też organizowaniem sieci kolporterów tych pism. W czasie działalności w NOB został rozpoznany przez agenta Gestapo Zenona Ciemniejewskiego, co spowodowało jego aresztowanie 22 VIII 1941. Był więziony w Domu Żołnierza w Poznaniu, w Forcie VII, następnie w więzieniu w Elblągu. 16 VI 1942 Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Elblągu skazał go na karę śmierci. Stracony 22 VIII 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Rodziny nie założył.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544; USC Śrem, Akt urodzenia nr 269/1914.

Marian Woźniak

Administracja zastępcza (AZ)

Sfera administracji, obok problematyki politycznej i wojskowej, miała w konspiracji wojennej szczególnie ważne znaczenie. W następstwie okupacji zostały rozbite wszystkie struktury publiczne. Natomiast z prawnego punktu widzenia obowiązywały rozwiązania przyjęte w ustawie o stanie wojennym. Oczywiście urzędnicy polscy nie mogli sprawować swoich funkcji jawnie, gdyż na większości okupowanego obszaru Polski nie było polskich urzędów. Rząd RP, działający na uchodźstwie, stał na stanowisku ciągłości konstytucyjnej państwa, co było równoznaczne z obowiązywaniem ustawy o stanie wojennym, preferującej czynnik wojskowy. Stąd pierwsze rozwiązania organizacyjne w kraju wiązały się z konspiracją wojskową, co już na początku organizowania się struktur politycznych prowadziło do konfliktów kompetencyjnych. Rząd RP dopiero w 1941 w *Instrukcji dla zespołów pracowników administracji państwowej (rządowej i samorządowej)* – wydanej przez Cyryla Ratajskiego, początkowo Głównego Delegata Rządu RP na GG, a następnie Delegata Rządu RP na Kraj – potwierdził obowiązywanie art. 4 ust. 2 ustawy o stanie wojennym. Prowadziło to wprost do utrwalenia się dwóch pionów administracji – cywilnej i wojskowej.

Administracja cywilna, w następstwie dekretów Prezydenta RP z 1 IX 1942 i 26 IV 1944, ukształtowała się w system trzystopniowy: Delegatura z organami wykonawczymi w postaci departamentów, Delegatury Okręgowe i Delegatury Powiatowe, noszące faktycznie nazwę Delegatur Obwodowych. Apogeum ich działania przypadło na połowę 1944.

Administracja tworzona przez ZWZ-AK miała inny charakter. Początkowo określano ją mianem „administracji zmilitaryzowanej”, a od 1943 przyjęła kształt Biura Wojskowego, wydzielonego w sztabie KG AK, a szyfrowanego nazwą „Teczka”. W 1943 wobec nacisków kierownictw stronnictw politycznych doszło do połączenia „Teczki” z administracją Delegatury, choć miało to znaczenie wyłącznie formalne. W tym samym bowiem

czasie, korzystając z przepisów ustawy o stanie wojennym, tworzone były w terenie Biura Wojskowe i podległe im Referaty Wojskowe. Na szczeblu centralnym nastąpiła jedynie zmiana nazwy z Biura Koordynacji (z 6 departamentami) na Biuro Służby Technicznej z podległymi mu 16 biurami wojskowymi, 4 Ekspozyturami i Referatami Wojskowymi we wszystkich zorganizowanych przez AK powiatach.

Charakterystycznym zjawiskiem, które zresztą legło u podstaw swoistej rywalizacji i konfliktów pomiędzy administracją cywilną i wojskową była zbieżność obszaru zainteresowań obydwu pionów. W administracji cywilnej istniały departamenty: Spraw Wewnętrznych, Skarbu, Sprawiedliwości, Oświaty i Kultury, Rolnictwa, Przemysłu i Handlu, Pracy i Opieki Społecznej, Komunikacji, Poczty i Telekomunikacji (Telegrafów), Likwidacji Skutków Wojny, Odbudowy i Robót Publicznych, Prasy i Informacji. W administracji wojskowej działały: Departament Spraw Wewnętrznych, Sprawiedliwości, Pracy, Opieki Społecznej i Zdrowia, Skarbu, Przemysłu i Handlu, Rolnictwa, Aprowizacji, Komunikacji i Telekomunikacji. Administracja wojskowa, odpierając zarzuty o tendencjach dyktatorskich AK, wykorzystywała argumenty o specyficznych potrzebach wojska w okresie wojny oraz o wypełnianiu luk organizacyjnych na obszarach, gdzie administracja cywilna nie działała bądź gdzie nie była zdolna do wypełnienia zadań w planowanym powstaniu zbrojnym.

Dla obydwu administracji przełomowe znaczenie miało wydanie 23 I 1944 (antydatowanej na 1943) uchwały Rady Ministrów w sprawie mianowania Delegata Rządu RP na Kraj ministrem i zastępcą Prezesa Rady Ministrów oraz określenie dekretem Prezydenta RP instytucji Delegatury Rządu RP jako Tymczasowej Administracji Rządowej (26 IV 1944). 26 VII 1944 zastępcy Delegata powołani zostali do składu Rady Ministrów, a Polityczny Komitet Porozumiewawczy przyjął nazwę Rady Jedności Narodowej (20 XII 1943), istniejąc w takim stanie do 1 VII 1945.

Działający do 31 XII 1941 r. Główny Delegat Rządu RP dla ziem polskich wcielonych do Rzeszy zorganizował 5 Delegatur Okręgowych (Wielkopolska, Pomorze, Łódź, Śląsk i Ciechanów), co skutkowało prawnie jedynie do końca 1941. Po 1942 słabość sieci terytorialnej administracji cywilnej w Wielkopolsce uzasadniała budowę silnego Biura Wojskowego, które faktycznie działało pod kierownictwem por. Feliksa Kasprzaka do wiosny 1944, dzieląc po tym okresie los całej konspiracji wielkopolskiej. W odróżnieniu od obszaru GG Biuro Wojskowe Okręgu Poznańskiego AK rozwijało struktury Referatów Wojskowych nie przy sztabach obwodów, lecz przy inspektoratach rejonowych. Koncentrowało swoją uwagę na administracyjnym przygotowaniu obszaru do powstania zbrojnego, kompletowało kadry do objęcia urzędów, przygotowywało wykonawcze akty prawne na czas powstania i okres powojenny oraz opracowywało sprawozdania sytuacyjne dla KG AK.

Po aresztowaniach wiosną 1944 oraz na skutek przerwania łączności Okręgu Poznańskiego z KG AK administracja zastępcza zarówno wojskowa, jak też cywilna nie zostały odbudowane do końca okupacji.

Polskie Siły Zbrojne w II wojnie światowej. Praca zbiorowa. T. 3: *Armia Krajowa.* Londyn 1950 s. 349-360; S. Salmonowicz: *Polskie Państwo Podziemne. Z dziejów walki cywilnej 1939-1945.* Warszawa 1994 *passim.*

Marian Woźniak

Affeldt Konstanty

(1914-1942) ps. „Kaczmarek”, czł. NOB, księgowy.

Ur. 1 IX w pow. toruńskim. Zamieszkały stale w Gdańsku, a czasowo w Poznaniu. Od wiosny 1940 kierownik sekcji organizacyjnej NOB i kolporter „Polski Narodowej” w rejonie Wildy. Zdradzony przez agenta Gestapo Zenona Ciemniejewskiego. Aresztowany latem 1941. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 14 X 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 5 XI 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 137/42; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Poznań, Akt zgonu P-4602/1942.

Marian Woźniak

Agentura Gestapo w Poznaniu

Inwigilacja Gestapo obejmowała wszelką działalność Polaków i Niemców. Analizowano nastroje, życie polityczne, kulturalne, ekonomiczne, wyznaniowe, także sekty religijne, wolnomularstwo, a nawet dewiacje seksualne. W tym systemie ważną rolę odgrywała agentura. Koordynacją działań inwigilacyjnych zajmował się Departament IV Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy (RSHA), który posiadał swoje ogniwa wykonawcze w służbach operacyjnych każdej placówki kierowniczej Gestapo (*Polizeileitstelle*). Ich wewnętrzna organizacja podlegała zmianom. Do 1944 organizacja służb operacyjnych Gestapo w Poznaniu różniła się znacznie od podziałów obowiązujących w Departamencie IV RSHA, później znacznie się do niej zbliżyła.

Organ wykonawczy Gestapo w Poznaniu Wydział IV (*Gegnerforschung- und Bekämpfung*), którym kierował *SS-Hauptsturmführer* radca kryminalny Oskar Achterberg (1895-1945), przyjął w 1944 podany niżej podział organizacyjny. Referat IV1 – *Opposition und Widerstandsbewegung, Rußlandsrückkehrer, Rotspanienkämpfer*, sekcje IV1a, IV1b, IV1c, kierownik *SS-Obersturmführer* komisarz kryminalny Paul Schiffer (1904-1944), zatrudniał 35 pracowników operacyjnych, którym podlegało ok. 105 agentów; Referat IV2 – *Sabotage*, sekcje IV2a i IV2b, kierownik *SS-Obersturmführer* Otto Heinrich (1904-?), zatrudniał 6 pracowników operacyjnych, którym podlegało ok. 18 agentów; Referat IV3 – *Abwehr*, sekcje IV3a i IV3b, kierownik *SS-Hauptsturmführer* komisarz kryminalny Eduard Schmidt (1901-?), zatrudniał 9 pracowników operacyjnych, którym podlegało ok. 27 agentów; Referat IV4 – *Weltanschauliche Gegner*, sekcje IVa i IVb, kierownik *SS-Untersturmführer* starszy sekretarz kryminalny Franz Wolf (1895-?), zatrudniał

5 pracowników operacyjnych, którym podlegało ok. 15 agentów; Referat IV5 – *Sonderfälle*, sekcje IV5a i IV5b, kierowany był bezpośrednio przez szefa Wydziału IV, zatrudniał 14 pracowników operacyjnych, którym podlegało ok. 51 agentów; Referat IV6, sekcje IV6a i IV6b, kierownik *SS-Obersturmführer* inspektor policji Alfred Dietze (1906-1969), zatrudniał 10 pracowników operacyjnych, którym podlegało ok. 30 agentów; Referat IV „N” – *Nachrichtensammelstelle* (*Gegnernachrichtendienst*), kierownik (przez cały okres działalności Gestapo) *SS-Untersturmführer* starszy sekretarz kryminalny Eduard Wessel (1899-1971), w okresie międzywojennym zamieszkały w Poznaniu pod nazwiskiem Edward Snowadzki. Gestapo w samym Poznaniu mogło dysponować około 246 agentami.

Niezależnymi źródłami informacji Gestapo były m.in. sprawozdania NSDAP (opracowywane przez sekcjach partii – *Blockleiter*) dotyczące nastrojów wśród Polaków i Niemców, informacje prasowe, analizy ruchu przepustkowego (opracowywane przez Policję Porządkową – *Ordnungspolizei*) oraz donosy, często anonimowe, pisane przez Niemców i Polaków. Głównym źródłem uzyskiwania informacji była jednak agentura. Wstępna selekcję informacji przeprowadzał Wydział IV, który posiadał pełne uprawnienia do rejestracji i aktualizacji personalnej sieci agentury własnej i wszystkich jednostek Gestapo w Kraju Warty. Rejestracji podlegały tylko dwie kategorie agentów: *V-Mann* – tajny współpracownik i *V-Person* – rezydent. Nie rejestrowano innych, jak np. *G-Person* – osoba zaufania czy *A-Person* – informator luźno związany z Gestapo. Selekcją informacji uzyskiwanych drogą agenturalną zajmowały się w tym wydziale, niezależnie od własnej pracy, Referaty IV „N” oraz Referat IV6.

Istotą podejmowania współpracy agentów z Gestapo była formalnie dobrowolność (zobowiązanie do współpracy zawierało taką klauzulę). Najczęściej jednak pozyskiwano ich szantażem, groźbą i prowokacją. Zasady działania operacyjnego Gestapo nie były znane konspiracji polskiej, a także osobom werbowanym do współpracy. Zobowiązanie

o współpracy podpisywano często z myślą o uratowaniu życia, wyrwaniu się z tortur śledczych, ucieczki z rąk Gestapo itp., co na ogół nie było możliwe. Obowiązywała zasada, że każdy agent (poza zadaniami specjalnymi) spotykał się z pracownikiem Gestapo raz w tygodniu. Tylko rozmowa wstępna (najczęściej szantaż) odbywała się w budynku służbowym Gestapo lub w więzieniu, poza tym miał on bezwzględny zakaz wchodzenia do budynków służbowych Gestapo, nawet wobec zagrożenia życia. Spotkania bieżące następowały w lokalach kontaktowych fikcyjnych instytucji, w mieszkaniach pracowników Gestapo itp. Do takich instytucji w Poznaniu należało biuro w *Wach- und Schliessgesellschaft* (ul. 27 Grudnia 5) i *Ostdeutsche Handlungsvertretung* (Stary Rynek 54/55). Lokale kontaktowe w prywatnych mieszkaniach pracowników Gestapo istniały m.in. przy ulicach: Głogowska, Grochowe Łąki, Grottgera, Grunwaldzka, Górna Wilda, Mazowiecka, Promienista, Siemiradzkiego, Skarbka, Wierzbicice, Zakręt.

Agent otrzymywał wynagrodzenie (np. *V-Mann* 50 - 130 marek miesięcznie) lub gratyfikacje okazjonalne w naturze (wódka, papierosy). W akcjach specjalnych, głównie poza miejscem zamieszkania, zaopatrywano go w pismo zawierające klauzulę: „[...] wszystkie władze cywilne i wojskowe winny okaziełowi niniejszego pisma udzielić najdalej idącej pomocy [...]”. Nie ujawniano faktu, że jest agentem. Gestapo legalizowało agenta w środowisku działania różnego rodzaju mistyfikacjami, legendami i prowokacjami, co służyło utajnieniu jego roli, a przy słabej skuteczności służb kontrwywiadowczych konspiracji wielkopolskiej było niezwykle skuteczne.

W 1945 w piwnicach zburzonego Domu Żołnierza w Poznaniu osoby postronne znalazły alfabetyczny rejestr, który – po stwierdzeniu, iż dotyczy agentury – dostarczono do poznańskiej prokuratury. Rejestr, według jedynego relatora, obejmował ponad tysiąc nazwisk, z czego 80% stanowili Polacy; w szczególnych rubrykach znajdowały się litery D (*Deutsch?*) i P (*Pole?*). Ostatnie zapisy odnosiły się do grudnia 1944. Próby sporzą-

dzenia kopii mikrofilmowej z rejestru nie powiodły się, a po kilku dniach cały rejestr zarekwirowały NKWD i WUBP (lato 1945). Odtąd wszelki ślad po tym dokumencie zaginął.

Podana liczba wydaje się zawyżona. Prawdą jest, że stan osobowy sieci agenturalnej zmieniał się często (śmierć agenta, rezygnacja z jego usług, przeniesienie na inny teren działania, tzw. zamrożenie i nieliczne ucieczki spod kurateli Gestapo). Pewną skalę zjawiska określają jednak materiały dowodowe zawarte w powojennych śledztwach przeciwko pracownikom Gestapo i samym agentom (łącznie tylko 14 spraw). Wynika z nich, że jesienią 1944 Gestapo przejęło z likwidowanej *Abwehrstelle* w Poznaniu 29 agentów i 2 rezydentów. Oddział Zamiejscowy Gestapo w Kaliszu (*Außendienststelle*) podległy Urzędowi Gestapo w Łodzi dysponował 59 agentami. Każdy Oddział Zamiejscowy Gestapo dysponował co najmniej 8 agentami. Uwzględniając 6 oddziałów, które podlegały wprost Gestapo w Poznaniu, można w przybliżeniu określić liczbę agentów na dalszych 40. W związku z wybuchem Powstania Warszawskiego skierowano 2 VIII 1944 w rejon Warszawy 30 agentów z Poznania wraz z prowadzącymi ich pracownikami Gestapo. Brak jest pełnej liczby agentów w Urzędzie Gestapo w Łodzi, niemniej rozmiar sieci agenturalnej w Kraju Warty jest zastraszający.

Agentura Gestapo pełniła ważną rolę w systemie zwalczania polskiej konspiracji, stąd agenci na równi z Gestapo ponoszą pełną odpowiedzialność za cierpienia i śmierć tysięcy polskich patriotów. Tymczasem po zakończeniu wojny NKWD i organy MBP nie tylko nie dążyły do ujawnienia agentów i pociągania ich do odpowiedzialności, lecz prawdopodobnie selekcjonowały ich pod kątem przydatności do własnych zadań dokonując przewerbowań. Tym samym agenci w większości nie ponieśli odpowiedzialności za działalność na rzecz Gestapo, ale przypuszczalnie znaleźli nowych mocodawców. Ich przewerbowanie metodą szantażu było dla NKWD i UB zadaniem łatwiejszym niż pozyskiwanie nowych agentów. Przykładem może

być fikcyjny proces Zbigniewa Goździejewicza i Małgorzaty Kaase (przed wojną prima-baleriny Teatru Wielkiego w Poznaniu) oraz wykorzystywanie przewerbowanych agentów jako świadków w procesach działaczy niepodległościowych.

OKBZPNIPN Poznań, Materiały śledztw przeciwko Gestapo w Poznaniu Ko. 2/81; OKBZPNIPN Poznań, Fragmenty akt procesu Zbigniewa Goździejewicza, fragment akt śledczych sprawy Herberta Scherbartha, Heinricha Finka i Wilhelma Stielaua, materiały procesu Tomasza Pacyńskiego; Zbiory Michaela Fedrowitza w Hanowerze, Nikodema Pałasika w Poznaniu oraz zbiory własne autorów w Poznaniu.

*Marian Woźniak
Henryk Zimniak*

„Akacja” [Krotoszyn]

Biuletyn wydawany nieregularnie w l. 1944 - 45 jako organ Kompanii Rycerskiej AK w Krotoszynie (dawne Odrodzenie). Powielany w nakładzie 50 egz. jako kontynuacja pisma „Drogowskaz” i wydawany przez tę samą redakcję. Nazwa pochodziła od inicjałów AK. Artykuły redakcyjne pisywali prawdopodobnie ppor. Czesław Mocek („Spirytus”) i Alojzy Matyniak („Mak”). Rozpowszechniany w kołach Sodalicji Mariańskiej (Rycerstwo Mariańskie) i harcerzy. Od maja 1945 pismo było jednym z organów WSGO „Warta”. Wydawanie przerwano w związku ze skrytobójczym zamordowaniem ppor. C. Mocka w sierpniu 1945. Wydawców pisma aresztowało UB w 1949. Skład redakcji nie został ujawniony w śledztwie. Wydania archiwalne zniszczono.

ASW, Poznań, WSR Sr 527/49; OKBZPNIPN Poznań, Ankieta Alojzego Matyniaka.

Marian Woźniak

Akcja „Bollwerk”

Dywersyjno-sabotażowe zniszczenie magazynów portu rzeczno-górnego w Poznaniu nocą 20/21 II 1942. Zadanie wykonał przez podpalenie Lotny Oddział WKZO dowodzony

przez st. sierż. Michała Garczyka („Kuba”). Celem akcji – zgodnie ze specjalnym rozkazem NW – było zniszczenie towarów przygotowanych do transportu na front wschodni, głównie ciepłej odzieży pochodzącej ze zbierek w głębi Rzeszy. Gestapo oceniło straty na 1 mln marek. Zniszczenie magazynów wykorzystano propagandowo w czasie rozmów z J. Stalinem, jako dowód wywiązania się Polski z zobowiązań sojuszniczych. W przeprowadzeniu akcji zastosowano szereg urządzeń produkowanych konspiracyjnie w Poznaniu (zapalniki z opóźnionym działaniem nie pozostawiające śladów zastosowania, lonty itp.). W akcji brało udział 16 żołnierzy AK. Po trwającym ponad pół roku śledztwie Gestapo wykryło jej wykonawców. Większość z nich po procesie przed Sądem Specjalnym (*Sondergericht*) została stracona w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

FAK-I/5, Wielkopolskie Kierownictwo Związku Odwetu.

Marian Woźniak

Akcja „Dorsze”

Kryptonimem „Dorsze” określano jeńców brytyjskich zbiegłych z niewoli niemieckiej. Działania na ich rzecz nazywano akcją „Dorsze”. W 1942 tworzone były w ramach AK specjalne struktury organizacyjne, które udzielały pomocy „Dorszom”. W Okręgu Poznańskim AK problem pojawił się już latem 1941, gdy z obozu w Forcie VIII w Poznaniu zbiegło 8 jeńców. Dla zorganizowania im opieki powołano w Poznaniu specjalną komórkę organizacyjną, którą kierował ppor. rez. Witold Verbno Łaszczyński („Doktor”). Wchodzili do niej: Klara Dolniak, Michalina Gorczykowa, Nikodem Kaliszán, Bolesław Kierczyński, Maria Klichowska, Zbigniew Klichowski, Irena Markiewicz. Komórka udzielała pomocy ponad 30 „Dorszom”. Akcja trwała do dekonspiracji 21 II 1942. Aresztowani zostali: W. Verbno Łaszczyński, Klara Dolniak, Maria Duszyńska, Michalina Gorczykowa, Bolesław Kierczyński, Maria, Bolesław, Zbigniew, Zygmunt Klichowscy, Irena Markiewicz, Prakseda Michałowska, Karol Sale-

wski, Bronisław Sobkowiak i kilka osób w Łodzi. Spośród tych osób 7 skazano na karę śmierci.

OKBZPNPIP N Poznań, Sondergericht Posen sygn. Sd 4 153/42; E. Odorkiewicz: *Kryptonim „Dorsze”*. Katowice 1971.

Marian Woźniak

Akcja „M”

Akcja wychowawczego oddziaływania na nie zorganizowaną młodzież (12 - 14 lat), podjęta przez SzSz od ok. 1941/42, później uzgodniona z KG AK i uregulowana rozkazem 495/I z 20 III 1944. Jej celem było uchronienie młodzieży od zgubnych wpływów wojny w Wielkopolsce. Formy dostosowano do specyficznych warunków panujących na tym terenie. Tworzono luźne zespoły złożone z chłopców, niekiedy dziewcząt – najczęściej z dzieci krewnych lub znajomych. Sięgano także do najmłodszych roczników harcerskich, które ze względu na wiek pozostawały poza strukturami konspiracyjnymi. Pracowano z nimi metodami harcerskimi. W sposób nie sugerujący istnienia jakiegś zorganizowanej działalności, wciągano młodzież do nauki w ramach tajnego nauczania, upowszechniano czytelnictwo, starano się o godziwą rozrywkę. Kładziono nacisk na pracę nad kształtowaniem własnego charakteru, budzono poczucie tożsamości narodowej. Formy prowadzenia zajęć były zależne od inwencji kierującego zespołem. Wśród tej młodzieży upatrywano przyszłych członków ZHP. Niektórych, bardziej dojrzałych i operatywnych włączano do harcerstwa jeszcze w warunkach konspiracji. Akcja „M” miała szczególne znaczenie w Wielkopolsce, gdzie dzieci były pozbawione wszelkich form oświaty i życia kulturalnego, zmuszane natomiast do bardzo ciężkiej pracy. Sprawdzianem skuteczności tej akcji było tuż po wojnie masowe wstępowanie młodzieży do ZHP.

Zbiory własne autorki w Poznaniu; *Szare Szeregi. Związek Harcerstwa Polskiego w czasie II wojny światowej. Główna Kwatera Harcerzy „Pasieka” Ocalałe dokumenty*. Skomentował J. Rossman. Londyn 1982.

Aleksandra Bielerzewska

Akcja „N”

Działalność propagandowo-dywersyjna Chorągwi Wielkopolskiej SzSz (UI „Przemysław”) prowadzona przeciwko Niemcom na zlecenie BIP KG AK od lata 1942 do wiosny 1943. Jej organizatorem z ramienia BIP był ppor. Zdzisław Jeziorański n.o. Jan Nowak, który w czerwcu 1942 w Poznaniu zaprzyściążył do AK hm Adama Plucińskiego („Robak”, „Eryk”) i powierzył mu zadanie zorganizowania siatki kolporterskiej „N”. Ustalono wówczas zasady jej prowadzenia w taki sposób, aby pozorowała kierunek działalności z Rzeszy (*Altreich*) lub przez niemiecką opozycję polityczną. A. Pluciński zorganizował grupę harcerską (Felicja Brzozowska, Karol Grześkowiak i Stanisław Marczyński), która zajmowała się odbiorem druków „N” dostarczanych z Warszawy do Poznania przez kurierów, zabezpieczeniem i przygotowaniem do wysyłki. Adresy wysyłkowe A. Pluciński zbierał z książek telefonicznych i adresowych przy pomocy Mariana Dziurli, Barbary Łukomskiej, Wandy Kaczmarek, Urszuli Kaczmarek i Mariana Kalemby. Listy z drukami „N” wysyłane były z urzędów pocztowych w Rzeszy przez A. Plucińskiego, Gertrudę Burau, Karola Grześkowiaka i Bernarda Intka. Członkowie grup zaangażowanych nie byli wtajemniczeni w istotę działalności. A. Pluciński opracowywał też listy do Niemców o treści antyhitlerowskiej, sygnowane fikcyjną nazwą „Freiheitssender”. Działalność przerwało aresztowanie A. Plucińskiego przez Gestapo 24 IV 1943.

Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Aleksandra Bielerzewska

Akcja „Sache Moschin”

Prowokacyjno-terrorystyczna akcja Gestapo z Poznania przeciwko ludności polskiej w Mosinie, przeprowadzona od 22 I do 22 IV 1943 pod zarzutem działalności trucielińskiej polskiej konspiracji przeciwko Niemcom. Faktycznie był to odwet za wykrycie działalności WKZO w Poznaniu (wiosna-lato 1942) i ujawnienie używania w walce broni che-

micznej i bakteriologicznej. Aresztowania przeprowadzono w Mosinie i okolicach 22 I 1943 (aresztowano 43 osoby), 2 III 1943 (60 osób), 3 III 1943 (2 osoby), 22 IV 1943 (125 osób). W toku akcji, która objęła kręgi inteligencji i warstwę robotniczą, stosowane były najcięższe w Gestapo metody śledcze. Rozbite zostały w całości struktury konspiracyjne AK i SzSz w Mosinie i okolicach. Na mocy wyroku Policyjnego Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*) stracono 64 osoby, a 100 zginęło w obozach koncentracyjnych, głównie w Auschwitz (Oświęcim) i Gross-Rosen.

OKBZPNIPN Poznań, Materiały śledztwa „Sprawa Mosińska”.

Marian Woźniak

Akcja scaleniowa

Zespół działań organizacyjnych prowadzonych od jesieni 1940 na rozkaz NW dla utworzenia w okupowanym kraju jednolitej armii podziemnej pod wspólnym dowództwem. Inicjatorami akcji byli gen. Władysław Sikorski i gen. Kazimierz Sosnkowski. Już 3 IX 1941 NW rozkazem nr 2926 uznał ZWZ za część składową Sił Zbrojnych RP „stojących wobec nieprzyjaciela”. Realizatorami działań scaleniowych byli komendanci główni ZWZ-AK w kraju. Komendanci okręgów mieli uprawnienia do wcielenia organizacji pod komendę ZWZ-AK, zaliczenia jej do rezerwy bądź do formalnego rozwiązania. Największy wkład w powodzenie scalenia wniósł gen. Stefan Rowecki („Rakoń”). Uchodził on za autora hasła: „Cały naród pod bronią”, „AK ramieniem zbrojnym narodu”, „AK czynnikiem wspólnoty narodowej, łączącym wszystkich obywateli w służbie dla Ojczyzny”. Do 1942 akcją objęto ponad 70 organizacji i grup konspiracyjnych, tworząc w miejsce ZWZ Armię Krajową. Ważną cezurą działań scaleniowych był 14 II 1942, gdy NW zniósł nazwę Związek Walki Zbrojnej i wprowadził dla Sił Zbrojnych w Kraju nazwę Armia Krajowa. Do tego czasu nie zakończono rozmów scaleniowych z największymi ugrupowaniami zbrojnymi stronnictw

politycznych, tzn. SN i SL. Chłopska Straż, a następnie BCh i NOW do 1943 pozostawały poza AK. Formalne porozumienie z kierownictwem SN co do wcielenia do NOW spowodowało w niej rozłam i powołanie Narodowych Sił Zbrojnych (NSZ). Scalanie BCh przeciągało się do końca 1943, a pertraktacje z NSZ zakończyły się połowicznym sukcesem wiosną 1944. Następnym akcją scaleniową było powołanie w kraju w ramach AK 6287 plutonów, które liczyły ponad 380 tys. żołnierzy.

Inny charakter nosiła akcja scaleniowa w Wielkopolsce, poprzedzona działaniami integracyjnymi w konspiracji wielkopolskiej od końca 1939. Ich efektem było utworzenie NOB zimą 1939/40 oraz WOZZ wiosną 1940. Konsolidacja tych organizacji utrudniała akcję scaleniową podjętą latem 1940 przez Okręg Poznański ZWZ. Dekonspiracje w konkurencyjnych dla ZWZ organizacjach umożliwiły komendantowi Okręgu indywidualne powoływanie żołnierzy lub całych komórek NOB i WOZZ do ZWZ. W wyniku rozmów prowadzonych z kierownictwem SL zaliczono jego struktury parawojkowe 31 XII 1940 do rezerwy Okręgu Poznańskiego ZWZ. Kolejna faza akcji scaleniowej rozpoczęła się latem 1942. Jej efektem było scalenie z AK znacznej części Poznańskiego Okręgu NOW (jesień - zima 1943). Zakończenie akcji scaleniowej, głównie z inspiracji zewnętrznej, dokonało się na przełomie kwietnia i maja 1944, gdy za scaleniem z AK opowiedział się Okręg NSZ Poznań. Wkrótce całość dowodzenia Okręgiem Poznańskim AK wymknęła się spod kontroli w następstwie utraty łączności Okręgu z KG AK (lato 1944).

Niewątpliwym efektem akcji scaleniowej w Okręgu Poznańskim AK było powołanie latem 1943 314 plutonów, których liczba w następstwie aresztowań spadła do 277 (6 - 7 tys. żołnierzy). Organizowane w Wielkopolsce plutony miały charakter szkieletowy, a ich uzupełnienie stanowili tzw. żołnierze upatrzeni. Jedynie w IR Ostrów Wlkp. zorganizowano 5 plutonów wzorowanych na organizacji w GG. Natomiast w 1945 - gdy przez Wielkopolskę przetaczał się front - liczba plutonów wynosiła 30 - 35. Można stwierdzić ogólnie, że w Wielkopolsce stan ten

byłby niemożliwy do osiągnięcia bez prowadzenia akcji scaleniowej w I. 1940 - 44.

SPP Londyn, Meldunki organizacyjne półroczne 3.3.1.3.; M. Woźniak: *Poznański Okręg Związku Walki Zbrojnej - Armii Krajowej. (Zarys struktury organizacyjnej)*. Londyn 1987 mps w SPP.

Marian Woźniak

Akcja „Z”

Akcja polegająca na utrzymywaniu łączności z robotnikami polskimi wywiezionymi na roboty przymusowe do Rzeszy. Rozwijana przez Chorągiew Wielkopolską SzSz (UI „Przemysław”, „Gniazdo”) na podstawie instrukcji Kwatery Głównej SzSz, wydanej na zlecenie Wydziału „IKO” w Oddziale I KG ZWZ-AK. Jej celem było wyrabianie i utrwalanie poczucia więzi w skupiskach robotników polskich wywiezionych na roboty przymusowe do Rzeszy, a także wśród autochtonów, organizowanie samopomocy koleżeńskiej, opieki religijnej i życia kulturalnego, prowadzenie małego sabotażu w miejscach pracy, utrzymywanie kontaktu korespondencyjnego z krajem. Jednocześnie przygotowywano się do wykonania zadań szczególnych w chwili przełomu (powstanie zbrojne w kraju). Akcja przebiegała z zachowaniem ścisłej konspiracji bez przybierania form zorganizowanych. Jej animatorem i kierownikiem był Adam Pluciński. Z racji swej pracy stykał się z młodzieżą, która wyjeżdżała na prace przymusowe i zaufanym osobom przekazywał sugestie do podejmowania wymienionej działalności. Wywiezieni harcerze organizowali zastępy harcerskie, prowadzili tajne nauczanie, przekazywali wiadomości wywiadowcze, utrzymywali kontakt korespondencyjny ze swoimi drużynami. Utrzymywanie łączności z wywiezionymi było jednym z ważnych zadań SzSz. Starano się również, aby pod rozmaitymi pozorami ułatwić niektórym powrót do kraju.

Instrukcja „Z”, Rozkaz Naczelnika SzSz L.1 ze stycznia 1943, Relacje Z. Erdmanna, J. Woźniaka, Ireny Paterek-Grodeckiej w zbiorach własnych autorki w Poznaniu.

Aleksandra Bielerzewska

Akcja zrzutowa

Operacje zaopatrzeniowych zrzutów lotniczych dla Okręgu Poznańskiego AK, przeprowadzone 14 IX i 15 X 1943 przez lotnictwo *Special Operations Executive* (SOE) w ramach „sezonu” operacji zrzutowych dla kraju, szyfrowanej nazwą „Riposta”. Okręg Poznański AK przykładał do operacji zrzutowych dużą wagę, widząc w nich możliwość zaopatrzenia w broń, której nie posiadano. Kierownictwo SOE nie nadawało rangi operacyjnej zrzutom zaopatrzeniowym w Poznańskim. Obszar ten wytypowano dla skrócenia zasięgu lotów. Chodziło też o zrealizowanie planu zaopatrzenia AK w skali kraju, co wymagało 147 lotów. Okręg Poznański przygotował 28 placówek odbiorczych, z których w Londynie zaakceptowano 7. Nocą 14/15 IX 1943 w stan czuwania wprowadzono 6 placówek odbiorczych. Wykonane były 3 loty. Dwa zrzuty zostały przyjęte (Janowo pod Kostrzynem Wlkp. – „Proso II” i Tursko pod Goluchowem – „Groch”), jeden, na placówkę Ołobok pod Ostrowem Wlkp., nie doszedł do skutku. Tej nocy rozbił się w Skalmierzycach Nowych jeden z samolotów. Nocą 15/16 X 1943 postawiono w stan czuwania kolejnych 6 placówek. W konsekwencji zrealizowano dwa zrzuty: na placówkę Ołobok („Żyto I”) i na placówkę Czermin pod Pleszewem („Fasola”).

W operacjach zrzutowych w Okręgu Poznańskim brało udział ponad 100 żołnierzy AK. Operacje nie dały spodziewanych rezultatów. Ponad 2 tony uzbrojenia dostało się w ręce niemieckie. Przejęto i przekazano na wyposażenie oddziałów AK w Okręgu Poznańskim ok. 1800 kg broni, amunicji i innych środków bojowych. Straty po stronie lotnictwa SOE wyniosły 2 samoloty z załogami, a po stronie Okręgu Poznańskiego AK aresztowanie blisko 200 żołnierzy AK.

M. Woźniak: *Zaopatrzeniowe zrzuty lotnicze dla Poznańskiego Okręgu Armii Krajowej w 1943 roku*. „Kronika Wielkopolski” 1993 nr 2 s. 27 - 48.

Marian Woźniak

„a.k.r.”

Kryptonim adresu korespondencyjnego stosowany w łączności konspiracyjnej Okręgu Poznańskiego ZWZ-AK od lata 1940 do lata 1942. Umożliwiał prowadzenie korespondencji (wyłącznie szyfrowanej) przez ogniwo pośrednie. Adresat był zaprzysiężony, ale nie prowadził innej działalności konspiracyjnej. Posiadał stałą łączność osobistą z dowódcą, najczęściej z inspektorem rejonowym. W l. 1940-43 obowiązywały dla systemu „a.k.r.” dwa książkowe klucze szyfrowe. Pierwszy opierał się na książce Antona Zischki *Kampf um den Treibstoff*, drugi na powieści Romain Rollanda *Colas Breugnon*, wydanej w Polsce w 1935 (rozdziały klucza szyfrowego zmieniały się w odstępach kwartalnych). W systemie „a.k.r.” przekazywano tylko krótkie dyspozycje lub informacje pocztówkami przesyłanymi oficjalnie przez pocztę. Gestapo zdekonspirowało system „a.k.r.” latem 1942, co przyczyniło się do masowych aresztowań w szeregach AK.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK.

Marian Woźniak

„a.k.t.”

Kryptonim adresu kontaktowego przeznaczonego wyłącznie dla kurierów, stosowany w łączności konspiracyjnej Okręgu Poznańskiego ZWZ-AK. Zadaniem prowadzącego „a.k.t.” było pośredniczenie pomiędzy kurierami Okręgu a dowódcami niższych szczebli organizacyjnych w kontaktowaniu się, by uniknąć dekonspiracji. Dysponował on aktualnymi informacjami o pobycie osoby, do której przybywał kurier oraz o stanie bezpieczeństwa w terenie działania. Prowadzący „a.k.t.” byli zaprzysiężani, ale nie prowadzili innej działalności konspiracyjnej. Ewidencję „a.k.t.” dla konkretnego IR oraz dla sąsiednich IR prowadził inspektor rejonowy. Ewidencja miała dołączoną instrukcję o jej zniszczeniu w przypadku zagrożenia przez Gestapo. W nawiązywaniu kontaktu obowiązy-

waly hasła i odzewy, które były zmieniane. Z systemu „a.k.t.” korzystano też podczas zadań inspekcyjnych.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK.

Marian Woźniak

„Aktion Apfelbach”

Kryptonim niemieckiej akcji prewencyjnej przeciwko Okręgowi Poznańskiemu AK. Jej celem było rozbitcie wszystkich struktur konspiracyjnych w pasie przylegającym do Puszczy Nadnoteckiej, gdzie Gestapo spodziewało się koncentracji oddziałów partyzanckich do zbrojnego powstania. W aktach AK brak jest śladów, by istniał plan koncentracji w Puszczy Nadnoteckiej. Brak jest także potwierdzenia, by działające tam ogniewa AK otrzymały wydany w Ostrowie Wlkp. rozkaz do „czujności” w Okręgu w związku z wybuchem Powstania Warszawskiego. Przygotowania do akcji rozpoczęły się 26 VII 1944. Aresztowania od 8 - 10 VIII 1944 przeprowadzone w rejonach: Czarnków, Chodzież, Oborniki, Wągrowiec, Międzychód i Nowy Tomyśl objęły 80 - 100 ludzi, przy czym często nosiły charakter przypadkowy. W akcji brała udział specjalna grupa Gestapo z Poznania i specjalny oddział pościgowy (*Jagdkommando*).

„Aktion Apfelbach” była owocem psychozy, którą wśród Niemców wywołał zbieg następujących faktów: uznanie od 1 VII 1944 Kraju Warty za obszar „objęty częściowo działaniem band” (*teilweise Bandengebiet*), informacja o próbie zgładzenia Hitlera („Wal-kiria”), fałszywa informacja komendanta żandarmerii z Łodzi o przechwyceniu z radia Moskwa i Londyn wezwania do powstania (29 VII 1944). Bezpośrednim wynikiem tej psychozy było zarządzenie A. Greisera z 30 VII 1944 o poborze Polaków w wieku 15 - 65 lat do budowy umocnień (*Einsatz*), co wiązało się z wprowadzeniem stanu wyjątkowego.

Okręg Poznański Armii Krajowej w końcowej fazie okupacji (1943 - 1945). Praca zbiorowa pod red. M. Woźniaka. Poznań

1995 s. 23 - 52; Z. Szymankiewicz: *Spadochrony nad okupowaną Wielkopolską*. Poznań 1979 s. 100 - 121.

Marian Woźniak

„Aktion Kastanien”

Kryptonim akcji Gestapo przeciwko polskiej konspiracji w Poznaniu, przeprowadzonej prowokacyjnie w 1943 i 1944 z wykorzystaniem scalania organizacji. W 1943 do przeprowadzenia akcji posłużono się rozmowami scaleniowymi NOW z AK. Pomysłodawcą był komisarz kryminalny Paul Schiffer, który umiejętnie wprowadził do NOW swoich agentów. 8 - 13 IX 1943 Gestapo urządziło „kociol” w lokalu kontaktowym Józefa Rybackiego przy ul. Wielkiej 12. Aresztowano blisko 80 oficerów z NOW i AK. Działalność operacyjna Gestapo była na tyle zręczna, że ci sami agenci brali udział w drugiej fazie „Aktion Kastanien” 20 I 1944. Agenci zaaranżowali rozmowy scaleniowe pod fikcyjnym adresem ul. Wodna 50 w godzinach wieczornych. Poszukujący adresu byli kolejno aresztowani. Ofiarą tej akcji padł także komendant Okręgu Poznańskiego AK plk Henryk Kowalówka, zatrzymany przez Gestapo już na dworcu kolejowym w Poznaniu 22 I 1944. P. Schiffer próbował kontynuować akcję latem 1944. Jego agenci nie zdołali jednak nawiązać odpowiednio ważnych kontaktów organizacyjnych.

FAK-I/6, Organizacja Obozu Narodowego; FAK-VIII, Kontakty Niemców z AK; E. Serwański, M. Woźniak: *Rezonans Powstania Warszawskiego w Wielkopolsce*. „Dzieje Najnowsze” 1984 nr 3 - 4 s. 79 - 124.

Marian Woźniak

Alejski Ludwik

(1921 - 1988) ps. „Włóczęga”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 27 VII w Poznaniu, s. Walentego. Przed wojną uczeń gimn. Jesienią 1939 zaprzysiężony przez Stefana Czarneckiego („Stef”) do WOW, następnie w WOZZ. Wios-

ną 1940 wraz z grupą zakładników osadzony w KL Dachau, skąd na polecenie Gestapo w Poznaniu – w związku z dekonspiracją WOZZ – ściągnięty do Poznania i osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (15 X 1940 - 21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau (15 V - 19 VIII 1942) i Berlin-Alt Moabit (19 VIII 1942 - 5 IX 1942). Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 28 VIII 1942 skazał go na 4 lata obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał najpierw w więzieniu we Wronkach, a od 15 XII 1942 do 5 V 1945 w KL Mauthausen-Gusen.

Po ustaniu działań wojennych wstąpił do II Korpusu Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, ukończył studia inżyniersko-konstrukcyjne w Wielkiej Brytanii, a następnie wyjechał do Kanady. Zmarł 13 VII 1988 w Montrealu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 86/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Aleksandrowicz Maria

(1905 - 1994) ps. Ewa", czł. org. „Ojczyzna”, pielęgniarka.

Ur. 4 I w Guberni Tambowskiej (Rosja), c. Ludwika i Heleny z d. Szpakowska. Od 1919 mieszkała w Wilnie, gdzie ukończyła Gimn. Sióstr Nazaretanek. W l. 1929 - 32 uczęszczała do Wyższej Szkoły Pielęgniarek i Higienistek Polskiego Czerwonego Krzyża w Poznaniu. Po jej ukończeniu podjęła pracę w Klinice Ortopedycznej w Poznaniu pod kierunkiem prof. Franciszka Raszei.

W sierpniu 1939 została zmobilizowana do szpitala wojennego nr 703 w Białowieży. Podczas ewakuacji szpitala, w drugiej połowie września 1939, dostała się do niewoli radzieckiej, skąd wkrótce została zwolniona. W drodze powrotnej do Poznania niosła pomoc rannym i chorym, organizując m.in. punkt sanitarny na dworcu kolejowym w Brześciu n.Bugiem. W grudniu 1939 prze-

dostała się z Poznania do Warszawy i podjęła pracę w Centrum Wyszkożenia Sanitarnego (Szpital Ujazdowski). Od końca 1940 pracowała jako siostra oddziałowa w Szpitalu im. Dzieciątka Jezus, mieszczącym się na terenie Warszawskiej Szkoły Pielęgniarek. W pierwszym kwartale 1941 została czł. org. „Ojczyzna”. Pełniła obowiązki łączniczki i skrzynki kontaktowej, podlegając szefowi Wydziału Technicznego „Ojczyzny” Romanowi Stefańskiemu („Roch”). Przez pewien czas była także łączniczką Sekcji Zachodniej Departamentu Informacji Delegatury Rządu RP na Kraj. Jednak jej zasadniczym przydziałem w org. „Ojczyzna” był Wydział Zdrowia, a bezpośrednim przełożonym dr Antoni Horst. Uczestniczyła w rozdzielaniu pieniędzy przeznaczonych na pomoc charytatywną dla więźniów oraz rodzin osób uwięzionych lub straconych. Pieniądze na ten cel przekazywane były także organizacjom konspiracyjnym prowadzącym działalność na terenach ziem zachodnich wcielonych do Rzeszy. Na kursach dla pielęgniarek, organizowanych przez Wydział Zdrowia „Ojczyzny” we współpracy z Departamentem Opieki Społecznej Delegatury Rządu RP, wykladała szpitalnictwo. W czasie Powstania Warszawskiego opiekowała się rannymi i chorymi na terenie Warszawskiej Szkoły Pielęgniarek.

Po wojnie powróciła do Poznania i pracowała przez wiele lat jako przełożona pielęgniarek w szpitalach poznańskich, od 1956 jako starszy inspektor pomocniczego personelu medycznego przy Zarządzie Wojewódzkim PCK w Poznaniu. Pracę w PCK kontynuowała także po przejściu na emeryturę (1968) do 1972. Organizowała w Poznaniu i woj. poznańskim pierwsze punkty opieki nad chorym w domu. Członek PCK i Polskiego Towarzystwa Pielęgniarek. Zmarła w Warszawie 4 V 1994.

Odnaczona m.in.: Międzynarodowym Medalem im. Florence Nightingale, Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem za Udział w Wojnie Obronnej 1939, Warszawskim Krzyżem Powstańczym.

Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Aleksandra Pietrowicz

Alibi

Legenda uprawdopodobniająca legalność i zasadność działania. W konspiracji z góry ustalona wersja zeznań bądź wyjaśnień składanych policji (Gestapo). Instrukcje organizacyjne podkreślały rolę dobrego alibi zakładającego konieczność poparcia dokumentami lub zeznaniami świadków. Nieskuteczność źle przygotowanego alibi znajduje się często w uzasadnieniach wyroków niemieckich przeciwko żołnierzom konspiracji. Ważnym argumentem dla skutecznego alibi była biegła znajomość języka niemieckiego (akcent berliński). Obok doraźnego alibi występowała w konspiracji jego kwalifikowana forma w postaci legendy na ewentualność aresztowania czy dekonspiracji albo śledztwa. Argumenty stanowiące podstawę alibi musiały mieć uzasadnienie w rzeczywistości, gdyż w większości były sprawdzane przez policję (Gestapo). Alibi stanowiło ważny element techniki konspiracyjnej w ramach legalizacji. Nieprzemysłane argumenty alibi często pograżały sprawę aresztowanych konspiratorów, powodując ciężkie śledztwa.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK.

Marian Woźniak

„Ambulans”

Kryptonim autonomicznej struktury AK w DWM (HCP), zorganizowanej latem 1943 przez żołnierzy PN i AK z inicjatywy komendanta Obszaru Zachodniego AK w okresie masowych aresztowań w Okręgu Poznańskim AK. Istotą struktury budowanej pod kierunkiem por. rez. Antoniego Soldenhoffa („Kozłowski”) było wykonywanie zadań łącznościowych i koordynacyjnych dla dywersji i wywiadu w obrębie wszystkich jednostek organizacyjnych DWM w Poznaniu oraz penetracji wywiadowczej całego koncernu i jego sieci kooperacyjnej. Organizacja „Ambulansu” była dostosowana do struktury DWM. Posiadała 9 punktów stałych, które nieprzerwanie obsługiwała sieć łączniczek. Kontakty zewnętrzne, umożliwiające przekazywanie dyspozycji i odbiór meldunków, odbywały się w punkcie

zorganizowanym w ambulatorium zakładowym, w którym pod kierunkiem ppor. Ignacego Gruchota („Grzmot”, „Granit”) pracował Adam Tynecki („Ragan”). Choć oficjalnie w konspiracji „Ambulans” uchodził za jednostkę organizacyjną PN, faktycznie – od początku działania – opanowany był przez wywiad strategiczny KG AK. Jesienią 1943 został podporządkowany Ekspozyturze Wywiadu KG AK „Lombard”, początkowo przez ppor. Janusza Prądyńskiego („Janek”), a następnie przez rtm. Stefana Ignaszaka („Nordyk”). Przejęto wówczas także nie aresztowanych przez Gestapo wywiadowców z Siatki Wywiadowczej „S-VII”.

Główne zadania wywiadowcze „Ambulansu” koncentrowały się na rozpoznaniu produkcji amunicji, broni szybkostrzelnej, w tym z zapłonem elektrycznym. Zdobywano nie tylko informacje o produkcji, kooperacji, kierunkach dostaw, ale także oryginalną dokumentację technologiczną i produkcyjną. „Ambulans” miał dobrze zorganizowane rozpoznawanie kontrwywiadowcze przez komórki działające w biurze personalnym zakładów, biurze wojskowym oraz w dyrekcji DWM. Dekonspiracja nastąpiła przypadkowo wiosną 1944, gdy Gestapo zdobyło część instrukcji organizacyjnych PN. Latem 1944 po kilkumiesięcznej inwigilacji nastąpiły masowe aresztowania, które objęły ponad 30 żołnierzy. Tylko niewielkiej grupie w porę ostrzeżonej udało się uratować ucieczką z Poznania. Działalności nie wznowiono już do końca wojny. Większość aresztowanych żołnierzy zginęła w niemieckich więzieniach i obozach.

FAK-I/4, Wywiad Okręgu Poznańskiego i KG AK; FAK-I/9, Polska Niepodległa; *Z działań ruchu oporu w Zakładach H. Cegielski Poznań w latach 1939 - 1945.* Poznań ZBoWiD Koło HCP 1989.

Marian Woźniak

Andersz Feliks

(1912 - 1984) ps. „Lech”, podofic. zaw. WP, ZWZ-AK, ekonomista.

Ur. 7 XI w Maliniu pod Pleszewem, s. Mikołaja i Marii z d. Klauze. Ukończył szkołę powszechną. Później wstąpił jako

ochotnik do wojska i do 1939 służył w 70 pp w Pleszewie, awansując do stopnia sierż. Wybuch wojny zastał go w Warszawie, gdzie na Okęciu służył w batalionie stołecznym. Brał udział w obronie stolicy w rejonie Babic. Po kapitulacji Warszawy wrócił 5 X 1939 do Pleszewa. 15 VIII 1940 zaprzysiężony do ZWZ przez Franciszka Sitarza („Frank”). Był współorganizatorem działań dywersyjno-sabotażowych w Obwodzie Jarocin. Brał bezpośredni udział w ochronie i odbiorze zrzuconych alianckich: 15 IX 1943 w rejonie Turska i 16 X 1943 w okolicy Czermina. Prowadził szkolenia w zakresie działalności dywersyjnej.

Po zakończeniu wojny wstąpił w szeregi WSGO „Warta”, nie prowadził jednak czynnej działalności. Był księgowym w Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” w Pleszewie. Zmarł w Pleszewie 15 III 1984, pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym.

Odnznaczony m.in. Złotym Krzyżem Zasługi i Krzyżem Partyzanckim.

Żona Irena z d. Czyżkowska. Dzieci: Jolanta, Renata, Wiesława.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Henryk Zimniak

Andrzejewski Andrzej

(1899 - 1942) ps. „Zecer”, podofic. rez. WP, czł. NOB, drukarz.

Ur. 22 IX w Dakowych Suchych pow. grodziski (Wlkp.). Mieszkaniec Poznania. Uczestnik Powstania Wielkopolskiego i wojny polsko-bolszewickiej 1919 - 21. Od wiosny 1940 wykonywał dla organizacji konspiracyjnych pieczętki i dostarczał czcionki drukarskie. Wykonywał też blankiety dokumentów legalizacyjnych, głównie dla NOB. Aresztowany przez Gestapo wiosną 1941. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 27 V 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 4 VII 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 22/42; FAK-X/1a, Egzekucje i zgon; USC Wrocław, Akt zgonu nr 1218/1942.

Marian Woźniak

Andrzejewski Franciszek Jan

(1914 - 1942), podofic. rez. WP, czł. NOB, robotnik.

Ur. 21 IX w Borbeck pod Essen (Niemcy). Mieszkaniec Poznania. Po odbyciu służby wojskowej w 1937 był robotnikiem kolejowym. 1 IX 1939 zmobilizowany do 58 pp. Brał udział w walkach pod Kutnem i w obronie Warszawy. Zwolniony z obozu jenieckiego wrócił do Poznania 1 IV 1940. Zaprzysiężony do NOB latem 1940 przez Teofila Muszyńskiego. Był kierownikiem sekcji organizacyjnej. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w Forcie VII, a następnie w więzieniu w Elblągu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 24 III 1942 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu 23 V 1942.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 726; FAK-X/1a, Egzekucje i zgon; USC Wrocław, Akt zgonu nr 959/1942.

Marian Woźniak

Andrzejewski Jerzy Karol

(1921 - 1994) ps. „Orlicz”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 15 VII w Złotym Stoku pod Częstochową, s. Władysława i Janiny z d. Szostek. Od października 1939 czł. WOW, a następnie WOZZ. Aresztowany 20 IV 1940 wraz z ojcem Władysławem. Osadzony w KL Dachau (nr oboz. 5434), skąd na polecenie Gestapo w związku z prowadzonym śledztwem został przewieziony do Fortu VII w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki, Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau (14 V - 19 VII 1942) i Berlin-Alt Moabit. 29 VIII 1942 skazany przez Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie na 8 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach oraz KL Mauthausen-Gusen (nr oboz. 48357) od 15 XII 1942 do 5 V 1945.

Po wyzwoleniu obozu przez armię USA wstąpił do II Korpusu Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie. W l. 1945 - 47 przebywał kolejno w Austrii, Włoszech i Wielkiej Brytanii,

gdzie ukończył liceum. Do kraju wrócił 23 VI 1947. W 1953 ukończył Wyższą Szkołę Ekonomiczną w Poznaniu, tytuł magistra ekonomii uzyskał w 1959. W l. 1947 - 79 pracował w budownictwie państwowym i spółdzielczym. Po przejściu na emeryturę działał w ZBoWiD w l. 1979 - 86.

Odnaczone: Srebrnym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Kawalerskim OOP, Krzyżem Oświęcimskim, Medalem Mauthausen-Gusen oraz odznaczeniami resortowymi i regionalnymi.

Żona Barbara z d. Kusiak, s. Marek.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 108/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Andrzejewski Kazimierz

(1921 - 1943), czł. ZHP, HO.

Ur. 3 III w Lesznie, s. Tomasza i Balbiny z d. Krauze. Od 1932 w ZHP, od 1936 w 7 DH w Lesznie. We wrześniu 1939 ochotnik 6 psk w Żółkwi pod Lwowem. Ranny w walce z Niemcami o Lwów. W październiku 1939 wrócił do Leszna, gdzie był inicjatorem powołania TS. Aresztowany przez Gestapo 7 VIII 1940 w masowych aresztowaniach wśród harcerzy związanych z hm Leonem Świętkowiakiem, choć nie miał z nim żadnych formalnych powiązań organizacyjnych. Po ciężkim śledztwie skazany 30 V 1941 przez Trybunał Wojenny Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) na 3 lata obostrzonego obozu karnego. Więziony w Rawiczu, gdzie zmarł z wycieńczenia 5 II 1943. Rodziny nie założył.

FAK-I/14, Konspiracja harcerska poza Szarymi Szeregami; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Andrzejewski Ludwik

(1902 - 1944) ps. „Wilki”, czł. KPP, PPR.

Ur. 20 VIII w Więckowicach pow. poznański w rodzinie bezrolnych Michała i Agnieszki z d. Polak. Ukończył szkołę ludową i odtąd pracował w majątkach rolnych. Na-

stępnie do 1934 był przetokowym na Dworcu Głównym w Katowicach. Za przynależność do KPP zwolniony z pracy. Mieszkał kolejno: w Plewiskach, Sierosławiu, Więckowicach, Ławicy. Z braku zatrudnienia włączył się całkowicie w pracę partyjną. Był drugim sekretarzem Komitetu Dzielnicowego KPP na dzielnicę Buk i okolice, działał również wśród robotników Warsztatów Kolejowych w Poznaniu. Skazany wyrokiem sądowym w 1935 odbywał karę więzienia w Rawiczu. Zwolniony przed terminem został członkiem władz okręgowych KPP na Poznańskie i Pomorze. Zajmował się rozbudową podziemnych struktur KPP. W lutym 1938 osadzony w Berezie Kartuskiej, wyszedł na wolność wiosną 1939.

Podczas okupacji pracował do 1944 w zakładach naprawy sprzętu wojskowego w Poznaniu. Od 1944 działał w PPR, kierował sabotażem fabrycznym, uczestniczył w kolportażu druków podziemnych, tworzył grupy walki z okupantem. Aresztowany 17 V 1944 przeszedł ciężkie śledztwo w więzieniach Gestapo w Poznaniu i Żabikowie. Wywieziony do KL Mauthausen-Gusen zginął tam w grudniu 1944.

Żona Cecylia z d. Malecka, s. Jerzy.

APP, Akta KW PZPR teczka osobowa nr 218.

Marian Olszewski

Anioła Andrzej

(1910 - 1942), czł. WOZZ.

Ur. 24 XI 1910 w Gołuskach pow. poznański, brat Marcina Czesława, współwłaściciel gospodarstwa rolnego. Zaprzysiężony do WOZZ przez E. Horowskiego w 1940. Aresztowany 8 V 1942 za ukrywanie E. Horowskiego, przewieziony do siedziby Gestapo w Poznaniu, a następnie osadzony w Forcie VII. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) 17 X 1942 skazał go na karę śmierci. Został zgilotynowany 3 XI 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 140/42; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Aniola Marcin Czesław

(1911 - 1942), czł. WOZZ.

Ur. 18 XI 1911 w Goluskach pow. poznański, brat Andrzeja, współwłaściciel gospodarstwa rolnego. Zaprzysiężony do WOZZ przez E. Horowskiego w 1940. Aresztowany 8 V 1942 za ukrywanie E. Horowskiego, przewieziony do siedziby Gestapo w Poznaniu, a następnie osadzony w Forcie VII. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) 17 X 1942 skazał go na karę śmierci. Został zgilotynowany 3 XI 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 140/42; FAK-1/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Anoda

Popularna nazwa baterii zasilającej urządzenia radiowe, najczęściej odbiorniki nasłuchowe, działające w miejscach pozbawionych instalacji sieciowej napięcia przemianowego. Większość odbiorników w Wielkopolsce była zasilana z baterii i akumulatorów. Każdy odbiornik radiowy, poza dostosowaniami do zasilania z sieci energetycznej, wymagał dwóch źródeł zasilania: akumulatora do żarzenia lamp radiowych i baterii o podwyższonym napięciu (zwykle 100 - 120 V). Specjalne baterie tego typu były w Kraju Warty reglamentowane, a ich zakup nawet na podstawie dokumentów legalizacyjnych niósł w sobie niebezpieczeństwo dekonspiracji. W organizacjach konspiracyjnych budowano baterie anod przez szeregowe łączenie 20 - 25 baterii o napięciu 4,5 V. W 1943 w strukturach AK wprowadzono urządzenia wymagające zasilania niższym napięciem (60 - 70 V), pochodzące ze zrzutów zaopatrzeniowych. Nie zmieniła się natomiast sytuacja w zasilaniu urządzeń nadawczych, które wymagały znacznie wyższego napięcia zasilania. Nie stanowiło to jednak większego problemu, gdyż AK dysponowała w Wielkopolsce 2 - 3 stacjami nadawczymi, z których tylko jedna była przygotowana do pracy.

Anody były jednak gromadzone na czas powstania. Radiostacje zrutowe, które magazynowano w rejonie IR Ostrów Wlkp., zostały przez policję wykryte w 1944.

FAK-1/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK.

Marian Woźniak

Antoniewicz Adam

(1888 - 1944), czł. TON, NOB i ZWZ, rolnik.

Ur. 12 XII w Bielejewie pow. jarociński, s. Macieja i Franciszki z d. Szcześniak. Mieszkaniec Panienki pow. jarociński. Od 1940 kolporter gazetki „Dla Ciebie Polsko” i komendant placówki NOB i ZWZ w Panience. Prowadził punkt rozdzielczy prasy konspiracyjnej, przekazywanej ze Środy Wlkp. do pow. jarocińskiego. W miejscu zamieszkania prowadził lokal kwaterowy dla ukrywających się żołnierzy konspiracji oraz punkt nasłuchu radiowego. Aresztowany przez Gestapo z Jarocina we wrześniu 1942. Więziony w Forcie VII, w więzieniu we Wrocławiu, Görlitz. Skazany przez Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Görlitz 17 III 1943 na 6 lat obozu karnego. Zmarł w więzieniu w Rawiczu 13 I 1944. Po wojnie ekshumowany na cmentarz parafialny w Panience.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42; Zbiory własne Stanisława Przybylskiego w Poznaniu.

*Stanisław Przybylski
Marian Woźniak*

„Antyk”

W operacjach zaopatrzeniowych zrzutów lotniczych kryptonim ręcznych pistoletów maszynowych produkcji brytyjskiej typu „Sten”. Nazwa była używana w l. 1943 - 45.

FAK-1/2, Zrzuty lotnicze dla Okręgu Poznańskiego AK.

Marian Woźniak

Areszty: więzienia policyjne

Okupant hitlerowski wprowadził dwa rodzaje więzień: zwykłe, podlegające Ministerstwu Sprawiedliwości Rzeszy (*Reichsjustizministerium*), oraz policyjne, podlegające poszczególnym formacjom policji. Każdy z tych rodzajów obejmował więzienia (areszty) o różnych kompetencjach.

Najważniejszą rolę odgrywały i najgroźniejsze dla polskiego społeczeństwa były więzienia i areszty znajdujące się w gestii policji, która w państwie hitlerowskim posiadała uprzywilejowaną pozycję wśród władz administracyjnych. Wśród więzień wyróżniały się zwłaszcza obozy koncentracyjne. Na terenie Wielkopolski ich nie było. Jedynie w Lesznie i Owińskach istniały filie takiego obozu w Rogoźnicy (Gross-Rosen), zwane komandami pracy (*Arbeitskommando*). Na początku października 1939 zorganizowano początki obozu koncentracyjnego w Poznaniu w Forcie VII przy al. Polskiej, ale wkrótce otrzymał on status obozu przejściowego (*Übergangslager Fort VII*), z którego więźniów przekazywano do wielkich obozów koncentracyjnych i sądom, a często mordowano na miejscu. Wiosną 1941 obóz ten połączono z utworzonym wtedy obozem „pracy wychowawczej” i odtąd nosił oficjalną nazwę *Polizeigefängnis der Sicherheitspolizei und Arbeitserziehungslager*. Z powodu przekazania Fortu VII firmie *Telefunken*, produkującej na cele wojskowe, wiosną 1944 więzienie to i obóz przeniesiono do baraków w Żabikowie (*Posen-Lenzingen* lub *Poggenburg*). Żabikowo było zaliczane do drugiej grupy (*Lager der Stufe II*), ustalonej przez Główny Urząd Bezpieczeństwa Rzeszy. Podlegało przez cały okres okupacji Gestapo w Poznaniu (*Staatspolizeileitstelle*). Ewakuowane było 21 I 1945 (transportem kolejowym 408 więźniów, kolumną pieszą 208 więźniów). W okresie od czerwca 1943 do 21 I 1945 zginęło tam ok. 400 więźniów.

Gestapo w Poznaniu miało też więzienie w swojej siedzibie w Domu Żołnierza przy ul. Niezlomnych 1, zwane *Hausgefängnis*. Było ono osławioną katownią, w której zginęło wielu Polaków, a przez którą przechodzili

wszyscy więźniowie Fortu VII, potem Żabikowa.

W Inowrocławiu dla tamtejszego okręgu rejonowego Gestapo posiadało więzienie o nazwie *Staatspolizeistelle* Hohensalza – *Übergangslager*. Wiosną 1941 wybudowano tam nowy obóz gestapowski (*Gefangenenlager*).

Na terenie Wielkopolski więzienia i areszty znajdowały się we wszystkich siedzibach regionalnych Gestapo. Istniały one w Gnieźnie, Kaliszu, Koninie, Kościanie, Lesznie, Szamotułach i Środzie (od 1941 przeniesione do Jarocina). W więzieniach tych przetrzymywano więźniów, przekazując ich do wspomnianych więzień gestapowskich w Poznaniu i Inowrocławiu. Byli oni także na miejscu przesłuchiwani i maltretowani.

Własnymi więzieniami dysponowała też policja porządkowa. W Poznaniu więzienie takie pod nazwą *Polizeigefängnis* znajdowało się przy pl. Wolności 12. Wiosną 1940 założono tu również więzienie zastępcze (*Ersatzpolizeigefängnis*) na terenie koszar policji pomocniczej (*Hilfspolizei*) przy ul. Grunwaldzkiej 24. Jesienią 1940 więzienie przy pl. Wolności przebudowano i w związku z tym przeniesiono je do Fortu na Ostrowie Tumskim przy ul. Czartoria.

Na wsi wielkopolskiej działała żandarmeria (*Gendarmerie*), natomiast w miastach policja ochronna (*Schutzpolizei*). W swoich posterunkach posiadały one areszty, w których czasowo przetrzymywano aresztantów. Stamtąd trafiali oni do więzień gestapowskich lub do zwykłych więzień podległych ministrowi sprawiedliwości.

Odrębna sieć więzień podlegała wspomnianemu już Ministerstwu Sprawiedliwości, określano ją jako *Gerichtsgefängnisse*. Więzienia te podlegały nadzorowi prokuratora generalnego (*Generalstaatsanwalt*), działającego przy prezydencie sądu nadkrajowego (*Oberlandesgerichtspräsident*) jako władza oskarżająca (*Anklagebehörde*). W sieci znajdowało się kilka rodzajów więzień, z których najważniejsze były tzw. więzienia samodzielnymi (*selbständige Gefängnisse*). Na terenie Wielkopolski były to: więzienie w Inowrocławiu (*Haftanstalt* Hohensalza), więzie-

nie karne dla kobiet w Jarocinie (*Frauenstrafanstalt* Horleburg), w Kaliszu (*Haftanstalt* Kalisch), więzienie karne dla kobiet w Koźminie (*Frauenstrafgefängnis* Koschmin), w Ostrowie Wlkp. (*Haftanstalt* Ostrowo), zakład śledczy w Poznaniu (*Untersuchungshaftanstalt* Posen), ciężkie więzienie w Rawiczu (*Zuchthaus* Rawitsch), zakład dla kobiet w Rawiczu (*Frauenhaftanstalt* Rawitsch) oraz więzienie karne we Wronkach (*Strafgefängnis* Wronke).

Na niższym szczeblu organizacyjnym znajdowały się więzienia przy tzw. sądach krajowych (*Landgericht*), które były sądami drugiej instancji. Zasięgiem swej działalności obejmowały po kilka powiatów. Na terenie Wielkopolski działały one w Gnieźnie, Kaliszu, Lesznie i Ostrowie Wlkp. Pod koniec okupacji więzienie w Ostrowie zlikwidowano, włączając je do Kalisza.

Najniższy szczebel organizacyjny obejmował więzienia przy sądach pierwszej instancji tzw. lokalnych (*Amtsgericht*) w miastach powiatowych lub mniejszych. W Wielkopolsce było ich 38, ale od jesieni 1943 w ramach upraszczania administracji i oszczędności kilkanaście z nich zlikwidowano, przenosząc więźniów do dużych więzień.

Jesienią 1944 w więzieniach samodzielnych przebywało 8 769 osób, chociaż przewidziane były na 5 300. Największe więzienie w Rawiczu mieściło 1 034 osoby, a we Wronkach 806. Więzienia niższych szczebli mogły pomieścić najwyżej po kilkadziesiąt więźniów. Powszechnie znane było znaczne przeludnienie wszystkich więzień.

Łącznie w więzieniach policyjnych i podlegających Ministerstwu Sprawiedliwości przetrzymywano jednorazowo ok. 16 do 18 tys. więźniów. Często przesuwani byli z jednego więzienia do drugiego oraz masowo wywożeni do obozów koncentracyjnych. W niektórych więzieniach, jak w Poznaniu i Wronkach, wykonywane były wyroki śmierci, ok. 500 - 600 rocznie. Warunki przebywania w więzieniach były wyjątkowo trudne, więźniów terroryzowano i dręczono. Wysoka była też śmiertelność.

Tragedia więźniów dopełniła się podczas ewakuacji w styczniu 1945, gdy rozpoczęła

się ofensywa radziecka znad Wisły w kierunku Odry i Berlina. Już od 1944 obowiązywał rozkaz, że żaden więzień nie może wpaść w ręce wroga, a więzienia należy wysadzać w powietrze. W związku z tym licznych więźniów rozstrzelano lub spalono (np. w Żabikowie), większość w kolumnach pędzono pieszo w głąb Niemiec. Wielu rozstrzelano w drodze, inni zmarli w wyniku wycieńczenia i trudnych warunków klimatycznych. Więźniów, którzy przeżyli, zapędzono głównie do Saksonii i tam doczekali wiosną wyzwolenia.

Należy też zaznaczyć, że jesienią 1939 władze hitlerowskie tworzyły w terenie tymczasowe areszty. Miały takie areszty jednostki Selbstschutzu (np. w Budzynie), niektórzy landraci w swoich powiatach (np. w Obornikach). Podobny areszt posiadała żandarmeria w Wolsztynie-Komorowie. Były to katownie, w których zginęło wielu Polaków.

St. Nawrocki: *Hitlerowska okupacja Wielkopolski w okresie zarządu wojskowego września - październik 1939 r.* Poznań 1966 s. 170 - 178; tenże: *Policja hitlerowska w tzw. Kraju Warty w latach 1939 - 1945.* Poznań 1970; tenże: *Hitlerowskie więzienia w „Kraju Warty”.* W: *Zeszyty Majdanka XII* Lublin 1987 s. 23 - 34; M. Olszewski: *Straty i martyrologia ludności polskiej w Poznaniu 1939 - 1945.* Poznań 1973 s. 39 - 104 (Fort VII), s. 105 - 169 (obóz w Żabikowie), s. 170 - 209 (więzienie przy ul. Młyńskiej).

Stanisław Nawrocki

Armia Krajowa (AK)

Nazwa Sił Zbrojnych w Kraju, wprowadzona rozkazem NW z 14 II 1942 w miejsce ZWZ. Przejściowo używana też jako Polski Związek Powstańczy. Niezależnie od nazewnictwa była to armia podziemna na okupowanych ziemiach polskich, pozostająca pod bezpośrednim zwierzchnictwem NW, a jej zasadniczy cel stanowiła walka o niepodległość i całość terytorialną państwa polskiego. Niektórzy autorzy wyprawdzają dzieje ZWZ-AK od Służby Zwycięstwu Polski, powołanej w Warszawie nocą z 26/27 IX 1939. Choć działała ona formalnie do 13 XI 1939, a faktycznie do 4 - 5 I 1940, to jednak nie

tylko nie zyskała mandatu Rządu gen. W. Sikorskiego, lecz jej działalność zdezwolowano. Dowódcami ZWZ-AK byli kolejno generalowie: Kazimierz Sosnkowski („Godzięba”), Stefan Rowecki („Grot”, „Rakoń”), Tadeusz Komorowski („Korczak”, „Bór”), Leopold Okulicki („Kobra”, „Niedźwiadek”). Oprócz okupowanego kraju ZWZ-AK posiadał swoje bazy i okręgi zewnętrzne, np. w Berlinie, Budapeszcie, Bukareszcie, Sztokholmie. Pierwszym rozkazem organizacyjnym ZWZ była Instrukcja dla Obywatela Rakonia (plka S. Roweckiego) z 4 XII 1939. Instrukcja nr 2 z 16 I 1940 określała ZWZ jako część składową Sił Zbrojnych RP, a jego żołnierzy równała z żołnierzami frontowymi. Dowództwo AK stanowiła Komenda Główna (Sił Zbrojnych w Kraju). Struktura terytorialna była oparta na przedwojennym podziale administracyjnym: obszar – kilka województw, okręg – województwo, obwód – powiat, placówka – gmina, podobwód – część powiatu lub kilka gmin, inspektoraty rejonowe (od wiosny 1941) – kilka powiatów ze wspólnym dowództwem dla celów powstania i Odtwarzania Sił Zbrojnych. W Okręgu Poznańskim ZWZ-AK Inspektorat stanowił podstawową jednostkę organizacyjną – rozbudowaną podobnie jak Komenda Okręgu – o stosunkowo dużej trwałości

Do połowy 1941 ZWZ charakteryzował się kadrowością. Po rozwinięciu zawiązków i oddziałów oraz w wyniku akcji scaleniowej ZWZ-AK stał się formacją masową. Stosowano podział liniowy. Pierwszy rzut stanowiły ogniwa liniowe okręgów (obszarów), jednostki Kedywu, służby. Drugim rzutem była Wojskowa Służba Ochrony Powstania, początkowo Służba Ochrony Powstania.

Koncepcje działania ZWZ-AK zakładały trzy etapy: konspirację (walka bieżąca i przygotowanie do powstania), powstanie powszechne w kraju, ograniczone następnie do tzw. bazy (obszar zbliżony do GG) i od 1943 powstania strefowe – Plan „Burza”. Etap trzeci miało stanowić Odtwarzanie Sił Zbrojnych. Podstawowy nacisk kładziono na plany powstania zbrojnego, podporządkowując mu charakter i natężenie działań.

Do głównych kierunków walki bieżącej należały akcje sabotażowo-dywersyjne (do końca 1943 przeprowadzono ich ponad 600 tys.) oraz partyzantka (z wyłączeniem Obszaru Zachodniego AK, tzn. Poznańskiego i Pomorza). Ogółem w kraju walczyły 54 oddziały partyzanckie, 21 oddziałów dyspozycyjnych i 195 oddziałów dywersyjnych, liczące ok. 6,8 tys. żołnierzy. Walka bieżąca obejmowała też działalność propagandową BIP KG AK, BIP okręgów (ok. 250 tytułów pism) i akcję „N”, a także częściowo wywiad ofensywny i obronny, wojskowy wymiar sprawiedliwości i produkcję konspiracyjną (broń, środki wybuchowe itp). Do wstępnego bilansu wyników walki bieżącej należało: 732 wykolejenia pociągów (w tym 2 w Poznańskim), 38 wysadzeń mostów i wiaduktów, uszkodzenie 28 samolotów, 6930 lokomotyw, 19058 wagonów kolejowych, 4326 samochodów, zniszczenie 130 magazynów wojskowych (w tym 8 w Poznańskim), 2872 maszyn w fabrykach, 5733 zamachy na funkcjonariuszy niemieckich i agentów Gestapo (policji), 170 walk i bitew partyzanckich. W akcjach bojowych Planu „Burza” brało udział 100 tys. żołnierzy AK.

AK została rozwiązana 19 I 1945. Był to akt formalny po aresztowaniach i deportacjach ponad 50 tys. żołnierzy przez Armię Czerwoną, masowych egzekucjach i innych formach terroru nowej okupacji. Szacunkowe straty AK poniesione od Niemców wyniosły 62 tys. żołnierzy. Podobne straty poniosła AK w wyniku działania sił sowieckich oraz organów bezpieczeństwa PKWN i PRL.

WIH, III/21/19, Armia Krajowa; *Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945*. T. 1 - 6 Londyn 1970-1989; K. Komorowski: *Konspiracja pomorska 1939-1947*. Gdańsk 1993 *passim*; *Polskie Siły Zbrojne w II wojnie światowej*. Praca zbiorowa. T. 3: *Armia Krajowa*. Londyn 1950.

Marian Woźniak

„Armia Krajowa” [Ostrów Wlkp.]

Gazetkę wydawał BIP Okręgu Poznańskiego AK w Ostrowie Wlkp. i kolportował na terenie tego IR. Redaktorem był Czesław

Mocek („Spirytus”). Gazetka wychodziła od kwietnia do września 1944. Ukazywała się nieregularnie: najpierw w odstępach 14-dniowych, a potem miesięcznych. Była powielana na powielaczu białkowym w nakładzie 200 - 250 egz. Główną jej treść stanowiły przedruki artykułów pochodzących z centralnej prasy BIP. Zachowały się tylko dwa numery.

R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939 - 1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1996 mps; G. Mazur: *Biuro Informacji i Propagandy SZP-ZWZ-AK 1939 - 1945*. Warszawa 1987 s. 267.

Roman Macyra

Armia Narodowa (AN)

Kryptonim organizacyjny NOB w Poznaniu. Był też stosowany sporadycznie w NOW oraz w NSZ. Armię Narodową w konspiracji wszystkich nurtów obozu narodowego, przed ich scaleniem z AK, przeciwstawiano AK, którą określano jako strukturę sanacyjną.

M. Woźniak: *Narodowa Organizacja Bojowa (1939 - 1941). Geneza - struktura - koncepcja - działalność*. „Życie i Myśl” 1988 nr 9 s. 50 - 65.

Marian Woźniak

„Armia Narodowa” [Ostrów Wlkp.] kontynuacja „Jedności Narodowej” [Kalisz]

Wydawcą gazetki była OJN, miejscem wydawania Ostrów Wlkp. Redakcją kierował Antoni Sobczak („Grzmot”) i Franciszek Jujka („Günther”). Z redakcją współpracował od początku 1941 Feliks Kasprzak („Maciej”), który pisywał artykuły redakcyjne. Pismo wychodziło nieregularnie do przełomu lutego i marca 1941 w nakładzie ok. 250 egz. Redakcja dysponowała dwoma aparatami radiowymi. Drukami zajmował się Stanisław Piekarski, kolportażem kierował F. Jujka. Początkowo gazetka miała charakter biuletynu informacyjnego. Była kolportowana w Ostrowie Wlkp., Kaliszu, Koninie, Turku i w Po-

znaniu. Jej wydawanie przerwano po przejściu A. Sobczaka i F. Jujki do ZWZ latem 1941.

FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939 - 1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1996 mps.

Roman Macyra

Armia Polska w Kraju Zachód (AP)

Kryptonim działających na terenie okręgów poznańskiego i pomorskiego NSZ (org. wewnętrzna) - części NSZ nie scalonej z AK. 26 VII 1944 Rada Polityczna „Zachód” przy NSZ (org. wewnętrzna) utworzyła Inspektorat Zachodni pod dowództwem Z. Broniewskiego. Jesienią 1944 przystąpiono do tworzenia Obszaru Zachód NSZ (org. wewnętrzna), obejmującego okręgi: łódzki, poznański i pomorski. Od lutego 1945 organizowanie Obszaru od Poznania rozpoczął Stanisław Kasznica. W tym okresie współpracował on z komendantem Obszaru Zachód „Nie” ppłkiem Janem Kamieńskim („Cozaś”). AP miała na celu włączenie w jednolitą strukturę członków NSZ i członków struktur poakowskich. Do ścisłej współpracy jednak nie doszło. S. Kasznica - według dokumentów NSZ - został Inspektorem Okręgów Poznań i Pomorze 1 IV 1945. W nowej strukturze terytorialnej Okręg Poznań otrzymał nr II. Na jego terenie utworzono siatki wywiadowcze używające kryptonimów „fermy” i „folwarki”. Prowadzono również akcje dywersyjne i propagandowe, kolportowano prasę konspiracyjną, m.in. „Zew Narodu”, „Polonia”. Komendantem Okręgu został kpt. Józef Wysocki („Białozur”, „Zryw”), odznaczony 1 VIII 1945 za działalność Srebrnym Krzyżem Narodowego Czynu Zbrojnego. Członkami AP byli m.in.: przedwojenni członkowie ONR, członkowie SCN, żołnierze AK, podchorążowie NSZ i studenci. Okręg został rozbity w lipcu 1945 przez funkcjonariuszy UB.

Zbiory prywatne Leszka Żebrowskiego w Warszawie; Zbiory własne autora w Poznaniu.

Rafał Sierchula

Armia „Poznań”

Wielka jednostka taktyczna utworzona w marcu 1939, opierająca się na formacjach wojskowych stacjonujących na obszarze Dowództwa Okręgu Korpusu nr VII (Poznań). Okręgiem dowodził gen. bryg. Edmund Knoll-Kownacki, a dowódcą Armii był gen. dyw. Tadeusz Kutrzeba. Do jej podstawowych zadań należało: osłanianie kierunku Frankfurt – Poznań, ubezpieczenie własnym działaniem skrzydeł Armii „Łódź” i Armii „Pomorze”. Miała wykorzystać jak najdłużej przedpole Warty, osłaniając Poznań. Jej ostateczną pozycją obronną były: przedmieścia Bydgoszczy – jeziora Żnin i Gopło – Kanał Morzysławski – rzeka Warta, z wysunięciem się w rejonie Konin – Turtek. Jednocześnie Armia koordynowała działalność tajnych służb wywiadu i dywersji na przedpolu i tyłach działania. Te ostatnie, wprawdzie zaprzepaszczone w następstwie rozwoju sytuacji frontowej, wpłynęły kadrowo i materiałowo na rozwój konspiracji wielkopolskiej w początkowym okresie jej działania.

20 III 1939 sztab inspektorski gen. T. Kutrzeby został poszerzony i wtedy przyjął nazwę sztabu Armii „Poznań”. Jego szefem był najpierw ppłk dypl. Stefan Mossor, następnie płk dypl. Stanisław Lityński. Sztab Armii wywodził się z kadry wykładowców Wyższej Szkoły Wojennej w Warszawie. W skład Armii weszły trzy dywizje piechoty: 14, 17 i 25, Wielkopolska Brygada Kawalerii, jednostki międzydywizyjne-armijne. Ze swego odwodu marszałek Rydz-Śmigły przydzielił dowódcy Armii „Poznań” 26 DP i Podolską Brygadę Kawalerii. W rezultacie mobilizacji dywizje piechoty osiągnęły stany od 16,5 do 17 tys. żołnierzy, brygady kawalerii ok. 5 tys. żołnierzy każda. Ogółem Armia „Poznań” liczyła 1 IX 1939 ponad 100 tys. żołnierzy, w tym: 55 batalionów piechoty, 34 szwadrony kawalerii, które dysponowały 336 działami i moździerzami, 153 armatami przeciwpancernymi, 30 działami przeciwlotniczymi 40 mm, 92 czołgami rozpoznawczymi i samochodami pancernymi, 2 pociągami pancernymi i 53 samolotami.

We wrześniu Armia „Poznań” osłaniała Wielkopolskę i przeprowadzoną mobilizację powszechną, a następnie przeszła na linię ostatecznego oporu, przegrupowała się do zwrotu zaczepnego, stoczyła zaciętą bitwę nad Bzurą (9-22 września). Jej niepomyślny wynik zniweczył plany wybuchu powstania na linii Poznań – Gniezno – Toruń i dalej na północ ku Bałtykowi. Część oddziałów Armii „Poznań” przebiła się do Warszawy i wzięła udział w jej obronie. W walkach poległo ok. 16 tys. żołnierzy, a rany odniosło ok. 28 tys. żołnierzy. Armia ewakuowała poza Wielkopolskę całość uzbrojenia, prócz wyposażenia dla dywersji pozafrontowej.

W planach AK przewidywano odtworzenie większości jednostek, które przed wojną stacjonowały na obszarze DOK nr VII, zwłaszcza dotyczyło to piechoty i kawalerii (już zmotoryzowanej). Plan OSZ w pierwszej fazie miał wykonać na rzecz Wielkopolski Okręg AK Łódź. Zadania organizacyjne dla Okręgu Poznańskiego AK przewidywano dopiero w drugiej fazie realizacji planu OSZ. Działania te przerwał rozwój sytuacji na froncie niemiecko-rosyjskim i wrogi stosunek Armii Czerwonej do AK. Duże znaczenie w tej sytuacji miało formalne rozwiązanie AK 19 I 1945.

CAW, Kampania wrześniowa 1939; FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; Zbiory prywatne Antoniego Sanojcy w Warszawie, Plan OSZ (R-I); T. Kutrzeba: *Bitwa nad Bzurą (9-22 września 1939 r.). Przyczynek do historii kampanii polsko-niemieckiej na obszarze Poznań – Warszawa 1939 r.* Warszawa 1957.

Bogusław Połak
Marian Woźniak

Auch Stanisław

(1908-1942), czł. NOB, urzędnik.

Ur. 23 III w Poznaniu. Mieszkaniec Poznania. Czł. NOB w rejonie śródmieścia, gdzie kierował sekcją organizacyjną. Aresztowany 18 XII 1940 i osadzony w Forcie VII oraz w więzieniu we Wronkach. Wyrokiem

Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) z 19 VI 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 14 VII 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 618; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Wrocław, Akt zgonu nr 1273/1942.

Marian Woźniak

Augustyniak Eugeniusz

(1915 - 1944) ps. „Kruk”, czł. KZMP, PPR.

Ur. 15 V w rodzinie robotniczej Józefa i Marii z d. Panieńska. Ukończył kursy czeladnicze i mistrzowskie farbiarstwa w Państwowej Szkole Włókienniczej w Łodzi. Pracował w łódzkich zakładach tkackich Bullego i Kindermana. Od 1934 należał do KZMP, brał udział w strajkach robotniczych, akcjach ulotkowych i pomocy charytatywnej strajkującym. Zmobilizowany w sierpniu 1939 brał udział we wrześniu 1939 w walkach zgrupowania Armii „Łódź” oraz w obronie Warszawy. Wzięty do niewoli zbiegł z transportu. Ujęty w łapance ulicznej w Kaliszu w 1941 został skierowany na roboty przymusowe do kopalni węgla brunatnego. W 1942 wrócił nielegalnie do domu rodzinnego w Chelmcach pow. kaliski. Wkrótce aresztowany i osadzony w kaliskim więzieniu został skierowany do pracy przymusowej w DWM (HCP) w Poznaniu. W połowie 1942 skontaktował się z kierowniczą grupą poznańskiego podziemia komunistycznego. Od września 1942 był sekretarzem org. PPR w narzędziowni warsztatów. Stał na czele zakładowej grupy sabotażowej „Odwet”. Pisywał artykuły, redagował, powielał i kolportował konspiracyjne pismo PPR „Głos Poznania” (1942-44). Utrzymywał kontakt poznańskiego ośrodka PPR z jej łódzkim Komitetem Obwodowym, przywoził prasę, instrukcje i literaturę. Aresztowany 17 V 1944 przeszedł ciężkie śledztwo w więzieniach Gestapo w Poznaniu oraz Żabikowie, gdzie został stracony 13 VIII 1944.

Żona Władysława z d. Spizewska, bezdzietny.

APP, Akta KW PZPRteczka osobowa nr 90.

Marian Olszewski

Augustynowicz Jan

(1919 - 1942) ps. „Długi”, „Wladek”, pchor. WP i ZWZ-AK.

Ur. 10 XII w Koninie, gdzie ukończył szkołę powszechną i gimn., zdając egzamin dojrzałości w 1938. Czł. ZHP. W 1938 odbył Dyw. Kurs Pchor. 25 DP w Szczypiornie, następnie został skierowany na ćwiczenia wojskowe do 29 pskan. Zmobilizowany we wrześniu 1939 do 29 pskan przeszedł szlak bojowy 25 DP pod Łęczycą, w Puszczy Kampinoskiej i w obronie Warszawy. Po zwolnieniu z internowania wrócił w końcu września 1939 do Konina. W grudniu 1939 został zaprzysiężony do KOPol. przez Feliksa Jacolika („Orzeł”). Z początkiem stycznia 1940 podporządkowany por. Władysławowi Pawlakowi („Dan”), z którym przeszedł do ZWZ. Pełnił obowiązki komendanta Miasta Konin, używając ps. „Wladek”. Był organizatorem 10 sekcji organizacyjnych ZWZ. W początkach swojej działalności podjął łączność z NOB w Poznaniu przez p.o. komendanta Obwodu Konin pchor. Kazimierza Błaszaka („Florian”). Natomiast przez por. W. Pawłaka podlegał Komendzie Okręgu ZWZ Łódź. W maju 1940 sprawy organizacyjne uporządkowano w ten sposób, że A. wraz z pchor. K. Błaszakiem zostali podporządkowani IR ZWZ Kalisz. Cały wysiłek koncentrowano na sprawach wewnątrzorganizacyjnych i kolportowaniu prasy podziemnej. Dużą rolę przykładano do organizacji pomocy społecznej i legalizacji. 20 X 1941 A. aresztowało Gestapo z Inowrocławia. Po ciężkim śledztwie, 21 VI 1942. został zamęczony w więzieniu policyjnym. Rodziny nie założył.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 120/42; FAK-I/1f, IR Kalisz i obwód, Obwód Koło.

Marian Woźniak

B

Babińska Wanda

(1920 -) ps. „Omega”, łączniczka ZWZ-AK w Turku.

Ur. 24 XII w Turku, c. Mieczysława i Władysławy z d. Pawlak. W 1938 zdała egzamin dojrzałości w gimn. koedukacyjnym w Turku i podjęła studia w Akademii Handlowej w Poznaniu. 15 I 1940 zaprzysiężona do ZWZ przez ppor. Wojciecha Jankowskiego („Piotr”) i przydzielona do łączności wewnętrznej Obwodu Turek. W styczniu 1942 wywieziona na prace przymusowe do Szczecina, gdzie nawiązała kontakty z wywiadem ofensywnym KG AK. Na skutek choroby zwolniona. Po powrocie do Turku wznowiła działalność konspiracyjną w Obwodzie AK, pełniąc służbę do 19 V 1944, kiedy to utraciła kontakty organizacyjne. Od 1976 mieszka w RFN, gdzie uzyskała obywatelstwo.

W 1945 wyszła za mąż za Teodora Zygmunta Müllera. Dzieci: Olaf, Joanna, Joachim.

FAK-V/129, Akta osobowe Teodora Zygmunta Müllera; Zbiory prywatne Joanny Schmidt w Germersheim.

Marian Woźniak

Bajon Stanisław

(1887 - 1942), czł. NOB, robotnik.

Ur. 14 IV w pow. wolsztyńskim. W 1901 ukończył szkołę ludową. W l. 1907 - 09 służył w armii niemieckiej. W 1912 kupił gospodarstwo w Szczytnikach pow. śremski. Od 1929 pracował w Poznaniu. Czł. NOB od maja 1940, zaprzysiężony przez Tadeusza Chudzińskiego, wyznaczony na kierownika sekcji organizacyjnej. Prowadził działalność wywiadowczą na terenie Wildy. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w Forcie VII oraz w więzieniu we Wronkach. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 10 VIII

1942 skazany na karę śmierci. Stracony 7 IX 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 823; USC Poznań, Akt zgonu P-4041/1942.

Marian Woźniak

Banach Brunon

(1918 - 1944) ps. „Ben”, podofic. WP i AK.

Ur. 15 VI w pow. leszczyńskim. Od 1942 zaprzysiężony do AK przez ppor. Stefana Kościelnego („Gnat”) i przydzielony do Ośrodka Kedywu Leszno. Aresztowany przez Gestapo w Poznaniu 19 VI 1944. Więziony w Domu Żołnierza i w Żabikowie (nr oboz. 17092), gdzie 9 X 1944 zmarł z ran odniesionych w śledztwie.

Zbiory prywatne Jerzego Zielonki w Kościanie.

Marian Woźniak

Banach Tadeusz

(1912 - 1943), podofic. zaw. WP i ZWZ-AK, czł. SzSz.

Ur. 24 II w Mogilnie, s. Leona, krawca i Joanny z d. Metyńska. Od 1914 mieszkał w Gnieźnie. W l. 1919 - 23 uczęszczał do szkoły powszechnej. W 1923/24 rozpoczął naukę w Państwowym Gimn. im. Bolesława Chrobrego. Po ukończeniu szkoły wydziałowej w 1930 wstąpił ochotniczo do 69 pp. Od 1923 czł. 3 DH im. Zawiszy Czarnego. W 1929 był jej drużynowym. Od 1 IV 1938 pełnił funkcję kierownika kręgu starszoharcerskiego w środowisku 3 DH im. H. Sienkiewicza. W 1938 otrzymał stopień phm. Wiosną 1939 z ramienia 69 pp prowadził szkolenia PW dla harcerzy.

Kampanię wrześniową 1939 odbył w stopniu plut. w kompanii łączności 69 pp.

Dotarł do Warszawy i brał udział w jej obro- nie. Po kapitulacji w październiku 1939 po- wrócił do Gniezna i podjął pracę w cukrowni. Już w październiku 1939 włączył się do konspiracyjnej pracy harcerskiej zainicjowa- nej przez hm Ludwika Gruszkę. Należał do komendy hufca SzSz, pełniąc w nim funkcję kierownika grupy starszoharcerskiej. Jako podofic. zaw. włączył się jednocześnie do ZWZ-AK i wszedł w skład sztabu Komendy Obwodu Gniezno-Miasto. W związku z de- konspiracją IR aresztowany 30 VII 1942. Osadzony w więzieniu w Gnieźnie i Rawiczu. Oskarżony o działalność harcerską, przyna- leżność do ZWZ-AK i werbowanie członków został skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu w Rawiczu 17 IX 1943. Po wojnie ekshumowany i pochowany w 1945 na cmentarzu garnizonowym w Gnieźnie.

Żona Kazimiera z d. Kowalska, c. Ju- styna.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770.

Aleksandra Bielerzewska

Banaszak Maria

z d. Łaszak (1912-1943) ps. „Maria”.

Ur. 4 XII na kresach wschodnich. Miesz- kanka Witaszyc pow. jarociński. Do działal- ności konspiracyjnej wprowadzona przez męża Stanisława Banaszaka, podofic. zaw. WP. Zajmowała się kolportowaniem gazetek konspiracyjnych oraz rozdziałem środków sa- mopomocy społecznej. Doraźnie pełniła też funkcję łączniczki. Aresztowana przez Ge- stapo w związku z dekonspiracją przedwojen- nej siatki TOK. Więziona w Domu Żołnierza, w Forcie VII i w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Wyrokiem Wyższego Sądu Kra- jowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjaz- dowej w Lipsku 17 III 1943 skazana na karę śmierci. Stracona 3 V 1943 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu razem z mężem.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42; Zbiory prywatne Stanisła- wa Przybylskiego w Poznaniu.

Marian Woźniak

Banaszak Stanisław

(1897-1943) ps. „Chorąży”, podofic. zaw. WP i TOK.

Ur. 5 XI w Panience pow. jarociński. Mieszkaniec Witaszyc pow. jarociński. Przed wybuchem wojny 1939 oddelegowany z służby liniowej do dywersji pozafrontowej jako instruktor w rejonie Jarocina i podpo- rządowany Stanisławowi Stróżyńskiemu. Do 1941 brał udział w konspiracji cywilnej, współpracując z Konradem Latanowiczem („Profesor”) wydającym gazetkę „Dla ciebie Polsko”. W styczniu 1941 podporządkowany formalnie ppor. Władysławowi Fiedlerowi p.o. komendantowi Obwodu ZWZ Jarocin. Organizował sieć kolporterską pism konspira- cyjnych oraz pomoc dla rodzin ofiar wojny w gminie Witaszycze. Aresztowany w związku z dekonspiracją przedwojennej siatki TOK. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Po- znaniu (OLG) 17 III 1943 skazany na karę śmierci. Stracony 3 V 1943 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42; Zbiory prywatne Stanisła- wa Przybylskiego w Poznaniu.

Marian Woźniak

Baraniak Roman

(1894-1954) ps. „Czesław”, „Czechowicz”, podofic. zaw. WP i AK.

Ur. 28 XII w Mosinie pow. śremski, s. Wacława, rolnika i Stanisławy z d. Rozmia- rek. Wykształcenie podstawowe. W 1914 po- wołany do armii niemieckiej, w której służył do 1918. W l. 1918-19 był uczestnikiem Powstania Wielkopolskiego. Podofic. zaw. 70 pp (12 pswlkp), w stopniu st. sierż. w l. 1920-39.

W 1939 walczył w bitwach stoczonych przez 70 pp Armii „Poznań”. 21 IX 1939 wzięty do niewoli niemieckiej przebywał w obozie w Altengrabow do marca 1941. Powrócił do Pleszewa pod koniec marca 1941. Podjął pracę jako stróż nocny w przed- siębiorstwie *Wach- und Schliessgesellschaft* i pracował w Pleszewie od kwietnia 1941 do listopada 1944. W 1941 zaprzysiężony do

Obwodu ZWZ-AK Jarocin przez st. sierż. Franciszka Sitarza („Frank”). Przez cały okres działalności wraz z innymi członkami konspiracji zajmował się gromadzeniem i zdobywaniem broni i amunicji oraz przeprowadzaniem różnych akcji sabotażowych. Brał udział w operacji przyjęcia rzutów broni 15 IX 1943 w okolicy Turska i 16 X 1943 w okolicy Czermina. Uczestniczył w akcji zapalania wagonów towarowych załadowanych różnym sprzętem wojskowym, stojących na jarocińskiej bocznicy kolejowej (umieszczono miny zegarowe w kilku wagonach, które spłonęły w drodze na front wschodni), jak również w wysadzeniu toru kolejowego na odcinku Pleszew – Taczanów. Od listopada 1944 był poszukiwany przez Gestapo, ukrywał się więc w zakonspirowanych mieszkaniach w Grodzisku i Baranówku pod Pleszewem. Nadal działał w akcjach sabotażowych, np. rozmieszczał gwoździe przeciwoponowe na trasie Pleszew – Piekarzew i Pleszew – Kowalew.

Po wejściu Armii Czerwonej do Pleszewa pracował w magistracie w referacie wojskowym. Kontynuował działalność konspiracyjną w WSGO „Warta”, pełniąc funkcję komendanta Obwodu Jarocin do 12 XII 1945, tj. do aresztowania przez UB. 15 VI 1946 został skazany przez WSR w Poznaniu na 8 lat więzienia. Po zastosowaniu amnestii wyszedł na wolność w 1949. Od 1951 zatrudnił się w Nowej Soli w charakterze kierownika biura w Cechu Rzemiosł Różnych. Zmarł 6 V 1954 w Pleszewie i został pochowany na cmentarzu parafialnym.

Zbiory prywatne Feliksa Andersza w Pleszewie.

January Krychowski

Baranowski Antoni

(1891 - 1942) ps. „Laska Pieprzowa”, podofic. WP, czł. WOW i WOZZ, ogrodnik.

Ur. 11 I w Mogilnie. Przed wojną był właścicielem zakładu ogrodniczego w Mogilnie. Do działalności konspiracyjnej włączył się z inicjatywy Stanisława Gramackiego („Robert Szkot”). Objął funkcję dowódcy

grupy WOW, następnie WOZZ w Mogilnie. Do głównych zadań realizowanych przez niego i jego grupę należały: rozbudowa liczebna organizacji, zbieranie wszelkich danych dotyczących obiektów wojskowych, wydarzeń politycznych, nastrojów miejscowej ludności oraz przekazywanie ich komendantowi Rejonu Gniezno – S. Gramackiemu. W działalności konspiracyjnej posługiwał się ulotkami o treściach patriotycznych, informujących o wydarzeniach na froncie, o potrzebie przygotowania się do walki. Jedna z nich nosiła tytuł „Jeszcze Polska nie zginęła”. Aresztowany 23 IX 1940 i osadzony w więzieniu w Inowrocławiu do dyspozycji Gestapo. Po zakończonym śledztwie więziony we Wronkach i w Trzemesznie. 2 VI 1942 wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) skazany za zdradę stanu na karę śmierci. Zgilotynowany 6 VII 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 54/42; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Relacje Edmunda Elantkowskiego z Gniezna.

*Lubomira Broniarz-Press
Jerzy Lochyński*

Baranowski Stefan

(1908 - 1985) ps. „Mieczysław”, „Weber”, „Małek”, ofic. WP i AK, nauczyciel.

Ur. 4 V w Pabianicach, s. Antoniego, rzemieślnika i Anny z d. Osmólska. Po ukończeniu szkoły powszechnej zdał maturę w Koźminie. W 1930 ukończył Dyw. Kurs Pchor. w Gródku Jagiellońskim. W 1933 awansował do stopnia ppor. Od 1927 pracował jako nauczyciel w Sytnicy, Lunińcu, Krasnej Woli. W 1938/39 ukończył Wyższy Kurs Nauczycielski w Warszawie.

Zmobilizowany 1 IX 1939 do baonu zapasowego w Krasnej Woli. W październiku 1939 wrócił do Ostrowa Wlkp. i podjął zatrudnienie jako robotnik kolejowy. 1 VIII 1942 zaprzysiężony do AK przez Jana Kamińskiego („Franek”) i przydzielony do Obwodu AK Ostrów Wlkp. Od 5 V 1944 insp.

rej. w Ostrowie Wlkp. Brał udział w reorganizacji IR po aresztowaniach w grudniu 1944.

W 1945 był przeciwny udziałowi AK w walkach z Niemcami o Ostrów z powodu niedostatecznej siły bojowej IR. Reprezentował pogląd, że istniejący potencjał wojskowy należy przeorientować do walki politycznej z PKWN. Od 10 V 1945 w stopniu por. mianowany inspektorem WSGO „Warta”. Funkcję tę pełnił do 29 IX 1945, gdy zagrożony aresztowaniem przez UB zbiegł do Pabianic, przekazując funkcję ppor. Marianowi Sobczakowi. 30 II 1945 podjął pracę nauczyciela w Szkole Podstawowej im. E. Estkowskiego w Ostrowie. Pozbawiony jednak prawa wykonywania zawodu nauczycielskiego pracował w Domu Książki, potem jako kierownik Papierniczej Spółdzielni Pracy w Ostrowie. 10 III 1947 zgłosił się w PUBP w Ostrowie Wlkp., korzystając z amnestii. Był wielokrotnie przesłuchiwany przez UB. Dopiero w 1960 został zatrudniony jako nauczyciel w Technikum Mechaniczno-Elektrycznym w Ostrowie, gdzie pracował do emerytury. Zmarł 30 XII 1985 w Ostrowie Wlkp. Mianowany por. i odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi z Mieczami (1 I 1945).

Żona Czesława z d. Słupianek. Dzieci: Aleksandra, Andrzej, Barbara, Czesław, Stefan, Wojciech, Stanisław, Antoni, Włodzimierz.

FAK-V/122, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Barczak Wincenty

(1892 - 1943) ps. „Olczenko”, podofic. WP, czł. POZ i WOZZ.

Ur. 29 VII w Czarnym Piątkowie pod Środą, st. sierżant służby sanitarnej. W końcu 1939 zaprzysiężony przez Leona Górniaka wstąpił do POZ, potem w WOZZ. Aresztowany latem 1940 został przewieziony do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza, a następnie osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942),

Zwickau i Berlin-Alt Moabit. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 11 VIII 1942 skazał go na karę 6 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach, a od 16 XII 1942 w KL Mauthausen-Gusen, gdzie w 1943 został zamordowany w kamieniołomach w Kastenhofen.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 87/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Bartkowiak Józef

(1906 - 1944), czł. NOB, NOW i AK, murarz.

Ur. 24 II w Bochum (Niemcy). Mieszkaniec Dachowej pod Kórnikiem. Zaprzysiężony do NOB przez Władysława Krajewskiego („Pająk”). Przydzielony przez Józefa Szczepaniaka („Wilk”) do obsługi druku „Polski Narodowej”. Budował też ziemianki w lesie Drapałka I pod Kórnikiem. Aresztowany 27 IX 1942. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 31 V 1943 skazany na 6 lat obozu karnego. Zmarł na gruźlicę w Miejskiej Górcie oddziale więzienia w Rawiczu 26 XII 1944.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754.

Marian Woźniak

Bartz Henryk

(1918 - 1942), żołnierz TON i NOW.

Ur. 7 VIII w Lubiniu pow. mogileński. Absolwent gimn. w Trzemesznie w 1939. W czasie nauki w gimn. ukończył Państwowy Kurs PW I stopnia. Mieszkaniec Florentynowa pow. gnieźnieński. Zaprzysiężony do TON przez Henryka Rolińskiego („Orzeł Biały”) wiosną 1940. Prowadził lokalne kontakty TON w Trębach pow. koniński. Zajmował się kolportowaniem pism TON. Latem 1941 w Kleczewie pow. koniński nawiązał

kontakty z NOW przez rodzinę Ignacego Zaborowicza. Aresztowany 9 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Gnieźnie, a następnie w Poznaniu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) z 15 VIII 1942 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu 5 X 1942.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 652 i 657; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Poznań, Akt zgonu P-4257.

Marian Woźniak

Basiński Marian

(1919-) ps. „Wawer”, czł. POZ i WOZZ.

Ur. 1 II w Brzostkowie pow. jarociński, s. Jana i Franciszki z d. Tarka. Przed wojną ukończył szkołę powszechną i wyuczył się zawodu. Należał do KSMM. Wiosną 1940 wstąpił do POZ, następnie do WOZZ. Zaprzysiężony przez Czesława Parobkiewicza („Wilgosz”). Aresztowany wraz z bratem Tadeuszem 19 VII 1940 przewieziony został do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza, potem osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Berlin-Alt Moabit. 2 IX 1942 Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie skazał go na karę 6 lat obrotzonego obozu karnego. Odbывał ją najpierw w więzieniu we Wronkach, a od 14 XII 1942 do 5 V 1945 w KL Mauthausen-Gusen. Po wojnie pracował w przedsiębiorstwie „Obuwnik Poznański”.

Odnaczone: Odznaką Grunwaldu, Krzyżem Kawalerskim OOP i Krzyżem Oświęcimskim.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 100/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Basiński Tadeusz

(1922-) ps. „Kadet”, harcerz, czł. POZ i WOZZ.

Ur. 11 VIII w Długimbrodzie pow. obornicki, s. Jana i Franciszki z d. Tarka. Przed wojną uczeń Collegium Marianum w Poznaniu. Od października 1939 do lipca 1940 robotnik przy budowie baraków na Główniej w Poznaniu. W listopadzie 1939 wstąpił do POZ zaprzysiężony przez Czesława Parobkiewicza („Wilgosz”). Od kwietnia 1940 czł. WOZZ. Aresztowany wraz z bratem Marianem 19 VII 1940 przewieziony został najpierw do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza w Poznaniu, a następnie osadzony w Forcie VII. Po kilku dniach Gestapo aresztowało również ich matkę Franciszkę i siostrę Felicję. Siostra ze względu na ciężki stan zdrowia została po pewnym czasie zwolniona, a matka przez 3 lata była więziona w więzieniu przy ul. Młyńskiej. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Berlin-Alt Moabit. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 2 IX 1942 skazał go na karę 8 lat obrotzonego obozu karnego. Odbывał ją w więzieniu we Wronkach, a od 14 XII 1942 do 5 V 1945 w KL Mauthausen-Gusen (nr oboz. 45683).

Po wojnie ukończył Wydział Produkcji Państwowej Szkoły Ogrodniczej. Pracował w różnych zakładach w Poznaniu. Od 1982 na emeryturze. Instruktor ZHP, czł. ZBoWiD.

Odnaczone: Medalem Zwycięstwa i Wolności, Krzyżem Kawalerskim OOP, Medalem 40-lecia PRL, Krzyżem Oświęcimskim, Złotą Odznaką Chorągwi Poznańskiej ZHP.

Żona Krystyna z d. Wolińska. Dzieci: Krzysztof, Stanisław.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 100/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

„Bastion” („Bast”)

W operacjach zaopatrzeniowych zrzutów lotniczych kryptonim placówki odbiorczej, zdolnej do przyjęcia jednej nocy co najmniej dwóch zrzutów. Placówki tego typu były organizowane na obszarze GG. W Okręgu Poznańskim AK, pomimo nalegań ze strony VI Oddziału Sztabu NW, nie utworzono tego typu placówek. Organizacja „Bast” wiązała się z ogromnym ryzykiem. Potrzebna była zdwojona liczebnie załoga oraz podwody, zdolne ewakuować materiały zrzutowe na bezpieczną odległość. Przelot obcych samolotów był na ogół przez Niemców zauważany, co powodowało kierowanie w miejsce przewidywanej operacji zrzutowej pościgowych grup policji. W warunkach systemu okupacyjnego Kraju Warty organizacja „Bast” nie była nawet teoretycznie możliwa.

FAK-1/2, Zrządy lotnicze dla Okręgu Poznańskiego AK.

Marian Woźniak

Batalion Gnieźnieński Polskiej Armii Powstania (PAP)

Polska Armia Powstania jako regionalna organizacja wojskowa powołana została w Toruniu w styczniu 1940 z inicjatywy grupy podoficerów WP. Używała też nazw: Dowództwo Okręgu Korpusu nr VIII (Toruń), Rząd Demokratycznej Polski lub Polska Armia Podziemna. Kolejnymi komendantami byli: chor. Jan Stachowiak („Franciszek”) powstaniec wielkopolski (zmarł 5 IV 1943), Edward Rudzki vel Edward Słowikowski („Biały Grot”), który okazał się agentem Gestapo (zastrelony przez AK 11 I 1945), p.o. Franciszek Brzeski („Jantar”), także ścigany przez AK na podstawie wyroku Wojskowego Sądu Specjalnego Okręgu AK Pomorze.

Budowa organizacji od 1943 była oparta na komendach „batalionów”. Początkowo ograniczano się do obszaru Pomorza, gdzie powstało 8-10 „batalionów”, w tym 5 oddziałów partyzanckich. W ramach scalenia prowadzonego przez Okręg AK Pomorze do AK przeszło ponad 300 żołnierzy PAP. Or-

ganizacja koncentrowała się na przygotowaniu powstania zbrojnego, a bieżąco zajmowała się pracą organizacyjno-propagandową, wywiadem na użytek własny, działalnością dywersyjno-sabotażową oraz pomocą społeczną, licząc 1-2 tys. zaprzysiężonych członków. Przeszła trzy fale aresztowań, tracąc ok. 750 członków. 24 XI 1944, po bezskutecznych próbach scalenia PAP z AK, komendant Okręgu AK Pomorze wydał rozkaz o rozwiązaniu organizacji.

Początki działania PAP w Gnieźnie datowały się na marzec 1943, gdy st. sierż. Józef Stawicki został zaprzysiężony do PAP przez F. Brzeskiego. Organizacja nie przejawiała większej aktywności. Dowódcami kompanii Batalionu Gnieźnieńskiego byli: st. sierż. Wawrzyniec Jakubowski, st. sierż. Franciszek Tupański, st. sierż. Jan Dopierała. Do aresztowań, w następstwie zdrady E. Rudzkiego, zorganizowano zawiązki sztabowe Batalionu Gnieźnieńskiego PAP, liczące ok. 40 żołnierzy. Większość członków zdołała się ukryć przed pościgiem Gestapo i wstąpiła do AK.

K. Komorowski: *Konspiracja pomorska 1939-1947*; Gdańsk 1993 s. 144-146.
Z. Piwecki: *Ruch oporu 1939-1945. Organizacje o zasięgu ogólnokrajowym. W: Gniezno i Ziemia Gnieźnieńska. Walka o wolność narodową i społeczną 1918-1945*. Praca zbiorowa pod red. J. Topolskiego i B. Polaka. Gniezno 1978 s. 445-447; M. Woźniak: *Polskie organizacje wojskowe w Wielkopolsce w latach okupacji hitlerowskiej (1939-1945)*. „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” 1971 t. 10 z. 2 s. 216.

Marian Woźniak

Bataliony Chłopskie (BCh) Okręg X

Ogólnopolska organizacja wojskowo-polityczna SL „Roch”, w której Wielkopolska stanowiła Okręg X. Konspiracyjny ruch ludowy w Wielkopolsce miał swoją specyfikę. W odróżnieniu od innych regionów kraju struktury polityczne i wojskowe ściśle się zązębiały. W kwietniu 1940 powstała komenda ludowa organizacji wojskowej, która

niedługo później przyjęła nazwę Bataliony Chłopskie. Komendant – Jan Wojkiewicz („Jacek Pogoda”), zastępcy komendanta – Stanisław Zbierski („Adam Oraj”), Michał Jagła („Stanisław Sobkowiak”), szef oddziału I operacyjnego – Tadeusz Nowak, zastępca – Franciszek Ratajczak, szef oddziału II rozpoznania i informacji – Bolesław Jaskiewicz, oddziału III łączności – Wincenty Piasecki, oddziału IV sanitarnego – Kazimiera Gesellówna-Nowakowa, adiutant komendanta okręgowego – Jan Jajuga. Komenda okręgowa powoływała komendy powiatowe i gminne, które tworzyli członkowie SL „Roch”. Celem BCh było przygotowanie zbrojnego wystąpienia w momencie przełomu, organizowanie szkolenia, łączności, udzielanie pomocy osobom „spalonym”, organizowanie sabotażu gospodarczego i prowadzenie walki z okupantem.

BCh w Wielkopolsce 6 VI 1940 nawiązały współpracę z Okręgiem Poznańskim ZWZ, przez który zostały uznane za jego rezerwę. W grudniu 1941 T. Nowak przybył do Warszawy i spotkał się z Komendantem Głównym ZWZ gen. Stefanem Roweckim. W marcu 1942 ponownie przybył do Warszawy. Po jego powrocie do Poznania doszło do spotkania z szefem organizacyjnym Okręgu Poznańskiego AK kpt. Janem Kamińskim, który domagał się przekazania wszystkich kontaktów organizacyjnych BCh. T. Nowak odmówił wykonania polecenia. BCh utrzymywały jednak łączność z Okręgiem AK za pośrednictwem Michała Jagły.

Stan organizacyjny Okręgu X BCh wynosił w pionie wojskowym 620 żołnierzy, w tym kilku oficerów. Przechowywano aparaty radiowe u Franciszka Glury, Wawrzyna Idczaka, Kazimierza Józefowskiego, prowadzono nasłuch i w czasie spotkań rozpowszechniano zdobyte wiadomości, wykradano formularze tożsamości z urzędów gminnych i dostarczano osobom zagrożonym, odpisywano nazwiska osób przewidzianych do wysiedlenia i ostrzegano je, zabierano kartki żywnościowe z urzędów gminnych i rozprawiano wśród osób ściganych przez Gestapo oraz rodzin wielodzietnych, dostarczano im też zboże, ziemniaki i mleko, udzielano pomocy głodującej ludności, organizując

przerzuty żywności z Wielkopolski do GG. Członkowie BCh prowadzili różne formy sabotażu gospodarczego: pracując w mleczarniach obniżali zawartość tłuszczu w mleku, co umożliwiało wygospodarowanie nadwyżek masła; w czasie epidemii pryszczycy w majątkach niemieckich nie stosowali przepisanych lekarstw, by obniżyć mleczność bydła; w cukrowniach niszczyli maszyny; pracując w składnicach opałowych umożliwiali ludności polskiej nabywanie drewna i węgla.

W styczniu 1945 niektóre patrole BCh włączały się do walki z niemieckimi strażami tylnymi. 28 I 1945 Komenda Okręgu X BCh na spotkaniu w Środzie rozwiązała organizację i zachęcała do ochotniczego wstępowania w szeregi II Armii WP.

Zbiory własne autora w Warszawie.

Zygmunt Hemmerling

Bataliony Obrony Narodowej (ON)

Pierwsze oddziały tej formacji, tytułem eksperymentu, sformowane zostały w 1937 w celu zwiększenia stanu liczebnego wojska na stopie pokojowej i częściowego rozładowania bezrobocia. Organizacja batalionów ON opierała się na zasadzie terytorialnej, umożliwiając osiągnięcie dużej sprawności alarmowej i natychmiastowej gotowości bojowej. W szczególnych sytuacjach przewidywano użycie batalionów do likwidacji dywersji niemieckiej, jawnie i konspiracyjnie. Organizowanie dywersji pozafrontowej i wywiadu, prowadzone w ramach ON przez Oddział II Sztabu Głównego WP, stanowiło ważny element przygotowania do działań konspiracyjnych w czasie wojny. Na obszarze DOK nr VII powstały dwie brygady ON: poznańska i kaliska. W Poznańskiej Brygadzie ON, przydzielonej formalnie do 58 pp, znalazło się 8 batalionów ON: kościański, leszczyński, obornicki, opalenicki, poznański I, poznański II, rawicki i szamotulski. Dowódcą Brygady był pplk Kazimierz Sokółowski, a od lipca 1939 – plk Stanisław Siuda. Brygadę Kaliską tworzyły bataliony: kępiński,

krotoszyński, koźmiński, ostrowski, ostrzeszowski. Formalnie przydzielona była do 29 pskan. Brygadą początkowo dowodził ppłk Piotr Frankowski, później ppłk Franciszek Sudol. W końcu kwietnia 1939 na południu Wielkopolski utworzono 2 bataliony ON: „Wieluń I” i „Wieluń II”, podporządkowane płkowi dypl. Jerzemu Grobickiemu, dowódcy Sieradzkiej Brygady ON.

W czerwcu 1939 weszła w życie instrukcja Głównego Inspektoratu Sił Zbrojnych ustalająca, że bataliony ON zostają przydzielone do wielkich jednostek i oddziałów wydzielonych. Wielkopolskie bataliony ON podporządkowano następująco: 14 DP – „Poznań I” i „Poznań II”, „Oborniki”, „Opalenica”, „Szamotuły”; 15 DP – „Nakło”; 26 DP – „Kcynia”, „Wągrowiec” i „Żnin”; Wielkopolska Brygada Kawalerii – „Kościan”, „Leszno”, „Rawicz”, „Koźmin” („Jarocin”); 25 DP – „Ostrów”, „Krotoszyn”; 10 DP – „Ostrzeszów” i „Kępno”; oddziały wydzielone Armii „Łódź” – „Wieluń I” i „Wieluń II”.

Oddziały ON brały udział w walkach osłonowych i zwalczały dywersję niemiecką. W bitwie nad Bzurą walczyło zgrupowanie batalionów ON płka S. Siudy. Część żołnierzy przebiła się przez Puszcę Kampinoską i wzięła udział w obronie Modlina. Inicjatorzy konspiracji wielkopolskiej, zwłaszcza zespół oficerów skupionych wokół mjra Stefana Łukowicza – przewidując przegranie wojny z Niemcami w 1939 – opracowali plan utworzenia na podstawie jednostki ON struktury pod nazwą „Rezerwowa Brygada”. Zasadność tej koncepcji potwierdził później znaczący udział oficerów i żołnierzy ON w konspiracji Okręgu Poznańskiego ZWZ-AK.

CAW, Kampania Wrześniowa, Obrona Narodowa; FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; FAK-I/3, Dywersja, wywiad przedwojenny, CS.

*Bogusław Polak
Marian Woźniak*

Batóg Zbigniew

(1924 - 1942), czł. WOW i WOZZ.

Ur. 12 II w Poznaniu, s. Feliksa i Anny z d. Sternal. Uczeń Gimn. im. Ignacego Pade-

rewskiego w Poznaniu. W listopadzie 1939 zaprzysiężony przez Jana Suchowiaka („Jokochama”) do WOW, potem w WOZZ członek tzw. Grupy Młodych. Aresztowany 22 VIII 1940 przewieziony został do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza, a następnie osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 17 V 1942), Zwickau i Berlin-Alt Moabit. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 27 VIII 1942 skazał go na karę 8 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał najpierw w więzieniu we Wronkach, a od 14 XII 1942 w KL Mauthausen-Gusen, gdzie zmarł 31 XII 1942.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 95/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Lubiniu.

Lubomira Broniarz-Press

Bator Franciszek

(1899 - 1958), nauczyciel.

Ur. 23 VI w Bartodziejach pow. kozienski, s. Karola, rolnika i Agnieszki z d. Markiewicz. W 1921 ukończył Seminarium Nauczycielskie w Radomiu, potem Wyższy Kurs Nauczycielski. W I. 1933 - 35 studiował w Instytucie Nauczycielskim w Warszawie. Pracę nauczycielską podjął w 1922 w szkole wydzielonej w Pleszewie, następnie pracował w szkole powszechnej, w której sprawował funkcję kierownika. W I. 1930 - 33 pełnił obowiązki powiatowego inspektora oświaty dla dorosłych. W czasie okupacji hitlerowskiej należał wraz z żoną do organizatorów tajnego nauczania w Pleszewie. Przez konspiracyjne władze oświatowe w Warszawie został zatwierdzony na stanowisko kierownika tego nauczania na terenie miasta Pleszewa i okolicy. Po wojnie pracował w Szkole Podstawowej nr 1 w Pleszewie aż do przejścia na emeryturę. Należał do ZNP od 1947. Członek PPS, potem PZPR. Zmarł 20 XI 1958

w Pleszewie, pochowany na miejscowym cmentarzu. Za działalność społeczno-oświatową odznaczony w 1946 Srebrnym Krzyżem Zasługi.

Żona Irena z d. Gollenhofer. Dzieci: Wiktor, Andrzej.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Ludwik Gomolec

Bator Irena

z d. Gollenhofer (1891 - 1973), nauczycielka.

Ur. 20 II w Krakowie, c. Jana, przemysłowca i Ludwiki z d. Swara. Szkołę wydziałową ukończyła w Krakowie, a Seminarium Nauczycielskie im. Preizendanza także w tym mieście, później również Wyższy Kurs Nauczycielski. Pracę nauczycielską podjęła w 1910 w szkole powszechnej w Rudniku, następnie w Rabie Wyżnej i w Spytkowicach pow. myślenicki. W 1922 przeniosła się do Wielkopolski i uczyła w szkole powszechnej w Mikstacie, potem w Pleszewie, gdzie zastała ją wojna. Od 11 XI 1939 do 30 XII 1944 brała udział w tajnym nauczaniu, ucząc w kompletach liczących 4 - 5 uczniów. Przerabiała program szkoły podstawowej z grupą 30 dzieci.

Po wojnie powróciła do pracy w Szkole Podstawowej nr 1 w Pleszewie. Od 1950 do emerytury uczyła w Szkole Podstawowej nr 2. Zmarła w Pleszewie 13 XII 1973, pochowana na miejscowym cmentarzu. Za pracę w ZHP, Związku Obywatelskim Pracy Kobiet (długoletnia przewodnicząca) i Opiece Społecznej wyróżniono ją odznakami regionalnymi i resortowymi.

Mąż Franciszek Bator. Dzieci: Wiktor, Andrzej.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Ludwik Gomolec

Baumgart Artur

(1916 - 1943) ps. „Artur”, podofic. rez. WP i AK, czł. SzSz, urzędnik wpisany na VD III kat.

Ur. 19 X w Berlinie-Spandau. Mieszkaniec Trzemeszna. Brał udział w wojnie 1939. Do ZWZ wprowadzony przez brata Ryszarda, a po złożeniu przysięgi na ręce chor. Henryka Czecha Kowalewskiego („Czech”) mianowany 3 V 1941 komendantem Placówki ZWZ-AK Trzemeszno. Przez brata i phm Waleriana Pawlaka współpracował ściśle z SzSz. Aresztowany 8 I 1943 i osadzony w więzieniu w Gnieźnie i w Rawiczu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 9 X 1943 skazany na karę śmierci. Stracony 27 X 1943 w Rawiczu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Bawor Franciszek

(1907 - 1945) ps. „Ciemny”, ofic. rez. WP i AK, urzędnik.

Ur. 9 X w Kościanie. Do 1939 urzędnik skarbowy. Latem 1940 zaprzysiężony do ZWZ przez rtm. Leona Ciszaka („Cyryl”). Od 1942 komendant Placówki AK Kościan. Aresztowany 15 VIII 1944. Więziony w Kościanie, potem w więzieniu policyjnym w Żabikowie (nr oboz. 17606). W październiku 1944 osadzony w KL Gross-Rosen. W grudniu 1944 ewakuowany do Mauthausen-Gusen, gdzie zmarł z ran i wycieńczenia 7 V 1945.

FAK-I/1j IR Leszno i obwody.

Marian Woźniak

Bączkowski Edward

(1886 - 1944) ps. „Tata”, „Zygmunt”, „Berger”, powstaniec wielkopolski, ofic. WP i ZWZ-AK, urzędnik państwowy.

Ur. 1 X w Maciejewie pow. krotoszyński s. Jana, ogrodnika i Marii z d. Stanisławska. Po ukończeniu szkoły ludowej uczył się zawodu piecownika, uczęszczając do szkoły wydziałowej w Poznaniu. 10 X 1906 został zmobilizowany do 35 p. armii niemieckiej. Po odbyciu służby zasadniczej wrócił do pracy

w zawodzie. Ponownie zmobilizowany 30 VII 1914 brał udział w I wojnie światowej. 12 IX 1918 został zastępcą oficera. 6 I 1919 zgłosił się ochotniczo do polskiego oddziału powstańczego w Krotoszynie. 28 stycznia został komendantem Straży Ludowej w Krotoszynie. 30 III 1919 przydzielony do 6 psowlk i 28 VII 1919 awansowany do stopnia ppor. W wojnie polsko-bolszewickiej walczył w stopniu por. w 60 pp. Od 10 II do 12 VI 1922 był w rezerwie. Od 12 VI 1922 ponownie powołany do służby jako dowódca 6 kompanii 60 pp w Ostrowie Wlkp. W l. 1924 - 25 był dowódcą Szkoły Podoficerskiej przy 60 pp. 17 X 1927 przydzielony do 28 baonu KOP. 31 X 1932 przeniesiony w stan spoczynku w stopniu kapitana. Zamieszkał w Lesznie, gdzie pracował jako kierownik Gazowni Miejskiej. Działal aktywnie w Związku Powstańców Wielkopolskich, LOPP oraz PZZ.

Na wojnę 1939 został zmobilizowany. Ewakuował się na wschód, skąd w październiku 1939 wrócił do Leszna, a następnie przeniósł się do Krotoszyna. Podjął tam pracę w firmie piecowniczej *Adasch*. Na początku 1940 zaprzysiężony do ZWZ przez kpt. Wacława Koteckiego („Wawrzyn”), a jesienią tego roku został komendantem Obwodu Krotoszyn. Do końca 1940 zorganizował sztab, Komendę Miasta oraz 7 placówek terenowych ZWZ. Do sztabu Obwodu powołał m.in. ppor. Józefa Pukackiego, ppor. Stefana Kurzawskiego, chor. Władysława Kędzierskiego. Od 1941 ściśle współpracował z org. „Ojczyzna”, która powołała w Krotoszynie obwodową Delegaturę Rządu RP. 15 VIII 1943 został mianowany insp. rej. w nowo powołanym IR Krotoszyn. Odtworzył wówczas strukturę Obwodu AK w Gostyniu i w Rawiczu. Nie zdołał nawiązać kontaktów z przydzielonym mu Obwodem AK Kalisz. Zorganizował natomiast Ośrodek Kedywu Krotoszyn, którym kierował chor. W. Kędzierski. Z polecenia komendanta Okręgu AK brał też udział w rekonstrukcji siatki organizacyjnej AK w Lesznie. Aresztowany przez Gestapo 15 XI 1943 w Krotoszynie przewieziony został do Domu Żołnierza w Poznaniu, następnie po ciężkim śledztwie przebywał

w Forcie VII, a od kwietnia 1944 w Żabikowie. Był wielokrotnie przesłuchiwany, zwłaszcza od wiosny 1944. Zmarł w Żabikowie 6 VI 1944 na skutek obrażeń odniesionych w śledztwie.

Odnznaczony: Krzyżem Walecznych dwukrotnie, Srebrnym Krzyżem Zasługi, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym – pośmiertnie.

Żona Teresa z d. Jackowiak. Dzieci: Hanna, Marian, Bogusław.

FAK-V/218, Akta osobowe; USC Poznań, Akt zgonu P-2016/1944.

Marian Woźniak

Bączkowski Tadeusz

(1903 - 1943) ps. „Cyma”, ofic. rez. WP, TPOW i ZWZ.

Ur. 29 XII w Poznaniu, s. Jana, urzędnika i Zofii z d. Matuszewska. Szkołę powszechną ukończył w Poznaniu, a następnie Państwowe Seminarium Nauczycielskie w Rogoźnie. Po zaliczeniu praktyki zdał egzamin kwalifikacyjny, a potem skończył Wyższy Kurs Nauczycielski w Poznaniu o kierunku humanistycznym. Odbył Dyw. Kurs Pchor. przy 57 pp., po czym odbył ćwiczenia wojskowe i został mianowany ppor. rez. Podjął pracę w Krajowej Ubezpieczalni Społecznej w Poznaniu jako inspektor. Okresowo pracował też jako inspektor ubezpieczeniowy w Bydgoszczy.

W 1939 nie został zmobilizowany. Po zajęciu Poznania przez Niemców pracował w firmie budowlanej swojego brata do zimy 1939. Na przełomie października i listopada 1939 rozpoczął działalność konspiracyjną, łącząc wokół siebie podoficerów WP. W początkach listopada 1939 w mieszkaniu Jana i Lamberty Żurawskich przy ul. Podgórznej 9 w Poznaniu wspólnie z nauczycielem Tadeuszem Wilczewskim powołał organizację, która początkowo działała bez nazwy, choć liczyła ponad 30 konspiratorów. Z końcem 1939 podporządkował swoją grupę TPOW, dowodzonej przez Mariana Winiewicza, obejmując funkcję zastępcy komendanta. Został

wówczas upoważniony do utrzymywania kontaktów z Warszawą. Zdecydowało o tym posiadanie także rodziny oraz dążenie M. Winiewicza do połączenia się z ogólnopolską organizacją wojskową. W lutym 1940 B. reprezentował TPOW w rozmowach z emisariuszem Rządu i KG ZWZ mjrem Jerzym Michałewskim. Wszedł w skład powołanego w Poznaniu komitetu, który do czasu zorganizowania okręgu miał działać jako ZWZ. Jednocześnie rozwijał organizacyjnie TPOW, rozbudowując zwłaszcza służby pomocy społecznej, legalizacji, propagandy oraz grupy bojowe. 1 IV 1940, gdy Gestapo dokonało aresztowań w środowisku M. Winiewicza, wyjechał do Warszawy. Pretekstem było wezwanie na rozmowy do KG ZWZ. W Warszawie skontaktował się z płkiem Antonim Sanojcą, szefem Oddziału I sztabu KG ZWZ, z ppłkiem Franciszkiem Ratajem i por. Franciszkiem Pawełą; został wówczas ponownie zaprzysiężony. Przyjął wówczas ps. „Cyma”. Do Poznania wrócił latem 1940 z zadaniem zameldowania się u mjra Stefana Łukowicza. W kilka dni po powrocie z Warszawy został aresztowany i osadzony w Forcie VII. W czasie śledztwa był konfrontowany z M. Winiewiczem więzionym w Berlinie-Alt Moabit. Konsekwentnie nie przyznawał się do zarzucanej mu działalności. Został jednak skazany na 10 lat ciężkiego więzienia. Wyrok odbywał w Rawiczu. Zmarł z wycieńczenia 9 VII 1943.

OKBZPNPIPN Poznań, Akta OKP II Ds. 1/71.

Marian Woźniak

Bąk Henryk

(1910-1943) ps. „Piotr”, ofic. rez. WP i ZWZ-AK.

Ur. 22 XI w Brzegu, s. Piotra i Cecylii z d. Koppa. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Brzegu przeniósł się z rodzicami w 1919 do Szamotuł, gdzie po ukończeniu gimn. i liceum zdał egzamin dojrzałości. W 1931 odbył Dyw. Kurs Pchor. 17 DP i ćwiczenia w 69 pp. Następnie przez 2 lata studiował

chemię na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym UP.

Po powrocie z kampanii wrześniowej 1939 pracował jako laborant w cukrowni w Szamotułach. Od wiosny 1941 na podstawie skierowania Urzędu Pracy (*Arbeitsamt*) był asystentem kontrolera badania mleczności krów w stacji doświadczalnej w Gnieźnie. Nakłoniony do współpracy z ZWZ przez zastępcę szefa Ośrodka WKZO Gniezno ppor. Józefa Welniaka („Jaś”). Zaprzysiężony do ZWZ przez ppor. Stanisława Zakrzewskiego („Star”). Przydzielony do patrolu bakteriologiczno-chemicznego WKZO. Brał udział w skażeniu bydła hodowanego przez niemieckich osadników. Aresztowany przez Gestapo z Inowrocławia 20 VII 1942. Więziony w Gnieźnie, Inowrocławiu i w Rawiczu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Rawiczu 29 X 1943 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu w Rawiczu 20 XI 1943.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770; FAK-I/1d, IR Gniezno i obwody, Samodzielny Obwód Mogilno; USC Rawicz, Akt zgonu nr 354/1943.

*Maria Rutowska
Marian Woźniak*

Bednarkiewicz Kazimierz

(1919-1945) ps. „Kazik”, „Kosiba”, podofic. WP i AK, czł. SzSz.

Ur. 1 III w Kościanie. Od 1941 czł. SzSz. Jesienią 1942 zaprzysiężony do AK. W 1943 przydzielony jako mechanik do Ośrodka Kedywu Kościan. Aresztowany przez Gestapo 15 VII 1944. Więziony w Kościanie, następnie w Domu Żołnierza w Poznaniu i w Żabikowie (nr oboz. 17609). We wrześniu 1944 zesłany do KL Gross-Rosen. Zmarł przy ewakuacji obozu do Lipska 13 IV 1945.

Zbiory prywatne Jerzego Zielonki w Kościanie.

Marian Woźniak

Bednarski Paweł

(1918 - 1987) ps. „Sępek”, plut. pchor. WP, ppor. c.w. AK, ekonomista.

Ur. 4 II w Chodzieży w rodzinie rzemieślniczej Pawła i Teresy z d. Gabler. W Chodzieży ukończył szkołę powszechną i w 1938 Państwowe Gimnazjum im. św. Barbary. 1 IX 1938 powołany został na Dyw. Kurs Pchor. Rezerwy 61 pp w Bydgoszczy. 1 IX 1939 skierowany na front jako zastępca, potem dowódca plutonu taczanek 3 kompanii ckm 61 pp. Z plutonem wziął udział w walkach m.in.: w Bydgoszczy, w okolicach Gąbina i nad Bzurą, a po przebiciu się przez Puszcę Kampinoską w obronie Warszawy w rejonie Wawrzyszewa. 29 września wzięty do niewoli i osadzony w obozie przejściowym w Sochaczewie. Zwolniony w październiku 1939 powrócił do Chodzieży i podjął pracę w gospodarstwie brata. Zaprzysiężony do AK w czerwcu 1941 przez Bronisława Marona („Sęp”) i przydzielony do Komendy Obwodu AK Chodzież („Chodnik”). Był najbliższym współpracownikiem B. Marona – delegata Obwodu i wspólnie z nim organizował oraz rozbudowywał sieć i sztab AK w Chodzieżkiem. W 1943 mianowany komendantem Obwodu. Działalność konspiracyjną ułatwiała mu praca woźnicy w Zarządzie Miejskim i Zarządzie Drogowym w Chodzieży. Do AK wprowadził szereg osób z miasta i powiatu, m.in.: dr Irenę Krzywoszyńską i Bolesława Winkowskiego z Margonina, Alfonsa Morzeckiego z Morzeza, Maksymiliana Sadowskiego z Wyszyn, Ignacego Pankalę z Jaktorowa i Wojciecha Czekalę z Jaktorówka. Współuczestniczył w nawiązaniu i utrzymaniu łączności z okręgiem i sąsiednimi obwodami, w zbieraniu informacji o lokalnych działaniach okupanta, kolportowaniu otrzymywanych materiałów drukowanych AK, organizowaniu broni, wykrywaniu konfidentów, udzielaniu pomocy najbardziej potrzebującym oraz w przygotowaniach ewentualnego wybuchu powstania. W 1944 nawiązał kontakt i podjął starania o podporządkowanie Obwodowi grupy Marcelego Krzyckiego („Iwan”) z Karolinki pod Margoninem. Aresztowany przez Gestapo 8 VIII 1944 w ramach akcji obejmującej cały Obwód. Z więzienia

w Chodzieży przewieziony 10 sierpnia do Poznania do siedziby Gestapo, gdzie poddany był ciężkiemu śledztwu. Od 25 sierpnia osadzony był w baraku „L” w Żabikowie, a po jego ewakuacji od 23 II 1945 w KL Sachsenhausen (nr oboz. 127961).

25 V 1945 powrócił do Chodzieży. Od czerwca 1945 rozpoczął pracę zawodową. W l. 1945 - 50 studiował w Akademii Handlowej w Poznaniu. W 1953 przeniesiony służbowo z Chodzieży, mieszkał na stałe w Poznaniu. Pracował w instytucjach handlowych i w Okręgowym Inspektoracie Państwowej Inspekcji Handlowej. Na emeryturę przeszedł w 1980. Inwalida wojenny II grupy. Czł. ZBoWiD od 1985 i Związku Inwalidów Wojennych. Zmarł 9 XI 1987 w Poznaniu.

Odnznaczony: Medalem Wojska trzykrotnie, Krzyżem Walecznych, Medalem Zwycięstwa i Wolności, Krzyżem Kawalerskim OOP, Medalem za Udział w Wojnie Obronnej 1939, Krzyżem AK, Medalem 40-lecia Polski Ludowej.

Żona Aleksandra, z d. Roszak. Dzieci: Jacek, Barbara, Małgorzata.

FAK-V/185, Akta osobowe.

*Jacek Bednarski
Marian Woźniak*

Belka Piotr Paweł

(1921 -) ps. „Włodek”, harcerz, czł. Straży Obywatelskiej, żołnierz AK.

Ur. 31 V w Ożarowie pod Wieluniem, s. Ignacego i Moniki z d. Golańska. Szkołę powszechną ukończył w Kępnie. Od 1931 czł. ZHP. Zaprzysiężony do ZWZ 1 I 1940 przez por. Kazimierza Kubickiego („Michał”) jako łącznik w rejonie Ostrzeszowa. Od 1941 w dyspozycji ppor. Donata Wyderkowskiego („Piekarz”, „Adam”). Zajmował się też kolportowaniem prasy konspiracyjnej i organizowaniem pomocy dla jeńców wojennych w Ostrzeszowie. 23 X 1943 aresztowany przez Gestapo i skierowany do KL Auschwitz-Birkenau (Oświęcim-Brzezinka), a następnie do KL Buchenwald. W styczniu 1945

ewakuowany do Drezna, a następnie do Teplic, gdzie został uwolniony przez wojska sowieckie. Do kraju powrócił 24 V 1945. Do 1949 był zatrudniony w Wojskowej Komen-dzie Rejonowej Wieluń. Inwalida wojenny. Odznaczony Krzyżem Kawalerskim OOP.

Żona Alicja z d. Kujawska. Dzieci: Grażyna, Jerzy.

FAK-V/256, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Beryt Zdzisław Edward

(1923 -) ps. „Sewer”, czł. WOW, harcerz.

Ur. 12 X w Poznaniu, s. Antoniego i Franciszki z d. Hoffmann. Przed wojną uczeń Gimn. św. Marii Magdaleny. Od grudnia 1939 do lutego 1940 zatrudniony przymusowo na Stadionie Miejskim w Poznaniu. W lutym 1940 wysiedlony do Mielca (GG), gdzie pracował w Komunalnej Kasie Oszczędności. Aresztowany 5 V 1942 w Mielcu na polecenie Gestapo z Poznania. Od 5 V do 30 XI 1942 więzień Gestapo w Mielcu, Rzeszowie, Krakowie, w Domu Żołnierza i Forcie VII w Poznaniu, Wołowie i Wrocławiu. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej we Wrocławiu 1 XII 1942 cofnął wobec niego oskarżenie o przygotowanie zdrady stanu. Przekazany ponownie do dyspozycji Gestapo w Poznaniu i osadzony w Fortie VII. Od marca 1943 do stycznia 1945 więzień KL Auschwitz (Oświęcim, nr oboz. 115665).

Od 1951 dziennikarz. Odznaczony m.in. Krzyżem Oświęcimskim, Krzyżem Oficerskim OOP.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 139/42; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Biały Leon

(1909-1942) ps. „Kamień”, „Stefan”, podofic. rez. WP, czł. NOB, księgowy.

Ur 4 IV w Meiderich (Nadrenia). Szkołę powszechną ukończył w Niemczech. Od

1919 wraz z rodzicami zamieszkał w Poznaniu. Jego ojciec Stefan Biały w 1920 otworzył restaurację „Pod Kamieniem” przy ul. Młyńskiej 12. W l. 1929-30 służył w WP. Zdemobilizowany w stopniu plut. rez.

Brał udział w wojnie 1939, po czym wrócił do Poznania i prowadził restaurację ojca, przekształconą w piwiarnię. Zaprzysiężony do NOB przez Mariana Szymańskiego, który zapoznał go z Antonim Wolniewiczem („Znicz”). W początkach listopada 1939 na zapleczu piwiarni zorganizował lokal odprawowy SN-NOB oraz ustalił specjalne hasło, które upoważniało do korzystania z niego. 16 XI 1939 w tym lokalu zorganizowano zebranie założycielskie NOB. Następnie odbywały się tam odprawy sztabu NOB. Lokal zdekonspirował w grudniu 1939 agent Gestapo Zenon Ciemniejewski, który uczestniczył w zebraniu założycielskim. B., na podstawie własnych obserwacji, wysunął wobec Z. Ciemniejewskiego podejrzenia o współpracę z Gestapo. Z tego też powodu działalność organizacyjną w lokalu została zawieszona w styczniu 1940. Od stycznia do kwietnia 1940 dwukrotnie udaremnił Z. Ciemniejewskiemu wejście do lokalu oświadczając mu, że nie posiada żadnych związków z konspiracją. Złożył też o tym meldunek A. Wolniewiczowi, który go zbagatelizował. Aresztowany 24 X 1940 i osadzony w Domu Żołnierza, w Fortie VII, a następnie w więzieniach w Oleśnicy i Rawiczu. W czasie ciężkiego śledztwa zaprzeczał wszelkim związkom z konspiracją SN czy NOB. Udowodniono mu jedynie czytanie „Polski Narodowej”. Zmarł z wycieńczenia 15 V 1942 w więzieniu w Rawiczu przed wydaniem wyroku.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 589, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 40/42; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Biegała Mirosław

(1919 -) ps. „Ela”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 25 IX w Poznaniu, s. Kazimierza i Kazimierzy z d. Pietrucha. Jesienią 1939 zaprzysiężony do WOW przez Mariana Łako-

mego. Aresztowany latem 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942) i Zwickau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Budziszynie 21 IX 1942 skazał go na karę 6 lat obostrzonego obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 112/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-1/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; USC Poznań, Akt urodzenia nr 1257/1919 I.

Marian Woźniak

Bielski Stanisław

(1915 - 1974), ks., proboszcz parafii św. Rocha i św. Anny w Poznaniu, uczestnik tajnego duszpasterstwa.

Ur. 30 IV w Namysłakach pow. kępiński, s. Michała i Zofii z d. Sobczak. Szkołę powszechną ukończył w 1925 w Słoborowicach. W 1934 zdał egzamin dojrzałości w Gimn. im. J. Piłsudskiego w Ostrowie Wlkp. W tymże roku wstąpił do Seminarium Duchownego w Gnieźnie. W 1939 otrzymał święcenia subdiakonatu w Seminarium Duchownym w Poznaniu. 10 III 1940 był konspiracyjnie wyświęcony na kapłana. Został wówczas skierowany jako tajny kapelan do szpitala powiatowego w Ostrowie Wlkp. Po krótkim pobycie musiał opuścić to stanowisko z obawy przed aresztowaniem. Przez kilka tygodni pomagał proboszczowi kościoła p.w. Pana Jezusa w Poznaniu, a następnie na polecenie bpa Walentego Dymka zajął się tajnym duszpasterstwem w Poznaniu. Msze św. oraz nabożeństwa odprawiał w prywatnych mieszkaniach. Wykonywał też zadania związane z łącznością bpa W. Dymka z duszpasterzami w Archidiecezji Poznańskiej. Jego lokal kontaktowy mieścił się na probostwie kościoła p.w. Matki Boskiej Bolesnej w Poznaniu. Swoją działalność

prowadził ostrożnie, tak że nie została wykryta przez Gestapo.

W 1945 objął wikariat przy parafii św. Floriana w Poznaniu, dodatkowo pracował jako notariusz przy Sądzie Metropolitalnym. 1 VII 1949 został proboszczem parafii Chrystusa Odkupiciela w Poznaniu. W l. 1962 - 74 - był proboszczem w parafiach św. Rocha i św. Anny, gdzie zmarł nagle 5 X 1974. Pochowany na cmentarzu Górczyńskim w Poznaniu.

Akta parafii św. Anny w Poznaniu; Zbiory prywatne Nikodema Kowalskiego w Poznaniu.

Marian Woźniak

Biernat Jan

(1919 - 1942) ps. „Bieja”, czł. NOB, ślusarz maszynowy.

Ur. 26 IV w Wierzejewicach pow. mogileński. Po wyuczeniu się zawodu ślusarza w 1936 zamieszkał w Poznaniu. Nie odbywał służby wojskowej. W związku z wybuchem wojny 1939 przeniósł się do rodziców w Jarocinie. Do Poznania wrócił w końcu października 1939 i pracował jako ślusarz w firmie „Herkules”. Zaprzysiężony do NOB przez ppor. Alfreda Wojciechowskiego („Jastrząb”). Mianowany dowódcą sekcji organizacyjnej na Wildzie. Kolportował pismo „Polska Narodowa” oraz bony obligacyjne organizacji. Zdekonspirowany przez agenta Gestapo Zenona Ciemniejewskiego. Aresztowany 6 II 1941 i osadzony w Forcie VII, a następnie w więzieniach we Wronkach i przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 10 VIII 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 7 IX 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 823; USC w Poznaniu, Akt zgonu P-4042/1942.

Marian Woźniak

Bigoś Henryk

(1916 - 1944), n.o. H. Prawda, W. Władysławowicz, red. prasy podziemnej, urzędnik samorządowy.

Ur. 11 XII w Ostrowie Wlkp., s. Józefa i Władysławy z d. Bombicka. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do Państwowego Gimn. Męskiego w Ostrowie Wlkp., gdzie w 1934 zdał egzamin dojrzałości. Podjął pracę w Starostwie Powiatowym w Ostrowie. W życiu politycznym nie brał udziału. Nie odbywał też służby w WP.

Od listopada 1939 prowadził nasłuch radiowy i w wąskim kręgu kolportował w maszynopisie biuletyn z nasłuchu. Do lata 1941 współpracował z Edwardem Niesobskim. Od września 1941 podjął współpracę z Marianem Stawikiem, z którym wspólnie wydali jednodziówkę pt. „Pod hasłem Warszawianki”. Następnie do wiosny 1942 wydali na powielaczu biuletyn „Wiadomości”, opatrując go datą wydania. B. od kwietnia 1942 rozpoczął wydawanie pisma „Orzeł Biały”, które ukazywało się w odstępach 1 - 2-tygodniowych w nakładzie kilkudziesięciu egzemplarzy. Deklarowano w nim niezależność polityczną i wrogość wobec przedwrześniowego rządu RP. W skład redakcji wchodził też brat B. – Jan. Na próby objęcia pisma patronatem AK redakcja odpowiedziała atakiem politycznym w artykułach redakcyjnych. Latem 1943 konflikt został zażegnany, a redakcja otrzymała dotację finansową z AK. 5 X 1943 Gestapo aresztowało B. wraz z teściem Hugonem Bombickim. Śledztwo prowadziło Gestapo w Łodzi. Obydwaj zostali zamordowani w 1944 w Łodzi w niezanych okolicznościach.

FAK-Va/10, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej; Zbiory prywatne Mariana Stawika w Poznaniu.

Marian Woźniak

Bilski Czesław

(1905 -) ps. „Poprawa”, czł. TOW i ZWZ-AK, urzędnik samorządowy.

Ur. 11 VII w Ostrowie Wlkp. Pracownik biura meldunkowego Zarządu Miejskiego w Ostrowie. W kampanii wrześniowej szere-

gowiec w 7 wojskowym szpitalu okręgowym w Poznaniu. W październiku 1939 był zatrudniony ponownie w biurze meldunkowym niemieckiego Zarządu Miejskiego w Ostrowie. Od maja 1940 czł. TOW w Ostrowie, następnie w ZWZ-AK; czynny w legalizacji i wywiadzie. Aresztowany 12 XII 1942. Więziony m.in. w Ostrowie, Radogoszczu i KL Gross-Rosen. Uwolniony 30 IV 1945. Po wojnie był m.in. sekretarzem Miejskiej Rady Narodowej w Ostrowie Wlkp. (1945), potem Zarządu Kolegialnego Miasta Ostrowa (1946 - 47).

Zbiory własne autora w Ostrowie Wlkp.

Jerzy Pietrzak

Bilski Donat

(1912 - 1974) ps. „Łuna”, n.o. Donat Górecki, ofic. rez. WP, czł. POZ i WOZZ.

Ur. 11 II w Żninie, s. Stefana i Władysławy z d. Betowska. Szkołę powszechną ukończył w Żninie. Następnie wraz z rodzicami przeniósł się do Poznania. W 1932 skończył Gimn. im. Bergera. W czasie nauki przyjaźnił się z Edmundem Horowskim. W 1933 odbył Dyw. Kurs Pchor. 25 DP w Szczypiornie. W 1934 i 1935 odbył ćwiczenia w 60 pp w Ostrowie Wlkp., a następnie w 70 pp w Pleszewie i awansował do stopnia ppor. rez. Od 1935 rozpoczął studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP; nie ukończył ich do wybuchu wojny 1939. Do 1938 mieszkał w Poznaniu, a w 1939 przeniósł się do Warszawy. W sierpniu 1939 zmobilizowany do Armii „Warszawa”. Z okresu kampanii wrześniowej brak danych.

W październiku 1939 wrócił do Poznania. Ok. połowy listopada 1939 skontaktował się z por. rez. Edmundem Horowskim, który zaprzysiął go do POZ, zobowiązując do zorganizowania komórki propagandy. Miał przejąć kierownictwo nad pismem „Pobudka”, do czego jednak nie doszło. Czasowo był oficerem organizacyjnym w sztabie POZ. Organizował w ramach POZ Górczyn i Łazarz. Po połączeniu POZ, WOW, WO i powołaniu WOZZ był rekomendowany przez E.

Horowskiego na szefa propagandy, ale tej funkcji nie przyjął. W czasie aresztowań w WOZZ w czerwcu 1940 udało mu się zmylić czujność Gestapo i zbiegł do Łodzi, potem nielegalnie przedostał się do GG. W Warszawie działał w bliżej nie określonej organizacji. Aresztowany w ulicznej łapance został wykupiony przez rodzinę.

W styczniu 1945 zmobilizowany do II Armii WP brał udział w walkach w rejonie Budziszyna i Drezna. Zdemobilizowany w 1946. Zamieszkał początkowo w rejonie Zgorzelca, następnie w Łodzi. Od 1953 mieszkał we Wrocławiu i pracował w Przedsiębiorstwie Film Polski. Od 1972 na rencie inwalidzkiej. Zmarł nagle we Wrocławiu 1 I 1974.

Żona Felicja z d. Makowska, s. Michał.

FAK-V/409, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Bilski Jan

(1884 - 1939) ps. „CS-VI”, „Oceť”, powstaniec wielkopolski, ofic. rez. WP i TOK, czł. CS.

Ur. 24 XII w Żninie, s. Józefa i Józefy z d. Klucz. Szkołę powszechną ukończył w 1908 w Żninie. W 1914 powołany do armii niemieckiej zdezerterował i ukrywał się w Holandii. Od 1910 czł. Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” i Bractwa Kurkowego. Na wiadomość o wybuchu Powstania Wielkopolskiego przyłączył się do oddziałów powstańczych w rejonie Szubina. W I. 1920 - 22 odbył kursy dokształcające w zakresie handlowo-przemysłowym w Żninie i w Poznaniu. W 1925 awansowany do stopnia ppor. rez., a w rok później do stopnia por. Od tego roku przez Związek Powstańców Wielkopolskich im. Franciszka Ratajczaka w Gnieźnie, a także właściciel fabryki octu. Wiosną 1939 zaprzysiężony przez mjra Stefana Łukowicza („Świrski”) do CS. Latem 1939 przez kpt. Wincentego Wierzejewskiego zaprzysiężony do TOK. Jako komendant Rejonu Gniezno odbył specjalny kurs dywersji pozafrontowej w Ośrodku Szkoleniowym Oddziału II Sztabu Głównego WP w Rembertowie. Był organizatorem tajnych magazynów

materialów dywersyjnych na terenie własnej fabryki, w lesie miejskim w Gnieźnie oraz w leśniczówce Głębocek. Tworzył też zawiązki tajnych służb TOK w powiatach gnieźnieńskim, żnińskim i mogileńskim. W związku z ciężką chorobą serca przeniesiony w sierpniu 1939 na stanowisko zastępcy dowódcy Rejonu TOK Gniezno. Od 4 IX 1939 zastępca komendanta Straży Obywatelskiej w Gnieźnie. Na tym stanowisku zorganizował transport broni i amunicji przesłanej wagonem kolejowym z Poznania do Gniezna. Nocą 9/10 IX 1939 zginął w potyczce z Wehrmachtem pod Ulanowem (Obora), w wypadku na stanowiska niemieckiego karabinu maszynowego. Pochowany na cmentarzu w Gnieźnie.

Żona Praksesta z d. Piechowiak. Dzieci: Janina, Dorota, Władysława.

FAK-V/377, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Bińkowski Mieczysław

(1918 - 1944), czł. WOW i WOZZ.

Ur. 29 IX w Dolsku, s. Józefa i Franciszki z d. Koziorska. W 1939 wstąpił do WOW zaprzysiężony przez Henryka Sobkowiaka. Aresztowany w czerwcu 1940 przewieziony został do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza, a następnie osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Berlin-Alt Moabit. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 3 IX 1942 skazał go na karę 3 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach, a następnie w KL Mauthausen-Gusen, skąd przekazano go do więzienia w Rawiczu. 21 IX 1944 został zesłany do KL Gross-Rosen, gdzie zginął.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 110/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; APP, Więzienie Rawicz t. 514; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Biskup Władysław

(1901 - 1942) ps. „Wład”, podofic. WP, czł. POZ i WOZZ.

Ur. 31 I we Wróblewie pod Szamotulami. Do wybuchu wojny 1939 podofic. zaw. 58 pp. Uczestnik kampanii wrześniowej 1939 w Armii „Poznań”. Po powrocie do Poznania wstąpił do POZ, od marca 1940 w WOZZ. Aresztowany latem 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Berlin-Alt Moabit. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 11 VIII 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony 26 IX 1942 w więzieniu Berlin-Plötzensee.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 87/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40; FAK-1/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich, lista wywozowa; Zbiory własne autorki w Lubaniu.

Lubomira Broniarz-Press

„Biuletyn” [Ostrów Wlkp.]

Wydawcą była org. „Ojczyzna”, miejscem wydania Ostrów Wlkp. Zespół redakcyjny tworzyli: Bogdan Hofmański, Anna Rogala i Edward Serwański, którzy byli autorami artykułów politycznych o orientacji narodowej. Ponadto zamieszczano wiadomości z nasłuchu radiowego stacji zagranicznych. Stroną techniczną zajmował się hm Zbrosław Muszyński. Pomagał mu w tej pracy Bogdan Hofmański. Gazetka była wydawana na powielaczu. Papier wykradano z niemieckiej księgarni. Wychodziła jako dwutygodnik od końca 1939 - do maja 1940. Nakład wynosił ok. 500 egz. i rozprowadzany był w Krotoszynie, Ostrzeszowie, Pleszewie i w Ostrowie Wlkp.

L. Dobroszycki: *Zaginiona prasa konspiracyjna z lat 1939 - 1945*. W: *Najnowsze dzieje Polski. Materiały i studia z okresu II wojny światowej* 1963 t. 7 poz. 9;
R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju*

Warty 1939 - 1945. Praca doktorska, UAM Poznań 1996 mps; E. Serwański: *Ostrów Wielkopolski i jego region w okresie II wojny światowej (1939 - 1945)*. Poznań 1992 s. 216 - 217.

Roman Macyra

„Biuletyn” [Ostrów Wlkp.]

Wydawcą była org. „Ojczyzna”, miejscem wydania Ostrów Wlkp. Bogdan Hofmański był redaktorem i wydawcą, w powielaniu pomagał Wiktor Musiał. Gazetkę wydawano na powielaczu, który dostarczyła Zofia Kłosowa z urzędu zaopatrzenia Wehrmachtu. Papier pochodził z niemieckiej księgarni w Ostrowie Wlkp. Wychodziła w l. 1940 - 44. Ukazało się kilka numerów. Gazetka wydana w 1941 omawiała skutki polityczne klęski Francji w 1940; kolejny numer z 1942 dotyczył polemiki z głoszoną przez okupanta tezą o wyższości kultury niemieckiej. Ostatnia zachowana informacja związana jest z numerem z 1943 zajmującym się kolaboracją. Nakład wynosił ok. 500 egz. i rozprowadzany był w Krotoszynie, Ostrzeszowie, Pleszewie i w Ostrowie Wlkp.

R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939 - 1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1996 mps; E. Serwański: *Ostrów Wielkopolski i jego region w okresie II wojny światowej (1939 - 1945)*. Poznań 1992 s. 216 - 217.

Roman Macyra

„Biuletyn” [Poznań]

Wydawnictwo grupy dywersyjno-sabotażowej powstałej w środowisku poznańskich komunistów pracujących w kuźni DWM (HCP). W skład redakcji wchodził prawdopodobnie Stefan Kaźmierczak i Kazimierz Hudowia. Posiadali oni radio oraz maszynę do pisania. Zasłyszane wiadomości z radia moskiewskiego i londyńskiego redagowali w formie maszynopisów. „Biuletyn” kolportowali wśród kolejarzy oraz w zakładzie pracy i w domach robotniczych. Ukazywał się prawdopodobnie od października 1939 do połowy marca lub lipca 1941.

R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939 - 1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1996 mps; M. Olszewski: *W latach okupacji hitlerowskiej. W: Zarys historii ruchu robotniczego w Wielkopolsce*. Poznań 1978 s. 329.

Roman Macyra

„Biuletyn Informacyjny” [pow. gostyński]

Gazetka konspiracyjna wydawana przez członków BCH z pow. gostyńskiego. W sprzęt radiowy zaopatrzył ich Michał Glura. Uzyskane tą drogą informacje opracowywali Franciszek i Jan Glura oraz Stanisław Barański pod kierunkiem J. Woźnego. Pisemko było kolportowane w powiatach gostyńskim, rawickim i krotoszyńskim.

R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939 - 1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1996 mps; B. Polak: *Ruch oporu w południowo-zachodniej Wielkopolsce. W: Południowo-zachodnia Wielkopolska w walce z hitlerowskim okupantem 1939 - 1945*. Kościan 1972 s. 53.

Roman Macyra

„Biuletyn Informacyjny” CIDiO (Centrala Informacji, Dementacji i Optymizacji) [Krotoszyn]

Gazetka ukazywała się w Krotoszynie i wydawana była przez Alojzego S. Matyniaka („Mak”) w org. młodzieżowej „Odrodzenie”. Był to serwis informacyjny wiadomości radiowych. Każdy numer zaczynał się od słów: „Agencja CIDiO komunikuje”. Zawierał krótkie doniesienia z frontów oraz wiadomości o ważniejszych wydarzeniach w świecie. Zachował się jeden numer z 20 stycznia prawdopodobnie z 1941. Wiadomości czerpano z nasłuchu radiowego prowadzonego przez A. S. Matyniaka oraz Lucjana Solfa. Redagowali je: A. S. Matyniak, Czesław Nagel („Lech”) i Alojzy Bartoszewski („Lipa”). Wiadomości były przepisywane na maszynie przez Zbigniewę Zebę-Tymofijczyk („Szara”) w Krotoszynie oraz przez Stefanię Wiatrak-Terakowską („Wanka”) i Bolesława Wiat-

raka („Roch”) w Różopolu. Gazetkę rozprawdzali członkowie „Odrodzenia” i SzSz w Krotoszynie i okolicy. Wydawana była w l. 1940 - 44 w nakładzie 15 - 20 egz.

Zbiory własne autorki w Poznaniu; A. S. Matyniak: *Krótką informacją o działalności tajnej organizacji młodzieżowej „Odrodzenie” w Krotoszynie w latach 1939 - 1945*. Krotoszyn 1975 mps w Muzeum Regionalnym w Krotoszynie.

Aleksandra Bielerzewska

„Biuletyn Narodowy” [Poznań]

Wydawany był przez NOB w Poznaniu. Ukazywał się w 1940. Jego inicjatorem był Marian Frankowski. „Biuletyn” wychodził jako tygodnik pisany obustronnie na maszynie. Główną treść stanowiły informacje z frontów, które uzupełniały wiadomości polityczne. Pismo było przeznaczone dla kierownictwa NOB.

BK, Zbiór prasy konspiracyjnej; R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939 - 1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1996 mps.

Roman Macyra

„Biuletyn Radiowy” [Kórnik - Drapalka I]

Wydawany od listopada 1939 do marca 1940 w zamku kórnickim przez Kazimierza, Stanisława i Władysława Maleckich. Za nasłuch radiowy był odpowiedzialny Bolesław Drożak, który też dostarczył odbiornik radiowy. „Biuletyn” pisano na maszynie w odstępach 3 - 4 dni. Zawierał streszczenia serwisu informacyjnego radia Tuluza i BBC. Początkowo krąg adresatów nie był ustalony. Nakład 15 - 20 egz. Od maja 1940 redakcja została przeniesiona do leśniczówki Drapalka I pod Kórnikiem. Redaktorem był Władysław Malecki. Maszynopisy wykonywała Sabina Malińska („Saba”). Cykl 3 - 4-dniowy wydawania utrzymano. Pismo było adresowane do sztabu Józefa Szczepaniaka i kierowników sekcji organizacyjnych NOB w rejonie

Kórnika i Środy. Nakład zwiększono do 50 egz., format 21 x 15 cm. Wydawanie „Biuletynu” przerwano w październiku lub w grudniu 1940.

BK, Rękopisy nr 12781; FAK-I/1c, IR Środa i obwody, Kórnik; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939-1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1996 mps.

Marian Woźniak

„Biuletyn Radiowy” [Leszno]

Inicjatywa wydawania tej gazetki wyszła ze środowiska robotniczego, które zawiązało Komitet Robotniczy. Inicjatorem był Emanuel Bartnicki z Bronikowa, który w końcu 1944 przystąpił do redagowania pisemka na podstawie informacji z nasłuchu radia moskiewskiego, lubelskiego i BBC. Wersję francuskojęzyczną przygotowywał E. Bartnicki, natomiast wiadomości w języku rosyjskim redagował Stanisław Żółty. Gazetka dostarczana była jeńcom z obozu jenieckiego w Granowie.

R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939-1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1996 mps; B. Polak: *Ruch oporu w południowo-zachodniej Wielkopolsce. W: Południowo-zachodnia Wielkopolska w walce z hitlerowskim okupantem 1939-1945*. Kościan 1972 s. 56.

Roman Macyra

„Biuletyn Radiowy” [Oborniki]

Gazetka TOH, a następnie SzSz Hufca Oborniki Wlkp. Ukazywała się początkowo co 3-4 dni (styczeń 1940), a od listopada 1940 co 2 tygodnie w nakładzie 5-30 egz. Pisana była ręcznie przez kalkę. Każdy numer gazetki objętości 2 stron zawierał serwis radiowy z nasłuchu radiostacji zachodnich. Komentarzy redakcyjnych unikano. Redaktorzy: w l. 1940-41 phm Bolesław Skotarczak („Samotny”), a następnie phm Bruno Galuba („Burza”) do października 1942. Redakcja znajdowała się w mieszkaniu B. Skotarczaka

przy ul. Parkowej 6, a po jego wywłaszczeniu w mieszkaniu przy ul. Stefanowicza 17. Nasłuchem kierował B. Skotarczak, potem B. Galuba. W pisaniu poszczególnych wydań brali również udział: Roman Gierka („Marian”), HR Leon Majchrzak („Żbik”) i Józefa Skotarczak („Justyna”). Po wysiedleniu B. Skotarczaka do GG przeniesiono redakcję i jej urządzenie do mieszkania B. Galuby przy ul. Obrzyckiej 73. Z redakcją współpracowali: Klemens Czerwiński i Stefan Galuba („Chudzik”). Kolportaż pisma na terenie Obornik i powiatu prowadzili harcerze. W Rogoźnie harcerze wykonywali dalsze odpisy. Skrócone odpisy prawdopodobnie powiełał Maksymilian Ferlas w Nadleśnictwie Oborniki. W zbiorach R. Gierki zachowało się 7 numerów (31, 33, 35, 46, 53, 63, 65).

FAK-V/429, Akta osobowe Romana Gierki; Zbiory prywatne Romana Gierki w Obornikach Wlkp.

Marian Woźniak

„Biuletyn Radiowy” [Psarskie pod Śremem] – kontynuacja „Ku wolności” [Śrem]

Wydawcami pisemka do końca 1940 byli członkowie NOB i ZWZ z pow. śremskiego. Z końcem tego roku jego redaktorzy nawiązali kontakt z oficerem łącznikowym Okręgu Poznańskiego ZWZ. Fakt ten zadecydował, iż gazetka stała się organem Obwodu ZWZ Śrem. Faktycznie była kontynuacją pisma „Ku wolności”. Zespół redakcyjny w składzie: Wacław Adamski, Antoni Kaźmierski (red. nac. od listopada 1940), Edmund Kamiński, S. Ławniczak, Stanisław Mróz, Mieczysław Owczarczak podjął się początkowo przedruków „Polski Narodowej”, by następnie przystąpić do wydawania własnego pisemka. Było ono powielane w Psarskim pod Śremem, gdzie umieszczono kryjówkę. Powielacz, wykradziony z budynku Starostwa w Śremie, dostarczył W. Adamski. Nasłuch radiowy odbywał się u zduna Józefa Zielińskiego, zamieszkałego w Śremie przy ul. Przemysława. Znaczny udział w tych pracach miał Stefan

Jurczyński, który dostarczał matryce i papier. Dostawcą papieru i farby drukarskiej był także W. Adamski. Z kolei Feliks Wojna, mleczarz z Psarskiego, dowoził wydrukowany nakład do Śremu. Gazetkę kolportowano również w Dolsku i okolicach. Ukazywała się od czerwca 1940 do sierpnia 1941 jako tygodnik. Nakład wynosił ok. 150 - 250 egz. Całość wydawano techniką powielaczową w formacie A-4. Treść gazetki stanowił serwis informacyjny polskojęzycznych radiostacji zachodnich oraz artykuły W. Adamskiego i S. Mroza.

FAK-V/31, Akta osobowe Edmunda Kamińskiego. R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939 - 1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1996 mps.

Roman Macyra

„Biuletyn Radiowy” (tylko do użytku wewnętrznego) [Poznań]

Zawierał syntetyczny przegląd serwisów radia Tułuz i BBC, a niekiedy także informacje radia niemieckiego i moskiewskiego. Ukazywał się w układzie dobowym i był przeznaczony dla redakcji „Polski Narodowej” oraz dla kierownictwa NOB w Poznaniu. Wydawany jako maszynopis w nakładzie kilkudziesięciu egz. Format zbliżony do A-4 lub 10 × 21 cm, 15 × 21 cm. Inicjatorem wydawania był szef Wydziału Propagandy NOB Marian Frankowski. „Biuletyn” ukazywał się od 20 VII do 23 X 1940. Nasłuch radia BBC oznaczano godzinami (np. 0,40, 8,45, 12,15, 17,10, 22, 23,15).

APP, Generalstaatsanwalt, t. 7; BK, Rękopisy nr 12781; R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939 - 1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1996 mps.

Roman Macyra

Biuro Głównej Delegatury Rządu RP dla ziem polskich wcielonych do Rzeszy

Utworzone w lipcu 1940 w Poznaniu jako organ wykonawczy i pracy Głównego Delegata Rządu RP na ziemiach polskich wcielo-

ne do Rzeszy. Rozbite aresztowaniami Gestapo (9 IX - XII 1941). Biuro posiadało swoją ekspozyturę w Warszawie, która działała początkowo jako Warszawskie Biuro Głównej Delegatury Rządu RP, następnie przekształciło się w samodzielne Biuro Zachodnie, działające w ramach Delegatury Rządu RP na Kraj. Kierownikiem Biura w Poznaniu był Edward Piszcz („Hubert”). Natomiast Biurem Warszawskim kierował Stanisław Tabaczyński („Ryszard”). Biuro w Poznaniu powstało przy wydatnej pomocy org. „Ojczyzna” i było zdominowane przez jej członków. Posiadało zawiązki następujących wydziałów: administracji, bezpieczeństwa, pracy i aprowizacji, komunikacji i oświaty. Miało swoich pełnomocników w Ostrowie Wlkp., Łodzi, Toruniu, Ciechanowie i na Śląsku. Kierownik Biura z urzędu zastępował Głównego Delegata Rządu. Jego obowiązkiem była też stała współpraca z PSP. W okresie swego działania (do 9 XII 1941) Biuro nieprzerwanie współpracowało z Komendą Okręgu Poznańskiego ZWZ, a przez Biuro Warszawskie z KG ZWZ. Biuro w Poznaniu formalnie zostało rozwiązane w końcu 1941 wobec przejęcia jurysdykcji na obszarze ziem polskich wcielonych do Rzeszy przez Głównego Delegata Rządu RP na Kraj.

FAK-I/A, Problematyka polityczna; IPMS, PRM nr 46 A s. 347 - 358; J. J. Nikisch: *Organizacja „Ojczyzna” w latach 1939 - 1945*. „Więź” 1985 nr 10 - 11 - 12 s. 184 - 207.

Marian Woźniak

Biuro Okręgowej Delegatury Rządu RP Poznań w Warszawie

Zorganizowane w formie zawiązku przez Leona Jędrowskiego latem 1944 jako organ pracy Okręgowego Delegata Rządu RP w Poznaniu. Kierownikiem Biura był Franciszek Ferfet. Do wybuchu Powstania Warszawskiego, gdy Biuro zaprzestało faktycznej działalności, zdolano przejąć agendy i kontakty pozostałe po zmarłym wtedy Stefanie Rowińskim. Biuro działało w Wielkopolsce tylko przez emisariuszy i zajmowało

się przekazywaniem środków finansowych na pomoc społeczną oraz na organizację tajnego nauczania. Starano się za wszelką cenę dojść do porozumienia z samozwańczym biurem zorganizowanym przez SL w Poznaniu. Pomimo zgody delegata L. Jędrowskiego na zastępowanie go (funkcja następcy delegata) przez Marcina Poprawę, nie doszło do ułożenia stosunków. Były natomiast przypadki, iż zespół skupiony wokół M. Poprawy przejmował bezprawnie środki finansowe przekazywane do Poznania przez F. Ferfeta. Konflikt miał podłoże ideowe, gdyż ludowcy poznańscy uważali, że L. Jędrowski reprezentuje nie Rząd RP, lecz SN.

FAK-I/A, Problematyka polityczna; E. Serwański: *Wielkopolska w cieniu swastyki*. Warszawa 1970 s. 358 - 364 i 468 - 495.

Marian Woźniak

Biuro Okręgowej Delegatury Rządu RP w Poznaniu

Nieformalna struktura powołana przez działaczy SL w Poznaniu w porozumieniu z działaczami SP i PPS, po decyzji Delegata Rządu RP na Kraj o przejęciu jurysdykcji na obszarze ziem polskich wcielonych do Rzeszy 9 XII 1941. Biuro zatwierdziło na urząd delegata Marcina Poprawę, nie uznając tym samym nominacji Stefana Rowińskiego na Okręgowego Delegata Rządu RP w Poznaniu. Aby realizować własne aspiracje, Biuro wykorzystywało swoje kontakty partyjne (SL) m.in. w Kierownictwie Walki Cywilnej (Stefan Korboński). Wprowadzało też w błąd Rząd RP, składając torami partyjnymi SL sprawozdania sytuacyjne o konspiracji wielkopolskiej. Wyolbrzymiano w nich rolę i znaczenie SL i X Okręgu BCh.

FAK-I/A, Problematyka polityczna; E. Serwański: *Wielkopolska w cieniu swastyki*. Warszawa 1970 s. 301 - 303, 358 - 364, 468 - 495; S. Zbierski „Adam Oraj”: *Nad Wartą ludowa straż*. Warszawa 1966 s. 154 - 174, 178 - 206, 233 - 270.

Marian Woźniak

Biuro Wojskowe (BW)

Nazwa wydziału sztabu w Komendzie Okręgu AK, zajmującego się Wojskową Administracją Zastępczą („Teczka”). W Okręgu Poznańskim AK powołano BW wiosną 1943 pod kierownictwem por. rez. Feliksa Kasprzaka („Maciej”, „Brulion”). Podlegały mu referaty wojskowe zorganizowane przy inspektoratach rejonowych (w innych okręgach przy obwodach). Łączyły ono zadania wojskowe i cywilne, co wynikało ze słabości organizacyjnej Delegatury Rządu (w I. 1942 - 44 Okręgowej Delegatury Rządu RP Poznań, która działała w Warszawie).

BW posiadało 8 referatów, które zajmowały się przygotowaniem zawiązków organizacyjnych administracji na czas powstania zbrojnego oraz na okres powojenny. Dysponowało własną siecią kwater konspiracyjnych i kilku „osiami” łączności rejonowymi. Rozbite aresztowaniami Gestapo 18 IV 1944 i już nie odbudowane do końca okupacji. Do większych osiągnięć organizacyjnych BW należało utworzenie zawiązków administracji wojskowej w rejonach Sycowa, Namysłowa i Oleśnicy.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; OKBZPNIPN Łódź, Gestapo Łódź nr 151 Abt. IV 1b, Tgb. 10861/43; M. Woźniak: *Poznański Okręg Związku Walki Zbrojnej-Armii Krajowej. (Zarys struktury organizacyjnej)*. Londyn 1987 mps w SPP.

Marian Woźniak

Blewoński Józef

(1903 - 1943) ps. „Józef”, „Zlewka”, pchor. rez. WP i ZWZ, chemik.

Ur. 26 I w Kaliszu. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do gimn. w Kaliszu. Czł. ZHP. Uczestnik wojny polsko-bolszewickiej 1919 - 21. Następnie odbył Dyw. Kurs Pchor. 25 DP i ćwiczenia w 29 pskan w Szczypiornie. Po zdemobilizowaniu zamieszkał w Kole. Był instruktorem WF i PW.

Na wojnę 1939 nie zmobilizowany. Latem 1941 zaprzysiężony do ZWZ przez ppor. Jana Lewandowskiego („Stanisław”). Mia-

nowany ofic. organizacyjnym w sztabie Obwodu Koło. W grudniu 1941 był organizatorem zawiązku SOP w Kole. Na jego dowódcę powołał ppor. rez. Romana Grabowskiego („Grabiec”). Aresztowany w kwietniu 1942. Więziony w Inowrocławiu, Wrocławiu i w Legnicy. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Legnicy 12 III 1943 skazany na karę śmierci. Stracony 17 IV 1943 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 152/42; FAK-I/1f, IR Kalisz i obwód, Obwód Koło.

Marian Woźniak

Blimel Henryk

(1925 -) ps. „Chytry Lis”, hm czł. SzSz, uczeń.

Ur. 11 X w Cieślach pod Bukiem, s. Stefana i Zofii z d. Czyż. W l. 1938 - 39 uczęszczał do Gimn. im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Od 1933 czł. ZHP w 4 DH im. A. Mickiewicza w Buku. W Pog. należał do obsady punktu obserwacyjno-meldunkowego w Wielkiej Wsi koło Buku. Po zajęciu Wielkopolski przez Niemców został skierowany przez Urząd Pracy (*Arbeitsamt*) do zakładów lotniczych *Focke Wulf* w Poznaniu. Od 1941 przez phm Tadeusza Wojtczaka włączony do konspiracyjnego środowiska SzSz w Buku, gdzie kierował zastępem „Lisów”. Organizował rozmaite akcje: gromadzenie broni, zdobycie aparatów fotograficznych, motocykla, wywiad, podejmował próby produkcji broni. Był łącznikiem z Komendą Chorągwi Sz. Sz. poprzez hm. Leona Borowiaka. W maju 1943 został zastępcą komendanta. Jednocześnie kierował szeregiem akcji harcerskich w Buku. W styczniu 1945 zorganizował placówkę bojową. Zbierała ona ponemiecką broń i amunicję. Brała także udział w potyczce z tylnymi strażami Wehrmachtu pod Bukiem.

W l. 1945 - 47 był uczniem Państwowego Gimn. Mechaniczno-Elektrycznego w Poznaniu i kontynuował działalność przedwojennego ZHP. W 1956 r. uzyskał stopień HR. 12 I 1947 aresztowany przez UB

za przechowywanie broni. 12 II 1947 skazany przez WSR w Poznaniu na 12 lat więzienia. Więziony w Strzelcach Opolskich. Zwolniony z więzienia 12 I 1951. W 1957 ukończył studia na Wydziale Mechanicznym PP. W l. 1961 - 83 pracował w Spółdzielni Inwalidów „Metalowiec” w Poznaniu. Od 1983 na emeryturze. Członek Komisji Historycznej Chorągwi Wielkopolskiej ZHP i Stowarzyszenia Szarych Szeregów. W 1984 uzyskał stopień hm ZHP. Wydał książkę *Dzieje harcerstwa bukowskiego*. Pisuje artykuły dotyczące dziejów harcerstwa w Wielkopolsce.

Żona Helena, z d. Kubiak. Dzieci: Magdalena, Maria, Wojciech.

Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Aleksandra Bielerzewska

Błaszak Kazimierz

(1919 - 1942) ps. „Florian”, pchr. WP, KOPol. i ZWZ.

Ur. 18 VIII w Ślesinie pod Koninem. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do gimn. w Koninie, gdzie w 1938 zdał egzamin dojrzałości. Następnie skończył Dyw. Kurs Pchor. 25 DP i odbył ćwiczenia w 29 pskan. Awansowany do stopnia plut. pchor.

Zmobilizowany do 29 pskan. w sierpniu 1939. Odbył szlak bojowy 25 DP. Ranny w walkach w obronie Warszawy, przebywał do 19 X 1939 w szpitalu polowym w Ujazdowie. Po powrocie do Konina został zatrudniony w rzeźni miejskiej. Na przełomie 1939/40 utrzymywał kontakty z NOB w Poznaniu, a przez Feliksa Jacolika z KOPol. w Kutnie. Następnie związał się z ZWZ w Kaliszu. Czasowo pełnił w 1941 funkcję komendanta Obwodu ZWZ Konin („Grzywa”). Po utworzeniu IR Kalisz został podporządkowany por. Władysławowi Pawlakowi („Dan”). Aresztowany przez Gestapo z Inowrocławia 10 X 1941. Przeszedł ciężkie śledztwo w Inowrocławiu. Tam też wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 18 IX 1942 został skazany na karę

śmierci. Wyrok wykonano w więzieniu policyjnym w Inowrocławiu ok. 10 X 1942. Rodziny nie założył.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 120/42; FAK-I/1f, IR Kalisz i obwody, Obwód Koło.

Marian Woźniak

Błażejewska Janina

(1916 -) ps. „Ludka”, „Nina”, ppor. AK.

Ur. 28 VI w Osiecznej pow. leszczyński, c. Walentego i Stanisławy z d. Zugier. Do 1935 uczęszczała do Gimn. im. Marii Konopnickiej, a później do Liceum Pedagogicznego w Lesznie. W tym okresie jako uczennica szkoły średniej wstąpiła do PWK, w której pełniła funkcję instruktorki w hufcach szkolnych i pozaszkolnych w Lesznie.

Jesienią 1939 wstąpiła do SZP i 15 października została zaprzysiężona przez Halinę Kulczak. Otrzymała przydział do Ekspozytury Wywiadowczej WSK w Poznaniu. Pracowała w Lesznie w sklepie i wyjeżdżając po towar nawiązywała kontakty z kolejarzami i żołnierzami niemieckimi. W ten sposób zdobywała materiały wywiadowcze dotyczące ruchów wojska i transportu broni. Przy pomocy Czesławy Kowandy (również czł. WSK, zamieszkałej w Środzie Wlkp.) sporządziła dokładny plan lotniska wojskowego w Mącznikach pod Środą. Obserwacje lotniska umożliwiały ustalenie stanu liczbowego samolotów i obsługi. W 1942 na tajnych kompletach uzyskała świadectwo dojrzałości. W kwietniu 1943 Ekspozytura Wywiadowcza WSK została zdekonspirowana i 6 V 1943 aresztowało ją Gestapo. Więziona najpierw w Domu Żołnierza, potem w Forcie VII do 9 XI 1943. Gestapo przekazało sprawę do prokuratury Trybunału Ludowego w Berlinie (*Volksgerichtshof*). 24-osobową grupę wywiadowczyń WSK przewieziono do więzienia śledczego w Lipsku, gdzie czekały na wyznaczenie rozprawy sądowej. Śledztwo zakończono pod koniec marca 1945. Nasilające się działania wojenne uniemożliwiły proces i grupa wywiadowczyń z Wielkopolski została oswobodzona przez wojska amerykańskie 19 IV 1945.

B. wróciła do kraju w lipcu 1945. W październiku 1945 i listopadzie 1946 była przesłuchiwana w UB w Lesznie, w rezultacie czego przez długi czas nie mogła podjąć pracy jako nauczycielka. Pracowała później w Polskim Radio w Poznaniu oraz w Przedsiębiorstwie Budowy Sieci i Stacji Elektrycznych. Do pracy w szkolnictwie wróciła dopiero w 1962. Uczyla w szkole podstawowej w Zaborowie, a w l. 1963-73 w szkole średniej w Głogowie. Od 1973 jest na emeryturze. Mieszka w Lesznie. Odznaczona Krzyżem AK oraz Medalem Wojska.

OKBZPNIPN Poznań, Materiały śledztwa sygn. K.O. 2/70.

Marianna Kaniewska

„Błyskawia”

Kryptonim bezpośredniej łączności szefa Wydziału Organizacyjnego sztabu Okręgu Poznańskiego AK w 1943. „Błyskawica” posiadała swoją skrzynkę kontaktową w Poznaniu. Istniała zasada, że informacja (instrukcja, rozkaz) przekazana tym systemem docierała do adresata w okresie krótszym niż 4 godz. Pierwszym kurierem „Błyskawicy” był pchor. c.w. Edward Niesobski („Leszek”), aresztowany przez Gestapo 20 bądź 22 I 1944 i rozstrzelany w więzieniu policyjnym w Żabikowie.

E. Niesobski, J. Pfeiferówna: *Dziennik harcerza i „Szarotki”*. Oprac. A. Drzycimski. Wrocław 1986 s. 237 - 247; M. Woźniak: *Poznański Okręg Związku Walki Zbrojnej-Armii Krajowej. (Zarys struktury organizacyjnej)*. Londyn 1987 mps w SPP.

Marian Woźniak

Bniński Adolf Rafał Jan

(1884 - 1942) ps. „Białoń”. Główny Delegat Rządu RP na ziemię polskie wcielone do Rzeszy, wojewoda poznański.

Ur. 21 VIII w Kosowie pow. gostyński, s. Karola, ziemianina i Emilii z d. Potworowska. W 1905 zdał egzamin dojrzałości w Gimn.

Miejskim w Inowrocławiu. Następnie studiował nauki rolnicze na UJ w Krakowie, potem na uniwersytetach w Monachium i w Halle, gdzie uzyskał absolutorium. Od 1909 sprawował zarząd nad dobrami Gułtowy oraz nad majątkami w Biskupicach, Nowojewie i Wysławicach. Przejął je na własność w 1914. W l. 1909-14 poświęcał się rozbudowie Kółek Rolniczych, patronując im w powiatach wrzesińskim i średzkim. W 1915 został przez władze pruskie zmobilizowany do administracji zastępczej na obszarze zaboru rosyjskiego. Pełnił urząd komisarza w Łodzi oraz w powiatach łaskim i brzezińskim. 16 X 1918 z ramienia Rady Robotniczej i Żołnierskiej w Poznaniu objął urząd kontrolera w Starostwie Środa, a od 2 IX 1920 został starostą. Dekretem prezydenta RP z 2 I 1922 objął urząd Wojewody Poznańskiego. Jego energiczna działalność organizatorska doprowadziła do szybkiego utworzenia polskiej administracji cywilnej. Ideowo sympatyzował wówczas z Narodową Demokracją, choć formalnie do stronnictwa nie należał. Uczestniczył w wielu radach nadzorczych firm i fundacji. Był czł. Rady Głównej TCL i Zarządu Towarzystwa Łączności z Polakami na Obczyźnie. W wyborach 31 V 1926 był kontrkandydatem marszałka J. Piłsudskiego na urząd prezydenta RP, a później kontrkandydatem I. Mościckiego. W okresie przewrotu majowego 1926 wprowadził w woj. poznańskim rygory stanu wyjątkowego. Składał rezygnację z urzędu wojewody, kolejna z 8 V 1928 została przyjęta. Poświęcił się wtedy działalności społecznej i politycznej. Kierował m.in. Zarządem Krajowym Akcji Katolickiej i założonym przez siebie Stronnictwem Zachowawczym. W końcowych latach niepodległości uchodził za zwolennika monarchizmu, choć jednocześnie utrzymywał bliżej nie określone kontakty z Frontem Morges. Brał udział w poufnych rozmowach z gen. Władysławem Sikorskim w Poznaniu w maju 1939.

Po wybuchu wojny 1939 oddał się do dyspozycji Cyryla Ratajskiego, stanowiąc zaplecze polityczne Tajnego Komitetu Obywatelskiego. Jesienią 1939 uczestniczył w konspiracyjnych spotkaniach osobistości polity-

cznych dla opracowania strategii walki podziemnej Polaków. Współpracował wówczas z C. Ratajskim, pkiem Romanem Malachowskim, Józefem Unrugiem, rtm. Michałem Kwaliaszwili i Czesławem Cegielskim. Przez Adama Poszwińskiego został skontaktowany z mężem zaufania Rządu RP ks. infulem Józefem Prądyńskim, który 3 V 1940 desygnował go na urząd Głównego Delegata Rządu RP na ziemię polskie wcielone do Rzeszy. Formalna nominacja ze strony Rządu nastąpiła 3 XII 1940. Do tego czasu działał na podstawie tymczasowego upoważnienia przekazanego za pośrednictwem przedstawicielstwa Oddziału II Sztabu Naczelnego Wodza w Rzymie. Wspólnie z ks. J. Prądyńskim zorganizował w Poznaniu Porozumienie Stronnictw Politycznych, w którym reprezentowane były SN, SL, SP i „Ojczyzna”. Był organizatorem połączenia kurierskiego pomiędzy Poznaniem a Rzymem. Jego organem pracy było Biuro Głównej Delegatury Rządu RP w Poznaniu wraz z filią w Warszawie, która po aresztowaniu B. przekształciła się w Biuro Zachodnie. Opracowywał i przekazywał Rządowi sprawozdania dotyczące systemu okupacyjnego ziem wcielonych do Rzeszy, sytuacji ludności polskiej i mniejszości narodowych, wysiedleń i eksterminacji Polaków. Przedłożył też swoje dezerytaty odnośnie do organizacji struktur PPP oraz relacji pomiędzy urzędami Delegatury a dowództwem ZWZ w kraju. Na podstawie posiadanych uprawnień mianował delegatów okręgowych w Łodzi, na Pomorzu, w Ciechanowie oraz na Śląsku, co wywołało kontrowersje ze strony Głównego Delegata Rządu RP na GG oraz dowództwa ZWZ w kraju. Aresztowany przez Gestapo w czasie rozmów prowadzonych pod przymusem w siedzibie Policji Bezpieczeństwa 28 VII 1941. Po wstępnym przesłuchaniu osadzony w Forcie VII. Następnie podczas wielokrotnych przesłuchiwań, m.in. w sprawie kierownictwa SN-NOB w Poznaniu, ujawniono pełnioną przez niego funkcję Głównego Delegata Rządu RP. 7 VII 1942 w godzinach wieczornych z grupą najbliższych współpracowników Delegatury został przewieziony do Domu Żołnierza, skąd po orzeczeniu Policyjnego Sądu

Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*) wywieziony w podpoznańskie lasy, gdzie zginął w zbiorowej egzekucji. Sądowo uznany za zmarłego 8 VIII 1942 pod Stęszewem.

Odznaczony m.in.: Orderem Odrodzenia Polski III klasy, Mieczami Hallerowskimi, Krzyżem AK; francuskimi: Orderem Narodowej Legii Honorowej IV klasy, Orderem Zasługi Rolniczej III klasy; papieskimi: Orderem Rycerskim św. Grzegorza Wielkiego, Orderem Rycerskim Piusa IX; pośmiertnie Krzyżem Wielkim Orderu Orła Białego (1995).

Żona Maria z d. Skórzewska. Dzieci: Maria Emiliana i Emilia Jadwiga.

APP, Akta Miasta Poznania nr 10812, k. 85-132; FAK-V/349, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Bobkowska Irena

(1919 -) ps. „Maria”, żołnierz AK.

Ur. 19 VII w Poznaniu, c. Wojciecha, pracownika kolei i Konstancji z d. Gościniak. Uczęszczała do 1936 do Gimn. im. Dąbrówki, a następnie do szkoły przemysłowej. Rok przed wybuchem wojny podjęła pracę zawodową w prywatnym biurze w Poznaniu. Jeszcze jako uczennica była czł. PWK. Pod koniec 1942 nawiązała kontakt przez swoją siostrę Marię Anielę z Ekspozyturą Wywiadowczą WSK w Poznaniu. W maju 1940 została skierowana przez Urząd Pracy (*Arbeitsamt*) do DWM (HCP). Najpierw pracowała przy kontroli jakości giliz, a następnie w biurze odbiorczym, gdzie miała dostęp do dokumentacji technicznej i produkcyjnej wytwarzanych elementów. Zdobyte materiały za pośrednictwem siostry przekazywała Marii Wierzejewskiej. Na skutek dekonspiracji siatki wywiadowczej została aresztowana 19 IV 1943 i osadzona w Domu Żołnierza, a po tygodniu w Forcie VII. Gestapo przekazało sprawę do Trybunału Ludowego w Berlinie (*Volksgerichtshof*). 9 XI 1943 została wywieziona do więzienia śledczego w Lipsku, gdzie oczekiwała na rozprawę sądową. 27 III 1945 akt oskarżenia był gotowy, ale na skutek

kończących się działań wojennych do rozprawy nie doszło i została wyzwolona przez armię amerykańską 19 IV 1945.

W oczekiwaniu na powrót do kraju przebywała w Obozie Wojskowym nr 138 w Northeim, a potem w Getyndze, gdzie od lutego 1946 pomagała w pracach biurowych oraz kierowała dożywianiem polskich dzieci szkolnych. Wróciła do kraju 8 III 1946. W maju 1946 podjęła pracę korektorki w „Głosie Wielkopolskim”, następnie w „Gazecie Poznańskiej”. Jako kierowniczką korekty przeszła na emeryturę 31 VII 1978.

Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Marianna Kaniewska

Bobkowska Maria Aniela

(1921 -) ps. „Anna”, żołnierz AK.

Ur. 2 VII w Poznaniu, c. Wojciecha, pracownika kolei i Konstancji z d. Gościniak. W okresie międzywojennym uczęszczała do gimn. w Poznaniu, gdzie należała do PWK. W czasie okupacji niemieckiej została skierowana do pracy w DWM (HCP). Za pośrednictwem Marii Wierzejewskiej, również byłej członkini PWK, została wciągnięta do pracy konspiracyjnej w Ekspozyturze Wywiadowczej WSK w Poznaniu. Zatrudniona początkowo przy obróbce giliz zdobywała dane o produkcji działu. Na skutek dekonspiracji siatki aresztowana przez Gestapo 2 V 1943 i osadzona początkowo w Domu Żołnierza, następnie w Forcie VII. Gestapo przekazało sprawę do Trybunału Ludowego w Berlinie (*Volksgerichtshof*). 9 XI 1943 została wywieziona do więzienia śledczego w Lipsku, gdzie oczekiwała na rozprawę. 27 III 1945 akt oskarżenia był sporządzony. Do rozprawy nie doszło, gdyż została wyzwolona przez wojska amerykańskie 19 IV 1945. Oczekiwała na powrót do kraju w Obozie Wojskowym nr 138 w Northeim, a następnie w Getyndze.

W marcu 1946 powróciła do Poznania. Podjęła pracę w Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych i zapisała się na wieczorowe kursy maturalne. Świadectwo dojrzałości otrzymała w 1948. W październiku 1953 uzyskała dyp-

lom lekarza AM w Poznaniu. Od 1969 pracuje w szpitalu w Wolsztynie, gdzie ostatnio prowadzi poradnię chirurgiczną.

Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Marianna Kaniewska

Bobowska Irena

(1920 - 1942) ps. „Nenia”, „Wydra”, czł. POZ i WOZZ.

Ur. 3 IX w Poznaniu, c. Teodora, kupca i Zofii z d. Kraszewska. Przed wojną ukończyła Gimn. im. Dąbrówki w Poznaniu. W l. 1937 - 39 wchodziła w skład kółka „Ósemka Osiedlańska”, któremu przewodził kuzyn jej matki, red. Roman Kwiatkowski. Była utalentowaną malarką i poetką, próbowała również komponować. Ze względu na trwale kalectwo, niedowład kończyn dolnych w następstwie choroby Heinego-Medina, nie pracowała zawodowo. W końcu października 1939 z inicjatywy grupy w składzie Irena i Teodora Bobowskie oraz Urszula Kowalska powstał pomysł wydawania gazetki podziemnej „Pobudka”, której redaktorem naczelnym został R. Kwiatkowski. W wyniku kontaktów R. Kwiatkowskiego z członkami dowództwa POZ (E. Horowski i L. Nowacki) w styczniu 1940 „Pobudka” stała się organem POZ, a od kwietnia 1940 – WOZZ. W skład redakcji zostali dokooptowani: M. Kozłowski i J. Maciejewski z TCL, A. Kmieciak z przedwojennego „Kurierza Poznańskiego”, S. Michalski, drużynowy 7 PDH, E. Kędziora z „Wilków Morskich”, S. Dorn, drużynowy 27 PDH, H. Wojciechowski i T. Wozowski. Zaarrestowana przez Gestapo 20 VI 1940 w mieszkaniu R. Kwiatkowskiego, wraz z jego matką Stanisławą i S. Dornem, przewieziona została najpierw do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza, a następnie osadzona w Forcie VII w Poznaniu. Wielokrotnie przesłuchiwana i maltretowana zarówno fizycznie, jak i psychicznie, pozbawiona wózka inwalidzkiego, wykazała niesłychany hart ducha i odporność, nie tylko niczego nie ujawniając, lecz tworząc wiersze (m.in. „Bo ja się uczę największej sztuki życia”, „Pozdrowienie” i „Ju-

rek z dawnych lat”), które podtrzymywały współwięźniów na duchu. Po ukończeniu śledztwa przewieziona została do więzienia we Wronkach, a 23 IV 1941 do więzienia Berlin-Spandau, skąd przekazano ją do szpitala więziennego Berlin-Alt Moabit. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 12 VIII 1942 skazał ją na karę śmierci. Wyrok wykonano 28 IX 1942 w więzieniu Berlin-Plötzensee.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 89/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-1/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Bocheński Antoni

(1910 - 1994) ps. „Marian”, n.o. Andrzej Szczelik, ofic. rez. WP, ZWZ-AK, czł. org. „Ojczyzna”, księgarz, wydawca.

Ur. 15 V w Żmigrodzie, pow. jasielski, s. Józefa, urzędnika sądowego i Marii z d. Frączkiewicz. Szkołę średnią rozpoczął w Poznaniu, ukończył w Rybniku. W 1930 podjął studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP, które ukończył w 1935. W okresie studiów należał do Młodzieży Wszepolskiej, „Bratniaka” oraz Kola Prawników i Ekonomistów. Ukończył Dyw. Kurs Pchor. 17 DP i odbył ćwiczenia w 69 pp w Gnieźnie. Od stycznia 1937 był zatrudniony w Księgarni św. Wojciecha w Poznaniu.

W sierpniu 1939, zgodnie z przydziałem mobilizacyjnym, udał się do Ośrodka Zapasowego 17 DP w Skierniewicach, gdzie został wcielony do kompanii oficerskiej i wraz z nią skierowany przez Łuków do Kowla. Tam po 17 września, po rozwiązaniu jednostki, wraz z częścią oficerów zdecydował się wrócić do Warszawy. W końcu listopada 1939 został ponownie przyjęty do pracy w Księgarni św. Wojciecha w Warszawie na stanowisko zastępcy kierownika. Wkrótce, na polecenie pplka Zygmunta Łęgowskiego, przedostał się do Poznania w celu poinformowania centrali Księgarni św. Wojciecha o stanie oddziału

warszawskiego. Nawiązał kontakt z ks. infulatem Józefem Prądzyńskim, który polecił mu skontaktowanie się z Kyrilem Sosnowskim. W mieszkaniu tegoż spotkał Witolda Grotta. Wówczas został przez niego poinformowany o tworzącej się org. konspiracyjnej „Ojczyzna”, a także zaprzysiężony. Na przełomie 1939/40 dwukrotnie jeszcze odbywał podróż między Warszawą a Poznaniem, m.in. w sprawach organizacji. Od lutego 1941 sprawował w „Ojczyźnie” funkcję inspektora do spraw wojskowych, a w marcu został przeniesiony do służby liniowej w organizującym się Korpusie Zachodnim (KZ). Otrzymał tam funkcję Oficera do Specjalnych Zleceń przy Dowódcy Korpusu ppłk Zygmuncie Łęgowskim („Janusz”, „Trzon”). W ramach pełnionej funkcji podlegały mu bezpośrednio dwie komórki kontaktowo-szkoleniowe KZ, których organizatorem i szefem był plut. pchor. Mieczysław Namysł („Bartosz”, „Rawicz”). Z racji pełnionych funkcji odbywał częste podróże inspekcyjne do wszystkich miejscowości GG, w których istniały komórki KZ. Również w l. 1942 - 44 jeździł do Wilna jako kurier. Brał udział w Powstaniu Warszawskim. Wzięty do niewoli w połowie sierpnia, do końca października 1944 był więźniem obozu jenieckiego ulokowanego na terenie fabryki „Wawer” pod Milanówkiem. Stamtąd zdołał zbiec. Wkrótce też nawiązał kontakt z przebywającym w Milanówku prof. Zygmuntem Wojciechowskim.

W 1945 powrócił do Poznania, gdzie podjął pracę w Instytucie Zachodnim, organizując jego dział wydawniczy. W 1946 utworzył poznański oddział Państwowych Zakładów Wydawnictw Szkolnych, którego był dyrektorem aż do przejścia na emeryturę w końcu 1976. Zmarł 29 VII 1994 w Poznaniu, pochowany na cmentarzu Junikowskim. Był czł. Stowarzyszenia Wydawców Polskich, Stowarzyszenia Księgarzy Polskich. Odznaczony m.in. Orderem Polonia Restituta i Krzyżem Kawalerskim OOP.

Zona Anna z d. Szczelik, c. Anna.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Piotr Kraszewski

Bogucka Teofila

z d. Drochowska (1911 - 1942) ps. „Tekla”, czł. NOB.

Ur. 9 II w Murowanej Goślinie pow. obornicki. Mieszkała w Poznaniu. Do NOB wprowadzona przez Stefana Chojnackiego („Grom”). Od 1940 kierowała lokalem kontaktowym i rozdzielnią prasy NOB przy ul. Dolna Wilda. W piwnicy własnego budynku poleciła wybudowanie bunkra do przechowywania broni NOB. Aresztowana 11 XII 1940, osadzona w Forcie VII i w Oleśnicy. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) z 9 VI 1942 skazana na karę śmierci. Stracona 14 VII 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 772; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Wrocław, Akt zgonu nr 1437/1942.

Marian Woźniak

Bojarska Maria

(1901 - 1993), czł. org. „Ojczyzna”, nauczycielka.

Ur. 31 VIII w Budzanowie pod Trembowłą na Podolu, c. Kajetana, prawnika i Marii z d. Witczak. Gimn. ukończyła w 1919 w Samborze, a wykształcenie wyższe zdobyła na uniwersytetach we Lwowie i Poznaniu w zakresie filologii polskiej i klasycznej oraz propedeutyki filozofii. Pracę podjęła w 1923 w gimn. w Jarocinie. Od 1931 pracowała w gimn. żeńskim w Ostrowie Wlkp., a od 1936 do wybuchu wojny pełniła funkcję dyrektora tegoż gimnazjum.

Po powrocie z wojennej tułaczki w 1939 wstąpiła do org. „Ojczyzna” w Ostrowie Wlkp. Niosła pomoc jeńcom wojennym w obozie przejściowym przy ul. Towarowej i zabezpieczyła bibliotekę gimnazjalną dla tajnego nauczania. W tej akcji pomagali jej miejscowi harcerze. W listopadzie 1939 zaangażowała się wraz z grupą nauczycieli w organizowanie tajnego nauczania w Ostrowie i okolicy na poziomie szkoły średniej i podstawowej. Zorganizowała także kursy dla nauczycielskich sił pomocniczych. Ze

względu na bezpieczeństwo przeniosła się z Ostrowa Wlkp. do wsi Dzierzbín, a od 1941 do Kalisza. W kompletach gimnazjalnych uczyła j. łacińskiego i polskiego. Wiosną 1942 objęła obowiązki szefa konspiracyjnego Kuratorium Wojennego na Wielkopolskę południową z polecenia władz Konspiracyjnego Biura Oświatowo-Szkolnego w Warszawie.

Po zakończeniu działań wojennych podjęła pracę 22 II 1945 w gimn. żeńskim w Ostrowie Wlkp. Została czł. powołanej przez Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego Komisji Weryfikacyjnej dla nauczycieli i uczniów tajnego nauczania. Od 1954 pracowała w Liceum Wychowawczyń Przedszkole. W 1968 przeszła na emeryturę. W dalszym ciągu aktywnie uczestniczyła w licznych organizacjach społecznych. Zmarła w Ostrowie Wlkp. 25 I 1993.

Odnaczona m.in.: Krzyżem Kawalerskim OOP, Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem Komisji Edukacji Narodowej i tytułem Zasłużonego Nauczyciela PRL.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Ludwik Gomolec

Bojarski Julian

(1921-1942) ps. „Mściciel”, czł. WOW-WOZZ.

Ur. 15 I w Poznaniu. Elew Podoficerskiej Szkoły dla Małoletnich w Śremie. Ochotnik w kampanii wrześniowej, przeszedł szlak bojowy Armii „Poznań”. W październiku 1939 wstąpił do WOW, następnie w WOZZ. Zaprzysiężony przez Mariana Łakomego został grupowym dzielnicą Śródmieście i czł. sztabu tzw. Grupy Młodych. Aresztowany 15 VI 1940 przewieziony został do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza, potem osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Wielokrotnie przesłuchiwany do nieprzytomności. Od 14 X do 16 XI 1940 pozostawał w dyspozycji sędziego śledczego Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał w pojedynczych celach

w więzieniach: Wronki (16 XI 1940 - 21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Berlin-Alt Moabit. 28 VIII 1942 skazany na karę śmierci przez Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie. Został zgilotynowany 26 IX 1942 w więzieniu Berlin-Plötzensee.

AKGIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 86/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Lubaniu.

Lubomira Broniarz-Press

Bojczuk Michał

(1914-1944), czł. KZMP, PPR.

Ur. 20 IX we wsi Zalesie na Podlasiu w rodzinie chłopskiej, s. Mikołaja i Praskowii z d. Grzeszczuk. Dzieciństwo spędził w przytulku w Łomży. Przybył do Poznania w 1930 w poszukiwaniu pracy. Żył z zatrudnienia dorywczego. Od 1932 związał się z radykalnym ruchem robotniczym Poznania. Doszedł do funkcji sekretarza okręgowego KZMP. Znalazł się we władzach okręgowych KPP na Poznań - Pomorze. W grudniu 1936 osadzony w Berezie Kartuskiej, zwolniony 27 IV 1937. W 1939 za działalność komunistyczną został skazany na półtora roku więzienia.

W latach okupacji hitlerowskiej pracował w firmie budowlanej Philipp Holzmann przy przebudowie poznańskiego zamku. Zaprzyjżniony z czołówką komunistycznych konspiratorów znalazł się w lutym 1941 wśród twórców podziemia KPP w Poznaniu i okolicy. Od września 1942 działał w kierownictwie Okręgu PPR Poznań. Aresztowany 17 V 1944 przeszedł ciężkie śledztwo w więzieniach Gestapo w Poznaniu i Żabikowie. Został rozstrzelany 13 VIII 1944 w Żabikowie wraz z grupą kierowniczą PPR Poznania.

APP, Akta KW PZPR,teczka osobowa nr 322.

Marian Olszewski

Bonia Józef

(1914 - 1942) ps. „Rak”, czł. NOB.

Ur. 22 II w Rakoniewicach pow. wolsztyński. Mieszkaniec Opalenicy pow. grodziskiej. W l. 1935 - 37 studiował w WSH w Poznaniu. Czł. SN od 1937. W maju 1940 zaprzysiężony do NOB przez Mściława Frankowskiego i podporządkowany Heliodorowi Jankiewiczowi. Otrzymał zadanie zorganizowania zawiązku referatu policyjnego NOB w pow. grodziskim. Aresztowany 13 X 1941 na skutek zdrady Zenona Ciemniejewskiego. Osadzony w Forcie VII, a następnie w więzieniu w Elblągu. Skazany na karę śmierci wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Elblągu 16 VII 1942. Stracony 22 VIII 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544; USC Poznań, Akt zgonu P-3792/1942.

Marian Woźniak

Borowczyk Wacław

(1920 - 1942), czł. NOB, fryzjer.

Ur. 23 IX w Rogoźnie. Mieszkaniec Poznania. Do wybuchu wojny 1939 czł. SN. Od lata 1940 kierownik sekcji organizacyjnej. Aresztowany 3 IV 1941. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 17 VIII 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 15 IX 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN Reichsjustizministerium t. 598; USC Poznań, Akt zgonu P-4049/1942.

Marian Woźniak

„Bóg i Ojczyzna” [Ieśniczówka Drapałka I]

Pismo początkowo wychodziło z inicjatywy NOB, by następnie po scaleniu z AK stać się jej organem prasowym. Do scalenia (27 III 1942) wyszło 10 numerów, potem jeszcze 6. Tytuł ukazywał się od 1941 do września 1942, tj. do rozbicia przez Gesta-

po AK w Kórniku i okolicach. W ostatnim okresie gazetka była organem prasowym IR Środa.

Inicjatorem gazetki był proboszcz parafii bnińskiej ks. Szczepan Janasik. Wydawana była w Ieśniczówce Drapałka I pod Kórnikiem. Zespół redakcyjny tworzyli Bolesław Drożak (red. nac.) i Sabina Malińska („Sabba”). Powielaniem zajmowali się Sabina Malińska i Władysław Małecki. Kolportaż prowadził Edward Klemens. Gazetka ukazywała się raz na miesiąc, a jej nakład – według różnych źródeł – wynosił ok. 50 egz. Na treść gazetki składały się m.in. teksty kazań świątecznych. Była ona jedynym w Wielkopolsce organem prasowym duszpasterstwa osób świeckich.

FAK-V/302, Akta osobowe Bolesława Drożaka; R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939 - 1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1996 mps; G. Mazur: *Biuro Informacji i Propagandy SZP-ZWZ-AK 1939 - 1945*. Warszawa 1987 s. 267.

*Roman Macyra
Marian Woźniak*

Braun Augustyn

(1885 - 1950) ps. „Gustek”, czł. NOB, NOW i AK.

Ur. 15 VIII w Poznaniu, s. Wincentego i Władysławy z d. Szulc. Szkołę powszechną ukończył w 1898 w Borku. Od 1899 terminował w zawodzie kupieckim we Wronkach. Czł. Towarzystwa Młodzieży Kupieckiej, Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, Polskiego Towarzystwa Cyklistów „Pogoń”. W 1913 pracował jako inspektor ubezpieczeń. Od 1914 pracownik kolejowy. Czł. skautingu. W 1915 powołany do armii niemieckiej. W 1918 powrócił do Jarocina i włączył się do kompanii powstańczej, ale nie brał udziału w walkach Powstania Wielkopolskiego. Do 1939 pracownik kolejowy w DOKP Poznań.

Na wojnę 1939 nie zmobilizowany. Mieszkaniec Środy. Do NOB zaprzysiężony przez sierż. Antoniego Malanowskiego („Strzeżenie”) latem 1940 i mianowany dowódcą

sekcji organizacyjnej. Wiosną 1942 wstąpił do AK w Środzie. Aresztowany 10 XI 1942 i osadzony w Domu Żołnierza, w Forcie VII i w więzieniu w Zwickau. 5 VII 1943 przeniesiony do więzienia w Rawiczu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Rawiczu 10 VII 1943 skazany na karę śmierci. Na skutek listu córki Ewy, skierowanego do Kancelarii Adolfa Hitlera na ręce Ewy Braun karę zamieniono na 5 lat obozu karnego po wniesieniu wniosku o wpisanie na VD. Więziony w Rawiczu. W styczniu 1945 ewakuowany do więzienia w Duisburgu i i Rollwald-Niederode. Wyzwolony przez wojska amerykańskie 23 III 1945. Do lata 1945 służył w polskiej kompanii przy 7 Armii USA.

W listopadzie 1945 wrócił do Środy i do 1950 pracował jako księgowy w cukrowni w Środzie Wlkp. Zmarł nagle 5 XII 1950. Czł. ZBoWiD. Pochowany na cmentarzu parafialnym w Środzie Wlkp.

Żona Kazimiera z d. Radziejewska, córka Ewa.

AGKIPN Reichsjustizministerium t. 754;
FAK-I/1c, IR Środa i obwody, Kórnik;
FAK-V/410, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Brodziak Walenty

(1908 - 1993) ps. „Waldy”, ofic. rez. WP i AK, lekarz.

Ur. 3 II w Łąkocinach pod Ostrowem Wlkp., s. Marcina i Stanisławy. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do Państwowego Gimn. w Ostrowie Wlkp., gdzie w 1931 zdał egzamin dojrzałości. W l. 1931 - 37 studiował na Wydziale Lekarskim UP. W 1938 jako lekarz medycyny został zatrudniony w szpitalu w Krotoszynie, a następnie w Tarnowskich Górach. Absolwent Dyw. Kursu Pchor. 25 DP.

W 1939 zmobilizowany do Okręgowego Szpitala we Lwowie. Po zajęciu Lwowa przez Niemców wrócił do Łąkocin, a po wysiedleniu rodziców osiedlił się w Raszkowie. W trakcie starania się o zezwolenie na prakty-

kę lekarską wspólnie z żoną wpisał się na DVL, co po nawiązaniu kontaktu z Okręgiem Poznańskim ZWZ zostało zaakceptowane. Wykonywał różne doraźne zadania na rzecz ZWZ-AK (konwojowanie, łączność kurierska, pomoc lekarska). Od 1943 lekarz Obwodu AK w Ostrowie Wlkp. W prowadzonym za zgodą władz niemieckich szpitaliku leczył i ukrywał żołnierzy AK. Organizowano tam też kursy sanitarne i zastępczy kurs młodszych dowódców. 13 XII 1944 aresztowany przez Gestapo z Łodzi. Więziony w Waldheim i Munzig (Saksonia), skąd został uwolniony przez wojska alianckie.

Po powrocie do kraju osiadł w Raciborzu. Zorganizował tam szpital, następnie kierował Miejską Przychodnią Przeciwgruźliczą. Zmarł w Raciborzu 1 V 1993 i tam został pochowany. Awansowany do stopnia kapitana WP. Posiadał liczne odznaczenia państwowe i kombatanckie.

Żona Gertruda z d. Knosała. Dzieci: Andrzej, Ewa, Janina, Marcin.

FAK-V/7, Akta osobowe; Zbiory prywatne Edwarda Serwańskiego w Poznaniu.

Marian Woźniak

Broniarz Jarogniew

(1913 -) ps. „Wilk”, czł. WOW i WOZZ, chemik, prof. dr hab.

Ur. 25 IX w Poznaniu, s. Stanisława i Marii z d. Glock. W 1931 ukończył Gimn. św. Marii Magdaleny, a w 1936 studia w zakresie chemii na UP. Pracował najpierw w laboratorium Urzędu Celnego w Gdyni (1936 - 37), następnie w charakterze kierownika laboratorium Fabryki Chemicznej J. Krajewski w Poznaniu. W styczniu 1940 wstąpił do WOW, od marca 1940 czł. WOZZ. Do organizacji wprowadzony przez Stefana Szczepaniaka. W marcu 1940 kpt. Leon Kmiotek mianował go odpowiedzialnym za organizację grup przemysłowych. Aresztowany 22 VIII 1940 przewieziony został do Domu Żołnierza, po czym osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 21 IV

1941) i Berlin-Neukölln, skąd po paru dniach przekazany został do szpitala więziennego Berlin-Alt Moabit, będąc tam do 15 IX 1942. Był poddawany wielu zabiegom i operacjom ze względu na obrażenia odniesione w czasie przesłuchań w Gestapo. W trakcie pobytu w więzieniu we Wronkach, na podstawie zgody Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*), 8 II 1941 zawarł związek małżeński z Cecylią Hoffmann. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie skazał go 2 IX 1942 na karę 8 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach, a od 17 XII 1942 do 5 V 1945 w KL Mauthausen-Gusen (nr oboz. 8119/48731).

Do kraju wrócił 29 VI 1945. Po wojnie był naczelnym inżynierem Poznańskich Zakładów Przemysłu Tłuszczowego (1945 - 64) oraz pracownikiem naukowo-dydaktycznym UP (1947 - 51) i PP (1964 - 83). Autor wielu prac naukowych opublikowanych w kraju i za granicą z zakresu technologii lekkiej syntezy organicznej. Twórca poznańskiej szkoły naukowej środków powierzchniowo czynnych. Zasłużony Nauczyciel PRL, Członek Honorowy Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Przemysłu Chemicznego.

Odnaczone: Krzyżem Komandorskim, Krzyżem Kawalerskim OOP, Krzyżem Oświeceniowym, Krzyżem AK, Złotym Krzyżem Zasługi oraz innymi medalami i odznaczeniami honorowymi, państwowymi i resortowymi.

Żona Cecylia z d. Hoffmann. Dzieci: Lubomira, Krystyna.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs, 94/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Broniarz Stanisław

(1886 - 1944) ps. „Szary Wilk”, „Müller”, powstaniec wielkopolski, czł. POW, TPOW i AK.

Ur. 30 III w Czmoniu pod Śremem, s. Walentego, rolnika i Konstancji z d. Grieger.

W l. 1893 - 99 uczęszczał do Szkoły Miejskiej nr 3 w Poznaniu. W l. 1900 - 04 uczył się zawodu, uzyskując 4 V 1904 dyplom ślusarza na podstawie egzaminu przed Komisją Izby Rzemieślniczej w Poznaniu. W 1904 wraz z Kazimierzem Syllerem, Janem Sobierajem, Czesławem Szczepkim i Edmundem Węclawskim założył patriotyczną organizację Towarzystwo Samokształcającej się Młodzieży „Iskra”. Wiosną 1912 z Polaków zrzeszonych uprzednio w Klubie Sportowym „Britannia”, gdy pod koniec 1911 Niemcy zabronili używania języka polskiego podczas treningów, utworzył polski Klub Sportowy „Warta”, który w następnych latach stał się pod jego przewodnictwem znanym zrzeszeniem sportowym miasta Poznania. W okresie międzywojennym był działaczem sportowym, m.in. prezesem i wiceprezesem KS „Warta”, prezesem Okręgowego Związku Bokserskiego i Okręgowego Związku Lekkiej Atletyki w Poznaniu. W l. 1906 - 08 odbywał zasadniczą służbę wojskową w armii niemieckiej, a w l. 1914 - 18 służył w kompanii sanitarnej w stopniu plut. we Francji. W grudniu 1918, przebywając na urlopie, zdezerterował i przyłączył się do Powstania Wielkopolskiego. Rozkazem z 22 III 1923 przeniesiony został do rezerwy, a 31 XII 1926 do pospolitego ruszenia. Pracował jako monter, a następnie zorganizował Spółdzielnię Spożywców „Zgoda”, której prezesował do 1926. Tego roku za odmowę wstąpienia do SN został zmuszony do ustąpienia. Był ponadto założycielem i dyrektorem Hurtowni Spółek Spożywczych oraz dyrektorem Patronatu Związku Spółek Zarobkowych.

Do października 1939 działał w konspiracji środowiskowej, potem nawiązał kontakt z kierownictwem TPOW, przyjmując ps. „Szary Wilk”. Związana z nim bezpośrednio grupa konspiratorów działała samodzielnie do lutego 1943, gdy po rozmowach z kpt. J. Kamińskim wstąpił do AK („Müller”), zobowiązując się do odbudowy IR Poznań („Pomnik”). Dzięki jego działalności rozbudowano służby łączności konspiracyjnej w Poznaniu. Aresztowany przez Gestapo 3 III 1944. Po ciężkich przesłuchaniach osadzony w obozie w Żabikowie, skąd 23 VI 1944

skierowany został do KL Gross-Rosen (nr oboz. 1712). Tam 11 VII 1944 został zamordowany. Odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi.

Żona Maria Joanna z d. Glock. Dzieci: Jarogniew, Zbigniew.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; Zbiory własne rodziny.

Lubomira Broniarz-Press

Brzeziński Marian

(1912 - 1942) ps. „Topór”, podofic. WP, czł. WOW i WOZZ, fryzjer.

Ur. 6 IX w Strzałkowie pod Wrześnią. Służył w 7 pac. Uczestniczył w kampanii wrześniowej 1939. W październiku 1939 wstąpił do WOW zwerbowany przez Leona Kmiołka. Zaprzysiężony przez por. Józefa Króla został grupowym WOW. W WOZZ był zastępcą dowódcy dzielnicy Łazarz-Górczyn. Aresztowany 22 VI 1940 przewieziony został do Domu Żołnierza, a następnie osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Wielokrotnie przesłuchiwany i katowany wykazał niesłychaną odporność i hart ducha. We wspomnieniach kolegów, którzy przeżyli, występuje jako wielki patriota i niesłychanie twardy człowiek. Od 14 X do 16 XI 1940 pozostawał w dyspozycji sądziego Wojennego Trybunału Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (16 XI 1940 - 21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Berlin-Alt Moabit. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie skazał go 11 VIII 1942 na karę śmierci. Został zgilotynowany 12 IX 1942 w więzieniu Berlin-Plötzensee.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 93/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Brzeziński Roman Wojciech

(1912 - 1970) ps. „Brzoza”, ofic. rez. WP, ZWZ, NSZ, NSZ-AK.

Ur. 26 IV w Liścu Wielkim pow. koniński, s. Stefana, nauczyciela i Sabiny z d. Szymanderska. W l. 1928 - 33 uczył się w Seminarium Nauczycielskim w Słupcy, gdzie zdał egzamin dojrzałości. W 1934 ukończył Dyw. Kurs Pchor. 17 DP w Gnieźnie. Od 1 IX 1935 odbywał bezpłatną praktykę nauczycielską w szkole powszechnej w Tuliszkwowie pow. koniński. W l. 1936 - 39 pracował jako nauczyciel w Pietrzykowie pow. koniński, równocześnie ucząc się w Wielkopolskiej Szkole Muzycznej w Poznaniu. W 1937 awansowany do stopnia ppor. rez.

Zmobilizowany w 1939 brał udział w kampanii wrześniowej. W październiku zgłosił się do pracy w szkole w Pietrzykowie. Od 1 III 1940 w obawie przed aresztowaniem ukrywał się na terenie pow. konińskiego. W 1941 został czł. ZWZ w Okręgu Łódź. Po rozbięciu struktur ZWZ nawiązał kontakt z NOW. Na przełomie 1942/43 wraz z grupą nie scaloną z AK wszedł w skład Okręgu X NSZ Podokręg Kalisz. W sierpniu 1943 został wysłany do Warszawy na kurs szkoleniowy dla instruktorów walki podziemnej; po powrocie mianowany komendantem NSZ na pow. koniński. Po fali aresztowań w szeregach NSZ w maju 1944 przedostał się do Warszawy dzięki pomocy Zjednoczonym Organizacjom Ruchu „Miecz i Plug”. W czasie Powstania Warszawskiego walczył w Pułku NSZ im. gen. Władysława Sikorskiego – dowódca pplk „Dewoyna” (N.N.) – w którym był dowódcą II kompanii, odcinka od ul. Czackiego do Krakowskiego Przedmieścia 1. Pod koniec Powstania otrzymał rozkaz przedostania się do woj. poznańskiego. W Pruszkowie został jednak aresztowany i wywieziony do obozu w Pölitz (Police) pod Szczecinem. Po otrzymaniu dokumentów przez łącznika NSZ w listopadzie 1944 uciekł z obozu na teren pow. konińskiego. Tam objął ponownie funkcję komendanta NSZ scalonego z AK. Poza funkcjami organizacyjnymi w powiecie jeździł również do Niemiec, dostarczając fałszywe dokumenty aresztowanym członkom NSZ. Za

działalność w NSZ został awansowany do stopnia por. NSZ.

Po wkroczeniu na tereny pow. konińskiego oddziałów sowieckich w marcu 1945 podjął pracę w Państwowym Liceum Ogólnokształcącym w Koninie jako nauczyciel kontraktowy muzyki i śpiewu. W czerwcu 1946 został aresztowany przez UB w Koninie pod zarzutem przynależności do tajnej organizacji. Był maltretowany w więzieniu śledczym. Po zwolnieniu z aresztu wrócił do pracy nauczycielskiej. Z powodu odmowy zaliczenia okresu wojny i więzienia do czasu zatrudnienia pracował jako nauczyciel kontraktowy. W grudniu 1946 przeniósł się do Poznania, gdzie w 1949 ukończył Wyższą Szkołę Muzyczną. Następnie kontynuował pracę nauczycielską, m.in. w Szkole Podstawowej nr 49. Zmarł 12 IV 1970, pochowany na cmentarzu w Żabikowie.

Żona Józefa z d. Król. Dzieci: Włodzimirz, Anna.

Zbiory prywatne Józefy Brzezińskiej w Poznaniu.

Rafał Sierchula

Brzeziński Stefan

(1902 - 1963) ps. „Wojciech Kamiński”, czł. SP.

Ur. 20 VIII w Gostycynie, gm. Skalmierzyce pow. ostrowski, s. Stanisława, robotnika rolnego i Marii z d. Trelka. Po ukończeniu szkoły powszechnej w l. 1916 - 24 pracował jako robotnik rolny w majątku rolnym Strzegowa i Kamienice pod Ostrowem Wlkp. W l. 1921 - 22 dwukrotnie aresztowany za organizowanie i udział w strajkach robotników rolnych w pow. ostrowskim. W l. 1924 - 25 pełnił służbę wojskową w 60 pp. W l. 1925 - 27 był palaczem w Gazowni Miejskiej w Ostrowie Wlkp. Tam również w 1927 rozpoczął pracę jako instruktor w Związku Robotników Rolnych, następnie w Związku Robotników i Rzemieślników Zjednoczenia Zawodowego Polskiego jako sekretarz okręgowy. W 1930 przeniósł się do Poznania, gdzie pełnił funkcję sekretarza

okręgowego w wymienionym związku. W 1936 skierowany do pracy w Gnieźnie, również był tam sekretarzem okręgowym. W 1939 został sekretarzem Zarządu Głównego w Poznaniu. Od 1927 należał do NPR i był czł. Rady Naczelnej tej partii. W 1937 został czł. SP i wchodził w skład jego Rady Naczelnej. W l. 1927 - 39 należał do Związku Młodzieży Pracującej „Jedność” i wchodził w skład Rady Głównej tej organizacji. W l. 1929 - 39 z ramienia NPR, a od 1937 z SP wchodził w skład Rady Miejskiej w Ostrowie i Gnieźnie, gdzie był przewodniczącym klubu SP. W l. 1938 - 39 wszedł do Poznańskiego Sejmiku Wojewódzkiego.

W październiku 1939 ścigany przez Gestapo opuścił Poznań i przeniósł się do Warszawy, gdzie podjął działalność konspiracyjną w SP. Od 1 XI 1940 do 31 XII 1941 jako sekretarz Głównego Komitetu Wykonawczego reprezentował SP w PSP przy Głównym Delegacie Rządu RP w Poznaniu. Następnie od 1 IV 1942 do 31 III 1943 był inspektorem i kurierem na ziemiach wcielonych do Rzeszy. W wyniku powstałych w SP różnic ideologicznych stanął po stronie inicjatorów grupy konspiracyjnej „Zryw”, potem pełnił funkcję jej szefa organizacyjnego. Zajmował się głównie kolportażem prasy konspiracyjnej oraz prowadził działalność w org. wojskowej Polski Związek Wolności na terenie GG. Był poszukiwany przez Gestapo. W 1944 brał udział w Powstaniu Warszawskim. Po upadku Powstania przedostał się do Łowicza i tam przez kilka miesięcy pracował jako urzędnik w Starostwie Powiatowym.

Od września 1946 do maja 1950 był wojewodą poznańskim. W grudniu 1950 rozpoczął pracę jako wicedyrektor Instytutu Naukowego Lecznicy Surowców Roślinnych, od 1954 – dyrektor Zakładów Terenowych Przemysłu Materiałów Budowlanych. Poza pracą zawodową prowadził w tym okresie działalność społeczną i polityczną. Od 1945 do lipca 1950 był działaczem SP, pełniąc funkcję sekretarza Głównego Komitetu Wykonawczego i prezesa Rady Naczelnej. W l. 1945 - 49 był czł. prezydium Centralnej Rady Związków Zawodowych w Warszawie, od grudnia 1945 do lutego 1947 posłem do

Krajowej Rady Narodowej, a od 1947 do 1952 posłem na Sejm Ustawodawczy. Od lipca 1950 był czł. SD i pełnił funkcję wiceprezesa Rady Naczelnej. Zmarł 26 II 1963 w Poznaniu, pochowany na cmentarzu Górczyńskim.

Odnaczony m.in.: Krzyżem Komandorskim OOP, Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem Zwycięstwa i Wolności.

Żona Helena z d. Brelińska, s. Zdzisław.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Stanisław Kłys

Brzostowicz Kazimierz

(1901 - 1942), czł. OJN i TON, mistrz stolarski.

Ur. 18 XI w Kleczewie pow. koniński. Mieszkaniec Konina. Zaprzysiężony do OJN przez Ignacego Zaborowicza i włączony do grupy w Kleczewie. Tam skontaktował się wiosną 1940 z Józefem Tadeuszem Rusinem. Ponownie zaprzysiężony do TON przez Henryka Rolińskiego i zobowiązany do zorganizowania komórki łączności konspiracyjnej dla J. T. Rusina. Aresztowany 9 VIII 1941 przez Gestapo z Inowrocławia i osadzony w Gnieźnie, a następnie w więzieniu policyjnym w Inowrocławiu. Po zakończeniu śledztwa wiosną 1942 osadzony w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Skazany wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 15 VIII 1942 na karę śmierci. Stracony 2 X 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 652 i 657; USC Poznań, Akt zgonu P-4254/1942.

Marian Woźniak

Brzóska Stanisław

(1903 - 1945) ps. „Sokół”, „Biały”, podofic. rez. WP, czł. OJN, NOW, ppor. c.w. AK.

Ur. 25 III w Poznaniu, s. Józefa i Katarzyny z d. Adamczyk. Szkołę powszechną ukończył w Poznaniu. W 1918 należał do

drużyny skautowej POW i Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. W 1920 wstąpił ochotniczo do WP, gdzie otrzymał przydział do zapasowej kompanii łączności. Zwolniony z przyczyn zdrowotnych. W 1933 ukończył Wyższą Szkołę Budowy Maszyn w Poznaniu jako specjalista energetyk. Praktykę odbył w Elektrowni Miejskiej w Kole, następnie był jej kierownikiem. Do 1939 był radnym w Radzie Miasta Kola i czł. zarządu obwodowego ZS.

Na wojnę 1939 nie zmobilizowany. Od października 1939 w OJN i NOW. W obawie przed aresztowaniem przeniósł się do Poznania, gdzie podjął pracę w zakładach Siemens. Na przełomie 1940/41 wykonywał bliżej nie określone zadania wywiadowcze w Chelmnie n. Nerem. Do września 1943 czł. NOW. Po scaleniu z AK mianowany ppor. Aresztowany przez Gestapo w miejscu pracy 22 VI 1944. Więziony w Żabikowie do 3 I 1945, kiedy to wyrokiem Policyjnego Sądu Doradczego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*) został skazany na karę śmierci. Rozstrzelany na cmentarzu w Żabikowie 5 I 1945 i tam pochowany w zbiorowej mogile.

Żył w konkubinacie z Reginą Rojną. Dzieci: Romuald, Ryszard, Andrzej.

FAK-V/366, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Brzuszkiewicz Henryk

(1920 -) ps. „Tęcza”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 21 XII w Szamocinie pod Chodzieżą. Jesienią 1939 wstąpił do WOW, następnie w WOZZ. Zaprzysiężony przez Stefana Czarnckiego. Aresztowany 22 VIII 1940 przewieziony został do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza, a następnie osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Wrocław. 4 IX 1942 Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej we Wrocławiu skazał go na karę 5 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniach we

Wrocławiu i Rawiczu, a od 15 XII 1942 do 5 V 1945 w KL Mauthausen-Gusen. Po wojnie mieszkał w Szczecinie.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 106/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Buchwald Narcyz

(1905 - 1977) ps. „Cyziu”, czł. org. „Ojczyzna”, handlowiec.

Ur. 17 IX w Gorzycach Wielkich pod Ostrowem Wlkp., s. Edmunda, przedsiębiorcy. Ukończył WSH w Poznaniu. Pracował w firmie przewozowej ojca w Ostrowie. Działał w harcerstwie i TCL. Od 1940 był czł. org. „Ojczyzna” w Ostrowie, gdzie współpracował ze Stefanem Rowińskim i Edwardem Serwańskim. W l. 1940 - 43 prowadził rozliczenia finansowe akcji charytatywnej i tajnego nauczania z ramienia Obwodowej Delegatury Rządu w Ostrowie Wlkp. W jego domu znajdowały się: skrzynka kontaktowa, magazyn konspiracyjny i tajny punkt duszpasterski. Po wojnie prowadził odziedziczone po ojcu przedsiębiorstwo przewozowe. Zmarł 1 VII 1977 w Ostrowie Wlkp. Żona Leokadia z d. Mądra.

Zbiory własne autora w Ostrowie Wlkp.

Jerzy Pietrzak

Buda Kazimierz

(1908 - 1985) ps. „Ludwik”, por. rez. WP i AK, inżynier budownictwa.

Ur. 3 II w Poznaniu, s. Ludwika i Katarzyny. Szkołę powszechną ukończył w Poznaniu. Po zdaniu egzaminu dojrzałości ukończył Dyw. Kurs Pchor. 14 DP, ćwiczenia odbywał w 14 pal w Poznaniu. W 1939 ukończył Państwową Wyższą Szkołę Budowy Maszyn w Poznaniu.

1 IX 1939 został zmobilizowany do 14 pal. Z grupą 100 żołnierzy rezerwy, częściowo uzbrojonych, wysłany do centralnej Polski. Dotarł koleją do Puław, gdzie w czasie bombardowania został ranny. Podjął próbę przekroczenia granicy w Zaleszczykach zajętych przez Armię Czerwoną. Wrócił nielegalnie do Ostrowa Wlkp. i został zatrudniony w niemieckim zarządzie miasta. 5 X 1941 zaprzysiężony do ZWZ przez kpt. Wacława Koteckiego. Jako pracownik urzędu nadzorującego budowy komunalne w Ostrowie, miał dużą swobodę poruszania się, a tym samym działania na rzecz AK. 1 X 1944 został wysłany na roboty przymusowe w głąb Rzeszy, skąd zbiegł i 20 I 1945 wrócił do Ostrowa Wlkp. 22 stycznia na wiecu mieszkańców miasta został wybrany komendantem Ochotniczej Obrony Miasta zdominowanej przez AK. Działał w łączności z ppor. Edmundem Dymalskim reprezentującym IR Ostrów Wlkp. Był inicjatorem nawiązania kontaktów ze zwiadowcami Armii Czerwonej. Przejął pod swoją komendę oddziały AK i ochotników mobilizowanych przez AK. 23 - 25 I 1945 dowodził paramilitarnymi służbami obrony, które w potyczkach z Niemcami korzystały ze wsparcia czołgów sowieckich. 26 I 1945 jako komendant miasta przekazał Ostrów Wlkp. sowieckiemu Komendantowi Wojennemu. Po wojnie mieszkał w Ostrowie przy ul. Kompałły 7, gdzie zmarł w 1985. Pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym.

FAK-V/353, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Bukowski Gerhard Stanisław

(1916 - 1944) ps. „Jastrząb”, ppor. rez. WP i AK.

Ur. 30 III w Obornikach, s. Wiktora i Marty z d. Nikodem. W l. 1923 - 26 uczęszczał do szkoły powszechniej w Obornikach, potem do gimn. w Rogoźnie, a w l. 1933 - 35 do Gimn. i Liceum im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, gdzie w 1935 zdał egzamin dojrzałości. W l. 1935 - 37 studiował w WSH

w Poznaniu. We wrześniu 1937 powołany do odbycia służby wojskowej w 29 pskan. Po złożeniu przysięgi wojskowej skierowany do kompanii szkolnej Dyw. Kursu Pchor. 25 DP. Awansowany do stopnia kpr. pchor. rez. Ćwiczenia wojskowe odbył w 29 pskan w stopniu plut. pchor. rez. Po zdemobilizowaniu był kierownikiem tartaku w Swarzędzu. W marcu 1939 został powołany na kolejne ćwiczenia wojskowe do 25 DP.

25 VIII 1939 przydzielony do kompanii zapasowej mobilizowanej przez 25 DP. Awansowany w polu do stopnia ppor. rez. Walczył nad Bzurą i na przedpolach Warszawy. Do wiosny 1940 przebywał w obozie jenieckim, skąd zwolniony po interwencji rodziny w Rzeszy powrócił do Obornik. Został zatrudniony jako księgowy i kierownik biura niemieckiej firmy malarskiej Albin Vellage. Zaprzysiężony do ZWZ 30 IV 1940 przez Bronisława Marona („Mars”) na podstawie rekomendacji ppor. Pawła Bednarskiego („Sęka”) z Chodzieży i przydzielony do związku ZWZ w Obornikach. Zorganizował 3 sekcje organizacyjne, których był dowódcą. Wiosną 1941 przekazany pod dowództwo por. rez. Bernarda Wizy („Orzeł”), komendanta Obwodu ZWZ Oborniki i p.o. szefa IR Wągrowiec („Skorupa”). Współpracował z SzSz w Obornikach. Latem 1942 po utracie łączności z Okręgiem Poznańskim AK nawiązał z nim kontakt prowokator Gestapo ppor. Adam Wiśniewski. Intuicyjna ostrożność uchroniła go wówczas przed dekonspiracją. Jesienią 1942 utworzył Komendę Miasta AK Oborniki. W jej skład wchodziło 6 sekcji, które tworzyły 2 plutony. Główny lokal łączności znajdował się w miejscowej mleczarni. B. kierował działalnością wywiadowczą i drobnym sabotażem. Włączył też do AK kilku starszych harcerzy z SzSz. W 1943 brał udział w szkoleniach i odprawach oficerskich AK w Sierakowie. Aresztowany przez Gestapo w ramach „Aktion Apfelbach” 8 VIII 1944 i przewieziony do Domu Żołnierza. W czasie śledztwa był indagowany o kontakty z A. Wiśniewskim. Zaprzeczał przynależności do AK. Proponowano mu

wstąpienie do Legionu Antybolszewickiego, na co nie wyraził zgody. Został osadzony w Żabikowie. Na podstawie wyroku Policijnego Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*) przekazany 12 X 1944 do KL Mauthausen-Gusen (nr oboz. 108366). Według współwięźniów zmarł z wycieńczenia w podobozie Melk 21 III 1945. Natomiast według aktu zgonu wydanego na podstawie postanowienia Sądu Rejonowego w Obornikach śmierć nastąpiła w Melk 21 IV 1944. Rodziny nie założył.

FAK-V/428, Akta osobowe; USC Oborniki Wlkp., Akt urodzenia nr 63/1916, Akt zgonu nr 28/1944; Informacje ppor. Pawła Bednarskiego; Zbiory prywatne Romana Gierki w Obornikach Wlkp.

Marian Woźniak

Buliński Franciszek

(1893 - 1943) ps. „Bąk”, powstaniec wielkopolski, podofic. rez. WP i AK.

Ur. 8 XI w Wanne (Niemcy). Do wybuchu wojny 1939 był zawodowym podofic. 69 pp w Gnieźnie. Zaprzysiężony do ZWZ przez chor. Czecha Kowalskiego („Prus”). W I. 1941 - 42 był w Wągrowcu dowódcą patrolu Ośrodka WKZO IR Gniezno. Aresztowany 5 VIII 1942 i osadzony w więzieniu w Rawiczu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Rawiczu skazany 9 X 1943 na karę śmierci. Stracony 27 X 1943 w Rawiczu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770; FAK-X/1a, Egzekucje i zgonu.

Marian Woźniak

Burski Lucjan

(1898 - 1943) ps. „Bór”, ofic. c.w. ZWZ, urzędnik samorządowy.

Ur. 13 XII w Łęczycy. Po ukończeniu szkoły powszechnej i gimn. zamieszkał w Kole i pracował w Starostwie Powiatowym w Kole jako kierownik referatu finansowego.

Czł. BBWR. Na wojnę 1939 nie zmobilizowany. Po zajęciu Kola przez Niemców pracował nadal w poprzednim miejscu pracy. Do ZWZ zaprzysiężony jesienią 1941 przez ppor. Jana Lewandowskiego („Stanisław”). Powołany do sztabu Obwodu ZWZ Kolo i desygnowany na dowódcę zawiązku SOP w Obwodzie Kolo. Brał udział w akcji scalenia z ZWZ organizacji konspiracyjnych działających w pow. kolskim. W 1942 mianowany ppor. c.w. ZWZ. Aresztowany przez Gestapo w kwietniu 1942. Więziony w Inowrocławiu, Wrocławiu i w Legnicy. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Legnicy 12 III 1943 skazany na karę śmierci. Stracony 17 IV 1943 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu. O rodzinie brak danych.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 152/42; FAK-I/1f, IR Kalisz i obwody, Obwód Kolo.

Marian Woźniak

Bykowski Jaxa Ludwik Ferdynand

(1881 - 1948), rektor TUZZ, pedagog.

Ur. 19 I w Zagwoździu pow. stanisławowski w rodzinie ziemiańskiej, s. Stanisława i Joanny z d. Dobrowolska. W 1889 ukończył gimn. klasyczne w Stanisławowie. W 1904 studia z zakresu nauk przyrodniczych, filozofii i pedagogiki na uniwersytecie we Lwowie zakończył doktoratem z filozofii. Studia uzupełniał we Francji (Sorbona) i Niemczech oraz na Wydziale Lekarskim uniwersytetu we Lwowie. Po uzyskaniu dyplomu nauczyciela szkół średnich uczył w gimnazjach, a w l. 1917-18 był dyrektorem VIII gimn. we Lwowie. W Polsce niepodległej piastował stanowisko wizytatora w Kuratorium Okręgu Szkolnego we Lwowie, wykładowcy

w Państwowym Studium Pedagogicznym i profesora zoologii w Akademii Medycyny Weterynaryjnej. W l. 1920-29 był redaktorem „Muzeum”. W 1923 kierował Departamentem Nauki i Szkół Wyższych w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. W 1926 habilitował się na UP z pedagogiki eksperymentalnej i dydaktyki nauk przyrodniczych. Objął tutaj Katedrę Pedagogiki. Rok później został profesorem zwyczajnym. W 1932 był dziekanem Wydziału Humanistycznego. W 1934 po likwidacji Katedry Pedagogiki prowadził na UP wykłady zlecone. Był działaczem „Zetu”, Ligi Narodowej, czł. komendy harcerskiej we Lwowie. Na UP powierzono mu stanowisko kuratora korporacji „Chrobria”. Działal też w Zarządzie Głównym Towarzystwa Szkół Wyższych.

W 1939 znalazł się w Warszawie. Wszedł w skład kierownictwa frakcyjnej org. NLOW. Był czł. Wojennego Zarządu i Rady Wychowania przy Zarządzie Głównym SN oraz kierownikiem grupy oświatowo-wychowawczej Służby Cywilnej Narodu. Należał do inicjatorów powołania TUZZ w Warszawie i był jego pierwszym rektorem (1940-42).

W kwietniu 1945 powrócił do Poznania na reaktywowaną Katedrę Pedagogiki na UP. Jednocześnie kierował Powszechnymi Wykładami Uniwersyteckimi. W 1946 został aresztowany za działalność konspiracyjną w SN. Skazany na 6 lat więzienia przez WSR w Poznaniu. W 1948 zwolniony. Zmarł 28 VI 1948. Pochowany na cmentarzu Jeżyckim. Pozostawił w dorobku naukowym ok. 200 prac naukowych z pedagogiki, psychologii i historii szkolnictwa. Prace antropologiczne zapewniły mu tytuł twórcy antropologii pedagogicznej. Rodziny nie założył.

ASW, WSR Poznań, Sr 86/48; Zbiory własne autora w Poznaniu.

Zygmunt Kaczmarek

C

Całka Leon Florian

(1910 - 1944) ps. „Feliks”, ps. literacki „Feliks Morski”, czł. org. „Ojczyzna”, ekonomista, publicysta.

Ur. 5 III w Poznaniu, s. Franciszka, przemysłowca i Zofii z d. Adamczyk. Po ukończeniu w 1927 Państwowego Gimn. im. św. Jana Kantego studiował na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP, który ukończył w 1932. W l. 1932 - 35 pracował jako asystent i starszy asystent w Studium Ekonomicznym UP kierowanym przez prof. Edwarda Taylora. W l. 1935 - 37 był sekretarzem generalnym Biura Polskich Interesantów Portu Gdańskiego w Gdańsku, następnie do lata 1939 dyrektorem Związku Eksporterów Zboża RP w Poznaniu, a potem w Warszawie. W czasie studiów był przewodniczącym Stowarzyszenia Młodzieży Akademickiej „Odrodzenie”, członkiem związanej z nią korporacji „Roma” i jej klubu społeczno-kulturalnego „Złote Sęki”. Był autorem recenzji, notek recenzyjnych, sprawozdań i polemik opublikowanych w l. 1934 - 39 w dziale ekonomicznym „Ruchu Prawniczego” i w „Kulturze” oraz biogramów pisarzy ekonomicznych w *Encyklopedii nauk ekonomicznych*, także artykułów o problematyce społecznej i gospodarczej. Pod ps. „Feliks Morski” publikował korespondencje z Gdańska i artykuły o stosunkach polsko-niemieckich.

Od 1940 przebywał w Warszawie, gdzie został czł. org. „Ojczyzna”, a od czerwca 1941 współzałożycielem i sekretarzem powstałego przy Delegaturze Rządu RP Studium Zachodniego, które do Powstania Warszawskiego zajmowało się problemami przyszłej granicy zachodniej Polski oraz dokumentacją dotyczącą okupacji hitlerowskiej. Był współautorem książki wydanej w marcu 1943 przez Departament Prasy i Informacji Delegatury pt. *Z pierwszej linii frontu*, poświęconej położeniu narodu polskiego na ziemiach wcielonych do Rzeszy, przedrukowanej w Glasgow w 1943. Nie był natomiast

autorem konspiracyjnej broszury *Wielka ideologia Narodu Polskiego*, wydanej w czerwcu 1940 pod ps. „Leon Całka”, a napisanej przez Bolesława Piaseckiego, z którym nie był ani organizacyjnie, ani ideowo związany. Rozstrzelany podczas Powstania Warszawskiego między 10 - 12 sierpnia 1944 w czasie masowych egzekucji i pochowany w zbiorowej mogile w okolicy kościoła św. Jakuba w Warszawie. W grudniu 1946 ekshumowany i pochowany na cmentarzu Bożego Ciała przy ul. Bluszczowej w Poznaniu.

Żona Halina z d. Kicińska, c. Maria.

Zbiory prywatne Haliny Całkowej w Poznaniu.

Ewa Borkowska-Bagieńska

Cegielski Czesław

(1886 - 1965) ps. „Breuer”, obywatel niemiecki, farmaceuta.

Ur. 1 VII w Kuźnicy pow. kępski, s. Józefa i Stanisławy z d. Wróblewska. Szkołę powszechną ukończył w Kępnie, a następnie wraz z rodziną wyemigrował do Niemiec. W Düsseldorfie ukończył szkołę średnią, potem studium farmaceutyczne w Wetzlar. Po odbyciu praktyki w koncernie Leitza został handlowcem w dziale optyki lekarskiej. W 1927 wraz z rodziną wrócił jako obywatel niemiecki do Polski i zamieszkał w Poznaniu, gdzie związał się z polskim wywiadem wojskowym. Na polecenie Samodzielnego Referatu Informacyjnego DOK nr VII pozostał przy niemieckim obywatelstwie, mimo iż chciał wrócić do obywatelstwa polskiego. Formalnie do wybuchu wojny 1939 był przedstawicielem firmy Leitza na Polskę i odbywał liczne podróże, zwłaszcza do Niemiec.

W Poznaniu utrzymywał kontakty z Marianem Seydą oraz z Adolfem Bnińskim, któremu już w początkach 1940 zaoferował pomoc organizacyjną i finansową dla Główn-

nej Delegatury Rządu RP dla ziem polskich wcielonych do Rzeszy. Latem 1940, na podstawie zobowiązania do milczenia, został osobistym łącznikiem A. Bnińskiego. Aresztowany przez Gestapo 3 XI 1941 pod zarzutem finansowania działalności konspiracyjnej. Po ciężkim śledztwie w Domu Żołnierza i w Forcie VII osadzony w KL Auschwitz (Oświęcim), a następnie w KL Mauthausen-Gusen, Melk i Ebensee, gdzie został wyzwolony przez wojska amerykańskie.

Po powrocie do kraju pracował jako farmaceuta w Poznaniu. Wielokrotnie przesłuchiwany przez UB. 1 VII 1956 aresztowany pod fikcyjnym zarzutem współorganizowania powstania poznańskiego. Po 3 miesiącach zwolniony na osobistą interwencję Józefa Cyrankiewicza, którego znał jako współwięźnia KL Auschwitz (Oświęcim). Zmarł w Poznaniu 16 XI 1965.

Żona Ewa z d. Breuer, c. Urszula.

FAK-V/186, Akta osobowe.

Marian Woźniak

„Ceglorz”

System łączności konspiracyjnej Wydziału Organizacyjnego Okręgu Poznańskiego AK, szyfrowany literą „C”. Działał w Poznaniu od marca 1943 do grudnia 1944. Jego istotą było dostosowanie pracy części sztabu Okręgu oraz kurierów IR do organizacji pracy DWM (HCP). Przyjazdy i wyjazdy kolejowe wtajemniczonych w system oraz wyposażonych w fikcyjne legitymacje DWM były dostosowane do rozkładu pociągów roboczych kursujących od stacji Jarocin do Poznania i z powrotem. Dla dojeżdżających z terenu kurierów i łączników zorganizowano lokale kwaterowe w okolicach Jarocina i Środy. Podstawowym zrębem „Ceglorza” były: lokal odprawowy przy ul. Górna Wilda 119 m. 15 (mieszkanie plut. rez. Marcelego Dorobka), powiązany z lokalem alarmowym przy ul. Traugutta (mieszkanie Marii Hoćko), kolejowy przystanek Dębina (na nim zatrzymywały się pociągi robocze, z których korzystali

robotnicy DWM) i skrytka znajdująca się na cmentarzu przy ul. Bluszczowej (grób rodziny Krajnow). System zorganizowali kpt. Jan Kamiński („Franek”), por. Zbigniew Krzekotowski („Michał”), ppor. Zbislawa Krajna („Olszyna”) i jej brat Stanisław („Siwek”), Maria Hoćko („Brzoza”). Lokale i skrytka posiadały alarmowe sygnały ostrzegawcze. „Ceglorz” był powiązany z Siatką „A” Okręgu Poznańskiego AK, częściowo zrealizowano jego łączność z „Ambulansem”, który działał wewnątrz DWM. Jesienią 1943 Gestapo wprowadziło do „Ceglorza” agenta Henryka Głogińskiego („Goliat”), czego AK nie ustaliło, a co przerwało bezpieczeństwo funkcjonowania systemu i spowodowało kolejne aresztowania. Natomiast Gestapo nie rozszyfrowało roli przystanku kolejowego Dębina i legalizowania wtajemniczonych legitymacjami DWM.

FAK I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK.

Marian Woźniak

Cegła Edmund

(1915-) ps. „Cytra”, czł. NOB, stolarz.

Ur. 1 VIII w Hörde (Westfalia), s. Walentego i Antoniny z d. Koszyczarek. Szkołę powszechną ukończył w 1929 w Swarzędzu. Terminował w zawodzie stolarza do wybuchu wojny 1939. Czł. Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Po zajęciu Swarzędza przez Niemców pracował w fabryce mebli jako stolarz. Do NOB zaprzysiężony przez Edmunda Piechowiaka w styczniu 1941 i włączony do jego sekcji organizacyjnej. Zajmował się w Swarzędzkiej Fabryce Mebli kolportowaniem gazetek „Dla Ciebie Polsko” i „Polska Narodowa”. Aresztowany przez Gestapo 31 I 1941 i przewieziony do Domu Żołnierza, a następnie do Fortu VII. Po zakończeniu śledztwa umieszczony w więzieniu we Wronkach. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Szamotułach 4 V 1942 skazany na 5 lat obostrzonego

obozu karnego. Więziony we Wronkach i Elblągu, a od 13 XII 1942 w KL Mauthausen-Gusen, gdzie przebywał do wyzwolenia obozu 5 V 1945.

Do Swarzędza wrócił w grudniu 1945 na dawne miejsce pracy. W 1973 przeszedł na emeryturę. Czł. organizacji kombatanckich. Odznaczony Krzyżem Kawalerskim OOP.

Żona Leokadia z d. Wieczorek. Dzieci: Gabriela, Elżbieta, Dorota.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 Ojs. 5/42; FAK-V/408, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Cegła Pelagia

(1907 -) ps. „Małgosia”, uczestniczka tajnego nauczania.

Ur. 9 XII w Ostrowie Wlkp., c. Wawrzyna i Wiktorii z d. Maciejewska. Szkołę powszechną i wydziałową skończyła w Ostrowie Wlkp. Była czł. KSMŻ. Z chwilą powołania przez org. „Ojczyzna” tajnego nauczania w Ostrowie została w grudniu 1940 zwerbowana do tej akcji przez Marię Szyper. Najpierw prowadziła lekcje religii, a po skończeniu kursu pedagogicznego włączyła się do nauczania innych przedmiotów: j. polskiego, historii, matematyki, przyrody i geografii. Do stycznia 1945 w jej kompletach liczących po 3-5 uczniów znalazło się ok. 80 dzieci, z których 60 Państwowa Komisja Weryfikacyjna dla tajnego nauczania wydała świadectwa ukończenia różnych klas. Będąc fikcyjnie zarejestrowana w Arbeitsamcie jako „Hausgehilfin”, mogła poświęcić na nauczanie dzieci do 10 godz. dziennie.

W 1945 po zakończeniu działań wojennych uczyła w Szkole Powszechnej nr 5 w Ostrowie Wlkp., a od września 1945 aż do przejścia na emeryturę była zatrudniona jako urzędniczka w Zakładach Naprawczych Taboru Kolejowego w Ostrowie Wlkp.

Zbiory własne autorki.

Maria Wikarjak

Centralny Urząd Przesiedleńczy (Umwandererzentralstelle), CUP

Instytucja Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy, utworzona dla wysiedlania Polaków, administrowania zorganizowanymi dla nich obozami przejściowymi oraz dokonywania segregacji rasowej wśród ludności polskiej usuniętej z rodzinnych stron. CUP wywodził się z utworzonego 11 X 1939 w Poznaniu Specjalnego Sztabu do Przesiedlania Polaków i Żydów (*Sonderstab für Umsiedlung von Polen und Juden*), przemianowanego wkrótce na Urząd Przesiedlania Polaków i Żydów (*Amt für Umsiedlung der Polen und Juden*), a na wiosnę 1940 w Urząd Przesiedleńczy (*Umwanderungsstelle*) i kilka tygodni później w CUP z siedzibą w Poznaniu i ekspozyturą w Łodzi. W 1942 w związku z rozpoczęciem wysiedleń ludności polskiej na Zamojszczyźnie władze niemieckie utworzyły ekspozyturę CUP w Lublinie z filią w Zamościu. CUP posiadał w Kraju Warty ponad 20 filii zlokalizowanych w miastach powiatowych. Podlegał on Wyższemu Dowódcy SS i Policji w Kraju Warty oraz IV Departamentowi w Głównym Urzędzie Bezpieczeństwa Rzeszy.

AP Łódź, Umwandererzentralstelle Posen; APP, Der Chef der Sicherheitspolizei und des SD – Umwandererzentralstelle in Litzmannstadt.

Czesław Luczak

Chałupka Wawrzyniec

(1913 - 1944) ps. „Junak”, podofic. WP i AK.

Ur. 8 VIII w Pławcach pod Środą Wlkp., w rodzinie Leona, rolnika i Józefy z d. Napierała. Szkołę powszechną ukończył w Pławcach. Następnie pracował w gospodarstwie ojca. Po ukończeniu 18 lat otrzymał stypendium starosty średzkiego i przez rok kształcił się na Uniwersytecie Ludowym w Dalkach pod Gnieznem. Następnie powołany do służby wojskowej. Po półrocznym przeszkoleniu w 69 pp w Gnieźnie skierowano go do szkoły podoficerskiej KOP w Druji pow. brasławski (woj. wileńskie). Po jej ukończeniu w stopniu

plut. odbywał służbę w placówce KOP Druja. Po jej zakończeniu wrócił do Pławiec, gdzie przez jakiś czas kierował szkoleniem wojskowym młodzieży w ramach PW. Krótko pracował jako listonosz w Śmiglu pod Kościanem, stamtąd został zmobilizowany w 1939.

Pod Warszawą dostał się do niewoli niemieckiej. W czasie transportu do obozu jenieckiego uciekł z samochodu niedaleko Nekli. Po powrocie do domu zatrudnił się jako robotnik leśny w lasach janowskich, będących własnością hr. A. Bnińskiego. W konspiracji pełnił funkcję adiutanta por. Alfreda Furmańskiego w IR Środa Wlkp. Aresztowany po zrzuceniu broni z samolotu angielskiego w lesie pod Janowem (pow. średzki) i osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Uciekł w czasie prac polowych (23 X 1943) i ostrzegł innych członków org. (m.in. Władysława Pietraszewskiego) o grożącym niebezpieczeństwie. Ukrywał się do kwietnia 1944 w stodole w lesie janowskim, zaopatrywany w żywność z domu. Po wykryciu kryjówki przez Niemców został zastrzelony 21 IV 1944 w czasie wycofywania się ze stodoły w kierunku lasu. Ciało zostało zabrane przez Niemców i pochowane w nieznanym miejscu.

Zbiory prywatne Stanisławy Urbaniak z Pławiec.

*Kazimierz Krawiarz
Kazimierz Matysek*

Chojnacki Stefan

(1913-1942) ps. „Grom”, n.o. Wiktor Frysiak, czł. NOB.

Ur. 22 VII w Poznaniu, s. Ludwika, robotnika i Anny z d. Śmierchalska. Nauki pobierał w prywatnej szkole im. M. Kopernika w Poznaniu, następnie w Gimn. im. Karola Marcinkowskiego. Świadectwo dojrzałości uzyskał w 1934 w Gimn. im. J. Kasprowicza w Inowrocławiu. Od 1934 studiował na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP. W okresie studiów był działaczem Młodzieży Wszepolskiej i Bratniej Pomocy. W 1932 krótko był redaktorem odpowiedzialnym „Gazety

Wągrowieckiej”, a w l. 1935-36 wydawcą miesięcznika „Orlęta”, organu tajnej Narodowej Organizacji Gimnazjalnej. W l. 1937-38 zatrudniony jako nauczyciel w pow. rawickim. Pełnił szereg funkcji w strukturach organizacji SN. Był organizatorem Straży Porządkowej przy Zarządzie Okręgu Poznańskiego SN. 6 VI 1939 zorganizował zebranie alarmowe członków SN w Poznaniu, na które przybyło 1000 osób. W 1939 objął w Zarządzie Grodzkim w Poznaniu referat organizacyjny. We wrześniu 1939 był czł. Straży Obywatelskiej.

Po wkroczeniu armii niemieckiej do Poznania udał się do Warszawy, a stamtąd na kresy wschodnie, gdzie aresztowały go władze radzieckie. Pod koniec października 1939 został przekazany władzom niemieckim, które pozwoliły mu przybyć do Poznania. 16 XI 1939 uczestniczył w zebraniu założycielskim NOB. Na początku 1940 został czł. Oddziału Akademickiego, organizowanego przez studentów UP Mariana Grabowskiego i Długoleckiego. Następnie na krótko objął funkcję kierownika NOB Poznań-Śródmieście, a w kwietniu 1940 został po Antonim Wolniewicz i z jego nominacji komendantem Miasta Poznań. Teren Poznania podzielił na 8 dzielnic, a w nich powołał komendantów. Najniższą jednostką organizacyjną była sekcja obejmująca pięciu członków. W chwili przejęcia przez niego komendy w Poznaniu NOB liczyła 400 członków, a pod koniec 1940 miała ich już kilka tysięcy. Wydał rozkaz komendantom dzielnic, aby zarejestrowali obiekty wojskowe, policyjne, administracyjne i przemysłowe na swym terenie. Kładł nacisk na zdobycie środków finansowych. W Poznaniu rozprawdzano prawie 100 numerów miesięcznika „Naród w Walce” i 2600 egzemplarzy „Polski Narodowej”. Ponadto Ch. wydał rozkaz dorobienia kluczy w Warsztatach Kolejowych do samochodów, które były w dyspozycji władz niemieckich. Na jego polecenie lekarz Adam Madaliński przeprowadził szczepienie ochronne przeciw tyfusowi członków kierownictwa NOB. Aresztowany 11 XII 1940 w Poznaniu. Po śledztwie trwającym rok Trybunał Ludowy w Berlinie (*Volksgerichtshof*) na sesji w Poznaniu

17-18 1941 skazał go wraz z 8 towarzyszami na karę śmierci. Urzędowym obrońcą Ch. był niemiecki adwokat A. Kindler. Wyrok śmierci przez zgilotynowanie wykonano w więzieniu Berlin-Plötzensee 20 III 1942. Rodzina sprowadziła prochy do Poznania i pochowała na cmentarzu Jeżyckim w grobie rodzinnym.

AGKIPN, Volksgerichtshof nr 395 t. 880.

Zygmunt Kaczmarek

Chrzanowski Jerzy Maria

(1889 - 1944) ps. „Jan”, „Saper”, ofic. WP, NOW i AK.

Ur. 16 VIII w Łabiszynie pow. szubiński, s. Alfonsa, lekarza i Bronisławy z d. Neubauer. W 1912 ukończył gimn. w Wągrowcu i podjął studia politechniczne w Monachium (*Königlich-Bayerische Technische Hochschule*). 1 X 1913 został powołany do odbycia jednorocznej służby wojskowej (kurs dla aspirantów oficerskich) w armii niemieckiej w Monachium i służył w niej od 1 VIII 1914. 1 XI 1919 wstąpił do powstańczych oddziałów wielkopolskich, gdzie w stopniu rotmistrza został powołany na stanowisko dowódcy Szwadronu Zapasowego Taborów nr 7 w Poznaniu. Po ukończeniu w 1922 kursu uzupełniającego dla oficerów wojsk taborowych we Lwowie awansowany do stopnia majora i przeniesiony w 1924 do PKU w Gnieźnie. 30 IX 1929, mimo złożonych odwołań, przeniesiony w stan spoczynku. W I. 1931 - 35 był zarządcą majątków pod Borkiem Wlkp. (Karolew, Dorotów, Trzecianów, Stawiszyn), należących m.in. do jego teściowej Wandy von Graeve. Po powrocie w 1936 do Poznania podjął pracę w firmie przewozowo-transportowej „Gustaw Kaweckich”.

W sierpniu 1939 nie został zmobilizowany i na początku września udał się wraz z rodziną na wschód do Przylesia. Po powrocie do Poznania, na początku października 1939 podjął pracę w poprzedniej firmie, zarządzanej obecnie przez Niemców. W 1941 wstąpił do NOW i pełnił funkcję szefa sztabu Obwodu Poznań, podlegając bezpośrednio

ppłkowi Edmundowi Effertowi („Jan”). We wrześniu 1943 wraz z E. Effertem wstąpił do AK. Był przewidziany na szefa sztabu Okręgu Poznańskiego. W czerwcu 1944 został aresztowany przez Gestapo i osadzony w więzieniu policyjnym w Żabikowie, skąd w lipcu 1944 przetransportowany do KL Mauthausen-Gusen, gdzie zginął 24 VII 1944.

Żona Zofia z d. von Graeve. Dzieci: Bronisława, Jerzy.

Zbiory prywatne Barbary Chrzanowskiej w Poznaniu.

Henryk Zimniak

Chudak Wojciech

(1919 -) ps. „Walter”, „Cichy”, żołnierz AK.

Ur. 17 IV w Hamborn (Niemcy), s. Antoniego, powstańca wielkopolskiego i Katarzyny z d. Stachowska. Po Powstaniu Wielkopolskim wraz z rodziną zamieszkał we Włoszakowicach pow. leszczyński. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczył się w szkole wydziałowej w Bukowcu Górnym, którą ukończył w 1935. W I. 1936 - 39 odbył Państwowy Kurs PW I i II stopnia.

Jako ochotnik uczestniczył w wojnie 1939. Od jesieni 1939 zamieszkał w Poznaniu. 7 XI 1939 przez ppor. Jana Cioromskiego („Cierń”) został skontaktowany z por. Lechem Nowackim („Orzeł”) i zaprzysiężony do POZ. Od lata 1940 żołnierz ZWZ-AK w pionie wywiadowczym IR Poznań. W 1943 na polecenie kpt. Jana Kamińskiego („Rokita”) odbył podróże wywiadowcze w rejon Hamburga z zadaniem rozpoznania nadmorskich instalacji rakietowych Wehrmachtu. 1 IX 1943 przydzielony do Referatu Wywiadowczego IR Poznań, następnie do Wydziału II Okręgu Poznańskiego AK. Podlegał bezpośrednio ppor. Zygmuntovi Giżyckiemu („Ząb”). Od jesieni 1944 ponownie przydzielony do IR Poznań. W styczniu 1945 wszedł do sztabu por. Jerzego Kieszczyńskiego („Lech II”). 21/22 II 1945 w składzie I Polskiej Kompanii Szturmowej AK brał udział w walkach o Cytadelę Poznańską. W AK awansowany do stopnia kpr. c.w.

Od 1945 czł. PSL. Po rozwiązaniu PSL kilkakrotnie aresztowany i przesłuchiwany przez UB. W l. 1945 - 66 pracował w handlu, a następnie wyemigrował do Kanady, gdzie dotąd mieszka.

Odnznaczony: Krzyżem Batalionów Chłopskich, Medalem Wojska, Krzyżem Partyzanckim, Medalem Pamiątkowym za Udział w Walce o Cytadelę Poznańską. Wnioskiem por. Jerzego Kieszczyńskiego z 11 XI 1944 przedstawiony do odnznaczenia Krzyżem Walecznych za wykazaną odwagę.

Żona Janina z d. Waligóra. Dzieci: Krysztyna, Andrzej, Tadeusz, Wojciech, Teresa.

FAK-V/325, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Chudziak Ludwik

(1899 - 1942), czł. NOB, robotnik.

Ur. 21 VII w Żabnie, pow. śremski. W 1917 - 18 służył w armii niemieckiej. W 1920 wstąpił do WP i walczył w wojnie polsko-bolszewickiej. W 1923 rozpoczął pracę w HCP w Poznaniu. Zamieszkał w Żabikowie pow. poznański. Czł. OWP, a od 1932 czł. SN. Do NOB zaprzysiężony w styczniu 1940 i mianowany zastępcą komendanta w rejonie Żabikowa. Organizator kilku sekcji organizacyjnych NOB w Żabikowie i na Dębucu. Aresztowany i osadzony w Forcie VII, a następnie w więzieniu w Szamotulach. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 22 IV 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 16 V 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 27/42; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Chudziński Stanisław

(1919 - 1942), czł. POZ i WOZZ.

Ur. 30 IX w Poznaniu. W styczniu 1940 zaprzysiężony do POZ przez por. Edmunda Horowskiego. Dowódca sekcji organizacyj-

nej. Aresztowany 19 VII 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach: Wronki, Berlin-Neukölln, Zwickau i Berlin-Alt Moabit. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 2 IX 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony w październiku 1942 w więzieniu Berlin-Plötzensee.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 100/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Chudziński Tadeusz

(1920 - 1941), czł. NOB.

Ur. 18 VII w Poznaniu, s. Józefa i Marii. Po ukończeniu szkoły powszechnej w 1934 kształcił się w gimn., którego do wybuchu wojny nie ukończył. Od 1938 działał w Wydziale Młodych SN przy Zarządzie Dzielnicy w Wilda. 16 XI 1939 uczestniczył w zebraniu inauguracyjnym konspiracyjną działalność NOB. Został wówczas mianowany przez Antoniego Wolniewicza komendantem Obwodu NOB Wilda. Zorganizował kierownictwo Obwodu, koncentrujące się na kolportowaniu „Polski Narodowej”, tworzeniu opieki społecznej i rozbudowie organizacji. Aresztowany przez Gestapo 3 IV 1941 przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza i w Forcie VII. Przed rozprawą osadzony w więzieniu w Berlinie i w Elblągu, gdzie zmarł z wycieńczenia 14 XII 1941.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Nikodem Palasik

Chudziński Zdzisław

(1922 - 1995), czł. WOW i WOZZ.

Ur. 11 XII w Poznaniu, s. Feliksa i Agnieszki z d. Jankowiak. Do WOW zaprzysiężony przez pchor. Aleksandra Kubskiego i przydzielony do zadań wywiadowczych.

Wywiezienie na roboty przymusowe do Polic i Szczecina przerwało jego działalność. Aresztowany 6 VII 1940 w Szczecinie na polecenie Gestapo w Poznaniu. Więziony kolejno: w Szczecinie, Berlinie-Alexanderplatz, Toruniu, Forcie VII w Poznaniu, we Wronkach (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlinie-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942) i Zwickau (15 V - 26 VI 1942), skąd przekazany do dyspozycji Gestapo w Poznaniu. 3 VII 1942 został zwolniony. Zmarł 6 II 1995 w Poznaniu.

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Lubonie.

Lubomira Broniarz-Press

Ciemniejewski Zenon

(1913-1943) ps. „Aleks”, „Lipa”, „Lipowicz”, „Modrzew”, n.o. Aleksander Schwartz, Zenon Bosiacki, pchor. WP, konfident Gestapo.

Ur. 22 XII w Poznaniu, s. Edmunda, szewca i Marii z d. Staniszevska. Szkołę powszechną ukończył w Poznaniu. Ojciec jako żołnierz niemiecki walczył na froncie zachodnim I wojny światowej i w wyniku odniesionych ran zmarł. Matka w 1920 wyszła ponownie za mąż za Ignacego Lewandowskiego. Wówczas rodzina zamieszkała na krótko w Kazimierzu Biskupim. C. uczęszczał do gimn. w Koninie, gdzie zdał egzamin dojrzałości. W 1936 został powołany na Dyw. Kurs Pchor., a następnie odbył praktykę w 61 pp w Bydgoszczy, uzyskując stopień kpr. pchor. Rozpoczął też studia prawnicze na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP, których nie skończył. W końcu 1937 został zatrudniony w Zarządzie Miejskim w Poznaniu. Był aktywnym działaczem Wydziału Młodych SN w dzielnicy Jeżyce, a jednocześnie współpracował ściśle z adwokatem Michałem Howorką w ramach Stronnictwa Wielkiej Polski.

1 IX 1939 powołany na wojnę do 61 pp. W połowie września 1939 zdezerterował i powrócił do Poznania. W listopadzie 1939

nawiązał kontakty z Antonim Wolniewiczem, który upoważnił go do zorganizowania redakcji pisma „Polska Narodowa”. Uczestniczył w zebraniu powołującym NOB w Poznaniu 16 XI 1939. Ok. 4-5 grudnia, w nieznanych okolicznościach, nawiązał kontakty z komisarzem Ludwigiem Braunem z Gestapo w Poznaniu, deklarując gotowość współpracy w zwalczaniu polskich organizacji konspiracyjnych. W początkowej fazie współpracy z Gestapo przekazywał informacje o nastrojach wśród Polaków oraz o ukazującej się w Poznaniu prasie podziemnej, głównie dotyczyło to „Polonii Poznańskiej”, „Czuwajmy” oraz „Polski Narodowej”, której był współredaktorem. W połowie 1940 dostarczył informacje dotyczące większości członków kierownictwa NOB, a także otrzymane z kierownictwa organizacji instrukcje, prasę oraz inne dokumenty. Następnie był wykorzystywany do rozpracowania organizacji podziemnych na Śląsku, Pomorzu oraz w Warszawie. Brał udział w rozpracowaniu Wacława Ciesielskiego, Michała Howorki, Aleksandra Dębskiego i Mieczysława Trajdosa. Przekazywał też do Gestapo informacje o organizacji ogólnopolskich struktur podziemia wojskowego i cywilnego. W I. 1940-41 ujawnił dla potrzeb Gestapo struktury organizacyjne NOB w Poznaniu, Ostrowie Wlkp., Jarocinie, Gostyniu, Środzie Wlkp., Śremie i w Dolsku. Jednocześnie, pozorując pełną lojalność, otrzymał od A. Wolniewicza funkcję inspektora NOB dla rejonu obejmującego Nowy Tomyśl, Wolsztyn, Kościan oraz Śrem i przekazał następnie do Gestapo informacje o tworzących się w tym rejonie organizacjach konspiracyjnych. Ujawnił też wobec Gestapo fakty związane z przybyciem do kraju emisariuszy Rządu. Był kierowany przez Gestapo do rozpoznania polskiej konspiracji w Bydgoszczy, Inowrocławiu i w Grudziądzu. W końcu 1940 uniknęła rozpoznania swojej roli przez kontrwywiad ZWZ na skutek zręcznej gry operacyjnej Gestapo. W 1942 brał udział w rozpracowywaniu Okręgu Poznańskiego AK, doprowadzając do aresztowania por. Tadeusza Janowskiego i mjr. Jerzego Kurpisa. Stopniowo jednak tracił zaufanie, a tym samym

możliwość wypełniania zadań, które otrzymywał z Gestapo. Od 24 XI 1941 był wpisany na DVL na podstawie rekomendacji Gestapo. W lipcu 1943 dopuścił się kradzieży zbiorów filatelistycznych, za co został zatrzymany. Gestapo ujawniło wówczas, że wykorzystywał współpracę z Gestapo do szantażowania Polaków. Fakty te stały się podstawą aresztowania i poddania ciężkiemu śledztwu, w następstwie którego zmarł w Domu Żołnierza 27 VII 1943.

Żona Martyna z d. Dajerling. Dzieci: Genowefa, Teresa, Barbara, Regina.

FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; Zbiory prywatne Nikodema Pałasika w Poznaniu.

Marian Woźniak

Cieśliewicz Edmund

(1921 -) ps. „OGI-WOG-033-laD1”, czł. TON.

Ur. 23 X w Gnieźnie, s. Stefana. W 1939 ukończył Gimn. im. B. Chrobrego w Gnieźnie. Absolwent Państwowego Kursu PW I i II stopnia. 1 IX 1939 zmobilizowany do garnizonowej kompanii wartowniczej. W kampanii wrześniowej w V Kolumnie PW. Brał udział w walkach w Puszczy Kampinoskiej. W październiku 1939 zwolniony z niewoli niemieckiej powrócił do Gniezna. Zatrudniony jako robotnik sezonowy współpracował z Tadeuszem Lisiakiem, z którym wspólnie wydawali w l. 1939 - 40 gazetkę „Pokrzepiciel”. W marcu 1940 zaprzysiężony do TON przez st. sierż. Henryka Rolińskiego i przydzielony do służby wywiadowczej. Zorganizował sekcję, do której powołał Czesława Rożka i Zygmunta Sasa. Aresztowany przez Gestapo w Inowrocławiu 2 VIII 1941. Po ciężkim śledztwie zwolniony 30 XI 1941. Aresztowany ponownie w 1944 i osadzony w KL Auschwitz (Oświęcim), Sachsenhausen i Mauthausen-Gusen, skąd został wyzwolony 5 V 1945.

Do kraju wrócił w lipcu 1945. Od 1946 zatrudniony w Urzędzie Celnym w Gdyni.

Aresztowany przez UB i więziony przez 6 lat w kompaniach górniczych. Mieszka w Gdyni. Żonaty, dwoje dzieci.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Czesław Rożek

Cieślińska Stefania

(1911 -) ps. „Róża”, n.o. Barbara Skowańska i Barbara Nowak, czł. org. „Ojczyzna”, ZWZ-AK.

Ur. 8 I w Ostrowie Wlkp., c. Józefa i Władysławy z d. Cierniak. Ukończyła szkołę powszechną w Ostrowie Wlkp. a następnie w 1932 Seminarium Nauczycielskie im. J. Słowackiego w Poznaniu. Do 1939 była nauczycielką w Szkole Podstawowej im. św. Kazimierza w Poznaniu. 10 XII 1939 została zaprzysiężona do „Ojczyzny” przez Kiryla Sosnowskiego („Konrad”). Wiosną 1940 oddelegowana do Organizacji Wojskowo-Harcerskiej tworzonej przez Stefana Adama Schmidta („Zabrzęski”). Od 6 VI 1940 była łączniczką w Wydziale I sztabu Okręgu Poznańskiego ZWZ. W 1940 ukończyła kurs sanitarno-ratowniczy w ramach BG. Po aresztowaniu S. A. Schmidta przez Gestapo była krótko łączniczką p.o. komendanta Okręgu por. Tadeusza Janowskiego („Wojnar”). We wrześniu 1942 zbiegła do GG. Od grudnia 1942 przekazana do Departamentu Informacji – Sekcja Zachodnia („LIN”), gdzie działała pod kierownictwem K. Sosnowskiego. Współpracowała tam z ppor. Witoldem Pomykajem („Leszek”) jako kierowniczką organizacyjno-techniczną „LIN”. Po kapitulacji Powstania Warszawskiego opuściła stolicę wraz z ewakuowaną ludnością cywilną. Przebywała w obozie przejściowym w Pruszkowie. Następnie została przekazana do obozu w Spellen (Niemcy), potem do obozu Friedrichsfeld pod Wesel. Zbiegła stamtąd 17 XII 1944 i 20 grudnia dotarła do Poznania. Ukrywała się u rodziny.

Od maja 1945 podjęła prace dorywcze. Pracowała m.in.: w Zarządzie Miasta Poznania, w Wielkopolskich Zakładach Przemysłu

Drzewnego, w Wydziale Przedszkoli Zrzeszenia „Caritas”, w Zakładach Przemysłu Farmaceutycznego „Polfa” w Poznaniu. Od 1971 jest na emeryturze. Odznaczona Krzyżem AK.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK.

Marian Woźniak

Cimino Halina

z d. Jagielska (1901 - 1951) ps. „Siostra Zosi”, „Róża”, kurierka Głównej Delegatury Rządu RP dla ziem polskich wcielonych do Rzeszy oraz ZWZ.

Ur. 12 X w Poznaniu, c. Wiktora i Marii z d. Piechowiak. Po ukończeniu szkoły powszechnej pobierała naukę w prywatnej szkole ogólnokształcącej przy placu Świętokrzyskim w Poznaniu, gdzie zdała egzamin dojrzałości w 1920, następnie studiowała w Dreźnie języki obce i odbywała studia muzyczne. Po powrocie do Poznania wyszła za mąż w 1926 za dyplomatę włoskiego Idolo Cimino; zamieszkała wówczas we Włoszech i w Szwajcarii. W czasie pobytu w kraju odbyła Państwowy Kurs Sanitarny. Po śmierci męża ok. 1938 wróciła na stałe do Poznania.

Po wybuchu wojny we wrześniu 1939 ewakuowała się do Warszawy, zgłaszając się do dyspozycji ambasady włoskiej. Po krótkotrwałym pobycie w Skierniewicach wróciła do Poznania jako obywatelka włoska. Mieszkała w domu rodziców przy ul. Szamarzewskiego 23. W tym czasie odbyła kilka wyjazdów do Berlina, których charakter nie jest znany. 1 X 1939 przez Zofię Prądyńską skontaktowana z bpem Walentym Dymkiem i z ks. infułatem Józefem Prądyńskim, który zaprzysiągł ją do „Ojczyzny”. Jej zadaniem podstawowym było zorganizowanie łączności konspiracyjnej pomiędzy Poznaniem a Watykanem. Obok zadań kościelnych miała też realizować polityczne zadania kurierskie. Organizowała również punkty kontaktowe w Berlinie i w Szwajcarii. 1 VII 1940 została dodatkowo zaprzysiężona do ZWZ przez pika

Rudolfa Ostrihanskiego („Ludwik”), który polecił jej utrzymywanie łączności z kpt. W. Skórzewskim z Oddziału II Sztabu NW w Rzymie (rezydentura wywiadowcza). W czasie pobytu w Szwajcarii lub we Włoszech odbyła specjalne przeszkolenie wywiadowcze oraz kurs szyfrowania. Zalecono jej także aktywne działanie w zarządzie kola kolonii włoskiej w Poznaniu oraz maskowanie swojej działalności na rzecz konspiracji przez oficjalne kontakty z policją bezpieczeństwa i Gestapo. Była przygotowywana do zadań perspektywicznych Oddziału II Sztabu NW w Londynie. Zobowiązana do zachowania tajemnicy nie ujawniała tych faktów w poznańskiej konspiracji. Jej kontakty z Gestapo wzbudziły podejrzenia wśród kierownictwa „Ojczyzny” i Delegatury. Mimo to do września 1941 zlecano jej misje kurierskie. Aresztowana przez Gestapo w Poznaniu w listopadzie 1941. Przy aresztowaniu wykryto u niej 5 tys. dolarów, które przywozła z Włoch. Doskonale opracowane alibi przez oficerów Oddziału II było przekonującym argumentem dla prowadzącego śledztwo. Po kilku dniach została zwolniona, gdyż żaden z aresztowanych członków Delegatury nie wymienił jej w śledztwie. Jej kontrowersyjne zachowanie po zwolnieniu z aresztu wzmoгло podejrzenia ze strony „Ojczyzny”. Zawiadomiono o tych faktach Rząd RP. Prowadzone przez Oddział II śledztwo nie potwierdziło podejrzeń. Jednak ze względów bezpieczeństwa zamrożono z nią kontakty.

Od stycznia do marca 1945 współpracowała z wywiadem KG AK. Wiosną 1945 była poszukiwana przez UB na podstawie zarzutów członków „Ojczyzny” o współpracy z Gestapo. Zbiegła do Anglii przez Berlin, do którego przerzut zorganizowała DSZ. Do 1946 służyła w Polskim Korpusie Przysposobienia w Anglii. Na przełomie 1946/47 wyjechała do Kanady wraz ze Zbigniewem Klosem, z którym zawarła związek małżeński w 1941. Używała też nazwiska Halina Kwiatkowska. Zmarła w Kanadzie 2 VI 1951.

FAK-V/220, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Ciszak Leon

(1910 - 1962) ps. „Cyryl”, ofic. rez. WP i AK, prawnik.

Ur. 30 III w Czaczu pow. kościański, s. Apolinarego i Marii z d. Owczarzak. Do szkoły powszechnej uczęszczał w Czaczu i w Kościanie. W 1930 zdał egzamin dojrzałości w Państwowym Gimn. Neoklasycznym im. św. Stanisława Kostki w Kościanie. Po ukończeniu Kursu Pchor. Kawalerii w Grudziądzu rozpoczął studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP. W 1938 zdał egzamin sędziowski. Ćwiczenia wojskowe odbył w 1931, po czym w stopniu plut. pchor. został skierowany do 26 puł w Baranowiczach. W 1934 awansowany do stopnia ppor. z przydziałem do 17 puł.

W kampanii wrześniowej 1939 był dowódcą zwiadu konnego 55 pp. Brał udział w walkach nad Bzurą, gdzie był dwukrotnie ranny. Awansowany do stopnia rtm. Następnie przebywał w niemieckim szpitalu polowym. Uniknął niewoli i wrócił do Kościana. Zaprzysiężony do ZWZ przez por. Jerzego Handke latem 1940 i mianowany komendantem Obwodu Kościan. Przejął po ppor. Mieczysławie Nowaku zaledwie związki organizacji. Do końca 1941 utworzył sieć 5 placówek terenowych oraz rozbudował sztab Obwodu. Na swojego adiutanta powołał ppor. rez. Jana Witkowskiego („Metody”). Zorganizował lotne patrole dywersyjne oraz sprawną sieć wywiadu wojskowego i gospodarczego. W 1943 pod jego kierownictwem opracowano plan operacyjny Obwodu oraz plan OSZ. Utworzył też pluton WSOP. W Obwodzie zorganizował dla żołnierzy kilka kursów strzeleckich opartych na instrukcjach szkolenia piechoty WP. Aresztowany w 1944 w związku z dekonspiracją IR Leszno. Przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza i w Żabikowie. W czasie przesłuchań odrzucał zarzuty o służbie w AK. Na podstawie wyroku Policyjnego Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*) skazany na bezterminowy pobyt w KL. Pomimo uszczerbków na zdrowiu przeżył wojnę i w 1945 wrócił do Kościana.

Po wojnie wielokrotnie przesłuchiwany przez UB i inwigilowany. Zmarł nagle 31 V 1962. Żona Irena z d. Kostańska.

Zbiory prywatne Jerzego Zielonki w Kościanie.

Marian Woźniak

Cofta Czesław

(1910 - 1944) ps. „Tutejszy”, ks., kapelan AK.

Ur. 26 VI w Rogoźnie Wlkp., s. Józefa, stolarza i Anny z d. Różycka. Od 1916 uczęszczał do Publicznej Szkoły Ludowej w Rogoźnie. W 1921 przeszedł do II kl. Gimn. Klasycznego im. Przemysława w Rogoźnie Wlkp., zdając tam maturę 14 V 1928. Czł. ZHP. W l. 1928 - 29 studiował na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym UP. W 1929 rozpoczął studia w Seminarium Duchownym w Poznaniu; święcenia kapłańskie otrzymał 17 VI 1934. W tym samym roku rozpoczął wikariat w Konarzewie pod Poznaniem, następnie był wikariuszem w Lubasz pod Czarnkowem. Egzamin proboszczowski zdał 1 III 1939.

Po aresztowaniu w marcu 1940 ks. Ludwika Rosenberga (proboszcza w Lubasz) nadal był tam tajnym wikariuszem. Prowadził równocześnie działalność duszpasterską w sąsiednich parafiach pow. czarnkowskiego, m.in. w Drawsku, Boruszynie i Polajewie. Na początku okupacji założył w parafii Lubasz tajną komórkę pomocy jeńcom wojennym i więźniom politycznym osadzonym w obozach oraz ich rodzinom, a także wysiedlonym z pow. czarnkowskiego do GG. Pomoc ta polegała na wysyłaniu paczek z żywnością, odzieżą i lekarstwami oraz przesyłaniu środków pieniężnych. Przesyłki wysyłano z miejscowości poza pow. czarnkowskim, aby nie wzbudzać podejrzeń miejscowych władz okupacyjnych. Środki finansowe pochodziły z darów polskiej ludności, sporadycznie również od niemieckich katolików. Dekonspiracja tej działalności nastąpiła przypadkowo. Przy usuwaniu skutków awarii urządzeń sanitarnych odkryto archiwum konspiracyjne C. Był to bezpośredni powód jego

aresztowania przez Gestapo 8 III 1944. Osadzony w więzieniu policyjnym w Żabikowie wznowił działalność duszpasterską, za co był ciężko represjonowany. Przyjmował na siebie kary wymierzone innym współwięźniom. Karany był m.in. gimnastyką karną oraz osadzaniem w karcerze z drutu kolczastego, a potem wrzucany do basenu przeciwpożarowego. Chorego na gruźlicę komendant obozu osadził w piwnicy, w której przechowywano zwłoki. Tam został zamęczony 4 X 1944.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Nikodem Kowalski

Czachowski Jan

(1885 - 1945) ps. „Igła”, podofic. rez. WP, NOW i AK, krawiec.

Ur. 16 VI w Kórniku pow. śremski. Po ukończeniu szkoły powszechnej terminował w zawodzie krawieckim. W l. 1907 - 09 pełnił służbę wojskową w armii niemieckiej. Zwolniony do rezerwy w stopniu kpr. Ponownie powołany do służby w 1914 walczył w I wojnie światowej na froncie zachodnim, a następnie wschodnim. W 1917 był w niewoli rosyjskiej. Zwolniony w 1918 wrócił do Kórnik. Od 1919 czł. ZHP, współzałożyciel 4 DH im. ks. Józefa Poniatowskiego i wieloletni jej drużynowy. W 1930 komendant Hufca ZHP w Kórniku w stopniu hm. Do wybuchu wojny prowadził w Kórniku zakład krawiecki.

Na wojnę 1939 nie zmobilizowany. Latem 1940 zaprzysiężony do NOB przez Józefa Śwignonia („Świerk”) i włączony do placówki NOB (od 1942 AK) Kórnik „Smola”. Zajmował się kolportowaniem pisma „Polska Narodowa” oraz zbieraniem datków na NOB. Aresztowany w listopadzie 1942. Więziony w Forcie VII i w Rawiczu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Rawiczu 10 VII 1943 skazany na 3 lata obostrzonego obozu karnego. Więziony w Rawiczu. Zmarł po ewakuacji więzienia w 1945 na terenie amerykańskiej strefy okupacyjnej Niemiec.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 Ojs. 168/42; FAK-I/1c, IR Środa i obwody, Kórnik.

Marian Woźniak

Czajka Marian

(1921 - 1942) ps. „Dołęga”, czł. POZ i WOZZ.

Ur. 14 III w Poznaniu. Na początku 1940 zaprzysiężony do POZ przez Czesława Parobkiewicza, później w WOZZ. Aresztowany 19 VII 1940 przewieziony został do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza, a następnie osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Od 14 X do 16 XI 1940 pozostawał w dyspozycji sędziego śledczego Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (16 XI 1940 - 21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Berlin-Alt Moabit. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 2 IX 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony w październiku 1942 w więzieniu Berlin-Plötzensee.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 100/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941, t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Czapiewski Jan

(1913 - 1954) ps. „Konrad”, czł. org. „Ojczyzna”.

Ur. 3 II w Łubiniu pow. chojnicki, s. Jana, rolnika i Marii z domu Drewek. Czł. ZHP od 1927, phm. W 1933 ukończył Państwowe Gimn. Klasyczne w Chojnicach i podjął studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP. Studiów nie ukończył. Wraz z grupą kolegów wyjechał na Polesie, do Iwacewicz, gdzie wspólnie założyli Centralę Skupu Surowców.

Zmobilizowany we wrześniu 1939 dostał się do niewoli radzieckiej, skąd został zwolniony w grudniu tegoż roku w ramach wymiany jeńców polskich między ZSRR a Rzeszą. W styczniu 1940 przedostał się do Poznania, gdzie związał się z org. „Ojczyzna”. Zatrudniony w firmie *Kartoffelnexport* jako kontroler jakości ziemniaka miał możliwość swobodnego poruszania się po terenie Kraju Warty, a nawet wyjazdów poza jego granicę. Podróżował też często w sprawach organizacyjnych „Ojczyzny”, potem także Głównej Delegatury Rządu RP dla ziem polskich wcielonych do Rzeszy. Przewoził pieniądze, informacje i instrukcje, docierał do Warszawy, gdzie kontaktował się przede wszystkim z Witoldem Grottem. Wyjeżdżał również na Pomorze, utrzymując kontakt m.in. z ks. ppłkiem Józefem Wryczą (od lipca 1941 prezesem Rady Naczelnej TOW „Gryf Pomorski”). W styczniu 1941 przejął funkcję kierownika organizacyjnego „Ojczyzny” w Poznaniu. Utrzymywał stały kontakt z terenowymi komórkami „Ojczyzny”, wizytując je osobiście lub wysyłając współpracowników, wśród których jednym z najbliższych był Kazimierz Lesiński. Posiadał także w Poznaniu szereg lokali kontaktowych dla łączników z terenu. W okresie aresztowań (wrzesień 1941 - kwiecień 1942) utrzymywał łączność z kierownictwem „Ojczyzny” w GG oraz z Biurem Zachodnim. Organizował wyjazdy z Poznania niektórych osób zagrożonych aresztowaniem (m.in. Juliusza Kolipińskiego). Od czerwca 1942 został najbliższym współpracownikiem emisariusza Biura Zachodniego Delegatury Rządu RP Edwarda Serwańskiego, który zlecił mu misję stworzenia zrębów administracji państwowej i samorządowej miasta Poznania i województwa. Zajmował się także finansowaniem akcji opieki społecznej i tajnego szkolnictwa w Kraju Warty. Pośredniczył w przekazywaniu komórkom terenowym pieniędzy, instrukcji i informacji. Zebrane informacje dostarczał pełnomocnikowi Biura Zachodniego lub osobiście do Biura Zachodniego. W październiku 1943 doszło w Uniejowie do spotkania E. Serwańskiego, Stefana Rowińskiego, Mariana Sobczaka i Cz., któremu S. Rowiński, ze względu

na zły stan zdrowia, przekazał swoje agendy. Wkrótce w Poznaniu E. Serwański – po otrzymaniu dymisji z funkcji pełnomocnika Biura Zachodniego – przekazał funkcję i kontakty Cz., który podporządkował się nowemu okręgowemu Delegatowi Rządu na Wielkopolskę Leonowi Jędrowskiemu („Gajewski”) stale urzędującemu w Warszawie. Po przyjeździe do Poznania w styczniu 1944 L. Jędrowskiego, Cz. zorganizował jego spotkanie z działającymi na terenie Wielkopolski przedstawicielami stronnictw politycznych: Marcinem Poprawą, Tadeuszem Nowakiem, Michałem Jagłą i Stanisławem Zbierskim z SL oraz Franciszkiem Witkowskim i Wojciechem Müllerem z SP. Odtąd fundusze na potrzeby konspiracji wielkopolskiej Delegat okręgowy przysyłał na ręce Cz. Po aresztowaniu L. Jędrowskiego w marcu 1944 w Warszawie, Cz. samodzielnie kierował agendami administracji cywilnej, Delegatury Rządu oraz siatką organizacyjną „Ojczyzny”. W lutym 1945 rozliczył się z L. Jędrowskim (zwolnionym z aresztu przed wybuchem Powstania Warszawskiego) z otrzymanych z Warszawy funduszy. Pozostałą sumę pieniędzy przeznaczono na pomoc dla rodzin osób aresztowanych lub straconych.

Po wojnie osiedlił się w Gdańsku, gdzie był współorganizatorem i dyrektorem handlowym Gdańskiej Spółdzielni Spożywców. Później podjął pracę w Lidze Morskiej. W tym okresie wstąpił do PPS, a po zjeździe zjednoczeniowym w grudniu 1948 znalazł się w PZPR. Z nakazu władz partyjnych mianowany został dyrektorem Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” w Pruszczu Gdańskim. W tym czasie był przesłuchiwany przez UB w związku z działalnością okupacyjną. Został też usunięty z PZPR. Kłopoty w miejscu pracy i przesłuchiwanie osłabiły jego zdrowie. Zmarł 4 I 1954.

Żona Marianna Franciszka z d. Kowalska. Dzieci: Jacek, Jolanta, Maciej.

IZ Dok-II/358, E. Serwański: Wspomnienia z pracy konspiracyjnej w Wielkopolsce i Generalnej Guberni w latach 1939-1945; IZ Dok-III/68, L. Jędrowski: Dele-

gatura Rządu Polskiego na Wielkopolskę w latach 1943-1945; IZ Dok-III/71, K. Lesiński: Kilka przyczynków do dziejów konspiracji w Poznaniu; Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Aleksandra Pietrowicz

Czarnecka Danuta

(1923-1942) ps. „Danka”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 3 II w Poznaniu, c. Antoniego i Marty z d. Grędzińska. Do wybuchu wojny 1939 uczennica szkoły średniej. Zaprzysiężona do WOW przez brata Zbigniewa. Była kolporterką pisma „Czuwajmy” i łączniczką redakcji. Aresztowana przez Gestapo w Poznaniu 11 VI 1940 wraz z całą rodziną. Przeszła ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza i w Forcie VII. Następnie więziona we Wronkach, w Berlinie-Spandau, gdzie w sierpniu 1942 zmarła z wycieńczenia. Rodziny nie założyła.

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory prywatne Bolesława Gajewskiego w Poznaniu.

Marian Woźniak

Czarnecka Irena

(1917-1943) ps. „Ira”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 11 XII w Poznaniu, c. Antoniego i Marty z d. Grędzińska. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczała do gimn., którego nie ukończyła. W grudniu 1939 zaprzysiężona przez brata Zbigniewa do WOW i przydzielona do redakcji pisma „Czuwajmy”. Była też łączniczką pomiędzy bratem a Czesławem Łukowskim. Aresztowana przez Gestapo w Poznaniu 11 VI 1940 wraz z całą rodziną. Więziona w Forcie VII, we Wronkach, a następnie na mocy zarządzenia Gestapo zesłana do KL Auschwitz (Oświęcim), gdzie została zamęczona 26 IV 1943. Rodziny nie założyła.

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory prywatne Bolesława Gajewskiego w Poznaniu.

Marian Woźniak

Czarnecka Maria

(1920-1941) ps. „Wnuczka”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 12 II w Poznaniu, c. Antoniego i Marty z d. Grędzińska. W końcu 1939 wstąpiła do WOW zwerbowana przez brata Zbigniewa. Była kolporterką pisma „Czuwajmy”. Aresztowana 11 VI 1940 przewieziona została do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza, a następnie osadzona w Forcie VII w Poznaniu. Zamęczona w śledztwie zmarła w 1941.

FAK I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich.

Lubomira Broniarz-Press

Czarnecka Marta

z d. Grędzińska (1888-1944) ps. „Babcia”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 20 V w Czechowie pod Gnieznem, c. Stefana i Luizy z d. Hoffmann. Cała jej rodzina była czynnie zaangażowana w działalność WOW, a następnie WOZZ. Aresztowana wraz z całą rodziną 11 VI 1940 przewieziona została do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza, a następnie osadzona w Forcie VII w Poznaniu. Po zakończeniu śledztwa przebywała w więzieniach przy ul. Młyńskiej w Poznaniu (14 X 1940-18 VII 1942), a potem Berlin-Alt Moabit. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 31 VIII 1942 skazał ją na karę 2 lat obostrzonego obozu karnego z zaliczeniem 1 roku pobytu w areszcie śledczym. Karę odbywała w więzieniu we Wronkach, a po jej zakończeniu 31 VIII 1943 została przekazana ponownie do dyspozycji Gestapo w Poznaniu, osadzona w Forcie VII i 6 XI 1943 zesłana do KL Auschwitz (Oświęcim), gdzie została zamordowana.

Mąż Antoni Czarnecki. Dzieci: Danuta, Irena, Maria, Kazimierz, Zbigniew.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 102/42; APP, Strafgefängnis Wronke t. 672; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Czarnecki Antoni

(1888 - 1945) ps. „Antoś”, podofic. rez. WP, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 17 I w Poznaniu. Uczestnik Powstania Wielkopolskiego. W listopadzie 1939 zaprzysiężony do WOW przez Czesława Łukowskiego. Prowadził lokal odprawowy WOW i punkt kolportażu „Czuwajmy”. Aresztowany wraz z całą rodziną 11 VI 1940 przez Gestapo w Poznaniu, następnie osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki, Berlin-Neukölln, Zwickau i Berlin-Alt Moabit. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 31 VIII 1942 skazał go na karę 2 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach (8 IX 1942 - 21 IX 1943), a po jej ukończeniu został zesłany do KL Auschwitz (Oświęcim), gdzie zginął.

Żona Marta z d. Grędzińska. Dzieci: Danuta, Irena, Maria, Kazimierz, Zbigniew.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 102/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; APP, Strafgefängnis Wronke, t. 673; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Czarnecki Jan

(1903 - 1988) ps. „Dedal”, mechanik lotniczy, lotnik cywilny, działacz LOPP.

Ur. 30 I w Łukowie pow. obornicki, s. Stanisława i Rozalii z d. Wieczorek. Szkołę powszechną ukończył w Poznaniu. Następnie uczęszczał na kursy samochodowe w Poznaniu i w Berlinie. W l. 1920 - 23 był telegrafistą na dworcu kolejowym w Poznaniu, potem pracował w Wydziale Technicznym DOKP w Poznaniu. Od 1923 był czł. zarządu Okręgu Kolejowego LOPP w Poznaniu i Aeroklubu Poznańskiego. W 1924 wstąpił do poznańskiego oddziału Związku Lotników Polskich. Był współkonstruktorem szybowca „Czajka”. Ok. 1925 zorganizował warsztat

szybowcowy przy DOKP w Poznaniu. Od 1936 był instruktorem i inspektorem okręgowym Okręgu Kolejowego LOPP w Poznaniu. W l. 1937 - 39 działał w szkole szybowcowej w Rządzkowie.

Od stycznia 1940 współorganizował ogólniwa ZWZ w obrębie Dyrekcji Okręgowej Kolei w Poznaniu. Zaprzysiężony w październiku 1941 przez por. rez. Brunona Hybiaka („Smok”). W l. 1943 - 44 był kierownikiem sekcji w Samodzielnym Wydziale Kolejnictwa Okręgu Poznańskiego AK. Kierował akcjami sabotażowymi w węzle kolejowym w Poznaniu. Zagrożony aresztowaniem 12 XII 1943 zbiegł do Warszawy, gdzie włączył się do batalionu AK „Parasol”. Brał udział w Powstaniu Warszawskim.

Po wojnie wrócił do Poznania. Reaktywował Aeroklub Poznański. W l. 1949 - 50 wielokrotnie zatrzymywany przez WUBP pod zarzutem uprawiania szpiegostwa. Zmarł w Poznaniu 31 XII 1988. Pochowany na cmentarzu Górczyńskim. Odznaczony m.in. Krzyżem Kawalerskim OOP.

Żona Helena Marta z d. Suchanke, s. Stanisław.

FAK-V/306, Akta osobowe; Zbiory prywatne Feliksa Czarneckiego w Poznaniu.

Marian Woźniak

Czarnecki Jan

(1923 -) ps. „Janek”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 18 I w Poznaniu, s. Wojciecha i Franciszki z d. Stawicka. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do Gimn. im. Karola Marcinkowskiego. Wybuch wojny 1939 zastał go w Poznaniu. Uczestniczył w Pog. Aresztowany 21 IV 1940 przez Gestapo i zesłany do KL Dachau. Nie rozpoznano wówczas, że od listopada 1939 był zaprzysiężonym czł. WOW, potem WOZZ. Ujawniony został w toku śledztwa prowadzonego latem 1940 przeciwko członkom WOW-WOZZ. 4 IX 1940 sprowadzony do Poznania, przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza i w Forcie VII. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) skazał go na 5 lat obostrzonego

oboza karnego. Osadzony w KL Mauthausen-Gusen.

Wyzwolony w 1945 przez wojska amerykańskie przebywał we Włoszech, gdzie wstąpił do II Korpusu Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie. W Matino ukończył Szkołę Podchorążych Piechoty i zdał egzamin dojrzałości. Następnie przeniósł się do Wielkiej Brytanii i ukończył studia politechniczne. Żona Irena, dwoje dzieci.

Zbiory prywatne Bolesława Gajewskiego w Poznaniu.

Marian Woźniak

Czarnecki Kazimierz

(1909 - 1943) ps. „Wawrzyn”, ofic. rez. WP i NOB.

Ur. 24 XII w Środzie Wlkp., s. Wawrzyńca i Anny z d. Kosmowska. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Środzie Wlkp. uczył się w Gimn. im. Bergera w Poznaniu, gdzie zdał egzamin dojrzałości. W l. 1930 - 31 ukończył Szkołę Pchor. Artylerii w Toruniu w stopniu plut. pchor. Po odbyciu ćwiczeń mianowany w 1939 ppor. rez. artylerii. W 1938 rozpoczął studia na Wydziale Handlu Akademii Handlowej w Poznaniu.

Na wojnę 1939 nie był zmobilizowany, gdyż Zakłady Gumowe „Stomil”, gdzie pracował, zostały zmilitaryzowane. Wiosną 1940 zaprzysiężony do NOB przez Stefana Tritta („Wentyl”) i mianowany komendantem sekcji organizacyjnej w dyrekcji *Posener Gummiwerke*. Zajmował się kolportowaniem gazetki „Polska Narodowa” i zbieraniem informacji dotyczących wielkości i asortymentu produkcji zakładów. Jako oficer rezerwy był włączony w skład sztabu Wydzielonego Rejonu NOB Zakłady „Stomil” w Poznaniu. Aresztowany przez Gestapo w Poznaniu 13 VIII 1941. Skazany przez Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na karę 10 lat ciężkiego więzienia. Karę odbywał w KL Mauthausen-Gusen, gdzie zmarł z wycieńczenia 13 VIII 1943. Rodziny nie założył.

FAK-V/305, Akta osobowe; Zbiory prywatne Feliksa Czarneckiego w Poznaniu.

Marian Woźniak

Czarnecki Stefan

(1920 - 1942) ps. „Stef”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 13 VIII w Poznaniu, s. Wojciecha i Franciszki z d. Stawicka. Do wybuchu wojny 1939 ukończył 5 klas gimn. W grudniu 1939 zaprzysiężony do WOW. Kierował sekcją organizacyjną WOW, potem WOZZ. Aresztowany w czerwcu 1940 przewieziony został do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza, a następnie osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Od 14 X do 16 XI 1940 pozostawał w dyspozycji sędziego Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (16 XI 1940 - 21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Berlin-Alt Moabit. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej we Wrocławiu 4 IX 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu 21 X 1942.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 106/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; FAK X/1a, Egzekucje i zgony; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Czarnecki Zbigniew

(1923 - 1941) ps. „Rogatka”, pchor. WP, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 23 II w Poznaniu, s. Antoniego i Marty z d. Grędzińska. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do Gimn. im. Bergera w Poznaniu. W 1938 ukończył Dyw. Kurs Pchor. 17 DP w Gnieźnie. W 1939 nie został zmobilizowany. W listopadzie 1939 zaprzysiężony do WOW przez Hieronima Gierszala. Wraz z całą rodziną prowadził redakcję pisma „Czuwajmy”. Aresztowany 11 VI 1940 przewieziony został do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza, a następnie osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 21 IV 1941) i Berlin-Neukölln. Sąd skierowany został

do szpitala więziennego Berlin-Alt Moabit, gdzie zmarł w wyniku odniesionych obrażeń.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 102/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Czech Tadeusz

(1926 -) ps. „Byk”, żołnierz TON i AK, ofic. rez. LWP, elektryk.

Ur. 26 XII w Sikorzycach pow. Dąbrowa Tarnowska, s. Jana i Tekli z d. Kabat. Od 1935 wraz z rodziną zamieszkał w Grocholinie pow. szubiński. Szkołę powszechną ukończył w 1939 w Panigrodzu pow. wągrowiecki. W I. 1941 - 42 zajmował się kolportowaniem tajnych gazetek, które przekazywano z Mogilna w ramach TON. 21 XII 1942 zaprzysiężony do AK przez wuję, por. rez. Mieczysława Czecha („Jurand”) z zadaniem utrzymywania łączności z wysiedleńcami z Wielkopolski i Pomorza w rejonie IR Tarnów Okręg Krakowski AK. Jako punkt kontaktowy w Poznańskim wyznaczono mu leśniczówkę Głębocek w pow. żnińskim oraz Grocholin. 15 I 1943 został w leśniczówce Głębocek ponownie zaprzysiężony przez sierż. rez. Henryka Ostojkiego („Borsuk”) i przydzielony jako łącznik do Samodzielnego Obwodu AK Mogilno („Młyny”). Odbił 3 podróże łącznościowe do IR Tarnów, przekazując por. M. Czechowi sprawozdania sytuacyjne w Poznańskim i na Pomorzu, miejscowe tajne gazetki oraz plany powstańcze. Celem tych akcji było przygotowanie wysiedleńców do udziału w powstaniu na terenie Wielkopolski i Pomorza.

W styczniu 1945 skorzystał z rozkazu o rozwiązaniu AK i przerwał dalszą działalność bez ujawniania się w UB. Zmobilizowany do II Armii WP w Szczecinie z przydziałem do Jeleniej Góry. W 1946 powrócił do Szczecina, gdzie w 1949 zdał egzamin dojrzałości w Państwowej Szkole Techników

Budowlanych. W 1955 ukończył studia na Wydziale Elektrycznym PP. Następnie pracował w Inspektoracie Energetycznym w Poznaniu. Od 1955 czł. ZSL. W I. 1960 - 80 prowadził własny zakład elektryczny. Od 1980 przebywa na emeryturze. Czł. organizacji kombatanckich.

Odznaczony: Krzyżem Kawalerskim OOP, Krzyżem Partyzanckim, Krzyżem AK i Medalem Wojska dwukrotnie.

Żona Barbara z d. Pawlicka. Dzieci: Katarzyna, Elżbieta.

FAK-V/360, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Czekalski Wacław

(1898 - 1945) ps. „Czerkas”, „Leszczyc”, podofic. rez. WP i AK.

Ur. 8 IX w Ostrowie Wlkp., s. Franciszka i Elżbiety z d. Jurek. Ukończył szkołę ludową w Ostrowie. Powołany do armii niemieckiej zdezerterował, przylączając się do Powstania Wielkopolskiego. W okresie międzywojennym pracował w służbach PKP, gdzie doszedł do funkcji asesora. W czasie okupacji niemieckiej nadal pracował na kolei. W 1940 został zaprzysiężony do ZWZ i przyjął funkcję kuriera. Następnie działał w AK jako członek Samodzielnego Wydziału Kurierskiego będącego w dyspozycji Komendy Okręgu Poznańskiego. Aresztowany 1 VI 1944 w Ostrowie Wlkp. przez Gestapo z Łodzi. Przeszedł przez więzienie w Kaliszu i w Łodzi. Osadzony w więzieniu policyjnym w Radogoszczu zginął nocą 17/18 I 1945.

FAK-V/355, Akta osobowe.

Ludwik Misiek

Czołem Sikorskiemu (CS)

Krótkotrwały nieformalny związek oficerów WP powstały dla poparcia gen. Władysława Sikorskiego w jego staraniach o powrót do służby czynnej w WP, zapoczątkowany wiosną 1939. Jednoczył oficerów

WP przeniesionych w stan spoczynku po zamachu majowym 1926. Działal do przelomu 1939/40. Według źródeł niemieckiego wywiadu wojskowego (*Abwehr*) pełna nazwa brzmiała Korporacja Braterstwa Czołem Sikorskiemu. W Wielkopolsce znany był jedynie kryptonim CS, gdyż posługiwała się nim żona mjra Stefana Łukowicza, Zofia. Związek został zapoczątkowany w kwietniu 1939 w Poznaniu rozmowami gen. W. Sikorskiego z Cyrylem Ratajskim, drem Marianem Seydą, ks. infułatem Józefem Prądyńskim, Franciszkiem Unrugiem, Adolfem Bnińskim, mjrem Wojciechem Jedliną-Jakobsenem i mjrem S. Łukowiczem, desygnowanym przez gen. W. Sikorskiego na męża zaufania na obszar Wielkopolski i Pomorza. Do wybuchu wojny 1939 CS rozwijało się w kręgu powstańców wielkopolskich z Wielkopolski i Pomorza. W działanie związku wtajemniczony był przez mjra S. Łukowicza attaché wojskowy RP w Rzeszy płk Antoni Szymański, powstaniec wielkopolski. Przez swoje częste kontakty z Zarządem Głównym Związku Powstańców Wielkopolskich wpływał on na różnorakie przygotowania konspiracyjne na czas wojny, której wybuch uważał za nieunikniony. Nie jest możliwe do ustalenia, czy desygnowanie mjra S. Łukowicza było jednoznaczne z koncepcją tworzenia organizacji konspiracyjnej. Przemawia za tym zacieśnianie kontaktów z zarządami kół Związku Powstańców Wielkopolskich w takich miastach, jak Gniezno, Żnin, Mogilno, Inowrocław, Szubin, Toruń, Kościerzyna czy Grudziądz. Na tych terenach, jeszcze przed wybuchem wojny, powstawały – najczęściej jednoosobowe – związki CS o charakterze konspiracyjnym. W rejonie Gniezna związki te były identyczne z TOK, co przemawia za powiązaniem mjra S. Łukowicza z kpt. Wincentym Wierzejewskim, który pełnił obowiązki inspektora obszarnego TOK i był powstańcem wielkopolskim. Do tych zorganizowanych przed wojną związków CS mjr S. Łukowicz kierował swoich łączników w październiku 1939. Chodziło w tym wypadku nie o tworzenie organizacji konspiracyjnej, ale o oczekiwanie na instrukcje od gen. W. Sikorskiego. Większość powiązań CS przerwały wysiedlenia przeprowadzone przez okupanta w listopadzie i grudniu 1939,

które objęły głównie powstańców wielkopolskich. Otoczenie mjra S. Łukowicza negocjowało mandat gen. Michała Karaszewicza-Tokarzewskiego do tworzenia SZP. S. Łukowicz nie udzielił też poparcia koncepcji NOB w Poznaniu. Istniały natomiast bliżej nie określone kontakty CS z WOW-WOZZ. Na przelomie wiosny i lata 1940 S. Łukowicz i związani z nim członkowie CS weszli do ZWZ.

FAK-V/365, Akta osobowe mjra S. Łukowicza; OKBZPNPIPŃ Łódź, Gestapo Łódź nr 151 t. 162 (szyfrowane obsady personalne CS odnaleziono w sowieckim czotgu pod Kobryniem).

Marian Woźniak

Czub Teodor

(1919 - 1943) ps. „Strzala”, junak PW, czł. ZHP i HP.

Ur. 31 I w Poznaniu, s. Jana i Franciszki z d. Sternal. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do Gimn. im. Bergera w Poznaniu, następnie do Wyższej Szkoły Budowy Maszyn. Od 1935 czł. ZHP. W l. 1937 - 39 ukończył Państwowy Kurs PW I i II stopnia oraz odbył ćwiczenia w 58 pp. Od lata 1939 w Pog. na Wildzie. W sierpniu 1939 zmobilizowany do Pomocniczej Służby Wojskowej w Poznaniu w ramach służby patrolowo-rozpoznawczej. W początkach października 1939 włączony do konspiracji harcerskiej przez hm Leona Świętkowiaka i powołany do komendy HP w Poznaniu. Aresztowany przez Gestapo 7 V 1940. Po wstępnym śledztwie osadzony w więzieniu na Młyńskiej, następnie we Wronkach. W śledztwie konfrontowany z L. Świętkowiakiem. 21 III 1941 skazany wyrokiem Trybunału Wojennego Rzeszy w Berlinie (*Reichskriegsgericht*) na 8 lat obostrozonego obozu karnego. Więziony w Rawiczu, gdzie nabawił się gruźlicy. Zmarł w Miejskiej Górcie oddziale więzienia w Rawiczu 26 I 1943. Rodziny nie założył.

APP, Więzienie Rawicz, t. 547; FAK-I/14, Harcerstwo poza Szarymi Szeregami; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

„Czuwaj” [Mogilno]

Inicjatywa wydawania tego tytułu wyszła ze środowiska harcerskiego. Gazetka ukazywała się w Mogilnie. Zespół redakcyjny tworzyli nieznanymi z nazwiska harcerze, którzy kryli się pod następującymi ps.: „Lew”, „Ryś”, „Wilc”, „Żbik”. Wydawana była w jednym egzemplarzu w formie zeszytu, w którym ręcznie pisano artykuły. Ukazywała się od listopada 1942 do 11 VIII 1943; wyszły 34 numery.

K. T. Kozłowski, H. Szczepanik: *Spis tytułów prasy harcerskiej 1939-1945. (Konspiracja i Powstanie Warszawskie)*. Warszawa 1985 poz. 14; R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939-1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1996 mps.

Roman Macyra

„Czuwajmy” [Poznań]

Wydawcą była WOW, a po akcji scalemowej z przełomu marca i kwietnia 1940 WOZZ. Pisemko ukazywało się w Poznaniu. Zespół redakcyjny tworzyli Czesław Łukowski („Czesina”, „Czesiuczyk”) i Zbigniew Czarnecki („Rogatka”). Gazetka ukazywała się od stycznia do czerwca 1940 i wychodziła co 10 dni. Znaczną rolę w jej kolportowaniu odgrywał Aleksander Kubiński („Jaworski”), który większość nakładu rozprowadzał wśród członków WOW. Pojedyncze egzemplarze docierały również do Ostrowa Wlkp. W styczniu wyszły 3 numery. W numerze z 30 I 1940 zamieszczono mapę Polski, na której granicę zachodnią zaznaczono na Odrze z następującym dopiskiem: „Przyjdzie czas, że ta mapa będzie we wszystkich atlasach lustrzanym odbiciem prawdy”. Ogólnie treść gazetki stanowiły apele do ludności polskiej o wytrwałość, przedruki przemówień, m.in. Ignacego Paderewskiego. Numer z 16 III 1940 w nakładzie 100 egz. zawierał m.in. wspomnienia żołnierza znad Bzury oraz informację o ulocie rozrzuconej w Kraju Warty przez samolot brytyjski.

APP, Strafgefängnis Wronke t. 686; R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939-1945*. Praca doktorska, UAM Po-

znań 1996 mps; M. Woźniak: *Polskie organizacje wojskowe w Wielkopolsce w latach okupacji hitlerowskiej (1939-1945)*. „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” 1971 t. 10 z. 2 s. 213.

Roman Macyra

„Czuwamy” [Poznań, Września]

Gazetka konspiracyjna TON, powielana. Od stycznia do kwietnia 1940 ukazywała się w Poznaniu, a od połowy kwietnia 1940 wydawana była we Wrześni. Miała objętość 2-4 stron maszynopisu. Tytuł wykonywano szablonem. Inicjatorem i wydawcą w Poznaniu był zespół członków SN i TON, kierowany przez ppor. rez. Witalisa Waltera („Dziedzic”), n.o. Piotr Jasiński, uznający bliżej nieznaną Centralę Narodową („44”). W toku aresztowań członków NOB wiosną 1940 w Poznaniu ppor.c.w. Władysław Wojciechowski („Struna”), po uzgodnieniu z kolegą gimn. komendantem TON we Wrześni ppor. rez. Kazimierzem Lieske („Lewar”), przerzucił do Wrześni wyposażenie redakcji (maszynę do pisania, powielacz i radiodbiornik). Pomagał w tej akcji malarz Marian Kaczmarek (n. artystyczne Marian Turwid). Nową redakcję i powielarnię organizował na polecenie K. Lieske podofic. zaw. Florian Nowak, a następnie pfm czł. AKH kpr. pchor. Antoni Gendek („Zenon”). Z jego ramienia kolportowaniem zajmował się Marian Rogaliński głównie wśród robotników budujących szosę z Poznania do Wrześni. Gazetka w okresie wydawania w Poznaniu była sygnowana przez Organizację Bojową SN, a w czasie ukazywania się we Wrześni przez Organizację Bojową. Obaj wydawcy byli fikcyjni. Nakład wynosił początkowo 40-50 egz., potem we Wrześni został zwiększony do blisko 100 egz., z czego 30 przekazywano do Poznania, a 60 kolportowano we Wrześni, Miłosławiu, Gnieźnie, Koninie, Kleczewie i w Kaliszu. A. Gendek powierzył redakcję gazetki Norbertowi Sommerfeldowi oraz zorganizował grupę kolporterów z podległych mu czł. SzSz, a także członków swojej rodziny. Kolporterami byli też m.in. Stanisław Janowski i Józef Tomaszewski. Każde wydanie

zawierało artykuł redakcyjny (ideowo neutralny) i informacje o sytuacji wojennej. Ostatni numer ukazał się z datą 1 IX 1941. Gazetka przestała wychodzić na skutek aresztowania 3 IX 1941 K. Lieskego i podległych mu członków TON.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 509; OKBZPNIPN Łódź, Gestapo Łódź t. 238; Muzeum Regionalne im. Dzieci Wrześnińskich we Wrześni, „Czuwamy” nr 14 oraz zbiór relacji i wspomnień; Zbiory prywatne Ireny Preyzner w Obornikach Śl. i Mariana Turwida w Bydgoszczy.

Marian Woźniak

D

Dąbrowski Bogdan Antoni

(1906 - 1945) ps. „Kret”, ofic. c.w. AK, księgowy.

Ur. 5 IV w Czarniejewie pow. gnieźnieński, s. Marcina i Heleny z d. Lipońska. Po ukończeniu niemieckiej szkoły ludowej od 1919 uczęszczał do szkoły wydziałowej w Gnieźnie i odbył kursy handlowo-księgowo. Do służby w WP nie został powołany. Od lata 1938 mieszkał w Sierakowie i prowadził biuro rozrachunkowo-księgowo. Czł. SN.

Od grudnia 1939 zatrudniony jako księgowy w niemieckiej firmie budowy dróg i mostów Erich Neugebauer, posiadającej swoje oddziały w Poznaniu, Ostrowie Wlkp., Krotoszynie, a także we Lwowie i w Śniatynie. Pełniona funkcja umożliwiała mu swobodne poruszanie się w Kraju Warty i w GG. Od 1941 wspólnie z bratem Marianem utworzyli w Sierakowie lokalną org. konspiracyjną. Poszukiwał kontaktów z ZWZ-AK. Zaprzysiężony do AK 3 VII 1942 przez kpt. Jana Kamińskiego („Rokita”) i mianowany p.o. komendantem Obwodu Międzychód. 11 XI 1942 awansowany na ppor. c.w. AK i przekazany do dyspozycji ppor. Leopolda Marciniaka („Edward”). Latem 1943 zorganizował w Sierakowie lokal odprawowy dla sztabu Okręgu Poznańskiego AK. Był

współorganizatorem wyjazdów inspekcyjnych komendanta Okręgu plka Henryka Kowalówki („Dziedzic”) oraz legalizował jego zatrudnienie w Ostrowie Wlkp. 1 IX 1943 objął funkcję p.o. insp. rej. w IR Zachód i pełnił ją do aresztowania 8 VIII 1944. Po ciężkim śledztwie w Domu Żołnierza przebywał w Żabikowie. Ewakuowany transportem kolejowym do KL Sachsenhausen. W lutym 1945 wysłany do KL Buchenwald, gdzie zmarł 5 III 1945. Żona Leokadia, o dzieciach brak informacji.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; USC Sieraków, Akt zgonu nr 49/1947, wydany na podstawie postanowienia sądowego o uznaniu za zmarłego; Zbiory prywatne Ludwika Miśka w Poznaniu.

*Ludwik Misiek
Marian Woźniak*

Degórski Jan

(1917 - 1943) ps. „Frończak”, podofic. rez. WP, POZ i WOZZ, harcerz.

Ur. 24 VI w pow. poznańskim. W 1939 członek ZHP w stopniu HO, przyboczny 26. PDH. Uczestnik kampanii wrześniowej 1939,

artylerzysta 14 pal. W listopadzie 1939 wstąpił do POZ, później w WOZZ. Aresztowany 19 VII 1940 przewieziony został do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza, a następnie osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau, Wrocław i Głogów. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Głogowie skazał go 20 VI 1942 na karę 6 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wrocławiu i w Rawiczu, a od 15 XII 1942 w KL Mauthausen-Gusen, gdzie został zamordowany 24 II 1943.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 83/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Dekalog konspiracyjny

Zespół podstawowych zasad konspiracji opracowanych w formie dekalogu przez Wydział Organizacyjny sztabu Okręgu Poznańskiego AK. Zapoznawano z nim wstępującego do AK po złożeniu przysięgi. Określał prawne i formalne skutki złożenia przysięgi (stosunek służbowy z organami państwa), stanowiąc m.in., że „w sprawach organizacji nie istnieje nazwisko [...] jesteś Polakiem – państwo istnieje nadal [...] jesteś żołnierzem pełniącym służbę wobec nieprzyjaciela [...] miej oczy i uszy otwarte, a pięści zacisnięte [...] zdrada karana jest śmiercią [...]”.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK.

Marian Woźniak

Delegatura Sił Zbrojnych (DSZ)

Ogólnopolska konspiracyjna organizacja wojskowo-polityczna powołana w połowie marca 1945 przez grupę oficerów KG AK po

formalnym rozwiązaniu AK 19 I 1945. Na jej czele stanął płk Jan Rzepecki („Ślusarczyk”, „Kosa”, „Ożóg”). Powołanie DSZ wiązało się bezpośrednio z aresztowaniem przez NKWD gen. Leopolda Okulickiego („Niedźwiadek”) 27 III 1945 w Pruszkowie. Podstawowym powodem utworzenia DSZ było pojawienie się Rządu Tymczasowego znajdującego oparcie w Armii Czerwonej, która zajęła już całą Polskę. Oznaczało to faktycznie nową okupację. DSZ istniała równocześnie z utworzoną w październiku 1944 w ramach AK org. „NIE” („Niepodległość”) z gen. Emilem Fieldorfem („Nil”) na czele, ściśle zakonspirowaną i nie rozwiązaną 19 I 1945. Organizacje te nie objęły początkowo Wielkopolski, gdyż Okręg Poznański AK nie posiadał łączności z KG AK od połowy 1944, a później znajdował się jeszcze pod okupacją niemiecką.

W ramach DSZ utworzono trzy dowództwa: Obszar Centralny, Południowy i Zachodni. Okręg Poznański („Kupała”) wchodził w skład Obszaru Zachodniego dowodzonego przez płka Jana Cergowskiego („Sławbór”). Dowództwo działało w Bydgoszczy i w Poznaniu. Na rozkaz płka. J. Cergowskiego w styczniu 1945 zorganizowano w Częstochowie nowy sztab Okręgu Poznańskiego, którego dowódcą został ppłk Andrzej Rzewuski („Wojmir”). Sztab początkowo utrzymywał łączność z Poznaniem i Bydgoszczą za pośrednictwem kurierów, przez linię frontu, trasami: Wrocław–Krotoszyn–Ostrów Wlkp. lub Krotoszyn–Gniezno. Przeniesienie sztabu do Poznania i Bydgoszczy nastąpiło za linią frontu w końcu stycznia 1945, w czasie walk o Poznań.

Do kwietnia 1945 odtworzone zostały dawne inspektoraty rejonowe Okręgu Poznańskiego AK. Ppłk A. Rzewuski był zdecydowanym przeciwnikiem rozwiązania AK. Nie godził się też na koncepcje istniejące w DSZ. Dążył do utworzenia własnej samodzielnej struktury polityczno-wojskowej podporządkowanej wprost sztabowi NW w Londynie. Była nią powołana 10 V 1945 Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza „Warta”. Do końca istnienia DSZ (wrzesień 1945) A. Rzewuski pozostał w jej szeregach.

Sąd Wojewódzki w Warszawie, WSR Warszawa Sr 947/46; WIH, Armia Krajowa III/40/4; *Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945*. T. 5 Londyn 1981 s. 406-493; J. Kurtyka: *Na szlaku AK, NIE, DSZ, WiN*. „Zeszyty Historyczne” (Paryż) 1990 z. 94 s. 13 i n.

Marian Woźniak

Deportacje na roboty w Rzeszy

Rząd Trzeciej Rzeszy zaspokajał pogłębiający się podczas II wojny światowej deficyt siły roboczej w Niemczech (nie wyczerpując własnych jej rezerw) także przez rekrutację robotników na podbitych obszarach, w tym również w Kraju Warty. Na jego terytorium władze okupacyjne stosowały w werbunku siły roboczej na wyjazd do Rzeszy, z nielicznymi wyjątkami, różne formy przymusu, z policyjnymi obławami w miejscach publicznych włącznie. Deportacje w Kraju Warty na roboty w Rzeszy trwały od pierwszych aż do ostatnich dni okupacji i objęły łącznie ok. 450 tys. jego mieszkańców, wywodzących się ze wszystkich grup społecznych i różnych zawodów. Wśród wywożonych na roboty znajdowały się również kobiety oraz dzieci poniżej 12 roku życia. Polacy z Kraju Warty stanowili pod względem liczebnym ok. 75% ogółu osób deportowanych na roboty w Rzeszy z wcielonych do niej ziem polskich.

APP, Der Reichsstatthalter im Reichsgau Wartheland.

Czesław Luczak

„Deszcz”

Kryptonim II fazy realizacji Planu Operacyjnego „Burza”, zarządzanej wytycznymi Dowódcy Sił Zbrojnych w Kraju z 26 X 1944. Ograniczono wówczas zadania AK na obszarach zajętych przez Niemców. Dowódca Sił Zbrojnych w Kraju w rozkazie nr 12 z 8 I 1945 dla Komendanta Obszaru Zachodniego, nie używając kryptonimu „Deszcz”, polecał: „Działania bojowe przeciwko Niemcom zostały ograniczone do samoobrony [...],

zaprzestania działań zaczepnych [...], wzięcia ludności polskiej pod opiekę przed wszelkiego rodzaju bandami rabunkowymi i wzmocnienia kontroli stanu bezpieczeństwa na obszarze działania poszczególnych komend AK”.

Wytyczne i zarządzenia II fazy realizacji „Burzy” nie miały praktycznego znaczenia na obszarze Okręgu Poznańskiego AK, gdyż nie zostały przekazane do sztabu z powodu braku łączności.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; E. Serwański, M. Woźniak: *Rezonans Powstania Warszawskiego w Wielkopolsce*. „Dzieje Najnowsze” 1984 nr 3-4 s. 80-124.

Marian Woźniak

„Dla Ciebie Polsko” [pow. średzki]

Wydawcą był Konrad Latanowicz („Rosomak”, „Adam”). Skład redakcji tworzyli: Konrad Latanowicz (red. nac.), Mieczysław Szumiński („Lis”) i Feliks Tarko. Stroną techniczną zajmował się Władysław Kaczorowski z Bieganowa. Ponadto z redakcją współpracowali Sylwester Latanowicz i Stefan Kamiński. Gazetka ukazywała się od marca 1940 do września 1942 w cyklu tygodniowym lub co 10 dni. Ta ostatnia zmiana nastąpiła w początkach 1941, o czym redakcja poinformowała swoich czytelników w nr 40 z 4 I 1941: „[...] ze względu na trudne warunki komunikacyjne gazetka nasza będzie wychodziła na razie z pewnym opóźnieniem”. Stan ten trwał do przełomu czerwca i lipca tego roku. Pisemko miało kilka miejsc wydawania: marzec - czerwiec 1940 powielano je w gospodarstwie Jana Pieprzyka we wsi Trzebisławki; czerwiec - wrzesień 1940 punkt przebitkowy znajdował się w lesie w Podgaju i Czolowie; listopad - grudzień 1940 w Trzebisławkach, prawdopodobnie u J. Świtalskiego; z początkiem 1941 przeniesiono gazetkę do Lubonieczka pod Zaniemyślem, gdzie powielano największą część nakładu (ok. 500 egz.); następnie do jesieni 1942 ponownie znalazła się w Trzebisławkach,

ukazując się na ogół w nocy z czwartku na piątek.

Nasluch radiowy odbywał się w różnych miejscach. Prowadzili go m.in. w swoim gospodarstwie Stefan i Jan Pawlakowie z Kromolic, a po ich wysiedleniu – Franciszek Matysiak w majątku Kromolice. Słuchano audycji radia Tuluza i BBC. Treść gazetki stanowiły bogate serwisy informacyjne i artykuły redakcyjne, które dotyczyły rocznic państwowych, wydarzeń politycznych lub omawiały rzeczywistość okupacyjną kraju. Każdy numer poprzedzony był wezwaniem różnej treści, np.: „Bądź ostrożny! – po przeczytaniu gazetkę spal” lub „Wzajemne zaufanie, wzajemna pomoc to nasz obowiązek narodowy”. Zamieszczano także fragmenty wierszy naszych wieszczów narodowych. Maszyny drukarskie przechowywano m.in. w stogu siana, gdy wykorzystywano punkt w lasach w Czołowie, lub w dołach po sadzonkach w lasach majątku Wyszakowo. Ostatnia skrytka znajdowała się u stelmacha Jana Pytlaka w Tulcach, odkryta przez Niemców na początku 1943.

W pierwszym okresie gazetka była pisana ręcznie i dopiero zebrane za nią fundusze umożliwiły zakup maszyny do pisania, a w terminie późniejszym powielacza rotacyjnego. Papier kupowano przez Polaków za trudnionych w niemieckich sklepach. Tym sposobem pozyskano m.in. powielacz rotacyjny, który nabył Marian Antkowiak pracujący w Kórniku w sklepie Helmuta Brücknera. Nakład wynosił początkowo 300 - 500 egz., osiągając później ok. 800 - 1000 egz. Wzrost nakładu nastąpił w wyniku nawiązania kontaktów K. Latanowicza z Franciszkiem Unrugiem, który z ramienia Głównej Delegatury Rządu RP w Poznaniu zgodził się dofinansować i wspomóc technicznie redakcję gazetki. Od tej chwili była ona powielana w kilku miejscach, głównie w Lubonieczku; korzystano z 4 - 5 matryc. Format gazetki, ustalony na podstawie zachowanych egzemplarzy, to 25,5 × 21 oraz 30 × 20 cm. Objętość pisemka wynosiła 2 strony zadrukowane obustronnie, ale zdarzało się, że niektóre numery liczyły 4 strony. Główny punkt rozdziału pisemka mieścił się w browarze w Ko-

bylepolu, a kierował nim por. Jerzy Gawroński. Docierała do następujących powiatów w Wielkopolsce: gnieźnieńskiego, jarocińskiego, ostrowskiego, poznańskiego, średzkiego, wągrowieckiego i wrzesińskiego, a nawet do Berlina. W gminie Borek, położonej w pow. gostyńskim, gazetkę kolportowali Edmund Nowak i K. Kulczyński. W okolicach Nekli rozprawdzał ją K. Kordus. Kolportażem zajmowali się ponadto: Jan Bartkowiak, Jan Laube, Józef Błaszkwski, Jan Łukomski – zawiadowca stacji kolejowej w Pierzchnie, Stefan Jerzyna w Bninie i Bolesław Panecki z Jarosławca.

Gazetka przestała się ukazywać z polecenia Okręgu Poznańskiego AK we wrześniu 1942. Latem 1942 redakcja i zespół kolporterów pisma przekształcił się w WTOP, przechodząc na pozycje wojskowe. W ostatnim zachowanym numerze gazetki z 1 IX 1942 redakcja w następujących słowach podsumowała swoją dotychczasową działalność: „[...] tym niekiedy tragicznym przeżyciom narodu wiernie towarzyszyła nasza gazetka. Sam fakt regularnego ukazywania się gazetki podnosił ducha w narodzie. Mamy polską gazetkę, więc Polska żyje, mawiali czytelnicy [...]”.

APP, Der Reichsstatthalter im Reichsgau Wartheland t. 1116; BK, Rękopisy nr 11299, 12239, 12268, 12781; L. Dobroszycki: *Centralny katalog polskiej prasy konspiracyjnej 1939-1945*. Warszawa 1962 poz. 144; R Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939-1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1996 mps.

Roman Macyra

Dolacki Olech Czesław

(1911 - 1943) ps. „Zew”, podofic. zaw. art. WP, ZWZ-AK.

Ur. 8 VII w Poznaniu. Mieszkaniec Gniezna. Zaprzysiężony do ZWZ w grudniu 1940 przez st. sierż. Władysława Gnacka i przydzielony jako kierownik sekcji do Placówki ZWZ Gniezno 1. Organizował szkolenia aplikacyjne żołnierzy ZWZ i harcerzy przydzielonych do pomocniczej służby wojskowej. Pro-

wadził też lokal kontaktowy BIP. Aresztowany 22 X 1942 i osadzony w więzieniu w Gnieźnie, a następnie w Rawiczu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 24 IX 1943 skazany na karę śmierci. Stracony 13 X 1943 w Rawiczu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770.

Marian Woźniak

Dom Żołnierza w Poznaniu

Zbudowany przed 1939 Dom Żołnierza w Poznaniu stał się od jesieni 1939 siedzibą gestapowskiej centrali na cały Kraj Warty (*Staatspolizeileitstelle*). Centrala ta była równocześnie władzą gestapowską dla rejencji poznańskiej, obejmującej większą część Wielkopolski. Stąd kierowano najbardziej bezwzględными działaniami przeciwko ludności polskiej, organizowano akcje ludobójcze (publiczne egzekucje) i terrorystyczne. W Domu Żołnierza mieściły się poszczególne komórki organizacyjne Gestapo. Były wśród nich zwłaszcza referaty zajmujące się wrogami politycznymi, ruchem oporu i wszelkim sprzeciwem ludności polskiej. Przeprowadzano masowe aresztowania Polaków, których umieszczano od października 1939 w więzieniu utworzonym w Forcie VII. Było to jedno z najokrutniejszych miejsc kaźni polskich patriotów.

Dom Żołnierza utrwalił się w pamięci ludności polskiej jako miejsce męczeństwa i śmierci tysięcy Polaków. Działo się to głównie w tzw. więzieniu domowym (*Hausgefängnis*), utworzonym w części suterenu tego budynku. W znajdujących się tam celach przebywali stłoczeni więźniowie. Byli oni bez przerwy przesłuchiwanymi przez gestapowców wśród wymyślnych tortur i męczarni. Wielu więźniów nie przetrzymało tych katuszy i straciło życie, inni ponieśli znaczne szkody na zdrowiu. Kto przetrwał przesłuchania w Domu Żołnierza, przekazywany był do wspomnianego więzienia w Forcie VII, a od wiosny 1944 do Żabikowa, dokąd więzienie to przeniesiono.

20 I 1945 gestapowcy uciekli z Domu Żołnierza, paląc na jego podwórku dokumenty świadczące o popełnionych tam zbrodniach. Dom Żołnierza zamieniono na jeden z punktów oporu niemieckiego. W czasie walk o Poznań w 1945 został zburzony.

APP, Akta Namiestnika Rzeszy w Kraju Warty; APP, Akta Szefa Zarządu Cywilnego w Poznaniu; St. Nawrocki: *Policja hitlerowska w tzw. „Kraju Warty” w latach 1939 - 1945*. Poznań 1970.

Stanisław Nawrocki

Dopierała Ludwik Jan

(1892 - 1942) ps. „Jan”, podofic. rez. WP, czł. NOB, murarz.

Ur. 15 VIII w Leśnej Grobli pow. średzki. Mieszkaniec Kobylnicy pow. poznański. W I. 1914 - 15 służył w armii niemieckiej. W 1918 w stopniu sierż. wstąpił do Armii Józefa Hallera, z którą wrócił do Polski. W 1920 zdemobilizowany z powodu choroby. W 1926 wstąpił do OWP, następnie czł. SN.

W czerwcu 1940 zaprzysiężony do NOB przez sierż. Pawła Salenczewa („Jarząb”, „Olszyna”), mianowany komendantem Placówki NOB Kobylnica. Jego bezpośrednim przełożonym był ppor. Henryk Petermann („Lot”), komendant Rejonu Poznań-Wschód, potem – po aresztowaniu Petermanna – P. Salenczew. D. utrzymywał kontakty organizacyjne z Rejonem NOB Swarzędz. Opracowywał dla organizacji listę polskich kolaborantów z terenu gminy Kobylnica oraz prowadził drobny wywiad. Aresztowany i osadzony w więzieniu w Elblągu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Oleśnicy skazany 28 V 1942 na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu 28 VI 1942. Zgon nie został odnotowany w aktach więzienia i Urzędu Stanu Cywilnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 38/42; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Dopierała Marian

(1921 - 1942) ps. „Wrona”, czł. NOB, malarz pokojowy.

Ur. 16 III w Poznaniu. Mieszkaniec Poznania. W 1935 ukończył szkołę powszechną w Poznaniu, następnie terminował w zawodzie kaletnika. W WP nie służył. Od 1937 czł. SN. Do organizacji wprowadzony przez Józefa Warczaka. Dowódca sekcji organizacyjnej na Jeżycach. Aresztowany 17 II 1941 i osadzony w więzieniach w Elblągu i Pile. Skazany wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Pile 16 III 1942 na karę śmierci. Stracony 16 V 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 716; USC, Akt zgonu P-2570/1942.

Marian Woźniak

Dorn Stanisław

(1921 - 1991) ps. „Donecki”, „Dewajtis”, harcerz, czł. POZ i WOZZ.

Ur. 7 IV w Poznaniu, s. Nikodema i Marii z d. Wojciechowska. Do września 1939 czł. ZHP w stopniu HR, drużynowy 26. PDH. W październiku 1939 zaprzysiężony do POZ przez Józefa Maciejewskiego. W kwietniu 1940 kierował sekcją organizacyjną. Współpracował z redakcją pisma „Pobudka”. Aresztowany 24 VI 1940 przewiezony został do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza, a następnie osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau, Wrocław i Głogów. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Głogowie 20 VI 1942 skazał go na karę 10 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wrocławiu i w Rawiczu, a od 16 XII 1942 do 5 V 1945 w KL Mauthausen-Gusen. Do kraju wrócił w czerwcu 1945 w stanie trwałego kalectwa. Zmarł w Zielonej Górze 11 XI 1991.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 83/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa;

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Dota Franciszek

(1892 - 1943) ps. „Pień”, podofic. rez. WP, czł. NOB, robotnik leśny.

Ur. 16 X w Dachowej pow. śremski. Mieszkaniec Dachowej. Zaprzysiężony do NOB w styczniu 1940 przez Józefa Śwignia („Świerk”). Dla organizacji wykonywał schowki ziemne w lesie Drapalka I. Brał też udział w drukowaniu i kolportowaniu „Polski Narodowej”. Aresztowany 10 XI 1942, osadzony w Forcie VII i w więzieniu w Zwickau. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Rawiczu skazany 9 VI 1943 na karę śmierci. Stracony 9 VIII 1943 w więzieniu w Rawiczu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Drobiński Zenon

(1921 - 1942) ps. „Dop”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 8 V w Poznaniu. Jesienią 1939 wstąpił do WOW, później w WOZZ. Aresztowany latem 1940 przewiezony został do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza, a następnie osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Berlin-Alt Moabit. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 26 VIII 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony 26 IX 1942 w więzieniu Berlin-Plötzensee.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 103/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

„Drogowskaz” [Krotoszyn]

Pisemko wydawane przez Alojzego S. Matyniaka w Krotoszynie. Wychodziło w formie maszynopisu, w nakładzie 30 egz. Było adresowane do młodzieży i miało za- chęcić do działalności konspiracyjnej. Kol- portowano je wśród członków grupy „Od- rodzenie” i SzSz.

A. S. Matyniak: *Krótką informacją o dzia- lności tajnej organizacji młodzieżowej „Odrodzenie” w Krotoszynie w latach 1939 - 1945.* Krotoszyn 1975 mps w Mu- zeum Regionalnym w Krotoszynie.

Roman Macyra

Droliński Franciszek

(1896 - 1943) ps. „Drop”, podofic. zaw. żan- darmarii i podofic. ZWZ-AK.

Ur. 3 I w Prusach Wschodnich. Po od- byciu służby wojskowej w Grudziądzu przy- dzielony do żandarmerii 17 DP w Gnieźnie. Brał udział w wojnie 1939 w stopniu wach- mistrza. Jesienią 1940 wstąpił do ZWZ po zaprzysiężeniu przez por. Włodzimierza Turo- wskiego. Był dowódcą plutonu ZWZ-AK w Gnieźnie. Aresztowany 22 X 1942 i osa- dzony w więzieniu w Rawiczu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji w Rawiczu 24 IX 1943 skazany na karę śmierci. Stracony 13 X 1943 w więzieniu w Rawiczu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Drozd Bernard

(1915 - 1943) ps. „Marynarz”, „Roman”, podofic. marynarki wojennej, żołnierz WKZO, łącznik w akcji „Dorsze”.

Ur. 16 VII w Essen (Niemcy) w rodzinie polskich emigrantów-górników. Od 1919 wraz z rodziną mieszkał w Polajewie. W 1938 służył jako marynarz w marynarce wojennej w Gdyni. W 1939 powrócił do Polajewa, a następnie przeniósł się do Poznania. Praco- wał jako ślusarz.

W 1940 przez Nikodema Kaliszana za- przysiężony do ZWZ. W 1941 współpracował z szefem WKZO por. Zenonem Plucińskim, a po jego aresztowaniu działał nadal w grupie N. Kaliszana. Do akcji „Dorsze” wprowadzo- ny przez Michalinę Gorczykową. 10 VI 1941 organizował lokale dla jeńców w Łodzi. Uży- wał wówczas ps. „Roman”. 19 VI 1941 konwojował bezpośrednio grupę 3 jeńców brytyjskich z Widzewa do Łodzi. Aresztowa- ny przez Gestapo 10 XI 1941 i osadzony w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. W tym czasie zdradził go aresztowany jeńiec brytyjski mjr Ronald Bolton Littledale. 13 II 1942 wyrokiem Sądu Specjalnego (*Sonder- gericht*) w Poznaniu skazany na karę śmierci. 4 XI 1942 przewieziony na konfrontację do Łodzi, gdzie prowadzono śledztwo w spra- wie komórek akcji „Dorsze”, podległych Ko- mendzie Okręgu AK Łódź. Stracony w wię- zieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu 4 I 1943.

USC Poznań, Akt zgonu P-380/1943; Zbiory prywatne Edmunda Odorkiewicza w Katowicach.

Marian Woźniak

Drożak Bolesław

(1923 -) ps. „Żubr”, „Kawka”, „Stek”, czł. NOB i AK.

Ur. 17 V w Sobótce pod Ostrowem Wlkp. Nie ukończył gimn. w Śremie z po- wodu wybuchu wojny. W ramach tajnego nauczania uczył go prof. Adam Tomaszewski, ukrywający się w czasie wojny w Kórniku. 1 I 1940 rozpoczął pracę w betoniarni w Gą- dkach, gdzie został zaprzysiężony do NOB 5 VIII 1941 przez Stanisława Woźniaka. W I. 1940 - 42 przewoził tajne gazetki z leśniczów- ki Drapałka do Kórnika. Od 1942 reda- gował pismo „Bóg i Ojczyzna” pod ps. „Żubr” (Ż). Od lutego 1942 wcielony do AK z przydziałem do BIP w IR Środa („Mle- czarnia”). Po aresztowaniu 10 XI 1942 prze- bywał w różnych więzieniach i obozach kon- centracyjnych. Wyzwolony został 3 V 1945 z obozu w Rottau (filia obozu w Dachau). Po dojściu do zdrowia rozpoczął naukę

w polskim liceum w Salzburgu. W czerwcu 1946 zdał maturę, a następnie rozpoczął studia prawno-ekonomiczne na uniwersytecie w Madrycie.

W 1947 nawiązał pierwszy kontakt z rodziną i powrócił do kraju. Naukę kontynuował na UP. Od 1949 rozpoczął pracę. Był kierownikiem planowania w Dyrekcji Przemysłu Maszynowego. W 1954 przeniesiony służbowo do Warszawy. W 1957 został naczelnym dyrektorem Przedsiębiorstwa Automatyki Przemysłowej, w 1975 – naczelnym dyrektorem Centrali Handlu Zagranicznego „Metronex”. W l. 1983-88 był dyrektorem Delegatury „Metronex” na Węgrzech. Od 1 I 1988 jest na emeryturze.

FAK-V/302, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Drożak Henryk

(1922 - 1969), czł. NOB i ZWZ-AK, drogerzysta.

Ur. 27 I w Sobótce pod Ostrowem Wlkp. Mieszkaniec Kórnik pow. śremski. Po ukończeniu szkoły powszechnej i wydziałowej terminował w zawodzie kupieckim. W październiku 1939 wspólnie z Władysławem Małeckim („Szarak”) zorganizowali nasłuch radiowy w Zamku kórnickim i wydawali pisane na maszynie biuletyny radiowe. Zaprzysiężony do NOB wiosną 1940 przez Józefa Szczepaniaka („Wilk”). Został kierownikiem sekcji organizacyjnej NOB w Kórniku. Aresztowany przez Gestapo 10 XI 1942 i osadzony w Forcie VII. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 31 V 1943 skazany na 8 lat obozu karnego. Więziony w kilku więzieniach. Po wyzwoleniu wrócił do Poznania, gdzie po ukończeniu studiów pracował w przemyśle zielarskim. Zmarł w Poznaniu 30 V 1969.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754; FAK-V/302, Akta osobowe Bolesława Drożaka.

Marian Woźniak

Dudka Róża Maria

(1914 -) ps. „Irena”, ppor.c.w. AK.

Ur. 29 VI w Inowrocławiu, c. Stanisława i Joanny z d. Janowska. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczała do Szkoły Ćwiczeń przy Seminarium Nauczycielskim w Rogoźnie, a następnie do Prywatnego Seminarium SS Urszulanek w Pniewach, które ukończyła w 1933. W 1934 odbyła roczny kurs pedagogiczny w Lubocześnicy. Do wybuchu wojny 1939 była nauczycielką w szkole gospodarczej w Ostrowie Wlkp. Latem 1939 ukończyła Kurs Pogotowia Sanitarnego organizowany przez DOK nr VII. Nie została jednak zmobilizowana.

W l. 1939 - 42 prowadziła z własnej inicjatywy tajne nauczanie w zakresie szkoły powszechnej w Ostrowie Wlkp. 8 VIII 1942 została zaprzysiężona do AK przez kpt. Jana Kamińskiego („Franek”, „Rokita”). Początkowo była łączniczką w IR Ostrów Wlkp., a od 1 IX 1943 została szefem łączności konspiracyjnej w IR Ostrów Wlkp. Jednocześnie wykonywała szereg zadań zleczanych jej w ramach sztabu Okręgu Poznańskiego przez kpt. J. Kamińskiego. Organizowała służby legalizacji i sekretariat IR. Następnie do 15 X 1943 prowadziła sekretariat szefa Wydziału I sztabu Okręgu Poznańskiego AK. Awansowana do stopnia ppor. c.w. Aresztowana przez Gestapo z Łodzi 6 III 1944. Przeszła ciężkie śledztwo, początkowo w Kaliszu, następnie w więzieniu kobiecym Gestapo w Łodzi. Zbiegła z kolumny ewakuacyjnej 17/18 I 1945 i po przejściu frontu wróciła do Ostrowa Wlkp.

W l. 1946-47 odbyła kursy doszkaldające dla nauczycieli w Lesznie, Cieszynie i we Wrocławiu. Jako nauczycielka w Ostrowie Wlkp. była szykanowana z powodów politycznych, w 1952 pozbawiona prawa nauczania. Rehabilitowana w 1957. Przeszła na emeryturę w 1969.

Odznaczona: Krzyżem Kawalerskim OOP, Srebrnym Krzyżem Zasługi z Mieczami, Krzyżem AK, Medalem Wojska dwukrotnie.

30 XII 1947 wyszła za mąż za Franciszka Maciągą, oficera LWP. Dzieci: Bogdan, Renata, Włodzimierz.

FAK-V/388, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Dutkiewicz Stanisław

(1917 - 1942) ps. „Skiermont”, pchor. WP, czł. WOZZ.

Ur. 8 IV w Wójtostwie pod Śremem. Jako absolwent Gimn. im. J. Wybickiego w Śremie skończył w 1937 Dyw. Kurs Pchor. 14 DP. Zaprzysiężony wiosną 1940 do WOZZ przez Witolda Kurlanda i mianowany dowódcą sekcji organizacyjnej. Aresztowany 20 VI 1940 przewieziony został do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza, a następnie osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Berlin-Alt Moabit. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 28 VIII 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony we wrześniu 1942 w więzieniu Berlin-Plötzensee.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 86/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Dworczak Ignacy

(1895 - 1943) ps. „Ignys”, podofic. rez. WP.

Ur. 17 VI w Lipiu pow. gostyński. Po ukończeniu szkoły powszechnej pracował w gospodarstwie rolnym rodziców w Lipiu. W 1915 powołany do armii niemieckiej. Walczył na froncie zachodnim I wojny światowej. W grudniu 1918 wrócił do Lipia. W 1940 został wysiedlony z gospodarstwa i zamieszkał w Nowej Wsi. Latem 1941 spotkał się z Franciszkiem Paterkiem („Koralewski”), który nakłonił go do podjęcia działalności konspiracyjnej i zaprzysiął. Zlecono mu zadanie kolportowania ulotki „Do narodu Białego Orła” wydawanej przez F. Paterka. Aresztowany latem 1942. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Rawiczu 10 VII 1943 skazany na karę śmierci. Stracony 13 X 1943 w więzieniu w Rawiczu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 1/43; FAK-I/3, Dywersja, wywiad przedwojenny, CS; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Dymalski Edmund

(1917 - 1994) ps. „Walter”, „Wagner”, „Schmidt”, „Adamski”, ppor. rez. WP i AK.

Ur. 3 X w Ostrowie Wlkp., s. Piotra i Antoniny z d. Żórawska. Szkołę powszechną ukończył w 1932 w Ostrowie Wlkp., tam też uczęszczał do I Państwowego Gimn. i Liceum Ogólnokształcącego, gdzie w 1938 złożył egzamin dojrzałości. W 1939 ukończył Dyw. Kurs Pchor. 25 DP w Szczypiornie pod Kaliszem jako plut. pchor. i został powołany do 60 pp w Ostrowie Wlkp.

Brał udział w wojnie 1939. W czasie walk w Puszczy Kampinoskiej był ranny i znalazł się w szpitalu wojskowym w Modlinie. Po opuszczeniu szpitala wrócił do Ostrowa Wlkp. i podjął pracę w tartaku parowym, a od listopada 1940 w Zakładzie Elektrotechnicznym Kuscha jako księgowy. Od listopada 1942 aż do końca okupacji był zatrudniony w firmie *Holzindustrie-Oswald Hartmann* w Ostrowie. W maju 1942 zaprzysiężony do AK przez ppor. rez. Stanisława Pacynę. W l. 1942-44 pełnił funkcję komendanta Miasta, a w l. 1944 - 45 był komendantem Obwodu AK Ostrów Wlkp. W styczniu 1945, występując z ramienia IR Ostrów Wlkp., uzgodnił z wybranym na wiecu mieszkańców Ostrowa komendantem Ochotniczej Obrony Miasta por. AK inż. Kazimierzem Budą taktykę uczestniczenia oddziałów AK w walkach z Niemcami i sposób postępowania wobec Armii Czerwonej.

Po wojnie jako inwalida wojenny podjął pracę w Nadleśnictwie Glińnica, a w 1946 w Dyrekcji Lasów Państwowych Okręgu Poznańskiego w Poznaniu, studiując równocześnie na Wydziale Leśnym UP. Studia wyższe ukończył w 1949. W 1950 tworzył Rejon Przemysłu Leśnego w Ostrowie Wlkp., gdzie do 1954 pracował.

wał jako zastępca dyrektora. Skierowany następnie do organizowania prac naukowych w Instytucie Technologii Drewna w Poznaniu pracował tam do emerytury. Od 1954 mieszkał w Poznaniu. Był autorem licznych prac naukowych. W 1994 zmarł nagle w Ostrowie Wlkp., pracując nad historią tego miasta.

Żona Romana z d. Nentwig. Dzieci: Ana Krystyna i Przemysław Piotr.

FAK-V/11, Akta osobowe.

*Jerzy Pietrzak
Marian Woźniak*

Dyrbach Walerian Józef

(1915-1944) ps. „Boruta”, podofic. rez. WP i AK.

Ur. 10 III w Gólkowicach pow. kluczborski, s. Roberta i Katarzyny z d. Janicka. Szkołę powszechną ukończył w Gólkowicach. Następnie uczęszczał do gimn. w Kępnie. W l. 1935-37 odbywał zasadniczą służbę wojskową w 29 pskan, po czym do wybuchu wojny 1939. pracował w Urzędzie Gminy Bralin.

Zmobilizowany na wojnę 1939 do 25 DP. Od października 1939 mieszkał w Bralinie. W 1941 zaprzysiężony do ZWZ przez por. Kazimierza Kubickiego („Wrzosek”) i mianowany dowódcą Placówki ZWZ Bralin. Organizował przez Zofię Poswę komórkę, której zadaniem było zdobywanie blankietów dokumentów legalizacyjnych oraz kartek żywnościowych. Utrzymywał też bliżej nie określony kontakt z konspiracją polską we Wrocławiu przez rodzinę por. Donata Wyderkowskiego („Adam”, „Piekarz”). Aresztowany przez Gestapo z Łodzi 7 X 1944 przeszedł ciężkie śledztwo w Kaliszu i w Łodzi, gdzie zmarł z odniesionych obrażeń w listopadzie 1944.

FAK-I/1g, Samodzielny Obwód „Reduta”;
FAK-V/103, Akta osobowe Zofii Lemanik-Poswa; Zbiory prywatne Stanisława Mielczarka w Poznaniu.

Marian Woźniak

Dytkiewicz Stefan

(1916-1942) ps. „Kupała”, „Kubala”, czł. NOB, urzędnik.

Ur. 30 VII w Mogilnie. Ukończył szkołę powszechną w 1930, potem 4 klasy gimn. w Mogilnie i 2-letni kurs handlowy w 1936. Ok. 1935 zamieszkał w Swarzędzu pow. poznański i pracował w urzędzie gminnym. Czł. Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” i SN.

Na wojnę 1939 nie został zmobilizowany. W maju 1940 zaprzysiężony do NOB przez Henryka Petermanna („Elli”, „Lot”) i mianowany komendantem Miasta i Rejonu NOB Swarzędz, liczącego 40-60 czł. Zajmował się rozbudową struktur NOB i kolportażem gazetek „Dla Ciebie, Polsko” i „Polska Narodowa”. Aresztowany 28 I 1941 w czasie nieskutecznej próby zniszczenia archiwum organizacyjnego na cmentarzu w Swarzędzu. Więziony w Domu Żołnierza, w Forcie VII i w więzieniach w Rawiczu, Elblągu i Szamotulach. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Szamotulach 5 V 1942 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu 2 VI 1942.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 277;
USC Poznań, Akt zgonu P-3060/1942.

Marian Woźniak

Dywersonia niemiecka

Ogromna większość mniejszości niemieckiej była przesiąknięta ideologią narodowo-socjalistyczną. Tym samym stanowiła bardzo podatny grunt dla wszelkiego rodzaju dywersji. Organizowały ją *Reichsführer* SS Heinrich Himmler przez Służbę Bezpieczeństwa (SD) oraz Główne Dowództwo Wermachtu przez swój wywiad, przede wszystkim placówkę we Wrocławiu (*Abwehrstelle* VIII Breslau).

W sierpniu 1939 nazistowska SD wykonała szereg zamachów na położone w Polsce i na pograniczu Rzeszy gospodarstwa niemieckie oraz instytucje, aby wywołać wrażenie, że są one dziełem Polaków. Ze 180 planowanych zamachów przeprowadzono co najmniej 23, w 4 przypadkach odstąpiono od

wykonania, a 3 uniemożliwiła polska policja. Można też zasadnie przyjąć, że agenci prowokowali szereg antyniemieckich wystąpień, do których rząd polski starał się wszelkimi siłami nie dopuszczać, aby nie dawać argumentów nazistowskiej propagandzie. Na samym początku wojny taką prowokacją były strzały do cofającego się przez Bydgoszcz polskiego wojska, które aktywnie wystąpiło przeciw dywersantom. W propagandzie III Rzeszy mówiono o tzw. krwawej niedzieli bydgoskiej i uzasadniano nią degradację Polaków do roli „podludzi”.

Wspólną akcją Reichsführera SS i Abwehry było wysadzenie w powietrze dworca kolejowego w Tarnowie 28 VIII 1939. Zginęły wówczas 22 osoby, a 35 było rannych. Ten zamach miał wywołać represje wobec mniejszości niemieckiej w Polsce, ale rząd polski – chcąc temu przeciwdziałać – ukrył przed społeczeństwem polskim rozmiary wyrządzonych strat. Podano je do powszechnej wiadomości dopiero 31 VIII 1939. Wspólnym dziełem Reichsführera SS i wrocławskiej Abwehry były też sfingowane napady na radiostację w Gliwicach wieczorem 31 VIII 1939 oraz podobne zamachy dokonane nocą 31 VIII/1 IX 1939 na niemiecki urząd celny w Stodolach (Hochlinden) oraz na leśniczówkę w Byczynie (Pitschen). Chodziło o wywołanie w społeczeństwie niemieckim i za granicą wrażenia, że to Polska zaatakowała Niemcy. Abwehra wrocławska zorganizowała też szereg akcji bojowych skierowanych przeciw polskim instalacjom. Pierwszą akcją była próba opanowania 25 VIII 1939 prowadzącego do Słowacji tunelu pod Przełęczą Jabłonkowską. Napastnicy wycofali się, gdy się okazało, że wydany już 25 VIII 1939 rozkaz ataku na Polskę został odwołany w ostatniej chwili przez Hitlera. Drugą znacznie większą akcją była napaść na sztolnie kopalń górnośląskich. Przeprowadzili ją zwerbowani w Polsce Niemcy na kilka godzin przed rozpoczęciem generalnego ataku w nocy 31 VIII/1 IX 1939. Napastnicy ponieśli wówczas bardzo wielkie straty.

Na terenie niemal całej Polski z chwilą wybuchu wojny miała rozpocząć swą działalność niezwykle szeroko rozgałęziona sieć od-

działów bojowych (*Kampfgruppen*) i sabotażowych (*Sabotagegruppen*). Według ujawnionych niedawno planów i sprawozdań wrocławskiej Abwehry przewidziano na samą Wielkopolskę 66 oddziałów o łącznej sile 2300 ludzi, na całą zaś Polskę tyleż małych grup sabotażowych. Gdyby cały plan sabotażowy został wykonany, 1 IX 1939 wszystkie linie kolejowe zostałyby wielokrotnie przerwane, łączność telefoniczna uniemożliwiona, elektrownie w szeregu miast uszkodzone, a dworce wysadzone w powietrze. W końcowym sprawozdaniu Abwehry stwierdzono, że oddziały bojowe wykonały swe zadania w pełni, sabotażowe tylko w jednej piątej. To są przesadzone dane, gdyż przeprowadzona 1 IX 1939 przez polską policję akcja internowania podejrzanych Niemców w znacznej mierze udaremniła nazistowskie zamysły. 1 IX 1939 internowano ok. 10 tys. Niemców, których – z powodu rozbitcia systemu komunikacyjnego – musiano prowadzić pieszo w głąb kraju (do Berezny Kartuskiej). W RFN początkowo podaną liczbę 50 tys. internowanych obniżono do 15 tys.

Mniejszość niemiecka poniosła we wrześniu 1939 straty – 5792 ofiary śmiertelne. Ta liczba obejmuje dywersantów, żołnierzy polskich narodowości niemieckiej, ofiary niemieckich bomb i pocisków, zmarłych z wycieńczenia w czasie marszu i po powrocie z niego. Zdarzały się też mordy. Liczbę 5792 podwyższono na rozkaz Hitlera dziesięciokrotnie i w propagandzie nazistowskiej nieustannie ją powtarzano, aby usprawiedliwić szczególne „prawo” dla Polaków. Liczba ofiar śmiertelnych po odliczeniu zabitych dywersantów, żołnierzy polskich narodowości niemieckiej, ofiar niemieckich bombardowań wyniosła według naszych badań ok. 3 tys., według przeprowadzonych ponownie po wojnie w RFN ustaleń – 3841 (bez żołnierzy i ofiar wojny). Szacunkowo podwyższa się tę liczbę na 4-5 tys., gdyż rzekomo nie można było dotrzeć do wszystkich rodzin. Niemiecka liczba jest stanowczo za wysoka.

Nauka niemiecka zaprzeczała dotąd, jakoby istniała wspomniana wyżej sieć grup bojowych i sabotażowych. Nie wykluczała, że w toku wojny wrześniowej mogło wyjątkowo

dojść do kilku tylko akcji sabotażowych, nie było rzekomo dywersji w Bydgoszczy. Ponieważ szeroko zakrojona akcja dywersyjna nie posiadała żadnego wojskowego znaczenia, należy sądzić, że miała ona celem spowodować straty wśród mniejszości, aby można było „mordami” obciążyć Polaków.

K. M. Pospieszalski: *Sprawa 58 000 Volksdeutschow*. Poznań 1959 (Documenta Occupationis VII); tenże: *Nazi-Anschläge gegen deutsches Eigentum*. „Polnische Weststudien” 1953 nr 1; tenże: *Der 3. September in Bydgoszcz im Spiegel deutscher Quellen*. „Polnische Weststudien” 1953 nr 2; tenże: *O znaczeniu zamachu bombowego w Tarnowie*. „Przegląd Zachodni” 1985 nr 5-6.

Karol Marian Pospieszalski

Dziarnowski Alfons Franciszek

(1910 - 1995) ps. „Głowacz”, n.o. Karol Szubert, ofic. rez. lotn. WP, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 27 IX w Krzemieniewie pow. lubawski, s. Franciszka i Marianny z d. Jabłońska. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczył się dalej w gimn. neoklasycznym w Brodnicy. Po 5 klasach przeniósł się do Średniej Szkoły Handlowej Towarzystwa Kupców w Grudziądzu, a następnie do Szkoły Ekonomiczno-Handlowej w Krakowie, gdzie w 1931 zdał egzamin dojrzałości. W 1931 skończył Szkołę Pchor. Rez. Piechoty w Zambrowie. Po odbyciu ćwiczeń skierowany do I Baonu Balonowego w Toruniu w stopniu plut. pchor. W I. 1934 - 39 mieszkał w Grudziądzu. Czł. ZOR i PZZ.

25 VIII 1939 zmobilizowany do 2 kompanii balonowej w Warszawie w stopniu ppor. 2 IX 1939 ewakuowany w rejon Łucka; tam dostał się do niewoli sowieckiej. Więziony w Dubnie. Zbiegł z transportu ewakuacyjnego i po przekroczeniu linii demarkacyjnej udał się do Poznania, gdzie mieszkała jego żona. 15 XI 1939 zaprzysiężony do WOW przez Kazimierza Stańkiewicza, który przekazał go do dyspozycji komendanta WOW kpt. Leona Kmiołka („Pomian”). Po przeszkole-

niu przez L. Kmiołka został desygnowany na dowódcę Okręgu Północnego WOW, który miał obejmować Pomorze i Gdańsk. Jego szczególne zadanie polegało na zorganizowaniu kadry dowódczej WOW w Grudziądzu, Chojnicach i Tczewie. Ze względu na zagrożenie osobiste na tym terenie zobowiązał się do jej wyszukania w Toruniu. 14 XII 1939 wyjechał do Torunia, gdzie zorganizował lokal konspiracyjny w mieszkaniu swoich rodziców (ul. Mickiewicza). Tworząc pierwsze komórki konspiracyjne, nie ujawniał swojej przynależności do WOW. Do końca 1939 wyznaczył dowódców WOW w Chełmży, Kornatowie, Laskowicach, Tczewie i Chełmnie. Według akt Gestapo, opartych na meldunkach organizacyjnych zabranych przy aresztowaniu kpt. L. Kmiołka 6 VI 1940 w Poznaniu, w rejonie podlegającym D. było 130 - 180 czł. WOW-WOZZ. We własnych wspomnieniach opracowanych w 1994 podaje, iż faktyczny stan organizacji nie był mu znany, a systematyczny kontakt organizacyjny utrzymywał jedynie z 5 najbliższymi współpracownikami. Działalność ograniczała się do akcji ulotkowej i wywiadu. Wiosną 1940 nawiązał łączność z działającym w Toruniu Batalionem Śmierci za Wolność. Odbył rozmowy z por. Waldemarem Geringerem i ppor. rez. Alfonsem Zaborowskim, którzy powoływali się na związki z Batalionem Śmierci i z KOPol. Przystąpił na propozycję, by obie organizacje i WOW-WOZZ związać z ośrodkiem dowódczym w Warszawie. Kontakty, które D. nawiązał w Warszawie z drugorzędnymi żołnierzami ZWZ nie dały spodziewanych wyników. Wobec masowych aresztowań w Toruniu wyjechał niezwłocznie do GG. Początkowo zatrzymał się u żony w Sanoku, a w 1941 udał się do Warszawy, gdzie utrzymywał luźne kontakty z AK. Z nieznanego inspiracji został zatrudniony jako pracownik biurowy w placówce pomocniczej niemieckiego lotnictwa o nazwie *Außenstelle N*. 13 IV 1942 na podstawie legalnego paszportu niemieckiego odwiedził rodzinę w Toruniu. Tam dowiedział się, iż ciągle jest poszukiwany przez Gestapo. 23 X 1942 został aresztowany w Sanoku. Przeszedł ciężkie śledztwo w Toruniu, Bydgoszczy i w Poznaniu.

2 IV 1943 został osadzony w KL Auschwitz (Oświęcim), następnie w Mauthausen-Gusen, gdzie przebywał do wyzwolenia obozu.

Latem 1945 wrócił do kraju. Początkowo mieszkał w Sanoku, potem w Słupsku, Szczecinie i w Warszawie. Do emerytury w 1968 pracował w Naczelnej Radzie Spółdzielczej i w Polskim Towarzystwie Lekarskim. Zmarł w Warszawie 14 XII 1995.

Żona Hildegarda. Druga żona Eugenia z d. Zubrycka. Dzieci: Jerzy, Danuta, Krystyna, Andrzej.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 445; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; FAK-V/225, Akta osobowe.

Marian Woźniak

E

Effert Edmund

(1889 - 1944) ps. „Janusz”, „Jan”, ofic. sł. stalej WP, czł. NOB, WTOP, NOW, AK, NSZ i CS.

Ur. 21 XI w Koronowie, s. Feliksa, prawnika i Józefy z d. Jeske. W l. 1903-10 uczęszczał do gimn. w Inowrocławiu, a od 1 X 1912 do 1 X 1913 odbył roczne przeszkolenie w 140 pp armii niemieckiej. 22 VIII 1914 zmobilizowany do armii niemieckiej walczył na froncie zachodnim. 5 IX 1918 mianowany ppor. Od 24 IV 1919 w Armii Wielkopolskiej w 3 pswłkp jako dowódca 12 kompanii. Ze starszeństwem 1 VIII 1918 mianowany do stopnia kpt., 15 XI 1919 dowódca 3 baonu 57 pp na froncie polsko-bolszewickim. Brał udział w walkach o Boguszowice, wyróżniając się męstwem. Od 2 I do 15 III 1921 dowodził baonem szturmowym 57 pp. Rozkazem personalnym Ministerstwa Spraw Wojskowych nr 13/1922 awansowany do stopnia mjra. Od 29 VIII do 6 XI 1925 odbył kurs kwatermistrzowski. W l. 1926 - 28 był kwatermistrem 57 pp. Rozkazem personalnym Mi-

nisterstwa Spraw Wojskowych nr 3/1928 awansowany do stopnia pplka. W l. 1931 i 1934 szef PKU w Bydgoszczy. 28 IV 1934 przeniesiony w stan spoczynku. Od 1935 aktywnie uczestniczył w pracach organizacji kombatanckich, głównie w FPZOO. Brał także udział w tajnych przygotowaniach obronnych sztabu DOK nr VII. Współpracował z mjrem Stefanem Łukowiczem. Był współautorem koncepcji „Żelaznej Brygady” i „Rezerwowej Brygady”. Brał udział w tworzeniu TOK, a od maja 1939 był czł. CS.

Na wojnę 1939 nie zmobilizowany. 6 IX 1939 udał się do Warszawy i walczył w jej obronie. 29 IX 1939 przez pplka J. Namysła skontaktował się z gen. M. Karaszewiczem-Tokarzewskim, który zaprzysiął go do SZP z zadaniem organizowania zawiązków w Poznaniu. Do realizacji tych zadań nie doszło. E. nawiązał ścisłą współpracę z NOB i WOW. 21 VI 1940 został aresztowany przez Gestapo, po 6-miesięcznym śledztwie zwolniony. Wysiedlony z Poznania do Naramowic, gdzie zamieszkał wraz z rodziną. W marcu 1942 nawiązał kontakt z komendantem

Poznańskiego Okręgu NOW por. Marianem Kwiatkowskim („Konrad”). Jednocześnie przyjął tytularnie funkcję komendanta WTOP. Jesienią 1942 prowadził pertraktacje z plkiem Henrykiem Kowalówką w sprawie akcji scaleniowej z AK. Po utworzeniu NSZ był czł. Komendy Okręgu X NSZ. Nadal utrzymywał kontakty z M. Kwiatkowskim. Zdekonspirowany przez agenta Gestapo został aresztowany ponownie 7 XI 1943. Był wielokrotnie przesłuchiwany w Domu Żołnierza, w Forcie VII i w Żabikowie. Dwukrotnie wywieziony na konfrontacje do Łodzi. Zmarł z wycieńczenia i obrażeń odniesionych w śledztwie 7 VI 1944 w Żabikowie.

Odznaczony: Krzyżem *Virtuti Militari* V i IV klasy, Krzyżem Walecznych trzykrotnie, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym pośmiernie.

Żona Teofila z d. Goździejewska, s. Janusz.

CAW, Akta VM nr 2364, nr 2472; TU NRL nr 16; FAK-V/284, Akta osobowe; Zbiory prywatne Leszka Żebrowskiego w Warszawie.

Rafał Sierchuła

Egzekucje publiczne i tajne

Stanowiły najbardziej tragiczne ogniwo systemu eksterminacji bezpośredniej narodu polskiego, realizowanego przez hitlerowskiego okupanta od pierwszych dni września 1939. Egzekucje przeprowadzane były już przez wkraczające na teren Wielkopolski jednostki Wehrmachtu (4 i 8 armii). Miały charakter wybitnie represyjny, aby terrorem zastraszyć i złamać wszelkie próby oporu ze strony ludności polskiej. Od 2-3 IX 1939 tylko w dwu miejscowościach (Torzeńcu i Wieruszowie) rozstrzelano ponad 130 osób. Szczególna eskalacja zbrodni dotknęła Polaków zamieszkałych w powiatach nadgranicznych, gdzie w pierwszej dekadzie września 1939 rozstrzelano ok. 800 osób. Szlak przemarszu jednostek Wehrmachtu zaznaczony został pasmem kilkudziesięciu egzekucji masowych, skierowanych głównie przeciwko

członkom straży obywatelskiej. Tylko w pow. gnieźnieńskim, w związku z obroną Klecka przez ludność cywilną, w kilkunastu egzekucjach rozstrzelano blisko 300 Polaków.

W celu przeprowadzenia pełnej pacyfikacji Wielkopolski utworzono specjalną VI grupę operacyjną Sipo i SD (*Einsatzgruppe VI Sipo und SD*), której dwa komanda (EK 14/VI i EK 15/VI) dokonały jesienią 1939 w ramach akcji „politycznego oczyszczania terenu” (*politische Flurbereinigung*) kilkadziesiąt egzekucji publicznych. Na podstawie sporządzonych przed wojną list proskrypcyjnych (*Fahndungsbuch*) przeprowadzono w pierwszej kolejności masowe aresztowania mieszkańców tego regionu, głównie przedstawicieli inteligencji, działaczy polskiego życia politycznego, gospodarczego, powstańców wielkopolskich. Wszelkie działania miały zgodę naczelnych władz okręgu (także inspirację Arthura Greisera) według specjalnego scenariusza: aresztowanie miejscowej ludności i powołanie policyjnego sądu doraźnego (*Standgericht*) w ramach poszczególnych EK. Sąd działał według jednego schematu: sprawdzenie personaliów podsądnych, wysłuchanie opinii miejscowych „ekspertów” – *Volksdeutschów*, wyrokowanie głównie jednej kary – śmierci, którą wykonywano publicznie w centralnym punkcie miasta na oczach spędzonej pod przymusem ludności polskiej.

Największą falę egzekucji publicznych odnotowano 20, 21 i 23 X 1939, kiedy to w 14 miejscowościach powiatów gostyńskiego, leszczyńskiego, śremskiego i średzkiego rozstrzelano ok. 300 osób, głównie zakładników oraz osoby aresztowane w samym dniu egzekucji.

Od 1940 egzekucje publiczne wykonywano głównie pod pretekstem przeprowadzanych akcji antyniemieckich przez polski ruch oporu, zamachów na funkcjonariuszy niemieckiej policji oraz udzielania pomocy zbiegłym jeńcom wojennym. 22 V 1941 w Miejskiej Górcy rozstrzelano 25 Polaków (głównie więźniów Fortu VII w Poznaniu), 7 VI 1941 w Wolicy pod Kaliszem – 22 Polaków, 22 VIII 1941 w Kościelnej Wsi – 22 Polaków, 9 VII 1942 w Tuchorzy pod Wol-

sztynem powieszono 15 osób. Pokazowymi egzekucjami kierowali także osobiście członkowie kierownictwa Gestapo z Poznania, m.in. SS-Sbf. H. Bischoff (Miejska Górka), SS-Sbf. H. Zimmermann (Tuchorza).

W końcowym okresie okupacji było kilkanaście przypadków rozstrzeliwania publicznego Polaków, głównie przez wycofujące się jednostki Wehrmachtu i Waffen SS, m.in. 20 I 1945 w Ostrzeszowie, 21 I 1945 w Pleaszewie, 22 I 1945 w Marchwaczu pod Opątkówkiem (ok. 60 osób). Ogółem zginęło w nich ok. 150 osób.

Zdecydowaną większość stanowiły jednak egzekucje tajne lub utajnione, przeprowadzane przez cały okres okupacji przez różne formacje policji, Wehrmacht, a także miejscowych Niemców. Już we wrześniu 1939 terenowe agendy *Einsatzgruppe VI* przeprowadzały na własny rachunek zarówno egzekucje publiczne, jak i tajne. Ze szczególnej represyjności zasłynęło kilka *Außendienststelle der EG VI*, m.in. w Środzie Wlkp. Przeprowadziła ona egzekucję 12 IX 1939 w Nekli i 17 IX 1939 na łąkach kijewskich pod Środą. Funkcjonariusze placówki w Szamotulach tylko w listopadzie 1939 rozstrzelali na mocy wyroków Standgerichtu na terenie lasów bytyńskich i obrzyckich ok. 250 Polaków. Największej tajnej egzekucji w północnej Wielkopolsce dokonali funkcjonariusze placówki w Chodzieży 7 XI 1939 na terenie Wzgórz Morzewskich nad Notecią, gdzie zginęło 41 osób. Jesienią 1939 miejscowi Niemcy, zrzeszeni głównie w organizacji *Selbstschutz*, dopuścili się kilkudziesięciu egzekucji utajnionych na polskich sąsiadach, przede wszystkim w powiatach: chodzieskim, obornickim, wągrowieckim.

W tym samym okresie, w ramach rozpoczętej akcji likwidacji umysłowo chorych, przeprowadzono egzekucje na pacjentach zakładu psychiatrycznego z Owińsk (w lasach rożnowskich pod Obornikami) i domu opieki społecznej w Śremie (w lasach sownieckich pod Mosiną). W okresie od października 1939 do wiosny 1941 wykonywano wyroki policyjnych sądów doraźnych m.in. na więźniach Fortu VII na terenie podpoznańskich lasów (m.in. w okolicy Dąbrów-

ki, Pałędzia, Sierosławia, Zakrzewa). Samo miasto Poznań było także miejscem tajnych rozstrzeliwań Polaków, szczególnie jesienią 1939 – m.in. w Lasku Dębińskim, w okolicy jeziora Rusalka.

Egzekucje przeprowadzano również w więzieniu policyjnym Gestapo – w Forcie VII, potem w Żabikowie, głównie na członkach konspiracji. W Forcie VII np. 6 I 1940 rozstrzelano grupę 15 uczonych i przedstawicieli poznańskiej inteligencji, 8 I 1943 członków WKZO. Na terenie obozu w Żabikowie tylko latem 1944 odbyło się 8 egzekucji na członkach kierownictwa Okręgu Poznańskiego AK (65 osób). Jeszcze w styczniu 1945 przeprowadzono dalsze 3 egzekucje na więźniach tego obozu (głównie na terenie pobliskiego cmentarza), rozstrzeliwując 40 osób. Załogę tego obozu obciąża jeszcze egzekucja 24 I 1945 w Łomnicy pod Nowym Tomysłem, dokonana na 24 uczestnikach marszu ewakuacyjnego. Największą utajnioną egzekucję masową przeprowadzili funkcjonariusze Gestapo na członkach polskiego ruchu oporu 16 i 19 I 1945 w lesie skarszewskim pod Kaliszem, rozstrzeliwując ok. 70 osób.

Nie jest w chwili obecnej możliwe określenie przybliżonej liczby ofiar tej formy bezpośredniej eksterminacji ludności polskiej, realizowanej konsekwentnie na rozkaz bądź za pełną aprobatą naczelnych władz. Oblicza się, że tylko do końca 1939 zginęło w Wielkopolsce blisko 10 tys. osób.

OKBZPNP1PN Poznań, Akta śledztw przeprowadzonych w l. 1967 - 1986 w sprawie zbrodni dokonanych na ludności polskiej przez Gestapo (i inne formacje policyjne), Wehrmacht, Selbstschutz na terenie Reichsgau Wartheland w l. 1939-1945; H. Zimniak: *Rejestr miejsc i faktów zbrodni popełnionych na terenie województwa poznańskiego w latach 1939 - 1945*. Poznań 1987 mps; tenże: *Rejestr miejsc i faktów zbrodni popełnionych na terenie województwa leszczyńskiego w latach 1939 - 1945*. Poznań 1987 mps; tenże: *Rejestr miejsc i faktów zbrodni popełnionych na terenie województwa pińskiego w latach 1939 - 1945*. Poznań 1988 mps.

Henryk Zimniak

Eichstaedt Zbigniew

(1914 - 1942) ps. „Brulion”, żołnierz NOB i ZWZ, nauczyciel.

Ur. 31 V w Bydgoszczy. Szkołę powszechną i gimn. ukończył w Bydgoszczy. W 1935 odbył Dyw. Kurs Pchor. 15 DP w 62 pp w Bydgoszczy. Mieszkaniec Rogalinka pow. śremski. W końcu 1939 przystąpił do NOB na wniosek Wacława Adamskiego. Wiosną 1940 zaprzysiężony do ZWZ przez ppor. Edmunda Kamińskiego („Mlot”) i mianowany jego adiutantem. Brał udział w budowie schowków ziemnych, w których gromadzono broń i materiały wybuchowe w Psarskiem i w Rogalinku pow. śremski. Od początku 1941 redagował „Biuletyn Radiowy” i drukował „Ku wolności”. Aresztowany 2 IX 1941, osadzony w Forcie VII i w więzieniu w Elblągu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Elblągu 16 VII 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 22 VIII 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

„Einsatz”

Używana popularnie przez Polaków nazwa obowiązku udziału Polaków w wieku od 15 do 65 lat w budowie umocnień obronnych (*Notdienstverpflichtung*), wprowadzonego 30 VII 1944 przez Arthura Greisera jako komisarza obrony Rzeszy na Kraj Warty. Władze Kraju Warty skierowały do tego rodzaju prac ponad 300 tys. Polaków, którzy wykonywali je pod nadzorem Niemców poza miejscem stałego zamieszkania. Pracowali oni na otwartej przestrzeni, w porze jesiennych, deszczowych, chłodnych dni bez odpowiedniej w takich warunkach atmosferycznych odzieży, często również i bez wystarczającej ilości żywienia. Długość dnia pracy trwała kilkanaście godzin. Mieszkali przeważnie w nie opalanych, nie dostosowanych do tego celu pomieszczeniach (stodołach, remizach stra-

żackich, różnego rodzaju barakach). Te bardzo trudne warunki pracy i mieszkania spowodowały pogorszenie stanu zdrowia przebywających na „Einsatzu” Polaków, z których część powróciła do domu po kilku bądź kilkunastu tygodniach jego trwania z reumatyzmem, owrzodzeniami, skomplikowanymi przebiegami i innymi jeszcze rodzajami chorób.

APP, Der Reichsstatthalter im Reichsgau Wartheland.

Czesław Łuczak

Ekspozytura Wywiadowcza WSK w Poznaniu

Organizacja wywiadowcza utworzona wiosną 1940 w środowisku przedwojennych instruktorek PWK w Poznaniu z zadaniem prowadzenia wywiadu wojskowego i przemysłowego. Działała do wiosny 1943 i była podporządkowana komendantowi głównemu ZWZ-AK w Warszawie za pośrednictwem mjr Marii Wittek („Mira”). Stanowiła wyspecjalizowany pion wewnątrz Ekspozytury WSK, stąd nie posiadała oddzielnego kierownictwa. W jej skład wchodziły siatki wywiadowcze (2 - 3 wywiadowców) lub samodzielni wywiadowcy – początkowo kobiety, a od 1941 także mężczyźni. Łącznie liczyła 30 członków. Do końca 1942 kierowała nią ppor. c.w. Marianna Marszałkowska („Wanda”), a od stycznia 1943 do 29 IV 1943 ppor. Maria Ładecka („Iza”, „Irka”). Wywiad dotyczył obiektów wojskowych i przemysłowych. Siatkę w rejonie Poznania zorganizowała por. Halina Kulczak („Dora”). W 1941 siatka rozpoznawała niemiecką koncentrację wojsk do napaści na ZSRR, a następnie pod kierownictwem Wandy Gajewskiej („Krystyna”) prowadziła rozpoznanie wywiadowcze DWM (HCP). Informacje z zakładów *Posener Gummiwerke* dostarczała Halina Talarczyk („Muzka”). W rejonie węzła kolejowego Leszno wywiad prowadziła samodzielnie Janina Błażejewska („Ludka”). Podobne działania wykonywały: w Środzie Czesława Kowandy, w Rawiczu Maria Lipowska i Helena Jabłoń-

ska, a we Włocławku Maria Nowicka („Marlena”). Od wiosny 1942 wywiadowcą Ekspozytury był pchor. Feliks Tylman („Michalski”), który opracował topografię niemieckiego lotniska *Focke Wulf* w Krzesinach oraz dostarczał informacje wywiadowcze z zakładów *Focke Wulf* i z firmy *Ergo Motor* w Poznaniu. Główną skrzynkę Ekspozytury prowadziła w Poznaniu Stanisława Kostencka („Wróbelek”).

Ekspozyturą interesował się nieprzerwanie Oddział II KG AK, dążąc do jej bezpośredniego podporządkowania z pominięciem mjr Marii Wittek. Działania te przerwały masowe aresztowania w WSK, prowadzone przez Gestapo od 29 IV 1943.

FAK-I/7, Wojskowa Służba Kobiet.

Marian Woźniak

Elantkowski Bronisław

(1899 - 1942) ps. „Czarny Łosoś”, ofic. rez. WP, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 19 VIII w Gnieźnie. Powstaniec wielkopolski 1918, następnie uczestnik wojny polsko-bolszewickiej. Po ukończeniu Dyw. Kursu Pchor. mianowany ppor. rez. WP. Na wojnę 1939 zmobilizowany. Zaprzysiężony w listopadzie 1939 przez Stanisława Gramackiego do WOW otrzymał polecenie utworzenia grupy terenowej w Gnieźnie. Aresztowany latem 1940 przewieziony został do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza, a następnie osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Trzemesznie 2 VI 1942 skazał go na karę śmierci. Zgilotynowany 6 VII 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 54/42; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Engel Dzierżysław Kazimierz

(1921 - 1942) ps. „Kier”, czł. POZ i WOZZ.

Ur. 10 IV w Poznaniu, s. Kazimierza i Marianny z d. Sobczyńska. Po ukończeniu

szkoly powszechnej był uczniem Technikum Mechanicznego w Poznaniu. Od początku okupacji zatrudniony jako ślusarz w Zakładach Siły, Światła i Wody w Poznaniu. Jesienią 1939 wstąpił do POZ. Od kwietnia 1940 czł. WOZZ. Aresztowany 7 VI 1940 wraz z ojcem Kazimierzem przewieziony został do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza, a następnie osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Berlin-Alt Moabit. W czasie gdy był we Wronkach, zaaresztowano jego matkę Mariannę i 11-letniego brata Zbyszka, których – po odmowie przez rodzinę wpisania się na DVL – osadzono w obozie w Konstancynie pod Łodzią. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 13 VIII 1942 skazał go na karę śmierci. Zgilotynowany 13 IX 1942 w więzieniu Berlin-Plötzensee.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 83/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Engel Kazimierz

(1885 - 1945) ps. „Dłuto”, podofic. rez. WP, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 6 XII w Gnieźnie, s. Karola i Michaliny z d. Różańska. W l. 1905 - 06 powołany do armii niemieckiej. Brał udział w I wojnie światowej. W l. 1921 - 39 zatrudniony w Zakładach Siły, Światła i Wody w Poznaniu jako mistrz stolarski. W listopadzie 1939 zaprzysiężony do POZ przez Feliksa Weissa. Aresztowany 7 VI 1940 wraz z synem Dzierżysławem i bratankiem Marianem przewieziony został do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza, a następnie osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Berlin-Alt Moabit. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG)

na sesji wyjazdowej w Berlinie 13 VIII 1942 skazał go na karę 3 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu w Rawiczu. Ze względu na zły stan zdrowia został skierowany na oddział szpitalny tego więzienia w Miejskiej Górcie pod Rawiczem, gdzie zmarł przy ewakuacji w styczniu 1945. Odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi.

Żona Marianna z d. Sobczyńska. Dzieci: Dzierżysław, Janusz, Zbyszko.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 83/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory prywatne Zbyszka Engla w Poznaniu; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Ermanowicz Roman

(1901-1944) ps. „A-1”, podofic. rez. WP i AK, referent wywiadowczy Siatki Wywiadowczej „S-VII”, księgowy.

Ur. 5 VI w Berlinie. W okresie okupacji zatrudniony w księgowości *Posener Gummiwerke* („Stomil”). W 1941 wstąpił do grupy konspiracyjnej organizowanej przez W. Ławrentjewa. Zaprzysiężony wiosną 1942. Realizował zadania wywiadowcze w miejscu pracy, m.in. dokonywał odpisów dokumentów dotyczących produkcji dziennej, sieci kooperacyjnej, wykorzystania doświadczeń z roślinami kauczukopodobnymi. Dostarczał dla potrzeb wywiadu próbki gumy z zakładu doświadczalnego „Buna”. Opracował także plany topograficzne *Posener Gummiwerke*. Aresztowany przez Gestapo 22 X 1943 w miejscu pracy. Przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza, w Forcie VII i w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. 13 XII 1943 przekazany do więzienia w Lipsku, skąd 24 IV 1944 został przewieziony do Berlina. 26 IV 1944 skazany na karę śmierci przez Trybunał Ludowy w Berlinie (*Volksgesichtshof*). Stracony 12 VI 1944 w więzieniu w Brandenburg/Havel-Görden.

FAK-I/4, Wywiad Okręgu Poznańskiego i KG AK.

Marian Woźniak

Etyka walki AK z Niemcami

W działalności konspiracyjnej i bojowej AK dużą rolę przypisywano zasadom moralnym. W Okręgu Poznańskim AK etykę walki określała Instrukcja organizacyjna nr 1/I z 1942, ponowiona pod tym samym numerem w 1943. Zawierała ona w formie dekalogu następujące zasady: „[...] obowiązuje rycerskość w walce. Nie można podejmować działań niezgodnych z własnym sumieniem; niszczyć wszystko co służy okupantowi; oszczędzać życie i zdrowie bezbronnym kobiet, dzieci i zwierząt; wykluczona jest rywalizacja z okupantem w jego zbrodniczych praktykach; naród zbrodniarzy i bandytów niech zostanie izolowany wśród narodów Europy i świata; w walce obowiązuje praworządność – istnieje państwo i prawo, które jest egzekwowane przez Sądy Specjalne [...]. Na całym obszarze [Okręgu ?] obowiązują zasady stanu wojennego. Tylko stan wyższej konieczności upoważnia do działań pozasądowych [...]”.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK.

Marian Woźniak

Eulenfeld Rudolf

(1899-1973) ps. „Spiegel”, „Leon”, podofic. rez. WP, ZWZ-AK, szewc.

Ur. 20 IV w Łodzi, s. Emila, urzędnika komunalnego i Marii z d. Berger. W 1913, po przeniesieniu się rodziców do Łasku, podjął naukę zawodu w rzemiośle szewskim. W l. 1916-19 był czl. POW i PPS. Po ukończeniu nauki zawodu wstąpił jako ochotnik do WP 29 III 1919. W 1923 zdał egzamin mistrzowski w Łasku, a w 1924 przeniósł się do Ostrowa Wlkp., gdzie założył własny warsztat szewski. W l. 1928-31 pracował jako robotnik w warsztatach naprawczych PKP w Ostrowie, później powrócił do własnego warsztatu szewskiego. W lutym 1938 ukończył specjalny kurs dla kadry obrotu przeciwlotniczej. W sierpniu 1939 wziął

udział w tajnym wojskowym przeszkoleniu związanym z dywersją specjalną, zorganizowanym w Biedrusku pod Poznaniem przez Oddział II Sztabu Głównego WP. Pod koniec sierpnia 1939 otrzymał materiały bojowe. Włączony został do Rejonu TOK Ostrów Wlkp.

W listopadzie 1939 zaprzysiężony przez por. Jana Kamińskiego; na jego polecenie wpisał się na DVL. Od 1941 został organizatorem kwatery głównej sztabu IR ZWZ-AK Ostrów Wlkp. Pełnił także funkcję kuriera pomiędzy Ostrowem Wlkp. a Poznaniem i Warszawą. Od sierpnia 1942 przechowywał w swoim mieszkaniu insp. rej. AK kpt. Wacława Maika oraz broń i materiały wybuchowe. 9 III 1944 został aresztowany i po pobycie w wielu więzieniach doczekał wiosną 1945 wyzwolenia przez armię amerykańską na terenie Grazu w Austrii.

Po powrocie do Ostrowa Wlkp. 28 VI 1945 został aresztowany i postawiony przed sądem za wpisanie się na DVL. Po wyroku uniewinniającym zwolniony z więzienia 28 X 1946. W l. 1947-60 prowadził własny warsztat szewski, później pracował w Spółdzielni Inwalidów „Strażak” w Ostrowie Wlkp. Zmarł 27 VII 1973 w Ostrowie Wlkp., pochowany na miejscowym cmentarzu przy ul. Limanowskiego. Odznaczony m.in. Krzyżem Partyzanckim, Medalem Zwycięstwa i Wolności.

Żona Jadwiga z d. Mierzwiak. Dzieci: Edward, Łucja, Bolesław, Irena.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Henryk Zimniak

Ewert-Krzemieniewski Witold
do 1921 Ewert Witold (1913-1990), czł. org. „Ojczyzna”.

Ur. 21 XI w Berlinie, s. Edmunda, ap-tekarza i Martynty z d. Pospieszalska. Był uczniem Gimn. im. Ignacego Paderewskiego w Poznaniu. W 1931 przerwał naukę w szkole średniej i rozpoczął pracę zawodową. Ró-

wnocześnie w l. 1932-35 podjął studia w Wyższym Katolickim Studium Społecznym, które ukończył. W l. 1931-39 pracował: w biurze KSMM, redakcji „Tęczy”, Związku Gospodarczym Spółdzielni Mleczarskich w Poznaniu, Polsko-Brytyjskim Towarzystwie Okrętowym w Gdyni, pływając na s/s „Warszawa”, w Powiatowym Urzędzie Rozjemczym na stanowisku sekretarza i od marca 1939 w Spółdzielni Spożywców „Zgoda” w Poznaniu. Ponadto w l. 1935-37 współpracował z Polską Agencją Informacji Handlowej jako korespondent woj. poznańskiego.

Po wybuchu wojny dalej pracował w Spółdzielni „Zgoda” (przemianowanej na *Eintracht*). Należał do zespołu osób, z których inicjatywy powstała org. „Ojczyzna”. W utworzonym w lipcu 1940 Biurze Głównej Delegatury Rządu RP dla ziem polskich wcielonych do Rzeszy kierował Wydziałem Finansowym. W toku kolejnych aresztowań przez Gestapo członków Biura 24 IV 1942 został aresztowany wraz z młodszym bratem Stanisławem pod zarzutem działalności konspiracyjnej w SN i osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Był świadkiem wyprowadzenia na egzekucję 7 VII 1942 grupy działaczy org. „Ojczyzna” i członków Biura Delegatury Rządu. We wrześniu 1942 przewieziony do KL Mauthausen-Gusen i tam doczekał się wyzwolenia.

Znalazł się w polskim obozie Haren n. Ems i tamże, przez pewien czas, pełnił funkcję burmistrza miasta. Zdecydował się na wyjazd do Kanady. Przez wiele lat w warunkach typowych dla polskiego emigranta kolejno był drwalem, rolnikiem i robotnikiem fabrycznym. Po przejściu na emeryturę zamieszkał wraz z rodziną w Winnipeg w Kanadzie. Zmarł 6 IX 1990.

Żona Halina z d. Stankiewicz. Dzieci: Zofia, Jerzy.

IZ Dok-II/356; IZ Dok-III/79; OKBZPNPIP
Łódź, Gestapo Łódź t. 238 k. 222.

Aleksandra Smoczkiewicz

F

Fabiańczyk Edward

(1913 - 1942), czł. NOB.

Ur. 23 IX w Eickel (Niemcy), s. Marcina i Wiktorii z d. Latanowicz. Rodzina z Niemiec powróciła do kraju w 1913, osiedlając się w Kościanie. Po ukończeniu szkoły powszechnej F. podjął dalszą naukę w kościańskim Gimn. im. św. Stanisława Kostki, uzyskując w 1931 maturę. Rozpoczął studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP. Po 3 latach zmuszony był naukę przerwać i podjął pracę w prywatnej firmie W. Czajki w Kościanie.

W 1939, nie mając przeszkolenia wojskowego, zaangażował się w pracę konspiracyjną i współuczestniczył z T. Skrzypczakiem w założeniu NOB w Kościanie na początku 1940. Jej członkowie zdradzeni zostali przez konfidenta Gestapo Zenona Ciemniejewskiego („Aleks”), który przeniknął do szeregów organizacji. F. aresztowany został wraz z T. Skrzypczakiem 16 X 1941. Przez krótki czas przetrzymywany był w kościańskim więzieniu przy ul. Targowej, następnie przewieziony do więzienia policyjnego w Forcie VII w Poznaniu. Pomimo tortur nikogo z organizacji nie wydał. 14 IV 1942 przewieziony został wraz z T. Skrzypczakiem do więzienia w Pile, gdzie na sesji wyjazdowej 10 VII 1942 Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) skazał ich obu oraz czterech innych Polaków na śmierć. Wyrok wykonano 21 VIII 1942 przez ścięcie gilotyną w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

W 48 rocznicę śmierci, 8 XII 1990, na ścianie kościańskiego ratusza odsłonięta została tablica pamiątkowa poświęcona F. i T. Skrzypczakowi.

Żona Emilia z d. Waldheim. Dzieci: Włodzimierz, Edward, Ewa, Zdzisława Róża.

Zbiory własne autora w Kościanie.

Piotr Bauer

Falewicz Kazimierz

(1898 - 1994) ps. „Mścibór”, „Antoni”, „Suwalski”, „Czerwiński”, ofic. art. WP, AK, NSZ.

Ur. 23 X w Wilnie. Uczyl się w szkole handlowej w Petersburgu, gdzie w 1916 otrzymał świadectwo dojrzałości. Od stycznia do sierpnia 1917 szkolił się w Michajłowskiej Szkole Artylerii w Petersburgu. Następnie od lipca 1918 był oficerem I Polskiego Korpusu gen. Józefa Dowbor-Muśnickiego. Po powrocie do kraju od listopada 1918 służył jako ochotnik w WP. Początkowo brał udział w działaniach grupy mjr. Władysława Bończy-Uzdowskiego na Wołyniu, potem był instruktorem kadry artylerii w Lublinie. Uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej. W 1923 ukończył studia na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie.

Brał udział w kampanii wrześniowej. Ciężko ranny pod Kutnem 16 IX 1939. Od 17 IX 1939 do listopada 1940 przebywał w szpitalach. Po wyjściu ze szpitala został wciągnięty do pracy konspiracyjnej przez płka dypl. Tadeusza Kurcjusza. W styczniu 1941 podporządkował się ZWZ. Pełnił służbę w Okręgu AK Warszawa-Miasto jako komendant Rejonu I. Od lipca 1943 do lipca 1944 w dyspozycji KG AK. Nawiązał również kontakt z NSZ, pełniąc funkcję p.o. szefa sztabu – bez formalnego przydziału. W czerwcu 1944 awansowany do stopnia pplka c.w. NSZ. Uczestnik Powstania Warszawskiego. Był dowódcą odcinka „Antoni” (zabudowania Politechniki) w zgrupowaniu „Golskiego”, które ewakuował w drugiej dekadzie sierpnia 1944. Następnie pełnił funkcję oficera do zleceń w sztabie pplka Jacka Bętkowskiego („Topór”). Po upadku Powstania wyszedł z Warszawy z ludnością cywilną i został osadzony w Pruszkowie. Wydostał się z transportu do Niemiec, po czym nawiązał kontakt z Janem Szczurkiem-Cergowskim, który wyznaczył go na szefa sztabu Okręgu Poznańskiego AK. W styczniu 1945 otrzymał

awans na pplka, zastępując komendanta Okręgu Poznańskiego AK.

Brał udział w organizowaniu WSGO „Warta”. Aresztowany przez NKWD w maju 1945 w Zabrze; po trzech tygodniach uciekł z więzienia. W marcu 1946 opuścił kraj i przez Czechosłowację i Bawarię 3 V 1946 przybył do Ancony. Od maja 1946 w II Korpusie. Osiedlił się w Wielkiej Brytanii. Zginął w 1994 w wypadku samochodowym w Londynie.

Odznaczony: Krzyżem Walecznych (15 IX 1944), Krzyżem Virtuti Militari V klasy, Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem AK, Medalem Wojska trzykrotnie.

Żona Salomea z d. Baranowska. Dzieci: Wanda Teresa, Karol Jan Kazimierz.

FAK-V/392, Akta osobowe; Zbiory prywatne Rafała Sierchulę w Poznaniu.

*Rafał Sierchula
Marian Woźniak*

Fengler Jan

(1911 - 1945) ps. „Wicher”, „A-9”, podofic. marynarki wojennej, żołnierz AK i NSZ.

Ur. 19 V w Lesznie, s. Józefa i Marianny z d. Nadolna. Po ukończeniu szkoły powszechnej w 1925 kontynuował naukę w Szkole Budownictwa i Melioracji w Poznaniu, uzyskując w 1931 tytuł technika. Służbę wojskową odbył w l. 1931-33 w marynarce wojennej na okręcie „Smardz”.

Na wojnę 1939 nie zmobilizowany. Po zajęciu Poznania przez Niemców Urząd Pracy (*Arbeitsamt*) skierował go do zakładów *Focke Wulf Flugzeugbau GmbH* w Poznaniu. W 1942 zaprzysiężony do AK przez Antoniego Soldenhoffa („Kozłowski”) i przydzielony do komórki wywiadowczej Stanisława Sierszyńskiego („Wojciech”), z którą jesienią 1942 wszedł do NOW. Latem 1943, nie zrywając kontaktów z NOW, związał się z Siatką „A” Okręgu Poznańskiego AK przez ppor. rez. Mariana Rystera, wpisując się jednocześnie na DVL. 11 XI 1943 z inicjatywy Henryka Jankowiaka („Jodda”), swojego krewnego, skontaktował się z ppor. Mieczys-

ławem Kamińskim („Kwaśniewski”), który zaprzysiężił go do NSZ. Został przydzielony do komórki dywersyjno-wywiadowczej. Zdekonspirowany przez Gestapo z Łodzi został aresztowany w Poznaniu 4 III 1944. Przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza i w Żabikowie, gdzie przebywał do 19 XII 1944. Następnie został wywieziony do KL Stutthof i tam zginął w styczniu 1945. Żona Pelagia z d. Olejniczak.

FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; USC Leszno, Akt urodzenia nr 186/1911.

Marian Woźniak

Ferchmin Witold

(1901 -), ofic. rez. WP, działacz harcerski, chemik.

Ur. 4 IX w Kijowie, s. Bernarda i Jadwigi z d. Pietrasiewicz. Od 1907 uczęszczał do prywatnej szkoły przygotowawczej w Końskich, a w l. 1910-14 do szkoły realnej w Łowiczu. W 1914 został wraz z rodzicami ewakuowany na wschód. W 1914 mieszkał w Kijowie, a w l. 1915-21 w Orle nad Oką. Tam w 1918 ukończył szkołę realną i uzyskał maturę. Pracował w Robotniczo-Chłopskiej Inspekcji jako pomocnik kontrolera. Od 1915 w polskim skautingu. W 1918 został drużynowym I Orłowskiej Drużyny Harcerskiej im. ks. J. Poniatowskiego w Orle nad Oką. W lipcu 1921 na mocy traktatu ryskiego został repatriowany wraz z rodziną do Polski. Mieszkał początkowo w Łowiczu, później przeniósł się do Poznania. Od grudnia 1921 do września 1939 pracował w firmie Akwawit ska. akc. W tym okresie studiował chemię na UP. Odbył służbę wojskową w Szkole Pchor. Rez. Piechoty w Śremie i ćwiczenia w 69 pp. W 1929 dokończył studia i uzyskał tytuł magistra. Był czł. AKH, pozostając w nim po studiach jako senior. W 1934 powołany na czł. Zarządu Okręgu Wielkopolskiego ZHP, w 1939 czł. Koła Przyjaciół Harcerstwa.

We wrześniu 1939 zmobilizowany do Ośrodka Zapasowego 17 DP w Skierniewicach. Był ewakuowany na kresy wschodnie. Wrócił do Poznania w październiku 1939

i podjął pracę w dotychczasowym zakładzie *Posener Aquavit*. Był tam zatrudniony jako chemik. Mieszkał przy ul. Cieszkowskiego 5 (obecnie K. Libelta). W październiku 1939 nawiązał kontakty z konspiracją harcerską, a od wiosny 1940 został włączony do struktur opieki społecznej Delegatury Rządu. Przechowywał czcionki drukarskie, które przekazywał mu Henryk Golimowski. Na początku 1940 nawiązał kontakt z F. Witaszkiem (znanym mu przed wojną ze wspólnej przynależności do AKH). Na jego prośbę dostarczył dla ZWZ różne chemikalia wyniesione z laboratorium *Posener Aquavit*. W 1942 ukrywał przez kilka tygodni J. Kolipińskiego, a od stycznia 1944 kolejnego Okręgowego Delegata Rządu C. Jędrowskiego.

Od lutego 1945 przystąpił do odbudowy zniszczonych zakładów Akwawit ska. akc., a od lipca 1945 był dyrektorem tej firmy. Od marca 1949 został dyrektorem ds. ekonomicznych Poznańskich Zakładów Spirytusowych. W 1970 przeszedł na emeryturę. Jest czł. Komisji Historycznej przy Komendzie Poznańskiej Chorągwi ZHP. W 1980 otrzymał nominację na hm.

Odnznaczony m.in.: Krzyżem Kawalerskim OOP, Krzyżem Oficerskim OOP, Medalem za Udział w Wojnie Obronnej 1939, Medalem Zwycięstwa i Wolności. Żona Eleonora z d. Szlązak.

Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Aleksandra Bielerzewska

Ferfet Franciszek

(1890 - 1960) ps. „Lenkowski”, „Śląski”, powstaniec wielkopolski, ofic. rez. WP i AK.

Ur. 21 XI w Baborówku pow. szamotulski, s. Józefa i Rozalii z d. Jędrzejczak. Do 1910 mieszkał wraz z rodziną w Niemczech. W l. 1912 - 13 służył w niemieckiej marynarce wojennej. W 1918 uczestniczył w buncie marynarzy kilońskich. 28 XII 1918 wrócił do Szamotuł, gdzie jako aspirant oficerski włączył się do Powstania Wielkopolskiego. 3 III 1919 awansowany do stopnia ppor. Następnie jako oficer informacyjny WP brał udział

w powstaniach śląskich. W 1921 uzupełniał wykształcenie cywilne i wojskowe z przydziałem do 68 pp. W 1929 w stopniu kpt. służby stałej przeszedł w stan spoczynku. W l. 1932 - 37 był burmistrzem Zbąszynia, Rawicza, następnie Kościana do wybuchu wojny 1939.

Ewakuowany z władzami cywilnymi na kresy wschodnie nie wrócił już do Kościana, ale osiedlił się w Warszawie. W l. 1940 - 43 związany z org. „Ojczyzna” w Warszawie, zaprzysiężony w Biurze Zachodnim. Od 1944 kierownik Biura Okręgowej Delegatury Rządu RP Poznań z siedzibą w Warszawie. Od lutego 1945 w łączności z Rządem Tymczasowym pełnił różne funkcje w administracji. Jednocześnie nie ujawniony pełnił w l. 1945 - 46 funkcję komendanta Obwodu WSGO „Warta” w Rawiczu. Zmarł 6 VIII 1960 w Obornikach Śl.

Odnznaczony: Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych i innymi odznaczeniami resortowymi.

Żona Kazimiera z d. Perzyńska. Dzieci: Halina, Danuta, Witold.

Zbiory Muzeum Regionalnego w Kościanie.

*Piotr Bauer
Marian Woźniak*

Fiałkowski Marian Klemens

(1912 - 1945) ps. „Janek”, ofic. rez. WP i AK, instruktor harcerski, nauczyciel.

Ur. 19 XI w Rembicach pod Kościanem, s. Macieja i Antoniny z d. Roszak. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Kościanie uczył się w Seminarium Nauczycielskim w Rawiczu, które ukończył w 1931. Czł. ZHP i instruktor, hm. Od 1931 był nauczycielem w Lubawie pow. działdowski. Ukończył Dyw. Kurs Pchor. w 1934 i po ćwiczeniach mianowany ppor. rez.

Na wojnę zmobilizowany do 61 pp. Od 1939 ukrywał się w Golinie Wielkiej pod Rawiczem, gdzie pracował jako ślusarz. 20 VIII 1942 włączył się przez Konrada Latanowicza („Konrad”, „Nowak”) w sieć kolporterów gazetki „Dla Ciebie Polsko”. Zaprzysię-

żony do AK przez K. Latanowicza w obecności ks. Zygmunta Piławskiego. Od lipca do września 1942 był dowódcą Rejonu WTOP Bojanowo, a następnie dowódcą Placówki AK Bojanowo w Obwodzie Leszno. Dezorientacja organizacyjna po aresztowaniu przez Gestapo Jerzego Handkego spowodowała, że F. nawiązał kontakty z NOW przez placówkę w Miejskiej Górcie. Ponownie wrócił do AK we wrześniu 1943. Aresztowany przez Gestapo 24 VI 1944 w Bojanowie. Przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza, a następnie w Żabikowie (nr oboz. 170049). Zesłany do KL Mauthausen-Gusen, gdzie zmarł z wycieńczenia 5 III 1945. Rodziny nie założył.

FAK-V/191, Akta osobowe.

*Piotr Bauer
Marian Woźniak*

Fibiger Elwira

(1916-1945) ps. „Piano”, żołnierz NOW i AK.

Ur. 24 II w Kaliszu, c. Gustawa i Wandy z d. Fulde, rodzina narodowości niemieckiej. Szkołę powszechną ukończyła w Kaliszu. W 1927 zdała egzamin dojrzałości w Gimn. im. Anny Jagiellonki w Kaliszu, a w 1937 ukończyła studia w WSH w Poznaniu.

W kampanii wrześniowej 1939 była m.in. siostrą PCK. Brała udział w obronie Warszawy. W październiku 1939 wróciła do Kalisza jako obywatelka niemiecka. Wiosną 1940 zaprzysiężona do NOW przez por. Marianą Kwiatkowskiego („Konrad”). Jednocześnie współpracowała ściśle z placówką wywiadowczą „Zalesie” w Winiarach pod Kaliszem, działającą w ramach Ekspozytury Wywiadu KG AK „Stragan”, a następnie Ekspozytury Wywiadu KG AK „Lombard”. Wykonywała zadania organizatorskie i łącznościowe. Aresztowana przez Gestapo z Łodzi 3/4 III 1944 była poddana ciężkiemu śledztwu. Na podstawie wyroku Trybunału Ludowego w Berlinie (*Volksgesichtshof*) na

sesji wyjazdowej w Kaliszu została skazana na karę śmierci. Rozstrzelana 19 I 1945 w Skarszewie pod Kaliszem w zbiorowej egzekucji.

FAK-Va/10, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej, Antoni Kut: Życiorys Elwiry Fibiger.

*Antoni Kut
Marian Woźniak*

Fiedler Władysław

(1908-1943) ps. „Koł”, ofic. rez. WP i ZWZ.

Ur. 25 I w Jarocinie, s. Władysława i Franciszki z d. Gabryelewicz. Gimn. ukończył w Jarocinie. Przed wojną pracował jako księgowy. Nauczyciel gimn. Leonard Klóskowski zapoznał go w czerwcu 1941 z kpt. Wawrzyńcem Mazanym, insp. rej. ZWZ Poznań-Wschód. Za jego sprawą F. został komendantem Obwodu Jarocin. Zwerbował do konspiracji szereg osób, organizując także komórki ZWZ w innych miejscowościach, np. w Pleszewie, Witaszycach, Nowym Mieście. Dostrzegał też możliwość rozbudowania ZWZ w pow. jarocińskim przez współpracę z kolporterami „Dla Ciebie Polsko”. Z jego inicjatywy prowadzono wśród osób godnych zaufania szkolenie wojskowe. Aresztowany 20 VIII 1942 więziony był w Forcie VII w Poznaniu, we Wrocławiu i Rawiczu. Rozprawa odbyła się we Wrocławiu 3 V 1943 na sesji wyjazdowej Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG). F. sądzony z 9 innymi osobami (m.in. Zygmunt Lisem, Stanisławem Różyckim, Mieczysławem Golusem) został skazany na karę śmierci. Po wyroku osadzony w Rawiczu. Prośbę o ulaskawienie rozpatrzono negatywnie. Wyrok wykonano w Rawiczu 21 VI 1943. Pośmiertnie odznaczony Medalem Wojska i Krzyżem AK.

Żona Jadwiga z d. Frankiewicz, c. Maria.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 O.Js. 165/42; FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK.

Anna Walendowska-Garczarczyk

Fiedorow Kazimierz

(1906 - 1983) ps. „Tadek”, ofic. rez. WP i NOW, urzędnik samorządowy.

Ur. 26 II w Miłosławiu, s. Michała i Heleny z d. Bąkowska. Szkołę powszechną ukończył w Miłosławiu, a następnie Gimn. im. Bergera w Poznaniu, gdzie zdał egzamin dojrzałości w 1926. W l. 1931 - 32 odbył przeszkolenie w Szkole Pchor. Rezerwy Piechoty w Zambrowie i w 57 pp w Poznaniu. W 1935 otrzymał nominację na ppor. rez. piechoty. W 1936 odbył ćwiczenia w 26 pp. Od 1 X 1937 był współorganizatorem Brzeżańskiego Batalionu Obrony Narodowej. W 1938 odbył kurs dla oficerów rachunkowo-budżetowych wielkich jednostek w Składnicy Materiału Intendenckiego nr 4 w Łodzi. Do 1939 był urzędnikiem skarbowym we Lwowie i Turku.

Zmobilizowany 28 VIII 1939 do Ministerstwa Spraw Wojskowych w Warszawie, skąd przeniesiony został 1 IX 1939 do DOK w Łodzi. W połowie września 1939 został skierowany do Anina pod Warszawą, gdzie formował Zapasowy Batalion „Kazimierz” z zadaniem ewakuowania wartościowego materiału logistycznego na wschód do Kowla. Na skutek ciężkich strat F. dotarł tylko z częścią kolumny ewakuacyjnej do Kowla, gdzie Batalion został rozwiązany. Wrócił w przebraniu cywilnym ok. 15 X 1939 do Turku. Od 16 X 1939 został skierowany do pracy w urzędzie finansowym w Turku.

Początkowo zaangażował się w spon-taniczną akcję pomocy dla Polaków bez powiązań z konspiracją. Legalizację ułatwił mu fakt, że w Turku był osobą mało znaną, gdyż zamieszkał tam 1 II 1939. Wiosną 1940 odmówił współpracy konspiracyjnej z wysłannikiem KOPol. z Kutna. Z grupą podoficerów z Turku uznał propozycję za niepo-ważną. Poszukiwał w tym czasie kontaktów z konspiracją ogólnopolską. 5 VI 1940 skontaktowany z komendantem Okręgu Poznańskiego NOW por. Marianem Kwiatkowskim („Konrad”) złożył przed nim przysięgę organizacyjną. Został mianowany komendantem Obwodu NOW Turek. Do końca 1940 uporządkował bardzo złożoną sytuację organizacyjną w pow. tureckim Krzyżowały się

tam inicjatywy konspiracyjne z Łodzi, Pozna-nia i Kalisza. Działały bez łączności ze sobą drobne grupy KOPol., OJN, NOB. Zgodnie z dyrektywami M. Kwiatkowskiego F. scalal w jeden organizm NOW grupy konspiracyjne powiązane z przedwojennym SN. Zdołał w tym czasie utworzyć sprawną akcję pomocy materialnej i legalizacyjnej dla Polaków oraz rozbudował pion propagandowy NOW. Po rozbiciu przez Gestapo struktur OJN w Kali-szu opanował sytuację i w początkach 1942 komenda obwodowa NOW w Turku dyspo-nowała zunifikowaną strukturą organizacyjną w mieście i w powiecie. 7 III 1942 nastąpiły nagle aresztowania wśród inteligencji Turku. Nie nosiły one znamion dekonspiracji, choć prócz F. aresztowano też M. Kwiatkowskiego, którego po przesłuchaniu zwolniono. W śle-dztwie nie zarzucano im działania w organiza-cji podziemnej. 14 V 1942 F. z grupą areszto-wanych przedstawicieli inteligencji Turku zo-stał zesłany do KL Auschwitz (Oświęcim), gdzie przebywał do końca okupacji. Był tam poddawany zabiegom pseudomedycznym.

Po wojnie powrócił do Turku. Działal w Polskim Związku Byłych Więźniów Poli-tycznych, a następnie w ZBoWiD. Zmarł 16 VII 1983 w Toruniu. Pochowany na cmen-tarzu parafialnym w Turku.

Żona Wanda z d. Pecold. Dzieci: Artur, Stefan, Alicja, Ewa.

FAK-V/299, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Figaj Wincenty

(1906 - 1943), czł. TOK i ZWZ, szewc.

Ur. 6 VII w Tarcach pow. jarociński. Mieszkaniec Jarocina. Przed wybuchem woj-ny 1939 zaprzysiężony do Rejonu TOK Jaro-cin. W styczniu 1940 przez Jana Stróżyń-skiego wprowadzony bez zaprzysiężenia do sieci kolporterskiej pisma „Dla Ciebie Poł-sko”. Wiosną 1941 formalnie podporządko-wany ppor. Władysławowi Fiedlerowi przez J. Stróżyńskiego. Przysięgi ZWZ nie składał. Aresztowany w sierpniu 1942. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Zgorzelcu

24 II 1943 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu 20 V 1943. Wykonania wyroku nie odnotowano w aktach więziennych, a zgonu nie zgłoszono do Urzędu Stanu Cywilnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42; Zbiory prywatne Stanisława Przybylskiego w Poznaniu.

Marian Woźniak

Fijak Józef

(1912 - 1942), czł. NOB, urzędnik.

Ur. 18 II we Wronkach. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do gimn. Od 1932 zamieszkał w Poznaniu i pracował jako urzędnik. Służby wojskowej nie odbywał. Po zajęciu Poznania przez Niemców pracował dorywczo jako pomocnik biurowy. W końcu września 1939 wspólnie z Marianem Sławińskim organizował pomoc żywnościową dla rodzin ofiar wojny. Razem z Kazimierzem Odrobnyim podejmował też inicjatywy tajnego nauczania w okolicy ul. Półwiejskiej. W styczniu 1940 zaprzysiężony do NOB przez Władysława Grzędzielskiego („Wojciech”) i przydzielony do Obwodu NOB Łazarz pod komendę Bronisława Szwarca. Mianowany dowódcą sekcji organizacyjnej. Kolportował gazetkę „Polska Narodowa”. Z ramienia B. Szwarca utrzymywał łączność z kierownikami sekcji Obwodu Łazarz. Aresztowany 20 II 1941. W śledztwie prowadzonym w Domu Żołnierza i w Forcie VII zaprzeczal jakoby działał w NOB. Osadzony został w więzieniu w Elblągu, a następnie przewieziony do więzienia przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu. Skuteczna obrona spowodowała, że przekazano go ponownie do Gestapo w Poznaniu dla uzupełnienia śledztwa. Więziony przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 27 XI 1941 skazany na karę śmierci. Stracony 15 XII 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 752; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; FAK-X/1a, Egzekucje i zgonu; USC Poznań, Akt zgonu P-175/1942.

Marian Woźniak

Fiksińska Urszula

(1918 - 1948), nauczycielka tajnego nauczania.

Ur. 14 IX w Ostrowie Wlkp., c. Karola i Eleonory z d. Stefańska. Do szkoły powszechnej oraz gimn. i liceum żeńskiego uczęszczała w Ostrowie Wlkp., zdając w 1937 egzamin dojrzałości. W 1939 ukończyła dwuletnie Studium Pedagogiczne na UP, uzyskując dyplom nauczycielki, oraz jednoroczne studium w Instytucie Wyższej Kultury Religijnej w Poznaniu.

Wybuch II wojny światowej uniemożliwił jej podjęcie pracy pedagogicznej. Kontakty koleżeńskie z profesorami ostrowskiego gimn. spowodowały, że w lutym 1940 włączyła się do akcji tajnego nauczania. Od początku mieszkanie jej rodziców stało się miejscem lekcji konspiracyjnych, spotkań patriotycznych, kursów pedagogicznych, egzaminów promocyjnych i maturalnych. F. prowadziła kursy dla dziewcząt nie posiadających przygotowania pedagogicznego, organizowała dla nich komplety uczniów, udzielała porad i odbierała egzaminy promocyjne. Sama prowadziła tajne komplety w zakresie szkoły powszechnej i średniej. Utrzymywała stały kontakt z kierowniczą kadrą tajnego szkolnictwa w Ostrowie Wlkp., m.in. z Janem Wikarjakiem, Marią Bojarską i Anną Rogalą. Warunki okupacyjne spowodowały, że zachorowała na gruźlicę. Musiała przerwać bezpośrednią pracę z dziećmi, lecz nadal brała udział w pracach organizacyjnych tajnego nauczania, m.in. opracowywała programy i wskazówki metodyczne dla swoich młodych kursantek-nauczycielek.

Po wojnie wstąpiła do Zgromadzenia Sióstr Zmartwychwstania Pana Naszego Jezusa Chrystusa w Świeradowie Zdroju. Tam zajmowała się nauczaniem dzieci w szkole podstawowej. Zmarła w Świeradowie Zdroju 22 XI 1948.

Zbiory prywatne Rajmunda Fiksińskiego w Poznaniu.

Maria Wikarjak

Filipiak Franciszek

(1907 - 1942) ps. „Ulan”, podofic. rez. WP, czł. NOB.

Ur. 1 XII w Klonowej pow. sieradzki, s. Leona i Anny z d. Giercarek. W 1909 wraz z rodziną wyemigrował do Westfalii, gdzie ojciec został górnikiem. W 1919 wrócił do Polski i osiedlił się w Poznaniu. W l. 1928 - 30 odbył zasadniczą służbę wojskową w 15 puł., a w l. 1931 - 35 pełnił służbę nadterminową. W 1936 po zdemobilizowaniu został robotnikiem w Warsztatach Kolejowych w Poznaniu. W 1937 wstąpił do SN.

Na wojnę 1939 został zmobilizowany do 15 puł. Walczył nad Bzurą. Do Poznania wrócił w październiku 1939. W grudniu 1939 został zaprzysiężony do NOB przez plut. Nikodema Pałasika („Wiśnia”) i włączony do sztabu Obwodu nr 8 (Górczyn) jako kierownik sekcji organizacyjnej. W 1940 zorganizował przy ul. Rawickiej, gdzie mieszkał, powielarnię pisma „Polska Narodowa”. Aresztowany przez Gestapo wiosną 1941 przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza i w Forcie VII. Następnie był więziony we Wronkach i w Pile, gdzie wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 5 III 1942 został skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu 22 IV 1942.

Żona Maria z d. Maćkowiak. Dzieci: Urszula, Lucyna, Eugeniusz, Kinga.

Zbiory prywatne Nikodema Pałasika w Poznaniu.

Marian Woźniak

Filipowski Antoni

(1910 - 1945) ps. „Filip”, ofic. rez. WP i AK, nauczyciel.

Ur. 28 V w pow. leszczyńskim. Do 1939 nauczyciel w Lasocicach. Od 1942 komendant Obwodu AK Leszno („Lelek”). Od września 1943 p.o. insp. rej. AK Leszno. Aresztowany przez Gestapo 15 VI 1944. Więziony w Lesznie, w siedzibie Gestapo w Poznaniu i w więzieniu policyjnym w Żabikowie (nr oboz. 17169). 3 lub 5 I 1945 skazany

przez Policyjny Sąd Doraźny (*Polizeistandgericht STAPO Posen*) na karę śmierci. Rozstrzelany w Żabikowie 22 I 1945.

Zbiory prywatne Jerzego Zielonki w Kościanie.

Marian Woźniak

Firlik Franciszek

(1909 - 1941) ps. „Orliński”, „Krzywonos”, pchor. rez. WP i ZWZ, czł. NOB, OWH, org. „Ojczyzna”, ZHP, SzSz, instruktor ZHP, hm.

Ur. 17 I w Bronowie pow. ostrowski, s. Jana i Marii z d. Holysz. Do szkoły powszechnej uczęszczał w Kórniku i w Poznaniu. W l. 1925 - 28 uczył się w Państwowym Seminarium Nauczycielskim im. E. Estkowskiego w Poznaniu. Praktykę nauczycielską odbył w szkole podstawowej w Zbąszyniu. W 1931 jako elew Dyw. Kursu Pchor. 17 DP uległ wypadkowi na ćwiczeniach w 68 pp, co uniemożliwiło mu dalszą służbę w WP. W 1933 jako ekstern zdał egzamin dojrzałości w Gimn. im. Bergera w Poznaniu. Podjął studia na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym UP, które ukończył w 1937. Od 1922 czł. ZHP, drużynowy (1923 - 25), hm (1931). W 1933 komendant Poznańskiego Zgrupowania na II Międzynarodowym Zlocie Skautów w Gödöllo (Węgry), oboźny Wielkopolskiego Obozu na zlocie w Spale (1935), 1934 - 36 czł. kierownictwa kwatery męskiej Komendy Chorągwi Wielkopolskiej ZHP. Od 1937 czł. SN w Kole Młodych na Jeźyczach. W 1938 delegowany przez Wydział Zagraniczny Głównej Kwatery Harcerzy do USA, gdzie działał w harcerstwie polonijnym. Urlopowany z korpusu instruktorskiego ZHP w Poznaniu.

Do kraju wrócił w 1939 i odbył przeszkolenie na tajnym kursie dywersji pozafrontowej. Współorganizator Pog. w Poznaniu i w Warszawie. Po powrocie do Poznania nawiązał kontakty z org. „Ojczyzna” w listopadzie 1939. Współpracował też z NOB. Tam Antoni Dargas zaproponował mu objęcie kierownictwa nad Harcerstwem Polskim. Brak informacji, by tę propozycję przyjął, ale utrzymywał bliżej nieokreślone kontakty z HP. 8 I 1940 wraz z rodziną został wy-

siedlony do obozu na Główniej, skąd transportem kolejowym 10 II 1940 wywieziony do Jędrzejowa. Do Poznania wrócił nielegalnie w marcu 1940 i za pośrednictwem por. Stefana Adama Schmidta wstąpił do OWH, a następnie objął w sztabie Okręgu Poznańskiego ZWZ kierownictwo VK. Nadal działał w NOB. Pełnił też obowiązki komendanta Chorągwi Wielkopolskiej SzSz (UI „Przemysław”), rozszerzając kontakty z instruktorami harcerskimi. Współpracował ściśle z szefem WKZO por. Czesławem Surmą („Marian”). Aresztowany przez Gestapo w wyniku prowokacji agenta Zenona Ciemniejewskiego („Aleks”) w kwietniu, według innych źródeł 19 VI 1941. Pomimo tortur nie złożył żadnych zeznań. W pierwszym dniu aresztowania popełnił samobójstwo w Domu Żołnierza, co potwierdzają sprawozdania skierowane do Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy (RSHA). Zgon nie został jednak zgłoszony przez Gestapo do Urzędu Stanu Cywilnego.

Odznaczony pośmiertnie: Krzyżem *Virtuti Militari* V klasy, Srebrnym Krzyżem Zasługi z Mieczami, Krzyżem Walecznych i Krzyżem AK. Rodziny nie założył.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; FAK-I/6, Organizacja Obozu Narodowego; FAK-V/343, Akta osobowe; USC Ostrów Wlkp., Akt urodzenia nr 15/1909; WSB, s. 183; Zbiory prywatne Antoniego Dargasa w Londynie, Aleksandry Bielerzewskiej, Michała Przychodzkiego i Mariana Woźniaka w Poznaniu.

Marian Woźniak

Flaum Marian

(1901 - 1942) ps. „Jurek”, podofic. WP, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 15 VII w Poznaniu. Jesienią 1939 zaprzysiężony do POZ przez por. Leona Nowackiewicza, następnie w WOZZ. Aresztowany latem 1940 przez Gestapo w Poznaniu, osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 21 IV 1941) i Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942). Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej

w Trzemesznie 6 VI 1942 skazał go na karę śmierci. Zgilotynowany 6 VII 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 84/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Frankowski Alfred

(1916 - 1942) ps. „Fachowiec”, „Fryda”, pchor. WP, czł. POZ, WOZZ i ZWZ.

Ur. 5 IV w Poznaniu, s. Franciszka i Anny z d. Jesse. Po ukończeniu szkoły powszechnej pracował jako robotnik. Służbę wojskową odbył w 55 pp w Lesznie, gdzie poznał późniejszego współzałożyciela POZ por. Lecha Nowackiego („Orzeł”). Od początku swej działalności konspiracyjnej pełnił funkcję łącznika pomiędzy sztabem a poszczególnymi ugrupowaniami organizacji. Do jego zadań należało m.in. roznoszenie instrukcji organizacyjnych i kolportaż gazetki „Pobudka”. Od kwietnia 1940 czł. sztabu WOZZ. 6 VI 1940 zaprzysiężony do ZWZ przez por. L. Nowackiego i mianowany oficerem organizacyjnym w IR Poznań. Aresztowany 30 VI 1940 przewieziony został do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza i osadzony w Forcie VII. Od 14 X do 16 XI 1940 pozostawał do dyspozycji sędziego śledczego Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Po zakończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (16 XI 1940 - 21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942) i Zwickau. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 26 VIII 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 26 IX 1942 w więzieniu Berlin-Plötzensee.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 103/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; FAK-Va/10, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Frankowski Marian

(1916 - 1941) ps. „Echo”, czł. NOB.

Ur. 12 IV w Zdroju pod Grodziskiem Wlkp., s. Mściława, nauczyciela i Bronisławy z d. Osiecka. Szkołę średnią ukończył w Grodzisku Wlkp., a następnie podjął studia na Wydziale Humanistycznym UP. W 1938 odbył Dyw. Kurs Pchor. 25 DP w Szczypiornie, a po przeszkoleniu praktycznym awansował do stopnia kpr. pchor.

Zmobilizowany 25 VIII 1939 do 29 pskan. Brał udział w bitwie nad Bzurą oraz w obronie Warszawy. W czasie transportu do obozu jenieckiego zbiegł i udał się do swojej rodziny, do Juliana Frankowskiego w Bielawach pod Gnieznem. Następnie wspólnie z bratem Mściławem pojechali do Poznania, znajdując schronienie u rodziny Lehmannów przy Starym Rynku. Z początkiem listopada 1939 nawiązali kontakty z Antonim Wolniewiczem, biorąc aktywny udział w tworzeniu struktur konspiracyjnych NOB. W połowie grudnia 1939 F. został powołany na stanowisko kierownika Wydziału Propagandy NOB. Brał udział w organizacji sieci nasłuchu radiowego oraz tajnej redakcji „Polski Narodowej”. Był redaktorem większości artykułów ideowo-politycznych tego pisma. Uchodzi za autora statutowych dokumentów NOB, zwłaszcza instrukcji Wydziału Propagandy. Zorganizował kilka powiełarni, które umożliwiły zwiększenie nakładu „Polski Narodowej” jednorazowo do 4,5 tys. egzemplarzy. Organizował też redakcję pisma „Naród w Walce”. Zdekonspirowany przez agenta Gestapo Zenona Ciemniejewskiego został aresztowany wraz z kierownictwem NOB 5 XII 1940. W toku ciężkiego śledztwa w Domu Żołnierza i w Forcie VII w Poznaniu odmawiał wszelkich zeznań. Został zamęczony 3 IV 1941 w Forcie VII w Poznaniu.

FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego.

Marian Woźniak

Frankowski Mściława

(1900 - 1942) ps. „Mieczysław”, czł. SN, NOB.

Ur. 6 XII w Strzępinie. pow. grodziski, s. Mściława, nauczyciela i Bronisławy z d.

Osiecka. Szkołę powszechną ukończył w Grodzisku Wlkp. W I. 1912 - 16 uczęszczał do gimn. w Grodzisku, po czym podjął pracę w „Rolniku”. W 1918 tuż po wcieleniu do armii niemieckiej zdezerterował i przystąpił do oddziałów powstańczych w rejonie Grodziska. W Powstaniu Wielkopolskim wraz z Kompanią Grodziską brał udział w walkach w rejonie Rakoniewic, Wolsztyna, Kargowej i Pniew. Po reorganizacji Kompanii znalazł się w składzie II pswłkp. W 1921 zdemobilizowany z 56 pp w Krotoszynie. W tymże roku podjął pracę w Starostwie w Grodzisku, a następnie w Nowym Tomysłu. W 1924 wstąpił do SN, pełniąc szereg funkcji kierowniczych w Zarządzie Powiatowym OWP, potem SN. W 1930 został prezesem Wydziału Młodych SN, a w 1936 był powołany w skład władz SN w pow. poznańskim. W tym okresie nawiązał ścisłą współpracę z Antonim Wolniewiczem. Wkrótce wszedł w skład Okręgowego Kierownictwa Straży Porządkowej, stając się jednocześnie jednym z czołowych działaczy frakcji zwolenników dra Tadeusza Bieleckiego. W 1937 został współpracownikiem dra Tadeusza Wróbla. Opowiadał się za koncepcjami totalitarnymi w SN. Działając w Zarządzie Powiatowym SN w Poznaniu, należał do najbliższych współpracowników dra Stefana Piotrowskiego. Jednocześnie utrzymywał kontakty organizacyjne z zarządami okręgowymi SN w Kaliszu i na Kujawach. Brał także udział w pracach redakcyjnych „Polski Narodowej”, włączając do współpracy z tą redakcją swego brata Mariana. 25 VIII 1939 zmobilizowany do 56 pp odbył szlak bojowy z 25 DP w walkach nad Bzurą oraz w obronie Warszawy.

Do Poznania wrócił w połowie października 1939 i podjął wkrótce współpracę z A. Wolniewiczem. Brał udział w wypracowaniu koncepcji NOB. Należał do organizatorów zebrania inauguracyjnego 16 XI 1939. W końcu listopada 1939 objął kierownictwo rejonu NOB Poznań-Zachód. 6 XII 1940 aresztowany w grupie kierowniczej SN i NOB w Poznaniu. Po ciężkim śledztwie w Domu Żołnierza, a następnie w Forcie VII w Poznaniu osadzony w więzieniach w Elblągu i we Wronkach. W wyniku rozprawy

przed Trybunałem Ludowym w Berlinie (*Volksgerechtshof*) na sesji wyjazdowej w Poznaniu 18 XII 1941 został skazany na karę śmierci. Stracony 20 III 1942 w więzieniu Berlin-Plötzensee.

Żona Felicja z d. Smolibowska, c. Barbara.

AGKIPN, Volksgerechtshof nr 395 t. 891 - 893.

*Zygmunt Kaczmarek
Nikodem Palasik*

Fraćkowiak Bolesław

(1911 - 1943), misjonarz werbista, imię zakonne Grzegorz, czł. TOK.

Ur. 18 VII w Łowęcicach pow. jarociński, s. Andrzeja, rolnika i Zofii z d. Płończak. W 1927 rozpoczął nowicjat w zakonie werbistów w Górnej Grupie pod Grudziądem. Zakonne śluby wieczyste złożył 8 XI 1938. W drukarni werbistów nauczył się sztuki introligatorskiej. W lutym 1940 zmuszony był opuścić Górną Grupę i zamieszkał u brata w Poznaniu bez możliwości zameldowania. W tym czasie pomagał zakrystianowi kościoła św. Marcina w Poznaniu. Pod koniec 1940 wyjechał do Łowęcic, gdzie pomagał bratu w gospodarstwie rolnym. Tutaj dwa razy w tygodniu uczył dzieci katechizmu i przygotowywał je do pierwszej Komunii św. Odwiedzał też ludzi chorych i starszych. W początkach 1941 otrzymał nakaz pracy do drukarni w Jarocinie, gdzie dojeżdżał rowerem. W tym czasie współpracował z kierownikiem TOK w Jarocinie J. Stróżyńskim i kolportował gazetkę „Dla Ciebie Polsko”. Aresztowany w Rusku pow. jarociński 7 X 1942 i kolejno osadzany w więzieniach: w Jarocinie, Środzie Wilkp., Forcie VII w Poznaniu oraz w Dreźnie. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Dreźnie 13 II 1943 został skazany na karę śmierci. Stracony 5 V 1943 w więzieniu w Dreźnie.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Maria Rutowska

Fraćkowiak Stefan

(1919 - 1943, czł. TOK i ZWZ, kupiec.

Ur. 10 IV w Środzie Wilkp. Mieszkaniec Jarocina. W sierpniu 1938 zaprzysiężony do TOK. Działalności nie podjął. Od wiosny 1940 kolporter gazetki „Dla Ciebie Polsko”. W styczniu 1941 włączony do ZWZ przez ppor. Władysława Fiedlera („Kof”). Aresztowany 5 IX 1942. Skazany wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 13 II 1942 na 5 lat obozu karnego. Zmarł w więzieniu w Rawiczu 24 XI 1943.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Marian Woźniak

Friedrich Bogdan Marian

(1921 - 1943) ps. „Marian”, harcerz, junak PW.

Ur. 22 III w Mogilnie, s. Stanisława i Apolonii z d. Lewandowska. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Mogilnie uczęszczał do Państwowego Gimn. i Liceum w Trzemesznie, gdzie w 1939 zdał egzamin dojrzałości. Od 1933 czł. ZHP. W 1938 ukończył kurs PW I stopnia. Zgodnie z decyzją ojca z końca 1939 wpisał się na DVL, co nie przeszkodziło mu w podjęciu działań konspiracyjnych w ramach ZWZ. Zaprzysiężony przez plut. Józefa Sedleńskiego i Waleriana Pawłaka, z którymi latem 1939 działał w Pog. w Gnieźnie. W uzgodnieniu z insp. rej. ZWZ-AK w Gnieźnie ppor. Franciszkiem Tatą („Müller”) otrzymał latem 1940 pełnomocnictwo do utworzenia zastępczej komendy obwodowej ZWZ Mogilno, identycznej z org. SzSz. Na swojego zastępcę powołał Władysława Adamczyka („Alo”), znanego mu także z działalności harcerskiej. Wiosną 1941 mianowany komendantem Obwodu ZWZ Mogilno. Aresztowany przez Gestapo z Inowrocławia latem 1942 w ramach akcji przeciwko żołnierzom IR w Gnieźnie. Przeszedł ciężkie śledztwo,

w którym nie ujawnił żadnych tajemnic organizacyjnych. Zmarł w więzieniu w Rawiczu 7 VI 1943 po przewiezieniu w stanie ciężkim z Gestapo w Poznaniu.

FAK-I/1d, IR Gniezno i obwody, Samodzielny Obwód Mogilno; USC Mogilno, Akt urodzenia nr 47/1921.

Marian Woźniak

Furmaniak Jan

(1902 - 1942) ps. „Kukułka”, czł. SN, NOB, koszykarz

Ur. 3 XII w Rakoniewicach pow. wolsztyński. Mieszkaniec Poznania. Do NOB wprowadzony przez Zenona Ciemniejewskiego („Lipa”) w marcu 1940. Jako przedwojenny czł. SN nie został zaprzysiężony. Mianowany dowódcą 5-osobowej sekcji organizacyjnej NOB. Z. Ciemniejewski, który był już wówczas agentem, zgłosił go do Gestapo jako komendanta Rejonu Jeżyce, polecając mu dalszych 6 przedwojennych członków SN. F. zorganizował nową grupę organizacyjną NOB, która łącznie z powyższą obejmowała 40 czł. Rejon Jeżyce latem 1940 liczył ok. 60 czł. NOB; komendantem Rejonu był pchor. rez. Brunon Schneider. F. odpowiadał za kolportaż gazetki „Polska Narodowa” w całym Rejonie. Utrzymywał bezpośredni kontakt z B. Schneiderem i Józefem Warczakiem. Prowadził też działalność wywiadowczą. We wrześniu 1940 organizował punkt szczepień ochronnych dla czł. NOB na Jeżycach przy ul. Wiedeńskiej. Aresztowany 28 I 1941 i osadzony w Forcie VII, a następnie w więzieniu w Elblągu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) skazany 16 III 1942 na karę śmierci. Stracony 16 V 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 716; USC Poznań, Akt zgonu P-2579/1942.

Marian Woźniak

Furmański Alfred

(1909 - 1944) ps. „Maciej”, n.o. Józef Hoffmann, ofic. WP, WTOP i AK.

Ur. 22 XII w Zaslawiu pod Szepietówką (Ukraina), s. Józefa i Franciszki Fajfer. W czasie rewolucji bolszewickiej wraz z matką osiedlił się w Siedlcach i tam po skończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do gimn. Potem przeniósł się do Warszawy. Służbę wojskową odbył w 61 pp, gdzie ukończył szkołę podoficerską. Jako podoficer nadterminowy wstąpił do szkoły pchor. dla podoficerów zawodowych. Ćwiczenia odbył w 61 pp w Bydgoszczy, a następnie był dowódcą plutonu.

W 1939 brał udział w bojach odwrotowych na odcinku Kutno-Sochaczew i w obronie Warszawy. Dowodził wówczas plutonem zwiadu kolarskiego, a w Warszawie kompanią 61 pp. Według trudnych do weryfikacji danych odznaczony Krzyżem Virtuti Militari V klasy za waleczność na odcinku Bielany-Wawrzyszew. W październiku 1939 osadzony przez Niemców w oflagu XIB w Brunzwiku. W czasie transportu do oflagu IIC w Woldenbergu (Dobiegniew) zbiegł z transportu kolejowego w Pałędziu pod Poznaniem 22 VI 1940. Schronienia i pomocy udzieliła mu łączniczka ZWZ Gertruda Stankiewicz, która ulokowała go we wsi Dąbrowa. Następnie został zaopatrzony w fałszywe dokumenty na nazwisko Józef Hoffmann i w lipcu 1940 przerzucony jako robotnik rolny do Podgaju w pow. średzkim, gdzie pomocy udzielił mu Michał Matłowski, a potem skontaktował z wydawcą gazetki „Dla ciebie Polsko” Konradem Latanowiczem („Professor”). Wiosną 1942 zaprzysiężony do AK przez kpt. Jana Kamińskiego („Franek”). Przejściowo dowodził Obwodem WTOP Środa Wlkp. Oficjalnie był zatrudniony jako robotnik leśny w Janowie. W I. 1941-42 zorganizował szkielet dowódczy konspiracji średzkiej. W kwietniu 1942 organizował od podstaw IR Środa Wlkp. Prowadził też akcję scaleniową NOB i NOW z AK. Latem 1943 jako oficer zrutowy opracował plany odbioru zrzutów lotniczych dla IR Środa Wlkp. w Janowie i pod Kostrzynem. Był

organizatorem placówek odbiorczych „Proso 1” i „Proso 2”. 14/15 IX 1943 dowodził załogą placówki odbiorczej „Proso 2”. Po wykryciu przez Niemców materiałów zrzutowych aresztowany 16/17 IX 1943 w gajówce Janowo. Przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza i w Żabikowie. Nie ujawnił swoich danych personalnych oraz tajemnic konspiracyjnych. Zmarł w Żabikowie w następstwie tortur śledczych 12 VIII 1944. Jego zgon

z fałszywymi danymi personalnymi odnotowało Gestapo w aktach USC w Poznaniu. Awansowany do stopnia por. służby stałej AK. Rodziny nie założył.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; FAK-V/275, Akta osobowe; USC Poznań, Akt zgonu P-2826/1944; Zbiory prywatne Gertrudy Stankiewicz-Piontek w Dąbrówce pod Poznaniem.

Marian Woźniak

G

Gajewska Wanda

(1915 - 1990) ps. „Krystyna”, ofic. wywiadu AK, ekonomista.

Ur. 15 IV w Skwierzynie, c. Hieronima i Marii z d. Teclaw. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Skwierzynie uczęszczała do Liceum Handlowego w Poznaniu, gdzie w 1935 zdała egzamin dojrzałości. Praktykę oraz pracę zawodową rozpoczęła w ZUS w Gdyni. Obok pracy zawodowej czynnie uczestniczyła w działaniach PWK, w którym była instruktorką.

Po wybuchu wojny 1939 zamieszkała w Poznaniu. Tu ok. 1940 przez Mariannę Marszałkowską została zaprzysiężona do Ekspozytury Wywiadowczej WSK. Była wówczas zatrudniona w DWM (HCP). Jej komórkę wywiadowczą stanowiły: Maria Wierzejewska, Jadwiga Sobczak, Maria i Irena Bobkowskie. G. opracowywała dla AK raporty dotyczące ilości i struktury produkcji DWM, informacje o pracach konstrukcyjnych oraz o systemie kooperacji przemysłowej DWM. Na skutek dekonspiracji aresztowana 8 V 1943 przez Gestapo w Poznaniu. Włą-

czona została do grupy objętej śledztwem prowadzonym przez prokuratora przy Trybunale Ludowym w Berlinie (*Volksgerichtshof*). Śledztwo przeciągało się do 1945, do końca wojny. Została uwolniona przez wojska amerykańskie.

Do kraju wróciła 16 I 1946. Po okresie rekonwalescencji podjęła studia w Akademii Handlowej w Poznaniu, potem na UP. Do emerytury w 1976 pracowała w UAM oraz działała w organizacjach kombatanckich. Była wieloletnim czł. SD. Zmarła w Poznaniu 21 IX 1990.

Odznaczona Krzyżem AK i Medalem Wojska czterokrotnie. Rodziny nie założyła.

FAK-I/7, Wojskowa Służba Kobiet; USC Poznań, Akt zgonu nr 5862/1990.

Marian Woźniak

Gajewski Bolesław

(1923 -) ps. „Poker”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 28 IV w Poznaniu, s. Józefa i Halki z d. Niksdorf. Przed wojną uczeń Gimn.

Kupieckiego w Poznaniu i czł. Wojskowego Klubu Sportowego. W szkole średniej odbył szkolenie I i II stopnia w ramach PW.

W październiku 1939 wstąpił do WOW. Zaprzysiężony przez Juliana Bojarskiego. Mianowany dowódcą sekcji organizacyjnej, którą to funkcję pełnił do marca 1940, gdy przekazał ją w ramach WOZZ por. Stanisławowi Dutkiewiczowi („Skiermont”). Aresztowany przez Gestapo 20 VI 1940 wraz z bratem Zenonem, osadzony został w Forcie VII w Poznaniu. Od 14 X do 16 XI 1940 pozostawał w dyspozycji sędziego Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (16 XI 1940-21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau (14 V - 18 VIII 1942) i Berlin-Alt Moabit. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 28 VIII 1942 skazał go na karę 6 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach, a od 16 XII 1942 do 5 V 1945 w KL Mauthausen-Gusen (nr oboz. 8476/47559).

Do kraju wrócił 19 VI 1945. Po wojnie pracował w Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych, Polskich Zakładach Zbożowych w Poznaniu, Zakładach Młynarskich i Zakładzie Energetycznym Okręgu Zachodniego w Poznaniu (do 1973).

Odnaczony: Medalem Zwycięstwa i Wolności, Krzyżem Oświęcimskim, Krzyżem Kawalerskim OOP, Medalem X-lecia PRL.

Żona Zofia z d. Kaczmarek. Dzieci: Grażyna, Przemysław, Jerzy.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 86/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-1/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Gajewski Zenon

(1920 -) ps. „King”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 29 XI w Poznaniu, s. Józefa i Halki z d. Niksdorf. Przed wojną ukończył Szkołę Wydziałową im. Działyńskich w Poznaniu,

pracował jako kupiec w firmie Kycler i ska. Był czł. Wojskowego Klubu Sportowego.

W listopadzie 1939 wstąpił do WOW. Zaprzysiężony przez brata Bolesława. Przydzielony do grupy kolporterów pisma „Czuwajmy” i jako wywiadowca. Aresztowany 20 VI 1940 przez Gestapo został osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau (14 V - 18 VIII 1942) i Berlin-Alt Moabit. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 28 VIII 1942 skazał go na karę 3 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach, obozie Strougutt oraz w KL Buchenwald.

Po wojnie pracował w radach narodowych oraz w Wojewódzkim Ośrodku Sportu i Rekreacji w Poznaniu. Od 1981 jest na emeryturze.

Odnaczony: Krzyżem Oficerskim i Kawalerskim OOP, Krzyżem Oświęcimskim, Srebrnym Krzyżem Zasługi, Medalem Zwycięstwa i Wolności, Medalem za Obronność Kraju, Medalem XXX-lecia i 40-lecia PRL oraz odznakami honorowymi.

Żona Zofia z d. Dolata, s. Andrzej.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 86/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-1/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Galant Wawrzyniec

(1904 - 1992) ps. „Wawa”, żołnierz AK, nauczyciel.

Ur. 26 VIII w Goliszewie pow. kaliski, s. Marcina i Anny. W 1925 ukończył Seminarium Nauczycielskie w Liskowie pod Kaliszem i w tym roku podjął pracę zawodową w Kuźnicy Myśliniewskiej pod Ostrzeszowem. Po 2 latach pracy został przeniesiony na stanowisko kierownika szkoły w Kotłowie, a stąd w 1929 do Poznania, gdzie pracował

w szkole nr 18 i 11 jako nauczyciel, a od 1935 jako kierownik szkoły powszechnej na Winiarach. W l. 1935 - 39 studiował socjologię na UP.

Brał udział w kampanii wrześniowej 1939, następnie wrócił do Poznania. W obawie przed aresztowaniem przeniósł się wraz z rodziną do Goliszewa. Stąd nawiązał kontakt listowny z Czesławem Wycechem, a przez niego z Tajną Organizacją Nauczycielską. 23 IV 1940 aresztowało go Gestapo pod zarzutem przynależności do organizacji konspiracyjnej i sluchania radia w Goliszewie. Przebywał w różnych więzieniach i obozach karnych do 10 I 1943. Po powrocie z obozów wstąpił do oddziału partyzanckiego AK pod komendą Telesfora Krupy, z którym był zaprzyjaźniony z więzienia w Kaliszu, Sieradzu i pod Papenburgiem. Od 1943 mieszkał w Ostrowie Wlkp., gdzie zajmował się tajnym nauczaniem w Ostrzeszowie i w Kępnie. Zmarł w Goliszewie 15 IX 1992.

Odznaczony m.in.: Krzyżem Kawalerskim OOP, Złotym i Srebrnym Krzyżem Zasługi, Krzyżem AK.

Żona Kamilla z d. Kęsicka, także pracująca w tajnym nauczaniu. Dzieci: Przemysław, Sławomir.

Zbiory prywatne Ludwika Gomolca w Poznaniu.

*Ludwik Gomolec
Marian Woźniak*

Galuba Bruno

(1917 - 1944) ps. „Benon”, „Burza”, n.o. Roman Janik, pchor. rez. WP, ppor. c.w. AK, phm, instruktor SzSz, nauczyciel.

Ur. 5 III w Budzynie pow. chodzieski, s. Władysława i Jadwigi z d. Czerwińska. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Budzynie, uczył się w Państwowym Seminarium Nauczycielskim w Wągrowcu. Naukę kontynuował w Seminarium Nauczycielskim w Grudziądzu, które ukończył w 1937. Do odbycia służby wojskowej zgłosił się jako strzelec z cenzusem w Grudziądzu. Służbę odbywał w 62 pp w Bydgoszczy. 28 XI 1937 został przeniesiony na Dyw. Kurs Pchor. 15 DP.

W stopniu kpr. pchor. odbył ćwiczenia w 62 pp i 15 IX 1938 został zwolniony do rezerwy. Zamieszkał w Budzynie. W końcu września 1928 rozpoczął pracę jako nauczyciel w Szkole Powszechnej nr 1 w Obornikach. Jednocześnie był sekretarzem Komendy Hufca ZHP w Obornikach, będąc czł. ZHP od 1930. W 1939 otrzymał stopień phm. W drugiej połowie czerwca 1939 przeszedł wojskowy kurs dywersji pozafrontowej w Borach Tucholskich. 25 VIII 1939 zmobilizowany do 2 kompanii 62 pp.

W kampanii wrześniowej brał udział w walkach odwrotowych w rejonie Kutna, Sochaczewa i na przedpolu Warszawy. Awansowany w polu do stopnia plut. pchor. rez. Do niewoli dostał się pod Sandomierzem. Zbiegł przed wywiezieniem do obozu jenieckiego. W październiku 1939 wrócił do Obornik. Podjął pracę jako elektromonter w firmie Paul Pietz. Jesienią 1939 wstąpił do TOH kierowanej przez phm Bolesława Skotarczaka („Samotny”) i HO Romana Gierkę („Marian”). Należał do zespołu redakcji „Biuletynu Radiowego”, kierowanej przez B. Skotarczaka. Prowadził też tajne nauczanie. Wiosną 1940 wraz z TOH wszedł w skład Chorągwi Wielkopolskiej SzSz jako czł. Komendy Hufca Oborniki. W kwietniu 1940 na polecenie komendanta Hufca hm Jana Miękusa organizował akcję „L” (Las), polegającą na rozpoznaniu topograficznym okolicznych lasów i ich administracji. W tym celu nawiązywał kontakty z Polakami zatrudnionymi w lesie oraz w niemieckiej administracji leśnej. W maju 1941 uczestniczył w zorganizowanej przez B. Skotarczaka akcji dokumentowania zbrodni dokonanych przez Niemców w lasach rożnowskich. Dokumentacja tej akcji, szyfrowanej nazwą „Groby”, została przekazana do Komendy Chorągwi Wielkopolskiej SzSz. W tym okresie G. nawiązał współpracę z p.o. komendantem Miasta ZWZ Oborniki ppor. Gerhardem Bukowskim. Po wysiedleniu B. Skotarczaka do GG w listopadzie 1941 został mianowany zastępcą komendanta Hufca SzSz i przejął redakcję „Biuletynu Radiowego”. Rozwinął też akcję małego sabotażu. Od 28 XI 1942, po nieudanej próbie aresztowania przez policję niemiecką (16 X 1942),

był poszukiwany listem gończym Gestapo. Ukrywał się w różnych miejscach, m.in. w okolicy Długiej Gośliny. Zaprzysiężony do AK w listopadzie 1942 w Poznaniu przez ppor. rez. Franciszka Jujkę („Günther”). W początkach 1943 skierowany do Warszawy, gdzie po przeszkoleniu został przydzielony do Oddziału II w Komendzie Obszaru Zachodniego AK. Pełnił funkcję kuriera punktu kontaktowego wywiadu z okręgami AK Poznań i Pomorze oraz kolportera prasy „N”. W Poznaniu zorganizował skrzynkę kontaktową u fryzjera Stanisława Nawrota na Główniej. Była ona wykorzystywana przez AK. W połowie kwietnia 1943 przebywał w Stoczku, a następnie wyjechał 22 IV 1943 do Warszawy, skąd udał się do Poznania. W Kutnie został zatrzymany i doprowadzony do posterunku dworcowego. Wykorzystując ruch pociągów zbiegł i przedostał się do Poznania do stryja Kazimierza Czerwińskiego na Główną. Był już wówczas inwigilowany przez Gestapo. Zatrzymany 28 IV 1943 na stacji Poznań-Wschód, gdy kupował bilet do Murowanej Gośliny, i poważnie zraniony w głowę przez niemieckiego kolejarza. Więziony w Domu Żołnierza i w Forcie VII w celi 66. W paczkach z brudną bielizną kierowanych do K. Czerwińskiego przesyłał grypsy ostrzegające osoby zagrożone aresztowaniem. 17 II 1944 wywieziony z Fortu VII i słuch po nim zaginął. Według nie dającego się zweryfikować oświadczenia R. Gierki, więzionego w Gross-Rosen, stracony w tym obozie 20 II 1944. Sądownie uznany za zmarłego 9 V 1946. Rodziny nie założył.

CAW, 15 DP sygn. I.320.62 t. 27 i I.320.63 t. 31; FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; USC Budzyn, Akt urodzenia nr 16/1917; USC Oborniki Wlkp., Akt zgonu nr 57/1948; Zbiory prywatne Piotra Matusaka w Siedlcach i Romana Gierki w Obornikach.

Marian Woźniak

Gałęzki Feliks

(1911 - 1943) ps. „Marcin”, podofic. rez. WP, czł. WOZZ.

Ur. 10 VI w Poznaniu, s. Marcina. W I. 1931 - 32 odbył zasadniczą służbę wojskową. Brał udział w wojnie 1939. W kwietniu

1940 zaprzysiężony do WOZZ. Aresztowany przez Gestapo w Poznaniu latem 1940 wraz z ojcem i braćmi Józefem (ur. 11 V 1908), Janem (ur. 29 II 1920), Stanisławem (ur. 19 V 1925) i osadzony w Forcie VII w Poznaniu. W śledztwie nie udowodniono mu przynależności do organizacji, lecz jedynie słuchanie zagranicznych stacji radiowych i przekazywanie informacji ojcu Marcinowi. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 23 IV 1941), Berlin-Neukölln i Zwickau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) 22 X 1942 skazał go na karę obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach, a od 17 XII 1942 w KL Mauthausen-Gusen, gdzie został zamordowany.

APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Gałęzki Marcin

(1881 - 1943), podofic. rez. WP, czł. WOZZ.

Ur. 26 X w Poznaniu. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wronki (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlina-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942) i Zwickau. Zesłany do KL Mauthausen-Gusen i tam zamordowany na początku 1943.

APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Gałowki Kazimierz

(1921 - 1942) ps. „Orzechowski”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 25 II w Poznaniu. Do 1939 uczeń. W początkach 1940 wstąpił do WOW. Zaprzysiężony przez Wacława Gołąbka i przydzielony do grupy wywiadowczej. Od kwietnia 1940 żołnierz WOZZ. Aresztowany latem 1940 przez Gestapo w Poznaniu, następnie

osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942) i Zwickau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej we Wrocławiu 5 IX 1942 skazał go na karę śmierci. 8 X 1942 stracony w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 111/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Garbarek Antoni

(1914 - 1994) ps. „Jerzy”, podofic. rez. WP, ppor. c.w. AK.

Ur. 20 V w Ostrowie Wlkp., s. Kazimierza i Rozalii z d. Spaleniak. Szkołę powszechną ukończył w 1928 w Ostrowie Wlkp., w 1936 Średnią Szkołę Budowlano-Drogową w Poznaniu. W l. 1936 - 37 odbył zasadniczą służbę wojskową w 29 pskan w Kaliszu w plutonie pionierów. Uzyskał stopień plut. Zwolniony do rezerwy podjął pracę zawodową w Odcinku Drogowym PKP w Ostrowie Wlkp.

W sierpniu 1939 powołany do 60 pp w Ostrowie. Brał udział w walkach pod Uniejowem oraz w bitwach o Łęczycę i nad Bzurą. Przez Puszcze Kampinoską dotarł do Warszawy, gdzie walczył w jej obronie. W Warszawie zaprzysiężony przez płka Stanisława Malka do SZP. Następnie krótko przebywał w przejściowym obozie jenieckim w Łowiczu, skąd po zwolnieniu wrócił do Ostrowa Wlkp., podejmując pracę kolejarza w Odcinku Drogowym w Pleszewie. Następnie zatrudniony w firmie budowlanej „Adamek” w Ostrowie, a od 1942 w firmie „Lautrich”. Od 1940 uczestniczył w działalności konspiracyjnej TOW i OJN w Ostrowie Wlkp., następnie ZWZ-AK jako organizator Placówki ZWZ Raszków oraz instruktor szkolenia grupy saperskiej w Raszkowie, przygotowywanej do działań dywersyjnych. Brał też

udział w budowie trzech schronów leśnych, służących do magazynowania materiałów wojennych i na kwatery dla partyzantów. Pomagał w urzędzeniu i zaopatrywaniu w niezbędne środki tajnego szpitalika AK w Raszkowie. Organizował również akcje sabotażowe na kolei, współdziałając z grupą konspiracyjną „Jastrzębia” w Skalmierzycach Nowych i z OP „Spirytus” Czesława Mocka w Ligocie. W okresie przygotowań do odbioru przez AK alianckich zrzutów lotniczych brał udział w typowaniu miejsc na placówki odbiorcze. W styczniu 1945 kierował grupą minerską, która w czasie obrony Ostrowa Wlkp. przed siłami niemieckimi rozminowała wiadukt na linii kolejowej do Łodzi.

Po wojnie pracował przy naprawie szlaku kolejowego Ostrów-Oleśnica, był zawiadowcą Odcinka Drogowego w Skalmierzycach, a następnie zajmował się mechanizacją usuwania szkód górniczych w nawierzchniach kolejowych w Katowicach. W 1947 przeszedł na rentę i zamieszkał w Ostrowie Wlkp., gdzie zmarł 12 IV 1994.

Odnaczone: Krzyżem Kawalerskim OOP, Krzyżem Walecznych, Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem za Obronę Warszawy, Krzyżem AK i Medalem Wojska.

FAK-V/18, Akta osobowe.

*Ludwik Misiek
Marian Woźniak*

Garczyk Michał

(1900 - 1943) ps. „Kuba”, „Drucik”, podofic. zaw. WP, ZWZ.

Ur. 18 IX w Poznaniu, s. Józefa i Franciszki z d. Palacz. Szkołę powszechną ukończył w Poznaniu, następnie rozpoczął naukę zawodu w firmie Siemens, początkowo w Poznaniu, potem w Berlinie. W 1918 został powołany do armii niemieckiej. Na wiadomość o wybuchu Powstania Wielkopolskiego zdezerterował i wrócił do Poznania. Został przydzielony do kompanii łączności. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej 1919 - 20 w stopniu kaprała. W l. 1921 - 22 pełnił służbę w Straży Granicznej, a następnie

w stopniu plut. został przeniesiony do Centrum Wyszkożenia Łączności w Zegrzu pod Warszawą. W 1932 w stopniu st. sierż. został przydzielony do 7 Batalionu Telegraficznego w Poznaniu. Był szefem 14 kompanii telegraficznej, a od kwietnia 1939 wrócił ponownie do Zegrza.

W kampanii wrześniowej organizował służby łączności Armii „Prusy”. Zbiegł z transportu jenieckiego jesienią 1939 i ukrywał się w Grudziądzu. W początkach grudnia 1939 wrócił do Poznania zaopatrzony w fałszywe dokumenty RD na nazwisko Michael Garczyk. Włączył się tu do konspiracji, organizując w kręgu znanych mu podoficerów WP grupę dywersyjną. Jako RD zameldował się w mieszkaniu pp. Wojciechowskich przy ul. Umińskiego 25 m 8 i odtąd to miejsce stało się głównym punktem organizacyjnym jego grupy. Do końca 1939 utrzymywał doraźne kontakty z bliżej nie określonym ośrodkiem dyspozycyjnym konspiracji w Warszawie. Od połowy 1940 wchodził ze swoim oddziałem w skład WKZO jako zastępca por. Czesława Surmy. Był jednocześnie dowódcą Lotnego Oddziału Dywersji Bojowej, szyfrowanego nazwą „Kuba”. Oddział stawiał sobie za cel organizację akcji sabotażowo-dywersyjnych w zakładach przemysłowych. Jego patrole dokonały w 1941 kilku podpażeń zakładów przemysłowych w Grudziądzu, Wrocławiu i Goslar (na terenie Niemiec). Celem działań sabotażowych miały być też magazyny wojskowe i transporty. W połowie 1941 brał udział w akcji sabotażowej wspólnie z por. Cz. Surmą. Celu tej akcji nie udało się ustalić. Wiadomo jedynie, że w jej toku Cz. Surma uległ wypadkowi, który obok innych powodów miał wpływ na dekonspirację WKZO w Poznaniu. G. wspólnie z Cz. Surmą był autorem przygotowywanego od lata 1940 planu ataku na magazyny wojskowe w porcie rzecznym w Poznaniu. Po ucieczce Cz. Surmy z Poznania zatrudnił się oficjalnie jako elektryk w firmie Siemens. W tym czasie podległe mu patrole WKZO dokonały co najmniej trzykrotnego zatrucia karmy w wojskowych stadninach koni. Prowadził akcję scalenia ze swoim oddziałem innych grup stawiających sobie za cel walkę

zbrojną. Przez rodzinę Palaczów na Górczynie włączył do WKZO grupę NOB Antoniego Kopaszewskiego, dając jej zadanie prowadzenia stałych sabotaży w Zakładach Umundurowania w Poznaniu. Przez plut. Rocha Piątkowskiego utrzymywał kontakty z plut. rez. Marianem Osuchem, dowódcą patrolu pocztowego PW, przygotowywanego już przed wojną do działań sabotażowych na tyłach nieprzyjaciela. Akcja scaleniowa G. sprawdziła na WKZO znaczne zagrożenie, gdyż formacje NOB były już w większości zdekonspirowane przez Gestapo. Dla ukrywających się żołnierzy NOB zorganizował akcję legalizacyjną i przerzuty do GG. Utworzone przez niego biuro legalizacyjne wydało ok. 80 kompletów dokumentów „upoważniających” do przekroczenia granicy Kraju Warty. Biurem kierował Witold Walter („Dzieci”).

W początkach 1942 przystąpił ponownie do przygotowania ataku na magazyny wojskowe w porcie rzecznym w Poznaniu. Bezpośrednią przyczyną była wiadomość por. Cz. Surmy, przekazana kurierem, że w magazynach jest składowana ciepła odzież przeznaczona dla żołnierzy na froncie wschodnim. Po szczegółowym rozpoznaniu portu rzecznego G. zorganizował spośród oddziału „Kuby” grupę bojową, która 21 II 1942, po trwającym kilka godzin zakładaniu lontów oraz zapalników z opóźnionym działaniem, dokonała podpalenia obiektów. Gestapo ujęło wszystkich uczestników akcji. G. przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza i w Forcie VII. Stracony w więzieniu w Poznaniu przy ul. Młyńskiej 17 XII 1943 na podstawie wyroku Sądu Specjalnego (*Sondergericht*).

Odnaczone: Krzyżem Walecznych i Krzyżem AK.

FAK-I/5, Wielkopolskie Kierownictwo Związku Odwetu.

Marian Woźniak

Gauss Maria

z d. Bresińska (1910 - 1943) ps. „Edmund”, żołnierz WKZO, urzędniczka.

Ur. 9 IX w Opolu, c. Adama i Kazimierzy z d. Przybylska. Szkołę powszechną ukoń-

czyła w Opolu, następnie uczęszczała do Gimn. Żeńskiego Sióstr Urszulanek w Poznaniu, gdzie w 1930 zdała egzamin dojrzałości. Do 1939 była księgową w Fabryce Okuć Budowlanych w Poznaniu. 30 IV 1940 została zatrudniona jako pomoc biurowa w Biurze Pracy (*Arbeitsamt*) przy ul. Czarneckiego. 11 XI 1940 zaprzysiężona do ZWZ przez por. Czesława Surmę („Blondas”) i skierowana do sekcji legalizacyjnej WKZO, kierowanej przez ppor. Edwarda Norbeckiego („Edek”, „Zrobek”). Dla WKZO zdobywała dokumenty legalizacyjne, zwłaszcza zaświadczenia o rejestracji w Urzędzie Pracy, książki pracy itp. Aresztowana przez Gestapo w miejscu pracy w Poznaniu 30 IV 1942. Przeszła ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza i w Forcie VII. Po wyroku Policijnego Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*) 28 XII 1942 została stracona 8 I 1943 w egzekucji zbiorowej w Forcie VII.

Mąż Edmund Gauss, ofic. rez. WP, zamordowany w Katyniu. Dzieci: Andrzej, Ewa.

FAK-V/321, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Gawroński Jerzy

(1908-1992) ps. „Skaut”, ofic. rez. WP i ZWZ-AK.

Ur. 19 II w Tulcach, s. Roberta, kierownika gorzelni i Emmy z d. Grieger. Szkołę podstawową ukończył w Tulcach. W l. 1924 - 29 był uczniem Państwowego Seminarium Nauczycielskiego w Rogoźnie, gdzie w 1929 zdał maturę. W l. 1929 - 30 ukończył Szkołę Pchor. Rezerwy Piechoty w Śremie w stopniu kpr. pchor. Następnie odbył ćwiczenia w 61 pp i w 4 pspodh, uzyskując 1 I 1934 stopień ppor. rez. W l. 1930 - 38 był nauczycielem w szkole powszechnej w Chwałowicach pod Rybnikiem. Jednocześnie działał w śląskim harcerstwie. 1 X 1938 zatrudnił się w kopalni węgla w Chwałowicach. W ramach Pog. prowadził w sierpniu 1939 obóz harcerski szczechu Chwałowice w Gdyni. W końcu sierpnia 1939 organizował zabezpieczenie akt i sprzętu harcerskiego

w Chwałowicach, tworząc zawiązek drużyny konspiracyjnej.

31 VIII 1939 został zmobilizowany do 1 pspodh jako dowódca 6 kompanii, z zadaniem obrony linii Sanu. W związku z wkroczeniem Armii Czerwonej przeszedł wraz ze swoim pułkiem granicę polsko-węgierską. Został internowany w obozie Győr. Brał udział w organizacji służby informacyjno-propagandowej obozu. W październiku 1939 zgłosił się do dyspozycji Naczelnika Harcerzy hm Rp. inż. Zbigniewa Trylskiego, który organizował na Węgrzech obóz harcerski oraz szkołę dla polskiej młodzieży. Był współorganizatorem takich szkół w Somlosólos i Sikso. Wobec informacji napływających z kraju postanowił zgłosić się do dyspozycji służb specjalnych WP w Budapeszcie z zamiarem udania się do kraju. W maju 1940 odbył specjalne przeszkolenie w ośrodku Oddziału II w Budapeszcie i otrzymał propozycję przetrzucenia do Wielkopolski celem zorganizowania tam siatki wywiadowczej oraz udzielenia pomocy w zorganizowaniu struktur ZWZ. Przygotowano mu dokumenty na nazwisko Robert Grieger. Jako emisariusz Bazy Oddziału II w Budapeszcie otrzymał też zadania organizacyjne dla ośrodków ZWZ w Krakowie i Cieszynie. Do Wielkopolski miał wrócić pod prawdziwym nazwiskiem i na podstawie opracowanej legendy zgłosić swój powrót policji niemieckiej. Otrzymał też adres korespondencyjny do przesyłania szyfrogramów w Wiedniu. Granicę przekroczył w połowie czerwca 1940. Obok zaleceń wojskowych wiózł instrukcje harcerskie dla Śląska. W Szopienicach przekazał instrukcje dla komendanta Śląskiej Chorągwi ZHP hm Józefa Pukowca. W połowie lipca 1940 znalazł się w Poznaniu. W lutym 1941 podjął zatrudnienie w browarze w Kobylepolu. Próby kontaktowania się korespondencyjnego z ośrodkiem w Wiedniu nie dały wyników, toteż przystąpił do tworzenia zawiązków ZWZ. Wstępne rozeznanie wykazało istnienie szeregu samorzutnych inicjatyw konspiracyjnych, które należało scalić z ZWZ. Przez harcerza Czesława Napierałę nawiązał kontakty z redaktorem pisma „Dla Ciebie Polsko” Konradem Latanowiczem, nakłaniając go do

stworzenia Wielkopolskiej Tajnej Organizacji Powstańców. Był komendantem ZWZ Obwód Poznań-Powiat. Z ramienia Okręgu Poznańskiego ZWZ organizował też centralę pocztową do północnych powiatów Wielkopolski. W początkach 1942 zlecono mu przeprowadzenie akcji scaleniowej z AK w powiatach śremskim, średzkim i poznańskim. Latem 1942 uczestniczył w Sosnowcu w rozmowach z pkiem Henrykiem Kowalówką, obejmującym Komendę Okręgu Poznańskiego AK. Działalność scaleniową zakończył w początkach września 1942. Aresztowany przez Gestapo 5 V 1943. Po ciężkim śledztwie w Domu Żołnierza i w Forcie VII w Poznaniu 2 III 1944 skazany został na 5 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniach w Rawiczu i w Griebu nad Łabą.

Do kraju wrócił na przełomie kwietnia i maja 1945. Podjął pracę w Dziale Apropowizacji Rybnickiego Okręgu Węglowego. W obawie przed aresztowaniem przez UB wyjechał w 1948 do Gorzowa Wlkp., gdzie pracował w Centrali Rybnej. 6 XII 1962 został zatrzymany przez UB, a następnie aresztowany. W 1963 oskarżony o sabotaż gospodarczy oraz o znieważenie władz PRL i skazany na 15 lat więzienia. Karę częściowo odbył w więzieniu w Rawiczu. W 1974 ze względów zdrowotnych urlopowany z więzienia. 11 XI 1980 uzyskał prawa kombatanckie. Działacz NSZZ „Solidarność” i opozycji demokratycznej. Zmarł 11 IX 1992. Pochowany na cmentarzu komunalnym w Gorzowie Wlkp.

Odniesiony: Krzyżem AK, Medalem Wojska trzykrotnie, Medalem za Udział w Wojnie Obronnej 1939.

Żona Marta z d. Świerk. Dzieci: Jerzy, Stanisław, Henryk, Barbara.

FAK-V/19, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Gąsiorowski Antoni

(1901 - 1943) ps. „Ślepy”, żołnierz WKZO.

Ur. 1 VI w Wierzenicy pow. poznański, s. Walentego i Marianny z d. Krüger. Po ukończeniu 4 klas szkoły powszechnej w Ko-

bylnicy zmuszony był do podjęcia pracy zarobkowej. Do 1919 był robotnikiem sezonowym, następnie zatrudnił się jako woźnica w firmie przewozowej Hartwig w Poznaniu. Uchodził za zawiadkę i już w młodości mówiono o nim: „Ślepy Antek z Chwaliszewa”. Służby wojskowej nie odbywał z racji utraty prawego oka w bójce. Nie brał też udziału w życiu politycznym i społecznym przedwojennego Poznania.

W połowie stycznia 1942 wszedł w kontakt z dowódcą plutonu dywersyjno-sabotażowego WKZO w Poznaniu st. sierż. M. Garczykiem. Poszukiwał on żołnierzy zdolnych do rozpoznania obiektów portu rzeczno-ego w Poznaniu w związku z przygotowywaną akcją ich zniszczenia. Ok. 15 I 1942 G. został zaprzysiężony do ZWZ i podjął się zorganizowania sekcji rozpoznawczo-wykonawczej akcji „Bollwerk”. Opracował szczegółowe wskazówki zajęcia magazynów, ułożenia lontów i wycofania żołnierzy po akcji. W odprawach organizacyjnych deklarował gotowość do poświęceń graniczących z bohaterstwem. Uważał swoje powołanie do ZWZ za największy zaszczyt, jaki spotkał go w życiu. W skład jego sekcji wchodził: Władysław Gąsiorowski, Michał Śmigieński, Marian Aniola, Stanisław Kaliszan, Leonard Kolanek i Stanisław Sztukowski. 20 II 1942 rozproszył żołnierzy WKZO po porcie rzeczno-ym wykonując najcięższe prace związane z budową lontów. Brał także udział w podpaleniu magazynów. 22 i 23 II 1942, w czasie licznych aresztowań, odwiedzał wykonawców akcji „Bollwerk”, wzywając ich do zachowania wobec Gestapo godności żołnierza. Aresztowany nagle 25 VI 1943 odmawiał wszelkich zeznań. W czasie próby przesłuchania w Domu Żołnierza rzucił się na przesłuchującego, raniąc go ciężko. Zginął w czasie tego ataku. W odwecie Gestapo aresztowało całą rodzinę, z której trzy osoby zginęły.

Żona Józefa z d. Tarczevska. Dzieci: Helena, Zenon, Stanisław.

FAK-V/298, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Gaska Józef

(1888 - 1942) ps. „Józek”, czł. NOB.

Ur. 22 II w Wierzenicy pow. poznański, s. Michała i Katarzyny z d. Szymkowiak. Po ukończeniu szkoły ludowej w Kobylnicy pracował jako robotnik w dobrach hr. Augusta Cieszkowskiego w Wierzenicy. W 1906 wyemigrował wraz z braćmi do Westfalii, gdzie pracował jako górnik. W 1910 powołany do odbycia służby wojskowej w armii niemieckiej, ukończył ją w 1912 w stopniu kpr. W 1914 zmobilizowany do 1 batalionu 47 pp, z którym wyruszył na front zachodni. W czasie walk na obszarze Belgii został ciężko ranny i wycofany z służby liniowej. Od 1915 należał do załogi obozu na Główniej, nadzorującej jeńców wojennych armii niemieckiej w Poznaniu. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego zgłosił się do dowództwa tworzącego się batalionu garnizonowego. Jednak ze względu na stan zdrowia przydzielony został do służby pomocniczej. W styczniu 1919 zatrudniony w DOKP w Poznaniu. Po odbyciu kilku kursów dokształcających został dyżurnym ruchu i dyspozytorem drużyn konduktorskich, a następnie pracownikiem Biura Wagonowego na stacji Poznań Główny. Ok. 1930 wstąpił do Związku Zawodowego Kolejarzy, pełniąc w nim liczne funkcje społeczne. Był opiekunem rodzin bezrobotnych oraz organizatorem wycieczek krajoznawczych dla kolejarzy.

We wrześniu 1939 został ewakuowany w ramach planu ewakuacji rodzin kolejarskich. Do Poznania wrócił w początkach października 1939. 4 XII 1939 wraz z rodziną znalazł się w obozie dla przesiedleńców na Główniej w Poznaniu. Wskutek interwencji naczelnika stacji Poznań Główny cofnięto mu nakaz wysiedlenia. W początkach maja 1940 został zaprzysiężony przez Kazimierza Walczaka, komendanta NOB Samodzielnego Obwodu Warsztaty Kolejowe. Miał za zadanie rozbudowę ogniw NOB na dworcu kolejowym w Poznaniu. Początkowo był kierownikiem sekcji organizacyjnej, ale wkrótce z racji rozległych kontaktów wśród kolejarzy powierzono mu zadania organizacyjne NOB na obszarze całej Dyrekcji Kolejowej. Organizował liczne odprawy dowódców NOB z ob-

wodów Warsztaty Kolejowe i Dyrekcja Kolejowa. Przez jego ręce przechodziła też cała prasa konspiracyjna NOB dla tych obwodów. 28 IV 1941 został aresztowany w następstwie dekonspiracji spowodowanej przez Zenona Ciemniejewskiego („Aleks”). Po ciężkim śledztwie w siedzibie Gestapo w Poznaniu był w więzieniu policyjnym w Forcie VII (cela 66), następnie w więzieniach we Wronkach i w Pile. 8 VII 1942 wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Pile został skazany na karę śmierci wraz z grupą członków NOB z Warsztatów Kolejowych w Poznaniu. Stracony 6 VIII 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

Żona Maria z d. Czubala. Dzieci: Mariana, Zofia, Kazimiera, Czesława, Zdzisław.

Zbiory prywatne Czesławy Tuszyńskiej w Poznaniu

Marian Woźniak

Gendek Antoni

(1915 - 1944) ps. „Zenon” kpr. pchor. WP, ppor. c.w. AK, czł. TON i SzSz, instruktor harcerski, phm., student.

Ur. 28 XII we Wrześni, s. Józefa i Marii z d. Włodarczak. Szkołę powszechną ukończył we Wrześni i tamże Państwowe Gimn. im. H. Sienkiewicza, gdzie w 1936 zdał egzamin dojrzałości. Do ZHP wstąpił w 1927 jako czł. 3 DH im. T. Kościuszki. Od 1938 phm. Absolwent Państwowego Kursu PW I i II stopnia. W I. 1936 - 37 ukończył Dyw. Kurs Pchor. 25 DP i odbył ćwiczenia w 56 pp w Krotoszynie. W 1937 podjął studia w WSH w Poznaniu, które przerwał wybuch wojny 1939. Ponieważ nie otrzymał powołania mobilizacyjnego, wyruszył w kierunku Kutna i tam włączył się do Batalionu ON „Koronowo”. Po krótkim pobycie w niewoli niemieckiej wrócił do Wrześni, gdzie został zatrudniony jako pomocnicza siła biurowa.

W listopadzie 1939 wstąpił do TON. Był współredaktorem pisma „Czuwamy”. Od 1940 czł. AKH i komendant środowiska SzSz. W listopadzie 1942 przez hm Jana

Skrzypczaka („Ilski”) przekazany do dyspozycji Okręgu Poznańskiego AK i mianowany p.o. komendantem Samodzielnego Obwodu AK Września („Wiertarka”) w stopniu ppor. c.w. Organizował szkieletowe komendy więk szości placówek AK w pow. wrzesińskim. W maju 1943 brał udział w przygotowaniu zrzutowiska w okolicy Miłosławia. Aresztowany przez Gestapo we Wrześni 5 VI 1943 przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza i w Forcie VII. 17 II 1944 wywieziony z Fortu VII. Zginął w nieznanych okolicznościach. W postępowaniu sądowym uznany za zmarłego 9 V 1946. Pośmiertnie odznaczony Krzyżem AK. Rodziny nie założył.

FAK-V/347, Akta osobowe; Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Aleksandra Bielerzewska

Gerard Jan

(1916 - 1945) czł. PN i AK, technolog.

Ur. 8 I w Warszawie, s. Jerzego i Natalii Jadwigi z d. Wagnerowska. Po ukończeniu szkoły powszechnej i Szkoły Mechaników Lotnictwa odbył służbę wojskową, prawdopodobnie w 3 Pułku Lotniczym w Poznaniu, awansując do stopnia kpr. Przed II wojną światową pracował w HCP w Dziale Kontroli Technicznej Odbioru Zewnętrznego, a w czasie okupacji (DWM) w Biurze Konstrucyjnym Pomocy Warsztatowych Wydziału Części Tłoczonych. Nie udało się dotrzeć do źródeł dokumentujących udział w kampanii wrześniowej i konspiracji w l. 1939 - 42. W 1943 wstąpił do PN i AK oraz został włączony do siatki wywiadowczo-sabotażowej w DWM (HCP). Jego przełożonym był ppor. Edmund Grzywnowicz („Komandor”). Aresztowany 25 VII 1944 został osadzony w Żabikowie, skąd dowożono go na przesłuchania do Domu Żołnierza. W styczniu 1945 stracony w zbiorowej egzekucji w Żabikowie.

Zona Irena z d. Szczygielska. Dzieci: Michał Andrzej i Zbigniew Kazimierz.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Marian Siczwiński

Gertych Zbigniew Witold

(1922 -) ps. „Skrzetuski” czł. WOW, WOZZ i AK, uczeń gimn.

Ur. 26 X w Poznaniu. Ochotnik kampanii wrześniowej 1939. Zaprzysiężony czł. WOW i WOZZ. Dowódca sekcji organizacyjnej. Aresztowany 21 VI 1940. Więziony w Domu Żołnierza, Forcie VII, w więzieniu we Wronkach (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlinie-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942) i Zwickau, skąd 15 VIII 1942 udało mu się zbiec. Dotarł do Krakowa i tam uzyskał fałszywy dowód tożsamości na nazwisko Grocholski. Potem wstąpił do AK. Po wojnie skończył studia. Profesor warzywnictwa. W PRL pracował na stanowiskach kierowniczych w PAN, brał aktywny udział w życiu politycznym, m.in. był posłem na sejm (1982-85 wicemarszałek), wicepremierem (1985-87) i ambasadorem w Londynie.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 114/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich.

Lubomira Broniarz-Press

Gerwazik Władysław

(1922 - 1943) ps. „Haft”, czł. ZHP i HP, junak PW.

Ur. 28 V w Żerkowie pow. jarocińskiego. Czł. ZHP od 1937. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczył się zawodu krawieckiego. W sierpniu 1939 włączył się do Pog. VII Hufca ZHP w Poznaniu. Brał udział w przechowywaniu majątku tego hufca. Od 2 IX 1939 w Straży Obywatelskiej na Jeżycach. Do HP wprowadzony przez Zenona Hancyka. Kolportował pismo „Zerwiemy pęta”. Aresztowany przez Gestapo 17 V 1940. Więziony w Domu Żołnierza, w Forcie VII i we Wronkach. 21 III 1941 wyrokiem Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) na sesji w Poznaniu skazany na 2 lata więzienia. 10 VII 1942 włączony do śledztwa przeciwko grupie HP kierowanej przez Stanisława Nowaka. Przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza i w Forcie VII. Wyrokiem Wyższego

Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 15 XII 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 27 I 1943 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Rodziny nie założył.

AAN, Reichsjustizministerium mikrofilm nr 24980; FAK-I/14, Harcerstwo poza Szarymi Szeregami.

Marian Woźniak

Gestapo. Urząd Kierowniczy Policji Państwowej w Poznaniu (*Geheime Staatspolizei. Staatspolizeileitstelle Posen*)

Utworzony na mocy rozporządzenia Himmlera z 7 XI 1939 jako jeden z trzech urzędów (dla każdej rejencji) w Kraju Warty. W stosunku do pozostałych urzędów, tj. w Łodzi (*Staatspolizeistelle Litzmannstadt*) i Inowrocławiu (*Staatspolizeistelle Hohensalza*), spełniał rolę placówki kierowniczej (*Staatspolizei[leit]stelle*). Posiadał cztery ekspozytury terenowe, tzw. *Aussendienststellen*, w Kościanie, Lesznie, Szamotułach i Środzie Wlkp. (przeniesiona wiosną 1940 do Jarocina).

Siedzibą urzędu był Dom Żołnierza, gdzie uprzednio działał sztab „VI” grupy operacyjnej policji bezpieczeństwa i służby bezpieczeństwa (*Einsatzgruppe VI der Sicherheitspolizei und des SD*), która jesienią 1939 spacyfikowała obszar Poznańskiego.

Z początkiem października 1943 zasięgiem działania Gestapo w Poznaniu objęto jeszcze powiaty: gnieźnieński, inowrocławski, mogileński, szubiński, wągrowiecki i żniński, należące do rejencji inowrocławskiej (*Regierungsbezirk Hohensalza*), w związku z likwidacją tamtejszej *Staatspolizeistelle* Hohensalza. Jednocześnie zwiększyła się liczba placówek terenowych o *Aussendienststelle* w Gnieźnie i Inowrocławiu. W sierpniu 1944 nastąpiła ostatnia reorganizacja urzędu. Zlikwidowano jako samodzielne jednostki – poznańskie placówki kierownicze Gestapo i policji kryminalnej (Kripo), a w ich miejsce utworzono nowy urząd komendanta policji bezpieczeństwa (*Kommandeur der Sicherheitspolizei – KdS*). W jego

ramach organizacyjnych wspomniane formacje policyjne stanowiły nadal samodzielne jednostki (wydziały).

Kolejnymi szefami *Staatspolizei[leit]stelle* Posen byli: *SS-Sturmbannführer/Regierungsrat* dr Helmut Bischoff (1939-41), *SS-Obersturmbannführer/Oberregierungsrat* dr Karl Heinz Stossberg (1941-44), *SS-Obersturmbannführer/Oberregierungsrat* dr Karl Pütz (1944/45) oraz *SS-Obersturmbannführer/Oberregierungsrat* dr Rudolf Erwin Lange (1945).

Stan liczebny funkcjonariuszy urzędu nie przekraczał 200 osób, a jego pierwszą kadram stanowili w większości członkowie *Einsatzkommando* 15/VI – „EK 15/VI”, przydzieleni na przełomie 1939/40 także do jego agend terenowych. Brali oni bezpośredni udział w spacyfikowaniu północnych obszarów Poznańskiego i samego miasta Poznania, przeprowadzając m.in. egzekucje i wysiedlenia ludności polskiej w pierwszych miesiącach okupacji.

Najważniejszym wydziałem tego urzędu (tzw. operacyjnym, egzekutywą) był wydział IV – *Gegnerforschung und Bekämpfung* (rozpoznanie i zwalczanie przeciwnika), którym kierował przez całą okupację *SS-Hauptsturmführer/Kriminalrat* Oskar Achterberg (1895-1945), przybyły z Gestapo w Münster. Bezpośrednio w zwalczanie polskiego ruchu oporu (*Polnische Widerstandsbewegung*) zaangażowany był 10-osobowy referat „IVD2” (od 1944 jako „IV1b”); na jego czele stał *SS-Obersturmführer/Kriminalkommissar* Paul Schiffer (1904-1944), pochodzący z Gestapo w Dortmundzie. Większość pozostałych funkcjonariuszy tego referatu należała do „EK 15/VI”, a wcześniej do *Staatspolizeistelle* w Trewirze.

Z kolei *SS-Obersturmführer/Kriminalkommissar* Hans Bothmann (1911-1946) kierował 6-osobowym referatem „IVC2” (od 1944 jako „IV6b”), który zajmował się przeprowadzaniem masowych aresztowań ludności polskiej w ramach stosowania tzw. aresztu ochronnego (*Schutzhaft*). Aresztowanych Polaków osadzano w znajdującym się w Domu Żołnierza areszcie wewnętrznym (*Hausgefängnis*), a przede wszystkim w podległym

mu bezpośrednio *Polizeigefängnis der Sicherheitspolizei*, którego rolę w I. 1939 - 44 pełnił obóz w Forcie VII, a w I. 1944 - 45 obóz w Żabikowie. Funkcje szefów tego więzienia sprawowali kolejno: *SS-Obersturmführer/Kriminalkommissar* Herbert Lange (X/1939), *SS-Sturmbannführer* Hans Weibrecht (X/1939-X/1941), *SS-Sturmbannführer* Heinrich Möhlendorf (XI/1941-II/1942), *SS-Hauptsturmführer* Günther Kühndel (II-IX/1942), *SS-Obersturmführer/Kriminalobersekretär* Kurt Etzold (IX/1942 - VI/1943), *SS-Hauptsturmführer/Polizeiinspekteur* Hans Walter (VI 1943-X/1944) oraz *SS-Hauptsturmführer/Polizeiinspekteur* Alfred Dietze (X/1944-I/1945).

Przy urzędzie tym funkcjonował także Policyjny Sąd Doraźny (*Polizeistandgericht*), w skład którego wchodził szef Gestapo (jako przewodniczący) oraz wyznaczeni przez niego dwaj ławnicy (*Beisitzer*). Przykładem jego działalności były dwie (spośród wielu) egzekucje, przeprowadzone głównie na więźniach Fortu VII - w Małej Górcie pod Neklą (22 V 1941) oraz w Tuchorzy pod Wolsztynem (9 VII 1942). Rozmiary popełnionych zbrodni są znacznie większe, gdyż Gestapo, posiadając nieograniczone kompetencje, objęło działaniami eksterminacyjnymi i terrorem większość polskiego społeczeństwa - dotyczyło to m.in. zwalczania wszelkich form ruchu oporu oraz antyniemieckich wystąpień.

Wiele egzekucji na więźniach Fortu VII miało charakter utajniony. Przeprowadzano je bowiem głównie na przełomie 1939/40 w podpoznańskich kompleksach leśnych, m.in. w okolicy Rożnowa, Bogucina, Pałędzia, Wypalanek, Zakrzewa. Bezpośredniej likwidacji poddano również pensjonariuszy zakładów dla psychicznie chorych z Owińsk, Dziekanki i Kościana. Ofiarami eksterminacyjnych działań tego urzędu stali się także Żydzi z licznych obozów pracy przymusowej, zorganizowanych głównie na terenie powiatów: nowotomyskiego, leszczyńskiego, rawickiego, wolsztyńskiego oraz samego Poznania i jego najbliższej okolicy.

Liczba ofiar *Staatspolizei[leit]stelle* Posen nie została ustalona. Na ten stan rzeczy wpłynął fakt, iż władze niemieckie już na

przełomie 1943/44 przeprowadziły na szeroką skalę akcję niszczenia wszelkich dowodów zbrodni. Specjalny oddział Gestapo - tzw. *Wetterkommando* (dowódca *SS-Hauptsturmführer* Hans Legath) likwidował m.in. większość zbiorowych mogił ofiar zbrodniczej działalności funkcjonariuszy *Staatspolizei[leit]stelle* Posen.

APP, Akta Der Reichsstatthalter im Reichsgau Wartheland; Akta Gestapo w Poznaniu, zbiory własne autora.

Henryk Zimniak

Gibas Jan

(1901 - 1942) ps. „Wojciech”, „Józef”, ofic. rez. WP i ZWZ.

Ur. 7 X w Łęgu pow. chojnicki, s. Anasztazego, rolnika i Katarzyny z d. Kuśnierz. Do szkoły powszechnej uczęszczał w Łęgu, świadectwo dojrzałości otrzymał w Państwowym Gimn. w Starogardzie w 1922. W I. 1922 - 27 studiował na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP. Absolutorium uzyskał w 1927. Po aplikacji w poznańskim oddziale Prokuraturii Generalnej RP i zdaniu egzaminu sędziowskiego (w styczniu 1932) związał się na stałe z tą instytucją, pozostając aż do wybuchu wojny jej referendarzem. W 1920 (19 VIII - 17 X), jeszcze jako uczeń gimnazjalny, brał ochotniczo udział w wojnie polsko-bolszewickiej. W I. 1927 - 29 odbył służbę wojskową w Szkole Pchor. Rezerwy Piechoty w Śremie. Po odbyciu ćwiczeń w 55 pp w Lesznie awansowany do stopnia ppor. rez. Wraz z pułkiem brał udział w zajęciu Zaolzia w 1938.

W 1939 zmobilizowany do Ośrodka Zapasowego 14 DP w Kielcach. Z powodu dezorganizacji nie został wcielony do jednostki. Dołączył do oddziałów walczących w rozproszeniu i brał udział w kilku potyczkach z Niemcami, wycofując się przez Zagórze, Opatów, Sandomierz, Włodzimierz, Równe w kierunku wschodnim. Rozbrojony w Brodach przez wojska radzieckie uciekł i wrócił do Poznania. Do pracy konspiracyjnej w ZWZ został zwerbowany przez mjra Stefana Łukowicza i zaprzysiężony 3 VI

1940. Był współorganizatorem sztabu IR Poznań-Miasto („Delta”) i do września 1941 pełnił funkcję komendanta Obwodu nr 1, obejmującego Śródmieście Południowe, wchodząc jednocześnie w skład sztabu IR. Organizował sztab Obwodu nr 1 oraz szkieleto-
wne plutony terenowe. Był kierownikiem komórki ewidencjonującej dane o wysiedlonych z Poznania dla sztabu Okręgu Poznańskiego ZWZ. Aresztowany 17 IX 1941 w Biurze Księgowości prowadzonym przez Niemca Karola Wittiga (ul. Skarbowa 1), gdzie pracował jako księgowy. Więziony w Forcie VII w Poznaniu. Podczas długotrwałego śledztwa nie przyznał się do winy. Został zamordowany wraz z współtowarzyszami, prawdopodobnie 7 VII 1942 lub (wersja podana przez rodzinę) 17 IX 1942. Miejsce egzekucji nieznane.

Zona Felicja z d. Hawelska. Dzieci: Wojciech. Małgorzata.

Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Małgorzata Waller

Giera Henryk

(1921 - 1992) ps. „Horski”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 2 XII w Poznaniu, s. Edwarda i Leokadii z d. Kowalska. Aresztowany 26 VIII 1940. Więzień Fortu VII, Wroniek (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlina-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau (14 V - 18 VIII 1942) i Berlina-Alt Moabit. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 28 VIII 1942 skazany na 6 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach i KL Mauthausen-Gusen (16 XII 1942 - 5 V 1945). Po wojnie zegarmistrz w Zakładach Energetycznych Okręgu Zachodniego Poznań.

Zona Genowefa z d. Polasiak, s. Tomasz.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 86/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Gierka Roman

(1920 -) ps. „Marian”, „Romuald”, czł. ZHP, TOH, SzSz i AK.

Ur. 20 I w Obornikach Wlkp., s. Stanisława i Magdaleny z d. Szumińska. W I. 1926-29 uczęszczał do szkoły powszechnej w Obornikach, a następnie do szkoły wydziałowej, od 1931 w Gimn. im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. W I. 1934-37 uczył się w Miejskiej Szkole Handlowej w Poznaniu. Czł. ZHP od 1936, drużynowy Harcerskiej Drużyny Żeglarskiej w stopniu HO. Jednocześnie był czł. Ligi Morskiej i Kolonialnej oraz PZZ. Od 10 VI 1937 czł. Komendy Hufca ZHP w Obornikach. W sierpniu 1939 w Pog. w grupie informacyjno-obszerniczej w Obornikach.

W październiku 1939 wspólnie z pfm Bolesławem Skotarczakiem („Samotny”) utworzył z części członków Pog. i starszych harcerzy Tajną Organizację Harcerską (TOH), która działała w Obornikach i Rogoźnie. Jej celem było zorganizowanie harcerzy w konspiracji, prowadzenie małego sabotażu oraz akcja informacyjna polegająca na nasłuchu rozgłośni z Tuluzy i BBC oraz wydawaniu „Biuletynu Radiowego” (pisanego ręcznie). W październiku 1939 G. wrócił do pracy w banku. W kwietniu 1940 TOH włączono do SzSz jako Hufiec Oborniki. Komendantem został hm Jan Miękus („Mariusz”), G. wszedł do komendy. Od jesieni 1940 G. redagował oddzielny biuletyn dla jeńców brytyjskich przebywających w obozie w Obornikach. Po aresztowaniu J. Miękusa (czerwiec 1943) został komendantem Hufca Oborniki. W czerwcu 1943 nawiązał współpracę z komendantem AK ppor. Gerhardem Bukowskim („Jastrząb”), który w październiku 1943 zaprzysiął go do AK. G. opracowywał dla AK meldunki informacyjne, dotyczące personaliów urzędników niemieckich i ich adresów. Źródłem informacji było jego miejsce pracy. Na przełomie 1943/44 prowadził rozmowy dotyczące przekazania z SzSz do AK harcerzy do pomocniczej służby wojskowej. Od marca 1944 pełnił dodatkowo funkcję referenta RW w Obwodzie AK Oborniki („Okno”). Aresztowany 8 VIII 1944 w ramach „Aktion Apfelbach”. Więziony

w Domu Żołnierza i w Żabikowie. Osadzony w KL Gross-Rosen (nr oboz. 63859). Następnie przetransportowany do podobozu Hartmannsdorf, skąd 16 II 1945 pieszym konwojem ewakuowany do KL Buchenwald, gdzie dotarł 12 III 1945 (nr oboz. 135791). Wyzwolony przez wojska amerykańskie 11 IV 1945.

Do Obornik wrócił 21 VI 1945. W l. 1945-47 studiował w Akademii Handlowej w Poznaniu. Studia przerwał z powodu choroby. Pracował na stanowiskach kierowniczych w przemyśle drzewnym i drobiarskim. Od 1980 przebywa na emeryturze. Działa w organizacjach społecznych i kombatanckich.

Odnaczony: Krzyżem Kawalerskim OOP, Krzyżem Oświęcimskim, Krzyżem AK, Medalem Wojska, Srebrnym Krzyżem Zasługi dla ZHP z Rozetą i Mieczami.

Zona Stefania z d. Abt, s. Andrzej.

FAK-V/429, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Gierszal Hieronim

(1914 - 1974) ps. „Irek”, podofic. rez. WP, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 31 V w Poznaniu, s. Feliksa. W 1937 ukończył Gimn. im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, a w 1938 kurs PW II stopnia. W listopadzie 1939 zaprzysiężony do WOW przez Czesława Łukowskiego. Przydzielony do redakcji pisma „Czuwajmy”. Aresztowany w czerwcu 1940 przez Gestapo w Poznaniu, następnie osadzony w Forcie VII. Od 14 X do 16 XI 1940 pozostawał w dyspozycji sędziego śledczego Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (16 XI 1940-21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941-14 V 1942), Zwickau i Berlin-Alt Moabit. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 31 VIII 1942 skazał go na karę 8 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach, a od 17 XII 1942 do

5 V 1945 w KL Mauthausen-Gusen. Po wojnie pracował w Poznaniu, gdzie zmarł w 1974.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 102/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Głapa Albin

(1908 - 1992) ps. „Hubert”, czł. OJN, ofic. c.w. AK, leśnik.

Ur. 13 III w Ostrowie Wlkp., s. Franciszka i Albiny z d. Król. Po ukończeniu gimn. ostrowskiego, a następnie Państwowej Szkoły Leśnej w Margoninie w 1936 zatrudniony został jako leśnik w Nadleśnictwie Leszyce pow. bydgoski.

Zmobilizowany w 1939 walczył w składzie 15 DP nad Bzurą, w bitwie o Płock, w Puszczy Kampinoskiej i o Modlin. Brał także udział w obronie Warszawy aż do kapitulacji. W październiku 1939 po ucieczce z niewoli przybył do Ostrowa Wlkp., gdzie podjął pracę w Miejskim Urzędzie Budowlanym. W końcu 1939 zaprzysiężony do OJN przez ppor. rez. Franciszka Jujkę („Mściśław”), a w marcu 1941 do ZWZ przez ppor. Antoniego Sobczaka („Jerzy”). Z kolei ówczesny insp. rej. w Ostrowie kpt. Wacław Kotecki („Wawrzyn”) powierzył mu organizację wywiadu wojskowego. Stał wówczas na czele kilkunastoosobowej grupy informacyjno-wywiadowczej. W ramach tej działalności rozpoznano rozmieszczenie i liczebność wojsk, żandarmerii i policji oraz ugrupowań paramilitarnych stacjonujących w Ostrowie i okolicy. W opracowywanej dokumentacji rejestrowano zakłady przemysłu wojennego, lotniska i magazyny wojskowe oraz ruch transportowy ostrowskiego węzła kolejowego. Dokonywano także, przy pomocy współpracujących kolejarzy, likwidacji lub zamiany kart przewozowo-adresowych wagonów ze sprzętem i żywnością, kierowanych na front wschodni lub z częściami

strategicznymi (sprzętu i broni) przesyłanymi do innych zakładów. Wzniesiono pożary wagonów, uszkodzono urządzenia sygnalizacyjne stacji i mechanizmy parowozów. Od obsługi kilku niemieckich zakładów i baz zaopatrzeniowych frontu w Ostrowie i okolicy, składającej się z jeńców wojennych oraz często żołnierzy Austriaków, otrzymywano potrzebne informacje o zaopatrzeniu frontu wschodniego. W sierpniu 1942 G. skontaktowany został z nowym komendantem Okręgu Poznańskiego AK plkiem Henrykiem Kowalówką („Zrąb”). Otrzymał od niego upoważnienie do objęcia swoją siatką wywiadowczą terenu całej Wielkopolski południowej oraz do nawiązania kontaktu z odbudowywaną siecią w Poznaniu. W maju 1943, po aresztowaniach w szeregach AK w Wielkopolsce, plk. Kowalówka zlecił mu zbadanie przyczyn dekonspiracji. Za pośrednictwem swojego informatora-wywiadowcy Bogdana Strumpfa („Kasper”) docierał do dokumentów policji niemieckiej. Jego siatka wywiadowcza wykryła zdradziecką działalność sierż. Piotra Lipińskiego w Ostrowie Wlkp. Zimą 1944/45 utrzymywał też ostrożne kontakty z wywiadem Armii Czerwonej bez ujawniania swej przynależności do AK.

Od marca 1945 wrócił do swojej pracy, obejmując stanowisko leśniczego w Leśnictwie Łąkociny Nadleśnictwo Glińnica. W lipcu 1973 przeszedł na emeryturę. Pracował nadal społecznie w organizacji kombatanckiej. Zmarł 1 VII 1992, pochowany na cmentarzu w Ostrowie Wlkp. przy ul. Generała Bema.

Odnaczone: Krzyżem *Virtuti Militari* V klasy, Krzyżem AK, Medalem Wojska, Krzyżem Oficerskim i Kawalerskim OOP.

Żona Gertruda z d. Bałamącek. Dzieci: Seweryn, Bożena.

FAK-V/17, Akta osobowe; Zbiory własne autora w Ostrowie Wlkp.

Edmund Jakubek

Gładysz Bronisław Hieronim

(1892 - 1943), ks., czł. SN i NOB, dr filozofii, doc. UP.

Ur. 3 IX w Sierakowie pow. międzychodzki, s. Antoniego i Teodozji z d. Sokolow-

ska. Do szkoły powszechnej i do gimn. klasycznego uczęszczał w Gnieźnie, gdzie w 1911 zdał egzamin dojrzałości. Studia teologiczne odbył w Poznaniu i Gnieźnie, a 13 II 1916 otrzymał święcenia kapłańskie, po których krótko był wikariuszem w kościele św. Marcina w Poznaniu. Od 1 VIII 1916 był kapelanem w poznańskich lazaretach. Z początkiem 1919 zgłosił się na kapelana Powstania Wielkopolskiego i uczestniczył w walkach pod Szubinem, następnie w wojnie polsko-bolszewickiej. Od maja 1922 był administratorem, potem proboszczem parafii św. Antoniego Padewskiego na Starolęce w Poznaniu. Równocześnie studiował na Wydziale Humanistycznym UP. 8 II 1926 uzyskał tytuł dra filozofii i po habilitacji 21 VI 1932 otrzymał docenturę z zakresu literatury średniowiecznej na UP. Od 1928 był czł. i sekretarzem Komisji Teologicznej PTPN.

W listopadzie 1939 wstąpił do NOB jako doradca i kapelan. Aresztowany 18 VI 1941 skazany został 14 V 1942 przez Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Zwickau na 5 lat obostrzonego obozu karnego. 6 XII 1942 przetransportowany został do KL Mauthausen-Gusen. Podczas pracy w kamieniołomach został zamęczony 19 VI 1943.

FAK-Va/10, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej; Zbiory własne autorów w Poznaniu.

*Nikodem Kowalski
Marian Woźniak*

Głogiński Władysław

(1921 - 1942) ps. „Orzeł”, harcerz TS.

Ur. 30 VI w Lesznie, s. Stanisława i Franciszki z d. Pachurka. Po ukończeniu w 1938 szkoły handlowej rozpoczął pracę jako handlowiec w hurtowni Metelskiego w Lesznie. Od 1933 czł. ZHP. W 1937 jako HO został zastępowym, a następnie przybocznym 7 Kolejowej Drużyny Harcerskiej w Lesznie. Na początku października 1939 współzałożyciel i czł. kierownictwa TS. Aresztowany przez Gestapo 7 VIII 1940. Wyrokiem Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) 30

V 1941 skazany na 4 lata obostrzonego obozu karnego. Zmarł w więzieniu w Rawiczu 24 VIII 1942.

FAK-I/14, Harcerstwo poza Szarymi Szeregami; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

„Głos Anteny” [Świnice Warckie]

Gazetka lokalna, biuletyn informacyjny I plutonu V kompanii Obwodu AK Turek. Pluton działał na terenie gminy Świnice Warckie, używając numeracji taktycznej Okręgu AK Łódź. Zespół redakcyjny tworzyli: Zygmunt Grabarczyk („Skiba”) – redaktor, Zygmunt Kowalski („Szary”) – dowódca plutonu i Józef Dąbrowski („Sęp”). Pisemko było tygodnikiem o nakładzie kilkudziesięciu egzemplarzy, redagowane od lipca 1940 do końca 1944 na podstawie wiadomości z własnego nasłuchu radiowego BBC. Kolportowano je do ustalonych punktów konspiracyjnych gminy Świnice Warckie, do dowództwa kompanii w Uniejowie, a także do dowódcy plutonu w Gostkowie pow. łęczycki i w Wilanowie pow. turecki oraz do punktu konspiracyjnego w Dąbju n. Nerem pow. kolski. Myślą przewodnią pisma, którego motto brzmiało: „O wolność narodów słowiańskich prosimy Cię Panie”, było umocnienie wiary umęczonej ludności w ostateczne zwycięstwo aliantów i oswobodzenie Polski spod okupacji hitlerowskiej, pogłębienie dumy narodowej z bohaterkich walk polskiego oręża na Zachodzie, jak również ukazanie dyplomatycznych wysiłków Rządu Polskiego w Londynie o wolność i suwerenność Rzeczypospolitej Polskiej.

FAK-I/1f, IR Kalisz i obwody oraz Obwód Kolo; R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939-1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1996 mps; Zbiory własne autora w Poznaniu.

Roman Macyra

„Głos Poznania” [Poznań]

Wydawnictwo konspiracyjne PPR w Poznaniu. Ukazywało się w Poznaniu od lutego 1943 do maja 1944 jako tygodnik. Zespół

redakcyjny tworzyli: Roman Pasikowski („Wiktor”) – inicjator i redaktor oraz Wanda Piwowarczyk („Ewa”), Aleksander Przysiecki („Mietek”, „Garda”) i Edmund Ratajski jako redaktorzy techniczni. Współpracowali z pisemem: Eugeniusz Augustyniak („Kruk”), Waclaw Malinowski („Grek”) – przepisywał i redagował gazetkę, Waclaw Weinert – przygotowywał winietę pisemka. Nasłuch radiowy organizowali Antoni Piwecki i Edmund Żurawski. Na terenie DWM (HCP) gazetkę rozprowadzał Adam Tynecki, w Luboniu – Henryk Skóra, w pow. poznańskim – Michał Bilewicz. Ponadto w kolportażu działali: Degler, Ludwik Rasch, Henryk Rekowski i Edmund Szulczewski („Murzyn”). Początkowo pisemko ukazywało się jako rękopiśmiennej, by od nr 3 wychodzić w formie rękopiśmiennej, pisanej liternictwem technicznym. Objętość wynosiła 2 strony, a nakład nie przekraczał kilkudziesięciu egzemplarzy. Treść gazetki to odezwy, informacje o rozwoju sytuacji wojennej i wiadomości o akcjach GL w GG oraz tzw. czarna lista – wykazy Niemców znęcających się nad Polakami.

FAK-I/18, PPR; L. Dobroszycki: *Zaginiona prasa konspiracyjna z lat 1939-1945*. W: *Najnowsze dzieje Polski. Materiały i studia z okresu II wojny światowej* 1963 t. 7 poz. 53; R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939-1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1996 mps.

Roman Macyra

Główny Delegat Rządu RP na ziemię polskie wcielone do Rzeszy

Urząd w strukturach PPP istniejący w I. 1940-41 w Poznaniu. Powołany przez Rząd RP na podstawie dezyderatów org. „Ojczyzna”. Główny Delegat stał na czele Głównej Delegatury Rządu RP dla ziem polskich wcielonych do Rzeszy. Funkcję tę pełnił od 3 V 1940 do aresztowania 26 VII 1941 hr. Adolf Rafał Bniński („Bialoń”). Formalnie stan ten utrzymano do grudnia 1941.

FAK-I/A, Problematyka polityczna.

Marian Woźniak

Gnacek Władysław

(1907 - 1943) ps. „Nosol”, podofic. WP i ZWZ-AK.

Ur. 21 w Nockowie pow. dębicki (woj. krakowskie), s. Jana i Joanny z d. Gnacyk. Po ukończeniu szkoły powszechnej pracował w gospodarstwie rolnym rodziców. W 1927 powołany do odbycia zasadniczej służby wojskowej w Gnieźnie. Po ukończeniu szkoły podoficerskiej w 1929 pozostał w służbie stałej. Brał udział w wojnie 1939 w ramach 17 DP. Powrócił do Gniezna w październiku 1939. W maju 1942 przez st. sierż. Kazimierza Sosnowskiego został zaprzysiężony do ZWZ i mianowany kierownikiem sekcji organizacyjnej w Gnieźnie. Kolportował pisma „Biuletyn Informacyjny” i „Żołnierz Polski”. W swojej sekcji prowadził szkolenie wojskowe. Aresztowany przez Gestapo z Inowrocławia 15 X 1942. Więziony w Gnieźnie, Inowrocławiu i w Rawiczu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego (OLG) w Poznaniu na sesji wyjazdowej w Rawiczu 24 IX 1943 skazany na karę śmierci. Stracony 13 X 1943 w więzieniu w Rawiczu. Żona Emilia z d. Woźniak.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770; FAK-I/1d, IR Gniezno i obwody, Samodzielny Obwód Mogilno; USC Wrocław, Akt zgonu nr 314/1943.

*Maria Rutowska
Marian Woźniak*

Gniot Walerian

(1902 - 1977), kompozytor, pedagog.

Ur. 8 XI w Proszyskach pow. bydgoski, s. Jana. W l. 1922 - 27 studiował na Wydziale Filozoficznym UP. Następnie kontynuował studia w Państwowym Konserwatorium Muzycznym w Poznaniu pod kierunkiem S. Wiechowicza. W 1933 rozpoczął działalność kompozytorską i pedagogiczną. W chwili wybuchu wojny ewakuował się do Warszawy, ale w połowie września 1939 wrócił do Poznania. Zajął się indywidualnie tajnym nauczaniem. Jako nauczyciel prywatny udzielał lekcji gry na akordeonie i fortepianie. W 1942 Urząd Pracy (*Arbeitsamt*) skierował go do pracy fizycznej w DWM (HCP). Do końca okupacji nie przerwał tajnego nauczania

W l. 1946 - 55 był pedagogiem w średnich szkołach muzycznych w Poznaniu. Jego dorobek twórczy obejmuje 270 kompozycji, z których część powstała w okresie okupacji. Zmarł w Poznaniu 15 XI 1977. Odznaczony m.in. Krzyżem Kawalerskim OOP.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Jerzy Wilgocki

Gocha Maria

(1922 - 1944) ps. „Maria”, harcerka, łączniczka AK.

Ur. 4 XII w Lesznie. Do 1939 czł. ZHP. Od 1943 zaprzysiężona do AK przez por. Edmunda Trojanowskiego („Janusz”). Aresztowana przez Gestapo 19 VII 1944. Po ciężkim śledztwie w siedzibie Gestapo w Poznaniu przewieziona do Żabikowa (nr oboz. 17633). Zamęczona 15 IX 1944.

Zbiory prywatne Jerzego Zielonki w Kościanie.

Marian Woźniak

Golus Mieczysław

(1909 - 1943) ps. „Zoolog”, „Solak”, podofic. rez. WP i ZWZ, stolarz.

Ur. 15 VII w Skokach pow. wągrowiecki. W l. 1911 - 21 wraz rodzicami mieszkał w Niemczech i tam ukończył szkołę powszechną. Po powrocie do Poznania w 1929 wstąpił do WP. Zdemobilizowany w 1930 rozpoczął naukę w zawodzie stolarza, po czym zamieszkał w Pobiedziskach pow. poznański. W lutym 1941 zaprzysiężony do ZWZ przez por. Stanisława Różyckiego („Wiesner”) został komendantem Placówki Pobiedziska. W jej ramach zorganizował 13 - 16 żołnierzy. Aresztowany 20 VII 1942 i osadzony w Forcie VII, a następnie w więzieniach we Wrocławiu i w Zwickau. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 3 V 1943 na sesji we Wrocławiu skazany na karę śmierci. Stracony 21 VI 1943 w więzieniu w Rawiczu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 655; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Gołąbek Antoni

(1887 - 1943) ps. „Komar”, czł. ZS, krawiec.

Ur. 15 XII w Borku pow. gostyński, s. Mateusza i Rozalii z d. Gedas. Do 1919 mieszkał wraz z rodziną w Berlinie i działał w Związku Polaków oraz w Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół”. Od 1919 prowadził zakład krawiecki w Poznaniu. W 1932 był organizatorem Obwodu ZS Poznań-Łazarz. Z ramienia ZS współpracował w 1939 z mjr-em Stefanem Łukowiczem w Pogotowiu Wojennym Organizacji Kombatancich. Był rzecznikiem przygotowania tajnych związków „Rezerwowej Brygady”.

Do działalności konspiracyjnej przystąpił od początku okupacji niemieckiej Poznania, skupiając wokół siebie członków ZS. W listopadzie 1939 powołał Radę Pięciu, która stanowiła kierownictwo konspiracyjnego ZS w Poznaniu. Był inicjatorem pisma „Świt” i jego redakcji. Od czerwca 1940 prowadził liczne rozmowy zmierzające do integracji w ZWZ konspiracji w Poznaniu. Forsował ideę powołania w Poznaniu „Żelaznej Brygady”. Kilkakrotnie kontaktował się z członkami TPO CL w Gostyniu i członkami ZWZ w Borku. Aresztowany przypadkowo 11 VIII 1940 na dworcu w Poznaniu po powrocie z Borku. Pomimo ciężkiego śledztwa w Domu Żołnierza i w Forcie VII odmawiał składania zeznań do wiosny 1942. Więziony we Wronkach, Wrocławiu i w Lipsku. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Lipsku 27 I 1943 skazany na karę śmierci. Stracony 16 III 1943 w więzieniu w Halle. Wykonania wyroku nie odnotowano w aktach stanu cywilnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 145/42; FAK-I/15, Związek Strzelecki; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Gołąbek Stanisław

(1917 - 1943), czł. ZS, konduktor tramwajowy.

Ur. 1 V w Berlinie, s. Antoniego. W 1919 wraz z rodzicami zamieszkał w Poznaniu, gdzie ukończył Szkołę Wydziałową nr 1.

W 1939 był czł. pozaszkolnego PW. Do 8 IX 1939 służył w Straży Obywatelskiej. Po zajęciu Poznania przez Niemców pracował jako konduktor tramwajowy. W grudniu 1939 przez ojca został zaprzysiężony do ZS i powołany na redaktora pisma „Świt”. Po aresztowaniu ojca powołany do Rady Pięciu, która stanowiła kierownictwo organizacji. Aresztowany przez Gestapo w Poznaniu w maju 1942. Przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza i w Forcie VII. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) z 27 I 1943 na sesji wyjazdowej w Lipsku skazany na karę śmierci. Stracony 16 III 1943 w więzieniu w Halle. Wykonanie wyroku nie zostało odnotowane w aktach stanu cywilnego. Rodziny nie założył.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 145/42; FAK-I/15, Związek Strzelecki; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Gołąbka Wacław

(1921 - 1942) ps. „Smół”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 9 VIII w Poznaniu, uczeń, junak PW II stopnia. W listopadzie 1939 zaprzysiężony do WOW przez Henryka Kurosińskiego i mianowany na dowódcę sekcji organizacyjnej. Funkcję tę przekazał w kwietniu 1940 w ramach WOZZ Marianowi Łakomemu. Aresztowany latem 1940 przez Gestapo w Poznaniu, następnie osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942) i Zwickau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej we Wrocławiu 5 IX 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony 8 X 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 111/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Gonia Jan Marcelli

(1925 - 1943) ps. „Janek”, czł. OW ZJ, fotolaborant.

Ur. 9 II w Poznaniu. Zaprzysiężony do OW ZJ ok. czerwca 1941. Fotolaborant w Firmie Foto-Stewner w Poznaniu. Aresztowany w Poznaniu 18 VIII 1942. Wyrokiem Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) z 10 XII 1942 skazany na karę śmierci. Wyrok wykonano w więzieniu Brandenburg/Havel-Görden.

FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego.

Marian Woźniak

Gorczyca Michalina

z d. Kumiełewska (1904 - 1942) ps. „Kapitanowa”, żołnierz ZWZ, uczestniczka akcji „Dorsze”.

Ur. 24 X w Skirmanciszkach w rodzinie urzędniczej. Do ZWZ wstąpiła w 1940. Zaprzysiężona przez dr Marię Grabską. Była współorganizatorką komórki „Dorsze” ZWZ i najbliższą współpracownicą Witolda Verbno Łaszczyńskiego („Doktor”). Uczestniczyła w organizacji melin lokalowych dla „Dorszy” oraz przeznaczyła na ten cel cały posiadany majątek. Zdradzona przez zatrzymanego przez Gestapo na Bałkanach mjra Littledale’a została aresztowana w Poznaniu 21 II 1942. W śledztwie prowadzonym wspólnie przez Abwehrę i Gestapo nie zaprzeczała udziałowi w akcji „Dorsze”, powołując się na konwencje haskie. Na rozprawie przed Sądem Specjalnym (*Sondergericht*) w Poznaniu 13 VII 1942 była przedmiotem szczególnych szykan sędziego dra Schwaba. Skazana na karę śmierci. Działalności w ZWZ nie poruszano. Osadzona w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu z godnością oczekiwała na wykonanie wyroku. Brak jest danych, by wносиła prośbę o ulaskawienie. Została stracona 15 XII 1942.

OKBZPNPIP Poznań, Sondergericht Posen sygn. Sd. 4 153/42; USC Poznań, Akt zgonu P-165/1942; Zbiory prywatne Edmunda Odorkiewicza w Katowicach.

Marian Woźniak

Gorkiewicz Jan

(1921 - 1942), czł. TPO CL, robotnik.

Ur. 21 VI w Gostyniu. Po ukończeniu szkoły powszechnej pracował w Hucie Szkła w Gostyniu-Piaskach. Mieszkaniec Gostynia. Zaprzysiężony do organizacji wiosną 1940. Brał udział w gromadzeniu saletry do produkcji granatów. Aresztowany przez Gestapo z Leszna 12 IV 1941, więziony w Lesznie i Rawiczu. Po ciężkim śledztwie przewieziony do więzienia w Zwickau, gdzie wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji w Zwickau skazany 13 V 1942 na karę śmierci. Stracony 23 VI 1942 w więzieniu w Dreźnie.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 59/42; FAK-I/1j, IR Leszno i obwody; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Gos Henryk Apolinary

(1909 - 1944) ps. „Edward”, „Słowik”, ppor. rez., żołnierz NOW.

Ur. 16 X w Łodzi, s. Jana i Apolonii z d. Tutakowska (według relacji żony ur. w Radomiu). Naukę rozpoczął w szkole powszechnej w Łodzi. W 1920 przeniósł się z rodziną do Poznania, gdzie kontynuował naukę w Szkole Wydziałowej im. Działynskich, którą ukończył w 1925. Naukę kontynuował w Państwowym Liceum Handlowym w Poznaniu, które ukończył w 1928. Odbił później Dyw. Kurs Pchor., nie uzyskując jednak stopnia oficerskiego. Pracę jako urzędnik podjął w 1930 w Ubezpieczalni Krajowej w Poznaniu.

W 1939 brał udział w kampanii wrześniowej w 58 pp Armii „Poznań”. Ranny pod Sochaczewem dostał się do niewoli i został osadzony w obozie jenieckim Neubrandenburg w Meklemburgii. Przebywał tam do wiosny 1943, pracując m.in. jako robotnik. Z niewoli został zwolniony na podstawie orzeczenia lekarskiego. Po powrocie do Poznania mieszkał z rodziną przy ul. Górczyńskiej, nie podejmując stałej pracy zarobkowej. Do pracy konspiracyjnej włączył się przez ppor. Mieczysława Kamińskiego. Był bliskim

współpracownikiem por. Mariana Kwiatkowskiego („Konrad”), komendanta Okręgu Poznańskiego NOW i organizował grupy dywersyjno-bojowe tej organizacji. Zajmował się również dostarczaniem fałszywych dokumentów dla osób udających się do GG. W sprawach organizacyjnych jeździł do Czepnia, Kościana, Leszna. Był inicjatorem scalenia NOW z AK 12 X 1943. Mjr Jan Kamiński upoważnił go do przygotowania lokalu na rozmowy scaleniowe AK z NSZ w Poznaniu, przewidziane we wrześniu 1943. Działania te były jednak wcześniej rozpoznane przez Gestapo i doprowadziły 15 X 1943 do aresztowań 55 żołnierzy IR Poznań. G. został uwięziony w Forcie VII, następnie w Żabikowie (barak K-3). Skazany 11 VIII 1944 przez Policyjny Sąd Doraźny (*Polizeistandgericht STAPO Posen*) na karę śmierci podczas rozprawy, która odbyła się w obozowej kantynie SS w Żabikowie. Rozstrzelany 16 VIII 1944 w Żabikowie.

Odznaczony pośmiertnie: Medalem Wojska trzykrotnie oraz Krzyżem AK.

Żona Blanka z d. Woźniak. Dzieci: Krysztyna, Ewa, Jacek.

Zbiory Muzeum w Żabikowie, *Meldungen wichtiger Staatspolizeilicher Ereignisse* Dep. IV nr 2 z 12 XII 1943; USC Poznań, Akt zgonu P-138/1944.

Anna Ziółkowska

Góral Stanisław

(1912 - 1942), czł. NOB, prawnik.

Ur. 1 VII w Hrynawie (Galicja) jako syn leśnika. W I. 1932 - 37 studiował na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP. W czasie studiów działał w korporacji wspólnie z Antonim Wolniewiczem. W 1939 był aplikantem adwokackim w Poznaniu. Zaprzysiężony do NOB przez A. Wolniewicza w marcu 1940. Został zobowiązany do opracowania listy polskich adwokatów, którzy mieszkali w Poznaniu i do rozbudowy organizacji w tych kręgach. Skontaktował A. Wolniewicza z adwokatem Hieronimem Szybowiczem. Aresztowany przez Gestapo 17 IV 1941. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu

(OLG) na sesji wyjazdowej w Oleśnicy 9 VI 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 14 VII 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 589; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Wrocław, Akt zgonu nr 1284/1942.

Marian Woźniak

Górniak Ludwik

(1903 - 1942) ps. „Giewont”, podofic. zaw. WP, czł. POZ i WOZZ.

Ur. 12 VIII w Gorzycach pow. wrzesiński. Od 1925 podofic. zaw. 58 pp w Poznaniu. Uczestnik wojny 1939. W listopadzie 1939 zaprzysiężony przez por. Edmunda Horowskiego do POZ. Od kwietnia 1940 w WOZZ, dowódca Rejonu Poznań-Jeżyce, a od maja 1940 sekcyjny w tym Rejonie. Aresztowany w lipcu 1940 przez Gestapo w Poznaniu, następnie osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Berlin-Alt Moabit. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 11 VIII 1942 skazał go na karę śmierci. Został zgilotynowany 12 IX 1942 w więzieniu Berlin-Plötzensee.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 87/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Grabowski Roman

(1907 - 1943) ps. „Grabiec”, ofic. rez. WP i ZWZ, księgowy.

Ur. 14 X w Turku. Od 1920 mieszkaniec Kola. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do Państwowego Gimn. w Kole. Następnie pracował jako księgowy w księgarni rolniczej. W 1927 ukończył Dyw. Kurs

Pchor. 10 DP. Czł. ZOR w Kole. Do wybuchu wojny 1939 pracował w Starostwie Powiatowym w Kole.

W grudniu 1940 nawiązał kontakty z Janem Tomczakiem z Kłodawy, który dostarczał mu gazetki Okręgu ZWZ Łódź. Latem 1941 zaprzysiężony do ZWZ przez ppor. rez. Jana Lewandowskiego („Stanisław”) i powołany do sztabu Obwodu ZWZ Koło. Brał udział w organizacji tego sztabu oraz w opracowaniu planu powstania. Jednocześnie był komendantem jednej z placówek ZWZ w Kole. Aresztowany przez Gestapo w kwietniu 1942. Więziony w Inowrocławiu, Wrocławiu i w Legnicy. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 12 III 1943 na sesji w Legnicy skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu 17 IV 1943.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 152/42; FAK-I/1f, IR Kalisz i obwody, Obwód Koło.

Marian Woźniak

Gracz Zygmunt

(1923 - 1944) ps. „Płowy Żubr”, „Włóczykij”, instruktor harcerski, phm, czł. SzSz, uczeń.

Ur. 26 IV w Międzychodzie, s. Gordiana i Pelagii z d. Firlej. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do Miejskiego Gimn. i Liceum Koedukacyjnego w Międzychodzie, od 1939 zamierzał kontynuować naukę w Poznaniu. Czł. ZHP od 10 X 1936 w 1 DH im. T. Kościuszki. Zdobywał kolejne stopnie harcerskie do HO włącznie. 15 IX 1938 został drużynowym plutonu skautów 1 DH w Międzychodzie. Przeszedł przeszkolenie II stopnia PW. W czerwcu 1939 uczęszczał na kurs kierowników posterunków obserwacyjno-meldunkowych i OPL.

Na początku 1940 przebywał przez pewien czas u swego stryja ks. Jana Gracza w Krzyżownikach pod Poznaniem. Nawiązał wówczas kontakt z Z. Żuraszkiem i hm A. Koźłowskim. W Międzychodzie podjął pracę

w fabryce konserw „Pomona”. Był drużynowym środowiska SzSz. Brał udział w akcjach ratowania polskich książek i tworzeniu samopomocy społecznej. Zakładał „wędrujące biblioteczki” w pow. międzychodzkiem. W ramach działalności SzSz organizował wieczornice patriotyczne, prowadził tajne nauczanie oraz inicjował samokształcenie młodzieży. 3 V 1944 mianowany phm. Aresztowany 7 VII 1943 w Międzychodzie w wyniku dekonspiracji komendy Chorągwi Wielkopolskiej SzSz. Więziony w Domu Żołnierza i w Forcie VII w Poznaniu. 17 II 1944 wywieziony w grupie harcerzy z Fortu VII; ślad po nim zaginął. Sądownie uznany za zmarłego 9 V 1945. Do rodziny dotarł gryps, z którego wynikało, że jest w drodze do KL Gross-Rosen. Pośmiertnie odznaczony Krzyżem Armii Krajowej.

Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Aleksandra Bielerzewska

Gramacki Stanisław

(1901 - 1942) ps. „Robert Szkot”, podofic. rez. WP, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 19 XII w Gnieźnie. W I. 1920 - 39 podofic. zaw. WP. Walczył nad Bzurą i w obronie Warszawy. W listopadzie 1939 wstąpił do WOW zaprzysiężony przez swego brata Jana. Mianowany dowódcą WOW, a następnie WOZZ w Gnieźnie. Podlegało mu 11 grup terenowych: w Gnieźnie, Wrześni, Inowrocławiu, Dopielewie, Strzelnie, Mogilnie, Trzemesznie, Skrzypnie, Witkowie i Karolewie. Aresztowany 25 VII 1940 przewieziony został do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza, a następnie osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Oczekując na rozprawę, 7 V 1942 targnął się na życie w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 54/42; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Lubaniu.

Lubomira Broniarz-Press

Granatowicz Jan

(1913 - 1942) ps. „As”, ofic. rez. WP, NOB i ZWZ.

Ur. 14 X we Frankfurcie nad Odrą, s. Stefana i Katarzyny z d. Krąkowska. Szkołę powszechną ukończył w Poznaniu, następnie uczęszczał do Gimn. im. Adama Mickiewicza, gdzie w 1933 zdał egzamin dojrzałości. W 1933 - 39 studiował na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym UP. W 1938 ukończył Dyw. Kurs Pchor. przy 81 pp.

Na wojnę 1939 zmobilizowany w stopniu ppor. do Ośrodka Zapasowego 14 DP w Skierniewicach. Brał udział w obronie Warszawy. W październiku 1939 wrócił do Poznania. Po zaprzysiężeniu przez Mariana Płotkowiaka, od marca 1940 był organizatorem sekcji NOB w DWM (HCP). Jednocześnie kierował sekcją NOB na Dębcu. Wiosną 1941, po rozbiciu kierownictwa NOB przez Gestapo, był typowany przez o. Stefana Juliana Mirochnę („Kawka”) na szefa Komendy Miasta NOB w Poznaniu. Jednocześnie prowadził rozmowy scalieniowe NOB z ZWZ. Z upoważnienia Albina Smolanowicza („Mewa”) zorganizował w marcu 1941 nowe komendy NOB w rejonach Poznań-Wschód, Śródmieście i na Dębcu. Utworzył też sekcję NOB w Rzeźni Miejskiej w Poznaniu i w fabryce Dawidowskich. Aresztowany przez Gestapo w listopadzie 1941. Przeszedł ciężkie śledztwo, nie ujawniając żadnych tajemnic organizacyjnych. Więziony w Domu Żołnierza, w Forcie VII i w Oławie, gdzie 17 XI 1942 Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) skazał go na karę śmierci. Stracony 17 XII 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu. Rodziny nie założył.

FAK-Va/10, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej, Michał Przychodzki: Zyciorys Jana Granatowicza.

*Michał Przychodzki
Marian Woźniak*

Gronowski Jerzy

(1908 - 1992) ps. „Michał”, n.o. Krzysztof Kochanowski, Jerzy Tarnowski, Krzysztof Krasowski, ofic. WP, AK, czł. org. „Ojczyzna”, adwokat.

Ur. 11 VII w Kielcach, s. Stefana i Marii z d. Gaczorkowska. W czasie I wojny światowej zesłany wraz z rodzicami do Ufy (Ural), a następnie Irukca i Aczyńska. W 1922 powrócił do Polski. W 1928 ukończył gimn. w Kościanie. W l. 1928 - 33 studiował prawo na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP. W trakcie studiów (od 1932 do listopada 1933) odbył służbę wojskową w Szkole Pchor. Piechoty w Zambrowie, którą ukończył z drugą lokatą w stopniu sierż. pchor. W 1935 został mianowany ppor. Od 1 VII 1934 do 25 VIII 1939 był aplikantem adwokackim w Lesznie i Śmiglu. W czasach studenckich został aktywnym czł. SN i OWP. Pełnił szereg funkcji, m.in. prezesa Zarządu Powiatowego SN na powiaty śmigieński i kościański. Był czł. Wydziału Wojewódzkiego OWP w Poznaniu, a potem w Katowicach.

25 VIII 1939 został zmobilizowany do 55 pp w Lesznie na stanowisko adiutanta dowódcy 2 batalionu. Jako czł. Sądu Wojennego przy Wielkopolskiej Brygadzie Kawalerii uczestniczył w sądeniu niemieckich dywersantów w Lesznie. Walczył w bitwie nad Bzurą. Udalo mu się przedrzeć do Puszczy Kampinoskiej, dzięki czemu uniknął niewoli. Zamieszkał w Kielcach, a następnie w Jędrzejowie, gdzie w maju 1940 został zaprzysiężony do ZWZ przez kpt. Kazimierza Jastrzębskiego. Jednak już jesienią 1940, poszukiwany listami gończymi jako działacz narodowy i sędzia Sądu Wojennego, zmuszony był opuścić Jędrzejów i utracił kontakt z ZWZ. Ukrywał się początkowo w Lublinie, a od jesieni 1941 w Warszawie. Latem 1942 został przyjęty do org. „Ojczyzna” przez jej ówczesnego kierownika Jana Jacka Nikischa („Stawek”) i skierowany do pracy w Wydziale Organizacyjnym, którym kierował Juliusz Kolipiński („Bartek”). G. przyjął ps. „Michał”. Jesienią 1942 objął po Kolipińskim kierownictwo Wydziału Organizacyjnego „Ojczyzny”. Rozbudował siatkę organizacji na terenie Warszawy oraz we wschodniej i centralnej części GG, nawiązując kontakty z istniejącymi komórkami lub tworząc nowe w szeregu miejscowości, m.in. w Lublinie, Kielcach, Skierniewicach, Radomiu, Tomaszowie Mazowieckim, Kraśniku, Lubartowie,

Łowiczu, Sochaczewie, Józefowie i Bloniu. Przeprowadzał regularnie inspekcje, odprawy i szkolenia. Był również czł. KZ, pozostając w stałym kontakcie z dowódcą tej jednostki płkiem Zygmuntem Łęgowskim („Trzon”) i jego zastępcą płkiem Franciszkiem Ratajem („Paweł”). Wysłany rozkazem płka F. Rataja w przededniu wybuchu Powstania Warszawskiego po broń do Nadarzyna, został odcięty od Warszawy. Nawiązał wtedy kontakt z komórkami „Ojczyzny” w Brwinowie, Milanówku i Józefowie. W tych miejscowościach skupiła się po upadku Powstania większość działaczy kierownictwa „Ojczyzny”. W związku z przesuwaniem się frontu G. utracił łączność z częścią terenowych komórek „Ojczyzny”.

W kwietniu 1945 zaprzysiężony do DSZ, a od maja 1945 mianowany przez ppłka Andrzeja Rzewuskiego („Hańcza”) insp. rej. WSGO „Warta” w Lesznie. W marcu 1945 powrócił do Śmigła. Zmobilizowany do oddziałów Straży Przemysłowej do lipca 1945 pełnił służbę na terenie Nowej Soli i Zielonej Góry. W sierpniu 1945 rozpoczął ponownie praktykę adwokacką w Śmiglu. Aresztowany w grudniu 1945 (w dniu swojego ślubu) pod zarzutem kontynuowania działalności konspiracyjnej, został zwolniony z więzienia w czerwcu 1946 na mocy amnestii. W 1949 wstąpił do SD. Od 1953 do emerytury w 1984 był czł. Zespołu Adwokackiego nr 1 w Kościanie. Był czł. Zrzeszenia Prawników Polskich.

Odnaczony m.in.: Krzyżem Virtuti Militari V klasy, Srebrnym Krzyżem Zasługi z Mieczami, Medalem za Udział w Wojnie Obronnej 1939.

Żona Łucja z d. Piotrowska (zmarła w 1938). Druga żona Stefania z d. Pobiedzińska. Dzieci: Łucjan, Michał.

FAK-V/133, Akta osobowe.

Aleksandra Pietrowicz

„Grosse Sache Aktion”

Kryptonim akcji Gestapo w Poznaniu przeciwko Wydziałowi Informacyjno-Wywiadowczemu Okręgu Poznańskiego AK, realizowanej od kwietnia do września 1943. Ak-

cję rozpoczęto od rozpoznania operacyjnego mieszkania mjra Jerzego Kurpisa („Nys”) przez agenta Zenona Ciemniejewskiego. Prowadzącym akcję był komisarz Trein z Gestapo w Poznaniu. Obserwacja mieszkania potwierdziła informacje agenta. Aresztowania rozpoczęto od współpracujących z J. Kurpiszem instruktorów harcerskich. Jego samego aresztowano 25 V 1943 i poddano ciężkiemu śledztwu. Ponieważ Gestapo nie uzyskało spodziewanych wyników, mimo aresztowania 35 żołnierzy AK, zaproponowało J. Kurpiszowi współpracę, na którą wyraził zgodę, co umożliwiło mu ucieczkę. KG AK nie zaakceptowała jego postawy, uznając ją za zdradę. 20 III 1944 patrol Wydziału Łączności KG AK zastrzelił go w mieszkaniu przy ul. Nowogrodzkiej w Warszawie bez wyroku sądowego. Kryptonim akcji ujawnił komisarz Gestapo Trein w czasie przesłuchania Marianny Marszałkowskiej („Ruta Wagner”).

Zbiory prywatne Marianny Marszałkowskiej-Kaniewskiej w Poznaniu.

Marian Woźniak

Grott Witold Fryderyk

(1912 - 1943) ps. „Adam”, „Antoni”, n.o. Roman Górka, czł. org. „Ojczyzna”.

Ur. 27 I w Wiedniu, s. Aleksandra i Stefanii z d. Callier. Po ukończeniu Gimn. im. Staszica w Warszawie zamieszkał w Poznaniu i studiował w l. 1929 - 32 w WSH, a następnie w l. 1932 - 34 na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP. W czasie studiów był członkiem i prezesem Młodzieży Wszechpolskiej oraz Ruchu Młodych Obozu Wielkiej Polski. Należał również do poufnej studenckiej organizacji narodowej „Orzeł Biały” i „Zet” oraz kierował tajną Narodową Organizacją Gimnazjalną w Poznaniu. Po ukończeniu studiów odbył praktykę w przemyśle i handlu papierniczym w Poznaniu. Od 1 IX 1936 został sekretarzem Rady Polskich Interesantów Portu Gdańskiego. Równocześnie brał udział w rozmowach gospodarczych polsko-gdańskich, interweniując w sprawie

szukan stosowanych przez urzędy gdańskie wobec polskich interesów na obszarze Gdańska. Współdziałał z Komisariatem Generalnym RP w Gdańsku i tamże udzielał się w polskim życiu społeczno-kulturalnym.

Wybuch wojny zastał go w Gdyni, dzięki czemu uniknął aresztowania. Z końcem września 1939 powrócił do Poznania. Tu skontaktował się ze swoim przyjacielem z czasów studiów Kyrłem Sosnowskim oraz z ks. prałatem Józefem Prądyńskim. Pod patronatem ks. Prądyńskiego wspólnie założyli organizację konspiracyjną „Ojczyzna”. Za najpilniejsze zadanie uznali nawiązanie łączności z Rządem za granicą oraz z tworzącą się w kraju podziemną armią polską. Równocześnie rozbudowywali działalność organizacji w dziedzinie opieki społecznej nad ludnością i tajnego nauczania polskich dzieci. W lutym 1940 G. i K. Sosnowski zostali w Warszawie zaprzysiężeni przez komendanta Obszaru nr 1 ZWZ plka S. Roweckiego („Grot”) i weszli w skład pierwszej komórki ZWZ w Poznaniu, otrzymując zadanie zmontowania w Poznaniu jego komórek organizacyjnych. Powołany 6 VI 1940 sztab Okręgu Poznańskiego ZWZ składał się w znacznej części z członków org. „Ojczyzna”. G. już od grudnia 1939 tworzył jednocześnie pierwsze komórki organizacyjne „Ojczyzny” w Warszawie, a od wiosny 1940 przeniósł się do Warszawy i został kierownikiem organizacji na obszarze GG. Jesienią 1942 objął stanowisko wicedyrektora Departamentu Skarbu Delegatury Rządu RP na Kraj w Warszawie. Złożył funkcję kierownika „Ojczyzny”, ale pozostał w kierownictwie organizacji i swoją indywidualnością i operatywnością wywierał duży wpływ na jej rozwój ideowy i działalność. 22 XI 1943 został zatrzymany przez Schupo krótko przed godziną policyjną w bramie domu, w którym mieszkał. 1 XII 1943 rozwieszono w Warszawie plakaty o publicznej egzekucji 20 „zbrodniarzy, którzy należeli do tzw. tajnej organizacji narodowej”, za zamach na niemiecki pociąg wojskowy na stacji w Szymanowie. Egzekucję wykonano na terenie stacji przy ogrodzeniu klasztoru oo. Franciszkanów w Nie-

pokalanowie. G. wymieniony został na tym plakacie jako „Roman Górka”, gdyż na takie nazwisko posiadał dokumenty.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Jan Jacek Nikisch

Gruchot Ignacy

(1900 - 1945) ps. „Grzmot”, „Granit”, ppor. c.w. ZWZ-AK, PN.

Ur. 6 VII w Koźminie pow. krotoszyński, s. Stanisława, rolnika i Jadwigi. Szkołę powszechną ukończył w Koźminie. W styczniu 1919 przystąpił jako ochotnik do Powstania Wielkopolskiego. Po ukończeniu zastępczego kursu podoficerów w Poznaniu został przydzielony do Inspektoratu Wojsk Technicznych Armii Wielkopolskiej i skierowany na front. W szeregach II dywizji walczył w 1920 w obronie Warszawy w wojnie polsko-bolszewickiej. Ranny leczył się w szpitalu, następnie powrócił do Poznania, gdzie służył w 1 batalionie czołgów i samochodów pancernych w stopniu sierżanta w służbie stałej.

Na wojnę 1939 wyruszył z Armią „Poznań” w stopniu chorążego 1 kompanii czołgów. Brał udział w bitwie nad Bzurą. 20 września w czasie przebijania się z okrążeńa został ciężko ranny. Ewakuowany ze szpitalem polowym pod Tarnopol leczył się do końca 1939. W styczniu 1940 przekroczył nielegalnie linię demarkacyjną rosyjsko-niemiecką i pod zmienionym nazwiskiem przedostał się do Poznania. Początkowo ukrywał się przy ul. Roboczej, a po nawiązaniu kontaktów z por. Lechem Nowackim wstąpił do POZ. Urząd Pracy (*Arbeitsamt*) skierował go do pracy w DWM (HCP). W l. 1942-43 kierował sekcją organizacyjną ZWZ-AK. Po aresztowaniu przez Gestapo L. Nowackiego, w marcu 1943 utracił kontakty z IR Poznań. Włączył się wtedy do konspiracyjnej grupy Stanisława Wenca („Stach”), która nawiązała kontakty z nowo utworzonym z inspiracji AK Okręgiem nr VIII PN. Otrzymał przydział na oficera szkolenia do działającej w DWM (HCP) komórki organizacyjnej „Ambulans”.

Jednocześnie opracowywał instrukcje szkolenia wojskowego dla kierownictwa VIII Okręgu PN. Przekazał szereg raportów wywiadowczych do Oddziału II KG AK, obejmujących informacje z Fabryki Lokomotyw, Biura Konstrukcyjnego oraz z innych oddziałów DWM. Aresztowany przez Gestapo 5 IX 1944 prawdopodobnie na skutek odnalezionych instrukcji w mieszkaniu czł. AK Jerzego Józefowicza („Senator”), który miał zapisany adres G. Po ciężkim śledztwie, w którym G. odrzucił wszelkie informacje o związku z konspiracją, 3 X 1944 osadzony w Żabikowie, skąd w połowie listopada 1944 został przekazany do KL Mauthausen (nr oboz. 109983). W końcu 1944 został przeniesiony do filii obozu w Gusen, gdzie był zatrudniony w kamieniołomach. Zginął w nieznanych okolicznościach w końcu stycznia 1945.

Żona Helena, c. Maria.

FAK-I/9, Polska Niepodległa; Akta Miasta Poznania, Księgi meldunkowe sygn. 16473 i 16642.

Marian Woźniak

Gruszka Ludwik

(1903 - 1943) ps. „Jan”, podofic. rez. WP i ZWZ-AK, czł. SzSz, instruktor harcerski, hm, ślusarz.

Ur. 29 VII w Wągrowcu, s. Jana i Rozalii z d. Oźminkowska. Ukończył szkołę powszechną w Wągrowcu. Następnie terminował w zawodzie ślusarza. Od 1920 harcerz 2 DH im. T. Kościuszki w Wągrowcu. Uzyskał stopień HR. W l. 1924 - 26 odbył służbę wojskową w kompanii balonowej WP w Toruniu. W l. 1931 - 34 był czł. Komendy Hufca ZHP w Wągrowcu, przewodniczący komisji stopni harcerskich, od 1933 phm. Od stycznia 1938 był drużynowym środowiska 3 DH im. H. Sienkiewicza w Gnieźnie. Od 1938 hm. Od 1926 pracował jako ślusarz maszynowy w PKP w Wągrowcu i w Gnieźnie oraz od 1938 jako pomocnik maszynisty kolejowego. Czł. Pog. Hufca Gniezno, instruktor Harcerskich Oddziałów PW. 26 VIII 1939 zmobilizowany w ramach PKP. Dostał się do niewoli niemieckiej. Po zwolnieniu wrócił do Gniez-

na. Pracował w dalszym ciągu na kolei jako palacz maszynowy.

W październiku 1939 organizował konspirację harcerską 5 drużyn harcerskich w Gnieźnie, Wągrowcu i Trzemesznie oraz zastępy SzSz w Witkowie, Powidzu, Janowcu Wilkp., Łopiennie i Mogilnie. Był komendantem Hufca SzSz Gniezno. W polowie 1940 zaprzysiężony do Ośrodka WKZO Gniezno. Prowadził sabotaż na kolei. Aresztowany 16 IX 1942. Więziony w Gnieźnie i Rawiczu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Rawiczu 28 VII 1943 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu w Rawiczu 27 X 1943. Ekshumowany 26 XI 1945 i pochowany na cmentarzu w Gnieźnie. Odznaczony Brązowym Krzyżem Zasługi.

Żona Mieczysława z d. Beim. Dzieci: Jerzy, Leszek, Wanda.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770; Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Aleksandra Bielerzewska

Gruszka Wacław

(1909 - 1943) ps. „Zdun”, podofic. rez. WP i AK, czł. SzSz, zdun.

Ur. 8 IX w Wągrowcu, s. Jana i Rozalii z d. Oźminkowska. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Wągrowcu terminował w zawodzie zduna. W l. 1929 - 30 odbył służbę wojskową. Brał udział w wojnie 1939 w stopniu kaprala. Wiosną 1940, po odnowieniu przyrzeczenia harcerskiego wobec brata Ludwika Gruszki, włączony do SzSz. Zobowiązany do utworzenia w Wągrowcu związku patrolu Ośrodka WKZO IR Gniezno. Aresztowany 27 IX 1942 i osadzony w więzieniu w Rawiczu. Przeszedł ciężkie śledztwo, w czasie którego zginął 8 VIII 1943 w więzieniu w Rawiczu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770; FAK-I/1d, IR Gniezno i obwody, Samodzielny Obwód Mogilno.

Marian Woźniak

Grygiel Alojzy

(1916 - 1943), czł. TOK i ZWZ, nauczyciel.

Ur. 25 VI w Rusku pow. jarociński. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do Państwowego Seminarium Nauczycielskiego w Krotoszynie. W 1939 przeszkolony w ramach sieci dywersji pozafrontowej z przydziałem do Rejonu Jarocin. Od jesieni 1939 współpracował z Janem Stróżyńskim, organizując sieć kolporterską „Dla Ciebie Polsko”. Organizował pomoc społeczną dla rodzin ofiar wojny. Po utworzeniu Obwodu ZWZ Jarocin jesienią 1940 podporządkowany ppor. Władysławowi Fiedlerowi. Aresztowany w sierpniu 1942. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Lipsku 13 II 1943 skazany na karę śmierci. Stracony 10 V 1943 w więzieniu w Dreźnie.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Marian Woźniak

Grygiel Klemens Jan

(1922 - 1943) ps. „Witek”, czł. SzSz i ZWZ, pracownik biurowy.

Ur. 25 VII w Wszemborzu pow. wrzesiński. Od 1934 czł. ZHP. Latem 1939 w Pog. Hufca Gniezno. Prowadził 10-osobowy zastęp SzSz w Witkowie, podlegając bezpośrednio Józefowi Sedlewskiemu. Aresztowany 6 VIII 1942 i osadzony w więzieniu w Rawiczu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Rawiczu 9 X 1943 skazany na karę śmierci. Stracony 27 X 1943 w więzieniu w Rawiczu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Grządziela Stefan

(1909-1944) ps. „Tadeusz”, „Teodor”, czł. SN, NOW, NSZ, blacharz.

Ur. 15 II w Leśnicy pow. kolski, s. Franciszka i Józefy z d. Brzezińska. Po ukończeniu szkoły powszechnej i wydziałowej

terminował w zawodzie blacharza. Od 1932 był kierownikiem sekcji młodych SN w Kole. Od początku okupacji związał się z konspiracją narodową. Na terenie pow. kolskiego był współpracownikiem Władysława Rutkowskiego („Witold”). Po jego ucieczce w 1942 przejął funkcję komendanta powiatu NOW w Kole. Na przełomie 1942/43 wraz z grupą NOW nie scaloną z AK wszedł w skład NSZ Okręg X Poznań. W strukturze Okręgu pełnił funkcję komendanta powiatu Kolo. Aresztowany w trakcie dekonspiracji struktur NSZ w pow. kolskim w marcu i kwietniu 1943. Więziony w Gestapo w Koninie do 2 VI 1943. Po zakończeniu śledztwa przewieziony etapami z Konina przez Poznań, Berlin, Lipsk do Zwickau, gdzie oczekiwał na rozprawę. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Dreźnie 14 XII 1943 skazany na karę śmierci. Stracony 12 I 1944 w Dreźnie.

Żona Irena z d. Ostrowska, c. Jadwiga.

OKBZPNPIP Poznań, Repertorium OLG Posen, 2 OJs. 13/43; USC Grzegorzew, Akt urodzenia nr 3519/1909; P. Kosobudzki: „*Bilans strat*”. „*Szczerbiec*” 1996 nr 6 s. 44-45; Zbiory własne autora w Poznaniu.

Rafał Sierchula

Grządzielski Władysław

(1908 - 1942) ps. „Wojciech”, inspektor NOB.

Ur. 18 VIII w Berlinie, s. Kazimierza, kowala i Pelagii z d. Grochowska. W 1919 wraz z rodzicami osiedlił się w Poznaniu i ukończył szkołę handlową. Pracował jako księgarz w firmie Bronisława Urbańskiego, następnie w Księgarni Katolickiej w Katowicach. Był działaczem OWP, później ONR. Po 1934 uczestniczył w pracach Wydziału Młodych SN. Przed wybuchem II wojny światowej prowadził własne wydawnictwo.

16 XI 1939 uczestniczył w zebraniu organizacyjnym NOB. Wprowadzony został do organizacji przez Kazimierza Odobnego. Po zaprzysiężeniu G. przez Antoniego Wolniewicza, ten ostatni powierzył mu kierownictwo Rejonu 7 (Gniezno, Września, Środa). W po-

lowie 1940 objął też kierownictwo Rejonu obejmującego Ostrów, Jarocin, Pleszew, Kępno, gdyż tamtejszy kierownik Marian Grześczyk („Leszcz”) został aresztowany. Był również kurierem do Kalisza, Konina i Łodzi. Odbył 7 spotkań z Antonim Strzelczykiem, komendantem OJN. W Kaliszu kontaktował się głównie z o. Julianem Mirochną. Organizacji kaliskiej przekazywał środki pieniężne. Przed aresztowaniem w grudniu 1940 uratowała go podróż do Łodzi. Po powrocie do Poznania 11 XII 1940 ostrzeżony udał się do Kalisza. Zamieszkał w klasztorze Franciszkanów u o. J. Mirochny. Jako kurier kontaktował się z pozostającymi jeszcze na wolności działaczami w Ostrowie, Łodzi i Poznaniu. Prowadził też rozmowy w sztabie ZWZ w Kaliszu. Aresztowany 28 II 1941 w Kaliszu, w mieszkaniu pp. Farów. Podczas przesłuchania w Poznaniu ukrywał swą działalność. Z protokołu śledztwa wynikało, iż był torturowany (zapis w protokole: „ostrzejsze środki” stosowano). 17-18 XII 1941 odbył się proces G. i 8 towarzyszy przed Trybunałem Ludowym w Berlinie (*Volksgerichtshof*) na sesji wyjazdowej w Poznaniu. Wszystkich oskarżonych skazano na karę śmierci. Wyrok wykonano 20 III 1942 w więzieniu Berlin-Plötzensee. Rodziny nie założył.

Zbiory prywatne Nikodema Pałasika w Poznaniu.

Zygmunt Kaczmarek

Grześczyk Marian

(1909 -) ps. „Winkelfeld”, „Janusz Leszcz”, ofic. WP, czł. TOW i OJN, nauczyciel.

Ur. 15 VIII w Ostrowie Wlkp. Podczas kampanii wrześniowej w 114 pp w stopniu ppor. Uniknął niewoli i wrócił do Ostrowa. Najpierw fikcyjnie zatrudniony, potem kierownik biura firmy budowlanej kanalizacji inż. Lautricha. We wrześniu 1939 organizator i komendant TOW w Ostrowie Wlkp. W 1940 opracował plan działania TOW podczas okupacji, w momencie wycofywania się Niem-

ców i powstania. Usilnie zabiegał o nawiązanie kontaktów z centralą i innymi ośrodkami konspiracji wojskowej. Ścisłą współpracę nawiązał z OJN w Kaliszu i z NOB w Poznaniu. 25 VII 1940 aresztowany w Ostrowie, więziony w Ostrowie i Berlinie. 30 VII 1941 przez Trybunał Wojenny Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) skazany w Berlinie na karę śmierci, 26 VIII 1941 wyrok zmieniono na 5 lat obozu karnego. Więziony w Luckau, we Wronkach i KL Mauthausen-Gusen.

W l. 1945 - 46 por. Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie. Po powrocie do Ostrowa Wlkp., gdzie dotąd mieszka, pracował w szkolnictwie średnim jako nauczyciel, głównie wychowania fizycznego. Działacz harcerski i kulturalno-oświatowy. Czynny w ruchu kombatanckim. Opracował m.in. Przebieg akcji konspiracyjnej na terenie miasta Ostrowa i powiatu w latach 1939 - 1940. Ostrów 1946 (mps).

Zbiory własne autora w Ostrowie Wlkp.

Jerzy Pietrzak

Grześkowiak Franciszek

(1903 - 1942) ps. „Grześ”, podofic. rez. WP, NOB i ZWZ, kowal.

Ur. 1 IX w Kościanie. Po ukończeniu szkoły powszechnej terminował w zawodzie ślusarza. W l. 1925 - 27 służył w WP, awansując do stopnia kpr. rez. W 1927 rozpoczął pracę w Warsztatach Kolejowych w Lesznie. W 1935 przeniesiony do Warsztatów Kolejowych w Poznaniu.

Na wojnę 1939 nie zmobilizowany. Po zajęciu Poznania przez Niemców pracował nadal w dawnym miejscu pracy. W maju 1940 zaprzysiężony do NOB przez Kazimierza Walczaka i przydzielony do sztabu kierowanego przez Stanisława Łukowczyka („Sęp”). Jednocześnie zajmował się kolportowaniem wśród kolejarzy pisma „Polska Narodowa”. Brał udział w przeszkoleniu wojskowym organizowanym przez S. Łukowczyka. Aresztowany 27 IV 1941 i osadzony w Forcie VII, a następnie w więzieniu w Rawiczu i Pile. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego

w Poznaniu (OLG) z 8 VII 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 6 VIII 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 802; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Poznań, Akt zgonu P-3755/1942.

Marian Woźniak

Grześkowiak Karol

(1919 - 1986) ps. „Kondrat”, żołnierz AK, czł. SzSz, ślusarz.

Ur. 22 X w Katowicach, s. Mieczysława i Jadwigi z d. Sosna. Ok. 1922 wraz z rodziną osiedlił się w Poznaniu, gdzie w 1934 ukończył szkołę dokształcającą, następnie pracował jako ślusarz w zakładzie instalacyjnym W. i S. Hedingerów. Od 1932 czł. ZHP 22 PDH; w ramach Pog. przeszkolony w służbie sanitarnej.

Od jesieni 1939 pod komendą płm Adama Plucińskiego działał w SzSz. Brał udział w organizowaniu pomocy dla wysiedleńców w obozie na Głównej oraz w drobnym sabotażu. W ramach dokumentowania zbrodni niemieckich fotografował fakty niszczenia pomników kultury. Prowadził w tym czasie konspiracyjny zastęp harcerski. Na polecenie A. Plucińskiego był łącznikiem Komendy Chorągwi Wielkopolskiej SzSz z terenem. Od 1942 włączony przez A. Plucińskiego do akcji „N”. Na początku 1943 zaprzysiężony do AK przez ppor. Franciszka Jujkę („Dębski”). 10 IX 1943 aresztowany w Gostyninie. Przed przywiezieniem do Domu Żołnierza w Poznaniu więziony w Kutnie i w Warszawie. W śledztwie więziony w Forcie VII i w Żabikowie. 29 VI 1944 wysłany do KL Mauthausen-Gusen, potem do Passau II i KL Flossenbürga.

Uwolniony przez aliantów wrócił do Poznania 23 V 1945. Od lipca 1945 pracował jako blacharz-instalator, a od 1955 do emerytury w 1980 w Centralnym Laboratorium Ogniw i Baterii w Poznaniu. Zmarł 1 X 1986. Pochowany na cmentarzu Junikowskim.

Żona Aleksandra z d. Telesińska. Dzieci: Henryk, Roman, Aleksander.

Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Aleksandra Bielerzewska

Grześkowiak Tadeusz

(1913 - 1942) ps. „Pik II”, podofic. rez. WP, czł. NOB, księgowy.

Ur. 21 X w Poznaniu. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do szkoły handlowej. W l. 1933 - 35 odbył służbę wojskową w 58 pp. Czł. SN od 1935. Na wojnę 1939 nie powołany. W kwietniu 1940 zaprzysiężony do NOB przez Tadeusza Chudzińskiego. Kierownik 5-osobowej sekcji organizacyjnej na Wildzie. Jednocześnie opracowywał dla kierownictwa Obwodu NOB Wilda listę Polaków ubiegających się o wpisanie na VD. Aresztowany 5 I 1941 i osadzony w Forcie VII. Po wydaniu nakazu aresztowania 29 IV 1941 więziony w więzieniu w Olsztynie, następnie we Wrocławiu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej we Wrocławiu 8 VI 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 15 VII 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 36/42; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; FAK X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Grzybowski Mieczysław

(1922 - 1944) ps. „Gzyms”, „Kar”, żołnierz AK i NSZ, harcerz.

Ur. 21 XI w Poznaniu, s. Ignacego i Franciszki z d. Waligóra. Po ukończeniu szkoły powszechnej kontynuował naukę w Gimn. Kupieckim w Poznaniu. W 1939 ukończył 3 klasę. Latem 1939 odbył Państwowy Kurs PW I stopnia.

Zaprzysiężony do AK w 1942 przez Jana Czarnieckiego („Dedal”) i przydzielony do grupy sabotażowo-dywersyjnej Samodzielnego Wydziału Kolejnictwa Okręgu Poznańskiego AK. Działał w miejscu pracy w Ekspedycji Towarowej Dworca Głównego w Poznaniu. Latem 1943 za pośrednictwem Mieczysława Kamińskiego („Gitara”) przeszedł do NSZ po ponownym zaprzysiężeniu. Otrzymał przydział do patrolu dywersyjnego Straży Porządkowej. Aresztowany przez Gestapo

w listopadzie 1943. Poddany ciężkiemu śledztwu pod zarzutem działalności w AK i w NSZ. Więziony początkowo w Forcie VII, a od 13 V 1944 w Żabikowie. Rozstrzelany 20 VIII 1944 w zbiorowej egzekucji w Żabikowie. Rodziny nie założył.

FAK-V/306, Akta osobowe Jana Czarnckiego: USC Poznań, Akt urodzenia nr 3194/1922/II.

Marian Woźniak

„Gubienie ogona”

W instrukcjach organizacyjnych AK wskazówki dla konspiratora, zmierzające do uwolnienia się od obserwacji policji. W technice konspiracyjnej także zasada samokontroli podczas wykonywania zadań służbowych, ustalająca ewentualne obserwowanie. Nazwy tej używano też w stosunku do osób trzecich, by zmylić ich ciekawość co do osób i punktów organizacyjnych. „Gubienie ogona” osiągnęto przez zmianę trasy, wykorzystanie bram przejściowych, zmianę środka komunikacji (np. tramwaju), kluczenie bądź ucieczkę.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; M. Woźniak: *Mechanizm życia konspiracyjnego w Wielkopolsce* mps.

Marian Woźniak

Gucki Hieronim

(1916 - 1944), czł. SzSz, student.

Ur. 8 VIII w Poznaniu, s. Michała i Heleny z d. Nowaczewska. 2 VI 1938 zdał egzamin dojrzałości w Wielkopolskim Gimnazjum dra Brunona Czajkowskiego w Poznaniu i podjął studia na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym UP. Do ZHP wstąpił ok. 1930. Czł. 18 PDH im. K. Marcinkowskiego. Od 1937 drużynowy.

We wrześniu 1939 wraz z częścią drużyny pełnił służbę w Straży Obywatelskiej. Brał udział w niszczeniu dokumentacji harcerskiej. Od 1940 zatrudniony w fabryce akumulatorów *AFA-Werke*. Nawiązał kontakt za pośrednictwem phm Kazimierza Janowskiego

z phm Adamem Plucińskim. Na jego zlecenie powiełał gazetkę „Zorza”. W mieszkaniu przy ul. Wielkiej 24 zorganizował lokal konspiracyjny ZWZ. Prowadząc tajne nauczanie współdziałał z Aleksandrą Markwitz. W połowie marca 1944 aresztowany przez Gestapo. Po śledztwie skierowany do KL Mauthausen-Gusen, gdzie zginął w nieznanych okolicznościach.

Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Aleksandra Bielerzewska

Günther Wilhelmina Maria

(1917 - 1944) ps. „Wilka”, Niemka, pracownik wywiadu AK, urzędniczka.

Ur. 18 VII w Poznaniu, c. Wilhelma i Marianny z d. Bardzińska. Ukończyła Gimn. Schillera. W czasie wojny była zatrudniona w policyjnym przedsiębiorstwie i związku *Kameradschaftsbund* w Poznaniu. Przy zaprzysiężeniu jej do AK wzięto pod uwagę fakt aresztowania i stracenia narzeczonego Polaka Antoniego Jagły. Od początku 1942 korzystała z lokalu konspiracyjnego Siatki Wywiadowczej „S-VII”, znajdującego się w mieszkaniu Zofii Ciesielskiej przy ul. Czesława 16a. Dostarczała informacji o nastrojach w policji. Była przez W. Ławrentjewa uważana za referenta kontrwywiadowczego „S-VII”. Od 1941 utrzymywała kontakty z Zofią Rapp, łączniczką wywiadu KG AK. Została aresztowana przez Gestapo ok. 1 XI 1943 wraz z matką Marianną, prawdopodobnie na skutek dekonspiracji Zofii Rapp. W śledztwie włączona do sprawy „S-VII”, jako „najbliższy współpracownik W. Ławrentjewa”. Odmawiała zeznań. Z tego powodu jej sprawę oraz matki włączono do odrębnego postępowania. Pod zarzutem zdrady stanu Trybunał Ludowy w Berlinie (*Volksgerichtshof*) 26 IV 1944 skazał ją na karę śmierci. Matka została niewinnością. Wyrok śmierci na G. został wykonany przez zgilotynowanie w Berlinie-Plötzensee 9 VI 1944. Rodziny nie założyła; c. Maria (ur. 15 VIII 1941).

FAK-I/4, Wywiad Okręgu Poznańskiego i KG AK.

Marian Woźniak

Gutorski Mieczysław

(1906 - 1942) ps. „Zecer”, plut. pchor. WP i NOB, urzędnik finansowy.

Ur. 5 II w Jaksicach pow. inowrocławski. Po ukończeniu szkoły powszechnej i zdaniu egzaminu dojrzałości w Inowrocławiu zamieszkał w Poznaniu i studiował w WSH. Do wybuchu wojny 1939 był urzędnikiem finansowym. Czł. SN od 1932. Do NOB zaprzysiężony w styczniu 1940 przez Władysława Nowickiego („Cal”). W zajętej przez Niemców drukarni Ludwika Kapeli wykonywał dla kierownictwa NOB pieczęcie i stemple. Aresztowany 10 II 1941 i osadzony w Forcie VII, a następnie w więzieniu we Wronkach. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 10 VIII 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 20 X 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 806; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Guzek Franciszek

(1910 - 1945) ps. „Sokolik”, „Wujek”, instruktor ZS, czł. WTOP i AK.

Ur. 11 VIII w Buszewie pod Golańczę, s. Władysława i Cecylii z d. Gapińska. Szkołę powszechną ukończył w Czesławicach, następnie uczęszczał do Państwowego Seminarium Nauczycielskiego im. Karola Libelta w Kcyni, które ukończył 27 III 1930. Pierwszą posadę nauczycielską objął w Gębicach w pow. czarnkowskim. Po roku przeniesiony został do szkoły w Wieleńcu pow. czarnkowski. W roku szkolnym 1931/32 był nauczycielem w szkole powszechnej w Łęgniszewie pod Golańczę, w następnym 1932/33 w szkole w Sowinkach w pow. śremskim, od września 1933 objął samodzielną czteroklasową szkołę w Dachowej pod Kórnikami. Jako instruktor ZS organizował wiejskie koła ZS, Koła Przyjaciół ZS, a w Dachowej założył Żeńskie Koło ZS. Na wojnę 1939 nie został zmobilizowany.

Już w październiku 1939 nawiązał bliską współpracę z Konradem Latanowiczem. Obaj

zdecydowali o druku ulotek i gazetek konspiracyjnych. Był współredaktorem „Dla Ciebie Polsko”. Na początku 1940 pracował w Śremie. Wkrótce przeniósł się do pracy w wójtostwie w Kórniku. Z polecenia K. Latanowicza i decyzji podjętej wspólnie z ppor. rez. Władysławem Pietraszewskim oraz z własną żoną Elżbietą rozpoczął skuteczne starania o wpisanie na DVL, co miało mu ułatwić działalność konspiracyjną. W 1941 otrzymał powołanie do Wehrmachtu. Odtąd ukrywał się. Początkowo przebywał u rolnika Kozłowskiego w Krzyżownikach, następnie w pobliskich wioskach. Będąc w okolicach Golańczy, nadal współpracował z K. Latanowiczem, potem z por. rez. Jerzym Gawrońskim („Skaut”). Kolportował pismo „Dla Ciebie Polsko”. Latem 1942 objął funkcję komendanta obwodowego WTOP w Wągrowcu. Jednocześnie działał w PN, współpracując z lekarzem Piotrem Kowalikiem w Golańczy. W nieznanym bliżej okolicznościach nawiązał z nim kontakty kpt. Jan Kamiński („Franek”), który po zaprzysiężeniu powierzył mu funkcję p.o. komendanta Obwodu AK Wągrowiec w stopniu ppor. c.w. W czerwcu 1943 został aresztowany przez Gestapo w Morakowie. Podczas próby ucieczki ranny w nogę. Przez kilka dni przebywał w szpitalu w Wągrowcu, a potem w Gnieźnie. Śledztwo prowadziło Gestapo w Poznaniu. Po jego zakończeniu w dyspozycji prokuratora przy Trybunale Ludowym w Berlinie (*Volksgerechtshof*) i osadzony w więzieniu w Torgau. Wyrokiem z 22 IX 1944 skazany na karę śmierci. Stracony 12 II 1945 w więzieniu w Halle an der Saale.

Żona Elżbieta z d. Kabat. Dzieci: Maria, Urszula.

Zbiory prywatne Elżbiety Guzek w Poznaniu.

Marian Woźniak

Guziński Jan

(1917 - 1992) ps. „Pegaz”, „Adamowicz”, ppor. c.w. AK.

Ur. 20 V w Wysocku Wielkim, s. Józefa, organisty i Teofili z d. Lubojańska. W 1937

ukończył ostrowskie gimn. męskie i podjął studia w *Technische Hochschule* w Gdańsku. Po relegowaniu z uczelni w 1939 przez władze niemieckie powrócił do Ostrowa Wlkp. i podjął pracę w Fabryce Wagonów.

Do ZWZ wstąpił w styczniu 1940 za przysiężony przez ppor. A. Sobczaka („Grom”). Zlecono mu funkcję oficera łącznikowego. W lutym 1942 skierowano go do Sztabu IR Ostrów Wlkp. z zadaniem prowadzenia wywiadu o ruchach wojsk niemieckich. W 1943 uczestniczył w redagowaniu i wydawaniu czasopisma konspiracyjnego „Orzeł Biały”. Pisał tam liczne artykuły pod ps. „Adamowicz”. Dzięki jego staraniom redakcja nawiązała kontakt z Komendą Okręgu Poznańskiego AK i odtąd była dofinansowana. Od września 1944 przez por. J. Kolodzieja („Drwal”) powołany na szefa wywiadu. Mimo odstąpienia dowództwa AK od realizacji zadań powstańczych włączył się do walk o wyzwolenie Ostrowa, działając jako dowódca plutonu w kompanii ppor. W. Urbana („Żbik”).

W okresie PRL był represjonowany, zatrzymywany przez SB i przesłuchiwany. Po dokończeniu studiów na PG w 1952 zatrudniony został w ZNTK w Gdańsku, gdzie pracował do 1955. Następnie przeniesiono go do ZNTK Łąpy na stanowisko głównego technologa. Stamtąd w 1964 przerzucony został do Oleśnicy na stanowisko naczelnego dyrektora ZNTK. W 1971 pozbawiono go tej funkcji i przeniesiono na stanowisko kierownika szkoły przykładowej ZNTK w Oławie. W 1977 przeszedł na emeryturę i powrócił do Ostrowa Wlkp. Zmarł 22 V 1992 i pochowany został na cmentarzu parafialnym w Kaliszu.

Odnaczone: Srebrnym Krzyżem Zasługi z Mieczami, Krzyżem AK, Medalem Wojska, Krzyżem Kawalerskim OOP, Odznaką Grunwaldu i odznaczeniami resortowymi.

Zbiory własne autora w Ostrowie Wlkp.

Edmund Jakubek

Gwardia Ludowa (GL)

Do tworzenia GL przystąpili działacze PPR w Poznaniu jesienią 1943 na polecenie Komitetu Obwodowego PPR w Łodzi. Z uwagi na brak wśród miejscowych działaczy PPR osób posiadających przygotowanie wojskowe, ogromne trudności zdobycia broni i amunicji, a także brak naturalnych warunków terenowych dla rozwinięcia akcji zbrojnej utworzenie GL przez Komitet Okręgowy PPR w Poznaniu miało symboliczny charakter. Pierwszy oddział GL sformowano w pow. poznańskim. Jego organizatorem i dowódcą był robotnik, czł. KPP, a następnie PPR z Lasku Antoni Ratajczak („Kosiba”). Poza nim grupę kierowniczą stanowili: Ignacy Duszczyk – szef wywiadu, Władysław Tomczak – szef zaopatrzenia i Ignacy Kurowski – łącznik. Do oddziału wstąpili wszyscy członkowie PPR rejonu podpoznańskiego (65 osób), co pozwoliło na sformowanie 3 plutonów. Do momentu rozbitcia PPR w Poznaniu i okolicy oddziałowi nie udało się zdobyć żadnego sprzętu wojskowego ani dywersyjnego.

Drugi oddział złożony z członków PPR utworzono w Poznaniu. Jego dowódcą mianowano Franciszka Nowaka mającego przygotowanie wojskowe. Działalność oddziału ograniczyła się do zajęć szkoleniowych, podczas których posługiwano się kilkoma rewolwerami otrzymanymi z Komitetu Obwodowego PPR w Łodzi. Nie powiodły się próby nawiązania współpracy z Komendą Okręgu Poznańskiego AK. Dyrektywa przygotowania powstania zbrojnego, wysunięta przez centralne władze PPR w styczniu 1943, nie wyszła w poznańskiej organizacji GL poza fazę krytycznych dyskusji. Masowe aresztowania członków PPR w maju i czerwcu 1944 doprowadziły równocześnie do likwidacji GL.

Zarys historii ruchu robotniczego w Wielkopolsce. Praca zbiorowa pod red. A. Czubnińskiego. Poznań 1978.

Andrzej Choniawko

H

Halfar Wiktor

(1913 - 1945) ps. „Żbik”, podofic. rez. WP, PN i AK, kupiec.

Ur. 16 V w Berlinie, s. Antoniego i Łucji z d. Raczkowska. Wraz z rodzicami przyjechał w 1920 do Polski i zamieszkał w Międzychodzie. Tam skończył szkołę powszechną. W 1927 pracując uczył się zawodu kupieckiego w branży papierniczej. Po odbyciu zasadniczej służby wojskowej pracował w sklepie z artykułami piśmienniczymi w Poznaniu przy Rynku Wildeckim. W 1939 uzyskał jako ekstern małą maturę i zdał egzamin wstępny do Liceum Handlowego.

W 1939 walczył jako plutonowy WP. Po kampanii wrześniowej znalazł się w obozie jenieckim, z którego w 1940 wrócił do Poznania. Został zatrudniony w niemieckich magazynach wojskowych przy ul. Garbary. W pierwszej połowie 1943 wstąpił do PN. W początkach działalności konspiracyjnej pojechał wraz z Anatolem Runowskim („Bohun”) do Warszawy w celu przeprowadzenia bezpośrednich rozmów z komendantem głównym PN inż. Józefem Sulińskim („Zawisza”). Tamże otrzymał nominację na komendanta Okręgu VIII PN, obejmującego obszar Wielkopolski. W krótkim czasie zorganizowano m.in. obwody na terenie Poznania oraz powiatów: obornickiego, chojnickiego, szubińskiego, chodzieskiego, wągrowieckiego i średzkiego. Powstały także komórki wywiadowczo-sabotażowe w szeregu poznańskich zakładów, jak np.: DWM (HCP), *Focke Wulf Flugzeugbau GmbH* w Krzesinach, fabryka akumulatorów AFA, ZNTK, niemieckie magazyny wojskowe i in. Szczególnie starannie zorganizowano siatkę wywiadowczo-sabotażową w DWM o kryptonimie „Ambulans”, która także współpracowała z wywiadem AK. W maju 1944 nastąpiły pierwsze aresztowania wśród członków PN. H. wraz z kierownikami poszczególnych referatów Komendy Okręgu VIII PN został aresztowany w czerwcu 1944. Dalsze aresztowania członków PN

w lipcu, sierpniu i wrześniu 1944 doprowadziły do całkowitego rozbitcia Okręgu Poznańskiego PN. Po śledztwie w siedzibie Gestapo w Poznaniu H. osadzony został w Żabikowie na tzw. wydziale politycznym i stracony tamże w styczniu 1945 wraz z grupą członków PN.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Marian Siczynski

Hałas Stanisław

(1906 - 1942), żołnierz NOB, ZWZ, kupiec.

Ur. 8 IV w Stęszewie pow. poznański. Mieszkaniec Stęszewa. Czł. SN od 1938. W maju 1940 zaprzysiężony do NOB przez Stefana Tabakę. W lipcu 1940 objął funkcję dowódcy sekcji organizacyjnej. Zajmował się też kolportowaniem pisma „Polska Narodowa”. Aresztowany 7 XI 1941 i osadzony w Forcie VII, a następnie w więzieniu w Elblągu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Elblągu 16 VII 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 22 VIII 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN Reichsjustizministerium t. 544; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Hancyk Bogdan Damian

(1914 - 1941), podofic. WP, HR, czł. kierownictwa HP, księgowy.

Ur. 10 XI w Międzychodzie, s. Jana i Weroniki z d. Muszyńska. Ukończył szkołę handlową i kursy księgowości w Poznaniu. W l. 1936 - 39 odbywał służbę wojskową w 15 puł. Na skutek nieszczęśliwego wypadku w czasie ćwiczeń został inwalidą. Przeniesiony do rezerwy w stopniu kpr. Do wybuchu

wojny 1939 zajmował się dorywczo badaniami bilansów handlowych. Od 1930 był czl. ZHP w VII Hufcu im. Stefana Czarnieckiego w Poznaniu, w l. 1932 - 34 drużynowy drużyny szkolnej. Prowadził obozy, kursy dla zastępowych. Pisywał artykuły do czasopisma harcerskiego „Na tropie”. W połowie sierpnia 1939 został mianowany zastępcą hm Sylwestra Wietrzykowskiego komendanta VII Hufca.

W czasie okupacji przebywał w Poznaniu i pracował jako uczeń krawiecki u swego ojca. 1 - 10 IX 1939 pełnił służbę w Pog. Był współorganizatorem harcerskiego plutonu sanitarnego. Od końca września 1939 brał udział w odnawianiu przyrzeczeń przez harcerzy i włączał ich do org. Harcerstwo, która później używała też nazwy Harcerstwo Polskie. Ok. 8 X 1939 skontaktował się przez Franciszka Klimaszewskiego z hm Leonem Świętkowiakiem, który wówczas współpracował z org. Obrona Narodu (późniejsza NOB), stanowiącą zawiązek konspiracji SN. Ustalili wtedy, że Harcerstwo będzie stanowić w ramach ON, a następnie NOB organizację autonomiczną. Przyjęto „trójkowy” system organizacyjny. Kontakty utrzymywali tylko kierownicy „trójek”. Wiosną środowisko to liczyło ok. 50 harcerzy. Na polecenie L. Świętkowiaka utworzono Komendę Miasta, która dzieliła się na obwody Poznań-Wschód i Poznań-Zachód. H. był inicjatorem wielu akcji HP, np. malowania hasel antyniemieckich, a także swastyk na budynkach, w których mieszkali renegaci. Osobiście organizował powielarnię pisma „Zerwiemy pęta”. W tym celu nabył od Tadeusza Knapskiego maszynę do pisania, a dzięki Ignacemu Nowickiemu postarał się o papier. Prowadził nasłuch radiowy, co umożliwiała opracowanie do gazetki serwisu bieżących informacji. Na polecenie L. Świętkowiaka organizował zbieranie informacji wywiadowczych. Tworzył też archiwum organizacyjne. Od początku działania obawiał się dekonspiracji, gdyż w ramach Pog. był związany z grupą pchor. Janusza Pyszkowskiego, którego Gestapo aresztowało już w październiku 1939. Stąd też wynikały jego naciski na ścisłe przestrzeganie zasad konspiracji. Aresztowany przez

Gestapo w Poznaniu wraz z Henrykiem Pa-tellą 4 IV 1940. Według dra Herberta Michela, który był tłumaczem w sprawie przed prokuratorem Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*), aresztowano blisko 100 harcerzy. H. był więziony w Domu Żołnierza, w Forcie VII, w więzieniu przy ul. Młyńskiej i w Berlinie, czasowo także we Wronkach. 31 VIII 1940 przewieziono go ponownie do Poznania, gdzie odbyły się konfrontacje z L. Świętkowiakiem i H. Patel-lą. 21 III 1941 Trybunał Wojenny Rzeszy na sesji wyjazdowej w Poznaniu skazał go na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu 20 IX 1941.

FAK-I/14, Harcerstwo poza Szarymi Szere-gami; FAK-V/395, Akta osobowe; USC Międzychód, Akt urodzenia nr 223/1914; Informacje uzupełniające dra Herberta Michela z RFN i Jerzego Adamskiego z Poznańa

Marian Woźniak

Hancyk Zenon

(1916 - 1992) ps. „Konto”, czl. HP.

Ur. 30 III 1916 w Międzychodzie, s. Jana i Weroniki z d. Muszyński. Po nauce w szkole powszechnej ukończył w 1936 Gimn. Kupieckie w Poznaniu. Od 1935 czl. ZHP. Na przełomie października i listopada 1939 zaprzysiężony przez brata Damiana Bogdana do wywodzącej się z Pog. w Poznaniu org. Harcerstwo (później Harcerstwo Polskie). Przydzielony do grupy sabotażowo-propagandowej. W jej ramach brał udział w rejestrowaniu młodzieży, która odstępowala od polskiego obywatelstwa bądź współpracowała z Niemcami. Grupa także uszkadzała zamki w mieszkaniach zajmowanych przez Niemców po wysiedlonych Polakach. Następnie był w grupie, która w rejonie Jeżyc kolportowała pismo „Zerwiemy pęta”. Uczestniczył również w powielaniu gazetki i przerzucaniu sprzętu poligraficznego. Aresztowany przez Gestapo w Lesznie 30 IV 1940 i osadzony w Forcie VII. Następnie więziony we Wronkach. 21 III 1941 skazany przez Trybunał Wojenny Rzeszy

(*Reichskriegsgericht*) na sesji wyjazdowej w Poznaniu na 6 miesięcy więzienia. Aresztowany ponownie i skazany przez Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na 5 lat obostrzonego obozu karnego. Do 27 I 1945 więziony w Rawiczu.

Po wojnie uzupełnił w Warszawie wykształcenie średnie i przeniósł się do Rybnika, gdzie pracował w kopalni. Zmarł 1 III 1992 w Katowicach.

Żona Janina z d. Witek, bezdzietni.

FAK-I/14, Harcerstwo poza Szarymi Szeregami; FAK-V/394, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Handke Jerzy

(1912-1944) ps. „Leszek”, „Leszek Grot”, ofic. rez. WP i AK, nauczyciel.

Ur. 29 IV w Roszkowie pod Jarocinem, s. Augustyna, kolejarza i Antoniny z d. Neumann. Po ukończeniu Seminarium Nauczycielskiego w Lesznie został skierowany na Dyw. Kurs Pchor. 17 DP w Gnieźnie. Ćwiczenia odbył w 55 pp. Następnie w 1934 został nauczycielem w szkole zawodowej w Grudziądzu. W tymże roku, po przeszkoleniu w 69 pp, mianowany ppor. Po powrocie do Grudziądza został komendantem PW szkół zawodowych.

W 1939 zmobilizowany do służb taborowych Armii „Poznań”, gdzie był podkomendnym por. Franciszka Paweli. W początkach listopada 1939 zaprzysiężony do CS przez mjra Stefana Łukowicza. Otrzymał zadanie nawiązania i utrzymywania kontaktów ze Śląskiem na hasło „Grzegorzek”. W grudniu 1939 zaprzysiężony do SZP przez por. F. Pawełę. Od marca 1940 w ZWZ. W czerwcu 1940 mianowany przez plka Rudolfa Ostrianskiego komendantem ZWZ w Lesznie („Orzechy II”). Od marca 1941 był insp. rej. ZWZ Leszno. Utworzył siatkę dowództw w Lesznie, Kościanie, Rawiczu i Gostyniu. Dla zmylenia Gestapo pracował jako robotnik w warsztacie samochodowym K. Marcinkowskiego w Lesznie. Aresztowany przypadkowo w czerwcu 1943. W czasie przesłuchania zaproponowano mu współpracę z Ge-

stapo w Lesznie. Nie znając jego powiązań organizacyjnych, zwolniono go z zadaniem, aby w ciągu 10 dni przekazał informacje dotyczące łączników ze sztabu Okręgu Poznańskiego ZWZ (nazwiska i pseudonimy podano). Wykorzystał tę sytuację, ukrywając się przez trzy miesiące u VD, żołnierza AK Franciszka Bartoszkiewicza. W porczumieniu z komendantem Okręgu AK – po przekazaniu agend IR Leszno ppor. Maksymilianowi Lewandowskiemu – jesienią 1943 został przeznaczony do pow. wrzesińskiego, gdzie miał być komendantem Obwodu AK. Funkcji tej nie objął, gdyż po aresztowaniu przez Gestapo ppor. c.w. Antoniego Gendka nie były znane skutki dekonspiracji. Zorganizował pięcioosobowy oddział partyzancki w rejonie Grabowo-Krzywa Góra. 19-20 II 1944 został otoczony przez grupę pościgową policji i Gestapo w Grabowie. Ostrzeliwując się i śmiertelnie raniąc dowódcę grupy pościgowej, uciekał w kierunku lasu Gorzyce. Nie osiągnąwszy lasu został zastrzelony. Aresztowano żołnierzy jego oddziału, właścicieli lokalkwaterny i ich współpracowników, łącznie 13 osób. Po wojnie ekshumowany i pochowany na cmentarzu w Lesznie.

Odnaczony pośmiertnie Krzyżem AK i Medalem Wojska trzykrotnie.

Żona Helena z d. Plieth, s. Andrzej.

FAK-I/1j, IR Leszno i obwody; FAK-V/286, Akta osobowe; Zbiory prywatne Jerzego Zielonki w Kościanie.

Marian Woźniak

Harcerstwo Polskie (HP)

Podziemna organizacja harcerska utworzona samorzutnie w Poznaniu jesienią 1939, używająca także nazwy Harcerstwo. Działała w luźnej łączności z ogólnopolską strukturą o tej samej nazwie. Miała też kontakty z Harcerstwem Niepodległościowym w Łodzi. Część instruktorów HP była przed wojną związana z Narodową Demokracją. Kontynuowała tradycje działającej od 1929 w Poznaniu pod tą samą nazwą grupy środowiskowej instruktorów ZHP skupionych wokół oficyny wydawniczej „Harcerstwo Polskie”.

Jej przywódcą przed wojną był hm Rp. Stanisław Sedlaczek, a współpracowali z nim hm Sylwester Wietrzykowski i hm Leon Świętkowiak. Większość członków tego środowiska włączyła się latem 1939 do Pog. Chorągwi Wielkopolskiej ZHP. Kontakt z S. Sedlaczkiem w Warszawie utrzymywał doraźnie L. Świętkowiak.

Działalność HP w Wielkopolsce ograniczała się do nawiązywania kontaktów z kilkoma instruktorami w Poznaniu i w pow. poznańskim. Podjęto też współpracę z NOB. Utworzono równocześnie z SzSz w Poznaniu Komendę Miasta. Funkcję komendanta pełnił L. Świętkowiak, a jego zastępcy Damian Bogdan Hancyk. Jesienią 1939 nawiązano kontakty z harcerzami 16 i 17 PDH. W HP działali m.in.: Czesław i Witold Józwiakowie, Andrzej Otmianowski i Zbigniew Serwacki, a wśród harcerzek Zofia Otmianowska. Organizacja wydawała własne pismo „Zerwiemy pęta”. Harcerze zajmowali się drobnym sabotażem, malowaniem hasel antyniemieckich i demaskowaniem kolaborantów. Kultywowali pamięć o Romanie Dmowskim. W początkach 1940 zaczęli też gromadzić broń i amunicję. Obowiązywał trójkowy system organizacyjny, ale większość członków znała się osobiście. Tworząc HP popełniono błąd polegający na włączeniu do jego ogniw harcerzy Plutonu Harcerskiego PW poszukiwanych przez Gestapo. Część członków tego Plutonu aresztowano już w październiku 1939 i należy sądzić, że aresztowania, które nagle objęły HP w początkach kwietnia 1940, były wynikiem wcześniejszych śledztw. Aresztowanym początkowo stawiano wyłącznie zarzut dywersji antyniemieckiej we wrześniu 1939. Jego zmiana na przygotowanie zdrady stanu nastąpiła po przypadkowym odkryciu magazynu broni i kilkunastu harcerskich szturmówek. Od kwietnia do czerwca 1940 w Domu Żołnierza i w Forcie VII znalazło się ogółem ponad 100 harcerzy z HP, TS i „Paktu Czterech”. Śledztwo prowadziło Gestapo w Poznaniu i prokuratura Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) w Berlinie. Przedstawił on trzy akty oskarżenia. W toku procesu Gestapo wykryło powielarnię i archiwum organizacyjne. Ujaw-

niono też kontakty HP poza Poznaniem. Trybunał Wojenny Rzeszy na sesji wyjazdowej w Poznaniu 21 III 1941 skazał kierownictwo HP na karę śmierci, a pozostałych członków organizacji na długoletnie kary ciężkiego więzienia. Uniewinnionych przez sąd ponownie aresztowało Gestapo. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) część z nich skazał na karę śmierci.

Działalność HP w Poznaniu uległa całkowitemu zahamowaniu. Wielu jego członków aresztowano w związku z dekonspiracjami w WOZZ i NOB. W l. 1942-43 warszawskie kierownictwo podejmowało bezskuteczne próby odtworzenia organizacji w Wielkopolsce. W lutym 1945 kilkuosobowa grupa dawniejszych członków HP działała w antykomunistycznej Armii Polskiej w Kraju Zachód.

AAN, Reichsjustizministerium Mikrofilm 24980; APP, Więzienie Rawicz t. 547; FAK-I/14, Harcerstwo poza Szarymi Szeregami; Zbiory prywatne dra Herberta Michela w Osnabrück; Zbiory prywatne Zenona Hancyka w Katowicach i Telesfora Tycnera w Poznaniu; M. Celt: *Raport z podziemia - 1942*. Wrocław 1992; Cz. Łuczak: *Polska i Polacy w drugiej wojnie światowej*. Poznań 1993 s. 360-361.

Marian Woźniak

Hasła lokalowe

Hasłami lokalowymi szyfrowano poszczególne lokale konspiracyjne. Każde hasło posiadało odzew niezbędny do jego identyfikacji. Dopiero wymiana hasła i odzewu upoważniała do ujawnienia spraw służbowych objętych charakterem spotkania. Hasła umożliwiały zmiany łączniczek, a niekiedy uchronienie się od dekonspiracji. Badania wykazują jednak, że zasady te były stosowane sporadycznie i tylko w kontaktach ze sztabem Okręgu. Od hasel lokalowych należy odróżnić sygnały lokalowe.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; W. Maik: *Wspomnienia żołnierza AK z Poznańskiego*. Szczecin 1961 mps w FAK.

Marian Woźniak

Hądzlik Bogdan

(1923 - 1990) ps. „Madaj”, czł. TON i AK.

Ur. 7 II w Mącznikach pow. średzki, s. Feliksa i Elżbiety z d. Musiał. Do 1938 uczęszczał do szkoły powszechnej w Parlinie pow. mogileński. W 1939 ochotniczo brał udział w pomocniczej służbie Straży Obywatelskiej w Mogilnie. 20 IX 1939 został aresztowany przez Gestapo z Inowrocławia. Po zwolnieniu z aresztu 30 I 1940 ukrywał się w rejonie leśnictwa Głębocek, gdzie pomocy udzielał mu plut. rez. Henryk Ostojski („Borsuk”). Od lutego 1940 brał udział w nasłuchu radiowym i kolportowaniu ulotek. Zaprzysiężony przez Stanisława Lesickiego wiosną 1940 do TON, współpracował z Janem Świdorskim w Parlinku i łącznikiem pow. szubińskiego strz. Tadeuszem Czechem („Byk”). Zaprzysiężony do AK przez H. Ostojkiego wraz ze swoim OP „Madaj” i włączony do Samodzielnego Obwodu AK Mogilno („Młyn”). Nadal dowodził w rejonie lasów Nadleśnictwa Gołębki OP „Madaj”, do którego zaprzysiężił Zbysława Hądzlika, Karola Kostrzewskiego, Edmunda Kwiecińskiego, Karola Bojanowskiego, Edmunda Brzozowskiego, Jakuba Gwiazdę, Kazimierza i Tadeusza Ostojskich, Józefa Krokosa, Bolesława Ostojkiego, Stanisława Pawlaka i Franciszka Kurka. Oddział wchodził w skład placówki eksterytorialnej AK Rogowo („Ryba”, „Rybitwa”, „Ryś”). Wykonał kilka udanych akcji represyjnych dla zastraszenia bądź neutralizacji Niemców wrogo usposobionych do Polaków. Akcje wykonywano w niemieckich mundurach.

Po przejściu frontu w 1945 H. nie przerwał działalności konspiracyjnej. Po czasowym podporządkowaniu oddziału por. Piotrowi Rogowskiemu („Błyskawica”), a następnie Samodzielnemu Oddziałowi AK nr 315 „Pałuki” i po pozornym ujawnieniu się 7 XI 1945 w PUBP w Żninie prowadził nadal zbrojne działania. 21 XI 1946 aresztowany przez UB w Ostródzie. Po ciężkim śledztwie skazany na karę śmierci 3 IV 1947 przez WSR w Poznaniu. W drodze łaski wyrok zamieniono na 15 lat więzienia. W wyniku amnestii i na skutek mocno nadwyżęzonego zdrowia

zwolniony z więzienia w Strzelcach Opolskich w 1958. Zmarł we Francji 27 II 1990.

W 1945 awansowany do stopnia sierżanta i odznaczony Krzyżem Walecznych. Rodziny nie założył.

FAK-V/265, Akta osobowe; FAK-R/59, OP „Madaj”.

Marian Woźniak

Hądzlik Zbysław

(1924 - 1993) ps. „Jaguar”, czł. TON i AK, mechanik samochodowy.

Ur. 22 III w Mącznikach pow. średzki, s. Feliksa i Elżbiety z d. Musiał. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Parlinie pow. mogileński terminował w zawodzie mechanika samochodowego w Mogilnie do 1939. Po wybuchu wojny wraz z bratem Bogdanem brał udział w pomocniczej służbie w obronie Mogilna. W 1940 skierowany przez Urząd Pracy (*Arbeitsamt*) do Wojskowych Zakładów Napraw Pojazdów Gąsienicowych „Wolf” w Mogilnie. W lutym 1941 zaprzysiężony do TON przez Henryka Ostojkiego („Borsuk”) w leśniczówce Głębocek w pow. żnińskim. Pełnił funkcję łącznika sierż. Władysława Kostuja („Grubas”). W lutym 1942 zaprzysiężony do AK przez por. rez. Mieczysława Czecha („Jurand”) jako łącznik ze skupiskami wysiedleńców z Wielkopolski i Pomorza w woj. krakowskim. Latem 1942 włączony do OP „Madaj” dowodzonego przez brata Bogdana Hądzlika. Ubezpieczał odprawy żołnierzy AK w leśniczówce Głębocek. Brał też udział w przetrzucaniu do GG osób zagrożonych aresztowaniem. W 1944 uczestniczył w potyczkach z Niemcami w rejonie Samodzielnego Obwodu AK Mogilno („Młyn”). Ranny pod Mogilnem w grudniu 1944.

W I. 1945 - 46 ukończył Gimn. Mechaniczne w Poznaniu i wznowił działalność partyzancką w OP „Madaj”. Do listopada 1945 walczył w Samodzielnym Oddziale AK nr 315 „Pałuki”. Po ujawnieniu oddziału w PUBP w Żninie nie przerwał walki. Brał udział w licznych potyczkach z UB, MO

i z posterunkami Armii Czerwonej w obronie ludności polskiej. Następnie ukrywał się. Aresztowany przez UB w Ostródzie 24 XI 1946. Wyrokiem WSR w Poznaniu z 3 IV 1947 skazany na karę śmierci, zamienioną amnestią na 15 lat więzienia. Więziony we Wronkach do 14 V 1956. Zwolniony z powodu zaawansowanej gruźlicy. Zmarł w Poznaniu 25 XI 1993.

Za całokształt służby awansowany w styczniu 1945 do stopnia kpr. i odznaczony Krzyżem Walecznych. W 1997 Sąd Wojewódzki w Poznaniu, pośmiertnie, unieważnił wyrok z 3 IV 1947, uznając go za represję polityczną.

Żona Barbara, s. Michał.

FAK-V/263, Akta osobowe; FAK-R/59, OP „Madaj”.

Marian Woźniak

Heil Włodzimierz

(1922 - 1942), czł. WOW i WOZZ.

Ur. 15 IV w Poznaniu. Do wojny 1939 uczeń Gimn. im. A. Mickiewicza w Poznaniu. Uzdolniony matematyk, sportowiec. W październiku 1939 zaprzysiężony przez Aleksandra Kubskiego do WOW, następnie w WOZZ jako dowódca sekcji. Inicjował wiele akcji wywiadowczych. Aresztowany latem 1940 przewieziony został do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza, a następnie osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942) i Zwickau, skąd w połowie sierpnia 1942 podjął próbę ucieczki, w trakcie której został postrzelony i umieszczony w szpitalu więziennym, skąd ponownie próbował uciekać i wtedy został zabity.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 114/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Lubaniu.

Lubomira Broniarz-Press

Hoffmann Mieczysław

(1900 - 1942) ps. „Karaś”, czł. NOB, robotnik.

Ur. 26 V w Wolsztynie. Mieszkaniec Poznania. Od 1937 czł. SN. Zaprzysiężony do NOB na początku 1940 przez Antoniego Pospieszynskiego. Mianowany dowódcą sekcji organizacyjnej w Obwodzie Śródmieście. Zdekonspirowany przez Zenona Ciemniejewskiego. Aresztowany 5 VI 1940. W śledztwie prowadzonym w Domu Żołnierza i w Forcie VII odmawiał składania zeznań. Zmarł z wycieńczenia w więzieniu we Wronkach 6 IV 1942.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 745, Anklageschrift 2 OJs. 33/42 z 30 III 1942.

Marian Woźniak

Hoffmann-Broniarz Cecylia

(1916 - 1967) ps. „Fipsik”, czł. POW i AK.

Ur. 29 IX w Poznaniu, c. Andrzeja i Marianny z d. Wiesner. W 1932 ukończyła Publiczną Szkołę Wydziałową im. Działyńskich w Poznaniu. W l. 1932 - 39 pracowała w redakcji „Dziennika Poznańskiego” w Poznaniu. Jesienią 1939 wstąpiła do TPOW, grupy kierowanej przez Stanisława Broniarza, w której pełniła funkcje wywiadowcze, m.in. przeprowadziła rozpoznanie zakresu dekonspiracji i aresztowań wśród członków WOZZ latem 1940. 8 II 1941 za zgodą Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) zawarła związek małżeński z Jarogniewem Broniarzem, aresztowanym 22 VIII 1940 za przynależność do WOZZ, przebywającym wówczas w więzieniu we Wronkach. W trakcie zawierania związku małżeńskiego w USC Wronki pod strażą więzienną zdołała przekazać wiadomości o stanie wiedzy Gestapo o WOZZ oraz metodach obrony przed sądem. W AK działała czynnie w Wydziale VK Okręgu Poznańskiego oraz w Siatce „A”. W tym czasie pracowała jako konduktor tramwajowy. Brała udział w rozpoznaniu przyczyn dekonspiracji w Wydziale Informacyjno-Wywiadowczym Okręgu Poznańskiego. Prowadziła lokalny konspiracyjny przy ul. Wodnej

5 w Poznaniu. W lutym 1944 została aresztowana przez Gestapo w Poznaniu. W trakcie ciężkiego śledztwa nie przyznała się do niczego i nie ujawniła żadnych kontaktów. Do 25 VI 1944 była więziona w obozie w Żabikowie, skąd została przetransportowana do KL Ravensbrück (nr oboz. 44057). 11 VII 1944 przeżyła tzw. sobaczą śmierć (*Hundestod*), albowiem specjalnie wyszkolony pies nie wykonał rozkazu. 21 VII 1944 została przeniesiona do KL Buchenwald (nr oboz. 3469), Kommando Leipzig-Schönefeld. Uciekła w trakcie ewakuacji obozu.

W czerwcu 1945 wróciła do kraju. W 1945 była organizatorem i kierownikiem Domu Wypoczynkowego b. Więźniów Politycznych Obozów Koncentracyjnych w Błotnicy pod Wałbrzychem, potem ze względów zdrowotnych nie pracowała. Zmarła 3 IV 1967 w Poznaniu.

Mąż Jarogniew. Dzieci: Lubomira, Krystyna.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; Zbiory własne autorki w Luboniu.

*Lubomira Broniarz-Press
Marian Woźniak*

Hojan Henryk Zygmunt

(1901 - 1942) ps. „Dygasiński”, „Wadzyński”, ppor. WP, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 10 IX w Berlinie, s. Walentego i Kaziemiery z d. Hellwig. Po ukończeniu szkoły powszechnej praktykował w zawodzie drogerzysty w firmie O. Reichel w Berlinie. W 1919 przeprowadził się do Poznania i wstąpił do Armii Wielkopolskiej. Przydzielony do Szpitala Polowego nr 2. Brał udział w odsieczy Lwowa pod komendą mjra Franciszka Rataja. Przeniesiony ze służby liniowej w 1923 i przydzielony do Intendentury Sztabu DOK nr VII w Poznaniu. W sierpniu 1939 oficer ewakuacyjny Intendentury DOK nr VII do Rawy Ruskiej. Nielegalnie przekroczył linię demarkacyjną niemiecko-rosyjską i wrócił do Poznania w końcu września 1939.

W październiku 1939 zaprzysiężony przez L. Kmiołka i powołany do sztabu WOW. Od kwietnia 1940 ofic. sztabu WOZZ.

Oficjalnie był zatrudniony jako miernik w niemieckim zarządzie budowlanym przy Dyrekcji Kolejowej w Poznaniu, co dawało mu możliwość swobodnego poruszania się po Kraju Warty. W maju 1940 – po przeprowadzeniu przez Gestapo rewizji w jego mieszkaniu – ukrywał się. 29 VI 1940 został aresztowany w mieszkaniu przy ul. Rolnej 50. Przewieziony do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza i osadzony w Forcie VII w Poznaniu przechodził bardzo liczne i ciężkie przesłuchania. W ich trakcie nie tylko nie załamał się, lecz wykazywał wspaniałą postawę, dzięki czemu Gestapo nie rozszyfrowało jego działalności w ramach WOZZ. Od 14 X do 15 XI 1940 w dyspozycji sędziego śledczego Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (15 XI 1940 - 21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 19 V 1942), Zwickau i Berlin-Alt Moabit. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 4 IX 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony 13 X 1942 w więzieniu Berlin-Plötzensee.

Żona Maria z d. Stróżniak. Dzieci: Krystyna, Urszula.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen, sygn. 2 OJs. 101/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; USC Berlin Charlottenburg, Akt zgonu nr 4450/1942; Zbiory rodzinne Urszuli Hojan-Lubawy w Poznaniu; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Holasz Feliks

(1906 - 1942) ps. „Pieniacz”, „Piwko”, czł. NOB.

Ur. 25 V w Poznaniu, s. Jana i Anny z d. Rutkowska. Szkołę powszechną ukończył w Poznaniu w 1920. Następnie przez 2 lata uczęszczał do szkoły handlowej i uczył się zawodu zecera, potem pracował w drukarni „Kurieria Poznańskiego”. Czł. OWP do jego rozwiązania w 1932. Później czł. Wydziału

Młodych SN. Uczestnik kursów Straży Porządkowej. W 1938 więziony z powodów politycznych. Służby wojskowej nie odbywał. W 1939 pomocnik kupiecki i kelner w restauracji niemieckiej.

Od listopada 1939 bliski współpracownik por. rez. Antoniego Wolniewicza („Znicz”) i współzałożyciel rejonów NOB Poznań-Jeżyce i Łazarz. A. Wolniewicz proponował mu stanowisko inspektora sztabu pow. poznańskiego. Ostatecznie został zastępcą komendanta Rejonu NOB Łazarz; podlegało mu 45 czł. organizacji. Z racji bliskiej znajomości z A. Wolniewiczem uczestniczył w odprawach sztabowych dla komendantów rejonów NOB. Aresztowany przez Gestapo 9 VII 1941 i osadzony w Domu Żołnierza, w Forcie VII i we Wronkach. Przeszedł ciężkie śledztwo, nie przyznając się do zarzucanych mu przez Gestapo czynów. Był wielokrotnie konfrontowany z Bronisławem Szwarcem, komendantem Rejonu Łazarz. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej we Wrocławiu 24 III 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 23 V 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu. Żona Klara Jadwiga z d. Grotkowska, c. Danuta.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 752; FAK-I/6, Organizacja Obozu Narodowego; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Wrocław, Akt zgonu nr 957/1942; Zbiory prywatne Nikodema Palasika w Poznaniu.

Marian Woźniak

Horowski Edmund

(1904 - 1942) ps. „Widmos”, ppor. rez. WP, POZ, WOZZ, kupiec.

Ur. 22 VI w Herne (Westfalia), s. Józefa i Marii z d. Haremza. Naukę rozpoczął w szkole realnej w Herne, następnie uczęszczał do Gimn. im. Bergera w Poznaniu. Zasadniczą służbę wojskową rozpoczął w 7 pac w Poznaniu, skąd został skierowany do Szkoły Podchorążych w Śremie po odbyciu ćwiczeń wojskowych mianowany ppor. rez. W 1928 był kierownikiem kursów kupieckich, następnie prowadził hurtownię cukierków w Kaliszu. W I. 1931 - 34 prowadził korepetycje dla kandydatów do gimnazjum. W po-

czątkach lat 30. na wydzierżawionym placu przy ul. Przemysłowej w Poznaniu prowadził latem kort tenisowy, a zimą lodowisko. W kampanii wrześniowej nie uczestniczył.

Na przelomie października i listopada 1939 wraz z por. Lechem Nowackim („Orzeł”), por. Stefanem Kopeckim („Stef”), por. Edmundem Wawerem („Gert”), por. Leonem Prusem („Piskorz”) i prawnikiem Karolem Ostrowskim („Mogileński”) założył Poznańską Organizację Zbrojną, której został dowódcą. Mianował L. Nowackiego dowódcą POZ na miasto Poznań. W powstalej w końcu marca 1940 WOZZ został zastępcą dowódcy. Wykorzystując swoje rozległe kontakty i umiejętności, trudnił się jednocześnie działalnością handlową. Ostrzeżony o aresztowaniach Stanisława Kościuszki i Edmunda Wawera (27 V 1940), a następnie Leona Kmiołka i Aleksandra Kubskiego (6 VI 1940) ukrywał się do marca 1941 w baraku na narożniku ul. Łukasiewicza, wykorzystując fałszywy dowód tożsamości na nazwisko Kamiński, a następnie w ogrodnictwie Zofii Lesińskiej w Żabikowie. Trudnił się tam pokątnym handlem, za co został zatrzymany 7 II 1942. Tego samego dnia zbiegł z aresztu policyjnego. Ukrywał się z kolei u Andrzeja i Marcina Aniołów w Goluśkach do 8 V 1942. W trakcie ponownego aresztowania przez żandarmerię próbował popełnić samobójstwo, raniąc się nożem w pierś, w związku z czym został przewieziony na oddział więzienny Szpitala Miejskiego w Poznaniu. Stąd – pomimo przykucia do łóżka kajdankami – ponownie zbiegł, wyskakując oknem w nocy 31 V/1 VI 1942. Kolejne schronienie otrzymał u rodziny Tylkowskich, Thunertów i Deglerów. W mieszkaniu tych ostatnich aresztowany przez Gestapo 19 VI 1942 i osadzony w Forcie VII, a następnie w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) wyrokiem 17 X 1942 skazał go za zdradę stanu na karę śmierci. Zgilotynowany 3 XI 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 140/42; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Horst Antoni

(1915-), n.o. Zygmunt Borowczyk, czł. org. „Ojczyzna”, ZWZ-AK i Delegatury Rządu, lekarz.

Ur. 4 VI w Zakrzewie pow. zlotowski, s. Antoniego i Gertrudy z d. Brzostowicz. Ukończył gimn. w Chojnicach w 1934, a w l. 1934-39 studiował na Wydziale Lekarskim UP. We wrześniu 1939 ewakuował się do Warszawy, transportując po drodze rannych żołnierzy. W październiku wrócił do Poznania i pracował krótko w Szpitalu Przemienienia Pańskiego. W maju 1940 na wezwanie Niemieckiej Izby Lekarskiej zarejestrował się i w grudniu 1941 otworzył praktykę lekarską. W początkach października 1941 wcielony z czterema innymi polskimi lekarzami do pomocniczej służby przeciwlotniczej dla cywili, do tzw. Luftschutzu, pracował tam aż do swej ucieczki w 1942. Późną jesienią 1939 wstąpił do org. „Ojczyzna” i złożył przysięgę na ręce Kiryła Sosnowskiego („Konrad”). Objął w niej dział opieki społecznej, a w lipcu 1940 funkcję kierownika Wydziału Zdrowia i Opieki Społecznej Delegatury Rządu. Działal również w tzw. sekcji charytatywnej, czyli opiekował się osobami chorymi ukrywającymi się i jeńcami wojennymi. Kontakt z Delegaturą Rządu utrzymywał przede wszystkim przez red. Edwarda Piszczka, a po jego aresztowaniu (10 IX 1941) bliżej kontaktował się z Juliuszem Kolipińskim. W związku z dekonspiracją członków Główniej Delegatury Rządu i ZWZ w Poznaniu zbiegł w kwietniu 1942 do GG. Przyjął nazwisko Zygmunt Borowczyk. Zamieszkał w Milanówku, skąd codziennie dojeżdżał do Warszawy. Tu został przydzielony do Delegatury Rządu. Z jej ramienia prowadził nadal sprawy zdrowia i opieki społecznej nad terenami wcielonymi do Rzeszy, gdzie przez kurierów przekazywano także odpowiednie fundusze dla placówek konspiracyjnych tam działających. W Warszawie na UZZ ukończył studia medyczne, składając w 1942 wszystkie brakujące egzaminy dyplomowe; dyplom zweryfikował 5 V 1945 w Poznaniu. Równocześnie był szefem sanitariatu Dowództwa Zachodniego AK. Brał czynny udział w nauczaniu studentów na Tajnym Uniwersytecie Warszawskim.

W Powstaniu Warszawskim kierował szpitalami powstańczymi i organizował opiekę nad ludnością cywilną.

Po wojnie pracował początkowo w Warszawie w II Klinice Chorób Wewnętrznych. W 1946 wrócił do Poznania, gdzie został adiunktem II Kliniki Chorób Wewnętrznych UP, później profesorem i kierownikiem Zakładu Patologii Ogólnej AM, dziekanem Wydziału Lekarskiego i rektorem AM. W 1956 otrzymał tytuł prof. zwyczajnego. Od 1980 jest członkiem zwyczajnym PAN. Napisał ok. 225 publikacji naukowych, w tym kilka wydawnictw książkowych.

Odnaczony m.in.: Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą OOP, Orderem Sztandaru Pracy II kl. W 1989 otrzymał tytuł doktora honoris causa AM w Poznaniu.

Żona Maria Halina z d. Soboczyńska. Dzieci: Barbara, Anna, Maria.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Michał Przychodzki

Hoza Jan

(1910-1942), czł. NOB, piekarz.

Ur. 12 VI w Róży pow. nowotomyski. Mieszkaniec Poznania. Od 1926 czł. SN. Zaprzysiężony do NOB jesienią 1940 przez Józefa Jaśkowiaka. Zbierał i magazynował broń dla organizacji. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w Forcie VII oraz w więzieniu we Wronkach. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Głogowie 19 VI 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 14 VII 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 618; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Wrocław, Akt zgonu nr 1310/1942.

Marian Woźniak

Hufce Racjonalnej Pracy (HRP)

Kilkunastoosobowa organizacja ideowo-dyskusyjna powołana z inicjatywy SP w Poznaniu przez artystę malarza Alfreda

Jana Wąsika („Matejko”). Działała w l. 1942-43 samodzielnie, a następnie weszła do AK. Zajmowała się pracą wychowawczą wśród starszej młodzieży. Przygotowywała też plany organizowania w wolnej Polsce instytucji społecznych i opieki społecznej. Nie posiadała wyraźnej struktury organizacyjnej i nie przejawiała większej aktywności. A. Wąsik został aresztowany przez Gestapo i 26 VI 1944 zakatowany w czasie śledztwa. Był przed wojną czł. SP.

FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego.

Marian Woźniak

Hulka Ignacy

(1904 - 1942) ps. „Antena”, czł. NOB i ZWZ.

Ur. 26 XI w Strebblau (Niemcy), s. Aleksandra, powstańca wielkopolskiego i Wiktorii z d. Wagner. Wykształcenie techniczne o kierunku radiomechanicznym zdobył w Dreźnie w l. 1922 - 25. Po ukończeniu nauki prowadził warsztat naprawy urządzeń radiowych, a następnie działalność handlową w okolicach Pniew.

Od października 1939 do połowy 1940 współpracował z NOB. Bezpośredni kontakt z Okręgiem Poznańskim ZWZ nawiązał latem 1940 za pośrednictwem Klemensa Górczyńskiego. Swoją działalność konspiracyjną legalizował współpracą handlową z firmą „J. Czepczyński”, w której był zatrudniony insp. rej. ZWZ kpt. Wawrzyniec Mazany. Zaprzysiął on H. do ZWZ i mianował komendantem Placówki ZWZ Lwówek-Pniewy. Zajmował się tam zbieraniem wiadomości politycznych, gospodarczych, kolportowaniem ulotek i prasy oraz zaopatrzeniem w sprzęt radiowy. Znajomość języków angielskiego i niemieckiego oraz wcześniejsze powiązania personalne z handlowcami niemieckimi z Drezna, Lipska i Berlina pozwoliły mu na utrzymanie dawnych kontaktów handlowych również w czasie okupacji. Sprowadzony tą drogą sprzęt radiowy przeznaczony był głównie dla Komendy ZWZ w Poznaniu (niektóre partie sprzętu dostarczano z Dre-

zna koleją na fikcyjne nazwisko Hoffmann; o nadanej przesyłce wtajemniczony był kierownik pociągu kolei wąskotorowej we Lwówku Stanisław Orpel). Jako specjalista radiowiec i krótkofalowiec prowadził nasłuch radiowy, opracowywał materiały w języku polskim, które następnie przekazywał kpt. W. Mazanemu oraz jego następcy por. Tadeuszowi Janowskiemu. Aresztowany przez Gestapo 14 X 1942 w godzinach wieczornych w pociągu na trasie Poznań-Pniewy, którym powracał po spotkaniu z por. Janem Kamińskim. Tego samego dnia aresztowano jego żonę Martę, przeprowadzono szczegółową rewizję mieszkania, gdzie zarekwirowano sporo sprzętu radiowego, części zamiennych oraz archiwum organizacji. Pomimo stosowania w śledztwie bestialskich tortur nie ujawnił żadnych wiadomości o charakterze działalności konspiracyjnej. Zamęczony w śledztwie 21 X 1942 w Domu Żołnierza w Poznaniu. Miejsce pochówku niezane.

Zona Marta z d. Kaczmarek. Dzieci: Magdalena, Henryk, Zygmunt, Krystyna.

Zbiory prywatne Henryka Hulki w Pniewach.

Marian Woźniak

Hupka Ludwik

(1919 - 1948) ps. „Tadeusz Podolski”, ppor. c.w. ZWZ-AK.

Ur. 25 VIII w Delbrunhorst (Niemcy), s. Piotra i Marii z d. Roszkiewicz. Wraz z rodzicami przybył do Polski w 1920. Szkołę powszechną ukończył w 1933 w Ostrowie Wlkp. W 1939 był uczniem klasy maturalnej Liceum Handlowego w Toruniu. Z początkiem 1941 rozpoczął działalność w ZWZ, składając przysięgę przed kpt. Wacławem Koteckim w Ostrowie Wlkp. Od 1944 p.o. szefa łączności w sztabie Okręgu Poznańskiego AK. Awansowany do stopnia ppor. c.w. Aresztowany 6 VI 1944 przez Gestapo i bardzo ciężko pobity. Zabraný następnie do aresztu policji kryminalnej w Ostrowie Wlkp. nadal był katowany w czasie przesłuchań, po

których wraz z grupą uwięzionych żołnierzy AK wywieziony został do Łodzi. Tam w więzieniu przy Robert-Koch-Strasse przebywał do 18 I 1945, tj. do wkroczenia wojsk radzieckich.

W 1945 zdał egzamin dojrzałości i podjął studia w Akademii Handlowej w Poznaniu, kończąc je w 1948. Czł. PPS. Zmarł po zabiegu operacyjnym 14 XII 1948. Pochowany na cmentarzu parafialnym w Ostrowie Wlkp.

FAK-V/332, Akta osobowe.

Ludwik Misiek

Hupka Łucja

(1916-) ps. „Łucka”, „Krzysiwo”, żołnierz AK.

Ur. 19 VI w Delbrunhorst (Niemcy), c. Piotra i Marii z d. Roszkiewicz. Do Polski wróciła z rodziną w 1920. W Ostrowie Wlkp. ukończyła szkołę powszechną. Do wybuchu wojny 1939 była krawcową. Do AK została zaprzysiężona w 1943 przez brata Ludwika („Podolski”). Była łączniczką pomiędzy oficerami wydziałów VK i kwatermistrzostwa a por. Janem Kołodziejem („Drwal”). Zadania te wykonywała na terenie pow. ostrowskiego. 6 VI 1944 była aresztowana wraz z bratem Ludwikiem, ale została zwolniona. Od września 1944 na polecenie J. Kołodzieja wysyłała paczki do więźniów Gestapo w Łodzi. 6 XII 1944 została aresztowana. Przeszła ciężkie śledztwo w siedzibie Gestapo w Łodzi przy ul. Sterlinga. 17 I 1945 zbiegła z transportu ewakuacyjnego i wróciła do Ostrowa Wlkp.

12 II 1947 wyszła za mąż za Teofila Postępskiego, oficera LWP. Ma dwoje dzieci.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK.

Marian Woźniak

Hybiak Brunon

(1900-1944) ps. „Węzeł”, „Asesor”, „Bruno”, powstaniec wielkopolski, ofic. rez. WP i AK, urzędnik kolejowy.

Ur. 11 IX w Wielowsi pod Międzycho-dem, s. Walentego i Marii z d. Nowak. Do szkoły powszechnej uczęszczał w Międzychodzie. W 1918 powołany do armii niemieckiej, zdezerterował na wiadomość o rewolucji w Niemczech. Przyłączył się do polskich oddziałów powstańczych w Międzychodzie. W początkach 1919 odbył kurs dla podoficerów saperów kolejowych, a następnie został przydzielony do zmilitaryzowanych oddziałów kolejowych. W 1922 ukończył Gimn. św. Marii Magdaleny w Poznaniu w kursie specjalnym dla wojskowych. Po kursie podchorążych odbył praktykę w 7 psap w Poznaniu, awansując do stopnia ppor. Po zdemobilizowaniu skierowany do pracy w DOKP w Poznaniu, gdzie w 1937 został naczelnikiem Wydziału Ruchu Handlowego DOKP w Poznaniu. Po odbyciu kolejnych ćwiczeń wojskowych w 1937 i 1938 awansowany do stopnia por. W 1938 przeniesiony służbowo na stanowisko naczelnika Wydziału Ruchu Handlowego węzła PKP w Ostrowie Wlkp.

Był autorem planu mobilizacyjnego węzła PKP w Ostrowie Wlkp., organizował jego ewakuację we wrześniu 1939. W czasie blokady torów w rejonie stacji Skierniewice wydał rozkaz zniszczenia tajnej dokumentacji powierzonej mu do ewakuacji. Po rozbiciu transportu w czasie nalotów lotniczych odłączył się od transportu, zdołał zmylić Niemców i wrócił do Poznania. Nie ujawnił swojej służby w PKP i podjął pracę robotnika w niemieckiej firmie budowlanej na Ławicy. We wrześniu 1940 odszukany przez Urząd Pracy (*Arbeitsamt*) został skierowany do służby kolejowej i włączony do zespołu specjalistów, których zadaniem było opracowanie planu rozbudowy węzła kolejowego Frano-wo. W początkach 1942 nawiązał z nim kontakty por. Jan Kamiński („Franek”), który po zaprzysiężeniu polecił mu tworzenie komórek AK wśród kolejarzy. Początkowo chodziło o zorganizowanie komórki organizacyjnej w dziale ekspedycji kolejowej, potem zadanie to znacznie rozszerzono do utworzenia grup wywiadowczych, sabotażowych i łączności konspiracyjnej. W początkach 1943 został mianowany szefem Samodziel-

nego Wydziału Kolejnictwa Okręgu Poznańskiego AK. W ramach Wydziału działały referaty: organizacji i planowania, wywiadowczy i sabotażowo-dywersyjny. Członkowie referatu sabotażowego wykradali broń automatyczną, głównie z dostaw DWM (HCP) w Poznaniu, i chowali ją w magazynach podręcznych na terenie Poznania. Akcji tych nie zdołano rozwinąć do czasu aresztowań. Gestapo aresztowało H. w miejscu pracy 12 XI 1943. Tego dnia przeprowadzono szczegółową rewizję w jego mieszkaniu oraz w dwóch magazynach przy ul. Gąsiorowskich i św. Czesława, w których odkryto broń. Po ciężkim śledztwie został osadzony w Forcie VII (cela nr 60), a następnie w Żabikowie (cela K-2). Na podstawie wyroku Policyjnego Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*) skazany na karę śmierci i rozstrzelany 20 VII 1944. Odznaczony: Krzyżem Walecznych i Złotym Krzyżem Zasługi.

Żona Bernarda z d. Nosowicz. Dzieci: Bernard, Leonarda, Alicja, Lidia, Andrzej.

FAK I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; USC Międzychód, Akt urodzenia nr 242/1900; Zbiory własne autora.

Marian Woźniak

Hybza Franciszek

(1911 - 1944) ps. „Sporter”, ofic. WP i AK.

Ur. 28 VII w Gnieźnie, s. Roberta, murarza i Konstancji z d. Grodzicka. Szkołę powszechną ukończył w Gnieźnie, następnie uczęszczał tamże do Gimn. i Liceum im. Bolesława Chrobrego, gdzie w 1931 zdał egzamin dojrzałości. Po odbyciu służby zasadniczej w 69 pp zgłosił się do Szkoły Pchor. w Ostrowi Mazowieckiej-Komorowie. Po jej ukończeniu odbył praktykę w 69 pp, przeniesiony następnie na stanowisko dowódcy plutonu do 68 pp we Wrześni.

Kampanię wrześniową odbył jako dowódca 2 kompanii 1 batalionu 68 pp. Ciężko ranny w rejonie Błonia. Przebywał w niemie-

ckim szpitalu polowym, potem w szpitalu w Gnieźnie. Po wyleczeniu pracował jako robotnik w cegielni w Pyszczynku, następnie jako robotnik kolejowy w Gębarzewie. Od 1941 był zatrudniony jako pomocnik biurowy w *Bauersiedlung* w Gnieźnie. Do ZWZ został zaprzysiężony 15 II 1940 przez ppor. Franciszka Tatę („Müller”). Początkowo miał organizować Obwód Wrześnię. Po dekonspiracji IR Gniezno w 1942 był dowódcą zawiązku OSZ 68 pp AK, a następnie p.o. insp. rej. Organizował Samodzielny Obwód AK Mogilno. Nie udało mu się odbudować IR Gniezno. Aresztowany przez Gestapo 9 III 1944. Zamęczony w śledztwie w więzieniu policyjnym w Żabikowie 1 VI 1944. Rodziny nie założył.

FAK-I/1d, IR Gniezno i obwody, Samodzielny Obwód Mogilno; FAK-V/271, Akta osobowe; USC Poznań, Akt zgonu P-1993/1944.

Marian Woźniak

Hys Antoni

(1903 - 1967) ps. „Czarny”, „Franciszek”, „Zygmunt”, podofic. zaw. WP, OJN i AK.

Ur. 15 V w Klinach pow. kępiński, s. Andrzeja i Wiktorii z d. Latuszek. Do szkoły powszechnej uczęszczał w Domaninie i w Kępnie. W 1921 po odbyciu zasadniczej służby wojskowej wstąpił do Szkoły Podoficerskiej przy 29 pskan. Następnie był zawodowym podoficerem w tym pułku.

W wojnie 1939 brał udział w walkach nad Bzurą i w obronie Warszawy. Uniknął niewoli i osiedlił się u teściów w Ołoboku pod Ostrowem Wlkp., gdzie wraz z żoną Zofią prowadził sklep spożywczy. Od października 1939, po zaprzysiężeniu przez por. Antoniego Strzelczyka („Kazik”), był kometendantem Placówki OJN w Ołoboku. 1 III 1941 zaprzysiężony do ZWZ przez kpt. Wacława Koteckiego („Wawrzyn”). Latem 1943 został przez kpt. Jana Kamińskiego („Rokita”) mianowany pełnomocnikiem akcji zrzutowej dla Obwodu AK Ostrów Wlkp. Miał zorganizować placówkę odbiorczą „Żyto” w Ołoboku. Kierował wszystkimi pracami

przygotowawczymi operacji odbiorczych 14/15 IX i 15/16 X 1943. Awansowany do stopnia st. sierż. AK. Po dekonspiracji akcji zrzutowej 15/16 X 1943 ukrywał się, początkowo w okolicach Ołoboku, potem w Grudzielcu. Nadal utrzymywał kontakty organizacyjne z IR Ostrów Wlkp. Awansowany do stopnia ppor. c.w. AK.

Po zakończeniu wojny wrócił do Ołoboku, gdzie do 1967 prowadził wiejską gospodę. Zmarł w Ołoboku 2 IV 1967.

Zona Zofia, c. Maria.

FAK-I/1b, IR Ostrów Wlkp. i obwody; USC Kępno, Akt urodzenia nr 164/1903.

*Antoni Kut
Marian Woźniak*

I

Ignaszak Stefan

(1911 -) ps. „Nordyk”, ofic. WP, AK i Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie.

Ur. 30 X w Börnig pod Dortmundem, s. Antoniego, robotnika kolejowego i Katarzyny z d. Toruńska. Szkołę powszechną ukończył w Westfalii, po czym naukę kontynuował w Środzie Wlkp. W 1931 zdał maturę w Państwowym Gimn. i Liceum Klasycznym w Środzie Wlkp. W l. 1931 - 32 ukończył Szkołę Pchor. Rezerwy Kawalerii w Grudziądzu. Praktykę odbył w 17 puł jako plut. pchor. W 1937 uzyskał stopień ppor. W 1938 odbył ćwiczenia w 15 puł w Poznaniu. Jednocześnie w l. 1931 - 36 studiował na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP, uzyskując w 1936 stopień magistra. W l. 1936 - 37 odbył staż referendarza w Urzędzie Wojewódzkim w Poznaniu, następnie w Starostwie Powiatowym w Kaliszu.

31 VIII 1939 zmobilizowany do Ośrodka Zapasowego 58 pp w Kutnie. 17 IX 1939 wstąpił ochotniczo do Samodzielnej Grupy Operacyjnej „Kowel”. Brał udział w walkach w rejonie Zwoli, Janowa Lubelskiego z niemieckimi wojskami pancernymi. Z grupą oficerów uciekł, aby uniknąć niewoli. 10 X 1939

dotarł do Kalisza, gdzie dowiedział się o tworzeniu Wojska Polskiego we Francji. Wówczas postanowił niezwłocznie dotrzeć do tego wojska. Pomoc uzyskał od działacza SN w Kaliszu Brunona Kurnatowskiego. Po otrzymaniu dokumentów legalizacyjnych przekroczył granicę Kraju Warty wspólnie z franciszkaninem o. Narlochą. Po kilkakrotnych próbach opuszczenia terenu Polski zdecydowali się na przekroczenie granicy w rejonie Horodenki na teren Rumunii. Tam I. nawiązał kontakty z oficerami łącznikowymi dowództwa polskiego (Oddział II), którzy umożliwili mu wyjazd do Francji. Dotarł do celu w marcu 1940 i został przyjęty do oficerskiej kompanii kadrowej w Bretanii, gdzie odbył przeszkolenie w służbie broni przeciwpancernej. Ośrodek w Granville skierował go na front. Po kapitulacji Francji ewakuowany przez Saint Nazaire do Plymouth (20 VI 1940). Otrzymał przydział do 10 psk (10 brygada kawalerii zmotoryzowanej) jako dowódca plutonu. Następnie odbył kurs oficerów broni pancernej w Szkocji. W kwietniu 1942 został skierowany na kurs „doskonalenia administracji wojskowej” – w taki sposób szyfrowano ośrodek szkole-

nia oficerów wywiadu wojskowego w Glasgow. Po ukończeniu kursu wyraził zgodę na przerzucenie do kraju jako skoczek-cichociemny. Szkolenie spadochronowe odbył w ośrodku Brygady Spadochronowej.

13/14 III 1943 w ramach operacji „Widow” został zrzucony w rejonie placówki Lelów pod Częstochową, skąd po 2 dniach udał się do Warszawy. Po „aklimatyzacji” przydzielony do Oddziału II KG AK jako oficer Ekspozytury Wywiadu „Lombard”. Objął tam stanowisko inspektora sieci wywiadowczej, a jednocześnie został zastępcą szefa Wydziału Agencyjno-Wywiadowczego. Od kwietnia do maja 1943 opracowywał materiały wywiadowcze z Wielkopolski i Pomorza oraz centrum Rzeszy. W tym czasie objął kierownictwo nad istniejącymi w Wielkopolsce siatkami wywiadowczymi i tworzył nowe. W połowie 1943 kierował w Wielkopolsce następującymi siatkami: 1. „Kozłowski” – dowódca ppor. rez. Antoni Soldenhof, siatka działała przede wszystkim w DWM (HCP); 2. „Wojciecha” – dowódca ppor. rez. Stanisław Sierszyński, siatka działała głównie w zakładach *Focke Wulf Flugzeugbau GmbH*; 3. „Czarneckiego” – dowódca ppor. rez. Florian Sędziński, siatka działała w DWM (HCP) oraz w Rzeszy, szczególnie w rejonie Kassel. Równocześnie organizował siatki wywiadowcze na Pomorzu, szyfrowane „301”, „302” i „303”, z zadaniem rozpoznania doświadczalnych ośrodków nowych broni (*Neue Waffe*). Informacje uzyskiwane przez I. były bardzo cenne w skali ogólnoaliantkiej. Z DWM uzyskano pełne dane w zakresie produkcji i konstrukcji działek szybkostrzelnych MK-108 i MK-116 oraz badań nad pociskami z zapłonem elektrycznym. Z zakładów *Focke Wulf* również miano pełne dane konstrukcyjne samolotów bojowych typu „Rata”, produkowanych z materiałów drewnopochodnych. Głównym jednak zadaniem siatek kierowanych przez I. było rozpracowanie bazy Peenemünde. Po wykonaniu tego zadania I. kierował rozpoznaniem niemieckich ośrodków w rejonie Blizna – Pustków, a potem Sarnaki.

W Powstaniu Warszawskim walczył w stopniu rtm w zgrupowaniu 3 baonu pan-

cernego kpt. „Golskiego” w rejonie płd. Śródmieścia. Ciężko ranny w czasie walk, po wyleczeniu dotarł jako cywil do Milanówka. Tam nawiązał kontakty z siecią Oddziału II KG AK i został skierowany jako oficer informacyjny w rejon Częstochowy. Po przejściu frontu udał się w rejon Grójca, skąd ze swoim podkomendnym Bernardem Kaczmarkiem („Wrzos”) udał się do Bydgoszczy i zatrudnił jako referent prawny w Wydziale Przemysłowym Urzędu Wojewódzkiego w Bydgoszczy. W październiku 1945 aresztowany przez UB w Bydgoszczy pod zarzutem kontynuowania działalności konspiracyjnej. W czasie dalszego śledztwa osadzony w więzieniu na Rakowieckiej w Warszawie. W czerwcu 1946 na skutek fałszywych zarzutów skazany na karę śmierci. Wyrok ten następnie zamieniono na 10 lat więzienia. W 1951 ze względu na stan zdrowia zwolniony z więzienia, a w 1957 zrehabilitowany. Od 1952 pracował w Dyrekcji Lasów Państwowych w Poznaniu, w 1959 został radcą prawnym w Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Koninie. W 1974 przeszedł na emeryturę.

Odnaczone: Krzyżem Virtuti Militari V klasy, Krzyżem Oficerskim OOP i innymi odznaczeniami wojskowymi oraz cywilnymi.

Żona Jadwiga z d. Matysek, bezdzietni.

FAK-1/3, Dywersja, wywiad przedwojenny, CS; Zbiory prywatne Stefana Ignaszaka w Poznaniu.

Marian Woźniak

„IKO”

Kryptonim od pseudonimu Haliny Nieniewskiej („Irena Konarska”), szyfrujący trzy wydziały Oddziału I KG ZWZ-AK, zajmujące się systemem łączności z jenieckimi obozami oficerskimi (oflagi), obozami podoficerskimi i dla szeregowych (stalagi) oraz ze skupiskami polskich robotników przymusowych („Mrowiska”) w Rzeszy (*Altreich*). Organem prasowym „IKO” było czasopismo „Głos Ojczyzny”. Zadaniem wydziałów było utrzymanie łączności z polskimi jeńcami wojennymi w obozach niemieckich dla utrzymania wysokiego morale, przygotowania do działań

bieżących (wywiad, sabotaż, „N”) i do udziału w przyszłym powstaniu oraz dla zrealizowania planu OSZ. W tym celu przekazano do obozów 3 specjalne instrukcje organizacyjne.

W ramach działań „IKO” ustalono, że w obozach i w skupiskach robotników przymusowych w 1942 znajdowało się 837 tys. Polaków. Kontakty z obozami nawiązywano przez korespondentów, w tym przez rodziny jeńców. Od 1942 rozpoczęto budowę sieci łączności radiowej z obozami. Objęto nią 16 oflagów i 13-20 stalagów. W 1943 w zachodnich okręgach AK i w Berlinie utworzono placówki, które koordynowały łączność z poszczególnymi oflagami. W kwietniu 1943 z udziałem komendy Okręgu Poznańskiego AK zorganizowano Placówkę „IKO” w Krzyżu, której szefem do lata 1944 był ppor. c.w. Edmund Maron („Marczyński”). Placówka przy pomocy łączników utrzymywała stałą łączność z oflagiem Ilc w Woldenbergu (Dobiegniew) i doraźną z oflagiem IId w Arnswalde (Choszczno). Rozproszenie środowisk robotników przymusowych wymagało rozbudowy sieci korespondentów. KG AK w porozumieniu z Delegaturą Rządu RP zleciła SzSz część zadań w zakresie „IKO”. Chorągiew Wielkopolska SzSz (Ul „Przemysław”, później Ul „Gniazdo”) szyfrowała zleconą jej działalność kryptonimem akcja „Z”. W jej ramach wysyłano paczki żywnościowe do robotników i jeńców.

SPP Londyn, 3.3.1.3. Meldunki organizacyjne półroczne; FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK.

Marian Woźniak

Imbierowicz Sylwester

(1900-1943) ps. „Irys”, podofic. zaw. WP i ZWZ-AK, pracownik biurowy.

Ur. 7 IV w Padniewie pow. mogileński. Mieszkaniec Gniezna. Po odbyciu służby wojskowej w 1922 został zawodowym żołnierzem w 17 pal. Brał udział w wojnie 1939. Zaprzysiężony do AK w czerwcu 1942 przez st. sierż. Kazimierza Sosnowskiego. Mianowany dowódcą sekcji, która była w stadium początkowej organizacji. Aresztowany 15

X 1942 i osadzony w więzieniu w Rawiczu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Rawiczu 24 IX 1943 skazany na karę śmierci. Stracony 13 X 1943 w więzieniu w Rawiczu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770; FAK X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

„In hoc signo vinces” [Ślesin]

Gazetka była wydawnictwem TON, lokalnej organizacji narodowej działającej w powiatach wrzesińskim i gnieźnieńskim. Miała kontakty z OJN w Kaliszu przez Ignacego Zaborowicza. Inicjatorem jej ukazywania się był przypuszczalnie ks. dr Stanisław Zaborowicz. Autorami zamieszczonych w zeszytach artykułów były osoby ukryte pod następującymi kryptonimami: „PM 44” – prezes Centrali Narodowej, „B.H.”, „W.H.”, „r.p.C.N.”, „H.13”, „H.S.”, „B.T.”, „S.K.”, „B.”, „S.P.113”, „M.O.”. Nie jest znane dokładne miejsce powielania gazetki. Prawdopodobnie był to Ślesin lub Kleczew w pow. konińskim. Zachowały się dwa zeszyty: pierwszy z 15 X 1940 (23 strony) i drugi z 2 II 1941 (41 stron). Treść obu numerów przedstawiała program organizacji oraz koncepcje przyszłego królestwa polskiego, m.in. propozycję nowego hymnu narodowego.

FAK-I/8, Tajna Organizacja Narodowa; Zbiory prywatne Kazimierza Ostojkiego w Poznaniu; R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty*. Praca doktorska, UAM Poznań 1996 mps.

Roman Macyra

Inspektorat Rejonowy (IR)

Szczebel dowodzenia w ZWZ-AK pomiędzy Komendą Okręgu a obwodami, także struktura organizacyjna przygotowująca określony obszar – najczęściej 2-3 powiaty – do działań powstańczych pod jednolitym dowództwem. W Okręgu Poznańskim AK od 1941 IR był uznawany za jednostkę o pod-

stawowym znaczeniu, z czego wynikało duże rozbudowanie sztabów. Na czele IR stał inspektor rejonowy i na nim spoczywał obowiązek opracowania planu powstania dla podległego mu obszaru w ramach kolejnych wersji planów powstańczych i OSZ Okręgu. Wynikało to głównie ze szczupłości kadry oficerskiej pozostającej w dyspozycji Okręgu Poznańskiego ZWZ-AK. Zasięg terytorialny IR w miastach garnizonowych był zbieżny z przedwojennym Rejonem Pułkowym PW Piechoty. Praca IR w Okręgu Poznańskim koncentrowała się na zagadnieniach planistycznych i sztabowych.

Odmienne układały się przedstawione problemy w GG. Obok głównych kwestii planowania powstania zupełnie inny był tam zakres zadań. Wykorzystując możliwości systemu okupacyjnego oraz lepszy stosunek własnych sił do nieprzyjacielskich, często także dogodne warunki topograficzne, zwłaszcza zalesienie, skupiano się szczególnie na działaniach bieżących, tworzeniu OP, prowadzeniu działań bojowych itp. Z tego powodu podstawowym ogniwem organizacji był obwód – obszarowo zbliżony do powiatu – z podległymi mu rejonami i placówkami.

W l. 1939-43 struktury organizacyjne Okręgu Poznańskiego nie były jednoznaczne. Cztery powiaty Wielkopolski południowo-wschodniej podlegały Okręgowi ZWZ-AK Łódź. W tej grupie IR Kalisz z obwodami Kalisz, Konin i Turek działał tylko do lata 1942, IR Koło – tylko od stycznia do kwietnia 1942. W 1942 Obwód Kalisz wszedł do IR Sieradz – Wieluń, a Obwód Koło wrócił do IR Kutno. W maju 1943 Okręg AK Łódź powołał IR Konin – Turek, a w sierpniu 1943 KG AK zarządziła przekazanie tych obszarów do Okręgu Poznańskiego. Niejasność sytuacji organizacyjnej w rejonie Konina i Turku spowodowała, że faktycznie do Okręgu Poznańskiego wrócił formalnie Obwód Kalisz, który został także tylko formalnie włączony do IR Krotoszyn. Do końca 1940 Okręg posiadał zorganizowane struktury tylko w 9 powiatach.

W Okręgu Poznańskim pierwszy powołany był IR Poznań-Miasto („Delta”) wiosną 1941 i podzielony na 8 obwodów, kolejne to:

IR Gniezno („Wojciechów”) z 3 obwodami, IR Ostrów Wlkp. z 4 obwodami i IR Wągrowiec („Skorupa”) z 3 obwodami. Nieco później powstał IR Poznań-Wschód („Przemysł Prawy”) z 4 obwodami oraz IR Poznań-Zachód („Przemysł Lewy”) z 3 obwodami. Taki stan utrzymał się zaledwie do końca 1941. W Okręgu działało wtedy 27 obwodów, które skupiały 35 plutonów terenowych. Wiosną 1943 było 8 IR, 26 obwodów, a liczba plutonów wzrosła do 272. Kolejne aresztowania rozbiły poszczególne IR, co pociągało za sobą konieczność reorganizacji. Najdotkliwsze straty poniosła kadra dowódcza. W 1941 wyniosły one 350 aresztowanych, w 1942 – 197, a w 1943 – 501. Pomimo to w połowie 1943 Okręg miał 99 oficerów, 96 pchorążych i 1473 podoficerów. Na przełomie 1943/44, zwłaszcza po utracie łączności z KG AK, w Okręgu podjęte zostały decyzje zaradcze w postaci tworzenia w miejsce rozbijanych IR samodzielnych obwodów, które obejmowały zazwyczaj po 2 obwoły powiatowe. Takie jednostki powołano w Poznaniu, Mogilnie, Wrześni, Środzie Wlkp., szczególnie w Kępnie, gdzie powstał Samodzielny Obwód Zewnętrzny „Reduta”, który obejmował także okolice Sycowa, Namysłowa, Milicza, leżące za granicą państwową z 1939, oraz placówkę we Wrocławiu. Do zaradczych działań należało też połączenie IR Nowy Tomyśl i IR Wągrowiec oraz powołanie w ich miejsce IR Zachód z 5 obwodami. Samodzielne obwoły, podobnie jak IR, przygotowywały plany powstania na obszarze szerszym niż powiat, a od 1943 typowały „ogniska walki”. Dopiero na przełomie stycznia i lutego 1945 Okręg Poznański AK obsadził szkieletowymi dowódcztwami 8 inspektoratów, które obejmowały obszar przedwojennego woj. poznańskiego, nie rezygnując z sieci organizacyjnej w części Dolnego Śląska i okolic Krzyża. Wobec przesuwania się frontu wojny przez Wielkopolskę, elementy planów powstania realizowały samodzielne obwoły Poznania i część IR Ostrów Wlkp.

Poszczególne inspektoraty miały swoją historię, która wymaga oddzielnego omówienia.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; SPP Londyn, Depesza nr 1906 Dowódcy Sił Zbrojnych w Kraju do Naczelnego Wodza z 29 IX 1944; SPP Londyn, Meldunki półroczne nr 37 z 21 IX 1940, nr 63 z 1 IV 1941, nr 79 z 1 IX 1941, nr 118 z 16 V 1942, nr 170 z 31 VIII 1942, nr 220 z 31 VIII 1943.

Marian Woźniak

Inspektorat Rejonowy Gniezno

Kryptonimy: „Wojciechów”, „Ślusarnia”, „Nitron”. Organizowany od końca 1940 przez por. Kyryla Sosnowskiego („Sępiński”), a następnie przez ppor. c.w. Franciszka Firlika („Orlik”) i por. Tadeusza Janowskiego („Wojnar”). Zaczął działać wiosną 1941. Insp. rej. byli: por. Franciszek Tata („Müller”) do wiosny 1942, por. Franciszek Hybza („Marian”) do przelomu 1942/43 i mjr Henryk Pracki („Golski”) w lutym 1945. Formalnie w skład IR wchodziły obwody: Gniezno, Żnin i Mogilno. Faktycznie od lata 1941 obejmował też Obwód Wągrowiec („Wrota”), niezależnie od ogniw IR Wągrowiec, i Obwód Września („Wiertarka”). Działalność w pow. wągrowieckim wynikała ze specyfiki personalno-kadrowej Ośrodka WKZO Gniezno.

IR Gniezno posiadał w Gnieźnie Komendę Miasta, w skład której wchodziły 4 placówki. Jej komendantem był ppor. Włodzimierz Turowski („Tomir”). Od początku działania włączono w jej skład grupy harcercskie wywodzące się z Pog. Hufca ZHP Gniezno, kierowane przez pfm Ludwika Gruszkę i pfm Waleriana Pawlaka. Utrzymywano kontakty z kierownictwem SzSz w Poznaniu. Od jesieni 1941 grupy te włączono do Ośrodka WKZO, organizując kilka patroli bojowych dla Gniezna i Wągrowca. Opierając się na kadrach SzSz, utworzono Obwód Mogilno, którego komendantem został Bogdan Friedrich („Marian”). W Obwodzie Żnin nie powołano komendy, choć działało tam 5 sekcji 5-osobowych ZWZ.

Od wiosny 1941, gdy IR Gniezno rozpoczął działalność, do lata 1942 zorganizowano 15 plutonów terenowych, które dysponowały minimalnym uzbrojeniem. Prowadzono

rozmowy scaleniowe z TON, NOB i WOZZ, nie dające większych wyników. Organizacje te zostały rozbite przez Gestapo w 1941, co mogło mieć wpływ na dekonspirację IR na przełomie wiosny i lata 1942. Aresztowania objęły blisko 100 żołnierzy i oficerów, na skutek czego IR przestał istnieć. Jesienią 1942 próbę odbudowy IR podjął por. F. Hybza. Jego działalność nie wykraczała jednak poza Gniezno. W ramach OSZ na obszarze IR Gniezno miał być odtworzony 69 pp AK oraz zawiązki dowództwa 17 DP AK. Rolę IR – po aresztowaniu F. Hybzy – spełniał częściowo Samodzielny Obwód AK Mogilno („Młyny”).

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; FAK-I/1d, IR Gniezno i obwody, Samodzielny Obwód Mogilno.

Marian Woźniak

Inspektorat Rejonowy Jarocin

Utworzony jesienią 1944 przez nieformalną Komendę Okręgu Poznańskiego AK z inicjatywy dowództwa powiatowego NOW-NSZ Jarocin. Nie był odnotowany w ewidencji KG AK. Kryptonimy: „Las”, „Jezioro”. Decyzję powstania IR poprzedziły trudne rozmowy kpt. Brunona Nikoleiziga („Adam”) z por. Franciszkiem Lubiatowskim („Andrzej”), prowadzone od kwietnia 1944. Kierownictwo NSZ w Jarocinie stało na stanowisku wykluczającym podporządkowanie swoich struktur organizacyjnych Komendzie Obwodu AK Jarocin, która od wiosny 1940 rezydowała w Pleszewie pod dowództwem kpt. B. Nikoleiziga. Komenda obejmowała południową część pow. jarocińskiego. Północna część wraz z Jarocinem była opanowana organizacyjnie przez NOW-NSZ i dowodzona przez por. F. Lubiatowskiego. Powołanie IR Jarocin spełniało dezyderaty NSZ, których istotą było wejście do AK całą strukturą i pod dotychczasowym dowództwem.

IR Jarocin obejmował cały pow. jarociński podzielony na dwa obwody Pleszew („Świerk”) i Jarocin („Sosna”). Komendantem Obwodu Pleszew został ppor. Franciszek Pierunek („Grzegorz”), a Obwodu Jarocin

– por. F. Lubiowski. W ramach IR zorganizowano 28 plutonów terenowych, w tym 3 o pełnym składzie. W grudniu 1944 IR miał 350 żołnierzy zorganizowanych w 22 plutonach. Dywersją w ramach IR dowodził ppor. c.w. Feliks Andersz („Lech”). W 1943 na terenie IR, gdy był on obwodem podporządkowanym IR Ostrów Wlkp. (1940 - 44), przyjęte zostały dwa udane zrzuty lotnicze broni (Tursko i Czermin). Od 22 XII 1944 do 21 I 1945 patrole bojowe IR Jarocin wykonały kilkanaście akcji dywersyjnych, w tym przerwały na dwie doby linię kolejową z Poznania do Ostrowa Wlkp., paralizując ważny węzeł kolejowy. W lutym 1945 w miejsce IR utworzono Obwód Jarocin. Na jego czele stanął ppor. c.w. Roman Baraniak („Czechowicz”), który – działając w ramach DSZ Okręgu Poznańskiego DSZ („Kupała”), a potem w WSGO „Warta” – doprowadził do demobilizacji struktur terenowych bez ich ujawniania wobec UB. W grudniu 1945 WUBP aresztował R. Baraniaka i członków jego sztabu.

FAK-1/1h, IR Jarocin i obwody.

Marian Woźniak

Inspektorat Rejonowy Kalisz

Utworzony zimą 1939/40 jako jednostka organizacyjna Okręgu ZWZ Łódź. Działał do lata 1942, kiedy to został rozbity przez Gestapo. Kryptonimy: „Mocny”, „Krzemień”, „Sitowie”, „Krochmal”. W jego skład wchodziły 3 obwody: Kalisz („Wyspa”), Konin („Grzywa”) i Turek („Derwisz”). Był przedmiotem sporu kompetencyjnego pomiędzy okręgami Łódź i Poznań. Przeciwno rozszereżeniu Okręgu Poznańskiego przemawiał fakt, że powołanie IR Kalisz wyprzedziło organizację Okręgu Poznańskiego o ponad pół roku. Sankcjonowanie przez KG ZWZ przynależności IR Kalisz od Okręgu AK Łódź do przełomu 1942/43 było sprzeczne z zasadami zasięgow terytorialnych okręgów.

Do poważniejszych sporów personalnych doszło latem 1940 przy próbach scalenia struktur organizacyjnych OJN-NOB przez

IR Kalisz, utrzymujących bliższe kontakty z Poznaniem. Konflikt wykorzystali politycznie narodowcy w Kaliszu, którzy podpisali umowę scaleniową z insp. rej. por. Emilem Sztarkiem („Mocny”), a potem odmówili współpracy z ZWZ, nie włączając się do Okręgu Poznańskiego. Po aresztowaniu E. Sztarka 6 II 1941, funkcję insp. rej. przejął ppor. Wiesław Laskowski („Sławek”). Dekonspiracja Obwodu ZWZ Konin zmusiła go do ukrywania się. 10 X 1941 otrzymał z Okręgu Łódź rozkaz niezwłocznego opuszczenia obszaru IR. Funkcję p.o. insp. rej. objął ppor. Zbigniew Kutnik („Zbyszek”, „Tulipan”), aresztowany 4 VI 1943. Pod kierownictwem E. Sztarka rozbudowany został Obwód Kalisz, w skład którego wchodziło 5 rejonów posiadających w mieście i w powiecie 18 placówek terenowych. Obwody Konin i Turek organizował W. Laskowski. W Koninie udało mu się włączyć do ZWZ część KOPol. i OJN. P.o. komendanta Obwodu Konin został pchor. c.w. Kazimierz Błaszak („Florian”), a komendantem miasta pchor. Jan Augustynowicz („Długi”). Zorganizowano 14 placówek terenowych. Po umocnieniu związków komend W. Laskowski przekazał funkcję komendanta Obwodu Konin por. Władysławowi Pawlakowi („Dan”, „Wład”), który znacznie rozbudował struktury Obwodu. Działania te przerwało aresztowanie K. Błaszaka (październik 1941) i dekonspiracja W. Pawlaka (lato 1942).

Tymczasowym komendantem Obwodu Turek został ppor. rez. Wojciech Jankowski („Piotr”), który zdublował na tym stanowisku por. Kazimierza Pietrasa mianowanego formalnie przez Okręg ZWZ Łódź bez konsultacji z W. Laskowskim. Nie udało się zweryfikować faktu objęcia funkcji przez K. Pietrasa. W organizacji Obwodu Turek znaczący udział miał ppor. c.w. Teodor Zygmunt Müller („Hugo”).

Wiosną i latem 1942 doszło na całym obszarze IR do masowych aresztowań, które objęły ponad 170 żołnierzy AK. Okręg AK Łódź postanowił wtedy włączyć Obwód Kalisz do IR Sieradz – Wieluń. Obwód Konin został przekazany do nowo utworzonego IR Koło, a struktury organizacyjne AK w Turku

w całości opanowała NOW. Stan ten utrzymywał się do maja 1943. KG AK 8 VIII 1943 podjęła decyzję o formalnym przekazaniu Obwodu Kalisz do Okręgu Poznańskiego AK. Spowodowało to dualizm organizacyjny, ponieważ Okręg Łódź nie zrezygnował ze swoich struktur organizacyjnych, które reprezentował mianowany komendantem Obwodu Kalisz („Torfowisko”) w IR Sieradz – Wieluń por. Wacław Ostrowski („Tomasz”), formalnie przekazany przez NOW do Okręgu Poznańskiego AK. Jesienią 1943 Obwód Kalisz („AT”) objęły ponowne aresztowania. W czasie ukrywania się W. Ostrowski zgłosił się do dyspozycji Okręgu Poznańskiego. Nie dało to żadnych efektów organizacyjnych, gdyż 26 VI 1944 został aresztowany. Jego zadania z ramienia Okręgu AK Łódź podjął chor. Marian Zakrzewski („Gromik”). IR Kalisz nie dysponował jednostkami taktycznymi, a swoją działalność koncentrował na pracach wewnątrzorganizacyjnych i wywiadzie. Na przełomie stycznia i lutego 1945 IR Kalisz, pod komendą kpt. Jana Sikorskiego („Modzelewski”), został odbudowany przez Okręg Poznański DSZ oraz WSGO „Warta” i działał do grudnia 1945.

FAK-I/1f, IR Kalisz i obwody, Obwód Koło.

Marian Woźniak

Inspektorat Rejonowy Koło

Utworzony zimą 1942 w związku z reorganizacją IR Kalisz, a także celem usunięcia przeszkód w łączności Obwodu Koło z jego IR w Kutnie. Wnioskodawcą był komendant Obwodu Koło por. Jerzy Pilitowski („Brodzicz”). IR Koło podlegał Okręgowi ZWZ Łódź. Do kwietnia 1942, kiedy został rozbity przez Gestapo, prócz placówek miejskich w Kole i powiecie posiadał swoje struktury w rejonie Kramska. Nie zdołał natomiast zorganizować ogniw ZWZ-AK w Koninie i w Turku. W tym okresie był szyfrowany kryptonimami: „Korbowód”, „Korowód”, „122”. W 1942 na powiaty koniński i turecki zaczął oddziaływać przez struktury NOW Okręg Poznański AK. W maju 1943 komenda

Okręgu Łódź desygnowała na insp. rej. w IR Koło por. rez. Władysława Stępnia („Proboszcz”, „Duży Jaś”, „Pleban”). Kwaterę dowodzenia zorganizowano w Turku w fabryce Teodora Zygmunta Müllera („Hugo”). Odtąd IR Koło był szyfrowany kryptonimami: „Plebania”, „116”, „41”, „AYA”, „AAZ”, „Zakrystia”.

Komendantem w Obwodzie Turek został wachm. Michał Kurdzielewicz („Stach”, „Piorun”). Obwodowi nadano kryptonimy: „Turnia”, „Ognik”, „110”, „Rzeźba”. Obejmował on Komendę Miasta oraz 7 komend gminnych i posiadał 284 żołnierzy w Turku i 1330 żołnierzy w placówkach gminnych. W sztabie Obwodu działało 2 oficerów i 4 pchor. rez. W 1943 przeprowadzono scalenie części ogniw NOW z AK, a od maja 1944 weszły do Obwodu powiatowe ogniw NSZ, które dążyły do łączności z Okręgiem Poznańskim AK.

W Obwodzie Konin („Stajnia”, „Leczywoda”, „125”, „118”, „Dzwon”, „43”, „AL”) nie osiągnięto znaczniejszych postępów organizacyjnych, co wynikało z aresztowań w l. 1941-42. Latem 1943 funkcję p.o. komendanta pełnili krótko: plut. Stefan Osiński („Młynarz”), ppor. c.w. Stefan Grządziela („Wodnik”), ofic. NOW, a następnie ppor. rez. Roman Wojciech Brzeziński („Brzoza”), pełniący także obowiązki komendanta powiatowego NSZ do sierpnia 1943. Po tym okresie nie zachowały się żadne meldunki organizacyjne. Wiadomo wszakże, że w styczniu 1945 komendantem Obwodu Konin (z ramienia NSZ i AK) został ppor. rez. Feliks Gruberski („Swój”, „Rybak”), który wznowił działalność konspiracyjną po zajęciu Konina przez wojska sowieckie. Od wiosny 1945 był komendantem Obwodu (Batalionu) Konspiracyjnego Wojska Polskiego z siedzibą dowództwa w Radomsku.

Trudna sytuacja organizacyjna występowała też w Obwodzie Koło („Okraglak”, „123”, „117”, „Organy”, „42”). Funkcję komendanta Obwodu AK i NOW pełnili do końca 1943 pchor. Henryk Osajda („Mały”), a następnie do końca 1944 chor. Florian Zakrzewski („Fruwalski”).

Por. W. Stępień („Karol”) – po uzgodnieniu z komendantem Okręgu AK Łódź, w czasie akcji scalania NSZ z AK – zmienił jesienią 1943 nazwę IR Kolo na IR Konin – Turek („Plebania”, „AAZ”).

FAK-I/1f, IR Kalisz i obwody, Obwód Kolo.

Marian Woźniak

Inspektorat Rejonowy Konin-Turek

Utworzony jesienią 1943, używał także nazwy IR Turek, gdyż tam znajdowała się siedziba jego dowództwa. Znaczenie miała także ciągłość tradycji organizacyjnej ZWZ, którą – niezależnie od formalnych rozwiązań Okręgu ZWZ Łódź – zapoczątkował w 1939 ppor. Wojciech Jankowski („Piotr”) wspólnie z ppor. c.w. Teodorem Zygmuntem Müllerem („Hugo”). Nowy IR obejmował formalnie powiaty: kolski, koniński i turecki. Większość oficerów sztabu IR była fikcyjnie zameldowana na obce nazwiska w fabryce T. Z. Müllera w Turku. Działalność rozpoczęto od tworzenia sztabu, pozostawiając zadania organizacji terenowej wachm. Michałowi Kurdzielewiczowi („Piorun”), który jednocześnie był p.o. komendantem Obwodu Turek. IR Konin – Turek szyfrowany był kryptonimem „AAZ”. Według sprawozdań na 30 IV 1944 dysponował 67 plutonami terenowymi, z których większość zorganizowano w Obwodzie Turek. W sztabie IR Konin – Turek działali: por. rez. Władysław Stępień („Proboszcz”, „Duży Jaś”) – insp. rej., ppor. c.w. T. Z. Müller – szef organizacyjny, ppor. c.w. Jan Kaluża („Mały Jaś”) – adiutant insp. rej., ppor. rez. Józef Kubicki („Lech”), ppor. rez. Saturnin Czesław Walczak („Grzelak”) jednocześnie komendant Miasta Turek, ppor. rez. Eugeniusz Michalkiewicz oraz pchor. Jerzy Eysmontt i pchor. Henryk Sęk („Sękal-ski”). Większość z nich pełniła jednocześnie funkcje w Obwodzie Turek. Po scaleniu NSZ z AK łącznością IR kierował aż do aresztowania w marcu 1944 plut. rez. Stefan Ryta („Kruk”). Organem prasowym IR było wydawane w Placówce Uniejów piśmko „Głos Anteny”.

Jesienią 1944 IR przystąpił do organizacji zawiązków powstania – „ognisk walki”. Na przełomie 1944/45, w związku z wcześniejszym aresztowaniem por. W. Stępnia, a potem M. Kurdzielewicza, w strukturach IR nastąpił rozłam. Część żołnierzy zaprzestala działalności, część nawiązała kontakty z Poznaniem, a ppor. J. Kubicki przyłączył się do IR Kalisz odbudowywanego w ramach Okręgu Poznańskiego AK. W lutym 1945 sztab IR wzmocnił kadrowo ppor. Zenon Stępień, który po dezercji z II Armii WP zajął się reorganizacją struktur AK w Turku, włączając je wiosną 1945 do WSGO „Warta”. Dalszą działalność przerwały aresztowania UB od sierpnia 1945.

FAK-I/1f, IR Kalisz i obwody, Obwód Kolo; Zbiory Muzeum Rzemiosła Tkackiego w Turku.

Marian Woźniak

Inspektorat Rejonowy Krotoszyn

Powstał na mocy zarządzeń zawartych w rozkazie KG AK nr Wd 71 z 7 VIII 1943 i reorganizacji IR Ostrów Wlkp. oraz IR Leszno. Miała ona umożliwić realizację OSZ 56 pp AK. IR rozpoczął działalność 10 VIII 1943. Szyfrowany był kryptonimami: „Kwiaciarnia”, „Konstelacja”, „K-4”, „Aluminium”. W jego skład miały wchodzić 4 obwody: wyłączony z IR Ostrów Wlkp. Obwód Krotoszyn („K-4”), przejęty z IR Sieradz – Wieluń (Okręg AK Łódź) Obwód Kalisz („Krochmal”) oraz wyłączone z IR Leszno obwody Gostyń („Terpentyna”) i Rawicz („Tran”). Jesienią 1943 zadecydowano, iż w związku z trudnościami łącznościowo-kadrowymi Obwód Kalisz pozostanie w IR Ostrów Wlkp. Tym samym IR Krotoszyn działał w składzie 3 obwodów. Funkcję insp. rej. pełnili kolejno: kpt. Edward Bączkowski („Tata”, „Zygmunt”) do aresztowania przez Gestapo 8 X 1943, ppor. Józef Pukacki („Wiktor”), ppor. Stefan Kurzawski („Kalina”). Po ich aresztowaniu w 1944 do stycznia 1945 p.o. insp. rej. był por. Władysław

Kędziński („Szach”), który jednocześnie dowodził Lotnym Plutonem Kedywu („Szach”) w składzie 3 patroli.

Choć na terenie IR znajdowały się dwa miasta garnizonowe WP (Krotoszyn i Rawicz), nie osiągnął on poza Krotoszyna większego postępu organizacyjnego. Największe trudności wystąpiły w tworzeniu Obwodu Gostyń. P.o. komendanta Obwodu ppor. Jan Woźny („Wilczur”), przyjęty do AK z BCh, nie zdołał zorganizować sztabu, a już został aresztowany przez Gestapo. Na przełomie 1943/44 próbowano utrzymać zawiązek dowódczy Obwodu przez sieć SzSz, ale i tę rozbiło Gestapo. W Obwodzie Rawicz brakowało kadry dowódczej po aresztowaniach w 1941 i 1942. Bezsukcesywnie próbowano rozwiązać ten problem przy pomocy IR Leszno. Jedynie w Obwodzie Krotoszyn powstały zawiązki dowódcze we wszystkich gminach, przy których tworzone były plutony terenowe. W Komendzie Miasta Krotoszyn działało 9 plutonów, z których w grudniu 1944 utworzono 3 plutony pełnostanowe. Nieformalna Komenda Okręgu Poznańskiego AK powzięła w grudniu 1944 decyzję o rozwiązaniu IR Krotoszyn i odtąd teren ten jako Obwód Krotoszyn wszedł ponownie do IR Ostrów Wlkp. W styczniu 1945 Lotny Pluton „Szach” został przekształcony w kompanię bojową, która – obok zadań policyjnych przy przechodzeniu frontu przez pow. krotoszyński – brała udział w potyczkach z tylnymi strażami Wehrmachtu. Po zajęciu miasta przez Armię Czerwoną Obwód Krotoszyn przekształcono w Komendę Miasta (Garnizonu) Krotoszyn, a por. W. Kędziński zorganizował Tymczasową Komendę Milicji. Wiosną 1945 wszedł on do Okręgu Poznańskiego DSZ („Kupała”), a następnie do WSGO „Warta”, gdzie pełnił funkcję komendanta na pow. krotoszyński. Po dekonspiracji aresztowany przez UB. Kilka patroli Obwodu Krotoszyn, nie rozpoznanych przez NKWD i UB, kontynuowało działalność do 1946.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; FAK-I/1b, IR Ostrów Wlkp. i obwody.

Marian Woźniak

Inspektorat Rejonowy Leszno

Zorganizowany wiosną 1941 w ramach konspiracji pułkowej 55 pp w Lesznie. Miał obejmować 5 obwodów: Leszno, Kościan, Gostyń, Wolsztyn i Rawicz. Szyfrowany był kryptonimami: „Orzechy II”, „333”, „Ptaszarnia”, „Pole”, „Tytan”, „T-1”. Funkcję insp. rej. pełnili kolejno: por. rez. Jerzy Handke („Leszek”) do jesieni 1942 (aresztowany, a po zwolnieniu schronił się w Obwodzie Września); por. rez. Michał Patryas („Żaba”) do wiosny 1943, następnie odwołany; por. rez. Edmund Trojanowski („Janusz”) do aresztowania przez Gestapo w lipcu 1944; por. rez. Antoni Filipowski („Antoś”) do sierpnia 1944. Do lipca 1943 IR dysponował 18 oficerami, 4 podchorążymi i 87 podoficerami WP. Zorganizował 39 plutonów terenowych oraz pluton dywersji bojowej, którym dowodził por. rez. Stefan Kościelny („Gnat”). W 1943 IR posiadał 600 żołnierzy AK. Liczba ta uległa zwiększeniu w wyniku scalenia ogniw NOW i NSZ. Natomiast na stan organizacji nie miało większego wpływu przekazanie w sierpniu 1943 do IR Krotoszyn obwodów Gostyń i Rawicz.

W l. 1941-42 przy sztabie IR Leszno działał Ośrodek WKZO, który w 1943 został zastąpiony przez Kedyw. W l. 1943 i 1944 wykonano szereg akcji dywersyjno-sabotażowych na węzle kolejowym Leszno. W 1943 sztab IR opracował plan operacyjny oraz plan OSZ. Działania te przerwały masowe aresztowania, które objęły cały obszar IR od 15 VI 1944. Po tych stratach personalnych miejscowa komenda NSZ odbudowała IR. W styczniu 1945 sieć organizacyjna IR miała charakter kadrowy. Nie dysponowano oddziałami taktycznymi. Największe jednostki organizacyjne IR działały w Lesznie i w Kościanie.

Organizatorem ZWZ w Kościanie był ppor. rez. Mieczysław Nowak. Funkcję komendanta Obwodu Kościan („Konopie”, „Koliber”) pełnił rtm. Leon Ciszak („Cyril”) do aresztowania w 1944. W ramach Obwodu działało 6 placówek gminnych z ponad 200 żołnierzami. Obwód rozbiły aresztowania Gestapo w sierpniu 1944.

Początki konspiracji w Obwodzie Gostyń związane były z org. TPO CL, która w marcu

1940 miała ponad 100 członków. Od 1941 była uznawana za człon ZWZ bez formalnego scalenia. Taką samą rolę odegrały struktury NOB, które tworzył Józef Polaszek. Organizacje te zostały rozbite przez Gestapo w 1941. Wiosną 1943 działały w Gostyniu kadrowe grupy SzSz i BCh. Z inicjatywy szefa Wydziału Organizacyjnego Okręgu Poznańskiego AK doszło do ich połączenia, a następnie do utworzenia Komendy Obwodu Gostyń („Gołąb”, „Gil”), który 10 VIII 1943 wszedł do IR Krotoszyn. W chwili scalenia Obwód dysponował 5 placówkami.

Obwód Leszno („Lelek”) z placówkami w Lesznie, Rydzynie i w Osiecznej powstał w 1942 i miał 250-300 żołnierzy zorganizowanych w 25 plutonach terenowych oraz kilku w ramach Komendy Miasta. Brakuje zupełnie przekazów dotyczących losu struktur ZWZ-AK w Wolsztynie. Podobne spostrzeżenia odnoszą się do pow. rawickiego. Wiadomo, że IR Leszno posiadał jedynie pojedyncze kontakty w Rawiczu, głównie przez podoficerów WP. 20 II 1941 pchor. Antoni Regulski („Orzeł”) założył w Rawiczu MOP, podlegającą początkowo NOW, następnie NSZ. Dowództwo MOP działało w Miejskiej Górze. Pomimo licznych strat w toku aresztowań 1943-44 ocalałe struktury MOP, jako NSZ, weszły do AK wiosną 1944.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; FAK-I/1j, IR Leszno i obwody.

Marian Woźniak

Inspektorat Rejonowy Nowy Tomyśl

W planie organizacji Okręgu Poznańskiego AK przewidziany do realizacji wiosną 1942. Szyfrowany jako „Arsen”, „A-1” miał obejmować 4 obwody: Nowy Tomyśl, Szamotuły, Międzychód i Czarnków. W żadnym z nich nie mieścił się przed wojną garnizon WP. Część obszaru IR była przed wojną rejonem Pułkowym PW 57 pp. Na funkcję insp. rej. mianowano w Ostrowie Wlkp. ppor. Antoniego Sobczaka („Jerzy”). W formowa-

niu IR miał się oprzeć na zawiązkach komend, które w 1941 utworzył kpt. Wawrzyniec Mazany („Krüger”). Sztab Okręgu Poznańskiego nie był zorientowany, iż Gestapo rozbiło je w 1941. A. Sobczak, po przyjeździe do Grodziska, zorganizował zawiązek sztabu IR. W terenie brakowało dowódców do obsadzenia komend obwodowych, próbował więc uzyskać wsparcie kadrowe z IR Ostrów Wlkp. Po przybyciu do Ostrowa Wlkp. wiosną 1943 aresztowało go Gestapo.

1 IX 1943, pomimo wyraźnych rozkazów KG AK, sztab Okręgu Poznańskiego zdecydował się na organizację IR w Sierakowie. Wstępne zadania wykonał tam już w marcu 1943 ppor. Leopold Marciniak („Jurek”), m.in. wytypował ppor. c.w. Bogdana Dąbrowskiego („Kret”) na funkcję insp. rej. Dalsze czynności organizacyjne prowadził osobiście komendant Okręgu Poznańskiego ppłk Henryk Kowalówka („Zrąb”). Brak perspektyw na rozbudowę IR spowodował połączenie IR Wągrowiec („Skorupa”) i IR Nowy Tomyśl w jedno dowództwo, któremu nadano nazwę IR Zachód. Natomiast w sprawozdaniach do KG AK wykazywano obydwa IR oddzielnie. Latem 1943 IR Nowy Tomyśl miał 150-180 żołnierzy, zorganizowanych w plutonach szkieletowych. Nie istniał sztab Obwodu w Szamotulach. Funkcję p.o. komendanta Obwodu Czarnków pełnił ppor. c.w. Edmund Maron („Marwicz”, „Mur”). Komendantem Obwodu Nowy Tomyśl był – obok pełnionej funkcji insp. rej. – ppor. B. Dąbrowski.

FAK-I/1e, IR Zachód i obwody, Obwód Wągrowiec, IR Nowy Tomyśl.

Marian Woźniak

Inspektorat Rejonowy Ostrów Wlkp.

Utworzony jako IR nr 2 już w grudniu 1940. Działał do końca wojny, by pierwszy w Okręgu Poznańskim AK przekształcić się w styczniu 1945 w silny ośrodek walki przeciwko nowej okupacji. Szyfrowany był

kryptonimami: „Biskupin”, „Koks”, „Źródło”, „Orzeł”, „Dąb”, „Gwiazda”, „Klatka”, „205”, „442”, „391”, „Okop”, „Szamotyły”. W l. 1940 - 43 w jego skład wchodziły obwody: Ostrów Wlkp. (miasto i powiat), Kępno, Krotoszyn i Jarocin (z siedzibą komendy w Pleśzewie). W ramach reorganizacji Okręgu, od sierpnia 1943 obwody ograniczono do Ostrowa Wlkp. (miasto i powiat), Jarocina i Kępna, a następnie powiększono o Obwód Kalisz („Krochmal”). W 1944 z IR Ostrów Wlkp. wydzielono Obwód Kępno, który przekształcił się w Samodzielny Obwód „Reduta”, a od jesieni 1944 wyłączono pow. jarociński, gdzie utworzono IR Jarocin po połączeniu AK z Komendą Powiatową NSZ. Do końca 1944 IR Ostrów Wlkp. działał w składzie dwóch obwodów: Ostrów Wlkp. – Miasto i Ostrów Wlkp. – Powiat. W styczniu 1945 powrócił do IR Obwód Krotoszyn, potem Obwód Kępno. Były to działania nieformalne. IR Ostrów Wlkp. był największą jednostką organizacyjną Okręgu Poznańskiego ZWZ-AK, choć i jego początki w 1940 charakteryzowały się niedostateczną kadrą dowódczą. Sytuacja unormowała się po scaleniu ogniw TOW, NOB i części OJN. Funkcję insp. rej. pełnili kolejno: kpt. Waław Kotewski („Wawrzyn”) do wiosny 1942, aresztowany i stracony; por. Jan Kamiński („Franek”) do jesieni 1942, przeniesiony do sztabu Okręgu; kpt. Waław Maik („Walerian”, „Walter”, „Zawisza”) do 8 III 1944, aresztowany; por. Jan Kołodziej („Józef”, „Blady”, „Schmidt”, „Keller”) do sierpnia 1944, przeszedł nieformalnie do sztabu Okręgu jako p.o. komendanta; por. rez. Stefan Baranowski („Weber”) do końca stycznia 1945, następnie w DSZ i WSGO „Warta”.

W 1943 IR opracował plan operacyjny, który wielokrotnie modyfikowano, plan OSZ, a także powołał wszystkie służby i oddziały przewidziane w planach KG AK. Według stanu organizacji z wiosny 1943 w IR było 3,5 tys. żołnierzy AK zorganizowanych w 118 plutonach szkieletowych oraz w 5 plutonach pełnostanowych. Istniał także Lotny Pluton Kedywu. Pomimo aresztowań kolejni insp. rej. kontynuowali akcję scaleniową. Latem 1943 stan ewidencyjny żołnierzy wynosił 4,9

tys., a liczba plutonów wzrosła do 169. W sierpniu 1943 przekazano do IR Krotoszyn 196 żołnierzy zorganizowanych w 7 plutonach, a w 1944 – 1484 żołnierzy w 53 plutonach przeszło do Samodzielnego Obwodu „Reduta”. W październiku 1944 do IR Jarocin przeszło 616 żołnierzy w 22 plutonach. W styczniu 1945 IR Ostrów Wlkp., choć ograniczony terytorialnie do pow. ostrowskiego, miał 2,3 tys. żołnierzy. Kadre dowódczą tworzyło 50 oficerów i podchorążych oraz ponad 400 podoficerów. Pomimo znacznych strat na skutek aresztowań w 1944 IR zachował pełną zdolność bojowo-powstańczą. O tym, że jej nie wykorzystano, zdecydowały względy polityczne. Gdy do Ostrowa Wlkp. zbliżał się front, IR dysponował 1640 żołnierzami, a poszczególne plutony skoncentrowane w „ogniskach walki” mogły niezwłocznie przekształcić się w 8 kompanii 60 pp AK. Sytuacja polityczna spowodowała, że większość żołnierzy – bez ujawniania swojej przynależności do AK – udzieliła znacznej pomocy bojowej nacierającej Armii Czerwonej i zabezpieczyła ludność cywilną oraz większość obiektów strategicznych Ostrowa Wlkp. Obowiązywał bezwzględny zakaz ujawniania AK. IR Ostrów Wlkp., jedyny poza Poznaniem, od stycznia 1945 utrzymywał łączność ze sztabem Obszaru Zachodniego AK w Częstochowie. Odrzucał zasady rozwiązania AK w myśl rozkazu KG AK z 19 I 1945. Większość oficerów opowiedziała się za kontynuowaniem walki o niepodległość w zmienionych warunkach politycznych.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; FAK-I/1b, IR Ostrów Wlkp. i obwody.

Marian Woźniak

Inspektorat Rejonowy Poznań

Zorganizowany od podstaw na przełomie 1941/42 po rozbięciu przez Gestapo IR Poznań-Miasto. Zawiązek sztabu IR utworzyła grupa żołnierzy TPOW i POZ skupiona wokół por. c.w. Stanisława Broniarza („Müller”). IR, według planów Okręgu Poznańskiego

AK, miał obejmować miasto i pow. poznański. Miasto podzielono na 3 obwody: Północny („Soda”, „S-2”), Wschodni („Smola”, „S-3”) i Zachodni („Saletra”, „S-4”). IR szyfrowany był kryptonimami: „Pałac”, „Stal”, „Pomnik”, „Pustynia”, „Kormórka”, „S-1”, „24”, „434”, „415”. Przy tworzeniu IR sztab Okręgu nie znalazł sytuacji w ocalałym po aresztowaniach z 1941 Obwodzie Poznań-Powiat, w którym komendantem był por. Jerzy Gawroński („Skaut”). Gdy nawiązał z nim kontakt szef Wydziału Organizacyjnego Okręgu por. Jan Kamiński („Rokita”) okazało się, że struktury dowódcze Obwodu obejmują tylko wschodnią część pow. poznańskiego, a w ramach 15 plutonów zorganizowano ponad 200 żołnierzy. W obawie przed dekonspiracją nadano Obwodowi status Samodzielnego Obwodu z bezpośrednią łącznością ze sztabem Okręgu. IR działał więc w składzie 3 obwodów. Funkcję insp. rej. pełnili kolejno: por. Lech Nowacki („Stanisław”) do lutego 1943, aresztowany i rozstrzelany; plk Edmund Effert („Jan”) działający jednocześnie w NSZ; por. Zbigniew Krzekotowski („Michał”) przeniesiony do sztabu Okręgu; kpt. Sylwester Pniewski („Bürger”) przeniesiony z NOW, aresztowany 22 I 1944 i rozstrzelany w Żabikowie; por. rez. Jerzy Kieszczyński („Lech I”) od grudnia 1944 do stycznia 1945.

Aresztowania w IR na przełomie 1943/44 były związane z dekonspiracją NOW (13-15 IX 1943) i objęły ponad 500 żołnierzy. Sztab IR odbudowano w końcu 1944, a 3 obwody otrzymały status samodzielnych obwodów i utrzymywały doraźną łączność ze sztabem KG AK w Częstochowie. W każdym z obwodów zorganizowano 5-10 plutonów garnizonowych. Odmienny status miały plutony dowodzone przez por. J. Kieszczyńskiego i ppor. Mieczysława Patzera („Lech II”). Pierwszy był zawiązkiem 58 pp AK, drugi miał odtworzyć 7 psk AK. Obydwa wzięły udział w walkach o Poznań (22 I-23 II 1945) jako I Polska Kompania Szturmowa, współdziałając z Armią Czerwoną, bez ujawniania przynależności organizacyjnych. M.

Patzer zginął w szturmie na Cytadelę Poznańską. J. Kieszczyński był wieloletnim więźniem NKWD i UB.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; FAK-I/1a, IR Poznań; FAK-V/272, Akta osobowe Jerzego Kieszczyńskiego; FAK-V/273, Akta osobowe Mieczysława Patzera.

Marian Woźniak

Inspektorat Rejonowy Poznań-Miasto

Utworzony jako IR nr 1 Okręgu Poznańskiego ZWZ wiosną 1941. Obejmował przedwojenny Rejon Pułkowy PW 58 pp, a terytorialnie miasto Poznań podzielone na 8 komend obwodowych. Ich zasięgi oparto na przedwojennej strukturze komisariatów Policji Państwowej. Wyjątek stanowiło Śródmieście, gdzie działały obwody Śródmieście Północne („1”) i Śródmieście Południowe („2”). IR szyfrowany był kryptonimem „Delta”. W projektach powstania miał odtworzyć 58 pp ZWZ-AK. Działalność rozpoczęto od powołania zawiązków sztabów (3-5 ofic. i podofic.). Prócz pomocy kadrowej ze strony org. „Ojczyzna” nie tworzono od podstaw plutonów terenowych, lecz opierano się na scalaniu z ZWZ istniejących organizacji konspiracyjnych. Bazę rekrutacji stanowiły ocalałe po aresztowaniach w 1940 i 1941 ogniwa WOZZ i NOB, co od początku groziło dekonspiracją, gdyż nie znano możliwości infiltracji Gestapo. Pewne zabezpieczenie miało dawać pozostawianie scalonych grup, łączonych w plutony, na oddzielnych liniach łączności ze sztabami obwodowymi. Każdy z obwodów tworzył początkowo 3-5 plutonów szkieletowych. Działali w nich obok żołnierzy WP także junacy PW i harcerze. IR nie wydawał własnej prasy konspiracyjnej. Kadra kierownicza otrzymywała wydawnictwa centralne KG ZWZ. Funkcję insp. rej. pełnili kolejno: mjr Stefan Łukowicz („Szczepan”) do stycznia 1941, następnie przeniesiony do sztabu Okręgu; ppłk Jan Namysł („Jan”) do września 1941; kpt. Adam Zaworski („Stolarz”) do października 1941.

Komendantami obwodowymi byli: por. Jan Gibas („Wojciech”) – Obwód nr 1, ppor. rez. Zygmunt Kantorczyk („Lis”) – Obwód nr 2, ppor. c.w. Franciszek Smolarek („Zbych”) – Obwód nr 3, p.o. kpt. Marian Lindner – Obwód nr 4, por. rez. Lucjan Obarski – Obwód nr 5, kpt. rez. Edmund Rychlicki – Obwód nr 6, por. rez. Feliks Jankowski Obwód nr 8. Obsada Obwodu nr 7 nie jest znana. Latem 1941 IR posiadał blisko 600 żołnierzy zorganizowanych w 50 plutonach. Własnego Ośrodka WKZO nie tworzone, gdyż jego rolę pełniły struktury Okręgu, głównie Lotny Pluton „Kuba”.

Działalność IR przerwały aresztowania, które rozpoczęły się 9 IX 1941 i trwały do lata 1942. IR Poznań-Miasto, po rozbiciu przez Gestapo, nie był już odtwarzany. Ofiarą aresztowań padła większość kadry oficerskiej Poznania. Gestapo przejęło też archiwia organizacyjne, w tym projekty planu operacyjnego. Liczbę aresztowanych szacuje się na 470 żołnierzy.

FAK-I/1a, IR Poznań; M. Woźniak: *Poznański Okręg Związku Walki Zbrojnej-Armii Krajowej. (Zarys struktury organizacyjnej)*. Londyn 1987 mps w SPP; tenże: *Okręg Poznański Armii Krajowej. W: Armia Krajowa. Rozwój organizacyjny*. Red. naukowy K. Komorowski. Warszawa 1996 s. 385 - 396.

Marian Woźniak

Inspektorat Rejonowy Poznań-Wschód

Działal formalnie od wiosny 1941 do 9 IX 1941, a niektóre jego ogniwa istniały do przelomu wiosny i lata 1942. Obejmował wschodnią część pow. poznańskiego, powiaty śremski, średzki i miasto Jarocin. Planowano jego rozbudowę o pow. wrzesiński. Szyfrowany był kryptonimem „Przemysł Prawy”. Funkcję insp. rej. pełnił do aresztowania 9 IX 1941 kpt. Wawrzyniec Mazany („Krüger”). Działania organizacyjne rozpoczęto od tworzenia Obwodu Poznań-Powiat. Funkcję komendanta powierzono ppor. Stanisławowi Różyckiemu („Wiesner”). Zorganizowane

zostały 4 placówki gminne: w Swarzędzu, Pobiedziskach, Kobylnicy i Kobylepolu. Latem 1941 Obwód posiadał 15 plutonów terenowych, w których działało ponad 180 żołnierzy. Wówczas stanowisko por. S. Różyckiego objął por. Jerzy Gawroński („Skaut”) jako tymczasowy zastępca. Trudna sytuacja organizacyjna występowała w Obwodzie Śrem. Jego komendant ppor. Edmund Kamiński („Młot”) musiał opuścić ten teren po dekonspiracji NOB. Kpt. W. Mazany wyznaczył na jego miejsce p.o. komendanta ppor. Aleksego Kwaśnego z zadaniem odbudowy Obwodu po ustaniu aresztowań. Mianował też komendantem Obwodu Września chor. Jana Antczaka („Wolf”). Jednocześnie podjęto rozmowy scaleniowe z NOB w Kórniku, nie zakończone do wiosny 1942. Komendantem Obwodu Środa został plut. pchor. Zygmunt Lis („Kaczmarek”), który zaledwie zdołał utworzyć sztab szkieletowy. Nawiązano też kontakt z redakcją gazетки „Dla Ciebie Polsko”. Komendantem Obwodu Jarocin-Miasto został ppor. Władysław Fiedler („Koń”). Kpt. W. Mazany oprócz sztabu Obwodu zorganizował placówki w Pleszewie (co wykraczało poza jego kompetencje), w Witaszycach i w Nowym Mieście. Główny kierunek działań scaleniowych skierowano na 80-osobową grupę TOK kierowaną przez Jana Stróżyńskiego, co w efekcie umożliwiło organizację 3 kolejnych placówek.

Działanie IR Poznań-Wschód przerwało aresztowanie W. Mazanego w Poznaniu, a następnie S. Różyckiego. Odtąd pozostałe obwody nie wykazywały żadnej inicjatywy. Zostały rozbite aresztowaniami od wiosny do lata 1942. Ogółem w IR aresztowano 260 żołnierzy. Inspektorat nie został już odbudowany; nie dysponował Ośrodkiem WKZO.

FAK-I/1a, IR Poznań; M. Woźniak: *Poznański Okręg Związku Walki Zbrojnej-Armii Krajowej. (Zarys struktury organizacyjnej)*. Londyn 1987 mps w SPP; tenże: *Okręg Poznański Armii Krajowej. W: Armia Krajowa. Rozwój organizacyjny*. Red. naukowy K. Komorowski. Warszawa 1996 s. 385 - 396.

Marian Woźniak

Inspektorat Rejonowy Poznań-Zachód

Działania organizacyjne związane z jego powołaniem rozpoczęto wiosną 1941 za pośrednictwem Biura Głównej Delegatury Rządu RP dla ziem polskich wcielonych do Rzeszy, które posiadało swoją placówkę w Stęszewie. Zadanie wytypowania osób na funkcje komendantów obwodów zlecono ppor. rez. Klemensowi Górzyńskiemu, który miał bliższe związki z NOB. Pomocy udzielał mu kpt. Wawrzyniec Mazany (Krüger). IR szyfrowany kryptonimem „Przemysł Lewy” miał obejmować zachodnią część pow. poznańskiego oraz obwody w Nowym Tomysłu, Międzychodzie, Szamotułach i Wolsztynie. Organizacja opierałaby się na scalonych ogniwach NOB ocalałych z aresztowań. Próbowano także dotrzeć do przedwojennych instruktorów PW, gdyż obszar ten był przed wojną Rejonem Pułkowym PW 57 pp. Wszystkie próby kończyły się niepowodzeniem z powodu ciągłe trwających aresztowań. Wobec tego komenda Okręgu uznała teren IR za spacyfikowany i nie nadający się czasowo do organizacji siatki ZWZ. Insp. rej. nie został wyznaczony. Latem 1941 powstały jednak zawiązki komend obwodowych w Sierakowie, Międzychodzie, Czarnkowie i w Szamotułach. Działały one jednak tylko na mocy doraźnych instrukcji, które przekazywali łącznicy sztabu Okręgu. Komendantów obwodów nie wyznaczono. Stan organizacyjny w całym IR określano na 5 plutonów. Ostatecznie koncepcja powołania tego IR upadła we wrześniu 1941.

FAK-I/1e, IR Zachód i obwody, Obwód Wągrowiec, IR Nowy Tomysł; M. Woźniak: *Okręg Poznański Armii Krajowej. W: Armia Krajowa. Rozwój organizacyjny.* Red. naukowy K. Komorowski. Warszawa 1996 s. 385-396.

Marian Woźniak

Inspektorat Rejonowy Środa

Utworzony rozkazem Okręgu Poznańskiego AK z 20 IV 1942 jako zawiązek przysięgłego IR Września. Miał obejmować przed-

wojenny Rejon Pułkowy PW 68 pp i działać na obszarze powiatów średzkiego, śremskiego i perspektywnie wrzesińskiego. Podstawy kadrowe upatrywano w WTOP oraz NOB z Kórnik scalonych z AK. Szyfrowany był kryptonimami: „Mleczarnia”, „Grafit”, „Szory”. Działał do jesieni 1944, choć od lutego 1944 miał znaczenie symboliczne na skutek masowych aresztowań. Budowę IR rozpoczęto od Obwodu Środa, gdzie większość członków wywodziła się z WTOP. Funkcję insp. rej. pełnili: por. Alfred Furmański („Maciej”) do aresztowania 16 IX 1943, ppor. Stefan Zawielak („Bruk”) do aresztowania 20 II 1944, ppor. rez. Bolesław Pietrzak („Uzda”) do jesieni 1944. Komenda Obwodu Śrem działała pod dowództwem ppor. Edmunda Kamińskiego („Mlot”). Po jego ucieczce – wobec tropienia przez Gestapo – Komendę reprezentowała Placówka ZWZ Kórnik („Smola”) do jej rozbicia jesienią 1942. Latem 1942 dysponowała 250 zaprzysiężonymi żołnierzami AK. W październiku 1942 powołano na p.o. komendanta Obwodu Śrem ppor. rez. Władysława Pietraszewskiego („Franciszek”), co jednak nie miało praktycznego znaczenia z uwagi na rozbicie przez Gestapo placówek AK w rejonie Kórnik (27 IX-24 XI 1942). Tym samym główne siły IR działały w pow. średkim.

IR tworzył Obwód Środa-Miasto, który posiadał 8 placówek miejskich dysponujących ok. 200 żołnierzami zorganizowanymi w 20 plutonów i 6 placówek gminnych (Krzykosy, Zaniemyśl, Kleszczewo, Kostrzyn, Dominowo i Nekla). W nich działało 60-70 plutonów terenowych, a liczba zaprzysiężonych żołnierzy przekraczała 240. W lecie 1943 IR przygotował dwie placówki odbiorcze zrzutów lotniczych, szyfrowane nazwami „Proso-1” i „Proso-2”. Nocą 14/15 IX 1943 placówka „Proso-2” odebrała lotniczy zrzut broni w rejonie gajówki Janowo w pow. średkim. Wykrycie tego zrzutu 16 IX 1943 przez niemieckie siły policyjne spowodowało aresztowanie por. A. Furmańskiego i kilku żołnierzy biorących udział w akcji,

a w następstwie prowadzonego śledztwa dalsze masowe aresztowania, które objęły 180 - 200 żołnierzy AK.

IR miał opracowany plan operacyjny oraz plan OSZ 68 pp AK. Po aresztowaniach w lutym i sierpniu 1944 utracił zdolność operacyjną. Taki stan utrzymał się do stycznia 1945. Kilkunastoosobowe zespoły AK podjęły działalność w lutym 1945 jako konspiracja antykomunistyczna. Nie powołano jednak struktur DSZ i WSGO „Warta”.

FAK-I/1c, IR Środa i obwody, Kórnik; M. Woźniak: *Poznański Okręg Związku Walki Zbrojnej-Armii Krajowej. (Zarys struktury organizacyjnej)*. Londyn 1987 mps w SPP.

Marian Woźniak

Inspektorat Rejonowy Wągrowiec

Obejmował obszar północnej Wielkopolski z obwodami Wągrowiec, Chodzież i Oborniki. W żadnym z tych powiatów nie stacjonowały przed wojną garnizony WP. Powiaty te podlegały pod względem PW rejonem pułkowym DOK nr VIII w Toruniu. IR szyfrowany był kryptonimami: „Skorupa”, „Willa”, „Brom”, „B-1”, „397”. Organizował go latem 1941 insp. rej. Gniezna ppor. Franciszek Tata („Müller”). Dla kierownictwa Okręgu Poznańskiego ZWZ ważna była topografia tego obszaru, zwłaszcza bezpośredni styk z dużymi obszarami leśnymi Puszczy Nadnoteckiej. Związkiem IR była placówka zorganizowana w Wągrowcu przez st. sierż. Franciszka Bulińskiego („Bąk”). Działali w nim do 1942 ponadto: Jan Reksiński, Alojzy Byczyński, plut. rez. Kazimierz Strzelecki („Srebro”). Od wiosny 1942 funkcję insp. rej. pełnił por. rez. Bernard Wiza („Orzeł”), który nie został odwołany do końca okupacji. Wykorzystywał on Puszcę Nadnotecką do przeprowadzania ćwiczeń aplikacyjnych i terenowych. Sztab Okręgu ze swej strony nawiązywał kontakty z Chodzieżą, Szamotulami i Międzychodem, z których tyl-

ko Chodzież miała działać w IR Wągrowiec. Organizatorem zawiązku komendy w Chodzieży był Bronisław Maron („Łysy”).

Podobieństwo trudności kadrowych IR Wągrowiec i IR Nowy Tomyśl spowodowało, że latem 1942, zwłaszcza po rozbiciu przez Gestapo ogniw ZWZ-AK w Gnieźnie (co pociągnęło za sobą aresztowania w Wągrowcu), podjęto decyzję o wspólnym rozwiązaniu problemów organizacyjnych obydwóch IR. Pierwszą propozycję połączenia wysunął już wiosną 1943 ppor. Leopold Marciniak („Edward”), który z ramienia Okręgu odbył inspekcję tego obszaru. Przełomowym momentem było zaprzysiężenie do AK ppor. c.w. Bogdana Dąbrowskiego („Kret”) w Sierakowie, a następnie zorganizowanie tam kwatery odprawowej dla komendanta Okręgu. Latem 1943 powołano na komendantów obwodów: Wągrowiec – ppor. c.w. Franciszek Guzek („Sokolik”), Chodzież – ppor. rez. Paweł Bednarski („Sęk”), Międzychód – (ppor. c.w. Czesław Mierzwicki („Adam”), Szamotuły – ppor. c.w. Stanisław Zgaiński. Obwodem Oborniki dowodził por. rez. B. Wiza. Nominacje te wskazywały wyraźnie na łączne rozwiązanie problemów obydwóch IR. W lipcu 1943 komendantem Obwodu Czarnków został ppor. c.w. Edmund Maron („Marwicz”), jednocześnie dowódcą OP „Mur”. 1 IX 1943 komendant Okręgu, bez uzgodnienia z KG AK, utworzył IR Zachód. Odtąd, aż do końca okupacji, IR Nowy Tomyśl i IR Wągrowiec istniały tylko w sprawozdaniach dla KG AK.

FAK-I/1e, IR Zachód i obwody, Obwód Wągrowiec, IR Nowy Tomyśl; M. Woźniak: *Poznański Okręg Związku Walki Zbrojnej-Armii Krajowej. (Zarys struktury organizacyjnej)*. Londyn 1987 mps w SPP.

Marian Woźniak

Inspektorat Rejonowy Zachód

Powołany na rozkaz komendanta Okręgu Poznańskiego AK 1 IX 1943. Szyfrowany kryptonimami „Puszcza”, „Szaniec”. Funkcję

insp. rej. pełnił ppor. c.w. Bogdan Dąbrowski („Kret”). Trzon organizacyjny IR stanowiły obwody Czarnków i Międzychód. W pozostałych 5 obwodach (Nowy Tomyśl, Szamotuły, Chodzież, Oborniki, Wągrowiec) istniały tylko szkieletowe komendy. IR dysponował OP „Mur” dowodzonym przez ppor. c.w. Edmunda Marona. OP operował głównie w rejonie Drawska, dokonując co najmniej 8 wypadów partyzanckich na niemieckie urzędy leśne i policyjne, w tym dwukrotnie za dawną granicą państwową na obszarze Rzeszy. OP składał się z 40 żołnierzy zorganizowanych w 4 patrole. Zarządzenie komendanta Okręgu z 1 IX 1943 nie zmieniło mianowanych przed tym terminem komendantów obwodów. W odróżnieniu od pozostałych IR Okręgu Poznańskiego w siedzibie sztabu IR w Sierakowie i w okolicznych lasach odbywano ćwiczenia aplikacyjne oraz terenowe przygotowujące do powstania. Działania te nie uszły uwagi Gestapo, które spodziewało się, że na wypadek wybuchu powstania Okręg Poznański przeprowadzi koncentrację w rejonie Puszczy Nadnoteckiej. Tymczasem plany takie w komendzie Okręgu nie istniały, a IR Zachód dysponował zaledwie 140 żołnierzami zorganizowanymi w 7 plutonach szkieletowych, które – poza OP „Mur” – nie przedstawiały większej wartości bojowej. Na wiadomość o wybuchu Powstania Warszawskiego Gestapo z Poznania przeprowadziło na obszarze IR Zachód 8 VIII 1944 masowe aresztowania szyfrowane nazwą „Aktion Apfelbach”. Rozbiły one większość struktur organizacyjnych prócz oddziału OP „Mur” oraz 80-osobowego OP zmobilizowanego w styczniu 1945 przez por. B. Wizę. W styczniu 1945 w IR Zachód nie doszło do większych akcji bojowych.

FAK-I/1e, IR Zachód i obwody, Obwód Wągrowiec, IR Nowy Tomyśl; M. Woźniak; *Poznański Okręg Związku Walki Zbrojnej-Armii Krajowej. (Zarys struktury organizacyjnej)*. Londyn 1987 mps w SPP; *Okręg Poznański Armii Krajowej w końcowej fazie okupacji (1943-1945)*. Praca zbiorowa pod red. M. Woźniaka. Poznań 1995 s. 27 - 28.

Marian Woźniak

Izbiński Józef

(1909 - 1943) ps. „Oses”, podofic. rez. WP i ZWZ-AK, rolnik.

Ur. 27 XII w Ostrowie pow. kolski. Mieszkaniec Ostrowa pow. gnieźnieński. W l. 1929 - 31 odbył służbę wojskową w 69 pp. Od 1932 do wybuchu wojny 1939 instruktor ZS i PW. Prowadził własne gospodarstwo rolne w Ostrowie. Zaprzysiężony do ZWZ przez Bolesława Purka wiosną 1941. Mianowany dowódcą Placówki ZWZ Powidz, którą organizował do wiosny 1942. Prowadził szkolenie wojskowe w Placówce. Aresztowany 31 VII 1942 i osadzony w więzieniu w Rawiczu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 28 X 1943 skazany na karę śmierci. Stracony 18 XI 1943 w więzieniu w Rawiczu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770; FAK-I/1d, IR Gniezno i obwody, Samodzielny Obwód Mogilno; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Izbiński Michał

(1919 - 1943) ps. „Kłos”, podofic. rez. WP i ZWZ-AK, rolnik.

Ur. 16 IX w Ostrowie pow. gnieźnieński. Mieszkaniec Przybrodzia pow. gnieźnieński. Do wybuchu wojny 1939 czł. ZS. W 1938 powołany do 69 pp w Gnieźnie. Zaprzysiężony do ZWZ wiosną 1942. Opracowywał dla Placówki ZWZ Powidz instrukcje i rozkazy organizacyjne. Aresztowany 31 VII 1942 i osadzony w więzieniu w Rawiczu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Rawiczu 9 X 1943 skazany na karę śmierci. Stracony 18 XI 1943 w więzieniu w Rawiczu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770; FAK-I/1d, IR Gniezno i obwody, Samodzielny Obwód Mogilno; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

J

Jachimski Marian

(1917 - 1942) ps. „Machoń II”, pchor. WP, czł. NOB.

Ur. 16 II w Czachurkach pow. poznański, s. Władysława. Po ukończeniu szkoły ludowej w Pobiedziskach uczęszczał do gimn. Ukończył Szkołę Pchor. Piech. i w 1939 służył w 55 pp. według nie dających się zweryfikować zeznań w śledztwie Gestapo. W październiku 1939 wrócił do Poznania i zamieszkał przy ul. Chwaliszewo 51. Na prośbę Stefana Chojnackiego wziął udział 16 XI 1939 w zebraniu założycielskim NOB. Po przedstawieniu się jako ofic. WP został zaprzysiężony i objął funkcję zastępcy komendanta NOB w Poznaniu. Był zwolennikiem rozbudowy struktur wojskowych w tej organizacji. Opracowywał plany obiektów wojskowych i fortyfikacji dla przyszłego powstania. Od grudnia 1939 prowadził też rozdzielnię pisma „Polska Narodowa” dla ogniw organizacyjnych NOB w Obwodzie Poznań-Wschód. Po dekonspiracji kierownictwa organizacji 5-6 XII 1940 kierował zabezpieczeniem dokumentacji bieżącej NOB oraz archiwum. W tym celu zorganizował schowki w mieszkaniu Wacława Gnacego przy ul. Chwaliszewo 5/6. Zdekonspirowany przez agenta Gestapo Zenona Ciemniejewskiego został aresztowany 6 I 1941. Po ciężkim śledztwie więziony w Forcie VII. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Pile skazany 1 III 1942 na karę śmierci. Zmarł 25 IV 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu przed wykonaniem wyroku.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 Ojs. 35/42; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; USC Poznań, Akt zgonu P-1550/42.

Marian Woźniak

Jacolik Feliks

(1911 - 1942) ps. „Orzeł”, podofic. rez. WP, ppor. c.w. ZWZ i KOPol.

Ur. 20 VIII w Ruminie pow. koniński, s. Michała i Agnieszki z d. Sabacińska. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Ruminie uczęszczał do gimn. koedukacyjnego w Koninie, które ukończył w 1930. W l. 1931 - 33 odbył służbę wojskową w 29 pskan w stopniu kpr. Do wybuchu wojny 1939 pracował w urzędzie pocztowym w Koninie i w Sochaczewie. W październiku 1939 wrócił do Konina i pracował jako robotnik. Przez ppor. rez. Stanisława Ludwickiego („Jastrzębiec”) zaprzysiężony do KOPol. w Kutnie, a wiosną 1940 nawiązał kontakty z IR ZWZ Kalisz przez ppor. Saturnina Czesława Walczaka („Kazimierz”) i został włączony do służby łączności konspiracyjnej. Był organizatorem Obwodu ZWZ Konin, gdzie współpracował z ppor. c.w. Kazimierzem Błaszakiem („Florjan”). Prowadził też rozmowy z przedstawicielami NOB z Poznania w sprawie podporządkowania. Jego łączniczką w Koninie była żona Irena. Latem 1941, w czasie aresztowań w Koninie, zbiegł do Kalisza, gdzie zastąpił w służbie ppor. S.C. Walczaka. Aresztowany przez Gestapo w Koninie w wyniku zdrady. Po ciężkim śledztwie prowadzonym w Kaliszu wywieziony do Zgierza, gdzie został stracony w publicznej egzekucji 20 III 1942. Pośmiertnie awansowany do stopnia ppor. c.w. AK.

Żona, Irena Jacolik („Wróblek”) aresztowana przez Gestapo 21 III 1942 i wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Zwickau skazana na 8 lat obostrzonego obozu karnego. Więziona do stycznia 1945 we Wronkach.

FAK-V/164, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Jagła Michał

(1915 - 1981) ps. „Michał Szaruga”, „Stanisław Sobkowiak”, czł. SL, PSL, BCh, redaktor, księgarz.

Ur. 6 IX w Bożacinie gm. Krotoszyn w rodzinie chłopskiej, s. Michała. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do Gimn. im. H. Kołłątaja w Krotoszynie. W 1931 wstąpił do WZMW, był przewodniczącym Zarządu Okręgu w Krotoszynie. W l. 1937 - 39 był sekretarzem, później redaktorem organu prasowego ZG WZMW – miesięcznika „Społem”. Był współorganizatorem i wykładowcą Wiejskiego Uniwersytetu im. J. Kasprowicza w Nietążkowie. Za organizowanie manifestacji i wieców chłopskich represjonowany przez władze sanacyjne i w 1938 skazany na 3 lata więzienia. Służbę wojskową odbył w 57 i 55 pp.

W czasie wojny w 1939 był w Plutonie Wzmocnienia Straży Granicznej. Po powrocie w rodzinne strony w listopadzie 1939 przystąpił do organizowania konspiracyjnego SL w Wielkopolsce. Od kwietnia 1940 był czł. Wojewódzkiego Kierownictwa Ruchu Ludowego i zastępcą komendanta X Okręgu BCh (woj. poznańskie), od sierpnia 1942 sekretarzem i kierownikiem Wydziału Informacji i Propagandy w nieformalnym Biurze Okręgowego Delegata Rządu RP w Poznaniu.

W 1945 został zastępcą, potem sekretarzem Zarządu Wojewódzkiego SL, a następnie PSL w Poznaniu. Był także przewodniczącym Zarządu Wojewódzkiego ZMW RP, następnie sekretarzem i wiceprezesem Zarządu Głównego ZMW RP „Wici” i redaktorem naczelnym „Wici”. W grudniu 1946 zrezygnował z tych funkcji pod naciskiem tzw. Komitetu Demokracji „Wici”. W 1945 został posłem do KRN i radnym Miejskiej i Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu. Od stycznia 1946 był czł. Rady Naczelnej PSL. Po ucieczce Mikołajczyka z kraju skreślony przez kierownictwo lewicy PSL z listy Rady Naczelnej i zawieszony w prawach czł. PSL. W l. 1947 - 48 był kierownikiem działu wydawniczego Chłopskiej Spółdzielni Wydawniczej, później pracownikiem księgarstwa – Centrali Spółdzielni Wydawniczych i Księgarskich, redaktorem wydawnictw bibliograficznych w centrali „Dom Książki”. Po październiku 1956 współorganizował Stowarzyszenie Księgarzy Polskich i był jego sekreta-

rzem. W 1957 został kierownikiem Księgarskiego Ośrodka Bibliograficznego i redaktorem „Księgarza”. Zmarł 22 VII 1981 w Warszawie.

Odznaczony: Krzyżem Kawalerskim OOP i Odznaką Honorową za zasługi dla Warszawy.

Zbiory własne autora w Warszawie.

Zygmunt Hemmerling

Jajuga Jan

(1915 - 1985) ps. „Bohun”, ppor. rez. WP, BCh, czł. SL, PSL i ZSL.

Ur. 14 VI w Wysokiej woj. rzeszowskiej, s. Grzegorza i Jadwigi. Po ukończeniu szkoły powszechnej pracował w gospodarstwie rodziców. W 1934 wstąpił do WZMW, a w 1935 do SL. Od 1935 był czł. Prezydium Zarządu Głównego WZMW w Poznaniu i komendantem tej organizacji, zakładał ją w pow. szamotulskim, obornickim i czarnkowskim. Od 16 - 23 VIII 1937 współorganizował strajk chłopski w Otorowie pow. szamotulski. W l. 1938 - 39 odbył służbę wojskową w 86 i 85 pp. Uczestnik wojny w 1939, walczył pod Łowiczem i Piotrkowem Trybunalskim. Ranny przebywał w szpitalu w Radzynie. Po powrocie z wojny pracował w gospodarstwie rolnym w Skórzewie, potem jako woźnica w Poznaniu. W 1940 wstąpił do konspiracyjnych SL i BCh w Wielkopolsce. Był adiutantem komendanta X Okręgu BCh Jana Wojkiewicza, jego łącznikiem na podokręgi Szamotuły, Oborniki, Czarnków i Wągrowiec.

Po wyzwoleniu współorganizował ZMW i SL w Wielkopolsce. Był czł. Zarządu Wojewódzkiego PSL w Poznaniu, w l. 1950 - 51 sekretarzem ZSL i instruktorem ZSL w Zielonej Górze, a następnie wiceprezesem ZSL w Gorzowie Wlkp. Działacz spółdzielczości wiejskiej w l. 1949 - 52 i rad narodowych. W l. 1954 - 56 kierownik Państwowych Zakładów Zbożowych w Gorzowie Wlkp., od 1969 radny Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu. Od 1975 na emeryturze. Czł.

Zarządu Wojewódzkiego ZBoWiD w Poznaniu, przewodniczący Komisji Historycznej ZSL w Poznaniu. Zmarł 13 I 1985. Pochowany na cmentarzu Junikowskim w Poznaniu.

Zbiory własne autora w Warszawie.

Zygmunt Hemmerling

Jakubczak Marian

(1922 - 1942), czł. TPO CL, robotnik.

Ur. 9 X w Gostyniu. Po ukończeniu szkoły powszechnej podjął pracę w Hucie Szkła Gostyń-Piaski. Zaprzysiężony do TPO CL przez Mariana Marciniaka wiosną 1940. Zajmował się gromadzeniem saletry do produkcji granatów i innej broni wybuchowej. Aresztowany w Gostyniu przez Gestapo z Leszna. Więziony w aresztach policyjnych w Gostyniu, Lesznie i Rawiczu. Po ciężkim śledztwie umieszczony w więzieniu w Zwickau, gdzie wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego (OLG) w Poznaniu na sesji wyjazdowej w Zwickau 13 V 1942 został skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu w Dreźnie 24 VI 1942.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 59/42; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; Zbiory prywatne Jerzego Zielonki w Kościanie.

Marian Woźniak

Jakubowski Bogusław

(1922 -) ps. „Bobo”, wywiadowca OW ZJ, uczeń gimn.

Ur. 1 IV w Poznaniu. Do OW ZJ zaprzysiężony przez Włodzimierza Stepczyńskiego w kwietniu 1941. Aresztowany w Poznaniu 27 II 1942. Wyrokiem Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) w Berlinie skazany 25 XI 1942 na 5 lat obostrzonego obozu karnego. Wojnę przeżył.

FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego.

Marian Woźniak

Jakubowski Teodor

(1895 - 1943), podofic. zaw. WP i ZWZ - AK.

Ur. 20 IX w Niemczech. W I. 1915 - 17 służył w armii niemieckiej. Walczył na froncie zachodnim I wojny światowej. Mieszkaniec Gniezna. W I. 1919 - 39 podofic. zaw. orkiestry pułkowej 69 pp w Gnieźnie. Zaprzysiężony do ZWZ przez st. sierż. Kazimierza Sosnowskiego wiosną 1941 i mianowany dowódcą sekcji organizacyjnej w Gnieźnie. Aresztowany 15 X 1942 i osadzony w więzieniu w Gnieźnie i Rawiczu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Rawiczu 24 IX 1943 skazany na karę śmierci. Stracony 13 X 1943 w więzieniu w Rawiczu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 772; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Jakubowski Wawrzyniec

(1900 - 1985) podofic. zaw. WP, TON i AK.

Ur. 2 VIII w Rogoźewie pow. rawicki, s. Tomasza, robotnika rolnego i Katarzyny z d. Kordus. Po ukończeniu w 1914 szkoły powszechnej w Kobylinie pod Krotoszymem uczęszczał do 2-letniej szkoły dokształcającej. Następnie z rodzicami podjął pracę w ogrodnictwie. W czerwcu 1918 został powołany do armii niemieckiej (154 pp na Dolnym Śląsku) i wysłany na front zachodni, gdzie walczył do zakończenia I wojny światowej. W styczniu 1919 wstąpił jako ochotnik do I Kompanii Koźmińskiej. Brał udział w Powstaniu Wielkopolskim. Po ukończeniu w 1919 szkoły podoficerskiej w Sobiałkowie pod Rawiczem został w październiku 1920 awansowany do stopnia plut.

Podczas kampanii wrześniowej w 1939 dowódca plutonu. Brał udział w walkach pod Łęczycą, nad Bzurą i pod Warszawą, gdzie dostał się do niewoli. Po zwolnieniu 25 X 1939 wrócił do Gniezna i pracował kolejno w kilku przedsiębiorstwach. W 1940 wstąpił do TON, potem do Polskiej Armii Powstania i AK. W październiku 1942 został aresztowany przez Gestapo i zwolniony z braku dowodów.

W styczniu 1945 należał do Tymczasowej Rady Ludowej Gniezna, z ramienia której był odpowiedzialny za zorganizowanie straży ochronnej dla obiektów państwowych i wojskowych. Do 1 XII 1949 był urzędnikiem Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Gnieźnie, jednocześnie w 1946 represjonowany za przynależność do AK i WSGO „Warta”. W l. 1949 - 67 pracował na stanowisku ekonomisty w Spółdzielni Pracy „Budowlana” w Gnieźnie. Zmarł 24 X 1985 w Gnieźnie i został pochowany na cmentarzu parafialnym św. Krzyża.

Odnaczony m.in.: Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Krzyżem Oficerskim OOP, Krzyżem Walecznych, Medalem za Udział w Wojnie Obronnej.

Żona Marianna z d. Paluch. Dzieci: Ludomira, Bogdan, Bogumiła.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Henryk Ziemiak

Janasik Szczepan Edmund

(1889 - 1976) ps. „Bartek”, ks., powstaniec wielkopolski, ofic. rez. WP, NOB i AK, proboszcz parafii Bnin k. Kórnik, dziekan średzki, radca duchowny, kanonik.

Ur. 8 XI w Poznaniu, syn Bartłomieja, przewoźnika i Marii z d. Poznańska. Uczęszczał do szkoły powszechnej w Poznaniu, następnie do Gimn. św. Marii Magdaleny w Poznaniu, które ukończył 9 III 1909. W tym samym roku wstąpił do Seminarium Duchownego w Poznaniu. Wyświęcony na kapłana 15 II 1913. Od 1 III 1913 był wikariuszem w Ostrowie Wlkp. 1 I 1915 przeniesiony na wikariat do parafii św. Marcina w Poznaniu. W listopadzie 1915 jako kapelan skierowany z 76 DP na front wschodni, gdzie przebywał do końca wojny. Brał udział w Powstaniu Wielkopolskim jako kapelan-ppor. Z polecenia bpa E. Dalbora zorganizował duszpasterstwo wojskowe. Pod koniec stycznia 1919 przejął od niemieckich protestantów kościół św. Józefa i uczynił go katolickim garnizonowym (obecnie karmeliotów na Wzgórzu św. Wojciecha). Założył też cmentarz garnizonowy w Poznaniu. W dusz-

pasterstwie wojskowym pracował do 30 IV 1925, przechodząc do rezerwy w stopniu majora. Prezentę na probostwo w Bninie otrzymał z rąk hr. Zamoyskiej w 1925. Pracował społecznie, założył w Bninie TCL, KSMM, KSMŻ i Bractwo Kurkowe, od 1929 był czł. Rady Miejskiej w Bninie. W 1937 zbudował Dom Katolicki w Bninie i Dom Młodej Polki w Błażejewie.

18 X 1939 został internowany przez Niemców. Ocalał za wstawiennictwem pastora z Bnina Blümela, lecz pozostał w celi więziennej pod ratuszem do 31 X 1939 przesłuchiwany przez Gestapo. 1 II 1941 wyrzucony z plebanii w Bninie. Pracę duszpasterską miał bardzo ograniczoną. Jedynie w niedzielę w kapliczce na cmentarzu w Kórniku miał do dyspozycji 2 godz. na nabożeństwo bez kazania. Opieką duszpasterską obejmował część pow. śremskiego, położoną na wschodnim brzegu Warty. Jednocześnie był zatrudniony jako tłumacz w administracji Fundacji Kórnickiej. Zaprzysiężony do NOB przez ppor. Stanisława Woźniaka. Z inicjatywy J. i kontaktów z J. Szczepaniakiem ukazywało się pismo „Bóg i Ojczyzna”, w którym zamieszczano nie wygłoszone kazania J. W okresie wycofywania się Niemców J. zatroszczył się o kościoły w Kórniku, Rogalinku i Śremie oraz o ich przywrócenie na cele kultu religijnego. Odebrał wtedy kielichy, monstrancje i cenne obrazy, które ukrył w czasie wojny u swoich parafian. Od 24 IX 1946 pełnił obowiązki deputata ds. Arcybiskupiego Seminarium Duchownego w Poznaniu i członka Rady Wzajemnej Pomocy Kapłańskiej, a od 26 X 1948 obowiązki dziekana średzkiego. 19 III 1955 otrzymał godność radcy duchownego ad honores z okazji 30-lecia duszpasterstwa w Bninie. 1 X 1967 przeszedł na emeryturę i zamieszkał w Domu Katolickim w Bninie. Zmarł 23 I 1976 w wieku 87 lat w 63. roku kapłaństwa. Pochowany na cmentarzu w Bninie w pobliżu zbiorowego grobu Powstańców Wielkopolskich, tak jak sobie życzył.

Archiwum Archikatedralne Archidiecezji Poznańskiej, zespół KA Akta personalne II OK 219.

Nikodem Kowalski

Janiszewski Roman

(1898 - 1943) ps. „Jar”, podofic. rez. WP, ZWZ-AK, introligator.

Ur. 21 I w Łodzi. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Łodzi uczęszczał do szkoły wydziałowej i uczył się zawodu introligatora. W l. 1918 - 20 odbył zasadniczą służbę wojskową. Po ukończeniu szkoły podoficerskiej brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Przeniesiony do rezerwy ożenił się i zamieszkał w Koninie. Czł. ZPR.

Prawdopodobnie brał udział w wojnie 1939. W końcu września 1939 wrócił do Konina. W październiku 1939 został zaprzysiężony do KOPol. przez Feliksa Jacolika. Wkrótce jednak nawiązał kontakty z NOB w Poznaniu za pośrednictwem plut. rez. Nikodema Pałasika („Wiśnia”). Przełom w jego działalności stanowiły nowe kontakty z października 1940 z por. rez. Władysławem Pawlakiem („Wład”, „Dan”), który po aresztowaniu Kazimierza Błaszaka powołał go do sztabu Obwodu ZWZ Konin-Miasto. Nadal jednak J. utrzymywał kontakty z KOPol. Utworzył co najmniej 4 nowe sekcje organizacyjne oraz pomagał W. Pawlakowi w prowadzeniu rozmów scalenio- wych ZWZ z KOPol. i NOB. W początkach 1941 mianowany komendantem Miasta Konin. Pełnił tę funkcję jednocześnie z pchor. Janem Augustynowiczem. Aresztowany przez Gestapo z Inowrocławia 17 X 1942. Przeszedł ciężkie śledztwo w więzieniu policyjnym w Inowrocławiu. Następnie osadzony w więzieniu w Görlitz. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Görlitz 25 II 1943 skazał go na karę śmierci. Stracony 26 III 1943 w więzieniu policyjnym w Inowrocławiu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42; FAK-I/1f, Kalisz i obwody, Obwód Koło.

Marian Woźniak

Janiszewski Tadeusz

(1919 - 1988) ps. „Ostoja”, podofic. rez. WP, czł. POZ i WOZZ.

Ur. 9 IX w Poznaniu, s. Stanisława i Władysławy z d. Wojczak. Przed wojną ukończył Liceum Administracyjno-Handlowe. Od

1938 pracował w Wytwórni Fotochemicznej ERO w Poznaniu. 1 IX 1939 wstąpił do Straży Obywatelskiej, a od 4 IX 1939 walczył w Armii „Poznań”. Po internowaniu został przewieziony i osadzony w obozie na Placu Drzewnym w Swarzędzu, skąd zbiegł w polowie października 1939. W grudniu 1939 wstąpił do POZ, od kwietnia 1940 w WOZZ. Aresztowany 19 VI 1940 przewieziony został do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza, a następnie osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Berlin-Alt Moabit. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 2 IX 1942 skazał go na karę 6 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach, a od 14 XII 1942 do 5 V 1945 w KL Mauthausen-Gusen (nr oboz. 19528).

Do kraju wrócił w lipcu 1945. Po wojnie pracował w Spółdzielni Rolniczo-Handlowej w Złotoryi, Ekspozyturze Państwowej Centrali Handlowej w Złotoryi i Legnicy, Dyrekcji Budowy Osiedli Robotniczych we Wrocławiu, Zjednoczeniu Budownictwa Miejskiego w Nowej Hucie i w Krakowie, Jaworzniczo-Oświęcimskim Zjednoczeniu Budowlanym, Krakowskim Przedsiębiorstwie Budownictwa Wodno-Inżynierskiego, Wojewódzkim Zarządzie Inwestycji Miejskich w Krakowie i Zarządzie Rozbudowy m. Krakowa. 1 VII 1977 przeszedł na emeryturę. W l. 1957 - 58 był ławnikiem Sądu Powiatowego dla m. Krakowa. Zmarł 12 II 1988 w Krakowie.

Odnaczony m.in.: Krzyżem Oficerskim OOP, Krzyżem Kawalerskim OOP, Krzyżem Oświęcimskim, Medalem Zwycięstwa i Wolności, Złotym i Srebrnym Krzyżem Zasługi. Żona Władysława z d. Bittmar.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 100/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Jankiewicz Heliodor

(1906 - 1942) ps. „Hela”, żołnierz NOB i ZWZ, kupiec.

Ur. 10 VI w Środzie Wilk. Mieszkaniec Opalenicy pow. grodziski. Czł. SN od 1927. W styczniu 1940 zaprzysiężony do NOB przez Męcisława Frankowskiego. Początkowo mianowany komendantem NOB w gminie Opalenica, a następnie na pow. grodziski. Uczestnik kursu dla komendantów powiatowych NOB. Aresztowany 28 IX 1941 i osadzony w Forcie VII w Poznaniu, a następnie w więzieniu w Elblągu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Elblągu 16 VII 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 22 VIII 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Jankowiak Stefan

(1919 - 1984), czł. WOW i WOZZ.

Ur. 21 VIII. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wronek (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlina-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Berlin - Alt Moabit. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 27 VIII 1942 skazany na 5 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach i KL Mauthausen-Gusen (15 XII 1942 - 5 V 1945). Zmarł w Poznaniu w 1984.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 95/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Jankowski Alfons

(1907 - 1943) ps. „Alzo”, ks., żołnierz ZWZ-AK, kapelan AK.

Ur. 23 IX w Berlinie, s. Józefa, pracownika kolejowego i Marii z d. Lubomska. Szkołę powszechną ukończył w Berlinie. Po po-

wrocie wraz z rodzicami do Polski uczęszczał do Miejskiego Gimn. im. Mikołaja Kopernika w Bydgoszczy. W 1928 wstąpił do Seminarium Duchownego w Gnieźnie, a święcenia kapłańskie otrzymał w 1933 w Poznaniu. W l. 1933-34 był wikariuszem w Krobi, później w Poznaniu przy kościele św. Stanisława Kostki (1935-36) i na Łazarzu przy kościele Matki Boskiej Bolesnej (1937-40) oraz administratorem przy tymże kościele (1940-1943). Zaprzysiężony do ZWZ przez płka Rudolfa Ostrihanskiego w 1940. Oprócz pracy duszpasterskiej prowadził szeroką działalność charytatywną, m.in. wspomagał finansowo ukrywających się kapłanów i osoby świeckie oraz ich rodziny, wysyłał także paczki do więźniów osadzonych w obozach koncentracyjnych. Kierował grupą, którą tworzyły siostry szarytki, m.in. Maria Wiśniewska i Władysława Zakrzewicz. Był kapelanem w Obwodzie AK Poznań-Łazarz. 29 X 1943 aresztowany przez Gestapo i poddany ciężkiemu śledztwu, w wyniku którego zmarł 17 XI 1943 w więzieniu policyjnym w Forcie VII w Poznaniu.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Nikodem Kowalski

Jankowski Czesław

(1900 - 1943) ps. „Kruk”, podofic. rez. WP, czł. ZS, elektryk.

Ur. 15 VIII w Berlinie. Mieszkaniec Poznania. Od 1934 czł. ZS w obwodzie Łazarz. Po kampanii wrześniowej zatrudniony w warsztatach UP. W listopadzie 1939 zaprzysiężony do konspiracyjnego ZS przez Leonarda Wybierę („Korab”). Był organizatorem punktu nasłuchu radiowego w miejscu pracy; odbiornik dostarczyła organizacja. Opracowywał notatki z nasłuchu dla redakcji pisma „Świt” i zajmował się jego kolportowaniem. Od czerwca 1940 pismo było powielane w jego mieszkaniu. Aresztowany przez Gestapo w maju 1942 wspólnie z bratem Władysławem. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjaz-

dowej w Lipsku 27 I 1943 skazany na karę śmierci. Stracony 16 III 1943 w więzieniu w Halle a.d. Saale.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 145/42; FAK-I/15, Związek Strzelecki. FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Jankowski Leonard

(1900 - 1942) ps. „Kula”, czł. NOB, urzędnik.

Ur. 21 X w Rzemieniewicach pow. szubiński. Po ukończeniu szkoły powszechnej kontynuował naukę w gimn. w Szubinie, a następnie przeniósł się do Poznania. Pracował jako urzędnik samorządowy. Czł. SN od 1926. W kwietniu 1940 zaprzysiężony do NOB przez Tadeusza Chudzińskiego i włączony do Rejonu III NOB Poznań-Wilda. Kolportował gazetkę „Polska Narodowa” i rozpowszechniał bony obligacyjne. Prowadził także nasłuch radiowy w swoim mieszkaniu na Wildzie do września 1940. Na polecenie T. Chudzińskiego odbiornik został przekazany do lokalu konspiracyjnego na Dolnej Wildzie, który prowadziła Teofila Bogucka. W lipcu 1940 na zlecenie T. Chudzińskiego wykonał przy pomocy Czesława Gutorskiego stemple dla potrzeb organizacji. Aresztowany przez Gestapo w Poznaniu 19 XII 1940. Osadzony w Domu Żołnierza i w Forcie VII. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Oleśnicy 9 VI 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 14 VII 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 772; USC Wrocław, Akt zgonu nr 1280/1942.

Marian Woźniak

Jankowski Stanisław Lech

(1914 -) ps. „Marysieńks”, „Szary”, plut. pchor. WP, czł. ZWZ-AK, prof. Akademii Rolniczej w Poznaniu.

Ur. 26 VI w Grodzisku Wlkp. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczył się w gimn. w Kościanie, gdzie w 1932 zdał egzamin dojrzałości. W I. 1935 - 36 odbył Dyw. Kurs

Pchor. 14 DP przy 57 pp w Poznaniu. W 1937 rozpoczął studia na Wydziale Rolno-Leśnym UP. 1 IX 1939 zmobilizowany do 57 pp. Brał udział w walkach nad Bzurą, gdzie dostał się do niewoli niemieckiej. Do października 1939 przebywał w obozie przejściowym w Biedrusku, po czym został zwolniony i wrócił do Szamotuł.

W I. 1939 - 40 zorganizował lokalne grupy konspiracyjne, które liczyły ponad 100 czł. Wiosną 1940 zaprzysiężony do ZWZ przez Stanisława Zgaińskiego („Klon”), jednak bez powiązania ze strukturami Okręgu Poznańskiego ZWZ. Prowadził wywiad, organizował pomoc społeczną i tajne nauczanie. Wspólnie z Henrykiem Garsteckim („Mira”), Moniką Kruszewską i Janem Ileckim wydawali pisany ręcznie w nakładzie 6-10 egz. „Biuletyn Radiowy” o objętości 1-5 stron. Oficjalnie był zatrudniony w niemieckich urzędach obsługi rolnictwa w Szamotułach i w Poznaniu. Pomimo czynionych starań nie uzyskał do 1943 wiarygodnego kontaktu ze sztabem Okręgu Poznańskiego AK. W 1943 próbował nawiązać z nim kontakt prowokator Adam Wiśniewski, powołując się na komendanta AK we Wronkach S. Zgaińskiego. J. zwlekał z podjęciem rozmów do czasu porozumienia się z S. Zgaińskim za pośrednictwem Zygmunta Hancyka. Doszli wówczas do wniosku, że Wiśniewski jest prowokatorem. Przy ponownej próbie kontaktu Wiśniewskiego w lecie 1944 odprawił go stosując pretekst. IR Zachód nie czynił żadnych prób włączenia J. do swego sztabu, choć S. Zgaińskiemu było wiadomo, że w org. działa por. rez. Andrzej Połus. 9 VIII 1944 J. został aresztowany przez Gestapo i przewieziony do Żabikowa, a 29 IX 1944 wysłany do KL Gross-Rosen, gdzie przebywał do wyzwolenia. W 1948 ukończył studia, a od 1969 do emerytury w 1976 był prof. Akademii Rolniczej w Poznaniu.

Żona Maria z d. Zgaińska. Dzieci: Mściwój, Dobrochna. Druga żona Barbara.

FAK-I/1e, IR Zachód i obwody, Obwód Wągrowiec, IR Nowy Tomyśl; Zbiory rodzinne prof. Stanisława Jankowskiego w Poznaniu.

Marian Woźniak

Jankowski Władysław Ferdynand

(1899 - 1943) ps. „Kmiczak”, ofic. rez. WP, czł. ZS, księgowy.

Ur. 10 VIII w Berlinie. Mieszkaniec Poznania. Od 1934 czł. ZS w obwodzie Jeżyce. Zaprzysiężony do konspiracyjnego ZS przez Antoniego Gołąbka („Komar”) jesienią 1939 i zobowiązany do utworzenia redakcji pisma „Świt”, do którego pisywał artykuły i redagował serwis informacyjny. Wykonywał też matryce powielaczowe pisma, które do drukowania przekazywał Władysławowi Włoszakowi. Aresztowany przez Gestapo w maju 1942. Przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza. Więziony w Forcie VII, we Wrocławiu i w Lipsku. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Lipsku 27 I 1943 skazany na karę śmierci. Stracony 16 III 1943 w więzieniu w Halle a.d. Saale. Wykonanie wyroku nie zostało zarejestrowane w aktach stanu cywilnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 145/42; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; FAK-I/15, Związek Strzelecki.

Marian Woźniak

Jankowski Wojciech Przemysław

(1906 - 1942) ps. „Piotr”, „Pioterek”, ppor. rez. WP, KOPol., SZP i ZWZ-AK, urzędnik.

Ur. 20 IX w Zbiersku pow. kaliski, s. Zygmunta i Zofii z d. Tomassi. Uczyl się w szkole ludowej w Zbiersku i w gimn. koedukacyjnym w Turku, gdzie w 1927 zdał egzamin dojrzałości. Czł. ZHP od 1921. W l. 1927-28 ukończył Szkołę Pchor. Rez. Piechoty w Zambrowie i odbył ćwiczenia wojskowe w 86 pp w Mołodecznie. Studiował na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP, uzyskując absolutorium w 1933. W l. 1934-39 kierował Referatem Wojskowym w Starostwie Powiatowym w Turku, a potem był księgowym w tym samym Starostwie. Jednocześnie działał wspólnie z por. rez. Julianem Łapińskim w kierownictwie obwodu ZS.

Wiosną 1939 szkolił grupy TOK w Turku i w Koninie. Prowadził też kursy OPL dla młodzieży.

3 IX 1939 ewakuowany z władzami Turku. Zgłosił się ochotniczo do WP i brał udział w obronie Warszawy, dowodząc plutonem. Po zwolnieniu z internowania wrócił do Turku i nadal pracował w Starostwie. W październiku 1939 przez podoficerów rezerwy WP nawiązał kontakty z łódzkimi organizacjami Legion Wyzwolenia i „Jastrzębiec”. Na przełomie października i listopada 1939 w Kutnie został zaprzysiężony do KOPol. przez Feliksa Jacolika („Orzeł”). W początkach grudnia 1939 z inicjatywy Teodora Zygmunta Müllera, z pochodzenia Niemca, zorganizował przechowanie polskich książek z Biblioteki Robotniczej w Turku. Od 1940 był p.o. komendantem Obwodu ZWZ Turek. Znając T. Z. Müllera jako przedwojennego czł. Legionu Młodych, zaproponował mu współpracę z polską konspiracją, co wymagało zgody Okręgu ZWZ Łódź. Po otrzymaniu aprobaty zaprzysięgił go do ZWZ na przełomie lutego i marca 1940. Wyrzcił także zgodę, by starał się o wpisanie na DVL. Zaprzysięgił również jako łączniczki ZWZ siostrę Müllera Edytę oraz Wandę i Romanę Babińskie. Następnie dokooptował do sztabu Stanisława Lewińskiego i jego córkę Krystynę. Był zwoleńnikiem kadrowej struktury ZWZ i koncentrowania uwagi na niesienie pomocy rodzinom ofiar wojny, legalizację oraz kontrwywiad. Finansował też akcję tajnego nauczania. Do końca 1940 zorganizował zawiązki ZWZ we wszystkich gminach pow. tureckiego, składające się z pojedynczych osób lub trzyosobowych sekcji kierowanych głównie przez podoficerów WP. Ostrożna działalność nie odpowiadała dowództwu ZWZ w Łodzi. Nastąpił dualizm organizacyjny na skutek nominacji ppor. rez. Kazimierza Pietrasa na nowego komendanta Obwodu ZWZ Turek, co nie było uzgodnione z IR Kalisz. Przemawiając za tym dalsze kierowanie instrukcją inspektoratu na ręce J. 7 III 1942 został aresztowany w ramach akcji prewencyjnej przeciwko inteligencji polskiej w Turku i Kole, co nie oznaczało dekonspiracji ZWZ-AK. W czasie pobytu w areszcie T. Z. Müller

proponował mu zorganizowanie ucieczki, z czego nie skorzystał, powołując się na korzystny dla siebie przebieg przesłuchań. 14 V 1942 w dużym transporcie Polaków z południowo-wschodniej Wielkopolskiej został przewieziony do KL Auschwitz (Oświęcim), gdzie pozbawiony opieki lekarskiej zmarł z wycieńczenia 26 V 1942. Odznaczony Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę.

Żona Grażyna z d. Gaszyńska, s. Witold.

FAK-I/1f, IR Kalisz i obwody, Obwód Koło; FAK-V/300, Akta osobowe, FAK-V/129, Akta osobowe T. Z. Müllera; Zbiory prywatne Grażyny Ratyńskiej w Turku.

Marian Woźniak

Janowski Kazimierz

(1912 - 1985) ps. „Miroslaw”, podofic. rez. WP i ZWZ-AK, czł. SzSz, hm.

Ur. 25 II w Poznaniu, s. Władysława, urzędnika bankowego i Izabeli z d. Kazubowska. W 1932, po ukończeniu gimn., był praktykantem w Spółdzielni Rolniczo-Handlowej w Obornikach Wlkp. Po odbyciu kursu instruktorów sanitarnych odbył w latach 1934 - 35 służbę w Batalionie Morskim w Wejherowie. Od 1930 czł. ZHP; w 1939 uzyskał stopień phm.

W kampanii 1939 zmobilizowany do załogi twierdzy Brześć n. Bugiem. W listopadzie 1939 wrócił do Poznania i przez mjra hm Józefa Ratajczaka został w czerwcu 1940 skontaktowany z por. rez. art. Stefanem Adamem Schmidtem. Po zaprzysiężeniu prowadził kancelarię Wydziału I sztabu Okręgu Poznańskiego ZWZ i zajmował się szyfrowaniem. Pełnił też funkcję kuriera do Gniezna, Inowrocławia, Łodzi, Kutna, Ostrowa Wlkp. i Kępna. Z Łodzi i z Pabianic przewoził materiały dla WKZO. Od 10 IX 1941, w czasie trwających aresztowań, organizował ewakuację materiałów konspiracyjnych ZWZ przy ul. Kramarskiej 25. We wrześniu 1941 zorganizował wyjazd z Poznania plk Rudolfa Ostrihanskiego, a zagrożony aresztowaniem opuścił Poznań w kwietniu 1942. Po przybyciu do Warszawy został oddelegowany do służby w SzSz, gdzie w lipcu 1944 uzyskał

stopień hm. W 1945 wrócił do Poznania, a w 1947 przeprowadził się na Wybrzeże. Pracował m.in. w Gdańskiej Chorągwi ZHP. Zmarł w Gdańsku 30 VIII 1985.

Żona Irena z d. Czarny, s. Piotr.

Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Aleksandra Bielerzewska

Janowski Tadeusz

(1910 - 1943) ps. „Wojnar”, n.o. Gzowski, ofic. rez. WP i ZWZ-AK, urzędnik państwowy.

Ur. 16 VIII w Poznaniu, s. Władysława, urzędnika bankowego i Izabeli z d. Kazubowska. Szkołę powszechną ukończył w Poznaniu, potem uczęszczał do Szkoły Wydziałowej im. Działyńskich. W I. 1927 - 29 ukończył Liceum Handlowe Izby Przemysłowej w Poznaniu. Był czł. ZHP i współpracował z Federacją Polskich Związków Obrońców Ojczyzny. W 1936 ukończył Dyw. Kurs Pchor. 14 DP, a następnie odbył praktykę w 58 pp w Poznaniu. 1 VII 1937 mianowany ppor. WP, ze starszeństwem od 1 I 1936. Do 1938 pracował jako urzędnik w Referacie Bezpieczeństwa w Starostwie Powiatowym w Ostrowie Wlkp. 9 XII 1938 został sekretarzem administracyjnym w Komisariacie Generalnym RP w Gdańsku.

Na wojnę powołany do 58 pp, walczył nad Bzurą i w Warszawie, gdzie został skontaktowany z zawiązkami tajnych służb ZS. W początkach października 1939 włączony do zespołu mjra Artura Pawłowskiego. Zespół miał tworzyć siatkę konspiracyjną OOB i SZP w Poznaniu. Zadania nie wykonano, gdyż A. Pawłowski został aresztowany przez Gestapo w Lesznie. Ok. 3 VII 1940 J. przez brata Kazimierza skontaktował się z plkiem Rudolfem Ostrihanskim i po zaprzysiężeniu objął stanowisko p.o. szefa Wydziału III Komendy Okręgu ZWZ w Poznaniu. Wiosną 1942 przejął od kpt. Wacława Koteckiego funkcję p.o. komendanta Okręgu. Kładł duży nacisk na rozbudowę struktur WKZO, prowadził ewidencję zbrodni niemieckich w Wielkopolsce i nadzorował rozbite przez Gestapo

służby informacyjne AK w Poznaniu. 23 IV 1942 aresztowany przez Gestapo w Poznaniu i poddany ciężkiemu śledztwu. 30 IV 1942 rozkazem KG AK nr 41 awansowany do stopnia por. Gestapo zarzucało mu pełną odpowiedzialność za działania bojowe Związku Odwetu. 28 XII 1942 skazany przez Policyjny Sąd Doraźny (*Polizeistandgericht STAPO Posen*) na karę śmierci. Wyrok wykonano przez powieszenie 8 I 1943 w Forcie VII w Poznaniu.

FAK-V/280, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Jaroszewski Zdzisław Józef

(1906 -) ps. „Jan”, n.o. Józef Morawski, ofic. rez. WP, czł. org. „Ojczyzna”, lekarz.

Ur. 18 VI w Lubawie, s. Franciszka, kierownika Banku Ludowego i Marii z d. Chrzanowska. Jako uczeń działał w tajnym Towarzystwie Tomasza Zana. Maturę uzyskał w gmin. klasycznym w Grudziądzu w 1923. Studiował na Wydziale Lekarskim UP, który ukończył w 1930. Działal w organizacjach akademickich, m.in.: w Towarzystwie Oświatowym „Praca”, w ruchu trzeźwości, Młodzieży Wszechpolskiej. Później czł. org.: OWP, Związku Narodowców, od 1936 Ruchu Narodowo-Państwowego, Klubu 11 Listopada. Po odbyciu kursu pchor. w Centrum Wyszkożenia Sanitarnego w Warszawie pracował w szpitalach psychiatrycznych: w Świeciu n. Wisłą i w Gnieźnie jako asystent, w Derwnicy pod Warszawą jako ordynator i w Owińskach pod Poznaniem jako prymariusz, a zarazem asystent w klinice neurologiczno-psychiatrycznej UP.

W 1939 został powołany do służby wojсковej i odbył kampanię wrześniową początkowo jako dowódca plutonu kompanii sanitarnej Armii „Łódź”, a po zorganizowaniu I kompanii sanitarnej dowództwa obrony Warszawy jako jej dowódca w stopniu por. Na początku okupacji wysiedlony w Lubelskie. Pracował tam jako lekarz Ubezpieczalni Społecznej w Goraju i Biłgoraju. Do org. „Ojczyzna” zaprzysiężony wiosną 1940 przez

Jana Jacka Nikischa. W 1942 zagrożony aresztowaniem zbiegł z bratem Wiesławem do Warszawy i tam kontynuował działalność w „Ojczyźnie”, prowadząc jej Wydział Ideowo-Polityczny. Był współautorem wskazań ideowych „Ojczyzny”. Równocześnie kierował sekcją medyczną, w ramach której opiekowano się rodzinami wysiedlonych z ziem zachodnich i aresztowanych. W tym okresie był zawodowo czynny jako ordynator oddziału dla dzieci Instytutu Higieny Psychicznej w Warszawie przy ul. Wolność 14 pod przybranym nazwiskiem Józef Morawski. Po upadku Powstania Warszawskiego współpracował z prof. Z. Wojciechowskim w Milanówku i z kierownictwem org. „Ojczyzna” nad przygotowaniem powrotu na ziemie zachodnie i utworzeniem Instytutu Zachodniego.

Po wojnie pracował jako lekarz łódzko-śląskiej grupy operacyjnej Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów. Następnie był lekarzem kolejowym w Skokach pod Wągrowcem. W 1946 został ordynatorem oddziału dla dzieci w Państwowym Instytucie Higieny Psychicznej w Warszawie. W l. 1946-52 był dyrektorem Szpitala Psychiatrycznego w Starogardzie Gd. i wykładowcą na Wydziale Prawa UMK w Toruniu. W 1952 został powołany na stanowisko dyrektora Szpitala Psychiatrycznego w Drewnicy pod Warszawą i tam pracował do emerytury. Jednocześnie był kierownikiem Zakładu Organizacji Zdrowia oraz członkiem Rady Naukowej w Instytucie Psychoneurologicznym w Warszawie. Po przejściu na emeryturę pozostał w nim nadal jako konsultant. Przez wiele lat pracował społecznie w Polskim Towarzystwie Psychiatrycznym, w Społecznym Komitecie Przeciwalkoholowym oraz w redakcjach czasopism: „Problemy Alkoholizmu”, „Psychiatria Polska” i „Szpitalnictwo Polskie”. Członek IZ i Komisji Episkopatu ds. Trzeźwości. Autor ok. 120 prac w czasopismach naukowych z zakresu epidemiologii psychiatrycznej, hitlerowskiej zagłady psychicznie chorych i problemów alkoholizmu, także w językach obcych.

Odnaczone: Krzyżem Kawalerskim, Krzyżem Oficerskim OOP oraz innymi medalami

resortowymi. Czł. honorowy Polskiego Towarzystwa Psychiatrycznego i Société Medico-Psychologique w Paryżu.

Żona Maria Eryka z d. Smoluchowska. Dzieci: Elżbieta, Wojciech, Jan, Tomasz, Marian, Teresa.

Zbiory prywatne Jana Jacka Nikischa w Poznaniu.

Aleksandra Sobańska

Jaskółski Ryszard

(1924-1943) ps. „Gruda”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 12 IV w Poznaniu, uczeń gimn. W listopadzie 1939 zaprzysiężony przez Henryka Suchowiaka do WOW, od kwietnia 1940 w WOZZ. Aresztowany latem 1940 przewieziony został do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza, a następnie osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Berlin-Alt Moabit. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 27 VIII 1942 skazał go na karę 6 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach, a od 17 XII 1942 w KL Mauthausen-Gusen, gdzie chory na gruźlicę został zamordowany zastrzykiem z fenolu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 95/42; APP, Strafgef ngnis Wronke 1940-1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Jaškowiak Józef

(1908-1942), czł. NOB, kierowca.

Ur. 4 X w Bottrop (Westfalia). Do szkoły powszechnej uczęszczał w Bottrop; ukończył ją w Poznaniu w 1923. Następnie uczył się zawodu kierowcy. Od 1938 czł. SN. W marcu

1940 zaprzysiężony do NOB. Do października 1940 kolportował gazetkę „Polska Narodowa”. Zorganizował też magazyn broni. Aresztowany 2 IX 1941 i osadzony w Domu Żołnierza, w Forcie VII i w więzieniu we Wronkach. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego (OLG) na sesji wyjazdowej w Głogowie 19 VI 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 14 VII 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 618; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Wrocław, Akt zgonu nr 1275/1942.

Marian Woźniak

Jaškowiak Józef

(1912-1942), czł. NOB, kupiec.

Ur. 19 III w Swarzędzu pow. poznański, s. Stanisława i Kazimierzy z d. Goławska. Po ukończeniu szkoły powszechnej i wydziałowej w 1922 terminował w zawodzie kupca. Następnie do wybuchu wojny 1939 prowadził własny sklep w Swarzędzu. Zaprzysiężony do NOB w czerwcu 1940 przez Mieczysława Łozę („Witka”). Zajmował się kolportowaniem pisma „Polska Narodowa” i rozpowszechniał bony obligacyjne wydawane przez NOB w Poznaniu. Aresztowany przez policję 31 X 1940 z powodu działania na szkodę gospodarki wojennej we wrześniu 1939. Wyrokiem Sądu Specjalnego (*Sondergericht*) w Poznaniu 20 II 1941 został skazany na 8 lat więzienia, a następnie wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) z 5 V 1942, na sesji wyjazdowej w Szamotułach skazany na łączną karę 10 lat obostrzonego obozu karnego. Po wyroku przewieziony do KL Mauthausen-Gusen, gdzie zginął w czasie prac w kamieniołomach.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 277; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; USC Swarzędz, Akt urodzenia nr 59/1912.

*Maria Rutowska
Marian Woźniak*

Jaworowicz Zofia

(1902 - 1985) ps. „Zośka”, żołnierz AK.

Ur. 14 V w Obornikach Wlkp., c. Antoniego i Marii z d. Kubicka. Miała wykształcenie średnie handlowe. Przed wojną i później do połowy 1943 pomagała ojcu w prowadzeniu zakładu malarskiego. W 1941 nawiązała kontakt z WSK i dla siatki wywiadowczej tejże organizacji zwerbowała pracownika zakładów *Focke Wulf Flugzeugbau GmbH* w Poznaniu – Zdzisława Kołodziejczaka. Zdobywał on materiały wywiadowcze dla Oddziału II AK. Od końca 1942 J. kierowała w Wydziale V sztabu Okręgu Poznańskiego AK punktami kontaktowymi 8 IR. Aresztowana pod koniec czerwca 1943 po dekonspiracji WSK pod zarzutem zwerbowania do konspiracji Zdzisława Kołodziejczaka. Do 9 XI 1943 więziona w Forcie VII, a potem w gronie 24 kobiet oskarżonych o zdradę Rzeszy przekazana do więzienia śledczego w Lipsku, gdzie oczekiwała na wyznaczenie rozprawy przed Trybunałem Ludowym w Berlinie (*Volksgerichtshof*). Pod koniec marca 1945 prokurator zakończył śledztwo. Z powodu bombardowań Berlina do rozprawy nie doszło. Cała grupa więźniarek została uwolniona przez wojska alianckie 19 IV 1945. W oczekiwaniu na powrót do kraju J. pracowała w Komitecie Polskim w Lipsku, który organizował obozy i transporty dla Polaków powracających z obozów koncentracyjnych i z robót przymusowych.

Wróciła do kraju w sierpniu 1945. Zamieszkała w Gdyni, gdzie pomagała ojcu w prowadzeniu przedsiębiorstwa malarskiego. Objęła też posadę bibliotekarki. W 1947 wyszła za mąż za Rehla i pod koniec swego życia wraz z mężem wyjechała do RFN. Zmarła 24 V 1985 w Portheim.

OKBZPNPIP Poznań, Materiały śledztwa OKP Ko 2/70.

*Marianna Kaniewska
Marian Woźniak*

Jaźwięc Jan

(1907 - 1945) ps. „Roman”, podofic. zaw. WP, NOW i AK.

Ur. 20 XII w Duisburgu (Nadrenia), s. Wojciecha i Katarzyny z d. Grzęda. Wraz

z rodziną przyjechał w 1918 do Skalmierzyc. Po odbyciu zasadniczej służby wojskowej w 29 pskan, pozostał w służbie nadterminowej, potem zawodowej w tym pułku. W stopniu plut. brał udział w wojnie 1939. Następnie w niewoli sowieckiej do 11 XII 1939. Po wymianie jeńców z Niemcami przeniesiony do obozu jenieckiego, skąd 11 VII 1940 został zwolniony i skierowany do prac przymusowych w majątku ziemskim Rintheim pod Karlsruhe. Wiosną 1942 zwolniony do rodziny w Skalmierzycach z przydziałem do robót kolejowych; był pomocniczym pracownikiem umysłowym w Biurze Odpraw Wagonowych stacji kolejowej Skalmierzyce. Tam wiosną 1943 wstąpił do NOW, a następnie do AK. Był m.in. komendantem Placówki AK Skalmierzyce („Srebro”) po włączeniu tego obszaru do Okręgu Poznańskiego AK. Jeszcze w ramach NOW awansowany do stopnia sierż. 4 I 1945 aresztowany przez Gestapo w Kaliszu. Nocą 18/19 I 1945 rozstrzelany w masowej egzekucji w Lesie Skarszewskim pod Kaliszem.

Zona Stefania z d. Maciaczyk, s. Bogdan.

FAK-V/317, Akta osobowe.

Marian Woźniak

„Jedność Narodowa” [Kalisz]

Wydawcą gazetki była OJN, a miejscem wydawania Kalisz, ale ze względów bezpieczeństwa w stopce figurowała Warszawa. Skład zespołu redakcyjnego stanowili: Adam Olszewski, Antoni Strzelczyk („Kazik”) i Szczurczak. Dwaj ostatni słuchali audycji radia angielskiego i zasłyszane informacje drukowali w domu położonym przy ul. Widok 51 (w okresie okupacji Wienerstrasse). W pracach redakcyjnych uczestniczył także gwardian oo. franciszkanów o. Stefan Julian Mirochna, który dysponował dwoma aparatami radiowymi. Kolportażem gazetki w pow. ostrowskim zajmował się Marian Grześćczyk. Wychodziła ona nieregularnie – dwa, trzy razy w miesiącu – od wiosny 1940 do lutego 1941, w nakładzie ok. 250 egz. Nie jest możliwe ustalenie, kiedy nastąpiła zmiana

tytułu na „Armia Narodowa”. Edward Serwański sugeruje, iż gazetka zmieniła nazwę w wyniku inspekcji Antoniego Wolniewicza. W swoich początkach miała ona charakter biuletynu informacyjnego. Dekonspiracja OJN nastąpiła w wyniku donosu przesłanego do siedziby Gestapo w Kaliszu 14 II 1941.

BK, Rękopisy nr 12778; FAK-1/8, Tajna Organizacja Narodowa; R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939-1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1996 mps.

Roman Macyra

Jernas Alfons

(1913-1944) ps. „Ala”, ofic. rez. WP i AK, czł. SzSz, HR.

Ur. 19 X w Berlinie, s. Wojciecha i Franciszki z d. Balcerzak. W 1919 wraz z rodzicami zamieszkał w Poznaniu. Po ukończeniu szkoły powszechnej i wydziałowej wstąpił do Seminarium Nauczycielskiego im. E. Estkowskiego, które ukończył w 1934. Czł. ZHP od 1928 w 19 PDH im. K. Chodkiewicza. W 1935 odbył Dyw. Kurs Pchor. 14 DP i ćwiczenia w 57 pp. Awansowany do stopnia plut. pchor. Następnie był nauczycielem w Gnieźnie i w Poznaniu. Od 1936 czł. Nauczycielskiego Koła Starszoharcerskiego im. Sławomira Czerwińskiego. W 1937 awansowany do stopnia ppor. rez. Jako wolny słuchacz studiował na Wydziale Humanistycznym UP.

1 IX 1939 zmobilizowany do Ośrodka Zapasowego 14 DP w Skierniewicach, skąd z improwizowanym pułkiem dotarł do Kowla. Uniknął niewoli i w październiku 1939 wrócił do Poznania. Przez krótki okres był nauczycielem, a następnie pozostawał bez zajęcia. Urząd Pracy (*Arbeitsamt*) skierował go do DWM (HCP) na stanowisko referenta rachuby plac. Zaprzysiężony do POZ przez ppor. Lecha Nowackiego („Stanisław”). Od 1 IX 1941 instruktor SzSz, organizator kursów instruktorskich. Włączony do AK w grudniu 1942 przez por. Zbigniewa Krzekotowskiego („Michał”). Początkowo był komendantem Obwodu AK Wilda, gdzie inicjował działalność sabotażowo-dywersyjną, głównie w DWM. Od lata 1943 dowodził Ośrodkiem

Kedywu IR Poznań. 11 XI 1943 awansowany do stopnia por. AK. Aresztowany przez Gestapo 4 II 1944 w miejscu pracy. Więziony w Domu Żołnierza i w Forcie VII, a od kwietnia 1944 w Żabikowie. Rozstrzelany w Żabikowie 29 VI 1944 na podstawie wyroku Policyjnego Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*) w zbiorowej egzekucji.

Odnaczony pośmiertnie Krzyżem Walecznych, Krzyżem AK i Medalem Wojska trzykrotnie.

Żona Urszula z d. Meller. Dzieci: Maria Bogumiła, Kazimiera Jadwiga.

FAK-1/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; FAK-V/437, Akta osobowe.

Marian Woźniak

„Jeszcze Polska nie zginęła” („Nie rzucim ziemi”, „Ojczyzna”) [Mogilno]

Gazetka wydawana z inicjatywy grupy młodych ludzi z Mogilna i Gębic. Ukazywała się w Mogilnie. Inicjatorami i redaktorami gazetki byli Tadeusz Multański i Bogdan Siemianowski. Wychodziła w nieregularnych odstępach czasu i pod trzema, zmienianymi co jakiś czas, tytułami: „Jeszcze Polska nie zginęła”, „Nie rzucim ziemi” i „Ojczyzna”, co podyktowane było względami bezpieczeństwa. Ukazywała się od początku 1940 do połowy 1942. Przestała wychodzić m.in. z powodu wysiedleń i aresztowań oraz jej wykrycia przez Gestapo. Z redakcją współpracowali następujący mieszkańcy Mogilna: Antoni Baranowski, Czesław Dobrański, Władysław Driesen, Sylwester Jagodziński, Jan Krąkowski, Władysław Kostuj i Ludwik Piątkowski z Gębic. Kolportowali oni gazetkę w pow. mogileńskim i rozrzucali ją z wiaduktu na szosie Mogilno-Padniewko na przejeżdżające pociągi. Powielana na hektografie lub przepisywana na maszynie wychodziła w nakładzie 500-700 egz. Miała charakter biuletynu informacyjnego opartego na nasłuchu radiowym polskich audycji stacji zagranicznych artykuły podtrzymujące wiarę w zwycięstwo.

Cz. Łuczak: *Powiat mogileński w okresie niemieckiej okupacji (1939 - 1945)*. W: *Studia z dziejów Ziemi Mogileńskiej*, T. 2 Poznań 1992 s. 212 - 215; R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939-1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1996 mps.

Roman Macyra

Jęczkowiak Marian

(1887 - 1942) ps. „Księga”, podofic. rez. WP, czł. NOB.

Ur. 8 XII w Poznaniu. Po ukończeniu szkoły ludowej w 1891 terminował w zawodzie drukarza, a następnie pracował w drukarni. W I. 1914 - 18 służył w armii niemieckiej. Walczył na froncie zachodnim i wschodnim I wojny światowej, awansując do stopnia kpr. W 1919 wstąpił do WP. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Od 1930 czł. SN. Do wybuchu wojny 1939 pracował jako robotnik.

Na wojnę nie został zmobilizowany. W lutym 1940 spotkał Antoniego Wolniewicza („Znicz”), który wprowadził go do NOB, przydzielając do Rejonu Łazarz pod komendę Bronisława Szwarca. Jako dawny czł. SN nie został zaprzysiężony. Objął dowództwo nad dwiema sekcjami NOB na Łazarzu. Brał udział w kolportowaniu pisma „Polska Narodowa” oraz uczestniczył w odprawach sztabowych w Komendzie Miasta. Aresztowany przez Gestapo 11 XII 1940 i osadzony w Domu Żołnierza, w Forcie VII i w Oleśnicy. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej we Wrocławiu 24 III 1942 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu 23 V 1942.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 752; FAK-I/6, Organizacja Obozu Narodowego; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Wrocław, Akt zgonu nr 950/1942.

Marian Woźniak

Jędrusiak Hieronim

(1920 - 1942) ps. „Goniec”, harcerz, czł. NOB i HP.

Ur. 16 IX w Poznaniu. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do gimn. W kwietniu 1940 zaprzysiężony do NOB

przez Czesława Józwiaka. Na zlecenie Lecha Masłowskiego zajmował się rozpoznaniem wywiadowczym śródmieścia Poznania, lokalizując urzędy niemieckie i obiekty wojskowe. Jednocześnie utrzymywał łączność pomiędzy Cz. Józwiakiem a L. Masłowskim i punktem łączności NOB przy ul. Młyńskiej 12. Brał udział w zbiórkach HP przy ul. Krętej 6. Utrzymywał też bliżej nie określone kontakty organizacyjne z WOZZ. Aresztowany przez Gestapo we wrześniu 1940 przewieziony został do Domu Żołnierza. Po kilkudniowych przesłuchaniach osadzony w Forcie VII. Następnie więziony przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Od 14 X do 16 XI 1940 pozostawał w dyspozycji sędziego śledczego Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) nadal w więzieniu przy ul. Młyńskiej. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (16 XI 1940 - 21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 19 V 1942) i Zwickau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Zwickau 31 VII 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony 24 VIII 1942 w więzieniu w Dreźnie.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 Ojs. 113/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

*Lubomira Broniarz-Press
Marian Woźniak*

Jędrzejewska Maria

(1898 - 1980), czł. OH, pielęgniarka dypl.

Ur. 10 X w Barszczowicach pow. lwowski, c. Hilarego i Franciszki z d. Jeżewska. Do Poznania przybyła ze Lwowa w 1921. W 1923 ukończyła Szkołę Pielęgniarek PCK, po czym pracowała jako instruktorka. Od 1936 pełniła obowiązki dyrektora Szkoły Pielęgniarek.

1 IX 1939 została zmobilizowana do ZG PCK. Ranna w czasie bombardowania pociągu w Strzałkowie przebywała w szpitalu w Koninie. W październiku 1939 wróciła do Poznania. Zajmowała się wówczas pomocą materialną i medyczną dla polskich jeńców wojennych. Inicjowała utworzenie kartoteki jeńców wojennych, by organizować dla nich

wysyłanie paczek. W toku tych działań nawiązała kontakt z komendantką OH w Poznaniu hm Irenę Tarnowską, która włączyła ją do kierowanej przez siebie organizacji. Koordynowała pracę harcerek, które zajmowały się wysyłką paczek i korespondencji do obozów jenieckich. Na przełomie 1941/42 zorganizowała dla członkiń OH konspiracyjny kurs ratownictwa sanitarnego kończący się egzaminem i dający uprawnienia pielęgniarki wojskowej.

Po wojnie pracowała w Szpitalu Kolejowym w Poznaniu. W 1977 przeprowadziła się do Zielonej Góry, gdzie zmarła 11 XI 1980. Rodziny nie założyła. Odznaczona m.in. Odznaką PCK II stopnia.

Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Aleksandra Bielerzewska

„Jodoform”

W operacjach zrzutów lotniczych system informowania placówek odbiorczych o zarządzeniu operacji zrzutowej, wprowadzeniu czuwania lub odwołania zapowiedzianej operacji. System był realizowany w audycjach BBC dla Polaków i dla innych państw okupowanych przez Niemcy. W systemie „Jodoform” występowały melodie sygnałowe, nadawane najczęściej jako przerywniki po głównym serwisie informacyjnym, ale poprzedzone specjalną treścią zapowiedzi spikera jako zaszyfrowany komunikat. Dla Okręgu Poznańskiego AK melodią sygnałową dla operacji zrzutowych 14/15 IX 1943 była piosenka *Piechota*, zaczynająca się od słów: „Nie noszą lampasów, lecz szary ich strój...”. System „Jodoform” – mimo znacznej liczby nadanych z Londynu sygnałów – nie był przez niemieckie służby specjalne zdekonspirowany do końca wojny. Inne sygnały niż dla operacji zrzutowych przewidziano na czas powstania. Częściowo stosowano je podczas Powstania Warszawskiego.

FAK-1/2, Zrzuty lotnicze dla Okręgu Poznańskiego AK.

Marian Woźniak

Jordan Bolesław

(1899 - 1945) ps. „Piotr”, ks., ofic. rez. WP i AK.

Ur. 31 III w Grudziądzu, s. Józefa, kupca i Antoniny z d. Kaczmarek. Maturę uzyskał w Grudziądzu w 1919. Do Seminarium Duchownego w Pelplinie wstąpił 1 V 1919, następnie przeniósł się do Seminarium Duchownego w Poznaniu. Święcenia kapłańskie przyjął w grudniu 1922 w Gnieźnie. Od 1 I 1923 był wikariuszem w Lubasz pod Czarnkowem. W 1925 objął stanowisko kapelana WP, potem był mansonarzem w Zbąszyniu (1929) i Kościanie oraz komendantem w Panience pod Jarocinem (1934). Ze względu na stan zdrowia w 1939 przeszedł na emeryturę i zamieszkał przy parafii Wysocko Wielkie pow. ostrowski.

Podczas okupacji hitlerowskiej, w okresie aresztowań polskiego duchowieństwa katolickiego, ukrywał się w Wysocku Wielkim (1939 - 40) i w Ostrowie Wlkp., gdzie zamieszkał przy ul. Kaliskiej 20 (1941 - 43) i zameldowany był na swoje nazwisko, ale jako urzędnik. Pracował w firmie niemieckiej. W l. 1941 - 43 prowadził tajną działalność duszpasterską (odprawiał potajemnie nabożeństwa, słuchał spowiedzi, udzielał sakramentów świętych w prywatnych domach). Zagrożony aresztowaniem ukrywał się we wsi Pruślin i w leśniczówce Smordowice. Następnie przeniósł się do Trzemeszna, gdzie pracował jako sanitariusz. Na początku maja 1944 w drodze do Inowrocława został aresztowany. Osadzony w więzieniu w Gnieźnie, a potem w Żabikowie. Tam też potajemnie pełnił służbę duszpasterską i udzielał ostatniej posługi kapłańskiej skazanym na śmierć. Według jednej wersji zginął 20 I 1945 w Żabikowie podczas mordowania więźniów niezdolnych do transportu do obozu w Sachsenhausen, według drugiej – podczas transportu ewakuującego więźniów z obozu w Sachsenhausen do Dachau (21 I 1945).

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Nikodem Kowalski

Józwiak Czesław

(1919-1942) ps. „Piotr”, „Orwid”, czł. NOB, uczeń gimn.

Ur. 7 IX w Łącznie pow. bydgoski, s. Leona i Marii z d. Iwińska. Do szkoły powszechnej i gimn. uczęszczał w Bydgoszczy. Od 1930 w Poznaniu, gdzie jego ojciec objął funkcję referenta w policji kryminalnej. Do wybuchu wojny 1939 uczył się w Gimn. im. św. Jana Kantego. W 1939 ukończył Państwowy Kurs PW I stopnia. Od 1934 był czł. Oratorium Salezjańskiego w Poznaniu.

Na wojnę 1939 wyruszył w kolumnie PW, która dołączyła do Batalionu PW „Koronowo”. W październiku 1939 powrócił do Poznania. Urząd Pracy (*Arbeitsamt*) skierował go do pracy w zakładzie malarskim Oskara Henfflera. Od listopada 1939 organizował konspiracyjne zebrania junaków PW przy kościele Salezjanów. W grudniu 1939 nawiązał kontakt z pełnomocnikiem Obwodu NOB Śródmieście Południowe pfm Lechem Masłowskim („Sęp”), który z ramienia kierownictwa NOB organizował grupy HP. Po zaprzysiężeniu przez L. Masłowskiego został mianowany kierownikiem sekcji organizacyjnej, której zadaniem było rozpoznanie wywiadowcze obiektów Wehrmachtu w Śródmieściu. Ewidencjonował też adresy i skupiska osiedlanych w Poznaniu Niemców. Do tych zadań włączył przyjaciół z Oratorium Salezjańskiego. Zajmował się kolportowaniem gazetki „Polska Narodowa”. Brał udział w wieczornicach patriotycznych organizowanych w mieszkaniu Masłowskich przy ul. Krętej 6. Utrzymywał bliżej nie określone kontakty z WOW-WOZZ. Aresztowany przez Gestapo 23 IX 1940. Przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza, w Forcie VII i areszcie Prezydium Policji. Następnie osadzony w więzieniu we Wronkach. Po zakończeniu śledztwa przewieziony do więzienia Berlin-Neukölln do dyspozycji prokuratora Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*). Latem 1942 został osadzony w więzieniu w Zwickau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Zwickau skazał go 31 VII 1942 na karę śmierci. Stracony w Dreźnie 24 VIII 1942 w zbiorowej egzekucji z Hieronimem Jędrusiakiem, Maria-

nem Kiszką, Edwardem Klinikiem, Franciszkiem Kęsym i Jarogniewem Wojciechowskim. Rodziny nie założył.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 Ojs. 113/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941. t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; Zbiory prywatne ks. Leona Musiela-ka w Poznaniu.

Lubomira Broniarz-Press
Marian Woźniak

Jujka Franciszek

(1906-1944) ps. „Günther”, „Mścislaw”, „Znicz”, „Czesław”, „Czesław Kruk”, n.o. Józef Bayer, ofic. rez. WP, OJN, NOW, AK.

Ur. 28 IX w Ratajach pow. wolsztyński, s. Michała i Rozalii z d. Janus. W 1925 ukończył Seminarium Nauczycielskie w Rogoźnie Wlkp., po czym odbył Dyw. Kurs Pchor. Ćwiczeń wojskowych nie zaliczył. Pracował m.in. jako kierownik szkoły w Żodyniu pow. wolsztyński, a następnie w szkołach polskich na Powiślu i w Nowej Wsi (1930-33) i Starym Targu (1933-36) w pow. sztumskim. Od 1935 organizował tajne nauczanie dla Polaków w Niemczech. Pisał wiersze patriotyczne pod ps. Lech Malbor, jako działacz Związku Polaków w Niemczech był autorem Hymnu Rodła (1937). Pozbawiony przez Niemców praw nauczania przeniósł się do Meklemburgii i tam zajmował się pracą oświatową wśród robotników polskich. W tym okresie podjął współpracę z Oddziałem II Sztabu Głównego WP przez Ekspozyturę nr III w Bydgoszczy. W 1938 został wydalony z Niemiec wraz z rodziną pod zarzutem szpiegostwa. Wrócił do Polski i był kierownikiem szkoły w Kębłowie pod Wolsztynem.

Jesienią 1939, w obawie przez zemstą Niemców, przeniósł się do Ostrowa Wlkp. Poszukiwany listami gończymi Abwehry i Gestapo. W 1940 organizator i zastępca komendanta OJN, a następnie NOW w Ostrowie Wlkp. oraz redaktor pisma „Armia Narodowa”. Od 1942 czł. NOW. Zaprzysiężony do AK przez por. Jana Kamińskiego („Franek”). Początkowo przydzielony do RW, a potem mianowany szefem Wydziału

Łączności Okręgu Poznańskiego AK. Zagrożony aresztowaniem przeniósł się w styczniu 1943 do Poznania, gdzie pomocy w zalegalizowaniu udzielił mu p hm Adam Pluciński. Nadal pełnił funkcję szefa Wydziału Łączności. Wspólnie z J. Kamińskim prowadził rozmowy z kierownictwem Chorągwi Wielkopolskiej SzSz dla ustalenia nowych warunków współdziałania oraz przejęcia do AK kilku instruktorów SzSz. Aresztowany przez Gestapo w Poznaniu 4 VI 1943. Więziony w Domu Żołnierza i w Forcie VII (cela 66). Przechodził ciężkie śledztwo; przez cztery miesiące nie przyznawał się do własnego imienia i nazwiska. Konfrontowany z ppor. Leopoldem Marciniakiem („Edward”) i z Janem Skrzypczakiem („Ilski”). Istnieją dwie wersje śmierci. Według pierwszej 18 II 1944 wywieziony z Fortu VII w grupie instruktorów SzSz i ślad po nim zaginął, według drugiej wywieziony w lasy podpoznańskie i tam rozstrzelany. Pośmiertnie odznaczony Krzyżem AK.

Zona Stanisława z d. Hierowska. Dzieci: Janusz, Maria, Zbigniew, Mirosława.

FAK-V/356, Akta osobowe.

*Jerzy Pietrzak
Marian Woźniak*

Juszczak Gabriela Eleonora Wiktorja

(1905 - 1987) ps. „Ela”, czł. TOK i ZWZ, szyfrantka.

Ur. 18 XI w Dopiewie, c. Stanisława i Gabrieli z d. Krótka. Szkołę powszechną i gimn. ukończyła w Poznaniu. Absolwentka Państwowego Kursu PW I i II stopnia. Latem 1938 przeszkolna w ramach TOK w zakresie szyfrowania i radiolączności w ośrodku w Rembertowie. 28 XII 1939 zaprzysiężona do SZP przez por. Franciszka Pawełę („Jarciniński”). Od czerwca 1940 mianowana kierowniczką sekretariatu komendanta Okręgu Poznańskiego ZWZ płka Rudolfa Ostrihanskiego. Zorganizowała i prowadziła sekretariat Okręgu oraz skrynkę lokalową komendanta Okręgu ZWZ w Fundacji Kórnickiej w Kórniku, gdzie była zatrudniona oficjalnie jako sekretarka. Tam też szyfrowano sprawo-

zдания i meldunki zbiorcze dla KG ZWZ. Ciesząc się pełnym zaufaniem Niemców, umożliwiała komendantowi Okręgu prowadzenie akcji scaleniowej ZWZ oraz koordynowanie lokalnych inicjatyw konspiracyjnych w pow. śremskim i średzkim. Własny pokój gościnny w Fundacji Kórnickiej przekształciła w kwaterę komendanta Okręgu, legalizując go jako austriackiego barona. Organizowała w rejonie Kórnika spotkania z kurierami z KG ZWZ przybywającymi do płka Rudolfa Ostrihanskiego, czuwając nad ich bezpieczeństwem, wyżywieniem i podwodami. W okresie dekonspiracji ZWZ (wrzesień — październik 1941) pełniła funkcję kurierki. 1 XI 1941 — nie zdekonspirowana przez Gestapo — zwróciła się do KG ZWZ o zawieszenie w służbie, składając sprawozdanie z całej swojej działalności. Komendant Okręgu wnioskował o odznaczenie jej Krzyżem Walecznych i Złotym Krzyżem Zasługi z Mieczami.

Po wojnie nie ujawniała swojej służby w ZWZ i ubiegała się o prawa kombatanckie. Utrzymywała jednak kontakty z oficerami sztabu KG AK, pracując oficjalnie jako maszynistka i sekretarka. Zmarła w Poznaniu 16 X 1987. Opracowywane przez nią wspomnienia dotyczące działań TOK i początków działalności ZWZ w Poznaniu zostały skonfiskowane przez UB. Rodziny nie założyła.

FAK-Va/10, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej; USC Poznań, Akt zgonu nr 5991/1987.

Marian Woźniak

„Jutrzenka” [Kępno]

Gazetka była organem ZWZ-AK i ukazywała się w Kępnie. Z redakcją współpracował Kazimierz Olesiak, który prowadził nasłuch radiowy. Wychodziła w technice powielaczowej. Zaczęła ukazywać się prawdopodobnie w drugiej połowie 1940.

J. Kurzawa, S. Nawrocki: *Dzieje Kępna*. Poznań 1978 s. 150; R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939-1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1996 mps.

Roman Macyra

K

Kabat Zygmunt

(1920-1942) ps. „Zeitung”, czł. POZ i WOZZ.

Ur. 6 III w Czaczu pow. kościański, s. Władysława i Franciszki. W grudniu 1939 wstąpił do POZ. Od kwietnia 1940 w WOZZ. Jego zadaniem był nasłuch radiowy oraz przygotowanie bieżących materiałów dla zespołu redakcyjnego gazetki organizacyjnej „Pobudka”. Ponadto w ramach prac konspiracyjnych starał się o miejsca do ukrywania ludzi zagrożonych aresztowaniem. Aresztowany latem 1940 przewieziony został do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza, a następnie osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Wielokrotnie przesłuchiwany nie zdradził żadnych kontaktów oraz nazwy organizacji. Po zakończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) 14 X 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony 19 XI 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 71/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-1/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Kaczmarek Czesław

(1923-1944) ps. „3”, kadet Korpusu Kadetów, podofic. AK.

Ur. 12 XI w pow. rawickim. Od 1942 żołnierz AK w Obwodzie Rawicz. Miał za zadanie utrzymywać łączność między grupą podoficerów w Rawiczu a sztabem IR Leszno. Prowadził też drobny sabotaż i przekazywał informacje wywiadowcze do IR Leszno. Aresztowany przez Gestapo 27 VI 1944. Wię-

ziony w Lesznie, w siedzibie Gestapo w Poznaniu, a następnie w Żabikowie (nr oboz. 17037). Zmarł z ran odniesionych w śledztwie 11 IX 1944.

Zbiory prywatne Jerzego Zielonki w Kościanie.

Marian Woźniak

Kaczmarek Franciszek

(1884-1942), powstaniec wielkopolski, podofic. rez. WP, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 14 XI w Synowicach pow. średzki. W listopadzie 1939 zaprzysiężony do WOW przez kpt. Leona Kmiotka. Następnie w WOZZ. Aresztowany latem 1940 przewieziony został do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza, a potem osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa więziony był kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942) oraz Zwickau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) 3 IX 1942 na sesji wyjazdowej w Zwickau skazał go na karę śmierci. Stracony w więzieniu w Dreźnie.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 105/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-1/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Kaczmarek Jakub

(1893-1944), czł. KPP, PPR.

Ur. 22 VII w Wiewiórkach pow. poznański, s. Stanisława, robotnika rolnego i Ewy z d. Plencer. Był z zawodu blacharzem. Miał w Poznaniu własny zakład instalatorski przy ul. Kopanina 71, będący miejscem kontaktów, narad, posiedzeń i funkcjonowania techniki Okręgowego Komitetu KPP. Podczas okupacji niemieckiej pracował w zakładach

naprawy sprzętu wojskowego (*Heereszeug-
amt*) w Naramowicach. Od 1942 wchodził
w skład kierownictwa KM PPR w Poznaniu.
Zajmował się pomocą charytatywną wśród
rodzin robotniczych. Kolportował druki par-
tyjne. Aresztowany w maju 1944 przez Ge-
stapo został rozstrzelany 13 VIII 1944 w obo-
zie w Żabikowie wraz z grupą kierownictwa
PPR na Poznań i okolicę.

Żona Apolonia z d. Majchrzak. Dzieci:
Gabriela, Ryszard.

APP, Akta KW PZPRteczka osobowa
nr 325.

Marian Olszewski

Kaczmarek Jan

(1920 - 1942), harcerz, czł. TPO CL, robotnik.

Ur. 25 XI w Gostyniu. Po ukończeniu
szkoły powszechnej i wydziałowej rozpoczął
w 1939 naukę zawodu hutnika szklarskiego.
Czł. ZHP od 1936. W 1939 junak PW. Za-
przysiężony do TPO CL przez Mariana Mar-
ciniaka wiosną 1940. Latem 1940 powołany
na dowódcę sekcji organizacyjnej w Gos-
tyniu. Aresztowany przez Gestapo z Lesz-
na 12 IV 1941. Więziony w Gostyniu, Lesznie
i w Rawiczu. Pomimo młodego wieku pod-
dawany wyrafinowanym torturom śled-
czym. Tajemnic organizacji nie ujawnił, cho-
ciaż pod naciskiem Gestapo M. Marciniak
zwolnił go z przysięgi. Jesienią 1941 osadzo-
ny w więzieniu w Zwickau. Wyrokiem Wyż-
szego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG)
na sesji wyjazdowej w Zwickau 13 V 1942
skazany na karę śmierci. Stracony 24 VI 1942
w więzieniu w Dreźnie.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn.
2 OJs. 59/42; FAK-X/1a, Egzekucje i zgo-
ny; Zbiory własne autora w Poznaniu.

Marian Woźniak

Kaczmarek Józef

(1900 - 1942) ps. „Korek”, czł. NOB.

Ur. 10 I w Budach pow. krotoszyński,
s. Andrzeja i Marii z d. Kowalczyk. Po ukoń-
czeniu szkoły powszechnej w Dobrzycy

uczęszczał do gimn. w Poznaniu. Służby
wojskowej prawdopodobnie nie odbywał.
W 1936 wstąpił do SN. Po odbyciu kursu był
prelegentem Koła SN Łazarz. Od 1937 został
zatrudniony jako biuralista w Zakładach
„Stomil” w Starołęce.

W październiku 1939 skierowany przez
Urząd Pracy (*Arbeitsamt*) do *Posener Gum-
miwerke*, na swoje dawne miejsce pracy.
W sierpniu 1940 zaprzysiężony do NOB przez
Franciszka Kabata („Lama”), a przez Anto-
niego Wolniewicza („Znicz”) włączony do
kierownictwa Obwodu NOB „Stomil”, jako
członek sztabu i kierownik 5 sekcji organiza-
cyjnych. Zajmował się tworzeniem nowych
ogniw NOB w miejscu pracy i zamieszkania
oraz kolportowaniem pisma „Polska Narodo-
wa”. Aresztowany przez Gestapo 26 VI 1941.
Więziony w Forcie VII i we Wronkach. Wyro-
kiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu
(OLG) 28 IV 1942 na sesji wyjazdowej w Le-
sznie skazany na karę śmierci. Stracony
w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu
16 V 1942. Żona Maria.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 431;
FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego;
USC Dobrzyca, Akt urodzenia nr 11/1900,
USC Poznań, Akt zgonu P-2578/1942.

*Maria Rutowska
Marian Woźniak*

Kaczmarek Marian Lubomiły

(1923 - 1990) ps. „Zjawa”, czł. WOW
i WOZZ.

Ur. 1 XII w Poznaniu, s. Jana i Stani-
sławy z d. Rybarczyk. Łącznik i członek grupy
wywiadu wojskowego. Aresztowany 30 VIII
1940. Przebywał kolejno w następujących
więzieniach: Fort VII, Wronki (14 X 1940 - 21
IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 14
V 1942), Zwickau i Berlin-Alt Moabit. Skaza-
ny wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego
w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej
w Berlinie 26 VIII 1942 na 9 lat obostrzone-
go obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu
we Wronkach i KL Mauthausen-Gusen (15
XII 1942 - 5 V 1945). Po powrocie do kraju
skończył studia w Szkole Inżynierskiej w

Poznaniu jako inżynier mechanik. Pracował w Biurze Studiów i Projektów Energetycznych „Energoprojekt” w Poznaniu.

Żona Genowefa z d. Andrzejewska.
Dzieci: Andrzej, Krzysztof.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 103/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-1/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Kajdan Stefan

(1910 - 1942), podofic. zaw. WP, czł. TON, ślusarz.

Ur. 26 XII w Kopaszycach pow. średzki. Po ukończeniu szkoły powszechnej w 1921 uczył się zawodu ślusarza. W l. 1931 - 33 odbył zasadniczą służbę wojskową. Po ukończeniu szkoły podoficerskiej został podofic. zaw. 68 pp we Wrześni. Brał udział w wojnie 1939, walcząc nad Bzurą, w Puszczy Kampinoskiej i w obronie Warszawy. Po kapitulacji Warszawy wrócił do Wrześni. W styczniu 1940 zaprzysiężony przez ppor. rez. Kazimierza Lieskego do TON i przydzielony do grupy technicznej redakcji pisma „Czuwamy”. Aresztowany 12 XI 1942 przez Gestapo z Inowrocławia. Przeszedł ciężkie śledztwo w Gnieźnie i w Inowrocławiu, zaprzeczając przynależności do TON. Po zakończeniu śledztwa osadzony w więzieniu w Trzemesznie. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Trzemesznie 4 VI 1942 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu 6 VII 1942.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 509; FAK-1/8, Tajna Organizacja Narodowa; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Poznań, Akt zgonu P-3403/1942.

Marian Woźniak

Kaliski Podokręg NOW, NSZ,

Po rozbiciu struktur SN, NOB i OJN w woj. poznańskim w l. 1940-41 przez niemieckie służby policyjne przystąpiono

w 1941 do tworzenia struktur organizacyjnych Okręgu Poznańskiego NOW na terenie Kraju Warty. W ramach tego Okręgu wyodrębniono Kaliski Podokręg NOW utworzony spośród członków SN i OJN. Struktura terytorialna Podokręgu obejmowała 9 powiatów: kaliski, turecki, kolski, koniński, kępiński, ostrowski, krotoszyński, jarociński, sieradzki. Sztab Podokręgu stanowili: ppor. rez. Marian Kwiatkowski („Konrad”, „Babinicz”, „Jaxa”) – jednocześnie komendant Podokręgu i Okręgu – oraz jego zastępcy por. rez. Adam Dzierżyński („Wiesław”), po nim por. rez. Władysław Rutkowski („Witold”, „Włodzimierz”). Wydziałem Organizacyjnym kierował ppor. c.w. Czesław Wszędybył („Wiktor Kaliski”, „Bylina”, „Ziemowit”), Wydziałem Szkolenia Wojskowego – por. rez. Władysław Rutkowski („Witold”, „Włodzimierz”), Łączności – plut. Adam Olszewski („Czarny”). Do sztabu wchodził również jako inspektorzy: ppor. c.w. Bolesław Krawiec („Stach”), Stefan Kosobudzki („Sęk”) i plut. zaw. Józef Ławniczak („Jurek”). Powiatami dowodzili: jarocińskim ppor. rez. Franciszek Lubiatowski, kaliskim Cz. Wszędybył, kolskim ppor. c.w. Stefan Grządziela („Teodor”), tureckim ppor. rez. Kazimierz Fiedorow („Tadek”), po nim plut. Stefan Ryta („Kruk”). Komendantem Miasta Turek był plut. Józef Mazurkiewicz. Komendantem pow. konińskiego został Henryk Osajda („Mały”, „Michał”), funkcję jego zastępcy pełnił Antoni Kurzawa. Komendantem Miasta Konin był pchor. Antoni Studziński („Żubr”). Obsada innych funkcji w komendzie Podokręgu i komendach powiatowych nie jest ustalona. Podokręg Kaliski NOW prowadził działalność konspiracyjną w zakresie utrzymywania łączności organizacyjnej, wywiadu i szkolenia wojskowego, kolportażu prasy konspiracyjnej, w tym m.in. pisma Okręgu Poznańskiego „Myśl Narodowa”. W Podokręgu działała także Straż Porządkowa – pion walki bieżącej o prerogatywach policyjno-administracyjnych, oparty na ideowych członkach SN.

W 1942 komendant Okręgu Poznańskiego NOW podporządkował się rozkazom scaleniowym między NOW i AK. Po rozłamie

w NOW i utworzeniu w październiku 1942 NSZ, na bazie Kaliskiego Podokręgu NOW utworzono X Poznański Okręg NSZ. Żołnierze NSZ rekrutowali się przede wszystkim z członków NOW nie scalonych z AK. W strukturze Okręgu X wyodrębniono Kaliski Podokręg NSZ. Struktura terytorialna obejmowała 8 powiatów: kaliski, turecki, kolski, koniński, kępiński, ostrowski, krotoszyński, jarociński. Od 8 I 1944 wyodrębniono z Okręgu X pow. sieradzki i przekazano go Okręgowi IX Łódzkiemu NSZ. Sztab Podokręgu stanowili: kpt. c.w. NSZ Cz. Wszędybył jako komendant do chwili śmierci 3 IX 1943, H. Osajda, po nim chor. NSZ J. Ławniczak kierujący działem legalizacji, A. Olszewski prowadzący dział łączności. Powiatami dowodzili: kaliskim Cz. Wszędybył, konińskim H. Osajda, po nim ppor. por. NSZ Roman Brzeziński („Brzoza”), p.o. komendanta A. Studziński, kolskim S. Grządziela, tureckim S. Ryta. Obsada innych funkcji w komendzie Podokręgu i komendach powiatowych nie jest ustalona. Na terenach wcielonych do III Rzeszy działalność konspiracyjna NSZ sprowadzała się do utrzymywania łączności organizacyjnej, szkolenia wojskowego, wywiadu i propagandy.

Po podpisaniu umowy scaleniowej między kierownictwem politycznym i Dowództwem NSZ a Komendantem AK 7 III 1944 Okręg X NSZ rozpoczął scalenie 3 V 1944. Wobec rozbicia struktur AK, NSZ przejęły funkcje kierownicze na obszarze Wielkopolski południowo-wschodniej, działając jako struktury NSZ-AK. Po wkroczeniu do Wielkopolski oddziałów sowieckich NSZ przeszedł do „głębszej” kadrowej konspiracji. Część działaczy przeniosła się na inne tereny Polski (m.in. woj. łódzkie) bądź się ukryła. Działalność konspiracyjna Podokręgu prawdopodobnie zamarła na przełomie 1946/47.

FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; FAK-V/375, Akta osobowe Czesława Wszędybyła; Zbiory prywatne Leszka Żebrowskiego w Warszawie i autora w Poznaniu.

Rafał Sierchula

Kaliszan Waław

(1901 - 1942) ps. „Chrzan”, podofic. WP, TPOW i WOZZ.

Ur. 22 IX w Grembaninie pow. kępiński, s. Franciszka, ogrodnika. Szkołę powszechną rozpoczął w Dolsku i kontynuował w Leśnej pow. chojnicki, dokąd przenieśli się rodzice. W 1918 brał udział w Powstaniu Wielkopolskim, walcząc w rejonie Szubina. W grudniu 1919 rozpoczął służbę wojskową w 227 nadwiślańskim puł w Toruniu. Po jej ukończeniu pracował w fabryce siatek i drutów Wł. Zwierzchowskiego w Poznaniu, a następnie był kierownikiem filii tej fabryki w Czerwonaku. Przed wojną aktywnie uczestniczył w org. „Sokół” i Związku Powstańców Wielkopolskich.

W 1940 podjął działalność konspiracyjną w Czerwonaku i Kicinie w ramach przynależności do TPOW i WOZZ. Jako kierownik sekcji prowadził działalność werbunkową, zbierał informacje o życiu ludności, nastrojach, o rozmieszczeniu, liczbie i uzbrojeniu jednostek wojskowych. Przekazywał je do Swarzędza, gdzie mieściło się dowództwo rejonu organizacji. Przez punkty kontaktowe w Poznaniu (Chwaliszewo, św. Wojciech) otrzymywał gazetki, biuletyny informacyjne, ulotki, które rozprawdzał na terenie Czerwonaka i Kicina. Po dekonspiracji w Swarzędzu (NOB, TPOW) przygotowywał się do ucieczki na teren GG (rejon Stalowej Woli). 21 I 1941 został aresztowany w Czerwonaku i przewieziony do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza. Więziony w Forcie VII i Wronkach. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 4 V 1942 skazany na karę śmierci. Wyrok wykonano 2 VI 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

USC Poznań, Akt zgonu P-3068/1942; Zbiory własne autora w Poznaniu.

Jerzy Łochyński

Kamiński Czesław Franciszek

(1910 - 1943) ps. „Konar”, „Franek”, ofic. rez. WP, nauczyciel.

Ur. 21 XII w Berlinie, s. Józefa i Jadwigi z d. Pinarska. Do szkoły powszechnej i gimn.

uczęszczał w Gnieźnie. W 1931 ukończył Seminarium Nauczycielskie w Gnieźnie oraz Dyw. Kur. Pchor. 17 DP i odbył ćwiczenia w 69 pp. Awansowany do stopnia ppor. rez. Od 1936 czł. i instruktor ZS.

W listopadzie 1941 Józef Sedlewski w tajemniczył go w działanie ZWZ. Przez ppor. Włodzimierza Turowskiego („Tomir”) włączony do sekcji Ośrodka WKZO Gniezno. W działalności bezpośredniej nie brał udziału, ale szkolił żołnierzy swojej sekcji i prowadził rozpoznanie wywiadowcze. Aresztowany przez Gestapo z Inowrocławia 24 VII 1942. Więziony w Gnieźnie, Inowrocławiu i Rawiczu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sejsi wyjazdowej w Rawiczu 24 IX 1943 skazany na karę śmierci. Stracony 13 X 1943 w więzieniu w Rawiczu. Po wojnie ekshumowany i pochowany na cmentarzu w Gnieźnie. Żona Halina z d. Rożek.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770; FAK-I/1d, IR Gniezno i obwody, Samodzielny Obwód Mogilno; USC Rawicz, Akt zgonu nr 309/1943.

*Maria Rutowska
Marian Woźniak*

Kamiński Edmund Paweł

(1917-) ps. „Młot”, ofic. WP, SZP, ZWZ-AK, ekonomista.

Ur. 20 VI w Splawiu pod Kościanem, s. Stanisława, administratora majątku i Eleonory z d. Lackner. Szkołę powszechną ukończył w 1928, Państwowe Gimn. w Śremie w 1936. Tego samego roku odbył Dyw. Kurs Pchor. Rezerwy Piechoty 25 DP w Szczypionie pod Kaliszem. Na przeszkolenie liniowe skierowany do 56 pp w Krotoszynie, po czym został powołany do pułku manewrowego Szkoły Pchor. Piechoty w Ostrowi Mazowieckiej-Komorowie. Po zdaniu egzaminu został jej elewem w stopniu kapr. pchor. W sierpniu 1939, w ramach częściowej mobilizacji, otrzymał przydział do 61 pp w Bydgoszczy w stopniu sierż. pchor.

1 IX 1939 po awansie na ppor. piechoty wyruszył na wojnę jako dowódca plutonu. Brał udział w walkach granicznych w rejonie

Nakła, dowodząc samodzielną placówką 61 pp oraz wycofywał się z 15 DP w kierunku Gostynina. W przeciwnatarciu w rejonie Chocza został ciężko ranny i 10 września przewieziony do szpitala w Gostyninie, skąd ewakuowano go do Sochaczewa. Pod Iłowem podjął z grupą rannych próbę przedarcia się ku Wiśle, a następnie w kierunku zachodnim. Zatrzymany przez niemieckich artylerzystów został przetransportowany do szpitala polowego w Giżycach. 15 X 1939, po uzyskaniu fałszywych dokumentów, zbiegł ze szpitala. 19 października dotarł do miejsca zamieszkania rodziców w Psarskim pod Śremem, gdzie zameldował się na podstawie fikcyjnych dokumentów jako zwykły żołnierz. Następnie powziął zamiar przedostania się do Wojska Polskiego we Francji. W grudniu 1939 utworzył zawiązek konspiracji wojskowej w Śremie, potem wyjechał do Warszawy, gdzie wstąpił do SZP. Otrzymał polecenie udania się do Wielkopolski i organizowania tam ogniw SZP. Przed wyjazdem z Warszawy spotkał przypadkowo Edmunda Barelkowskiego, który przekazał mu informację o broni i materiałach dywersji, schowanych przed wybuchem wojny dla potrzeb TOK na terenie garbarni w Śremie. W początkach stycznia 1940 wrócił do Psarskiego, podejmując działania zmierzające do utworzenia struktur podziemnych w pow. śremskim. Zorganizował wykopanie schowanej broni i przeniesienie jej na teren majątku Psarskie, a także wykradzenie powielacza ze Starostwa w Śremie i utworzenie redakcji oraz powielarni pisma „Ku wolności”. Latem 1940 przez kuriera ZWZ ppor. Jerzego Kamińskiego został desygnowany na stanowisko komendanta Obwodu ZWZ Śrem. Rozwinął wtedy sieć nasłuchu radiowego i zorganizował kolportaż prasy podziemnej. W związku z częstymi aresztowaniami i ukrywaniem się przedwojennych działaczy utworzył w Herbach Nowych punkt przerzutu do GG osób zagrożonych. Przeprowadził też kilkakrotnie akcje rozrzucania gwoździ przeciwoponowych na drogach przemarszu wojsk niemieckich. Poprzez umiejętne kontakty doprowadził do ścisłej współpracy ogniw konspiracyjnych SzSz i NOB w Śremie. W czasie dekonspiracji

ogniw NOB w sierpniu 1941 przerzucił do GG ich komendanta Tadeusza Misiaka. Sam uniknął aresztowania, ukrywając się w lasach pow. śremskiego, w Poznaniu i w Herbach Nowych. Następnie przedostał się do Rawy Mazowieckiej, gdzie od października 1941 został dowódcą III Rejonu AK („Ceglarnia”). Organizował tam pomoc społeczną, służbę sanitarną. Powołał grupę likwidacyjną, która wykonała wyroki na dwóch agentach Gestapo, a następnie utworzył placówkę odbioru zrzutów lotniczych, która pomimo kilkakrotnej koncentracji nie otrzymała zrzutu. 15 X 1943 awansowany do stopnia por. ze starszeństwem 11 XI 1943.

Latem 1945, po krótkotrwałym okresie ukrywania się, ujawnił się w PUBP w Śremie. Był kierownikiem referatu wychowania fizycznego w Śremie, pracownikiem cywilnym MO, instruktorem WF i PW w Urzędzie Wojewódzkim w Poznaniu. 1 XII 1948 został kierownikiem działu w Okręgowym Przedsiębiorstwie Surowców Wtórnych w Poznaniu. W 1974, jako inwalida wojenny, przeszedł na emeryturę.

Odznaczony: Krzyżem *Virtuti Militari* V klasy, Srebrnym Krzyżem Zasługi z Mieczami, Krzyżem Partyzanckim, Krzyżem AK, Medalem Wojska czterokrotnie.

Zona Maria z d. Orpiszewska (żołnierz AK w Obwodzie Rawa Mazowiecka). Dzieci: Wojciech, Grażyna, Jacek.

FAK-V/31, Akta osobowe; Zbiory własne autora w Poznaniu.

Marian Woźniak

Kamiński Jan

(1912 - 1944) ps. „Omega”, „Franek”, „Mały”, „Rokita”, „Hartmann”, „Wawrzyniak”, n.o. Jan Wawrzyniak, Leon Nowak, Franciszek Nowak, Jan Szczegłowski, Onufry Zawada, Franciszek Szuwalski, Franciszek Kubiak, Franciszek Walkiewicz, ofic. zaw. WP i AK.

Ur. 27 VIII w Ostrowie Wlkp., s. Walentego, ślusarza-rusznikarza, powstańca wielkopolskiego i Agnieszki z d. Klatkiewicz.

Szkolę powszechną ukończył w Ostrowie Wlkp. Naukę kontynuował w tamtejszym gimn. W tym okresie był czł. ZHP. W 1928, po ukończeniu 5 klasy gimn., wstąpił do Korpusu Kadetów nr 3 w Rawiczu, gdzie zdał egzamin dojrzałości. W 1933 został elewem Szkoły Pchor. Piechoty w Ostrowi Mazowieckiej-Komorowie. Po odbyciu ćwiczeń w 1935 został awansowany do stopnia ppor.

Kampanię wrześniową odbył w stopniu ppor., dowodząc kompanię w składzie 81 psgrodz w ramach 29 DP w Armii „Prusy”. Po ciężkich walkach pod Tomaszowem Mazowieckim, w czasie zbiórki oficerów przed kapitulacją, zgłosił wobec dowódcy pułku zamiar dalszej działalności konspiracyjnej. Zaopatrzony w cywilne ubranie oraz fikcyjne dokumenty skierował się przez Puszcę Kampinoską do Warszawy, gdzie dotarł 8 X 1939. Po krótkotrwałym pobycie u brata Józefa na Grochowie powziął decyzję udania się do Grodna, w którym przebywała jego żona. Następnie wrócił do Warszawy i przez kolegów z Korpusu Kadetów wszedł w kontakty z Dowództwem Głównym SZP, składając przysięgę organizacyjną. Po przeszkoleniu w zakresie szyfrowania i metod prowadzenia działalności konspiracyjnej 23 XII 1939 wrócił do Ostrowa z zadaniami organizacyjnymi w Wielkopolsce.

Nawiązał szereg kontaktów z działaczami różnych grup tworzącej się konspiracji wielkopolskiej. Za pośrednictwem Stefana Rowińskiego dotarł do org. „Ojczyzna”, a kpt. Wacław Kotecki zorientował go w działaniach TOW i OJN w Ostrowie Wlkp. Jednocześnie realizował swoje podstawowe zadania, tworząc komórki organizacyjne ZWZ, głównie wśród pracowników kolejowych. W marcu 1940 Rudolf Eulenfeld podporządkował mu siatkę TOK, utworzoną w Ostrowie Wlkp. przed wybuchem wojny 1939. Brał udział w tworzeniu związków struktur organizacyjnych ZWZ w Poznaniu, gdzie współpracował z mjrem Stefanem Łukowiczem i z ppor. Jerzym Kamińskim, skontaktował się również z por. rez. Kirylem Sosnowskim. Latem 1940 tworzył inspektorat ostrowski ZWZ (współdziałając ściśle z kpt.

Koteckim), a także obwody ZWZ w Kępnie, Krotoszynie i w Jarocinie. Doprowadził do współpracy skrytki łącznościowej KG ZWZ działającej w Kaliszu z Okręgiem Poznańskim ZWZ, a następnie powołał zawiązek Samodzielnego Wydziału Kurierskiego ZWZ-AK, utworzonego wśród kolejarzy węzła ostrowskiego. W 1940 był p.o. oficerem do zleceń komendanta Okręgu. Od początku 1941 był stałym przedstawicielem komendanta Okręgu Poznańskiego ZWZ do utrzymywania kontaktów organizacyjnych z KG ZWZ. W ten sposób uczestniczył w większości odpraw dla komendantów obszarów i okręgów ZWZ w Warszawie. Po rozbiciu przez Gestapo we wrześniu 1941 sztabu Okręgu Poznańskiego ZWZ brał udział w odbudowie tej struktury. Z jego inspiracji obowiązki tymczasowych komendantów Okręgu pełnili kpt. W. Kotecki, a potem por. Tadeusz Janowski („Wojnar”). Od grudnia 1941 prowadził szeroką akcję scalenia z ZWZ lokalnych organizacji konspiracyjnych w Wielkopolsce. Kierował wówczas Wydziałem I (Organizacyjnym) Okręgu Poznańskiego ZWZ-AK. W 1942 włączył do AK ostrowskie ogniwa OJN, kórnickie placówki NOB oraz WTOP. Podjął też rozmowy scaleniowe z NOW, które zakończył pozytywnie w 1943. Odbudowywał i kierował w tym czasie Wydziałem BIP oraz Wydziałem V (Łączności) w sztabie Okręgu. Dowodził również IR Ostrów Wlkp. po aresztowaniu kpt. W. Koteckiego. W maju 1943 został awansowany do stopnia kapitana. W czerwcu 1943 przejął dodatkowo obowiązki oficera zrzutowego, organizując akcję zrzutów lotniczych dla Okręgu Poznańskiego AK. Funkcję szefa Wydziału I przekazał por. Zbigniewowi Krzekotowskiemu („Michał”), a sam został p.o. szefem sztabu Okręgu. 15 X 1943, w następstwie prowokacji, został aresztowany przez Gestapo w Poznaniu przy ul. Górna Wilda. W toku długotrwałego i brutalnego śledztwa nie przyznawał się do własnego nazwiska i pełnionych funkcji w AK. Za bohaterską postawę w śledztwie awansowany do stopnia majora. 7 VI 1944 został rozstrzelany w więzieniu policyjnym Gestapo w Żabikowie na podstawie wyroku Policyjnego Sądu Doroznego (*Polizeistandgericht*

STAPO Posen). W działalności konspiracyjnej K. brała udział jego najbliższa rodzina. Funkcję łączników pełnili: żona („Mama”), szwagierka Teresa Musiał („Ewa”) i jej mąż Wiktor.

Odnaczone: Krzyżem Walecznych, pośmiertnie Krzyżem *Virtuti Militari* V klasy, Krzyżem AK i Medalem Wojska czterokrotnie.

Żona Stefania z d. Musiał. Dzieci: Andrzej, Małgorzata.

FAK-V/203, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Kamiński Jerzy

od 1946 **Ścibor Jerzy** (1906 - 1990) ps. „Ścibor”, „Jerzy”, „Fischer”, ofic. rez. WP i AK, działacz org. kombatanckich na emigracji, geograf.

Ur. 7 V w Łodzi, s. Antoniego, urzędnika kolejowego i Marii z d. Franckman. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do Państwowego Gimn. im. Mikołaja Kopernika, gdzie w 1926 zdał egzamin dojrzałości. W l. 1926 - 35 był pracownikiem umysłowym firmy „Elabor” w Łodzi. W 1935 podjął studia na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym UP. Od 1938 był organizatorem muzeum przy Instytucie Ligi Morskiej i Kolonialnej w Warszawie. Po ukończeniu Dyw. Kursu Pchor. został w sierpniu 1939 powołany do 34 pp w Białej Podlaskiej.

We wrześniu 1939, dowodząc plutonem w kompanii ckm, brał udział w walkach pod Cześnikami, gdzie 27 września jego batalion został rozwiązany. Następnie przez Kielce, Częstochowę dotarł do Łodzi. W październiku 1939 nawiązał kontakty konspiracyjne w szpitalach polowych w Żychlinie i Kutnie, potem przybył do Poznania. W początkach grudnia 1939 wyjechał do Warszawy, gdzie wstąpił do SZP. Otrzymał zadanie nawiązania kontaktów z wojskowymi oraz z działaczami harcerskimi w Poznaniu. Na przełomie grudnia 1939 i stycznia 1940 przekraczał nielegalnie granicę pomiędzy Krajem Warty a GG w celach organizacyjnych. Dla potrzeb Dowództwa Głównego SZP. następnie KG ZWZ

pośredniczył w nawiązaniu kontaktów z dowódcami lokalnych organizacji konspiracyjnych w Poznaniu, kontaktując się z kpt. Leonem Kmiotkiem, ppor. Lechem Nowackim, ppor. Tadeuszem Bączkowskim, pchor. c.w. Franciszkiem Firlikiem, por. rez. Stefanem Adamem Schmidtem. Był inicjatorem wystąpienia do komendanta głównego ZWZ o uzgodnienie kandydatury komendanta okręgowego ZWZ w Poznaniu z dowódcami poznańskich organizacji. Wspólnie z ppłkiem Franciszkiem Ratajem i kpt. Jerzym Michalewskim doprowadził do powołania w Poznaniu 5-6 II 1940 komitetu złożonego z 5 dowódców lokalnych organizacji wojskowych, działającego do 6 VI 1940 jako ZWZ, z zachowaniem pełnej autonomii tychże organizacji. Od grudnia 1939 pośredniczył pomiędzy hm Florianem Marciniakiem w Warszawie a hm Franciszkiem Firlikiem w Poznaniu, przewożąc instrukcje i pieniądze. 5/6 VI 1940 organizował przeprowadzenie przez granicę GG komendanta Okręgu Poznańskiego ZWZ płka Rudolfa Ostrihanskiego. Następnie przygotowywał kwatery i lokale konspiracyjne sztabu Okręgu w Poznaniu, współpracując z por. rez. S. A. Schmidtem i innymi działaczami org. „Ojczyzna”. Organizował narady pomiędzy komendantem Okręgu Poznańskiego ZWZ płkiem R. Ostrihanskim a komendantem Okręgu ZWZ Łódź ppłkiem Stanisławem Juszcakiewiczem w sprawie rozgraniczenia struktur organizacyjnych okręgów w rejonie Wielkopolski południowo-wschodniej. Jednocześnie tworzył i kierował Wydziałem Legalizacji Okręgu Poznańskiego ZWZ, włączając do niego Władysława Degórskiego, Marię Robińską, Irenę Śliwicką. Brał także bezpośredni udział w formowaniu komend terytorialnych ZWZ w Poznaniu oraz w Śremie. Nadal też pośredniczył w pracach organizacyjnych SzSz. W czasie dekonspiracji sztabu Okręgu Poznańskiego ZWZ we wrześniu 1941 organizował wyjazd z Poznania płka R. Ostrihanskiego. Następnie powrócił do Poznania celem utrzymania kontaktów organizacyjnych. Ukrywał się w Antoninku. Wobec intensywnego poszukiwania przez Gestapo wyjechał do Łodzi, potem do GG

i został przydzielony do sztabu Obszaru Zachodniego. Współorganizował inspekcję gen. T. Komorowskiego („Korczak”) w Ostrowie Wlkp. 30-31 XII 1941. Od czerwca 1942 został szefem Biura Legalizacji Oddziału I KG AK. Od stycznia 1943 przydzielony do Wydziału Piechoty i Wyszczolenia w Oddziale III sztabu KG AK. W Powstaniu Warszawskim był zastępcą oficera informacyjnego sztabu Powstania. Po kapitulacji przebywał w oflagu Xc w Lubece. Następnie wrócił nielegalnie do kraju, aby z żoną, znowu nielegalnie, przekroczyć granicę pod Szczecinem w drodze do brytyjskiej strefy okupacyjnej w Niemczech.

Od 15 I 1946 służył jako oficer kontraktowy w I Samodzielnej Brygadzie Spadochronowej, będąc redaktorem pisma „Spadochron”. Od 15 VII 1946 w stopniu kapitana wstąpił do I Dywizji Pancerniej gen. Stanisława Maczka. W sierpniu 1947 przeniósł się wraz z żoną do Anglii. W l. 1955 i 1965 był ministrem spraw krajowych w rządzie londyńskim. W 1957 na skutek wylewu krwi do mózgu i długotrwałej choroby wycofał się z życia politycznego. Przeniesiony w stan spoczynku w stopniu majora. Zmarł w Londynie 11 III 1990.

Odznaczony: Krzyżem Walecznych trzykrotnie, Złotym Krzyżem Zasługi z Mieczami, Krzyżem AK, Medalem Wojska czterokrotnie.

Żona Maria z d. Robińska. Dzieci: Jerzy, Andrzej.

SPP Londyn, 3.4.2. Akta osobowe; Zbiory rodzinne Jerzego Ścibora w Londynie.

Marian Woźniak

Kamiński Mieczysław

(1913 - 1944) ps. „Ignac”, n.o. Adam Kwaśniewski, podofic. zaw. WP, ppor. c.w. NOW, NSZ, AK.

Ur. 24 IX w Asterfeld (Niemcy), s. Antoniego i Marii z. d. Grobelniak. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Skalmierzycach Nowych odbył służbę wojskową w 25 pal w Kaliszu. Następnie przeniósł się do Warszawy, gdzie zdał egzamin dojrzałości

i studiował w Akademii Wychowania Fizycznego, którą ukończył w 1939.

Na wojnę powołany do 25 pał w stopniu kpr. pchor. W listopadzie 1939 w Skalmierzcach Nowych zaprzysiężony do OJN przez por. A. Strzelczyka („Kazik”). Od listopada 1940 powołany przez por. M. Kwiatkowskiego do sztabu Okręgu Poznańskiego NOW. We wrześniu 1943 brał udział w Poznaniu w rozmowach scaleniowych NOW z AK. Tworzył w Poznaniu formację Straż Porządkowa, która miała być odpowiednikiem pionu dywersyjnego w AK. Aresztowany przez Gestapo w Poznaniu ok. 12 IX 1943 jako Adam Kwaśniewski. Przechodził ciężkie śledztwo w siedzibie Gestapo, w Forcie VII i w Żabikowie. Latem 1944 w czasie rozprawy przed Policyjnym Sądem Doraźnym (*Polizeistandgericht STAPO Posen*) został rozpoznany pod właściwym nazwiskiem. Skazany na karę śmierci, m.in. za przygotowywanie zamachu na komendanta więzienia policyjnego w Poznaniu Hansa Waltera. Rozstrzelany w Żabikowie 16 VIII 1944. Rodziny nie założył.

FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego;
FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Kancek Franciszek

(1897 - 1942) ps. „Franek”, podofic. rez. WP, czł. NOB.

Ur. 25 XI w Ostrowie Wlkp. Po ukończeniu szkoły powszechnej w 1912 został uczniem kupieckim. W wojsku nie służył. Od 1938 mieszkał w Poznaniu. Pracował jako listonosz, a następnie był robotnikiem budowlanym. Na podstawie nakazu Urzędu Pracy (*Arbeitsamt*) pracował w grupie remontowej niemieckiego zarządu miasta. W sierpniu 1940 Marian Osuch włączył go do NOB. Po złożeniu przysięgi, z czym zwlekał, został zapoznany z magazynem materiałów bojowych, które przechowywano w zabudowaniach Poczty Głównej i w piwnicach przyległych budynków należących do urzędów. Materiałami bojowymi zawiadywał M. Osuch. W razie jego aresztowania. K. miał przejąć

nad nimi pieczę. Został również wprowadzony w plany użycia broni na wypadek wybuchu powstania lub przeprowadzania akcji bojowej. Dorywczo kolportował pismo „Polska Narodowa”. Dysponował też osobistą bronią palną. Aresztowany przez Gestapo 27 V 1941 i osadzony w Domu Żołnierza, a następnie w Forcie VII. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) skazany 17 VIII 1942 na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu 15 IX 1942.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 598;
FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego;
FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Poznań, Akt zgonu P-4051/1942.

Marian Woźniak

Kandziora Roman

(1917 - 1942), podofic. WP, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 20 IV w Lisewie pod Jarocinem, s. Władysława i Kazimierzy z d. Dobrowolska. Do 1936 uczeń Gimn. dra B. Czajkowskiego w Poznaniu, po śmierci ojca przerwał naukę. W 1937 wstąpił do Szkoły Podoficerskiej, którą ukończył w 1939. Uczestnik zajęcia Zaolzia. W 1939 zdał egzamin do Liceum Budowlanego w Poznaniu. W grudniu 1939 wstąpił do WOW, następnie w WOZZ. Zaprzysiężony przez Stefana Czarneckiego. Od lutego 1940 sekcyjny w organizacji. Aresztowany 28 VI 1940 i przewieziony do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza, a następnie osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 23 IV 1941) i Berlin-Neukölln. Zmarł w wyniku obrażeń odniesionych w śledztwie 1 V 1942 w szpitalu więziennym Berlin-Alt Moabit.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 106/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Kantorczyk Zygmunt

(1912 - 1942) ps. „Lis”, ofic. rez. WP i ZWZ, ekonomista.

Ur 10 IV w Odolanowie pow. ostrowski, s. Kazimierza i Cecylii z d. Ratajska. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do Liceum Przemysłowo-Handlowego w Poznaniu, gdzie w 1931 uzyskał świadectwo dojrzałości. W l. 1931 - 35 studiował w WSH w Poznaniu, a od 1933 był również słuchaczem Wyższego Kursu Dziennikarskiego prowadzonego przy WSH. W 1936 podjął pracę w bankowości, pracując początkowo jako urzędnik Polskiej Kasy Oszczędności w Łodzi. Przez jakiś czas, wspólnie z ojcem, prowadził działalność handlową, po czym wrócił do pracy w Narodowym Banku Polskim w Tczewie, gdzie był zatrudniony do wybuchu wojny. Ukończył Szkołę Pchor. Rezerwy Piechoty w Zambrowie i w stopniu ppor. rez. otrzymał przydział do 74 pp.

W 1939 zmobilizowany do Kowla. O udziale w kampanii wrześniowej brak bliższych danych. 17 IX 1939 jego jednostka została rozwiązana. Po powrocie do Poznania pracował początkowo jako kierowca, a następnie jako elektryk w zakładach *Telefunken*. Do pracy konspiracyjnej w ZWZ zaprzysiężony został przez mjr. Szczepana Łukowicza. Do czasu aresztowania pełnił funkcję komendanta Obwodu nr 2 (Śródmieście Północne) w IR Poznań-Miasto. Zajmował się studium dywersji bojowej dla IR. Po raz pierwszy zatrzymany przez Gestapo w lipcu 1941 pod nieokreślonymi bliżej zarzutami; po kilku dniach zwolniony. Ponownie aresztowany 17 IX 1941. Przebywał w więzieniu policyjnym w Forcie VII w Poznaniu, początkowo izolowany od współtowarzyszy, następnie wraz z nimi (od lutego 1942) w celi 65 i 66. Zamordowany przez Gestapo w zbiorowej egzekucji. Znałe są dwie wersje dotyczące daty śmierci: 7 VII 1942 lub (relacja rodzinny) 17 IX 1942.

Żona Waleria z d. Mróz, c. Danuta.

Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Małgorzata Waller

Kapela Bolesław

(1891 - 1942), czł. WOZZ, drukarz-zecer.

Ur. 7 VII w Wągrowcu, s. Ludwika, drukarza i Leokadii z d. Burkiewicz. W 1898 rodzice przenieśli się do Poznania, gdzie ukończył szkołę zawodową jako drukarz-zecer. Praktykę zawodu odbywał w przedsiębiorstwie ojca. Wcielony do armii niemieckiej w l. 1914 - 18 służył jako mechanik na lotnisku Ławica w Poznaniu, gdzie wykradał broń i amunicję dla przygotowywanego powstania. Brał udział w Powstaniu Wielkopolskim. Od 1923 prowadził samodzielnie drukarnię i stemplarnię „L. Kapela” przy ul. Wrocławskiej 18 w Poznaniu. Do wybuchu wojny 1939 pełnił funkcję m.in. prezesa Okręgu Poznańskiego Związku Sokolów Polskich i Korporacji Zakładów Graficznych i Wydawniczych na woj. poznańskie oraz był czł. Komitetu Obywatelskiego do Walki z Bezrobociem.

Nie brał udziału w kampanii wrześniowej, gdyż nie odszukał macierzystej jednostki wojskowej. Po powrocie do Poznania był poszukiwany przez policję niemiecką. W 1940 w baraku przy ul. Sołackiej 28 (obecnie ul. Wojska Polskiego) uruchomił tajną drukarnię i stemplarnię, w której wykonywano pieczęcie i różnego typu dokumenty (głównie dowody tożsamości i przepustki). W skład jego grupy wchodził: mjr Kazimierz Kapela z Koronowa, Leon Markowski, Marian Misiorny i rzeźbiarz Czesław Woźniak. W związku z dekonspiracją WOZZ w listopadzie 1940 został aresztowany przez Gestapo wraz z współpracownikami na terenie zakładu i osadzony w Forcie VII. Na mocy wyroku Sądu Specjalnego (*Sondergericht*) w Poznaniu 21 VIII 1941 skazany na karę 12 lat ciężkiego więzienia. Karę odbywał początkowo w więzieniu w Rawiczu. W grudniu 1941 został przeniesiony do KL Mauthausen, gdzie 30 XII 1942 zginął. Odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi (1937).

Żona Zofia z d. Szews. Dzieci: Czesława, Krystyna, Aleksandra, Eugenia, Gabriela.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Henryk Zimniak

Karolczak Stanisław

(1908 - 1943) ps. „Karol”, ofic. rez. WP i ZWZ, żołnierz WKZO.

Ur. 7 II w Poznaniu, s. Stanisława i Marii z d. Behr. Szkołę powszechną ukończył w Poznaniu, po czym rozpoczął naukę w Państwowej Szkole Budowlanej nr 1 w Poznaniu, gdzie uzyskał tytuł technika budowlanego. Do 1933 studiował w Państwowej Wyższej Szkole Budowy Maszyn. W l. 1933 - 34 ukończył Szkołę Pchor. Rezerwy Piechoty w Śremie, a następnie odbył ćwiczenia w 14 pał w Poznaniu, otrzymując stopień ppor. artylerii.

Na wojnę 1939 nie był zmobilizowany. Od października 1939 został zatrudniony w niemieckim biurze budowlanym przy ul. Podgórznej jako technik budowlany. 11 XI 1940 zaprzysiężony do ZWZ przez por. Czesława Surmę („Blondas”) i przydzielony ppor. Zenonowi Plucińskiemu („Halski”). Organizował wspólnie z Marianem Spychalą pion produkcyjny WKZO w Poznaniu. Kierował tajnymi laboratoriami technicznymi WKZO, produkującymi środki chemiczne niszczące silniki spalinowe, zapalniki z opóźnionym działaniem oraz gwoździe przeciwpożarowe. Aresztowany przez Gestapo 29 IV 1942 przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza i w Forcie VII, nie ujawniając żadnych tajemnic organizacyjnych. 28 XII 1942 skazany przez Policyjny Sąd Doraźny (*Polizeistandgericht STAPO Posen*) na karę śmierci. Stracony 8 I 1943 w Forcie VII. Rodziny nie założył.

FAK-I/5, Wielkopolskie Kierownictwo Związku Odwetu; FAK-V/319, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Karpiak Stefan

(1903 - 1944), czł. PPR.

Ur. 2 IX w Maszkowicach woj. łódzkie, s. Jakuba, robotnika rolnego. Ukończył cztero-klasową szkołę powszechną. W l. 1923 - 40 pracował na oddziale farbiarskim fabryki włókienniczej Schoesera w Ozorkowie pod Łodzią. Należał do aktywnych sympatyków

KPP. Prowadził działalność w klasowych związkach zawodowych przemysłu włókienniczego. W 1940 należał do działającej w Łodzi lewicowej organizacji konspiracyjnej Stowarzyszenie Przyjaciół ZSRR. Na początku 1942 po zamknięciu fabryki Schoesera wywieziony był do Poznania do pracy w DWM (HCP). Tu wstąpił do konspiracyjnej komórki PPR. Sprawował funkcję I sekretarza Komitetu Barakowego PPR na Dębcu. Mieszkanie jego rodziny w Ozorkowie służyło jako schronienie dla łączników poznańskiej organizacji PPR, utrzymujących kontakty z aktywnym łódzkim. Aresztowany w maju 1944 przez Gestapo został stracony 13 VIII 1944 w Żabikowie.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Andrzej Choniawko

Karpik Stanisław

(1903 - 1942), żołnierz NOB i ZWZ, kierowca.

Ur. 10 IV w Owińskach pow. poznański. Mieszkaniec Poznania. Do NOB wstąpił w kwietniu 1940. Zaprzysiężony przez Władysława Palacza. Kierował sekcją organizacyjną na Górczynie. Wiosną 1941 przekazany przez kpt. Wawrzyńca Mazanego („Krüger”) do Obwodu ZWZ Poznań-Łazarz. Aresztowany 23 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Elblągu. Skazany wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 16 VII 1942 na karę śmierci. Stracony 21 VIII 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Karwatka Bogdan

(1916 - 1945) ps. „A-1”, czł. TPOW.

Ur. 9 X w Poznaniu, s. Kazimierza i Zofii z d. Chmielewska. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do Państwowej Szkoły Rzemieślniczo-Handlowej w Poznaniu. W 1935 zdał egzamin czeladniczy w zawodzie

ślusarsko-tokarskim. W 1923 ukończył kurs PW I stopnia. Pracował w zakładach HCP. W listopadzie 1939 przez Mariana Winiewicza („Doktor”) został zaprzysiężony do TPOW i zobowiązany do zorganizowania grupy łączności radiowej. Wraz z bratem Włodzimierzem w mieszkaniu przy ul. Jaśminowej 6 zbudowali dwie radiostacje małego zasięgu, które poddano próbom. Aresztowany przez Gestapo 1 IV 1940. Ciężkie śledztwo przeszedł w siedzibie Gestapo i w Forcie VII, następnie więziony przy ul. Młyńskiej w Poznaniu, we Wronkach i w Berlinie. Skazany przez Trybunał Wojenny Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) w Berlinie 12 X 1940 na 3 lata obostrzonego obozu karnego. Więziony w KL Buchenwald, gdzie zginął w lutym 1945 w nieznanych okolicznościach. Rodziny nie założył.

APP, Strafgefängnis Wronke A 798; Zbiory własne autora w Poznaniu.

Marian Woźniak

Karwatka Włodzimierz

(1923-) ps. „A-2”, „Ox”, junak PW, czł. TPOW, PN i AK.

Ur. 16 VI w Poznaniu, s. Kazimierza i Zofii z d. Chmielewska. Po ukończeniu szkoły powszechnej rozpoczął naukę w Państwowej Szkole Rzemieślniczo-Przemysłowej, przekształconej w Gimn. Mechaniczne. W l. 1938-39 odbył Państwowy Kurs PW I i II stopnia. We wrześniu 1939 czł. Straży Obywatelskiej w Poznaniu. W styczniu 1940 zaprzysiężony do TPOW przez Mariana Winiewicza („Doktor”) i zobowiązany do utworzenia komórki łączności radiowej. Aresztowany przez Gestapo 2 IV 1940. Więziony w Forcie VII, we Wronkach i w więzieniu Berlin-Tögel. 12 X 1940 skazany przez Trybunał Wojenny Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) na 2 lata ciężkiego więzienia. 27 X 1942 po zwolnieniu pracował w Warsztatach Kolejowych w Poznaniu. W listopadzie 1943 wstąpił do PN i po zaprzysiężeniu przez Konrada Nowickiego został skierowany na kurs

młodszych dowódców. Przydzielony do III Rejonu w Obwodzie Śródmieście („Rugia”). Od stycznia 1944 czł. AK w Samodzielnym Obwodzie Poznań. 21-23 II 1945 jako zastępca dowódcy plutonu brał udział w walkach o Cytadelę Poznańską, bez ujawniania swoich związków z AK. Po wojnie pracował jako mechanik w różnych instytucjach użyteczności publicznej. Od 1976 przeszedł na emeryturę.

Odznaczony: Krzyżem Oficerskim i Krzyżem Kawalerskim OOP, Krzyżem AK.

Żona Urszula z d. Lipińska. Dzieci: Lech, Hanna.

FAK-V/412, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Kasprzak Feliks

(1883 - 1972) ps. „Maciej”, „Brulion”, ppor. c.w. ZWZ-AK, dziennikarz, urzędnik państwowy.

Ur. 19 XI w Kwiatkowie pod Ostrowem Wlkp., s. Franciszka, rolnika i Barbary z d. Witkowska. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczył się w gimn. w Ostrowie Wlkp., kończąc je egzaminem dojrzałości w 1906. Następnie odbył studia ekonomiczne i politechniczne w Gdańsku i we Wrocławiu. Już w szkole średniej był działaczem Towarzystwa Tomasza Zana, potem wstąpił do Związku Młodzieży Polskiej „Zet”. Działalność dziennikarską rozpoczął w 1906 w „Gazecie Ostrowskiej”, następnie przeniósł się do Katowic, gdzie w l. 1911-13 był redaktorem naczelnym „Gazety Ludowej”. Wtedy popadł w konflikt z Wojciechem Korfantym, choć nadal nie zrywał kontaktów z ruchem narodowym. Był czł. Ligi Narodowej. W 1914 osiedlił się w Berlinie, gdzie zorganizował Polskie Biuro Prasowe, a nadto do 1919 był naczelnym redaktorem „Dziennika Berlińskiego”. Od 1916 był czł. komitetu, wchodzącego tajnie w skład NRL w Poznaniu jako jego informator z obszaru Prus. Następnie przejął obowiązki naczelnika Wydziału Prasowego Ministerstwa b. Dzielnicy Pruskiej.

Uczestniczył w tajnych przedsięwzięciach informacyjnych Polski w akcjach plebiscytowych na Śląsku, Warmii i na Mazurach. W l. 1922 - 39 pełnił kolejno obowiązki starosty w Kępnie, Krotoszynie i w Gnieźnie. Jako starosta gnieźnieński związał się z tajnymi strukturami ZS.

W 1939 nie został zmobilizowany, choć był powiązany z tajnymi strukturami Oddziału II Sztabu Głównego WP. Ukrywał się w Ostrowie Wlkp., gdzie przez por. Jana Kamińskiego wstąpił do ZWZ. W l. 1940 - 42 wchodził w skład Wydziału I sztabu Okręgu Poznańskiego ZWZ, a od 1942 na polecenie szefa Oddziału I sztabu KG-AK założył Biuro Wojskowe Okręgu Poznańskiego AK. Podlegało mu 6 referatów wojskowych przy poszczególnych IR AK. Zorganizował oddzielny system kwater konspiracyjnych, lokali kontaktowych i samodzielny system łączności konspiracyjnej. Utworzył zawiązki RW w Sycowie, Namysłowie i Oleśnicy oraz w Krzyżu. Aresztowany przez Gestapo 14 IV 1944. Był wówczas fikcyjnie zatrudniony w niemieckiej firmie Erich Neugebauer, a zameldowany w Komorowie pod Mikstatem. W toku śledztwa Gestapo ustaliło, że kierował Biurem Wojskowym. Zarzucano mu także, że legalizował w Ostrowie Wlkp. pobyt pika Henryka Kowalówki. Śledztwo, które w stosunku do K. prowadziło Gestapo w Łodzi, nie zostało zakończone do ewakuacji w 1945. W czasie marszu ewakuacyjnego zbiegł i wrócił do Ostrowa.

W 1945 wstąpił do WSGO „Warta”. Był wielokrotnie aresztowany i przesłuchiwany przez UB i potem zwolniony. Do 1949 zatrudniony w urzędach wojewódzkich w Bydgoszczy i w Poznaniu. W 1949 przeszedł na emeryturę i zamieszkał w Ostrowie Wlkp. Zmarł 2 IX 1972 w Ostrowie Wlkp. i tam został pochowany.

Zona Zofia z d. Bogusławska. Druga żona Maria z d. Jerzykowska primo voto Balcerowa-Przestacka.

Zbiory własne autorów w Poznaniu i w Ostrowie Wlkp.

*Jerzy Pietrzak
Marian Woźniak*

Kaskowiak Czesław

(1923 - 1942), czł. WOW i WOZZ.

Ur. 28 IV w Poznaniu, s. Jana i Zofii z d. Teschner, uczeń Gimn. im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. W listopadzie 1939 zaprzysiężony przez Jana Suchowiaka do WOW, później w WOZZ. Prowadził obserwacje niemieckich urzędów i obiektów wojskowych oraz sporządzał ich plany. Do aresztowania pracował jako elektromonter w ZOO. Aresztowany 30 VII 1940 przewieziony został do Domu Żołnierza, a następnie osadzony w Forcie VII w Poznaniu. W okresie 14 X - 16 XI 1940 pozostawał w dyspozycji sędziego Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (16 XI 1940 - 21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 28 V 1942), Zwickau i Berlin-Alt Moabit. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie skazał go 27 VIII 1942 na karę 4 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach, a od 17 XII 1942 w KL Mauthausen-Gusen, gdzie zmarł 18 XII 1942.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 98/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Kasznica Stanisław Józef Bronisław

(1908 - 1948) ps. „Służa”, „Stanisław”, „Stanisław Wąsacz”, „Bolesławski”, „Wąsal”, „Wąsowski”, „Przepona”, „Maszkowski”, n.o. Stanisław Piotrowski, ofic. rez. WP, ONR-ABC, SCN, NSZ.

Ur. 25 VII we Lwowie, s. Stanisława, prawnika i Amelii z d. Małewska. W 1920 rozpoczął naukę w Gimn. im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu, zdając tam maturę w 1926. Następnie podjął studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP. Dyplom i tytuł magistra prawa otrzymał w 1933. Był czł. Bratniej Pomocy i OWP. W 1934 rozpoczął

działalność w ONR. Służbę wojskową odbył w Szkole Pchor. Artylerii Rezerwy we Włodzimierzu Wołyńskim i 7 Wielkopolskim. Dywizjonie Artylerii Konnej w Poznaniu.

Uczestnik kampanii wrześniowej 1939 w stopniu ppor. rez. W konspiracji należał do Grupy „Szaniec” wywodzącej się ze struktur przedwojennego ONR-ABC. Był czł. Komisariatu Cywilnego. Po utworzeniu NSZ był w strukturach SCN szefem Administracji Ogólnej, od jesieni 1943 czł. Tymczasowej Narodowej Rady Politycznej i Dowództwa NSZ, od lipca 1944 szefem Oddziału Organizacyjnego KG NSZ (części NSZ nie scalonej z AK), we wrześniu 1944 mianowany komendantem Okręgu VIII (Częstochowa) NSZ. Funkcję tę pełnił do stycznia 1945. Był czł. Rady Politycznej NSZ (org. wewnętrzna), Komitetu Wykonawczego i Politycznego, od stycznia do sierpnia 1945 komendantem Inspektoratu Zachód NSZ (org. wewnętrzna), w skład którego wchodził Okręg NSZ Poznań. W tym czasie współpracował z zastępcą komendanta Obszaru Zachodniego org. „NIE”.

W lutym 1945 przybył do Poznania i utworzył organizację wojskową Armia Polska. Na terenie Poznania korzystał z kilku lokali konspiracyjnych, m.in. na ul. Grotgera 2 m. 3, Asnyka 1 m. 3 oraz w Krosinku pod Mosiną. W sierpniu 1945 wszedł w skład Rady Inspektorów. W tym miesiącu został p.o. komendantem głównym NSZ. Od czerwca 1945 był szefem wywiadu. Na przełomie 1945/46 wraz z grupą NSZ (org. wewnętrzna) wszedł w skład NZW. Kilkakrotnie uniknął aresztowania przez UB. Aresztowany 15 II 1947 w Zakopanem przez funkcjonariuszy departamentu III MBP. Torturowany w śledztwie, sądzony od 11 II do 2 III 1948 przez WSR w Warszawie i skazany na karę śmierci. Stracony 12 V 1948 w Warszawie.

Odznaczony: Krzyżem Walecznych dwukrotnie, Krzyżem Narodowego Czynu Zbrojnego, nominowany do Krzyża Virtuti Militari V klasy.

Żona Regina z d. Niedźwiałowska, c. Zofia.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Rafał Sierchula

Kasztelan Zbigniew Leonard

(1910 - 1945) ps. „Kasztan”, „Zbych”, ofic. rez. WP i AK, lekarz.

Ur. 30 X w Kościanie, s. Józefa i Teofili z d. Jarasz. Szkołę powszechną i gimn. ukończył w Kościanie, następnie studiował na Wydziale Lekarskim UP. W 1930 odbył Dyw. Kurs Pchor. 14 DP. Do wybuchu wojny 1939 był lekarzem w Zaniemyślu.

Jesienią 1939 podjął konspiracyjną współpracę z Franciszkiem Unrugiem („Dąb”) w organizowaniu opieki społecznej. W 1942 zaprzysiężony do AK przez por. Alfreda Furmańskiego („Hoffmann”) i przydzielony do sztabu Obwodu AK Środa Wlkp. pod dowództwo ppor. rez. Stefana Zawielaka („Bruk”). W sierpniu 1942 mianowany komendantem Placówki AK Zaniemyśl („Zarośla”). Brał także udział w pracach organizacyjnych IR Środa Wlkp. Aresztowany przez Gestapo 17 IV 1944 w Zaniemyślu. Przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza i w Żabikowie. Jako więzień opiekował się chorymi współtowarzyszami w baraku „H”. Organizował też pocztę grypsową pomiędzy barakami „L”, „K” i „H”. 5 I 1945 wyrokiem Policyjnego Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*) został skazany na karę śmierci. Rozstrzelany na cmentarzu w Żabikowie w zbiorowej egzekucji 20 lub 21 I 1945.

Żona Wanda. Dzieci: Wojciech, Maria, Czesława.

FAK-V/390, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Kaźmierczak Alfons

(1921 - 1944) ps. „Ali”, podofic. AK, czł. SzSz.

Ur. 14 X w Kościanie. Do 1939 czł. ZHP, od 1941 w SzSz. W 1942 zaprzysiężony do AK w Obwodzie Kościan („Koliber”) przez rtm. Leona Ciszaka („Cyril”). Aresztowany przez Gestapo w Poznaniu 15 VII 1944. Po śledztwie w Domu Żołnierza w Żabikowie przewieziony do KL Gross-Rosen, gdzie zmarł 11 XI 1944.

Zbiory prywatne Jerzego Zielonki w Kościanie.

Marian Woźniak

Kaźmierczak Jan

(1920 - 1943), czł. WOW i WOZZ.

Ur. 26 w Poznaniu, s. Bolesława i Marii z d. Krzysztofiak. Do wybuchu wojny 1939 uczeń Liceum Budowlanego, harcerz. W grudniu 1939 zaprzysiężony przez Tadeusza Bestyńskiego do WOW, później w WOZZ w grupie wywiadowczej i kolporterskiej. Aresztowany w masowych aresztowaniach 20 IV 1940. Osadzony najpierw w Forcie VII w Poznaniu, a następnie w KL Dachau i Mauthausen-Gusen, skąd na rozkaz Gestapo w Poznaniu w związku z prowadzonym śledztwem przewieziony do dyspozycji sędziego śledczego i osadzony w lutym 1941 ponownie w Forcie VII w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (15 II 1941 - 21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 28 V 1942), Zwickau, Mürau i we Wrocławiu. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej we Wrocławiu skazał go 4 IX 1942 na karę 6 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniach w Wołowie i Mürau, a od 17 XII 1942 w KL Mauthausen-Gusen, gdzie 30 III 1943 zmarł na gruźlicę.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 106/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Kaźmierczak Jan

(1924 - 1942), czł. TPO CL, robotnik.

Ur. 7 X w Gostyniu. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Gostyniu w 1939 rozpoczął pracę w Hucie Szklanej Gostyń-Piański. Czł. ZHP od 1937. W 1939 w Poznańskim Hufcu PW. Zaprzysiężony do TPO CL przez Mariana Marciniaka w kwietniu 1940. Latem 1940 mianowany dowódcą sekcji organizacyjnej w Gostyniu. Brał też udział w gromadzeniu środków chemicznych do produkcji materiałów wybuchowych. Aresztowany w Gostyniu 12 IV 1941 przez Gestapo z Leszna. Więziony w aresztach policyjnych w Gostyniu, Lesznie i w Rawiczu. Po

zakończeniu śledztwa, które prowadziło Gestapo z Leszna, osadzony w więzieniu w Zwickau. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Zwickau 13 V 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 24 VI 1942 w więzieniu w Dreźnie.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 59/42; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; Zbiory własne autora w Poznaniu.

Marian Woźniak

Kaźmierczak Stefan

(1922 - 1943), czł. WOW i WOZZ.

Ur. 31 VIII w Poznaniu, s. Teofila i Marii z d. Łasińska. Po ukończeniu szkoły powszechnej kontynuował naukę równocześnie w Szkole Zdobniczej i Miejskim Konserwatorium Muzycznym w Poznaniu. Do WOW wstąpił wraz z kuzynem Janem Kaźmierczakiem zwerbowany przez Henryka Szczypkowskiemu w październiku 1939, od marca 1940 w WOZZ jako wywiadowca. Aresztowany 22 VIII 1940. Więzień Fortu VII i więzień Wronki (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942) i Zwickau. Skazany wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 4 IX 1942 na 7 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał najpierw w więzieniu we Wronkach, a od 15 XII 1942 w KL Mauthausen-Gusen, gdzie zmarł na gruźlicę 13 IV 1943.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 98/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Kaźmierczak Wojciech

(1894 - 1943) ps. „Wieczorek”, podfic. zaw. WP, ZWZ-AK, księgowy.

Ur. 13 IV w Mieścisku pow. wągrowiecki, s. Kazimierza i Stanisławy z d. Wieczorek. Brał udział w wojnie 1939 w składzie 17 DP. Po kapitulacji Warszawy zwolniony przez

Niemców powrócił do Gniezna. Zaprzysiężony do ZWZ latem 1941 przez sierż. Kazimierza Koniecznego. Mianowany dowódcą sekcji organizacyjnej w Obwodzie Gniezno-Miasto. Kolportował ulotki i gazetki ZWZ. W maju 1942 mianowany dowódcą plutonu w Placówce „Piotrowo” (rejon kościoła św. Piotra w Gnieźnie). Aresztowany 15 X 1942 przez Gestapo z Inowrocławia. Więziony w Gnieźnie, Inowrocławiu i w Rawiczu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Rawiczu 24 IX 1943 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu w Rawiczu 13 X 1943. Po wojnie ekshumowany i pochowany na cmentarzu w Gnieźnie. Żona Stanisława z d. Wieczorek.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770; FAK-I/1d, IR Gniezno i obwody, Samodzielny Obwód Mogilno; USC Rawicz, Akt zgonu nr 308/1943.

*Maria Rutowska
Marian Woźniak*

Kaźmierski Antoni

(1910-1942) ps. „Dziedzic”, ofic. rez. WP, ofic. pożarnictwa, żołnierz NOB, ZWZ i BCh.

Ur. 3 I w Drzonku pow. śremski, s. Walentego i Anny z d. Talarczyk. Po ukończeniu szkoły powszechnej kontynuował naukę w Gimn. im. J. Wybickiego w Śremie, gdzie w 1929 zdał egzamin dojrzałości. W I. 1929-30 ukończył Szkołę Pchor. Rezerwy Piechoty w Śremie oraz odbył ćwiczenia. W 1931 rozpoczął studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP. W 1934 przeniósł się do Szkoły Pożarnictwa w Bydgoszczy, którą ukończył w 1936. Do wybuchu wojny 1939 był zastępcą komendanta Zawodowej Straży Pożarnej w Bydgoszczy. Brał udział w jej ewakuacji na kresy wschodnie.

W grudniu 1939 wrócił do rodziny w Drzonku. Wraz z rodziną wysiedlony do Lubiatowa pow. śremski. Przez ppor. Edmunda Kamińskiego („Młot”) został zaprzysiężony do NOB w grudniu 1939. W styczniu 1941 wstąpił do ZWZ i został mianowany komendantem placówki NOB i ZWZ w Dols-

ku. Wchodził też w skład sztabu Obwodu ZWZ Śrem jako szef organizacyjny. Jednocześnie utrzymywał ściśle kontakty z konspiracją SL, która uznawała go za komendanta BCh na pow. śremski. Zakładał placówki ZWZ w Dolsku, Drzonku, Mszyczynie i w Studziannej oraz w pow. gostyńskim. Przez cały okres działalności ukrywał się przed policją niemiecką i nie posiadał stałego zatrudnienia. Po wyjeździe ppor. E. Kamińskiego podlegał ppor. Aleksemu Kwaśnemu, kolejnemu dowódcy ZWZ w Śremie. Aresztowany przez Gestapo 13 IX 1941. Był więziony w Domu Żołnierza, w Forcie VII i w więzieniu w Elblągu, gdzie przez Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) został skazany na karę śmierci. Stracony 22 VIII 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; USC Śrem, Akt urodzenia nr 6/1910.

Marian Woźniak

Kaźmierski Edward Stanisław

(1919-1942) ps. „Orkan”, czł. NOB, uczeń gimn.

Ur. 1 X w Poznaniu, s. Wincentego i Władysławy z d. Kaźmierczak. Po ukończeniu szkoły powszechnej był gościem w sklepie dekoracyjnym Jakuba Abramowicza. Od najmłodszych lat czł. Oratorium Salezjańskiego w Poznaniu. Od 1937 zatrudniony w firmie „Brzeski-Auto” przy ul. Dąbrowskiego. Uczestnik pozaszkolnych kursów PW w Poznaniu.

We wrześniu 1939 uczestniczył w demonstracjach młodzieży domagającej się zorganizowania obrony Poznania. Następnie w składzie plutonu PW udał się w kierunku Warszawy. Po zatrzymaniu przez Niemców w Kutnie wrócił do Poznania. Od października 1939 brał udział w zebraniach konspiracyjnych w kościele Salezjanów. Zaprzysiężony do NOB przez Czesława Józwiaka w styczniu 1940. Zajmował się rozpoznaniem wywiadowczym rejonu NOB Poznań-Śródmieście. Utrzymywał też kontakty z Harcerstwem Polskim (17 PDH). Aresztowany przez Ge-

stapo w Poznaniu 23 IX 1940 przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza. Następnie osadzony w Forcie VII, we Wronkach, Berlinie-Neukölln i w Zwickau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Zwickau 31 VII 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony 24 VIII 1942 w więzieniu w Dreźnie.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 113/42; Zbiory prywatne ks. Leona Musielaka w Poznaniu.

Marian Woźniak

Kempa Tadeusz Roman

(1918 - 1945) ps. „Mieczysław”, „Wicher”, „Feniks”, pchor. WP, ppor. AK.

Ur. 31 w Mamliczu pow. szubiński, s. Michała, nauczyciela i Anastazji z d. Szyper. Szkołę powszechną i średnią ukończył w Szubinie. Po odbyciu służby wojskowej w 1938 skończył Dyw. Kurs. Pchor. 17 DP w Gnieźnie.

Kampanię 1939 odbył jako plut. pchor. 54 i 26 pp (obrona Warszawy). Po powrocie z Warszawy ukrywał się w pow. szubińskim, a w 1940 udał się do brata Zbigniewa w Głuszynie (Glausche), gdzie został zatrudniony w mleczarni. Brat działał w lokalnej grupie konspiracyjnej. W 1942 obaj zostali zaprzysiężeni do AK przez por. Kazimierza Kubickiego („Antoni”). W 1943 K. został przydzielony do sztabu Obwodu AK i tworzył struktury w Głuszynie. Był jednocześnie zastępcą komendanta Obwodu, odpowiedzialnym za szkolenie wojskowe żołnierzy AK. Początkowo dowodził też innymi placówkami AK. Mleczarnia w Głuszynie, położona za dawną granicą państwową, umożliwiała mu zorganizowanie sprawnej sieci łączności przez wozaków dowożących mleko z okolicznych wiosek. Na polecenie J. Rabięgi opracowywał obok instrukcji szkoleniowych plany wk powstańczych w rejonach Namysłowa, Sycowa i Oleśnicy. Od 4 VII 1944 był faktycznym komendantem Samodzielnego Obwodu „Reduta”. W związku z wybuchem

Powstania Warszawskiego zarządził 4 VIII 1944 pogotowie powstańcze i utworzył związek Pułku Zapasowego Okręgu Poznańskiego AK. Dowództwo pułku zorganizowano w Głuszynie. Intensywnie uzupełniano stany plutonów szkieletowych, z których część otrzymała uzbrojenie. Pomimo nieotrzymania dalszych instrukcji z Ostrowa Wlkp., K. nie odwołał stanu pogotowia do czasu aresztowania przez Gestapo 24 X 1944. Początkowo był więziony w Wieluniu, potem przekazany Gestapo we Wrocławiu. Przeszedł ciężkie śledztwo. Był wielokrotnie konfrontowany z ponad 800 aresztowanymi żołnierzami AK z Sycowa i Namysłowa, którzy mieli kontakty konspiracyjne z jego bratem Zbigniewem, także aresztowanym (akcja Gestapo lipiec-sierpień 1944 na podstawie list imiennych przekazywanych przez agenta Edmunda Korytnego). Losy Tadeusza i Zbigniewa K. urywają się na śledztwie we Wrocławiu. Istnieje domniemanie, że obaj tam zginęli.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; FAK-V/295, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Kempa Zbigniew

(1913 - 1945), podofic. WP i AK, mistrz mleczarski.

Ur. 9 III w Jacewie pod Inowrocławiem, s. Michała i Anastazji z d. Szyper. Od 1938 pracownik mleczarni w Rychtalu. W 1940 przeniesiony do mleczarni w Głuszynie. W marcu 1942 zaprzysiężony do AK przez por. Kazimierza Kubickiego („Antoni”). Od wiosny 1943 był łącznikiem między placówkami AK Syców i Namysłów. Aresztowany przez Gestapo 24 V 1944. Więziony w Policji Granicznej w Wieluniu, a następnie w Gestapo we Wrocławiu, gdzie prawdopodobnie zginął w styczniu 1945.

FAK-I/1g, Samodzielny Obwód „Reduta”; Zbiory prywatne Stanisława Mielczarka w Poznaniu.

Marian Woźniak

Kędzierski Czesław

(1881 - 1947), literat, dziennikarz, wydawca, prezes Syndykatu Dziennikarzy Wielkopolskich.

Ur. 26 V w Poznaniu, s. Andrzeja i Weroniki (Wiktorii ?) z d. Szmyt. Po ukończeniu szkoły wydziałowej w Poznaniu studiował w Szkole Nauk Politycznych we Lwowie. Praktykował w zawodzie księgarskim w Poznaniu i Lwowie. W 1906 powrócił do Poznania i poświęcił się działalności publicystycznej i literackiej. Zasiadał w redakcjach „Orędownika” i „Kuriera Poznańskiego” (sekretarz redakcji). W l. 1908 - 14 redagował dwutygodnik „Sokół”. Działal w wielu organizacjach społ.-polit. Przed I wojną światową należał do tajnej org. „Ogniwo” w Poznaniu, działał w Związku Młodzieży Polskiej „Zet”, Lidze Narodowej, Obronie Narodowej i Straży Narodowej. Był sekretarzem Związku Sokolnictwa w Niemczech (1908 - 16) i Towarzystwa Dziennikarzy i Literatów (1909 - 18). Wygłaszał okolicznościowe odczyty o polskich pisarzach i bohaterach narodowych. W czasie Powstania Wielkopolskiego redagował dla żołnierzy pismo „Druh”.

W Polsce niepodległej objął stanowisko naczelnika Departamentu Kultury i Sztuki w Ministerstwie b. Dzielnicy Pruskiej (1919 - 20). W 1920 zorganizował Akademię Muzyczną w Poznaniu, przekształconą w Państwowe Konserwatorium Muzyczne. Nadal pracował w „Kurierze Poznańskim” i „Orędowniku”, redagując dodatek „Mój Przyjaciel”. Był współorganizatorem Syndykatu Dziennikarzy Wielkopolskich (od 1936 prezes), sekretarzem TCL (1920 - 32). W czasie zamachu majowego 1926 był czł. Zarządu Wojewódzkiego Organizacji Państwa w Poznaniu, utworzonego przeciw przewrotowi Piłsudskiego. W Poznańskim Radio występował z popularnymi audycjami dla dzieci jako Wujek Czesio. Był autorem 19 książek dla dzieci i przekładów z literatury. Opublikował też *Srebrną księgę sokolstwa poznańskiego* i *Historię Teatru Polskiego w Poznaniu (1875 - 1925)*.

W czasie okupacji wysiedlony z Poznania zamieszkał w Warszawie. Na początku 1940 uformowało się tam tajne kierownictwo

(Komisja 7) podziemnego ruchu dziennikarskiego. W jego skład wszedł K. jako prezes Syndykatu Dziennikarzy Wielkopolskich. Komisja 7 decydowała o wszystkich sprawach dotyczących dziennikarzy w okresie okupacji. Działała ona do Powstania Warszawskiego. Komisja 7 zaaprobowwała powołane w 1942 Wyższe Kursy Dziennikarskie, w których uczestniczyło 40 osób (organizował je H. Śmigieński, a program opracował T. Kraszewski). Informował środowisko dziennikarskie o zamiarach redakcji „Nowego Kuriera Warszawskiego” i nastrojach zatrudnionych tam pracowników. W Warszawie pracował w Spółdzielni „Zlecenie” założonej dla wspomaganiania dziennikarzy w trudnej sytuacji finansowej i represjonowanych przez okupanta.

W 1945 powrócił do Poznania i działał w Związku Zawodowym Dziennikarzy i Literatów. Zmarł 16 I 1947 w Poznaniu i pochowany został na cmentarzu Jeżyckim.

Żona Walentyna z d. Tadrzyńska. Dzieci: Aleksandra, Irena, Maria i Bogdan.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Zygmunt Kaczmarek

Kędzierski Władysław

(1898 - 1955) ps. „Szach”, „Lech II”, chorąży WP, ppor. ZWZ-AK.

Ur. 26 VIII w Tyblach pod Wieluniem, s. Jana, młynarza i Marianny z d. Chytra. W 1919 odbył zasadniczą służbę wojskową w 29 baonie saperów w Wilnie, z którym uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej 1919-21. Po zakończeniu wojny w stopniu sierżanta pozostał w WP. Ukończył zaocznie szkołę średnią w Białymstoku. W 1928 przeniesiony został do 7 psap w Poznaniu, potem w 56 pp w Krotoszynie z przydziałem służbowym do pracy w administracji wojskowej. W 1936 ukończył Dyw. Kurs Pchor. 25 DP w Szczypiornie pod Kaliszem, awansując do stopnia chorążego.

W końcu sierpnia 1939 wyjeżdżał w misjach wojskowych m.in. do Kielc, Warszawy, Radomia i Lublina, gdzie zastał go wybuch

wojny. Dostał się do niewoli radzieckiej i osadzony w obozie jenieckim w Starobielsku. 27 IX 1939 został przekazany Niemcom i przewieziony do obozu przejściowego w Radomiu, a stąd z transportem jeńców do Sankt Anton w Austrii. Symulując choroby, uznany za niezdolnego do pracy, został w 1940 przewieziony do obozu przejściowego w Ostrzeszowie. Stąd wkrótce zwolniony powrócił w polowie 1940 do Krotoszyna, gdzie podjął pracę w Przedsiębiorstwie Budowy Studni Głębiny. W tym samym czasie zaprzysiężony do ZWZ. Wszedł w skład sztabu Obwodu Krotoszyn, z ramienia którego zajmował się zbieraniem i magazynowaniem broni oraz pieniędzy, jak i przewożeniem do Wrocławia ulotek drukowanych w Roszkach pod Krotoszyń. Organizator i dowódca OP. W styczniu 1944 uwięziony wraz z rodziną, ale nie zdekonspirowany został zwolniony w kwietniu tego roku. Uczestniczył nadal w konspiracji, utrzymując kontakty z Ostrowem Wlkp., Łodzią i Poznaniem. 14 VII 1944 uniknął aresztowania, które objęły członków AK w Krotoszyń. Zdekonspirowany ukrywał się, nie przerywając przygotowań do realizacji Planu „Burza” w Obwodzie Krotoszyn. W styczniu 1945 przystąpił do odtwarzania sił zbrojnych w Krotoszyń jako ochotniczej obrony miasta. Zorganizował zbrojną grupę ok. 80 osób, składającą się z resztki ocalałych od aresztowań członków AK i ochotników oraz Junackiej Drużyny Gońców. Grupa ta pod Bładkami ostrzelała cofające się od strony Ostrowa oddziały niemieckie. Po wejściu wojsk radzieckich do Krotoszyna uznany za komendanta Garnizonu Krotoszyn oraz pierwszym po wojnie komendantem MO w Krotoszyń.

W maju 1945 wstąpił do WSGO „Warta” w Obwodzie Krotoszyn. Aresztowany przez UB 9 IX 1945 w Krotoszyń zbiegł 15 X 1945 do Łęborka, gdzie pod przybranym nazwiskiem Wojciech Adamczak pracował jako księgowy w Państwowej Fabryce Mebli. Korzystając z amnestii, ujawnił się w Urzędzie Bezpieczeństwa dla m. Warszawy w kwietniu 1947. We wrześniu 1947 aresztowany w Krotoszyń i po przewiezieniu do Poznania sądzony przez WSR. W lutym 1948 skazany został na 5 lat więzienia oraz utratę

wszelkich praw i całego mienia. W uzasadnieniu sąd orzekł, że amnestia nie obejmuje skazanego jako b. komendanta MO. Ułaskawiony przez Bolesława Bieruta. Po zwolnieniu z więzienia zamieszkał wraz z rodziną w Pruszczu Gdańskim i pracował jako kierownik Wytwórni Wód Gazowanych i Piwa. Zmarł 2 I 1955. Został pochowany w Bydgoszczy na Bielawach.

Odnaczone: Krzyżem *Virtuti Militari* V klasy, Krzyżem *Walecznych* dwukrotnie, Medalem „Polska swemu obrońcy”. Medalem X-lecia RP, Medalem „Za X-letnią służbę wojskową”, Medalem „Za XX-letnią służbę”.

Żona Zofia z d. Galusik. Dzieci: Krystyna, Dobrochna.

FAK-V/224, Akta osobowe.

Daniel Szczepaniak
Marian Woźniak

Kęsy Franciszek

(1920 - 1942) ps. „Sęp”, junak PW, czł. NOB.

Ur. 13 XI w Berlinie, s. Stanisława i Anny z d. Pieczka. Od 1921 wraz z rodzicami osiedlił się w Poznaniu. Po ukończeniu szkoły powszechnej nosił się z zamiarem wstąpienia do Niższego Seminarium Duchownego w Łądzie. Czł. Oratorium Salezjańskiego w Poznaniu. W okresie okupacji pracował jako malarz w firmie Henfflera. Od jesieni 1939 brał udział w konspiracyjnych spotkaniach u księży salezjanów oraz w kaplicy *Sióstr Miłosierdzia* przy placu Nowomiejskim w Poznaniu. Zaprzysiężony do NOB przez Czesława Józwiaka. Brał udział w rozpoznaniu wywiadowczym Obwodu NOB Poznań-Śródmieście oraz w kolportowaniu „Polski Narodowej”. Aresztowany przez Gestapo w Poznaniu 23 IX 1940. Po śledztwie osadzony w Forcie VII, we Wronkach, Berlinie-Neukölln i w Zwickau, gdzie Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej 31 VII 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony w więzieniu w Dreźnie 24 VIII 1942. Rodziny nie założył.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 113/42; Zbiory prywatne ks. Leona Musielaka w Poznaniu.

Marian Woźniak

Kielczewska Maria

(1906 - 1980), czł. org. „Ojczyzna”, geograf.

Ur. 30 VIII w Środzie Wlkp., c. Zdzisława, kupca i Katarzyny Walerii z d. Hoffmann. Uczęszczała do szkoły Sióstr Urszulanek w Lubomierzu (Sudety), a następnie do Gimn. im. Dąbrowski w Poznaniu, gdzie uzyskała świadectwo dojrzałości. W l. 1925 - 29 studiowała geografię na UP. Po studiach podjęła pracę jako nauczycielka w szkołach średnich Poznania. W 1932 uzyskała stopień naukowy doktora i została asystentką przy Katedrze Geografii UP, kierowanej przez prof. Stanisława Pawłowskiego.

We wrześniu 1939 jako sanitariuszka PCK uczestniczyła w walkach na terenie Puszczy Kampinoskiej. W 1940 znalazła się w Warszawie, gdzie wkrótce nawiązała kontakt z prof. Zygmuntem Wojciechowskim, wokół którego skupiło się grono osób studiujących szeroko pojętą problematykę tzw. wówczas ziem postulowanych. Ukonstytuowało się ono 22 VI 1941 w mieszkaniu K. przy Al. Niepodległości 161, tworząc – przy poparciu Głównej Delegatury Rządu RP dla ziem polskich wcielonych do Rzeszy – Studium Zachodnie działające w ramach org. „Ojczyzna”. Do zadań Studium należało przygotowanie, z myślą o powojennej konferencji pokojowej, naukowo uzasadnionych postulatów zmiany przyszłej granicy zachodniej Polski, a także dokumentowanie zbrodni niemieckich popełnionych w Polsce. Archiwum Studium Zachodniego ukryto w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie oraz umieszczono tam pracownię kartograficzną, którą kierowała K. W pracowni tej przygotowane zostały m.in. mapy do wydanych przez „Ojczyznę” w l. 1942 - 44 w ramach Biblioteki Ziem Zachodnich trzech tomików z serii „Ziemie Powracające. Obraz geograficzno-gospodarczy”. Materiały Studium Zachodniego stały się podstawą programu „Ojczyzny” w tych kwestiach. Stanowiły też materiał do opracowanej przez K. (przy współpracy A. Grodka) popularnonaukowej pracy *Odra-Nisa, najlepsza granica Polski*, wydanej przez Instytut Zachodni w listopadzie 1945. K. uczestniczyła też w tajnym nauczaniu oraz wykładała na tajnych Wyższych Kursach

Dziennikarskich zorganizowanych w Warszawie z inicjatywy konspiracyjnego Zrzeszenia Dziennikarzy Ziem Zachodnich, związanego z org. „Ojczyzna”.

Po Powstaniu Warszawskim i ucieczce z obozu w Pruszkowie pod Warszawą znalazła się w Milanówku, gdzie brała udział w dyskusjach kierownictwa „Ojczyzny” na temat programu i strategii organizacji w końcowym okresie wojny. Dyskusje te dotyczyły także przyszłych losów Studium Zachodniego. Na zebraniu Studium w grudniu 1944 postanowiono powołać Instytut Zachodni. Po jego powstaniu K. pełniła w nim m.in. funkcję wicedyrektora i sekretarza Kuratorium (1953, 1954). Pracowała również na UMK w Toruniu, kierując Katedrą Antropogeografii, następnie geografii ekonomicznej, była także kierownikiem Katedry Geografii Ekonomicznej Akademii Nauk Politycznych, a od listopada 1953 — kierownikiem Zakładu Geografii Ekonomicznej w Instytucie Geografii PAN w Warszawie. Później, aż do emerytury (1977), kierowała Zakładem Geografii Osadnictwa i Ludności Instytutu Geografii PAN. W 1964 otrzymała tytuł prof. zwyczajnego. Dorobek naukowy K. obejmuje ponad 150 pozycji. W l. 1946 - 49 była czł. Rady Naukowej w Ministerstwie Ziem Odzyskanych. Członek towarzystw naukowych, m.in. PTE, honorowym Societa Geografica Italiana. Zmarła 13 XII 1980. Odznaczona Krzyżem OOP.

28 XII 1946 wyszła za mąż za Stanisława Zalewskiego, s. Andrzej.

Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Aleksandra Pietrowicz

Kielczewski Czesław

(1912 - 1942) ps. „Rybak”, czł. org. „Ojczyzna”, harcerz, prawnik.

Ur. 15 VII w Poznaniu, s. Teofila i Pauliny z d. Wolańska. W 1932 ukończył Gimn. im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, a w 1936 studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP. Później pracował jako aplikant sądowy w Okręgowym Sądzie Apelacyjnym

w Poznaniu. Harcerz 16 PDH im. gen. Józefa Bema, następnie drużynowy 17 PDH im. gen. Dezyderego Chłapowskiego; phm.

Od października 1939 czł. org. „Ojczyzna”, od lutego do czerwca 1940 czł. OWH. Uczestniczył w redagowaniu i kolportowaniu biuletynów, zawierających informacje z nasłuchów zagranicznych stacji radiowych. Biuletyny te były przeznaczone dla członków kierownictwa „Ojczyzny”, a później również dla władz Głównej Delegatury Rządu RP dla ziem polskich wcielonych do Rzeszy. Wraz z Kyrilem Sosnowskim, Edwardem Piszczem i Czesławem Piskorskim redagował pismo „Polska” (ukazywało się ono prawdopodobnie od przełomu listopada i grudnia 1939 aż do aresztowania K.). Przy pomocy harcerzy z 16 PDH (Mariana Marcinkowskiego, Jerzego Schmidta, Czesława Paryska i Bogdana Remleina) zorganizował powielarnię i kolportaż tego pisma. Wraz z K. Sosnowskim utworzył dział dokumentacyjny „Ojczyzny”, którego zadaniem było gromadzenie informacji o położeniu ludności polskiej na ziemiach wcielonych do Rzeszy. Zebrany materiał dokumentacyjny był podstawą do opracowywanych raportów sytuacyjnych z tych obszarów, kierowanych do władz polskich na emigracji, Watykanu (o położeniu duchowieństwa i Kościoła), a także do konspiracyjnych władz polskich cywilnych i wojskowych w Warszawie. K. był również organizatorem archiwum „Ojczyzny”, które z czasem stało się też archiwum Głównej Delegatury Rządu RP dla ziem polskich wcielonych do Rzeszy. Część archiwum w 1942 wpadła w ręce Gestapo w związku z aresztowaniami czł. „Ojczyzny” i Głównej Delegatury. W 1940 z ramienia org. „Ojczyzna” współtworzył Biuro Głównej Delegatury Rządu w Poznaniu, zajmując się m.in. organizacją Wydziału Dokumentacji i Propagandy. Był zastępcą kierownika tego Wydziału K. Sosnowskiego, a po jego wysiedleniu do GG samodzielnie kierował Wydziałem aż do swego aresztowania. W latach okupacji był zatrudniony jako stolarz. Aresztowany przypuszczalnie między 6 a 9 I 1942 więziony był początkowo w Domu Żołnierza i tam przesłuchiwany. W końcu marca 1942 został

osadzony w Forcie VII (kolejno w celach 59, 19 i 24), a 7 VII 1942 wywieziony z Fortu VII i rozstrzelany w grupie przywódców Głównej Delegatury w Poznaniu i komendy ZWZ w lasach pod Poznaniem.

IZ Dok-II/356, 364; IZ Dok-III/90; Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Aleksandra Pietrowicz

Kierończyk Edward

(1921 - 1943) ps. „Kier”, czł. WOW-WOZZ.

Ur. 8 IX w Poznaniu. W grudniu 1939 zaprzysiężony do WOW przez Zdzisława Drewniaka. Następnie czł. WOZZ. Wykonywał zadania sabotażowe i wywiadowcze. Aresztowany 22 VIII 1940 przewieziony został do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza, a potem osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 23 IV 1941), Berlin-Neukölln (23 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Wrocław. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej we Wrocławiu 5 IX 1942 skazał go na 5 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał m.in. w KL Mauthausen-Gusen, gdzie na przełomie lat 1943/44 został zamordowany.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 111/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-X/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Kierończyk Stanisław

(1903 - 1941), czł. NOB, kowal.

Ur. 12 IV w Piekarach pow. poznański. Mieszkaniec Żabikowa pow. poznański. Zaprzysiężony do NOB przez Antoniego Latanowicza i włączony do sekcji organizacyjnej w Żabikowie. Kolporter gazetki „Polska Narodowa” i organizator akcji pomocy społecznej. Aresztowany 20 II 1941 i osadzony w Domu Żołnierza i w Forcie VII. Następnie

więziony we Wronkach. Zmarł podczas śledztwa 15 XII 1941 w więzieniu we Wronkach.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 596.

Marian Woźniak

Kierownictwo Dywersji (Kedyw)

Nazwa komórki sztabowej, której celem było przygotowywanie, koordynowanie i wykonywanie zadań bojowych, jednocześnie kryptonim oddziałów walki bieżącej, dywersji bojowej oraz dywersji psychologicznej. W Okręgu Poznańskim AK działalność taką do 1942 prowadziło WKZO. W połowie 1943 utworzono w sztabie Okręgu komórkę inspekcyjną Kedywu. Podlegał jej pluton dyspozycyjny oraz 2-3-osobowe patrole likwidacyjne tworzone przy 8 komendach obwodów. W l. 1943 - 45 funkcje inspektorów Kedywu pełnili ppor. Jerzy Sobczak („Ekiert”) i ppor. c.w. Władysław Urban („Żbik”).

FAK-I/5, Wielkopolskie Kierownictwo Związku Odwetu; M. Woźniak: *Poznański Okręg Związku Walki Zbrojnej — Armii Krajowej. (Zarys struktury organizacyjnej)*. Londyn 1987 mps w SPP.

Marian Woźniak

Kieszczyński Jerzy Seweryn

(1911 - 1964) ps. „Lech”, „Lech I”, ofic. rez. WP i AK.

Ur. 22 XII w Kaliszu, s. Eugeniusza, kupca i Heleny z d. Kurdwanowska. W 1914 wyjechał wraz z rodzicami do Rosji, skąd powrócił do Polski w 1920. W Poznaniu ukończył szkołę powszechną, a następnie kontynuował naukę w Państwowym Gimn. im. Ignacego Paderewskiego. W 1928 przeniósł się do Szkoły Rolniczej w Sobieszynie, w l. 1930 - 33 praktykował w dobrach ziemskich w Orłowie pod Krasnymstawem. Po ukończeniu Dyw. Kurs Pchor. 14 DP odbył w 1934 służbę wojskową w 57 pp w Poznaniu. W l. 1935 - 39 był rządcą i adminis-

tratorem majątku Zimnowoda pod Gostyniem.

31 VIII 1939 zmobilizowany do 58 pp brał udział w walkach nad Bzurą i w obronie Warszawy. Do Poznania wrócił w początkach października 1939 i pracował jako robotnik w browarze Huggera. W 1942 skierowany przez *Arbeitsamt* do firmy *Telefunken*. W początkach 1942 został przez sierż. Antoniego Walorego zaprzysiężony do NOW, a następnie związał się z AK. Utrzymywał kontakty z dowódcą plutonu AK w tych zakładach sierż. Józefem Kozyrowskim („Rawka”) oraz z por. rez. Alfonsem Jernasem („Ala”). W początkach 1944 otrzymał zadania związane z organizacją zawiązku sztabu 58 pp AK, ograniczające się do ewidencjonowania podoficerów i oficerów tego pułku. W końcu 1944 skupił wokół siebie ponad 30 żołnierzy. W grudniu 1944 nawiązał kontakty z dowódcą zawiązku organizacyjnego 7 psk w Poznaniu ppor. Mieczysławem Patzerem („Lech II”). W początkach lutego 1945 z ramienia Okręgu Poznańskiego AK brał udział w rozmowach ze sztabem radzieckim gen. Bakanowa w Poznaniu dla uzyskania zgody na organizowanie polskich oddziałów do walki z Niemcami. Był organizatorem i dowódcą oddziału bojowego mobilizowanego z 19/20 II 1945. Wobec władz radzieckich nie ujawniał powiązań z AK. Oddział został przerwany nocą 20 II 1945 w rejon walk o Cytadelę Poznańską od strony ul. Garbary. Na wniosek K. przyjął nazwę I Polskiej Kompanii Szturmowej, biorąc udział w decydującym szturmie na Cytadelę z 22/23 II 1945. Główne straty poniosła ona na skutek niecelnego ostrzału radzieckiej artylerii. Bezpośrednio po walce radzieckie władze wojskowe nakazały K. opuszczenie terenu walk i uniemożliwily mu poszukiwanie rannych i poległych. 1 III 1945, na podstawie specjalnego zezwolenia, utworzył grupę, która poszukiwała na Cyta-deli poległych i organizowała ich pogrzeby w rejonie przylegającym do UP.

15 III 1945, nie ujawniając działalności konspiracyjnej, podjął starania o zatrudnienie cywilne. 17 III 1945 został rządcą majątku Szoldry w pow. śremskim. Jednocześnie wstąpił do PSL. Wobec kilkakrotnych za-

trzymań przez UB przeniósł się do majątku Trześniów pod Rzepinem, a od 1 VII 1948 został administratorem PGR Zespół Ramty pod Olsztynem. W październiku 1949 został aresztowany przez WUBP pod zarzutem sabotażowych podpażeń wiejskich obiektów gospodarczych. W 11-miesięcznym śledztwie starano się wykazać, iż popełnił przestępstwa gospodarcze. 13 IX 1950 Sąd Apelacyjny w Olsztynie uniewinnił go. Starania o odszkodowanie z tytułu bezprawnego pozbawienia wolności nie dały wyników, przy czym Sąd Najwyższy przyjął w uzasadnieniu z 2 VI 1952, że pozbawienie wolności na polecenie WUBP w Olsztynie było bezprawne. W czasie pobytu w aresztach i więzieniach K. nabawił się choroby płuc, która doprowadziła go do zgonu 25 III 1964. Został pochowany na cmentarzu komunalnym w Olsztynie. Odznaczeń nie posiadał.

Żona Maria z d. Nowak zmarła w 1940. Małżeństwo było bezdzietne. W 1945 ożenił się ponownie z Marią z d. Kunkiel i przysposobił troje dzieci: Waldemara, Ewę, Andrzeja.

FAK-V/272, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Kin Roman

(1904 - 1970) ps. „Cichy”, działacz ZPR, ofic. c.w. AK, urzędnik państwowy.

Ur. 25 XII w Adamowie pod Koninem, s. Feliksa, rolnika i Bronisławy z d. Andrzejewskiej. Po ukończeniu szkoły prywatnej zapisał się do Państwowego Gimn. w Koninie, otrzymując tzw. małą maturę. W l. 1927 - 28 odbył obowiązkową służbę wojskową w 63 pp w Toruniu, po czym został zatrudniony jako sekretarz gminny w Kazimierzu Biskupim.

We wrześniu 1939 zmobilizowany do 25 pal. Odbił szlak bojowy nad Bzurą i w obronie Warszawy. Po zwolnieniu z internowania wrócił do Kazimierza Biskupiego i nadal pracował w gminie. Już w październiku 1939 nawiązał kontakty konspiracyjne z KOPol. z Kutna i z NOB w Poznaniu. 12 XII 1939

został zaprzysiężony przez por. Władysława Pawłaka („Dan”) do SZP i mianowany komendantem placówki, która nie posiadała łączności z właściwą Komendą Obwodu Konin. Wspólnie z Walentym Orchowskim zorganizował punkt nasłuchu radiowego w Daninowie, a następnie współdziałał w druku ulotek konspiracyjnych. Nadal utrzymywał kontakt z łącznikiem NOB z Poznania plut. Nikodemem Pałasikiem i zajmował się kolportowaniem gazetki NOB. W 1941 wspólnie z W. Orchowskim organizował magazyn broni w Lesie Kaźmierskim (pod Kazimierzem Biskupim). Wykorzystując swoje zatrudnienie w Urzędzie Gminnym, wystawiał dokumenty umożliwiające ukrywanie się i przerzut do GG osób zagrożonych aresztowaniem. Nieprzerwanie dążył do podporządkowania konspiracji konińskiej Okręgowi Poznańskiemu ZWZ. Ostrożność w działaniu i umiejętne realizowanie zadań konspiracyjnych sprawiły, że podczas dekonspiracji IR Kalisz, któremu podlegał od 1942, znalazł się poza zasięgiem podejrzeń Gestapo. Przez kilka tygodni w 1942 ukrywał por. Władysława Pawłaka, przejmując następnie od niego agendy całego Obwodu Konin. W 1943 pełnił nieformalnie obowiązki komendanta Obwodu Konin („Grzywa”). Brał udział w organizowaniu IR Koło, a następnie IR Konin-Turek („Plebanią”). Kontakty z Okręgiem Poznańskim AK utrzymywał głównie przez działaczy NOW. W czasie Powstania Warszawskiego, wspólnie ze swoim zastępcą plut. Kazimierzem Drzewieckim („Orzeł”), organizował grupy sabotażowe, które rozkręcały szyny kolejowe na szlaku kolejowym do Warszawy. Wyniki tych akcji nie są znane.

W 1945 brał udział w odbudowie administracji państwowej w pow. konińskim. W kwietniu 1945 włączył się do konspiracyjnej organizacji lokalnej, która połączyła się z OP „Huragan”. Aresztowany przez UB wyrokiem WSR w Poznaniu skazany został na 4 lata więzienia. W 1947 zwolniony po amnestii wyjechał do Złotoryi, gdzie podjął pracę w Urzędzie Miejskim. W l. 1952 - 70 był księgowym w Miejskim Przedsiębiorstwie Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej w Złotoryi. Zmarł nagle 10 II

1970. Odznaczony Krzyżem AK i Medalem Wojska czterokrotnie.

Żona Bronisława z d. Wapniarska. Dzieci: Wanda, Wojciech, Maria, Irena.

FAK-R/141, Powojenne organizacje antykomunistyczne; USC Kazimierz Biskupi Akt urodzenia nr 10/1904; USC Wrocław, Akt zgonu nr 537/1970.

Marian Woźniak

Kiszka Marian

(1921 - 1942) ps. „Cynk”, czł. NOB, uczeń gimn.

Ur. 16 VII w Pobiedziskach pod Poznaniem, s. Franciszka i Franciszki z d. Woźniak. Do wybuchu wojny 1939 uczeń gimn. Uczestnik Państwowego Kursu PW I stopnia. Zaprzysiężony do NOB przez Czesława Józwiaka. Brał udział w rozpoznaniu wywiadowczym Obwodu NOB Poznań-Śródmieście. Lokalizował na planach Poznania skupiska Niemców i obiekty militarne. Utrzymywał kontakty z HP. Aresztowany przez Gestapo we wrześniu 1940. Po ciężkim śledztwie osadzony w Forcie VII, we Wronkach, Berlinie-Neukölln i w Zwickau, gdzie Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej 31 VII 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony w więzieniu w Dreźnie 24 VIII 1942.

FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; USC Pobiedziska, Akt urodzenia nr 116/1921; Zbiory własne autorki w Luboniu.

*Lubomira Broniarz-Press
Marian Woźniak*

Klemczak Józef

(1901 - 1942) ps. „Łopata”, czł. NOB, robotnik.

Ur. 1 III w Chocieborowicach pow. gostyński. Po ukończeniu szkoły powszechnej pracował jako robotnik. Następnie przeniósł się z rodzicami do Poznania, gdzie pracował jako palacz w kotłowni Poczty Głównej. Zaprzysiężony do NOB przez Jana Szymańskiego („Goyf”). Zapoznany przez Mariana

Osucha z materiałami bojowymi NOB i przeszkolony przez niego w ich wykorzystaniu. Aresztowany przez Gestapo 1 IX 1941. Więziony w Domu Żołnierza, w Forcie VII i w więzieniu przy ul. Młyńskiej. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 17 VIII 1942 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu 15 IX 1942.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 598; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Poznań, Akt zgonu P-4052/1942.

Marian Woźniak

Klichowska Maria Elżbieta

z d. Gliszczyńska (1897 - 1942) ps. „Czerska”, czł. ZWZ.

Ur. 2 VII w Swornigaciach pow. chojnicki, c. Franciszka, działaczka SN i Marianny z d. Bruska. Szkołę powszechną ukończyła w Czersku. Po wyjściu za mąż za Bolesława Klichowskiego w 1922 przeprowadziła się do Poznania, gdzie wspólnie prowadzili zakład krawiecki. W 1941 zaprzysiężona do ZWZ przez Michalinę Gorczycę, z przydziałem do sekcji, która udzielała pomocy jeńcom angielskim i organizowała ucieczki z niemieckich obozów jenieckich (akcja „Dorsze”). Pośredniczyła w łączności pomiędzy ppor. Witoldem Verbno Łaszczyńskim („Doktor”) a Bolesławem Kierczyńskim („Sława”), który prowadził komórkę przerzutową do GG. Aresztowana przez Abwehrę i przekazana do dyspozycji Gestapo w Poznaniu 27 II 1942. Przeszła ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza, usiłując ratować syna Zbigniewa. 13 VII 1942 Sąd Specjalny (*Sondergericht*) skazał ją na karę śmierci. Stracona w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu 15 XII 1942.

Mąż Bolesław. Dzieci: Zbigniew, Zygmunt.

OKBZPNIPN Poznań, Sondergericht Posen sygn. Sd. 4 153/42; USC Poznań, Akt zgonu P-167/1942; Zbiory prywatne Edmunda Odorkiewicza w Katowicach.

Marian Woźniak

Klichowski Zbigniew

(1926 -) ps. „Zbinio”, żołnierz ZWZ, elektryk.

Ur. 17 III w Poznaniu, s. Bolesława i Marii z d. Gliszczyńska. Po skończeniu szkoły powszechnej uczył się zawodu, a tuż przed wojną był uczniem gimn. Urząd Pracy (*Arbeitsamt*) skierował go w 1940 do pracy w firmie „Elektrona”, która dokonywała remontów instalacji elektrycznych w fortach poznańskich. Na przełomie kwietnia i maja 1941, w czasie prac prowadzonych wspólnie z Bronisławem Sobkowiakiem w Forcie VIII w Poznaniu, zwrócił się do nich o pomoc jeniec brytyjski kpt. Hanken. Po upewnieniu się, że są Polakami, prosił o kontakt z organizacją podziemną oraz o dostarczenie planów Poznania, barwników do tkanin i przygotowanie miejsc ukrycia po ucieczce. K., nie mający kontaktów z konspiracją, zwrócił się do znanej mu żony oficera WP Michałiny Gorczykowej, a ta po uzgodnieniu z Witoldem Verbno Łaszczyńskim („Doktor”) włączyła go do ZWZ, nie odbierając przysięgi. W sprawę wtajemniczonego Bolesława Kierczyńskiego („Sława”). Jako punkty kontaktowe dla Anglików ustalono początkowo mieszkanie Klichowskich przy ul. Słowackiego 10 i mieszkanie M. Gorczykowej przy ul. Kanałowej 7. Kontakt z jeńcami utrzymywał K. Po ucieczce jeńców zaszła potrzeba zorganizowania dalszych melin lokalowych. Włączono wtedy w akcję Irenę Markiewicz („Irga”), która udostępniła swoje mieszkanie przy ul. Garbary 18. Spodziewane następne ucieczki Anglików zmuszały do organizowania nowych lokali. W tej sytuacji K. został zaprzysiężony i pełnił funkcję łącznika. 21 II 1942 został aresztowany wraz z bratem Zygmuntem. W śledztwie zaprzeczał wszelkim kontaktom z akcją „Dorsze”. Nikt go nie obciążał. 13 VII 1942 Sąd Specjalny w Poznaniu (*Sondergericht*) skazał go na 6 lat obostrzonego obozu karnego. Po wojnie wrócił do Poznania.

Zbiory prywatne Edmunda Odorkiewicza w Katowicach.

Marian Woźniak

Klinik Edward

(1919 - 1942) ps. „Żak”, czł. NOB, uczeń gimn.

Ur. 21 VII w Poznaniu, s. Wojciecha i Anastazji z d. Schreiber. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczył się w l. 1936-37 w Gimn. Salezjańskim w Oświęcimiu, a potem w Gimn. im. Bergera, w którym zdał egzamin dojrzałości w 1939. Absolwent Państwowego Kursu PW I stopnia. We wrześniu 1939 uczestnik marszu kolumny młodzieżowej PW do Warszawy. Nie został jednak zmobilizowany. Po powrocie do Poznania był współorganizatorem spotkań konspiracyjnych w kościele Salezjanów; współpracownik Czesława Józwiaka. Od stycznia 1940 zaprzysiężony do NOB i HP przez Lecha Masłowskiego. Oficjalnie zatrudniony w firmie budowlanej „Urbanik” przy Drodze Dębińskiej w Poznaniu. W NOB zastępca kierownika sekcji wywiadowczej w Obwodzie NOB Poznań-Śródmieście. Aresztowany przez Gestapo 21 IX 1940 przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza. Osadzony w Forcie VII, we Wronkach, Berlinie-Neukölln i w Zwickau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Zwickau 31 VII 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony w więzieniu w Dreźnie 24 VIII 1942. Rodziny nie założył.

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory prywatne ks. Leona Musielaka w Poznaniu.

Marian Woźniak

Kliński Juliusz

(1884 - 1944) ps. „Jot”, ofic. zaw. WP i AK.

Ur. 2 VII. Do 1939 ofic. zaw. WP. Od 1939 ukrywał się w Lesznie. Zaprzysiężony do AK przez ppor. Edmunda Trojanowskiego („Janusz”). Aresztowany w Lesznie 19 VII 1944. Więziony w siedzibie Gestapo w Poznaniu, a następnie w Żabikowie (nr oboz. 17621). 27 IX 1944 osadzony w KL Gross-Rosen, gdzie zmarł z wycieńczenia w grudniu 1944.

Zbiory prywatne Jerzego Zielonki w Kościanie.

Marian Woźniak

Klug Marian

(1919-1942) ps. „Żoól”, czł. POZ i WOZZ.

Ur. 4 III w Poznaniu, uczeń, czł. KSMP na Winiarach. W grudniu 1939 wstąpił do POZ. Od kwietnia 1940 w WOZZ. Dowódca sekcji wywiadowczej. Aresztowany 24 VI 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Następnie osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940-23 IV 1941), Berlin-Neukölln (23 IV 1941-14 V 1942), Zwickau i Berlin-Alt Moabit. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 2 IX 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony w więzieniu Berlin-Plötzensee 15 X 1942.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 100/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Kmieciak Antoni Bogdan

(1915-1944) ps. „List”, pchor. WP, ofic. c.w. AK, czł. NOB, nauczyciel.

Ur. 3 VII w Bninie pow. śremski, s. Antoniego i Agnieszki z d. Wojtkowiak. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczył się w Seminarium Nauczycielskim w Koźminie, Rawiczu, Wolsztynie i Rogoźnie. W 1936 zdał egzamin dojrzałości w Seminarium Nauczycielskim w Grudziądzu. Od 1937 był nauczycielem w szkole powszechnej w Zaniemyślu. W 1938 odbył Dyw. Kurs Pchor. 17 DP w Gnieźnie i ćwiczenia w 69 pp. W stopniu plut. pchor. brał udział w zajęciu Zaolzia przez WP.

Na wojnę 1939 zmobilizowany do 69 pp. Brał udział w walkach pod Kutnem i Łowiczem. Internowany przez Wehrmacht w rejonie Warszawy. Wrócił do Bnina w styczniu 1940. Jesienią 1940 zaprzysiężony do ZWZ przez Stanisława Woźniaka („Marian”). Od stycznia 1941 do marca 1942 czł. NOB, a następnie ponownie włączony do AK przez S. Woźniaka. Od kwietnia 1942 kierownik Referatu Wywiadowczego Placówki AK Kór-

nik („Smola”) w stopniu ppor. c.w. Pod jego kierunkiem dokonano rozpoznania wywiadowczego budowy zakładów i lotniska *Focke Wulf* w Krzesinach i w Gądkach. Wykonano też dokumentację fotograficzną lotniska. Aresztowany przez Gestapo 10 XI 1942. Więziony w Domu Żołnierza, w Forcie VII, a następnie w Zwickau. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Zwickau 9 VI 1943 skazany na 7 lat obostrzonego obozu karnego. Zmarł w więzieniu w Zwickau 29 XII 1944.

AGKIPN, Reichsjustizministerium, t. 754; FAK-I/1c, IR Sroda i obwoady, Kórnik; USC Kórnik, Akt urodzenia nr 93/1915; Zbiory prywatne Zofii Grabowskiej w Kórniku.

*Maria Rutowska
Marian Woźniak*

Kmieciak Władysław

(1921 -) ps. „Kiter”, „Maciek”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 18 XII w Szamotułach, s. Józefa i Władysławy z d. Kierończyk. W lutym 1940 na polecenie sztabu WOW wyjechał do Hamburga, skąd na ręce Tadeusza Śrona przesyłał meldunki wywiadowcze. Na polecenie Gestapo w Poznaniu aresztowany 17 X 1940 w Halstenbach pod Hamburgiem. Więzień Fortu VII, Wronek (14 X 1940-23 IV 1941), Berlina-Neukölln (23 IV 1941-14 V 1942), Zwickau i Berlina-Alt Moabit. Skazany wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 29 VIII 1942 na 8 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach i KL Mauthausen-Gusen (15 XII 1942-5 V 1945). Po powrocie do kraju ukończył technikum w Łodzi. Pracował w Biurze Projektów i Realizacji Przem. Chem. „Chemitex” w Łodzi.

Odnaczony: Krzyżem Oświęcimskim, Złotym Krzyżem Zasługi, Honorową Odznaką m. Łodzi; tytuły honorowe: Zasłużony dla woj. zielonogórskiego i Zasłużony dla Przemysłu Chemicznego.

Żona Maria z d. Szrejbrowska. Dzieci: Eligia, Marek.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 108/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Kmiotek Leon

(1889 - 1942) ps. „Dolega”, „Pomian”, powstaniec wielkopolski, ofic. WP, założyciel WOW, dowódca WOZZ.

Ur. 4 IV w Rosku pod Czarnkowem, s. Stanisława i Marii z d. Ryżek. Ukończył szkołę powszechną w Rosku i szkołę górniczą w Westfalii, gdzie następnie pracował w kopalni. W 1910 odbył zasadniczą służbę wojskową w armii niemieckiej. W 1914 zmobilizowany do 17 pp i skierowany na front wschodni. Od maja 1915 do stycznia 1916 przebywał w niewoli, skąd uciekł. Po nieudanej próbie dostania się do Legionów Polskich ponownie wcielony do armii niemieckiej. Z chwilą wybuchu Powstania Wielkopolskiego objął dowództwo plutonu 1 kompanii baonu czarnkowskiego, następnie kolejno był dowódcą 9 i 4 pswlkp. 25 VI 1919 awansowany do stopnia ppor.; od 21 I 1920 do 8 IV 1921 komendant szkoły podoficerskiej i dowódca baonu sztabowego. W walkach na froncie wschodnim w 1920 dowodził 4 kompanią 67 pp. 19 V 1920 awansowany do stopnia kpt. 20 V 1920 został ciężko ranny w bitwie nad Berezyną i wzięty do niewoli. Po ucieczce z obozu jenieckiego 22 VIII 1920 objął dowództwo baonu zaopatrzenia. Od 13 V 1933 do 31 VIII 1935 był komendantem Wojskowego Więzienia Śledczego DOK nr VIII w Grudziądzu. 1 IX 1935 przeniesiony do rezerwy. We wrześniu 1939 był kierownikiem cenzury wojskowej w Urzędzie Pocztownym we Wrześni.

Uczestnik kampanii wrześniowej w szeregach Armii „Poznań”. Uniknął niewoli i 7 X 1939 powrócił do Poznania. 11 X 1939 założył WOW, którą dowodził pod ps. „Dolega”. W końcu lutego 1940 rozpoczął rozmowy z innymi organizacjami konspiracyj-

nymi o charakterze wojskowym, działającymi na terenie Poznania. W ich wyniku w końcu marca 1940 ze zjednoczenia POZ, WOW, WOZ i WO powstała Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich, której został naczelnym dowódcą, przyjmując ps. „Pomian”. Był autorem planu powstania zbrojnego „Północ-Południe”, w którym przewidywano udział ludności Wielkopolski i Pomorza. 6 VI 1940 wraz z żoną Melanią i swym adiutantem Aleksandrem Kubskim został aresztowany i przewieziony do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza w Poznaniu (nakaz aresztowania z 8 VI 1940). Podczas aresztowania Gestapo odnalazło archiwum organizacyjne WOW. Był więziony w Forcie VII w Poznaniu. Od 14 X do 14 XI 1940 przebywał w dyspozycji sędziego śledczego Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa więziony był kolejno w więzieniach: Wronki (14 XI 1940 - 23 IV 1941), Berlin-Neukölln (23 IV 1941 - 20 V 1942) i Wolów. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Głogowie 18 VI 1942 skazał go na karę śmierci za przygotowanie zdrady stanu. W czasie śledztwa i w trakcie rozprawy sądowej do końca zachował postawę godną dowódcy i oficera polskiego. Został stracony 15 VII 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

Odnaczony: Krzyżem *Virtuti Militari* V klasy, Krzyżem Niepodległości, Krzyżem *Walecznych*, Srebrnym Krzyżem *Zasługi* oraz *Medalem za Ratowanie Ginących*.

Żona Melania z d. Zielińska, bezdzietni.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 97/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; USC Wrocław, Akt zgonu nr 1288/1942; B. Polak: *Powstańczy rodowód polskiej konspiracji wojskowej w Wielkopolsce 1939 - 1942. W: Z dziejów konspiracji wojskowej na tzw. ziemiach wcielonych do Rzeszy 1939 - 1945.* Koszalin 1988 s. 52 - 121.

Marian Woźniak

Kmiotek Melania

z d. Zielińska (1892 - 1942), czł. WOW-
WOZZ.

Ur. 17 IX w Bronowie pod Inowrocławiem. Pochodziła z 400-morgowej posiadłości ziemskiej w pow. żnińskim. W 1927 poślubiła kpt. Leona Kmiotka. Od 1937 mieszkała w Poznaniu. Zaprzysiężona do WOW przez męża prowadziła lokale konspiracyjne WOW i WOZZ. Aresztowana 6 VI 1940 wraz z mężem przewieziona została do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza, a następnie osadzona w Forcie VII w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywała w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 23 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 11 VIII 1942 skazał ją na karę śmierci. Została zgilotynowana 12 IX 1942 w więzieniu Berlin-Plötzensee.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 93/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Lubaniu.

Lubomira Broniarz-Press

Knach Alojzy

(1900 - 1942), podofic. rez. WP, czł. NOB.

Ur. 5 II w Poznaniu. Po ukończeniu szkoły powszechnej terminował w zawodzie kupieckim. W I. 1920 - 22 odbył zasadniczą służbę wojskową w 58 pp. Po jej ukończeniu otworzył własny sklep kolonialny w Poznaniu przy ul. Dąbrowskiego. Zmobilizowany 26 VIII 1939 do 58 pp. Brał udział w walkach nad Bzurą i w obronie Warszawy. Po kapitulacji zwolniony powrócił do Poznania. W sierpniu 1940 nawiązał kontakty z NOB przez Jana Furmaniaka i zajął się kolportowaniem „Polski Narodowej”. Zaprzysiężony przez Józefa Warczaka („Mars”) i mianowany komendantem sekcji organizacyjnej NOB na Jeżycach. W jego sklepie założono lokal konspiracyjny dla Obwodu Jeżyce. Zdekonspirowany przez Zenona Ciemniejewskiego, którego znał z przedwojennej działalności. Aresz-

towany przez Gestapo 24 IV 1941 i osadzony w Domu Żołnierza, a następnie w Forcie VII. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) skazany 17 VIII 1942 na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu 15 IX 1942.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 598; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Poznań, Akt zgonu P-4054/1942.

Marian Woźniak

Knapski Tadeusz

(1914 - 1968) ps. „Knapik”, pchor. c.w. ZWZ, czł. ZHP, HR, lekarz.

Ur. 29 XII w Poznaniu, s. Stanisława, robotnika i Ludwiki z d. Nogaj. Po szkole powszechnej uczęszczał do Szkoły Wydziałowej nr 1 w Poznaniu, a następnie na kursy gimnazjalne dla dorosłych Koła Towarzystwa Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych w Poznaniu. Ukończył w 1938 Liceum Handlowe Koedukacyjne Izby Przemysłowo-Handlowej. Studiował w WSH, pracując jednocześnie przez cały czas jako urzędnik w Banku Poznańskiego Ziemstwa Kredytowego w Poznaniu. Do ZHP wstąpił w 1927. W I. 1936 - 37 był drużynowym w 20 PDH. Ukończył kurs PCK.

We wrześniu 1939 został ewakuowany wraz z drużyną PCK przy Poznańskim Ziemstwie Kredytowym w kierunku Warszawy. Po powrocie do Poznania wrócił na dawne miejsce pracy, a od 4 II 1941 został zatrudniony w niemieckim *Reichsgautheater* w Poznaniu w charakterze statysty. Jesienią 1939 i wiosną 1940 pozostawał w kontaktach z konspiracją AKH. W mieszkaniu jego rodziców odbywały się konspiracyjne zebrania AKH. Organizował pomoc charytatywną dla polskich rodzin. Wiosną 1941 został zaprzysiężony przez por. Tadeusza Janowskiego do ZWZ i skierowany jako łącznik do WKZO. W miejscu pracy zorganizował skrynkę kontaktową do łączności ZWZ z Sylwestrem Ulmańskim. Miał powierzone sprawy zaopatrzenia medycznego. Aresztowany przez Gestapo 22 VII 1942 na terenie *Reichsgautheater*

i osadzony w Domu Żołnierza i w Forcie VII w Poznaniu, gdzie przebywał do 29 XI 1942, potem do 18 II 1943 w więzieniu we Wrocławiu, skąd przewieziony został do więzienia przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. 24 III 1943 Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) skazał go na karę śmierci. Ulaskawiony przez Arthura Greisera 19 IV 1943 z zamianą kary śmierci na 5 lat ciężkiego więzienia. Od 13 V 1943 przebywał w więzieniu w Rawiczu, gdzie przy pomocy harcerza Franciszka Komorowskiego dostał się do szpitala więziennego, pełniąc funkcję pielęgniarza. Po 25 VIII 1944 przeniesiony do więzienia w Rodgau, skąd skierowano go do pracy na terenie Moguncji. Tam doczekał się wyzwolenia w 1945 przez wojska alianckie.

Po wojnie ukończył studia medyczne na terenie Niemiec, następnie wyemigrował do Brazylii. W 1964 przeniósł się wraz z rodziną do USA, Nowego Jorku. Zmarł tam 26 III 1968. Pochowany na cmentarzu w Brooklynie.

Żona Antonina z d. Wołowicz. s. Wojciech.

AGKIPN Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 165/42 USC Poznań, Akt urodzenia nr A 12/15/1914; Zbiory własne Mieczysława Knapskiego w Poznaniu.

*Aleksandra Bielerzewska
Henryk Zimniak*

„Kociol”

W konspiracji określenie zasadzki (pułapki), stosowanej przez policję niemiecką w mieszkaniach konspiratorów lub w lokalach konspiracyjnych dla ujęcia większej liczby ludzi. „Kotły” organizowano najczęściej z udziałem agentów przez najście lokalu (mieszkania) po godzinie policyjnej, w sposób możliwie nie zauważony przez otoczenie. Stosowano zasadę, iż przebywający w „kotle” pracownicy policji wpuszczali do lokalu wszystkie osoby, natomiast żadnej nie wypuszczali do czasu zakończenia „kotła”. Skuteczności działań policji w tej mierze miała przeciwdziałać technika konspiracyjna, głównie obserwacja lokali, sygnały lokalowe, któ-

re często były zawodne. „Kotły” zakładano najczęściej na jedną dobę, choć były przypadki utrzymywania „kotła” do 3 dób. Zakończenie „kotła” określano w konspiracji mianem „zwinięcia”. Zatrzymani w „kotle” ratowali się mniej lub bardziej uzasadnionym alibi. Następstwem faktu „kotła” było obligatoryjne „zwinienie lokalu” i „odstawienie” go na zawsze. Do bardziej znanych „kotłów” w Okręgu Poznańskim AK należały: 24 IV 1942 gabinet lekarski Franciszka Witaszka (ul. Wrocławska w Poznaniu) – aresztowano 8 osób; 13 IX 1943 zakład krawiecki Józefa Rybackiego (ul. Wielka 13 w Poznaniu) – Gestapo zatrzymało blisko 20 ofic. NOW i AK w ramach pierwszej fazy „Aktion Kasztanien”; 24 I 1944 mieszkanie Franciszka Berdychowskiego (ul. Składowa 6 w Ostrowie Wlkp.) – Gestapo ujęło 5 ofic. AK.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK.

Marian Woźniak

Kolipiński Juliusz

(1910 - 1991) ps. „Bartek”, n.o. Józef Frieske, Józef Krzyżański, czł. org. „Ojczyzna”, ekonomista.

Ur. 8 VI w Pleszewie, s. Jana i Albiny z d. Samulska. Gimn. w Szamotułach ukończył w 1927, WSH w Poznaniu w 1931. W okresie studiów był czł. korporacji akademickiej „Posnania”. W l. 1932 - 39 pracował w Zakładzie Ubezpieczeń Wzajemnych w Poznaniu. Od 1930 aż do rozwiązania (październik 1932) był czł. kierownictwa OWP w okręgu szamotulskim, w l. 1933 - 39 należał do Związku Młodych Narodowców, Klubu 11 Listopada i Obozu Zjednoczenia Narodowego.

Na początku września 1939 ewakuował do Warszawy Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych. W drugiej połowie września 1939 w okolicach Siedlec dostał się do niewoli niemieckiej i przebywał w obozie jenieckim w Stablack pod Królewcem. Zwolniony powrócił w lipcu 1940 do Poznania. We wrześniu 1940 został zaprzysiężony do org. „Ojczyzna”

przez Edwarda Piszczę. Objął funkcję zastępcy, a wkrótce kierownika Wydziału Organizacyjnego „Ojczyzny” na terenie Kraju Warty. W tym czasie pracował w firmie niemieckiej w Lesznie. Odbił kilka podróży, nawiązując kontakty z terenowymi komórkami „Ojczyzny”, m.in. w Ostrowie Wlkp. i Inowrocławiu. Również w Lesznie zorganizował komórkę „Ojczyzny”, której prowadzenie powierzył Marianowi Lorkiewiczowi. W styczniu 1941 uzyskał przeniesienie do pracy w Poznaniu na stanowisko księgowego. Jednocześnie „Ojczyzna” skierowała go do pracy w Wydziale Gospodarczym Biura Głównego Delegata Rządu RP w Poznaniu, gdzie objął stanowisko zastępcy kierownika w tym Wydziale. Po aresztowaniu we wrześniu 1941 kierownika Biura Głównego Delegatury E. Piszczę, kierownictwo Biura objął St. Smoczkiwicz, a jego zastępcą został K. Po aresztowaniu w grudniu 1941 St. Smoczkiwicza K. przejął jego obowiązki. Sam jednak zagrożony nie podejmował szerszej działalności. 5 IV 1942 opuścił Poznań i przedostał się do Warszawy.

Po zalegalizowaniu się na terenie GG jako „Józef Frieske” objął kierownictwo Wydziału Organizacyjnego „Ojczyzny” na tym obszarze. Do jego obowiązków należało m.in. utrzymywanie kontaktów z terenowymi komórkami „Ojczyzny”. W końcu 1942 zorganizował w Warszawie zjazd „Ojczyzny”. W 1942 utworzył też jej Wydział Gospodarczy oraz został zastępcą kierownika „Ojczyzny” J. J. Nikischa i w tym charakterze dokonywał inspekcji placówek terenowych oraz utrzymywał kontakty z niektórymi organizacjami konspiracyjnymi w Warszawie (m.in. z SN i NSZ). Po aresztowaniu S. Tabaczyńskiego K. reprezentował „Ojczyznę” w Biurze Zachodnim Delegatury Rządu RP na Kraj i pełnił rolę konsultanta w sprawach dotyczących Wielkopolski. W czasie Powstania Warszawskiego przebywał na Starym Mieście i redagował pismo „W walce”. We wrześniu 1944, po przedostaniu się do Śródmieścia, reprezentował „Ojczyznę” w Radzie Jedności Narodowej. Po upadku Powstania w Milanówku pod Warszawą brał udział w dyskusjach kierownictwa „Ojczyzny” na temat

strategii działania organizacji w nowych warunkach. Uczestniczył też w redagowaniu pisma „Ojczyzna” oraz był jednym ze współzałożycieli Instytutu Zachodniego. Brał udział i wygłaszał referaty na dwóch kolejnych zjazdach „Ojczyzny”: w Warszawie 23 VII 1944 i 15 VII 1945 w Poznaniu, na którym rozwiązano organizację.

Po wojnie pracował początkowo jako dyrektor Oddziału Zakładu Ubezpieczeń Wzajemnych w Toruniu, później był redaktorem Zachodniej Agencji Prasowej i Wydawnictwa Zachodniego w Poznaniu. Od jesieni 1946 pracował na stanowisku dyrektora handlowego Głównego Inspektoratu Specjalnej Akcji Likwidacyjnej we Wrocławiu, a w l. 1947-49 w Ministerstwie Ziem Odzyskanych. Od 1949 pracował w Centralnym Zarządzie Budowy Miast i Osiedli „ZOR” jako wicedyrektor, a następnie jako dyrektor Departamentu Rozwoju Gospodarki Mieszkaniowej i Komunalnej. W 1975 przeszedł na emeryturę. W l. 1945-50 współorganizator i czł. PZZ, od 1957 założyciel i członek TRZZ aż do jego rozwiązania. Autor kilkudziesięciu publikacji poświęconych gospodarce Polski i Niemiec. Zmarł 12 XI 1991 w Warszawie, pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

Odnaczone m.in.: Krzyżem Oficerskim OOP, Krzyżem Komandorskim OOP, Medalem Rodła.

Żona Róża z d. Kielczewska. Dzieci: Barbara, Jacek, Dorota, Bartłomiej, Martyna.

Zbiory własne autorki i Jana Jacka Nikischa w Poznaniu.

Aleksandra Pietrowicz

Kołodziej Jan

(1914 -) ps. „Błady”, „Długi”, „Stefan”, „Torba”, „Krawczyk”, „Józef”, „Drwal”, „Duczmał”, n.o. Henryk Schmidt, ofic. zaw. WP i AK.

Ur. 1 II w Tarchalach Małych pow. krotoszyński, s. Wojciecha i Jadwigi z d. Koniarek. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Odolanowie uczył się w Seminarium Nauczycielskim w Krotoszynie, gdzie zdał eg-

zamin dojrzałości. Następnie ukończył Szkołę Pchor. Piechoty w Ostrowi Mazowieckiej-Komorowie. Przydzielony do 77 pp w Lidzie.

Uczestnik kampanii wrześniowej 1939, ranny pod Lwowem. Leczony w szpitalu we Lwowie, zbiegł. Od wiosny 1940 na rekonwalescencji u rodziców w Parzynie pod Kępem. Zaprzysiężony do AK latem 1942 przez por. Jana Kamińskiego („Franek”). Przeniósł się do Ostrowa Wlkp., gdzie kolejno pełnił następujące funkcje: p.o. komendanta Obwodu AK, od 16 VIII 1942 komendanta Miasta Ostrow Wlkp., zastępca komendanta Obwodu, a od kwietnia 1944 insp. rej. AK w Ostrowie Wlkp. Od lata 1944 był nieformalnie komendantem Okręgu Poznańskiego AK i usiłował go odbudować po fali aresztowań. Przeciwnik zbrojnego występowania AK w Ostrowie Wlkp. w styczniu 1945. Nawiązał kontakt z nowo powołanym komendantem Okręgu ppłkiem Andrzejem Rzewuskim („Wojmir”, „Hańcza”) i objął w jego sztabie funkcję szefa Oddziału I i III. Od 1 I 1945 awansowany do stopnia kpt. AK. Przeniósł się do Poznania, gdzie rozpoczął studia historyczne na UP.

Od maja 1945 w ścisłym sztabie WSGO „Warta”. Zagrożony aresztowaniem przez UB zbiegł z kraju, przechodząc granicę na Śnieżce. Osiadł w Anglii w hrabstwie Suffolk. Po niesatysfakcjonujących weryfikacjach służby przez komisje weryfikacyjne II Korpusu Polskich Sił Zbrojnych we Włoszech oraz Główną Komisję Weryfikacyjną AK w Londynie przerwał wszelkie kontakty z polską emigracją i z krajem.

FAK-V/324, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Kołodziejczak Roman

(1895 - 1944) ps. „Bayer I”, podofic. rez. WP i AK, czł. OJN.

Ur. 28 II w Walczu, s. Wojciecha i Stanisławy z d. Bayer. Po ukończeniu szkoły ludowej terminował w zawodzie murarza oraz ukończył szkołę budowlaną. W 1916 powo-

łany do armii niemieckiej. Uczestnik Powstania Wielkopolskiego 1918 - 1919. Plutonowy rez. WP. Od 1924 mieszkał w Ostrowie Wlkp. i pracował w referacie budowlanym Starostwa Powiatowego.

We wrześniu 1939 powołany do Straży Obywatelskiej w Ostrowie Wlkp. Po zajęciu miasta przez Niemców był zakładnikiem. Jako specjalista budowlany, władający biegle językiem niemieckim, został zatrudniony w dawnym miejscu pracy. 5 X 1939 zaprzysiężony przez por. Antoniego Strzelczyka („Kazik”) do OJN i przydzielony do jej Wydziału Wojskowego. Współpracował ściśle ze swoim krewnym ppor. Franciszkiem Jujką („Bayer”), zastępcą komendanta OJN w Ostrowie Wlkp. i redaktorem pisma „Armia Narodowa”. W 1942 zaprzysiężony do AK. Od 1943 włączony do sieci organizacyjnej Biura Wojskowego AK i desygnowany na urząd burmistrza w Ostrowie Wlkp. Desygnowanie potwierdziła Okręgowa Delegatura Rządu RP. Brał udział w szeregu prowokacji organizowanych przez AK w urzędach niemieckich. Aresztowany w Ostrowie Wlkp. 4 III 1944. Przeszedł ciężkie śledztwo w Kaliszu i w Łodzi. Zamordowany w więzieniu policyjnym na Radogoszczu w 1944.

Żona Józefa. O dzieciach brak danych.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Marian Woźniak

Kołodziejczak Zdzisław

(1915 - 1943) ps. „Schmidt”, „Włod”, plut. pchor. WP, AK, czł. SzSz, technik budowlany.

Ur. 26 VIII w Poznaniu, s. Jana i Mariany z d. Polyga. Po ukończeniu szkoły powszechnej w 1928 uczył się w Państwowej Szkole Budownictwa i Melioracji w Poznaniu, gdzie uzyskał zawód technika budowlanego. Ukończył Dyw. Kurs Pchor. 14 DP i odbył ćwiczenia w 57 pp. Od 1930 czł. ZHP w VII Hufcu w Poznaniu, a od 1936 czł. AKH w Poznaniu.

Na wojnę w 1939 nie zmobilizowany. Od jesieni 1939 pracował początkowo w nie-

mieckim Zarządzie Miejskim, później w zakładach *Focke Wulf Flugzeugbau GmbH*. Wiosną 1942 włączony do Ekspozytury Wywiadowczej WSK przez Wandę Gajewską, a następnie zaprzysiężony do AK przez ppor. Mariannę Marszałkowską („Ruta Wagner”). Otrzymał przydział do prac wywiadowczych. Dostarczył m.in.: plany poznańskiego węzła kolejowego, zakładów *Focke-Wulf* w Poznaniu i w Krzesinach (plan lotniska i warsztatów) oraz gazowni miejskiej. 6 VI 1943 zbiegł do GG w związku z dekonspiracją w Ekspozyturze Wywiadowczej WSK. W Warszawie, pod ps. „Włód”, pracował w Sekcji Zachodniej Wydziału Legalizacji Oddziału I KG AK („Park”) pod kierownictwem por. Jerzego Kamińskiego („Ścibor”). W sierpniu 1943 został aresztowany w swoim mieszkaniu przy ul. Grzybowskiej, gdzie podczas rewizji znaleziono materiały legalizacyjne i skrytki meblowe. Przebywał na Pawiaku, skąd zabralo go poznańskie Gestapo w związku z jego pracą wywiadowczą w Poznaniu. Przeszedł brutalne śledztwo. Po ok. 2 miesiącach pobytu w Forcie VII przewieziony z powrotem do Warszawy 8 X 1943. Przebywał w więzieniu przy ul. Daniłowiczowskiej. Władzom konspiracyjnym udało się nawiązać z nim kontakt. Prosił o truciznę. Ponieważ zaistniała możliwość jego odbicia, dostarczono mu zarazki tyfusu, aby został umieszczony w szpitalu. 28 XI 1943 znalazł się w szpitalu zakaźnym przy ul. Chocimskiej, gdzie po kilku dniach zmarł.

SPP Londyn, Awanse i odznaczenia 3.4.2.;
Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Aleksandra Bielerzewska
Marian Woźniak

Komenda Obrońców Polski (KOPol.)

Konspiracyjna organizacja wojskowo-polityczna o zasięgu ogólnopolskim, utworzona w Warszawie 2 X 1939 przez grupę oficerów Korpusu Ochrony Pogranicza. Używała też nazw: Obrońcy Polski, Korpus Obrońców Polski, Komitet Obrońców Polski, Komitet Obywatelsko-Patriotyczny. Jej ko-

mandantami głównymi byli kolejno mjr Boleśław Studziński („Bogdan Nitecki”) i Henryk Borucki („Czarny”). KOPol. podlegała procesom destrukcji na tle aspiracji dowódców. Na jej czele stał sztab, któremu podlegały 4 inspektoraty. Inspektorat nr 4 obejmował ziemie wcielone do Rzeszy. Do maja 1940 działał w Warszawie, a następnie w Kutnie. Jego szefem był Tadeusz Odrowski, a od listopada 1940 ppor. Stanisław Ludwicki („Jastrząb”). Po dekonspiracji w Kutnie funkcję tę objął w 1942 Stanisław Ziółkowski.

Do utworzenia KOPol. w Poznaniu nie doszło. Działały jednak jej ogniwa w Kole, Turku i okolicach Konina, zorganizowane przez Stanisława Chrostkowskiego współpracującego z Tuhanem Lipskim. Głównym ośrodkiem KOPol. na Wielkopolskę była komenda działająca we wsi Grzegorzewo w pow. kolskim. Wśród członków kolportowano pisma KOPol. „Polska żyje” i „Orleńta”, prowadzono też samopomoc społeczną oraz drobny wywiad. Działalność KOPol. w Wielkopolsce przeplatała się organizacyjnie z łódzką Polską Organizacją Zbrojną i Polską Organizacją Bojową „Wolność”. Komenda konińska KOPol. już latem 1940 weszła do ZWZ. Dekonspiracje w Łodzi i w Kutnie w I. 1940 i 1941 spowodowały aresztowania w ogniwach wielkopolskich. W 1942 działalność KOPol. ustała na tym terenie i nie była już wznowiana.

OKBZPNPIPŃ Łódź, Gestapo Łódź nr 151 t. 182; M. Woźniak: *Polskie organizacje wojskowe w Wielkopolsce w latach okupacji hitlerowskiej (1939-1945)*. „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” 1971 t. 10 z. 2; tenże: *Wielkopolska konspiracja wojskowa w latach 1939-1945*. „Życie i Myśl” 1986 nr 9/10 s. 60-83.

Marian Woźniak

Komenda Okręgu Poznańskiego ZWZ-AK

Powołana rozkazem płka Stefana Rowckiego z 6 VI 1940 na podstawie dyrektywy KG ZWZ w Paryżu (gen. Kazimierz Sosnkowski „Godziemba”) jako kontynuacja Komitetu

ZWZ w Poznaniu. Terytorialnie jej dowództwo odpowiadało przedwojnemu woj. poznańskiemu. Sztab Okręgu był organem pracy komendanta Okręgu. W warunkach Kraju Warty sztab ten miał charakter dowództwa szkieletowego, mimo to do końca okupacji niemieckiej w jego ramach działały następujące zawiązkowe wydziały: Organizacyjny (I), Wywiadowczo-Informacyjny (II), Szkoleniowo-Operacyjny (III), Kwatermistrzowski (IV), Łączności (V) z komórkami łączności konspiracyjnej i operacyjnej. W l. 1940 - 42 w skład sztabu wchodził szef Wielkopolskiego Kierownictwa Związku Odwetu, a od 1943 inspektor Kierownictwa Dywersji, szef Okręgowego Biura Informacji i Propagandy, szef Biura Wojskowego. Pracami sztabu do końca 1941 kierował bezpośrednio komendant Okręgu, w l. 1942-43 szef Wydziału II, jednak tylko w zakresie planowania powstania (plan operacyjny) oraz szkolenia. Pozostałe zadania realizował szef Wydziału I, któremu podporządkowano też szefa Wydziału Łączności Konspiracyjnej i BIP. Nie posiadał obsady personalnej planowany Dziekanat Okręgu. Niezależnie od miejsca stalego przebywania komendanta Okręgu i szefów wydziałów, łączność konspiracyjna Okręgu w l. 1940 - 44 koncentrowała się w Poznaniu. Nie są uzasadnione twierdzenia wielu autorów, którzy suponują, jakoby w l. 1942 - 45 siedzibą Komendy Okręgu był Ostrów Wlkp.

Funkcje komendantów Okręgu pełnili: plk Rudolf Ostrihansky („Ludwik”, „Kołodziej”), kpt. Wacław Kotecki („Wawrzyn”), por. Tadeusz Janowski („Wojnar”), ppłk Antoni Henryk Szramka-Gliszczyński („Rowieniec”) tylko formalnie w 1942, plk Henryk Kowalówka („Dziedzic”, „Zrąb”), por. Jan Kołodziej („Długi”, „Drwał”) bez formalnej nominacji z KG AK (1944 - 45), ppłk Andrzej Rzewuski („Wojmir”, „Przemysław”) w 1945. Ostatni komendant Okręgu, pod presją oficerów Okręgu, nie wykonał rozkazu o rozwiązaniu AK z 19 I 1945. Po utworzeniu Delegatury Sił Zbrojnych dostosował strukturę Okręgu do walki politycznej z okupacją ZSRR, utrzymując zdolność mobilizacyjną na moment spodziewanego powrotu Armii Czerwonej po pokonaniu Niemiec, by wtedy wy-

wołać zbrojne powstanie i przejąć władzę z rąk komunistów. W tym celu czyniono przygotowania do utworzenia Wielkopolskiej Samodzielnej Grupy Ochotniczej „Warta”, zrealizowane w maju 1945.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; M. Woźniak; *Poznański Okręg Armii Krajowej*. „Więź” 1971 nr 2 s. 106 - 121; tenże: *Poznański Okręg Związku Walki Zbrojnej-Armii Krajowej. (Zarys struktury organizacyjnej)*. Londyn 1987 mps w SPP.

Marian Woźniak

Komendziński Tadeusz

(1921 - 1942) ps. „Jotuch”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 2 VI w Poznaniu. Do wybuchu wojny 1939 uczeń gimn. W listopadzie 1939 zaprzysiężony przez Tadeusza Śrona do WOW, następnie w WOZZ. Włączony do Grupy Młodych WOZZ. Aresztowany latem 1940 przewieziony został do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza, a potem osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 23 IV 1941), Berlin-Neukölln (23 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Berlin-Alt Moabit. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 29 VIII 1942 skazał go na karę śmierci. Został zgilotynowany w więzieniu Berlin-Plötzensee 13 X 1942.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 108/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Komitet ZWZ w Poznaniu

Przejęciowa struktura wojskowo-polityczna powołana 5-8 II 1940 celem dostosowania struktur konspiracji w Wielkopolsce do potrzeb ZWZ. Jej organizatorem był emisariusz Rządu i ZWZ mjr Jerzy Michalewski

(„Dokładny”), a wnioskodawcą z ramienia org. „Ojczyzna” por. rez. Kirył Sosnowski („Sępiński”). W skład Komitetu, na wniosek ks. infułata Józefa Prądyńskiego, wchodziło 5 dowódców (kierowników) najważniejszych org. lokalnych w Poznaniu (org. „Ojczyzna”, OWH, WOW, POZ, NOB). Komitetowi przewodniczył (za takowego uchodził) K. Sosnowski. Spotkania Komitetu odbywały się w mieszkaniu działacza SN Stanisława Jeske przy ul. Wierzbicice. Po uzgodnieniu z J. Michalewskim opracowano dezyderat opiniowania kandydata na komendanta Okręgu Poznańskiego ZWZ. Zgodnie z zainteresowaniami org. „Ojczyzna” Komitet jednoczył w swoim działaniu zadania cywilne i wojskowe. Działal do 6 VI 1940, gdy po rozmowach K. Sosnowskiego i Witolda Grotta w Warszawie przybył do Poznania z nominacją komendanta Okręgu ZWZ płk Rudolf Ostrihansky („Ludwik”). W niektórych relacjach podnoszony jest fakt, że honorowym przewodniczącym Komitetu był Cyryl Ratajski.

SPP Londyn, Ogólna sytuacja w kraju 3.1.1.2.; *Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945*. T. 1 Londyn 1970 s. 95-99, 105-121.

Marian Woźniak

Komorski Leon

(1890-1942) ps. „Szeliga”, „Niemira”, powstaniec wielkopolski, ofic. WP (zdegradowany), dowódca WO.

Ur. 8 IV w Radłowie pow. mogileński, s. Tomasza i Rozalii z d. Sadłowska. Szkołę powszechną i gimn. ukończył w Mogilnie. W 1914 zmobilizowany do armii niemieckiej. Po ukończeniu szkoły podoficerskiej został skierowany na front zachodni I wojny światowej. Jesienią 1918 zdezerterował i nawiązał kontakt z POW. Od listopada 1918 dowodził kompanią w organizującym się pułku ostrowskim. Od 5 XII 1918 organizował batalion pograniczny w Szczypiornie. 3 VI 1919 awansowany do stopnia ppor. W wojnie polsko-bolszewickiej dowodził batalionem 60 pp. W 1922 przeniesiony do rezerwy

w stopniu kpt. 24 XI 1936, po wyroku skazującym, zdegradowany i wydalony z korpusu ofic. rez. WP.

Po wybuchu wojny 1939 czł. Straży Obywatelskiej w Poznaniu. Od października 1939 współtworzył w Poznaniu WO i był jego dowódcą. Był inicjatorem koncepcji utworzenia Wojska Ochotniczego Ziem Zachodnich. Wiosną 1940 wydalony z WOZZ przez kpt. Leona Kmiotka („Pomian”). Aresztowany przez Gestapo 7 V 1940 więziony był kolejno: w Forcie VII (do 19 VII 1940), Wronkach (20 VII 1940-17 II 1941) i w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Wyrokiem Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) na sesji w Poznaniu 31 III 1941 skazany został na 15 lat obostrzonego obozu karnego. Od 14 VI 1941 karę odbywał w więzieniu w Rawiczu. Zmarł w szpitalu więziennym w Rawiczu 16 V 1942.

Odznaczony: Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych.

Żona Julia z d. Michniewska. Dzieci: Jan, Edmund.

AGKIPN, Reichsjustizministerium sygn. StPL. (RKA) I 699/40; APP, Strafanstalt Rawitsch sygn. 695 t. 1756/41; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; PSB t. 13 s. 436-437.

Marian Woźniak

Komunistyczna Partia Polski (KPP)

Od pierwszych miesięcy okupacji tworzyły się kręgi utrzymujących ze sobą ścisłe kontakty byłych członków KPP. Działy one w zakładach DWM (HCP) oraz okolicach Poznania: Luboniu, Łasku, Dąbrówce (gmina Dopiewo), Sowińcu pod Mosiną, Fabianowie. Liczebność tych grup wahała się od kilku do kilkunastu osób, niemal bez wyjątku robotników. Działalność konspiracyjną prowadzili komuniści w określonych ramach organizacyjnych. 23 II 1941 w Luboniu, z inicjatywy Andrzeja Węclawka, później sekretarza, utworzono Komitet Okręgowy (KO) KPP. W jego skład weszli: Jan Mazurek (zastępca sekretarza), Ludwik Andrzejewski, Michał

Bojczuk, Roman Pasikowski. KO KPP powstał wkrótce Komitet Miejski KPP w Poznaniu oraz Komitety Dzielnicowe w Luboniu i Buku. Grupy komunistyczne działały też: w Dopiewie, Stęszewie, Tarnowie Podgórnym, Rokietnicy, Mosinie, Opalenicy i Nowym Tomysłu. Na początku 1942 nastąpił rozwój działalności agitacyjno-propagandowej i sabotażowej oraz kolportaż nielegalnej prasy. Do najaktywniejszych działaczy KO KPP należeli: w Luboniu – Ignacy Duszcak, Józef Lemański, Antoni Ratajczak, Władysław Skóra, Franciszek Pińczak, Józef Adamski; w Buku – Stefan Roztopiński i Michał Bilewicz; w Mosinie – Piotr Nazarko, Bernard Stefański, Piotr Dorobek. Akcje sabotażowe w DWM prowadzili: Roman Pasikowski, Jan Mazurek, Waclaw Weinert, Franciszek Nowak i Zygmunt Piękniewski; w Warsztatach Kolejowych: Roman Pasikowski i Jakub Przybylski. Działalność partii ustala w niewyjaśnionych okolicznościach. W końcu kwietnia 1942 A. Węclawek wyjechał nagle z Poznania. Zjawił się ponownie w Poznaniu 2 VII 1942 i doprowadził do podjęcia uchwały o rozwiązaniu KO KPP.

Zarys historii ruchu robotniczego w Wielkopolsce. Praca zbiorowa pod red. A. Czubińskiego. Poznań 1978.

Andrzej Choniawko

Komunistyczne grupy sabotażowe

W I. 1940 - 44 działały w Poznaniu nieliczne grupy sabotażowo-konspiracyjne, którymi kierowali przedwojenni członkowie i sympatycy KPP. Do najliczniejszych należała org. kierowana przez Pawła Zbitkowskiego, szyfowana od 1942 nazwą „Młot”. Ogółem liczyła ok. 100 członków. Do najaktywniejszych należeli: Antoni Bartoszewski, Felicjan Grygiel, Edmund Janicki, Władysław Łukowski, Feliks Maćkowiak, Józef Mojżes, Izidor Waryncia, Walenty Werno, Józef Zięba i Ryszard Żylka. Członkowie org. prowadzili nasłuch radiowy, rozpowszechniali informacje o sytuacji na froncie, uprawiali sabotaż. Utrzymywano kontakty z jeńcami radzieckimi

i francuskimi dostarczano im żywność, bieliznę i lekarstwa. Za pośrednictwem kolejarzy „Młot” podejmował próby tworzenia komórek w Środzie, Ostrowie Wlkp., Kutnie i Warszawie oraz otrzymywał materiały wydawane przez centralę PPR. W 1944 Paweł Zbitkowski przez Jana Paździora nawiązywał kontakt z berlińską grupą antyfaszystowskiego ruchu oporu, wchodzącą w skład Komitetu Narodowego „Wolne Niemcy”. Przesłano w ten sposób ulotki do polskich robotników znajdujących się na robotach przymusowych w Rzeszy. Grupy zostały rozbite wraz z masowymi aresztowaniami konspiracji lewicowej PPR wiosną 1944.

Zarys historii ruchu robotniczego w Wielkopolsce. Praca zbiorowa pod red. A. Czubińskiego. Poznań 1978.

Andrzej Choniawko

Konarski Jan

(1923 - 1943), czł. WOW i WOZZ.

Ur. 13 II w Poznaniu, s. Aleksandra i Zofii z d. Głębocka. Do 1939 uczeń Gimn. im. Bergera w Poznaniu. Jesienią 1939 wstąpił do WOW. Od kwietnia 1940 w WOZZ. Zaprzysiężony przez Bolesława Gajewskiego. Aresztowany 20 VI 1940 osadzony został w Forcie VII w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (15 X 1940 - 23 IV 1941), Berlin-Neukölln (23 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau (14 V - 19 VIII 1942) i Berlin-Alt Moabit. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 28 VIII 1942 skazał go na karę 5 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach, a od 15 XII 1942 w KL Mauthausen-Gusen, gdzie 13 I 1943 został zamordowany.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 86/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Konarski Julian

(1920-) ps. „Bill”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 7 XI w Krasnojarsku, s. Aleksandra i Zofii z d. Głębocka. Kolporter gazetki „Czuwajmy”. Aresztowany 20 VI 1940. Więzień Fortu VII, potem kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 23 IV 1941), Berlin-Neukölln (23 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau (14 V - 19 VIII 1942) i Berlin-Alt Moabit. Skazany wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 28 VIII 1942 na 6 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach i KL Mauthausen-Gusen (15 XII 1942 - 5 V 1945).

Po powrocie do kraju ukończył studia na Wydziale Elektrycznym Szkoły Inżynierskiej w Poznaniu (1950). Tytuł mgr inż. uzyskał w 1965 na PP. W l. 1949 - 60 asystent wymienionych wyżej uczelni, a w l. 1951 - 89 projektant w Biurze Projektów Energetycznych „Energoprojekt” w Poznaniu, kierownik Pracowni Tworzyw Sztucznych i Izolacji.

Odnznaczony m.in.: Krzyżem Kawalerskim OOP, Krzyżem Oświęcimskim, Srebrnym Krzyżem Zasługi.

Żona Józefa z d. Dąbrowska. Dzieci: Paweł, Elżbieta.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 86/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Konarski Teodor

(1912 - 1943) ps. „Kaszak”, żołnierz WKZO.

Ur. 27 XI w Annen (Westfalia), s. Marcina i Józefy z d. Dworzyńska. W 1919 wraz z rodziną wrócił do Polski. Szkołę powszechną ukończył w 1925 w Szurkowie pod Poniemcem. Następnie dokształcał się w szkole wieczorowej w Poznaniu i terminował w zawodzie ślusarza w Zakładach Metalowych w Poznaniu przy ul. Dąbrowskiego. W l. 1931 - 32 odbył zasadniczą służbę wojskową w VII Dywizjonie Taborów w Poznaniu, gdzie następnie odbywał ćwiczenia.

Zmobilizowany do tej jednostki 1 IX 1939 brał udział w jej ewakuacji na kresy wschodnie. Po powrocie do Poznania od 1 I 1940 skierowany przez Urząd Pracy (*Arbeitsamt*) do Zakładów Mechanicznych przy ul. Palacza. Przez Mariana Spychałę („Beryll”) skontaktowany z por. Czesławem Surmą („Blondas”) i 11 XI 1940 zaprzysiężony do WKZO. Zajmował się produkcją gwoździ przeciwpożarowych w warsztacie M. Spychały. Współdziałał wówczas z inż. Stanisławem Karolczakiem („Karol”). Aresztowany przez Gestapo 30 IV 1942. Przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza i w Forcie VII, gdzie ok. 28 XII 1942 wyrokiem Policijnego Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STA-PO Posen*) został skazany na karę śmierci. 8 I 1943 stracony w Forcie VII.

Żona Stefania z d. Zilke. Dzieci: Elżbieta, Alina.

FAK-V/318, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Konatkowska Gertruda

(1895 - 1966), pianistka, prof. Państwowej Wyższej Szkoły Muzycznej w Poznaniu.

Ur. 23 VI w Berlinie, tam też ukończyła szkołę średnią w 1911. Wykształcenie muzyczne zdobyła w Berlinie, m.in. w Królewskiej Akademii Muzycznej (1913 - 17). Od 1917 koncertowała, a od 1934 także nagrywała audycje radiowe. W 1920 osiedliła się w Poznaniu i poświęciła się pracy pedagogicznej, obejmując klasę fortepianu w Konserwatorium Poznańskim.

W czasie okupacji pozostała w Poznaniu. Wyrzucona z domu przy ul. Poznańskiej zamieszkała przy ul. Strzeleckiej. W początkach 1940 rozpoczęła konspiracyjną działalność pedagogiczną i koncertową. Pozbawiona przez okupanta fortepianu udzielała lekcji w domach uczniów, którzy posiadali instrument. W 1942 grono uczniów pod jej kierunkiem podjęło się kameralnego wystawienia fragmentów oper, m.in. *Straszego dworu* St. Moniuszki. W l. 1943 - 44 uczestniczyła w publicznych wykonaniach *Mszy korona-*

cyjnej W. A. Mozarta w kościele Matki Boskiej Bolesnej, wykonując partię organów. Urządzała także recitale fortepianowe w domach prywatnych, skupiając wokół siebie środowisko muzyczne i przygotowując wielu przyszłych artystów. Pod koniec okupacji była zatrudniona jako pracownik biurowy, zmuszona do prac fizycznych przy budowie umocnień w pobliżu cmentarza Jeżyckiego i Fortu VII (*Einsatz*).

Po zakończeniu działań wojennych była jednym z organizatorów Państwowej Szkoły Muzycznej w Poznaniu. W 1958 została prof. nadzwyczajnym, a od 1961 kierowała Katedrą Fortepianu, koncertowała w Polsce i za granicą. Była jurorem ogólnopolskich konkursów muzycznych. W 1965 przeszła na emeryturę. Zmarła 30 X 1966 w Poznaniu. Pochowana została na cmentarzu Junikowskim. Rodziny nie założyła.

Odnaczona: Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Kawalerskim OOP i Złotą Odznaką Honorową Miasta Poznania.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Jerzy Wilgocki

Konieczny Franciszek

(1919-1943) ps. „Kończak”, harcerz, czł. POZ i WOZZ.

Ur. 21 III w Bremen (Niemcy), s. Janna i Pelagii z d. Biniewska. Przed wojną Harcerz Orli, czł. 26. PDH. W listopadzie 1939 wstąpił do POZ, od kwietnia 1940 w WOZZ, której prowadził lokal konspiracyjny we własnym mieszkaniu. Aresztowany 19 VII 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach: Wronki (14 X 1940-23 IV 1941), Berlin-Neukölln (23 IV 1941-14 V 1942), Zwickau, Wrocław i Głogów. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Głogowie 20 VI 1942 skazał go na karę 5 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał kolejno w więzieniach we Wrocławiu i w Rawiczu, od 14 XII 1942 w KL Mauthausen-Gusen, gdzie 19 I 1943 został zamordowany.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 83/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Konieczny Jan

(1912-1942) ps. „Rozważny”, podofic. rez. WP, czł. NOB, robotnik.

Ur. 9 VII w Kruszewni pow. poznański i tamże zamieszkały. Po ukończeniu szkoły powszechnej i wydziałowej pracował jako rolnik. W 1934 skończył Państwowy Kurs PW I stopnia, a następnie odbył służbę wojskową w 57 pp. Brał udział w wojnie 1939 i po krótkim internowaniu zamieszkał w Antoninku pod Poznaniem. Pracował w hucie szkła jako robotnik. Od lata 1940 zajmował się kolportowaniem gazetki „Polska Narodowa”. Zaprzysiężony do NOB przez Stefana Dytkiewicza i mianowany kierownikiem sekcji organizacyjnej w okolicach Antoninka. Aresztowany 11 XI 1941 i osadzony w Domu Żołnierza, w Forcie VII, a następnie w więzieniu w Pile. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Pile 10 VII 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 21 VIII 1942 w więzieniu w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Poznań, Akt zgonu P-3782/1942.

Marian Woźniak

Konieczny Kazimierz

(1880-1942), podofic. rez. WP i TON.

Ur. 25 II w Leśniewie pow. gnieźnieński. W I. 1901-03 służył w armii niemieckiej. Walczył na froncie zachodnim I wojny światowej. W 1919 wstąpił do WP. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Po demobilizacji zamieszkał w Gnieźnie. Od lata 1939 przeszkolony do TOK w Rejonie Gniezno. Zaprzysiężony do TON w kwietniu 1940

przez Edmunda Rolińskiego i włączony do komórki propagandy. Przepisywał na maszynie rozkazy i instrukcje dowództwa TON. Prawdopodobnie był też członkiem redakcji gazetek konspiracyjnych. Od lata 1940 prowadził archiwum organizacyjne w Gnieźnie. Aresztowany przez Gestapo 4 VIII 1941 i poddany ciężkiemu śledztwu. Pomimo tortur nie przyznał się do członkostwa w TON. Więziony w Gnieźnie i w Gestapo w Inowrocławiu, gdzie zginął w nieznanych okolicznościach.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 657.

Marian Woźniak

Kontakt

Określenie osoby, środowiska bądź rodzaju nawiązanej łączności. W konspiracji pojęcie wieloznaczne, związane z łącznością konspiracyjną. W ujęciu osobowym była to osoba, z którą należało się spotkać lub przeprowadzić w określone miejsce („holować”). Kontakt oznaczał także osobę albo środowisko spoza konspiracji, np. dla celów wywiadowczych ważne były kontakty z Niemcami. Kontaktem były też miejsca i ludzie, którzy umożliwiali spotkanie z osobą z konspiracji. Określano je mianem adres kontaktowy („ak”), a gdy trzeba było korzystać z pośrednictwa osoby trzeciej lub drogi pocztowej, stosowano nazwę adres korespondencyjny („akr”). Kontakt stanowił zawsze duże ryzyko dekonspiracji. Nazwa była ściśle związana z działalnością łączników i kurierów. Niemieckie służby specjalne wykorzystywały instytucje kontaktu do rozlicznych prowokacji. W tym celu odpowiednio szkolono osoby zaufane albo agentów dla zdobywania zaufania w konspiracji. W ujęciu potocznym kontakt rozumiano jako wszelkie formy łączności z zewnętrznymi strukturami danej organizacji. Pojęcie było często używane w akcji scaleniowej ZWZ-AK oraz w pracy wywiadowczej.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK.

Marian Woźniak

Kontrwywiad i wywiad polityczny w Kraju Warty

Kontrwywiadem i wywiadem politycznym III Rzeszy zajmowała się Służba Bezpieczeństwa (*Sicherheitsdienst* – SD). *Reichsführer* SS H. Himmler powołał ją już w 1931, początkowo jako *Id Dienst*, w składzie centralnej administracji partii (NSDAP). Dzielila się na trzy urzędy: *Amt I – Verwaltung* (administracja), *Amt II – Inlandsnachrichtendienst* (wywiad wewnętrzny), *Amt III – Auslandsnachrichtendienst* (wywiad zagraniczny). W Kraju Warty organizacja SD była dostosowana do jego podziału administracyjnego. Samodzielne placówki SD istniały w Poznaniu, Inowrocławiu i w Łodzi. Placówka w Poznaniu miała status kierowniczy (SD-*Leitabschnitt*) i mieściła się przy Wałach Leszczyńskiego 15 (*Kaiserring*). Każdej placówce podlegały ekspozytury terenowe w większości miast powiatowych. Przy niektórych ekspozyturach działały mniejsze komórki organizacyjne. 1 X 1942 wobec likwidacji samodzielnej placówki SD w Inowrocławiu podporządkowano jej ekspozytury i Gniezna placówce kierowniczej w Poznaniu, a większość ekspozytur w powiatach południowo-wschodnich Kraju Warty – placówce w Łodzi.

Pierwszymi przedstawicielami SD w Poznaniu byli funkcjonariusze *Einsatzgruppen der Sicherheitspolizei und des SD* (EG), zwłaszcza EG VI, której szefem był Erich Neumann, a zastępcą Albert Rapp. Placówkę kierowniczą w Poznaniu tworzyli członkowie *Einsatzkommando* 15/VI w liczbie 40-60. Placówka miała sieć współpracowników honorowych (*ehrenamtliche Mitarbeiter* – EM), którzy wywodzili się w znacznej części z miejscowych Niemców (ok. 50 osób), oraz sieć mężów zaufania (*Vertrauensmänner* – VM) – ok. 100-150 osób.

Wewnętrzny podział placówek kierowniczych i terenowych SD odpowiadał organizacji III Departamentu Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy (RSHA). Placówka kierownicza w Poznaniu, którą dowodzili: *SS-Sturmbannführer* Albert Rapp (do 1940), *SS-Sturmbannführer* Rolf-Heinz Höppner (do 1944), a następnie *SS-Obersturmbannführer* Wolf Koch, składała się z trzech

wydziałów. Wydział I, szef *SS-Hauptsturmführer* Oswald Kühn, zajmował się sprawami personalnymi i organizacyjnymi; wydział II, szef *SS-Untersturmführer* Kurt Klem, kierował zarządzaniem; do wydziału III należały kwestie niemieckich obszarów życiowych (*Deutsche Lebensgebiete*). W skład wydziału III wchodziły cztery oddziały, które prowadziły bezpośrednio działalność wywiadowczą i kontrwywiadowczą. Nosiły nazwy IIIA, IIIB, IIIC i IIID. Oddziałem IIIB, zajmującym się problematyką narodowościową i rasy, kierował *SS-Hauptsturmführer* Herbert Strickner. Wydział III inwigilował wszystkie sfery życia publicznego i zawodowego w Kraju Warty, a tym samym stanowił ważny element paraliżowania wszelkich przejawów działalności Polaków. Współpracował ściśle z Gestapo, zwłaszcza na skutek zarządzenia H. Himmlera z 4 VIII 1941, tworzącego przy Gestapo specjalną komórkę SD, gdyż nie posiadała ona własnych służb egzekucyjnych.

Szef SD opracowywał dla RSHA tygodniowe raporty sytuacyjne (*Lage- und Stimmungsberichte*). Przekazywał je za pośrednictwem inspektora policji i SD (*Inspekteur der Sicherheitspolizei und des SD*) Ernsta Damzoga, który był bezpośrednim przedstawicielem i pełnomocnikiem RSHA w Kraju Warty oraz odpowiadał za współpracę z władzami partyjnymi, administracyjnymi (w tym z samym Gauleiterem Arthurem Greiserem) i wojskowymi w przedmiocie zainteresowania RSHA. W kontrwywiadowczym rozpoznaniu polskich środowisk istniała pomiędzy SD a Gestapo swoista rywalizacja.

Zbiory własne autorów w Poznaniu.

Marian Woźniak
Henryk Zimniak

Kontrwywiad i wywiad Wehrmachtu w Kraju Warty

Niemiecki kontrwywiad i wywiad wojskowy (*Abwehr*), obok podstawowych zadań osłony sił zbrojnych, ich infrastruktury i przemysłu wojennego, na długo przed wybuchem wojny 1939 zajmował się obszarem

Wielkopolski za pomocą trzech oddziałów: *Abteilung I. Auslandsgeheimdienst, Abteilung II. Sabotage und Zersetzung, Abteilung III. Spionageabwehr*. Swoje zadania na użytek sztabu głównego (podlegał wprost szefowi sztabu Wehrmachtu) realizował trzema silnie rozbudowanymi ekspozyturami (*Abwehrstelle*): w Szczecinie, Frankfurcie nad Odrą i we Wrocławiu, którym podlegały placówki wojenne (*Kriegsdienststelle*).

Przeciwko nim działały ze strony polskiej Ekspozytura Wywiadowcza nr III Oddziału II WP, początkowo w Poznaniu, a następnie w Bydgoszczy, oraz Ekspozytura nr IV, najpierw w Katowicach, a od wiosny 1939 w Łodzi. Ekspozytury wspierały Samodzielne Referaty Informacyjne (SRI) przy sztabach DOK nr VII (Poznań) i DOK nr VIII (Toruń). Podlegały im Posterunki Oficerskie przy garnizonach (PO) i Oficerowie Ekspozowani przy poszczególnych pułkach WP. Polskie służby znacznie ustępowały służbom *Abwehrstelle* pod względem liczebności kadry i wyposażenia. Osłona kontrwywiadowcza Ekspozytury nr III obejmowała pas graniczny od Białegostoku do Rawicza. Natomiast Ekspozytura nr IV kontrolowała pas graniczny od Rawicza do Śląska. Podlegało im łącznie 12 PO.

Wzdłuż całego pasa granicznego Wielkopolski z Niemcami rozmieszczone były placówki wojenne. 6 placówek ekspozytury w Szczecinie działało na pograniczu Wielkopolski i Pomorza. 4 placówki ekspozytury we Frankfurcie nad Odrą, zwłaszcza placówka filialna w Pile, interesowały się środkową Wielkopolską, w tym Poznaniem. 3-4 placówki ekspozytury we Wrocławiu rozpoznawały kierunek operacyjny Krotoszyn-Ostrów Wlkp.-Kalisz.

Przedmiotem zainteresowań *Abwehry* w Polsce było rozpoznanie całokształtu polskich planów mobilizacyjnych (w 1939 koncentracji wojsk), przemysłu zbrojeniowego, kadry oficerskiej i podoficerskiej oraz organizacji kombatanckich. Ważne miejsce zajmowała agentura, wśród której obok mniejszości niemieckiej byli Polacy. Od kwietnia 1939 działania *Abwehry* przybrały charakter masowego szpiegostwa. Oddział II *Abwehry*,

kierowany w 1939 przez gen. mjr Erwina Lahousena, przygotowywał szereg działań sabotażowych w Wielkopolsce przez swoją ekspozyturę we Wrocławiu. Utworzono m.in. dwie specjalne grupy (*Sabotage Gruppe*), które miały objąć działaniem Poznań i okolice. Włączono do nich aktywistów *Jungdeutsche Partei* tej miary, co Rudolf Fleischer, Kurt Jabczynski, Paul Peplinski, Arthur Schlender. Dowódcami grup byli Heinrich Goertz i Hans Glodny. Grupą *Kampforganisation Posen* kierowali Heinz Gottschalk i kpt. Roth. Ich działania storpedowały polskie służby kontrwywiadowcze.

Działania Abwehry w Wielkopolsce ułatwiły Wehrmachtowi we wrześniu 1939 szybkie, a zarazem bez większych strat opanowanie Wielkopolski. W połowie września 1939 Abwehra powołała w Poznaniu w siedzibie konsulatu generalnego Rzeszy przy ul. Zwierzynieckiej 34 swoją ekspozyturę (*Abwehrstelle XXI*) z mjr Lelongiem, mjr-em Warzechą i kpt. Elsishausem na czele. Pomimo rezerwy, z jaką Abwehra traktowała wywiad i kontrwywiad polityczny (głównie Gestapo) brała ona bezpośredni udział w inwigilacji polskich oficerów i podoficerów przez powołaną w jej ramach Tajną Policję Połową (*Geheime Feldpolizei*), skutecznie utrudniając tworzenie polskiej konspiracji.

Od 1942 rola Abwehry w bezpośrednim zwalczaniu polskiej konspiracji była ograniczana, a 12 IV 1944 jej służby podporządkowano RSHA.

G. Buchheit: *Der deutsche Geheimdienst. Geschichte der militärischen Abwehr.* München 1968; P. Leverkuehn: *Die geheime Nachrichtendienst der deutschen Wehrmacht im Kriege.* Frankfurt/Main 1957; Zbiory własne autorów w Poznaniu.

Marian Woźniak
Henryk Żimniak

Konwiński Zygmunt

(1917 - 1942), czł. NOB, cieśla.

Ur. 12 IV w Swarzędzu pow. poznański i tamże zamieszkały. Do NOB włączony przez Stefana Dytkiewicza. Kolporter gazetki „Polska Narodowa”. Organizował pomoc dla naj-

biedniejszych w Swarzędzu i okolicy. Skazany wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 4 V 1942 na 6 lat obozu karnego. Zmarł w więzieniu we Wronkach 13 VI 1942.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 5/42; FAK-V/408, Akta osobowe Edmunda Cegły.

Marian Woźniak

Kopaszewski Antoni

(1919 - 1943) ps. „Orzeł”, czł. NOB i ZWZ.

Ur. 11 XII w Poznaniu, s. Jana, kolejarza i Marii z d. Majewicz. Szkołę powszechną ukończył w 1933, a następnie rozpoczął naukę w Gimn. im. Ignacego Paderewskiego w Poznaniu. Naukę przerwał wybuch wojny w 1939. Latem 1939 odbył kurs PW.

1 IX 1939 wraz ze swoim kolegą zgłosił się w punkcie mobilizacyjnym przy ul. Bukowskiej, gdzie przydzielono go do pomocniczej służby wojskowej. Brał udział w osłanianiu transportów ewakuacyjnych z Dworca Głównego w Poznaniu. 3 IX 1939 otrzymał przydział do Ośrodka Zapasowego w Sochaczewie, gdzie jednak nie dotarł i wrócił do Poznania. W początkach grudnia 1939 został zaprzysiężony do NOB przez Bronisława Piotrowskiego z zadaniem zorganizowania sekcji organizacyjnej. Początkowo zajmował się kolportowaniem „Polski Narodowej”. Wiosną 1940 został przez Urząd Pracy (*Arbeitsamt*) skierowany do pracy w niemieckim Urzędzie Umundurowania i tam przez Władysława Jackowskiego nawiązał kontakt z kpt. Wawrzyńcem Mazanym. W skład jego sekcji wchodził: Bolesław Dachtera, Edward Kretschmann i Władysław Harmata, byli uczniowie gimn. Latem 1940 otrzymał od ZWZ szereg zadań organizacyjnych. W lipcu 1940 współorganizował zniszczenie 13 baletów materiałów mundurowych w czasie ich transportu pomiędzy dworcem kolejowym a magazynami Urzędu Umundurowania. W sierpniu 1941 był dwukrotnie przesłuchiwany przez Gestapo, 1 IX 1941 aresztowany w miejscu pracy. Gestapo nie rozpoznało jego działalności w ZWZ. Po ciężkim śledz-

twie osadzony w Forcie VII (cela 66). Następnie został przekazany do dyspozycji prokuratora przy Trybunale Wojennym Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) w Berlinie i osadzony w więzieniu Alt Moabit, później w Kłodzku i Wrocławiu. Tamże na podstawie wyroku Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej 3 XII 1942 stracony 29 I 1943 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 138/42; USC Wrocław, Akt zgonu nr 207/1943.

Magdalena Winiecka

Kopecki Stefan

(1905 - 1942) ps. „Dobosz”, podofic. WP, czł. POZ i WOZZ.

Ur. 17 VIII w Ryszewie pow. żniński. W l. 1925 - 39 w służbie czynnej w WP. Brał udział w wojnie 1939. Zwolniony z niewoli w Warszawie. Na przełomie października i listopada 1939 zaprzysiężony do POZ przez Edmunda Horowskiego („Widmos”). Był dowódcą rejonu w Poznaniu. Od kwietnia 1940 w WOZZ. Oficjalnie zatrudniony jako ślusarz. Aresztowany w połowie 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 23 IV 1941) i Berlin-Neukölln (23 IV 1941 - 15 V 1942). Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Trzemesznie 6 VI 1942 skazał go na karę śmierci. Został zgilotynowany 6 VII 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 84/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Kopeć Michał

(1892 - 1945) ps. „Pec”, podofic. rez. WP i AK.

Ur. 19 IX w pow. leszczyńskim. Pracownik PKP. Od 1942 w grupie AK por. Stefana Kościelnego jako łącznik, a następnie w Oś-

rodku Kedywu IR Leszno. Aresztowany przez Gestapo w Poznaniu 19 VII 1944. Więziony w Lesznie, a następnie w Żabikowie (nr oboz. 17620). W sierpniu 1944 osadzony w KL Gross-Rosen, potem w KL Dora, gdzie zmarł z wycieńczenia w marcu 1945.

Zbiory prywatne Jerzego Zielonki w Kościanie

Marian Woźniak

Korek Czesław

(1919 - 1944), podofic. c.w. AK, czł. SzSz, instruktor harcerski, phm, pracownik biurowy.

Ur. 6 VII w Czaczu pow. kościański, s. Hieronima i Agnieszki z d. Gebor. Szkołę powszechną i kształcącą ukończył w 1936. Następnie praktykował w Zarządzie Miejskim w Sierakowie. Od 1932 czł. ZHP. Od 1936 drużynowy 4 DH im. Stefana Czarnieckiego, od 1938 phm. Po zajęciu Sierakowa przez Niemców pracował jako robotnik, a później pracownik biurowy w firmie zbożowej *Vollmer*. Przez phm Leona Borowiaka nawiązał kontakty z Chorągwią Wielkopolską SzSz, skąd otrzymał nominację na komendanta środowiska SzSz w Sierakowie. Od wiosny 1942 utrzymywał też ścisłe kontakty organizacyjne z komendą AK w Sierakowie. W grudniu 1942 zaprzysiężony do AK przez ppor. Leopolda Marciniaka („Edward”) i przydzielony do służby wywiadowczej IR Zachód. Przekazywał meldunki wywiadowcze dotyczące ruchów wojsk niemieckich i produkcji na cele wojskowe w pow. międzychodzkiem. Aresztowany przez Gestapo 7 VII 1943 w wyniku dekonspiracji w sztabie Okręgu Poznańskiego AK. Zdekonspirowano też jego działalność w SzSz. Więziony w Domu Żołnierza i w Forcie VII. 14 IV 1944 został wysłany do KL Mauthausen-Gusen, gdzie zmarł 8 V 1944.

Zbiory prywatne Leopolda Marciniaka w Australii, Zenona Szymankiewicza w Poznaniu i zbiory własne autorki w Poznaniu.

*Aleksandra Bielerzewska
Marian Woźniak*

Korpus Zachodni (KZ)

Rezultatem koncepcji planu powstania powszechnego z 1940 (Plan Operacyjny nr 54) było utworzenie wiosną 1941 Korpusu Zachodniego z dużym zaangażowaniem kierownictwa org. „Ojczyzna”. Początkowo miał działać jako Legion Zachodni, którego żołnierzami byłiby wychodźcy i wysiedleńcy z Wielkopolski i Pomorza w głównych rejonach wysiedleń (Kraków, Kielce, Lublin, Radom i Warszawa). Komendantem głównym KZ był desygnowany przez „Ojczyznę” ppłk Zygmunt Łęgowski („Janusz”), szefem sztabu był ppłk Franciszek Rataj („Paweł”). „Ojczyzna” skierowała też do pracy w kierownictwie KZ ppor. Antoniego Bocheńskiego, ppor. c.w. Józefa Bugajskiego, por. Witolda Buse, por. Wacława Kozubskiego, ppor. Edwarda Szklarka, Maksymiliana Górnego. Związki sztabowe KZ zorganizowano m.in. w Warszawie, Krakowie, Lublinie, Częstochowie, Radomiu, Stalowej Woli i w Piotrkowie Trybunalskim. W końcu 1942 kadrę dowódczą KZ stanowiło ponad 300 oficerów, podchorążych i podoficerów z Wielkopolski.

Od początku działania KZ zarysował się rozdźwięk między koncepcjami KG ZWZ-AK a dowództwem wielkopolskim. KG uznawała KZ jako „stan czynnego zapasu ludzkiego w kraju”, który docelowo miał być przerzucony do Wielkopolski i Pomorza w momencie inicjowania powstania zbrojnego, a w czasie konspiracji miał wzmacniać siły bojowe ZWZ-AK na terenie działania poszczególnych związków. Tymczasem dowództwo KZ uważało się za strukturę ewidencyjno-mobilizacyjną. Wobec tego KG AK rozkazem nr 796/42 O. I z 10 XII 1942 podporządkowała całość sił KZ komendantowi Obszaru Zachodniego AK, zalecając tworzenie związków sztabowych KZ według schematów organizacji okręgów AK Poznańskiego i Pomorskiego. 15 XII 1942 komendy KZ zostały podporządkowane komendantom miejscowych okręgów, ustalającym w swoich sztabach funkcję referentów KZ. W Obszarze Warszawskim AK referat KZ powołał związki dowództw plutonów bojowych oraz związki ewidencyjne dowództw wielkopolskich puł-

ków WP. Ponadto organizował kursy bojowo-dywersyjne, kobiece zespoły WSK, propagował hasło walki cywilnej wśród wysiedleńców. Okręg Poznański AK utrzymywał stałą łączność z ogniwami KZ w Krakowie, Lublinie i w Warszawie.

W 1943 rozpoczął się proces dekoncentracji KZ, a utworzone związki bojowe i organizacyjne zostały włączone do terytorialnych komend AK w GG. Szereg oficerów, podchorążych i podoficerów otrzymał indywidualne przydziały w strukturach ich zamieszkania. W okresie podporządkowania KZ komendantowi Obszaru Zachodniego AK utworzono w Warszawie Baon Odwodowy WSOP.

SPP Londyn, Korpus Zachodni 3.9.2.1.9., Meldunki organizacyjne półroczne 3.3.1.3.; A. Sanojca ps. „Kortum”: *Zarys struktury organizacyjnej Okręgu Warszawa ZWZ-AK. Wrzesień 1939-lipiec 1944.* W: *Warszawa lat wojny i okupacji 1939-1944.* Z. 3 Warszawa 1973 s. 141-143; J. J. Nikisch: *Organizacja „Ojczyzna” w latach 1939-1945.* „Więź” 1985 nr 10-11-12 s. 200.

Marian Woźniak

Kostencka Stanisława

(1917 -), nauczycielka, żołnierz AK.

Ur. 17 IV w Czarniejewie pod Gnieznem, c. Franciszka, obuwnika i Teresy z d. Plucińska. W 1935 ukończyła Seminarium dla Wychowawczyń Przedszkoli w Poznaniu. Do wybuchu wojny pracowała jako nauczycielka w przedszkolu. Była czł. PWK. Od początku 1940 należała do siatki wywiadowej WSK w Poznaniu. Jej mieszkanie przy Wąłach Królowej Jadwigi 4 było punktem kontaktowym dla kurierów z Warszawy i Okręgu Poznańskiego AK. Przyczyniła się do nawiązania wielu kontaktów dla AK. Została aresztowana 29 IV 1943, a w jej mieszkaniu Gestapo urządziło „kocioł”, do którego wpadł m.in. Feliks Tylman. Gestapo zastrzeliło go w czasie próby ucieczki. Aresztowano również instruktorkę PWK Urszulę Jankowską oraz trzy siostry K.: Jadwigę Kaseję, Bohdanę i Reginę Kostenckie. Dwie ostatnie

po kilku tygodniach zwolniono, później wezwano ponownie Reginę. Zamiast Reginy, która schroniła się w OP, zabrano Bohdanę i osadzono ją w KL Auschwitz (Oświęcim), gdzie zginęła. K. i jej siostrę Jadwigę więziono najpierw w Domu Żołnierza, a później w Forcie VII. 10 XI 1943 przekazane zostały Trybunałowi Ludowemu w Berlinie (*Volksgesichtshof*). Prokurator prowadzący śledztwo zakończył je dopiero pod koniec marca 1945 i dlatego rozprawa nie odbyła się przed końcem wojny. Obie siostry zostały uwolnione 19 IV 1945. K. po powrocie do kraju ukończyła Instytut Pedagogiki Specjalnej i pracowała w swoim zawodzie w Warszawie do uzyskania emerytury w 1967.

W 1947 wyszła za mąż za Leona Plockera.

Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Marianna Kaniewska

Kostuj Władysław

(1889 - 1944) ps. „CS-10”, „Grubas”, „Torpeda”, „Kumys”, podofic. WP, CS, TON i AK.

Ur. 5 IX w Dąbrowie pow. krotoszyński, s. Piotra i Małgorzaty z d. Klimek. Szkołę powszechną ukończył w Orpiszewie. W 1918 jako ochotnik wziął udział w Powstaniu Wielkopolskim w Krotoszynie. Od 1919 w służbie stałej WP. Uczestnik wojny polsko-bolszewickiej 1919 - 21. W l. 1930 - 36 służył w Szkole Pchor. Rez. Piechoty w Śremie, a w 1936 przeniesiony do garnizonu w Inowrocławiu w stopniu sierżanta. Od 1937 był instruktorem PW i ZS w Mogilnie. Przed wybuchem wojny 1939 współpracował z mjr-em Stefanem Łukowiczem jako czł. CS.

Brał udział w wojnie 1939, po czym wrócił do Mogilna. Przez Urząd Pracy (*Arbeitsamt*) skierowany do pracy jako robotnik w mleczarni. Jesienią 1939 wznowił kontakty konspiracyjne z S. Łukowiczem. Z jego ramienia opiekował się pograniczem mogileńsko-żnińskim. Organizował wówczas komórki CS, a później TON w Mogilnie, Ryszewie, Parlinie, Rogowie i Kruszewicy. Brał udział m.in. w organizacji sieci kolporterskiej pism

konspiracyjnych wydawanych w Mogilnie. W 1941 został zaprzysiężony do TON, a w 1943 przeszedł do AK za pośrednictwem ppor. Mieczysława Patzera („Lech II”). Był głównym organizatorem łączności konspiracyjnej z wysiedleńcami z Wielkopolski w woj. krakowskim. Jego adiutantem był kowal z Parlinka Jan Świdorski. Przez niego tworzył lokal konspiracyjny w leśniczówce Głębocek, zaprzysięgając do TON plut. rez. Henryka Ostojkiego. Latem 1943 nawiązał kontakty z Okręgiem Poznańskim AK. Uczestniczył w naradach z kpt. Janem Kamińskim („Franek”), plkiem Henrykiem Kowalówką („Zrąb”) i por. Donatem Wyderkowskim („Piekarz”). Zobowiązano go do odbudowy struktur AK w Mogilnie i Żninie. Z jego inicjatywy powołano Samodzielny Obwód AK Mogilno („Młyny”), którego sieć łączności była zorganizowana w mogileńskiej mleczarni. Swoją działalność prowadził na tyle ostrożnie, że Niemcy traktowali go jako osobę zaufaną i wykluczali jego związki z konspiracją. Kierowany przez niego punkt kontaktowy w mleczarni szyfrowano nazwą „Młyn”. Dużą wagę przykładał do organizowania pomocy żywnościowej, zwłaszcza dla polskich dzieci. Na ten cel dostarczał masło wykradane z mleczarni. Zdekonspirowany w czasie śledztwa przeciwko oficerom Okręgu Poznańskiego AK został aresztowany 9 IX 1944 przez Gestapo z Inowrocławia. W czasie spisywania personaliów w komendzie żandarmerii w Mogilnie, pomimo skucia kajdanami, rzucił się na przesłuchującego i przegryzł mu gardło. Zamordowany w czasie próby dodatkowego skrępowania. Został pochowany potajemnie na cmentarzu w Mogilnie. Staraniem Związku Kombatantów RP i Więźniów Politycznych w Mogilnie ekshumowany i pochowany w specjalnej mogile.

Żona Władysława z d. Malcherek. Dzieci: Janina, Janusz, Halina, Edward.

FAK-V/364, Akta osobowe; USC Mogilno, Akt zgonu nr 69/1944; Związek Kombatantów RP i Więźniów Politycznych Koło Mogilno, Akta ekshumacyjne Władysława Kostuja.

Marian Woźniak

Koszewski Marian

(1923-), instruktor harcerski.

Ur. 20 IX w Kościanie, s. Józefa i Katarzyny z d. Roszak. Do szkoły powszechnej uczęszczał w Kościanie. Do 1939 uczeń Państwowego Gimn. im. św. Stanisława Kostki. Latem 1939 ochotniczo zgłosił się do kopania rowów strzeleckich i i przeciwpancernych we wsi Czacz pod Kościanem. Następnie udał się w kierunku Warszawy z zamiarem włączenia się do jej obrony. Po powrocie do Kościana był robotnikiem budowlanym. Od 31 XII 1940 czł. „Paktu Czterech” w Kościanie. Aresztowany przez Gestapo w sierpniu 1941. Więziony w Forcie VII, w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu i w KL Auschwitz (Oświęcim) oraz Mauthausen-Gusen. W lipcu 1945 wrócił do Kościana. Do emerytury w 1980 pracował w cukrowniach wielkopolskich. Członek org. kombatanckich. Odznaczony m.in. Krzyżem Kawalerskim OOP i Krzyżem Oświęcimskim.

Żona Barbara z d. Zielonka. Dzieci: Maria, Jolanta, Jan.

Zbiory własne autora w Kościanie.

Jerzy Zielonka

Kościszko Stanisław

(1897 - 1943) ps. „Tadeusz”, ofic. rez. WP, czł. POZ i WOZZ.

Ur. 17 IX w Kotowie pod Nowym Tomyślem, s. Walentego i Jadwigi z d. Kosicka. W listopadzie 1939 wstąpił do POZ, a od kwietnia 1940 żołnierz WOZZ, gdzie pełnił funkcję zastępcy komendanta dzielnicy w Poznaniu. Aresztowany 26 V 1940 przez Gestapo w Poznaniu i osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 23 IV 1941), Berlin-Neukölln (23 IV 1941 - 25 V 1942) i Trzemeszno. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Trzemesznie 6 VI 1942 skazał go na karę 10 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach, a 15 XII 1942 został wysłany do KL Mauthausen-Gusen, gdzie zginął.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 84/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Kotecki Waclaw

(1897 - 1943) ps. „Wawrzyn”, „Kotowski”, powstaniec wielkopolski, ofic. WP i AK.

Ur. 3 III w Piaskach pow. gostyński, s. Romana, kupca i Pelagii z d. Sierszulska. Jako uczeń szkoły powszechnej w Piaskach uczestniczył w strajku szkolnym. W 1913 rozpoczął naukę w szkole budowlanej w Gostyniu. 24 VIII 1914 został powołany do służby w armii niemieckiej. Służył w 37 p. rezerwowym i w kompanii saperów 50 pp. 14 XI 1918 został zdemobilizowany w stopniu kpr. rez. Po powrocie do Piasków, od końca grudnia 1918 był organizatorem kompanii powstańczej. Po sformowaniu 6 pswłkp mianowany dowódcą plutonu w 2 kompanii. Dekretem NRL z 28 IV 1919 mianowany ppor. 14 VI 1919 ranny w walce. 13 IX 1919 wrócił do działających. 25 XI 1920 po ukończeniu kursu aplikacyjnego mianowany por., a od 1 XII 1924 kpt. w 60 pp w Ostrowie Wlkp. W stan spoczynku przeniesiony w lutym 1929. W tymże roku objął wraz z bratem browar w Gnieźnie, który prowadził do lata 1939.

25 VIII 1939 zmobilizowany do Batalionu ON „Gniezno”. Ranny w bojach o Piątek przebywał w szpitalu w Łodzi, skąd zbiegł do Warszawy, a następnie wrócił do Ostrowa Wlkp. Do października 1940 pomagał bratu Ludwikowi w prowadzeniu restauracji. Przez por. Jana Kamińskiego został skontaktowany z por. Kirylem Sosnowskim i płkiem Rudolfem Ostrianskim, który po zaprzysiężeniu mianował go insp. rej. ZWZ w Ostrowie Wlkp. (IR nr III) ok. 15 X 1940. Do końca 1940 K. zorganizował sztab IR oraz mianował komendantów obwodowych ZWZ w Ostrowie Wlkp., Krotoszynie, Kępnie i w Pleszewie (dla Obwodu Jarocin). Zorganizował zawiązek Ośrodka WKZO w Ostrowie oraz własną

sieć wywiadowczo-informacyjną. Dokonał scalenia z ZWZ drobnych grup TOW i OJN. Prowadził rozmowy scaleniowe z NOB, które nie dały wyników. Kontakt ze sztabem Okręgu Poznańskiego ZWZ utrzymywał za pośrednictwem por. J. Kamińskiego („Omega”). Z ramienia płka R. Ostrihanskiego prowadził bezskuteczne rozmowy w sprawie objęcia przez Okręg Poznański ZWZ struktur organizacyjnych działających w ramach Okręgu ZWZ Łódź (Kalisz, Koło, Konin, Turzek). 30 - 31 I 1942 organizował inspekcję Okręgu Poznańskiego przez komendanta Obszaru Zachodniego płka gen. Tadeusza Komorowskiego („Bór”). Otrzymał zadanie odbudowania sieci terytorialnej ZWZ po jej rozbiciu przez Gestapo jesienią 1941. W początkach 1942 desygnował por. Tadeusza Janowskiego („Wojnar”) na p.o. komendanta Okręgu. 27 IV 1942 ujęty przez Gestapo w zasadzce. Poddany ciężkiemu śledztwu w siedzibie Gestapo w Poznaniu i w Forcie VII. Więziony w Zwickau i w Dreźnie. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Zwickau 11 II 1943 skazany na karę śmierci. Stracony w Dreźnie 31 III 1943. Pośmiertnie awansowany do stopnia mjr.

Odnaczony m.in. Krzyżem Niepodległości i Krzyżem Walecznych trzykrotnie. Żona Kamila z d. Łabęcka, bezdzietni.

CAW, Akta personalne 13778; FAK-1/5, Wielkopolskie Kierownictwo Związku Odwetu; WSB, s. 364 - 365.

Marian Woźniak

Koteras Bolesław Teofil

(1914 - 1942) ps. „Skarbek”, czł. NOB, kupiec.

Ur. 20 X w Poznaniu, s. Stefana, stolarza i Teofilii z d. Tomkiewicz. W mieście rodzinnym ukończył szkołę powszechną i handlową. Zaprzysiężony przez Antoniego Wolniewicza w grudniu 1939 i powołany na skarbnika NOB. W maju 1940 towarzyszył A. Wolniewiczowi w jego podróży do Warszawy. K. prowadził szczegółowe księgi kasowe, które były przechowywane u Klary

Auch w Poznaniu ul. Wielkie Garbary 47 i u krawca Wacława Gnacego ul. Chwaliszewo 6/7. Księgi wpadły w ręce Gestapo podczas aresztowania W. Gnacego. Poza czynnościami finansowymi wypełniał zadania inspekcyjne NOB, głównie w rejonie Ostrowa, ponieważ została przerwana łączność z tym terenem. Jadąc do Ostrowa, przewoził „Polską Narodową” i „Naród w Walce”. W swoim mieszkaniu miał fałszywe formularze zezwoleń na podróże po kraju. Zlecał również drukowanie fałszywych formularzy niemieckich. Był łącznikiem między A. Wolniewiczem a czł. sztabu NOB Józefatem Sikorskim. Aresztowany 5 XII 1940 wraz z A. Wolniewiczem i Z. Ciemniejewskim, po przybyciu do Warszawy na rozmowy z ZG SN. Osadzony w więzieniu w Olsztynie. 18 XII 1941 Trybunał Ludowy w Berlinie (*Volksgesichtshof*) na sesji wyjazdowej w Poznaniu skazał go wraz z 8 towarzyszami na karę śmierci, którą wykonano 20 III 1942 w więzieniu Berlin-Plötzensee.

Zbiory prywatne Nikodema Palasika w Poznaniu.

Zygmunt Kaczmarek

Kowalczyk Jerzy

(1922 -), czł. WOW i WOZZ.

Ur. 3 III w Poznaniu, s. Józefa i Heleny z d. Bederych. Łącznik i czł. grupy wywiadu wojskowego WOZZ. Aresztowany 21 VIII 1940. Więzień Fortu VII, potem w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Berlin-Alt Moabit. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 3 IX 1942 skazany na 6 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach i KL Mauthausen-Gusen (19 XII 1942 - 5 V 1945). Po oswobodzeniu obozu do 23 VIII 1945 przebywał w Katzenau.

Po powrocie do kraju zdał egzamin dojrzałości w Gimn. i Liceum im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu oraz ukończył studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP

i Wydziale Mechanicznym Szkoły Inżynierskiej w Poznaniu. Pracował kolejno: w HCP, Spółdzielni Pracy Architektoniczno-Inżynierskiej, Dyrekcji Przemysłu Terenowego i Przedsiębiorstwie Robót Instalacyjno-Montażowych Budownictwa Rolniczego w Poznaniu. Odznaczony m.in. Krzyżem Kawalerskim OOP i Krzyżem Oświęcimskim.

Żona Alina z d. Florkowska. Dzieci: Maciej, Wojciech, Marcin.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 110/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-1/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Kowalenko Władysław

(1884 - 1966), czł. org. „Ojczyzna”, słowianoznawca, profesor.

Ur. 21 VIII w Mińsku (Białoruś), s. Franciszka, urzędnika bankowego i Heleny z d. Brzozowska. Dzieciństwo spędził w Wilnie, gdzie uczęszczał do szkoły realnej. W 1905 ukończył szkołę junkrów piechoty i jako jeden z najmłodszych oficerów wyjechał na front wojny japońsko-rosyjskiej. Po wojnie zdał egzamin abituriencki w Rostowie i w 1913 podjął studia na Wydziale Filozoficzno-Humanistycznym Uniwersytetu Petersburskiego. Przerwał je w 1914, gdyż został zmobilizowany jako zawodowy oficer. Po wybuchu rewolucji październikowej wstąpił do polskiej organizacji Związek Wojskowych Polaków. W 1918 opuścił Rosję i osiadł w Święcianach pod Wilnem, gdzie organizował polskie szkolnictwo. W 1920 przeniósł się do Torunia, był nauczycielem historii w Gimn. im. Mikołaja Kopernika. W 1921 podjął studia na UP, uzyskując w 1925 tytuł doktora. Był nauczycielem historii w gimnazjach poznańskich; w 1938 napisał pracę habilitacyjną.

Wybuch II wojny światowej zastał go w Warszawie, gdzie był aresztowany i osadzony na Pawiaku jako zakładnik. Zwolniony z więzienia na początku 1940 zajął się or-

ganizowaniem tajnej pracy pedagogicznej. Nauczał na tajnych kompletach utworzonych przez org. „Ojczyzna”, głównie dla młodzieży wysiedlonej z Wielkopolski. Wspólnie z Maksymilianem Rode, Ludwikiem Jaxa-Bykowskim i Romanem Pollakiem podjął działania zmierzające do zorganizowania tajnego szkolnictwa wyższego i utworzenia TUZZ, którego był również wykładowcą. Organizował i kierował powołanym w 1942 Instytutem Morskim, w którym studiowało przez 2 lata jego istnienia w Warszawie 60 studentów. Po upadku Powstania Warszawskiego wraz z rodziną znalazł się w Starachowicach, tworząc 7 tajnych kompletów nauczania na poziomie szkoły średniej, na których uczyła się przede wszystkim młodzież z oddziałów partyzanckich.

W marcu 1945 wrócił do Poznania i podjął pracę w Gimn. im. Bergera oraz wykładał historię żeglugi na UP. Był współorganizatorem i wykładowcą (do 1948) w Wyższej Szkole Morskiej w Sopocie. W 1948 został zmuszony do opuszczenia uczelni w Sopocie i podjął pracę jako profesor kontraktowy na UP oraz kierownik Katedry Żeglugi i Polityki Morskiej. W 1950 został usunięty z uczelni i zatrudniony, dzięki pomocy dyrektora IZ Z. Wojciechowskiego, w Sekcji Dziejów Pomorza i Słowiańszczyzny Zachodniej IZ. W 1954 wszedł w skład Komitetu Redakcyjnego Słownika starożytności słowiańskich jako kierownik sekretariatu naukowego. W 1960 przeszedł na emeryturę. Zmarł 16 VI 1966 i pochowany został na cmentarzu Junikowskim w Poznaniu.

Żona Józefa z d. Maculewicz, primo voto Szrejber. Dzieci: Halina, Krystyna.

Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Halina Kowalenko

Kowalewski Henryk Czesław

(1911 - 1943) ps. „Prus”, chor. rez. WP i ZWZ-AK, urzędnik celny.

Ur. 10 VII w Trzemesznie pow. mogileński, s. Jana i Marii z s. Pfeiff. Po ukończeniu szkoły powszechnej w 1926 kontynuował

naukę w Gimn. im. Bolesława Chrobrego w Gnieźnie, gdzie w 1929 zdał egzamin dojrzałości. Następnie ukończył 6 semestrów na Wydziale Medycznym UP. W 1933 wstąpił do Szkoły Pchor. Rez. Piechoty w Zambrowie i odbył ćwiczenia w 60 pp w Ostrowie Wlkp. Awansowany do stopnia plut. pchor. W 1937 wystąpił ze służby w WP w stopniu chorążego. Czł. Legionu Młodych. Do wybuchu wojny 1939 był urzędnikiem celnym w Gdyni.

Brał udział w wojnie 1939 w składzie 60 pp. W październiku 1939 wrócił do Gniezna i został zatrudniony jako robotnik sezonowy w cukrowni. Jesienią 1940 spotkał się z ppor. Franciszkiem Tatą („Müller”), który na przełomie 1940/41 zaprzysiął go do ZWZ i mianował szefem organizacyjnym IR Gniezno. Organizował struktury ZWZ w pow. gnieźnieńskim, mogileńskim, żnińskim, wągrowieckim i szubińskim oraz doprowadził do ścisłej współpracy Hufca SzSz w Gnieźnie z ZWZ. Od końca 1941 p.o. szef sztabu IR Gniezno. Aresztowany przez Gestapo z Inowrocławia 20 VII 1942. Więziony w Gnieźnie, Inowrocławiu i w Rawiczu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Rawiczu 27 VIII 1943 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu w Rawiczu 17 IX 1943. Po wojnie ekshumowany i pochowany na cmentarzu w Gnieźnie.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770; FAK-I/1d, IR Gniezno i obwody, Samodzielny Obwód Mogiłno; USC Rawicz, Akt zgonu nr 288/1943.

*Maria Rutowska
Marian Woźniak*

Kowalik Piotr

(1903 - 1979) ps. „Rom”, czł. PZZ, ON i AK, dr medycyny.

Ur. 15 I w Osinkach pod Żninem, w rodzinie chłopskiej. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczył się w gimn. w Wągrowcu, gdzie należał do istniejącego tam tajnego Towarzystwa Tomasza Zana. Był czł. ZHP; od 1919 komendant Hufca Wągrowiec. W czasie Powstania Wielkopolskiego jako 16-letni harcerz pomagał powstańcom. W 1923 ukończył gimn., po czym podjął studia medy-

czne na UP, które ukończył w 1929. Po studiach odbył praktyki lekarskie w szpitalach i pisał pracę doktorską. Po jej obronie 18 V 1933 osiadł na stałe w Golańcu, obejmując gabinet lekarski schorowanego już dra med. Edwarda Bilickiego.

1 II 1939 otrzymał przydział mobilizacyjny do Batalionu ON „Kcynia”. Uczestniczył w kampanii wrześniowej. 19 września pod Ilówcem dostał się do niewoli. Ranny i chory został odwieziony do szpitala w Żyrardowie. Przebywał tam kilkanaście dni, po zwolnieniu udał się do Golańcy. Jego mieszkanie i gabinet lekarski zajęła żandarmeria. Zorganizował go na nowo w innym budynku. Od marca 1941 był komendantem Placówki ZWZ Golańc („Odcinek V Karpaty”). Praktyka lekarska ułatwiała mu pracę konspiracyjną. 8 VIII 1944 został aresztowany i przewieziony do Żabikowa. Był poddany ciężkiemu śledztwu. Po jego zakończeniu osadzony w KL Gross-Rosen, a następnie KL Nordhausen-Miltenbau-Dora.

Po wojnie wrócił do Golańcy i rozpoczął praktykę lekarską. Przez 13 lat (do 1958) był jedynym lekarzem w Golańcu. Oprócz pracy zawodowej zajmował się działalnością społeczną. Założył Stowarzyszenie b. Więźniów Politycznych w Golańcu (1945). Po utworzeniu ZBoWiD pełnił funkcję wiceprezesa (do 1953). Zorganizował w Golańcu służbę zdrowia, następnie dwa punkty dojazdowe w Smogulcu i Czesławicach. Do 1974 był kierownikiem Ośrodka Zdrowia w Golańcu, radnym Miejskiej Rady Narodowej i czł. Komitetu Elektryfikacji Miasta Golańcy, Rozbudowy Szkoły, Fundacji Pomnika ku Czci Poległych i Pomordowanych. Był czł. SD, prezesem Koła PCK i honorowym czł. Ochotniczej Straży Pożarnej w Golańcu. Zmarł 12 I 1979 i został pochowany na cmentarzu w Golańcu.

Odnaczone: Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Partyzanckim, Medalem Zwycięstwa i Wolności, Odznaką Grunwaldu, Odznaką 1000-lecia Państwa Polskiego, Odznaką za Zasługi w Rozwoju Woj. Poznańskiego, Odznaką „Zasłużony Pracownik Służby Zdrowia”.

Zbiory prywatne Stanisława Kabacińskiego w Golańcu.

Kazimierz Krawiarz

Kowalkowski Zygfryd Joachim (1911-1942) ps. „Artus”, podofic. rez. WP, czł. POZ i WOZZ.

Ur. 5 XII w Świnoujściu, s. Antoniego i Eleonory z d. Ligorzewska. Szkołę powszechną i gimn. ukończył w Bydgoszczy. Przed wojną dziennikarz w Polskiej Agencji Telegraficznej w Gdańsku i „Kurierze Poznańskim” w Poznaniu. Służby wojskowej nie odbył. Od listopada 1939 czł. POZ, następnie w WOZZ. Działal w redakcji biuletynu „Pobudka” oraz w sekcji wywiadowczej WOZZ w zakładzie ubezpieczeń. Aresztowany latem 1940 przez Gestapo w Poznaniu i osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa więziony był kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 6 IV 1941), Berlin-Alt Moabit (6 IV 1941 - 9 IV 1942), Berlin-Neukölln (9 IV 1942 - 14 V 1942) oraz w Zwickau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Zwickau 5 IX 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony 8 X 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 105/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; FAK-V/359, Akta osobowe; USC Wrocław, Akt zgonu nr 2018/1942; Zbiory własne autorki w Luboniu.

*Lubomira Broniarz-Press
Marian Woźniak*

Kowalówka Henryk

(1897 - 1944) ps. „Skawa”, „Skarb”, „Oset”, „Topola”, „Dziedzic”, „Profesor”, „Kosiarz”, „Zrąb”, ofic. zaw. WP i AK.

Ur. 5 I w Brzezince pod Wadowicami, s. Franciszka, rolnika, działacza ludowego i Marianny z d. Ciepła. Szkołę powszechną ukończył w Jaśkowicach pod Krakowem w 1911, a następnie Seminarium Nauczycielskie w Krakowie. Od 1912 związał się ze skautingiem. Od 1913 był czł. ZS. 7 VII 1914 zaciągnął się do Legionów, służąc w 5 kompanii 5 pp I Brygady. W lipcu 1916 został wcielony do armii austriackiej. Po ukończeniu szkoły pchor. został skierowany na front

włoski. W maju 1918 ranny, przebywał w szpitalach polowych na terenie Włoch. Po dezercji ze szpitala dotarł do Kielc, gdzie związał się z POW. W 1918 brał udział w rozbrajaniu żołnierzy austriackich, a następnie wstąpił do pułku, który 30 XII 1918 przyjął nazwę 25 pp. W czasie wojny polsko-bolszewickiej był ciężko ranny. Awansowany do stopnia ppor. Po wojnie nadal służył w 25 pp w Piotrkowie Trybunalskim, uzyskując awans do stopnia por. Do 1923, kiedy to został awansowany do stopnia kpt., był adiutantem dowódcy pułku, potem przeniesiony do dowództwa 7 DP w Częstochowie jako I oficer sztabu. Awansowany 1 I 1928 do stopnia majora objął dowództwo 27 pp. W 1929 odbył przeszkolenie w Centrum Wyszukolenia Piechoty w Toruniu. W 1930 został inspektorem PW i WF w sztabie DOK nr VII w Poznaniu, gdzie poznał kpt. Wincentego Wierzejewskiego. Następnie został przeniesiony na równorzędne stanowisko do DOK nr V w Krakowie z jednoczesnym powołaniem przez Oddział II Sztabu Głównego na inspektora obszarowego DOK nr V. Przeniesiony 20 VIII 1934 do 73 pp objął dowództwo 2 batalionu w Oświęcimiu. W 1938 został zastępcą dowódcy 73 pp w Katowicach. Prowadził wówczas ożywioną działalność społeczną. Był opiekunem Zarządu Okręgu Polskiego Białego Krzyża. W 1939 został awansowany do stopnia pplka.

Kampanię wrześniową odbył w 73 pp oraz jako dowódca oddziału sformowanego z nadwyżek mobilizacyjnych 23 DP. Brał udział w walkach granicznych na Górnym Śląsku w osłonie wycofania 23 DP aż do rozbicia jego jednostki w rejonie Rawy Ruskiej. W czasie próby internowania zbiegł i udał się do Kielc, a później do Krakowa. Był jednym z założycieli Organizacji Orła Białego, której struktury na Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim nosiły także nazwy Orzeł Biały lub Związek Orła Białego. W połowie października 1939, po pobycie w Krakowie gen. Michała Karaszewicza-Tokarzewskiego, podporządkował się SZP, potem ZWZ. Był bezpośrednim organizatorem ogniw OOB w Oświęcimiu, a także w okręgu kieleckim.

Działal wówczas jako „Skarb” i „Oset”. Następnie stworzył szeroką sieć organizacyjną SZP w Zagłębiu Dąbrowskim. Był też inicjatorem akcji sabotażowo-dyweryyjnych, zwłaszcza w kolejnictwie. W styczniu 1941, po fali aresztowań na Śląsku oraz w Zagłębiu Dąbrowskim, organizował Okręg Śląski ZWZ, obejmując jego komendę w lutym 1941. Przyjął wówczas ps. „Topola”. Był zwolennikiem szeroko rozwiniętej akcji bojowej, inicjując działania sabotażowo-dyweryyjne Okręgu Śląskiego ZWZ-AK na obszarze Niemiec. Chociaż często zmieniał kwatery, w połowie 1941 zdołał w ostatniej chwili uniknąć aresztowania w Częstochowie. Przez pewien czas ukrywał się, przekazując sprawy Okręgu w ręce mjra dypl. Józefa Ślaboszewskiego.

Po kolejnym zagrożeniu, na początku lata 1942, zmuszony był opuścić Śląsk. Został odwołany przez KG AK do Warszawy, a następnie mianowany komendantem Okręgu Poznańskiego AK z tymczasową siedzibą dowodzenia w Ostrowie Wlkp. Używał wówczas ps.: „Dziedzic”, „Profesor”, „Dzierżawca”, „Kosiarz”, „Zrąb”. Przeniesienie do Poznania poprzedził czynnościami przygotowawczymi, odbywając m.in. rozmowy scaleniowe w Sosnowcu z por. Jerzym Gawrońskim, który przekazał do AK WTOP oraz szereg kontaktów z rozproszonymi ogniwami organizacyjnymi NOB. K. nie zrezygnował nigdy z Poznania jako centralnego ośrodka dowodzenia Okręgiem. W tym celu powierzył por. rez. Stanisławowi Broniarzowi zorganizowanie centralnej poczty konspiracyjnej Okręgu w Poznaniu i powołał kpt. Mariannę Marszałkowską („Ruta Wagner”) na szefa łączności konspiracyjnej Okręgu. Pod kierownictwem K., dzięki rozważnej i systematycznej pracy, odbudowane zostały wszystkie struktury terytorialne Okręgu Poznańskiego AK oraz przeprowadzono z powodzeniem akcję scalenia z AK licznych ogniw konspiracyjnych, głównie NOW. Rozbudowano struktury walki czynnej, zwłaszcza sieć wywiadowczą, a także Kedyw. W 1943 powstały też pierwsze oddziały partyzanckie w rejonie Ostrowa Wlkp. i Krotoszyzna. Dziełem K. było zorganizowanie Bazy Łącznościowo-Zaopatrzeniowej w Warszawie przy ul. Gumińskiej 3 i mia-

nowanie jej kierownikiem ppor. rez. Franciszka Kowalówki, erygowanie Samodzielnego Wydziału Kurierskiego Okręgu Poznańskiego AK w Ostrowie Wlkp., Wydziału Kolejnictwa w Poznaniu i powołanie Biura Wojskowego. Od drugiej połowy 1943 był nieprzerwanie tropiony przez Gestapo z Poznania. Aresztowany w Poznaniu 22 I 1944 w następstwie prowokacji. Przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza, a następnie w Forcie VII i Żabikowie, gdzie na mocy wyroku Policyjnego Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*) został rozstrzelany 2 VI 1944.

Odnaczony m.in.: Krzyżem *Virtuti Militari* V klasy, Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Kawalerskim OOP, Złotym i Srebrnym Krzyżem Zasługi z Mieczami, Krzyżem AK, Medalem Wojska. Pośmiertnie awansowany do stopnia generała brygady.

Żona Izabela z d. Mystkowska. Dzieci: Żywia, Jerzy.

FAK-V/240, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Kowalski Antoni

(1891 - 1945) ps. „Wilga”, podofic. WP i ZWZ-AK, kolejarz.

Ur. 24 XII w Prasce pow. wieluńskiego, s. Jana i Zofii z d. Górecka. Po ukończeniu szkoły powszechnej pracował w gospodarstwie rolnym rodziców. W 1913 powołany do służby wojskowej w armii rosyjskiej w Turkiestanie, gdzie przebywał do 1918. Po powrocie do kraju w 1919 podjął pracę w PKP w Wieluniu. Od 1926 przeniesiony do Ostrowa Wlkp. na stanowisko kierownika pociągu. W 1941 zaprzysiężony do ZWZ przez Kazimierza Niesobskiego („Bartek”). Od 1942 organizował i prowadził lokal kwaterowy płka Henryka Kowalówki. Aresztowany przez Gestapo 19 VI 1944 i przewieziony do Kalisza, a następnie do Łodzi. Zginął nocą 17/18 I 1945 w więzieniu policyjnym w Radogoszczu.

FAK V/331, Akta osobowe.

Ludwik Misiek

Kowalski Jerzy Tadeusz

(1913 - 1942) ps. „Georg”, czł. NOB, chemik.

Ur. 7 V w Berlinie. W 1919 wraz z rodzicami zamieszkał w Poznaniu. W końcu 1939 został zatrudniony jako robotnik w Warsztatach Kolejowych. Wiosną 1940 wtajemniczony w sprawy konspiracyjne przez Kazimierza Walczaka. Zaprzysiężony do NOB przez Stanisława Łukowczyka i powołany do jego sztabu. Zajmował się przygotowaniem map topograficznych do planu powstania i wykonywał ich część tabelaryczną. Ukończył kurs wojskowy organizowany dla czł. NOB przez S. Łukowczyka. Aresztowany przez Gestapo 27 I 1941 i osadzony w Forcie VII. Po ciężkim śledztwie, w którym odmawiał zeznań, osadzony w więzieniu w Olsztynie. W czasie przesłuchań przez prokuratora przyznał się do większości stawianych mu zarzutów. Zmarł w nieznanych okolicznościach przed rozprawą w więzieniu w Olsztynie.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 802.

Marian Woźniak

Kowalski Marian

(1915 - 1942), czł. NOB, ZWZ, zarządca majątku.

Ur. 27 IX w Berlinie. Mieszkaniec Brzeżnicy pow. śremski. Na przełomie 1939/40 był związany organizacyjnie z NOB za pośrednictwem Wacława Adamskiego („Długi”). W kwietniu 1940 zaprzysiężony do ZWZ przez ppor. Edmunda Kamińskiego („Młot”) i przydzielony do sekcji organizacyjnej ZWZ, kierowanej przez leśnika Michała Wabińskiego, u którego zorganizowano nasłuch radiowy dla redakcji „Biuletynu Radiowego” i ulotki „Ku wolności”. Aresztowany 22 VIII 1941 i osadzony w Forcie VII, a następnie w więzieniu w Elblągu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji w Elblągu 16 VII 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 22 VIII 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Kozłowski Alojzy

(1911 - 1944) ps. „Sasaneł”, czł. SzSz, hm, nauczyciel.

Ur. 10 VI w Poznaniu, s. Stanisława i Michaliny z d. Kozmucka. Po ukończeniu szkoły powszechnej i Seminarium Nauczycielskiego im. E. Estkowskiego w Poznaniu rozpoczął praktykę nauczycielską. Od 1937 uczył w szkole powszechnej w Krzyżownikach pod Poznaniem, gdzie był drużynowym 18 DH. Jednocześnie od listopada 1937 w Komendzie Chorągwi Wielkopolskiej ZHP prowadził Wydział Zuchów.

Po zajęciu Poznania przez Niemców pracował jako fotolaborant w firmach A. Naujoks i Foto-Sasse. Wykonując prace zlecane przez żołnierzy i urzędników niemieckich, sporządzał odbitki dla potrzeb konspiracji. Kopie te przechowywał w tajnym schowku w Sulęcinku pod Środą Wlkp. Brał także udział w zabezpieczeniu polskich książek. Prowadził tajne nauczanie. Od listopada 1939 inicjował konspiracyjną działalność 18 DH. Organizował szkolenia harcerzy w ramach SzSz. Od połowy 1941 zastępca komendanta Chorągwi Wielkopolskiej SzSz. Był zastępcą komendanta UI „Przemysław”. Wywieziony z Fortu VII 17 II 1944. Zginął w nieznanych okolicznościach. Odnaczony pośmiertnie Krzyżem AK.

Żona Maria z d. Siejak, s. Maciej.

Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Aleksandra Bielerzewska

Kozyrowski Józef

(1893 - 1944) ps. „Rawka”, powstaniec wielkopolski, podofic. rez. WP, ZWZ-AK.

Ur. 3 I w Poznaniu, s. Jana, nauczyciela i Stanisławy z d. Borucka. Szkołę powszechną ukończył w Poznaniu, a następnie uczył się na prywatnych kursach dokształcających. 5 XI 1914 został powołany do armii niemieckiej. Po ukończeniu szkoły podoficerskiej skierowany na front wschodni. 18 V 1916 ranny w okolicy Rawki. W 1918 zdezerterował z armii i 29 XII 1918 wstąpił do Straży Ludowej w Poznaniu jako dowódca plutonu w dzielnicy nr 1. Brał udział w walkach

w rejonie lotniska Ławica. Następnie został przeniesiony do Baonu Zapasowego Wojsk Wartowniczych i Etapowych nr VII w Poznaniu w stopniu sierżanta. Później pełnił służbę w PKU. Zdemobilizowany 20 IX 1921. Po ukończeniu nauki w Szkole Handlowej w Poznaniu i odbyciu praktyki został samodzielny księgowym.

W 1939 nie został zmobilizowany. Przez pierwsze miesiące okupacji pracował jako księgowy w Gazowni Miejskiej w Poznaniu, skąd po weryfikacji zwolniony. Podjął wówczas zatrudnienie w firmie *Telefunken*. W 1941 zaprzysiężony do ZWZ przez Antoniego Walorego, który skontaktował go z por. Alfonsem Jernasem. Początkowo otrzymywał zadania wywiadowcze, a od 1942 został dowódcą plutonu AK w Obwodzie Poznań-Łazarz („Łania”). Jednocześnie współpracował z por. Jerzym Kieszczyńskim w wywiadzie w firmie *Telefunken*. Przyjął wówczas ps. „Rawka”, którym posługiwał się do aresztowania. W styczniu 1944 wszedł w skład sztabu IR Poznań jako oficer informacyjny z zadaniem rozpracowania produkcji i powiązań kooperacyjnych firmy *Telefunken*. Jednocześnie został zobowiązany do zorganizowania plutonu terytorialnego AK w Obwodzie Śródmieście. 21 II 1944 został aresztowany w miejscu pracy. Przeszedł bestialskie śledztwo w Domu Żołnierza, po czym został osadzony w Żabikowie w celi K-1. Był objęty początkowo śledztwem przeciwko oficerom sztabu Okręgu Poznańskiego AK, a następnie włączony do śledztwa przeciwko kierownictwu Ośrodka Kedywu IR Poznań; głównym oskarżonym był tu por. A. Jernas. Do sierpnia 1944 wielokrotnie przesłuchiwany w Domu Żołnierza, odrzucał stawiane mu zarzuty. W początkach października 1944 został po kolejnym skatowaniu w Domu Żołnierza przeniesiony do baraku „L” w Żabikowie, skąd wysłał kartkę do rodziny, datowaną 4 X 1944. W dniu 11 X 1944 zginął w nieznanymi okolicznościach.

Zona Jadwiga z d. Ratajczak, c. Zofia.

FAK-V/99, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Kraj Warty

Terytorialna jednostka administracyjna utworzona przez Hitlera 8 X 1939 na polskich ziemiach wcielonych do Rzeszy. Początkowo istniała pod nazwą Okręg Rzeszy Poznań (*Reichsgau Posen*), którą 29 I 1940 niemieckie władze centralne przekształciły na Okręg Rzeszy Kraj Warty (*Reichsgau Wartheland*). Obejmował on obszar przedwojennego woj. poznańskiego oraz części województw bydgoskiego, łódzkiego, pomorskiego i warszawskiego o łącznej powierzchni 43 942,49 km². Dzielił się na trzy rejencje: poznańską, inowrocławską i łódzką (do 1 IV 1940 kaliską) oraz na 38 powiatów wiejskich i 6 powiatów miejskich. Tak ukształtowany terytorialnie Kraj Warty był największym okręgiem administracyjnym w Niemczech. Zamieszkiwało w nim w pierwszych tygodniach wojny 4 922 tys. osób. Dyktatorską władzę w Kraju Warty sprawował przez cały okres wojny b. prezydent senatu gdańskiego Arthur Greiser, który od 14 IX do 25 X 1939 pełnił na tym obszarze funkcję szefa Zarządu Cywilnego przy dowództwie wojskowym, a następnie namiestnika Rzeszy (*Reichsstatthalter*). Jego też Hitler powołał na przywódcę NSDAP w tym okręgu (*Gauleiter*).

Zarządzany przez Greisera Kraj Warty miał stać się pod każdym względem wzorem kształtowania się stosunków narodowosocjalistycznych dla całej Rzeszy. Greiser ogłosił go poligonem narodowego socjalizmu, na którym postanowił wypróbować różne metody postępowania w życiu codziennym, przydatne dla dalszego rozwoju hitlerowskich Niemiec. Planował również całkowitą germanizację Kraju Warty w ciągu 10 lat. Ponadto władze Kraju Warty opracowały specjalny system metod postępowania z zamieszkałymi w nim Polakami, przewidujący biologiczne wyniszczenie części ludności polskiej, wysiedlenie sporej jej liczby do GG i deportowanie na roboty do Rzeszy; likwidację prasy, wydawnictw oraz całego polskiego szkolnictwa od przedszkoli aż do uniwersytetów włącznie; zamknięcie wszystkich polskich placówek kulturalnych; bezwzględny zakaz używania języka polskiego w życiu publicznym oraz uczęszczania do niemieckich łazienek, na niektóre plaże i do parków;

ustalenie niskich plac oraz małych przydziałów żywności i innych podstawowych artykułów; bardzo duże ograniczenie kultu religijnego; wprowadzenie wysokich świadczeń pieniężnych; rozwiązanie wszystkich polskich organizacji; wyznaczenie wysokiej granicy wieku dla narzeczonych jako warunku uzyskania zgody na zawarcie związku małżeńskiego (28 lat u mężczyzn i 25 u kobiet); utrzymywanie podbitej ludności w stałej psychozie strachu i nerwowego napięcia; stosowanie różnorodnych szykan (np. nakaz kłaniania się Niemcom na ulicy i ustępowania miejsc; wprowadzenie godziny policyjnej, zabronienie podróżowania bez specjalnej przepustki, korzystania z telefonów itp.). Ten rozbudowany system zakazów i nakazów władze okupacyjne obwarowały licznymi bardzo surowymi sankcjami (orzekanie kary śmierci za blahe przewinienia, zsyłanie do obozów koncentracyjnych, wymierzanie kary chłosty) i urzeczywistniały go z całą bezwzględnością od pierwszych do ostatnich dni okupacji. W rezultacie jego realizacji straciło życie ponad 480 tys. mieszkańców Kraju Warty (w tym prawie cała przebywająca w nim ludność żydowska). Dalszych ponad 20 tys. osób poległo w bezpośrednich działaniach wojennych. Władze okupacyjne wyrugowały i wysiedliły ponad 630 tys. osób, z których ponad 300 tys. wywiozły do GG oraz deportowały na roboty w Rzeszy ok. 450 tys. Trwałej choroby nabawiło się podczas okupacji 25 tys. osób, a 15 tys. odniosło ciężkie uszkodzenie ciała, głównie w rezultacie pobytu w obozach koncentracyjnych i więzieniach. Straty materialne Kraju Warty poniesione podczas okupacji i wojny wyniosły kilka miliardów złotych przedwojennych. Kraj Warty przestał istnieć w styczniu 1945 w rezultacie wyparcia Niemców z Wielkopolski i ziem sąsiednich przez wojska radzieckie.

APP, Der Reichsstatthalter im Reichsgau Wartheland; *Położenie ludności polskiej w tzw. Kraju Warty w okresie hitlerowskiej okupacji. Wybór źródeł i opracowanie Cz. Łuczak. Poznań 1990 (Documenta Occupationis XIII); Cz. Łuczak: *Kraj Warty 1939-1945*. Poznań 1972.*

Czesław Łuczak

Krajewski Władysław

(1898 - 1943) ps. „Pająk”, podofic. rez. WP i NOB.

Ur. 22 VI w Chwałkowie pow. śremski, s. Antoniego i Katarzyny z d. Marciniak. Po ukończeniu szkoły powszechnej był robotnikiem rolnym. W 1916 powołany do służby w armii niemieckiej. Walczył na froncie zachodnim. W czasie urlopu rekonwalescencyjnego w 1918 wstąpił do wielkopolskich wojsk powstańczych w stopniu plut. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Zdemobilizowany w 1922. W l. 1922-24 terminował w zawodzie kołodziejskim. W 1934 założył własny warsztat kołodziejski w Robakowie pow. śremski. W tym czasie aktywnie działał w strukturach SN. Organizował też katolickie organizacje społeczne.

Brał udział w wojnie 1939 w 68 pp w stopniu plut. Po zwolnieniu z internowania zamieszkał w Robakowie, gdzie na przełomie listopada i grudnia 1939 odszukał go łącznik NOB z Poznania. 5 XII 1939 został zaprzysiężony do NOB przez Witolda Weselika. Był inicjatorem powołania organizacji w okolicach Robakowa. Zajmował się łącznością i rozbudową NOB. Był zdecydowanym przeciwnikiem kontaktów z ZWZ, którego uważał za organizację sanacyjną. Aresztowany przez Gestapo 26 IX 1942 przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza i w Forcie VII. Skazany przez Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Budziszynie 31 V 1943 na karę śmierci. Stracony w więzieniu w Dreźnie 8 VII 1943. Rodziny nie założył.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754; FAK-I/1c, IR Środa i obwody, Kórnik; USC Książ, Akt urodzenia nr 169/1898.

Kazimierz Krawiarz
Marian Woźniak

Krajna Zbysława Jadwiga

(1910 - 1944) ps. „Jadwiga”, „Olszyna”, ofic. łączności AK.

Ur. 13 X w Poznaniu, c. Kazimierza, kupca i Michaliny z d. Łukowczyk. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczyła się w Gimn. i Liceum Żeńskim im. Dąbrówki,

gdzie w 1927 zdała egzamin dojrzałości. W czasach szkolnych wstąpiła do Sodalicii Mariańskiej i działała od 1930 w Zarządzie Kola Wilda. Po ukończeniu kursów handlowych rozpoczęła pracę w prowadzonym przez stryja Biurze Ogłoszeń Polskiej Agencji Reklamy w Poznaniu. W ramach Pogotowia Wojennego Sodalicii Mariańskiej latem 1939 zorganizowała punkt opatrunkowy przy ul. Górna Wilda.

Od października 1939 wróciła do pracy w przejętej przez Niemców agencji, która działała pod nazwą *Anzeigenvermittlung u. Verlag*. Pracę konspiracyjną rozpoczęła wiosną 1940 wspólnie z narzeczonym ppor. Zbigniewem Krzekotowskim („Michał”) w ramach WOW i WOZZ z inicjatywy ppor. Alfreda Frankowskiego („Fryda”). Od jesieni 1940 do wiosny 1943 współpracowała z grupą por. rez. Stanisława Broniarza („Müller”). W tym czasie pełniła funkcję łączniczki pomiędzy IR Poznań („Pomnik”) a ppor. Z. Krzekotowskim („Michał”). Od lata 1943 była przydzielona do Wydziału VK sztabu Okręgu Poznańskiego, gdzie pracowała pod kierownictwem kpt. Marianny Marszałkowskiej („Ruta Wagner”), a po jej aresztowaniu przez Gestapo krótko pełniła funkcję szefa Wydziału VK. Od sierpnia do października 1943 ściśle współpracowała z por. Janem Kamińskim („Franek”). W tym czasie zreorganizowała cały system łączności konspiracyjnej Okręgu z inspektoratami rejonowymi. Organizowała też sieć łączności konspiracyjnej do akcji zrzutów lotniczych dla Okręgu Poznańskiego AK. Do tego ostatniego zadania wykorzystywała swoje mieszkanie w Poznaniu przy ul. Sosnowej 30. Od sierpnia 1943 kierowała też zespołem łączniczek AK w Poznaniu. Gestapo zdekonspirowało ją przy rozpracowaniu kpt. J. Kamińskiego. Aresztowana 15 X 1943 w miejscu pracy. Przeszła ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza, w Forcie VII, a następnie w Żabikowie. Żadnych tajemnic organizacyjnych nie ujawniła, co umożliwiło kontynuację działań Wydziału VK. W czasie pobytu w Żabikowie w celi D-4 była wielokrotnie przewożona na przesłuchania do siedziby Gestapo. 19 VII 1944 została rozstrzelana w Żabikowie

w zbiorowej egzekucji na podstawie wyroku Policijnego Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*). Symboliczny grób znajduje się na cmentarzu Bożego Ciała w Poznaniu.

Pośmiertnie awansowana do stopnia ppor. AK i odznaczona Krzyżem AK i Medalem Wojska czterokrotnie. Komendant Okręgu Poznańskiego AK wystąpił o jej pośmiertne odznaczenie Krzyżem *Virtuti Militari* V klasy. Rodziny nie założyła.

FAK-V/171, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Kraszewski Tadeusz

(1903 - 1973) ps. „Marek”, czł. org. „Ojczyzna”, literat, dziennikarz.

Ur. 12 I w Kole, s. Mieczysława Jordana, naczelnika Izby Skarbowej w Kole i Walerii Walentyny z d. Mrożewska. Lata I wojny światowej spędził w Moskwie i Petersburgu, dokąd ewakuowano jego rodziców. Od maja-czerwca ponownie w Kole, gdzie współorganizował pierwszą w mieście drużynę harcerską, a następnie hufiec, którego został komendantem. W czerwcu 1920 na czele grupy harcerzy zgłosił się ochotniczo na front. Od połowy sierpnia do maja 1921 w niewoli sowieckiej w obozie pracy na półwyspie Kola. Po powrocie z niewoli, w 1922 zdał w Kole egzamin maturalny, następnie podjął studia polonistyczne – najpierw na UW (1923 - 1925), później UP (1925 - 1928). W 1928 debiutował jako dziennikarz na łamach „Promienia”, a od lipca 1929 podjął stałą pracę dziennikarską w koncernie „Drukarnia Polska” w Poznaniu. Od 1929 czł. zwyczajny Syndykatu Dziennikarzy Polskich; w późniejszych latach zasiadał w wielkopolskim zarządzie SDP.

Zmobilizowany w połowie sierpnia 1939 brał udział w kampanii wrześniowej jako żołnierz III Baonu Wielkopolskiej Brygady Obrony Narodowej. Ranny w bitwie pod Kutnem utracił lewą rękę. Po pobycie w szpitalu we Włocławku, od listopada 1939 do lutego 1940 przebywał w Warszawie, a następnie

przeniósł się wraz z rodziną do Jędrzejowa, gdzie m.in. zajmował się organizowaniem tajnego nauczania. W okresie lata-jesieni 1940, za pośrednictwem Edmunda Męclewskiego, nawiązał pierwsze kontakty z org. „Ojczyzna”. Jesienią 1940 został zaprzysiężony w Warszawie przez Witolda Grotta. Od lata 1941, po przeniesieniu do Warszawy, brał udział w organizowaniu pomocy wysiedlonej z Poznania i Wielkopolski inteligencji twórczej. Współtworzył, z myślą o przygotowaniu kadr niezbędnych do objęcia w polskie posiadanie ziem postulowanych, Zrzeszenie Dziennikarzy Ziemi Zachodnich; wiceprezes jego Zarządu. Był również współorganizatorem, kierownikiem programowym i wykładowcą na kursach dziennikarskich (1942-1944), organizowanych przez Zrzeszenie Dziennikarzy ZZ w ramach TUZZ. Ponadto pisał artykuły do prasy podziemnej, głównie do „Biuletynu Zachodniego”. Wybuch Powstania Warszawskiego zastał go na Woli. Wysiedlony w pierwszej połowie sierpnia 1944 z Warszawy, po kilkudniowym pobycie w obozie w Pruszkowie, znalazł się w Brwinowie, gdzie nawiązał kontakt ze Stanisławem Sieciechowiczem („Wilk”) i brał udział w redagowaniu pisma „Ojczyzna”. W początkach grudnia 1944 przeniósł się wraz z rodziną do Częstochowy.

W lutym 1945, jeszcze podczas walk o Cytadelę, powrócił do Poznania, gdzie podjął pracę w Wydziale Kultury Urzędu Wojewódzkiego. W kwietniu skierowany wraz z ekipą Pełnomocnika Rządu ds. Ziemi Odzyskanych do Drawska, Koszalina i Szczecina pracował przy zabezpieczeniu dóbr i obiektów kultury. W połowie lipca 1945 wrócił do Poznania i brał udział w organizowaniu Zachodniej Agencji Prasowej, w której od października aż do likwidacji w 1949 pełnił funkcję dyrektora i zastępcy redaktora naczelnego. W l. 1949-56 pracował na stanowisku korektora w Państwowych Zakładach Wydawnictw Szkolnych Oddział w Poznaniu. W l. 1946-49 prowadził seminarium dziennikarskie na Studium Dziennikarskim UP. W 1956 należał do inicjatorów i pierwszych pracowników Wydawnictwa Poznańskiego. W 1957 podjął pracę w reaktywowanej Za-

chodniej Agencji Prasowej, pełniąc w niej funkcję dyrektora i zastępcy redaktora naczelnego aż do włączenia ZAP do Polskiej Agencji Interpress. Od 1965 pracował w Interpresie. W 1968 przeszedł na emeryturę. Był członkiem wielu organizacji społecznych i zawodowych. W l. 1958-67 był radnym m. Poznania. Zmarł 4 IV 1973 w Poznaniu.

Odnaczone: Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Oficerskim OOP.

Żona Barbara z d. Pietrzyk. Dzieci: Andrzej, Marek, Ewa, Piotr.

IZ Dok-III/69.

Piotr Kraszewski

Krawiec Bolesław

(1914 - 1945) ps. „Stach”, podofic. rez. WP, ofic. c.w. NOW, NSZ i AK.

Ur. 26 IX w Castrop (Niemcy), s. Jana i Cecylii z d. Pilarczyk. Szkołę powszechną ukończył w Jarocinie w 1928. Następnie uczęszczał do gimn., którego nie ukończył. W l. 1937-38 odbył zasadniczą służbę wojskową w KOP w Stryju, awansując do stopnia plut. rez. Do wybuchu wojny pracował w gospodarce komunalnej w Jarocinie.

We wrześniu 1939 zmobilizowany do 29 pskan. Brał udział w walkach nad Bzurą. Do połowy 1939 internowany w przejściowym obozie jenieckim w Ostrowie Wlkp. Wiosną 1940 skierowany przez Urząd Pracy (*Arbeitsamt*) do Urzędu Wodnego w Jarocinie. W sierpniu 1942 zaprzysiężony do NOW przez ppor. Franciszka Lubiatowskiego („Andrzej”). Zajmował się kolportowaniem gazetek i organizował łączność konspiracyjną w tym rejonie. W 1943 ukończył Zastępczy Kurs Podchorążych NSZ w Jarocinie. W lipcu 1943 mianowany przez Podokręg Kaliski NSZ na stanowisko komendanta Obwodu w Krotoszynie. Jednocześnie wykonywał zadania związane z łącznością konspiracyjną NSZ w Poznaniu, Kaliszu i Łodzi. Aresztowany przez Gestapo z Łodzi 1 III 1944 w związku z dekonspiracją NSZ w Poznaniu. Przeszedł ciężkie śledztwo w Kaliszu, Poznaniu i Łodzi. 7 XII 1944 skazany przez Trybunał

Ludowy w Berlinie (*Volksgesichtshof*) na sesji wyjazdowej w Kaliszu na karę śmierci. Rozstrzelany w zbiorowej egzekucji w Skarszewie pod Kaliszem 19 I 1945.

Żona Jadwiga z d. Owczarek, c. Anna.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 446a;
FAK I/6, Organizacje Obozu Narodowego.

Marian Woźniak

Krawiec Wanda

(1921 -) ps. „Wundzik”, harcerka, czł. OH.

Ur. 3 VI w Poznaniu, c. Józefa i Weroniki z d. Lehmann. Od 1931 uczęszczała do Gimn. i Liceum im. Dąbrówki w Poznaniu, gdzie w 1939 zdała egzamin dojrzałości. Od 1931 należała do 6 PDH im. Anieli Tułodziękiej. Od lata 1939 w OH w Poznaniu. Brała udział w tajnym nauczaniu, w akcji opieki społecznej, wysyłaniu paczek do obozów jenieckich i koncentracyjnych. W 1940 włączyła się w działalność AKH. W l. 1942-43 współpracowała z Biurem Zachodnim Delegatury jako łącznika jej pełnomocnika w Poznaniu. Aresztowana przez Gestapo w Poznaniu 5 VI 1943. Po śledztwie w Domu Żołnierza uwięziona w Forcie VII, w Żabikowie, a w grudniu 1943 osadzona w KL Auschwitz (Oświęcim). Po ewakuacji 24 X 1944 w KL Flossenbürg, gdzie została wyzwolona 8 V 1945.

Do kraju wróciła w 1945 i podjęła pracę w Instytucie Zachodnim, studiując na UP do 1952. Od 1954 pracowała w Państwowym Wydawnictwie Naukowym w Poznaniu. W 1961 przeszła do pracy w wydawnictwie UAM. Czł. Komisji Historycznej Chorągwi ZHP w Poznaniu.

Odnaczona: Krzyżem Kawalerskim OOP, Złotym Krzyżem Zasługi z Mieczami, Krzyżem AK, Medalem Wojska czterokrotnie, Medalem Komisji Edukacji Narodowej.

8 XII 1945 wyszła za mąż za Edwarda Serwańskiego. Dzieci: Maciej, Jacek, Małgorzata.

IZ Dok-II/63, Wspomnienia z pobytu w obozach koncentracyjnych, mps.

Mirosława Ramza-Stępnik

Kręgielski Czesław

(1908 - 1945) ps. „Adeline”, podofic. rez. WP i AK, czł. SzSz, nauczyciel.

Ur. 27 I w Gostyniu. W 1939 czł. środowiska SzSz w Gostyniu. W 1943 zaprzysiężony do AK przez ppor. Jana Woźnego. Aresztowany przez Gestapo 27 VI 1944, po dekonspiracji Obwodu AK Gostyń. Więziony w Lesznie, w Domu Żołnierza w Poznaniu i w Żabikowie (nr oboz. 17048). Zesłany do KL Sachsenhausen i Gusen. Zmarł z wycieńczenia w lutym 1945.

Zbiory prywatne Jerzego Zielonki w Kościanie.

Marian Woźniak

Król Sławomir Kazimierz

(1919 - 1942) ps. „Srebrna Gwardia”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 5 V w Trzebini pod Czarnkowie. W 1929 zdał egzamin dojrzałości w gimn. w Czarnkowie, a następnie ukończył Dyw. Kurs Pchor. 14 DP. W październiku 1939 wstąpił do WOW. Od kwietnia 1940 pchor. WOZZ, gdzie po zaprzysiężeniu przez Olgierda Przyłuskiego był dowódcą sekcji organizacyjnej. Aresztowany 23 VI 1940 przez Gestapo w Poznaniu, następnie osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 23 IV 1941), Berlin-Neukölln (23 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Poznań. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) 13 X 1942 skazał go na karę śmierci. Został zgilotynowany 19 XI 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 107/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Królak Henryk

(1923-) ps. „Miotacz”, „EV”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 13 I w Poznaniu, s. Feliksa i Stanisławy z d. Adamiak. Aresztowany 23 VIII 1940. Więzień Fortu VII, Wroniek (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlina-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Rawicza. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Rawiczu 14 XII 1942 skazany na 8 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu w Rawiczu (obóz pracy Bernau), a od 31 VIII 1944 w Eich pod Darmstadtem, gdzie w marcu 1945 został wyzwolony przez armię USA. Po wojnie nie wrócił do kraju. Służył w amerykańskiej kompanii wartowniczej. Pracował w urzędzie pracy. Żyje w RFN.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 114/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Królewski Stefan

(1905 - 1942) ps. „Król”, czł. NOB, cieśla.

Ur. 25 XI w Poznaniu, s. Stanisława i Marii z d. Kucharska. Po ukończeniu szkoły powszechnej i wydziałowej terminował do 1924 w zawodzie cieśli. W l. 1936 - 39 czł. SN. Pierwsze kontakty z NOB nawiązał w grudniu 1939. Przyjęty do organizacji przez Albina Smolanowicza („Mewa”) latem 1940 bez składania przysięgi. Otrzymał przydział do Wydziału Informacji i Propagandy NOB, a w jego mieszkaniu przy ul. Sokolniczych 64 urządzona została jedna z powielarni gazетки „Polska Narodowa”. Do końca listopada 1940 pod kierunkiem Czesława Tomczaka („Bartosz”, „Leon”) brał udział w drukowaniu pisma i jego rozpowszechnianiu. Aresztowany 27 I 1941 przez Gestapo w Poznaniu w wyniku zdrady Zenona Ciemniejskiego. Więziony w Forcie VII, we Wronkach i w Oleśnicy. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyja-

zdowej w Oleśnicy 9 VI 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 14 VII 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu. Żona Teofila z d. Gryska.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 772; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; USC Wrocław, Akt zgonu nr 1281/1942/III.

*Maria Rutowska
Marian Woźniak*

Krupa Telesfor

(1907 - 1944) ps. „Grzyb”, „Mróz”, n.o. Ry-szard Klosowski, podofic. WP, AK, leśnik.

Ur. 30 XII w Ostrzeszowie, s. Stanisława i Marii z d. Balcer. Po szkole powszechnej w Nadstawkach pod Ostrowem Wlkp. zapisał się do szkoły leśnej w Zagórzcu, którą ukończył w 1927. Powołany w tym samym roku do służby wojskowej skierowany został do Centrum Wyszkozenia Żandarmerii w Grudziądzu. Po odbyciu służby wojskowej podjął pracę w leśniczówce Kąkolewo, Nadleśnictwo Ostrów Wlkp., a następnie był leśniczym w Bolewicach pod Nowym Tomyślem. W kwietniu 1939 powrócił w rodzinne strony, obejmując leśniczówkę Mogilka pod Czarnymłasem nieopodal Ostrowa Wlkp.

Zmobilizowany 25 VIII 1939 skierowany został do oddziału żandarmerii polowej 25 DP. Brał udział w internowaniu niemieckich dywersantów z okolic Kalisza. Po zakończeniu działań wojennych uniknął niewoli i powrócił do Mogilki. Poszukiwany listem gończym dostał się w ręce policji niemieckiej i skazany został na 10 lat ciężkiego więzienia „za znęcanie się nad Niemcami”. Osadzony w więzieniach i obozach: w Sieradzu, Papenbergu i Dortmundzie. Zbiegł podczas transportu do Essen z grupą innych więźniów. Został jednak ujęty i ponownie osadzony w więzieniu w Sieradzu. Zaczął symulować chorobę płuc, uzyskując w ten sposób przerwę w odbywaniu kary w lipcu 1942. Zetknął się wówczas z kpt. Janem Kamińskim („Mały”, „Franek”), który zaprzysiągł go do AK i skierował do Ostrzeszowa z zadaniem zorganizowania OP. Otrzymał dokumenty na

nazwisko Ryszard Kolosowski oraz przyjął ps. „Grzyb”. Oficjalnie był zatrudniony w Ostrzeszowie u ogrodnika. Zamieszkał u rodziny Gojów w Pustkowie pod Ostrzeszowem. Zaczął organizować OP, zajmował się sabotażem, wywiadem wojskowo-gospodarczym, nasłuchem radiowym i kolportowaniem wiadomości. Ubezpieczał także podróże inspekcyjne oficerów komendy Okręgu i jej kurierów oraz utrzymywał łączność i współpracę z jeńcami obozu w Ostrzeszowie. W lipcu 1944 zniknął z legalnego życia i zaczął się ukrywać. Miejscem kryjówki stał się bunkier wykopany w ziemi i odpowiednio zamaskowany w lesie w Wygodzie Tokarskiej opodal Ostrzeszowa. Przebywało w nim zwykle 5-6 partyzantów.

Z początkiem grudnia 1944 grupa „Grzyba” otrzymała informację, że w związku z aresztowaniem oficera łącznikowego ppor. Edwarda Pawlaka („Mewa”) istnieje duże zagrożenie dekonspiracji bunkra. Postanowiono go opuścić, lecz opady śniegu uniemożliwiły zatarcie śladów. Odłożono zmianę miejsca do dnia następnego. Tymczasem tego samego dnia, tj. 10 XII 1944 pojawili się Niemcy z oblawą, prowadząc przed sobą grupę miejscowych Polaków jako zakładników stanowiących tarczę ochronną. Obrona była niemożliwa. „Grzyb”, podnosząc pokrywę bunkra przeszyty został serią pocisków, pozostałych partyzantów aresztowano: Alojzego i Józefa Ślęków, Eugeniusza Zawielaka, Piotra Wrzalskiego i Stanisława Kocińskiego. Wszyscy zginęli w obozach z wyjątkiem Józefa Ślęka.

K. odznaczony został pośmiertnie Krzyżem Walecznych, Krzyżem AK i Medalem Wojska. W 45 rocznicę likwidacji bunkra odsłonięto pomnik ku czci poległych akowców.

FAK-I/1g, Samodzielny Obwód „Reduta”.

Marian Woźniak

Kruppik Edmund

(1890 - 1944) ps. „Działon”, „Patrona”, ofic. artylerii WP i żołnierz AK.

Ur. 8 VIII w Skrzetuszu pow. obornicki, s. Jana, nauczyciela i Weroniki z d. Surma. W 1897 uczył się w szkole powszechnej

w Skrzetuszu, a następnie w Gimn. i Liceum Ogólnokształcącym w Rogoźnie, gdzie w 1908 zdał maturę. 1 X 1913 został powołany do armii niemieckiej. Ukończył Szkołę Pchor. Artylerii i po odbyciu ćwiczeń 27 VII 1916 został awansowany do stopnia ppor. Brał udział w walkach na frontach zachodnim i wschodnim, pod Verdun otrzymał Krzyż Żelazny II klasy. Był czterokrotnie ranny. Jako rekonwalescent został urlopowany i przebywał w Skrzetuszu. Na wiadomość o wybuchu Powstania Wielkopolskiego zgłosił się do wojsk powstańczych w Gnieźnie. 22 II 1919 został skierowany do Poznania z zadaniem formowania artylerii. 13 IV 1919 awansowany na por. artylerii. Jako dowódca 3 baterii skierowany na front południowy Powstania Wielkopolskiego. Brał udział w walkach pod Ostrzeszowem. 31 I 1920 skierowany na front wschodni. W czasie walk na froncie litewsko-białoruskim zasłynął męstwem, czego wyrazem była pierwsza lokata kawalera Orderu Wojennego *Virtuti Militari*. Był inicjatorem zawołania pułkowego 17 pól „zawsze naprzód”. 14 X 1920 awansowany do stopnia kpt. artylerii. 9 II 1922 przeniesiony w stan spoczynku. Z tytułu zasług uhonorowano go domeną w Połajewie. Zarządzał majątkami w Henrykowie pod Leszmem, Krępie pod Ostrowem Wlkp, Bagrowie (Fundacja Kórnicka). W czasie mobilizacji powszechnej w 1939 nie został zmobilizowany.

W l. 1939-40 był pomocniczym urzędnikiem gospodarczym w Środzie Wlkp., a następnie w Placzkach. W tym czasie nawiązali z nim kontakty organizatorzy NOB, głównie Józef Szczepaniak („Wilk”, „Sęp”), działający w okolicach Kórnik. K. przyjął stanowisko doradcy wojskowego NOB, choć nie wyrażał zgody na czynną działalność, uważając ją za przedwczesną. W 1942 został powołany w skład sztabu IR Środa Wlkp., jednak bez konkretnego przydziału. Można domniemywać, że był autorem terytorialnego podziału Obwodu AK Środa na placówki i ich sztyrowania. W 1943 był przewidziany na dowódcę 68 pp AK. Został aresztowany przez Gestapo 29 II 1944, po zrzuceniu broni w Janowie. Poddany ciężkiemu śledztwu nie ujawnił tajemnic organizacyjnych. Był więziony

w Forcie VII, a następnie w Żabikowie. Jako starszy celi w baraku „L”, uzyskał zgodę komendanta Żabikowa na codzienną gimnastykę więźniów. 1 IX 1944 na mocy wyroku Policijnego Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*) został zesłany do KL Gross-Rosen (nr oboz. 30 220). Zginął 30 IX 1944 w nieznanych okolicznościach.

Żona Stanisława z d. Klug. Dzieci: Eugeniusz, Zbigniew. Druga żona Mieczysława z d. Przybyszewska, s. Jan.

FAK-V/314, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Krychowski Edward

(1918-1943) ps. „Tom”, czł. TOK i ZWZ, robotnik.

Ur. 24 IV w Szubinie, s. Tomasz. Od 1938 mieszkaniec Jarocina. W sierpniu 1939 przeszkolony na kursie dywersji pozafrontowej i przydzielony do Odcinka TOK Jarocin. Od jesieni 1940 do aresztowania w 1942 zajmował się kolportowaniem gazetki „Dla Ciebie Polsko”. Jan Stróżyński zaprzysiął go do ZWZ wiosną 1942. Aresztowany przez Gestapo w Jarocinie latem 1942. Więziony w Jarocinie, Środzie, w Forcie VII i w Zwickau. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Zwickau 13 II 1943 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu w Dreźnie 5 V 1943. Pochowany na cmentarzu katolickim w oznaczonej kwaterze.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 Ojs. 151/42; Standesamt Dresden III, Akt zgonu nr 3384/1943.

*Maria Rutowska
Marian Woźniak*

Krychowski Józef

(1901-1945) ps. „Józef I”, podofic. zaw. WP, ppor. c.w. AK.

Ur. 22 III w Zwoli pow. śremski, s. Franciszka i Stanisławy z d. Budasz. W 1918 jako ochotnik walczył w Powstaniu Wielkopolskim, a następnie zmobilizowany do 12

pswłkp. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej w ramach 70 pp. Od 1937 szef umundurowania 1 batalionu 70 pp w stopniu plut.

Brał udział w wojnie 1939 w ramach 17 DP. W listopadzie 1939 wrócił do Pleszewa i do września 1940 prowadził rozlewnię piwa i wód gazowanych. Od października 1940 do sierpnia 1941 został zatrudniony jako stróż nocny w fabryce marmolady w Kotlinie. W końcu 1940 przez chor. Józefa Kostkę został zaprzysiężony do ZWZ. Był komendantem Placówki ZWZ Kotlin („Kuna”), awansując do stopnia sierżanta. Od września 1941 powołany w skład sztabu Obwodu AK Jarocin z siedzibą w Pleszewie, jako szef łączności konspiracyjnej. W tym czasie organizował też pomoc społeczną. Zainicjował wysyłanie przez żołnierzy ZWZ paczek żywnościowych do obozów jenieckich. Uczestniczył w większości akcji sabotażowych przeprowadzanych przez ZWZ-AK w Obwodzie Jarocin. Od początku 1945 ukrywał się poszukiwany przez Gestapo. W czasie rekonesansu wywiadowczego przeprowadzonego 21 I 1945 wspólnie z kpt. Brunonem Nikoleizigiem („Adam”) i plut. Wacławem Woźniakiem („Artur”) oraz próby przechwycenia broni z kwatery żołnierzy niemieckich przy ul. Podgórznej w Pleszewie brał udział w potyczce. W następstwie pościgu zginął z bronią w ręku w okolicy miejscowej zwirowni. Po wojnie ekshumowany i pochowany z ceremoniałem wojskowym na cmentarzu parafialnym w Pleszewie. Awansowany pośmiertnie do stopnia ppor. c.w. AK.

Żona Maria żołnierz AK („Urszula”), s. January żołnierz AK („Wiktor II”).

Zbiory prywatne Januarego Krychowskiego w Poznaniu.

Marian Woźniak

Krystkowiak Jan

(1885-1943) ps. „Ryś”, czł. NOB i AK, pracownik kolejowy.

Ur. 27 V w Smogarzewie pod Gostyniem, s. Wojciecha i Zofii z d. Nowak. Do szkoły powszechnej uczęszczał w Smogarze-

wie, a następnie terminował w zawodzie kowala. W 1904 emigrował zarobkowo do Westfalii, gdzie podjął zatrudnienie w zakładach Kruppa w Witten. Uczestniczył tam w życiu organizacji polonijnych, m.in. w Związku Polaków „Zgoda”, Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół” oraz w kołach śpiewaczych i kółkach artystycznych. W 1919 wrócił do kraju i osiedlił się początkowo w Poniecu. Rozpoczął wówczas pracę w PKP. Po ukończeniu kursów dokształcających został zawiadowcą odcinka kolejowego w Poniecu, a po jego likwidacji pracował na identycznym stanowisku w Borku. Organizował też koła śpiewacze i kluby sportowe. W 1928 został służbowo przeniesiony do Chocicz, gdzie obok kierowania odcinkiem drogowym powierzono mu organizowanie kolejowego PW. W tym celu odbył przeszkolenie dla instruktorów tego PW. Wiosną 1939 zorganizował w Chociczy oddział OPL.

1 IX 1939 został zmobilizowany do DOKP w Poznaniu, z przydziałem do służby kolejowej dowództwa obrony Warszawy. W czasie obrony Warszawy kierował oddziałami kolejowymi na stacjach Warszawa Wschodnia, Warszawa Wschodnia-Rozrządowa, Warszawa Wileńska i Warszawa-Grochów. Po kapitulacji stolicy wrócił do Chociczy, gdzie został zatrudniony w służbie kolejowej jako pomocniczy pracownik techniczny. Biegła znajomość języka niemieckiego ułatwiła mu dostosowanie się do nowych warunków pracy i życia. W końcu 1939 rozpoczął wśród zaufanych współpracowników tworzenie grupy konspiracyjnej, która – obok niesienia pomocy materialnej Polakom – zamierzała podjąć walkę zbrojną. Niemieckie władze kolejowe systematycznie nakłaniały K. do przyjęcia listy narodowej, a wobec stanowczej odmowy przeniosły go na stację kolejową w Gądkach. W początkach 1941 włączył się w system kolporterski pisma „Dla Ciebie Polsko”. Wkrótce nawiązał też kontakty z Józefem Szczepaniakiem, który zaprzysiął go do NOB. Został mianowany komendantem Placówki NOB Nowe Miasto n. Wartą. Popierał połączenie NOB z ZWZ-AK. Sam utworzył kilka grup konspiracyjnych poza rejonem Placówki, głów-

nie wśród kolejarzy w rejonach Poznań-Sta-rolęka i Poznań-Franowo. Wiosną 1942 wstąpił do AK, zaprzysiężony przez por. Alfreda Furmańskiego. 28 IX 1942 na skutek dekonspiracji w NOB został aresztowany. Przeszedł śledztwo w Domu Żołnierza i w Forcie VII w Poznaniu, a następnie w więzieniu śledczym w Zwickau. 31 V 1943 został skazany na karę śmierci przez Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Budziszynie. Wyrok wykonano w więzieniu w Dreźnie 8 VII 1943.

Odnaczone: Medalem Dziesięciolecia, Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę i Brązowym Krzyżem Zasługi.

Zona Stanisława z d. Pawlak. Dzieci: Maria, Wanda, Zofia, Zygfryd, Marian, Marta, Henryk, Aleksandra.

FAK-I/1c, IR Środa i obwody, Kórnik.

Marian Woźniak

Krzekotowski Zbigniew Józef
(1914 - 1944) ps. „Skrzecz”, „Wołoda”, „Michał”, ofic. rez. WP i AK.

Ur. 31 III w Poznaniu, s. Kazimierza, powstańca wielkopolskiego i Franciszki z d. Wrzosek. Po ukończeniu szkoły powszechnej wstąpił do Korpusu Kadetów w Rawiczu. Tam w czasie ćwiczeń doznał ciężkiego urazu, co uniemożliwiło mu dokończenie kursu. W 1932 jako ekstern zdał egzamin dojrzałości w Gimn. im. św. Jana Kantego w Poznaniu. W l. 1933-34 odbył Dyw. Kurs Pchor. 17 DP. Po odbyciu ćwiczeń w 58 pp został w 1938 mianowany ppor. rez. WP. Do wybuchu wojny 1939 pracował jako inspektor w Izbie Skarbowej w Poznaniu i aktywnie działał w kołach Sodalicii Mariańskiej i KSMM.

We wrześniu 1939 zmobilizowany do 58 pp. W czasie walk o Kutno, jako dowódca plutonu, został ciężko ranny. Zbiegł z niemieckiego szpitala polowego i do 1940 ukrywał się w rejonie Wrześni. Tam nawiązał z nim kontakty por. rez. Czesław Surma i ppor. Alfred Frankowski. Po powrocie do Poznania w maju 1940 początkowo utrzymywał kontakty z WOW-WOZZ za pośrednictwem ppor.

A. Frankowskiego. W końcu 1941 został zaprzysiężony do ZWZ przez wujka kpt. Adama Zaworskiego. Początkowo przebywał w Poznaniu bez zameldowania. Po dekonspiracji sztabu ZWZ w Poznaniu uniknął aresztowania, korzystając z pomocy Fritza Scherfke. Wiosną 1942 przez pchor. Stefana Szczepaniaka nawiązał bliższy kontakt z por. rez. Stanisławem Broniarzem („Müller”). Przez pewien czas utrzymywał kontakty z por. Lechem Nowackim („Stanisław”), a gdy ten został aresztowany przez Gestapo krótko dowodził IR Poznań. Wiosną 1943 kpt. Jan Kamiński („Franek”) powołał go do sztabu Okręgu Poznańskiego AK, w którym odważał wydziały łączności konspiracyjnej i organizacji. Utworzył też specjalną komórkę organizacyjną, której zadaniem było utrzymywanie łączności z więźniami Gestapo. Prowadził sprawy związane z kontrwywiadowczą penetracją środowisk niemieckich, szyfrowaną symbolem „A”. Jego współpracownikami byli: ppor. Jan Wagner, Antonina Weychan, Maria Kurtzke, Niemiec Otto Riebe i inni. W swoich działaniach łącznościowych i organizacyjnych korzystał ze współpracy narzeczonej Zbislawy Jadwigi Krajny („Olszyna”), którą włączał do większości działań w łączności konspiracyjnej. 3 V 1943 awansowany do stopnia por., 20 X 1943 został p.o. szefem Wydziału I Organizacyjnego Okręgu Poznańskiego AK. 1 I 1944 mianowany kpt. AK. Aresztowany przez Gestapo 21 lub 22 I 1944 w ramach specjalnie sprowokowanej akcji likwidacji kierownictwa Okręgu Poznańskiego AK. W czasie ciężkiego śledztwa nie ujawnił żadnych tajemnic organizacyjnych. Przebywał w celi 55 Fortu VII, a następnie w celi K-2 w Żabikowie. Wielokrotnie był przesłuchiwany. Przekazał na zewnątrz więzienia szereg skutecznych ostrzeżeń dla konspiracji. 2 VI 1944 został rozstrzelany w zbiorowej egzekucji w Żabikowie na podstawie wyroku Policijnego Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*).

Odnznaczony pośmiertnie Krzyżem AK i Medalem Wojska czterokrotnie. Rodziny nie założył.

FAK-V/166, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Krzywiak Stefan

(1909 - 1991) ps. „Sukmana”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 22 XI w Poniecu pod Gostyniem, s. Stanisława i Marianny z d. Florkowska. Do jego zadań organizacyjnych należało werbowanie nowych członków, zabezpieczanie noclegów dowódcy i innych czł. WOW i WOZZ, przechowywanie roty przysięgi organizacyjnej. Aresztowany 14 IX 1940. Więzień Fortu VII, potem w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Berlin-Alt Moabit. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 11 VIII 1942 skazany na 8 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach i KL Mauthausen-Gusen (15 XII 1942 - 5 V 1945). Po wojnie pracownik umysłowy, mieszkał w Katowicach.

Odnznaczony m.in.: Krzyżem Kawalerskim OOP, Krzyżem Oświęcimskim, Odznaką Grunwaldu, Medalem Zwycięstwa i Wolności.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 93/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Krzywoszyńska Irena Józefa

z d. Nowakowska (1901 - 1981) ps. „Róża”, żołnierz AK, lekarka.

Ur. 25 IX w Słocinie pow. nowotomyski, c. Bolesława i Julii z d. Liberska. Do szkoły powszechnej i gimn. uczęszczała w Poznaniu, zdając w 1926 egzamin dojrzałości w Gimn. dra B. Czajkowskiego. W 1931 ukończyła studia na Wydziale Lekarskim UP. Do 1939 pracowała jako lekarz w Sanatorium Przeciwgruźliczym w Chodzieży. Do AK została zaprzysiężona jesienią 1942 przez ppor. Pawła Bednarskiego („Sęk”) jako szef sanitarny Obwodu AK Chodzież. Odegrała ważną rolę w sfinalizowaniu scalenia z AK lokalnej

grupy konspiracyjnej Marcelgo Ksyckiego z Margonina. Aresztowana przez Gestapo z Poznania 8 VIII 1944. Była więziona w Domu Żołnierza i w Żabikowie. W październiku 1944 osadzona w KL Ravensbrück, a od 24 XI 1944 w KL Flossenbürg, gdzie w maju 1945 została wyzwolona przez armię amerykańską. Do kraju wróciła latem 1945. Pracowała jako lekarz w Margoninie i w Szamotulach. Zmarła 5 XI 1981. Pochowana na cmentarzu parafialnym w Szamotulach.

Odnaczona m.in. Krzyżem Kawalerskim OOP i Krzyżem Partyzanckim.

W 1922 wyszła za mąż za Feliksa Krzywoszyńskiego. Dzieci: Teresa, Tomasz.

FAK-V/10a, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej; USC Poznań, Akt zgonu nr 5826/1981.

Marian Woźniak

Krzyżankiewicz Włodzimierz

(1878 - 1942) ps. „Twardy”, czł. SN, adwokat, notariusz.

Ur. 23 I we Wronkach, s. Józefa i Magdaleny z d. Szczygłowska. Po ukończeniu Gimn. św. Marii Magdaleny w Poznaniu podjął studia prawnicze na uniwersytetach niemieckich. W 1901 zdał egzamin referendarski we Wrocławiu, a w 1903 uzyskał tytuł doktora obojga praw. W 1906 zdał egzamin sędziowski w Berlinie, następnie odbywał praktykę zawodową. W czasie I wojny światowej służył w armii niemieckiej. W 1919 przeniósł się do Poznania i podczas Powstania Wielkopolskiego został mianowany przez NRL kontrolerem w Prezydium Policji w Poznaniu. W okresie II Rzeczypospolitej prowadził w Poznaniu kancelarię adwokacką i biuro notarialne. Był sekretarzem Wydziału Izby Adwokackiej w Poznaniu i czł. Senatu Dyscyplinarnego dla adwokatów przy Sądzie Najwyższym. W l. 1922-29 zasiadał z ramienia Narodowej Demokracji w Radzie Miejskiej Poznania oraz komisjach prawnej i wyborczej.

W 1939 po zajęciu Poznania przez Niemców został wyznaczony na zakładnika. Od 1940 pracował w biurze prowadzonym przez

adwokata niemieckiego Mühringa. Należał do kierownictwa konspiracyjnego Zarządu Okręgowego SN odtworzonego jesienią 1939. Po aresztowaniu 21 I 1941 przedstawiciela SN w PSP Stefana Piotrowskiego zastąpił go na tym stanowisku. Aresztowany przez Gestapo w miejscu pracy 12 VIII 1941. Więziony w Domu Żołnierza, a później w Forcie VII, gdzie zginął 8 II 1942 (oficjalnie podaną przyczyną zgonu było osłabienie serca i wyczerpanie).

Żona Gabriela z d. Marszałek. Dzieci: Janusz, Zbigniew, Danuta.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Zygmunt Kaczmarek

Krzyżanowski Marian Mieczysław

(1908 - 1952) ps. „Marian”, czł. org. „Ojczyzna”, lekarz.

Ur. 2 XII w Bremie (Niemcy), s. Józefata i Heleny z d. Sikorska. Początkowo uczył się w Bremie. Po odzyskaniu niepodległości, gdy rodzice przenieśli się do Poznania, kontynuował naukę w Gimn. św. Marii Magdaleny. Był czł. ZHP. Po uzyskaniu matury w 1928, rozpoczął studia na Wydziale Lekarskim UP, zakończone dyplomem lekarskim 6 XI 1936. W czasie studiów pracował społecznie w Kole Medyków i korporacji „Eskulapia”, której był prezesem. Zainteresowany pracą badawczą rozpoczął pod koniec studiów pracę w Zakładzie Anatomii Patologicznej jako asystent prof. L. Skubiszewskiego. Następnie do początku wojny specjalizował się w dermatologii i wenerologii w Klinice Dermatologicznej pod kierunkiem prof. A. Straszyńskiego.

W 1940 uciekł przed aresztowaniem do Krakowa, gdzie aż do 1945 pracował jako st. asystent oddziału dermatologicznego Szpitala św. Łazarza. W 1940, zaprzysiężony do org. „Ojczyzna” przez prof. Zygmunta Wojciechowskiego, stał się kierownikiem jej grupy krakowskiej. Rozwinął działalność konspiracyjną i opiekuńczą (nad wysiedlonymi z Wielkopolski), a w praktyce prywatnej

– wywiadowczą wśród pacjentów Niemców, oddając ważne usługi pracy podziemnej.

W marcu 1945 przybył z grupą operacyjną Rządu Tymczasowego do Gdyni i zorganizował służbę zdrowia na Wybrzeżu. Przez kilka lat był prezesem Oddziału Morskiego Polskiego Związku Przeciwwenerycznego i wiceprezesem Oddziału Morskiego Polskiego Towarzystwa Dermatologicznego. Był także wybrany na przewodniczącego Oddziału Gdańskiego Związku Zawodowego Pracowników Służby Zdrowia. W 1948 doktoryzował się na Wydziale lekarskim UP. Zmarł 8 II 1952; pochowany w Gdyni. Był dwukrotnie żonaty, bezdzietny.

Zbiory własne autora w Warszawie.

Zdzisław Jaroszewski

Kubaszewski Teodozjusz Maksymilian

(1923-) ps. „Dan”, harcerz, czł. WOW, uczeń.

Ur. 2 XII w Lesznie, s. Karola i Teodozji z d. Węclewska. Łącznik i czł. grupy wywiadu wojskowego. Na początku 1940 wywieziony na roboty przymusowe w głąb Rzeszy, skąd nadsyłał meldunki wywiadowcze. Aresztowany w czerwcu 1940 w Stralsundzie i przez więzienia w Szczecinie, Berlinie, Krzyżu i Toruniu przewieziony do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza w Poznaniu. Więzień Fortu VII, potem w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Berlin-Alt Moabit. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 26 VIII 1942 skazany na 8 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach i KL Mauthausen-Gusen (15 XII 1942 - 5 V 1945). Po powrocie do kraju w 1945 zdał egzamin czeladniczy na blacharza, ukończył Gimn. Kupieckie, Średnią Szkołę Muzyczną i Studium Oświaty i Kultury Dorosłych.

Odnznaczony m.in.: Krzyżem Kawalerskim OOP, Medalem Zwycięstwa, Odznaką Grunwaldu. Żona Maria.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 103/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Kubiak Henryk

(1895-1942), podofic. rez. WP, czł. POZ i WOZZ.

Ur. 11 I w Mosinie. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczył się rzeźnictwa. W czasie I wojny światowej walczył w armii niemieckiej, najpierw na froncie wschodnim (w 1916 otrzymał Krzyż Żelazny II kl.), a potem od 1917 na froncie zachodnim, gdzie został ranny. W 1918 brał udział w Powstaniu Wielkoposkim. Od 1920 pracował jako robotnik. W 1938 otrzymał stanowisko stróża nocnego, którą to pracę wykonywał również w czasie okupacji. Latem 1941 zaprzysiężony do WOZZ przez Edmunda Horowskiego. W czerwcu 1942 aresztowany przez Gestapo za pomoc udzieloną w ucieczce E. Horowskiego ze szpitala więziennego. Przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza, osadzony w Forcie VII. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji 17 X 1942 skazał go na karę śmierci. Został zgilotynowany 3 XI 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 140/42; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Kubiak Marian Piotr

(1921-1943) ps. „Akate”, czł. SzSz, drogista.

Ur. 8 IX w Zbąszyniu, s. Feliksa i Michaliny z d. Bayer. Po ukończeniu szkoły powszechnej i wydziałowej terminował w zawodzie kupieckim. Czł. ZHP w Mogilnie od 1937. Włączony do SzSz jako dysponent lokalu kontaktowego do łączności z komendą Chorągwi Wielkopolskiej SzSz (UI „Przemys-

law"). Jednocześnie był łącznikiem Bogdana Mariana Friedricha („Marian”) członka kierownictwa Komendy Hufca SzSz w Mogilnie. Aresztowany przez Gestapo z Inowrocławia 20 I 1943. Po ciężkim śledztwie przewieziony z Gestapo w Inowrocławiu do więzienia w Rawiczu, gdzie zmarł 20 IX 1943.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770; FAK-I/1d, IR Gniezno i obwody, Samodzielny Obwód Mogilno; USC Rawicz, Akt zgonu nr 292/1943.

*Maria Rutowska
Marian Woźniak*

Kubicki Antoni

(1914 - 1992) ps. „Zecer”, podofic. rez. WP i WOZ, drukarz.

Ur. 3 IV w Pianówce pow. czarnkowski w rodzinie kowala. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Czarnkowie terminował w zawodzie drukarza. Do 1938 pracował w redakcjach „Gazety Powiatowej” i „Wiarusa Nadnoteckiego”, do wybuchu wojny 1939 w drukarni „Kuriera Poznańskiego” w Poznaniu. Brał udział w walkach o Warszawę w 21 pp. Po powrocie do Poznania został zaprzysiężony do WOZ w październiku 1939 przez Jana Szymczaka i Ignacego Marcinowskiego oraz włączony do redakcji „Polonii Poznańskiej”. Aresztowany przez Gestapo 6 IV 1940. Był więziony w Domu Żołnierza i w Forcie VII. Wyrokiem Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) 21 II 1941 został skazany na 2 lata więzienia. Karę odbywał w więzieniu w Rawiczu. Po zwolnieniu pracował w drukarni w Pile.

W l. 1945-58 był urzędnikiem Powiatowej Rady Narodowej w Czarnkowie, do 1980 zecerem i kierownikiem drukarni w tym mieście. Zmarł w 1992 w Czarnkowie. Odznaczony Krzyżem Kawalerskim OOP.

FAK-I/1e, IR Zachód i obwody, Obwód Wągrowiec, IR Nowy Tomyśl.

Marian Woźniak

Kubicki Kazimierz

(1911 - 1944) ps. „Antoni”, n.o. Michał Wrzosek, ofic. WP i AK.

Ur. 23 X w Ostrzeszowie, s. Jana i Heleny z d. Kasprzak. Po ukończeniu liceum w Ostrzeszowie zgłosił się do Szkoły Pchor. Piechoty w Ostrowi Mazowieckiej - Komorowie. Praktykę odbył w 55 pp w Lesznie. W 1939 był dowódcą plutonu. Walczył nad Bzurą i w obronie Warszawy. Uniknął niewoli i wrócił do Ostrzeszowa. Zameldował się na policji jako Michał Wrzosek, robotnik ogrodniczy. W 1940 odszukał go kpt. Waclaw Kotecki, który po zaprzysiężeniu mianował go komendantem ZWZ w Obwodzie Kępno z siedzibą sztabu w Ostrzeszowie. Obwodem kierował przez łączników. Jego najbliższym współpracownikiem był ppor. Witold Bytoński. Przeprowadził gruntowną reorganizację konspiracji w Obwodzie, włączając do ZWZ-AK grupy NOB, OJN oraz redakcję gazetki konspiracyjnej „Jutrzenka”. Był pomysłodawcą przerzucenia struktur organizacyjnych AK poza dawną granicę państwową na obszar Dolnego Śląska, gdzie działał za pośrednictwem ppor. Józefa Rabięgi. Latem 1943 brał udział w zorganizowaniu placówek odbiorczych zrzutów lotniczych głównie w rejonie wsi Torzeniec. Pod jego dowództwem Obwód Kępno AK był w Okręgu Poznańskim drugi pod względem liczebności żołnierzy. W połowie 1943 Obwód wraz z siecią „placówek za słupkami” liczył blisko 2000 zaprzysiężonych żołnierzy. Aktywniejszych działań nie podejmowano z uwagi na brak broni. Powodem aresztowania K. 21 X 1943 było zbagatelizowanie skutków dekonspiracji AK w Ostrowie Wlkp. Gestapo nie posiadało szczegółowych informacji o jego działalności, stąd aresztowanie razem z nim 12 żołnierzy AK miało charakter przypadkowy. Przewieziony został do siedziby Gestapo w Łodzi, gdzie poddano go ciężkiemu śledztwu. Nie dało ono jednak większych wyników, o czym świadczy brak dalszych aresztowań. Był wielokrotnie przewożony na przesłuchania. Prowadzono je w areszcie Gestapo przy ul. Sterlinga w Łodzi oraz w obozie w Radogoszczu. Prawdopodobnie został zamęczony w czasie śledztwa.

FAK-I/1g, Samodzielny Obwód „Reduta”.

Marian Woźniak

Kubicki Mięczysław

(1910 - 1977) ps. „Miecz”, ofic. rez. WP, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 22 V w Kawiorach pod Gnieznem, s. Stanisława. W 1930 ukończył Gimn. im. Bolesława Chrobrego w Gnieźnie, a następnie studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP. W l. 1930-31 ukończył Szkołę Pchor. Kawalerii w Grudziądzu. Otrzymał przydział mobilizacyjny do 5 psk w Grudziądzu. W 1933 mianowany ppor. rez. W 1938 ukończył kurs kandydatów na dowódców plutonów działek przeciwpancernych.

W sierpniu 1939 zmobilizowany walczył w szeregach 17 puł w składzie Armii „Poznań”, m.in. w bitwie nad Bzurą. Po powrocie z kampanii wrześniowej podjął działalność konspiracyjną, wstępując do WOW. W WOZZ pełnił funkcję dowódcy Obwodu w Poznaniu. Aresztowany latem 1940 przez Gestapo przewieziony został najpierw do Domu Żołnierza, a następnie osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 23 IV 1941), Berlin-Neukölln (23 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Berlin-Alt Moabit. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie skazał go 28 VIII 1942 na karę 7 lat obostrzonego obozu karnego, którą odbywał najpierw w więzieniu we Wronkach, a następnie od 15 XII 1942 do 5 V 1945 w KL Mauthausen-Gusen. Po wojnie pracował w Zakładzie Doskonalenia Zawodowego w Szczecinie jako prezes. W l. 1961-73 był radnym WRN w Szczecinie. Zmarł w Szczecinie 12 X 1977.

Odnaczony m.in.: Krzyżem Komandorskim i Kawalerskim OOP, Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem XXX-lecia PRL, Medalem Komisji Edukacji Narodowej.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 86/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-1/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Kubski Aleksander

(1921 - 1942) ps. „Jaworski”, harcerz i sportowiec, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 28 XII w Poznaniu, s. Józefa i Felicji z d. Rolnik. Przed wojną był czł. 17 PDH im. gen. D. Chłapowskiego, Kółka Gimnastycznego „Vis” oraz Wojskowego Klubu Sportowego – mistrz Polski juniorów w szermierce 1938. Od 1937 uczestnik zajęć w ramach PW. W momencie wybuchu II wojny światowej uczeń klasy maturalnej Gimn. im. Adama Mickiewicza oraz Średniej Szkoły Muzycznej w klasie fortepianu w Poznaniu.

Od 11 X 1939 czynnie uczestniczył w tworzeniu WOW. Twórca roty przysięgi organizacyjnej, obowiązującej od początku istnienia WOZZ. W końcu lutego 1940 współuczestniczył z kpt. L. Kmiotkiem w rozmowach prowadzących do utworzenia WOZZ w końcu marca 1940. Był adiutantem dowódcy WOZZ kpt. L. Kmiotka. Przez cały okres działalności konspiracyjnej wykazywał niezmożoną aktywność, inicjując szereg posunięć organizacyjnych. Zarówno w WOW, a potem w WOZZ kierował tzw. Grupą Młodych, złożoną z uczniów gimnazjalnych i studentów, liczącą 155 członków w marcu 1940. Grupa Młodych była najaktywniejszą spośród wszystkich ugrupowań organizacyjnych, wypełniała szereg funkcji wywiadowczych i kolporterskich. 6 VI 1940 K. wraz z kpt. L. Kmiotkiem i jego żoną Melanią został aresztowany i przewieziony do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza w Poznaniu, a następnie osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Od 14 X do 14 XI 1940 przebywał w dyspozycji sędziego śledczego Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa był kolejno w więzieniach: Wronki (14 XI 1940 - 23 IV 1941), Berlin-Neukölln (23 IV 1941 - 20 V 1942) i Wohlau (Wołów). Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Głogowie 18 VI 1942 skazał go za przygotowanie zdrady stanu na karę śmierci. Został stracony 15 VII 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 97/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; USC Wrocław, Akt zgonu nr 1290/1942; Zbiory własne autorki w Luboniu.

*Lubomira Broniarz-Press
Jerzy Lochyński*

Kuchowicz Zygmunt

(1893-1960), podofic. WP, czł. CS, WOW i ZWZ.

Ur. 27 III w Poznaniu. Należał początkowo do WOW, a następnie do ZWZ. Opracowywał plany powstania w WOW. Aresztowany 28 IV 1940 przez Gestapo w Poznaniu i osadzony w Forcie VII. Na przełomie października i listopada 1940 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu w dyspozycji sędziego śledczego Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*). Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940-23 IV 1941), Berlin-Neukölln (23 IV 1941-14 V 1942) i Zwickau, skąd został zwolniony 26 VI 1942. Powrócił do Poznania 27 VI 1942. Następnie został wysiedlony do GG. Zmarł w 1960 w Poznaniu.

APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Kuczkowski Władysław

(1898-1942), czł. NOB, murarz.

Ur. 14 VI w Stęszewie. Po ukończeniu szkoły powszechnej terminował w zawodzie murarza. W 1933 wstąpił do SN. W 1937 był zastępcą prezesa Koła SN w Stęszewie. W grudniu 1939 zaprzysiężony do NOB przez Mścisława Frankowskiego i mianowany zastępcą komendanta organizacji w Stęszewie. Głównie zajmował się kolportowaniem pisma „Polska Narodowa”. Rozpowszechniał też bony obligacyjne NOB. Aresztowany przez Gestapo w wyniku zdrady Zenona Ciemnie-

jewskiego 7 XI 1941. Więziony w Forcie VII i w Elblągu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) z 16 VII 1942 na sesji w Elblągu skazany na karę śmierci. Stracony 21 VIII 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Kulczak Halina Teodora

(1911-1991) ps. „Dora”, ofic. rez. WP i AK, nauczycielka.

Ur. 26 I w Berlinie, c. Franciszka, krawca i Rozalii z d. Kłosowska. W 1930 ukończyła Seminarium Ochroniarskie. Po ukończeniu szkoły wstąpiła do PWK, którego została instruktorką, a następnie do 1937 komendantką Koła Lokalnego PWK w Poznaniu. Od 1937 do wybuchu wojny pracowała w Wolnym Mieście Gdańsku jako referentka pracy kobiet w Polskiej Radzie Sportowej.

W listopadzie 1939 wróciła do rodziców do Rawicza i wstąpiła do WSK w Poznaniu. Wprowadziła tam wyszkolone instruktorki PWK oraz harcerki z rejonu Leszna (Janinę Błażejewską, Helenę Jabłońską z Rawicza, Marię Lipowską-Bittner) oraz ze Środy (Czesławę Kowandy-Dopierską). Po zdekonspirowaniu siatki w kwietniu 1943 aresztowana 1 V 1943 w Rawiczu. W czasie śledztwa osadzona w Domu Żołnierza w Poznaniu, a później w Forcie VII. Po zakończeniu śledztwa przez Gestapo została przekazana wraz z pozostałymi aresztowanymi wywiadowczyniami do dyspozycji Trybunału Ludowego w Berlinie (*Volksgerichtshof*). Prokurator prowadził śledztwo do końca marca 1945. Na skutek kończących się działań wojennych do rozprawy nie doszło.

19 IV 1945 K. odzyskała wolność i w październiku tegoż roku wróciła do kraju. Po powrocie ukończyła studia na UP i zdobyła dyplom magistra filozofii w zakresie psychologii. Pracowała zawodowo jako wizytator przedszkoli najpierw w Kuratorium Okręgu Poznańskiego, a następnie we Wrocławiu. Po

przejsciu na emeryture w 1965 mieszkała w Obornikach Śl., gdzie zmarła 9 XII 1991.

W 1946 wyszła za mąż za Adolfa Sarneckiego.

FAK-I/7, Wojskowa Służba Kobiet; USC Oborniki Śl., Akt zgonu nr 192/1991.

Marian Woźniak

Kulczyński Konrad Franciszek

(1898-1973) ps. „Franciszek”, czł. TOK i ZWZ, kierownik gazowni.

Ur. 15 IX w Borku pow. gostyński, s. Łukasza i Marty z d. Schmidt. Po ukończeniu szkoły ludowej w 1912 i wydziałowej w 1913 rozpoczął pracę w gazowni w Borku. W 1918 powołany do armii niemieckiej. Walczył na froncie zachodnim. W 1919 przyłączył się do Powstania Wielkopolskiego.

We wrześniu 1939 czł. Straży Obywatelskiej. Po zajęciu Borku przez Niemców nadal kierował gazownią i cieszył się zaufaniem miejscowych Niemców. W końcu 1939 wspólnie z ppor. rez. Edmundem Nowakiem zajmowali się kolportowaniem gazetki „Dla Ciebie Polsko”, którą otrzymywali z Jarocina. Na terenie gazowni K. prowadził nasłuch radiowy i sporządzał biuletyny dla redakcji tej gazetki. W styczniu 1940 nawiązał kontakty z ppor. rez. Janem Woźnym z Gostynia. Przysięgi nie składał. Latem 1942 przez E. Nowaka został podporządkowany komendzie ZWZ w Jarocinie, a następnie ppor. Władysław Fiedler przekazał go pod komendę por. Jerzego Handke („Leszek”, „Biały Grot”) w Lesznie. Od tego czasu wchodził w skład Placówki ZWZ Borek, jako zastępca E. Nowaka. Brał udział w organizowaniu pomocy dla rodzin ofiar wojny. Aresztowany przez Gestapo 5 IX 1942 i przewieziony do więzienia w Środzie, a potem do Domu Żołnierza. Zaprzeczał wszelkim związkom z polską konspiracją. Następnie więziony w Zwickau i we Wrocławiu do marca 1943. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Legnicy 13 III 1943 skazany na karę śmierci. Po przewiezieniu do Wrocławia wniósł prośbę o ulaskawienie, którą poparli Niemcy z Borku. Na podstawie

decyzji kancelarii Adolfa Hitlera zamieniono mu karę na 8 lat obostrzonego obozu karnego. Więziony w więzieniu w Rawiczu. W styczniu 1945 ewakuowany do Niemiec, gdzie został uwolniony przez wojska amerykańskie i powrócił do Borku. Zmarł w Poznaniu 28 II 1973.

Żona Anna z d. Sobkowiak, s. Julian.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42; USC Borek, Akt urodzenia nr 173/1898, Akt zgonu nr 87/1973.

*Maria Rutowska
Marian Woźniak*

Kulczyński Ludwik

(1896-1972) ps. „Kłupa”, powstaniec wielkopolski, ofic. rez. WP i AK.

Ur. 20 VIII w Poznaniu, s. Aleksandra i Marii z d. Bartkowiak. Powołany do armii niemieckiej zdezerterował i przystąpił do wojsk powstańczych w Poznaniu w grudniu 1918. Po zwolnieniu ze służby wojskowej dokształcał się w zawodzie księgowego. W 1942 zaprzysiężony do NOW przez Mariana Rystera. Od 1943 w służbie informacyjno-wywiadowczej IR AK Poznań. Współpracował z por. Zbigniewem Krzekotowskim. Poszukiwany przez Gestapo w związku z dekonspiracją lokalu łączności AK w Poznaniu przy ul. Św. Marcin („Dombrowski”). Ukrywał się w rejonie Antoninka i Rataj, działając do końca wojny w wywiadzie AK. Od 1945 pracował w Urzędzie Ziemskim, działając w WSGO „Warta” do końca 1945. Nie został zdekonspirowany. W 1962 przeszedł na emeryturę. Zmarł w Poznaniu 12 VI 1972.

Żona Helena. Dzieci: Aleksander, Tadeusz, Krystyna.

FAK-Va/10, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej; Zbiory prywatne Krystyny Kulczyńskiej w Poznaniu.

Marian Woźniak

Kulesza Henryk

(1923-1943) ps. „Goniec”, „Gazetka”, żołnierz WKZO.

Ur. 22 III w Pniewach, s. Władysława i Kazimierzy z d. Przybylska. Szkołę powsze-

chną ukończył w Pniewach. W l. 1937 - 39 uczył się w Gimn. im. św. Jana Kantego w Poznaniu. W wojnie 1939 nie brał udziału. 11 XI 1940 zaprzysiężony do ZWZ przez por. Czesława Surmę („Blondas”) i skierowany do Sekcji Technicznej, którą kierował Marian Spychała („Beryl”). Był pracownikiem zakładu, w którym produkowano mieszanki chemiczne oraz zapalniki z opóźnionym działaniem dla potrzeb sabotażowych WKZO. Brał także udział w rozrzucaniu gwoździ przeciwoponowych na ulicach wylotowych Poznania. Aresztowany przez Gestapo w Poznaniu w końcu maja 1942. Wyrokiem Politycznego Sądu Doraźnego (*Palzeistandgericht STAPO Posen*) ok. 28 XII 1942 skazany na karę śmierci. Stracony w Forcie VII 8 I 1943 w egzekucji zbiorowej. Rodziny nie założył.

FAK-V/322, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Kunz Stanisław

(1899 - 1962) ps. „Kłos”, czł. SL i BCh, dziennikarz.

Ur. 14 IV w Pausitz (Saksonia), s. Stanisława. Po ukończeniu studiów filozoficznych w Dreźnie w 1921 wrócił do kraju i rozpoczął pracę w prasie ludowej w Grudziądzu (Zakłady Wydawnicze Wiktora Kulerskiego). Pisał do takich gazet jak: „Głos Pomorza”, „Gazeta Pomorska”, „Dziennik Bydgoski”, „Słowo Pomorskie”, „Goniec Nadwiślański”, a przede wszystkim „Gazeta Grudziądzka”, której od 1938 był redaktorem. Należał do PSL Piast, SL, PSL i ZSL. Jako redaktor przemawiał na licznych wiecach ludowych w miastach powiatowych.

W czasie okupacji przeniósł się do Środy Wlkp., pracując w magazynie zbożowym. Tu organizował pomoc dla ludności polskiej. Od października 1939 wciągnięty w tok prac konspiracji ludowej. W marcu 1941 zaprzysiężony do BCh przez Stanisława Zbierskiego. Od lipca 1942 współpracował z Marcinem Poprawą.

Po wojnie był krótko kierownikiem Powiatowego Urzędu Informacji w Środzie i redaktorem „Polski Ludowej”, a później sekretarzem Zarządu Wojewódzkiego PSL-Lewicy. Po zjednoczeniu był drugim sekretarzem WK ZSL. W l. 1950 - 56 kierował Domem Kultury w Środzie. W l. 1956 - 58 był redaktorem naczelnym „Gazety Chłopskiej”. W 1958 przeszedł na emeryturę. Zmarł 16 XI 1962 w Środzie i tam został pochowany.

Zbiory własne autora w Tarnowie Podgórnym.

Stanisław Zbierski

Kurdzielewicz Michał

(1902 - 1976) ps. „Stach”, „Piorun”, podofic. zaw. WP, ofic. AK.

Ur. 4 IX w Czukiewiu pod Samborem na Ukrainie, s. Antoniego i Marii z d. Lechowicz. Po ukończeniu szkoły ludowej pracował w gospodarstwie ojca. W 1928 powołany do służby wojskowej w KOP, gdzie ukończył szkołę podoficerską. Od 1930 był podofic. zaw. KOP w szwadronie „Druja”. W początkach 1939 został przeniesiony do Wolyńskiej Brygady Kawalerii w stopniu wachmistrza.

Kampanię wrześniową odbył w Armii „Łódź”. W czasie walk w Puszczy Kampinoskiej został ciężko ranny i przewieziony do szpitala w Modlinie. Po kapitulacji przekazany do szpitala polowego Wehrmachtu w Iławie, a następnie w Mławie. W grudniu 1939 zwolniony ze szpitala. Do marca 1940 ukrywał się u rodziców w pow. świeckim i u siostry Katarzyny Dworak w Grudziądzu. Tam związał się z tajną organizacją, którą tworzył Józef Kwiatkowski („Szary”). W marcu 1940 przeniósł się do Łodzi, otrzymując od Romana Durskiego („Guzda”) rozkaz zorganizowania konspiracji w okolicach Wielunia. Po krótkotrwałym okresie działalności w Komendzie Powiatowej NOW w Wieluniu został włączony przez por. Tadeusza Górskiego („Halina”) do AK. W marcu 1943 został skierowany przez komendanta Okręgu AK Łódź na stanowisko komendanta Obwodu Turek. Od jesieni 1943 organizował skrynkę

łączności konspiracyjnej z Okręgiem Poznańskim AK. W tym celu nawiązał łączność kurierską między Piotrkowem Trybunalskim a Łodzią, następnie między Łodzią a Turkiem i Poznaniem. Szlak kurierski Piotrków Trybunalski-Łódź powierzył kierowcy Józefowi Zybale („Zygmunt”), odcinek Łódź-Turek obsługiwali kurierzy Okręgu NSZ i AK Łódź. Natomiast łączność do Poznania wiodła od Żeroniczek pod Turkiem. Ściśle współpracował z Marianem Kwiatkowskim („Konrad”, „Babinicz”) w zakresie scalenia NOW z AK. Wielokrotnie uczestniczył w odprawach w Poznaniu. Pracował też przy protokół scaleniowy poznańskich ogniw NOW z AK. Rozmowy w tej sprawie przerwały aresztowania w Poznaniu we wrześniu 1943. Organizował też przekazywanie pieniędzy Okręgowej Delegatury Rządu dla potrzeb akcji pomocy społecznej w Poznaniu, adresowanych na Jana Czapiewskiego. Jednocześnie po aresztowaniu Władysława Stępnia dowodził IR AK Konin-Turek. Pod jego komendą w Obwodzie Turek zorganizowano 7 rejonów, które posiadały łącznie 1614 zaprzysiężonych żołnierzy. W marcu 1944 przystąpił do organizacji zawiązków bojowych („Ogniska Walki”). Podlegali mu też wówczas wszyscy łącznicy „Sztafety Łódź-Poznań”, z których 18 tworzyło Podcentralę Łączności Konspiracyjnej. Wyśledzony przez agenta Gestapo Ryszarda Borkowskiego („Suzin”) został aresztowany w Łodzi 24 X 1944. Odmówił składania zeznań, co przeciągnęło śledztwo do stycznia 1945. Z więzienia w Łodzi przekazywał grypsy ostrzegawcze, które ratowały wielu żołnierzy AK. Zbiegł z konwoju ewakuacyjnego więzienia 18 I 1945.

Po wojnie mieszkał w Łodzi. Przez wiele lat pozbawiony był możliwości podjęcia pracy. Zmarł 21 V 1976.

Odnaczone: Krzyżem AK i Medalem Wojska trzykrotnie. Został przedstawiony do odznaczenia Krzyżem Wirtuti Militari V klasy przez komendanta Okręgu Poznańskiego AK. Jednak władze ZBoWiD, którego był członkiem, odmówiły mu weryfikacji tego odznaczenia.

Zona Longina z d. Wysocka.

FAK-1/1f, IR Kalisz i obwody, Obwód Koło.

Marian Woźniak

Kurland Witold

(1905 - 1942) ps. „Księgarz”, ofic. rez. WP, czł. POZ i WOZZ.

Ur. 13 IV w Poznaniu. W listopadzie 1939 wstąpił do POZ, a od kwietnia 1940 w WOZZ. Był dowódcą sekcji organizacyjnej. Aresztowany w połowie 1940 przewieziony został do Domu Żołnierza, a następnie osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 23 IV 1941), Berlin-Neukölln (23 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Berlin-Alt Moabit. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 4 IX 1942 skazał go na karę śmierci. Wyrok wykonano 13 X 1942 w więzieniu Berlin-Plötzensee.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 101/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-1/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Kurowska Halina

(1915-1984) ps. „Sabina”, „Kryształ”, „Gertruda”, n.o. Gertruda Szulz, Helena Gara, ofic. AK, czł. PWK, TOW „Gryf Pomorski”, org. „Ojczyzna”, nauczycielka.

Ur. 29 VII w Chełmży pow. toruński, c. Bolesława i Zofii z d. Politowicz. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczała do Gimn. SS Urszulanek w Tildoncle pod Vespelaer (Belgia). Po powrocie do kraju ukończyła Seminarium Nauczycielskie w Toruniu. Do wybuchu wojny 1939 była nauczycielką w szkole powszechnej w Grzywnie pow. toruński, a później w Chełmży. Jej kierownikiem był Józef Gierszewski, przeszkolony oficer dywersji pozafrontowej, późniejszy organizator TOW „Gryf Pomorski”. Z jego inicjatywy odbyła przed wojną kurs specjalny PWK i otrzymała przydział do dywersji pozafrontowej.

Po zajęciu Chełmży przez Niemców musiała się ukrywać, by uniknąć wpisania na DVL. Mieszkała wówczas w Karasinie, uży-

wając n.o. Gertruda Szulz i utrzymywała kontakty z J. Gierszewskim. Po zaprzysiężeniu do TOW „Gryf Kaszubski” (początkowa nazwa TOW „Gryf Pomorski”) prowadziła komórkę „Przedświt” grupującą kobiety w służbie TOW „Gryf Pomorski”. Do jej zadań należało też organizowanie pomocy dla członków konspiracji i ich rodzin, zaopatrzenie żywnościowe ukrywających się i łączność konspiracyjna. Tropiona przez Gestapo musiała opuścić Pomorze i przenieść się nielegalnie do GG. W Warszawie została zaprzysiężona do org. „Ojczyzna” przez Włodzimierza Wnuka i Witolda Grotta. Jednocześnie była zaprzysiężonym żołnierzem AK w Okręgu Warszawa-Miasto. Do wybuchu Powstania Warszawskiego była łączniczką Jana Jacka Nikischa („Sławek”). Awansowana do stopnia ppor. AK z przydziałem do WSK. W Powstaniu Warszawskim walczyła w batalionie „Iwo”. Po kapitulacji osadzona w stalagu Xb Bremenwarde-Sandbostel. Ujawnienie jej stopnia wojskowego spowodowało przeniesienie do oflagu IXc w Molsdorf.

Po wyzwoleniu obozu przez wojska amerykańskie wróciła do kraju i pracowała nadal jako nauczycielka. Zmarła 2 I 1984 w Gdańsku.

Odznaczona: Krzyżem AK, Krzyżem Partyzanckim i innymi medalami kombatanckimi.

12 IX 1945 wyszła za mąż za por. Jerzego Feliksa Juniszewskiego. Dzieci: Jacek Piotr, Maciej Szczęsny, Małgorzata Zofia.

Zbiory prywatne Janiny Kulesza-Kurowskiej w Warszawie; Zbiory własne Jana Jacka Nikischa w Poznaniu; „Myśl Polska”. Londyn 1984 nr 1-2; E. Zawacka: *Kurowska Halina. W: Słownik biograficzny konspiracji pomorskiej 1939 - 1945.* Cz. 3 Toruń 1997, s. 101 - 102.

*Jan Jacek Nikisch
Marian Woźniak*

Kurowski Andrzej

(1899 - 1942), podofic. rez. WP, czł. WOZZ.

Ur. 18 XI w Rożnowie pod Obornikami, pielęgniarz. W 1918 służył w 66 pp armii niemieckiej w Bernburgu. Od marca do października 1918 walczył na froncie zachodnim,

gdzie dostał się do niewoli angielskiej. Po zwolnieniu w marcu 1919 zaciągnął się do Wojska Polskiego. Od 1921 pracował jako pielęgniarz w Szpitalu Miejskim w Poznaniu. Aresztowany w czerwcu 1942 za pomoc w ucieczce E. Horowskiego ze szpitala więziennego. Przewieziony został do siedziby Gestapo, a następnie osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji 17 X 1942 skazał go na karę śmierci. Został zgilotnowany 3 XI 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 140/42; FAK-1/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Kurpisz Jadwiga

(1910 - 1942) ps. „Wisia”, czł. NOB, urzędniczka.

Ur. 19 IX w Kotowie pow. grodziski, c. Wacława i Marii z d. Dykiert. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczała do Gimn. św. Marii Magdaleny w Poznaniu, gdzie w 1930 zdała egzamin dojrzałości. Do wybuchu wojny 1939 pracowała w Zakładzie Ubezpieczeń Wzajemnych w Poznaniu. Do NOB została zaprzysiężona przez swego brata Jerzego Kurpisza („Orlik”) 20 XI 1939. Wraz z Haliną Zalewską prowadziła archiwum organizacyjne NOB oraz magazyn map i planów powstania. Jednocześnie pełniła funkcję łączniczki. Aresztowana przez Gestapo 12 III 1941. Ciężkie śledztwo przeszła w Domu Żołnierza i w Forcie VII oraz w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) z 10 VIII 1942 skazana na karę śmierci. Stracona 20 X 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 806; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Poznań, Akt zgonu nr P-4444/1942.

Marian Woźniak

Kurpisz Jerzy

(1901 - 1944) ps. „Nys”, n.o. Robert Nowak, ofic. dyplomowany WP, NOW i AK.

Ur. 19 IV we Lwowie, s. Kazimierza, bankowca i Heleny z d. Brochwicz-Zelewska. Od 1915 mieszkał w Poznaniu, gdzie w 1919 zdał egzamin dojrzałości. Od 1917, jako ma-
loletni żołnierz Legionów, był przydzielony do służby informacyjno-wywiadowczej. Zbierał m.in. informacje o przemyśle wojen-
nym i wojsku niemieckim w Gdańsku. Od 12 II 1918, ukrywając się w Krakowie, wstąpił do Straży Obywatelskiej. 24 IV 1919 wrócił do Poznania, gdzie otrzymał przydział do baonu telegraficznego. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. 1 III 1921 mianowany ppor. służby stałej wojsk łączności. W 1921 został wykładowcą w Szkole Ofic. Wojsk Łączności w Zegrzu pod Warszawą. W 1922 był dowódcą 1 kompanii szkolnej w Szkole Inżynierii w Warszawie. W 1930 ukończył Kurs Szkoły Wojennej, co dało mu tytuł ofic. dypl., a także rozpoczął studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP, które ukończył w 1934. Od 19 XII 1931 był kierownikiem Komórki Doświadczalnej Centrum Wyszko-
lenia Wojsk Łączności w Zegrzu. W 1933 został przeniesiony na stanowisko kierownika referatu w Wydziale Mobilizacji i Uzupelnień DOK nr VII w Poznaniu, a w 1936 do Wyższej Szkoły Wojennej jako wykładowca.

W sierpniu 1939 w stopniu mjra powo-
łany jako oficer łączności w sztabie Armii „Modlin”. 27 IX 1939 dostał się do niewoli niemieckiej, skąd został zwolniony w wyniku interwencji krewnego, radcy MSZ III Rzeszy i matki, która miała obywatelstwo niemieckie. Jednocześnie uznano go za inwalidę, niezol-
nego do zatrudnienia. W l. 1940 - 43 utrzy-
mywał rozległe kontakty, nie wiążąc się z żadną organizacją konspiracyjną z wyjątkiem NOW. 7 II 1942 zaprzysiężony do AK przez por. Jana Kamińskiego. Od marca 1943 objął stanowisko szefa Wydziału Informacyjno-
Wywiadowczego w sztabie Okręgu Poznań-
skiego AK i jednocześnie p.o. szefa sztabu. Opracowywał też plan operacyjny Okręgu oraz instrukcje powstańcze. 25 V 1943 został aresztowany przez Gestapo po dwuletniej inwigilacji, której nie był świadomy. W czasie

rewizji w jego mieszkaniu Gestapo zajęło część archiwum Okręgu oraz wszystkie opra-
cowywane plany AK. W toku śledztwa pode-
jmował nieskutecznie trzy próby samobójcze. We wrześniu 1943 przyjął propozycję współ-
pracy z Gestapo, z której nie zamierzał się wywiązać. Brał jednak świadomie udział w mistyfikowanej przez Gestapo „ucieczce”. Korzystając z kontaktów Wydziału II sztabu Okręgu ukrył się w Janowcu Wlkp., a nastę-
pnie we Włoszanowie i Wybranowie. Był ści-
gany przez Gestapo i AK, co doprowadziło go do załamania psychicznego. Odrzucił propo-
zycję komendanta Okręgu Pomorskiego AK przerwania go do OP w Borach Tuchol-
skich. 20 III 1944 zdecydował się na sprowo-
kowany przez AK wyjazd do Warszawy, gdzie w mieszkaniu przy ul. Nowogrodzkiej 40 został zastrzelony przez patrol Oddziału Łącz-
ności KG AK.

Żona Eugenia Antonina z d. Patek, primo voto Belkowska wpisała się na DVL. Małżeń-
stwo było bezdzietne.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskie-
go AK; FAK-V/308, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Kurpisz Jerzy

(1916 - 1942) ps. „Orlik”, czł. NOB, kreślarz.

Ur. 28 VII w Starej Dąbrowie, s. Wac-
ława i Marii z d. Dykiert. Uczęszczał do gimn. w Poznaniu, a następnie podjął naukę w Państwowej Wyższej Szkole Budowy Ma-
szyn i Elektrotechniki w Poznaniu. Do 1932 czł. OWP. Na początku września 1939 osied-
lił się w Gnieźnie, skąd powrócił do Poznania pod koniec tego miesiąca.

16 XI 1939 uczestniczył w zebraniu zało-
życielskim NOB. Do organizacji został zwer-
bowany i zaprzysiężony przez Antoniego Wolniewicza. Spotkania odbywały się w jad-
łodajniach przy ul. Wodnej i Św. Marcin oraz w mieszkaniu A. Wolniewicza przy ul. Duże
Garbary w Poznaniu. W związku ze swoim
zawodem kreślarza otrzymał od A. Wolniewi-
cza zadanie utworzenia działu graficznego
organizacji. Przygotował dla NOB powięk-

szony plan miasta Poznania z naniesionymi obiektami wojskowymi, urzędami niemieckimi i zakładami produkcyjnymi. Na mapie okolic Poznania umieścił podobne obiekty w Mosiniu i Czempiniu. Wykonał też powiększony plan woj. pomorskiego. W styczniu 1940 został inspektorem w kierownictwie NOB dla powiatów leszczyńskiego, rawickiego i gostyńskiego. Wcześniej nadzorował NOB w Kościanie. Był także kurierem NOB do Torunia i Inowrocławia. Aresztowany w Poznaniu 11 XII 1940. Trybunał Ludowy w Berlinie (*Volksgesichtshof*) na sesji wyjazdowej w Poznaniu 18 XII 1941 skazał go wraz z 8 członkami NOB na karę śmierci. Wyrok wykonano 20 III 1942 w więzieniu Berlin-Plötzensee.

AGKIPN, Volksgesichtshof nr 395 t. 887-888; Zbiory prywatne Nikodema Pałasiaka w Poznaniu.

Zygmunt Kaczmarek

Kurtzke Maria Teresa

z d. Weichan (1922-1986) ps. „Nana”, inne nazwiska Maria Chevalier, Maria Smythe, nazwisko artystyczne Nana Sullivan, agent Oddziału II Sztabu Głównego WP (?), łączniczka AK w Poznaniu.

Ur. 4 I w Poznaniu, c. Władysława i Antoniny z d. Szymańska. Do szkoły powszechnej uczęszczała początkowo w Poznaniu, następnie w Zakładzie Wychowawczo-Oświatowym Sióstr Urszulanek w Otorowie pod Szamotułami. W roku szkolnym 1937/38 uczęszczała do Gimn. ss. Urszulanek w Poznaniu i do Szkoły Tańca Jana Szczurka. W 1939 z jego rekomendacji przeniosła się do Warszawy, gdzie debiutowała jako artystka rewiowa. Występowała też w teatryku rewiowym w Gdyni. Tam prawdopodobnie została w 1939 zwerbowana do współpracy przez Oddział II Sztabu Głównego WP, który podejrzewał ją o współpracę z niemieckim wywiadem wojskowym.

We wrześniu 1939 związała się w Warszawie z oficerem policji Herbertem Wilhelmem Kurtzke. W październiku 1939 wróciła wraz z matką do Poznania. 12 XII 1939

została wysiedlona wraz z całą rodziną z zajmowanego mieszkania przy ul. Zielonej 1 i osadzona w obozie przesiedleńczym na Główniej. Na interwencję H. Kurtzke uwolniona wyjechała wraz z matką nielegalnie do Berlina, a następnie do Hamburga, gdzie mieszkała rodzina H. Kurtzke. Przebywała tam bez zameldowania do 1942. W tym okresie zawarła tzw. ślub wojenny z H. Kurtzke jako Niemka. Pod nazwiskiem Theresa Kurtzke została aktorką wytwórni filmowej UFA w Babelsbergu. W czasie pobytu w Berlinie wiosną 1943 nawiązała z nią kontakt komórka Oddziału II KG AK przez ppor. Stefana Łapickiego („mjr Albiński”, „Brat Albert”, „Gruchot”). Włączona została do poznańskiej grupy Okręgu AK Berlin („Blok”) ppor. Zygmunta Siekierskiego („Leszek”). Zlecono jej zadanie przekazania korespondencji i obcej waluty do Poznania na hasło „Franciszek Jankowski”. W czasie pobytu w Poznaniu 8 lub 9 IV 1943 skontaktowała się z ppor. rez. Janem Wegnerem („As”), kierownikiem Siatki „A” Okręgu Poznańskiego AK. Do żadnych uzgodnień wtedy nie doszło, gdyż wieczorem została aresztowana wraz z matką przez Gestapo pod zarzutem przekroczenia rygorów meldunkowych oraz „semickiego pochodzenia”. Po wstępnym śledztwie osadzona wraz z matką w Forcie VII, a następnie w Żabikowie. Od 7 X do 25 XI 1944 pośredniczyła w kontaktach Siatki „A” ze sprzyjającym AK oficerem SS Gerhardem Wiebeckiem. Utrzymywała łączność grypsową pomiędzy więzieniem w Żabikowie a nieznanym łącznikiem AK („A-4”) w DWM (HCP), gdzie była dowożona do pracy w oddziale produkcji lusek karabinowych. W 1944 była oskarżona o podszywanie się pod narodowość niemiecką w procesie toczącym się przed sądem wojskowym w Królewcu. Według jej wspomnień skazana na karę śmierci. 5 I 1945 wraz z matką zwolniona w nieznanych okolicznościach z aresztu Gestapo w Poznaniu. 25 albo 26 I 1945 w transporcie ewakuacyjnym Niemców udały się do Berlina.

Kolejnym mężem W. był Mark Chevalier, z którym występowała krótko w teatryku frontowym dla żołnierzy sowieckich. Latem

1945 porwana przez NKWD. Zwolniona po interwencji Brytyjskiej Misji Łącznikowej. 1 I 1947 przewieziona przez Anglików drogą lotniczą z sowieckiej strefy okupacyjnej Berlina do Wielkiej Brytanii pod nazwiskiem Miriam Maria Chevalier. Wraz z mężem prowadziła stadninę koni w hrabstwie Essex, kilkakrotnie zmieniając miejsce zamieszkania. Ok. 1950 ponownie wyszła za mąż za Smythe'a. Od 1953 utrzymywała kontakt korespondencyjny i osobisty z H. Kurtzke. Zmarła 12 IV 1986, nie ujawniając tajemnic swojego życia.

FAK V/339, Akta osobowe; Wspomnienia Marii Kurtzke-Weichan, mps. z 1946 w zbiorach Cynthii Engelmann w Saffron Walden Anglia.

Marian Woźniak

Kurzwawski Adolf

(1895 - 1944) ps. „Smok”, żołnierz AK, urzędnik kolejowy.

Ur. 17 VI w Halle a. d. Saale (Niemcy), s. Jana i Henryki Luizy z d. Arbeiter. Szkołę powszechną ukończył w Halle. W 1911 wstąpił do Związku Polaków w Niemczech. W 1912 powołany do służby w marynarce wojennej. W 1918 wraz z rodziną wrócił do Poznania i rozpoczął pracę jako robotnik w parowozowni osobowej w Poznaniu. W 1923, w ramach kursów dokształcających dla pracowników kolejowych, ukończył Gimn. im. Bergera w Poznaniu w zakresie 6 klas gimn. Jako ochotnik brał udział w III Powstaniu Śląskim. Następnie pracował jako urzędnik (asesor) w DOKP Poznań. Należał do grona organizatorów Wojskowej Straży Kolejowej w DOKP Poznań, a następnie kolejowego PW. W maju 1927 został zawiadowcą stacji kolejowej w Skalmierzycach, a od września 1929 kontrolerem Oddziału Eksploatacyjnego stacji kolejowej Ostrów Wlkp. W 1930 został przeniesiony służbowo na stanowisko kontrolera na linii kolejowej Ostrów Wlkp.-Jarocin. Organizował oddziały PW w rejonach Ostrowa Wlkp., Koźmina i Jarocina. Jednocześnie uczestniczył w tajnych przygotowaniach obronnych DOK nr VII. Wiosną 1939 powierzono mu zadania

związane z przygotowaniem obronnymi szlaku kolejowego Poznań-Zbąszyń. Opracowywał plany ewakuacyjne tego rejonu. Latem 1939 organizował patrole kolejowego PW, przygotowując je do niszczenia urządzeń kolejowych oraz taboru na wypadek wybuchu wojny.

1 IX 1939 po wykonaniu zadań mobilizacyjnych odcinka Poznań-Zbąszyń brał udział w ewakuacji DOKP Poznań. Do Poznania powrócił w październiku 1939 i ponownie podjął pracę w kolejnictwie. W listopadzie 1939, po śledztwie Gestapo związanym z przedwojenną działalnością, został zwolniony i skierowany do pracy w Tramwajach Miejskich w Poznaniu jako motorniczy. Na początku 1942 nawiązał kontakty z por. rez. Brunonem Hybiakiem i po zaprzysiężeniu wstąpił do AK. Najpierw był komendantem Obwodu AK Poznań-Zachód w stopniu ppor. c.w. W 1943 został powołany w skład kierownictwa Samodzielnego Wydziału Kolejnictwa Okręgu Poznańskiego AK. Brał udział w opracowywaniu planów odbudowy DOKP w Poznaniu po zakończeniu wojny, jednocześnie organizował łączność konspiracyjną Samodzielnego Wydziału Kolejnictwa. 18 II 1944 został aresztowany przez Gestapo. Przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza w Poznaniu, więzieniu policyjnym w Forcie VII i w obozie w Żabikowie. W śledztwie kategorycznie zaprzeczał przynależności do AK, co ułatwiała mu doskonała znajomość języka niemieckiego. Po śledztwie został osadzony w KL Gross-Rosen. Śledztwo w jego sprawie nie zostało zakończone. Ewakuowany do KL Bergen-Belsen zmarł w nie wyjaśnionych okolicznościach 10 IX 1944.

Żona Jadwiga z d. Dybizbańska. Dzieci: Miron, Witold.

Zbiory własne Witolda Kurzwawskiego w Poznaniu.

Marian Woźniak

Kurzwawski Stefan

(1912 - 1944) ps. „Kalina”, „Marcin”, „Stefan”, „Stef”, ppor. rez. WP, ZWZ-AK, czł. org. „Ojczyzna”, mgr wychowania fizycznego.

Ur. 28 VI w Krotoszynie, s. Piotra i Magdaleny z d. Szóstak. W 1922 po 4 klasach szkoły powszechnej uczęszczał do Gimn. im. Hugona Kollątaja w Krotoszynie, które ukończył w 1931. W tym samym roku rozpoczął studia na Studium Wychowania Fizycznego UP, a jednocześnie – ze względu na ciężką sytuację finansową – pracował jako nauczyciel w Jarocinie, Gimn. im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu i Collegium Marianum w Pelplinie. W 1937, po uzyskaniu dyplomu, odbywał służbę wojskową w Szkole Pchor. Rezerwy Piechoty w Szczypiornie pod Kaliszem. W 1939 zaczął uczyć w Gimn. im. Sulikowskich w Rydzynie pod Leszmem. Phm ZHP. W sierpniu 1939 zmobilizowany do 56 pp w Krotoszynie.

W kampanii wrześniowej walczył w bitwie nad Bzurą i w obronie Warszawy. Po kapitulacji stolicy ok. 15 X 1939 powrócił do Krotoszyna i podjął pracę fizyczną w miejscowym tartaku, a od 1941 jako księgowy w stolarni Lichtenthala. Od października 1939 należał do org. „Ojczyzna” i ZWZ. Był współorganizatorem Obwodu ZWZ-AK Krotoszyn. W sierpniu 1943, po utworzeniu IR AK Krotoszyn, mianowany komendantem Obwodu, a po aresztowaniu kpt. E. Bączkowskiego insp. rej. 14 VII 1944 na skutek zdrady aresztowany wraz z innymi członkami Komendy Obwodu i IR AK Krotoszyn. Osadzony w obozie w Żabikowie (cela I-3, nr oboz. 17410). Wielokrotnie przesłuchiwany i poddany ciężkiemu śledztwu w Domu Żołnierza. Zmarł 11 IX 1944 w Żabikowie z powodu ran odniesionych w śledztwie.

Komendant Okręgu Poznańskiego AK złożył do Naczelnego Wodza wniosek nr 129/I o pośmiertne nadanie Krzyża *Virtuti Militari* V klasy za bohaterską postawę w śledztwie. Rodziny nie założył.

Zbiory własne autora w Koźminie.

Daniel Szczepaniak

Kutnik Zbigniew Jerzy

(1915 - 1985) ps. „Zbyszek”, „Feliks”, „Tulipan”, n.o. Zbigniew Żordan, ofic. rez. WP i AK.

Ur. 28 I w Cieluchowie pow. lipnowski, s. Jana i Jadwigi z d. Winnicka. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczył się w Seminarium Nauczycielskim w Toruniu, gdzie w 1934 zdał egzamin dojrzałości. W l. 1934 - 35 ukończył Dyw. Kurs Pchor. 15 DP przy 67 pp w Brodnicy oraz odbył ćwiczenia wojskowe, po których otrzymał awans na ppor. rez. piechoty. W l. 1936 - 39 pracował jako nauczyciel w Osieku, a następnie w administracji więzienia w Grudziądzu. Zmobilizowany 24 VIII 1939 do 63 pp w Toruniu.

W kampanii wrześniowej brał udział w walkach w rejonie Grudziądza, nad Osą oraz w bitwie nad Bzurą, gdzie został ciężko ranny. Od 18 IX 1939 w niewoli niemieckiej. Przebywał w wojskowym szpitalu polowym w Żychlinie i w Dobrzelinie, tam operowany przez prof. Wiktora Degę z Poznania. Przez dalszych 6 miesięcy przebywał w niemieckim szpitalu w Łodzi, skąd 18 IX 1940 zbiegł. 25 IX 1940 w Łodzi został zaprzysiężony do ZWZ przez kpt. Zygmunta Waltera Jankego i skierowany jako wywiadowca do Oddziału Informacyjno-Wywiadowczego Okręgu ZWZ Łódź. Od stycznia do kwietnia 1941 był adiutantem insp. rej. ZWZ w Kutnie kpt. Jana Wojciechowskiego („Janusz”) i organizował struktury ZWZ w Kole. Do marca 1942 pełnił obowiązki insp. rej. ZWZ w Kutnie, a od lipca 1942 został komendantem Obwodu AK Kalisz. Brał udział w większości rozmów scaleniwych z lokalnymi organizacjami podziemnymi. Aresztowany przez Gestapo w pociągu relacji Łódź Kaliska-Kalisz 4 VI 1943. Skuty kajdanami wyskoczył z pociągu między Sieradzem a Błaszczkami. Mimo ciężkich urazów udało mu się zmylić pościg i dotrzeć do Łodzi. Po krótkotrwałej służbie w IR Rawa Mazowiecka na własną prośbę przeniósł się do Warszawy, gdzie objął funkcję oficera informacyjno-wywiadowczego w Obwodzie AK Wola. W Powstaniu Warszawskim walczył pod komendą ppłk. Jana Tarnowskiego. W czasie walk o Śródmieście dostał się do niewoli niemieckiej. Więziony w oflagach. Uwolniony przez wojska brytyjskie 2 V 1945.

Do 1947 przebywał w polskim ośrodku wojskowym w Wentorf. W l. 1948-49 pracował w Spółdzielni „Jedność Łowiecka” w Warszawie, potem aż do 1954 w innych spółdzielniach. Dyskryminowany przez służby MBP i WUBP przeniósł się w 1954 do Milanówka, gdzie prowadził własny warsztat rzemieślniczy do 1956. Zmarł w Warszawie 6 I 1985.

Odnaczone: Krzyżem *Virtuti Militari* V klasy, Krzyżem Walecznych, Krzyżem AK, Medalem Wojska czterokrotnie.

Zona Jadwiga. O dzieciach brak danych.

FAK-V/252, Akta osobowe; FAK-Va/10, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej.

Marian Woźniak

Kutzner Henryk

(1922-) ps. „Karski”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 5 XII w Poznaniu, s. Zygmunta i Anny z d. Gorzyńska. Łącznik i czł. grupy wywiadu wojskowego. Aresztowany 22 VIII 1940. Więzień Fortu VII, potem w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 23 IV 1941), Berlin-Neukölln (23 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 13 X 1942 skazany na 7 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach i KL Mauthausen-Gusen (15 XII 1942 - 5 V 1945).

W trakcie karnych ćwiczeń w Forcie VII na tzw. Górze Śmierci złamano mu nogę, a w KL zachorował na płucą, w związku z czym po wyzwoleniu poddano go leczeniu. Do kraju wrócił w 1947. Zdał egzamin dojrzałości w Liceum im. Karola Marcinkowskiego i ukończył studia stomatologiczne w AM w Poznaniu. Pracował jako lekarz stomatolog w Myśliborzu i w Poznaniu.

Odnaczone m.in.: Krzyżem Oświęcimskim, Odznaką Gryfa Pomorskiego i Srebrnym Krzyżem Zasługi.

Zona Eliza z d. Śliwińska. Dzieci: Hanna, Krzysztof.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 107/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Lubaniu.

Lubomira Broniarz-Press

„Ku wolności” [Śrem]

Jednorazowe wydawnictwo Obwodu ZWZ Śrem o charakterze ulotki, wielokrotnie powielane w l. 1939-40. Ukazało się w maszynopisie w końcu 1939. Inspiratorem wydania, które miało się przekształcić w stałą gazetkę konspiracyjną, był ppor. Edmund Kamiński („Młot”), redaktorem – Mieczysław Owczarczak. Nakład ok. 30-50 egz. Kolportowane w Śremie, Dolsku i okolicznych wioskach. Przygotowanych do druku następnego egzemplarzy nie wydano z powodu opóźnionego uruchomienia powielarni. Po otrzymaniu z Warszawy „Biuletynu Informacyjnego” zdecydowano się na zmianę tytułu pisma na „Biuletyn Radiowy”. Około 5 VI 1940 E. Kamiński zorganizował redakcję w składzie: M. Owczarczak, Wacław Adamski oraz I. Zieliński, który w Śremie prowadził nasłuch radiowy. Istnieją sprzeczne informacje o kontynuowaniu wydawania pisma w maszynopisie od stycznia do czerwca 1940.

FAK-V/31, Akta osobowe Edmunda Kamińskiego; R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939-1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1996 mps.

Roman Macyra

Kwaliaszwili Michał

(1902 - 1981) ps. „Bohun 2”, „Czarny”, ofic. kawalerii WP i AK.

Ur. 6 VII w Gori (Gruzja), s. Jana i Zofii z d. Sadowska. Do 1920 żołnierz zawodowy armii gruzińskiej. Następnie na emigracji politycznej w Turcji, potem w Polsce. Ukończył kursy zastępcze dla aspirantów artylerii, a w l. 1924 i 1925 Szkołę Pchor. Kawalerii w Grudziądzu. Praktykę odbywał w 17 pk, a następnie otrzymał przydział do 15 puł.

W 1939 w stopniu rtm. dowodził szwadronem 15 puł w Ośrodku Zapasowym w Kraśniku. Brał udział w walkach na Lubelszczyźnie, wyróżniając się męstwem. Do 1940 w obozach jenieckich w Luckenwalde i w Ostrzeszowie, gdzie jako bezpaństwowiec uzyskał zwolnienie, zobowiązując się do współtworzenia kół „Białych Rosjan”. W Poznaniu nawiązał kontakty konspiracyjne z hr Adolfem Bnińskim, Franciszkiem Unrugiem oraz z płkiem Romanem Malachowskim. Org. „Białych Rosjan” ułatwiła mu wyjazd do Warszawy, gdzie został skontaktowany z KG ZWZ. Zaprzysiężony przez płka Janusza Bokszczanina 4 I 1941 i mianowany ofic. do zleceń KG ZWZ w Wydziale Broni Szybkich z miejscem postoju w Poznaniu. Organizował opiekę nad końmi polskiej kawalerii, zgrupowanymi w niemieckich stadninach oraz tworzył zawiązki kadrowe struktur kawalerii w Wielkopolsce. W 1943, prawdopodobnie z ramienia rtm. Aleksandra Lossowa, miał bliżej nie określone kontakty ze sztabem NOW, następnie NSZ w Warszawie. W 1942 organizował przerzut broni zakupionej od Niemców z lotniska w Mącznikach pod Środą Wlkp. do lasów majątku Wyszakowo. 11 XI 1943 awansowany do stopnia mjr. W tym czasie aresztowany przez Gestapo w Poznaniu w ramach dekonspiracji NOW-NSZ. Więzień Fortu VII i Żabikowa. Po śledztwie zwolniony. W styczniu 1945 czł. sztabu Okręgu Poznańskiego AK.

W marcu 1945 wstąpił do LWP, ale po 15 dniach aresztowany przez NKWD i wywieziony w głąb ZSRR, skąd w 1957 powrócił do Poznania. W 1957 awansowany do stopnia ppłka rez. Był kustoszem Wielkopolskiego Muzeum Wojskowego. Zmarł w Poznaniu 6 VII 1981. Pochowany na cmentarzu przy ul. Łowmiańskiego.

Odznaczony: Krzyżem Walczących, Krzyżem Virtuti Militari V klasy i Krzyżem AK.

Zona Stanisława z d. Prandota-Trzcinańska. Dzieci: Nino, Majko i Morihana.

Akta osobowe w Wielkopolskim Muzeum Wojskowym w Poznaniu; FAK-V/186, Akta osobowe Czesława Cegielskiego; FAK-V/349, Akta osobowe Adolfa Bnińskiego.

Marian Woźniak

Kwaśny Aleksy

(1907 - 1942) ps. „Lep”, ofic. rez. WP i ZWZ-AK, nauczyciel.

Ur. 8 VII w Jarocinie, s. Kazimierza i Anieli z d. Kuligórska. Do szkoły powszechnej uczęszczał w Jarocinie. W 1933 ukończył Seminarium Nauczycielskie w Krotoszynie i Dyw. Kurs Pchor. w Gnieźnie, a potem odbył ćwiczenia w 69 pp. Do wybuchu wojny 1939 uczył w szkole oo. Franciszkanów w Gnieźnie. Na wojnę nie został powołany.

W 1939 osiedlił się we wsi Przylepki pow. śremski i pracował jako rachmistrz w miejscowym majątku ziemskim. Wiosną 1941 został zaprzysiężony do ZWZ przez kpt. Wawrzyńca Mazanego („Krüger”). Od lata 1941 pełnił obowiązki komendanta Obwodu ZWZ Śrem. Dekonspiracja ogniwi NOB i zawiązków organizacyjnych utworzonych przez ppor. Edmunda Kamińskiego utrudniła mu rozwinięcie działań konspiracyjnych, które ograniczono do powołania szkieletów dowództwa w Śremie. 3 IX 1941 został aresztowany przez Gestapo w miejscu pracy. Był więziony w Domu Żołnierza w Poznaniu i w Forcie VII. Często konfrontowany w śledztwie z kpt. W. Mazanym. Na mocy wyroku Policyjnego Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*) został rozstrzelany 7 VII 1942 w podpoznańskich lasach w grupie oficerów ZWZ Okręgu Poznańskiego AK i urzędników Głównej Delegatury Rządu RP w Poznaniu. Rodziny nie założył.

Zbiory prywatne Gertrudy Kwaśnej w Poznaniu.

Marian Woźniak

Kwiatkowski Marian

(1910 - 1945) ps. „Konrad”, „Babinicz”, „Jaxa”, „Zawisza”, ofic. rez. WP, NOW, AK.

Ur. 8 XII w Oleśnicy gm. Poddębnie, woj. łódzkie, s. Franciszka i Franciszki z d. Królikowska. Po ukończeniu Gimn. im. M. Kopernika w Łodzi studiował w Instytucie Nauk Politycznych Uniwersytetu Stefana Batorego

w Wilnie. Jako student angażował się politycznie w Ruchu Młodych SN, współpracował z koncernem prasowym Mariana Seydy w Poznaniu i miał osobiste kontakty z Romanem Dmowskim w czasie jego pobytu w Chłudowie pod Poznaniem. Ukończył Dyw. Kurs Pchor. i odbył ćwiczenia w 81 psgrodz. W związku z działalnością polityczną był aresztowany w 1936. W l. 1937-39 był m.in. sekretarzem Zarządu Powiatowego SN w Sieradzu.

Jako oficer WP został zmobilizowany na krótko przed wybuchem wojny. W Łodzi skontaktował się z Kazimierzem Kowalskim i wszedł w skład sztabu NLOW. Od grudnia 1939 nawiązał kontakt z Wojskowym Zarządem Głównym SN w Warszawie. Został zaprzysiężony przez Komendanta Głównego NOW ppłka Józefa Rokickiego („Karol”). Przedłożył wówczas propozycję utworzenia na całym obszarze Kraju Warty jednej komendy wojskowej SN, która została zaakceptowana w kształcie Poznańskiego Okręgu NOW z podokręgami w Łodzi i Kaliszu. W 1941 stanął na czele Komendy w Poznaniu w stopniu por. Zorganizował dużą liczbę kwater konspiracyjnych i magazynów broni, m.in. w Turku, Sieradzu, Kaliszu i Poznaniu. W lipcu 1942 wydał szereg instrukcji dotyczących tworzenia struktur wojskowych w Okręgu. Był również inicjatorem wydawania pisma Poznańskiego Okręgu NOW pt. „Myśl Narodowa”. 4 XI 1942 opowiedział się za decyzją Zarządu Głównego SN o połączeniu NOW z AK. 19 XI 1943 złożył przysięgę AK przed ppłkiem Rokickim, co spowodowało rozłam w wielkopolskiej organizacji NOW. Jako komendant Okręgu SN wykluczył w 1943 z szeregu SN kilku oficerów działających w NSZ. Pomimo ścisłych związków z AK nie zrezygnował z kontaktów z NSZ. Wykonywał liczne zadania powierzone przez administrację cywilną PPP. W 1943 polecił zorganizowanie zastępczego kursu Szkoły Pchor. w Jarocinie, co zostało przechwycone przez NSZ. Po raz pierwszy uniknął aresztowania 8 III 1942 w Turku, 4 IV 1943 w Kaliszu udało mu się zbiec z lokalu konspiracyjnego Edyty

Tucholskiej. Aresztowany po denuncjacji agenta Gestapo Ryszarda Borkowskiego („Suzin”) 8 XII 1943 w lokalu konspiracyjnym w Łodzi. Osadzony w siedzibie Gestapo w Łodzi poddany był szczególnie brutalnemu śledztwu. Trybunał Ludowy w Berlinie (*Volksgerichtshof*) na sesji wyjazdowej w Poznaniu skazał go 6 I 1945 na karę śmierci. Traktowano go jako wyjątkowo niebezpiecznego wroga, a rozprawie przysłuchiwał się sam Gauleiter A. Greiser. Stracony 6 I 1945 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

Zbiory prywatne Antoniego Kuta w Wolsztynie; Zbiory własne autora w Poznaniu.

Rafał Sierchula

Kwiatkowski Roman

(1909-1975), założyciel i redaktor naczelny gazetki POZ i WOZZ „Pobudka”.

Ur. 11 IV w Poznaniu, s. Stanisławy. Aresztowany 20 VI 1940. Więzień Fortu VII, następnie od 14 X do 14 XI 1940 w dyspozycji sędziego śledczego Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Z kolei w więzieniach: Wronki (14 X 1940-21 IV 1941), Berlin-Neukölln (21 IV 1941-14 V 1942) i Zwickau, skąd w początkach sierpnia 1942 zbiegł. Aresztowany w Bucholz pod Annabergiem i przekazany policji w Chemnitz udawał Polaka o nazwisku Franz Wujek, który uciekł z przymusowych robót. Po 7-tygodniowym śledztwie skierowany do obozu karnego w Brūx w Sudetach, a potem do fabryki zbrojeniowej *Auto-Union Chemnitz-Zigmar*. Po wojnie wyjechał do USA, gdzie zmarł w 1975.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 89/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

L

Lamperski Jan

(1915 - 1945) ps. „Boy”, „Sirnfer”, plut. rez. WP i ZWZ-AK, radiotelegrafista.

Ur. 6 V w Bremie (Niemcy), s. Franciszka i Marianny z d. Kubiak. Szkołę powszechną ukończył w 1929 w Ostrowie Wlkp., gdzie mieszkał przy ul. Bratniej 19. W 1937 ukończył Państwowe Gimn. i Liceum w Ostrowie Wlkp. oraz Szkołę Podofic. Łączności w 29 pskan w Szczypiornie.

W czasie okupacji mieszkał w Ostrowie Wlkp., ul. Ceglana 19. Zatrudniony był w Fabryce „Wagon”, gdzie poznał por. Stefana Paszka, który zaprzysiął go w 1941 do ZWZ. Prowadził systematyczny nasłuch radiowy stacji alianckich i współpracował z wydawcą gazetki konspiracyjnej „Orzeł Biały” Henrykiem Bigosiem. Posiadając przedwojenny nadajnik radiowy, krótkofalowy, używał go w schronie zbudowanym w Sadowiu w ramach służby w AK. W 1943 objął funkcję szefa komórki nasłuchu radiowego IR Ostrów Wlkp. W październiku 1944 został przez Niemców aresztowany w miejscu pracy i osadzony w więzieniu w Kaliszu przy ul. Łódzkiej. Zarzucono mu działalność radiotelegraficzną na rzecz AK i orzeczono karę śmierci. Został rozstrzelany 19 I 1945 w lesie skarszewskim pod Kaliszem. 4 III 1945 ekshumowany i pochowany na cmentarzu katolickim w Ostrowie Wlkp.

Żona Marianna z d. Urbaniak, c. Mirosława.

FAK V/330, Akta osobowe.

Ludwik Misiek

Larek Zdzisław

(1923 - 1943) ps. „Świtez”, czł. POZ i WOZZ.

Ur. 2 VII w Poznaniu. W 1940 wstąpił do POZ, następnie w WOZZ. Aresztowany latem 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa prze-

bywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 23 IV 1941), Berlin-Neukölln (23 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Głogów. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Głogowie 26 VIII 1942 skazał go na karę 6 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu w Rawiczu, a od 15 XII 1942 w KL Mauthausen-Gusen, gdzie 9 I 1943 został zamordowany.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen, sygn. 2 OJs. 83/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Laskowski Wiesław

(1913 - 1944) ps. „Sławek”, n.o. Kazimierz Zychlewicz, ofic. rez. WP, SZP i ZWZ-AK.

Ur. 5 VII w Lututowie, s. Edwarda, aptekarza i Heleny z d. Dusakiewicz. W 1934 ukończył Gimn. Matematyczno-Przyrodnicze w Kaliszu. Był redaktorem gazetki szkolnej „Świt” i czł. ZHP. W 1934 ukończył Dyw. Kurs Pchor. 25 DP przy 29 pskan w Szczypiornie pod Kaliszem. Po odbyciu ćwiczeń awansowany 3 V 1935 do stopnia plut. pchor. W 1936 został zatrudniony w Biurze Hipotecznym w Kaliszu, a w 1937 przeniósł się do Warszawy, podejmując tam pracę i jednocześnie studiując na Wydziale Prawa UW. 1 I 1938 odbył ćwiczenia wojskowe w 29 pskan, po których został mianowany ppor. rez. W sierpniu 1939 odbył ponownie ćwiczenia, po których został skierowany do służby stałej w WP.

Kampanię wrześniową odbył w ramach 29 pskan. Walczył nad Bzurą. Ranny w Puszczy Kampinoskiej, przebywał w szpitalu w Warszawie, skąd został zwolniony. W bliżej nieznanych okolicznościach nawiązał kontakty

z SZP w Warszawie lub Łodzi i z konkretnymi zadaniami organizacyjnymi wyjechał do Kalisza. Działalność konspiracyjną rozpoczął w środowisku inteligencji Kalisza, harcerzy i duchowieństwa. Szczególnie bliskie kontakty utrzymywał z gwardianem klasztoru Franciszkanów o. Stefanem Julianem Mirochną, którego uważał za duchowego przywódcę kaliskiej konspiracji. Na rozkaz plka Stanisława Juszcakiewicza („Kornik”) podporządkował się na przełomie 1939/40 komendantowi SZP w Kaliszu ppor. Emilowi Sztarkowi („Mocny”), przez którego został mianowany komendantem Obwodu Kalisz („Sitowie”). W tym czasie zajął się uporządkowaniem organizacji podziemnych w Kaliszu i okolicach. Do SZP włączył m.in. niektóre komórki OJN, POZ „Znak”, a następnie grupę TPOW, której przewodził ukrywający się w Kaliszu por. rez. Julian Łapiński („Julek”), do wybuchu wojny obwodowy komendant ZS w Turku. W początkach stycznia 1940 otrzymał zadanie zorganizowania obwodów ZWZ Konin i Turek. W styczniu 1940, po włączeniu do ZWZ grupy KOPol., mianował p.o. komendantem ZWZ w Koninie plut. pchor. Kazimierza Błaszaka („Florian”), którego rekomendował przejęty z TPOW ppor. rez. Saturnin Walczak („Kazimierz”). Do sztabu Obwodu Konin włączył też Feliksa Jacolika („Orzeł”), dotychczasowego komendanta KOPol. w Koninie. Na podstawie rekomendacji por. J. Łapińskiego mianował p.o. komendantem Obwodu Turek, po zaprzysiężeniu 9 I 1940, ppor. rez. Wojciecha Jankowskiego („Piotr”), przejętego z KOPol. Pomocy w organizacji Obwodu udzielał pozostający w łączności z J. Łapińskim Teodor Zygmunt Müller z Turku. L. prowadził rozmowy scaleniowe z lokalnymi grupami TPOW, OJN, POZ i KOPol. Po aresztowaniach wśród inteligencji kaliskiej 6 II 1941 objął przejściowo stanowisko insp. rej. ZWZ w Kaliszu, w miejsce aresztowanego ppor. E. Sztarka. W 1941 zreorganizował komendę Obwodu ZWZ Konin, powierzając stanowisko komendanta por. Władysławowi Pawlakowi („Dan”). Przez pewien czas ukrywał się w Koninie w związku z dekonspiracją

latem 1941 w kaliskiej komendzie ZWZ. Często zmieniał miejsca i lokale konspiracyjne, przekazując meldunki o sytuacji w komendzie Okręgu ZWZ Łódź. Po aresztowaniu 10 X 1941 ppor. Kazimierza Błaszaka otrzymał rozkaz niezwłocznego opuszczenia Kalisza i zameldowania się do dyspozycji w IR Piotrków Trybunalski. Ponieważ i tam nastąpiły aresztowania został przeniesiony do Warszawy do sztabu KG ZWZ Wydział Łączności Zagranicznej „Zagroda”. Zorganizował nowe drogi kurierskie oparte na systemie sztafetowym. W celu uzgodnienia spraw organizacyjnych udawał się kilkakrotnie do Budapesztu, gdzie omawiał kwestie nowych tras, szkolił kurierów, uczył nowych szyfrów, pilotował emisariuszy oficerów z KG AK. Aresztowany 6 III 1944 jako Kazimierz Żychlewicz. Przewieziony do więzienia policyjnego na Pawiaku, przesłuchiwany przy al. Szucha, nikogo nie wydał. Przekazano dla niego dwie paczki, trzeciej 6 IV 1944 już nie przyjęto. Zachował się jego jeden gryps do znajomych. Okoliczności śmierci nie są znane.

Odnznaczony pośmiertnie Krzyżem Virtuti Militari V klasy, Krzyżem AK i Medalem Wojska trzykrotnie.

FAK-1/1f, IR Kalisz i obwody, Obwód Kolo; Zbiory prywatne Jerzego Jędrzejewskiego w Łodzi.

*Jerzy Jędrzejewski
Marian Woźniak*

Latanowicz Antoni

(1896 - 1942), czł. NOB, stolarz.

Ur. 15 I w Dolsku pow. śremski. W I. 1919-21 służył jako st. sierż. w WP. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Po zdemobilizowaniu wstąpił do SN. Mieszkaniec podpoznańskiego Świerczewa. Zaprzysiężony do NOB przez Alfreda Wojciechowskiego i ustanowiony komendantem NOB w rejonie Świerczewa, Żabikowa i okolic. Aresztowany wiosną 1941 i osadzony w Forcie VII, a następnie w więzieniu w Szamotulach. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego

w Poznaniu (OLG) z 22 IV 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 16 V 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 27/42; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Latanowicz Konrad

(1910 - 1944) ps. „Adam”, „Profesor Rosomak”, ofic. c.w. AK, redaktor tajnej prasy, nauczyciel.

Ur. 14 II w Kiszkwie pod Gnieznem, s. Władysława i Stanisławy z d. Welnic. Do szkoły powszechnej uczęszczał w Kiszkwie. W 1924 rozpoczął naukę w Seminarium Nauczycielskim im. E. Estkowskiego w Poznaniu. W 1929 zdał egzamin dojrzałości. W czasie nauki w Seminarium redagował gazetkę szkolną „Przyrodnik”. Praktykował w szkole w Zakrzewicach pod Książem. Obok zajęć podstawowych udzielał się społecznie, zwłaszcza szerząc oświatę rolniczą, zakładając poletka doświadczalne nowych odmian warzyw i krzewów. Prowadził wykłady dla okolicznych rolników. W 1934 został kierownikiem szkoły powszechnej w Pierzchnie pod Kórnikami. Przy szkole utworzył zespół teatralny, a dla najbardziej potrzebujących dzieci organizował pomoc i opiekę. Jako pełnomocnik powiatowy TCL rozbudował sieć wiejskich bibliotek i czytelni. Był instruktorem PW i WF. Od 1938 należał do zarządu Związku Powstańców i Wojaków w Kromolicach, współpracując z organami państwowymi WF i PW. Aktywnie włączył się w akcję tworzenia Funduszu Obrony Narodowej (FON).

W 1939 nie został zmobilizowany, ale był współorganizatorem zapasowego plutonu cyklistów, złożonego głównie z młodzieży, skierowanego pod dowództwem mjra rez. J. Nałęskiego w rejon Kutna. L. dotarł do Puszczy Kampinoskiej. Do Pierzchna wrócił 21 IX 1939. Na przełomie października i listopada 1939 zorganizował nasłuch radiowy, a następnie zajmował się kolportowaniem ulotek pisanych początkowo rę-

cznie, potem maszynowo. Jego pierwszymi współpracownikami byli: brat Sylwester, Bronisław Schella, Edmund Przybylski i Jan Łukowski. Wspólnie z Władysławem Piotrowskim, Franciszkiem Guzkiem, Mieczysławem Szumińskim, Władysławem Koczorowskim, Michałem Matłowskim i Feliksem Tarką utworzył redakcję pisma konspiracyjnego „Dla Ciebie Polsko” oraz ruch społeczny, którego zadaniem miało być budzenie postaw patriotycznych. Na przełomie listopada i grudnia 1939 wydano na powielaczu pierwszy numer pisma „Młody Demokrat”; wkrótce zmieniono tytuł na „Dla Ciebie Polsko”. Był gorącym zwolennikiem solidaryzmu narodowego oraz włączenia do działalności konspiracyjnej młodzieży wiejskiej. Budował system kolporterski gazetek, sieć tajnych bibliotek, organizował samokształcenie i pomoc społeczną. Stosunkowo wcześniej nawiązał kontakty z Franciszkiem Unrugiem z Wyszakowa, który zapewnił mu wsparcie finansowe i techniczne w druku pisma. Duży wpływ na jego poglądy wywarły kontakty z emisariuszem bazy w Budapeszcie por. Jerzym Gawrońskim („Skaut”), który będąc żołnierzem ZWZ dążył do zorganizowania kadr wojskowych. Następstwem prowadzonych rozmów była koncepcja utworzenia wokół pisma „Dla Ciebie Polsko” formacji konspiracyjnej, która przyjęła w 1942 nazwę Wielkopolska Tajna Organizacja Powstańców. Struktury WTOP utworzono w szeregu powiatów, do których docierała gazetka „Dla Ciebie Polsko”. L., po scaleniu WTOP z AK, został powołany do sztabu Okręgu Poznańskiego AK, gdzie objął stanowisko szefa Informacji i Propagandy. Od końca 1941 poszukiwany był przez Gestapo i z tego powodu miał ograniczone możliwości poruszania się w terenie. Aresztowany przez Gestapo 23 X 1943 w Poznaniu przy ul. Nowej. W początkowej fazie śledztwa Gestapo nie znalazło jego funkcji w sztabie Okręgu AK. Symulował wówczas amnezję. Przełom w śledztwie nastąpił w lutym 1944, gdy po kolejnym przesłuchaniu umieszczono go w Żabikowie w baraku K-1 wspólnie z pkiem Henrykiem Kowalówką. 2 VI 1944 wyrokiem Policyjnego

Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STA-PO Posen*) został skazany na karę śmierci. Rozstrzelany tego samego dnia w Żabikowie.

Odnznaczony: Srebrnym Krzyżem Zasługi, pośmiertnie Krzyżem Walecznych, Krzyżem AK i Medalem Wojska.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; USC Poznań, Akt zgonu P-1991/1944; Zbiory prywatne Kazimierza Latanowicza w Swarzędzu.

Marian Woźniak

Latanowicz Sylwester

(1918 - 1942) ps. „Kozak”, czł. WTOP, kolporter prasy.

Ur. 15 XI w Swarzędzu, s. Władysława, szewca i Stanisławy z d. Welnic. W 1936 rozpoczął naukę zawodu fryzjerskiego i uczył się w wieczorowej szkole zawodowej w Kostrzynie. We wrześniu 1939 zgłosił się ochotniczo do wojska i wspólnie z bratem Konradem zostali włączeni do zapasowego plutonu cyklistów. Brał udział w zabezpieczeniu mienia szkoły w Pierzchni, zwłaszcza biblioteki szkolnej. W połowie października 1939 zorganizował nasłuch radiowy, a następnie brał udział w powielaniu gazetki „Dla Ciebie Polsko”. Podjął też pracę w Hucie Szklą w Antoninku, gdzie również powstała grupa konspiracyjna. Z bratem Konradem miał ścisły kontakt, był jego najbliższym współpracownikiem. Utrzymywał łączność z Kostrzynem, Swarzędzem, Antoninkiem, Środą, Jarocinem i Kórnikiem. Uczestniczył w małym sabotażu. Wiosną 1942, gdy wracał z gazetkami od brata Konrada, tuż pod Swarzędzem został zatrzymany przez żandarmów. Doprowadzony na posterunek zbiegł i ukrywał się w okolicach Pierzchna: w Kromolicach, Bieganowie, Jarosławcu, Krzyżownikach, utrzymując ścisłe kontakty konspiracyjne. 2 X 1942 z polecenia brata Konrada udał się do Tulęc. Tam został zastrzelony przez żandarmerię przy próbie ucieczki. Pochowany na cmentarzu w Tulcach.

Zbiory prywatne Kazimierza Latanowicza w Swarzędzu.

*Kazimierz Krawiarz
Marian Woźniak*

Latawiec Czesław

(1902 - 1986), nauczyciel tajnego nauczania w Poznaniu.

Ur. 10 VII w Sandomierzu, s. Władysława, rolnika i Marianny z d. Rutyn. Do gimn. uczęszczał w Sandomierzu. Świadectwo dojrzałości uzyskał w 1923. Po ukończeniu studiów na Wydziale Humanistycznym UP podjął pracę nauczycielską w Prywatnym Seminarium Nauczycielskim im. J. Słowackiego w Poznaniu. Uzyskał w 1930 stopień dra filozofii na UP. Od 1 IX 1930 do wybuchu wojny pełnił obowiązki nauczyciela języka polskiego i historii w Gimn. i Liceum św. Marii Magdaleny w Poznaniu.

W czasie okupacji prowadził tajne nauczanie w kilku kompletach w zakresie gimnazjalnym i licealnym, wykładając język polski, historię i matematykę. Wyrzucony z mieszkania przy ul. Ratajczaka zamieszkał z rodziną na Dębcu. Jeszcze w trakcie walki o Poznań w 1945 organizował Gimn. i Liceum Ogólnokształcące im. Karola Marcinkowskiego, w którym podjęło naukę ponad 700 uczniów. Był jego dyrektorem dwa miesiące, a później wizytatorem Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego. Na tym stanowisku organizował średnie szkolnictwo ogólnokształcące w Wielkopolsce. W 1952 ponownie rozpoczął pracę pedagogiczną, najpierw w III Liceum Ogólnokształcącym, potem w Liceum im. Dąbrówki. W 1963 przeszedł na emeryturę, ale pracował nadal do 1971. Był autorem prac z zakresu historii literatury polskiej XIX w. Zmarł 9 VII 1986 w Poznaniu. Pochowany na cmentarzu Junikowskim.

Żona Janina z d. Wypiśniak, c. Bogusława.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Ludwik Gomolec

Lechna Józef

(1903 - 1983) ps. „Lech”, czł. POZ i WOZZ.

Ur. 13 III w Poznaniu. W listopadzie 1939 wstąpił do POZ, następnie w WOZZ. Aresztowany w czerwcu 1940 przez Gestapo

w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 23 IV 1941), Berlin-Neukölln (23 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Trzemeszno. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Trzemesznie 6 VI 1942 skazał go na karę 7 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach, a od 17 XII 1942 do 5 V 1945 w KL Mauthausen-Gusen. Zmarł w Poznaniu w 1983.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen, sygn. 2 OJs. 84/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Legalizacja

Nazwa, którą określano komórki organizacyjne zajmujące się produkowaniem bądź pozyskiwaniem fałszywych dokumentów, a także reguły postępowania wobec otoczenia nie związanego z konspiracją, policji i urzędów niemieckich, stwarzające pozory legalnego pobytu lub działania. Komórki legalizacyjne działały w ramach Wydziału I sztabu Okręgu, a także przy niektórych komendantach obwodów i inspektorach rejonowych AK. Podobne komórki tworzyła większość organizacji konspiracyjnych istniejących poza AK. Wytwarzaniem fałszywych dokumentów zajmowały się też osoby prywatne.

Legalizacja odnosiła się także do pewnych reguł postępowania w AK. Po stwierdzeniu, iż policja mało interesuje się osobami mundurowymi wprowadzono legalizację kolejową (poruszanie się konspiratorów w mundurach kolejowych z dokumentami o wykonywaniu zadań tych służb). W I. 1940 - 43 dużą rolę odgrywało legalizowanie w ramach niemieckiej firmy *Wach- und Schliessgesellschaft*. Nie dały wyników próby legalizowania za pomocą noszenia na ubraniach cywilnych odznak, np. NSDAP, *Hakenkreuz*.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; *Polskie Siły Zbrojne w II wojnie światowej*, Praca zbiorowa. T. 3: *Armia Krajowa*. Londyn 1950 s. 74 - 96.

Marian Woźniak

Lembicz Jan

(1910 - 1942) ps. „Lama”, czł. NOB, rymarz.

Ur. 28 I w Poznaniu. Po ukończeniu szkoły powszechnej terminował w zawodzie rymarza-kaletnika. W 1935 otworzył własny warsztat rymarski. Od 1927 czł. OWP, a następnie Wydziału Młodych w Zarządzie Okręgu SN w Poznaniu. Prelegent polityczny. W WP nie służył. Do NOB włączony w grudniu 1939 przez Antoniego Wolniewicza („Znicz”) i mianowany komendantem Obwodu Śródmieście. Z obowiązku złożenia przysięgi został zwolniony. Zorganizował 4 sekcje organizacyjne, które liczyły 20 - 25 czł. Kolportował 20 egz. „Polski Narodowej” z każdego wydania. Rozpowszechniał też bony obligacyjne wydawane przez NOB. Przygotowywał referaty polityczne na odprawy komendantów rejonów. Aresztowany 11 XII 1940 i osadzony w Domu Żołnierza, w Forcie VII i w więzieniu w Rhein (Ryn). Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Głogowie 19 VI 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 4 VII 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 618; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Wrocław, Akt zgonu nr 1274/1942.

Marian Woźniak

Leonard Stefan

(1914 - 1943) ps. „Rolff”, chor. rez. WP i ZWZ-AK, nauczyciel.

Ur. 25 VIII w Gnieźnie, s. Mariana i Heleny z d. Rolff. Po ukończeniu szkoły powszechnej i wydziałowej uczęszczał do Seminarium Nauczycielskiego w Gnieźnie. W I. 1935 - 36 służył w 69 pp jako strzelec z cenzusem. Po odbyciu służby awansowany do

stopnia kpr. Po zdemobilizowaniu był nauczycielem-instruktorem PW i ZS. W 1937 i 1938 odbywał ćwiczenia wojskowe, po których awansował do stopnia chor. rez.

Na wojnę 1939 został zmobilizowany do 69 pp. Brał udział w walkach nad Bzurą i w obronie Warszawy. Do Gniezna powrócił w październiku 1939. Urząd Pracy (*Arbeitsamt*) skierował go do pracy w węźle kolejowym w Gnieźnie. W działaniu ZWZ wtajemniczył go Cezary Zgórecki latem 1941. Wiosną 1942 zaprzysiężony przez ppor. Czesława Kamińskiego („Konar”) i mianowany komendantem Placówki „Janowo” (okolice kościoła św. Jana w Gnieźnie). Aresztowany przez Gestapo z Inowrocławia 24 VII 1942. Więziony w Gnieźnie, Inowrocławiu i w Rawiczu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Rawiczu 24 IX 1943 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu w Rawiczu 13 X 1943. Po wojnie ekshumowany i pochowany na cmentarzu w Gnieźnie. Żona Irena z d. Nowak.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770; FAK-I/1d, IR Gniezno i obwody, Samodzielny Obwód Mogilno; USC Rawicz, Akt zgonu nr 307/1943.

*Maria Rutowska
Marian Woźniak*

Leśniński Kazimierz

(1908 - 1976), czł. org. „Ojczyzna”, ekonomista.

Ur. 9 II w Krotoszynie, s. Walentego, kupca i Heleny z d. Łukowska. Uczęszczał początkowo do gimn. w Krotoszynie, a po przeniesieniu się rodziny do Kępna (1920) do Państwowego Gimn. Zreformowanego Klasycznego w Kępnie, gdzie w 1928 zdał maturę. W I. 1928 - 31 studiował bankowość i handel w WSH w Poznaniu i uzyskał absolutorium. W 1931 został przyjęty na drugi rok studiów na Wydział Prawno-Ekonomiczny UP. Po dwóch latach przerwał studia i rozpoczął pracę w Księgarni św. Wojciecha w Poznaniu. W czasie

studiów należał do korporacji akademickiej „Legia”.

Jesienią 1939 został czł. org. „Ojczyzna”, zaprzysiężony przez Kiryla Sosnowskiego na spotkaniu w mieszkaniu Czesława Kielczewskiego. Organizował akcję ratowania polskich książek z zapieczętowanych przez Niemców magazynów Księgarni i Drukarni św. Wojciecha. W akcji tej uczestniczył też Czesław Piskorski oraz Marian Marcinkowski ze swoją grupą harcerską. Prowadził nasłuch zagranicznych radiostacji, korzystając z aparatu radiowego ukrytego na strychu budynku Drukarni św. Wojciecha. Wiadomości z nasłuchów przekazywał redaktorom wydawanego przez „Ojczyznę” pisma „Polska” – Edwardowi Piszczowi i Czesławowi Piskorskiemu. Wraz z żoną Łucją kolportował to pismo. W początkach 1940 współdziałał w akcji wywiezienia z magazynu „YMCA” maszyny drukarskiej, na której następnie odbijana była „Polska”. Kolejne jego mieszkania okupacyjne służyły jako lokale org. „Ojczyzna”. W tym okresie współpracował blisko z Janem Czapiewskim. Wspólnie przygotowywali administrację cywilną na okres powojenny. Jeździł jako kurier m.in. do Leszna i Ostrowa, przewożąc pieniądze i informacje. W lipcu 1944 został aresztowany za wystąpienie w obronie robotnika polskiego, brutalnie potraktowanego przez niemieckiego policjanta. Po kilku tygodniach pobytu w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu został zwolniony dzięki staraniom właściciela firmy, w której był zatrudniony.

Po wojnie ukończył studia na UP (1947). Podjął jednocześnie pracę w Drukarni św. Wojciecha, awansując wkrótce na stanowisko dyrektora handlowego. W październiku 1948 został aresztowany pod zarzutem sabotażu gospodarczego i skazany przez WSR w Poznaniu na karę 15 lat więzienia. Odbывał ją m.in. w Warszawie przy ul. Rakowieckiej i we Wronkach. W maju 1955 został zwolniony. Przez pewien czas bezskutecznie poszukiwał pracy. Został zatrudniony początkowo w Spółdzielni „Samochód”, skąd wkrótce przeniósł się do Wydawnictwa Poznańskiego, a potem do Wydawnictwa

Pallottinum, gdzie pracował aż do przejścia na emeryturę w 1974. Zmarł 27 X 1976. Żona Łucja z d. Stępczewska.

Archiwum UAM sygn. 32/10,teczka osobowa K. Lesińskiego; Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Aleksandra Pietrowicz

Leszczyński Leon

(1909 - 1945) ps. „Orzech”, podofic. WP, czł. POZ i WOZZ.

Ur. 4 II w Poznaniu. W listopadzie 1939 wstąpił do POZ, następnie w WOZZ. Prowadził lokal konspiracyjny WOZZ. Aresztowany latem 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 23 IV 1941), Berlin-Neukölln (23 IV 1941 - 14 V 1942) i Zwickau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) skazał go 15 XII 1942 na karę śmierci, która w wyniku rewizji Prokuratora Generalnego Rzeszy została zamieniona wyrokiem z 2 III 1943 na 7 lat ciężkiego więzienia. Zginął w obozie. Postanowieniem Sądu Powiatowego dla m. Poznania uznany za zmarłego 9 V 1946.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen, sygn. 2 OJs. 91/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Leśny Ignacy

(1908 - 1942), czł. NOB, rolnik.

Ur. 28 VI w Gołuskach pow. poznański. Od 1937 czł. SN. Brak danych o służbie wojskowej i udziale w wojnie 1939. Po zajęciu Gołusek przez Niemców pracował nadal jako rolnik. Do NOB wprowadzony w grudniu 1940 przez swojego szwagra Wincentego Zysa. Otrzymał zadanie kolportowania gazetki „Polska Narodowa” w rejonie Gołusek i Suchego Lasu. Rozpowszechniał też bony obligacyjne, które wydawała NOB. Do aresztowania przez Gestapo 15 IV 1941

nie zdołał utworzyć sekcji organizacyjnej. Więziony w Domu Żołnierza, w Forcie VII i we Wronkach. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) skazany 1 V 1942 na karę śmierci. Stracony 16 V 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIP, Reichsjustizministerium t. 508; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Poznań, Akt zgonu P-2575/1942.

Marian Woźniak

Lewandowski Jan

(1915 - 1943) ps. „Stanisław”, ofic. rez. WP i ZWZ, urzędnik pocztowy.

Ur. 15 VIII w Kole. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczył się w Państwowym Gimn. w Kole, gdzie w 1935 zdał egzamin dojrzałości. Służbę wojskową odbył w Dyw. Kursie Pchor. 10 DP, a ćwiczenia w 29 pskan. Po powrocie do Koła w 1937 pracował w Powiatowym Urzędzie Poczty i Telegrafów w Kole. Kampanię wrześniową 1939 odbył w 31 pskan. Awansowany w polu do stopnia ppor. Do Koła powrócił w początkach października 1939. Od połowy 1940 utrzymywał kontakt z ZWZ za pośrednictwem plut. rez. Jana Tomczaka. Rozpowszechniał wówczas „Biuletyn Kujawski” i gazetę „Żołnierz Polski”. Zaprzysiężony do ZWZ w czerwcu 1941 przez ppor. Jerzego Pilitowskiego („Bogdan”), którego poznał pod n.o. Jerzy Brodzicz. Do zimy 1941/42 pełnił obowiązki zastępcy komendanta Obwodu Koło („Okraglak”) w IR Kutno. Od stycznia 1942 objął stanowisko komendanta Obwodu Koło w IR Koło i sprawował je do aresztowania w kwietniu 1942. Więziony w Inowrocławiu, Wrocławiu i w Legnicy. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Legnicy 12 III 1943 został skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu 17 IV 1943.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 152/42; FAK-I/1f, IR Kalisz i obwody, Obwód Koło.

Marian Woźniak

Lewandowski Jan Stanisław

(1919 - 1942), czł. NOB, stolarz.

Ur. 1 VII w Łodzi. Mieszkaniec Swarzędza pow. poznański. Do NOB wprowadzony przez Stefana Dytkiewicza („Kubala”). Aresztowany przez Gestapo 31 I 1941. Więziony w Domu Żołnierza, w Forcie VII i we Wronkach. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) z 4 V 1942 na sesji wyjazdowej w Szamotułach skazany na 5 lat obozu karnego. W czerwcu 1942 wysłany do KL. Zginął w KL Mauthausen-Gusen 29 XII 1942.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 5/42.

Marian Woźniak

Lewandowski Maksymilian

(1913 - 1945) ps. „Maks”, ofic. rez. WP i AK, instruktor ZHP, czł. ZOR.

Ur. 16 III w Essen. W 1918 wraz z rodzicami wrócił do Polski i osiedlił się w Lesznie. Ukończył Seminarium Nauczycielskie, a następnie Dyw. Kurs Pchor. 14 DP przy 57 pp. W sierpniu 1939 zmobilizowany do 57 pp. Do wybuchu wojny 1939 był nauczycielem na Polesiu, a następnie w Lesznie. Do ZWZ zaprzysiężony przez ppor. Jerzego Handke w 1941. Jako komendant Miasta Leszno był jednocześnie zastępcą insp. rej. Zajmował się też referatami organizacyjnym i kontrwywiadowczym. Do czasu aresztowania przez Gestapo 27 VI 1944 reorganizował IR Leszno. Po aresztowaniu został przewieziony do Domu Żołnierza w Poznaniu i poddany ciężkim przesłuchaniom. 2 VII 1944 osadzony w Żabikowie (nr oboz. 17168). Wyrokiem Policyjnego Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*) 5 I 1945 został skazany na karę śmierci. Zastrzelony prawdopodobnie nocą 21 I 1945 po dwutygodniowym pobycie w baraku-karcerze. Zwłoki zostały spalone przy ewakuacji Żabikowa 22 I 1945.

FAK-I/1j, IR Leszno i obwody; Zbiory prywatne Jerzego Zielonki w Kościanie.

Marian Woźniak

Lewicki Aleksander

(1921 -) ps. „Robot”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 25 II w Poznaniu. Uczeń Gimn. Państwowego im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu. W listopadzie 1939 wstąpił do WOW, następnie w WOZZ. Aresztowany latem 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 23 IV 1941), Berlin-Neukölln (23 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Rawicz. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Rawiczu 14 XII 1942 skazał go na karę 6 lat obostrzonego obozu karnego. Więzień Rawicza i KL Mauthausen-Gusen. Mieszka w Republice Federalnej Niemiec.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 114/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Lieske Kazimierz

(1912 - 1942) ps. „Lewar”, ofic. rez. WP i TON.

Ur. 3 II w Psarach Polskich pow. wrzesiński, s. Władysława i Kazimierzy z d. Bazylewicz. Po ukończeniu szkoły powszechnej i zdaniu egzaminu dojrzałości w 1932 zapisał się do Wyższej Szkoły Budowy Maszyn w Poznaniu. W czasie studiów w Poznaniu wspólnie z Władysławem Wojciechowskim należeli do Koła Młodych SN. W 1934 ukończył Dyw. Kurs Pchor. 17 DP i odbył ćwiczenia w 68 i 69 pp. W 1936 awansowany do stopnia podpor. rez. Następnie był urzędnikiem pocztowym w Kłodawie.

W 1939 powołany do służby w 77 kompanii kolarzy 17 DP. Ranny w bitwie pod Sochaczewem. Zbiegł z internowania i ukrywał się w pow. wrzesińskim. Od listopada 1939 mieszkał w Przyborkach pod Wrześnią, pracując jako robotnik drogowy. W marcu 1940 odszukał go ppor. rez. Władysław Wojciechowski i zaprzysiągł do TON, polecając

zorganizowanie komendy powiatu oraz włączenie do konspiracji podoficerów WP. Do tego okresu był związany konspiracyjnie z WOW-WOZZ oraz z NOB. Odmówił złożenia przysięgi do ZWZ chor. Janowi Antczakowi („Wolff”). Jednocześnie utrzymywał bliżej nieokreślone kontakty z Okręgiem BCH w Poznaniu. Od wiosny 1940, wyposażony w maszynę do pisania i powielacz przez W. Wojciechowskiego, wydawał pismo „Czuwamy”. Po nawiązaniu kontaktów z kpr. pchor. Antonim Gendkiem zorganizował redakcję, którą prowadził Norbert Sommerfeld. Prawdopodobnie na tym samym sprzęcie było wydawane pismo „Wolność”. Utrzymywał też kontakty organizacyjne z TON w Gnieźnie przez Edmunda Rolińskiego. Do wydawanych we Wrześni pism i ulotek pisywał artykuły redakcyjne. Latem 1940 zorganizował szkielet dowództwa powiatowego TON oraz zawiązki organizacyjne dowództw gminnych. Działając jako komendant powiatowy TON, utrzymywał łączność z BCH i pełnił obowiązki zastępcy komendanta BCH Obwodu Września. Przez A. Gendka utrzymywał łączność z SzSz. Zdekonspirowany w ramach akcji Gestapo przeciwko TON w Gnieźnie i aresztowany 3 IX 1941. Przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza w Poznaniu, następnie w Trzemesznie. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na seji wyjazdowej w Trzemesznie 3 IV 1942 został skazany na karę śmierci. Przewieziony do więzienia przy ul. Młyńskiej w Poznaniu, gdzie 6 VII 1942 został stracony. Rodziny nie założył.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 70/42; FAK-I/8, Tajna Organizacja Narodowa; USC Września, Akt urodzenia nr 30/1912.

Marian Woźniak

Linda Zygfryd

(1920 - 1943) ps. „Firley” czł. SzSz, instruktor harcerski, hm, student.

Ur. 19 X w Gdyni, s. Józefa i Salomei z d. Czartowska. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Szamotułach i Gimn. im. Piotra

Skargi zdał egzamin dojrzałości w 1938. Rozpoczął studia na Wydziale Lekarskim UP, które przerwała wojna. Od 1930 czł. ZHP. W 1937 i 1938 ukończył kurs instruktorski w Sidzinie pod Jordanowem, uzyskując nominację na phm.

Wybuch wojny zastał go w Tczewie. W 1941 wyjechał do Warszawy, gdzie nawiązał kontakt z naczelnikiem SzSz Florianem Marciniakiem, który mianował go przybocznym. Od jesieni 1942 był sekretarzem Głównej Kwatery SzSz. Organizował kursy dla kierowców SzSz i działał w wywiadzie („WISS”). W tymże roku mianowany wizytatorem Głównej Kwatery na terenie zachodnie wcielone do Rzeszy. Kontaktował się z hm Janem Skrzypczakiem („Ilski”). W dniach 3-21 IV 1943 odbył podróże inspekcyjne na Pomorze i Śląsk. 23 IV 1943 podczas spotkania z J. Skrzypczakiem w Poznaniu obaj zostali aresztowani. Więziony początkowo w Gestapo w Poznaniu, a następnie przetransportowany do Gestapo w Warszawie. Po ciężkim śledztwie przewieziono go ponownie do Poznania, gdzie był więziony w Forcie VII (cele 60 i 61). Zmarł z wycieńczenia 3 VII 1943. Rodziny nie założył.

FAK-I/13, Szare Szeregi; USC Poznań, Akt zgonu P-2144/1943; Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Aleksandra Bielerzewska

Lis Zygmunt

(1914 - 1974) ps. „Kaczmarek”, pchor. rez. WP, ofic. ZWZ, lekarz.

Ur. 13 IV w Burg b. Bremen (Niemcy), s. Idziego i Stanisławy z d. Pawłowska. W 1918 wraz z rodziną przeniósł się do Jarocina, gdzie w 1933 zdał egzamin dojrzałości, a następnie rozpoczął studia na Wydziale Lekarskim UP. W tym czasie odbył Dyw. Kurs Pchor. 14 DP, a po ćwiczeniach został awansowany do stopnia plut. pchor.

Na wojnę 1939 nie był zmobilizowany. Od jesieni 1939 pracował jako robotnik rolny

w Żrenicy pod Środą Wlkp. W 1940 przez Henryka Günthera w Poznaniu został wprowadzony w organizowanie ZWZ w Wielkopolsce. Na podstawie rekomendacji ppor. Aleksego Kwaśnego („Lep”) zaprzysiężony do ZWZ 5 V 1941 przez kpt. Wawrzyńca Mazanego („Krüger”). Otrzymał ograniczone pełnomocnictwo do utworzenia zawiązku sztabu obwodowego ZWZ. Organizacja terytorialna miała powstać w wyniku scalenia grup NOB i WOZZ. Nie otrzymał jednak pełnomocnictwa do prowadzenia rozmów. Latem 1941 został zatrudniony jako praktykant lekarski w szpitalu w Środzie Wlkp. 9 IX 1941 utracił kontakt z ZWZ w związku z aresztowaniem A. Kwaśnego i W. Mazanego. Aresztowany przez Gestapo z Poznania 22 VIII 1942. W czasie ciężkiego śledztwa odpierał zarzuty wiedząc, że W. Mazany i A. Kwaśny już nie żyją. 3 V 1943 Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej we Wrocławiu skazał go na 8 lat obostrzonego obozu karnego. W czasie odbywania kary w więzieniu w Rawiczu zachorował na gruźlicę. 20 I 1945 wszystkich więźniów ewakuowano do Dessau.

15 V 1945 wrócił do Środy Wlkp. 21 XII 1945 zdobył dyplom lekarski na UP. Następnie pracował jako lekarz we Wrocławiu, potem był dyrektorem sanatorium w Kowarach. Zmarł nagle 27 XII 1974.

Żona Krystyna Małgorzata z d. Zygałło, s. Piotr.

FAK-I/1c, IR Środa i obwody, Kórnik.

Marian Woźniak

Lisiecki Adam

(1913-1942) ps. „Wyżel”, plut. pchor. WP, czł. NOB.

Ur. 18 XI w Szlachcinie pow. średzki. W l. 1926-35 uczęszczał do gimn. w Poznaniu. W 1936 wstąpił do Szkoły Pchor. Piechoty w Ostrowi Mazowieckiej-Komorowie, którą ukończył w 1937. Skierowany jako referent wojskowy do Urzędu Poczt i Telegrafów w Poznaniu. Jesienią 1940 przy-

siężony do NOB przez Alfreda Wojciechowskiego i mianowany komendantem Rejonu III w Obwodzie NOB Wilda. Organizował w swoim mieszkaniu odprawy i szkolenia kierowników sekcji NOB. Aresztowany 6 I 1941 i osadzony w Forcie VII. Po wydaniu nakazu aresztowania 29 IV 1941 więziony w Pile, a następnie we Wrocławiu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej we Wrocławiu 8 VI 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 15 VII 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 36/42; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Lokale

Lokale dzieliły się na dwie zasadnicze grupy: lokale kwaterowe, przeznaczone do mieszkania, zwane też melinami, oraz lokale używane do celów służbowych. Lokalem służbowym niekoniecznie było mieszkanie. Mógł być nim np. kościół, bezpieczne miejsce pracy, przystanek tramwajowy czy poczekalnia dworcowa. Organizowanie lokali kwaterowych było w Kraju Warty znacznie utrudnione przez zagęszczenie powierzchni mieszkalnej Polaków.

Lokale służbowe dzieliły się na następujące grupy: punkt kolportażowy – zwany inaczej rozdzielnią „bibuły”; lokal alarmowy – deponowano tam informacje o zagrożeniach lokali podstawowych; lokal – miejsce spotkań indywidualnych; lokal łączności konspiracyjnej – najczęściej miejsce pracy szefów łączności, szyfrantów i odpraw łączników; lokal skrzynka – miejsce, do którego splaywała korespondencja lub gdzie odbierano „pocztę”; lokal kontaktowy – miejsce spotkań, najczęściej służb wywiadowczych. Po 1941 liczba lokali służbowych była w Okręgu Poznańskim AK ograniczona zaledwie do kilku (kościół zamknięty, miejsca publiczne silnie inwigilowano, do większości parków Polacy nie mieli wstępu). Zastępczo

po 1941 organizowano lokale służbowe na cmentarzach oraz w niektórych miejscach pracy Polaków.

Łączność, sabotaż, dywersja. Kobiety w Armii Krajowej. Praca zbiorowa. Londyn 1985.

Marian Woźniak

„Lombard”

Kryptonim Ekspozytury Wywiadu powołanej w Warszawie 11 XI 1940 przez grupę oficerów wywiadu przedwojennego Korpusu Ochrony Pogranicza pod kierownictwem kpt. Stanisława Olechnowicza („Orłowski”). Była ona w kontaktach ze sztabem NW w Paryżu i w Londynie szyfrowana „PF 741” lub „741”. Po aresztowaniu S. Olechnowicza przez Gestapo zastąpił go kpt. Edmund Jetter. Organem pracy szefa Ekspozytury było Biuro Prezesa. Podlegały mu: Wydział Ogólny, a następnie także Wydział Agencyjny i Biuro Studiów. Obszar działania (szerszy od okupowanej Polski) był podzielony na inspektoraty. W 1943, po rozbiciu przez Gestapo kierownictwa Ekspozytury Wywiadu KG AK „Stragan”, jej zadania przejął „Lombard”. W tym czasie posiadał 100 oficerów i podoficerów i ok. 400 informatorów.

Kontakty wywiadowcze na obszarze Wielkopolski zostały nawiązane już w 1940 przez ppor. Stefana Łapickiego („Brat Albert”, „Majster”). Dopiero jednak na przełomie 1942/43 doszło tu do utworzenia siatek Ekspozytury, działających do przełomu 1943/44.

FAK-I/4, Wywiad Okręgu Poznańskiego i KG AK; SPP Londyn, Sprawy personalne sygn. 3.4.1.

Marian Woźniak

Lorych Mieczysław

(1897-1969) ps. „Berg”, czł. OJN, AK, urzędnik państwowy.

Ur. 12 XII w Ostrowie Wlkp. Po ukończeniu gimn. pracował w różnych urzędach państwowych. Od 1935 kierownik Wydzia-

łu Administracyjnego w Starostwie Powiatowym w Ostrowie Wlkp. W działalności politycznej i społecznej nie brał udziału, co umożliwiło mu zatrudnienie w administracji niemieckiej po zajęciu Ostrowa Wlkp. w 1939. Był m.in. tłumaczem i pisarzem przy lowczym powiatowym. Jesienią 1939 zaprzysiężony do OJN przez por. Antoniego Strzelczyka. Od 1942 zaprzysiężony do AK przez por. Jana Kamińskiego i oddelegowany do pionu administracji zmilitaryzowanej AK, a po utworzeniu Biura Wojskowego pełnił obowiązki szefa Referatu Wojskowego w Ostrowie Wlkp. Wykonywał także szereg zadań z zakresu legalizacji i kontrwywiadu. Latem 1944 desygnowany z ramienia AK i Okręgowej Delegatury Rządu RP na starostę powiatowego w Ostrowie Wlkp.

Po zajęciu Ostrowa przez Armię Czerwoną porozumiał się z pełnomocnikiem Rządu Tymczasowego i do 1949 był wicestarostą w Ostrowie Wlkp. Do 1950 był starostą w Rawiczu, gdzie przeszedł na emeryturę. Zmarł w Ostrowie Wlkp. 26 VIII 1969.

Żona Pelagia. O dzieciach brak danych.

IZ Dok. V/403; Zbiory prywatne Pelagii Lorych w Ostrowie Wlkp.

Marian Woźniak

Lubiатовski Franciszek

(1906-1993) ps. „Sokół”, „Andrzej”, ofic. rez. WP, NOW i AK, działacz harcerski.

Ur. 10 XI w Dubinie pod Rawiczem, s. Marcelego, rolnika i Ludwiki z d. Pawlicka. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Dubinie uczęszczał do Państwowego Seminarium Nauczycielskiego w Rawiczu od 1920. Wtedy też związał się z ruchem harcerskim. W 1925 po zdaniu egzaminu dojrzałości rozpoczął praktykę nauczycielską w Wirach pod Poznaniem. W l. 1925-31 był nauczycielem w szkole powszechnej w Miejskiej Górcie. W l. 1931-32 ukończył Wyższy Kurs Nauczycielski w Poznaniu. W 1932 został

przeniesiony do Jarocina, gdzie prowadził gabinet międzyszkolny nauczania fizyki. W 1935 został pchm, a w 1939 hm ZHP. W 1928 ukończył Dyw. Kurs Pchor. 14 DP. Rok później odbył ćwiczenia w 57 pp, a w 1932 praktykę w 55 pp.

Zmobilizowany 24 VIII 1939 do 2 batalionu 68 pp, a następnie do sztabu 68 pp we Wrześni, skąd w stopniu ppor. został skierowany do Ośrodka Zapasowego w Skierniewicach. Jako ochotnik udał się do Warszawy. Przydzielony do 360 pp brał udział w walkach o stolicę w rejonie Woli, dowodząc plutonem. 27 IX 1939 dostał się do niewoli niemieckiej. Zwolniony, 7 X 1939 powrócił do Jarocina. Wkrótce nawiązał kontakty z grupą starszych harcerzy i nauczycieli, którzy przed wojną byli zorganizowani w TOK lub jako ochotnicy zgłosili się na żywe torpedy. Grupa ta – po nawiązaniu kontaktów z nieznanym bliżej ośrodkiem – założyła org. TOW. W końcu 1939 L. wstąpił do NOB poprzez Franciszka Gawrycha. W połowie 1942 podporządkował się por. rez. Marianowi Kwiatkowskiemu („Konrad”), który mianował go komendantem powiatowym NOW. Zorganizował m.in. podpalenie fabryki mebli w Jarocinie. W 1943 wstąpił do NSZ, nie zrywając kontaktów z NOW. Był współorganizatorem zastępczego kursu pchor. NSZ w Jarocinie. Komendantem kursu był ppor. Alfons Kowalski, a brali w nim udział kursanci z całego Kraju Warty. W połowie 1943 wznowiono rozmowy z AK z inicjatywy KG NOW. Na polecenie por. M. Kwiatkowskiego L. wstąpił do AK. Odrzucił bezpośrednie podporządkowanie kpt. Brunonowi Nikoleizigowi („Adam”). Po otrzymaniu ostrzeżenia przed aresztowaniem Gestapo zbiegł i ukrywał się.

20 I 1945 wrócił do Jarocina jako formalny komendant AK w IR Jarocin („Las”). Nie ujawniał się wobec NKWD i PUBP. Organizował odbudowę szkolnictwa w pow. jarocińskim. Był kilkakrotnie zatrzymywany przez UB. Do 1954 był dyrektorem szkoły zawodowej, lecz w 1955 został zwolniony z służby państwowej. 19 III 1957 na włas-

ny wniosek przywrócony do zawodu. W I. 1957-62 był dyrektorem Zasadniczej Szkoły Zawodowej w Jarocinie. W 1962 został ponownie zdjęty ze stanowiska i przeniesiony do Poznania. Do 1970 pracował jako nauczyciel, a następnie przeszedł na emeryturę. Dopiero w 1971 przyznano mu uprawnienia kombatanckie. Zmarł 25 V 1993. Pochowany na cmentarzu w Jarocinie.

Odznaczony m.in.: Krzyżem Kawalerskim i Krzyżem Komandorskim OOP, Krzyżem Partyzanckim.

Żona Helena z d. Smyder. Dzieci: Jarosław, Andrzej, Wojciech, Mikołaj.

FAK-V/45, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Lütz Kurt Erwin

(1889-1945), współpracownik konspiracji wielkopolskiej.

Ur. 5 XII w Tallinie (Estonia), w niemieckiej rodzinie kupieckiej. Studia medyczne odbył w Turku w Finlandii. Tam też w 1915 otrzymał tytuł doktora nauk medycznych. Praktykę lekarską odbył w Tallinie. W grudniu 1939 jako *Baltendeutscher* przybył z rodziną do Poznania, otrzymując mieszkanie wraz z gabinetem lekarskim przy ul. Św. Marcin 18. Należał do kręgu opozycji antyhitlerowskiej. Udzielał pomocy Polakom – szczególnie zaangażowanym w konspirację, wydawał zwolnienia, które chroniły przed ciężką pracą, a tym samym przed wywiezieniem na roboty przymusowe do Rzeszy, naruszając swoje uprawnienia lekarskie itp. 20 I 1945 został przez Gestapo aresztowany w swoim mieszkaniu i tego samego dnia rozstrzelany. Rodzina zdołała zbiec do Rzeszy.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Zenon Szymankiewicz

Ł

Ładecka Marianna

(1907 - 1995) ps. „Marysia”, ofic. AK, księgowa.

Ur. 5 IX w Zakrzowie pow. radomski, c. Jana i Anieli z d. Rychlicka. Do września 1939 pracowała jako księgowa, a w czasie okupacji zajmowała się pracą chalupniczą. Na początku 1941 włączyła się do Ekspozytury Wywiadowczej WSK w Poznaniu. Pod koniec 1942 została następczynią pierwszej komendantki WSK Marianny Marszałkowskiej. W kwietniu 1943 przysłany z Oddziału II KG AK kurier Stefan Łamaszewski („Ryszard”) został w drodze powrotnej zatrzymany przez Gestapo wraz z meldunkami. Cała grupa wywiadowcza uległa rozbiciu. Nastąpiły aresztowania w mieście i Okręgu Poznańskim AK. 19 IV 1943 Gestapo aresztowało Ł. i osadziło najpierw w Domu Żołnierza, później w Forcie VII. Oskarżona została o zdradę stanu i jej sprawę przekazano do Trybunału Ludowego w Berlinie (*Volksgerichtshof*). Śledztwo przeciągnęło się do końca marca 1945 i na skutek bombardowania Berlina rozprawa nie zdążyła się odbyć. 19 IV 1945 Ł. odzyskała wolność.

Po powrocie do kraju osiedliła się w Katowicach, gdzie pracowała jako księgowa, a później aż do emerytury w handlu społecznym. Zmarła w Katowicach 21 V 1995. Za swą działalność wojenną otrzymała awans oficerski.

Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Marianna Kaniewska

Łagoda Teodor

(1918 -), czł. NOB, podofic. rez. WP, harcerz, mechanik samolotowy, ekonomista.

Ur. 14 X w Poznaniu, s. Nikodema i Józefy z d. Scheibe. Brał udział w kampanii wrześniowej 1939 z Ośrodkiem Zapasowym 3 Pułku Lotniczego. Od 1940 czł. NOB.

Aresztowany 24 IV 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 21 IV 1942 na 5 lat obozu karnego. Został wywieziony do KL Mauthausen-Gusen. Uwolniony 5 V 1945. W 1950 ukończył studia w WSE. W 1946 został komendantem 6 Hufca ZHP w Poznaniu.

Odnaczone m.in.: Krzyżem Oficerskim OOP, Krzyżem Kawalerskim OOP, Krzyżem Partyzanckim, Krzyżem AK.

Żona Zofia z d. Zawadzka. Dzieci: Maria, Michał.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 349, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 30/41; FAK-1/13, Szare Szeregi; FAK-1/14, Harcerstwo poza Szarymi Szeregami.

*Maria Rutowska
Marian Woźniak*

Łakomy Lucjan

(1922 - 1942) ps. „Renia”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 1 XII w Poznaniu. W grudniu 1939 wstąpił do WOW, następnie w WOZZ. Prowadził wywiad wojskowy w dzielnicy Grunwald. Aresztowany przez Gestapo latem 1940 wraz z bratem Marianem. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 23 IV 1941), Berlin-Neukölln (23 IV 1941 - 14 V 1942) i Zwickau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Budziszynie 29 IX 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony 6 XI 1942 w więzieniu w Dreźnie.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 112/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-1/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Łakomy Marian

(1920-1942) ps. „Stenia”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 6 XII w Poznaniu. W grudniu 1939 wstąpił do WOW jako dowódca sekcji organizacyjnej. Od marca 1940 w WOZZ. Aresztowany przez Gestapo latem 1940 wraz z bratem Lucjanem. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940-23 IV 1941), Berlin-Neukölln (23 IV 1941-14 V 1942) i Zwickau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Budziszynie 29 IX 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony 6 XI 1942 w więzieniu w Dreźnie.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 112/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Łamaszewski Bernard

od 1945 Łamaszewski-Wolski Bernard (1909-1982) ps. „Wolski”, ofic. rez. WP, WOZ, WOZZ, AK i BCh.

Ur. 28 VIII w Berlinie-Adlershof, s. Marcina, robotnika i Seweryny z d. Suchorska. W 1915 rozpoczął naukę w szkole ludowej w Berlinie, a następnie uczęszczał tamże do gimn. z niemieckim językiem wykładowym. W 1921 wraz z rodziną przyjechał do Poznania. Kontynuował naukę w IV Szkole Wydziałowej w Poznaniu. W l. 1925-29 terminował jako zecer w Drukarni Katolickiej w Poznaniu. W 1932 zdał eksternistycznie egzamin dojrzałości w Koedukacyjnym Liceum Handlowym, a następnie rozpoczął studia w WSH. Jednocześnie jako wolny słuchacz studiował 2 lata na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP. W l. 1934-35 był działaczem sekcji ochotniczej Junackich Hufców Pracy. W l. 1937-39 pracował w skarbowości. Od 1930 związał się z ru-

chem demokratycznym, początkowo działał w Związku Polskiej Młodzieży Demokratycznej, a następnie w Legionie Młodych. W 1934 wstąpił do NPR, a potem do SP. W 1938 był współzałożycielem Klubu Demokratycznego w Poznaniu. Szkołę Pchor. Rezerwy Piechoty ukończył w 1932, po czym odbył przeszkolenie praktyczne w 48 i 26 pp, awansując do stopnia sierż. pchr. Z powodów zdrowotnych został przeniesiony do rezerwy. Krótko przed wybuchem wojny związał się z tajnymi strukturami WP, przygotowywanymi na wypadek wojny. Był wówczas przydzielony do służby wywiadowczej, która miała podjąć działalność po „czasowym” zajęciu przez nieprzyjaciela obszaru DOK nr VII.

We wrześniu 1939 udał się ochotniczo do rejonu koncentracji w Kutnie i przydzielony został do 142 Kolumny Taborowej. Po powrocie do Poznania brał udział w tworzeniu na terenie DWM (HCP) związków wywiadu dywersyjnego na podstawie przedwojennych instrukcji. Zimą 1939/40 związał się z WOZ, organizując, a następnie dowodząc jej II Grupą Bojową. Na skutek zagrożenia aresztowaniem opuścił Poznań, by nadal aktywnie udzielać się w AK. W Warszawie działał początkowo w KZ. W 1943 przez pewien czas był w Oddziale BCh Ziemi Podlaskiej, dowodzonym przez por. Dudę-Konarskiego. W Powstaniu Warszawskim walczył pod dowództwem por. J. Walkiewicza na odcinku Leszno-Przejazd-Orla. Po kapitulacji został aresztowany przez Gestapo i zesłany do KL Sachsenhausen-Oranienburg.

Powrócił do Poznania w sierpniu 1945 schorowany, z otwartą gruźlicą. We wrześniu 1945 został zatrudniony w Państwowym Urzędzie Repatriacyjnym w Poznaniu, a od wiosny 1949, po krótkotrwałej pracy w Zjednoczeniu Przemysłu Drzewnego, objął urząd referendarza w Urzędzie Wojewódzkim w Poznaniu. W l. 1950-53 pracował w Zjednoczeniu Energetycznym Okręgu Zachodniego. W 1953 przeszedł na rentę inwalidzką. W l. 1945-48 był aktywnym działaczem PPS, potem PZPR (do 1954). Zmarł w Pozna-

niu 27 V 1982. Został pochowany w Alei Zasłużonych na cmentarzu komunalnym na Junikowie.

Odznaczony m.in.: Krzyżem Virtuti Militari V klasy, Krzyżem Walecznych, Krzyżem Partyzanckim, Medalem Wojska.

Żona Regina z d. Chudzicka. Dzieci: Tatiana, Izabela.

FAK-V/384, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Ławniczak Hieronim

(1920 - 1987) ps. „Wron”, pchor. c.w. AK, czł. org. „Odrodzenie” i SzSz, nauczyciel, instruktor harcerski

Ur. 6 X w Krotoszynie, s. Stanisława i Antoniny z d. Dudziak. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do gimn. w Krotoszynie, gdzie w 1939 zdał egzamin dojrzałości. Od 1934 czł. ZHP, od 1938 phm. Od października 1939 organizował w konspiracji 3 DH w Krotoszynie, którą podporządkował hm Janowi Matuszczakowi, komendantowi Hufca SzSz. Współpracował z Obwodową Delegaturą Rządu RP w Krotoszynie. Organizował też tajne nauczanie dla harcerzy i harceerek. Należał do kierownictwa org. „Odrodzenie”, z którą w 1944 wszedł do AK. W czasie ofensywy sowieckiej w 1945 wraz z harcerzami włączył się do służby patrolowej AK.

W I. 1947 - 54 był nauczycielem. W 1949 aresztowany przez UB, jako czł. Kompanii Rycerskiej AK („KRAK”). Po zwolnieniu kontynuował naukę. Ukończył Wyższą Szkołę Pedagogiczną w Opolu. W 1980 wstąpił do NSZZ „Solidarność”. Do 1981 był nauczycielem Liceum Ogólnokształcącego w Krotoszynie. W stanie wojennym zwolniony z pracy. Następnie poświęcił się Muzeum Regionalnemu PTTK w Krotoszynie. Zmarł w Krotoszynie 22 IV 1987.

Żona Lidia z d. Ryrych. Dzieci: Dobrawa, Radzym.

Zbiory prywatne Hieronima Ławniczaka w Krotoszynie.

Marian Woźniak

Ławrentjew Wacław Wasilij

(1899 - 1944) ps. „Wacek”, „Aleksander”, „Mikolaj”, podofic. WP, ofic. c.w. AK.

Ur. 25 XII w Tambowie (Rosja). Dane o rodzicach nie są znane. Po rewolucji październikowej osiedlił się w Polsce. Był kontraktowym podoficerem 58 pp, w którym do wybuchu wojny prowadził bibliotekę.

We wrześniu 1939 brał udział w walkach Armii „Poznań”. Powrócił do Poznania w październiku jako czł. org. „Białych Rosjan”. W 1941 uzyskał status bezpaństwowca. W tym czasie pracował w niemieckim szpitalu wojskowym w Poznaniu. W 1942 założył grupę wywiadowczą, w skład której wchodził: Józef Vogel, Roman Ermanowicz, Franciszek Wypych, Wilhelmina Günther (Niemka). Z inicjatywy szwagra Tadeusza Mystkowskiego, który w Warszawie działał w Biurze Studiów Wywiadu Ofensywnego KG AK, skontaktował się z kpt. Karolem Trojanowskim („Radwan”), kierownikiem Wydziału Agencyjnego (I AW) Ekspozytury Wywiadu KG AK „Stragan”. Po zaprzysiężeniu został upoważniony do zorganizowania i kierowania siatką wywiadowczą, która miała obejmować obszar przedwojennego DOK nr VII (Poznań). Łączność pomiędzy nim a kierownictwem „Straganu” utrzymywała Zofia Rapp (Konieczka, vel Wapińska, vel Kochańska). Ł. włączył do tworzenia Siatki „S-VII” dawnych swoich współpracowników oraz nawiązał kontakty ze wskazanymi mu z Warszawy mieszkańcami Kalisza i Środy Wlkp. Raporty wywiadowcze opracowywał osobiście, szyfrowała je „Zofia Cielecka”. W swojej pracy poruszał się często w mundurze oficera Wehrmachtu bądź policji. Według oceny Gestapo w Poznaniu istniał związek pomiędzy wynikami pracy wywiadowczej Ł. a bombardowaniem Poznania przez alian-tów w kwietniu i maju 1944. Siatkę „S-VII” zdradził kpt. Karol Trojanowski, aresztowany 15 V 1943. Ł. został aresztowany 22 X 1943 wraz z 8 najbliższymi współpracownikami. Śledztwo początkowo prowadziło Gestapo wspólnie z kontrwywiadem wojskowym (*Abwehrstelle*). Podczas śledztwa nie ujawnił tajemnic organizacyjnych. 26 IV 1944 wyrokiem Trybunału Ludowego w Berlinie

(*Volksgesichtshof*) został skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu Brandenburg/Havel-Görden 12 VI 1944. Rodziny nie założył.

FAK-I/4, Wywiad Okręgu Poznańskiego i KG AK.

Marian Woźniak

Łączność konspiracyjna

Zespół reguł i sposobów porozumiewania się dowódców z podwładnymi (i odwrotnie) oraz pomiędzy poszczególnymi ogniwami konspiracji. Instytucjonalnie wyspecjalizowane komórki organizacyjne odpowiedzialne za funkcjonowanie całego systemu organizacyjnego, głównie w ZWZ-AK. Łączność konspiracyjna występowała we wszystkich organizacjach podziemnych. Była jednak zorganizowana na różnym poziomie. U jej podstaw legło zadanie sprawnego działania, które byłoby trudne do rozpoznania przez osoby nie wtajemniczone, zwłaszcza przez policję niemiecką. Trzon systemu łączności konspiracyjnej stanowiły zespoły kurierów i łączników (najczęściej łączniczek), działających bezpośrednio pomiędzy poszczególnymi organami dowodzenia lub pośrednio przez odpowiednie odcinki metodą sztafetową. Łącznicy w odróżnieniu od kurierów nie znali treści wykonywanych zadań. Natomiast kurierzy byli wtajemniczeni w treść przekazywanych informacji, ich cel i spodziewane wyniki.

Ograniczenia w poruszaniu się Polaków w Kraju Warty zmuszały do częstego korzystania z łączności sztafetowej. Jej istotą było dzielenie etapu, zwanego odcinkiem, na kilka punktów, pomiędzy którymi poruszali się łącznicy, przekazując sobie wzajemnie korespondencję przenoszoną na ogół w „skrytkach”. Odbywało się to zwykle nie bezpośrednio, lecz za pośrednictwem „skrzynek”. Czas przebiegu sztafety był określony w terminach i godzinach. Działanie „linii sztafetowej” opierało się na dużym zdyscyplinowaniu i punktualności. Korzystanie z przepustek w łączności bezpośredniej było po 1942 ryzyko-

wne, gdyż policja niemiecka stosowała masowe legitymowanie, a informacje o przepustkach przekazywała do specjalnej służby, która je analizowała, prowadząc kartoteki ujawnionych przepustek.

W sztabie Okręgu Poznańskiego AK działał Wydział Łączności Konspiracyjnej (VK). W I. 1940 - 41 kierował nim ppor. hm Franciszek Firlik („Orliński”), po 1942 kpt. Marianna Marszałkowska („Wanda”), a w 1944 ppor. c.w. Ludwik Hupka („Podolski”). Wewnątrz Okręgu zorganizowano także łączność szybką („błyskawica”) oraz łączność zewnętrzną, głównie dla obsługi łączności z Komendą Obszaru Zachodniego w Warszawie. Waga tej ostatniej była tak duża, iż powołano specjalny Wydział Kurierski, który podlegał wprost komendantowi Okręgu. Łączność konspiracyjna stanowiła nerw armii podziemnej.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; *Polskie Siły Zbrojne w II wojnie światowej*. Praca zbiorowa. T. 3: *Armia Krajowa*. Londyn 1950; M. Woźniak: *Poznański Okręg Związku Walki Zbrojnej - Armii Krajowej*. (Zarys struktury organizacyjnej). Londyn 1987 mps w SPP.

Marian Woźniak

Łączność techniczna

Istotną przeszkodę w funkcjonowaniu konspiracji wielkopolskiej stanowił, obok braku uzbrojenia, niedobór technicznych środków łączności. Wobec zakazu posiadania telefonów przez Polaków, a także korzystania przez nich z publicznej sieci telefonicznej zastępowano od 1940 łączność techniczną sieciami kurierskimi. NOB z okresu przedwojennego dysponowała jedną radiostacją foniczną o mocy 10 watów, przechwyconą przez Gestapo w grudniu 1941. Dwie radiostacje foniczne były w posiadaniu harcerzy w Poznaniu w I. 1940 - 41. Zniszczono je w czasie aresztowań w 1941. Dwie kolejne radiostacje foniczne z zapasów Poznańskiego Klubu Krótkofalowców zabrano Gestapo w kwietniu 1940 podczas dekonspiracji TPOW. Żadna z nich nie była używana przez konspirację. Radiostacje otrzymane przez

Okręg Poznański AK w zrzutach lotniczych przejęło Gestapo tuż po zrzutach (Janowo), a następne (Tursko i Czermin) wykryło w leśniczówce Szczygliczka pod Ostrowem Wlkp. przy dekonspiracji tamtejszego IR w 1944. Służba pelengacyjna Wehrmachtu wykryła próbną emisję radiostacji średniej mocy w Ostrowie Wlkp. w 1944. Radiostacja ta pracowała przemiennie, fonicznie i na klucz. Zbudował ją Jan Lamperski przy współudziale ppor. Stefana Paszka pod Ostrowem Wlkp. Nie była włączona do radiowej sieci operacyjnej. W planie powstania już w 1943 zakładano, że Okręg Poznański AK będzie związany z operacyjną radiostacją dużej mocy, która do czasu powstania miała działać w Piotrkowie Trybunalskim.

Jednostronną łączność zapewniały odbiorniki radiowe, których – pomimo surowych zakazów Niemców – działało w Wielkopolsce ok. 150. Liczba ta, po dekonspiracjach w l. 1940 - 43, spadła do 50. W sztabie Okręgu nie była zorganizowana żadna komórka łączności technicznej. Jej zawiązek powstał natomiast w IR Ostrów Wlkp.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK.

Marian Woźniak

Łęgowski Waław

(1894 - 1942) ps. „Pałuk Cichy”, „Lis Biały”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 7 III w Zieleniu pod Wąbrzeźnem. W grudniu 1939 zaprzysiężony przez Stanisława Gramackiego do WOW, później w WOZZ. Został dowódcą grupy terenowej w Zieleniu pod Wąbrzeźnem. Aresztowany we wrześniu 1940 przewieziony został do Domu Żołnierza, a następnie osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Od 14 X do 16 XI 1940 pozostawał w dyspozycji sędziego Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach we Wronkach i Trzemesznie. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Trzemesznie skazał go 2 VI

1942 na karę śmierci. Został zgilotynowany 6 VII 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 54/42; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Łoziński Rafał

(1895 - 1943) ps. „Bimba”, podofic. rez. WP i ZS, księgowy.

Ur. 24 X w Delatynie pow. nadwórniański, woj. stanisławowskie. Mieszkaniec Poznania od 1920, księgowy w hurtowniach artykułów biurowych. Czł. Zarządu Okręgowego ZS i instruktor FPZOO w Poznaniu. Do tajnego ZS zaprzysiężony przez Leonarda Wybierę („Korab”) jesienią 1939. Dostarczał organizacji papier i farby do druku gazetek. Od 1940 prowadził też nasłuch radiowy dla redakcji pisma „Świt”. Aresztowany w maju 1942. Więziony w Domu Żołnierza, w Forcie VII, we Wrocławiu i w Lipsku. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Lipsku 27 I 1943 skazany na karę śmierci. Stracony 16 III 1943 w więzieniu w Halle. Faktu wykonania wyroku nie odnotowano w aktach więziennych.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 145/42; FAK-I/15, Związek Strzelecki.

Marian Woźniak

Łukowczyk Stanisław

(1918 - 1942) ps. „Sęp”, podofic. rez. WP i NOB.

Ur. 26 IX w pow. ostrzeszowskim. Szkołę powszechną i gimn. ukończył w Kępnie, a w 1938 Dyw. Kurs Pchor. 17 DP w Gnieźnie. Następnie rozpoczął studia na UP, które przerwał. Na wojnę w 1939 nie powołany. W styczniu 1940 rozpoczął pracę w Warsztatach Kolejowych w Poznaniu. W kwietniu

1940 zaprzysiężony do NOB przez Kazimierza Walczaka i mianowany dowódcą sekcji organizacyjnej. Zajmował się też kolportowaniem pisma „Polska Narodowa”. Brał udział w rozbudowie organizacji w poznańskim węźle kolejowym. Z własnej inicjatywy utworzył 4 nowe sekcje organizacyjne NOB. Utworzył też punkt nasłuchu radiowego. Brał udział w opracowaniu planu powstania i mobilizacji dla Warsztatów Kolejowych. Prowadził szkolenie wojskowe w całym Rejonie Wydzielonym NOB Warsztaty Kolejowe. Był przewidziany na zastępcę dowódcy powstania w obrębie poznańskiego węzła kolejowego. Aresztowany przez Gestapo 27 I 1941 i osadzony w Forcie VII, a następnie więziony przy ul. Młyńskiej w Poznaniu i w Pile. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Pile 8 VI 1942 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu 8 VIII 1942.

Reichsjustizministerium t. 802; FAK-X/1a. Egzekucje i zgony; USC Poznań, Akt zgonu P-3756/1942.

Marian Woźniak

Łukowicz Stefan

(1894 - 1942) ps. „Szczepan”, „Pomer”, „Świrski”, powstaniec wielkopolski, ofic. zaw. WP, ZWZ-AK, czł. CS.

Ur. 27 VIII w Dziemianach pod Kościerzyną, w rodzinie Jana, ziemianina i Józefiny z d. Bukowska. Od 1906 był uczniem gimn. humanistycznego w Chojnicach, gdzie należał do aktywnych działaczy Towarzystwa Tomasza Zana. W l. 1911 - 14 działał w Drużynie Strzeleckiej. 12 VIII 1914 został powołany do służby w armii niemieckiej. Pomimo ukończenia kursu podchorążych w Biedrusku pod Poznaniem i odbycia przewidzianej praktyki nie otrzymał nominacji oficerskiej. Zdemobilizowany 1 XII 1918. Był organizatorem Straży Obywatelskiej na Kaszubach i czołowym działaczem Organizacji Wojskowej Pomorza. Organizował rozbrajanie Grenzschtzu w Kościerzynie i w Lipuszu. W następstwie poszukiwania przez policję przekroczył

linię demarkacyjną i 6 III 1919 zgłosił się do 1 puł w Poznaniu; oddelegowany później do tworzenia Dywizji Strzelców Pomorskich. Jako oficer łącznikowy z Dywizją Pomorską, wchodził w skład jej sztabu. W 1920 dowódca 3 kompanii, służył w stopniu por. w 66 p. kaszubskim. Ranny 3 VII w wojnie polsko-bolszewickiej przebywał w szpitalu wojskowym w Poznaniu, skąd po wyleczeniu przeniesiony do 58 pp jako dowódca kompanii, a od 25 III 1932 w stopniu kpt. objął dowództwo 2 batalionu 58 pp, awansując wkrótce do stopnia majora. Po przewrocie majowym należał do aktywnych przeciwników Józefa Piłsudskiego. Utrzymywał ścisłe kontakty z filomatami pomorskimi oraz działaczami narodowymi w Poznaniu. W 1935 został przeniesiony w stan spoczynku, a jego mieszkanie w Poznaniu przy ul. Wyspiańskiego 25 stało się miejscem spotkań wybitnych działaczy opozycji politycznej z Pomorza i Wielkopolski. Byli to m.in.: red. Franciszek Kręcki z Gdańska, ks. dr Maksymilian Dunajski, ks. płk Józef Wrycza z Wielka, ks. infułat Józef Prądyński, dr Marian Seyda i Cyryl Ratajski. Utrzymywał też kontakty z gen. Władysławem Sikorskim i innymi działaczami Frontu Morges. W 1936 na zjeździe Filomatów Pomorskich w Toruniu przejął kierownictwo Sekcji Historii Organizacji Wojskowej Pomorza. Od 1935 kontaktował się często z polskim attaché wojskowym w Berlinie płkiem Antonim Szymańskim, co pozwoliło mu nie tylko na śledzenie sytuacji politycznej w Rzeszy, lecz także na odpowiednie przygotowanie środowisk kombatanckich na czas wojny. Pomimo rezerwy do tajnych przygotowań obronnych władz sanacyjnych zacieśniał swoją współpracę z dowództwem DOK nr VII (ppłk Stanisław Małek, ppłk Józef Białkowski). Brał także udział w pracach konspiracyjnych nad siatkami TOK w obszarach DOK nr VII i DOK nr VIII. Był autorem koncepcji oparcia konspiracji na korpusie podoficerskim. W marcu 1939, stojąc na czele delegacji z Pomorza, przedstawił Generalnemu Inspektorowi Sił Zbrojnych Edwardowi Rydzowi-Śmigłemu i Ministrowi Spraw Zagranicznych Józefowi Beckowi spisowy projekt siłowego zajęcia Wolnego

Miasta Gdańska. Latem 1939 wszedł w skład kierownictwa Korporacji Braterstwa Czolem Sikorskiemu jako pełnomocnik Wielkopolski i Pomorza. Korporację sygnowano inicjałami CS. Utrzymywał bliskie kontakty z kpt. Wincentym Wierzejewskim i kpt. Ignacym Sękiem. Uczestniczył w rozpoznaniu wywiadowczym org. „Białych Rosjan” na Pomorzu dla potrzeb Oddziału II Sztabu Głównego.

Na wojnę 1939 nie został zmobilizowany. Po rozmowie z C. Ratajskim wyjechał do Warszawy 5 IX 1939. Był współorganizatorem 360 pp, w którym dowodził 2 batalionem. Ranny przebywał w szpitalu polowym w Błoniu, gdzie związał się z mjr-em drem Wojciechem Jedliną-Jakobsenem, który skontaktował go z gen. Michałem Karaszewiczem-Tokarzewskim. Zorganizował grupę uchodźców z Poznańskiego i Pomorza, która zgłosiła sprzeciw do „sanacyjnej koncepcji SZP” u gen. M. Karaszewicza-Tokarzewskiego. 30 IX 1939 otrzymał pełnomocnictwo do organizowania komend terytorialnych w Wielkopolsce i na Pomorzu. Po powrocie do Poznania oczekiwał na instrukcje od gen. W. Sikorskiego. Jednocześnie był inicjatorem konspiracji CS w korpusie podoficerskim w Poznaniu i w Toruniu. 5 XII 1939 przybył do niego por. Franciszek Paweł jako osobisty łącznik płka Stefana Roweckiego. Na przełomie grudnia 1939 i stycznia 1940 skierował kilku kurierów (m.in. Tadeusza Grygiera) do Mogilna, Żnina, Szubina, Torunia, Bydgoszczy, Świecia, Grudziądza, Gniezna, Leszna i Ostrowa Wlkp. Początkowo działania konspiracyjne sygnował inicjałami CS, a dopiero od wiosny 1940 używał nazwy ZWZ. Po zaprzysiężeniu por. rez. Jerzego Handkego z Leszna skierował go w grudniu 1939 z zadaniami organizacyjnymi na Śląsk. Był zwolennikiem powołania Obszaru Poznańsko-Pomorskiego ZWZ. W Poznaniu utrzymywał w tym czasie kontakty z Cyryłem Ratajskim, Adolfem Bnińskim, Franciszkiem Unrugiem, ks. infułatem Józefem Prądyńskim i Adamem Poszwińskim. 5 II 1940 z upoważnienia emisariusza Rządu i dowództwa ZWZ mjra Jerzego Michalewskiego był współorganizatorem rozmów z dowódcami utworzonych w Poznaniu lokalnych organizacji wojskowych (WOW, POZ, TPOW, NOB) i z harcerstwem.

Następnego dnia stanął na czele Komitetu złożonego z dowódców tych organizacji, zastępującego do czerwca 1940 Okręg Poznański ZWZ. 6 VI 1940, po przybyciu do Poznania płka Rudolfa Ostrihanskiego, objął funkcję insp. rej. Poznań-Miasto („Delta”), biorąc aktywny udział w zorganizowaniu podległych mu 8 komend obwodowych. Z ramienia komendanta Okręgu ZWZ brał udział w rozmowach z Głównym Delegatem Rządu RP w Poznaniu na temat udziału młodzieży w konspiracji (był temu przeciwny). Następnie uczestniczył w tworzeniu WKZO. Aresztowany przez Gestapo nocą 10 IX 1941. Przeszedł ciężkie śledztwo. Konfrontowano go z por. Stefanem Adamem Schmidtem w sprawie objęcia na przełomie 1940/41 stanowiska p.o. szefa sztabu Okręgu Poznańskiego ZWZ. Do kwietnia 1942 był więziony w Forcie VII. Następnie śledztwo zostało wznowione w związku z wykryciem przez Gestapo WKZO. Odmawiał wówczas składania zeznań. 7 VII 1942, po uprzednim wyroku Policyjnego Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*), został rozstrzelany w podpoznańskich lasach w grupie oficerów sztabu Okręgu Poznańskiego ZWZ i działaczy Główniej Delegatury Rządu RP w Poznaniu.

Odnaczone: Krzyżem *Virtuti Militari* V klasy, Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych trzykrotnie, a za działalność w ZWZ ponownie Krzyżem *Virtuti Militari* V klasy, Krzyżem AK i Medalem Wojska czterokrotnie, awansowany pośmiertnie do stopnia ppłka.

Żona Zofia z d. Wierzbńska, bezdzietni.

APAK Toruń, Teczka Tadeusza Grygiera; CAW, VM 2472, akta personalne 2364; FAK - V/365, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Łukowski Czesław

(1915 - 1942) ps. „Leśnik”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 10 VII w Poznaniu. W 1936 ukończył Gimn. i Liceum im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Student UP. W listopadzie 1939 wstąpił do WOW, gdzie pełnił obowiązki redaktora pisma „Czuwajmy” i dowódcy

sekcji. Aresztowany latem 1940 przez Gestapo i osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 23 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 31 VIII 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony w więzieniu Berlin-Plötzensee.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 102/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Łusiak Stanisław

(1920 - 1943), czł. WOW i WOZZ.

Ur. 18 IV w Baborowie pod Obornikami, uczeń szkoły pomaturalnej. W marcu 1940

wstąpił do WOW, następnie w WOZZ. Zwerbowany i zaprzysiężony przez Stefana Czarneckiego. Aresztowany latem 1940 przez Gestapo i osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej we Wrocławiu 4 IX 1942 skazał go na karę 5 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniach we Wrocławiu i w Rawiczu, a od 15 XII 1942 w KL Mauthausen-Gusen, gdzie został zamordowany w 1943.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 106/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

M

Machowicz Alfons

(1916 - 1942) ps. „Jaszczurka”, czł. NOB, szewc.

Ur. 13 VII w Jaraczewie pow. jarościński. Szkołę powszechną ukończył w Jaraczewie w 1930, potem terminował w zawodzie szewskim u ojca. W 1935 zamieszkał w Poznaniu, gdzie założył własny warsztat szewski. Zaprzysiężony do NOB przez Jana Skweresa w marcu 1940. Następnie mianowany inspektorem, któremu podlegało 5 sekcji organizacyjnych NOB na Wildzie. Do organizacji wprowadził brata Zygmunta. Utrzymywał bezpośrednie kontakty z komendantem Obwodu

NOB Wilda oraz z punktem rozdziału „Polski Narodowej”, prowadzonym przez Teofilę Bogucką przy ul. Dolna Wilda. Na polecenie komendanta Miasta NOB rozpoczął magazynowanie broni i amunicji. Organizował akcję zbierania informacji o kolaborantach oraz o Niemcach osiedlanych w Poznaniu. Te informacje dokumentował w postaci list, które przekazywał do Komendy Miasta. Aresztowany przez Gestapo 27 I 1941. Więziony w Domu Żołnierza, w Forcie VII, we Wronkach i w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 10 VIII 1942 skazany na karę

śmierci. Stracony 7 IX 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 823; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Poznań, Akt zgonu P-4040/1942.

Marian Woźniak

Machowicz Zygmunt

(1921 - 1942), czł. NOB, sprzedawca.

Ur. 18 III w Jaraczewie pow. jarociński. Szkołę powszechną ukończył w 1932 w Jaraczewie. Następnie terminował w zawodzie szewskim u ojca. Od 1938 zamieszkał w Poznaniu i pracował jako pomocnik kupiecki. Czł. SN od 1938. Zaprzysiężony do NOB przez brata Alfonsa w październiku 1940. Kierował początkowo sekcją organizacyjną. Zajmował się też nasłuchem radiowym. Notatki z nasłuchu przekazywał do redakcji „Polski Narodowej” za pośrednictwem brata. Należał do grupy kolporterów pisma. Na polecenie brata zorganizował 6-7 nowych sekcji organizacyjnych. W końcu 1940 podlegało mu 45 czł. NOB. W ramach działań kontrwywiadowczych zajmował się ewidencją wszelkich przejawów kolaboracji ze strony Polaków oraz opracowywał listy Niemców osiedlanych w Poznaniu. Aresztowany przez Gestapo 27 VII 1941. Więziony w Domu Żołnierza, w Forcie VII, w więzieniach we Wronkach i przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 10 VIII 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 7 IX 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 823; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Poznań, Akt zgonu P-4039/1942.

Marian Woźniak

Maciejewski Józef

(1911 - 1942) ps. „Poleł”, „Kanarek”, podofic. rez. WP, POZ i WOZZ.

Ur. 2 III w Poznaniu. Do wybuchu wojny 1939 pracował jako zecer w drukarni wojskowej. W kampanii wrześniowej 1939

walczył w Armii „Poznań”, był radiotelegrafistą. W listopadzie 1939 wstąpił do POZ, od kwietnia 1940 w WOZZ. Do końca marca 1940 był dowódcą sekcji na Osiedlu Warszawskim. Zagrożony aresztowaniem uciekł do GG. Aresztowany w maju 1941 na polecenie Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Głogowie 20 VI 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony 15 VII 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 83/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Maćkowiak Jan

(1919 - 1942) ps. „Maciek”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 25 III w Poznaniu. W listopadzie 1939 wstąpił do WOW, następnie w WOZZ. Aresztowany latem 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 4 IX 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony w więzieniu Berlin-Plötzensee.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 98/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Maćkowiak Stefan

(1921 - 1942) ps. „Kadr”, harcerz TS.

Ur. 9 VII w Lesznie, s. Józefa i Marianny z d. Hofmańska. Po ukończeniu szkoły powszechnej pracował dorywczo jako kinooperator w Lesznie. Od 1935 czł. ZHP, od 1938

zastępowy. Czł. TS od października 1939. Aresztowany przez Gestapo 26 VIII 1940. Po wstępnym śledztwie zwolniony, ale już 20 III 1941 ponownie aresztowany. Więziony w Forcie VII w Poznaniu. Od 27 XI 1941 w KL Auschwitz (Oświęcim), gdzie zginął 22 VI 1942.

FAK-I/14, Harcerstwo poza Szarymi Szeregami.

Marian Woźniak

Maćkowiak Zbigniew

(1920 - 1942) ps. „Petryhorski”, „Heniek”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 20 XI w Poznaniu. Do 1939 uczeń Gimn. im. św. Jana Kantego w Poznaniu. W październiku 1939 wstąpił do WOW, zaprzysiężony przez Henryka Sobkowiaka. Aresztowany 20 VI 1942 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 3 IX 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony w więzieniu Berlin-Plötzensee 20 X 1942.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 110/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Madajczak Władysław

(1906 - 1942), żołnierz NOB i ZWZ, czł. SN, ślusarz.

Ur. 15 VI w Śremie. Mieszkaniec Stęszewa pow. poznański. Od 1930 czł. SN w Śremie, a potem w Stęszewie. Zaprzysiężony do NOB wiosną 1940 przez Władysława Kuczkowskiego i mianowany kierownikiem sekcji organizacyjnej. Kolportował „Polskę Narodową” i rozpowszechniał bony obligacyjne NOB. Aresztowany 7 XI 1941 i osadzony w Forcie VII, a następnie w więzieniu w Elblągu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji w Elblągu 16 VIII

1942 skazany na karę śmierci. Stracony 21 VIII 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Magdański Marian

(1908 - 1945) ps. „Marian”, czł. org. „Ojczyzna”, redaktor tajnej prasy, organizator tajnego nauczania, filozof.

Ur. 16 VII w Ostrowie Wlkp., s. Ignacego i Heleny z d. Stybaniewicz. Po ukończeniu szkoły powszechnej i gimn. w Ostrowie Wlkp. studiował na Wydziale Humanistycznym UP, gdzie ok. 1936 doktoryzował się. Do wybuchu wojny 1939 był kustoszem Archiwum Miejskiego w Toruniu. W czasie okupacji niemieckiej ukrywał się początkowo w gospodarstwie rolnym w Przygodzicach, a następnie w Ogrodnictwie Miejskim w Ostrowie Wlkp. Przez Stefana Rowińskiego zaprzysiężony do org. „Ojczyzna” z zadaniem organizowania w Ostrowie Wlkp. tajnego nauczania. W 1942 nawiązał kontakty z Henrykiem Bigosiem, redagując artykuły wstępne do tajnego pisma „Orzeł Biały”. W 1944, w porozumieniu z Leonem Jędrowskim, desygnowany na urząd Obwodowego Delegata w Ostrowie Wlkp. Aresztowany przez Gestapo z Łodzi 31 V 1944. Był więziony w siedzibie Gestapo w Łodzi przy ul. Anstadta, w więzieniu przy ul. Sztetlinga i w Radogoszczu, gdzie zginął przy likwidacji obozu 17 I 1945.

USC Ostrów Wlkp., Akt urodzenia nr 315/1908; Zbiory prywatne Jerzego Pietrzaka w Ostrowie Wlkp.

*Jerzy Pietrzak
Marian Woźniak*

Maik Wacław

(1913 -) ps. „Walerian”, „Walter”, „Zawisza”, n.o. Seweryn Garnecki, ofic. WP i AK, działacz gospodarczy, nauczyciel.

Ur. 5 IX w Racocie pod Kościanem, s. Stanisława, urzędnika i Marii z d. Mar-

kiewicz. Szkołę powszechną ukończył w Komorzu, a Seminarium Nauczycielskie w Krotoszynie w 1933. W tymże roku odbył Dyw. Kurs. Pchor. 17 DP w Gnieźnie. W 1934, po odbyciu praktyki w 70 pp w Pleszewie, awansował do stopnia ppor. W 1937 odbył kolejne przeszkolenie wojskowe w 84 pspol w Pińsku. 18 III 1939 został zmobilizowany i przeniesiony do służby stałej jako dowódca plutonu w 1 kompanii 84 pspol. 23 III 1939 w składzie 30 DP Armii „Łódź” został skierowany w rejon Działoszyna i Szczercowa.

Od 1 IX 1939 brał udział w walkach opóźniających, aż do obrony Modlina. Za brawurowy wypad z grupą 18 żołnierzy na tyły armii niemieckiej nad Widawką i rozpoznanie przegrupowania niemieckich sił pancernych został przedstawiony do odznaczenia Krzyżem *Virtuti Militari* V klasy. W walkach o twierdzę Modlin został odznaczony Krzyżem *Walecznych*. 28 IX 1939 dostał się do niewoli niemieckiej po kapitulacji twierdzy Modlin. Przebywał w obozie przejściowym w Działdowie (Soldau) do końca października 1939, po czym został zwolniony. W tym czasie wstąpił do organizującej się konspiracji. Po krótkotrwałym pobyciu w Warszawie wyjechał do Pleszewa. Tam uzyskał w końcu 1939 fałszywe dokumenty i był zatrudniony jako robotnik przy pracach melioracyjnych, a następnie jako robotnik rolny. W początkach 1941 nawiązał z nim kontakt st. sierż. Franciszek Sitarz z propozycją objęcia komendy nad grupą konspiracyjną, którą utworzyli podoficerowie 70 pp. 16 VIII 1941 został zaprzysiężony przez insp. rej. w Ostrowie Wlkp. kpt. rez. Wacława Koteckiego („Wawrzyn”) i mianowany komendantem Obwodu ZWZ Jarocin („Frankfurt”). Jego energiczne działania organizacyjne zostały wysoko ocenione przez W. Koteckiego, który 16 VIII 1942 powołał go na stanowisko komendanta Obwodu AK Ostrów Wlkp. Po krótkotrwałym dowodzeniu tym Obwodem mianowany insp. rej. w Ostrowie. Jednocześnie został awansowany do stopnia por. 11 XI 1942. W tym okresie był zalegalizowany w Ostrowie Wlkp. jako pomocnik szewski w zakładzie VD Rudolfa Eulenfeida, zaprzysiężonego żołnierza AK. Brał udział w pracach sztabowych związanych z przygo-

towaniem jesienią 1943 lotniczych zrzutów dla Okręgu Poznańskiego AK. W czasie jego dowodzenia IR Ostrów nie poniósł większych strat kadrowych. Aresztowany przez Gestapo w Ostrowie Wlkp. 8 III 1944. W chwili aresztowania usiłował targnąć się na życie. Przeszedł ciężkie śledztwo. W dramatycznej sytuacji przesłuchań współwięźniów mjr Stanisław Gruss podsunął mu myśl zmylenia gestapowców przez wymienienie rzekomego faktu współpracy z AK oficera Wehrmachtu Kurta Schulza z Wrocławia, który miał mieć związek z zamachem na Hitlera. Śledztwo w tej sprawie przeciągnęło się do połowy stycznia 1945. M. zbiegł z kolumny ewakuacyjnej więźniów 17 I 1945.

W marcu 1945, po leczeniu, zgłosił się do LWP. Został skierowany do 39 pp, który wszedł do 12 DP w Kamieniu Pomorskim. 1 I 1946 został skierowany na Kurs Oficerów Sztabowych Wielkich Jednostek, po czym jako oficer operacyjny objął stanowisko szefa Wydziału Operacyjnego Sztabu 2 Warszawskiej DP. W związku z ujawnieniem służby w AK nie był awansowany, dlatego we wrześniu 1946 wystąpił z raportem o zdemobilizowanie. Po zwolnieniu z wojska osiedlił się w Szczecinie. Czł. PZPR. Kolejno był kierownikiem Wydziału Handlowego WZGS „Samopomoc Chłopska”, prezesem WZGS, zastępcą dyrektora w Przedsiębiorstwie „Las”. W okresie pracy ukończył wyższe studia. 1 I 1975 przeszedł na emeryturę. Od 1947 działał w organizacjach kombatanckich. W 1973 został awansowany do stopnia mjra rez. WP.

Odznaczony m.in.: Krzyżem Kawalerskim OOP, Krzyżem AK, Medalem Wojska czterokrotnie.

Żona Hanna z d. Bukowska. Dzieci: Barbara, Tomasz, Paweł, Wojciech.

FAK-V/183, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Maj Józef

(1902 - 1945) ps. „Paran”, podofic. WP, POZ i WOZZ.

Ur. 17 III w Konarzewie pod Poznaniem. Plutonowy 58 pp. W listopadzie 1939 wstąpił

do POZ, następnie w WOZZ. Aresztowany latem 1940 przez Gestapo i osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 11 VIII 1942 skazał go na karę 6 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach, a od 17 XII 1942 w KL Mauthausen-Gusen, gdzie zginął.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 87/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Malanowski Antoni

(1907 - 1943) ps. „Strzeżem”, podofic. rez. WP i NOB, rymarz.

Ur. 7 V w Iwnie pow. średzki. W I. 1927 - 29 odbył służbę wojskową w 68 pp. Następnie był podofic. zaw. Po zdemobilizowaniu w 1930 wyuczył się zawodu siodlarza i prowadził własny warsztat w Środzie. Czł. ZPR i instruktor PW.

W sierpniu 1939 zmobilizowany do 68 pp. Brał udział w kampanii wrześniowej w walkach nad Bzurą i w obronie Warszawy. W październiku 1939 zwolniony z obozu jenieckiego wrócił do Środy, gdzie nadal prowadził swój warsztat. W lutym 1940 zaprzysiężony do NOB przez Henryka Petermanna („Elli”) i mianowany komendantem NOB w Środzie. Współpracował z Obwodowym Delegatem Rządu RP w Środzie Nikodemem Króczyńskim. Po rozbięciu przez Gestapo kierownictwa NOB w Poznaniu utracił kontakty organizacyjne. Wznowił je latem 1941 przez Józefa Szczepaniaka („Wilc”), który mianował go kierownikiem sekcji organizacyjnej w Środzie. Latem 1941 utworzył 3 nowe sekcje. Aresztowany przez Gestapo 24 IX 1942 i osadzony w Forcie VII. Następnie więziony w Zwickau. Skazany wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu

(OLG) na sesji wyjazdowej w Budziszynie 31 V 1943 na karę śmierci. Stracony 8 VII 1943 w więzieniu w Dreźnie.

FAK-I/1c, IR Środa i obwody, Kórnik; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Malewski Wacław

(1909 - 1942), żołnierz NOB i ZWZ.

Ur. 22 IX w Biaskach pow. piński. Od 1923 uczęszczał do Gimn. Jezuickiego w Pińsku, potem w Krakowie, gdzie w 1929 zdał egzamin dojrzałości. Tam wstąpił do zakonu jezuitów. Następnie wystąpił i przeniósł się do Poznania. Do wybuchu wojny pracował jako korektor w wydawnictwie Drukarnia Polska. Zaprzysiężony do NOB w lutym 1940 przez Bolesława Dachterę. Aresztowany 1 X 1941 i osadzony w więzieniu w Elblągu. Skazany wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Elblągu 16 VII 1942 na karę śmierci. Stracony 21 VIII 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Malinowski Wacław

(1906 - 1944) ps. „Grek”, czł. KZMP, PPR.

Ur. 26 X w Łodzi, s. Tomasza, tkacza i Józefy z d. Najder. Ukończył zawodową szkołę dokształcającą i od 1925 pracował jako ślusarz w Wídzewskiej Manufakturze Włókienniczej. W I. 1929 - 31 służył w 36 pał, otrzymał stopień plut. Od 1927 czł. KZMP w Łodzi.

Zmobilizowany w sierpniu 1939 brał udział w walkach z Niemcami nad Pilicą w zgrupowaniu Armii „Łódź”. Od maja 1940 skierowany na roboty przymusowe do DWM (HCP) w Poznaniu. W 1941 wszedł w skład KPP, następnie PPR w Poznaniu. Był I sekretarzem Komitetu Zakładowego w DWM

(HCP). Sprawował opiekę nad Komitetem Młodzieżowym PPR Poznania. Był w składzie kolegium redakcyjnego „Głosu Poznania”, zbierał serwisy informacyjne z nasłuchu radiowego, pisywał artykuły, redagował pismo. Utrzymywał regularny kontakt Komitetu Młodzieżowego PPR w Poznaniu z Obwodowym Komitetem w Łodzi, skąd przywoził instrukcje, informacje i broń. Należał do rejonowego kierownictwa GL na miasto Poznań. Aresztowany 17 V 1944 przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza i Żabikowie. 13 VIII 1944 został rozstrzelany wraz z kierownictwem poznańskiego PPR na terenie obozu żabikowskiego.

Żona Honorata z d. Kupka, c. Anna.

APP, Akta KW PZPR.

Marian Olszewski

Malińska Sabina

(1913 - 1943) ps. „Saba”, kurierka NOB i AK, nauczycielka.

Ur. 2 VII w Osiecznej pow. leszczyński, c. Maksymiliana i Marty z d. Nowakowska. Po ukończeniu szkoły powszechnej kontynuowała naukę w Seminarium Nauczycielskim, specjalizując się w nauczaniu przedszkolnym. Przed wybuchem wojny 1939 podjęła pracę w Fundacji Kórnickiej w charakterze guwernantki. Mieszkała w gospodarstwie Fundacji w Gądkach, gdzie zastał ją wybuch wojny 1939. Po wysiedleniu rodziców z Poznania, na przełomie 1939/40 związała się z rodziną leśnika Józefa Śwignonia. Na początku 1940 skontaktowała się z ppor. Józefem Szczepaniakiem („Wilk”), który zaprzysiął ją do NOB. Do wiosny 1941 wykonywała winiety tajnych gazetek, wydawanych w leśniczówce Drapałka I pod Gądkami („Polska Narodowa” oraz „Bóg i Ojczyzna”). Przewoziła także gazetki do Poznania i Jarocina. Od lutego 1941 była kurierką do Kalisza i Warszawy, utrzymując m.in. kontakty organizacyjne z Wojennym Zarządem Głównym SN (Stefan Sacha). W marcu 1942 pośredniczyła w rozmowach scaleniovych NOB z AK. Od kwietnia do września 1942 była łączniczką NOB i AK w IR Środa Wlkp. Aresztowana przez

Gestapo w Poznaniu na początku października 1942. Po ciężkim śledztwie w Domu Żołnierza i w Forcie VII została osadzona w więzieniu w Budziszynie i Dreźnie. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Budziszynie została skazana na karę śmierci. Stracona w Dreźnie 8 VII 1943. Rodziny nie założyła.

FAK-1/1c, IR Środa i obwody, Kórnik; Zbiory prywatne Wojciecha Malińskiego w Poznaniu.

*Kazimierz Krawiarz
Marian Woźniak*

Małecki Władysław

(1920 - 1943) ps. „Żbik”, „Szarak”, czł. NOB i AK.

Ur. 24 IX w Kórniku, s. Stanisława i Anieli z d. Konieczna. Do wybuchu wojny 1939 był uczniem gimn. w Kościanie, działając w miejscowej drużynie ZHP. Po wybuchu wojny wrócił do rodziców w Kórniku. Wspólnie z ojcem brał udział w zabezpieczeniu przed okupantem najcenniejszych zbiorów Zamku i Biblioteki Kórnickiej. Wydawał wtedy w maszynopisie „Biuletyn Radiowy”. Dzięki Józefowi Śwignonowi znalazł zatrudnienie w leśniczówce Drapałka I pod Gądkami. Tam z początkiem 1940 został zaprzysiężony do NOB przez ppor. Józefa Szczepaniaka („Wilk”), obejmując funkcję szefa propagandy w Placówce Drapałka I („Topola”). Współredagował pisma „Polska Narodowa” oraz „Bóg i Ojczyzna”. Prowadził osobiście nasłuch radiowy. Od połowy marca 1942 czł. AK w IR Środa Wlkp. Nie otrzymał jednak żadnego przydziału organizacyjnego. Aresztowany w Kórniku 24 IX 1942. W śledztwie więziony w Domu Żołnierza, w Forcie VII oraz w więzieniu w Budziszynie. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Budziszynie 29 V 1943 został skazany na karę śmierci. Wyrok wykonano w Dreźnie 8 VII 1943. Rodziny nie założył.

FAK-1/1c, IR Środa i obwody, Kórnik.

Marian Woźniak

Małolepszy Zygmunt

(1917-1942) ps. „Sosna”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 19 I w Poznaniu. W listopadzie 1939 wstąpił do WOW. Następnie zaprzysiężony do WOZZ przez Tadeusza Śrona. Aresztowany latem 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 29 VIII 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony w więzieniu Berlin-Plötzensee 13 X 1942.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 108/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Marciniak Antoni

(1914-1942), czł. NOB, ślusarz samochodowy.

Ur. 30 V w Swarzędzu pow. poznański. Mieszkaniec Swarzędza. Po ukończeniu szkoły powszechnej i gimn. pracował w wójtostwie w Swarzędzu. Od marca 1941 ubiegał się o wpisanie na DVL. Zaprzysiężony do NOB przez Stefana Dytkiewicza i mianowany referentem spraw wojskowych w Placówce NOB w Swarzędzu. Był też kolporterem gazetki „Polska Narodowa”. Aresztowany 8 I 1942 i osadzony w Domu Żołnierza, w Forcie VII i w więzieniu w Pile. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 10 VII 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 21 VIII 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Poznań, Akt zgonu P-3781/1942.

Marian Woźniak

Marciniak Czesław

(1919-1945) ps. „Lotnik”, wywiadowca OW ZJ.

Ur. 3 IX w Berlinie. Zaprzysiężony do OW ZJ przez Edmunda Koniecznego i mianowany kierownikiem komórki wywiadowczej OW ZJ Gniezno. Prowadził rozpoznanie niemieckich lotnisk polowych, zwłaszcza lotniska w Bednarach. Aresztowany 22 XII 1941. Wyrokiem Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) skazany na karę śmierci. Ułaskawiony przez Hitlera na skutek petycji grupy Niemców z Gniezna z zamianą wyroku na dożywotnie więzienie. Zmarł 1 I 1945 w więzieniu.

FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego.

Marian Woźniak

Marciniak Florian

(1915-1944) ps. „J. Nowak”, „J. Krzemień”, „Szary”, n.o. Jerzy Grzegorzewski, Naczelnik SzSz, prawnik.

Ur. 4 V w Gorzycach pow. kościański, s. Pawła i Wiktorii z d. Szajek. Po ukończeniu szkoły przygotowawczej był w I. 1926-34 uczniem Gimn. im. św. Jana Kantego w Poznaniu. W 1934 uzyskał świadectwo dojrzałości. W I. 1934-38 studiował prawo na UP, dyplom magistra praw uzyskał w styczniu 1939. W 1938 podjął pracę w Banku Związku Spółek Zarobkowych w Poznaniu. W czasie nauki szkolnej wstąpił do ZHP do 21. PDH im. T. Rejtana. Pełnił w niej kolejno funkcje zastępowego, przybocznego i drużynowego. Był czł. AKH. W I. 1936-38 był kierownikiem Wydziału Młodzieży w Komendzie Wielkopolskiej Chorągwi Harcerzy. W 1935 uzyskał stopień pfm, a w 1938 hm. 28 VIII 1939 wrócił do Poznania z wycieczki instruktorskiej do Anglii i Francji i włączył się do pracy w Chorągwi Wielkopolskiej ZHP.

6 IX 1939 udał się do Warszawy, gdzie w Chorągwi Warszawskiej ZHP pełnił funkcję komendanta Pog., w skład którego weszła m.in. duża grupa harcerzy wielkopolskich. 27 IX 1939 został Naczelnikiem Harcerzy, wprowadzając dla konspiracji harcerskiej krypto-

nim „Szare Szeregi”, powstały w Poznaniu. Stał na stanowisku ciągłości i jedności ZHP. Działal w powiązaniu z Delegaturą Rządu RP na Kraj i najwyższymi władzami cywilnymi oraz wojskowymi SZP, ZWZ-AK. Na podstawie zasad dalszego kształtowania postaw ideowych i moralnych harcerzy w warunkach wojny sprecyzował główny kierunek realizacji programu działania: wychowania przez walkę. Kładł duży nacisk na utrzymanie łączności z całym krajem, również z Wielkopolską, z którą czuł się głęboko związany. 6 V 1943 został aresztowany w Warszawie przez Gestapo z Poznania. Przewieziony do Poznania więziony był w Forcie VII. Mimo bestialskiego śledztwa nie ujawnił swojej funkcji ani ludzi z nim współpracujących. Warszawskie SzSz we współpracy z ośrodkiem poznańskim podjęły przygotowania do jego odbicia z Fortu VII. Akcję o kryptonimie „Biała róża” odwołano, gdyż wieczorem 17 II 1944 wywieziono go wraz z grupą instruktorów SzSz. Według trudnej do zweryfikowania wersji zginął w KL Gross-Rosen 20 II 1944. Uznany za zmarłego postanowieniem Sądu Grodzkiego w Poznaniu z 4 XI 1948.

Żona Zofia z d. Broniewska, aresztowana 6 I 1945 w Krakowie, zginęła 16 IV 1945 w KL Bergen-Belsen. Małżeństwo było bezdzietne.

Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Aleksandra Bielerzewska

Marciniak Leopold

(1917 - 1998) ps. „Konrad”, „Kaufmann”, „Edward”, „Jurek” n.o. Tadeusz Janowski, ofic. zaw. WP, ZWZ-AK i Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie.

Ur. 4 VI w Brudzewku pod Kaliszem, s. Konrada, kupca i Stanisławy z d. Raczyk. Do szkoły powszechnej uczęszczał w Tursku. W 1929 rozpoczął naukę w Państwowym Gimn. Humanistycznym w Bydgoszczy. Po ukończeniu 4 klasy gimn. wstąpił do Korpusu Kadetów w Rawiczu, gdzie po zdaniu egzaminu z najwyższą lokatą został elewem i zapewniono mu pełne stypendium państw-

wowe. W 1937 zdał egzamin dojrzałości i został uczniem Szkoły Pchor. Rezerwy Artylerii we Włodzimierzu Wolyńskim. Po ukończeniu 1 roku, na własny wniosek, przeniesiony do Centrum Wyszkożenia Artylerii w Toruniu.

W 1939 odbywał ćwiczenia w 18 pal w Ostrowi Mazowieckiej, gdzie zastał go wybuch wojny. Jako pchor. awansowany do stopnia ppor. brał udział w kampanii wrześniowej w składzie Armii „Prusy” na odcinkach: Łomża, Ostrołęka, Różan, potem w odwrocie na Brześć n. Bugiem. 17 IX 1939 ciężko ranny dostał się do niewoli niemieckiej. Po przewiezieniu do obozu przejściowego w okolicach Ostródy został umieszczony w szpitalu polowym. W połowie października z grupą żołnierzy zorganizował ucieczkę i wrócił do Turska. W początkach 1940 zaprzysiężony przez ppor. Wacława Maika do ZWZ i mianowany komendantem Placówki Goluchów („Gronostaj”), którą organizował od podstaw. W tym okresie prowadził działania o charakterze charytatywnym, informacyjnym, wywiadowczym i sabotażowym. Pod koniec 1942 por. Jan Kamiński powierzył mu funkcję oficera do zleceń specjalnych. Dotychczasową funkcję przekazał sierż. Wacławowi Lewandowskiemu. Wkrótce powołany na stanowisko zastępcy szefa Wydziału Organizacyjnego w sztabie Okręgu z zadaniem odbudowy niektórych ogniw AK z kadr przejętych z SzSz w Poznaniu, Lesznie i w Nowym Tomysłu. Kwatery i lokale konspiracyjne w Poznaniu organizował mu pfm Adam Pluciński („Robak”) m.in. w mieszkaniu Stanisława Nawrota (ul. Małeckiego 22 m. 10), Marii Paluszczak (ul. Głogowska 77 m. 2) oraz w zakładzie fryzjerskim przy ul. Główniej. Po zreorganizowaniu IR Leszno utworzył w Sierakowie IR Zachód. Aresztowany 28 IV 1943 pod przybranym nazwiskiem Tadeusza Janowskiego w lokalu przy ul. Głogowskiej 77, opanowanym przez Gestapo. Po przewiezieniu do Domu Żołnierza poddany brutalnemu przesłuchaniu. Odmawiał złożenia wszelkich zeznań, mimo konfrontowania z aresztowanymi żołnierzami AK i harcerzami. Przesłuchiwany przez kilkanaście dni nie był zdolny do poruszania się, toteż

na kolejne przesłuchania przenoszony był na kocu. Informacje o jego postawie w śledztwie dotarły do sztabu Okręgu, gdzie podjęto próbę przekupienia pracowników Gestapo. Na ten cel przeznaczono 60% budżetu Okręgu. Starania te odniosły pewien skutek, gdyż przewieziony został z Domu Żołnierza do Fortu VII. Tam pielęgnował go przez wiele dni aresztowany wcześniej insp. rej. Poznania por. Lech Nowacki. Poprzysięgli sobie wtedy, że ten z nich, który przeżyje, dołoży wszelkich starań, by pomścić śmierć współtowarzyszy. 17 II 1944 L. Nowacki został rozstrzelany w Forcie VII. Tymczasem M. wysłano do KL Mauthausen. Wiosną 1944 podczas pracy poza obozem w Loiblpass pod Klagenfurtem odbili go partyzanci jugosłowiańscy. W okolicach Villach trafił na patrol polski, który skierował go do Bolonii, gdzie zgłosił się do sztabu 3 Kresowej DP Polskich Sił Zbrojnych. Przez 6 miesięcy leczył się, oczekując na weryfikację stopnia ofic. Komisja Weryfikacyjna II Korpusu nie uznała jego awansów w AK, dlatego w stopniu ppor. został przydzielony do 6 pał na stanowisko zastępcy dowódcy baterii. Dopiero po ewakuacji II Korpusu do Anglii, na interwencję gen. Tadeusza Komorowskiego, został awansowany do stopnia porucznika służby stałej artylerii.

W I. 1946 - 48 służył w Polskim Korpusie Przysposobienia, studiując jednocześnie filologię angielską na Uniwersytecie w Cambridge. W 1948 na podstawie zdanych egzaminów otrzymał uprawnienia do nauki języka angielskiego w szkołach średnich. Następnie pracował jako kierowca autobusów, a od 1956 otworzył własny sklep kolonialny w Wolverhampton, który prowadził do 1965. Potem wyjechał do Australii i tam zajmował się pośrednictwem w sprzedaży nieruchomości. Od 1979 na emeryturze. Zmarł w Australii 5 VIII 1998.

Odnaczone: Krzyżem Walecznych dwukrotnie, Krzyżem AK, Medalem Wojska czterokrotnie.

Żona Mary z d. Crotty, obywatelka irlandzka. Dzieci: Róża, Maria, Julia, Danuta.

FAK-V/51, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Marciniak Marian

(1898 - 1942), podofic. rez. WP, dowódca TPO CL.

Ur. 15 VIII w Wawrze pod Warszawą. Po ukończeniu szkoły powszechnej pracował jako robotnik. W I. 1919 - 21 służył w WP. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej w stopniu kpr. Mieszkaniec Gostynia. Od 1938 został zatrudniony jako mistrz szklarski w Hucie Szkła Gostyń-Piaski.

W początkach marca 1940 na hasło „Kalisz” został wprowadzony do TPO CL i mianowany jej komendantem na pow. gostyński. Nie jest znana organizacja kierująca go ani nazwisko osoby przyjmującej przysięgę. Można domniemywać, że było to środowisko ZS i PPS z Poznania lub z Kalisza; nie można też wykluczyć przedwojennej sieci dywersji pozafrontowej. Od marca 1940 do kwietnia 1941 zorganizował, głównie wśród robotników Huty Szkła w Gostyniu-Piaskach, ponad 100-osobową organizację TPO CL, która stawiała sobie za cel przygotowanie powstania zbrojnego w momencie załamania się III Rzeszy. Aresztowany przez Gestapo z Leszna 11 IV 1942. Więziony w aresztach policyjnych w Gostyniu, Lesznie i Rawiczu. Przeszedł ciężkie śledztwo, w którym nie ujawnił najważniejszych tajemnic organizacyjnych. W końcu 1942 przewieziony do więzienia w Zwickau. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Zwickau 13 V 1942 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu w Dreźnie 23 VI 1942.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 59/42; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; Zbiory prywatne Jerzego Zielonki w Kościanie.

Marian Woźniak

Marcinkowski Ignacy

(1887 - 1964) ps. „Brodacz”, podofic. rez. WP, drukarz, dziennikarz.

Ur. 31 VII w Poznaniu, s. Stefana i Michaliny. Szkołę powszechną ukończył w Poznaniu, następnie terminował i doksztalał się w zawodzie drukarza. Służył w armii niemie-

ckiej do czasu dezercji we Francji. Żołnierz armii gen. J. Hallera, z którą wrócił do Polski. W Czarnkowie wydawał w latach międzywojennych „Gazetę Czarnkowską” i „Wiarusa Noteckiego”. Działal w Związku Hallerczyków.

W obawie przed Gestapo osiedlił się w Poznaniu, gdzie w październiku 1939 został zaprzysiężony do WO przez Leona Komorskiego. Organizował redakcję i drukarnię „Polonii Poznańskiej”, wydając 15 numerów do kwietnia 1940. Poszukiwany przez Gestapo zatrudnił się na barce rzecznej pod obcym nazwiskiem i pływał na wodach śródlądowych Rzeszy do końca wojny.

W 1945 osiedlił się początkowo w Poznaniu, pracując jako dziennikarz w „Ilustrowanym Kurierze Polskim”, potem przeniósł się do Wielenia n. Notecią. Zmarł w Wieleniu 22 I 1964 i tam został pochowany.

Żona Maria, s. Jarosław.

FAK-I/1e, IR Zachód i obwody, Obwód Wągrowiec, IR Nowy Tomyśl; USC Wieleń, Akt zgonu nr 9/1964.

Marian Woźniak

Markiewicz Irena

z d. Dondajewska (1900 - 1942) ps. „Krawcowa”, czł. ZWZ.

Ur. 10 IX w Kaczkowie pow. wrzesiński, c. Wincentego, rolnika i Rozalii z d. Ziętek. Od 1930 prowadziła w Poznaniu zakład kraiewiecko-bielizniarski. Do ZWZ zaprzysiężona w kwietniu 1941 przez M. Gorczykową. Jej mieszkanie przy ul. Garbary 18 było pierwszym lokalem kwaterowym akcji „Dorsze” w Poznaniu. Współpracowała z Teresą z Czarneckich Skórzewską, co ułatwiło finansowanie pomocy jeńcom przez komórkę „Uprawa”. Dekonspiracja akcji „Dorsze” i jej kierownika ppor. Witolda Verbno Łaszczyńskiego („Doktor”) spowodowała jej aresztowanie w Poznaniu 21 II 1942. W śledztwie nie odpierała zarzutów, powołując się na motywy patriotyczne. Po długotrwałym śledztwie w Domu Żołnierza do początku lipca 1942, osadzona w więzieniu przy ul. Młyńskiej. W rozprawie przed Sądem Specjalnym (*Sondergericht*) została skazana 13 VIII 1942 na

karę śmierci. Podjęte przez adwokata z urzędu próby ulaskawienia zostały odrzucone. Stracona w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu 15 XII 1942.

OKBZPNP IPN Poznań, Sondergericht Posen sygn. Sd. 4 153/42; USC Poznań, Akt zgonu P-163/1942.

Marian Woźniak

Markwitz Aleksandra

(1919 -) ps. „Klio”, hm, historyk.

Ur. 14 V w Poznaniu, c. Aleksandra, lekarza i Marii z d. Palacz. W 1926 rozpoczęła naukę w Szkole Przygotowawczej przy Gimn. Żeńskim im. Królowej Jadwigi w Poznaniu, które ukończyła w czerwcu 1937. Podjęła studia historyczne na Wydziale Humanistycznym UP. W ZHP od 1931 jako czł. 12 PDH im. Anny Danysz. W I. 1936 - 39 pełniła funkcję drużynowej zuchów. W 1938 przebywała na obozie szkoleniowym Wielkopolskiej Chorągwi Harcerek w Śmilowie pow. chodzieski. Od 1937 była czł. AKH. W maju lub czerwcu 1939 powołana do OH, gdzie odbyła kurs szkoleniowy LOPP.

Po wkroczeniu Niemców do Poznania przedostała się razem z Krystyną Fryszakówną i Krystyną Wizówną do lokalu AKH celem zniszczenia dokumentów i kartotek osobowych. W październiku 1939 włączyła się do pracy w konspiracyjnym AKH. Podjęła też działalność w SzSz. Od października 1940 do lutego 1944 pracowała jako kontystka w firmie *Ostdeutscher Eisenhandel GmbH* w Poznaniu. Brała udział w tajnym nauczaniu, które prowadziła do czasu swego aresztowania. Pozostawała wraz z całą grupą żeńską AKH w kontaktach służbowych z hm Ireną Tarnowską. Uczestniczyła w rozmaitych akcjach charytatywnych. Na polecenie I. Tarnowskiej gromadziła w swoim mieszkaniu materiały opatrunkowe i instrumenty medyczne. W styczniu 1943 otrzymała nominację na phm. W ramach działalności w SzSz utworzyła w 1941 zespół koedukacyjny „Biedronki” (ok. 10 osób), w skład którego wchodziła młodzież w wieku 12 - 18 lat. W I. 1942 - 43 założyła drugi zespół, zastęp

„Koniczynek”, złożony z dziewcząt w wieku 12-14 lat. Zajęcia w zespołach były poświęcone przede wszystkim nauczaniu z zakresu szkoły podstawowej oraz pielęgnowaniu tradycji narodowych i kościelnych. We wrześniu 1943 z upoważnienia Edwarda Serwańskiego objęła funkcję prezesa AKH, prowadząc dalszą jego działalność. Została aresztowana 18 II 1944 i osadzona w Żabikowie. Od 20 VI 1944 była więźniarką KL Ravensbrück, gdzie została czł. obozowej konspiracyjnej drużyny harcerek „Mury”. Po odbyciu kwarantanny przewieziona do Lipska do obozu przy fabryce *Hasag-Werke*, będącego oddziałem KL Buchenwald. Zbiegła z konwoju podczas ewakuacji więźniów obozu 25 IV 1945.

30 V 1945 wróciła do Poznania i podjęła studia na UP, które ukończyła w 1947. W l. 1948-51 pracowała w Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Poznaniu w Wydziale Kultury i Sztuki jako kierownik Oddziału Upowszechniania Kultury. W 1951 została zwolniona z pracy. Przeniosła się do Szczecina, gdzie w l. 1951-52 była kustoszem w Muzeum Pomorza Zachodniego. W lipcu 1952 wróciła do Poznania. Została zatrudniona w Instytucie Technologii Drewna na stanowisku kierownika biblioteki aż do 1979 do przejścia na emeryturę.

Od 1956 wróciła do służby w harcerstwie. Instruktor w Harcerskiej Służbie Informacyjnej i czł. redakcji czasopisma „Harcerska Kuźnia”, od 1969 czł. Komisji Historycznej Wielkopolskiej Chorągwi ZHP. W 1973 otrzymała nominację na hm. W 1989 zorganizowała wielkopolskie środowisko SzSz. Pełni funkcję komendantki środowiska SzSz w ŚZZAK oraz przewodniczącej Oddziału Wielkopolskiego Stowarzyszenia SzSz.

Odnaczona: Krzyżem Kawalerskim OOP, Krzyżem Oświęcimskim, Krzyżem AK, Medalem Wojska czterokrotnie, Medalem Zwycięstwa i Wolności, Krzyżem Zasługi dla ZHP z Rozetą z Mieczami.

27 VII 1952 wyszła za mąż za Dobiesława Bielerzewskiego.

Zbiory prywatne Aleksandry Bielerzewskiej w Poznaniu.

Maria Rutowska

Marmurowicz Władysław

(1896-1944) ps. „Guziczek”, „Onufry”, „Żwir”, ofic. zaw. WP i żołnierz AK.

Ur. 25 VI w Żydaczowie pod Stryjem na Ukrainie, s. Michała, kupca i Marii z d. Furyk. Szkołę ludową ukończył w Żydaczowie, a następnie uczęszczał do gimn. w Samborze i Stryju, gdzie zdał maturę w 1915. Odbił kurs oficerów rezerwy w Opawie. Po przeszkoleniu praktycznym 1 X 1918 został awansowany do stopnia ppor. Brał udział w I wojnie światowej, dowodząc plutonem armii austro-węgierskiej. Na wiadomość o tworzeniu wojska polskiego zgłosił się jako ochotnik. 16 II 1919 został skierowany do Francji do armii gen. J. Hallera. W l. 1921-25 służył w 6 pspodh, potem w 75 i 89 pp, awansując w 1925 do stopnia kpt. W l. 1926-28 odbył kurs wykładowców.

W sierpniu 1939 powołany do 73 pp jako dowódca kompanii. Przy próbie internowania zbiegł i ukrywał się. Od października 1939 był zaprzysiężonym żołnierzem SZP, potem ZWZ w Krakowie i na Śląsku. Po utworzeniu Śląskiego Okręgu objął w jego sztabie funkcję kwatermistrza. 11 XI 1942 awansowany do stopnia mjra. Zagrożony bezpośrednim aresztowaniem został zawieszony w czynnościach i w początkach 1943 przeniesiony do sztabu Okręgu Poznańskiego AK, obejmując 4 VII 1943 funkcję kwatermistrza. Zakwaterowany w mieszkaniu Franciszka Berdychowskiego („Twardy”) w Ostrowie Wlkp. przy ul. Składowej 3. Był autorem licznych planów materiałowo-zaopatrzeniowych AK na wypadek wybuchu powstania oraz związanych z tym instrukcji organizacyjnych. Ścisłe współpracował z ppor. rez. Franciszkiem Kowalówką, kierownikiem Bazy Łączności Okręgu Poznańskiego AK w Warszawie przy ul. Gumińskiej 3. M. podlegały też liczne punkty zaopatrzenia materiałowego oraz kasa. W realizacji zadań organizacyjnych i inspekcyjnych posługiwał się wyłącznie kurierami. Aresztowany przez Gestapo w Kaliszu 22 I 1944 w następstwie dekonspiracji w sztabie Okręgu oraz w Samodzielnym Wydziale Kurierskim. Według innych źródeł przyczyną dekonspiracji była obserwacja lokalu, w którym mieszkał i nieostrożność jego dysponentów. Przewie-

ziony do Domu Żołnierza w Poznaniu podany był niezwykle brutalnemu śledztwu. Nie ujawnił tajemnic organizacyjnych i w stanie agonialnym został osadzony w Forcie VII, gdzie zmarł 8 II 1944. Odznaczony Krzyżem Walecznych i licznymi odznakami wojskowymi.

Żona Halina Zofia z d. Krysiak, bezdzietni.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK.

Marian Woźniak

Maron Bronisław

(1888 - 1944) ps. „Mars”, „Łysy”, powstanie wielkopolski, podofic. rez. WP i AK.

Ur. 28 IV w Koślinie pow. tucholski, s. Franciszka, urzędnika sądowego i Joanny z d. Lipska. Po ukończeniu szkoły powszechnej doksztalcał się prywatnie. W 1908 powołany do armii niemieckiej, awansował do stopnia kpr. W 1914 ponownie powołany do wojska. Brał udział w I wojnie światowej na froncie zachodnim. Działacz Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Tucholi i w Krobi pow. gostyński. W l. 1916 - 38 był burmistrzem w Krobi, a następnie do 1938 w Chodzieży. W 1938 emerytowany. Czł. SN i PZZ.

We wrześniu 1939 kierował administracją zastępczą i Strażą Obywatelską w Chodzieży. Zaprzysiężony do org. „Ojczyzna” i ZWZ przez Kiryla Sosnowskiego („Konrad”) wiosną 1940 i skontaktowany z Edwardem Serwańskim („Mietek”). W 1942 ponownie zaprzysiężony do AK przez kpt. Jana Kamińskiego („Franek”). Od wiosny 1943 obwodowy delegat Rządu RP na pow. chodzieski i szef RW na IR Zachód. Aresztowany przez Gestapo 8 VIII 1944 w Chodzieży. Przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza i w Żabikowie, gdzie zmarł z wycieńczenia 22 VIII 1944.

Żona Leokadia z d. Turbańska. Dzieci: Gertruda i Edmund.

Archiwum Państwowe Bydgoszcz, Akt urodzenia nr 106/1888; FAK-V/346, Akta osobowe Edmunda Marona; USC Poznań, Akt zgonu P-1973/1944.

Marian Woźniak

Maron Edmund

(1916 - 1960) ps. „Marwicz”, „Marczyński”, „Mur”, podofic. rez. WP, ppor. c.w. AK.

Ur. 26 II w Krobi pow. gostyński, s. Bronisława i Leokadii z d. Turbańska. Szkołę powszechną ukończył w Krobi, a Gimn. im. św. Barbary w Chodzieży. Od 1935 praktykował w zawodzie technika dentystycznego w Rogoźnie. W l. 1938 - 39 odbył zasadniczą służbę wojskową w 8 batalionie sanitarnym w Toruniu, a po ukończeniu szkoły podofic. został awansowany do stopnia plut. rez.

Kampanię wrześniową 1939 odbył jako sanitariusz w szpitalu polowym w 15 DP. Pod Sochaczewem dostał się do niewoli niemieckiej. Osadzony w jenieckim obozie do wiosny 1942, kiedy to na wniosek niemieckiego stomatologa Waltera Langego z Krzyża został zwolniony. W 1942 utworzył wspólnie ze st. sierż. Pawłem Gapskim lokalną organizację podziemną w Krzyżu i w Drawsku. Od sierpnia 1942 zaprzysiężony do AK przez ppor. Leopolda Marciniaka, a przez ppor. c.w. Bogdana Dąbrowskiego („Kret”) mianowany komendantem Obwodu AK Czarnków. Utworzył OP „Mur”, a jednocześnie od wiosny 1943 prowadził w Krzyżu komórkę „IKO”, utrzymując stałą łączność z oflagiem IIc w Woldenbergu (Dobiegiew) i doraźną z oflagiem II d w Arnswalde (Choszczno). W l. 1943 - 44 jako dowódca OP „Mur” dokonał kilku akcji bojowych na obszarze położonym za Notecią. Po utracie łączności z Okręgiem Poznańskim AK (jesień 1944) prowadził rozmowy scaleniowe z Armią Polską w Kraju Zachód.

Aresztowany przez UB 25 VIII 1945 został skazany wyrokiem Wojskowego Sądu Okręgowego w Poznaniu z 3 X 1945 na 7 lat więzienia, jako dowódca nie ujawnionego oddziału AK. Zwolniony w grudniu 1947 na mocy amnestii. Po krótkotrwałym pobycie w Chodzieży reaktywował oddział „Mur”, nadając mu nazwę „Czułkowcy-Węgielnia”. Aresztowany ponownie 15 IX 1952, choć nie prowadził już żadnej działalności konspiracyjnej, po ciężkim śledztwie w Czarnkowie i Poznaniu wyrokiem WSR w Poznaniu z 31 I 1953 skazany na karę śmierci. Na mocy

amnestii karę zmniejszono do 12 lat więzienia. Zwolniony z więzienia 16 IX 1956 w ciężkim stanie zdrowia. Zmarł nagle w Chodzieży 21 III 1960. W 1996 oba wyroki unieważniono.

Żona Marta z d. Drost. Dzieci: Bronisław, Ewa, Marian.

FAK-V/346, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Marszałkowska Marianna

(1910 -) ps. „Wanda”, „Ruta Wagner”, ofic. AK.

Ur. 30 XII w Poznaniu, c. Franciszka i Zofii z d. Szkudlarska. Uczęszczała do Gimn. im. Dąbrówki w Poznaniu. W 1931 zdała egzamin dojrzałości. W 1935 uzyskała dyplom magistra filozofii w zakresie filologii angielskiej na Wydziale Humanistycznym UP, a także (1947) dyplom ukończenia studiów na uniwersytecie w Sheffield w Anglii jako stypendystka British Council. W l. 1931 - 35 działała w Samopomocowej Organizacji Studentek, od 1932 w Akademickim Związku Strzeleckim. W roku szkolnym 1936/37 była zatrudniona jako nauczycielka języka francuskiego w Gimn. Kupieckim w Siedlcach oraz tamże jako nauczycielka języka angielskiego w gimnazjach im. Jana III Sobieskiego i im. Królowej Jadwigi. Od września 1937 do wybuchu wojny pracowała w Tarnowskich Górach w Liceum Raciborskim (jedynej żeńskiej szkole średniej dla Polek wywodzących się z mniejszości polskiej w Niemczech). W tym czasie poznała Elżbietę Zawacką, komendantkę PWK Rejonu Śląskiego w DOK nr V (Kraków). Krótko przed wybuchem wojny otrzymała stypendium British Council na roczne studia podyplomowe w Anglii. Wybuch wojny uniemożliwił wyjazd.

W październiku 1939 powróciła do Poznania, pomagając ojcu w prowadzeniu warsztatu ślusarskiego, włączyła się równocześnie do tajnego nauczania. Na początku 1940 przybyła do Poznania Elżbieta Zawacka („Zo”) z poleceniem KG AK i szefa WSK plk Marii Wittek, aby zorganizować Ekspozyturę

Wywiadowczą WSK w Poznaniu. W jej skład weszły byłe instruktorki i członkinie PWK oraz byłe „Raciborzanki”. E. Zawacka zaprzyjęła M. Marszałkowską, Pelagię Misiorną, Bronisławę Wojciechowską. W skład grupy wchodziła także Halina Kulczak (do 1937 komendantka PWK w Poznaniu). M. w stopniu ppor. c.w. została mianowana kierowniczką Ekspozytury Wywiadowczej WSK. Funkcję tę pełniła do jesieni 1942. Od września 1942 była szefem łączności konspiracyjnej Okręgu Poznańskiego AK. Organizowała nowy system łączności konspiracyjnej z ośrodkiem centralnym w Poznaniu. Ponadto zajmowała się szyfrowaniem raportów, współpracując ściśle z szefem organizacyjnym sztabu Okręgu kpt. Janem Kamińskim („Franek”). Jednocześnie utrzymywała kontakt z szefem wywiadu Okręgu mjr. Jerzym Kurpiszem („Nyś”). 29 IV 1943 aresztowana i osadzona w Domu Żołnierza. 7 VI 1943 przewieziona została do Fortu VII na dalsze 6 tygodni w izolatce. 5 VII 1943 Policyjny Sąd Doraźny (*Polizeistandgericht STAPO Posen*) skazał ją na karę śmierci. Wyroku nie wykonano, ponieważ była oskarżona o zdradę Rzeszy. Sprawę przekazano do Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*), który z kolei przekazał ją do Trybunału Ludowego w Berlinie (*Volksgerichtshof*). W marcu 1945 nadprokurator tego sądu sporządził akt oskarżenia i wnioskował o ustalenie terminu rozprawy głównej. Na skutek zbombardowania gmachu sądu i postępujących działań wojennych do rozprawy nie doszło. W oczekiwaniu na rozprawę M. przebywała w więzieniu w Lipsku.

19 IV 1945 została uwolniona przez wojska amerykańskie. Do października 1945 przebywała w obozach wojskowych w Northeim i w Burgu pod Darmstadem. Pracowała tam jako asystentka oficera amerykańskiego w misji UNRRA. Po powrocie do kraju jesienią 1945 nie ujawniła swojej działalności konspiracyjnej, a jako powód uwięzienia podała działalność w tajnym nauczaniu. Pracowała zawodowo m.in. w WSE w Poznaniu (przeszło 20 lat). Po przejściu na emeryturę w 1970 udzielała się społecznie m.in.: w ZBoWiD – Kolo Górczyn, Związku Inwali-

dów Wojennych i przeszło 5 lat w różnych okresach w Fundacji Sue Ryder w Anglii, działającej na rzecz b. więźniów hitlerowskich obozów koncentracyjnych. W tym czasie utrzymywała ścisły kontakt ze Studium Polski Podziemnej w Londynie, pośredniczyła m.in. w niezależnym badaniu historii AK w kraju, przewożąc dokumenty i publikacje z Anglii do Polski.

W 1956 otrzymała od ministra spraw wewnętrznych Rządu w Londynie polecenie wstąpienia do PZPR i otoczenia opieką ideową studentów WSE. Przed przejściem na emeryturę oddała legitymację partyjną, uznając swoją misję za zakończoną. W stanie wojennym po 13 XII 1981 pomagała Fundacji Sue Ryder w organizowaniu i kierowaniu do kraju transportów żywności i odzieży.

Odnaczona m.in.: Krzyżem AK, Krzyżem Kawalerskim OOP, Medalem Wojska czterokrotnie, Medalem Komisji Edukacji Narodowej. Za całokształt służby zweryfikowana w stopniu kapitana AK przez Główną Komisję Weryfikacyjną AK w Londynie. W 1998 awansowana do stopnia majora i odznaczona Krzyżem Komandorskim OOP.

2 VII 1949 wyszła za mąż za Franciszka Kaniewskiego, więźnia łagrów sowieckich. Dzieci: Maciej, Danuta.

FAK-I/7, Wojskowa Służba Kobiet;
FAK-V/160, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Martinek Włodzimierz

(1922 - 1942) ps. „Tina”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 14 X w Poznaniu. Do wojny 1939 uczeń Gimn. i Liceum im. A. Mickiewicza w Poznaniu. W październiku 1939 wstąpił do WOW, następnie w WOZZ. Aresztowany latem 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlin-Spandau, gdzie zmarł w 1942.

APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Marzyński Edmund

(1896 - 1944) ps. „Jan”, ofic. rez. WP i ZWZ-AK.

Ur. 23 X w Poznaniu, s. Ignacego i Jądwiigi z d. Bładkiewicz. W 1914 ukończył w Poznaniu Szkołę im. Comeniusa. Od 1912 był czł. Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” na Wildzie. Jednocześnie działał w Drużynie Skautowej „Piast”. W 1915 powołany do armii niemieckiej. Walczył na froncie zachodnim. Odnaczony Krzyżem Żelaznym II klasy. We wrześniu 1918 w czasie urlopu zdezerterował z wojska, by włączyć się w Poznaniu w nurt pracy niepodległościowej POW zaboru pruskiego. Z polecenia Wincentego Wierzejewskiego był kierownikiem „dziesiątki” POW, używając ps. „Jan Anders”. Kierował też III Drużyną Harcerską im. Mieczysława I. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego brał udział w walkach na terenie miasta Poznania oraz w rejonie lotniska Ławica. W styczniu 1919 przydzielony do 1 baonu garnizonowego w Poznaniu, a następnie do służby kwatermistrzowskiej 3 pulwłkp w Gnieźnie. Był m.in. inspektorem koszar. 24 VI 1920 awansowany do stopnia ppor. Pełnił nadal zadania garnizonowe w Gnieźnie, a w 1921 służbę kwatermistrzowską w 7 pac w Poznaniu. W 1924 przeszedł w stan spoczynku. Podjął pracę w Spółdzielni „Zgodą” w Pleszewie. Od stycznia 1927 był kontrolerem w Ubezpieczalni Krajowej w Poznaniu – Oddział w Środzie Wlkp. Po krótkotrwałym zatrudnieniu w Starostwie w Środzie Wlkp. przeniósł się do Poznania, gdzie pracował w Wydziale Drogowym DOKP na stanowisku adiunkta, potem w Biurze Wojskowym DOKP.

Wybuch wojny zastał go w Warszawie i tam był przydzielony do służby wojskowej Ministerstwa Komunikacji. Do Poznania wrócił w połowie października 1939. Był zatrudniony jako robotnik magazynowy. Po przeszkoleniu w 1940 został skierowany do pracy w Biurze Statystycznym Dyrekcji Kolejowej w Poznaniu, a następnie w Antoninku. W początkach 1941 zaprzysiężony przez „Koniecznego” do ZWZ. W I. 1942 - 43 działał w Wydziale II IR Poznań, a następnie w Wydziale II Samodzielnego Wydziału Kolejnictwa Okręgu

Poznańskiego AK, gdzie był kierownikiem referatu wywiadowczego i zajmował się zbieraniem informacji o transportach kolejowych. Podlegał wprost szefowi Samodzielnego Wydziału Kolejnictwa w sztabie Okręgu por. Brunonowi Hybiakowi. Na przełomie 1943/44 pełnił jednocześnie funkcję szefa wywiadu w IR Poznań. 4 II 1944 aresztowany przez Gestapo po dekonspiracji AK w Poznaniu. Był więziony w Forcie VII (cela 55), a następnie w Żabikowie (cela K-1). Po ciężkim śledztwie rozstrzelany 19 VII 1944 w Żabikowie.

Żona Zofia z d. Nowicka. Dzieci: Jarosław, Jerzy, Barbara, Krystyna, Jacek.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; FAK-V/53, Akta osobowe Jarosława Marzyńskiego.

Marian Woźniak

Marzyński Jarosław Maciej

(1920 -) ps. „Marmur”, „Stragan”, wywiadowca OW ZJ, uczeń gimn.

Ur. 25 II w Gnieźnie, s. Edmunda i Zofii z d. Nowicka. Do gimn. uczęszczał w Środzie Wlkp. Zaprzysiężony od OW ZJ w lutym 1941 przez Edmunda Koniecznego. Prowadził wywiad w Zakładach Siemensa w Poznaniu. Aresztowany przez Gestapo 1 XII 1942. Wyrokiem Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) w Berlinie z 5 III 1942 skazany na 5 lat obostrzonego obozu karnego. Więziony w Berlinie, a następnie w Rawiczu i w Griebso. Wojnę przeżył.

FAK-I/6, Organizacja Obozu Narodowego; FAK-V/2, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Masłowski Lech

(1921 - 1994) ps. „Jerzy”, czł. ZHP, NOW, NSZ, AK, HP.

Ur. 10 VII w Poznaniu, s. Wacława i Walentyny z d. Kurczewska. Uczeń gimn., absolwent Państwowego Kursu PW I stopnia, czł. 16 PDH. We wrześniu 1939 uczestnik Pog. w grupie obserwacyjno-wywiadow-

czej Witolda Józwiaka („Mściwój”). Wspólnie z W. Józwiakiem zobowiązany przez por. Antoniego Wolniewicza („Znicz”) i Antoniego Dargasa („Darg”) do organizowania konspiracji harcerskiej związanej z NOB w Obwodzie Śródmieście. Miała ona obejmować młodzież o poglądach narodowych, przy czym niekoniecznie przedwojennych czł. ZHP. Miejscem zbierek było mieszkanie Masłowskich w Poznaniu przy ul. Krętej 6. Do grudnia 1939, obok zadań wewnątrzorganizacyjnych, grupa zajmowała się kolportowaniem „Polski Narodowej” oraz ulotek dywersyjnych adresowanych do osiedleńców niemieckich i wojska. 2 I 1940 M. był organizatorem uroczystej zbiórki HP upamiętniającej pierwszą rocznicę śmierci Romana Dmowskiego. W lutym 1940 przeprowadził akcję prowokacyjną przeciwko 5 osiedleńcom tzw. Niemcom Bałtyckim, polegającą na wrzuceniu do ich mieszkań ulotek antynazistowskich z jednoczesnym powiadomieniem Gestapo. 4 III 1940 wraz z rodziną został wysiedlony do Sanoka, gdzie wstąpił do NOW. W OP „Szczerbiec” ukończył zastępczy kurs młodszych dowódców. Gestapo z Poznania poszukiwało go bezskutecznie od jesieni 1941. W tym czasie opuścił Sanok i jako dowódca OP „Szczerbiec” walczył w rejonach Krakowa i Myślenic. Od 1944 oficer AK.

Wojnę przeżył. Utrzymywał kontakty z Komisją Historyczną Chorągwi Poznańskiej ZHP. Zmarł 4 VIII 1994 w Łodzi.

Odnaczony m.in.: Krzyżem Walecznych, Srebrnym Krzyżem Zasługi, Krzyżem AK, Medalem Wojska trzykrotnie, Srebrnym Krzyżem Zasługi dla ZHP z Rozetą z Mieczami.

Żona Helena z d. Szymańska, bezdzietni.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 113/42; FAK-Va/10, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej.

Marian Woźniak

Matuszak Marian

(1922 - 1942) czł. TPO CL, robotnik.

Ur. 28 XI w Gostyniu. Po ukończeniu szkoły powszechnej terminował w zawodzie szklarza w Hucie Szklarskiej Gostyń-Piaski. Za-

przysiężony do TPO CL przez Mariana Marciniaka latem 1940. Brał udział w gromadzeniu środków chemicznych do produkcji materiałów wybuchowych. Aresztowany przez Gestapo z Leszna 12 IV 1941 w Gostyniu. Więziony w aresztach policyjnych w Gostyniu, Lesznie i Rawiczu. Po ciężkim śledztwie prowadzonym w więzieniu w Rawiczu przez Gestapo z Leszna osadzony jesienią 1941 w Zwickau. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Zwickau 13 V 1942 został skazany na karę śmierci. Stracony 24 VI 1942 w więzieniu w Dreźnie.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 59/42; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Matuszczak Jan

(1906 - 1993) ps. „Rosomak”, podofic. WP i AK, instruktor SzSz, czł. org. „Ojczyzna”, hm.

Ur. 22 IV w Fabianowie pod Jarocinem, s. Jana, robotnika i Urszuli z d. Łączna. W 1913 wraz z rodzicami wyemigrował do Westfalii, gdzie ojciec podjął pracę w kopalni węgla. W 1919 wrócił do Polski i zamieszkał od 1920 w Krotoszynie, ucząc się zawodu księgowego w szkole przykładowej Krotoszyńskiej Fabryki Maszyn i Odlewni Żeliwa. Jako księgowy pracował w tej fabryce do 1930, a następnie w tym samym charakterze w miejscowym tartaku i fabryce beczek. W I. 1926-27 odbył zasadniczą służbę wojskową w 70 pp. Czł. ZHP od 1920, od 1933 hm.

26 VIII 1939 zmobilizowany do 70 pp w Pleszewie, brał udział w bitwie nad Bzurą. Dostał się do niewoli niemieckiej podczas walk w Puszczy Kampinoskiej. Zwolniony w październiku 1939 wrócił do Krotoszyna, podejmując pracę zarobkową w tartaku. Od grudnia 1939 należał do org. „Ojczyzna”. W 1940 mianowany komendantem Hufca SzSz w Krotoszynie. Inicjował pracę konspiracyjną polegającą na zbieraniu informacji, kolportowaniu prasy, ćwiczeniach z zakresu terenoznawstwa i łączności, przygotowa-

niach do sabotażu. 14 VII 1944 aresztowany i osadzony w Zabikowie (nr oboz. 17421). Po krótkotrwałym śledztwie zwolniony na skutek interwencji właściciela tartaku, u którego pracował.

W marcu 1945 zmobilizowany do II Armii WP walczył w Saksonii; w październiku 1945 zwolniony do rezerwy. Ponownie podjął pracę jako księgowy w krotoszyńskim tartaku. W latach 50. ukończył zaocznie Szkołę Główną Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie i uzyskał dyplom inż. technologii drewna. Awansował w latach 60. do stanowiska dyrektora. W 1971 przeszedł na emeryturę. Aktywnie uczestniczył w życiu społecznym Krotoszyna. Zmarł 13 XI 1993. Pochowany na cmentarzu w Krotoszynie.

Odnaczony: Krzyżem Kawalerskim OOP, Krzyżem Grunwaldu, Brązowym Krzyżem Zasługi, Medalem „Za Warszawę” i innymi odznaczeniami państwowymi i resortowymi.

Żona Zofia z d. Kończak. Dzieci: Janusz, Krzysztof, Bogumiła, Wiesław, Mirosław, Urszula.

Muzeum Regionalne w Krotoszynie, Teczki osobowe Jana Matuszczaka nr 1687, 1689.

Daniel Szczepaniak

Matz Józef

(1898 - 1943) ps. „Korek”, powstaniec wielkopolski, podofic. rez. WP i ZS.

Ur. 7 III w Popówku pow. kościański. Po ukończeniu szkoły powszechnej terminował w zawodzie elektryka w Poznaniu, gdzie mieszkał od 1922. Pracownik techniczny UP. Czł. ZS i PPS. Do tajnego ZS zaangażowany w styczniu 1940 przez Czesława Jankowskiego („Kruk”). Organizator punktu nasłuchowego zachodnich rozgłośni radiowych i kierownik sekcji organizacyjnej ZS w pow. kościańskim, gdzie kolportował pismo „Świt”. Aresztowany w maju 1942. Więziony w Domu Żołnierza, w Forcie VII, we Wrocławiu i w Lipsku. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Lipsku 27 I 1943 skazany na

karę śmierci. Stracony 16 III 1943 w Dreźnie. Zgon nie został zarejestrowany w aktach więziennych.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 145/42; FAK-I/15, Związek Strzelecki.

Marian Woźniak

Mazany Wawrzyniec

(1891 - 1942) ps. „Krueger”, „Krüger”, „Jankowski”, ofic. WP, SZP i ZWZ, czł. CS.

Ur. 3 VIII w Krotoszynie pow. szubiński, s. Michała i Franciszki z d. Głowacka. Szkołę powszechną ukończył w Krotoszynie i w Barcinie. Do 1917 był terminatorem kupieckim. Powołany do armii niemieckiej walczył na froncie zachodnim I wojny światowej. Awansowany do stopnia kaprała i odznaczony Krzyżem Żelaznym. Na wiadomość o wybuchu Powstania Wielkopolskiego zdezerterował i przystąpił do kompanii powstańczej w Szubinie. Następnie z 4 pswlkp walczył na froncie północnym Powstania, awansując do stopnia chor. W l. 1919 - 21 brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej w składzie 58 pp. Po odzyskaniu w l. 1922 - 24 kursów do kształcących dla oficerów zdał eksternistycznie egzamin dojrzałości i awansował do stopnia ppor. W 1936 jako kpt. służby stałej został kwatermistrzem 58 pp w Poznaniu.

25 VIII 1939 został oddelegowany do Ośrodka Zapasowego 14 DP w Strzelcach pod Kutnem. Ewakuowany do Lublina nie brał udziału w walkach frontowych. 2 X 1939 skontaktował się w Warszawie z gen. Michałem Karaszewiczem-Tokarzewskim, który przyjął od niego przysięgę SZP, zlecając podjęcie działań w Poznaniu. W połowie października 1939 wrócił do Poznania, jednak działalności w ramach SZP nie podjął. Współpracował wtedy konspiracyjnie z mjr. Stefanem Łukowiczem („Szczepan”), organizując konspirację środowiskową 58 pp. Po skontaktowaniu się w lutym 1940 z emisariuszem Rządu i dowódcą Obszaru nr 1 ZWZ kpt. Jerzym Michalewskim („Dokładny”) złożył ponownie przysięgę i wszedł do Komitetu ZWZ, poprzedzającym

Okręg ZWZ w Poznaniu. Od 6 VI 1941 pełnił z upoważnienia płka Rudolfa Ostrihanskiego funkcję insp. rej. w tworzonym IR Poznań-Wschód („Przemysł Prawny”). Organizował zawiązki komend obwodowych ZWZ w Śremie, Środzie, Jarocinie, Wrześni i pow. poznańskim. Prowadził też liczne rozmowy scaleniowe. Współpracował z tajnym ZS w Poznaniu i redakcją pisma „Świt”. Pośredniczył w pertraktacjach prowadzonych przez płka R. Ostrihanskiego z konspiracyjnym kierownictwem ruchu ludowego. Udzielał pomocy w organizowaniu IR Gniezno. Aresztowany przez Gestapo w lokalu konspiracyjnym w Poznaniu przy ul. Rybaki 21 w następstwie prowokacji agenturalnej. Po trwającym do końca czerwca ciężkim śledztwie w Domu Żołnierza i w Forcie VII został 7 VII 1942 wywieziony z Fortu VII w Lasy Pałędzkie i tam rozstrzelany w zbiorowej egzekucji, poprzedzonej wyrokiem Policijnego Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*).

Odznaczony: Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych dwukrotnie, a pośmiertnie Krzyżem AK.

Żona Maria z d. Wiśniewska. Dzieci: Stefan, Halina, Krystyna.

FAK-Va/10, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej.

Marian Woźniak

Mazurczak Marian

(1916 - 1942) ps. „Mazurek”, „Dariusz”, czł. POZ i WOZZ.

Ur. 1 I w Poznaniu. W grudniu 1939 wstąpił do POZ, następnie w WOZZ. Odpowiedzialny za łączność między dowództwem a grupami WOZZ w rejonie Poznań-Winiary. Aresztowany w lipcu 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 2 IX 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony w więzieniu Berlin-Plötzensee.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 100/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Mądry Ludwik

(1914 - 1945) ps. „Nitka”, podofic. rez. WP i AK.

Ur. 2 VIII w pow. leszczyńskim. Od 1943 zaprzysiężony żołnierz AK w Obwodzie Leszno („Lelek”). Aresztowany przez Gestapo 19 VII 1944. Więziony w Lesznie, następnie w Żabikowie (nr oboz. 17600). Po śledztwie osadzony w KL Gross-Rosen, gdzie zmarł w styczniu 1945.

Zbiory prywatne Jerzego Zielonki w Kościanie.

Marian Woźniak

Meissner Janusz

(1920 - 1943) ps. „Puchacz”, czł. POZ i WOZZ.

Ur. 27 III we Wrześni, s. Mieczysława i Walerii z d. Podsadek. W listopadzie 1939 wstąpił do POZ, następnie w WOZZ. Aresztowany 19 VII 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Głogowie 20 VI 1942 skazał go na karę 5 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał kolejno w więzieniach we Wrocławiu i Rawiczu, od 11 XII 1942 w KL Mauthausen-Gusen, gdzie został zamordowany 12 I 1943.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 83/42; APP Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Mendlik Antoni

(1916 - 1945) ps. „Zajac”, podofic. rez. kawalerii WP i AK.

Ur. 16 X w Brzeźnie Starym pow. wągrowiecki, s. Andrzeja i Antoniny. Po ukończeniu szkoły powszechnej pracował w gospodarstwie rolnym rodziców. W l. 1936 - 38 odbył służbę wojskową w 18 puł w Grudziądzu.

15 VIII 1939 w stopniu plut. powołany do Ośrodka Zapasowego 15 DP w Skiernewicach. Walczył nad Bzurą i w obronie Warszawy. Po kapitulacji zwolniony wrócił do Brzeźna Starego i pracował jako rolnik. Zaprzysiężony do AK 8 VIII 1942 przez sierż. Kazimierza Hetmanowskiego. Ppor. c.w. Franciszek Guzek („Wujek”) mianował go dowódcą sekcji AK Brzeźno Stare, a następnie komendantem Placówki Łekno w IR Zachód. Był organizatorem i dowódcą 5-osobowego lotnego oddziału AK. Od września 1943 czasowo działał w strukturach VIII Okręgu PN i podlegał punktowi łączności w Golańczy, prowadzonemu przez Piotra Kowalika. Aresztowany 16 X 1944 przez Gestapo z Poznania w ramach dekonspiracji PN w Poznaniu. Więziony w Domu Żołnierza i w Żabikowie. Wyrokiem Policyjnego Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*) 7 I 1945 skazany na bezterminowy pobyt w KL. Więziony w Gross-Rosen i w więzieniu Ellrich (Nordhausen). Zmarł z wycieńczenia 10 III 1945.

FAK-V/236, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Michalak Florian

(1920 - 1988) ps. „Aleksander”, „Boruta”, „Adamski”, pchor. WP, ppor. AK.

Ur. 1 V w Ostrowie Wilk., s. Wojciecha i Anieli z d. Świtala. Po ukończeniu szkoły powszechnej i Gimn. Męskiego im. Marszałka J. Piłsudskiego w Ostrowie zdał egzamin dojrzałości w 1938. Do wybuchu wojny 1939 odbył Dyw. Kurs Pchor. 25 DP przy 29 pskan w Szczepionie.

30 VIII 1939 został zmobilizowany do 60 pp w stopniu plut. pchor. Brał udział w walkach nad Bzurą oraz w obronie Warszawy. Po krótkim internowaniu przez Niemców został zwolniony. Wrócił do Ostrowa Wlkp., pracował jako robotnik w magazynach drzewnych. 15 VIII 1942 został zaprzysiężony do AK przez Stanisława Pacynę. Objął dowództwo nad 4 placówką Obwodu AK Ostrów Wlkp. Organizował drobne sabotaże oraz prowadził zastępcze kursy młodszych dowódców. W połowie 1943 powołany w skład sztabu Obwodu Ostrów Wlkp., a następnie awansowany do stopnia por. W listopadzie 1944 Niemcy skierowali go do robót szarcowych, skąd zbiegł i w styczniu 1945 organizował 4 kompanię AK w Ostrowie Wlkp. 21 - 25 I 1945 pełnił obowiązki komendanta Obwodu AK Ostrów Wlkp.

Po zajęciu Ostrowa przez Armię Czerwoną nie zaprzestał działalności konspiracyjnej i pod ps. „Adamski” nadal dowodził Obwodem Ostrów Wlkp. Od maja 1945 działał w ramach WSGO „Warta”, a po jej rozwiązaniu, krótko, w DSZ „Kupała”, studiując jednocześnie w Wyższej Szkole Nauk Administracyjnych w Łodzi. Ujawnił się w ramach amnestii 14 III 1947 i zerwał wszelkie kontakty z podziemiem. W l. 1945 - 60 kierował tartakami w Komorzewie, Stroniu Śl., Twardogórze pod Sycowem. W l. 1960 - 72 pełnił funkcję przewodniczącego powiatowej rady narodowej w Sycowie i w Oleśnicy. W l. 1972 - 80 był naczelnikiem Miasta Oleśnica. Od 1946 czł. PPS, a następnie do śmierci czł. PZPR. Zmarł nagle 28 I 1988 we Wrocławiu. Pochowany na cmentarzu w Szymonowicach. Posiadał liczne odznaczenia cywilne i wojskowe.

Żona Irena z d. Jakubczak, c. Iwona. Druga żona, od 1970, Barbara z d. Kaczorowska.

FAK-V/315, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Michalski Mieczysław

(1911 - 1942) ps. „Wilda”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 1 XII w Poznaniu. W grudniu 1939 zaprzysiężony do WOW przez Czesława Łu-

kowskiego, następnie w WOZZ. Aresztowany latem 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 31 VIII 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony w więzieniu Berlin-Plötzensee.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 102/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Michalski Stanisław

(1918 - 1942) ps. „Łoś”, czł. POZ i WOZZ.

Ur. 12 IX w Poznaniu. Od 1932 czł. ZHP. W 1939 stenograf w redakcji „Kurierza Poznańskiego”. W listopadzie 1939 wstąpił do POZ, redaktor pisma „Pobudka”, następnie w WOZZ. Aresztowany w czerwcu 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 12 VIII 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony w więzieniu Berlin-Plötzensee.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 89/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Miejscowa Organizacja Podziemna (MOP)

Organizacja utworzona przez pozostałych na wolności czł. NOB w pow. rawickim i w Poznaniu. Działalność rozpoczęła na przełomie 1941/42 w Rawiczu. W początkach 1942 na czele organizacji stanął Wac-

ław Wawrzyniak („Visconti”). Sprawami organizacyjnymi zajmował się Antoni Regulski („Orzeł”). W 1943 kierownictwo MOP przeniosło się do Poznania. W poszukiwaniu kontaktów organizacyjnych A. Regulski związał MOP z komendantem Okręgu Poznańskiego NOW por. M. Kwiatkowskim („Konrad”). MOP lawirowała między AK i NSZ. W strukturach organizacyjnych używano przedwojennych nazw obozu narodowego, np. pion dywersyjny występował pod nazwą Straż Porządkowa. MOP skupiała kilkudziesięciu członków. Latem 1943 została zinfiltrowana przez agentów Gestapo, a następnie rozproszona. W. Wawrzyniak uznawany był przez AK za prowokatora, choć po aresztowaniu przeszedł ciężkie śledztwo i zginął. MOP używała też nazwy Miejskowa Organizacja Niepodległościowa.

FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego.

Marian Woźniak

Mielcarek Bogumił

(1922 - 1942) ps. „Zaxy”, harcerz, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 27 IV w Poznaniu, s. Alfonsa i Marii z d. Deręgowska. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do Gimn. i Liceum św. Marii Magdaleny w Poznaniu, gdzie do wybuchu wojny 1939 ukończył 4 klasy. Czł. 15 PDH i absolwent kursu PW I stopnia. Na przełomie wiosny i lata 1940 zaprzysiężony do WOW przez Juliana Bojarskiego. Zajmował się kolportowaniem pisma „Czuwajmy”. Aresztowany przez Gestapo 22 VIII 1940 na skutek dekonspiracji WOZZ. Więziony w Forcie VII, we Wronkach, Berlinie-Spandau. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie skazany na 8 lat obostrzonego obozu karnego. Więziony w KL Mauthausen-Gusen, gdzie został zamęczony 31 XII 1942.

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; FAK-V/249, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Mielcarek Paweł

(1916 -) ps. „Jacek Szyrwa”, pchor. WP, ofic. AK, czł. SzSz.

Ur. 21 X w Miłosławiu pow. wrzeșiński, s. Romana i Witalisy z d. Giżewska. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do Państwowego Gimn. im. Henryka Sienkiewicza we Wrześni, gdzie w 1935 zdał egzamin dojrzałości. W I. 1935 - 36 ukończył Dyw. Kurs. Pchor. 17 DP w Gnieźnie i odbył ćwiczenia w 70 pp w Pleszewie, awansując do stopnia plut. pchor. W I. 1935 - 39 studiował w Akademii Stomatologicznej w Warszawie. W I. 1928 - 34 był czł. ZHP, a w I. 1937 - 39 działał w ZOR.

W 1939 zmobilizowany do Ośrodka Zapasowego 17 DP w Skierniewicach. Ewakuowany do Kowła, gdzie dostał się do niewoli sowieckiej wraz z Oddziałem „Szack”. Po wymianie jeńców z Niemcami przebywał do lutego 1941 w stalagu XII b we Frankental, skąd został zwolniony. Wrócił do Miłosławia. W kwietniu 1942 przez plut. pchor. Antoniego Gendka („Zenon”) zaprzysiężony do AK i mianowany komendantem Placówki Miłosław, ograniczonej do zawiązku sztabowego. W styczniu 1943 awansowany do stopnia ppor. AK. Wiosną 1943 zorganizował placówkę odbiorczą zrzutów lotniczych, która nie została włączona do planu realizacji. Utworzył komórkę wywiadowczą na stacji kolejowej Miłosław, opracowującą całodobowe informacje o transportach wojskowych. Latem 1943, po aresztowaniu A. Gendka przez Gestapo, przerzucono go do GG. Kontynuował działalność w Okręgu AK Warszawa-Miasto, a do lipca 1944 ukończył Wydział Lekarski na TUZZ w Warszawie. Brał udział w Powstaniu Warszawskim, po czym przebywał w niewoli. Do kraju wrócił w 1946, osiedlając się we Wrocławiu.

Odnaczony m.in.: Krzyżem AK, Medalem Wojska trzykrotnie, Krzyżem Kawalerskim OOP.

Żona Michalina z d. Bieda. Dzieci: Ewa, Jolanta, Magdalena.

FAK-V/313, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Mielczarek Stanisław

(1926 - 1996) ps. „Adamek”, żołnierz AK, podofic. WP, elektronik.

Ur. 28 X w Rzetni pow. kępiński, s. Franciszka i Magdaleny z d. Jerzyk. Szkołę powszechną ukończył w 1939 w Rzetni. Czł. ZHP od 1937. Zaprzysiężony do AK w październiku 1942 przez ojca Franciszka, dowódcę Placówki AK Gronowice. Do grudnia 1944 pełnił funkcję łącznika dowódcy Podobwołu AK w Namysłowie (Samodzielny Obwód „Reduta”). Brał udział w drobnym sabotażu i zbierał informacje wywiadowcze. Kolportował biuletyny radiowe i gazetki wydawane przez Obwód Kępno, a następnie przez Samodzielny Obwód „Reduta”. Oficjalnie był zatrudniony jako woźnica w niemieckim majątku w Gronowicach. W ramach funkcji łącznika jeździł także do Sycowa i Kępna. Po aresztowaniach w zimie 1944 ukrywał się. Korzystając z rozkazu o rozwiązaniu AK z 19 I 1945, przerwał działalność.

W I. 1947 - 49 odbył zasadniczą służbę wojskową, otrzymując stopień kpr. W 1952 ukończył w Katowicach Technikum Łączności i przeniósł się do Poznania. Pracował do emerytury w 1994 w Poznańskich Zakładach Elektronicznych. Czł. org. kombatanckich. W 1990 jako czł. FAK przeprowadził szczegółowe badania cząstkowe konspiracji Samodzielnego Obwołu „Reduta”, w tym wszystkie weryfikacje osobowe w aktach USC 40 urzędów lokalnych w Kępnie, Ostrzeszowie, Sycowie, Namysłowie i w Oleśnicy. Zmarł w Poznaniu 15 I 1996 po ciężkiej chorobie.

Odnznaczony m.in.: Krzyżem AK i Medalem Wojska trzykrotnie.

Żona Stefania. Dzieci: Grażyna, Mariusz.

FAK-V/196, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Miękus Jan

(1911 - 1944) ps. „Mariusz”, czł. TOH, SzSz i AK, nauczyciel.

Ur. 11 VII w Nieżychowie pow. wyrzycki, s. Stanisława, kamerdynera i Felicji z d. Chruszczyńska. W 1914 wraz z rodziną przeniósł się do Obornik, gdzie uczęszczał do

szkoły powszechnej i wydziałowej. W 1933 ukończył Państwowe Seminarium Nauczycielskie w Czarnkowie. Od 1933 był nauczycielem w Parkowie, a od 1936 w Obornikach. Czł. ZHP od 1925, początkowo w Obornikach, a następnie w Czarnkowie i ponownie w Obornikach. W I. 1930 - 33 zastępca komendanta Hufca ZHP w Czarnkowie, od 1934 phm, w 1938 hm. W I. 1935 - 38 uczestnik i komendant kursów żeglarskich ZHP w Kiekrzu, gdzie poznał phm Czesława Surmę („Korzeniowski”).

W 1939 zmobilizowany do Batalionu ON „Oborniki” w stopniu strzelca z cenzusem. Walczył nad Bzurą, gdzie batalion został rozbity. Do Obornik wrócił w końcu września 1939 i przez Urząd Pracy (*Arbeitsamt*) został zatrudniony jako kierowca w skupie bydła. W listopadzie 1939 włączył się do TOH kierowanej przez phm Bolesława Skotarczaka („Samotny”), a w kwietniu 1940 nawiązał kontakt z Komendą Chorągwi Wielkopolskiej SzSz (Ul „Przemysław”), skąd otrzymał nominację na komendanta Hufca SzSz w Obornikach. 18 X 1942 aresztowany przez Gestapo w sprawie związanej z ucieczką phm Brunona Galuby („Benon”); po trzymiesięcznym śledztwie zwolniony. Nadal pełnił funkcję komendanta Hufca SzSz. Od grudnia 1942, na mocy porozumienia zawartego między szefem Wydziału Organizacyjnego Okręgu Poznańskiego AK a komendantem Chorągwi Wielkopolskiej SzSz, został włączony do sztabu Komendy Miasta AK Oborniki, nie zrywając kontaktów i pełnienia funkcji w SzSz. W lutym 1943 przeniósł się wraz z rodziną do Bolechowa pow. poznański i pracował jako kierowca na poligonie wojskowym w Biedrusku. Aresztowany przez Gestapo 16 VI 1943. Więziony w Domu Żołnierza i w Forcie VII. 17 II 1944 wywieziony z Fortu VII w grupie instruktorów harcerskich i ślad po nim zaginął.

Żona Gertruda z d. Leśniak. Dzieci: Szymon, Ewa.

FAK-I/13, Szare Szeregi; Państwowe Muzeum Gross-Rosen, kartoteka nr 3208/Dp-A oparta na relacji; USC Oborniki, Akt małżeństwa nr 16/1937; Zbiory prywatne Romana Gierki w Obornikach Wlkp.

Marian Woźniak

Mirochna Stefan Julian

(1903 - 1943) ps. „Kawka”, „Kawa”, gwardian klasztoru oo. Franciszkanów w Kaliszu, działacz OJN i NOB.

Ur. 31 VIII w Bochni, s. Wojciecha i Marii z d. Kawa. Naukę gimnazjalną pobierał najpierw w Bochni, a od 20 X 1918 u oo. franciszkanów w Krakowie. Jako czł. tego zakonu otrzymał święcenia kapłańskie w Krakowie 6 VII 1926. W chwili wybuchu wojny był gwardianem w klasztorze oo. Franciszkanów w Kaliszu. Związany z przedwojennym SN, po wybuchu wojny ściśle współpracował z jego konspiracyjnymi strukturami w Poznaniu i Warszawie. W Kaliszu należał do ścisłego kierownictwa OJN, obok Antoniego Strzelczyka („Kazik”). Wykorzystując swoją pozycję, stworzył w klasztorze oo. Franciszkanów w Kaliszu punkt kontaktowy przetrzutu do GG osób zagrożonych aresztowaniem z terenu Kalisza i okolic. Był inicjatorem rozmów pomiędzy komendantem NOB w Poznaniu A. Wolniewiczem a kierownictwem OJN w Kaliszu celem połączenia organizacji. Jednocześnie utrzymywał bliskie kontakty z insp. rej. ZWZ w Kaliszu por. Emilem Sztarkiem („Mocny”). Był wówczas zwolennikiem połączenia wszystkich organizacji konspiracyjnych. W tych poglądach różnił się od A. Wolniewicza, który opowiadał się za jednolitym frontem organizacji narodowych. Z początkiem grudnia 1940 M. objął w kierownictwie NOB w Poznaniu funkcję szefa wydziału opieki społecznej, przyjął wówczas ps. „Kawka”. Był współorganizatorem rozmów pomiędzy NOB w Poznaniu a kierownictwem Wojennego Zarządu Głównego SN w Warszawie, planowanych na 5 XII 1940. W tym czasie został zdekonspirowany przez Gestapo wspólnie z najbliższymi współpracownikami A. Wolniewicza. Zdołał jednak uniknąć aresztowania i ukrywał się w Kaliszu, a następnie w Warszawie. W styczniu 1941 drogą korespondencyjną, na podstawie pełnomocnictwa Wojennego Zarządu Głównego SN (Mieczysława Trajdosa), podjął się odbudowy struktur NOB w Wielkopolsce. Wykorzystał przy tym swój wcześniejszy kontakt z adwokatem Hieronimem Szybownicem i łącznikiem A. Wolniewicza Albinem Smolanowiczem. Akcja ta

nie dała pożądaných wyników, gdyż A. Smolanowicz został aresztowany z grupą najbliższych współpracowników 12 III 1941. Wówczas M. podjął próbę odbudowy organizacji pod kierownictwem H. Szybowicza i jego łącznika ppor. Franciszka Smolarka („Zbych”). Działania te przerwało 4 XI 1941 aresztowanie przez Gestapo H. Szybowicza i jego współpracowników. M. ponownie udało się uniknąć aresztowania. W toku prowadzonego przez Gestapo śledztwa w Poznaniu został zdekonspirowany system łączności pomiędzy nim a kierownictwem SN w Poznaniu. Uzyskane informacje wykorzystano do przygotowania prowokacji dla jego ujęcia. Aresztowany 21 XI 1941 w kawiarni Leżańskiego w Warszawie. Po przewiezieniu do Poznania więziony był w Domu Żołnierza i poddany brutalnemu śledztwu. Odmawiał wszelkich zeznań. W ciężkim stanie został przewieziony do szpitala miejskiego, gdzie leczono go ok. 3 miesiące pod ścisłym dozorem policyjnym. Po podleczeniu ponownie był przesłuchiwany w Forcie VII w celu wymuszenia zeznań. Zginął według prawdopodobnej wersji w 1943 podczas przesłuchań.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 395.

*Antoni Kut
Marian Woźniak*

Misiek Ignacy

(1898 - 1945) ps. „Misiura”, „Gustaw”, powstaniec wielkopolski, podofic. zaw. WP, ppor. c.w. AK.

Ur. 30 VII w Topoli Małej pod Ostrowem Wlkp., s. Wojciecha, rolnika i Józefy z d. Jędraszczak. Po ukończeniu szkoły powszechnej zapisał się do Szkoły Muzycznej w Poznaniu. W 1918 powołany do armii niemieckiej walczył we Francji. W czasie urlopu w Ostrowie Wlkp. zdezerterował do oddziałów Powstania Wielkopolskiego. Wraz z 12 pswłkp (70 pp) walczył w wojnie polsko-bolszewickiej. W 1934 był szefem magazynów 70 pp.

W 1939 kierował ewakuacją rezerw 70 pp. Brał udział w walkach w Puszczy Kampinoskiej i w obronie Warszawy. Ranny

w Wawrze. Zbiegł z transportu ewakuacyjnego i ukrywał się w Topoli Małej. 31 XII 1939 nawiązał kontakt z podoficerami 70 pp. 9 XI 1940 zaprzysiężony do ZWZ przez ppor. c.w. Albina Glapę („Hubert”). Kierował placówką wywiadowczą „Aluminium” w Obwodzie Ostrów Wlkp., obejmującą swoim zasięgiem gminę Przygodzice. Działal też na rzecz Obwodu ZWZ Kępno. W 1942 organizował „oś wywiadowczą” Okręgu Poznańskiego w kierunku Wrocławia (przez Kępno, Oleśnicę) oraz placówkę wywiadowczą w rejonie Inowrocławia, wykorzystując do tego celu kierownicę Stanisława Dylaka. 25 VII 1943 awansował do stopnia st. sierż. AK. Był organizatorem grupy wywiadowczej, działającej w mleczarni w Ostrowie Wlkp. Jesienią 1943 brał udział w transporcie broni z Pleszewa do leśniczówki w Szczygliczce. W tym samym okresie objął funkcję komendanta Placówki AK Przygodzice z siedzibą w Topoli Małej. Jego zastępcą był plut. Władysław Mucha („Antek”). Nadal działał w służbach wywiadowczych, utrzymując kontakty z Edmundem Natherem („Schmidt”) ze sztabu Obwodu Ostrów Wlkp. Aresztowany przez Gestapo 6 XI 1944 w Raszkwie, skąd po przesłuchaniu został przewieziony do Radogoszcza. 15 I 1945 miał być sądzony przez Policyjny Sąd Doraźny (*Polizeistandgericht*) w Łodzi. Nocą 17/18 I 1945 zginął w pożarze obozu w Radogoszczu. Sądownie uznany za zmarłego 9 V 1945.

Odnaczony: Medalem za Wojnę 1918 - 1921, Medalem Niepodległości, Krzyżem Walecznych i Brązowym Krzyżem Zasługi z Mieczami – pośmiertnie.

Żona Maria z d. Grzegorzowska. Dzieci: Ludwik, Jan, Aleksandra, Kazimierz, Bogumiła, Józef, Jadwiga, Kazimiera.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Ludwik Misiek

Misiek Ludwik

(1926 -) ps. „Robert”, podofic. AK, ppor. rez. WP, inżynier.

Ur. 12 VIII w Pleszewie, s. Ignacego i Marii z d. Grzegorzowska. Do szkoły powszechnej uczęszczał w Pleszewie, a następ-

nie do gimn. w Ostrowie Wlkp. W 1939 ewakuował się z rodziną do Komarna pow. rudecki. W maju 1940 w ramach wymiany jeńców i ludności cywilnej przekazany przez NKWD stronie niemieckiej. Od maja 1940 zamieszkał z rodziną w Topoli Małej pow. ostrowski. Włączony do ZWZ przez ojca Ignacego („Gustaw”) w początkach 1941. Zajmował się ubezpieczeniem Placówki Przygodzice, przerzutami materiałów konspiracyjnych w obrębie IR Ostrów Wlkp. i pełnił funkcję łącznika. Zaprzysiężony do AK 9 X 1942 przez ojca i po przeszkoleniu awansowany do stopnia kpr. rez. AK. W I. 1943 - 44 przydzielony do plutonu Kedywu w Ośrodku Ostrów Wlkp. 6 XI 1944 aresztowany przez Gestapo z Kalisza. Po przesłuchaniach zwolniony. Po mobilizacji 20 I 1945 podlegał dowódcy kompanii Kedywu „Lech”. Brał udział w zabezpieczeniu Ostrowa Wlkp. od strony południowej. Po zajęciu miasta przez wojska sowieckie nie ujawnił się, a do 20 VIII 1945 działał w WSGO „Warta” w ramach OP „Szary”.

W 1948 po zdaniu egzaminu dojrzałości studiował w Wyższej Szkole Inżynierskiej w Poznaniu, uzyskując magisterium w 1952. W I. 1948 - 56 represjonowany przez UB. Do 1977 pracował w biurach projektów w Poznaniu, a w I. 1977 - 80 był urbanistą w Libii. Pilot sportowy. Od 1986 na emeryturze.

Odnaczony: Krzyżem Kawalerskim OOP, Krzyżem AK, Krzyżem Partyzanckim, Brązowym Krzyżem Zasługi z Mieczami.

Żona Halina z d. Grzesiek. Dzieci: Wojciech, Katarzyna.

FAK-V/60, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Misiorna Pelagia

(1919 -) ps. „Pela”, czł. PWK, żołnierz AK.

Ur. 8 II w Recklinghausen (Niemcy), c. Ignacego i Jadwigi z d. Ponitka. Szkołę powszechną ukończyła w Niemczech. Od 1933 była uczennicą Liceum Raciborskiego w Tarnowskich Górach, posiadając obywatelstwo niemieckie. Od października 1939

pracowała w Poznaniu jako maszynistka w Biurze Hipotecznym. Wiosną 1941 zaprzysiężona do ZWZ przez Elżbietę Zawacką („Zo”), początkowo do łączności zagranicznej („Zagroda”), a następnie do wywiadu. Brała udział w budowaniu struktur organizacyjnych ZWZ-AK, opartych na dawnych uczennicach Gimn. Raciborskiego. Organizowała m.in. lokal konspiracyjny „Zagrody” w Berlinie, prowadzony przez Stefanię Horst i Dominika Ochendalę. Wiosną 1942 przeniesiona do Ekspozytury Wywiadowczej WSK w Poznaniu. Wykonywała liczne zadania wywiadowcze zlecane przez Mariannę Marszałkowską („Ruta Wagner”). W szczególności opracowywała i szyfrowała raporty wywiadowcze. Aresztowana przez Gestapo w Poznaniu 6 V 1943. Po śledztwie w Domu Żołnierza więziona w Berlinie, a następnie w Lipsku. Śledztwo nie zostało zakończone do końca wojny. 19 IV 1945 została uwolniona przez wojska amerykańskie.

W 1945 wróciła do kraju. W 1974 zdała egzamin dojrzałości. Była tłumaczką w Centrali Handlu Zagranicznego „Ciech” w Warszawie; od 1981 na emeryturze.

W 1947 wyszła za mąż za Zygmunta Fita. Dzieci: Wiktor, Elżbieta.

FAK-1/7, Wojskowa Służba Kobiet.

Marian Woźniak

Mizera Zbigniew

(1920 - 1943), wywiadowca OW ZJ, uczeń gimn.

Ur. 16 VII w Poznaniu. Do OW ZJ zaprzysiężony latem 1941 przez Włodzimierza Stepczyńskiego. Fotolaborant w Firmie *Foto Stewner*. Dla potrzeb organizacji wykonywał dodatkowe odbitki z filmów zlecanych przez wojskowych i policjantów. Kopiował na mikrofilmach raporty wywiadowcze. Aresztowany przez Gestapo w Poznaniu 18 VIII 1942. Wyrokiem Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) w Berlinie 10 XII 1942 skazany na karę śmierci. Wyrok wykonano 27 I 1943 w więzieniu Brandenburg/Havel-Görden.

FAK-1/6, Organizacje Obozu Narodowego.

Marian Woźniak

„Młot”

Organizacja lewicowa o charakterze klubu dyskusyjnego, założona w listopadzie 1942 w Warsztatach Kolejowych w Poznaniu przez czł. KPP Pawła Zbitkowskiego. Liczyła kilkunastu członków. Do stycznia 1945 odbyto kilka zebrań dyskusyjnych oraz wydano ulotkę o charakterze dywersyjnym, którą miano wysłać jako ostrzeżenie do miejscowych Niemców, czł. NSDAP i policji. W styczniu i lutym 1945 członkowie organizacji zgłaszali się do dyspozycji NKWD w Poznaniu. Według P. Zbitkowskiego grupa oddała się następnie do dyspozycji wysłanników Rządu Tymczasowego i uległa rozwiązaniu.

Cz. Łuczak: *Dzień po dniu w okupowanym Poznaniu*. Poznań 1989.

Marian Woźniak

Młynarz Józef

(1916 - 1990) ps. „Farys”, podofic. żandarmerii, ppor. c.w. AK.

Ur. 9 III w Orpiszewie pow. krotoszyński, s. Andrzeja i Franciszki z d. Kaczor. Uczęszczał do gimn. w Krotoszynie do 1937. W I. 1938 - 39 odbył służbę wojskową w Centrum Wyszkożenia Żandarmerii w Grudziądzu. Brał udział w wojnie 1939. W konspiracji od kwietnia 1941, początkowo w kontaktach z POZ w Łodzi. Od kwietnia 1942 zaprzysiężony przez ppor. T. Kępę do AK w Okręgu Poznańskim. Mianowany zastępcą komendanta Placówki Syców z siedzibą w Dziadowej Kłodzie. Organizował placówki AK w Dziadowej Kłodzie, Gronowicach, Trębaczowie i w Międzyborzu (do 1939 obszar Rzeszy). W marcu 1943 mianowany ppor. c.w., komendantem Podobwołu Syców i organizowanego tam Batalionu AK „Giewont”. Aresztowany przez Gestapo 14 VII 1944 (według innych źródeł 24 VII). Więziony we Wrocławiu, Gross-Rosen, a następnie w Mittelbau-Dora-Nordhausen. Wojnę przeżył. Zmarł 2 VI 1990 w Dziadowej Kłodzie i tam został pochowany.

Odnaczone: Krzyżem Oficerskim i Kawalerskim OOP, Krzyżem Partyzanckim, Krzyżem AK i Medalem Wojska 4-krotnie.

FAK-I/1g, Samodzielny Obwód „Reduta”.

Marian Woźniak

Młyńska – więzienie w Poznaniu

Więzienie przy ul. Młyńskiej w Poznaniu władze hitlerowskie uruchomiły od początku okupacji. Podlegało ono Ministerstwu Sprawiedliwości Rzeszy, a bezpośrednio kontrolował je prokurator generalny. Zmieniało swoją nazwę. Początkowo nazywało się więzieniem policyjnym (*Polizeigefängnis*) albo tylko więzieniem (*Gefängnis*). W 1941 stało się ono więzieniem śledczym (*Untersuchungshaftanstalt*). Z kolei w 1943 pojawiła się nazwa więzienia podstawowego (*Stammlager*). W więzieniu jednorazowo przebywało ok. 800 osób. Każdego dnia przybywało i ubywało od kilkudziesięciu do 150 więźniów. Były tu dwa oddziały: jeden dla mężczyzn, drugi dla kobiet.

Na czele więzienia stał kierownik (*Leiter*), zwany też naczelnikiem (*Vorstand*). Personel więzienny w 1944 liczył 100 osób, składających się z inspektorów, 1 głównych wachmistrzów (1 *Hauptwachmeister*), głównych wachmistrzów (*Hauptwachmeister*), starszych wachmistrzów (*Oberwachmeister*) i dozorców (*Hilfsaufseher*), a także sanitariusza, tłumacza, urzędnika szpitalnego i lekarza więziennego. Personel składał się w znacznej liczbie z miejscowych Niemców, szczególnie bezwzględnych w traktowaniu więźniów. Przepisy w stosunku do więźniów były wyjątkowo surowe. Więźniowie zmuszani byli do pracy na potrzeby gospodarki wojennej. Zatrudniano ich również poza więzieniem, w przedsiębiorstwach na terenie miasta oraz w majątkach więziennych w okolicy Poznania.

W poznańskim więzieniu wykonywane były wyroki śmierci za pomocą gilotyny i szubienic. Dziennie wykonywano niekiedy kilka lub kilkanaście wyroków. Według ksiąg

Urzędu Stanu Cywilnego w Poznaniu stracono 1 572 więźniów, poza tym zmarło w więzieniu 67 osób. Ginęli przede wszystkim członkowie ruchu niepodległościowego.

20 I 1945 więźniów z ul. Młyńskiej w liczbie 821 ewakuowano, pędząc pieszo w kierunku Cottbus do Königsvarthy i Grossenhain koło Drezna. Liczni więźniowie zginęli w tej wędrówce.

APP, Akta więzienia śledczego w Poznaniu 1939 - 1945; M. Olszewski: *Straty i martyrologia ludności polskiej w Poznaniu 1939 - 1945*. Poznań 1973, s. 170 - 209.

Stanisław Nawrocki

Mniejszości narodowe i grupy etniczne a konspiracja wielkopolska

Hasło obejmuje zarówno mniejszości narodowe i grupy etniczne mieszkające przed wojną w Wielkopolsce, jak i ludność, którą okupant zaliczał do cudzoziemców (*Ausländer*) bądź do bezpaństwowców (*Staatenlose*). W przedwojennej Wielkopolsce do mniejszości zaliczano Cyganów, Litwinów, Żydów i wychodźców z obszaru ZSRR (Białorusinów, Rosjan, Gruzinów, Ukraińców). Kilkadziesiąt osób liczyła w Poznaniu kolonia włoska, zorganizowana w Towarzystwie Kulturalnym Włoskim. Wśród bezpaństwowców występowały kilkuosobowe rodziny pochodzenia anglosaskiego i skandynawskiego.

Do 1938 Gmina Żydowska w Poznaniu należała do najmniejszych w miastach wojewódzkich. W 1939 liczyła około 2 tys. osób. W skali województwa sytuacja kształtowała się odmiennie. Po reorganizacji administracji w 1938 w województwie mieszkało 55 641 Żydów, co stanowiło 2,2% całej populacji. Najliczniejsze skupiska Żydów występowały w Kaliszu, Koninie i Turku. Sytuacja Żydów od początku okupacji niemieckiej uległa diametralnej zmianie. Naziści z całą bezwzględnością realizowali plany ich biologicznej eksterminacji. Już we wrześniu 1939 zlikwidowano skupiska Żydów w podpoznańskich gminach. Część mężczyzn rozstrzelano w Forcie VII. Kobiety i dzieci wywieziono w rejon

Kalisza (getto w Koźmińcu). Utworzono getta w Łodzi, Koninie i Turku. W grudniu 1939 przez obóz wysiedleńczy przy ul. Głównej w Poznaniu wysłano pierwszy transport poznańskich Żydów do GG (868 osób). W styczniu 1940 wyszły jeszcze dwa transporty. Żydzi byli poddawani różnorodnej dyskryminacji. Kolejne etapy eksterminacji Żydów były bacznie obserwowane przez konspirację wielkopolską. Wyprowadzono wniosek, że podobny los spotka Polaków. Ludność polska współczuła losowi Żydów i niosła jej pomoc w ramach skromnych możliwości. Nie baczono na to, iż każdy taki krok był zagrożony drakońskimi karami. Organizowano Żydom dokumenty legalizacyjne, zbierano żywność i ułatwiano im przetrwanie do GG. Główna Delegatura Rządu RP w Poznaniu informowała Rząd RP o faktach ludobójstwa Żydów i ich losie. W 1941 przekazano m.in. informacje o utworzeniu na Stadionie Miejskim w Poznaniu obozu pracy dla Żydów (*Arbeitsjudenlager-Station*), któremu podlegało 8 podobozów zorganizowanych na obrzeżach miasta. Znajdowali się w nich głównie Żydzi z okolic Łodzi. W końcu 1941 kolejny raport przekazywał wiadomość o utworzeniu obozu zagłady Żydów w Chełmnie nad Nerem. Ostatnim miejscem pobytu Żydów w Kraju Warty było getto w Łodzi, które zlikwidowano w sierpniu 1944. Tym samym cała populacja Żydów w Wielkopolsce została ludobójczo zniszczona. Brak jest przekazów, by ludność żydowska uczestniczyła w wielkopolskiej konspiracji bądź by ją wspomagala finansowo.

Cyganie nie odegrali w konspiracji żadnej roli. Przed wybuchem wojny ich populację szacowano na 700 osób, bez stałego miejsca zamieszkania. Wyszli oni już w pierwszych tygodniach okupacji. W większości zostali skierowani do obozów koncentracyjnych.

Z grup etnicznych wywodzących się z obszaru ZSRR oraz z Litwy mieszkalo w Wielkopolsce ok. 700 osób. Białorusini, Gruzini i Ukraińcy pochodzili głównie z formacji białogwaryjskich z czasów rewolucji bolszewickiej. Traktowano ich przed wojną

jako azylantów. Większość zrzeszona była w Organizacji „Białych Rosjan”, która posiadała swoje ogniska także w III Rzeszy. Niemcy uznawali tę Organizację od początku okupacji. Jej zarząd w Poznaniu podporządkowany był centrali w Berlinie. Obok uchodźców politycznych z czasów rewolucji bolszewickiej pozostała też w Wielkopolsce część żołnierzy z kresów wschodnich, którzy w wielkopolskich pułkach odbywali zasadniczą służbę wojskową, oraz kontraktowi podoficerowie i oficerowie tych narodowości. Większość z nich została po kampanii wrześniowej zwolniona z obozów jenieckich po podpisaniu aktu lojalności wobec III Rzeszy i zobowiązaniu przynależności do proniemieckich organizacji. Z tego środowiska wywodziło się kilku żołnierzy konspiracji wielkopolskiej np.: rtm. Włodzimierz Objazow, mjr Michał Kwaliaszwili, mjr Witalis Ugrechalidze, a z podoficerów st. sierż. Wacław (Wasilij) Ławrentjew.

Najmniej znana jest postawa Ukraińców, którzy mieli przed wojną w Poznaniu kilka organizacji. Brak jest przekazów, by utrzymywali kontakty z konspiracją wielkopolską. Wiadomo jednak, że środowisko to było penetrowane przez NKWD. Nieliczni Ukraińcy brali udział w 1945 w tworzeniu agend tzw. Polski Lubelskiej.

Z kolonii włoskiej znaczny udział w konspiracji wielkopolskiej miała Halina Cimino (zob. biogram).

Pewną rolę w konspiracji wielkopolskiej odegrały kontakty z przebywającymi w Poznaniu żołnierzami włoskimi, węgierskimi, a głównie z jeńcami angielskimi. W 1941 powstała w Poznaniu pierwsza w okupowanym kraju komórka opieki nad jeńcami angielskimi („Dorsze”). Od żołnierzy włoskich i węgierskich kupowano broń. W działaniach wywiadu korzystano w początkach okupacji z pośrednictwa Szwedów, jednak szczegółowych informacji brak. W konspiracji wielkopolskiej brało udział 2 obywateli USA.

Mniejszości narodowe i grupy etniczne odegrały marginalną rolę w konspiracji wielkopolskiej, choć były przedmiotem jej zainteresowania.

FAK-V/220, Akta osobowe Haliny Cimino; IPMS i SPP Londyn, Problematyka żydowska; Relacja Michała Kwaliaszwili w zbiorach Zenona Szymankiewicza w Poznaniu; Cz. Łuczak: „Kraj Warty” 1939-1945. Poznań 1972; E. Serwański: *Obóz zagłady Żydów w Chełmnie nad Nerem*. Poznań 1964.

Marian Woźniak

Mocek Czesław

(1917 - 1945) ps. „Spirytus”, „Kordzik”, n.o. Czesław Turowski, Tadeusz Tyrakowski, pchor. rez. WP, ofic. AK.

Ur. 2 VI w Koźmińcu pow. krotoszyński, s. Stanisława i Franciszki z d. Komorniczak. Ukończył szkołę powszechną i w 1937 Państwowe Seminarium Nauczycielskie w Krotoszynie. Po Dyw. Kursie Pchor. 25 DP w 1938 odbył ćwiczenia w 70 pp w Pleszewie. W I. 1937 - 39 był nauczycielem w Borzęcizkach pow. krotoszyński. Jednocześnie działał w PZZ, organizując w 1939 wiece antyhitlerowskie.

25 VIII 1939 powołany do 70 pp. Brał udział w walkach nad Bzurą, a następnie w Grupie Operacyjnej „Polesie” gen. Franciszka Kleeberga walczył pod Kockiem. Przed internowaniem zbiegł i ukrywał się w okolicach Ligoty i Korytnicy w pow. ostrowskim. W marcu 1940 zaprzysiężony do ZWZ przez por. Janusza Podlewskiego. Od 3 III 1942 przeniesiony służbowo do Obwodu AK Ostrowów Wlkp. z zadaniem zorganizowania malego oddziału bojowego. W 1943 pełnił obowiązki szefa BIP Okręgu Poznańskiego AK. W 1944 był redaktorem pisma „Armia Krajowa” i jednocześnie dowodził OP „Spirytus”, który kwaterował w lasach korytnickich. Prowadzono tam szkolenia żołnierzy Kedywu.

W styczniu 1945 organizował działania patrolowo-policyjne w rejonie Raszkowa, a następnie przeniósł się do Poznania i podjął studia na UP. Przez kpt. Jana Kołodzieja („Drwal”, „Duczmal”) został zaprzysiężony do WSGO „Warta”. W stopniu ppor. został mianowany szefem dywersji w pow. kępińskim, a następnie awansowany do stopnia por. Wykonując zadanie rozformowania samowolnego oddziału leśnego plut. Francisz-

ka Olszówki („Otto”) w pow. kępińskim, popadł w konflikt w następstwie nieuzasadnionego podejrzenia o współpracę z UB. Zginął od kuli bratobójczej 21 VIII 1945 w Ligocie pod Raszkowem. Istnieją dwie wersje jego śmierci. Według jednej został rozstrzelany przez pracownika PUBP w Ostrowie Wlkp., według drugiej zastrzeliła go bojówka F. Olszówki.

Żona Władysława z d. Błaszczki, s. Czesław.

FAK-V/403, Akta osobowe; USC Dobrzyca, Akt urodzenia nr 38/1917; USC Raszków, Akt zgonu nr 40/1945.

Marian Woźniak

Mocek Wojciech

(1903 - 1958) ps. „Ostrowski”, czł. SL, BCh, PSL.

Ur. 8 VI w Skalmierzycach pod Ostrowem Wlkp., s. Tomasz i Weroniki z d. Grzęda. Szkołę powszechną ukończył w Psarach, a następnie w 1924 szkołę rolniczą w Odolanowie. Od tego czasu rozpoczął działalność społeczno-gospodarczą i polityczną, pracując równocześnie w gospodarstwie rodziców. Ponad 18 lat był prezesem Towarzystwa Śpiewaczego „Lutnia” w Biskupicach Ołobocznych. Na przelomie 1926/27 współorganizator WZMW w pow. ostrowskim i wieloletni prezes powiatowy. Działal w PSL „Piast” w Biskupicach Ołobocznych, był sekretarzem i prezesem Zarządu Powiatowego PSL „Piast” w Ostrowie. W 1930 jako zwolennik W. Witosy i Centrolewu więziony pół roku w Ostrowie.

W czasie okupacji zaprzysiężony przez Michała Jagłę do BCh i mianowany komendantem powiatowym Ostrowa Wlkp. Udzielał schronienia osobom poszukiwanym przez Gestapo. Po wojnie działacz SL i PSL w powiecie i województwie, radny Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu, czł. Krajowej Rady PSL. W I. 1930 - 39 i 1945 - 1958 był sołtysem w Bilczewie i organizatorem pomocy dla chłopów w powiecie. Zmarł 16 II 1958 w Bilczewie.

Zbiory własne autora w Tarnowie Podgórnym.

Stanisław Zbiński

Monka Zenon Zygmunt

(1919 - 1942) czł. ZHP i NOB, zegarmistrz.

Ur. 9 X w Pobiedziskach pow. poznański. Mieszkaniec Swarzędza pow. poznański. Kolporter gazetki „Polska Narodowa”. Aresztowany w styczniu 1941. Skazany wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 5 IV 1942 na 6 lat obozu karnego. Zginął w KL Mauthausen-Gusen w listopadzie 1942.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 5/42; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego.

Marian Woźniak

Moskwa Józef

(1918 - 1942), czł. TPO CL, robotnik.

Ur. 3 IX w Schmutelfeld pod Wernigerode (Niemcy). W 1919 wraz z rodziną przeniósł się do Gostynia. Po ukończeniu szkoły powszechnej terminował w zawodzie szklarza w Hucie Szkla Gostyń-Piaski. W 1938 powołany do służby wojskowej. Brał udział w wojnie 1939, po czym powrócił do Gostynia na dawne miejsce pracy. Za przysiężony do TPO CL przez Mariana Marciniaka. Latem 1940 zobowiązany do przygotowania konspiracyjnej produkcji materiałów wybuchowych. Uczestniczył w szkoleniach i odprawach sztabu organizacji. Aresztowany przez Gestapo w Gostyniu 12 IV 1941. Więziony w aresztach policyjnych w Gostyniu, Lesznie i Rawiczu. Po ciężkim śledztwie, które prowadziło w Rawiczu Gestapo z Leszna, osadzony w więzieniu w Zwickau. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Zwickau 13 V 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 23 VI 1942 w więzieniu w Dreźnie.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 59/42; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; Zbiory prywatne Jerzego Zielonki w Kościanie.

Marian Woźniak

Motała Mieczysław

(1918 - 1942) ps. „Rogał”, czł. NOB, czeladnik piekarski.

Ur. 3 XI w Chalinie pow. bydgoski. Następnie wraz z rodzicami przeprowadził się do Kościana, gdzie w 1930 ukończył szkołę powszechną i rozpoczął naukę w gimn., którego nie skończył. Terminował do 1939 w zawodzie piekarza w Poznaniu. W WP nie służył. W marcu 1940 włączony do NOB przez sierż. Franciszka Andersza („Jastrząb”). Po zaprzysiężeniu mianowany komendantem sekcji organizacyjnej na Wildzie. W jego mieszkaniu zorganizowano lokal kontaktowy Obwodu NOB Wilda. Aresztowany 27 I 1940 i osadzony w Domu Żołnierza, w Forcie VII i w więzieniu w Pile. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 14 X 1942 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu 9 XI 1942.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 618; FAK-I/6 Organizacje Obozu Narodowego; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Poznań, Akt zgonu P-4606/1942.

Marian Woźniak

Motyliński Marian

(1915 - 1942) ps. „Ryś”, czł. NOB, technik.

Ur. 17 VII w Poznaniu. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał 4 lata do gimn., którego jednak nie skończył. Rozpoczął naukę w szkole misyjnej, ale wkrótce ją przerwał. Następnie terminował w zawodzie kupca. W 1936 jako ekstern zdał egzamin dojrzałości. Jesienią 1940 zaprzysiężony do NOB i skierowany do Wydziału Propagandy NOB w Obwodzie Wilda. Jednocześnie prowadził tajną bibliotekę NOB, a doraźnie zajmował się zbieraniem informacji o Polakach kolaborujących z Niemcami. Aresztowany 5 I 1940 i osadzony w Forcie VII. Po wydaniu przez prokuratora nakazu aresztowania 29 IV 1941 więziony w Pile, potem przewieziony do więzienia we Wrocławiu. Skazany wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu

(OLG) na sesji we Wrocławiu 8 VI 1942 na karę śmierci. Stracony 15 VII 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 36/42; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Mrozek Alojzy

(1903-1945) ps. „Pierun”, podofic. Straży Granicznej i AK.

Ur. 20 VI w Kochcicach pow. lubliniecki, s. Ignacego i Franciszki z d. Drost. W 1924 wstąpił ochotniczo do 74 pp, gdzie w 1925 ukończył szkołę podofic. W 1928 został skierowany do Centralnej Szkoły Straży Granicznej w Warszawie (Góra Kalwaria). Jednocześnie dokształcał się w zakresie szkoły średniej, a następnie był studentem Powszechnego Uniwersytetu Korespondencyjnego w Warszawie. Do wybuchu wojny 1939 był strażnikiem granicznym w Jabłonnej pow. leszczyński.

W sierpniu 1939 zmobilizowany do Batalionu ON „Leszno”, z którym w ramach Wielkopolskiej Brygady ON odbył szlak bojowy w rejonie Kutna, Sochaczewa i Skiernewic. Po zwolnieniu z internowania osiedlił się we wsi Rojęczyn pow. leszczyński. Do 1942 uczestniczył w kolportowaniu pisma „Dla Ciebie Polsko”. W 1943 w ramach scalania WTOP z AK został zaprzysiężony przez ppor. c.w. Konrada Latanowicza („Adam”). Następnie po uzgodnieniu z szefem IR AK Leszno otrzymał nominację na dowódcę plutonu, który organizował Wawrzyn Pawelski. Aresztowany przez Gestapo w grudniu 1944. Po ciężkim śledztwie w Domu Żołnierza w Poznaniu zginął w nieznanych okolicznościach w Żabikowie w przededniu ewakuacji w styczniu 1945.

Żona Anna z d. Pluskała. Dzieci: Eleonora, Aleksandra, Ignacy, Henryk, Bogdan.

FAK-V/190, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Mrozowski Józef

(1892-1942) ps. „Dąb”, podofic. rez. WP, czł. NOB, szewc.

Ur. 29 II w Parzęczewie pow. kościański, s. Szymona i Konstancji z d. Primke. W 1907 ukończył szkołę ludową w Parzęczewie, po czym wyjechał do Poznania, gdzie terminował w zawodzie szewskim. W 1914 powołany do armii niemieckiej, walczył na froncie zachodnim. W 1920 wstąpił do armii gen. Józefa Hallera, z którą wrócił do kraju. W 1923 jako mistrz szewski otworzył w Poznaniu własny warsztat. Wstąpił do SN, następnie działał w OWP i ponownie w SN.

Na wojnę 1939 nie został zmobilizowany. W końcu listopada 1939 ustanowiony komendantem Obwodu NOB Poznań Dębiec przez plut. Nikodema Palasika. Powierzono mu 5 sekcji organizacyjnych, liczących 25 członków. W działalności koncentrował się na rozbudowie NOB, kolportowaniu jej tajnych pism oraz na organizowaniu opieki społecznej. Był zdecydowanym przeciwnikiem współpracy NOB z ZWZ, nawet po rozbiciu jej kierownictwa przez Gestapo. W działalności preferował bierny opór wobec okupanta i drobny sabotaż gospodarczy. Brał czynny udział w organizowaniu ogniw NOB w Luboniu, Żabikowie i w wioskach przyległych do Dębca. Aresztowany przez Gestapo w połowie marca 1941. Po ciężkim śledztwie w Domu Żołnierza i w Forcie VII został skazany na karę śmierci przez Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) 5 III 1942. Stracony 22 IV 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

Żona Kazimiera z d. Kaźmierczak, bezdzietni.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 45/42.

Marian Woźniak

Mucha Leon

(1920-1943) ps. „Szablon”, wywiadowca OW ZJ, urzędnik.

Ur. 25 II w Tulcach pow. średzki, s. Jana i Salomei z d. Michalak. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Tulcach uczęszczał

w l. 1934 - 39 do Gimn. im. Ignacego Paderewskiego w Poznaniu, gdzie zdał egzamin dojrzałości. Następnie podjął pracę w HCP jako urzędnik. Brał udział w Pogotowiu Wojennym PW. Po zajęciu Poznania przez Niemców ukrywał się, a następnie zajmował się kolportowaniem prasy podziemnej, nie będąc w żadnej organizacji konspiracyjnej. W 1941 skierowany przez Urząd Pracy (*Arbeitsamt*) do DWM (HCP), gdzie w Oddziale III przy ul. Strumykowej pracował jako ślusarz. Zaprzyszczony do OW ZJ przez Zbigniewa Mizere zajmował się wywiadem w DWM (HCP). Aresztowany 18 VIII 1942. Wyrokiem Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) w Berlinie 10 XII 1942 skazany na karę śmierci. Wyrok wykonano 27 I 1943 w więzieniu Brandenburg/Havel-Görden.

FAK-I/6, Organizacja Obozu Narodowego; USC Kleszczewo, Akt urodzenia nr 21/1920.

Marian Woźniak

Mucha Władysław

(1910 - 1994) ps. „Antek”, „Antoniewicz”, pchor. WP, ofic. c.w. AK, czł. WSGO „Warta”.

Ur. 1 VI w Przygodzicach pow. ostrowski, s. Stanisława i Franciszki z d. Strączkowska. W 1924 ukończył szkołę powszechną w Przygodzicach, a w 1931 szkołę rolniczą w Bojanowie. W kwietniu 1932 powołany do służby wojskowej w 29 pskan w Szczypornie, skąd skierowano go do kompanii szkolnej Dyw. Kursu Pchor. 25 DP. Ćwiczenia odbył w 29 pskan. Awansowany do stopnia kpr. pchor. Do 1936 pełnił służbę w 29 pskan. W 1936 zwolniony z wojska na własną prośbę wrócił do Przygodzic, terminując do 1938 w zawodzie kowala. W lipcu 1939 powołany na ćwiczenia wojskowe do 79 pp w Słonimie.

We wrześniu 1939 walczył pod Mławą, gdzie został ranny. Następnie brał udział w obronie Modlina i tam dostał się do niewoli niemieckiej. Zbiegł z transportu do ławy i wrócił do Przygodzic. Do listopada ukrywał się, a następnie do końca 1940 pracował w gospodarstwie rolnym ojca. W 1941 został

wywieziony do Niemiec na roboty przymusowe, skąd zbiegł w strony rodzinne. Zalegalizował sobie pracę w parowozowni kolejowej w Ostrowie Wlkp. jako ślusarz. Mieszkał nadal w Przygodzicach. W kwietniu 1941 zaprzyszczony do ZWZ przez Antoniego Woźniaka. W maju 1942 skierowany przez Komendę Obwodu AK Ostrów Wlkp. do Placówki AK Przygodzice („Aluminium”), gdzie objął funkcję zastępcy komendanta; od listopada 1944 przejął jej dowództwo. W styczniu 1945 był dowódcą 1 plutonu w Przygodzicach i podlegał mu także 2 pluton w Jankowie Przygodzkim. Po zakończeniu działań przeciwko Niemcom awansowany do stopnia ppor. c.w. Zdemobilizował plutony AK, nie ujawniając ich struktur. Posiadaną broń przechował. W lutym 1945 w porozumieniu z Komendą Obwodu AK Ostrów Wlkp. został komendantem Posterunku MO w Przygodzicach, liczącego 25 ludzi, w tym ok. 20 żołnierzy AK.

W maju 1945 utworzył konspiracyjną Placówkę Przygodzice („Polano”, „Nr 113”) WSGO „Warta” i został jej komendantem. Na terenie gminy osłaniał działalność OP por. „Szarego” (ok. 80 ludzi), który atakował sowieckie konwoje, odbierał im zdobycze wojenne (konie, bydło) i rozdzielał między mieszkańców okolicznych wsi. 28 VIII 1945 aresztowany przez UB. W styczniu 1946 skazany został przez WSR w Poznaniu na 8 lat więzienia. Do 1954 przebywał w więzieniu we Wronkach. Zwolniony na podstawie amnestii zamieszkał we Wrocławiu, gdzie pracował do 1970 w spółdzielczości rzemieślniczej jako technik normowania. Działacz organizacji społecznych. 25 IX 1992 zrehabilitowany przez Sąd Wojewódzki w Poznaniu. Zmarł 6 IV 1994 we Wrocławiu. Pochowany na cmentarzu Osobowickim.

Odnaczone: Krzyżem Kawalerskim OOP, Krzyżem AK, Medalem Wojska, Srebrnym Krzyżem Zasługi, Medalem za udział w Wojnie Obronnej 1939.

Żona Józefa z d. Czapczyńska. Dzieci: Barbara, Zofia, Małgorzata.

Fak-V/165, Akta osobowe.

*Ludwik Misiek
Marian Woźniak*

Mularczyk Franciszek

(1921 - 1942) ps. „Orkan”, n.o. Witold Kowalski, czł. POZ i WOZZ.

Ur. 16 III w Poznaniu, s. Feliksa, chorążego WP. Uczeń Gimn. i Liceum św. Marii Magdaleny. W początkach 1940 wstąpił do POZ, następnie w WOZZ. Był łącznikiem w sztabie organizacji. Aresztowany 27 V 1942 przewieziony został do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza, a potem osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 4 IX 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony 13 X 1942 w więzieniu Berlin-Plötzensee.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 101/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory prywatne Marii Grabskiej w Londynie; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Müller Teodor Zygmunt

(1910 -) ps. „Hugo”, ofic. c.w. ZWZ-AK.

Ur. 18 II w Turku w rodzinie niemieckiej, s. Augusta i Olgi z d. Arndt. Po ukończeniu w 1921 niemieckiej szkoły ludowej do 1926 uczęszczał do polskiego gimn. w Turku. W 1928 uzyskał dyplom Szkoły Handlowej Mantinbanda w Łodzi. W l. 1918 - 26 czł. Stowarzyszenia Młodzieży Ewangelickiej. W l. 1936 - 39 czł. Legionu Młodych w Turku. Zawodowo prokurent fabryki tkackiej ojca, Augusta Müllera. Służby w WP nie odbywał z powodów zdrowotnych. Na przełomie wiosny i lata 1938 uruchomił w zarządzanym zakładzie produkcję materiałów opatrunkowych dla WP.

2 IX 1939, pomimo wywiązywania się z dostaw dla DOK nr IV (Łódź), na wniosek grupy Polaków został internowany przez władze cywilne na mocy „elaboratu unieruchomienia” i ewakuowany do Berezki Kartuskiej. Do 1 XI 1939 przebywał przymusowo

w niemieckich ośrodkach propagandowych w Elku, Giżycku i w Inowrocławiu, gdzie dokumentowano dla niemieckiego ministerstwa propagandy fikcyjne dowody polskich prześladowań mniejszości niemieckiej. Zwolniony 2 XI 1939 wrócił do Turku i po zapoznaniu się z sytuacją, dla własnego bezpieczeństwa, wstąpił do Niemieckiego Związku Ludowego w Łodzi (*Deutscher Volksverband*). Celem uruchomienia fabryki odbył kilka podróży handlowych do Łodzi, Konina i Kalisza. Jednocześnie – początkowo poza Turkiem – szukał kontaktów ze znanymi mu oficerami WP, by włączyć się do konspiracji. W Kaliszu spotkał ukrywającego się por. rez. Juliana Łapińskiego, który działał w TPOW. Żadnych propozycji z jego strony nie otrzymał, choć deklarował gotowość do współpracy. W połowie listopada 1939, po uzyskaniu informacji z policji niemieckiej o decyzji zniszczenia polskich książek, zaproponował ppor. rez. Wojciechowi Jankowskiemu („Piotr”) pomoc w zabezpieczeniu księgozbioru Biblioteki Robotniczej w Turku. Wspólnie ukryli blisko 3 tys. książek. Zimą 1939/40, po otrzymaniu wezwania do wpisania się na DVL, zawiadomił o tym W. Jankowskiego. Ustalili, iż wpis będzie gwarantował bezpieczeństwo osobiste wobec przyszłej pracy konspiracyjnej M., wymagającej jednak zgody władz ZWZ w Łodzi. 2 III 1940 M. wpisał się na DVL, w połowie marca 1940 W. Jankowski zaprzysiął go do Obwodu ZWZ Turek („Derwisz”) z zadaniem zorganizowania infiltracji niemieckich instytucji i urzędów. Jemu też M. przekazywał zdobyte informacje, odpisy i fotokopie dokumentów, a opracowane meldunki sam przewoził do Kalisza na punkt kontaktowy wywiadu ZWZ przy ul. Stawiszyńskiej lub odbierał je ppor. Wiesław Laskowski („Sławek”). Za zgodą W. Jankowskiego włączył do ZWZ swoją siostrę Edytę oraz Wandę i Romanę Babińskie. Na rozkaz W. Jankowskiego organizował środki na pomoc dla Polaków poszkodowanych przez wojnę, a w granicach własnego bezpieczeństwa udzielał im oraz Żydom różnorodnej pomocy. Zgodnie z instrukcjami ZWZ pozorował dobre kontakty z władzami okupacyjnymi i konspirował swoją działalność

przed Polakami. Latem 1942 brał udział w nieskutecznym przygotowaniu ucieczki z aresztu W. Jankowskiego. Nie ujawniony przez niego w śledztwie konspirował nadal, poszukując nowych kontaktów organizacyjnych. Przy jego pomocy struktury AK w Turku odbudowane zostały wiosną 1943. Wówczas został powołany do sztabu IR Konin-Turek przez ppor. Władysława Stępnia („Proboszcz”, „Karol”, „Jaś”). W sztabie kierował łącznością konspiracyjną, kwatermistrzostwem oraz legalizacją. Utrzymywał łączność z IR Kolo i z Okręgiem AK Łódź, a poprzez kontakty z NOW i NSZ brał udział w powiązaniu struktur IR Konin-Turek z Okręgiem Poznańskim AK. 19 V 1944 został aresztowany w Turku przez Gestapo z Łodzi pod zarzutem zdrady kraju. Będąc w więzieniu w Łodzi, zainicjował łączność grypsową aresztowanych z władzami konspiracyjnymi w Łodzi i w Turku. Wykorzystywał do tego celu własną rodzinę. 7 IX 1944 Policijny Sąd Doraźny w Łodzi (*Polizeistandgericht*) skazao go na bezterminowy pobyt w KL. Następnie przedstawiono mu nowy zarzut udzielania pomocy rodzinie żydowskiej, co przedłużyło śledztwo. Wraz z więźniami z całej Łodzi ewakuowany 18/19 I 1945 w kierunku Pabianic, w okolicach Szadka zbiegł z konwoju. Według instrukcji ppor. W. Stępnia udał się do Łodzi, a następnie do Turku, gdzie 25 I 1945 został aresztowany przez NKWD i przewieziony do obozu w Rembertowie. Stamtąd nawiązał kontakt z dowództwem DSZ w Garwolinie i w Mińsku Mazowieckim. Nocą 20/21 V 1945 został uwolniony wraz z współwięźniami przez oddział partyzancki ppor. Edwarda Wasilewskiego („Wichura”). Początkowo ukrywał się w klasztorze w Węgrowie, potem wyjechał do Łodzi. Aresztowany przez WUBP w Łodzi został osadzony w obozie dla Niemców w Sikawie. Jednocześnie objęty był śledztwem UB pod wieloma fałszywymi zarzutami. Zwolniony 16 III 1946. Uwolniony od zarzutów skierowany został do Wrocławia, na mocy zarządzenia pełnomocnika rządu ds. przemysłu, z zadaniem odbudowy przemysłu tkackiego na Dolnym Śląsku. Na podstawie fikcyjnych oskarżeń wielokrotnie przesłuchiwany przez UB.

Prześladowany z powodów narodowościowych. Od 9 XI 1958 przeszedł na rentę inwalidzką. Jego wielokrotne wnioski o wydanie paszportu do RFN odrzucano. W marcu 1976 zmuszony do zrzeczenia się obywatelstwa polskiego wyjechał do RFN jako bezpaństwowiec.

Zweryfikowany przez Główną Komisję Weryfikacyjną AK w Londynie w stopniu ppor. c.w. AK i odznaczony Medalem Wojska trzykrotnie oraz Krzyżem AK. Współpracował z Instytutem Literackim w Paryżu i Muzeum Polskim w Raperswilu. Czynnie uczestniczył w życiu Polonii związanej z Rządem RP na wychodźstwie. Czł. **ŚZZAK**.

Zona Wanda z d. Babińska. Dzieci: Olaf, Joanna, Joachim.

FAK-V/129, Akta osobowe; Zbiory prywatne Jerzego Korczaka w Poznaniu, Jana Stępnia w Kanadzie i Teodora Zygmunta Müllera w RFN.

Marian Woźniak

Musiał Teresa

z d. Błaszak (1917 -) ps. „Ewa”, żołnierz AK, nauczycielka.

Ur. 28 X w Hochemmerich (Niemcy), c. Antoniego i Rozalii z d. Idaszak. W 1919 wraz z rodzicami powróciła do kraju. W 1934 ukończyła Państwową Szkołę Handlowo-Przemysłową w Poznaniu, a w 1936 zdała egzamin dojrzałości. Do wybuchu wojny 1939 mieszkała w Puszczykowie pod Poznaniem.

Od października 1939 była zatrudniona w firmie *Stecher* w Puszczykowie. W 1941 wraz z mężem przeniosła się do Ostrowa Wlkp. W styczniu 1942 została zaprzysiężona do ZWZ przez por. Jana Kamińskiego („Mały”). Prowadziła sekretariat szefa Wydziału i sztabu Okręgu Poznańskiego ZWZ-AK i kómkę szyfrową. Utrzymywała też łączność pomiędzy oficerami sztabu. 31 V 1944 została aresztowana wraz z mężem przez Gestapo z Łodzi i osadzona w więzieniu policyjnym w Łodzi przy ul. Gdańskiej. Pomimo ciężkiego śledztwa systematycznie zaprzeczała swojej działalności w AK. Żadnego

wyniku nie daly też konfrontacje z przebywającymi w areszcie oficerami AK z Ostrowa Wlkp. 3 XI 1944 została zwolniona i poddana dozorowi policyjnemu. Do końca wojny mieszkała w Ostrowie Wlkp.

W 1946 ukończyła w Lesznie kurs zawodowy dla nauczycieli, a następnie Studium Pedagogiczne w Katowicach. Do przejścia na emeryturę w 1973 pracowała jako nauczycielka w szkole podstawowej w Ostrowie Wlkp. (1945/46), a następnie w szkołach zawodowych w tymże mieście. W l. 1960 - 73 była zastępcą dyrektora Zespołu Szkół Gastronomicznych w Ostrowie Wlkp. Jest czł. SZŻAK.

Mąż Wiktor Musiał, żołnierz AK. Dzieci: Elżbieta, Józef, Janina.

FAK-V/389, Akta osobowe.

*Edmund Jakubek
Marian Woźniak*

Musielak Stefania

(1916 - 1985) ps. „Stella”, ppor. c.w. AK.

Ur. 19 I w Środzie Wlkp., c. Jana i Marii z d. Krotofil. Ukończyła szkołę powszechną i gimn. w Środzie Wlkp. Do wybuchu wojny 1939 pracowała jako urzędnik samorządowy. W marcu 1942 zaprzysiężona do AK przez por. A. Furmańskiego („Maciej”). Początkowo prowadziła lokal łączności konspiracyjnej IR Środa, a latem 1943 została mianowana szefem VK IR Środa. Brała udział w przygotowaniu organizacyjnym i technicznym operacji zrzutowych dla placówek „Proso I” i „Proso II”. Od 15 VIII 1943 organizowała sztafety łączności akcji zrzutowej dla placówek Kostorzyn Wlkp. i Pławce (Janowo). W l. 1942 - 43 brała bezpośredni udział w rozmowach scaleniovych lokalnych struktur konspiracyjnych w obwodach Środa i Śrem celem ich włączenia do AK. Mianowana ppor. c.w. 18 IV 1944. Aresztowana przez Gestapo w lokalu konspiracyjnym przy ul. Górki w Środzie Wlkp. w „kotle”, w którym zatrzymano kilkunastu żołnierzy AK. Przewieziona do Domu Żołnierza, gdzie przeszła ciężkie śledztwo. Była więziona w Forcie VII

i w Żabikowie. 25 VI 1944 osadzona w KL Buchenwald, potem w KL Ravensbrück. Podczas pobytu w obozach była poddawana doświadczeniom pseudomedycznym. Pracowała przy produkcji prochu. W czasie zajmowania obozu przez aliantów 25 IV 1945 doznała ciężkich obrażeń w następstwie paniki wytworzonej wśród więźniów.

Do kraju powróciła 20 V 1945. Od lipca 1945 aż do 1956 była wielokrotnie przesłuchiwana przez UB i zatrzymywana. Zmarła w Środzie Wlkp. 31 I 1985 i tam pochowana. Odznaczona Krzyżem AK i Medalem Wojska czterokrotnie.

Mąż Edward Tasiemski.

FAK-V/292, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Muszyński Jan Zbroisław

(1915 - 1945) ps. „Zbroja”, „Czarny Pik”, „Boja”, harcerz, czł. org. „Ojczyzna”.

Ur. 14 VI w Ostrowie Wlkp., s. Baltazara i Jadwigi z d. Malińska. Od 1926 czł. ZHP, drużynowy, instruktor kajakarstwa i żeglarstwa, uczestnik harcerskich kursów żeglarskich, phm. W l. 1935 - 39 student *Technische Hochschule* w Gdańsku na Wydziale Budowy Okrętów. Brał intensywny udział w życiu społecznym. Był czł. Koła Studentów Polaków Techniki Okrętowej „Korab”, Bratniej Pomocy - Zrzeszenie Studentów Polaków. Uczestniczył w V Jamboree w Vogelenzang w Holandii.

We wrześniu 1939 jako junak PW przydzielony do oddziałów ochotniczych gen. Mieczysława Bałachowicza w obronie Warszawy. Walczył na Czerniakowie i na Bielanach. Od jesieni 1939 w Ostrowie Wlkp., czł. org. „Ojczyzna”, szef techniczny prasy konspiracyjnej. Współorganizator SzSz w Ostrowie Wlkp. Po nawiązaniu kontaktów z Chorągwią Wielkopolską SzSz został od stycznia 1940 Komendantem Hufca w Ostrowie Wlkp. Stworzył podstawy łączności, wprowadził w życie harcerskie zasadnicze elementy programu pracy. W maju 1940 ujęty przez policję w obławie ulicznej w Ostrowie Wlkp. Wy-

wieziony do KL Mauthausen-Gusen, gdzie zginął 12 IV 1945. Jego prochy pochowano na cmentarzu parafialnym w Ostrowie Wlkp.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Edward Serwański

Muszyński Teofil

(1905 - 1942) ps. „Świer”, podofic. rez. WP i NOB.

Ur. 28 II w Poznaniu. Po ukończeniu szkoły powszechnej terminował w zawodzie ślusarza. Czł. SN od 1926. Zaprzysiężony do NOB w styczniu 1940 przez Zenona Ciemniejewskiego („Lipa”) i przydzielony pod komendę Kazimierza Walczaka w Warsztatach Kolejowych w Poznaniu. Organizator struktur NOB w obrębie poznańskiego węzła kolejowego. Latem 1940 organizował akcję dorabiania kluczy do obiektów kolejowych i środków transportowych, które miały być wykorzystane w chwili wybuchu powstania. Zajmował się też kolportowaniem „Polski Narodowej” i rozpowszechnianiem obligacji NOB. Zimą 1940 zorganizował punkt nasłuchu radiowego dla redakcji „Polski Narodowej” w mieszkaniu niemieckiego pracow-

nika kolejowego. Aresztowany przez Gestapo 11 XII 1940 i osadzony w Forcie VII, a następnie w więzieniu przy ul. Młyńskiej i w Pile. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Pile 8 VI 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 6 VIII 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 802; USC Poznań, Akt zgonu P-3636/1942; Informacje uzupełniające Czesławy Tuszyńskiej z Poznania.

Marian Woźniak

„Myśl Narodowa” [Poznań]

Dwutygodnik. Skład redakcji nie jest znany. Wychodził prawdopodobnie z inicjatywy Poznańskiego Okręgu NOW. Powielany w majątku Dębe pod Kaliszem. Ukazywał się w technice powielaczowej. Przeznaczony był dla Polaków mieszkających w Kraju Warty. Zachował się niekompletny egzemplarz nr 1 z 7 VIII 1942.

FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego.

Rafał Sierchula

N

„N”

Kryptonim antyniemieckiej działalności propagandowej o charakterze dywersji psychologicznej, prowadzonej przez BIP KG ZWZ-AK lub na jego zlecenie przez organizacje podporządkowane i współdziałające (np. POZ czy SzSz). Jednocześnie tym kryptonimem określano Podwydział

utworzony w Wydziale I BIP KG ZWZ w grudniu 1940, w ramach którego działało 5 komórek (konceptyjna, studiów, techniczna, drukarnie i sieci kolporterskie). Kierował nim ppor. rez. Tadeusz Żenczykowski („Kania”, „Kowalik”). Podwydział posiadał swoje komórki w komendach obszarów i okręgów ZWZ-AK. W Okręgu Poznańskim AK nie

zdołano utworzyć takiej komórki do 1942. Do tego czasu sporadycznie prowadzono działalność „N” przez Wydział łączności WKZO lub przez służby BIP KG ZWZ-AK z Warszawy.

Wiosną 1942 na zlecenie BIP KG AK za pośrednictwem ppor. rez. Zdzisława Jeziorańskiego („Jan Nowak”) do działań „N” włączona została Wielkopolska Chorągiew SzSz. Przyjęto nazwę „Akcja N”, którą kierował hm Adam Pluciński („Eryk”). Szczególnie rozpowszechniano wydawnictwa KG AK na obszar Rzeszy (*Altreich*), wysyłając je z urzędów pocztowych spoza Kraju Warty. Od jesieni 1942 do działań „N” włączony został (w niemieckich pociągach urlopowych i sanitarnych, od Kutna do zachodnich granic Kraju Warty) Samodzielny Wydział Kurierski Okręgu Poznańskiego AK. Kolportował on wyłącznie ulotki do żołnierzy Wehrmachtu. W tym samym okresie Podwydział „N” BIP KG AK rozpoczął próbnie wysyłać z niemieckiej poczty polowej w Warszawie wydawnictwa (ulotki i czasopisma) sygnowane w *Altreichu* na prywatne adresy oficerów i dostojników NSDAP mieszkających w Kraju Warty oraz do żołnierzy niemieckich na froncie wschodnim. Prócz czasopism i ulotek BIP KG AK dostarczał do szpitali wojskowych Wehrmachtu książki z wklejonymi hasłami albo ulotkami. W l. 1942-44 Poznań był ważnym etapem przerzutu wydawnictw „N” do Obszaru Zachodniego AK w tzw. skrytkach wagonowych zorganizowanych na stacji kolejowej Warszawa Zachodnia.

Antyniemiecka dywersja psychologiczna miała w Kraju Warty swoje pierwowzory, które podejmowano już na przełomie 1939/40. WOW, podszywając się pod opozycję niemiecką, wydała w grudniu 1939 na powielaczach 2 ulotki „Do żołnierzy frontowych”. Podobne ulotki wydawała NOB, a w styczniu 1940 harcerze HP i SzSz. Zasięg tych działań był niewielki, a ich skuteczność w okresie militarnych sukcesów III Rzeszy Niemieckiej znikoma.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich.

Marian Woźniak

Namysł Jan

(1882 - 1942) ps. „Czaszka”, „Jaś”, „Jan”, powstaniec wielkopolski, ofic. WP, SZP, CS i ZWZ.

Ur. 23 V w Odolanowie pow. krotoszyński, s. Jakuba i Praksedy z d. Groblewicz. Po ukończeniu szkoły ludowej w Odolanowie uczył się w Seminarium Nauczycielskim w Rawiczu, gdzie w 1902 otrzymał dyplom nauczycielski. W l. 1902 - 04 był nauczycielem w Racocie, Krzywiniu i w Gierlachowie. 1 X 1904 powołany do armii niemieckiej. Zasadniczą służbę wojskową odbył w 155 pp w Ostrowie Wlkp. Zwolniony z służby w stopniu plut. 2 VIII 1914 zmobilizowany do 47 pp armii niemieckiej. Walczył na froncie zachodnim. Ranny leczyl się w szpitalu polowym, potem skierowany do batalionu zapasowego 47 pp. 18 IX 1916 ukończył wojenny kurs pchor. i w stopniu ppor. objął dowództwo kompanii. Do 30 XI 1918 był oficerem obrony przeciwgazowej. W grudniu 1918 brał udział w rozbrajaniu Niemców w rejonie Krzywina. 10 I 1919 objął dowództwo nad Krzywińską Kompanią Powstania Wielkopolskiego, biorąc udział w potyczkach pod Osieczną. 7 II 1919 mianowany komendantem garnizonu powstańczego w Kościanie. 1 V 1919 otrzymał przydział do 7 pswlkp (późniejszy 61 pp) na stanowisko dowódcy 3 batalionu. 23 V 1919 awansowany do stopnia por., a 6 VI 1919 mianowany kpt. WP. W wojnie polsko-bolszewickiej był dowódcą 73 pp w stopniu mjr. 2 II 1921 przeniesiony z służby liniowej na stanowisko komendanta PKU w Krotoszynie, następnie w Jarocinie. 1 I 1929 przeniesiony w stan spoczynku. Osiedlił się wówczas wraz z rodziną w Poznaniu i podjął działalność handlową.

4/5 IX 1939 po bezskutecznych próbach uzyskania przydziału do WP udał się wraz z Józefem Winiewiczem do Warszawy, gdzie jako ochotnik brał udział w walkach. 28 IX 1939 został zaprzysiężony do SZP przez gen. Michała Karaszewicza-Tokarzewskiego i mianowany p.o. dowódcą zawiązku kierowniczego SZP w Poznaniu. Po przybyciu do Poznania ok. 5 X 1939 odbył spotkanie z mjrem Stefanem Łukowiczem, który prze-

konał go, że SZP jest agendą sanacji i w Poznaniu nie będzie akceptowana. Przyjął wówczas koncepcje prezentowane przez CS, składając wobec Łukowicza przyrzeczenie współpracy. Zajął się organizowaniem środowiska oficerów Powstania Wielkopolskiego w zawiązek dowództwa garnizonowego w Poznaniu. Brał udział w spotkaniach polityków i oficerów związanych z mjrem S. Łukowiczem. 6 II 1940 wszedł do kierownictwa Komitetu ZWZ w Poznaniu, od 6 VI 1940 objął funkcję szefa sztabu w IR Poznań-Miasto, a następnie insp. rej. Aresztowany przez Gestapo 13 IX 1941. Przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza i w Forcie VII. Latem 1942 skazany przez Policjny Sąd Doraźny (*Polizeistandgericht STAPO Posen*) na karę śmierci. Rozstrzelany w podpoznańskich lasach wieczorem 7 VII 1942.

Odnznaczony m.in.: Krzyżem *Virtuti Militari* V klasy, Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych dwukrotnie, Krzyżem AK.

Żona Magdalena z d. Handschuh. Dzieci: Alfred, Florentyna, Jan Henryk.

CAW, Akta 2945 t. 38; FAK-V/383, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Napieralski Stefan

(1896 - 1960) ps. „Jacyna”, „Kowalski”, n.o. Stefan Kaczmarek, ofic. rez. WP, czł. WOZ, WOZZ i AK.

Ur. 5 IX w Baranowie pow. śremski, s. Władysława, mistrza kowalskiego i Weroniki z d. Marcinkowska. Ukończył gimn. w Poznaniu. Podczas I wojny światowej służył w armii niemieckiej. 5 V 1919 wstąpił do WP. Pełnił służbę w intendenturze w Poznaniu. W 1921 awansowany na ppor. i skierowany do 83 pp w Kobryniu na stanowisko oficera kasowego. W 1934 zwolniony z wojska w stopniu por. Wrócił do Poznania i pracował w Okręgowej Dyrekcji Kolejowej.

We wrześniu 1939 nie został zmobilizowany, działał w Komitecie Obywatelskim dzielnicy Winiary i w Straży Obywatelskiej. 15 X 1939 wraz z por. Bolesławem Rejerem i innymi oficerami założył WOZ. Od kwietnia

1940 szef sztabu WOZZ. Od czerwca 1940 ukrywał się przed Gestapo, kontaktując się z ks. Henrykiem Szklarkiem i B. Rejerem. Zagrożony aresztowaniem udał się przy pomocy siostrzeńca Zbigniewa Napory do Miechowa w GG, gdzie pod nazwiskiem Stefan Kaczmarek podjął pracę w Starostwie Powiatowym. Tam wstąpił do AK („Kowalski”).

Po wojnie pracował jako główny księgowy w Centrali Handlowej w Poznaniu, Szczecinie i we Wrocławiu oraz Okręgowym Oddziale Centrali Mleczarsko-Jajczarskiej w Poznaniu. Zmarł 10 III 1960 w Poznaniu. Odnznaczony: Medalem Pamiątkowym za Wojnę 1919-1921 oraz Medalem X-lecia.

Żona Wanda z d. Legenza, c. Alina.

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

*Lubomira Broniarz-Press
Jerzy Łochyński*

Napierała Stanisław

(1902 - 1945) ps. „Rys”, powstaniec wielkopolski, podofic. WP, czł. org. PN.

Ur. 21 X w Wąbiewie pow. kościański, s. Jana i Franciszki z d. Cynajek. W Powstaniu Wielkopolskim brał udział w walkach o Wolsztyn i Babimost. Następnie służył w 57 pp w Poznaniu, awansując do stopnia st. sierż. Po 1932 przeszedł do służby w PKP i do 1939 pracował jako maszynista.

W pierwszych miesiącach okupacji ukrywał się, zagrożony aresztowaniem jako powstaniec wielkopolski. W grudniu 1939 zbiegł do Warszawy, gdzie nawiązał łączność z org. PN. W I. 1941 - 42 przyjeżdżał wielokrotnie do Poznania w mundurze kolejarza niemieckiego i zabierał ze sobą do Warszawy osoby zagrożone aresztowaniem w Wielkopolsce. W 1943 był inicjatorem utworzenia Okręgu VIII PN na terenie Poznania jako autonomicznej organizacji AK. Kierował 6-osobową grupą łączników, którzy jeździli w mundurach kolejarzy niemieckich, legitymując się oryginalnymi dokumentami wystawionymi na nazwiska niemieckie. W marcu 1944 zatrzymał go patrol policji niemieckiej

na Dworcu Głównym w Poznaniu. Na posterunku dworcowym wywiązała się strzelanina, w trakcie której zbiegł i przez kilka dni ukrywał się w Poznaniu, po czym wrócił do Warszawy. Aresztowany przez Gestapo 7 VI 1944 na dworcu Poznań-Dębiec. Po śledztwie w Domu Żołnierza osadzony w obozie w Żabikowie, gdzie 17 I 1945 został rozstrzelany.

Żona Wiktoria z d. Walczak. Dzieci: Łucja, Alojzy.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Marian Syczyński

Narodowa Organizacja Bojowa (NOB)

Powołana 16 XI 1939 jako wojenna transformacja Stronnictwa Narodowego i innych formacji obozu narodowego z wolą działania na całym obszarze ziem zachodnich i skupiskach polskich na ziemiach macierzystych Polski. Początkowo używała nazw Obrona Polski, Obrońcy Narodu, Organizacja Bojowa SN lub Armia Narodowa. Ostateczna nazwa została wprowadzona 1 IX 1940. Przywódcy NOB wywodzili się z organizacji rozumianych przed wojną jako obóz narodowy. Komendant por. rez. mgr Antoni Wolniewicz był przed wojną czł. Zarządu SN Okręgu Poznań, reprezentując tam tzw. Ruch Młodych o nastawieniu bardzo radykalnym. NOB aspirowała do zorganizowania w jednolitej strukturze cywilno-wojskowej, obok Wielkopolski, także Pomorza i woj. łódzkiego. Czyniła również wysiłki dla organizacyjnego oddziaływania na konspirację Śląska. Wydawała pisma konspiracyjne „Polska Narodowa” (nawiązująca do tytułu Zarządu SN w Poznaniu przed wojną) i „Naród w Walce” (1940). Wydawano też ulotki wzywające Polaków do bojkotowania okupanta i stosowania biernego oporu. W swojej deklaracji ideowej NOB zakładała: „Organizacja wywodzi się z Ruchu Wszechpolskiego i jest dalszym ciągiem walki toczonej przez Obóz Wielkiej Polski i SN”. Była pomyślana jako masowa, przy czym dawna przynależność do SN nie

miała znaczenia. Jej masowość powodowała istnienie w szeregach członków o różnych orientacjach politycznych. A. Wolniewicz uważał, że działa ona obok Wojennego Zarządu Głównego SN czy NOW oraz że odmienność tradycji i sytuacji ziem wcielonych do Rzeszy daje ku temu upoważnienie. Kontakty z Zarządkiem Głównym ograniczały się zatem do wniosków o finansowanie działania NOB, uzupełniane składkami organizacyjnymi członków oraz emisją obligacji konspiracyjnych.

Od końca 1939 kierownictwo NOB podejmowało aktywne działania zmierzające do podporządkowania sobie OJN w Kaliszu. Istotne różnice w poglądach politycznych obu organizacji sprawiły, że tylko formalnie doszło do współpracy. Jej zacieśnianie przerwało przejście inicjatywy przez por. rez. Mariana Kwiatkowskiego, który objął kierownictwo OJN i włączył ją do ogólnopolskiej struktury Narodowej Organizacji Wojskowej. Przedtem jednak doszło do ostrych dysonansów pomiędzy OJN a IR Kalisz na tle kompetencji organizacyjnych.

W 1940 A. Wolniewicz stworzył ściśle gremium kierownicze NOB, do którego weszli: Stefan Piotrowski – doradca ds. politycznych, Hieronim Szybowicz – kierownik Działu Administracyjnego, Józefat Sikorski – kierownik Działu Gospodarczego, o. Stefan Julian Mirochna – kierownik Działu Opieki Społecznej, mjr Tomasz Stengert – doradca wojskowy. 1 IX 1940 wszedł w życie nowy regulamin organizacyjny NOB, mocą którego ustalono, że organizacja działa na całym obszarze dzielnic zachodniej, a więc nie tylko Wielkopolski, ale także łódzkiego, Pomorza i Śląska. Do realizacji celów na Śląsku nie doszło do aresztowania A. Wolniewicza przez Gestapo 5 XII 1940. Funkcję wykonawczą NOB miał stanowić sztab, w którym przewidywano podział na pion polityczny i wojskowy. Obszar działania NOB został podzielony na okręgi (województwa sprzed 1939), rejony (3-5 powiatów i m. Poznań) oraz komendy powiatowe. Największe struktury zbudowano w Poznańskim. W Poznaniu utworzono 9 komend dzielnicowych, poza Poznaniem 10 rejonów. Struktury skupiać

miały, według akt Gestapo, 10 tys. członków. Badania historyczne zdołały tę liczbę zweryfikować do 3-3,5 tys. Według akt Gestapo poza Poznaniem działało ponad 25 tys. członków NOB, co raczej stanowiło szacunki niż dane faktyczne. W swoich planach organizacja zakładała zjednoczenie Polaków na ziemiach zachodnich w jej szeregach, doprowadzenie do zwycięskiego powstania w momencie militarnego załamania III Rzeszy i opanowanie władzy przez SN w odbudowanej Polsce. Duży nacisk kładziono na polskość ziem macierzystych nad Odrą, Bałtykiem, na Mazurach i na Śląsku. Cały wysiłek kierownictwa NOB skupiał się na sprawach wewnątrzorganizacyjnych, na prowadzeniu wywiadu, propagandy i drobnym sabotażu. Pod koniec 1940 zaczęto też gromadzić broń.

Stosunki między kierownictwem NOB a ZWZ były do połowy 1940 poprawne. Później doszło do kontrowersji na tle aspiracji politycznych kierownictwa NOB. Na przełomie 1940/41 żołnierze NOB dość licznie przechodzili do ZWZ. Zbiegło się to z masowymi aresztowaniami w NOB: 868 członków do marca 1941, potem 245. To spowodowało, że z końcem 1941 faktycznie została ona rozbita, choć niektóre jej ogniwa działały nadal do wiosny 1942. Powodem dekonspiracji było przejście do współpracy z Gestapo członka kierownictwa NOB Zenona Ciemniejewskiego, który utworzył grupę prowokatorów.

Przy dekonspiracji NOB Gestapo dokonało też aresztowań kierownictwa konspiracyjnego Zarządu Głównego SN w Warszawie (Mieczysława Trajdosa, Aleksandra Dębskiego). Po aresztowaniu A. Wolniewicza (5 XII 1940) na czele NOB stanął o. S. J. Mirochna (od lutego 1941), który zdołał odbudować liczne struktury NOB w Poznaniu przy pomocy pchor. Albina Smolanowicza („Mewa”) i Franciszka Firlika („Orliński”). Do 21 XI 1941 organizacją kierował adwokat H. Szybowski, ale cała działalność była już pod kontrolą agentów Gestapo. W toku śledztw prowadzonych przez Gestapo skazano na karę śmierci 167 członków NOB, ogólna liczba ofiar przekroczyła 1000, przy czym są to tylko dane szacunkowe.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 395 - 909; FAK-1/6, Organizacje Obozu Narodowego; M. Woźniak: *Narodowa Organizacja Bojowa (1939-1941). Geneza – struktura – koncepcja – działalność*. „Życie i Myśl” 1988 nr 9 s. 50-65; Zbiory własne autora w Poznaniu.

Rafał Sierchula

Narodowa Organizacja Wojskowa (NOW)

Ogólnokrajowa organizacja wojskowa Stronnictwa Narodowego (krypt. „Kwadrat”), powołana po reaktywowaniu działalności SN w kraju 13 X 1939. Początkowo bez nazwy (w terenie różne nazwy), związana była ściśle z pionem cywilnym. Od 1 VII 1941 przyjęła nazwę NOW. Komendanci główni: gen. Marian Żegota-Januszajtis (nie objął obowiązków, aresztowany 27 X 1939 we Lwowie), Aleksander Demidowicz-Demidecki („Aleksander”), Bolesław Kozubowski („Gruby”, „Trojanowski”) do 1 VII 1941, mjr Józef Rokicki („Michał”, „Karol”). Właściwy rozwój NOW wiąże się z działalnością tego ostatniego komendanta. Obszar okupowany kraju podzielono na 14 okręgów. W tej strukturze powstał też Poznański Okręg NOW, którego komendantem był por. rez. Marian Kwiatkowski („Konrad”). Komenda Główna NOW zaakceptowała jego propozycję utworzenia na całym obszarze Kraju Warty jednej komendy wojskowej SN.

Z uwagi na trudności działania w Kraju Warty Poznański Okręg NOW prowadził działalność konspiracyjną w następującym zakresie: utrzymywania łączności organizacyjnej, tworzenia jednostek wojskowych, wywiadu, szkolenia wojskowego, propagandy – na terenie Poznańskiego Okręgu kolportowano m.in. pisma: „Walka”, „Wielka Polska”, „Rzeczpospolita Polska”, „Młoda Polska”, „Polak”, „Myśl Narodowa”, działalności Straży Porządkowej – pionu walki bieżącej o prerogatywach policyjno-administracyjnych, opartego na ideowych członkach SN.

W marcu 1942 prezes SN Stefan Sacha zgłosił gen. Stefanowi Roweckiemu propozycję scalenia NOW z AK. O tej decyzji sztab NOW został poinformowany 4 V 1942, co

wśród większości oficerów wzbudziło sprzeciw. 4 XI 1942 komendant NOW złożył przysięgę AK. NOW podporządkowała się AK w dwóch fazach: 4 XI 1942 i 14 VIII 1943. Komendant Poznańskiego Okręgu NOW podporządkował się decyzji o scaleniu, składając przysięgę 19 XI 1943. Po rozłamie w NOW i utworzeniu w październiku 1942 NSZ na bazie Kaliskiego Podokręgu NOW utworzono X Okręg NSZ Poznań, a Łódzki Podokręg NOW przekształcił się w IX Okręg NSZ Łódź. Scalenie NOW w Poznaniu przeprowadzono 8-12 IX 1943. Działania te zdeorganizowała kontrakcja Gestapo i masowe aresztowania. Według informacji AK NOW była organizacją kadrową i z AK scalono większość żołnierzy NOW w Poznaniu, Koninie, Krotoszynie i Turku. W literaturze dotyczącej NOW-NSZ mówi się o masowym charakterze NOW i kwestionuje wielkość i zasięg scalenia.

FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; IZ Dok-V/376, Zbiór dokumentów; J. Rokicki: *Błaski i cienie bohaterskiego pięcioletnia*. Niemcy Zachodnie 1949; Zbiory własne autora w Poznaniu.

Rafał Sierchuła

Narodowe Siły Zbrojne (NSZ) Okręg X Poznań

NSZ zaistniały we wrześniu 1942 po rozłamie w Narodowej Organizacji Wojskowej na tle umowy scaleniowej z AK. Powstały z połączenia części NOW, Związku Jaszczurczego (ZJ) i kilkudziesięciu innych pomniejszych organizacji włączonych do NSZ w całości lub częściowo. Zwierzchnim organem politycznym była Tymczasowa Narodowa Rada Polityczna (TNRP) i jej Wydział Wojskowy kierowany przez Augusta Michałowskiego („Roman”).

Cele polityczno-wojskowe NSZ określała Deklaracja z lutego 1943: „NSZ są formacją ideowo-wojskową Narodu Polskiego. NSZ skupiają w swych szeregach, niezależnie od podziałów partyjnych, wszystkich Polaków zdecydowanych na bezwzględną walkę z każdym wrogiem o Państwo Narodu Pol-

skiego w należnych Mu powiększonych granicach, oparte na zasadach sprawiedliwości i moralności chrześcijańskiej. NSZ – zbrojne ramię Narodu Polskiego, realizując wolę jego olbrzymiej większości, stawiając za swój pierwszy cel zdobycie granic zachodnich na Odrze i Nysie Łużyckiej, jako naszych granic historycznych, jedynie i trwale zabezpieczających byt i rozwój Polski. Do tego celu NSZ dążyć będą bezpośrednio i natychmiast po załamaniu się Niemiec i po wypędzeniu okupantów z Kraju. Nasze granice wschodnie, ustalone traktatem ryskim, nie mogą podlegać dyskusji. [...] W chwili obecnej NSZ, poza pracami organizacyjno-szkoleniowymi, prowadzą walkę konspiracyjną z okupantem i likwidują dywersję komunistyczną. [...] Właściwy czas dla ogólnonarodowego powstania uwarunkowany będzie załamaniem potęgi militarnej Niemiec i musi być uzgodniony z naszymi aliantami. NSZ dążą do scalenia akcji wojskowej w Kraju pod rozkazami Komendanta Sił Zbrojnych w Kraju. Cele specjalne zawarte w Deklaracji NSZ oraz względy konspiracyjne uzasadniają odrębność oddziałów NSZ w ramach Sił Zbrojnych w Kraju”.

Okręg X Poznań w strukturze organizacyjnej NSZ nosił numer X i składał się z następujących komend powiatowych: 1. kaliskiej, 2. tureckiej, 3. kolskiej, 4. konińskiej, 5. kępińskiej, 6. ostrowskiej, 7. krotoszyńskiej, 8. jarocińskiego, 9. wrzesińskiej, 10. gnieźnieńskiej, 11. mogileńskiej, 12. żnińskiej, 13. wągrowieckiej, 14. chodzieskiej, 15. obornickiej, 16. poznańskiej, 17. średzkiej, 18. śremskiej, 19. gostyńskiej, 20. rawickiej, 21. leszczyńskiej, 22. kościańskiej, 23. wolsztyńskiej, 24. nowotomyskiej, 25. międzychodzkiej, 26. szamotulskiej, 27. czarnkowskiej (dane z 1 II 1944). Podział ten utrzymywał się do końca okupacji. Wcześniej, 8 I 1944 wydzielono z Okręgu X pow. sieradzki przekazany do Okręgu IX (Łódź).

NSZ w Okręgu X przejęły w zasadzie dorobek organizacyjny tej części NOW, która nie scalała się z AK i skupiała w swych szeregach głównie członków i sympatyków Stronnictwa Narodowego, największej przedwojennej partii politycznej, szczególnie

licznej w Wielkopolsce. ZJ nie rozwinął w Okręgu samodzielnej działalności poza siatką wywiadowczą rozbitą częściowo w wyniku akcji Gestapo w 1942.

Pierwszym komendantem Okręgu X (do jesieni 1943) był kpt. NSZ Władysław Rutkowski („Włodzimierz”), adwokat z Kola, w NOW zastępca komendanta Okręgu („Witold”). Po nim tę funkcję objął ppłk w st. spocz. NSZ „Stefan Winiarski” (N.N.). Ze sztabu Komendy Okręgu znani są ponadto: szef I oddziału (organizacyjnego) pchor. rez. (ppor. NOW) kpt. NSZ Czesław Wszędybył („Wiktor Kaliski”) i szef VI oddziału (oświatowo-wychowawczego) Tomasz Pacyński („Wiślak”) – do aresztowania przez Gestapo w październiku 1943. Obsada innych funkcji nie jest ustalona z braku wiarygodnych źródeł. Brak jest także danych o stanach liczbowych w poszczególnych powiatach i w Okręgu. Natomiast na tzw. Listach awansowanych NSZ jest 18 oficerów (głównie rezerwy) z Okręgu Poznańskiego.

W ramach Okręgu wyodrębniony był organizacyjnie Podokręg Kaliski (w jego skład wchodziły powiaty 1-8, czyli dawny Podokręg NOW), którego komendantem był ppor. Cz. Wszędybył.

Okręgi: VIII (Śląsk), IX (Łódź), X (Poznań) i XI (Pomorze) tworzyły Inspektorat Ziemi Zachodnich (IZZ), przemianowany 8 I 1944 na Obszar nr 2 (Północno-Zachodni). Pierwszym Inspektorem IZZ był płk Stanisław Thiel („Przemysław”), zmarł wiosną 1943, po nim mjr dypl. NSZ Ludwik E. Michalski („Kajetan Łodzia”, „Morawski”), dotychczasowy szef sztabu IZZ. Szefem Adiutantury IZZ, która utrzymywała stałą łączność z poszczególnymi okręgami, był kpt. Władysław Rutkowski („Włodzimierz”). Sztab IZZ mieścił się w Warszawie, tu także była siedziba Akcji Specjalnej (AS) Inspektoratu (AS – odpowiednik Kedywu w AK).

Na terenie Okręgu X Poznań nie tworzone oddziałów partyzanckich NSZ, nie podejmowano też na szeroką skalę akcji sabotażowych. Działalność NSZ w Kraju Warty sprowadzała się przede wszystkim do utrzymywania łączności organizacyjnej, szkolenia wywiadu i propagandy. Największe znaczenie

miało zbieranie danych o charakterze wywiadowczym: z zakresu wywiadu wojskowego (informacje o rozmieszczeniu i sile wojsk niemieckich, przekazywane przez Polaków zatrudnionych w obiektach wojskowych), wywiadu przemysłowego (informacje o rozmieszczeniu, wielkości i charakterze produkcji zakładów przemysłowych oraz przygotowania do przejęcia zakładów przez NSZ w momencie klęski Niemiec), wywiadu komunikacyjnego (rozpoznawanie transportu, głównie kolejowego) i wywiadu antyniemieckiego (rozpoznanie instytucji niemieckich, ewidencja Niemców wyróżniających się okrucieństwem wobec Polaków). Wywiad IZZ pracował także dla potrzeb AK.

Działalność propagandowa koncentrowała się na nasłuchu radiowym, kolportażu prasy podziemnej i rozprowadzaniu obligacji o różnych nominalach z napisem: „Narodowe Siły Zbrojne. Odra i Nysa Łuż. naszą granicą”. Prowadzona była także działalność legalizacyjna.

Po podpisaniu umowy scaleniowej między TNRP i Dowództwem NSZ a komendantem AK 7 III 1944 i wynikłym stąd rozłamie w NSZ, Okręg X opowiedział się w całości za p.o. komendantem NSZ-AK ppłkiem Albinem W. Rakiem („Lesiński”), wyznaczonym na to stanowisko przez Komendanta Sił Zbrojnych w Kraju gen. dyw. Tadeusza Komorowskiego („Bór”).

Liczna grupa oficerów i żołnierzy Okręgu X wzięła udział w Powstaniu Warszawskim (z własną, przetrzoną wcześniej bronią, w ramach Pułku NSZ im. gen. W. Sikorskiego, walczącego w rejonie ul. Czackiego).

Po upadku Powstania nastąpił nowy podział terytorialny w NSZ-AK. Okręg X Poznań wszedł w skład Obszaru Zachód (tereny wcielone do III Rzeszy). Komendantem Obszaru został ppłk Zygmunt Reliszko („Kołodziejski”). Siedzibą Obszaru była Częstochowa. W tym czasie komendantem Okręgu X Poznań był mjr Jan Poray-Wybranowski („Radoszcz”). Działalność NSZ na terenie Wielkopolski trwała do końca okupacji niemieckiej. W okresie konspiracji powojennej Okręg X był wykazywany w strukturze organizacyjnej Narodowego Zjednoczenia

Wojskowego (które powstało ze scalenia NOW-AK i NSZ-AK) i wchodził w skład Obszaru IV, choć prawdopodobnie nie został odtworzony.

Narodowe Siły Zbrojne. Dokumenty. Struktury. Personalia zebrał i oprac. L. Żebrowski. T. 1 - 3 Warszawa 1994 - 1996.

Leszek Żebrowski

Narodowe Zjednoczenie Wojskowe (NZW)

Ogólnokrajowa organizacja wojskowa powołana w listopadzie 1944 w Grodzisku Mazowieckim z połączenia struktur NOW-AK i NSZ-AK. Używała również nazwy Narodowy Związek Zbrojny. Powstała z inicjatywy: kierownika wydziału wojskowego ZG SN Augusta Michałowskiego („Roman”), komendanta głównego NSZ-AK Albina Raka („Lesiński”), jego szefa sztabu Tadeusza Danilewicza („Kuba”) i Zbigniewa Stypulkowskiego. Na czele NZW stał komendant główny: pplk A. Rak, potem kpt./pplk T. Danielewicz (do listopada 1945), por. Bronisław Banasik („Stefan”) do stycznia 1948.

W ramach struktur terytorialnych w skład Obszaru IV NZW weszły następujące okręgi: Łódź nr IX, Poznań nr X oraz Opole nr XI. Funkcję komendanta Okręgu Poznań objął od lipca 1945 mjr Leon Klensner („Jan”). W dostępnej literaturze dotyczącej NZW brak szczegółowych informacji o działalności i strukturze Okręgu X.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Rafał Sierchula

„Naród w Walce” [Poznań]

Gazetka była wydawnictwem NOB i ukazała się w Poznaniu. Zespołem redakcyjnym kierował Marian Frankowski. Wyszedł tylko 1. numer 11 XI 1940 w nakładzie ok. 500 egz. W trakcie przygotowania 2. numeru Gestapo aresztowało redakcję. Pisemko było powielone przez Czesława Tomczaka. Treść pisma stanowiły artykuły poruszające różne

aspekty polityczne oraz szkoleniowo-wojskowe w zakresie walki, sabotażu i dywersji. Wydawnictwo było planowane jako miesięcznik o charakterze instruktażowym dla dowódców NOB.

BK, Rękopisy nr 12778; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939 - 1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1996 mps.

Roman Macyra

Nather Leonard

(1887 - 1974) ps. „H-2”, podofic. WP i ZWZ-AK.

Ur. 7 XI w Poniecu pow. gostyński, s. Antoniego i Jadwigi z d. Kornacka. Szkołę ludową w Poniecu ukończył w 1902, następnie rozpoczął naukę w rzemiośle u mistrza kominarskiego. Dyplom czeladnika kominarskiego uzyskał w kwietniu 1905. Był czynnym czł. Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Poniecu. Służbę wojskową odbył w armii niemieckiej w 56 pap w Lesznie. Jako podoficer walczył na froncie zachodnim I wojny światowej. W grudniu 1918 zdezerterował. 6 I 1919 w Poniecu zajęтым przez Niemców wywiesił polskie flagi na ratuszu, poczcie i stacji kolejowej. W Powstaniu Wielkopolskim walczył na terenie pow. międzychodzkiego i na froncie północnym. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. 14 VII 1921 przeniesiony do rezerwy w stopniu kpr. 27 V 1922 rozpoczął pracę w Dyrekcji Cel we Lwowie, a następnie od 1 X 1928 w Małopolskim Inspektoracie KOP w Sanoku w charakterze strażnika. W sierpniu 1935 przeniesiony do służby w Placówce Granicznej Pawłów pow. ostrowski. W 1936 w Centralnej Szkole Straży Granicznej w Rawie Ruskiej ukończył kurs dla kierowników placówek. Od 1 III 1937 do 1 IX 1939 pracował jako kierownik Placówki Granicznej w Sośni pow. ostrowski.

W pierwszych dniach wojny 1939 walczył w Batalionie ON „Odolanów”. Następnie udał się do Rawy Ruskiej, gdzie walczył w sformowanym pułku Straży Granicznej,

potem dostał się do niewoli, z której zbiegl. 31 X 1939 wrócił do Ostrowa Wlkp., gdzie włączył się do TOW-OJN, potem do ZWZ. Wspólnie z Albinem Glapą zorganizował w Ostrowie komórke wywiadu gospodarczo-wojskowego. Zbierane informacje dotyczyły Gestapo, *Schutzpolizei*, Arbeitsamtu, transportu kolejowego, produkcji dla celów wojskowych, kontroli korespondencji do władz niemieckich. Komórka ta w 1942 weszła w skład Referatu Wywiadowczego Obwodu AK Ostrów Wlkp. Do grudnia 1941 N. ukrywał się w Roszkach i Różopolu pow. krotoszyński. W 1942 otrzymał dokumenty na nazwisko Schmidt i zamieszkał w Ostrowie Wlkp. przy ul. Gimnazjalnej 10. Od 1 III 1942 rozpoczął pracę w niemieckiej firmie budowlanej G. Weber w charakterze robotnika i prowadził działalność konspiracyjną. W styczniu 1945 pracował w szpitalu wojennym Armii Czerwonej w Ostrowie Wlkp.

15 VII 1945 aresztowany przez UB z powodów politycznych. Więziony w PUBP w Ostrowie. 5 XII 1945 został zwolniony. Od marca 1946 do chwili przejścia na emeryturę 31 I 1959 pracował w Zakładach Naprawczych Taboru Kolejowego od stanowiska referenta do starszego księgowego. Zmarł 25 II 1974 i został pochowany na cmentarzu parafialnym w Ostrowie Wlkp.

Żona Jadwiga z d. Jamry. Dzieci: Jan, Irena.

Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Irena Ławniczak

Nawrot Roman

(1894 - 1945), podofic. zaw. WP, AK.

Ur. 30 VII w Brodach pow. nowotomyński, s. Franciszka i Katarzyny z d. Przewoźna. Uczęszczał do szkół w Brodach i Lwówku. W 1915 został powołany do armii niemieckiej; walczył na froncie zachodnim. W 1918 zdezerterował i przystąpił do Powstania Wielkopolskiego. Przeszedł do czynnej służby jako podofic. zaw. Uczestniczył w wojnie 1919-21. W l. 30. przeniesiony do służby w Korpusie Kadetów nr 2 w Rawiczu. Awansowany do stopnia st. sierż. Z Korpusem

Kadetów ewakuowany do Lwowa 25 VIII 1939. Uczestniczył w walkach obronnych. 22 IX 1939 po kapitulacji wrócił do Rawicza. Nawiązał kontakt z kadetami tam zamieszkałymi. Działał w łączności z WOZZ i ZWZ-AK. Był w sztabie Obwodu AK Rawicz. Aresztowany 27 IV 1944 przez Gestapo. Przewieziony do Żabikowa 29 IV 1944. Prawdopodobnie we wrześniu 1944 wywieziony do KL Gross-Rosen (nr oboz. 58848). Ostatni list rodzina w Rawiczu otrzymała 6 I 1945. Zaginął w trakcie ewakuacji obozu w styczniu 1945. Sądownie uznany za zmarłego 9 V 1945.

Odznaczony: Krzyżem *Virtuti Militari* V klasy, Krzyżem *Walecznych* trzykrotnie, *Palimą Srebrną Orderu Koronnego Króla Alberta Belgijskiego*.

Zbiory własne autora w Bydgoszczy.

Jaromir Durczewski

Nawrot Roman

(1911 - 1944) ps. „Kapral”, podofic. WP i AK.

Ur. 30 VII w Rawiczu. Do 1939 podofic. zaw. 55 pp. Uczestnik wojny 1939. Od 1942 zaprzysiężony żołnierz AK w Obwodzie Rawicz. Aresztowany przez Gestapo w Poznaniu 27 VI 1944. Więziony w Lesznie i w Żabikowie (nr oboz. 17044), gdzie został zamęczony 29 VI 1944.

Zbiory prywatne Jerzego Zielonki w Kościanie.

Marian Woźniak

Nelka Józef

(1922 - 1942) ps. „Irmisik”, czł. WOW i WOZZ, uczeń gimn.

Ur. 17 VII w Poznaniu, s. Józefa, malarza. Uczeń Gimn. im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu. W marcu 1940 zwerbowany do WOW, następnie w WOZZ. Zaprzysiężony przez Tadeusza Śrona i Jana Pomorskiego. Działał w ramach grupy dywersyjnej. Zajmował się kolportowaniem prasy konspiracyjnej

i działalnością wywiadowczą. Przechowywał broń oraz ukradziony Niemcom motocykl, co było powodem aresztowania przez Gestapo 23 VIII 1940. Przewieziony do siedziby Gestapo w Poznaniu, następnie osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Kolejno przebywał w więzieniach: przy ul. Młyńskiej w Poznaniu (14 X - 16 XI 1940), we Wronkach (16 XI 1940 - 23 IV 1942) oraz Berlinie-Spandau. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie skazany 26 VIII 1942 na karę śmierci. Stracony 26 IX 1942 w więzieniu Berlin-Plötzensee.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 103/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich.

Lubomira Broniarz-Press
Jerzy Lochyński

Neumann Tadeusz

(1901 - 1944) ps. „Pałuk”, ofic. rez. WP, PN i AK.

Ur. 23 IV w Nowym pow. świecki, s. Władysława i Stefanii z d. Wieczorkiewicz. Po ukończeniu gimn. w Świeciu n. Wisłą odbył przeszkolenie wojskowe w Dyw. Kursie Pchor. Rezerwy 15 DP. Ćwiczeń wojskowych nie odbywał. Nie został zmobilizowany we wrześniu 1939. Od 1940 był pracownikiem ogrodnictwa w Łęgiszewie. W sierpniu 1942 został zaprzysiężony do AK przez ppor. rez. Franciszka Guzka, który mianował go dowódcą Placówki Czerlin. W 1943 czasowo związany z tworzonymi w Wągrowcu strukturami PN. Od 1944 ponownie w AK. Aresztowany przez Gestapo w Poznaniu przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza. Osadzony w Żabikowie (8 VIII 1944). Wyrokiem Policyjnego Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*) skazany na bezterminowy pobyt w KL. Zginął w KL Gross-Rosen prawdopodobnie w listopadzie 1944.

IZ Dok-II/360; Zbiory prywatne Stanisława Kabaścińskiego w Golańcy.

Kazimierz Krawiarz
Magdalena Winiecka

Neyman Lech Karol

(1908 - 1948) ps. „Butrym”, „Domarat”, n.o. Wacław Górnicki, ofic. rez. WP, ONR-ABC, SCN, NSZ.

Ur. 7 II w Poznaniu, s. Teodora, drogisty i Marty z d. Matczyńska. W 1918 rozpoczął naukę w Gimn. św. Marii Magdaleny w Poznaniu, zdając tam maturę w 1926. Następnie studiował na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP. W 1932 otrzymał dyplom i tytuł magistra prawa. W 1934 rozpoczął działalność w ONR.

Uczestnik kampanii wrześniowej 1939 w stopniu ppor. rez. W konspiracji należał do Grupy „Szaniec”, wywodzącej się ze struktur przedwojennego ONR-ABC i OW ZJ. Opublikował następujące broszury konspiracyjne: *Polska po wojnie* (1941), *Szaniec Bolesławów* (1941), *Likwidacja niemieczyzny na ziemiach zachodnich* (1942-43). Po utworzeniu NSZ był w strukturach SCN szefem wydziału zachodniego, redaktorem naczelnym pisma „Naród i Wojsko”. Pełnił funkcję czł. zespołu sędowniczo-badawczego przy IZZ. Od października 1943 był czł. Komitetu Politycznego (org. wewnętrzna). Od września 1944 do stycznia 1945 pełnił funkcję komendanta Okręgu NSZ Kraków (części NSZ nie scalonej z AK), od grudnia 1944 – funkcję czł. sądu oficerskiego przy Dowództwie NSZ. Od lutego do czerwca 1945 był organizatorem Obszaru Zachodniego NSZ, od marca do kwietnia 1945 – komendantem Okręgu NSZ Pomorze z siedzibą w Poznaniu.

Rozpoczął planowane przez KG NSZ odtworzenie sieci organizacyjnej NSZ na Pomorzu i przygotowania do utworzenia komendy Okręgu w Bydgoszczy. W kwietniu 1945 brał udział w organizowaniu Okręgu VIII NSZ Śląsk. W lipcu 1945 próbował utworzyć studencką organizację narodową w Poznaniu i na Pomorzu. Po rozbiciu w lipcu 1945 struktur Okręgów NSZ Poznań i Pomorze kierował z Poznania pracami nad odtworzeniem ogniw NSZ na Pomorzu. Na przełomie 1945/46 wszedł w skład NZW. Aresztowany 15 II 1947 przez funkcjonariuszy departamentu III MBP. Sądzony od 11 II do 2 III

1948 przez WSR w Warszawie i skazany na karę śmierci. Stracony 12 V 1948 w Warszawie.

Zbiory własne autorów w Poznaniu.

*Zygmunt Kaczmarek
Rafał Sierchula*

Nieborak Ryszard

(1915-1944) ps. „Płomyk”, ofic. c.w. ZWZ-AK, instruktor SzSz.

Ur. 3 IV w Domaradzicach pow. rawicki, s. Stefana i Pelagii z d. Nawroczyk. Po maturze w 1933 studiował na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP, który ukończył w 1937. Po studiach odbył roczną służbę wojskową, a po niej aplikację sądową.

Brał udział w kampanii wrześniowej 1939 jako plut. pchor. w kompanii przeciwpancernej 29 pskan. Walczył także w obronie Warszawy. Po kapitulacji Warszawy został zwolniony z niewoli i wrócił w początkach października 1939 do Poznania. W latach okupacji pracował najpierw jako robotnik, później przyuczony cieśla w przedsiębiorstwie budowlanym Józefa Nogali (zarządzał nim *Treuhänder* Alois Nitsche). Do ZHP wstąpił 3 XI 1924 do Drużyny im. T. Kościuszki w Kępnie. W Poznaniu w czasie studiów był czł., a później do 1937 drużynowym 1. Akademickiej Drużyny Harcerskiej im. Stanisława Staszica. Od 1936 był równocześnie referentem Kręgów Starszoharcerskich w Poznaniu. W 1938 podjął pracę w Kręgu Starszoharcerskim 20 PDH im. gen. Józefa Sowińskiego. Od wiosny 1941 pełnił w SzSz funkcję komendanta drużyn starszoharcerskich na terenie Poznania i zastępcy Komendanta Chorągwi Wielkopolskiej SzSz. W okresie tej działalności otrzymał stopień phm. Kierował m.in. specjalną kolejową grupą SzSz, zajmującą się w l. 1942-44 sabotażem w Poznaniu. W grudniu 1942 został zaprzysiężony do AK z przydziałem do sztabu IR Poznań i był odpowiedzialny za organizację dywersji i sabotażu. Aresztowany 5 II 1944. Osa- dzony w Domu Żołnierza i w Forcie VII.

Przeszedł ciężkie śledztwo. Rozstrzelany 29 VI 1944 w Żabikowie w zbiorowej egzekucji.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Michał Przychodzki

Niemiecka lista narodowościowa (DVL)

System rejestracji obywateli polskich narodowości lub pochodzenia niemieckiego, przeprowadzony na tzw. ziemiach wcielonych do Rzeszy pod nadzorem Reichsführera SS dla nadania im niemieckiej przynależności państwowej. Główną pracę wykonywały placówki przy landratchach (*Zweigstellen*), nadzór nad nimi sprawowały urzędy przy prezydentach rejencji (*Bezirksstellen*) i przy namiestnikach (*Zentralstellen*) – wszędzie istniały komisje złożone głównie z członków służby bezpieczeństwa (SD). Ten system wprowadzony jesienią 1939 w Kraju Warty został w marcu 1941 rozciągnięty na cały obszar ziem wcielonych. Obejmował on cztery grupy: grupa I była przeznaczona dla członków przedwojennych niemieckich organizacji oraz osób, których dzieci chodziły do niemieckich szkół; II – dla obywateli polskich, którzy nie objawiali ostentacyjnie swej niemieckiej przynależności narodowej (obie grupy miały niebieskie legitymacje); III – obejmowała osoby pochodzenia niemieckiego (w Kraju Warty wymagano 50% krwi niemieckiej), żyjące w związku małżeńskim z Niemcem lub Niemką, także osoby, które określały siebie jako Ślązaków, Kaszubów i Mazurów, jeśli w okresie międzywojennym nie występowały politycznie (legitymacje zielone); IV grupa (legitymacje czerwone) była przeznaczona dla tej samej kategorii osób co poprzednia, jeśli brały udział w polskim życiu politycznym, a nawet występowały przeciw Niemcom, gdyż „żadna kropla niemieckiej krwi nie powinna zginąć”.

Podstawą wpisu był wniosek. Wobec osób, które uchylały się od złożenia wniosku, stosowano przymus, najpierw w postaci pouczenia przez Gestapo, potem przez dwu-

tygodniowy pobyt w obozie policyjnym, wreszcie przekazanie do obozu koncentracyjnego. Grupa I i II otrzymywały pełną niemiecką przynależność państwową z mocą wstępną od 26 X 1939 (data inkorporacji ziem polskich), grupa III – ograniczoną przynależność państwową z chwilą wpisu na listę. Osobom z grupy IV mogła być ona nadana tylko indywidualnymi aktami. Osoby z grupy III i IV pobierały wynagrodzenie za pracę według stawek dla Niemców, podlegały jednak różnym ograniczeniom, szczególnie wielkim w grupie IV. Ograniczone obywatelstwo mogło być odwołane w ciągu 10 lat, ale zobowiązywało do służby wojskowej. Ich majątek został już często na początku okupacji skonfiskowany, a jego odzyskanie po wpisie praktycznie niemożliwe; rozporządzenie nim (np. sprzedaż czy darowizna) wymagało zezwolenia. Mogły one posyłać swoje dzieci do szkół średnich, które dla Polaków były zamknięte, ale na studia wyższe tylko za zezwoleniem. Polacy i osoby wpisane do grupy IV mieli tzw. przynależność podopieczną (*Schutzangehörigkeit*). Żydzi jako przeznaczeni na zagładę nie mieli żadnej przynależności państwowej.

W GG wyróżniano osoby narodowości niemieckiej i osoby pochodzenia niemieckiego; mogły one uzyskać obywatelstwo niemieckie wyjątkowo w drodze indywidualnego nadania. Nie używano tam terminu „niemiecka lista narodowościowa”.

W trzech okręgach rejencyjnych Kraju Warty – poznańskim, inowrocławskim, łódzkim – na 4 mln Polaków w dniu 1 VIII 1943 było 210 670 z grupy I, 192 311 z grupy II, 58 525 z grupy III, 21 027 z grupy IV. W obozach przesiedleńczych i w toku masowych terenowych akcji, które objęły cały pow. wolsztyński, gminę Środa – wieś i gminę Olechów pod Łodzią, wylawiano „osoby zdadne do zniemczenia ze względów rasowych” (*eindeutschungsfähige Polen*), które przesiedlano do Rzeszy i tam rozpraszano po różnych rodzinach i ośrodkach. Decyzja o ich przynależności państwowej miała zapaść później, zależnie od wyników procesu germanizacji. Także osoby z grup III i IV miały być przesiedlone do Rzeszy. Liczba osób „zdatnych do

zniemczenia” wynosiła w październiku 1944 w Kraju Warty 17 433.

Liczba wpisów na niemiecką listę narodowościową na Pomorzu Gdańskim i na Górnym Śląsku była znacznie większa, zwłaszcza do grupy III, gdyż uważano, że cała zasiedziała tam ludność jest pochodzenia niemieckiego lub znajduje się pod niemieckim wpływem kulturowym. Były to tereny powszechnego przymusu.

Powojenna likwidacja skutków polityki niemieckiej była bardzo skomplikowanym procesem. Członkowie grupy I zostali wysiedleni do Rzeszy, osoby wpisane do grup II, III i IV w Kraju Warty musiały wykazać swoją polską postawę przed sądem. Na Pomorzu i na Śląsku – jako terenów powszechnego przymusu – dotyczyło to jedynie grupy II; osoby z grupy III i IV składały tylko deklaracje wierności Państwu Polskiemu. W byłym GG wszystkie osoby, które zadeklarowały – choćby pod przymusem – narodowość lub pochodzenie niemieckie, zostały umieszczone w obozach, z których dopiero stopniowo je zwalniano.

Cz. Łuczak: *Polityka ludnościowa i ekonomiczna hitlerowskich Niemiec w okupowanej Polsce*. Poznań 1979; Cz. Madajczyk: *Polityka Trzeciej Rzeszy w okupowanej Polsce*. Warszawa 1970; K. M. Pospieszalski: *Polska pod niemieckim prawem (Ziemie Zachodnie) 1939 - 1945*. Poznań 1946; tenże: *Niemiecka lista narodowa w „Kraju Warty”*. Wybór dokumentów. Poznań 1949 (Documenta Occupationis IV); tenże: *Hitlerowskie „prawo” okupacyjne w Polsce. Wybór dokumentów*. Cz. I: *Ziemie „wcielone”*. Poznań 1952, Cz. II: *Generalna Gubernia*. Poznań 1958 (Documenta Occupationis V i VI).

Karol Marian Pospieszalski

Niemiecka mniejszość narodowa w Wielkopolsce

Spis ludności z 1931 wykazał w całej Polsce 741 tys. Niemców, z czego w granicach ówczesnego woj. poznańskiego mieszkało 201 400 Niemców na 2 111 780 ludności, a więc 9,5%. W niektórych powiatach liczba Niemców przekraczała 20% – w no-

wotomyskim, szubińskim, wolsztyńskim i chodzieskim. W 1910 mieszkało w tym województwie 676 340 Niemców – 34,4%. Ta liczba po odzyskaniu niepodległości w 1918 szybko spadała, głównie przez dobrowolny odpływ do Rzeszy, skąd Niemców z początku do tego nawet zachęcano. Przymus odgrywał marginesową rolę. Niemcy nie mogli pogodzić się ze swoją nową pozycją, uważali traktat wersalski za niesprawiedliwy i wewnątrznie nie akceptowali utraty wschodnich terenów Rzeszy, co kładło się cieniem na cały okres międzywojenny. W tym nastawieniu podtrzymywały ich kolejne rządy Rzeszy, które domagały się rewizji granic.

Do spisu ludności z 1931 Niemcy odnosili się nieufnie, swoją liczebność w całej Polsce szacowali w 1938 na nieco ponad milion (1 030 000). W województwach zachodnich przeprowadzili w 1934 za pośrednictwem swej rozległej sieci organizacyjnej własny tajny spis, którego wyniki były przeważnie niższe od polskich danych. Większe różnice na korzyść Niemców wystąpiły w spisie tylko na terenach wokół Odolanowa (ok. 4 500) oraz Kępna i Ostrzeszowa (ok. 7 600). W samym Poznaniu, który liczył w połowie 1931 273 tys. mieszkańców, polski spis wykazał 6 387 Niemców, natomiast niemiecki o 2 tys. mniej.

Na podstawie traktatu wersalskiego niemieckie mienie państwowe przypadło Polsce, która zlikwidowała też pewne skutki niemieckiej akcji kolonizacyjnej z ostatnich lat zaborów, przejmując szereg nieruchomości z rąk prywatnych; jednak pozycja gospodarcza mniejszości niemieckiej pozostała silna. Z niemieckiej własności ziemskiej, która w woj. poznańskim wynosiła pod koniec okresu zaborów milion hektarów (bez własności państwowej), pozostało ok. 700 tys. ha w rękach niemieckich, w tym aż 400 tys. ha wielkiej własności. Stanowiło to 26% obszaru rolnego województwa. W miastach Niemcy byli właścicielami wielu nieruchomości i przedsiębiorstw. Obok konstytucji chronił mniejszości narodowe tzw. mały traktat wersalski z 28 VI 1919, który dawał im prawo składania petycji do Rady Ligi Narodów, z czego Niemcy wielokrotnie korzystali. Gdy

Rzesza Niemiecka w 1933 wystąpiła z Ligi, Polska uznała ten traktat za nieobowiązujący.

Obok niemieckich szkół państwowych było wiele prywatnych, w woj. poznańskim w 1931 łącznie 186 szkół powszechnych z 27 225 uczniami. Prywatne Gimn. im. Fryderyka Schillera w Poznaniu obejmowało 700 uczennic, szkoła powszechna przy gimnazjum 100 uczniów, Liceum Below-Knothe – 100 dziewcząt, poza tym państwowa szkoła powszechna 150 uczniów. Szkoły średnie istniały w Bielsku, Bydgoszczy, Grudziądzu, Chorzowie, Lwowie, Lesznie, Łodzi, Pabianicach, Pszczynie, Sompolnie i Toruniu.

Olbrzymia większość Niemców należała w Wielkopolsce do Zjednoczonego Kościoła Ewangelickiego (*Unierte Evangelische Kirche*), który po 1918 czuł się nadal związany duchowo z macierzystym kościołem pruskim. Niemcy wszędzie zachowali swoje kościoły. W Poznaniu należały do nich: dzisiejszy kościół Wszystkich Świętych (*Kreuzkirche*), kościół Zbawiciela (*St. Paulikirche*), zburzony po II wojnie kościół św. Piotra przy Placu Wiosny Ludów, kościoły na Rynku Wildeckim i przy ul. Matejki. Otwierano je rzadko. Duszpasterstwo dla katolików sprawował delegowany z Rzeszy franciszkanin z Würzburga, który odprawiał msze św. w kościele Franciszkanów na Wzgórzu Przemysława przy Starym Rynku.

W Poznaniu działały centrale szeregu niemieckich organizacji gospodarczych. Oto ich niemieckie nazwy: *Arbeitsgeber-Verband für die deutschen Landwirte, Verein Deutscher Bauern, Verband für Handel und Gewerbe, Landwirtschaftlicher Zentralverband, Westpolnische Landwirtschaftliche Zentralgenossenschaft, Bank für Handel und Gewerbe, Landesgenossenschaftsbank*, poza tym *Danziger Privataktienbank* miał tu swoją filię, w Bydgoszczy istniał *Wirtschaftsverband Städtische Berufe*.

Szczególnie rozwinięta była niemiecka spółdzielczość. Na ogólną liczbę 925 niemieckich spółdzielni różnego typu w całej Polsce przypadło 466 na woj. poznańskie z końcem 1933 466. W niektórych branżach było więcej niemieckich niż polskich spółdzielni: kredytowych 267 na 179 polskich, mleczarskich

59 na 35. Polscy rolnicy nieraz odstawiali mleko do niemieckich spółdzielni.

W Poznaniu miało swą siedzibę Niemieckie Towarzystwo Historyczne (*Deutsche Historische Gesellschaft für Polen*), które wydawało dwa czasopisma, Związek Niemieckich Bibliotek (*Verein deutscher Büchereien*), Zrzeszenie Niemieckich Studentów (*Verein deutscher Hochschüler*), w Bydgoszczy Związek Niemieckich Księgarzy (*Verband deutscher Buchhändler*), Niemiecki Związek Szkolny (*Deutscher Schulverein*), Krajowy Związek Nauczycieli Niemieckich (*Landesverband deutscher Lehrer und Lehrerinnen*), Związek Popierania Akademickiego Wykształcenia (*Kantverein zur Förderung der akademischen Berufsausbildung*). Opieka społeczna spoczywała w rękach Niemieckiego Związku Dobroczyńnego (*Deutscher Wohlfahrtsbund*) i Związku Kobiet (*Frauenbund*), do których należały szpitale, przedszkola i domy opieki. Obydwa związki miały też swoje siedziby w Bydgoszczy; największy szpital w Poznaniu był w rękach sióstr diakonisek (*Diakonissenkrankenhaus*). To nie jest bynajmniej wyczerpujące wyliczenie. Niezwykle wielka była liczba organizacji społecznych, śpiewaczych i sportowych. W tych warunkach aktywni Niemcy należeli do kilku organizacji.

Liczba wydawnictw prasy codziennej i periodycznej przekraczała kilkakrotnie wydawnictwa innych mniejszości razem wziętych. W woj. poznańskim w styczniu 1933 ukazywało się 39 czasopism, z tego 16 w Poznaniu, m.in. dzienniki „Posener Tageblatt” oraz od 1934 „Deutsche Nachrichten”; w całej Polsce – 106 czasopism, w tym 17 dzienników o łącznym nakładzie ok. 100 tys. egzemplarzy.

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych czuwało nad życiem politycznym mniejszości. Działający z początku w Poznańskim i na Pomorzu Związek Niemiecki (*Deutschtumsbund*) został rozwiązany w 1923. Jego miejsce zajął Niemiecki Związek w Sejmie i Senacie – zespół biur posłów i senatorów skupiających wokół siebie rzesze wyborców (*Deutsche Vereinigung im Sejm und Senat*). Po zawarciu w styczniu 1934 paktu o nieagresji

organizacje polityczne rozwinęły większą działalność. W zamian nazistowska Rzesza przestała głośno domagać się rewizji granic zachodnich, aby w odpowiedniej chwili tym silniej wystąpić z tym żądaniem. W ostatnich latach przed napaścią na Polskę najważniejszymi partiami politycznymi były: w województwach poznańskim i pomorskim powstałe w 1934 Zjednoczenie Niemieckie (*Deutsche Vereinigung*, przywódca Hans Kohnert – Bydgoszcz), na Śląsku Niemiecki Związek Ludowy (*Deutscher Volksbund*, Otto Ulitz), w Polsce centralnej Niemiecki Związek Ludowy (*Deutscher Volksverband*, August Utta, Ludwig Wolf), ponadto Partia Młodoniemiecka (*Jungdeutsche Partei*, Rudolf Wiesner – Bielsko), pierwszy orędownik narodowosocjalistycznego światopoglądu. Od 1934 ta ostatnia partia (wtedy zaczęła w Poznaniu wydawać „Deutsche Nachrichten”) starała się opanować zachodnią i centralną Polskę, wobec czego działające na tym terenie organizacje połączyły się w Radę Niemców w Polsce (*Rat der Deutschen in Polen*). W toku utarczek z Partią Młodoniemiecką przeszły też na pozycje nazistowskie.

Rzesza Niemiecka starała się otaczać opieką mniejszość różnymi drogami, szczególnie przez istniejącą w Niemczech tzw. Niemiecką Fundację (*Deutsche Stiftung*). W 1936 utworzono w Rzeszy w ramach Fundacji specjalny ośrodek kierowniczy – Centralę Narodowościową (*Volksdeutsche Mittelstelle = VOMI*) pod wodzą Waltera Lorenza. Starala się ona połączyć wszystkie organizacje w jedną całość. Powołana w 1938 Komisja Sześciu pod przewodnictwem Heinricha Weissa z Jarocina, czł. *Jungdeutsche Partei*, nie zdołała tego dokonać, niemniej działały one w tym samym kierunku i duchu w obliczu zbliżającej się agresji na Polskę.

Dobitnym wyrazem hitleryzacji było odbyte 16 XII 1934 w Katowicach walne zebranie Zrzeszenia Niemieckich Katolików (*Verband der deutschen Katholiken*). Wybrano wtedy na przewodniczącego, w miejsce antynazistowskiego Eduarda Panta, sprzyjającego nazizmowi Ottona Olbrichta.

Marginesową rolę odgrywała silna dawniej Niemiecka Katolicka Partia Ludowa, która nazywała się potem „Chrześcijańską”, z siedzibą w Katowicach, Niemiecka Socjalistyczna Partia Robotnicza Polski (*Deutsche Sozialistische Arbeiterpartei Polens*) z siedzibą w Łodzi, nie mówiąc już o popieranym przez polski rząd Niemieckim Związku Kulturalnym i Gospodarczym (*Deutscher Kultur- und Wirtschaftsbund*).

Mniejszość niemiecka zawsze miała swoją parlamentarną reprezentację: za czasów konstytucji marcowej z 1921 w wyborach 1922 – 17 posłów i 5 senatorów, w 1928 – 21 i 5, w 1930 – 5 i 3. Konstytucja kwietniowa z 1935 nie przewidywała udziału partii politycznych w wyborach, wobec czego prezydent powołał 2 senatorów z łona niemieckiej mniejszości. W utworzonym w 1938 senacie reprezentowali ją Erwin Hasbach i Max Wambeck. Trzecia Rzesza ten stan rzeczy akceptowała.

H. Breitinger: *Als Deutscheelsorger in Posen*. Mainz 1984; O. Heike: *Die deutsche Minderheit in Polen 1918 - 1939*. Leverkusen 1985 (nakł. własny); W. Kotowski: *Niemiecka mniejszość narodowa w Polsce i jej rola w polityce Niemiec 1918 - 1939*. W: *Historyczne, polityczne i prawne aspekty tez RFN o niemieckiej mniejszości narodowej w Polsce* pod red. J. Barcza. Cz. 1. Warszawa 1988; T. Kowalak: *Prasa niemiecka w Polsce*. Warszawa 1971; J. Majewski: *Drogi i bezdroża niemieckiej spółdzielczości w Polsce 1919 - 1939*. Poznań 1989; K. M. Pospieszalski: *Niemiecka lista narodowa w „Kraju Warty”*. Wybór dokumentów. Poznań 1949; S. Potocki: *Położenie mniejszości niemieckiej w Polsce*. Gdańsk 1968; *Statystyka Polski 1931*; „Strażnica Zachodnia” roczniki 1931 - 1939; S. Waszak: *Liczba Niemców w Polsce 1931 - 1939*. „Przegląd Zachodni” 1959 nr 6.

Karol Marian Pospieszalski

Niesobski Bogdan

(1927 - 1944) ps. „Stary Orzeł”, „Orzeł”, żołnierz AK, harcerz.

Ur. 11 I w Jarocinie, s. Kazimierza i Anny z d. Kmiecik. Do wybuchu wojny 1939 ukończył 6 klas szkoły powszechnej w Os-

trowie Wlkp. Był czł. ZHP i Młodzieżowej Drużyny PCK. W sierpniu 1939 ewakuowany z rodziną na kresy wschodnie. Do Ostrowa Wlkp. wrócił w październiku 1939 i brał udział w zabezpieczaniu mienia drużyny ZHP przy Szkole im. E. Estkowskiego oraz polskich książek. W 1940 uczestniczył w konspiracyjnej działalności młodszego harcerstwa. W lutym 1941 został wywieziony na prace przymusowe do Osterode (Niemcy). Zbiegł latem 1941 i ukrywał się w Ostrowie Wlkp., gdzie opieki udzielił mu ppor. Jan Kołodziej („Błady”). Został ulokowany przy OP Jerzego Sobczaka („Eckert”), spełniając funkcję łącznika. Zaprzysiężony do AK 6 II 1943 przez por. J. Kołodzieja. Aresztowany przez Gestapo 27 XI 1944 w Ostrowie Wlkp., po czym zaginął o nim wszelki ślad. Uznany za zmarłego postanowieniem sądu powiatowego w Ostrowie Wlkp. z datą śmierci 27 XI 1944.

Awansowany pośmiertnie do stopnia kpr. AK i odznaczony: Krzyżem Walecznych, Krzyżem AK, Krzyżem Zasługi dla ZHP z Rozetą Mieczami.

Zbiory prywatne Henryka Niesobskiego w Bydgoszczy.

Marian Woźniak

Niesobski Edward

(1923 - 1944) ps. „Orzeł”, „Lech”, pchor. c.w. AK, harcerz.

Ur. 11 IX w Jarocinie, s. Kazimierza i Anny z d. Kmiecik. Szkołę powszechną ukończył w Ostrowie Wlkp. w 1935, a w 1939 4 klas gimn. w Ostrowie Wlkp. Jako harcerz pełnił funkcję przybocznego V DH im. Tomasza Zana. Zmobilizowany do szkolnego PW pełnił służbę w obronie przeciwlotniczej i przeciwgazowej w Ostrowie Wlkp. Jako uchodźca przed frontem odnalazł rodzinę, z którą kontynuował dalszą ucieczkę do Puszczy Kampinoskiej. Po powrocie do Ostrowa Wlkp. w 1939 brał udział w organizowaniu konspiracyjnego harcerstwa wspólnie z ks. Lechem Ziemińskim i Przemysławem Ożegowskim. Kierował konspiracyjną V DH im. Tomasza Zana. Brał udział

w organizowaniu tajnego nauczania. Z ojcem Kazimierzem organizował nasłuch radiowy i wydawał gazetkę dzienną z wiadomościami radiowymi i tygodniową „Zew”. Zabezpieczał akta harcercskie z lokali organizacyjnych zajętych przez Niemców. W 1940 nawiązał kontakt z TOW w Ostrowie Wlkp., a następnie z ZWZ. Zaprzysiężony 11 XI 1939 przez por. Jana Kamińskiego („Rokita”). Poszukiwany przez Gestapo wyjechał do GG. W czasie przekraczania granicy 18 XI 1941 koło Widzewa został zatrzymany i osadzony w obozie w Radogoszczu pod Łodzią, później w więzieniu w Sieradzu. Po odbyciu kary 1 roku więzienia za przekroczenie granicy GG został zwolniony. W styczniu 1943 skierowany do Poznania, gdzie odbył krótkie przeszkolenie i został kurierem w Wydziale Organizacyjnym Komendy Okręgu Poznańskiego AK. W tym okresie zdał maturę na tajnych kompletach. W 1943 mianowany pchor. c.w. 19 I 1944 aresztowany w Poznaniu przez Gestapo i osadzony w obozie w Żabikowie, gdzie został rozstrzelany 19 VII 1944.

Odznaczony pośmiertnie: Krzyżem Walecznych, Krzyżem AK, Krzyżem Zasługi dla ZHP z Rozetą Mieczami.

Zbiory własne autora w Bydgoszczy.

Henryk Niesobski

Niesobski Henryk

(1925 -) ps. „Bóbr”, „Ryszard”, n.o. Bartkowiak, czł. TOW, podofic. AK, ppor. rez. WP, inżynier.

Ur. 12 V w Jarocinie, s. Kazimierza i Anny z d. Kmieciak. Do wybuchu wojny 1939 ukończył szkołę powszechną w Ostrowie Wlkp. Czł. ZHP. Od lata 1939 w Pog. Od jesieni 1939 objęty tajnym nauczaniem. Do lata 1940 w TOW, a następnie w ZWZ. Zaprzysiężony do AK w lipcu 1942 przez ppor. Jerzego Sobczaka („Eckert”). Pełnił funkcję łącznika pomiędzy Samodzielnym Wydziałem Kurierskim, kierowanym przez jego ojca Kazimierza („Bartek”), a sztabem Okręgu Poznańskiego AK. Sporadycznie był kurierem do Bazy Łączności Obszaru Zacho-

dniego AK w Warszawie. Bliski współpracownik por. Jana Kołodzieja („Drwal”) w Ostrowie Wlkp. W lutym 1944 wpadł w zasadzkę Gestapo w mieszkaniu Franciszka Berdychowskiego w Ostrowie Wlkp., ale po przesłuchaniu zwolniony. W stopniu st. strz. przydzielony do patrolu Kedywu w Ostrowie Wlkp. Od listopada 1943 w OP ppor. c.w. Czesława Mocka („Spirytus”). Awansowany do stopnia kpr. rez. AK. W 1944 współdziałał w zdemaskowaniu agenta Gestapo Henryka Głogińskiego w Poznaniu. Od września 1944 na polecenie por. J. Kołodzieja brał udział w próbach nawiązania łączności Okręgu Poznańskiego AK z KG AK. W dniach 18 - 26 I 1945 w ramach Ośrodka Kedywu w Ostrowie Wlkp. uczestniczył w zabezpieczeniu miasta. Jako żołnierz plutonu zmotoryzowanego AK brał udział w potyczkach z Niemcami w rejonie Ostrowa Wlkp. Awansowany do stopnia plut.

Po wojnie czł. WSGO „Warta”. Ujawnił się w 1947. W 1950 ukończył Technikum Mechaniczne w Bydgoszczy, a w 1957 jako ekstern zdał egzamin inżynierski. Następnie pracował w przemyśle metalowym i w biurach projektów. Od 1981 na emeryturze. Czł. ŚZZAK.

Odznaczony: Krzyżem Kawalerskim OOP, Krzyżem Walecznych, Krzyżem AK, Krzyżem Partyzanckim.

Żona Aleksandra z d. Kugacz. Dzieci: Dariusz, Sławomira.

FAK-V/152, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Niesobski Kazimierz

(1896 - 1944) ps. „Bartek”, podofic. rez. WP i ZWZ-AK.

Ur. 2 III w Joance pow. kępiński, s. Jana i Pelagii z d. Kolarska. Po ukończeniu szkoły powszechnej pracował w zawodzie ślusarza. W czasie I wojny światowej od marca 1915 do grudnia 1918 służył w armii niemieckiej na froncie francuskim. 1 I 1919 zdezerterował i włączył się do Powstania Wielkopolskiego do 12 pswlkp. W 1919 ukończył szkołę pod-

ofic. i został w 70 pp w Jarocinie jako podofic. zaw. W 1920 ukończył kurs dla podofic. sztabowych w Śremie. Ranny 21 VIII 1920 na froncie rosyjskim. 28 II 1927 przeniesiony do rezerwy w stopniu sierż. Pracował w PKP do wybuchu II wojny światowej, ostatnio na stanowisku kierownika Biura Wagonowego w Ostrowie Wlkp.

W sierpniu 1939 powołany do Zespołu Ewakuacji Węzła PKP w Ostrowie Wlkp. W listopadzie 1939 wrócił do pracy na kolei jako kierownik pociągów towarowych w Ostrowie Wlkp. Działalność konspiracyjną podjął w listopadzie 1939 z inicjatywy por. Jana Kamińskiego („Rokita”) w TOW, następnie ZWZ i AK. Organizował w Ostrowie Wlkp. sieć konspiracyjną na terenie kolei. Od 1943 w Okręgu Poznańskim AK był kierownikiem Samodzielnego Wydziału Kurierskiego, utrzymując bezpośrednią łączność z KG AK w Warszawie. Od stycznia 1940 wspólnie z synem Edwardem prowadził nasłuch i wydawał gazetkę „Zew”. 11 XI 1942 awansowany do stopnia sierż. AK. Aresztowany 19 X 1943 w Skalmierzycach. Osadzony w Poznaniu w Forcie VII, a następnie w Żabikowie, gdzie został rozstrzelany 7 V 1944.

Odnaczone: Krzyżem Walecznych, pośmiertnie Krzyżem Virtuti Militari V klasy.

Żona Anna z d. Kmiecik. Dzieci: Bogdan, Edward, Henryk, Janina, Krystyna.

Zbiory własne autora w Bydgoszczy.

Henryk Niesobski

Nikisch Jan Jacek

(1910 - 1996) ps. „Sławek”, „Sławkowski”, „Sielecki” czł. org. „Ojczyzna”, adwokat.

Ur. 16 VIII we Lwowie, s. Jana Floriana, adwokata i Jadwigi z d. Piaskiewicz. Po 1928 ukończył gimn. w Lesznie, w 1932 studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP. W czasie studiów był czł. Młodzieży Wszehpolskiej i OWP. Należał do korporacji akademickiej „Lechia”. Czł. PZZ i TCL. W I. 1932-39 odbywał aplikację adwokacką w Rawiczu.

1 IX 1939 opuścił Rawicz. W październiku tegoż roku przyjechał do Warszawy, gdzie w dwa miesiące później został zaprzysiężony przez Witolda Grotta do org. „Ojczyzna”. W. Grott powierzył mu tworzenie siatki organizacyjnej „Ojczyzny” wśród osób wysiedlonych z ziem zachodnich do GG. W pierwszej połowie 1940 odbył szereg podróży, docierając do skupisk wysiedlonych i tworząc terenowe ośrodki „Ojczyzny”, m.in. w Ostrowcu Świętokrzyskim, Kielcach, Częstochowie, Goraju i in. Utrzymywał stały kontakt z komórkami terenowymi, organizował odprawy ich kierowników w Warszawie, dostarczał im fundusze, prasę, dbał o szybki przepływ informacji oraz tworzył osobiście lub przy pomocy współpracowników nowe komórki „Ojczyzny”. W tym okresie zamieszczał artykuły poświęcone problematyce ziem zachodnich w „Biuletynie Zachodnim” oraz w innych publikacjach wydawanych przez „Ojczyznę”. 22 VI 1941 wziął udział w zebraniu organizacyjnym Studium Zachodniego „Ojczyzny”, z którym współpracował w późniejszym czasie. Wykładał prawo prasowe na Wyższych Kursach Dziennikarskich organizowanych przez konspiracyjne Zrzeszenie Dziennikarzy Ziem Zachodnich. W początkach 1942 został kierownikiem org. „Ojczyzna”, sprawując jednocześnie do lata tegoż roku funkcję kierownika Wydziału Organizacyjnego. Podjął działania zmierzające do uporządkowania wewnętrznych struktur organizacji i nadania jej bardziej sformalizowanego kształtu oraz do dokładniejszego określenia programu ideowo-politycznego „Ojczyzny”. Wprowadził obowiązek płacenia składek członkowskich. W lutym 1944 zgłosił Pełnomocnikowi Rządu na Kraj gotowość „Ojczyzny” wzięcia udziału w pracach RJN, a 15 lipca został oficjalnie zaprzysiężony jako jej członek. Reprezentował także „Ojczyznę” w powołanym w kwietniu 1944 z inicjatywy SN Porozumienia Organizacji Narodowych. Podczas Powstania Warszawskiego przebywał poza Warszawą i nie uczestniczył w pracach RJN.

Do czerwca 1945 utrzymywał nadal kontakty z władzami PPP i przedstawicielami stronnictw politycznych. Akcentował stano-

wisko „Ojczyzny” popierające program Stanisława Mikołajczyka. Wobec podjęcia przez Komisję Główną RJN 3 V 1945 decyzji o przywróceniu działalności plenum RJN, ale w zmniejszonym składzie, odmówił udziału „Ojczyzny” w RJN uznając, że decyzja ta sprowadza rolę członka RJN do fikcji. W związku z zawarciem w Moskwie 24 VI 1945 umowy o powołaniu tzw. Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej, a także wobec rozwiązania się RJN kierownictwo „Ojczyzny” zwołało 15 VII 1945 w Poznaniu zjazd swoich działaczy. N. złożył na nim sprawozdanie z działalności organizacji w latach okupacji 1939 - 45. Na tym zjeździe podjęto uchwałę o rozwiązaniu „Ojczyzny”. W sierpniu 1945 N. powrócił do zawodu adwokata. Jednocześnie włączył się w działalność społeczną, biorąc m.in. udział w organizowaniu PZZ, ZAP i IZ w Poznaniu. W marcu 1949 został aresztowany (wraz z Edwardem Serwańskim i Kirylem Sosnowskim) pod zarzutem kontynuowania działalności konspiracyjnej. 29 VIII 1950 został skazany przez WSR w Warszawie na karę 8 lat więzienia (zmniejszoną na mocy amnestii z 1947 do 4 lat). Przebywał w więzieniu do marca 1953. Dopiero w listopadzie 1956 mógł podjąć na nowo pracę adwokata. 22 V 1958 Sąd Najwyższy uchylił wyrok WSR w Warszawie i uniewinnił N. Po wyjściu z więzienia włączył się ponownie w nurt działalności społecznej, współtworząc TRZZ, którego był czł. Rady Naczelnej i Zarządu Wojewódzkiego w Poznaniu aż do jego rozwiązania. Zmarł 15 IV 1996 w Poznaniu.

Odnaczony m.in.: Krzyżem Komandorskim OOP i Złotą Odznaką Adwokatury PRL.

Żona Maria z d. Durszewska, c. Mirosława. Druga żona Barbara z d. Siuda. Dzieci: Andrzej, Jacek.

Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Aleksandra Pietrowicz

Nikoleizig Brunon

(1904 - 1945) ps. „Adam”, ofic. rez. WP i AK.

Ur. 2 IX w Duisburgu (Niemcy), s. Johanna, górnik i Marii z d. Wydlub. Po ukończeniu szkoły ludowej w Duisburgu

uczęszczał do gimn. klasycznego. Wychowany w rodzinie w polskim duchu zaproteutował podczas lekcji historii przeciwko zakłamaniu dziejów Polski, za co został usunięty ze szkoły w 1925. Wobec dalszych represji zbiegł z Niemiec do rodziny Wydlubów w Koźminie. Jako eksternista zdał w 1926 maturę w Gimn. im. Bergera w Poznaniu, a następnie rozpoczął studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP. Miał trudności językowe, co zadecydowało o przerwaniu studiów. Następnie przeniósł się do Chojnic, gdzie pracował w gazecie niemieckojęzycznej. W 1933 odbył Dyw. Kurs Pchor. 25 DP w Szczypiornie pod Kaliszem. Ćwiczenia odbył w 56 pp w Krotoszynie, po czym 16 XI 1935 został awansowany do stopnia st. strz. pchor. Po odbyciu kolejnego przeszkolenia w 1938 awansowany do stopnia ppor. Był aktywnym działaczem ZOR w Jarocinie, Koło w Pleszewie. Jednocześnie pełnił funkcję sekretarza w Urzędzie Rozjemczym w Krotoszynie. W 1936 zatrudniony w zarządzie Kolejki Dojazdowej w Pleszewie w charakterze kontrolera rachuby plac.

W 1939 nie został zmobilizowany i nadal pracował na uprzednim stanowisku. Pomimo nacisków ze strony okupanta nie starał się o status VD. W październiku 1939 przez nieznanego łącznika nawiązał kontakty z SZP, a według innych źródeł z TOW. Na początku 1942 zaprzysiężony przez por. Wacława Maika i mianowany zastępcą komendanta Obwodu Jarocin z siedzibą w Pleszewie. Od sierpnia 1942 objął stanowisko komendanta tego Obwodu. Kolejno awansował w 1943 do stopnia por., a w 1944 kpt. Był inicjatorem wielokrotnie podejmowanych rozmów scaleniowych z dowództwem NOW w Jarocinie. Latem 1943 kierował akcjami odbioru rzutów broni dla Obwodu AK Jarocin. Pod jego kierownictwem powstało w tym Obwodzie 20 plutonów AK oraz 1 sekcja bojowa Kedywu. Od 7 VI 1944 ukrywał się zagrożony aresztowaniem i posługiwał dowodem VD na nazwisko Karl Farens. Brał m.in. udział w podłożeniu ładunków zapalających w pociągu towarowym na stacji Jarocin. Był też autorem planu powstania dla Obwodu AK Jarocin oraz planu odtworzenia

70 pp AK. Na przełomie października i listopada 1944 mianowany szefem Wydziału Organizacyjnego komendy Okręgu Poznańskiego AK. W tym charakterze finalizował rozmowy scaleniowe z NOW w Jarocinie. Organizował też pomoc dla aresztowanych przez Gestapo żołnierzy AK z Ostrowa Wlkp. i Pleszewa. Wśród nich znajdowała się jego żona Jadwiga („Adamowa”), łączniczka AK. 21 I 1945 ujęty przez żołnierzy Wehrmachtu przy próbie ich rozbrojenia w kwaterze przy ul. Podgórznej w Pleszewie. Ciężko rannego przewieziono do siedziby policji w Pleszewie, gdzie po przesłuchaniu został zastrzelony przez Augsburga, pracownika *Hilfspolizei*. Zwłoki przewieziono w rejon żwirowni pod Pleszewem i pogrzebano. 14 X 1945 ekshumowany i w uroczystym pogrzebie pochowany na cmentarzu w Pleszewie.

Odznaczony: Krzyżem Walecznych, Krzyżem AK i Medalem Wojska trzykrotnie.

Żona Jadwiga z d. Kapuścińska. Dzieci: Józef, Maria.

Zbiory prywatne Jadwigi Nikoleizig w Pleszewie.

Marian Woźniak

Norbecki Edward

(1908 - 1943) ps. „Edek”, n.o. Eduard Liedke, Eduard Zrobek, pchor. WP, ppor. c.w. ZWZ-AK.

Ur. 4 IV w Wągrowcu, s. Jana i Stefanii z d. Borkowska. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Wągrowcu w 1933 przeniósł się z rodzicami do Gdyni. W 1935 ukończył Szkołę Morską w Tczewie. W 1937 odbył Dyw. Kurs Pchor. 15 DP, a po ćwiczeniach awansował do stopnia plut. pchor. Do wybuchu wojny 1939 pracował jako makler okrętowy.

Zmobilizowany w sierpniu 1939 do 15 DP. Brał udział w walkach odwrotowych na Pomorzu i w obronie Warszawy. Awansowany w polu do stopnia ppor. Zbiegł z obozu jenieckiego wiosną 1940 i osiedlił się w Poznaniu pod nazwiskiem Eduard Liedke. Za przysiężony do ZWZ przez por. rez. Czesława Surmę („Marian”). Od 6 VI 1940 szef Wy-

działu III WKZO. Utrzymywał też łączność WKZO z KG ZWZ w Warszawie. Dla potrzeb WKZO zorganizował lokal łącznościowy w mieszkaniu Łucji Dymnej w Poznaniu przy ul. Górna Wilda 73. Na przełomie 1941/42 przewoził chemiczne i bakteriologiczne środki walki do jednostek terenowych WKZO w Kraju Warty i w GG. Aresztowany w pociągu po przekroczeniu granicy GG 14 bądź 15 IV 1942. Do lata 1942 więziony w Domu Żołnierza i w Forcie VII. Następnie do listopada 1942 więziony w Inowrocławiu. W grudniu 1942 wyrokiem Policyjnego Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*) skazany na karę śmierci. Stracony 8 I 1943 w Forcie VII w Poznaniu. Rodziny nie założył.

FAK-V/418, Akta osobowe; USC Poznań, Akt zgonu P-562/1943.

Marian Woźniak

Nowacki Alfred

(1895 - 1945) ps. „Nemo”, „Piąty”, ofic. rez. WP i AK.

Ur. 13 X w Łodzi, s. Teofila i Emmy z d. Erb (Niemka). Szkołę powszechną i gimn. ukończył w Łodzi, a następnie wraz z rodziną przeniósł się w okolice Warszawy. Odbył Dyw. Kurs Pchor. i ok. 1929 związał się z Oddziałem II Sztabu Głównego WP. W 1930 wyjechał do Berlina, gdzie prowadząc działalność handlową współpracował z polskim wywiadem.

W 1940 jako Niemiec wrócił do okupowanej Polski. Wiosną 1940 kupił stary browar w Winiarach pod Kaliszem i utworzył tam fabryczkę środków spożywczych. Jednocześnie współpracował ściśle z Oddziałem II KG ZWZ-AK. W 1942 jako por. AK został mianowany dowódcą komórki wywiadu „Podlasie” z siedzibą w Winiarach. Od lata 1942 podporządkowany Ekspozyturze KG AK „Stragan”, a od 1943 w Ekspozyturze Wywiadu KG AK „Lombard”. Współpracował ściśle z IR Kalisz, następnie z służbą wywiadowczą Obwodu AK Kalisz. W jego fabryce zbiegały się nici łączności konspiracji kaliskiej. Tam też działało kwaterymistrzostwo Obwodu AK.

Pośredniczył w utrzymywaniu łączności pomiędzy KG AK a jego placówkami w Berlinie. Swoich współpracowników konspiracyjnych zatrudniał fikcyjnie w fabryce w Winiarach. Zdekspirowany przez Gestapo w akcji przeciwko antyhitlerowskiej opozycji w Wehrmachcie. Aresztowany 2 III 1944. Ciężkie śledztwo prowadzone przez Gestapo w Łodzi nie załamało go i nie ujawnił tajemnic organizacyjnych. W postępowaniu karnym przed Trybunałem Ludowym w Berlinie (*Volksgesichtshof*) na sesji wyjazdowej w Kaliszu 7-8 XII 1944 został skazany na karę śmierci. Rozstrzelany w zbiorowej egzekucji w Skarszewie pod Kaliszem 19 I 1945. Wiosną 1945 ekshumowany i pochowany na cmentarzu parafialnym w Kaliszu przy ul. Łódzkiej.

Odnaczone: Krzyżem AK, Medalem Wojska trzykrotnie i odznaką Okręgu AK Łódź.

Zona Niemka Hana, bezdzietni.

FAK-V/352, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Nowacki Edmund

(1909-1942) ps. „Edek”, czł. NOB, murarz.

Ur. 19 IV w Poznaniu. Po ukończeniu szkoły powszechnej w 1926 terminował w zawodzie murarza do 1930. Później był bezrobotny. Czł. SN od 1937. Służby wojskowej nie odbywał. Od października 1939 pracował w Miejskich Tramwajach jako murarz. Wprowadzony do NOB przez Zenona Ciemniejewskiego („Lipa”) na podstawie przedwojennej rekomendacji. Sam nawiązał kontakt z komendantem Rejonu NOB Jeżyce. Rozbudował podległe mu 5 sekcji organizacyjnych NOB. Zajmował się kolportowaniem pisma „Polska Narodowa”, rozpoznaniem niemieckich obiektów militarnych na Jeżycach i rozpowszechniał bony obligacyjne NOB. Aresztowany 27 II 1941. Więziony w Domu Żołnierza, w Forcie VII i więzieniu w Pile. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 16 III 1942 na sesji

wyjazdowej w Pile skazany na karę śmierci. Stracony 16 V 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 716;
FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego;
USC Poznań, Akt zgonu P-2567/1942.

Marian Woźniak

Nowacki Lech

(1912-1944) ps. „Orzelski”, „Orzeł”, „Marian”, „Li”, „Leszek”, „Stanisław”, ofic. zaw. WP, POZ, szef wywiadu WOZZ, insp. rej. AK.

Ur. 21 IV w Brodnicy, s. Stanisława i Jadwigi z d. Mindak. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do Gimn. im. Mikołaja Kopernika w Toruniu. W 1931 zdał egzamin dojrzałości w Gimn. im. św. Jana Kantego w Poznaniu i podjął studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP. W 1933 przeniósł się do Szkoły Pchor. Piechoty w Ostrowi Mazowieckiej-Komorowie. Po jej ukończeniu i odbyciu ćwiczeń w 55 pp w Lesznie został w 1937 awansowany do stopnia ppor. W I. 1938-39 był dowódcą plutonu, potem adiutantem dowódcy 2 batalionu 55 pp.

W wojnie 1939 dowodził kompanią karabinów maszynowych. Walczył nad Bzurą i w obronie Warszawy. Od października 1939 ukrywał się w Poznaniu u rodziny Mielcaraków przy ul. Poplińskich, gdzie spotkał się z por. rez. Edmundem Horowskim („Widmos”). Podjęli wówczas decyzję o powołaniu POZ. N. objął w niej Komendę Miasta. Po spotkaniu z podkomendnym z 55 pp plut. pchor. Alfredem Frankowskim („Fryda”) przeniósł się do jego kwater u rodziny Józefa Górskiego i Cyryla Walewicza (podofic. 55 pp). Odbył podróże inspekcyjne do Leszna, Kórnik i Śremu, tworząc tam związki organizacyjne POZ. 6-8 II 1940 z ramienia POZ brał udział w rozmowach z emisariuszem NW i Dowództwa ZWZ kpt. Jerzym Michalewskim („Dokładny”, „Heller”). Od ppor. rez. Tadeusza Bączkowskiego, którego znał z TPOW, dowiedział się o zaawansowaniu scalenia z ZWZ organizacji podziemnych w Poznaniu. Pomimo to w zorganizowanym

w kwietniu 1940 sztabie WOZZ objął funkcję szefa wywiadu. Gdy przebywał w Lesznie w kwietniu 1940, por. rez. Jerzy Handke nakłonił go do wstąpienia do ZWZ. Po zaprzysiężeniu, w maju 1940 przez mjr. Stefana Łukowicza („Szczepan”) wszedł w skład Komitetu ZWZ w Poznaniu. Formalnie nadal uczestniczył w działaniach WOZZ, włączając podległe mu ogniwa organizacyjne do ZWZ. Latem 1941 objął funkcję oficera organizacyjnego w sztabie IR Poznań-Miasto, a po jego rozbiciu przez Gestapo jesienią 1941 stanął na czele tworzonego IR Poznań („Pomnik”). 11 XI 1942 awansowany do stopnia por. AK. Aresztowany przez Gestapo 17 II 1943 przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza i w Forcie VII. Nie przyznawał się nawet do własnego nazwiska. Zdekonspirowany w Forcie VII przez agenta Gestapo. Prawdę o swej służbie przekazał więzionemu z nim ppor. Leopoldowi Marciniakowi („Edward”). Do końca wierzył, że zdola uratować życie. Rozstrzelany w podpoznańskich lasach 17 II 1944 na podstawie wyroku Policyjnego Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*).

Odznaczony pośmiertnie: Krzyżem Walecznych, Krzyżem AK i Medalem Wojska czterokrotnie. Rodziny nie założył.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 83/42, 89/42, 100/42, 140/42; FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Informacje uzupełniające siostry Barbary Hanisch z Gdańska.

Marian Woźniak

Nowackiewicz Leon

(1894 - 1942) ps. „Grubas”, powstaniec wielkopolski, por. rez. WP, czł. POZ i WOZZ, kupiec.

Ur. 6 IV w Orpiszewie pod Krotoszymem, s. Jana, kupca i Anny z d. Weight. Ukończył szkołę rolniczą i gimn. w Krotoszynie w 1912. W I. 1915 - 17 jako żołnierz niemiecki walczył na froncie wschodnim, m.in. pod Kropaczówką nad rzeką Styr, gdzie dostał się do niewoli rosyjskiej. W I. 1917 - 19 żołnierz I Korpusu Polskiego. W styczniu 1919 w sze-

regach Powstania Wielkopolskiego na terenie pow. krotoszyńskiego. Potem rozpoczął zawodową służbę wojskową i 28 VII 1919 awansował na ppor. W 1921 jako doradca wojskowy wszedł w skład Naczelnej Komendy Straży na Warmię i Mazury oraz Kierownictwa Okręgu Plebiscytowego na Górnym Śląsku. Do 1935 był zawodowym wojskowym na stanowisku dowódcy plutonu 57 pp i referenta PKU w Jarocinie, w Poznaniu oraz w Gnieźnie. Przeniesiony do rezerwy 12 X 1935 w stopniu por. Do wybuchu wojny pracował w firmie transportowej „Szczepański”.

W styczniu 1940 zwerbowany przez Edmunda Horowskiego do POZ, następnie w WOZZ dowódca dzielnicy Poznań-Łazarz. Aresztowany w lipcu 1940 przewieziony został do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza, a następnie osadzony w Forcie VII. Od 14 X do 16 XI 1940 w dyspozycji sędziego śledczego Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (16 XI 1940 - 23 IV 1941), Berlin-Spandau (23 IV 1941 - 14 V 1942) i Trzemeszno. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Trzemesznie 6 VI 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony 6 VII 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

Żona Maria Wanda z d. Korthals. Dzieci: Maria Magdalena i Andrea Stefania.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 84/42; APP, Akta personalne więzienia przy ul. Młyńskiej sygn. A-87; APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941 t. 994/40, lista wywozowa; CAW, teczka pers. żołn. zaw., korpus ofic. piechoty nr 2927; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; USC Poznań, Akt zgonu P-3265/1942.

Jerzy Łochyński

Nowak Florian

(1913 - 1942), podofic. zaw. WP, czł. TON i NOW, laborant.

Ur. 8 XI w Osterfeld pod Oberhausen (Niemcy). Do Polski przeprowadził się wraz z rodzicami w 1919. Po ukończeniu szkoły

powszechnej pracował jako pomocnik laboranta. W 1933 powołany do zasadniczej służby wojskowej. Od 1934 podofic. zaw. 68 pp we Wrześni. Brał udział w wojnie w 1939, walcząc nad Bzurą, w Puszczy Kampinoskiej i w obronie Warszawy w stopniu chor. Po kapitulacji Warszawy przebywał krótko w niewoli niemieckiej, a następnie zwolniony. Wrócił do rodziny we Wrześni. W kwietniu 1940 zaprzysiężony przez ppor. rez. Kazimierza Lieske do TON i zapoznany z koncepcją wydawania gazetki „Czuwamy”. Brał udział w rozpowszechnianiu i powielaniu gazetki. Wspólnie z ppor. K. Lieske opracowywali plany powstania. Kontaktował się też z łącznikami TON z Gniezna i z Poznania. Aresztowany przez Gestapo w Inowrocławiu 11 XI 1941. Przeszedł ciężkie śledztwo w Inowrocławiu. Po jego zakończeniu przewieziony do Trzemeszna. 4 VI 1942 skazany przez Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Trzemesznie na karę śmierci. Stracony 6 VII 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 509; FAK-I/8, Tajna Organizacja Narodowa; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Poznań, Akt zgonu P-3269/1942.

Marian Woźniak

Nowak Ludwik

(1900-1966) ps. „Południowy”, powstaniec wielkopolski, działacz związków kombatanckich, ofic. rez. WP, czł. TOK.

Ur. 25 VII w Żelicach pod Wągrowcem, s. Szczepana, rolnika i Marii z d. Schultz. Uczęszczał do szkoły powszechnej w Żelicach i w Wągrowcu. W lipcu 1918 został powołany do służby wojskowej w 85 pp armii niemieckiej w Sonderburgu. Po 4-miesięcznym przeszkoleniu skierowany na front zachodni. W grudniu 1918 w czasie pobytu na urlopie rehabilitacyjnym zdezerterował, a na wiadomość o wybuchu Powstania Wielkopolskiego w Poznaniu wraz z kuzynami Janem Andrzejewskim i Wacławem Donda-

jewskim wstąpił do kompanii wągrowieckiej. Po opanowaniu Wągrowca przez wojska powstańcze brał udział w walkach o Chodzież pod dowództwem por. Włodzimierza Kowalskiego. Wyróżnił się odwagą w czasie walk ulicznych 8 I 1919. Skierowany na front północny, pod Nakło, 6 IV 1919 w składzie kompanii dowodzonej przez ppor. Adama Biedrzyńskiego. W czerwcu 1919, po krótkotrwałym przeszkoleniu, przydzielony do służby kwatremistrzowskiej 4 pswłkp. 4 VI 1919 brał udział w koncentracji pod Nininem (Ryczywół), skąd w składzie 1 DPwłkp. wyruszył na front wschodni wojny polsko-bolszewickiej. W bitwie warszawskiej wraz z 58 pp walczył w grupie uderzeniowej Naczelnego Wodza, wypierającej wojska bolszewickie w kierunku Prus Wschodnich. W początkach listopada 1920 zdemobilizowany. Następnie odbył kursy dokształcające dla wojskowych oraz kurs pchor. w Poznaniu. Po uzyskaniu świadectwa dojrzałości kształcił się w kierunku ekonomicznym i był urzędnikiem w Brodnicy i w Ostrzeszowie, a następnie osiedlił się w Krotoszynie. Zatrudnienie uzyskał w Zarządzie Powiatowym w Krotoszynie, gdzie wkrótce został zastępcą burmistrza, kierując całością spraw związanych z gospodarką komunalną miasta. Aktywnie uczestniczył w działalności Związku Powstańców i Wojaków. Został powołany do Komisji Historycznej Powstania Wielkopolskiego. Od 1938 był delegatem władz okręgowych Związku Powstańców i Wojaków na obszar Wielkopolski południowej. W 1939 – z ramienia władz tego Związku – brał udział w przygotowaniu dywersji pozafrontowej.

25 VIII 1939 został zmobilizowany do 56 pp, następnie oddelegowany na stanowisko komendanta samoobrony miasta i pow. krotoszyńskiego. Po wycofaniu z pasa nadgranicznego 56 pp otrzymał rozkaz przeniesienia stanowiska dowodzenia przydzielonych mu formacji samoobrony oraz kompanii ON do Jarocina, celem zorganizowania ewakuacji zbiorników paliwa ze stacji kolejowej. Nawiązał kontakty z dowództwem WP w Nowym Mieście i otrzymał rozkaz dołączenia do

oddziałów liniowych. Forsownym marszem dotarł 7 IX 1939 w rejon Łowicza, a następnie przebiegał się w kierunku Puszczy Kampinoskiej. W okolicy wsi Szkaradowo został otoczony przez grupę Wehrmachtu. W czasie próby internowania zbiegł i powrócił do Krotoszyńska; tam aresztowany na podstawie donosu miejscowego Niemca. Zwolniony zbiegł początkowo do Ostrzeszowa, potem do Poznania, gdzie nawiązał kontakt z Cyryłem Ratajskim. Był autorem koncepcji powołania TOW w Wielkopolsce południowej. Utrzymywał też kontakty z powstającymi na tym terenie grupami konspiracyjnymi. Do końca 1939 uznawał zwierzchnictwo C. Ratajskiego. Powołał komendy powiatowe TOW w Ostrowie Wlkp., Kępnie, Krotoszynie. Aresztowany w Ostrowie Wlkp. 25 VII 1940. W czasie ciężkiego śledztwa nie ujawnił żadnych tajemnic organizacyjnych. Sprawę przekazano do Trybunału Wojennego Rzeszy (Reichskriegsgericht), który 26 VIII 1941 skazał go na 5 lat ciężkiego więzienia. Karę odbywał w Berlinie-Alt Moabit, we Wronkach i Luckau, a następnie w KL Mauthausen-Gusen. Po wyroku w sprawie N. nastąpiło internowanie jego rodziny, w tym żony i dzieci. Początkowo przebywali w obozach przesiedleńczych, następnie w KL i na pracach przymusowych.

W 1945 po wyzwoleniu wstąpił do Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, uzyskując awans na por. Do kraju powrócił w 1947. Działał początkowo w Związku Uczestników Walki Zbrojnej, potem w ZBoWiD w Babimoście. Zmarł nagle w Babimoście 24 IV 1966 i został pochowany na cmentarzu w Ostrowie Wlkp. przy ul. Limanowskiego.

Odznaczony: Krzyżem Virtuti Militari V klasy, Krzyżem Niepodległości, Srebrnym Krzyżem Zasługi z Mieczami, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym.

Żona Antonina z d. Preska. Dzieci: Maria, Henryk, Krystyna.

FAK-V/205, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Nowak Mieczysław

(1912-1944) ps. „Biegacz”, ofic. rez. WP i AK.

Ur. 26 XI w pow. kościańskim. Zaprzysiężony do ZWZ latem 1940 przez ppor. Jerzego Handkego („Leszek”). Pełnił obowiązki szefa łączności konspiracyjnej w IR Leszno („Orzechy II”). Po aresztowaniu i ucieczce ppor. J. Handkego w czerwcu 1943 ukrywał się, nie przerywając działalności. W tym okresie podlegał formalnie por. Michałowi Patryasowi („Stary”), który kierował IR Leszno ze Starego Grodu pod Krotoszynem. Utrzymywał kontakt z szefem Wydziału I Okręgu Poznańskiego kpt. Janem Kamińskim („Franek”). Był wnioskodawcą zmiany na stanowisku insp. rej., rekomendując na nie por. Edmunda Trojanowskiego („Janusz”). Rozpoznany przez Gestapo 27 VI 1944 na dworcu kolejowym w Lesznie został zastrzelony przy próbie ucieczki.

Zbiory prywatne Jerzego Zielonki w Kościanie.

Marian Woźniak

Nowak Tadeusz

(1913-1994) ps. „Gromada”, działacz wielkopolskiego ruchu ludowego, czł. SL i PSL, komendant X Okręgu BCh.

Ur. 16 I w Zwoli pod Zaniemyślem, s. Franciszka i Stanisławy z d. Cyka. Po ukończeniu szkoły powszechnej był uczniem Państwowego Gimn. w Śremie. W 1933 zdał egzamin dojrzałości. W 1934 ukończył z wyróżnieniem Dyw. Kurs Pchor. 17 DP. W 1935 podjął studia na Wydziale Rolno-Leśnym UP. Równocześnie pracował w Wielkopolskim Towarzystwie Kółek Rolniczych w Poznaniu, a później był zastępcą wojewódzkiego inspektora przysposobienia rolniczego na woj. poznańskie. Od listopada 1935 był w Zarządzie Głównym WZMW, gdzie pełnił funkcję skarbnika, następnie wiceprezesa. W czerwcu 1939 został powołany na ćwiczenia wojskowe w stopniu ppor.

Zmobilizowany we wrześniu 1939 pełnił od 6 września funkcję zastępcy szefa transportów mobilizacyjnych na stacji kolejowej w Przeworsku. Po zajęciu stacji przez polskie wojska frontowe przeniesiony został wraz z placówką komunikacyjną do Lwowa, gdzie objął stanowisko dowódcy plutonu. Po zajęciu Lwowa uniknął niewoli i 28 września wrócił przez Poznań do Zwoli. Po kilku tygodniach włączył się w działania konspiracyjne Zarządu Wojewódzkiego WZMW. 24 III 1940 wziął udział w pierwszym międzypowiatowym zebraniu WZMW w Janowie pod Środą Wlkp. oraz w następnym 24 IV 1940, odbytym w Zwoli. Powołano tam konspiracyjną organizację ruchu ludowego, która przyjęła później nazwę X Okręgu BCh (Wielkopolska). Pełnił funkcję zastępcy komendanta X Okręgu BCh, a po aresztowaniu Jana Wojkiewicza został komendantem w lutym 1942. Zabiegał w 1941 o zorganizowanie w Biurze Głównej Delegatury Rządu RP dla ziem polskich wcielonych do Rzeszy wydziałów rolnictwa i propagandy. Od początku 1942 był współorganizatorem nieformalnego Biura Okręgowej Delegatury Rządu RP w Poznaniu i działającego przy nim Porozumienia Stronnictw Politycznych (bez SN). Bezskutecznie starał się o nominację Marcina Poprawy na stanowisko Okręgowego Delegata Rządu RP w Poznaniu. Po rozwiązaniu w styczniu 1945 X Okręgu BCh wezwał członków organizacji do współpracy z Rządem Tymczasowym.

Od marca 1945 w kierowanym przez Michała Gwiazdowicza Zarządzie Wojewódzkim SL w Poznaniu pełnił funkcję skarbnika. Zaangażował się również w organizowanie ruchu spółdzielczego na terenie Wielkopolski i pełnił funkcję prezesa Rady Nadzorczej „Społem” Oddziału Jajczarsko-Mleczarskiego. Po powrocie Stanisława Mikołajczyka do kraju został wybrany pierwszym wiceprezesem Zarządu Wojewódzkiego PSL w Poznaniu i posłem na Sejm. Od 1946 był czł. Naczelnego Komitetu Wykonawczego PSL w Warszawie. Aresztowany w lipcu 1950 więziony był do marca 1953 bez wyro-

ku sądowego, m.in. w więzieniu na Mokotowie w Warszawie. Po wyjściu z więzienia pracował w Zakładach Przemysłu Ziemniaczanego. 25 IX 1989 objął funkcję prezesa Zarządu Wojewódzkiego ZSL, później PSL w Poznaniu. Od listopada 1989 do maja 1990 był prezesem honorowym PSL „Odrodzenie” w Warszawie, później Zarządu Wojewódzkiego PSL w Poznaniu. Pełnił też od 1987 funkcje czł. zarządu Instytutu Wincenckiego Witosa w Poznaniu i od 1989 prezesa Towarzystwa im. Stanisława Mikołajczyka oraz wiceprezesa Fundacji im. W. Witosa w Poznaniu. Zmarł 10 II 1994 w Poznaniu i pochowany na cmentarzu Junikowskim.

Żona Kazimiera z d. Gesell. Dzieci: Grażyna, Ewa, Ryszard.

Zbiory prywatne Stanisława Zbierskiego w Tarnowie Podgórnym.

*Marian Woźniak
Stanisław Zbierski*

Nowak Walenty

(1911 - 1942) ps. „Waldy”, podofic. WP, czł. POZ i WOZZ.

Ur. 6 II w Poznaniu. Do WP wstąpił 1 I 1919. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej 1919 - 21. Odznaczył się wielkim męstwem w walkach pod Mławą, gdzie dostał się do niewoli, z której uciekł. Od 1921 służył w 3 kompanii 6 batalionu wojsk kolejowych w Poznaniu. Był czł. KSMM w dzielnicy Winiary.

Do działalności konspiracyjnej włączył się w lutym 1940 z inicjatywy redaktora „Pobudki” Romana Kwiatkowskiego. Zaangażowany do POZ przez Lecha Nowackiego. Po utworzeniu WOZZ został dowódcą rejonu solacko-winiarskiego w Poznaniu. Do jego zadań należało utrzymanie ścisłego kontaktu z dowództwem WOZZ (przez E. Horowskiego), zapoznanie grupowych z instrukcją organizacyjną, wykrywanie wszystkich urządzeń wojskowych w rejonie Winiar i Gołęcina. W nocy 6/7 VI 1940 aresztowany

przez Gestapo i przewieziony do Domu Żołnierza, a następnie osadzony w Forcie VII. Przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 22 IV 1941) oraz Berlin-Spandau. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 2 IX 1942 skazany na karę śmierci. Stracony w drugiej połowie września 1942 w więzieniu Berlin-Plötzensee.

Odnznaczony Krzyżem Walecznych za wojnę 1920 - 21.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 100/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich.

Jerzy Lochyński

Nowicka Maria

(1905 - 1978) ps. „Marlena”, por. AK, nauczycielka.

Ur. 26 V w Berlinie, c. Władysława i Władysławy z d. Józefowicz. Ukończyła studia biologiczne na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym UP. W 1931 wstąpiła do hufca akademickiego PWK. Brała udział w wielu kursach specjalistycznych oraz w wyższym kursie instruktorskim. Po ukończeniu studiów pracowała w prywatnym gimn. L. Sokolnickiej w Poznaniu. W 1935 przeniosła się do Torunia, gdzie do 1939 uczyła w Państwowym Gimn. im. Królowej Jadwigi. Była w tym czasie komendantką koła lokalnego PWK.

Po wybuchu wojny zamieszkała z rodziną we Włocławku, gdzie została skierowana do pracy w sklepie. W grudniu 1941 wstąpiła do ZWZ. Została referentką WSK w sztabie IR Włocławek. Równocześnie pracowała dla Ekspozytury Wywiadowczej WSK w Poznaniu. Zbierała materiały z zakresu niemieckiego życia gospodarczego i politycznego. Na skutek dekonspiracji WSK Okręgu Poznańskiego AK aresztowana przez Gestapo 2 V 1943 i przewieziona do Poznania. Więziono ją w Domu Żołnierza, potem w Forcie VII. Gestapo przekazało sprawę prokuratorowi

przy Trybunale Ludowym w Berlinie (*Volksgerichtshof*). Prokurator zakończył śledztwo pod koniec marca 1945, a rozprawa nie zdążyła się odbyć. 19 IV 1945 N. została oswobodzona przez wojska amerykańskie. Po wyzwoleniu przeszła przez obóz wojskowy w Nordheim, potem w Burgu i Darmstadtzie. Wróciła do kraju w październiku 1945. Po wojnie uczyła biologii w Liceum im. Tadeusza Kościuszki we Włocławku. Zmarła w grudniu 1978.

Odnznaczona Krzyżem AK i Medalem Wojska.

FAK-I/7, Wojskowa Służba Kobiet.

*Marianna Kaniewska
Marian Woźniak*

Nowicki Edward

(1912 - 1942) ps. „Mech”, „Marynarz”, podofic. rez. WP, czł. NOB.

Ur. 5 II w Kostrzynie Wlkp., s. Antoniego, szewca i Agnieszki z d. Krenz. Po ukończeniu szkoły podstawowej i wydziałowej w 1933 został powołany do zasadniczej służby wojskowej w 70 pp. Od 1936 prowadził w Kostrzynie Wlkp. odziedziczony po ojcu zakład rzemieślniczy i sklep szewski. Działal w licznych organizacjach społecznych i politycznych swego miasta, np.: SN, Związku Przemysłowców, Bractwie Kurkowym i KSMP (był założycielem koła). W l. 1938 - 39, w ramach Koła Młodych SN współorganizował bojkoty kupców żydowskich w Kostrzynie Wlkp.

25 VIII 1939 zmobilizowany do 70 pp. Brał udział w walkach nad Bzurą i w obronie Warszawy, gdzie dostał się do niewoli niemieckiej. Po krótkim pobycie w obozie na Cytadeli Poznańskiej ok. 30 XI 1939 zwolniony. W Poznaniu nawiązał kontakty organizacyjne z kierownictwem NOB. Po zaprzysiężeniu mianowany inspektorem sztabu i kurierem do Łodzi. Ukrywając się w Poznaniu, kontaktował się z żoną, która nadal mieszkała w Kostrzynie Wlkp. i była inwigilowana przez Gestapo. W czasie jednego ze spotkań z żoną w maju 1941 na dworcu

w Poznaniu został rozpoznany i aresztowany przez Gestapo. Przez rok poddany był ciężkiemu śledztwu w Domu Żołnierza i w Forcie VII. Przebywał też w więzieniach we Wronkach i we Wrocławiu. 10 VI 1942 Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Oleśnicy skazał go na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu 14 VII 1942.

Żona Irena z d. Urbanowska, s. Maciej.

USC Kostrzyn Wlkp, Akt urodzenia nr 34/1912; Zbiory prywatne Mariana Forzpaniaka w Kostrzynie Wlkp.

Marian Woźniak

Nowicki Ignacy

(1898 - 1945), ofic. WP i AK.

Ur. 23 VII w Lesznie. Do konspiracji wprowadzony w stopniu ppor. przez M. Lewandowskiego („Maks”) jako wywiadowca w sztabie IR Leszno. Aresztowany przez Gestapo 19 VI 1944. Przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza, a następnie w Żabikowie (nr oboz. 17042). Policyjny Sąd Doraźny (*Polizeistandgericht STAPO Posen*) skazał go 5 I 1945 na karę śmierci. Do 21 I 1945 torturowany w karczerze w Żabikowie. Rozstrzelany przed ewakuacją obozu w styczniu 1945.

Zbiory prywatne Jerzego Zielonki w Kościanie.

Marian Woźniak

Nowicki Tadeusz

(1923-) ps. „Czubaty”, czł. ZHP, Pog., SzSz.

Ur. 14 X w Buku, s. Ignacego i Stanisławy z d. Wiśniewska. Czł. ZHP od 1931. Do wybuchu wojny 1939 ukończył 2 klasy Gimn. im. Bergera w Poznaniu. Latem 1939 wcielony do Pog. przez phm Tadeusza Wojtczaka. Od października 1939 czł. konspiracyjnej drużyny ZHP w Buku i współorganizator tajnego nauczania na poziomie podstawo-

wym. Od lata 1942 czł. redakcji pisma „Pająk” i uczestnik akcji wywiadowczej na rzecz AK. W styczniu 1945 czł. ochotniczej grupy przewodników Armii Czerwonej w Buku i organizator tajnego magazynu broni i amunicji.

Aresztowany przez UB 12 I 1947 i wyrokiem WSR w Poznaniu 12 II 1947 skazany na 12 lat więzienia. Więziony przy ul. Młyńskiej w Poznaniu i w obozie pracy przy ul. Anielewicza w Warszawie. Na podstawie amnestii zwolniony 11 I 1951. W 1956 ukończył studia na Wydziale Mechanicznym Politechniki Poznańskiej. Zatrudniony w HCP, a następnie w Instytucie Turystyki Oddział w Poznaniu. Emerytowany w 1982.

Żona Lucyna z d. Kaczmarek. Dzieci: Alicja, Hanna, Krzysztof.

FAK-V/396, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Nowicki Władysław

(1906 - 1942) ps. „Tusz”, podofic. rez. WP i NOW, zecer.

Ur. 6 II w Poznaniu. Po ukończeniu szkoły powszechnej i wydziałowej terminował w zawodzie drukarskim. Do 1926 pracował jako zecer w drukarni Ludwika Kapeli przy ul. Wrocławskiej w Poznaniu. W l. 1926 - 29 był bezrobotny. Od 1930 ponownie zatrudniony przez L. Kapelę. Czł. SN od 1926. Do NOB zaprzysiężony w styczniu 1940 przez Mieczysława Gutorskiego. Na jego polecenie wykonywał pieczęcie i stemple dla kierownictwa NOB w Poznaniu. Aresztowany przez Gestapo 16 VI 1941 i osadzony w Forcie VII, a następnie w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) z 10 VIII 1942 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu 20 X 1942.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 806; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Poznań, Akt zgonu P-4440/1942.

Marian Woźniak

Obligacje konspiracyjne

Emisja obligacji konspiracyjnych stanowiła w niektórych organizacjach wielkopolskich źródło finansowania działalności, uzupełniające dobrowolne składki członków i datki na rzecz prasy podziemnej. Organa PPP oceniali te działania negatywnie, uważając je za nielegalne, gdyż w zamiarze wydawców miały być refundowane przez odbudowane państwo polskie. Znane są 4 ośrodki wydawania obligacji w organizacjach o orientacji Narodowej Demokracji: Poznań, Kalisz, Kórnik i Września. W zasadzie obligacje miały charakter dobrowolnej składki, choć niektóre z nich formalnie były aktem pożyczki.

Kierownictwo NOB w Poznaniu rozpropagowało w l. 1940-41 w Kraju Warty bony o wartości 15 tys. marek (nominały 5, 10, 25, 50 i 100 marek), podpisane nazwą: Organizacja Bojowa SN Ziem Zachodnich. Zawierały też hasło: O Wolną i Narodowo-Katolicką Polskę. W l. 1941-42 wyemitowano w imieniu tejże organizacji ok. 1000 bonów o nieznanej wartości w drukarni pisma „Polska Narodowa” w leśniczówce Drapalka I pod Kórnikiem. Bony te były wzorowane na bonach poznańskich, lecz miały mniejszy format. OJN w Kaliszu emitowała w l. 1939-40 drukowane bony o nominałach 5, 10, 25 i 50 marek, bez określenia nazwy wydawcy, ale z hasłem: O Wolną i Sprawiedliwą Polskę. Każdy z bonów miał indywidualny numer bieżący. Wartość emisji nie jest znana. Bony sygnowane fikcyjną nazwą Organizacja Bojowa były też wydawane w l. 1941-42 przez TON we Wrześni. Bony wykonywano na powielaczu wydawcy pisma „Czuwamy”. Wartość emisji nie jest znana.

Bony konspiracyjne rozpowszechniano wyłącznie wśród członków organizacji. Natomiast datki z tytułu kolportowania pism konspiracyjnych kwitowano w gazetkach pseudonimami (na życzenie wpłacającego). Praktykę tę stosowała większość wielkopolskich

redakcji prasy konspiracyjnej. W ten sposób kwitowano większość datków na działalność konspiracyjną.

AGKIPN, Volksgerichtshof nr 395; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; Zbiory prywatne Tadeusza Martyna w Kaliszu; *Ziemia Wrzesińska. Przeszłość i terażniejszość*. Pod red. J. Deresiewicza. Warszawa 1978.

Marian Woźniak

Obozy

Na okupowanych ziemiach polskich, w tym również w Wielkopolsce, władze hitlerowskie utworzyły system różnego rodzaju obozów. Celem ich był możliwie pełny nadzór nad poszczególnymi grupami ludności. Najbardziej znaną formą były obozy koncentracyjne, które jednak w Wielkopolsce nie istniały. Jedynie w więzieniu gestapowskim (*Polizeigefängnis der Sicherheitspolizei und Arbeitserziehungslager*) w Forcie VII przy al. Polskiej, a potem w Żabikowie (pow. poznański) istniały warunki analogiczne do panujących w obozach koncentracyjnych. Tam też przetrzymywano niektórych więźniów na zasadach przewidzianych dla KL drugiej kategorii. Panujący w Żabikowie terror wobec więźniów również upodabniał ten obóz do koncentracyjnego. Więzienie w Forcie VII w swoim początkowym okresie często oficjalnie było nawet określane jako obóz koncentracyjny.

Wymienić trzeba następnie obozy dla jeńców wojennych (*Kriegsgefangenenlager*). Na obszarze Wielkopolski znajdowały się 4 podstawowe obozy: Stammlager XXIA w Ostrzeszowie, XXIB w Szubinie, XXIC w Wolsztynie i XXID w Poznaniu. Poza tym w różnych miejscowościach istniały obozy filialne. Najwcześniej, już na początku 1939, powstał obóz w Ostrzeszowie dla jeńców polskich. Oprócz żołnierzy znalazła się w nim

grupa osób cywilnych, w tym franciszkanie z Niepokalanowa z o. Maksymilianem Kolbe, przetrzymywani tu w listopadzie i grudniu 1939. W 1940 przetransportowano tu jeńców francuskich, a potem również z innych armii alianckich. Także w pozostałych wymienionych obozach przebywali jeńcy różnych narodowości, m.in. angielscy i radzieccy. Zdarzały się ucieczki jeńców, na których organizowano oblawy. Wielu jeńców zmarło w obozach, a w styczniu 1945 obozy te ewakuowano w kierunku zachodnim przed zbliżającym się frontem.

Jako jedne z pierwszych hitlerowcy organizowali obozy dla wysiedlonych Polaków (*Übergangslager*). Na początku listopada 1939 powstał taki obóz w dzielnicy Główna w Poznaniu. Istniał on do połowy maja 1940. Kierowano do niego przede wszystkim mieszkańców Poznania wypędzonych ze swoich mieszkań, ale również ludzi z okolicznych powiatów. Obóz ten znajdował się na terenie byłej fabryki, w barakach. Był on kontrolowany przez Gestapo. Warunki pobytu były tam bardzo trudne, szczególnie pod względem higienicznym i zdrowotnym, zwłaszcza że zima 1939/40 była wyjątkowo ostra. Trudne były także możliwości żywnościowe, tak że członkowie rodzin, sąsiedzi lub znajomi dostarczali do obozu żywność. Przebywające w obozie osoby, zwykle rodziny, były po kilku dniach, a czasami po kilku tygodniach wywożone do GG i tam zostawiane swojemu losowi. Podczas transportu w krytych wagonach panował tłok, zimno, głód i wszelkie niewygody. W tych warunkach umierały często dzieci oraz ludzie w sędziwym wieku. Dozorcy transportu – żandarmi oraz miejscowi *volksdeutsche* – niejednokrotnie strzelali do uciekinierów z pistoletami, zabijając ich. Należy zaznaczyć, że analogicznych obozów, chociaż mniejszych, było w Wielkopolsce kilka. Wymienić trzeba przynajmniej obóz w Cerekwicy pod Jarocinem, przeznaczony dla właścicieli ziemskich z tego regionu.

Jednym z najgorszych rodzajów były obozy pracy dla Żydów (*Judenarbeitslager*). Wiązały się one z prowadzoną przez hitlerowców eksterminacją ludności żydow-

skiej. Od jesieni 1939 koncentrowano ją w kilku miastach, a wiosną 1940 w getcie w Łodzi. Stamtąd rozwożono Żydów w grupach po kilkadziesiąt i więcej osób do kilkunastu miejscowości na terenie Wielkopolski. Tam wykonywali pod nadzorem bardzo ciężkie roboty ziemne, np. wodociągowo-kanalizacyjne, wodnomelioracyjne, drogowe i kolejowe oraz leśne. Kontrole w tych obozach przeprowadzało Gestapo, któremu przekazywano też Żydów zbiegłych z obozów. Warunki życia były niezwykle ciężkie. Odizolowani całkowicie od społeczeństwa Żydzi nie otrzymywali za pracę żadnego wynagrodzenia, żywienie było wyjątkowo skąpe, odzież w najgorszym stanie, stan higieniczny obozów fatalny, nie było lekarstw, szerzyły się choroby zakaźne. Śmiertelność była bardzo wysoka oraz często odbywały się egzekucje uciekinierów i więźniów, którzy narazili się czymkolwiek kierownictwu. W Poznaniu obóz noszący nazwę *Judenarbeitslager-Station* był od pierwszej połowy 1942 centralą dla 11 obozów w sąsiednim regionie, obejmując ogółem ok. 12 tys. mężczyzn i 2 tys. kobiet. W sierpniu 1943 na rozkaz Himmlera wszystkie obozy pracy zaczęto likwidować, a Żydów z powrotem ściągano stamtąd do getta w Łodzi. Czekala ich śmierć w obozie straceń w Chełmnie nad Nerem. Niewielka część Żydów z tych obozów – np. ze Swarzędza – skierowana została do KL Auschwitz (Oświęcim). Pojedyncze osoby przeżyły gehennę obozową. Okazało się także, że mimo rozkazu o likwidacji kilka obozów pracy dla Żydów przetrwało do końca okupacji.

Istniały również obozy dla robotników polskich zatrudnionych w niektórych wielkich przedsiębiorstwach, np. w DWM (HCP), zakładach kolejowych itp. Robotnicy ci byli skoszarowani i tym sposobem poddani ściślejszemu nadzorowi ze strony pracodawców i policji. W Poznaniu obóz taki znajdował się na Dębcu. Analogiczny obóz istniał też pod koniec okupacji w okolicy Leszna. Brak jednak pełnych danych o liczbie tych obozów i przebywających w nich robotnikach. Warunki pobytu tam były ciężkie, zwłaszcza pod względem sanitarnym i higienicznym. Przebywający w tych obozach robot-

nicy pochodzili spoza Poznania, zwykle z odległych okolic.

Wymienić także należy obozy dla robotników przy budowie umocnień obronnych (*Schanzarbeiter*). Utworzono je w sierpniu 1944, gdy na rozkaz namiestnika Greisera zaczęto budować trzy linie rowów przeciwczołgowych, mianowicie we wschodniej Wielkopolsce, wokół Poznania oraz w zachodniej Wielkopolsce. Do prac tych przymuszono pod nadzorem Gestapo i policji setki tysięcy Polaków. Tworzono dla nich tymczasowe obozy w warunkach bardzo ciężkich, zwykle na wsi w stodolach czy szopach. Prace te prowadzono do późnej jesieni, a nawet w niektórych okolicach jeszcze w styczniu 1945. Wielu Polaków – a obok mężczyzn musiały też pracować kobiety – przypłaciło to chorobami i utratą zdrowia. Zdarzały się także wypadki rozstrzeliwania za nieposłuszeństwo wobec rozkazów.

Zachowały się fragmentaryczne informacje o różnych obozach o charakterze doraźnym. Za takie uznać trzeba tworzone we wrześniu i październiku 1939 dla osób wojskowych i cywilnych, wracających do domu z ucieczki przed Niemcami po wybuchu wojny. Osoby te były zatrzymywane na mostach, którymi musiały przechodzić, na rogatkach miast czy w oplotkach wiejskich i kierowane do wspomnianych obozów celem sprawdzenia tożsamości, a zwłaszcza działalności w okresie przedwojennym. Jeden z tego typu obozów istniał jesienią 1939 w Poznaniu na Cytadeli. Przetrzymywano tam Polaków często przez dłuższy czas. Niektórych z nich też rozstrzelano.

Ludzie schwytani podczas łapanek, np. w niedziele przed kościołami, lokowano na dzień lub dwa w szkołach lub innych budynkach, zanim zorganizowano dla nich transport na roboty przymusowe do Rzeszy. Istniały też przymusowe miejsca pobytu dla księży, np. w Łądzie nad Wartą w zabudowaniach klasztornych. Analogicznych przykładów można by wymienić więcej.

APP, Chef der Zivilverwaltung sygn. 1 - 37; Reichsstatthalter im Reichsgau Wartheland, passim; St. Nawrocki: *Terror poli-*

cyjny w „Kraju Warty” 1939-1945. Poznań 1973; M. Olszewski: Straty i martyrologia ludności polskiej w Poznaniu 1939-1945. Poznań 1973.

Stanisław Nawrocki

Oddziały Partyzanckie (OP)

W Okręgu Poznańskim AK nie było warunków politycznych ani też geograficzno-topograficznych do prowadzenia walki partyzanckiej. Jedyne większe kompleksy leśne stanowiła Puszcza Notecka, choć i tam nie było możliwości utrzymania zwartego oddziału bojowego, a tym bardziej podjęcia działań typu partyzanckiego. Latem 1943 w rejonach leśnictw Szustaki oraz w okolicach Drezdenka próby zorganizowania oddziału podjął plut. Edmund Maron. Trzon oddziału, który przyjął nazwę OP „Mur”, stanowiło 5-7 konspiratorów z rejonu Czarnkowska, Sierakowa i okolic, ukrywających się w zbudowanych ziemiankach. OP „Mur” w 1943 wykonał kilka akcji rekwizycyjnych na niemieckiej straży leśnej. Do większych akcji, których celem było zdobycie broni, należały: napad na tartak w Kamienniku (11 IX 1944), na nadleśnictwo Karwin (14 IX 1944), gdzie zdobyto 12 sztuk broni i amunicję, na leśniczówkę Moczydła (17 XII 1944). W styczniu 1945 doszło do potyczek z tylnymi strażami Wehrmachtu w okolicach Drezdenka. Oddział nie poniósł strat i kontynuował działalność w zmienionych warunkach od lutego do lata 1945. Rozbity został przez UB.

Patrole bojowe w Poznaniu zapoczątkował w 1941 Lotny Pluton „Kuba”, dowodzony przez st. sierż. Michała Garczyka, który specjalizował się w podpalaniach bez używania broni palnej. Działal do lata 1942. Jesienią 1943 z ukrywających się żołnierzy NOW zorganizowane zostały dwa 3-osobowe patrole bojowe TOR-1 i TOR-2. Podlegały wprost insp. rej. w Poznaniu kpt. Sylwestrowi Pniewskiemu („Bürger”). Patrole przygotowywały się do zamachów na pracowników Gestapo i policji. Do akcji nie weszły, gdyż w trakcie organizowania porwania komendanta więzienia policyjnego w Poznaniu

Hansa Reinholda Waltera zostały rozpoznane i rozbite. Inną rolę spełniał patrol dywersyjno-bojowy „Groma” dowodzony przez pchor. c.w. Edmunda Matelskiego („Müller”). Patrol był 3-osobowy. Rozpoznany w akcji przejścia kart żywnościowych. Dowódca zginął w potyczce na przystanku tramwajowym na Łazarzu 10 XI 1944.

Latem 1943 zorganizowany został w Chwałowicach pod Wrześnią 5-osobowy OP, dowodzony przez por. rez. Jerzego Handkego („Leszek”, „Grot”). Oddział nie był używany do działań bojowych. Rozbity przez grupę pościgową policji 20 II 1944. Dowódca zginął w walce pod Krzywą Górą.

Pięć małych OP działało w pld. Wielkopolsce, głównie w rejonach Ostrowa Wlkp. i Kępna. Jednym z nich był OP „Spirytus” zorganizowany przez ppor. Czesława Mocka. Stanowił kadrową jednostkę wielkopolskiego Kedywu. Dysponował 10 leśnymi bunkrami w rejonie lasów Taczanów i Ligota oraz pewną liczbą broni automatycznej. Wykonywał drobne zadania dywersyjne przeciwko pojedynczym patrolom policji. Podczas jednego z nich zginął ppor. Jerzy Sobczak. Atakowano też patrole policji kolejowej i niemieckie leśnictwa. Bliższych danych o działaniach OP „Spirytus” brak. Wiadomo, że jego część działała po wojnie w pld. Wielkopolsce. Dowódca zginął w bratobójczej walce latem 1945.

Charakter partyzancki miały początkowo działania bojowe grup AK w Ostrowie Wlkp. od 22 I 1945 do czasu powołania Ochotniczej Obrony Miasta. Taką rolę spełnił oddział dowodzony przez Władysława Urbana („Żbik”), działający w obrębie węzła kolejowego Ostrów Wlkp. i warsztatów kolejowych.

W listopadzie 1943 w rejonie lasów Wygoda Tokarska utworzono 5-7-osobowy OP „Grzyb”, dowodzony przez ppor. c.w. Telesfora Krupę. OP dysponował bunkrem leśnym oraz częściowym uzbrojeniem. Oddział rozbiło Gestapo 10 XII 1944 na skutek zdrady lokalizacji bunkra. Dowódca zginął wtedy na miejscu, a pozostałych partyzantów aresztowano.

Inny charakter miały zawiązki oddziałów partyzanckich w rejonie Ostrzeszowa, organizowane przez ppor. Witolda Bytońskiego („Wiatr”). Były przygotowywane do walki w linii frontu. W ich skład wchodziło 22 żołnierzy rozlokowanych w 10 bunkrach z dowództwem w rejonie leśniczówki Wesoła. Oddziały dzieliły się na kilka patroli. Znane są tylko dwa: jeden dowodzony przez Jana Jeziornego („Fryc”), szefowany jako „Koniczynka”, kwaterujący w bunkrze w rejonie Siemianic; drugim dowodził Konrad Kalis („Peter”), szefowany jako „Rybitwa”, kwaterujący w bunkrze w rejonie Rychtala. Dowódcy pozostałych patroli nie są znani. Oddziały do zimy 1944 wykonywały szereg wypadów dywersyjnych, głównie skierowanych przeciwko niemieckiej służbie leśnej. Ściągnęły na siebie niemiecką grupę pościgową, która zaatakowała leśniczówkę Wesoła. Do walki nie doszło wobec wycofania się oddziałów, ale masowe aresztowania doprowadziły do rozproszenia partyzantów.

W pln. Wielkopolsce na pograniczu Okręgu Poznańskiego AK działał OP „Madaj” bazujący w bunkrach leśnych Nadleśnictwa Gołąbki. Oddziałem dowodził plut. c.w. Bogdan Hądzlik („Madaj”). Składał się z 7-osobowej grupy ukrywających się partyzantów, początkowo w rejonie leśniczówki Głęboboczek. W końcowej fazie działania, w styczniu 1945 liczył 15 partyzantów uzbrojonych częściowo w broń automatyczną. Od lata 1944 wykonał kilka akcji dywersyjno-odstraszających, połączonych z rekwizycją broni, skierowanych przeciwko administracji gminnej. OP „Madaj” pozorował wobec Niemców działania z obszaru GG, co chroniło miejscową ludność przed represjami. Zimą 1944/45 ostrzelał niemieckie patrole policyjne pod Gnieznem i Mogilnem, w styczniu 1945 – niemieckie straże tylne w rejonie wsi Niestronno. Wyniki tych akcji nie są znane. Po przejściu frontu OP „Madaj” nie rozwiązał się, lecz przeszedł do działań przeciwko NKWD i UB. W tzw. akcji ujawnienia w 1945 włączony był do Samodzielnego Obwodu Pałuki „315”.

Dzieje innych epizodycznych grup partyzanckich w Okręgu Poznańskim AK nie zostały udokumentowane.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; *Okręg Poznański Armii Krajowej w końcowej fazie okupacji (1943-1945)*. Praca zbiorowa pod red. M. Woźniaka. Poznań 1995 s. 72-107.

Marian Woźniak

„Odrodzenie”

Organizacja młodzieżowa będąca konspiracyjnym kołem Sodalicii Mariańskiej, działająca w Krotoszynie w l. 1939-45. Część członków była jednocześnie w Hufcu SzSz Krotoszyn. Jej założycielem i przewodniczącym był Alojzy Matyniak („Mak”), a zastępcą pfm Hieronim Ławniczak („Wron”). W swym programie kładła nacisk na rozwijanie wartości duchowych i religijnych, nawiązywała również do tradycji filomackich. Liczyła ok. 60 osób. Duchowym opiekunem był ks. proboszcz Stefan Ogrodowski („Stok”), a po jego uwięzieniu (zmarł w KL Dachau 11 XI 1942) ks. Stanisław Kukielczyński („Tulacz”), który odprawiał tajne msze św. w domach prywatnych. Prowadzono bardzo żywą działalność oświatową, kładąc szczególny nacisk na tajne nauczanie, które prowadzono pod nazwą Wszechnicy Mariańskiej („WszeM”). Członkowie organizacji uczestniczyli w akcjach charytatywnych oraz utrzymywali kontakt korespondencyjny z młodzieżą wywiezioną na prace przymusowe. Wydawano gazetkę „Drogowskaz” i „Biuletyn Informacyjny Agencji CIDiO”. Latem 1944 – za pośrednictwem ppor. Czesława Mocka („Spirytus”) – część członków weszła do AK jako Kompania Rycerska („Krak”). Na przełomie 1944/45 zaczęto wydawać z inspiracji AK pismo „Akacja”.

Po zajęciu Krotoszyna przez Armię Czerwoną Kompania Rycerska nie zaprzestała działalności. Z inicjatywy ppor. Władysława Kędzierskiego („Szach”) weszła do WSGO „Warta”. Jej szefem w tym okresie był nadal A. Matyniak, a do kierownictwa wchodził: Bogusław Patalas („Czad”), Seweryn Marek („Dąb”) i pfm Hieronim Ławniczak („Bór”). W grudniu 1945 w związku z rozwiązaniem WSGO „Warta” działalność zawieszono. Członkowie org., a zwłaszcza A. Matyniak,

H. Ławniczak, Jan Szymański i B. Patalas zostali aresztowani przez UB. 15 V 1949 wytoczono im proces przed WSR w Poznaniu, ale na mocy amnestii postępowanie umorzono.

ASW, WSR Poznań, Sr 527/49; T. Kapi-
tańczyk: *Wielkopolska Podziemna w latach 1945-1947. Próba zestawienia politycznych organizacji zbrojnych wywodzących się ze środowiska akowskiego*. Praca magisterska, UAM Poznań 1996; A. S. Matyniak: *Krótką informacją o działalności tajnej organizacji młodzieżowej „Odrodzenie” w Krotoszynie w l. 1939-1945*. Krotoszyn 1975 mps w Muzeum Regionalnym PTTK w Krotoszynie.

Aleksandra Bielerzewska

„Odstawianie” lokalu

W słownictwie techniki konspiracyjnej AK rezygnacja z lokalu konspiracyjnego niezależnie od jego przeznaczenia. Rozróżniano „odstawianie profilaktyczne”, gdy zachodziła obawa zdrady lub po aresztowaniu właściciela albo dysponenta lokalu, w przypadku przeprowadzenia rewizji przez policję niemiecką oraz zaleceń kontrwywiadu organizacyjnego. „Odstawianie” właściwe następowało w sytuacji dekonspiracji lokalu lub jego otczenia. Obowiązywała zasada, że „lokal odstawia się na zawsze”.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK.

Marian Woźniak

Odtwarzanie Sił Zbrojnych (OSZ)

Przez pojęcie OSZ rozumiano całość spraw mobilizacyjnych uważając, że po kampanii wrześniowej 1939 nie była przeprowadzona demobilizacja. Projekt OSZ wyłonił się w sztabie KG ZWZ już podczas prac nad Planem Operacyjnym nr 54 w 1941. Zakładano, aby natychmiast po opanowaniu terenu w zbrojnym powstaniu, dla zabezpieczenia państwowości, odbudować terytorialne jednostki wojskowe w liczbie 15 dywizji piechoty i 2 brygad kawalerii, w tym

jednej zmotoryzowanej, według przedwojennej dyslokacji. Sprawy organizacyjne regulowały rozkazy KG AK nr R-4 i R-5/42. W konspiracji miały powstać zawiązki pułków i sztabów dywizyjnych. W planach rozróżniano dwie fazy OSZ, przy czym zadania Okręgu Poznańskiego AK wiązały się z drugą fazą. Pierwsza faza miała być zrealizowana przez organizowane w GG i na ziemiach wschodnich zawiązki ewidencyjne Korpusu Zachodniego. Plan R-5/42, modyfikowany do 1943, zakładał odtworzenie w pierwszej fazie zawiązków 25 DP w Okręgu AK Łódź. Niezależnie od tego zawiązki Wielkopolskiej Brygady Kawalerii, odtwarzane w pierwszej fazie w Warszawie (2 baon 7 psk), w drugiej fazie miały być rozbudowane w Poznaniu jako zawiązki 14 DP i kawalerii. 17 DP miała być odtwarzana w Gnieźnie. Zawiązki sztabowe organizowane w Wielkopolsce od 1943 liczyły zaledwie od 1 oficera i 3 podoficerów do 1 oficera i 6 podoficerów; nosiły nazwy przedwojennych pułków (dywizji).

Plany OSZ, obok terytorialnych i sztabowych sił w rejonach macierzystych poszczególnych jednostek, przewidywały wykorzystanie kadry z obozów jenieckich. Poszczególne obozy jenieckie w ramach „IKO” otrzymały przydziały do zachodnich okręgów AK. Głównym ośrodkiem kadrowym (uzupełnień) dla Okręgu Poznańskiego AK był oflag w Woldenbergu (Dobiegniew). W 1944 czynione były próby przekształcania niektórych struktur garnizonowych AK w Poznańskim w pododdziały poszczególnych jednostek. Nie dały natomiast żadnego efektu dla Okręgu Poznańskiego prace organizacyjne na rzecz 25 DP, wykonane przez Okręg AK Łódź, choć wiadomo, że w końcu 1944 działały tam jednostki AK używające nazw 29 pskan, 56 pp AK i 60 pp AK.

Zawiązki sztabowe OSZ zorganizowano w Poznaniu, Lesznie, Gnieźnie, Ostrowie Wlkp. i Krotoszynie. Specyficzna sytuacja wytworzyła się na obszarze Samodzielnego Obwodu „Reduta”. Większość jego sił była zorganizowana poza dawną granicą państwową z 1939. W związku z tym komendant Obwodu podjął samodzielnie decyzję o utworzeniu pułku zapasowego, który we

wrześniu 1944 miał ponad 1500 zaprzysiężonych żołnierzy, zorganizowanych garnizonowo w plutony, kompanie i bataliony („Giewont”, „Garluch”, „Howerla”). Jednostki te rozbiło Gestapo masowymi aresztowaniami po postawieniu ich w stan pogotowia w związku z Powstaniem Warszawskim.

Pewne elementy OSZ wystąpiły w 1945 w samodzielnych decyzjach dowódców komend AK o podjęciu działań zbrojnych w styczniu i lutym 1945. Decyzje te nie wynikały jednak z rozkazów komendy Okręgu Poznańskiego AK.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK.

Marian Woźniak

„Ognisko walki”

W planach operacyjnych KG ZWZ-AK, począwszy od Planu Operacyjnego nr 54 z 1941, ściśle określony rejon podjęcia walki przez oddziały powstańcze (rejon miasta, kwartał ulic, ważny punkt strategiczny itp.) wyznaczony do zajęcia w pierwszych godzinach powstania. Wykaz ustalonych „ognisk walki” w każdym okręgu stanowił załącznik do planu operacyjnego. Okręg Poznański AK w swoim studium planu powstania przewidywał zorganizowanie własnymi siłami 20 - 25 „ognisk walki”, do czego przygotowywano 700 - 900 żołnierzy, pod warunkiem otrzymania uzbrojenia z zewnątrz. Z fragmentarycznych materiałów Okręgu można wnioskować, że „ogniska walki” koncentrowały się na bocznych liniach kolejowych: Poznań - Gniezno, Poznań - Ostrów Wlkp., Gniezno - Jarocin i Ostrów Wlkp. - Kalisz. Główna linia kolejowa Konin - Berlin miała być wolna, aby nie utrudniać szybkiego odwrotu wojsk niemieckich na zachód. Garnizonowe „ogniska walki” przewidywano w Poznaniu, Ostrowie Wlkp., Kaliszu, Lesznie. Ponieważ prac nad planem operacyjnym Okręgu nie zakończono, także „ogniska walki” nie wyszły poza sferę teoretyczną, choć w niektórych rejonach (Ostrów Wlkp.) poszczególne plutony otrzymały szczegółowe zadania do

zajęcia poszczególnych „ognisk walki”. W szkoleniu wykorzystywano instrukcje opracowane w sztabie KG AK. Zaopatrzeniowe zrzuć lotnicze w 1943 były przygotowywane dla potrzeb bojowych „ognisk walki” (zestawy typu „OW”).

FAK-1/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; *Polskie Siły Zbrojne w II wojnie światowej*. Praca zbiorowa. T. 3: *Armia Krajowa*. Londyn 1950 s. 115, 168-196; M. Woźniak: *Poznański Okręg Związku Walki Zbrojnej – Armii Krajowej*. (Zarys struktury organizacyjnej). Londyn 1987 mps w SPP.

Marian Woźniak

„Ojczyzna”

Konspiracyjna organizacja niepodległościowa, utworzona w Poznaniu w końcu września 1939 z inicjatywy Kiryla Sosnowskiego i Witolda Grotta pod patronatem ks. infułata Józefa Prądyńskiego w celu otoczenia opieką moralną i materialną społeczeństwa ziem zachodnich oraz nawiązania kontaktu z Rządem polskim na emigracji i informowania go o sytuacji na tych ziemiach. W ciągu jesieni 1939 i zimy 1939/40 w ramach „O” utworzone zostały komórki: opieki społecznej (dr Antoni Horst), tajnego nauczania (Bożena Osmólska), informacji i dokumentacji (Kiryl Sosnowski i Czesław Kielczewski; komórka ta prowadziła dokumentację polityki okupanta, opracowywała raporty dla Rządu, wydawała pismo „Polska”), organizacyjna (Stanisław Smoczkiwicz), polityczna (Edward Piszcz), finansowa (Witold Ewert-Krzemieniewski) i techniczna (Tadeusz Strojny).

Związana ideowo z szeroko pojętym obozem narodowym, głosząc prymat zasad etyki katolickiej w życiu prywatnym i publicznym, „O” stawiała pracę nad odbudową niepodległej państwowości polskiej ponad podziały polityczne. Już w grudniu 1939 nawiązany został kontakt z Rządem na emigracji i wkrótce ks. Józef Prądyński otrzymał mandat męża zaufania Rządu. Z nominacji ks. Prądyńskiego w maju 1940 objął urządowanie Główny Delegat Rządu RP na ziemie

polskie wcielone do Rzeszy Adolf Briński. „O” utworzyła aparat techniczny Biura Delegatury w Poznaniu i w Warszawie, współdziałała w budowaniu terenowych struktur podziemnej administracji państwowej (pięć delegatur okręgowych) oraz w powołaniu Porozumienia Stronnictw Politycznych przy Delegacie. Siatka terenowa „O” objęła przede wszystkim Wielkopolskę, sięgnęła na Pomorze i Śląsk, a od początku 1940 rozwijała się w GG.

W grudniu 1939 W. Grott utworzył w Warszawie ekspozyturę „O” dla utrzymania kontaktów z centralnymi ośrodkami konspiracji wojskowej i politycznej oraz dla objęcia opieką rosnących rzesz wysiedleńców z ziem zachodnich. „O” rozwinęła wśród nich akcję opieki społecznej, tajnego nauczania i informacyjno-propagandową, m.in. wydając „BeZet” („Biuletyn Zachodni”). W lipcu 1940 „O” współdziałała w tworzeniu w Warszawie Biura Głównej Delegatury Rządu RP dla ziem polskich wcielonych do Rzeszy (dyrektor Stanisław Tabaczyński), podporządkowując mu swoje komórki opieki społecznej, informacyjną i tajnego nauczania. Na bazie tej ostatniej powstał Wydział Oświatowo-Szkolny (kier. ks. dr Maksymilian Rode). Oprócz kierowania akcją tajnego nauczania na poziomie średnim w kilkunastu ośrodkach w GG, Wydział zainicjował i wspierał Tajny Uniwersytet Ziem Zachodnich oraz Pedagogium Ziem Zachodnich, a także prowadził prace koncepcyjne nad przyszłą administracją szkolną i programami szkolnymi dla ziem zachodnich i postulowanych.

„O” udzieliła daleko idącej pomocy organizacyjnej i kadrowej w tworzeniu pierwszej Komendy Okręgu Poznańskiego ZWZ (luty - czerwiec 1940). Członkowie „O” objęli w niej funkcje: szefa sztabu (K. Sosnowski), szefa Wydziału I (Stefan Adam Schmidt), szefa Wydziału II i V (Franciszek Firlik) oraz uczestniczyli w budowie struktur terenowych ZWZ i akcji zmierzającej do scalenia różnych inicjatyw wojskowych w Wielkopolsce. Na terenie GG w 1940 „O” zainicjowała utworzenie jednostki wojskowej skupiającej wysiedlonych, a przeznaczonej do

przyszłych działań na ziemiach zachodnich. W wyniku tej inicjatywy wiosną 1941 komendant ZWZ powołał Korpus Zachodni (dowódca płk Zygmunt Łęgowski „Trzon”). W grudniu 1942 jednostki KZ podporządkowano właściwym terytorialnie komendom AK w GG, a płk Z. Łęgowski został inspektorem KZ z ramienia Komendy Obszaru Zachodniego AK.

Wiosną 1940 „O” uznała przesunięcie granicy zachodniej Polski do linii Odry – Nysy za jeden z głównych celów wojny z Niemcami, a upowszechnienie w społeczeństwie zrozumienia roli ziem zachodnich i postulowanych dla suwerenności i rozwoju Polski za jedno ze swoich podstawowych zadań. Z inicjatywy czł. kierownictwa „O” prof. Zygmunta Wojciechowskiego podjęto szereg prac dla naukowego uzasadnienia polskich żądań granicznych na zachodzie i dostarczenia argumentów Rządowi polskiemu oraz ustalenia zasady przejęcia i zagospodarowania tych ziem przez Polskę po wojnie. 22 VI 1941 w celu koordynacji tych prac „O” utworzyła Studium Zachodnie (kierownik Z. Wojciechowski). „O” podjęła także szereg konkretnych inicjatyw, aby właściwie przygotować społeczeństwo, zwłaszcza ziem zachodnich, do szybkiego przejęcia i zagospodarowania ziem postulowanych. Temu celowi służyło m.in.: Pedagogium Ziem Zachodnich, Studium Morskie w ramach TUZZ, Wyższe Kursy Dziennikarskie w Warszawie, uruchomione przez Zrzeszenie Dziennikarzy ZZ, które utworzyli członkowie „O”.

W wyniku zabiegów członków „O” – instruktorów harcercskich powstał w 1943 przy Kwaterze Głównej Szarych Szeregów Wydział Zachodni.

Na skutek aresztowań od września 1941 do kwietnia 1942 uległa rozbiciu Główna Delegatura Rządu RP dla ziem polskich wcielonych do Rzeszy w Poznaniu. Aresztowania te bardzo boleśnie uderzyły w „O”. Nad jej ocalałymi strukturami w Wielkopolsce objął kierownictwo Jan Czapiewski. Zadania Głównej Delegatury w Poznaniu przejął Główny Delegat Rządu RP na Kraj, a kierownictwo „O” udzielało pomocy w odbudowie delegatur na kresach zachodnich. Działające

w Warszawie Biuro Głównej Delegatury Rządu RP dla ziem polskich wcielonych do Rzeszy przekształciło się w Biuro Zachodnie, a następnie w Biuro Ziem Zachodnich.

W ciągu 1942 BZ z inicjatywy „O” rozszerzyło swoje zainteresowania na ziemie postulowane (obszar do rzek Odry i Nysy). W Studium Zachodnim powstało szereg konkretnych opracowań dotyczących przejęcia i zagospodarowania tych ziem przez Polskę. „O” inspirowała też powstanie Rady Obywatelskiej przy BZ (od maja 1944 Rady Społecznej przy BZZ) jako organu opiniotwórczego.

W związku z konsolidacją agend PPP w ramach Delegatury Rządu RP na Kraj BZ przekazało Departamentowi Oświaty i Kultury swój Wydział Oświatowo-Szkolny jako Biuro Oświatowo-Skolne ZZ, Departamentowi Pracy i Opieki Społecznej komórkę opieki społecznej, zachowując daleko idącą autonomię, a Departamentowi Informacji i Prasy (DIP) komórkę informacyjną, w której w październiku 1942 powstała Sekcja Zachodnia (Kirył Sosnowski, Edmund Męclewski). Sekcja Zachodnia w DIP była złożona niemal wyłącznie z członków „O”, prowadziła pracę informacyjno-propagandową o ziemiach zachodnich, zbierając przez swoją rozbudowaną siatkę terenową informacje o sytuacji na ziemiach wcielonych do Rzeszy, opracowując raporty dla władz podziemnych i Rządu RP, redagując „BeZet. Informacje z Ziem Zachodnich i Powracających” jako agencję prasową przeznaczoną dla kierownictw podziemnych organizacji politycznych i społecznych i dla prasy konspiracyjnej, wydając miesięczniki: „Ziemie Zachodnie Rzeczypospolitej”, „Zachodnią Straż Rzeczypospolitej” oraz dodatek satyryczny do tej ostatniej pt. „Luźna Kartka”.

Z inspiracji „O” Studium Zachodnie, BZ i Sekcja Zachodnia podjęły w I. 1941-44 szereg inicjatyw wydawniczych, np.: *Decyduj! Słucha cię milion poległych żołnierzy polskich* (red. K. Sosnowski), *Jak to może wyglądać?* (Jan Jacek Nikisch), cykl „Ziemie Powracające. Obraz geograficzno-gospodarczy”, obejmujący trzy zeszyty: *Pomorze Wschodnie. Gdańsk* (Jan Dylík), *Pomorze*

Zachodnie. Przyodrze (Maria Czeakańska) i *Śląsk* (Antoni Wrzosek), *Stosunki polsko-niemieckie i problem Europy Środkowej* (Jan Moszyński i Z. Wojciechowski), *Z pierwszej linii frontu* (oprac. zbiorowe pod red. Aleksandra Rogalskiego), Karol Szajnocha, *Szkice historyczne* (właściwie Z. Wojciechowski), *Polska – Niemcy. Dziesięć wieków zmagania*, *Honor i Ojczyzna* (Zbigniew Sadowski), *Śląsk wierny Ojczyźnie* (Zbyszko Bednorz). Większość przygotowanych do druku opracowań splonęła w Powstaniu Warszawskim, ocalałe wyszły w pierwszych latach po wojnie staraniem Instytutu Zachodniego.

Z początkiem 1942 kierownictwo „O” objął J. J. Nikisch, a W. Grott przeszedł do pracy w Departamencie Skarbu Delegatury Rządu RP na Kraj. „O”, która cały swój wysiłek i najlepszych ludzi oddała pracy państwowej, zaczęła dążyć do uporządkowania swojej struktury organizacyjnej i dopasowania jej do zadań podejmowanych poza ramami organizacyjnymi. W 1943 powstały tzw. wydziały celowe z zadaniem skupienia członków „O”, rozproszonych w różnych instytucjach PPP i w terenie, w zespoły opracowujące problematykę przebudowy poszczególnych dziedzin życia narodowego oraz przygotowujące członków „O” do realizacji założeń ideowych organizacji w pracy podejmowanej na odpowiednich dla ich kwalifikacji odcinkach życia państwowego i społecznego. Obok istniejących wcześniej wydziałów: Organizacyjnego (kier. J. J. Nikisch, Czesław Brzóska, Juliusz Kolipiński, Jerzy Gronowski), Ideowo-Politycznego i Technicznego (kier. Roman Stefański) powstały nowe: Spraw Społecznych (kier. ks. dr M. Rode, wydający pismo „Polityka Społeczna”), Kultury i Wychowania Narodowego (kier. ks. dr M. Rode, wydający przejęte po Wydziale Oświatowo-Szkolnym pismo „Kultura Polska”), Gospodarki Narodowej (kier. J. Kolipiński), Zdrowia (kier. dr A. Horst, dr Zdzisław Jaroszewski). W grudniu 1943 kierownictwo „O” przyjęło „Wskazania ideowe”, które określiły „O” jako kadrową organizację ideowo-polityczną o światopoglądzie narodowym i chrześcijańskim, uznającą prymat

pracy państwowej i społecznej nad interesami partii politycznych. W okresie okupacji odbyły się dwa zjazdy członków „O” w Warszawie – jesienią 1942 i w lipcu 1944.

Wiosną 1944 „O” przystąpiła do Porozumienia Organizacji Narodowych. Od 15 VII 1944 „O” reprezentowana była w RJN przez swego kierownika J. J. Nikischa. W Powstaniu Warszawskim członkowie „O” działali zwłaszcza w DIP, redagowali pismo „W walce”, walczyli w liniowych oddziałach AK. W podwarszawskich miejscowościach (gdzie znalazła się też większość kierownictwa „O”) organizacja podjęła akcję informacyjno-propagandową, pomocy dla uchodźców z Warszawy, a także dokumentowała zbrodnie niemieckie w stolicy. Członkowie „O” na prowincji działali przede wszystkim w tajnym nauczaniu, opiece społecznej i informacji.

W obliczu dramatycznych wydarzeń lata - zimy 1944 kierownictwo „O” w wydawanym od września do listopada 1944 piśmie „Ojczyzna” opowiedziało się za linią polityczną premiera Stanisława Mikołajczyka, akcentując konieczność osiągnięcia porozumienia z ZSRR oraz wysunięcia maksymalnych żądań granicznych na zachodzie, aby zapewnić Polsce możliwie duże terytorium i suwerenność. 15 XI 1944 „O” postulowała do RJN o podjęcie rewizji przyjętej w marcu 1944 Deklaracji polskich celów wojny, żądając wyraźnego sformułowania postulatów granicznych na zachodzie na linii Odry. 26 XII 1944 „O” wystąpiła do RJN z wnioskiem o uchwalenie wotum nieufności dla premiera i z żądaniem powrotu do władzy S. Mikołajczyka.

Wobec styczniowej ofensywy Armii Czerwonej i perspektywy jej wkroczenia na ziemie postulowane członkowie kierownictwa „O” uznali za konieczne wykorzystanie wojennego dorobku Studium Zachodniego oraz BZ i włączenie wysoko kwalifikowanych współpracowników tych instytucji w dzieło przejmowania ziem postulowanych przez Polskę. W lutym 1945 Z. Wojciechowski ujawnił wobec premiera Rządu Tymczasowego Edwarda Osóbki-Morawskiego Instytut Zachodni, będący kontynuacją konspiracyjnego Studium Zachodniego. 29 VI 1945 kierownik

„O” odmówił udziału w zwołanym na dzień następny posiedzeniu RJN, uznając Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej – tym samym „O” wystąpiła ze struktur PPP. Na zjeździe w Poznaniu 15 VII 1945 org. „O” została rozwiązana.

W latach wojny „O” skupiła ogółem ok. 500 osób przede wszystkim z elit społecznych i intelektualnych zachodniej Polski. Kiludziesięciu z nich oddało życie, wielu przeszło przez więzienia i obozy koncentracyjne. W okresie powojennym członkowie „O” włączyli się do pracy w instytucjach działających na rzecz integracji ziem postulowanych z Polską, część z nich nie uniknęła represji reżimu komunistycznego.

Prasa i wydawnictwa „O” w zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie; L. Gluck: *Od ziem postulowanych do ziem odzyskanych*. Warszawa 1971; J. J. Nikisch: *Organizacja „Ojczyzna” w latach 1939-1945*. „Więź” 1985 nr 10-11-12 s. 184-207; Zbiory własne autora w Poznaniu.

Jan Jacek Nikisch

„Ojczyzna” – działalność oświatowa i naukowa w GG

Masowe wysiedlenie ludności z województw zachodnich wytworzyło sytuację, w której młodzież nie miała możliwości nauki w szkołach średnich. Wśród wysiedlonych rozdziły się spontaniczne inicjatywy tworzenia tajnych kompletów. Ponieważ działalność ta wymagała fachowego kierownictwa i pomocy organizacyjnej, kierownictwo „Ojczyzny” w połowie 1940 powierzyło ks. Maksymilianowi Rodemu Biuro Oświatowo-Szkolne Ziem Zachodnich. Ks. Rode został jego kierownikiem, a zastępcą Michał Pollak. Biuro z siedzibą w Warszawie posiadało cztery oddziały: w stolicy, w Krakowie, Lublinie i Częstochowie. Zorganizowało ono sieć kompletów nauczania na poziomie liceum ogólnokształcącego oraz pedagogicznego. Na tych kompletach w czasie okupacji zdało maturę 674 uczniów liceum ogólnokształcącego i 93 liceum pedagogicznego.

Przy Biurze Oświatowo-Szkolnym ZZ zorganizowano Śląskie Biuro Szkolne w Warszawie pod kierownictwem Kazimierza Popiolka i w Krakowie pod kierownictwem Artura Żegana. Miały one organizować tajne nauczanie na okupowanym Śląsku. Powstało również w Warszawie Pedagogium Śląskie pod kierownictwem Stefanii Mazurek.

Biuro Oświatowo-Szkolne ZZ przesyłało do Poznania sprawozdania Głównemu Delegatowi Rządu RP na ziemie polskie wcielone do Rzeszy i współpracowało z Departamentem Oświaty i Kultury w Delegaturze Rządu RP na Kraj w Warszawie. Po zlikwidowaniu Głównej Delegatury w Poznaniu Biuro Oświatowo-Szkolne ZZ zostało podporządkowane wspomnianemu Departamentowi Oświaty i Kultury w Warszawie. Jego kierownikiem został Michał Pollak, a ks. Rode był zastępcą.

Z inicjatywy ks. Rodego w październiku 1940 zorganizowano w Warszawie pierwsze komplety wykładów UZZ, następnie jego kursy w Częstochowie, Kielcach, Jędrzejowie i Krakowie. Na uniwersytecie działały wydziały: Humanistyczny, Prawny, Ekonomiczny, Lekarski, Farmaceutyczny, Rolniczo-Spożywczy i Teologiczny. Z inicjatywy Władysława Kowalenki zorganizowany został Instytut Morski. Był on zawiązkiem powstałej po wojnie w Gdyni Wyższej Szkoły Handlu Morskiego. Wykładowcami na UZZ byli wysiedleni profesorowie UP oraz profesorowie UW i UJ w łącznej liczbie 251, studiowało natomiast 2 237 studentów.

Założone w Warszawie przez Edmunda Męclewskiego Zrzeszenie Dziennikarzy Ziem Zachodnich zorganizowało w Warszawie i Krakowie Kursy Dziennikarskie kształcące młode kadry dla prasy na ziemiach zachodnich po wojnie.

Tajne nauczanie inicjowane przez wysiedlonych dawało nie tylko ogólne wykształcenie, lecz także przygotowywało kadry wielu dziedzin życia po wojnie.

R. Bednorz: *Tajne Pedagogium Ziem Zachodnich w Warszawie 1942-1944*. Opole 1975; Z. Bednorz: *Lata krecie i orłowe*. Warszawa 1987; W. Kowalenko: *Tajny*

Uniwersytet Ziemi Zachodnich w latach 1940-1944. Poznań 1946; S. Lewandowska: *Konspiracyjna prasa informacyjno-polityczna 1939-1945.* Warszawa 1982; J. J. Nikisch: *Organizacja Ojczyzna w latach 1939-1945.* „Więź” 1985 nr 10-11-12; M. Pollak: *Działalność Biura Szkolnego ZZ.* „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” 1958 t. 4 z. 2.

Jan Jacek Nikisch

Okręg Poznański Armii Krajowej

Działal jako kontynuacja Komitetu ZWZ w Poznaniu od 6 VI 1940, początkowo jako Okręg ZWZ Poznań lub Stowarzyszenie Samopomocy Społecznej, od 14 II 1942 jako Okręg Poznański AK albo Okręg Polskiego Związku Powstańczego Poznań. Okręg stanowił integralną część Sił Zbrojnych w Kraju, działających najpierw jako ZWZ, a następnie AK. Podlegał początkowo Komendzie Głównej we Francji jako Obszar Poznański, a od 1940 Komendzie Głównej ZWZ-AK w Warszawie za pośrednictwem Komendy Obszaru Zachodniego ZWZ-AK. Terytorialnie odpowiadał obszarowi woj. poznańskiego według podziału administracyjnego z 1 IV 1938 z pewnymi odchyleniami: do 1944 powiaty kaliski, koniński, kolski, turecki podległy przejściowo strukturom ZWZ-AK Okręg Łódź. Od 1944 Okręg zorganizował swoje struktury na obszarach postulowanych Dolnego Śląska (Syców, Namysłów, Oleśnica). Co do przynależności powiatów Wielkopolski południowo-wschodniej trwał spór kompetencyjny w l. 1941-43 pomiędzy komendantami Okręgów Poznańskiego i w Łodzi. Pomimo rozkazu KG AK z 8 VIII 1943 Okręg Łódź nie przekazał kompetencji nad tymi powiatami Okręgowi Poznańskiemu. Nastąpiło to faktycznie w końcowych miesiącach okupacji w 1944.

Okręg sprawował władzę administracyjno-wojskową zbliżoną do przedwojennego Dowództwa Okręgu Korpusu nr VII, jednak znacznie rozszerzoną. Okręg był podstawowym ogniwem dowodzenia. Dzielił się na obwody (powiaty), a te na podobwody lub rejony (część powiatu) oraz na placówki

(gminy). Dla przyszłego powstania obwody łączono w inspektoraty rejonowe, które obejmowały 2-5 obwodów. Niektóre obwody miały status samodzielności.

Według planów KG ZWZ-AK istniał wyraźny podział Okręgu na dwa pion organizacyjne, z których podstawowy przygotowywał działania powstańcze. Główny ciężar w tym zakresie spoczywał na sztabie Komendy Okręgu oraz na inspektoratach rejonowych (odmiennie niż w Polsce centralnej i wschodniej). Tym samym władza komendanta Okręgu i inspektorów rejonowych miała charakter wojskowej władzy wykonawczej, na której ciążyły zadania administracyjne, taktyczne i strategiczne oraz szkoleniowe. Inspektoraty tworzone od początku 1941, po opracowaniu przez KG ZWZ Planu Operacyjnego nr 54. Do 1943 zasięg terytorialny i charakter inspektoratów ulegał zmianom. Następnie ukształtowało się 7, a w 1944 finalnie 8 inspektoratów rejonowych. Natomiast na obszarach postulowanych (Dolny Śląsk) powołano Samodzielny Obwód „Reduta”.

Drugi pion organizacyjny, który w systemie okupacyjnym Kraju Warty nie osiągnął większej roli, nosił nazwę pionu walki bieżącej. Do 1942 w jego skład wchodziło Wielkopolskie Kierownictwo Związku Odwetu (używano też nazwy Związek Odwetu), a od 1943 Kierownictwo Dywersji. Pion walki bieżącej do 1942 podległy WKZO stanowił 1 pluton lotny oraz 4 Ośrodki Związku Odwetu (Gniezno, Leszno, Ostrów Wlkp., Poznań). W ramach Kedywu zorganizowano pluton partyzancki w Ostrowie Wlkp. i kilka grup lotnych (Ostrów Wlkp., Międzybóże, Czarnków, Poznań). W 1944 tworzone przy niektórych obwodach patrole likwidacyjne – trzyosobowe grupy, które miały wykonywać zamachy oraz wyroki śmierci.

Najniższym ogniwem organizacyjnym była sekcja składająca się z 5 żołnierzy. Sekcje łączono w plutony, w większości szkieletowe, o składzie 16 żołnierzy (dowódca + 15 żołnierzy). Stan liczebny plutonów wynosił od 370 w 1943 do 272 w 1944. Za zgodą KG AK tworzone plutony szkieletowe o mniejszej liczbie żołnierzy. Miano je uzupełniać przy

akcjach bieżących oraz w okresie przygotowania do powstania zbrojnego.

Sprawozdawczość Okręgu wykazywała kadrę dowódczą oraz plutony w rozbiciu na pełne i szkieletowe. Zachowana fragmentarycznie uniemożliwia ściśle ustalenie danych liczbowych. W sprawozdaniach wykazywano także żołnierzy „upatrzonych” oraz stosowano podział na służbę czynną, rezerwę i pospolite ruszenie.

Na podstawie szacunkowych danych można określić, że w 1941 Okręg miał 1500 żołnierzy, a w l. 1942 - 44 stan dzienny wahał się od 5-6 tys. żołnierzy.

Okręg Poznański ZWZ-AK był pięciokrotnie rozbijany przez Gestapo i każdorazowo odtwarzany. Dysponował stosunkowo niewielką kadrą dowódczą (99-200 oficerów i podchorążych).

W 1943 Okręg przyjął 4 zaopatrzeniowe zrzuć lotnicze, które nie tyle poprawiły stan zaopatrzenia, ile znacznie pogorszyły warunki bezpieczeństwa – spowodowały masowe aresztowania.

Okręg Poznański ZWZ-AK działał pod następującymi kryptonimami: „Perki”, „Pyrki” (1940), „Letnisko” (1940-41), „Folwark” (1942), „Parcela” (1942-43), „Pałac” (1943), „Poligon” (1944), „Wagon” (1944-45). Dowodzili nim kolejno: plk Rudolf Ostrihansky („Ludwik”, „Kołodziej”, „Paul Schultz”), mjr Waclaw Kotecki („Wawrzyn”), por. Tadeusz Janowski („Wojnar”, „Gzowski”), ppłk Antoni Henryk Szramka-Gliszczyński (funkcji nie objął), plk Henryk Kowalówka („Zrąb”, „Profesor”, „Dziedziec”), por. Jan Kołodziej („Drwal”, „Długi”, „Schmidt”) bez formalnej nominacji. Od grudnia 1944 na funkcję komendanta Okręgu został powołany ppłk Andrzej Rzewuski („Przemysław”, „Wojmir”, „Hańcza”).

W ramach Okręgu działało kilka małych grup partyzanckich (Ostrów Wlkp., Czarnków, Międzychód, Mogilno). Natomiast w styczniu - lutym 1945 do walk obronnych z Niemcami zmobilizowano 12 plutonów (Ostrów Wlkp., Krotoszyn, Pleszew, Poznań), które nie ujawniły Armii Czerwonej swojej przynależności do AK. Okręg Poznański AK nie wykonał rozkazu o rozwiązaniu AK z 19

I 1945, a po przejściu frontu przez Wielkopolskę kontynuował walkę o niepodległość, uznając powstanie PKWN i Rządu Tymczasowego za nową okupację. Od 8 V 1945 przekształcił się w Delegaturę Sił Zbrojnych Okręg Poznań, a od 10 V 1945 jednocześnie w Wielkopolską Samodzielną Grupę Ochotniczą „Warta”.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; SPP Londyn, Awanse i odznaczenia 3.4.2., Meldunki organizacyjne półroczne 3.3.1.3; *Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945*. T. 1-6 Londyn 1970-1989 *passim*; M. Woźniak: *Poznański Okręg Związku Walki Zbrojnej-Armii Krajowej. (Zarys struktury organizacyjnej)*. Londyn 1987 mps w SPP.

Marian Woźniak

Olszewski Adam

(1909 - 1944) ps. „Czarny”, czł. OJN, NOW, NSZ.

Ur. 21 XI w Pólku pow. kaliski, s. Wincentego i Anastazji z d. Roszczak. Szkołę ukończył w Kaliszu. W okresie międzywojennym działacz SN. Przebieg służby wojskowej nie jest znany. W końcu 1939 zaprzysiężony przez Antoniego Strzelczyka („Kazik”) do OJN, w której pełnił funkcję łącznika między Łodzią a Kaliszem. Kontaktował się często z Konradem Wunsche. 26 II 1941 podczas próby aresztowania przez Gestapo stawiał zbrojny opór wspólnie z A. Strzelczykiem. Ranili 3 gestapowców i uciekli. Przez 2 tygodnie ukrywali się w Ołoboku u chor. Antoniego Hysa („Czarny”). Z Ołoboku przedostali się do Częstochowy. W odwecie Niemcy aresztowali żonę O. – Helenę (rozstrzelana w lesie w miejscowości Lis 7 VI 1941). Trójką ich nieletnich dzieci zaopiekowali się członkowie OJN, m.in. Antoni Rusin oraz Józef Mazurkiewicz. O. – po utworzeniu NOW – pełnił funkcję szefa łączności Podokręgu Kaliskiego NOW jako ppor. c.w. Kilkakrotnie wyjeżdżał w sprawach organizacyjnych do Poznania i Łodzi. Na przełomie 1942/43 wraz z grupą NOW nie scaloną z AK wszedł w skład Okręgu X NSZ. Pełnił jednocześnie funkcję szefa łączności Podokręgu Kaliskiego

NSZ. W styczniu 1943 przeprowadził przez granicę z GG Antoniego Rusina („Bogumil”) i Władysława Rutkowskiego („Włodzimierz”) na ogólnokrajowy Zjazd SN w Warszawie, a latem 1943 – Józefa Ławniczaka („Jurek”) i Romana Brzezińskiego („Brzoza”) na kurs instruktorski NSZ w Warszawie. W październiku 1943 uniknął aresztowania przez Gestapo w Poznaniu. Aresztowany po denuncjacji agenta Gestapo Ryszarda Borkowskiego („Suzin”) 6 XII 1943 w Łodzi w lokalu konspiracyjnym przy ul. Lipowej. Osadzony w siedzibie Gestapo w Łodzi. Dalsze losy nie są znane.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Rafał Sierchula

Orchowski Walenty

(1902 - 1942) ps. „Kamerdyner”, harcerz, ofic. AK.

Ur. 9 II w Wielodworze pod Koninem, s. Michała, rolnika i Nepomuceny z d. Byczyńska. Po ukończeniu szkoły powszechnej kontynuował naukę w Państwowym Gimn. w Koninie, włączając się do ruchu harcerskiego. 10 VII 1920 jako ochotnik wstąpił do WP i brał udział w obronie Warszawy. W czasie walk na przedpolu stolicy został ranny. Do 2 IX 1920 przebywał w szpitalach w Ciechanowie i w Warszawie. 5 XII 1920 został zdemobilizowany. Kontynuował naukę w gimn. w Koninie. 11 VII 1923 powołany do służby w 25 puł. Ponownie zdemobilizowany 10 I 1925, rozpoczął pracę w mleczarni w Cieninie jako kasjer. Jednocześnie aktywnie włączył się do ruchu spółdzielczego. Był jednym z organizatorów Kasy Stefczyka w Golinie. Pomagał także ojcu w prowadzeniu gospodarstwa rolnego.

W 1939 nie został zmobilizowany ze względu na stan zdrowia. We wrześniu 1939, na polecenie emisariusza z rejonu Kutna – prawdopodobnie Stanisława Ludwickiego, rozpoczął tworzenie grupy konspiracyjnej, która weszła w skład KOPol. organizowanej w Kutnie. Współpracował z sierż. Romanem Kinem, który początkowo reprezentował

NOB, a następnie ZWZ. 20 XII 1939 mianowany dowódcą placówki KOPol. w Golinie. W początkach 1940 zajmował się kolportowaniem prasy konspiracyjnej oraz organizował przetrzyty do GG osób zagrożonych aresztowaniem. Na polecenie komendanta Obwodu ZWZ Konin zorganizował magazyn broni w lasach pod Goliną oraz punkt nasłuchu radiowego w Daninowie. Do zadań konspiracyjnych włączył też swoją żonę Irenę („Jaskółka”). W końcu 1941 awansowany do stopnia ppor. c.w. Aresztowany 6 XI 1941 i po krótkotrwałym przetrzymywaniu w więzieniu w Koninie został wywieziony do więzienia policyjnego w Inowrocławiu. W śledztwie nie ujawnił żadnych tajemnic konspiracyjnych pomimo tortur i wielodniowego przetrzymywania w karcerze. Został zamordowany w toku przesłuchań 21 VII 1942 w siedzibie Gestapo w Inowrocławiu. Odznaczony pośmiertnie Krzyżem AK i Medalem Wojska.

Żona Irena z d. Patrzykąt, żołnierz ZWZ. Dzieci: Stefania, Halina, Jerzy.

Zbiory prywatne Ireny Orchowskiej w Koninie.

Marian Woźniak

Organizacja Jedności Narodowej (OJN)

Organizacja podziemna o charakterze polityczno-wojskowym, powołana w Kaliszu w październiku 1939 przez oficera legionowego i czł. SN por. rez. Antoniego Strzelczyka („Kazik”). Początkowo, z powodu rad duchowego przywódcy o. Stefana Juliana Mirochny („Kawka”), odcinała się od wyraźnych deklaracji ideowo-politycznych. Wydawała powielane pismo „Jedność”. Jeszcze w październiku 1939 została zdominowana przez kaliskich działaczy SN, co spowodowało zainteresowanie ze strony NOB z Poznania. Rozmowy prowadzone z A. Strzelczykiem przez Antoniego Wolniewicza („Znicz”) z poznańskiej NOB nie dawały początkowo wyników, gdyż celem OJN była samodzielność działania. OJN podporządkowała się

tylko taktycznie IR Kalisz. Dalsze kontakty z A. Wolniewiczem doprowadziły do wystąpienia OJN z ZWZ, który określano mianem ekspozytury sanacji.

Od wiosny 1940 pełna nazwa organizacji brzmiała Tajna Organizacja Wojskowa OJN. Jej ogniwami działały w Kaliszu, Koninie, Kole, Turku i w Ostrowie Wlkp., skupiając kilkuset członków. Jesienią 1940 A. Strzelczyk podporządkował się A. Wolniewiczowi, zobowiązując się do zmiany nazwy na Armia Narodowa. Miało to jednak tylko znaczenie formalne, gdyż A. Wolniewicz został aresztowany przez Gestapo 5 XII 1940, a w 1941 aresztowania objęły szeregi NOB i OJN. A. Strzelczyk osaczony w Kaliszu przez Gestapo stawiał opór zbrojny, wyrwał się z okrężenia, ale był zmuszony opuścić teren Kalisza. Pozostali na wolności członkowie OJN wstępowali do Narodowej Organizacji Wojskowej. OJN prowadziła drobny sabotaż, wywiad, ale większość wysiłków kierowała na sprawy organizacyjno-propagandowe. W 1940 wydawała m.in. obligacje z hasłem „O wolną i sprawiedliwą Polskę”.

OKBZPNPIP Łódź, Gestapo Łódź nr 151; M. Woźniak: *Narodowa Organizacja Bojowa (1939-1941). Geneza – struktura – koncepcja – działalność*. „Życie i Myśl” 1988 nr 9; tenże: *Polskie organizacje wojskowe w Wielkopolsce w latach okupacji hitlerowskiej (1939-1945)*. „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” 1971 t. 10 z. 2.

Marian Woźniak

Organizacja Orła Białego (OOB)

Kryptonim organizacji powołanej we wrześniu 1939 w Krakowie, opierającej się na Związku Strzeleckim. Pełna jej nazwa (nie weszła do historii) brzmiała: Tajna Organizacja Wojskowa „Związek Orła Białego”. OOB powstała 20 - 22 IX 1939. Na jej czele stanął płk Kazimierz Kierzkowski („Gal”), a do jej kierownictwa należeli: płk Ludwik Muzyczka-Sulkowski („Benedykt”), płk Kazimierz Pluta-Czachowski („Goldyn”) i Józef Wój-

towicz („Orawa”). 29 IX 1939 komendantem głównym OOB został płk K. Pluta-Czachowski. 6 X 1939 nawiązano kontakt z gen. Michałem Karaszewiczem-Tokarzewskim i wkrótce OOB podporządkowała się SZP. Przedtem jednak skierowano emisariuszy OOB m.in. do Wielkopolski. Organizatorem tego obszaru miał być mjr Artur Pawłowski („Jastrzębiec”, „Dereń”). Nawiązał on kontakty z por. Tadeuszem Janowskim i pchor. Zbigniewem Kopańskim. Akcja się nie powiodła, gdyż A. Pawłowski został przypadkowo aresztowany przez Gestapo w Lesznie, a pozostali jego współpracownicy włączyli się do SZP. Nie doszło więc do formalnego powołania planowanego Okręgu OOB Poznań. Działalność A. Pawłowskiego wpłynęła jednak na aktywizację organizacyjną znanych mu działaczy Federacji Polskich Związków Obrońców Ojczyzny i Związku Strzeleckiego.

K. Pluta-Czachowski: *Organizacja Orła Białego. Zarys genezy, organizacji i działalności*, Warszawa 1987 s. 68-107; M. Woźniak: *Polskie organizacje wojskowe w Wielkopolsce w latach okupacji hitlerowskiej (1939-1945)*. „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” 1971 t. 10 z. 2 s. 180-181.

Marian Woźniak

Organizacja Wojskowa Związek Jaszczurczy (OW ZJ)

Ogólnopolska organizacja polityczno-wojskowa powołana w Warszawie 15 X 1939 przez grono działaczy Obozu Narodowo-Radykalnego. Od nazwy wydawanego pisma „Szaniec” nazywano ją Grupą Szańca. Komendantem OW ZJ był Władysław Marcinkowski („Jaxa”, „Szymanowicz”, „Szymankiewicz”), a szefem sztabu i zastępcą komendanta gen. w stanie spoczynku Tadeusz Jastrzębski („Jabłoński”). Cały obszar okupowanego kraju został podzielony na 17 okręgów. Na ich czele stały Wojskowe Wydzielone Rejony, których zadaniem było przygotowanie zbrojnego powstania (w sprzyjających warunkach) pod względem cywilnym

i wojskowym. OW ZJ była pierwszą polską organizacją, która już na przełomie 1939/40 ogłosiła drukiem program przesunięcia zachodniej granicy Polski do Odry i Nysy Łużyckiej oraz powrót całych Prus Wschodnich. W październiku 1940 powołano Komendę Ziem Zachodnich, przekształconą następnie w Inspektorat Ziem Zachodnich OW ZJ. W jego ramach miały działać komendy okręgowe dla Pomorza, Poznania, Łodzi i Śląska. Pomimo wysiłków kierownictwa OW ZJ nie doszło do utworzenia okręgu w Poznaniu. Powołano tu natomiast liczne komórki wywiadu wojskowego, które częściowo podlegały bezpośrednio szefowi wywiadu w kierownictwie OW ZJ ppor. rez. Witoldowi Gostomskiemu („Hubert”), a częściowo szefowi Wydziału Zachód („Z”) por. Stanisławowi Leonowi Jeute („Wilc”). Zadania organizacyjne w Wielkopolsce powierzono braciom Januszowi i Edmundowi Koniecznym z Torunia. Przyjęli oni zasadę tworzenia komórek wywiadowczych w Wielkopolsce i na Pomorzu przez środowiska dawnych czł. Narodowej Organizacji Gimnazjalnej („NOGA”) w Gimn. im. Mikołaja Kopernika w Toruniu. Zaprzysiężeni przez braci Koniecznych czł. OW ZJ byli upoważnieni do tworzenia kolejnych ogniw organizacji w swoich środowiskach. Prowadząc ścisłą ewidencję adresów młodzieży skierowanej na roboty przymusowe w głąb III Rzeszy, łącznicy OW ZJ docierali tam i w ten sposób tworzyli komórki wywiadowcze w głównych ośrodkach przemysłowych i na wielkich budowach strategicznych niemal całych Niemiec. Ich pracę koordynował Ośrodek Wywiadu OW ZJ w Berlinie, kierowany przez Bogusława Wojciechowskiego („Otto”).

W grudniu 1939 powstała pierwsza w Wielkopolsce komórka wywiadowcza Rejonu Gniezno, kierowana przez ppor. c.w. Czesława Marciniaka („Pilot”). W jej skład wchodził Czesław i Pelagia Pieczyńscy. Zadaniem komórki było rozpoznanie wywiadowcze lotnisk polowych Wehrmachtu w pasie od Inowrocławia do Bednar. Komórka zajmowała się też wywiadem ogólnym w powiatach: Mogilno, Żnin i Szubin. Kolejna

komórka wywiadowcza OW ZJ powstała we Włocławku pod kierownictwem Andrzeja Reksińskiego. Jej zadaniem było rozpoznanie wywiadowcze okolic Włocławka oraz południowo-wschodniej Wielkopolski. Inny charakter miały powołane w grudniu 1940 komórki wywiadowcze w Poznaniu, które – przez Edmunda Koniecznego – tworzył były uczeń gimn. w Toruniu Włodzimierz Stepczyński („Stypa”). Perspektywicznie miały się one przekształcić w komendę okręgową. Stąd obok kilku grup wywiadowczych, które W. Stepczyński zorganizował w Poznaniu, doszło do utworzenia związków OW ZJ w Jarocinie i w Krotoszynie oraz sieci informatorów na szlaku kolejowym z Poznania do Zbąszynia. Oparciem dla W. Stepczyńskiego była komórka OW ZJ w niemieckim zakładzie fotograficznym Foto-Steiner. Należeli do niej: Zbigniew Mizera, Marceł Gonia, Bogusław Jakubowski. Leon Mucha organizował rozpoznanie wywiadowcze w DWM (HCP), a Jarosław Marzyński wykonywał podobne zadania w firmie Siemens. Na przełomie 1940/41 kierownictwo OW ZJ zorganizowało dla Wielkopolski przerzut prasy konspiracyjnej w Imielinku – punkcie prowadzonym przez Katarzynę Borzykowską. Do wiosny 1942 działały w Wielkopolsce 4 siatki wywiadowcze OW ZJ. Sieć wywiadowcza skupiona w Wydziale „Z” OW ZJ współpracowała w dziedzinie wywiadu wojskowego i przemysłowego z Oddziałem II KG ZWZ-AK przez jego kurierkę Wandę Węgierską.

Od jesieni 1941 działalność wywiadowcza OW ZJ była penetrowana przez specjalną grupę operacyjną RSHA, działającą pod nazwą „Sonderkommando ZJ”. Od grudnia 1941 do lata 1942 wszystkie ogniwa organizacyjne OW ZJ w Wielkopolsce zostały rozbite aresztowaniami.

FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; K. Komorowski: *Konspiracja pomorska 1939 - 1947*. Gdańsk 1993 s. 191 - 194; R. Sierchula: *Formacje wojskowe Narodowej Demokracji w Wielkopolsce w latach 1939 - 1949*. „Życie i Myśl” 1996 nr 4 s. 19 - 20.

Marian Woźniak

Organizacja Wojskowo-Harcerska (OWH)

Przejęciowa struktura organizacyjna powołana z inspiracji „Ojczyzny” dla umożliwienia jej scalenia z ZWZ. Powstała w lutym 1940 i działała do 6 VI 1940. Organizatorem był por. rez. Stefan Adam Schmidt („Zabrzęski”), polonista Gimn. i Liceum im. A. Mickiewicza w Poznaniu, a pomysłodawcą mjr Stefan Łukowicz („Pomer”). Inicjatywa zbiegła się z tworzeniem przez kpt. Leona Kmiołka („Pomian”) WOW, do której licznie wstępowali byli uczniowie S. A. Schmidta. Proces odrębnego tworzenia organizacji przerwały rozmowy emisariusza Rządu i dowóztwa ZWZ kpt. Jerzego Michalewskiego („Dokładny”) z S. A. Schmidtem 5-8 II 1940. OWH została podporządkowana ZWZ.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; Zbiory prywatne Michała Przychozkiego w Poznaniu.

Marian Woźniak

Orlewicz Marian

(1897 - 1943) ps. „Orlę”, podofic. rez. WP, czł. NOB, kupiec.

Ur. 11 I w Daszewicach pow. śremski, s. Juliana i Marianny z d. Górka. Po ukończeniu szkoły powszechnej i wydziałowej terminował w zawodzie kupieckim i doksztalał się w szkole handlowej. W 1916 powołany do armii niemieckiej. Walczył na froncie wschodnim. W 1918 przystąpił do Powstania Wielkopolskiego w Poznaniu. W 1919 został zdemobilizowany. Od 1920 był przedstawicielem handlowym firm „Wuka” i „Suchart” w Poznaniu.

Na wojnę 1939 nie był powołany. Do NOB został zaprzysiężony w czerwcu 1940 przez ppor. Franciszka Smolarka („Zbych”). Podporządkowany szefowi propagandy w Obwodzie NOB Wilda ppor. Alfredowi Wojciechowskiemu („Jastrzęb”, „Żbik”). Ponieważ pracował jako woźnica w niemieckiej piekarni, zlecono mu kolportowanie pisma „Polska Narodowa” oraz przewóz materiałów poligraficznych do powielarni przy ul. Dolna

Wilda, prowadzonej przez Teofilę Bogucką („Pik”). Aresztowany przez Gestapo w kwietniu 1941. Więziony w Forcie VII, we Wronkach, w Klodzku i w Oleśnicy. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Oleśnicy 27 V 1942 skazany na 7 lat obostrzonego obozokarnego. Zmarł 13 II 1943 w KL Mauthausen-Gusen.

Żona Władysława z d. Heymann. Dzieci: Janusz, Krystyna, Maria.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 Ojs. 22/42; Zbiory prywatne Zenona Szymankiewicza w Poznaniu.

*Maria Rutowska
Marian Woźniak*

„Orlęta” [Kobylin]

Gazetka wydawana początkowo bez tytułu przez zastęp „Ogniw” SzSz w Kobylinie, wychodziła jako miesięcznik od lutego do czerwca 1941. Jej ukazanie się poprzedzone było ustnym przekazywaniem wiadomości z nasłuchu radiowego oraz kolportażem gazetek konspiracyjnych. W lutym 1941 na polecenie drużynowego Józefa Woźniaka zastęp „Ogniw” przystąpił do wydawania własnej gazetki, której nadano nazwę „Orlęta”. Każdy numer liczył około 6-8 stron i posiadał wianetę tytułową z symbolem lilijki harcerskiej i orłem w łańcuchach, zaprojektowaną przez Bonifacego Leczykiewicza. Gazetka była pisana ręcznie lub na maszynie. Niekiedy tekst pisano na kalce technicznej i wówczas B. Leczykiewicz powiełał go na światłokopiarce, wykorzystując urządzenie w swoim miejscu pracy w Powiatowym Urzędzie Budowlanym (*Kreisbauamt*) w Krotoszynie. Artykuły pisali: Zenon Świdorski, Bonifacy Leczykiewicz, Józef Paluszkiewicz. Na treść gazetki składały się wiadomości radiowe, artykuły historyczne i okolicznościowe związane z rocznicami narodowymi. Harcerze wykazywali się swoimi wiadomościami nabytymi w samokształceniu – praca ta była bodźcem do pogłębiania wiedzy. J. Woźniak pisał na temat technik harcerskich, systemów informacyjnych, sposobów pro-

wadzenia akcji wywiadowczych użytecznych w pomocniczej służbie wojskowej. Gazetka była kolportowana wśród harcerzy oraz zaufanych mieszkańców Kobyłina. Dostarczano ją również do punktu kontaktowego na drodze do Baszkowa. Odbiorcy nie byli znani. W związku z falą aresztowań oraz śledzeniem młodzieży przez policję niemiecką redakcja otrzymała rozkaz zaprzestania wydawania gazetki oraz spalenia całego archiwum. Nadal jednak rozpowszechniano ustnie informacje o wydarzeniach na froncie, czerpane z nasłuchu radiowego prowadzonego przez Stanisława Topora, mieszkańca Kobyłina.

J. Woźniak: *Ruch oporu. Druhowie z Kobyłina*. W: *Kalendarz Wielkopolski 1987* s. 96 - 102; Relacje J. Woźniaka i B. Leczykiewicza w zbiorach Aleksandry Bielerzewskiej w Poznaniu.

Aleksandra Bielerzewska

„Orły” [Koźmin]

Gazetka konspiracyjna wydawana w Koźminie w l. 1940 - 42 z inicjatywy harcerzy, czynnych w 1939 w Pog. Hufca Koźmin. Główną rolę odegrał instruktor ZHP Zygmunt Kaźmierczak. W styczniu 1940 powołano w Koźminie zespół redakcyjny w składzie: Z. Kaźmierczak, Jan Podhorski („Marciniak”), Henryk Grześkowiak, J. Hermanowicz. Około kwietnia 1940 do zespołu został włączony jako redaktor Jan Lis („Henryk”, „Pluza”) ze Środy Wlkp. Tytuł „Orły” był nawiązaniem do nazwy hufca ZHP w Koźminie. Maszynę do pisania oddał redakcji Kazimierz Nowak, który dostarczał też papier i farbę. Od listopada 1941 redakcja dysponowała powielaczem, który zdobył Zenon Piwek. Redakcja nie miała żadnych kontaktów z SzSz w Poznaniu. Redakcją i drukiem zajmował się początkowo J. Podhorski, a następnie także J. Lis. Druk wykonywano w następujących lokalach konspiracyjnych: w Koźminie przy ul. Klasztornej 4 (K. Nowak, A. Marciniak, W. Szulc), a następnie przy ul. Kościuszki (Z. Kaźmierczak). W 1940 gazetka ukazywała się co miesiąc w nakładzie 40 - 50 egz. W l. 1941 - 42 nakład zwiększono do 100 - 200 egz. Była kol-

portowana w Koźminie, Kobylinie, Krotoszynie, Jarocinie, Środzie Wlkp. i w Ostrowie Wlkp. W 1940 ukazało się 12 numerów, w 1941 ok. 15 - 16, w 1942 ok. 3, które powielano w Środzie Wlkp. Na treść gazetki składały się artykuły redakcyjne oraz serwis radiowy polskojęzycznych radiostacji z Zachodu. Objętość wynosiła 2 - 4 strony formatu A4, dwustronnie zapisane. W marcu 1942 przerwano wydawanie gazetki na skutek rewizji Gestapo i ucieczki do GG J. Podhorskiego i Z. Kaźmierczaka.

FAK-V/206, Akta osobowe Jana Lisa; Akta osobowe Jana Podhorskiego; R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939 - 1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1996 mps; M. Pietrowski: *Z dziejów harcerstwa koźmińskiego 1916 - 1986*. Koźmin 1986 s. 40 - 43.

*Roman Macyra
Marian Woźniak*

„Orzeł Biały” [Ostrów Wlkp.]

Gazetka wychodziła z inicjatywy Henryka Bigosia (n.o. W. Władysławowicz, H. Prawda), który był jej głównym redaktorem. Współpracował z nim jego brat - Jan. Kolportaż prowadzili Hipolit Bączkiewicz i Hugon Bombicki. Każdy numer zawierał podtytuł „Boże zbaw Polskę” i był u góry podpisany „W. Władysławowicz”. Gazetka ukazywała się od wiosny 1942 do października 1943 w Ostrowie Wlkp. Redakcja znajdowała się w domu przy ul. Kościelnej 29. W nocy z 4/5 X 1943 została rozbita przez Gestapo. Zatrzymano wówczas 5 osób w trakcie słuchania radia i powielania kolejnego numeru pisemka. Ponadto skonfiskowano większą liczbę matryc, dwie maszyny do pisania i dużą liczbę powielonych już egzemplarzy.

Pisemko ukazywało się nieregularnie, 2 - 3 razy w miesiącu. Nakład wynosił ok. 70 egz. i wydawany był techniką powielaczową lub jako maszynopis. Każde wydanie liczyło po kilka obustronnie zapisanych kartek. Gazetka zawierała stale rubryki redakcyjne: przegląd wydarzeń politycznych i wojennych, streszczenie i fragmenty przemówień przywódców koalicji antyhitlerowskiej. Osobnym

działem była publicystyka pióra H. Bigosia, poruszająca m.in. następujące tematy: Niemcy w obliczu załamania moralnego, Zmartwychwstanie, Zhańbiona Francja i jej rehabilitacja, Powstanie Listopadowe. Numery wydane na Wielkanoc i Boże Narodzenie były również bogato ilustrowane.

L. Dobroszycki: *Centralny katalog polskiej prasy konspiracyjnej 1939-1945*. Warszawa 1962 poz. 555; R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939-1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1996 mps.

Roman Macyra

Osajda Henryk

(1921 - 1961) ps. „Michał”, „Mały”, „Proboszcz”, harcerz, czł. SN, NOW, NSZ.

Ur. 3 I w Koninie, s. Stanisława i Anny z d. Wojciechowska. W okresie nauki w szkole średniej wstąpił do gimnazjalnej I Drużyny Harcerskiej im. T. Kościuszki w Koninie. Przed wybuchem wojny nawiązał kontakt z działaczami ruchu narodowego – został kierownikiem jednego z kół SN w Koninie. W 1938 organizował w Koninie struktury Narodowej Organizacji Gimnazjalnej.

Jesienią 1939 wspólnie z Adamem Janiszewskim, Romanem Malolepszym i Henrykiem Duszyńskim organizował konspiracyjne struktury SN w Koninie. Działal w strukturach NOB. Po utworzeniu NOW wszedł w skład komendy Podokręgu kaliskiego jako komendant NOW w Koninie. Na przełomie 1942/43 wraz z grupą NOW nie scaloną z AK wszedł w skład NSZ Okręg X Poznań, Podokręg kaliski NSZ. W strukturach Podokręgu pełnił funkcję szefa działu legalizacji oraz komendanta pow. konińskiego NSZ. Jesienią 1943 aresztowany przez policję niemiecką i osadzony w KL Gross-Rosen, w styczniu 1945 ewakuowany do KL Buchenwald. Z obozu uciekł 28 III 1945 i powrócił na teren pow. konińskiego.

W obawie przed aresztowaniem przez UB opuścił Polskę. W Niemczech podjął studia ekonomiczne na uniwersytecie w Bonn. Był prezesem tamtejszego koła akademickie-

go oraz czł. Wydziału Wykonawczego SN w brytyjskiej strefie okupacyjnej. Po ukończeniu studiów wyjechał do Stanów Zjednoczonych, gdzie pełnił funkcje czł. Wydziału Wykonawczego i sekretarza Rady SN oraz prezesa koła SN w Chicago. Na emigracji pracował w licznych organizacjach społecznych, m.in. w strukturach harcerskich. Zmarł 23 I 1961. Pochowany na cmentarzu w Chicago. Rodziny nie założył.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Rafał Sierchuła

Osiński Stefan

(1903 - 1976) ps. „Stary”, „Florian”, czł. SN, NOW, NSZ, AK.

Ur. 22 XI w Kamieńcu pow. nieszawski, s. Jana i Pelagii z d. Gramsa. Mieszkaniec Słupcy. W l. 1924 - 26 odbył służbę wojskową w 7 Oddziale Intendentury w Poznaniu. Działacz SN w Słupcy, czł. Zarządu Powiatowego SN w Koninie, prezes Związku Zawodowego Pracowników Przemysłu Spożywczego „Praca Polska” w Słupcy. W październiku 1939 rozpoczął działalność konspiracyjną. Był czł. komendy powiatowej NOW w Koninie. W młynie w Czarnkowie, gdzie pracował jako młynarz, zorganizował konspiracyjny punkt kontaktowy, w którym przechowywano dokumenty legalizacyjne, kolportowano prasę konspiracyjną oraz prowadzono nasłuch radiowy. Wraz z innymi członkami NOW na przełomie 1942/43 wszedł w skład NSZ Okręg X Poznań, w którym pełnił funkcję zastępcy komendanta Miasta Konin. W maju 1944 wraz z innymi członkami NSZ Okręg X wszedł w skład AK.

Po wkroczeniu na teren Wielkopolski Armii Czerwonej nawiązał kontakty ze strukturami Konspiracyjnego Wojska Polskiego (KWP) i zaczął używać ps. „Florian”. Był łącznikiem Feliksa Gruberskiego („Artur”), dowódcy Batalionu „Pociąg” KWP. W ramach działań konspiracyjnych w styczniu 1946 nawiązał kontakt w imieniu KWP z org. konspiracyjną w gimn. w Słupcy. W późniejszym czasie przekazywał dowódcy placówki

KWP na terenie tego gimn. ulotki i instrukcje organizacyjne. Aresztowany 19 V 1946. Wyrokiem WSR w Poznaniu na sesji wyjazdowej w Koninie 10 VII 1946 skazany został na 5 lat więzienia. Więziony był we Wronkach. Zmarł 18 VIII 1976, pochowany na cmentarzu w Słupcy.

Żona Jolanta z d. Śmigielska, czworo dzieci.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Rafał Sierchula

Osmólska Bożena

(1911 -) ps. „Olga”, czł. org. „Ojczyzna”, filolog.

Ur. 25 I w Gnieźnie, c. Bolesława, pracownika i Józefy z d. Piskorska. W 1931 zdała egzamin dojrzałości w Prywatnym Humanistycznym Gimn. Żeńskim im. Królowej Jadwigi w Poznaniu. W 1936 ukończyła studia polonistyczne na UP i została asystentką w Katedrze Historii Literatury Polskiej. Jednocześnie w l. 1937 - 39 pracowała jako nauczycielka języka polskiego w Prywatnym Gimn. Żeńskim im. J. Słowackiego w Poznaniu.

Jesienią 1939 za pośrednictwem Antoniego Horsta włączyła się do prowadzonej przez niego w ramach org. „Ojczyzna” akcji pomocy społecznej ludności polskiej w dzielnicach Poznania Jeżyce i Łazarz. Udzielała najbardziej potrzebującym pomocy finansowej i żywnościowej. Działalność ta umożliwiała jednocześnie ustalenie kręgu osób wymagających pomocy lekarskiej. Przypadki takie zgłaszała A. Horstowi. Do jej obowiązków należało też realizowanie recept w aptece, w której zatrudniony był współpracujący z „Ojczyzną” farmaceuta Leszek Złotowicz, i dostarczenie lekarstw osobom chorym. Po wyjeździe A. Horsta do Warszawy (w połowie 1942) kontynuowała działalność charytatywną. Była jednym z odbiorców funduszy przekazywanych na ten cel przez Delegaturę Rządu. Otrzymywane kwoty przeznaczała także na potrzeby tajnego nauczania, które rozpoczęła indywidualnie jeszcze jesienią

1939. Wkrótce, na polecenie org. „Ojczyzna”, podjęła się zorganizowania rozproszonych, indywidualnych wysiłków w tym zakresie oraz rozbudowania tajnego nauczania na szerszą skalę. Uczestniczył w nim m.in. zespół harcerzek-nauczycielek, a potem także gimnazjalistek, skupionych wokół hm Ireny Tarnowskiej, z którą O. nawiązała kontakt wiosną 1940. Działalność ta podporządkowana została organizacyjnie Głównej Delegaturze Rządu RP dla ziem polskich wcielonych do Rzeszy, a po jej rozbiciu znalazła się w kręgu oddziaływania Biura Oświatowo-Szkolnego Ziem Zachodnich z siedzibą w Warszawie oraz Kuratorium Wojennego Okręgu Szkolnego Poznańskiego. O. kontaktowała się z emisariuszem Biura Zachodniego Edwardem Serwańskim i kurierami, otrzymując pieniądze i instrukcje oraz przekazując im informacje o warunkach i rezultatach prowadzonych prac. Akcję tajnego nauczania prowadzono regularnie i systematycznie do końca okupacji hitlerowskiej.

15 III 1945 O. otrzymała nominację na starszego asystenta w Katedrze Historii Literatury Polskiej UP. W styczniu 1947 uzyskiwała stopień doktora. Od września 1947 związała się z UMK, gdzie w 1962 uzyskała stopień docenta. W 1981 przeszła na emeryturę.

Po 1945 wyszła za mąż za Zdzisława Piskorskiego.

Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Aleksandra Pietrowicz

Ossowski Stefan

(1917 -) ps. „Irka”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 2 II, s. Władysława. W początkach 1940 wstąpił do WOW, następnie w WOZZ. Aresztowany latem 1940 wraz z ojcem, przewieziony został do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza, a potem osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa więziony był kolejno w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej we Wrocławiu 1 XII 1942 skazał go na karę 5 lat obostrzonego obozu karnego. Karę

odbywał w więzieniach we Wrocławiu i Rawiczu, a od 11 XII 1942 w KL Mauthausen-Gusen.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 139/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Ossowski Władysław

(1890 - 1942), czł. WOZZ.

Ur. 10 VI. Aresztowany latem 1940 wraz z synem Stefanem. Przewieziony został do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza, a następnie osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa więziony był w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlin-Spandau. W rozprawie przed Wyższym Sądem Krajowym w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej we Wrocławiu 1 XII 1942 nie brał już udziału, prawdopodobnie ze względu na zły stan zdrowia. Uznany sądownie za zmarłego 9 V 1945.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 139/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Ostojski Henryk

(1894 - 1987) ps. „Borsuk”, „B-1”, powstaniec wielkopolski, podofic. rez. WP, TOK, TON i AK

Ur. 15 VII w Mchach pow. śremski, s. Walentego i Heleny z d. Gogołkiewicz. Ukończył szkołę powszechną, a następnie szkołę leśną we Włoszakowicach. W 1914 powołany do armii niemieckiej. Walczył na froncie zachodnim I wojny światowej. W 1919 włączył się do Powstania Wielkopolskiego

na froncie północnym, walcząc w kompanii Kolańczyka pod Szubinem i Rybnarzewem. Po demobilizacji objął funkcję leśniczego w Głębofczku. Po weryfikacji udziału w Powstaniu Wielkopolskim odmówił wstąpienia do ZPW, motywując to tajnymi zadaniami ze strony WP. W 1938 odbył przeszkolenie w ramach leśnego PW i specjalne, organizowane przez TOK w 1939, gdzie jego przełożonym był ppor. rez. Jan Bilski. Od 1937 wykonywał bliżej nie określone zadania dla Oddziału II DOK nr VII, związane z penetracją osadników niemieckich opowiadających się za nazizmem.

W sierpniu 1939 uczestniczył w ewakuacji akt Nadleśnictwa Gołąbki i nadal był leśniczym w Głębofczku. Od początku 1940 współpracował z WOW-WOZZ, a od lata 1941 zaprzysiężony do TON przez sierż. Władysława Kostuja z Mogilna. Wspólnie z por. Mieczysławem Czechem („Jurand”) byli organizatorami sieci łączności z wysiedleńcami z Wielkopolski w woj. krakowskim. Od stycznia 1943 w AK jako podkomendny ppor. Stanisława Szperki z Mogilna. Rozbudował terytorialne placówki AK Samodzielnego Obwodu Mogilno, głównie w gminie Rogowo. Jednocześnie był inicjatorem włączenia do AK OP „Madaj”, dowodzonego przez strz. Bogdana Hądzlika. Prowadził też lokal konspiracyjny, w którym schronienie znajdowali poszukiwani przez Gestapo księża katolicy i osoby cywilne. Cieszył się zaufaniem miejscowych Niemców, co umożliwiło mu wykonywanie szeregu zadań dla AK. Nie został zdekonspirowany do końca wojny. Zmarł 24 II 1987 w Poznaniu.

Awansowany do stopnia ppor. rez. jako powstaniec wielkopolski. Odznaczony Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym.

Żona Julianna z d. Szyszka. Dzieci: Kazimierz, Tadeusz (od 1943 żołnierz OP „Madaj”) i Teresa.

FAK-I/8, Tajna Organizacja Narodowa; FAK-V/264, Akta osobowe; Zbiory prywatne Janiny Bilskiej w Gnieźnie i Kazimierza Ostojskiego w Poznaniu.

Marian Woźniak

Ostojski Kazimierz

(1925 -) ps. „Rebel”, czł. TON i AK, leśnik.

Ur. 20 II w Głębocku pow. żniński, s. Henryka i Julianny z d. Szyszka. Po ukończeniu w 1938 szkoły powszechnej w Niestronnie pow. żniński, uczył się w Państwowym Gimn. w Trzemesznie do wybuchu wojny 1939. W l. 1941 - 43 zajmował się kolportowaniem gazetek TON, które otrzymywał od Bogdana Hądzlika („Madaj”). Ojciec O., który utrzymywał liczne kontakty, nie wtajemniczał go w działalność konspiracyjną. Za przysiężony do AK przez B. Hądzlika z przydziałem do OP „Madaj”. Doraźnie miał też wykonywać zadania łącznościowe pomiędzy Samodzielnym Obwodem Mogilno („Młynny”) a wysiedleńcami z Wielkopolski w woj. krakowskim. Jako żołnierz OP „Madaj” uczestniczył w potyczkach z Niemcami w 1944. W styczniu 1945 skorzystał z rozkazu o rozwiązaniu AK i zaprzestał dalszej działalności konspiracyjnej bez ujawniania się w UB.

W 1947 zdał egzamin dojrzałości w Państwowym Gimn. im. Bolesława Chrobrego w Gnieźnie i rozpoczął studia na UP, które zakończył magisterium w Wyższej Szkole Rolniczej w Poznaniu w 1951. Do 1954 pracował w Centralnym Zarządzie Przemysłu Meblarskiego w Poznaniu. W l. 1954 - 93 prowadził własny warsztat ślusarski.

Odnaczone: Krzyżem Kawalerskim OOP, Krzyżem AK i Krzyżem Partyzanckim. Czł. organizacji kombatanckich w Poznaniu i w Gnieźnie.

Żona Wiesława. Dzieci: Piotr, Stanisław.

FAK-V/316, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Ostrihansky Rudolf

(1895 - 1963) ps. „Ludwik”, „Rudolf”, „Pawełek”, „Gawel”, „Aureliusz”, n.o. Ferdynand Hoffmann, Paul Schultz, Franciszek Barwicki, ofic. zaw. art. WP, ZWZ-AK.

Ur. 25 VII w Kopkach pow. niski, s. Ludwika i Aranki z d. Denef. Po ukończeniu szkoły ludowej w Jarosławiu uczęszczał do prywatnych szkół średnich w Chyrowie

i w Grazu. Następnie studiował nauki przyrodniczo-rolne w Wiedniu i Zurychu. W 1914 służył w armii austro-węgierskiej po ukończeniu szkoły podchorążych artylerii w Sopron (Węgry). W 1916 w stopniu ppor. walczył na froncie włoskim, gdzie w bliżej nieznanych okolicznościach zetknął się z emisariuszem POW z Krakowa. 16 IX 1918 wstąpił do WP w Krakowie, skąd w stopniu por. został przydzielony do 11 pa i skierowany na odsiecz Lwowa. Po ukończeniu kursu dowódców baterii w Warszawie, w ramach 8 pa walczył w wojnie polsko-bolszewickiej. Następnie odbył przeszkolenia w Centrum Wyszkozenia Kawalerii (Grudziądz) oraz ukończył kurs doskonalenia dowódców batalionów w Rembertowie. Od 6 XI 1924 do 15 IX 1929 był wykładowcą w Centrum Wyszkozenia Artylerii w Toruniu, potem w służbie liniowej w Dęblinie i w Łodzi (4 pac).

Na wojnę 1939 zmobilizowany do 28 pa w stopniu ppłk. Po walkach o Modlin internowany przez Wehrmacht do 14 X 1939 w Działdowie. Po zwolnieniu przez krótki okres przebywał w Radomiu, a po skontaktowaniu się z płkiem Januszem Albrechtem wstąpił do SZP w Warszawie. Do 31 XII 1939 był oficerem sztabu w Dowództwie Głównym SZP, następnie w ramach ZWZ był oficerem do zleceń płka Stefana Roweckiego („Rakoń”). Odbił wtedy kurs konspiracyjny organizowany przez płka Alojzego Horaka. Jednocześnie jako desygnowany na komendanta Okręgu Poznańskiego ZWZ kontaktował się z przedstawicielami org. „Ojczyzna” z Poznania. Z nominacją na komendanta Okręgu udał się do Poznania 6 VI 1940. W podróży osłaniała go grupa żołnierzy ZWZ, dowodzona przez kpt. Zygmunta Waltera-Janke („Gertruda”). Przez ppor. Franciszka Pawełę („Jarociński”) został zameldowany policyjnie w mieszkaniu Biegałłów przy ul. Kanałowej na nazwisko Paul Schultz. Jako łączniczki przydzielono mu Halinę Smorawińską („Myszka”) i Gabrielę Juszcak („Ela”). 6 VI 1940 wziął udział w spotkaniu zorganizowanym przez „Ojczyznę” w mieszkaniu Stanisława Jeske na Wierzbicicach, gdzie powołano tymczasowy sztab Okręgu. Następnego dnia przejął pod swoją komendę

WKZO zorganizowane przez por. rez. Czesława Surmę („Korzeniowski”). Zatwierdził też nominacje dla insp. rej. ZWZ w Ostrowie Wlkp., Poznaniu i w Gnieźnie. Do września 1940 odbył liczne rozmowy scaleniuowe z WOZZ, NOB, OJN. Ustalił też zasady współpracy z Głównym Delegatem Rządu RP na ziemi polskie wcielone do Rzeszy. Za pośrednictwem Cz. Surmy uzyskał fałszywe dowody zatrudnienia w niemieckiej firmie *Wach- und Schliessgesellschaft*. Jesienią 1940 zorganizowano mu lokal kwaterowy w Fundacji Kórnickiej w Kórniku, co wykorzystano do rozbudowy struktur ZWZ w pow. średzkim i śremskim. W następnej kolejności organizował struktury ZWZ w Wągrowcu, Czarnkowie, Obornikach i w Chodzieży. IR Nowy Tomyśl planował utworzyć za pomocą NOB, co przerwała dekonspiracja organizacji przez Gestapo. W początkach 1941 doszło do sporu kompetencyjnego O. z komendantem Okręgu ZWZ Łódź w kwestii przynależności IR Kalisz do Okręgu Poznańskiego. W pracach organizacyjnych wykorzystywał sugestie zgłaszane mu z ramienia „Ojczyzny” przez por. rez. Kiryła Sosnowskiego („Konrad”). Realizował je przy pomocy por. Stefana Adama Schmidta („Zabrzeński”) oraz adiutanta ppor. Jerzego Kamińskiego („Ścibor”). W kontaktach z KG ZWZ stał na stanowisku objęcia jednolitym dowodzeniem obszarów Wielkopolski i Pomorza. Doprowadził do ścisłej współpracy z konspiracją SL w Poznaniu, zaliczając podległe jej struktury BCh do rezerwy Okręgu Poznańskiego ZWZ. Podobny układ z SN nie doszedł już do skutku wobec dekonspiracji w szeregach NOB. W 1941 przeprowadził też rekonstrukcję sztabu Okręgu. Działania te przerwała dekonspiracja sztabu IR Poznań-Miasto oraz licznych struktur Okręgu. Ostrzeżony przez ppor. J. Kamińskiego opuścił niezwłocznie Poznań, udając się do Warszawy.

Po krótkotrwałym urlopie został mianowany komendantem Okręgu Pomorskiego ZWZ-AK. Nawiązał kontakty z mjr. Józefem Chylińskim i odbył kilka podróży inspekcyjnych do Włocławka i Brodnicy. 13 V 1943 przy próbie przekroczenia granicy GG w Nowym Dworze został aresztowany na pod-

stawie listu gończego Gestapo z Poznania. Poddany był ciężkiemu śledztwu w Domu Żołnierza i w Forcie VII. Zmuszono go do towarzyszenia w egzekucji żołnierza AK, lekarza Zenona Meisnerowskiego. W czasie przesłuchań odpierał zarzuty o kierowniczej roli w ZWZ. Następnie za pośrednictwem placówki kierowniczej Gestapo w Inowrocławiu przekazano go do dyspozycji Gestapo w Bydgoszczy w stanie tak ciężkim, że nie był zdolny do dalszych przesłuchań. Latem 1944 prowadzenie śledztwa zawieszono, osadzając go w KL Stutthof. Przetrwiał tam dzięki opiece współwięźnia Leona Tojzy. W czasie ewakuacji obozu w styczniu 1945 zbiegł z transportu i przez Bydgoszcz udał się do Radomia. 12 XII 1945 za namową płk. Jana Mazurkiewicza („Radosław”) ujawnił swoją działalność konspiracyjną w MBP. Do 1963 prowadził małe gospodarstwo rolne pod Radomiem. Zmarł nagle we Wrocławiu 5 X 1963.

Odnaczone: Krzyżem *Virtuti Militari* IV klasy, Krzyżem Walecznych trzykrotnie, Krzyżem Niepodległości, Krzyżem AK, Medalem Wojska czterokrotnie.

Zona Maria z d. Gierycz. Dzieci: Aranka, Teresa, Rudolf i Andrzej.

CAW, Akta personalne t. 588; FAK-I/1 Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; Zbiory prywatne dr Aranki Kiszka we Wrocławiu.

Marian Woźniak

Ostrowski Karol

(1902 - 1942) ps. „Mogileński”, „Nakielski”, czł. POZ i WOZZ, prawnik.

Ur. 16 VI w Poznaniu. Na przełomie października i listopada 1939 wstąpił do POZ, następnie w sztabie WOZZ. Aresztowany 27 V 1942 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. W okresie 14 X - 14 XI 1940 w dyspozycji sędziego śledczego Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 XI 1940 - 22 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej

w Berlinie 4 IX 1942 skazał go na karę śmierci. Został zgilotynowany 13 X 1942 w więzieniu Berlin-Plötzensee.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 101/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Ostrowski Teodor

(1897 - 1945) czł. POZ i WOZZ.

Ur. 7 XI w Uścikowie pod Obornikami, pracownik Poznańskiej Kolei Elektrycznej. W końcu 1939 wstąpił do POZ. Aresztowany przez Gestapo w Poznaniu. W czerwcu 1940 osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 11 VIII 1942 skazał go na karę 8 lat obozowego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach, a od 17 XII 1942 w KL Mauthausen-Gusen, gdzie zginął.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 87/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Ostrowski Wacław

(1910 - 1945) ps. „Tomasz”, ofic. rez. WP, NOW i AK.

Ur. 4 IX w Golinie pow. koniński, s. Maksymiliana i Małgorzaty z d. Grzybowska. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Golinie uczęszczał do gimn. w Koninie i w Poznaniu. W 1931 po zdaniu egzaminu dojrzałości ukończył Dyw. Kurs Pchor. 17 DP, a następnie odbył ćwiczenia wojskowe w 68 pp. W 1933 ukończył Państwową Wyższą Szkołę Budowy Maszyn w Poznaniu. Praktykę zawodową odbył w DOKP w Krakowie,

a 1 XI 1938 objął obowiązki dyrektora technicznego w Dyrekcji Kalisko-Tureckiej Kolei Powiatowej. Wiosną 1939 powołany do odbycia kolejnych ćwiczeń wojskowych, po czym awansowany do stopnia por. rez. Następnie ponownie zatrudniony w DOKP Kraków. Zamieszkał w Wadowicach.

Na wojnę 1939 nie zmobilizowany. Po wkroczeniu Niemców do Wadowic przeniósł się wraz z rodziną do Kalisza i zamieszkał u teściów przy ul. Pomorskiej 10. Urząd Pracy (*Arbeitsamt*) skierował go do pracy w mleczarni jako zastępca kierownika technicznego. Jesienią 1941 zaprzysiężony do NOW przez por. Mariana Kwiatkowskiego („Konrad”). W miejscu zamieszkania zorganizował lokal konspiracyjny wyposażony w maszynę do pisania i powielacz. Wspólnie z M. Kwiatkowskim wiosną i latem 1942 odbudowywał struktury konspiracji kaliskiej po aresztowaniach w OJN i AK, a następnie pełnił obowiązki komendanta powiatowego NOW w Kaliszu. Brał udział w rozmowach scaleniowych NOW z AK. Utracił wówczas kontakty organizacyjne z większością współpracowników, którzy opowiadali się za secesją. Za zgodą M. Kwiatkowskiego nawiązał kontakty organizacyjne z Okręgiem AK Łódź, a przez por. Stefana Budę („Wapień”, „Andrzej”) w stopniu por. został mianowany komendantem Obwodu AK Kalisz („Torfowisko”), a następnie insp. rej. w Kaliszu. Nadal jednak pozostawał w strukturach NOW-AK, które M. Kwiatkowski zamierzał podporządkować Okręgowi Poznańskiemu AK, uzależniając to – w rozmowach prowadzonych w komendzie Obszaru Zachodniego AK – od powołania siebie na stanowisko zastępcy komendanta Okręgu Poznańskiego AK. Wobec przeciągającej się procedury O. lojalnie uczestniczył w działalności IR Sieradz – Wieluń (Okręg AK Łódź). Zrekonstruował sztab Obwodu i rozwinął służby przewidziane w schemacie IR. Jesienią 1943 sztab Obwodu Kalisz („AT”) został częściowo zdekonspirowany przez Gestapo, co wkrótce zmusiło O. do ukrywania się poza Kaliszem. Jego zagrożenie wzrosło po aresztowaniu przez Gestapo M. Kwiatkowskiego (8 XII 1943). Pomimo to uczestniczył w odprawie komendantów IR

Sieradz – Wieluń 12 VI 1944 w Kuźnicy Zagrzebskiej pod Klonową, meldując o wygasaniu fali aresztowań w Kaliskiem. Aresztowany 24 VI 1944 przez Gestapo z Łodzi po zdradzie Ryszarda Borkowskiego („Suzin”). W więzieniu przy ul. Sztetlinga w Łodzi był wielokrotnie konfrontowany z M. Kwiatkowskim, a także z insp. rej. AK w Ostrowie Wlkp. kpt. Wacławem Maikiem („Walter”). Gestapo uznawało go za komendanta NOW, co świadczyłoby, iż jego powiązania organizacyjne z AK nie zostały zdekonspirowane. 10 XI 1944 w grupie najbliższych współpracowników konspiracyjnych M. Kwiatkowskiego został przewieziony do więzienia przy ul. Młyńskiej w Poznaniu, gdzie był

przesłuchiwany przez prokuratora Trybunału Ludowego w Berlinie (*Volksgerichtshof*). Wyrokiem tego sądu z 6 I 1945 skazany na sesji wyjazdowej w Poznaniu na karę śmierci. Wyrok wykonano tego samego dnia po ustnym zrezygnowaniu A. Greisera z prawa łaski.

Żona Helena z d. Wegner, bezdzietni.

FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; Zbiory prywatne Heleny Wojciechowskiej w Kaliszu, Antoniego Kuta w Wolsztynie i Włodzimierza Jaskulskiego w Bedoniu pow. wieluński.

*Marian Woźniak
Henryk Żimniak*

P

Pacyna Stanisław

(1900-1978) ps. „Michał”, podofic. WP, ppor. c.w. AK, księgowy.

Ur. 14 X w Mikstacie pod Ostrowem Wlkp., s. Jana i Marianny z d. Borowicz. Od 1924 zatrudniony w Fabryce Wagonów w Ostrowie jako księgowy. Tamże pracował w czasie okupacji hitlerowskiej jako robotnik. Od marca 1940 był czł. TOW i OJN, do końca 1941 łącznikiem OJN między Ostrowem i Kaliszem, latem 1942 włączony do AK i mianowany komendantem IV Placówki w Obwodzie Ostrów. W 1944 organizował pluton harcerski do zadań specjalnych. Awansowany do stopnia plut. 1 XI 1944 aresztowany w Ostrowie, więziony w Radogoszczu i Łodzi przy ul. Sterlinga. 18 I 1945 uciekł z transportu ewakuacyjnego więźniów. Po wojnie, do 1961, księgowy w ZNTK we

Wrocławiu, potem na emeryturze w Ostrowie Wlkp. Zmarł 15 II 1978 w Ostrowie.

Awansowany do stopnia ppor. i odznaczony Krzyżem Walecznych.

USC Mikstat, Akt urodzenia nr 162/1900; Zbiory własne autorów w Poznaniu i w Ostrowie Wlkp.

*Ludwik Misiek
Jerzy Pietrzak*

„Pająk” [Buk]

Wydawnictwo środowiska SzSz z zastępu „Kosmos” (w Buku w literaturze występuje także jako zastęp „Lisów”). Redaktorem był Marian Kondella („Prawy”). Czasopismo wychodziło w Buku w l. 1942-44 i ukazywało się jako miesięcznik w 1 egz.

Pisane było ręcznie w zeszycie i antydatowane o 5 lat ze względu na bezpieczeństwo. Każdy numer miał ilustrowaną winiętę projektowaną zamiennie przez M. Kondellę i Bronisława Czosnowskiego („Biały Hetman”, „Kosmos”). Przeznaczone było dla członków SzSz w Buku i miało charakter przede wszystkim szkoleniowy. Zawierało artykuły z dziedziny szyfrów i broni, samarytanki, łączności, kartografii itp. W kilku numerach ukazywało się w odcinkach opowiadanie o tematyce harcerskiej M. Kondelli pt. *Młodzi i obrońcy*. B. Czosnowski publikował swoje patriotyczne wiersze. Do czasopisma pisali również: Tadeusz Wojtczak, Henryk Blimel, Tadeusz Nowicki, Antoni Piechowiak. Większość numerów przetrwała wojnę. Wystawione w Izbie Pamięci w Buku w 1948 – zaginęły. Zachowały się tylko 3 fotografie: winięta 6. numeru z 1943 i dwie strony 3. numeru z 1943. Ukazały się następujące numery: 1-12/13 z 1942, 1/2-9 z 1943 i 1-3 z 1944.

Relacja Henryka Blimela i Tadeusza Nowickiego w zbiorach Aleksandry Bielerzewskiej w Poznaniu; *Dzieje harcerstwa bukowskiego*. Buk Komenda Hufca im. Kosynierów Bukowskich w Buku 1980; H. Blimel: *Okupacyjne harce*. „Nurt” 1986 nr 6 s. 5-8.

Aleksandra Bielerzewska

„Pakt Czterech”

Konspiracyjna grupa harcerska powstała w Kościanie 31 XII 1940. W jej skład wchodził: Marian Koszewski, Edmund Rajewski, Stefan Szymkowiak i Józef Sałacki. Celem działalności było podjęcie akcji propagandowej w formie wydawania gazetki. Zakupiono maszynę do pisania, zorganizowano nasłuch radiowy. Zdobyte wiadomości publikowano w gazecie „Wolność”. Działalność grupy trwała do czerwca 1941, tj. do chwili aresztowania E. Rajewskiego 13 VIII 1941. W konsekwencji Gestapo aresztowało pozostałych członków Paktu. Przebywali w Forcie VII i w więzieniu przy ul. Młyńskiej

w Poznaniu. Trybunał Wojenny Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) na sesji wyjazdowej w Poznaniu 10 XI 1941 skazał ich na obustronny obóz karny. Od 1 V 1941 byli w KL Auschwitz (Oświęcim), a od 10 VI 1942 w KL Mauthausen-Gusen. Obozy przeżyli.

K. Kruszewski, B. Polak: *Działalność konspiracyjna harcerstwa kościańskiego w okresie okupacji hitlerowskiej 1939-1945*. W: *Poludniowo-zachodnia Wielkopolska w walce z hitlerowskim okupantem 1939-1945*. Kościan 1972.

Aleksandra Bielerzewska

Palacz Władysław

(1900-1942) ps. „Topola”, podofic. zaw. WP i NOB.

Ur. 29 V w Poznaniu, s. Józefa, rolnika i Małgorzaty z d. Kaczmarek. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Poznaniu uczęszczał do szkoły rolniczej w Środzie Wlkp. Latem 1919 został powołany do służby wojskowej w Armii Wielkopolskiej. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Zdemobilizowany w 1922. Objął po ojcu gospodarstwo rolne w Poznaniu na Górczynie. W l. 1930-39 czł. SN w Poznaniu.

W 1939 uczestniczył ochotniczo w obronie Warszawy. W początkach grudnia 1939 został zaprzysiężony do NOB przez Nikodema Pałasika. Był odpowiedzialny za organizację lokali kontaktowych i kwaterowych NOB (ul. Górki 5, Knapowskiego 10). Brał też udział w zbiórkach żywności na cele opieki społecznej i w kolportowaniu pisma „Polska Narodowa”. Od początku stycznia 1940 wchodził w skład sztabu Obwodu NOB nr VIII Górczyn. Aresztowany przez Gestapo w lutym 1941. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) 5 III 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony tego samego dnia w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; Zbiory prywatne Nikodema Pałasika w Poznaniu.

Marian Woźniak

Palczewski Stefan

(1885 - 1944) ps. „Cyna”, podofic. rez. WP i NOB, ślusarz.

Ur. 2 VIII w Środzie. Po ukończeniu szkoły powszechnej terminował w zawodzie blacharza. Następnie prowadził własny warsztat blacharski. Od 1930 czł. SN. W marcu 1940 zaprzysiężony przez Antoniego Malanowskiego („Strzeмиę”) do sekcji NOB w Środzie. Kolportował pismo „Polska Narodowa” i rozprowadzał obligacje NOB. Aresztowany 10 XI 1942 i osadzony w Forcie VII. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Rawiczu 10 VII 1943 skazany na 7 lat obostrzonego obozu karnego. W czasie odbywania kary więzienia w Rawiczu ponownie włączony do śledztwa, które wznowiło Gestapo w Poznaniu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 21 I 1944 skazany na karę śmierci. Stracony 7 II 1944 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

FAK-I/1c, IR Środa i obwody, Kórnik;
FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego;
USC Poznań, Akt zgonu P-631/1944.

Marian Woźniak

Pałasik Czesław

(1898 - 1967) ps. „Felczer”, podofic. rez. WP i NOB.

Ur. 11 VII w Strzałkowie pow. wrzesiński, s. Wojciecha i Michaliny z d. Chudańska. Po ukończeniu szkoły ludowej w Strzałkowie wyjechał do Düsseldorfu, gdzie u stryja terminował w zawodzie ślusarskim. W 1916 powołany do służby w armii niemieckiej. Brał udział w I wojnie światowej na froncie zachodnim. Ranny w bitwie pod Verdun. W czasie urlopu zdrowotnego dołączył 28 XII 1918 w kompanii wrzesińskiej do Powstania Wielkopolskiego na froncie północnym. W ramach 57 pp brał udział w odsieczy Lwowa. Następnie uczestniczył w walkach odwrotowych wojny polsko-bolszewickiej. Zdemobilizowany w 1922; osiadł w Poznaniu. Został zatrudniony w Dyrekcji Kolejowej PKP jako pielęgniarz w przychodni lekarskiej Warsztatów Kolejowych.

31 VIII 1939 zmobilizowany do 57 pp. Brał udział w bitwie nad Bzurą i w obronie Warszawy. W grudniu 1939 został zaprzysiężony do NOB przez Edmunda Obremskiego. W lutym 1940 był współorganizatorem włamania do Urzędu Pracy (*Arbeitsamt*) w celu zdobycia dla NOB blankietów książek pracy (*Arbeitsbuch*). Zdekonspirowany przez agenta Gestapo został aresztowany 11 XI 1941. W ciężkim śledztwie odparł wszystkie zarzuty. Po tymczasowym zwolnieniu z aresztu w więzieniu we Wronkach zbiegł do GG. W Warszawie przystąpił do AK. Uczestniczył w Powstaniu Warszawskim, a po zakończeniu walk ukrywał się.

Do Poznania wrócił w styczniu 1945. Pracował jako pielęgniarz w Pogotowiu Ratunkowym. Zmarł nagle w Poznaniu 27 IX 1967. Członek ZBoWiD.

Odznaczony: Krzyżem AK, Medalem Wojska trzykrotnie, Warszawskim Krzyżem Powstańcym.

Żona Maria z d. Piskorz. Dzieci: Henryk, Zdzisław.

Zbiory prywatne Nikodema Pałasika w Poznaniu.

Marian Woźniak

Pałasik Nikodem

(1904 - 1996) ps. „Wiśnia”, „Czarny”, czł. NOB i AK, szewc.

Ur. 11 IX w Strzałkowie pow. wrzesiński, s. Wojciecha, robotnika i Katarzyny z d. Kaczmarek. Po ukończeniu szkoły ludowej w Strzałkowie rozpoczął naukę zawodu, do kształcąc się w szkole wydziałowej. W l. 1925 - 27 odbył zasadniczą służbę wojskową w 2 psap kolejowych w Jabłonnie pod Warszawą, którą ukończył w stopniu plut. W 1928 otworzył w Poznaniu własny zakład szewski. W 1930 został mistrzem zawodu. Nie należał do żadnej partii politycznej, jednak aktywnie działał w organizacjach społecznych. W l. 1933 - 38 był prezesem Towarzystwa Przemysłowców „Kościuszko” w Poznaniu. Założył także Koło Śpiewacze

w poznańskiej dzielnicy Górczyn. W tym samym okresie był czynnym sportowcem.

We wrześniu 1939 nie został zmobilizowany, więc jako ochotnik udał się do Kutna. Do Poznania wrócił w połowie października 1939 i nadal prowadził swój zakład. W początkach listopada 1939 z propozycją wstąpienia do konspiracji zwrócili się do niego Bronisław Szwarz i Franciszek Kabat. 16 XI 1939 uczestniczył w zebraniu założycielskim NOB. Zaprzysiężony przez A. Wolniewicza i pod ps. „Wiśnia” mianowany komendantem Obwodu NOB nr VIII Górczyn. Był organizatorem akcji pomocy społecznej dla rodzin pozbawionych żywicieli i dla Polaków ukrywających się przed policją niemiecką. Z własnej inicjatywy zorganizował zbiórkę radioodbiorników, maszyn do pisania, a także broni i amunicji dla potrzeb konspiracji. W początkach grudnia 1939 zorganizował sztab przydzielonego mu Obwodu oraz pozyskał do współpracy pierwszych 12 kierowników sekcji organizacyjnych. Zostali oni zobowiązani do zaprzysiężenia – każdy po 4 dalszych czł. organizacji. Do najbliższych współpracowników P. należeli: pchor. Albin Smolanowicz („Mewa”), Ludwik Pludra („Bystry”), Stanisław Mielcarek, Marian Brzeziński („Topola”). Pod jego kierownictwem Obwód Górczyn osiągnął stan 115 czł. NOB. W lutym 1940 organizował włamanie do Urzędu Pracy (*Arbeitsamt*) dla zdobycia blankietów książek pracy (*Arbeitsbuch*). Akcja była uzgodniona z komendantem Miasta NOB ppor. Stefanem Chojnackim. Na skutek groźby dekonspiracji, w maju 1940 P. przekazał kierownictwo Obwodu A. Smolanowiczowi i 4 VI 1940 wyjechał z Poznania w Konińskie. Objął stanowisko zastępcy komendanta Rejonu NOB Koniń. Wiosną 1942 został przydzielony do siatki wywiadowczej na terenie niemieckich lotnisk wojskowych w Mierzewie, organizowanej przez AK. Tam nawiązał kontakty z insp. rej. Gniezno. Po zaprzysiężeniu do AK działał w wywiadzie AK na terenie lotnisk w Bednarach i Seroczkach. Był w tym czasie pracownikiem cywilnym służb kwatermistrzowskich Wehrmachtu. W 1945 znalazł się w grupie przewodników, która pomagała Armii Czerwonej opanować lotnisko w Bed-

narach oraz rozpoznać trasy przejazdowe w kierunku Poznania.

Po powrocie do Poznania prowadził swój zakład szewski do czasu likwidacji na podstawie decyzji administracyjnej w 1950. Następnie pracował na stanowisku kierownika produkcji w Spółdzielni Inwalidów im. K. Świerczewskiego w Poznaniu. W 1967 przeszedł na rentę inwalidzką. Był czł. organizacji kombatanckich. Zmarł 30 I 1996. Pochowany na cmentarzu Górczyńskim.

Żona Zofia z d. Tomaszek. Dzieci: Apollonia, Zenon.

FAK-V/120, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Pałaszyński Marian

(1909 - 1942) ps. „Tadeusz Wołodjowski”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 19 V w Sadlnie pod Nieszawą. W grudniu 1939 zaprzysiężony do WOW przez Stanisława Gramackiego. Następnie w WOZZ dowódca grupy terenowej w Wilczynie. Aresztowany latem 1940 przez Gestapo w Inowrocławiu. Osadzony w Forcie VII. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Trzemesznie 2 VI 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony 7 VII 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 54/42; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Pałuczek Kazimierz

(1921 - 1942), czł. WOW i WOZZ.

Ur. 16 II w Poznaniu, absolwent gimn. W styczniu 1940 wstąpił do WOW, następnie w WOZZ. Jako wywiadowca WOZZ wykonał plan koszar wojskowych w Poznaniu. Aresztowany latem 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach

Wronki (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej we Wrocławiu 4 IX 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony 21 X 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 106/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Paradysz Roman

(1910 - 1942) ps. „Stoper”, czł. NOB, zegarmistrz.

Ur. 24 II w Poznaniu. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczył się zawodu zegarmistrza. Od 1931 prowadził własny warsztat zegarmistrzowski przy ul. Piekary. W WP nie służył. Od 1935 czł. SN. Po zajęciu Poznania przez Niemców pracował jako sprzedawca w sklepie niemieckim. Pozyskany do NOB przez Mariana Szymańskiego („Cis”) i mianowany komendantem Rejonu Śródmieście Południowe. Przystąpił organizacyjnej nie składał z powodu dawnej przynależności do SN. Utworzył w swoim Rejonie 6 sekcji organizacyjnych, które liczyły 30 członków. Kolportował też gazetkę „Polska Narodowa” (30 egz. z każdego wydania). Rozpowszechniał bony obligacyjne org., przekazując uzyskane pieniądze do sztabu Komendy Miasta NOB. Aresztowany 11 XII 1940 i osadzony w Domu Żołnierza, w Forcie VII i w więzieniu w Kłodzku. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Głogowie 19 VI 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 14 VII 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 618; FAK-I/6, Organizacja Obozu Narodowego; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Wrocław, Akt zgonu nr 1271/1942.

Marian Woźniak

Parobkiewicz Czesław

(1921 - 1942) ps. „Wilgoz”, czł. KSMM, POZ i WOZZ, tokarz.

Ur. 26 V w Poznaniu. W początkach 1940 wstąpił do POZ, od marca 1940 w WOZZ. W obu organizacjach był dowódcą sekcji organizacyjnej. Aresztowany latem 1940 przez Gestapo. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 2 IX 1942 skazał go na karę śmierci. Został zgilotynowany w więzieniu Berlin-Plötzensee 15 X 1942.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 100/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Parowicz Jan Marian

(1890 - 1943), czł. TON, NOB i ZWZ, urzędnik.

Ur. 23 XI we Wronczynie pow. poznański. Mieszkaniec Jaraczewa pow. jarociński. Od czerwca 1940 był kolporterem pisma „Dla Ciebie Polsko”, a następnie komendantem placówki NOB i ZWZ Jaraczewo. Organizował zbiórki żywności, odzieży i środków finansowych na pomoc dla ofiar wojny i ich rodzin. Oficjalnie był zatrudniony w urzędzie gminnym, co wykorzystywał do zdobywania kartek żywnościowych i dokumentów legalizacyjnych. Aresztowany przez Gestapo 29 VIII 1942. Skazany na karę śmierci wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) z 24 II 1943 na sesji wyjazdowej w Görlitz. Stracony 20 V 1943 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu. Aktu zgonu nie odnotowano w USC.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42; Zbiory prywatne Stanisława Przybylskiego w Poznaniu.

*Stanisław Przybylski
Marian Woźniak*

Pasikowski Roman

(1898-1944) ps. „Wiktor”, czł. PPS, KPP i PPR.

Ur. 17 I w Łodzi, s. Władysława i Anny z d. Derwik. Od 1912 uczył się ślusarstwa i uczęszczał do szkoły dokształcającej. W l. 1916-39 pracował w łódzkich fabrykach metalurgicznych Johna i Lipszyca jako czeladnik, a potem majster ślusarski. Ukończył wieczorową szkołę średnią. Od 1929 należał do PPS-Lewicy, potem działał w KPP na terenie Łodzi.

We wrześniu 1939 brał udział w obronie Warszawy. Na początku 1940 został wywieziony z Łodzi na roboty przymusowe do Poznania. Pracował początkowo w DWM (HCP), a od połowy 1942 w Warsztatach Kolejowych w charakterze ślusarza. Był jedną z czołowych postaci w grupie kierownictwa partyjnego podziemnej KPP w Luboniu. 23 II 1940 został skarbnikiem Komitetu Okręgowego KPP, zlecono mu też zorganizowanie sieci komórek partyjnych w DWM (HCP). We wrześniu 1942 przeszedł z całą grupą KPP do PPR i należał do kierownictwa PPR na okręg poznański. W 1943 został sekretarzem Komitetu Miejskiego PPR na Poznań z zasięgiem na pow. poznański. Podczas wyjazdów do rodziny zamieszkałej w Łodzi utrzymywał bliską łączność z kierownictwem Komitetu Obwodowego PPR w Łodzi. 5 V 1944 aresztowany przez Gestapo. Po śledztwie osadzony w Żabikowie, gdzie został rozstrzelany 13 VIII 1944 wraz z innymi działaczami PPR. Dzieci: Jerzy, Aldona.

APP, Akta KW PZPR, teczka osobowa.

Andrzej Choniawko

Patella Henryk

(1918-1941) ps. „Bagnet”, czł. HP.

Ur. 30 III w Poznaniu, s. Jana i Józefy z d. Bruzda. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do szkoły wydziałowej, a następnie do Państwowej Szkoły Budownictwa i Mierniczo-Melioracyjnej, gdzie w 1939 uzyskał tytuł technika. Czł. ZHP od 1930. Od 1937 czł. Koła SN na Jeżycach

i uczestnik kursu Straży Porządkowej. Absolwent kursów PW I i II stopnia. Jako czł. 7 PDH współpracował od 1938 z hm Leonem Świętkowiakiem. Wraz z Bogdanem Hancykiem organizowali w sierpniu 1939 Pog. VII Hufca ZHP na Jeżycach.

We wrześniu 1939 dowódca plutonu harcerek PW, z którym udał się w kierunku Warszawy. Po powrocie do Poznania organizował ukrycie majątku VII Hufca, a od października 1939 współpracował z L. Świętkowiakiem w tworzeniu HP w Poznaniu. Przez Urząd Pracy (*Arbeitsamt*) został zatrudniony jako technik w Dyrekcji Kolejowej. Organizator małego sabotażu, akcji ulotkowej, zbierania i magazynowania broni. Współpracownik redakcji „Zerwiemy pęta”. Do prac konspiracyjnych włączył swoją siostrę Salomeę. Aresztowany przez Gestapo w Poznaniu 4 IV 1940 w związku z wykryciem tajnego magazynu VII Hufca ZHP. Przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza i w Forcie VII. Przekazany do dyspozycji prokuratury przy Trybunale Wojennym Rzeszy (*Reichskriegsgericht*). Wyrokiem tego sądu 21 III 1941 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu 20 IX 1941. Rodziny nie założył.

FAK-V/378, Akta osobowe; USC Poznań, Akt zgonu P-3676/1941; Zbiory prywatne Salomei Borowczyk w Poznaniu.

Marian Woźniak

Paterek Franciszek

(1903-1943) ps. „Zygmunt”, n.o. Zygmunt Koralewski, podofic. rez. WP i TOK.

Ur. 22 V w Berlinie. W l. 1909-13 uczęszczał do szkoły powszechnej w Berlinie, a po powrocie do Polski w Dobrzycy. Brał udział w Powstaniu Wielkopolskim, a następnie do 1921 w wojnie polsko-bolszewickiej. Po demobilizacji pracował w ogrodnictwie ojca w Dobrzycy, potem w Cukrowni Witaszyce pow. jarociński. Od 1932 był woźnym w Zarządzie Miasta Dobrzycy. W 1938 zaprzysiężony do TOK i po krótkim przeszkoleniu przydzielony do Odcinka TOK Dobrzyca.

We wrześniu 1939 służył w Straży Obywatelskiej. Przed zajęciem miasta przez Niemców brał udział w podpaleniu ratusza w Dobrzycy. Następnie ukrywał się w Pyzdrach i w pow. krotoszyńskim, gdzie rozpoczął samodzielną działalność konspiracyjną. Wspólnie z Franciszkiem Przybylskim zorganizowali w Nowej Wsi grupę konspiracyjną, której celem było przygotowanie się do powstania zbrojnego. Wydawali ulotkę „Do narodu Orla Białego”. Zatrzymany przez policję pod zarzutem posługiwania się fałszywymi dokumentami osobistymi. Po przewiezieniu do Poznania skazany przez Sąd Rejonowy w Poznaniu (*Amtsgericht*) 12 XI 1942 na 2 lata i 6 miesięcy obozu karnego. Zbiegł w czasie transportu z sądu do więzienia i ukrywał się nadal w pow. krotoszyńskim. Wkrótce znowu został aresztowany. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji w Rawiczu 10 VII 1943 skazany na karę śmierci. Stracony 9 VIII 1943 w więzieniu w Rawiczu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs 1/43; FAK-1/3, Dywersja, wywiad przedwojenny, CS; FAK-X/1a, Egzekucje i gony.

Marian Woźniak

Patryas Michał

(1889 - 1944) ps. „Żaba”, „Stary”, „Krawiec”, ofic. rez. WP i AK.

Ur. 17 IX w Starym Grodzie pow. krotoszyński. W konspiracji od lutego 1940, początkowo w WOW, w kontakcie z kpt. Leonem Kmiotkiem („Ogniwo”). Jesienią 1940 skontaktowany i zaprzysiężony do ZWZ przez ppor. J. Handkego. Mianowany dowódcą Placówki Zaborowo. W czerwcu 1943 mianowany p.o. insp. rej. w Lesznie. Dowodził z tajnej kwatery w Starym Grodzie przez łączników. Utrzymywał wtedy kontakty z kpt. rez. Edwardem Bączkowskim („Tata”), p.o. insp. rej. w Krotoszynie. Negatywnie oceniany za próby opóźnienia reorganizacji IR Leszno. Aresztowany w miejscu zamieszkania 27

VI 1944. Przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza, a następnie w Żabikowie (nr oboz. 17049), gdzie zmarł z wyćieńczenia 31 VIII 1944.

Zbiory prywatne Jerzego Zielonki w Kościanie.

Marian Woźniak

Patzer Mieczysław

(1917 - 1945) ps. „Lech II”, ofic. rez. kawalerii WP i AK.

Ur. 5 VII w Teterowie (Ukraina), s. Mieczysława, ziemianina i Emilii z d. Murkowska. Uczęszczał do szkół prywatnych, a następnie do Gimn. im. św. Jana Kantego w Poznaniu, które ukończył w 1937. W l. 1937 - 38 ukończył Szkołę Pchor. Kawalerii w Grudziądzu i został skierowany na praktykę do 7 psk w Poznaniu w stopniu plut. pchor. W 1938 rozpoczął studia na Wydziale Rolno-Leśnym UP.

31 VIII 1939 zmobilizowany do 7 psk jako zastępca dowódcy plutonu łączności radiowej. Brał udział w walkach nad Bzurą, w Puszczy Kampinoskiej i w obronie Warszawy. Po kapitulacji stolicy dostał się do niewoli niemieckiej i w grupie żołnierzy 7 psk został przewieziony do Poznania. Po 14-dniowym pobycie w obozie przejściowym na Cytadeli zwolniony z internowania. Zaprzysiężony do WKZO przez Stefana Cellera. W obawie przed aresztowaniem przeniósł się do majątku Cząstków pod Słupcą z zadaniem nawiązania łączności z organizatorami ZWZ w Gnieźnie. W grudniu 1939 wyjechał do Warszawy w celu nawiązania kontaktów z oficerami sztabu 7 psk. W szpitalu na Czerniakowie spotkał się z rtm. Zbigniewem Szacherskim, który upoważnił go do organizowania konspiracji środowiskowej pułku w Poznaniu. Po powrocie do Wielkopolski skontaktował się z ppor. drem Józefem Welniakiem („Stefan”), który ułatwił mu zatrudnienie w Gnieźnie. Początkowo pracował jako laborant w zakładach garbarskich, następnie został przeniesiony do *Landeskontrollenverband in Wartheland* oddział w Gnieźnie, gdzie pracował jako kontroler

mleczarni w powiatach gnieźnieńskim, żnińskim i mogileńskim. Brał udział w akcjach sabotażowych Ośrodka WKZO w Gnieźnie. W 1943, na mocy decyzji szefa Wydziału Kawalerii w sztabie Obszaru Zachodniego AK, został formalnie mianowany dowódcą zawiązku 7 psk AK w Poznaniu, a 11 XI 1943 awansowany do stopnia ppor. Do 1944 nawiązywał kontakty z mieszkającymi w Poznaniu podoficerami i żołnierzami 7 psk, przebywając w Mogilnie. W tym czasie utrzymywał kontakty z ppkiem Zbigniewem Szacherskim w Warszawie. W lipcu 1944 utworzył szkieletowy pluton 7 psk AK w Poznaniu. W grudniu 1944 przeniósł się do Poznania i w styczniu 1945 nawiązał łączność ze sztabem Okręgu Poznańskiego AK. Otrzymał zezwolenie na nawiązanie kontaktów z wojskami sowieckimi w rejonie dzielnicy Dębiec w Poznaniu. Na czele zorganizowanego plutonu brał udział w walkach o Poznań, głównie w rejonie Śródmieścia i Jeżyc. 5 II 1945 (bez ujawniania związków z AK) nawiązał kontakty z oficerami sztabu gen. Bakanowa w rejonie ul. Raczyńskich. 7 II 1945 w grupie oficerów AK brał udział w rozmowach ze sztabem gen. Bakanowa w sprawie zezwolenia na mobilizację oddziałów ochotniczych. Kontakty nie zostały zerwane mimo negatywnych wyników rozmów. Nocą 19/20 II 1945, z upoważnienia sowieckich władz wojskowych, z dowodzonym przez siebie plutonem został włączony do grupy szturmowej na Cytadelę. Jego bohaterską postawę, zwłaszcza gdy po śmierci radzieckiego dowódcy poderwał grupę do kolejnego ataku, odnotował we wspomnieniach gen. Bakanow. Śmiertelnie ranny w czasie szturmowania w rejonie III reduty. Ciało odnalazł dopiero 14 III 1945 dowódca I Polskiej Kompanii Szturmowej por. Jerzy Kieszczyński („Lech I”). Pochowany na cmentarzu na Cytadeli w Poznaniu.

Odznaczony pośmiertnie Krzyżem AK i Medalem Wojska czterokrotnie.

FAK-V/273, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Paulus Edward Zygmunt

(1913 - 1943) ps. „Wladek”, ofic. rez. WP i ZWZ-AK, urzędnik.

Ur. 24 II w Miałach pow. mogileński, s. Władysława i Bronisławy z d. Jankowska. Po ukończeniu szkoły powszechnej i wydziałowej uczęszczał do gimn. w Trzemesznie. W 1933 ukończył Dyw. Kurs Pchor. 17 DP i odbył ćwiczenia w 69 pp. Awansowany do stopnia ppor. rez. Zaprzysiężony do ZWZ przez ppor. Franciszka Tatę („Müller”) wiosną 1941 i mianowany zastępcą komendanta Obwodu Gniezno-Powiat. Zorganizował placówki ZWZ Klecko i Witkowo. Aresztowany przez Gestapo z Inowrocławia 30 VII 1942. Więziony w Gnieźnie, Inowrocławiu i w Rawiczu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Rawiczu 23 X 1943 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu w Rawiczu 18 XI 1943. Żona Jadwiga z d. Koprowska.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770; FAK-I/1d, IR Gniezno i obwody, Samodzielny Obwód Mogilno; USC Rawicz, Akt zgonu nr 382/1943.

Marian Woźniak

Paulus Tadeusz

(1921 - 1997) ps. „Sila”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 4 VII, s. Wojciecha i Stanisławy. Uczeń Gimn. im. A. Mickiewicza w Poznaniu, krótkofalowiec. Aresztowany 28 VIII 1940. Więzień Fortu VII. Po ukończeniu śledztwa więzień we Wronkach (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlinie-Spandau. Skazany wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 27 VIII 1942 na 6 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał najpierw w więzieniu we Wronkach, a od 17 XII 1942 do 5 V 1945 w KL Mauthausen-Gusen. Po powrocie z obozu ciężko chorował. Pracował w Przedsiębiorstwie Handlowym Przemysłu Elektrycznego (1948 - 1951) i Wojewódzkim Przedsiębiorstwie Handlu Wewnętrznego (1951 - 1980). Zmarł 2 II 1997 w Poznaniu.

Odnaczony m.in.: Krzyżem Oświęcimskim, Krzyżem Kawalerskim OOP, Odznaką Grunwaldu i Złotym Krzyżem Zasługi.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 95/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Pawła Franciszek

(1900 - 1942) ps. „Jarociński”, „Nowakowski”, n.o. Kahl Urban, ofic. WP i ZWZ-AK.

Ur. 14 II w Szemborowie pod Wrześnią, s. Jana, ziemianina i Józefy z d. Zamiara. Do gimn. uczęszczał początkowo w Jarocinie, a następnie w Poznaniu. Egzamin dojrzałości złożył w 1918 we Wrocławiu, po czym został powołany na kurs pchor. w Toruniu. W końcu grudnia 1918 zdezerterował z armii niemieckiej i udał się do Jarocina, by przystąpić do oddziałów powstańczych. Brał udział w Powstaniu Wielkopolskim, wyróżniając się w walkach pod Zbąszyniem. W 1919 walczył jako ochotnik w I Powstaniu Śląskim w stopniu kpr. pchor. W I. 1919 - 21 w stopniu ppor. brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej w 55 pp. W 1926 w czasie przewrotu majowego opowiedział się po stronie rządu, następnie przeszedł w stan spoczynku. Zajmował się wówczas własnym majątkiem ziemskim w Siedleminie pod Jarocinem. W 1935 odbył ponownie przeszkolenie wojskowe w służbie taborowej. Był aktywnym działaczem ZOR i FPZOO. Utrzymywał serdeczne stosunki z płkiem Stefanem Roweckim, w czasie gdy ten dowodził 55 pp. W 1938 był doradcą kpt. Wincentego Wierzejewskiego w sprawach dotyczących tworzenia TOK.

W sierpniu 1939 został ponownie zmobilizowany do służby taborowej 14 DP. Walczył nad Bzurą, skąd po rozbiciu taborów przez Niemców udał się do Warszawy, by walczyć w jej obronie. Po kapitulacji już 29 IX 1939 nawiązał kontakty przez kpt. Emila Kumora z gen. Michałem Karaszewiczem-Tokarzewskim, wstępując do SZP. W okresie

tworzenia zawiązków SZP, następnie ZWZ współpracował również z mjr. Antonim Sanojcą oraz z mjr. Franciszkiem Niepokólczyckim. 23 i 24 XII 1939 z zadaniami organizacyjnymi SZP przebywał w Poznaniu, Ostrowie Wlkp. i w Jarocinie. W Poznaniu zaprzysiął wtedy do SZP por. Czesława Surmę i Henryka Günthera. Utworzył też zawiązki organizacyjne SZP w Jarocinie i w Ostrowie Wlkp. W drodze powrotnej do Warszawy zabrał z sobą do GG żonę i dzieci. Pod koniec 1939 otrzymał zadanie odbycia podróży wywiadowczych do Rzeszy dla ustalenia faktycznych rozmiarów działań lotniczych aliantów oraz zbadania nastrojów społecznych wśród ludności niemieckiej. W czasie przejazdu przez Poznań zaprzysiął do SZP dowódcę POW Mariana Winiewiczza. Odbił też rozmowy z mjr. Szczepanem Łukowiczem, popierając jego koncepcję organizowania konspiracji wojskowej wspólnie dla Wielkopolski i Pomorza. Z Poznania zabrał dla potrzeb Dowództwa Głównego SZP blankiety dokumentów osobistych obowiązujących na terenie Kraju Warty. Wracając z Rzeszy zatrzymał się w Toruniu, gdzie zaprzysiął do SZP kilku działaczy ZPR. Kontakty organizowała mu rodzina Stabrowskich. W styczniu 1940 został przydzielony do Oddziału I sztabu KG ZWZ z zadaniem przygotowania okręgów ZWZ w Poznaniu i w Toruniu. Uchodził też za autora koncepcji walki metodą indywidualnego terroru. Od marca do czerwca 1940 obok pplka Franciszka Rataja był w sztabie KG ZWZ rzeczoznawcą od spraw organizacji ZWZ na ziemiach zachodnich. Otrzymywał zadania wywiadowcze i kontrwywiadowcze. Występował wtedy jako Niemiec z Berlina, w czym pomagała mu świetna znajomość języka oraz doskonałe wykonane dokumenty osobiste na nazwisko Kahl Urban. W 1941, celem wykonywania zadań organizacyjnych na terenie Rzeszy, przydzielono mu do współpracy z ramienia Oddziału II KG ZWZ Zofię Gapińską (n.o. Ekka Weber). P. docierał do najtajniejszych służb niemieckich, oddając ZWZ cenne usługi. We wrześniu 1941, w toku wyjaśnienia przyczyn dekonspiracji i aresztowań w Poznaniu, zdekonspirował agenta Gestapo Ze-

nona Ciemniejewskiego. Następnego miesiąca sam został zdekonspirowany po pobycie w niemieckim kasynie oficerskim. Po aresztowaniu, pomimo ciężkiego śledztwa, nie przyznawał się do własnego nazwiska. Przewieziony do KL Mauthausen dopiero przed egzekucją podał swoje właściwe nazwisko. Zginął 24 VII 1942 w Mauthausen.

Pośmiertnie odznaczony Krzyżem Walecznych i awansowany do stopnia kapitana.

Żona Maria z d. Schüttelsberg. Dzieci: Krystyna, Maciej.

Zbiory prywatne Macieja Paweli w Gdańsku oraz Jerzego Pietrzaka w Ostrowie Wlkp.

Marian Woźniak

Pawelski Jan

(1920 -) ps. „Jaś”, podofic. rez. WP, WTOP i AK.

Ur. 26 VIII w Sowinach pow. rawicki, s. Wawrzyna i Konstancji z d. Placzek. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Kaczkowie uczył się zawodu siodlarza, kończąc w 1934 szkołę zawodową w Bojanowie. W 1938 jako ochotnik zgłosił się do służby w 22 puł w Brodach.

W kampanii wrześniowej 1939 walczył w składzie Armii „Łódź”, uczestnicząc w walkach pod Zduńską Wolą i Skierniewicami. 24 IX 1939 ranny dostał się do niewoli niemieckiej. 20 X 1939 zwolniony wrócił do Kaczkowa. Następnie przeniósł się do Rojęczyna i pracował w niemieckim majątku rolnym jako siodlarz. Na przełomie 1940/41 przez brata Wawrzyńca nawiązał kontakty z siecią kolporterów pisma „Dla Ciebie Polsko”. Był jednocześnie czł. grupy konspiracyjnej kierowanej przez plut. Alojzego Mrozka, pełniąc w niej funkcję łącznika do Kaczkowa, Rydzyny i Bojanowa. Latem 1942 na polecenie Konrada Latanowicza, po zaprzysiężeniu, był czł. WTOP, a po jej scaleniu z AK żołnierzem grupy terenowej Placówki AK Bojanowo. Nadal zajmował się łącznością konspiracyjną, a w 1943 brał udział w rozpoznaniach terenowych, których celem było przygotowanie zrzutowisk broni. W czerwcu 1944, w związ-

ku z aresztowaniem brata i innych żołnierzy AK w IR Leszno, zniszczył dokumentację organizacyjną. W grudniu 1944 – po aresztowaniu plut. A. Mrozka – utracił kontakty organizacyjne z AK.

Od lutego 1945 pracował w PKP, do kształcąc się w Liceum Korespondencyjnym w Lesznie. W l. 1947-63 prowadził własne gospodarstwo rolne w Kaczkowie, a od 1964 był magazynierem w Technikum Rolniczym w Bojanowie. Od 1976 rencista z tytułu inwalidztwa wojennego. Czł. org. ŚZZAK. Odznaczony Medalem za Udział w Wojnie Obronnej 1939.

Żona Helena z d. Pawlak. Dzieci: Teresa, Wawrzyniec, Anzelma.

FAK-V/344, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Pawelski Wawrzyniec

(1918-1944) ps. „Skromny”, podofic. rez. WP, WTOP i AK.

Ur. 17 VII w Sowinach pow. rawicki, s. Wawrzyna i Konstancji z d. Placzek. Szkołę powszechną ukończył w Kaczkowie, a następnie do 1932 był uczniem szkoły zawodowej w Bojanowie. Od 1936 czł. SN. W 1937 ochotniczo wstąpił do służby w WP w 14 pal w Poznaniu. W kampanii wrześniowej 1939 w plutonie łączności brał udział w walkach nad Bzurą i w Puszczy Kampinoskiej, po czym przedarł się do Warszawy. Internowany przez Niemców w obozie przejściowym w Rawie Mazowieckiej, następnie zwolniony. W 1940 nawiązał kontakty organizacyjne z por. rez. Feliksem Tarką, a przez Konrada Latanowicza został włączony do sieci kolporterskiej „Dla Ciebie Polsko”. Od sierpnia 1942 zaprzysiężony czł. WTOP, a następnie AK w Placówce Bojanowo, gdzie pełnił obowiązki zastępcy komendanta. W 1943 dowódca plutonu AK, obejmującego wsie Kaczkowo, Rojęczyn, Lasotki, Jabłonna i Augustowo. Zorganizowany pluton przekazał pod dowództwo plut. Alojzego Mrozka. 27 VI 1944 aresztowany przez Gestapo w ramach dekonspiracji IR Leszno. Przeszedł ciężkie

śledztwo w Lesznie, w Domu Żołnierza w Poznaniu i w Żabikowie. Wyrokiem Politeijnego Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*) skazany na bezterminowy pobyt w KL. Zamordowany 30 IX 1944 w KL Gross-Rosen. Rodziny nie założył.

FAK-V/192, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Pawlak Alfred

(1923 - 1982) ps. „Lew”, harcerz, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 24 V w Poznaniu, s. Michała. Uczeń gimn. W listopadzie 1939 wstąpił do WOW, następnie w WOZZ. Aresztowany 21 VI 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlinie-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 3 IX 1942 skazał go na karę 8 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach, a od 17 XII 1942 do 5 V 1945 w KL Mauthausen-Gusen. Po wojnie ukończył Technikum Mechaniczne i Wydział Mechaniczny Szkoły Inżynierskiej w Poznaniu. Zmarł w Poznaniu 28 VIII 1982.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 110/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Pawlak Edward

(1908 - 1943) ps. „Tomek”, żołnierz AK, inżynier.

Ur. 25 VI w Bergdorf (Niemcy), s. Tomasz i Stanisławy z d. Ciesielczyk. W 1919 wraz z rodzicami zamieszkał w Wągrowcu. Po zdaniu egzaminu dojrzałości ukończył w 1938 studia politechniczne w Gdańsku. Służby w WP nie odbywał. W październiku 1939 został zatrudniony jako maszynista ko-

lejowy w Wągrowcu. W kwietniu 1942 zaprzysiężony do AK przez chor. Henryka Kowalewskiego („Prus”) i mianowany podoficerem organizacyjnym Obwodu Wągrowiec. Aresztowany przez Gestapo z Inowrocławia. Więziony w Gnieźnie, Inowrocławiu i Rawiczu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Rawiczu 9 X 1943 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu w Rawiczu 27 X 1943. Żona Leokadia z d. Kotulska.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770; FAK-I/1d, IR Gniezno i obwody, Samodzielny Obwód Mogilno; USC Rawicz, Akt zgonu nr 335/1943.

*Maria Rutowska
Marian Woźniak*

Pawlak Janusz

(1921 - 1941), czł. WOW i WOZZ.

Ur. 25 V w Poznaniu, s. Michała. Absolwent Gimn. Państwowego im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu. Przed wojną czł. Wojskowego Klubu Sportowego, szermierz. W październiku 1939 wstąpił do WOW, następnie w WOZZ. Zajmował się kolportażem prasy konspiracyjnej i łącznością. Aresztowany 21 VI 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlin-Spandau, gdzie zmarł 5 XII 1941.

APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Pawlak Walerian Michał

(1919 - 1943) ps. „Michał”, podofic. rez. WP, czł. SzSz i ZWZ, stolarz.

Ur. 29 IX w Löwenberg (Niemcy), s. Tomasz i Stanisławy z d. Ciesielczyk. Czł. ZHP od 1929, instruktor PW, phm. We wrześniu 1939 w Pog. Hufca Gniezno. W 1940 przez hm Jana Skrzypczaka („Ilski”) włączono-

ny – po odnowieniu przyrzeczenia – do SzSz z zadaniem organizowania hufców SzSz w Gnieźnie, Mogilnie i śródowiska SzSz w Trzemesznie. Funkcję pełnił kolegialnie z Józefem Sedlewskim. Od wiosny 1941 włączony do Wydziału Organizacyjnego IR Gniezno przez J. Sedlewskiego („Klein”). Jego zadania polegały na wyszukiwaniu polskich podoficerów dla ich pozyskania do ZWZ. Jednocześnie organizował zastępy SzSz. Aresztowany przez Gestapo w Inowrocławiu. Więziony w Gnieźnie, Inowrocławiu i Rawiczu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Rawiczu 9 X 1943 skazany na karę śmierci. Stracony 27 X 1943 w więzieniu w Rawiczu. Po wojnie ekshumowany i pochowany na cmentarzu w Gnieźnie.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770; FAK-I/1d, IR Gniezno i obwody, Samodzielny Obwód Mogilno; USC Rawicz, Akt zgonu nr 331/1943.

*Maria Rutowska
Marian Woźniak*

Pawlak Władysław

(1901 - 1993) ps. „Wład”, „Dan”, n.o. Antoni Kolodziej, ofic. rez. WP i AK, nauczyciel.

Ur. 15 IV w Chrustnym pow. garwoliński, s. Szczepana i Aleksandry z d. Warowna. Po ukończeniu szkoły w Rykach zapisał się w 1920 do Państwowego Seminarium Nauczycielskiego Męskiego w Siedlcach, zdając egzamin dojrzałości w 1924. Do 1926 był nauczycielem w szkole powszechnej w Kleczewie pod Koninem. W 1926 odbył zasadniczą służbę wojskową, po czym został skierowany do Szkoły Pchor. Rezerwy Piechoty w Jarocinie. Po odbyciu ćwiczeń w 68 pp, 1 I 1936 mianowany ppor. rezerwy piechoty z przydziałem do 68 pp. Następnie był kierownikiem szkoły powszechnej w Kozarzewie. W 1937 odbył kurs dla dowódców kompanii i batalionów w Jarocinie, a potem ćwiczenia w 68 pp, awansując do stopnia por. W 1938 odbył kolejne ćwiczenia wojskowe.

1 IX 1939 został zmobilizowany do 68 pp. W czasie walk nad Bzurą dowodził III batalionem 68 pp. Ok. 8 IX 1939 na rozkaz dowódcy pułku skierowany w rejon Warszawy, następnie do Ośrodka Zapasowego w Garwolinie. Otrzymał rozkaz wymarszu do Lublina. 18 IX 1939 stacjonował w rejonie Zaleszczyk, gdzie dotarła do niego wiadomość o agresji sowieckiej. Po porozumieniu z dowódcą zgrupowania wydał rozkaz zakopania bądź zniszczenia broni i rozwiązał batalion, zalecając oficerom i podoficerom organizowanie walki podziemnej w miejscach zamieszkania. Do Konina wrócił przez Warszawę ok. 8 X 1939. Od listopada 1939 utrzymywał kontakty organizacyjne z NOB w Poznaniu i z KOPol. z Kutna. W styczniu 1940 utworzył własną organizację konspiracyjną, z którą 12 V 1940 wszedł do IR Kalisz, obejmując funkcję komendanta Obwodu Konin. Powołał 8 placówek ZWZ, które działały w pow. konińskim. Na przełomie 1940/41 podlegało mu blisko 600 zaprzysiężonych żołnierzy ZWZ. Przykładał dużą wagę do sprawnego systemu informacji. Zorganizował inspekcję komendanta Okręgu ZWZ Łódź w Obwodzie Konin. Przerwały ją aresztowania w kwietniu 1941. P. zdołał zmylić czujność Gestapo i zbiegł do GG. Agendy Obwodu przekazał sierż. Romanowi Kinowi, który jednocześnie awansował do stopnia ppor. c.w. Latem 1942 ukrywał się w Warszawie, utrzymując kontakt ze sztabem Okręgu Łódź. W lipcu 1942, przyjmując n.o. Antoni Kolodziej, został przetrzucony do Łodzi, gdzie objął funkcję szefa III Referatu w IR Łódź-Miasto. W październiku 1943 aresztowany. Po krótkotrwałym śledztwie w Domu Żołnierza w Poznaniu skazany i 8 XII 1943 wysłany do KL Mauthausen-Gusen, gdzie przebywał do końca okupacji. W czasie pełnienia służby w ZWZ-AK awansował do stopnia kapitana.

W październiku 1945 wrócił do Konina i podjął pracę nauczyciela w Kozarzewie. W l. 1946 - 50 ukończył studia pedagogiczne na Uniwersytecie Łódzkim, uzyskując tytuł magistra filozofii. Po studiach był nauczycielem w Kleczewie oraz w Studium Nauczycielskim w Koninie. Pełnił też funkcję podinspektora

w Wydziale Oświaty i Wychowania w Koninie. W 1953 był represjonowany z tytułu działalności w AK. Po długotrwałym śledztwie skazany na 1 rok więzienia z art. 22 m.k.k. Postanowieniem Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu 18 XII 1956 zrehabilitowany. Zmarł 15 III 1993 w Koninie i tam został pochowany.

Odznaczony m.in.: Krzyżem Oficerskim OOP, Krzyżem Oświęcimskim, Krzyżem AK.

Żona Helena z d. Owczarzak. Dzieci: Jadwiga, Barbara, Juliusz.

FAK-V/188, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Pawłowski Leon

(1908 - 1941), podofic. rez. WP, czł. WO.

Ur. 2 I w Poznaniu. Po ukończeniu szkoły powszechnej terminował w zawodzie stolarza. W 1939 czł. Straży Obywatelskiej w Poznaniu. Na przełomie września i października 1939 wspólnie ze Stanisławem Węclasiem uczestniczył w tworzeniu WO, a następnie został włączony do jego sztabu. Organizował akcje ulotkowe, głównie pisma „Polonia Poznańska”. Aresztowany przez Gestapo 5 IV 1940 i osadzony w Forcie VII. Wyrokiem Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) na sesji wyjazdowej w Poznaniu 31 III 1941 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu 5 IV 1941.

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; USC Poznań, Akt zgonu P-1508/1941.

Marian Woźniak

Pawłowski Maksymilian

(1898 - 1942) ps. „Witold”, powstaniec wielkopolski, czł. NOB.

Ur. 6 IX w Psarskiem pow. śremski. Po ukończeniu szkoły ludowej pracował w gospodarstwie rolnym rodziców. W 1920 został listonoszem w Poznaniu. W 1939 pracował w paczkarzni kolejowej na Dworcu Głównym w Poznaniu, a następnie w dworcowym urzędzie pocztowym. W październiku 1940

wprowadzony do NOB przez Jana Furmianika („Kukulka”). Został zobowiązany do rozbudowy struktur organizacyjnych NOB w Zakładach Umundurowania, gdzie pracował na podstawie skierowania przez Urząd Pracy (*Arbeitsamt*). Zorganizował tam 2 sekcje. Aresztowany przez Gestapo 24 IV 1941 i osadzony w Domu Żołnierza, w Forcie VII i w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 17 VIII 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 15 IX 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 598; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Poznań, Akt zgonu P-4053/1942.

Marian Woźniak

Pełczyk Antoni

(1893 - 1943) ps. „Halera”, podofic. rez. WP czł. NOB, robotnik kolejowy.

Ur. 30 XI w Dziećmierowie pow. śremski. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Kórniku i wydziałowej w Poznaniu podjął pracę w PKP. W 1914 powołany do armii niemieckiej. Walczył na froncie zachodnim, gdzie dostał się do niewoli francuskiej. W 1918 wstąpił do Armii gen. Józefa Hallera, z którą wrócił do kraju. W 1921 brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Po zdemobilizowaniu w stopniu kpr. powrócił do pracy w PKP. Na wojnę 1939 nie został zmobilizowany. W końcu 1940 zaprzysiężony do NOB przez Józefa Śwignonia („Świerk”). Zajmował się kolportowaniem pisma „Polska Narodowa” wśród kolejarzy. Aresztowany przez Gestapo 10 XI 1942. Więziony w Forcie VII i w Rawiczu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Rawiczu 9 VI 1943 skazany na 6 lat obostrzonego obozu karnego. Zmarł w oddziale więzienia w Rawiczu w Miejskiej Górcie 31 X 1943.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754; Zbiory prywatne Tadeusza Śwignonia w Kórniku.

*Maria Rutowska
Marian Woźniak*

Peisert Stanisław

(1896 - 1942) ps. „Pazur”, podofic. rez. WP, czł. NOB, stolarz.

Ur. 20 X w Jaraczewie pow. jarociński. Po ukończeniu szkoły ludowej terminował w zawodzie kupieckim. W 1916 powołany do armii niemieckiej. Uczestnik Powstania Wielkopolskiego i wojny polsko-bolszewickiej. Zdemobilizowany w 1922. Zamieszkał w Poznaniu i trudnił się handlem. Czł. SN od 1926. W grudniu 1940 wstąpił do NOB w dzielnicy Wilda. Zajmował się kolportowaniem gazetki „Polska Narodowa” i rozpowszechniał bony obligacyjne NOB. Aresztowany w początkach 1941 i osadzony w Forcie VII, a następnie w więzieniu w Kłodzku. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Brzegu 27 V 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 4 VII 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

AGKIPN Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 22/42; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Wrocław, Akt zgonu nr 1217/1942.

Marian Woźniak

Perz Henryk

(1922 -) ps. „Antonio”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 1 VIII w Poznaniu, s. Stanisława i Stanisławy z d. Zając. W 1939 uczeń Gimn. i Liceum im. A. Mickiewicza w Poznaniu. W połowie października 1939 zaprzysiężony do WOW przez Włodzimierza Heila. Do jego zadań należały: obserwacja ruchu wojsk niemieckich w rejonie dworca kolejowego, nasłuch radiowy na wykonanym własnoręcznie miniradioodbiorniku oraz uprowadzanie samochodów. 19 II 1940 w trakcie kolejnej próby uprowadzenia samochodu został zatrzymany i skazany wyrokiem Sądu Specjalnego (*Sondergericht*) 20 II 1940 na 8 miesięcy więzienia. Karę odbywał w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu, skąd 5 IX 1940 zabrało go Gestapo za przynależność do WOZZ i osadziło w Fortcie VII w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno

w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 22 IV 1941), Berlin-Spandau, Ostrów Wlkp. i Rawicz. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Rawiczu 14 XII 1942 skazał go na karę 7 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał kolejno: w więzieniu w Rawiczu do 31 VIII 1944, a następnie w Sieburgu (fabryka *Zellwolle*), obozie w Eich, Darmstadt i Dieburgu.

Po powrocie do kraju ukończył studia na Wydziale Elektrycznym Szkoły Inżynierskiej w Poznaniu (1949), uzyskując tytuł inżyniera elektryka. W l. 1949 - 51 był asystentem w Wyższej Szkole Inżynierskiej; w l. 1949 - 50 pracował w Polskim Radio Poznań; w l. 1950 - 54 był głównym inżynierem Państwowego Przedsiębiorstwa „Radiofoniczność Kraju” w Poznaniu; w l. 1954 - 68 pracował w Wojewódzkim Zarządzie Łączności (po reorganizacji – Dyrekcja Okręgu Poczty i Telekomunikacji), w l. 1968 - 81 w Biurze Studiów i Projektów „Energoprojekt”. Był również wykładowcą w Technikum Łączności w Poznaniu. Od 1 I 1982 na emeryturze. Odznaczony Krzyżem Kawalerskim OOP.

Żona Felicja z d. Kubiak. Dzieci: Barbara, Jolanta, Izabela, Stanisław.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 114/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Perz Stanisław

(1895 - 1942) ps. „Stan”, czł. NOB, ślusarz.

Ur. 20 III we Wronkach pow. szamotulski, s. Wincentego i Michaliny z d. Siedzińska. Po ukończeniu szkoły powszechnej terminował w zawodzie ślusarza. W 1915 powołany do armii niemieckiej. Walczył na froncie zachodnim w 3 pp Gwardii. Odznaczony Krzyżem Żelaznym 2 kl. W 1920 - 21 służył w WP i brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Zdemobilizowany w 1922, podjął pracę jako robotnik kolejowy w Poznaniu. Do NOB zaprzysiężony przez

Stanisława Łukowczyka i podporządkowany Kazimierzowi Walczakowi („Wicher”) latem 1940. W jego mieszkaniu odbywały się nara-
dy organizacyjne. Kierował sekcją organiza-
cyjną NOB w Warsztatach Kolejowych. Od-
był też przeszkolenie wojskowe dla kierow-
ników sekcji NOB na Dębcu. Aresztowany
przez Gestapo 27 I 1941. Więziony w Forcie
VII i w Kłodzku. Wyrokiem Wyższego Sądu
Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjaz-
dowej w Oleśnicy 25 III 1942 skazany na
karę śmierci. Stracony 23 V 1942 w więzieniu
przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu. Żona
Stanisława z d. Zajac.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 726;
FAK-I/6, Organizacja Obozu Narodowego;
USC Wrocław, Akt zgonu nr 952/1942/III.

*Maria Rutowska
Marian Woźniak*

Petermann Henryk Józef Wilhelm

(1916 - 1941) ps. „Elli”, ofic. rez. WP, czł.
NOB.

Ur. 7 XII w Poznaniu, s. Józefa i Zofii z d.
Dybizbańska. W l. 1923 - 29 uczęszczał do
szkoły powszechnej, a następnie do gimn.
Służbę odbył w Centrum Wyszczolenia Kawalerii
w Grudziądzu. Podjął pracę w Krajowej
Ubezpieczalni Społecznej w Poznaniu. Jed-
nocześnie działał aktywnie w Wydziale Młod-
dych Zarządu Okręgu SN w Poznaniu.
W 1938 osiedlił się w Zaniemyślu.

W wojnie 1939 uczestniczył jako ochot-
nik. Do Poznaniu powrócił w początkach
października 1939 i niezwłocznie nawiązał
kontakty z działaczami SN. Należał do grona
najbliższych współpracowników Antoniego
Wolniewicza. W listopadzie i grudniu 1939
odbył szereg wyjazdów do działaczy SN, by
ich zachęcić do działalności konspiracyjnej.
Uczestniczył w zebraniu inauguracyjnym
NOB 16 XI 1939 w lokalu Stefana Białego
przy ul. Krętej nr 16 w Poznaniu. Z polecenia
A. Wolniewicza zajął się organizacją ogniw
NOB we wschodniej części pow. poznań-
skiego oraz w Gnieźnie i Środzie Wlkp. Mia-
nowany komendantem Obwodu Poznań-

Wschód, w skład którego wchodziły placów-
ki organizacyjne w Antoninku, Swarzędzu,
Kostrzynie i w Pobiedziskach. Z polecenia A.
Wolniewicza prowadził też rozmowy z działa-
czami ON w rejonie Kórnik, doprowadzając
do włączenia tej organizacji, na zasadach
autonomii, do NOB. W kierowanym przez
siebie Obwodzie zorganizował system kol-
portowania gazetki „Polska Narodowa”.
W kontaktach organizacyjnych przedstawiał
się jako pchor. WP; ogniw organizacyjne
tworzył na wzór wojskowy. W Poznaniu przy
ul. Wielkiej 13 utworzył lokal konspiracyjny
dla kontaktów z terenem. Lokal ten zdek-
spirował agent Gestapo Z. Ciemniejewski. P.
został aresztowany przez Gestapo w Pozna-
niu 11 XII 1940. W czasie ciężkiego śledztwa
odmawiał składania zeznań. Zmarł na skutek
tortur w Forcie VII w Poznaniu 3 IV 1941.

Zbiory własne autorki w Poznaniu oraz
zbiory prywatne Mariana Woźniaka w Po-
znaniu.

Magdalena Winiecka

Piaczyński Antoni

(1912 - 1944) ps. „Grzybek”, „Antoni”, n.o.
Marian Jazłowiecki, żołnierz AK, czł. org.
„Ojczyzna”.

Ur. 17 I w Sterkrade-Oberhausen (Niem-
cy), s. Andrzeja i Marii z d. Ciesielska.
W 1920 wraz z rodziną osiedlił się w Krotos-
zynie, gdzie w 1931 zdał egzamin dojrzało-
ści w Państwowym Gimn. Humanistycznym.
W tym czasie czł. ZHP i instruktor harcerski.
W l. 1932 - 37 studiował na Wydziale Praw-
no-Ekonomicznym UP, uzyskując tytuł magi-
sterski. W l. 1938 - 39 był prokuratorem
w Sądzie Okręgowym w Ostrowie Wlkp.

Na wojnę 1939 nie był zmobilizowany.
Od jesieni 1939 czł. org. „Ojczyzna”. Z jej
ramienia desygnowany na obwodowego de-
legata Rządu RP na pow. krotoszyński.
W tym czasie był zatrudniony w niemieckim
Towarzystwie Nieruchomości Ziemi-
skich w Krotoszynie. Od 1943, po zaprzysiężeniu
do AK przez por. Feliksa Kasprzaka („Bru-
lion”), mianowany szefem Referatu Wojsko-
wego IR Krotoszyn, w ramach którego or-

ganizował zawiązki wszystkich służb wojskowej administracji zastępczej. Aresztowany przez Gestapo z Poznania 14 VIII 1944 w ramach dekonspiracji AK w Krotoszyńskim. Więziony w Domu Żołnierza i Żabikowie, gdzie w następstwie tortur śledczych zmarł 8 IX 1944. Rodziny nie założył.

Zbiory prywatne Józefa Pukackiego w Krotoszynie.

Marian Woźniak

Piasecki Wincenty

(1903 - 1973), czł. WZMW, SL i BCh.

Ur. 10 VII w Losnówcu, pow. śremski, s. Wojciecha. W l. 1927 - 39 czł. WZMW, od 1937 czł. SL w Wielkopolsce. W czasie okupacji pracował jako robotnik w Śremie, następnie w Dolsku. W 1940 w konspiracyjnym ruchu ludowym powołany na szefa łączności X Okręgu BCh. Był też członkiem Komendy Podokręgu Zachodniego BCh.

Po wyzwoleniu czł. SL i PSL, od 1949 w ZSL. W l. 1945 - 52 czł., a później wiceprezes Zarządu Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” w Dolsku, w l. 1952 - 56 księgowy w Śremskim Zakładzie Przemysłu Terenowego, w l. 1956 - 71 wrócił na poprzednie stanowisko w Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” w Dolsku, od 1971 na rencie. Zmarł 27 III 1973, pochowany na cmentarzu w Dolsku.

Zbiory własne autora w Warszawie.

Zygmunt Hemmerling

Piechowiak Edmund

(1923 - 1943) ps. „Lis”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 16 XI w Poznaniu. W październiku 1939 wstąpił do WOW po zaprzysiężeniu przez Zenona Drobińskiego („Drop”), od kwietnia 1940 w WOZZ w służbie wywiadowczej i kolportażu „Pobudki”. Aresztowany 29 VIII 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlin-Spandau.

Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 26 VIII 1942 skazał go na karę 7 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach, gdzie zmarł 23 II 1943.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 298; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Pieczyńska Pelagia

(1912 - 1945?) ps. „Pela”, wywiadowca OW ZJ.

Ur. 16 X w Dziekanowicach pow. gnieźnieński, c. Jana i Katarzyny z d. Osowska. Zaprzysiężona do OW ZJ przez Edmunda Koniecznego. Prowadziła lokal kontaktowy organizacji. Aresztowana 22 XII 1941. Na rozprawie przed Trybunałem Wojennym Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) w Berlinie 13 XI 1942 - uniewinniona. Gestapo skierowało ją jednak do KL Ravensbrück, gdzie przebywała do końca wojny, po czym ślad po niej zaginął.

FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; USC Łubowo, akt urodzenia nr 102/1912.

Marian Woźniak

Pieczyński Czesław

(1904 - 1943) ps. „Cześ”, podofic. rez. WP, wywiadowca OW ZJ.

Ur. 10 VII w Moraczewie pow. gnieźnieński, s. Jana i Katarzyny z d. Osowska. Do OW ZJ zaprzysiężony w styczniu 1941 przez Edmunda Koniecznego. Aresztowany przez Gestapo 17 I 1942. Wyrokiem Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) w Berlinie 22 XII 1942 skazany na karę śmierci. Wyrok wykonano w więzieniu Brandenburg/Havel-Görden 3 IV 1943.

FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; USC Łubowo, Akt urodzenia nr 64/1904.

Marian Woźniak

Pieczynski Jan

(1908 - 1943) ps. „Józek”, podofic. rez. WP, wywiadowca OW ZJ.

Ur. 20 XII w Dziekanowicach pow. gnieźnieński, s. Jana i Katarzyny z d. Osowska. Zaprzysiężony do OW ZJ w styczniu 1941. Aresztowany przez Gestapo 12 XII 1941. Wyrokiem Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) w Berlinie 22 XII 1942 skazany na karę śmierci. Wyrok wykonano w więzieniu Brandenburg/Havel-Görden 8 IV 1943.

FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; USC Łubowo, Akt urodzenia nr 129/1908.

Marian Woźniak

Piekarek Antoni

(1904 - 1943) ps. „Kędzierzawy”, podofic. rez. WP i ZWZ, dziennikarz.

Ur. 2 VI w Krępie pow. ostrowski, s. Jana i Franciszki z d. Fibak. Szkołę powszechną i gimn. ukończył w Ostrowie Wlkp. W I. 1932 - 34 był redaktorem „Kuriera Ostrowskiego”, a po przeniesieniu się do Torunia pisywał do „Obrony Ludu” do 1937. Czł. NPR. W 1938 urzędnik samorządowy w Ostrowie Wlkp., następnie osiedlił się w Klesowie na Wołyniu.

We wrześniu 1939 powołany na wojnę w stopniu plut. rez. piechoty. W październiku 1939 wrócił do Ostrowa Wlkp. i podjął pracę jako robotnik kolejowy. Po skontaktowaniu się z Marianem Grześczykiem („Winkelfeld”) został zaprzysiężony do TOW i mianowany dowódcą I Rejonu Ostrów-Miasto. Latem 1941 zaprzysiężony do ZWZ przez kpt. Wacława Koteckiego („Wawrzyn”). Funkcji nie objął gdyż niemiecki Urząd Pracy (*Arbeitsamt*) skierował go na prace przymusowe do Rzeszy. Szukając kontaktów konspiracyjnych, związał się przejściowo z niemiecką opozycją komunistyczną. Na przełomie 1941/42 powrócił nielegalnie do Ostrowa Wlkp., gdzie 27 IV 1942 został aresztowany przez Gestapo. W śledztwie był uznawany za czł. sztabu IR Ostrów Wlkp. Więziony w Forcie VII, w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Po-

znaniu i w Dreźnie. Po ciężkim śledztwie 11 II 1943 skazany przez Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Dreźnie na karę śmierci. Stracony 30 III 1943. Pośmiertnie odznaczony Krzyżem Walecznych.

FAK-I/1b, IR Ostrów Wlkp. i obwody; FAK-I/5, Wielkopolskie Kierownictwo Związku Odwetu; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Ostrów Wlkp., Akt urodzenia nr 248/1904.

Marian Woźniak

Pierunek Franciszek

od 1947 Łaniewski Franciszek (1916 - 1994) ps. „Grzegorz”, „Gromek”, ofic. rez. WP i AK, nauczyciel.

Ur. 1 IV w Lutogniewie pow. krotoszyński, s. Jana i Zofii z d. Idkowiak. Szkołę powszechną ukończył w Lutogniewie, a następnie Państwowe Seminarium Nauczycielskie Męskie w Krotoszynie w 1936. W tymże roku odbył służbę wojskową w baonie szkolnym piechoty w Szkole Pchor. Rezerwy w Zambrowie, po czym został powołany do pułku manewrowego w Szkole Pchor. Piechoty w Ostrowi Mazowieckiej-Komorowie. Praktykę odbył w 40 pp we Lwowie.

We wrześniu 1939 awansowany do stopnia ppor. w polu. Jako dowódca 1 plutonu 9 kompanii 68 pp brał udział w walkach nad Bzurą. Ranny w rejonie Orszewic przewieziony został do szpitala polowego w Kutnie, skąd po internowaniu przez Niemców zbiegł; potem ukrywał się w Lutogniewie do końca października 1939. Tam też ujawnił się jako jeńiec wojenny szeregowy. Zwolniony do miejsca zamieszkania podjął pracę jako robotnik w przedsiębiorstwie budowlanym w Krotoszynie. W 1942 przez ppor. rez. Józefa Pukackiego skontaktował się z kpt. Wacławem Maikiem, insp. rej. AK w Ostrowie Wlkp. Po zaprzysiężeniu został mianowany dowódcą Placówki AK Lutogniew. W sierpniu 1943 został oddelegowany do Pleszewa celem wzmocnienia sztabu Obwodu AK Jarcocin. Objął wówczas funkcję zastępcy komendanta Obwodu. Brał udział w przygoto-

waniach do odbioru zrzutów lotniczych. 15 IX 1943 dowodził zapasową placówką odbiorczą w rejonie wsi Piekarzew. 16 X 1943 dowodził placówką odbiorczą „Fasola” (802) w rejonie wsi Czermin, która tego dnia przyjęła zrzut broni. Następnie dowodził grupą, która przewiozła materiały zrzutowe do tajnych magazynów w Wieczynie i w Pleszewie. 4 XI 1943 brał udział w podłożeniu ładunków zapalających w składzie pociągu towarowego na stacji Jarocin. Na przełomie października i listopada 1944 mianowany insp. rej. w nowo utworzonym IR Jarocin („Las”). Konieczność ukrywania się przed Gestapo utrudniała mu dalszą rozbudowę tej jednostki. Zimą 1944/45 organizował grupy bojowe, które zajmowały się zdobywaniem sprzętu wojskowego i sanitarnego z magazynów Wehrmachtu w Pleszewie, Maliniu, Taczanowie i Karminie. Współdziałał w opracowaniu planu wystąpień zbrojnych w kierowanym przez siebie IR. W styczniu 1945, dowodząc 12-osobowym patrolem AK, uczestniczył w wypadzie zbrojnym i potyczce z oddziałem niemieckim w rejonie majątku Baranówek. Dowodził też grupą, która na kilka dni przed nadejściem frontu wysadziła tor kolejowy między Taczanowem a Kowalewem.

25 I 1945 w czasie spotkania z komendantem Okręgu Poznańskiego AK w obecności kpt. Jana Kołodzieja („Drwal”) odmówił dalszej działalności konspiracyjnej. Po kilkumiesięcznym pobycie w Lutogniewie wyjechał do Wrocławia, gdzie pracował w Centrali Nasiennej. Następnie przeniósł się do Bydgoszczy. W l. 1947 - 48 był nauczycielem w Gimn. Przemysłu Skórzanego w Wierzchucinku, a po jego likwidacji podjął pracę w Państwowej Centrali Handlowej w Bydgoszczy jako księgowy. W styczniu 1950 został aresztowany przez UB. Po półrocznym śledztwie został zwolniony. W kwietniu 1951 został ponownie aresztowany pod bezpodstawnym zarzutem działalności antypaństwowej i skazany wyrokiem WSR na 3 lata więzienia. Po odbyciu kary pracował jako rzemieślnik w warsztacie swojego teścia, a po jego śmierci prowadził warsztat samo-

dzielnie aż do 1982, kiedy przeszedł na emeryturę. Zmarł w Bydgoszczy w 1994.

Odznaczony: Krzyżem AK, Krzyżem za Kampanię Wrześniową 1939, Medalem Wojska, Medalem Zwycięstwa i Wolności, Krzyżem Partyzanckim oraz Medalem za Udział w Wojnie Obronnej 1939.

Żona Urszula Maria z d. Słomińska.
Dzieci: Jolanta, Mirosław, Dagna, Gabriela.

Zbiory prywatne Franciszka Łaniewskiego w Bydgoszczy.

Marian Woźniak

Pietrzak Bolesław

(1915 - 1981) ps. „Uzda”, ofic. rez. WP i AK, nauczyciel.

Ur. 22 IV w Gerthe (Niemcy), s. Tomasz i Marii z d. Małecka. Do szkoły powszechnej uczęszczał w Lesznie. W 1928 zapisał się do Seminarium Nauczycielskiego w Rawiczu, które ukończył w 1934. W l. 1936 - 37 odbył służbę wojskową w 79 pp, a następnie ukończył Dyw. Kurs Pchor. w Zambrowie. 15 IX 1937 mianowany sierż. pchor. 3 VII 1939 zmobilizowany do 79 pp i awansowany w polu do stopnia ppor.

Wojnę 1939 odbył w ramach 20 DP, walcząc w rejonach Mławy, Modlina, nad Narwią i w obronie Warszawy. Po kapitulacji Warszawy internowany w Tomaszowie Maz., a następnie w Biedrusku pod Poznaniem. 15 X 1939 został zwolniony. Podjął pracę w administracji Kuchni Społecznej (*Gemeinschaftsküche*) w Środzie Wlkp. W lutym 1942 zaprzysiężony do AK przez por. Alfreda Furmańskiego. Od wiosny 1942 dowodził Komendą AK Środa-Miasto, a jednocześnie w sztabie IR Środa Wlkp. był oficerem szkoleniowym. Na przełomie 1942/43 kierował organizacją placówek AK w Środzie Wlkp. Prowadził też sprawy związane z opieką społeczną. Latem 1943 brał udział w przygotowaniu placówek odbiorczych zrzutów lotniczych w ramach operacji „Proso I” i „Proso II”. 15 VIII 1943 został powołany na dowódcę grupy osłonowej tych placówek. Na przełomie września i października 1943 pełnił

obowiązki komendanta AK w Obwodzie Środa Wlkp. 15 XII 1943 objął funkcję komendanta Samodzielnego Obwodu AK Środa Wlkp. („Szory”, „Szyna”). 16 IV 1944 w czasie masowych aresztowań żołnierzy AK udao mu się zmylić czujność Gestapo i zbiegł do Kostrzyna Wlkp., gdzie ukrywał się do przejścia frontu w 1945. Zmarł w Środzie Wlkp. 5 I 1981. Autor opracowania: Moja droga do ruchu oporu w Środzie Wlkp.

Odnaczone: Medalem za Warszawę, Medalem Zwycięstwa i Medalem Wolności.

Żona Krystyna z d. Kozubska. Dzieci: Maciej, Krzysztof, Barbara.

FAK-I/1c, IR Środa i obwody, Kórnik; FAK-V/289, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Pilitowski Jerzy

(1911 - 1943) ps. „Bogdan”, n.o. Jerzy Brodzicz, Jerzy Brzeziński, ofic. rez. WP i ZWZ.

Ur. 10 VIII w Zawichoście. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczył się w Państwowym Gimn. w Kutnie. Egzamin dojrzałości zdał w 1932 w Gimn. Handlowym. W I. 1932 - 33 ukończył Dyw. Kurs Pchor. 10 DP, a następnie odbył ćwiczenia w 83 pp. W 1939 awansowany w polu do stopnia ppor. Od października 1939 pracował jako dekarz w firmie „Ernst” w Kutnie. W styczniu 1941 wprowadzony do ZWZ przez plut. pchor. Jerzego Kaluźnego („Stanisław”) i wkrótce zaprzysiężony przez kpt. Jana Kopkę („Kazimierz”) z nominacją na komendanta Obwodu Koło („Okrągłak”). Stanowisko objął latem 1941. Zameldowany policyjnie w Kole jako Jerzy Brodzicz. Był organizatorem struktur sztabu Obwodu i placówek w Kłodawie i w Kramsku. Swoim zastępcą ustanowił ppor. rez. Jana Lewandowskiego („Stanisław”). Obok działalności propagandowej dużą rolę przykładał do rozwinięcia służby wywiadowczej i opracowania planu powstania. W związku z trudnościami związanymi z utrzymywaniem łączności z IR Kutno opracował plan utworzenia oddzielnego IR, który miał obejmować obok Koła także pow. turecki. Plan ten zyskał akceptację

Okręgu ZWZ Łódź zimą 1941/42. P. został wtedy mianowany insp. rej., a funkcję komendanta Obwodu Koło przekazał ppor. J. Lewandowskiemu. Aresztowany przez Gestapo jako Jerzy Brodzicz. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) z 12 III 1943 na sesji w Legnicy skazany na karę śmierci pod fałszywym nazwiskiem. Stracony 17 IV 1943 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 Ojs. 152/42; FAK-I/1f, IR Kalisz i obwody, Obwód Koło.

Marian Woźniak

Piotrowiak Tadeusz

(1919 - 1942) ps. „Jaguar”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 29 X w Poznaniu. W październiku 1939 wstąpił do WOW po zaprzysiężeniu przez Henryka Mielczarka, następnie w WOZZ. Aresztowany 28 VIII 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 26 VIII 1942 skazał go na karę 6 lat obostrzonego obozu karnego. W trakcie odbywania kary w więzieniu we Wronkach zmarł 11 IX 1942.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 298; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Piotrowski Bronisław

(1921 - 1943) ps. „Wrona”, czł. NOB i ZWZ.

Ur. 19 V w Poznaniu, s. Jakuba, krawca i Pelagii z d. Dolata. Po ukończeniu szkoły powszechnej w 1935 kontynuował naukę w Szkole Technicznej Budowy Dróg i Melioracji w Poznaniu. W 1938 wstąpił do Koła Młodych SN. W 1939, po ogłoszeniu po-

wszeczhnej mobilizacji, usiłował bezskutecznie uzyskać przydział mobilizacyjny jako ochotnik i junak PW.

W listopadzie 1939 Urząd Pracy (*Arbeitsamt*) skierował go do pracy w Zakładach Umundurowania. W końcu grudnia 1939 został zaprzysiężony do NOB przez Albina Smolanowicza („Mewa”). Otrzymał zadanie utworzenia sekcji organizacyjnej NOB, podporządkowanej kierownikowi Obwodu NOB Górczyn, a następnie Dębiec. Zajmując się kolportowaniem „Polski Narodowej”, poznał przebywającego w Poznaniu ppor. Władysława Ryłkę, którego włączył do NOB. W Zakładach Umundurowania sformował sekcję organizacyjną, do której weszli Edward Pięta i Antoni Kopaszewski. Obowiązki prowadzenia tej sekcji powierzył A. Kopaszewskiemu. Wielki wpływ na jego działalność wywarł ppor. W. Ryłko, który jako oficer WP szukał kontaktów z ZWZ. P. brał aktywny udział w sabotażach prowadzonych w Zakładach Umundurowania. Przygotowywane one były przez A. Kopaszewskiego na podstawie instrukcji dostarczanych przez nieznaną ośrodek kierowniczy (prawdopodobnie WKZO). Nożami i bagnetami uszkadzano całe baloty materiału mundurowego lub nasycano je olejem bądź klejem szewskim. Akcje przeprowadzono w czasie transportu materiału z dworca kolejowego do magazynów, sugerując w ten sposób, że materiały nadchodziły w takim stanie z przesyłek kolejowych. W lipcu 1940 zdecydowano się dokonać uszkodzeń materiałów transportowanych z Zakładów Umundurowania w Poznaniu do Królewca, co zapewne przyczyniło się do lokalizacji miejsc sabotaży przez Gestapo. P. uczestniczył także w próbach podpalania magazynów umundurowania w Poznaniu. Był też w tajemniczony w przygotowania do wysadzenia magazynów amunicyjnych przy kościele św. Michała w Poznaniu. Współdziałał w budowie magazynu broni w grobowcu na cmentarzu dębieckim w Poznaniu. 8 II 1941 Gestapo rozpoczęło aresztowania w Zakładach Umundurowania. P. w czasie przesłuchań połączonych z torturami fizycznymi przyznał się do zorganizowania sekcji NOB

oraz do udziału w akcjach sabotażu. Według źródeł niemieckich można sądzić, że nie ujawnił swoich związków z ZWZ. Po wstępnym śledztwie w Poznaniu Gestapo przekazało sprawę do Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*). P. był więziony w Forcie VII w Poznaniu, w Berlinie-Alt Moabit, w Kłodzku i Wrocławiu. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej we Wrocławiu skazał go 3 XII 1942 na karę śmierci. Wyrok wykonano 29 I 1943 przez zgilotynowanie.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 138/42.

Nikodem Palasik

Piotrowski Konrad Tadeusz

(1904 - 1942) ps. „Zalew”, ppor. rez. WP, czł. NOB i ZWZ, księgowy.

Ur. 17 IX w Poznaniu. W 1928 ukończył szkołę powszechną, w 1934 zdał egzamin dojrzałości. Następnie odbył Dyw. Kurs. Pchor. 14 DP i ćwiczenia w 58 pp. 26 VIII 1939 zmobilizowany do 58 pp. Walczył nad Bzurą i w Puszczy Kampinoskiej. Po kapitulacji Warszawy wrócił do Poznania. Od stycznia do wiosny 1940 utrzymywał luźne kontakty z NOB. Zaprzysiężony do ZWZ przez ppor. Kazimierza Ujwarego („Sambor”) i przekazany do dyspozycji Tadeusza Janowskiego („Wojnar”) wiosną 1941. Wkrótce został aresztowany w ramach dekonspiracji NOB. Więziony w Domu Żołnierza, w Forcie VII, w więzieniach we Wronkach i przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 13 X 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 15 XII 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 Ojs. 123/42; FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Poznań, Akt zgonu P-170/1942.

Marian Woźniak

Piotrowski Stefan

(1881 - 1942) ps. „Weterynarz”, czł. SN, NOB, lekarz weterynarii.

Ur. 27 III w Dziekanowicach pow. gnieźnieński, s. Franciszka, rolnika i Antoniny z d. Kranz. Uczył się w gimn. w Trzemesznie i Gnieźnie, skąd w 1902 został usunięty za działalność w Towarzystwie Tomasza Zana, a następnie skazany w procesie 9 VI 1903 na tydzień więzienia. W 1906 otrzymał dyplom lekarza weterynarii po studiach w Monachium. W 1908 osiedlił się w Dolsku w pow. śremskim jako lekarz weterynarii. W czasie I wojny światowej służył jako lekarz weterynarii w armii niemieckiej, a potem walczył w Powstaniu Wielkopolskim w 15 pap. W 1920 zwolniony z wojska w stopniu kapitana. W 1921 wrócił na poprzednie miejsce pracy w Dolsku, później w Poznaniu. W 1925 uzyskał stopień doktora medycyny weterynaryjnej we Lwowie. Należał do współzałożycieli Zrzeszenia Lekarzy Weterynarii Rzeczypospolitej Polskiej (czł. Zarządu Głównego i prezes oddziału poznańskiego). Uczestniczył w 1930 w Londynie w Międzynarodowym Kongresie Weterynaryjnym. W l. 1934 - 39 był czł. Państwowej Rady Weterynaryjnej przy Ministerstwie Rolnictwa i Reformy Rolnej. Działacz ZHP, radny Miasta Poznania i ławnik do spraw kultury i sztuki w magistracie poznańskim, czł. Poznańskiego Sejmiku Wojewódzkiego. W l. 1931 - 39 pełnił szereg funkcji we władzach SN.

Jesienią 1939 współorganizował zawiązki konspiracji SN w Poznaniu. Wchodził też w skład kierownictwa NOB. Od lata 1940 przedstawiciel SN w PSP przy Głównym Delegacie Rządu RP w Poznaniu. Po dekonspiracji NOB aresztowany 18 I 1941. Rodzinę wysiedlono do GG (woj. lubelskie). Więziony w Domu Żołnierza i w Forcie VII w Poznaniu, we Wronkach, Zgorzelcu, Kłodzku i Berlinie. 18 XII 1941 Trybunał Ludowy w Berlinie (*Volkgerichtshof*) na sesji wyjazdowej w Poznaniu skazał go wraz z 8 członkami władz SN na karę śmierci. Wyrok wykonano w więzieniu Berlin-Plötzensee 20 III 1942.

P. napisał w więzieniu pracę z zakresu weterynarii, której maszynopis przekazano

rodzinie. 10 X 1970 nazwano jego imieniem Lecznicę dla Zwierząt m. Poznania i odsłonięto tam tablicę pamiątkową. Jego nazwisko upamiętnione jest też na tablicy w krąganku kościoła oo. Dominikanów w Poznaniu i w Forcie VII.

Żona Jadwiga z d. Tomaszewska. Dzieci: Danuta, Bogdan, Janusz, Halszka.

AGKIPN, Volksgerichtshof nr 395 t. 882; WSB s. 573 - 574.

Zygmunt Kaczmarek

Piszcz Edward

(1908 - 1942) ps. „Hubert”, czł. org. „Ojczyzna”, dziennikarz, publicysta.

Ur. 3 VIII w Pleszewie, s. Stefana, prawnika i Franciszki z d. Jeziorkowska. Nauki pobierał w gimn. Pleszewa, Poznania i Wąbrzeźna, gdzie w 1928 uzyskał świadectwo dojrzałości. W l. 1928 - 29 studiował na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP. Był czł. Bratniej Pomocy i korporacji akademickiej „Masovia”. Karierę dziennikarską rozpoczął w „Gazecie Wąbrzeskiej”, następnie pracował w „Słowie Pomorskim”. W l. 1933 - 39 był stałym korespondentem „Kuriera Poznańskiego” i „Orędownika” w Gdyni. Specjalizował się w publicystyce morskiej i stosunkach polsko-gdańskich. Z jego usług korzystała także *Associated Press*. W l. 1935 - 39 pełnił funkcję wiceprezesa Syndykatu Dziennikarzy Polskich w Gdyni. Pracę polityczną rozpoczął w 1929 w OWP na Pomorzu. Był kierownikiem Wydziału Młodych SN w Grudziądzu, a następnie kontrolerem rejonowym. Był czł. zarządu Północno-Pomorskiego Wydziału Okręgowego OWP w Gdyni. Po rozwiązaniu OWP na Pomorzu (1932) został kierownikiem sekretariatu i referentem organizacyjnym w Zarządzie Wojewódzkim Związku Młodych Narodowców. W 1934 kierował referatem propagandowo-prasowym w Zarządzie Wojewódzkim SN. Od 1935 pełnił funkcję wiceprezesa SN w Gdyni i kierownika Wydziału Gospodarczego w Zarządzie Okręgowym SN. W 1939 został wybrany z listy SN na radnego Miasta Gdyni i w tejsze

radzie pełnił funkcję przewodniczącego Klubu Narodowego SN. W kwietniu 1939 był krótko aresztowany przez policję Wolnego Miasta Gdańska. We wrześniu 1939 przeniósł się z Gdyni do Poznania.

Jesienią 1939 współtworzył org. „Ojczyzna”. 5 II 1940 uczestniczył w rozmowach emisariusza Jerzego Michalewskiego, dotyczących zorganizowania Komendy ZWZ w Poznaniu. W maju 1940 został powołany na stanowisko Dyrektora Biura Głównej Delegatury Rządu RP dla ziem polskich wcielonych do Rzeszy w Poznaniu, z upoważnieniem do powołania wydziałów: organizacyjnego, finansowego, technicznego i spraw politycznych, którym sam kierował. Z upoważnienia Głównego Delegata Rządu RP brał udział w 1940 w zorganizowaniu PSP, którego stałym przewodniczącym od lipca tego roku był Jan Wojkiewicz. Nadto organizował w Warszawie ze Stanisławem Tabaczyńskim Biuro Warszawskie (później Zachodnie) Głównej Delegatury Rządu RP w Poznaniu. Wspólnie z St. Tabaczyńskim i Kirylem Sosnowskim prowadził rozmowy z przywódcami SN w Warszawie (Mieczysław Trajdos, Aleksander Dębski, Władysław Jaworski) na temat współpracy org. „Ojczyzna” i SN. Po ujęciu Adolfa Bnińskiego zastępował go w sprawach administracyjnych. Aresztowany w Poznaniu 9 IX 1941 i osadzony w Forcie VII. Stąd wywieziony 7 VII 1942 i rozstrzelany w lasach pod Poznaniem w grupie przywódców Głównej Delegatury Rządu RP w Poznaniu oraz Komendy ZWZ.

Żona Irena z d. Lemke, c. Krystyna.

OKBZPNPIP Źódź, Gestapo Źódź nr 151 t. 238; J. J. Nikisch: *Organizacja „Ojczyzna” w latach 1939-1945*. „Więź” 1985 nr 10 - 11 - 12.

Zygmunt Kaczmarek
Marian Woźniak

Placówka Konspiracyjna (Plackonsp)

W operacjach zaopatrzeniowych zrzutów lotniczych nazwą Plackonsp określano zrzutowisko, które mogło przyjąć w jedną noc

tylko jeden zrzut broni, w odróżnieniu od Bastionu – zrzutowiska mogącego przyjąć większą liczbę operacji. Plackonsp musiał posiadać: załogę (od 15 - 30 żołnierzy), kryptonim, system porozumienia z samolotem oraz dowodzącego w czasie operacji przeszkolonego oficera zrzutowego, specjalnie zaprzysiężonego, z pełnomocnictwami komórki zrzutowej KG AK („Syrena”). Żołnierze obsługujący zrzutowisko byli przed akcją zaprzysiężeni specjalną rotą przysięgi „żołnierzy operacji specjalnych”.

Okręg Poznański AK dysponował wyłącznie placówkami konspiracyjnymi i nie przewidywano ewentualności organizowania bastionów. Oficerów zrzutowych mianował na podstawie upoważnienia „Syreny” oficer zrzutowy Okręgu kpt. mjr Jan Kamiński („Franek”).

FAK-1/2, Zrzuty lotnicze dla Okręgu Poznańskiego AK; J. Tucholski: *Cichociemni*. Warszawa 1985 s. 109 - 195; M. Woźniak: *Zaopatrzeniowe zrzuty lotnicze dla Poznańskiego Okręgu Armii Krajowej w 1943 roku*. „Kronika Wielkopolski” 1993 nr 2 s. 27 - 48.

Marian Woźniak

Plan Operacyjny „Burza”

Nazwą „Burza” szyfrowano akcję zbrojną AK, podejmowaną na tyłach i zapleczu Niemców wycofujących się pod naporem Armii Czerwonej. Były to więc działania na przedpolu nacierającej armii państwa, które miało już swoje skonkretyzowane plany godzące w istotę suwerenności Rządu RP i niepodległość Polski. Tym samym „Burza” jednoczyła w sobie, niezależnie od przebiegu jej faz, element demonstracji politycznej zarówno w stosunku do ZSRR, jak też do zachodnich aliantów. Końcowa faza „Burzy” – pod wpływem wrogiego stosunku Armii Czerwonej do Rządu RP, głównie do struktur PPP w kraju – została ograniczona do samoobrony, obrony ludności cywilnej i jej mienia. Działania te szyfrowano nazwą „Deszcz” i dowództwo Sił Zbrojnych w Kraju nie odwołało ich do rozwiązania AK.

Plan Operacyjny „Burza” sformułowano w rozkazie Komendanta Sił Zbrojnych w Kraju nr 1300/III z 20 XI 1943 i przekazano Naczelnemu Wodzowi zaszyfowaną depeszą z 26 XI 1943. Plan nawiązywał do instrukcji Rządu z 26 X 1943, niekiedy wykraczając poza uprawnienia przekazane Komendantowi Sił Zbrojnych w Kraju. Nie wykluczał powstania zbrojnego na obszarze kraju, gdyż zakładał alternatywę „powszechnego i równoczesnego powstania zbrojnego w «bazie» z osłoną na wschodzie «bądź» wzmoczoną akcją dywersji na wszystkich ziemiach Rzeczypospolitej”. Było to zgodne z instrukcją Rządu RP.

Celem „Burzy” było: „podkreślenie naszej woli bicia Niemców i to nawet w wypadku niekorzystnego dla nas stosunku sił, czyli wśród okoliczności nie zezwalających na podjęcie powszechnego powstania, oraz samoobrona przed wyniszczeniem nas przez wycofujących się Niemców”. Istotą działań miało być „nękanie cofających się tylnych straży niemieckich (ewentualnie nawet oddziałów tylnych straży) silną dywersją na całej głębokości terenu, w szczególności na komunikację”. Plan przewidywał wydanie poszczególnym komendantom obszarów i okręgów oddzielnych rozkazów do podjęcia działań w miarę przesuwania się frontu, stąd nazywano go planem działań strefowych. Przewidując jednak przeszkody w łączności poszczególnych obszarów i okręgów oraz z KG AK założono, że „w wypadku nieotrzymania rozkazu [...] do momentu, w którym nastąpił odwrót Niemców, dowódcy terytorialni wszystkich szczebli rozpoczynają walkę z własnej inicjatywy [...] zadania kończą się z chwilą nadejścia Rosjan”. Ta ostatnia dyrektywa miała szczególnie ważne znaczenie dla Okręgu Poznańskiego AK, w którym działania frontowe nastąpiły już po wydaniu rozkazu o rozwiązaniu AK.

Zasadniczym problemem dla Planu „Burza” była postawa dowódców AK wobec Armii Czerwonej, której stosunek do AK w miarę przesuwania się frontu przez ziemie polskie stawał się coraz bardziej wrogi. Początkowo nakazywano dowódcom ujawnianie się wobec Rosjan, ale kiedy zaczęło to

powodować masowe aresztowania, wydano rozkaz zakazujący ujawniania się nie tylko dowódcom, lecz całym oddziałom AK.

Naczelnny Wódz – po zapoznaniu się z koncepcją „Burzy” w kraju oraz analizując sytuację wojskowo-polityczną, a prawdopodobnie uwzględniając sugestie brytyjskie – przekazał Komendantowi Sił Zbrojnych w Kraju 5 VII 1944 dyrektywę, z których wynikało, że nie przewiduje wyłonienia się sprzyjających warunków do powszechnego powstania. Ujawniła się też różnica zdań pomiędzy NW a Rządem w rozumieniu charakteru „Burzy”. Gen. K. Sosnkowski stanowczo oddzielał „Burzę” od działań powstaniowych. Upoważnił jednak Komendanta Sił Zbrojnych w Kraju do tego, iż „jeśli przez szczęśliwy zbieg okoliczności, w ostatnich chwilach odwrotu niemieckiego, a przed nadejściem oddziałów czerwonych powstaną szanse choćby przejściowego i krótkotrwałego opanowania przez nas Wilna, Lwowa i innego większego centrum lub pewnego ograniczonego niewielkiego choćby obszaru, należy to uczynić i wystąpić w roli pełnoprawnego gospodarza”. Była to dyrektywa, która legła u podstaw Powstania Warszawskiego.

W zachowanych aktach Komendy Okręgu Poznańskiego AK brak jest śladu otrzymania rozkazu do przygotowania „Burzy”. W jesiennej odprawie komendantów okręgów zachodnich AK w 1943 nie uczestniczył przedstawiciel Okręgu Poznańskiego AK. Odbywała się ona w końcowych dniach października 1943. Ostatni raport Okręgu do KG AK przekazano 23 XI 1943. Od wiosny 1944 łączność Okręgu Poznańskiego AK z dowództwem Obszaru Zachodniego była przerwana i nie odbudowano jej do stycznia 1945.

Armia Krajowa w dokumentach. T. 3 Londyn 1976 s. 209 - 213, 504 - 506.

Marian Woźniak

Plan Operacyjny nr 54

Znany jest także jako Raport Operacyjny nr 54 lub Plan Powstania Powszechnego z 1940. Opracowany pod kierunkiem płka S. Roweckiego i przekazany NW 5 II 1941.

Przewidywał objęcie powstaniem całego terenu okupacji niemieckiej, wyparcie sił niemieckich oraz zabezpieczenie obszaru Polski od niebezpieczeństwa sowieckiego. Jednocześnie akcja powstania miała ograniczać się do obszaru GG, Zagłębia Dąbrowskiego i części Śląska. Działania powstaniowe w Poznaniu i na Pomorzu miały być opóźnione w czasie. Podstawowy warunek zarządzenia powstania zakładał całkowity rozkład niemieckich sił zbrojnych, a jednym z celów było przejęcie ich uzbrojenia. Planowano przecięcie im dróg odwrotu przez zablokowanie głównych dróg i linii kolejowych. W Wielkopolsce miały być blokowane węzły kolejowe Poznań i Bydgoszcz (Pomorze) oraz główne przeprawy na Warcie. W akcji miały uczestniczyć oddziały desantowe (dywersyjne), m.in. w rejonach Konin, Kalisz, Kępno. Wybuch powstania poprzedziłyby okresy „czujności” i „pogotowia”. Czas „pogotowia” 7 dni miał wyprzedzać wybuch powstania bądź jego odwołanie. Pomoc lotnictwa alianatów albo Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie przewidywano dla Wielkopolski w drugiej fazie powstania. Rozpoczęcie powstania w Poznaniu i na Pomorzu uzależniano od udziału wojsk desantowych Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie i wsparcia z GG po opanowaniu tego obszaru. Celem powstania w Wielkopolsce i na Pomorzu miało być – obok rozbicia sił niemieckich – wytyczenie nowej granicy zachodniej po Odrę, Nysę (Śląsk Opolski) bez Szczecina. Według tego Planu Operacyjnego powstanie w Wielkopolsce stwarzało podstawy do działania na obszarach ziem postulowanych.

Z planem powstania ściśle związane było Odtwarzanie Sił Zbrojnych, które przewidywało, że w Wielkopolsce będą odnowione w drugiej fazie powstania 14, 17 i 25 DP oraz Wielkopolska Brygada Kawalerii. Te jednostki miały być zasilane przez Legion Zachodni (później nazwany Korpusem Zachodnim), który byłby przeznaczony siłami zwartymi z GG po opanowaniu tego obszaru przez powstańców. Okręg Poznański miał otrzymać 8 patroli saperskich (48 żołnierzy). Przygotowania do realizacji Planu nr 54 nie były w Wiel-

kopolsce podjęte wobec aresztowań, które w 1941 objęły blisko 500 żołnierzy ZWZ i scalanych ogniw NOB.

Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945. T. 6 Londyn 1989 s. 123 - 171; *Polskie Siły Zbrojne w II wojnie światowej.* Praca zbiorowa. T. 3: *Armia Krajowa.* Londyn 1950 s. 168 - 172.

Marian Woźniak

Plan Operacyjny nr 154

Był to plan powszechnego powstania, opracowany w zmienionej sytuacji wojennej na froncie wschodnim przez Oddział III sztabu KG AK według stanu na 28 XI 1942. Jego autorzy – podobnie jak w Planie nr 54 – uważali, że powstanie wybuchnie w chwili, gdy klęska militarna Niemiec będzie niewątpliwa. Ustalono jednocześnie, że powstanie obejmie „bazę powstania”, za którą uważano: obszar GG, Zagłębie Dąbrowskie, Kraków, woj. łódzkie, Ziemię Płocką, zachodnią część woj. białostockiego, rejon Brześcia nad Bugiem. Okręg Poznański AK miał być objęty powstaniem w drugiej fazie (po zwycięstwie w „bazie”) przy wsparciu z zewnątrz. Plan wprowadzał termin dwóch wrogów: pierwszym były Niemcy, drugim – ZSRR. Koncepcja Planu nr 154 różniła się od poprzedniego tym, że główny wysiłek zbrojny położono na Siłach Zbrojnych w Kraju. Rozszerzenie powstania miało nastąpić w pierwszej kolejności na zachód, a więc na Poznań. Następnie działania kontynuowano by na Śląsku oraz na Pomorzu z udziałem desantu morskiego Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie w rejonie Gdyni. Tym samym powstanie w Poznaniu należało do ważniejszych działań, umożliwiających rewindykację w kierunku Odra – Nysa Kłodzka. Przewidywano też udział Sił Zbrojnych w Kraju w szybkim przesiedleniu ludności niemieckiej za Odrę. Wybuch powstania miały poprzedzić stan „czujności” i „pogotowia” (na 48 godzin przed podjęciem walki). Celem powstania na zachodzie miało być „obalenie okupanta niemieckiego przez zniszczenie administracji, organów niemieckiej partii rządzącej i usunięcie

ludności niemieckiej". Planowano zdobycie broni i wyposażenia wojskowego przez „dobrowolne” lub siłowe jej przejęcie. Plan nie określał więc wojska niemieckiego jako przeciwnika AK. Przewidywano też działania zwrócone przeciw wprowadzeniu reżimu komunistycznego.

W Planie nr 154 przyjęto, że siły AK w „bazie” będą liczyły 2 tys. plutonów. W Obszarze Zachodnim spodziewano się organizacji 350 plutonów o słabym uzbrojeniu. Wywołanie powstania miało nastąpić tylko w sprzyjających warunkach („powstanie nie może się nie udać”). Zadania Planu przekazano dowódcom obszarów i okręgów w „bazie”. Obszar Zachodni (Poznań i Pomorze) miały jedynie przygotować się do późniejszych działań. Rozszerzenie powstania z „bazy” na Wielkopolskę miało charakter pierwszoplanowy.

Odpowiedzią NW na nadesłanie Planu nr 154 była instrukcja z 26 X 1943. Decyzję o przygotowaniu terminu powstania zastrzeżono dla Rządu. Przewidywano w niej, że ewentualność wybuchu powstania będzie uzależniona od stanowiska aliantów zachodnich. Nie wykluczano, że zamiast powstania możliwe będzie zarządzenie „wzmoczonej akcji sabotażowo-dywerysyjnej” o charakterze demonstracji polityczno-ochronnej.

Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945 T. 1 Londyn 1970 s. 328-339; T. 3 Londyn 1976 s. 182-185; *Polskie Siły Zbrojne w II wojnie światowej*. Praca zbiorowa. T. 3: *Armia Krajowa*. Londyn 1950 s. 196-211.

Marian Woźniak

Plewa Władysław

(1902-1944) ps. „Kopiński”, „Wacław”, podofic. zaw. WP i AK.

Ur. 14 IX w Krotoszynie, s. Piotra i Wiktorii z d. Szafraniak. Szkołę powszechną ukończył w Krotoszynie. W l. 1922-25 odbył służbę zasadniczą i nadterminową w WP, następnie w brygadzie KOP jako podofic. żandarmerii. W wojnie 1939 zmobilizowany do plutonu ochrony ewakuacji DOKP Po-

znań. Ok. listopada 1939 wspólnie z ppor. Marianem Grześczykiem organizował TOW w Ostrowie Wlkp. Po nawiązaniu kontaktów organizacyjnych z OJN w Kaliszu i NOB w Poznaniu zajmował się sprawami kontrwywiadu. Należał do Rady Organizacyjnej TOW, a po scaleniu z ZWZ był komendantem Placówki Ostrów Wlkp. W l. 1942-43 organizował zawiązki policyjne w ramach Wojskowej Administracji Zastępczej oraz kontrwywiad IR Ostrów Wlkp. Od 1943 inspektor WSOP w Ostrowie Wlkp. Aresztowany przez Gestapo w Łodzi 1 VI 1944. Przeszedł ciężkie śledztwo w więzieniach Gestapo w Łodzi, a następnie w obozie policyjnym w Radogoszczu, gdzie 16 XII 1944 został zamęczony. Pośmiertnie awansowany do stopnia ppor. c.w. AK i odznaczony Krzyżem Walecznych.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; FAK-V/17, Akta osobowe por. c.w. Albina Glapy; FAK-V/118, Akta osobowe por. Józefa Zaradniewicza; USC Krotoszyn, Akt urodzenia nr 282/1902.

*Ludwik Misiek
Marian Woźniak*

Pluciński Adam, Jerzy

(1916-1944) ps. „Eryk”, „Robak”, czł. SzSz i AK.

Ur. 26 VI w Poznaniu, s. Stanisława i Anny z d. Olszewska. W 1922 uczył się w Prywatnej Szkole Przygotowawczej im. M. Kopernika, a następnie w szkole wydziałowej i Państwowym Męskim Seminarium Nauczycielskim im. E. Estkowskiego w Poznaniu. Od 1935 był nauczycielem szkół powszechnych. W 1937 jako ekstern zdał egzamin dojrzałości i rozpoczął studia na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym UP. Od 1935 czł. ZHP, drużynowy 25 i 22 PDH. W 1939 jako pfm objął służbę w Pog., od 25 VIII 1939 był komendantem schronu przeciwlotniczego (piwnice Akademii Handlowej).

Po zajęciu Poznania przez Niemców nosił się z zamiarem ucieczki na Węgry. Ostatecznie w listopadzie 1939 przedostał się do Warszawy, gdzie nawiązał kontakty z hm Florianem Marciniakiem i wstąpił do SzSz.

Otrzymał polecenie powrotu do Poznania i organizowania zawiązków konspiracji harcerskiej. Przez Urząd Pracy (*Arbeitsamt*) został zatrudniony jako nauczyciel matematyki w szkole dla młodych robotników przymusowych (ul. Głogowska). Utrzymywał w tym czasie bliski kontakt z p hm Kazimierzem Janowskim. Rozwijał akcje charytatywne, sabotaże w miejscach pracy, dokumentował niszczenie polskich dóbr kultury (fotografie). Prowadził wywiad gospodarczy. Pod jego komendą harcerze 22 PDH, Zygmunt Ciesielski i Bernard Intek, wywiesili 1 III 1940 na gmachu uniwersyteckim przy ul. Fredry, będącego wówczas siedzibą *Polizeipräsidium*, polską flagę. Włączył do pracy konspiracyjnej również młodszych harcerzy – stworzył z nich zastęp, na którego czele stał do 1942 Karol Grześkowiak. W programie tej grupy były szkolenia do pomocniczej służby wojskowej oraz tajne nauczanie i samokształcenie. P. sam udzielał lekcji lub organizował nauczycieli do nauczania poszczególnych przedmiotów. Prawdopodobnie redagował czasopismo „Zorza”. Od połowy 1941 był zastępcą hm Jana Skrzypczaka („Ilski”), Komendanta Chorągwi SzSz. Miał zorganizowany punkt kontaktowy u Izabelli Daroszewskiej – ul. Wierzbicie 59 m. 10. Wyjeżdżał do Warszawy, Wrześni, Torunia. Wystawiał fałszywe dokumenty podróży. W czerwcu 1942 nawiązał kontakt ze Zdzisławem Jeziorańskim (n.o. Jan Nowak) i po zaprzysiężeniu przystąpił do organizowania akcji „N”, a do współpracy wciągnął znane sobie harcerki i harcerzy. Akcja była prowadzona z ramienia BIP KG AK. Ze względu na ściśle tajny charakter pracy odebrał od nich przyrzeczenie dotrzymania tajemnicy. Adresy Niemców wypisywano z książek telefonicznych i adresowych. Wysyłano do nich listy o treści antyhitlerowskiej, zawierające jawne wiadomości z frontów, poniesione straty i ostrzegające przed odpowiedzialnością za popełnione zbrodnie. Podpisywane były *Freiheitssender*. Rozwijając akcję „N” kierowaną z Poznania, organizował punkty wysyłkowe druków „N” wśród młodzieży – robotników przymusowych na terenie Rzeszy. Od listopada 1942, na podstawie uzgodnień z hm Janem

Skrzypczakiem, został oddelegowany do Wydziału Łączności Konspiracyjnej sztabu Okręgu Poznańskiego AK. Funkcji nie objął, gdyż 24 IV 1943 został aresztowany. Przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza i w Forcie VII, skąd 17 II 1944 został wywieziony i ślad po nim zaginął.

USC Poznań, Akt urodzenia 915/1916/II.
Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Aleksandra Bielerzewska

Pluciński Zenon

(1910-1943) ps. „Halski”, ofic. rez. WP i AK.

Ur. 15 VIII w Łodzi, s. Jana i Józefy z d. Hrabiańska. Po ukończeniu szkoły powszechnej zdał w 1929 egzamin dojrzałości w Państwowym Gimn. Męskim im. K. Tomaszewskiego w Łodzi. W l. 1929 - 30 ukończył Szkołę Pchor. Artylerii we Włodzimierzu Wołyńskim i odbył ćwiczenia w 10 pal w Łodzi. W 1932 rozpoczął studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP. W 1933 awansowany do stopnia ppor. rez. artylerii. W 1937 uzyskał stopień mgra prawa. Praktykował w Zakładzie Ubezpieczeń Wzajemnych w Poznaniu i w Bydgoszczy. Następnie był szefem administracyjnym firmy skórzanej „Pluciński i S-ka” w Poznaniu.

W sierpniu 1939 odbył przeszkolenie na tajnym kursie TOK; zmobilizowany do 10 pal. Podczas walk o Modlin i Warszawę poznał pplka Rudolfa Ostrihanskiego, który naklonił go do uchylenia się od internowania przez Niemców. W początkach października 1939 P. nawiązał kontakty z por. Franciszkiem Pawełą, a przez niego z por. rez. Czesławem Surmą. Wszyscy byli związani przed wybuchem wojny z TOK. 20 X 1939 P. wrócił do Poznania z zadaniami konspiracyjnymi uzgodnionymi z por. Cz. Surmą. 8 XII 1939 został zatrzymany przez policję niemiecką i skierowany do obozu przesiedleńczego na Główną. Od zimy 1939/40 do wiosny 1940 przebywał w GG. W lipcu 1940 wrócił do Poznania i kontaktował się z por. Cz. Surmą oraz płkiem R. Ostrihanskim

w lokalu kontaktowym przy ul. Kanałowej. Został przydzielony do Wydziału III sztabu Okręgu Poznańskiego ZWZ. Jednocześnie wspólnie z por. Cz. Surmą organizował WKZO jako pierwszy zastępca szefa. Był organizatorem sieci łączności konspiracyjnej WKZO z KG ZWZ i z Okręgiem ZWZ Łódź. Od 16 VII 1941 objął funkcję szefa WKZO po wyjeździe por. Cz. Surmy z Poznania. W tym okresie rozbudował dział naukowo-produkcyjny WKZO, kierowany przez lekarza Franciszka Witaszka („Warta”). Od lata do jesieni 1941 opracowywał plan odwetu bojowego przeciwko policji niemieckiej i administracji Kraju Warty za pomocą broni chemicznej i bakteriologicznej. Po okresie prób odstąpił od realizacji planu głównie z powodu aresztowań w kierownictwie Okręgu. Oficjalnie był zatrudniony w *Bauersiedlung* przy ul. Żurawiej w Poznaniu jako miernik-geodeta. Aresztowany przez Gestapo w Poznaniu 25 IV 1942. Przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza oraz w Forcie VII. W listopadzie 1942 wyrokiem Policyjnego Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*) został skazany na karę śmierci. Stracony w zbiorowej egzekucji w Forcie VII 8 I 1943.

Żona Halina z d. Plucińska więziona w KL Auschwitz (Oświęcim). Małżeństwo było bezdzietne.

FAK-I/5, Wielkopolskie Kierownictwo Związku Odwetu; FAK-V/294, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Pludra Ludwik

(1901 - 1980) ps. „Bystry”, powstaniec wielkopolski, czł. NOB.

Ur. 8 VIII w Lipsku (Niemcy), s. Piotra i Franciszki z d. Aniola. Po ukończeniu szkoły ludowej w Lipsku odbył kursy księgowości. W Lipsku wstąpił też do Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Niemczech. W grudniu 1918 przystąpił w Poznaniu do oddziałów powstańczych jako żołnierz młodociany. Do WP nie został zmobilizowany. Do 1923 był bezrobotny, następnie wyemigrował do Francji, gdzie zatrudnił się jako górnik. Do

kraju wrócił w 1935 i nadal pozostawał bez pracy. W 1939 zatrudniony w Banku Polskim jako kasjer. Od 1936 czł. SN.

Na wojnę 1939 nie był zmobilizowany. W październiku 1939 Urząd Pracy (*Arbeitsamt*) skierował go do pracy jako pomocniczą siłę biurową. W listopadzie 1939 został zaprzysiężony do NOB przez Nikodema Pałasika, a następnie skierowany do służby legalizacyjnej. Był autorem zrealizowanego planu wykradzenia podpisanych ksiąg pracy (*Arbeitsbuch*) z Urzędu Pracy w Poznaniu. 11 XI 1941 aresztowany przez Gestapo na podstawie informacji agenta Zenona Ciemniejewskiego. Zarzutów mu nie udowodniono i został zwolniony. Nadal pełnił obowiązki szefa administracji w Obwodzie nr VIII NOB w Poznaniu. Po ponownym zatrzymaniu przez Gestapo w 1942 osadzony w więzieniu pod zarzutem nielegalnego handlu.

W 1945 podjął pracę w Narodowym Banku Polskim na stanowisku referenta. Zmarł w Poznaniu 22 X 1980. Pochowany na cmentarzu Górczyńskim.

Żona Franciszka. Dzieci: Henryk, Józef, Franciszek, Stanisław.

Zbiory prywatne Nikodema Pałasika.

Marian Woźniak

Plaziński Stanisław

(1890 - 1942) ps. „Pinczer”, czł. NOB, krawiec.

Ur. 6 III w Poznaniu. Po ukończeniu szkoły powszechnej terminował w zawodzie krawieckim. W 1911 powołany do armii niemieckiej. W I wojnie światowej walczył na froncie zachodnim. Od 1919 w armii polskiej. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej 1919 - 21 w stopniu plut. Czł. SN od 1937. W 1939 był czł. zarządu Koła SN na Wildzie. W listopadzie 1939 zaprzysiężony do NOB przez Stefana Chojnackiego („Grom”) i mianowany zastępcą komendanta Obwodu Wilda. Osobiście dowodził 4 sekcjami NOB. Aresztowany 5 I 1941 i osadzony w Forcie VII. Po wydaniu nakazu aresztowania 29 IV 1941 osadzony w więzieniu w Kłodzku. Wy-

rokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji we Wrocławiu 8 VI 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 15 VII 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 36/42; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Płócieniczak Stanisław

(1923 - 1942) ps. „Żagiel”, czł. ZHP i TS.

Ur. 31 VIII w Lesznie, s. Jana i Marianny z d. Maćkowska. Czł. ZHP od 1938. Działal w TS od października 1939 do marca 1940. Aresztowany przez Gestapo w październiku 1940 na przymusowej pracy w Westfalii. Przewieziony do więzienia w Rawiczu do dyspozycji Gestapo w Lesznie. 15 III 1941 uniewinniony przez Trybunał Wojenny Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) na sesji wyjazdowej w Poznaniu. Na podstawie nakazu Gestapo z 20 III 1941 osadzony w Forcie VII w Poznaniu, a w listopadzie 1941 zesłany do KL Auschwitz (Oświęcim), gdzie zmarł w listopadzie 1942.

FAK-I/14, Harcerstwo poza Szarymi Szeregami.

Marian Woźniak

Pniewski Sylwester

(1900 - 1944) ps. „Bürger”, ofic. WP, NOW i AK.

Ur. 29 XII w Poznaniu, s. Stanisława i Wiktorii z d. Kaczmarczyk. Czł. POW zaboru pruskiego od 1918. Uczestnik Powstania Wielkopolskiego. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do Gimn. im. Bergera w Poznaniu. Ok. 1921 wstąpił do Szkoły Pchor. dla Podoficerów w Bydgoszczy. Następnie służył w 62 pp w Bydgoszczy. W 1930 w stopniu por. przeniesiony do 2 pspodh, gdzie służył w kwatermistrzostwie. Z powodu naruszeń dyscyplinarnych w 1931 przeniesiony w stan spoczynku. Za pośrednictwem C. Ratajskiego, z którym był spowi-

nowaony, uzyskał pracę w Ubezpieczalni Społecznej w Poznaniu, gdzie jako referendarz pracował do wybuchu wojny 1939.

Na wojnę nie został zmobilizowany, ale udał się do Warszawy, gdzie wstąpił do jednego z Batalionów Robotniczych. Do Poznania wrócił na początku listopada 1939. Mieszkał najpierw przy ul. Rzepeckiego; wkrótce został przesiedlony na ul. Mostową nr 15 (*Posadowskystrasse*). W początkach 1942, za pośrednictwem ppor. Mieczysława Kamińskiego („Kwaśniewski”), nawiązał kontakty z NOW. Na przełomie 1942/43 kpt. Jan Kamiński zaprzysiął go do AK i mianował insp. rej. w Poznaniu. Brał czynny udział w odbudowie wszystkich komend obwodowych AK po aresztowaniach w 1942. Do konspiracji włączył też swoją żonę Jadwigę („Dzięcioł”). Organizował sieć łączności konspiracyjnej w IR Poznań. Prowadził akcję scaleniową AK. Oficjalnie zatrudniony był w Tramwajach Miejskich w Poznaniu jako bileter-konduktor. Był autorem akcji z jesieni 1943, polegającej na „kontrolowaniu” kilku zakładów produkcji zbrojeniowej w przebraniu oficerów Wehrmachtu, dla zdyskredytowania ochrony niemieckiej. 3 V 1943 awansowany do stopnia kapitana. Dekonspiracja, której ewentualność zbagatelizował, była wynikiem rozpoznania przez Gestapo systemu łączności konspiracyjnej na końcowych przystankach tramwajowych. Aresztowany 22 I 1944 na przystanku tramwajowym przy ul. Garbary po spotkaniu z łącznikiem. Przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza i w Forcie VII. Od kwietnia 1944 więziony w Żabikowie. Wielokrotnie przesłuchiwany i torturowany. 10 VII 1944 po konfrontacji z ppor. M. Kamińskim, w którym Gestapo rozpoznało „Adama Kwaśniewskiego”, oraz po ustaleniu większości powiązań organizacyjnych AK z NOW został skazany na karę śmierci wyrokiem Policyjnego Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*). Rozstrzelany w grupie 7 żołnierzy AK 19 VII 1944 w Żabikowie. Odznaczony pośmiertnie Krzyżem Walecznych.

Żona Jadwiga z d. Dzięcielak, bezdzietni.

FAK-V/250, Akta osobowe.

Marian Woźniak

„Pobudka” [Poznań]

Gazetka była organem prasowym POZ, natomiast od kwietnia 1940 WOZZ. Ukazywała się w Poznaniu od października 1939 do czerwca 1940. Inicjatorem pisemka był por. Lech Nowacki („Leszek”, „Li”). W historii tej gazetki wyróżnić możemy dwa okresy, których cezurę stanowi kwiecień 1940. Po zakończeniu akcji scaleniowej (kwiecień 1940) ogólne kierownictwo nad redakcją gazetki przejął kpt. rez. Leon Kmiotek, którego z red. nacz. Romanem Kwiatkowskim („Kropka”, „Kasza”) poznał por. Edmund Horowski. Zaprzysiężenie R. Kwiatkowskiego i jego zespołu nastąpiło 9 V 1940. W zespole redakcyjnym byli ponadto: Irena Bobowska („Wydra”), Zygfryd Kowalkowski („Artus”) – dziennikarz PAT w Gdańsku, a w 1939 redaktor w „Kurierze Poznańskim”, Miron Kozłowski, Stanisław Michalski („Lis”), Tadeusz Wozowski. Współpracowali z redakcją Stanisław Dorna, Urszula i Teodora Bobkowskie, Urszula Kowalska, Józef Maciejewski, Hieronim Wojciechowski. Kolportaż w okresie początkowym prowadzili: Irena Bobowska, Edmund Kędziora, Bolesław Kaczmarek, Franciszek Krygier. Następnie cały nakład odbierał od R. Kwiatkowskiego Aleksander Kubski, który rozprowadzał go wśród członków WOZZ. Tytuł ten ukazywał się jako tygodnik lub dwutygodnik. W ostatnim okresie, od czerwca 1940, wychodził jako tygodnik. Nakład wynosił od 15 do 100 egz. i był wydawany w technice powielaczowej. Według zachowanych źródeł w maju 1940 ukazały się numery: 13. z 8 maja i 14. z 15 maja.

Technika pracy była następująca: nasłuch radiowy prowadzili R. Kwiatkowski oraz St. Michalski co trzeci dzień między godz. 20⁰⁰ - 20³⁰. W ostatnim etapie R. Kwiatkowski otrzymał z polecenia L. Kmiotka odbiornik radiowy od Stanisława Gramackiego, natomiast maszynę do pisania przekazał A. Kubski. Zasłyszane wiadomości przepisywał St. Michalski i przekazywał je I. Bobowskiej. Do jej obowiązków należało otrzymany materiał przygotować w formie gotowych artykułów do druku. Treścią gazetki były informacje z frontów oraz charakterystyka sytuacji, w jakiej znalazł się naród polski.

Objętość pisemka wynosiła 4-9 stron. Istniała zasada, iż każdy egzemplarz po przeczytaniu był niszczony.

FAK-V/445, Akta osobowe Leona Kmiotka; L. Dobroszycki: *Zaginiona prasa konspiracyjna z lat 1939-1945*. W: *Najnowsze dzieje Polski. Materiały i studia z okresu II wojny światowej* 1963 t. 7 poz. 128.; R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939-1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1996 mps.

Roman Macyra

„Pobudka” [Sobótka pod Ostrowem Wlkp.]

Gazetkę wydawała grupa ludowców z Sobótki pod Ostrowem Wlkp. we współpracy z ZWZ. Miejsce wydawania znajdowało się w ziemiance we wsi Sobótka, leżącej na trasie Ostrów Wlkp. - Poznań. Redaktorami gazetki byli Antoni Wasilewski („Lot”) i Ludwik Szymoniak („Topór”). Wiadomości pochodzące z nasłuchu radiowego opracowywał i powielał A. Wasilewski, który korzystał z aparatu radiowego Tadeusza Stefańskiego. Z redakcją współpracowali ponadto Marian Mądrzak i Wojciech Mocek. Gazetka ukazywała się od 1940 do wiosny 1941, co 2-4 tygodnie. Wyszło ok. 70 numerów, których jednorazowy nakład wynosił od 20 do 100 egz. Treścią pisemka był serwis informacyjny oraz artykuły wstępne o charakterze ideologiczno-wychowawczym.

APP, Strafgefängnis Wronke t. 686; W. Burdosz, G. Polarczyk: *Z dziejów prasy i czasopiśmiennictwa w regionie ostrowskim w XIX i XX w.* „Rocznik Kaliski” 1980 t. 13 s. 151; R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939-1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1996 mps.

Roman Macyra

„Poczta” konspiracyjna

Przez pojęcie „poczta” rozumiano specjalistyczne komórki organizacyjne powoływane w strukturach konspiracyjnych do przekazywania informacji (korespondencji),

jak też wycinek pracy specjalnych służb – w AK łączności konspiracyjnej (VK).

W Okręgu Poznańskim AK zawiązkowe komórki „pocztowe” działały: w Poznaniu, Ostrowie Wlkp., Żeroniczkach pow. turecki oraz w Kobylepolu. Miały one charakter epizodyczny. Zadania „pocztowe” w AK spoczywały na kancelarii Wydziału I (Organizacyjnego), który był obsługiwany przez łączniczki Wydziału V (VK), a w l. 1943 - 44 także przez Samodzielny Wydział Kurierski AK w Ostrowie Wlkp.

„Pocztą”, rozumiana jako korespondencja, splaywała do komórki szyfrowej Wydziału I; częściowo była szyfrowana, częściowo pisana tekstem półjawnym („claire”). Teksty zapisywano na małych karteczkach zwykłym ołówkiem, niekiedy na bibulce japońskiej. Stosowane były różne rodzaje szyfrów, najczęściej cyfrowe, dwu-, a nawet czterogrupowe. Używane były też szyfry książkowe. Do deszyfrowania służyły klucze szyfrowe. W Okręgu Poznańskim AK w l. 1943 - 45 w dwucyfrowym szyfrze jako klucz stosowano pierwszą zwrotkę utworu Władysława Bełzy *Legenda o garści ziemi polskiej*. Identyfikator klucza stanowiło zdanie: „Chwała Bogu kończą się dni martyrologii narodu polskiego”.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; M. Woźniak: *Poznański Okręg Związku Walki Zbrojnej-Armii Krajowej. Zarys struktury organizacyjnej*. Londyn 1987 mps w SPP.

Marian Woźniak

„Pod Hasłem Warszawianki”
dodatek do gazetki „Orzeł Biały” [Ostrów Wlkp.]

Gazetka zredagowana przez Henryka Bigosia i Mariana Stawika, którzy sygnowali zamieszczone w niej materiały. Dodatek ukazał się prawdopodobnie tylko raz, w styczniu 1942 w Ostrowie Wlkp. Zawierał trzy bloki tematyczne o następującej treści: czynne braterstwo i kuźnia myśli pióra H. Bigosia oraz porozumienie polsko-czeskie autorstwa obu redaktorów. Nakład wyniósł ok. 80 egz.

J. Cieślakiewicz, H. Falkowska, A. Paczkowski: *Polska prasa konspiracyjna (1939 - 1945) i Powstania Warszawskiego w zbiorach Biblioteki Narodowej. Katalog*. Warszawa 1984 poz. 419; L. Dobroszycki: *Centralny katalog polskiej prasy konspiracyjnej 1939 - 1945*. Warszawa 1962 poz. 533; R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939 - 1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1996 mps.

Roman Macyra

Podhorski Jan

do 1939 Diering Jan (1921 -) ps. „Zygzak”, czł. OW ZJ, NSZ, harcerz.

Ur. 21 V w Budzynie, s. Masymiliana, kupca i Magdaleny z d. Marciniak. W 1939 ukończył I klasę Liceum Humanistycznego w Wolsztynie. W sierpniu 1939 zgłosił się ochotniczo do oddziałów ON jako harcerz i czł. PW. Uczestniczył w akcji internowania Niemców. W składzie Batalionu ON „Opalenica” brał udział w kampanii wrześniowej. 17 IX 1939 dostał się do niewoli niemieckiej pod Sannikami. Zwolniony w grudniu 1939. Aresztowany za udział w internowaniu Niemców uciekł z więzienia Gestapo w Wolsztynie do Koźmina Wlkp. W styczniu 1940 złożył przysięgę konspiracyjną w org. harcerskiej „Orły”. Do marca 1942 brał udział w małym sabotażu i propagandzie. W kwietniu 1942 zaprzysiężony do OW ZJ przez Henryka Dutkowskiego („Harry”) i Jana Dutkowskiego („Ksawery”), skierowany do Skierniewic. W 1943 ukończył konspiracyjne liceum i otrzymał maturę. Równocześnie odbył kurs w podchorążówce NSZ w Warszawie. W Powstaniu Warszawskim był w Pułku NSZ im. gen. W. Sikorskiego jako dowódca drużyny szturmowej. Z grupą żołnierzy został przekazany do dyspozycji dowódcy odcinka „Miłosz”, na którym walczył we wrześniu 1944 w kompanii „Ziuk” (ppor. J. Roman). Po kapitulacji – od 10/11 X 1944 w składzie kompanii osłonowej „A” por. „Kulawego”, wchodzącej w skład batalionu ewakuacyjno-osłonowego, nadzorującego wyjście powstańców i ludności z Warszawy. W niewoli przebywał do połowy 1945 w Mühlberg nad Łabą.

W 1945 rozpoczął studia na Wydziale Rolno-Leśnym UP. Aresztowany w grudniu 1946 za działalność w org. Młodzież Wszepolska. 3 lata był więziony we Wronkach. W l. 1953 - 57 studiował zaocznie na Wydziale Prawa. W 1956, po zniesieniu relegowania, powrócił na studia dzienne, które ukończył w 1959. Od 1 VI 1993 jest prezesem Okręgu „Wielkopolska” Związku Żołnierzy NSZ w Poznaniu. Mieszka w Poznaniu.

Żona Wanda z d. Wońska. Dzieci: Magdalena, Elżbieta, Krystyna, Bogna.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Rafał Sierchula

Podkowski Stefan

(1891 - 1944), podofic. rez. WP i AK.

Ur. 8 VIII w pow. leszczyńskim. Do konspiracji wprowadzony w 1940 przez por. Michała Patryasa, początkowo do WOW-WOZZ, potem w AK. W 1943 powołany do IR Leszno jako referent informacyjno-wywiadowczy z podległością ppor. Ignacemu Nowickiemu. Aresztowany przez Gestapo 19 VII 1944. Więziony w Lesznie i w Domu Żołnierza w Poznaniu. Następnie osadzony w Żabikowie (nr oboz. 17604). 22 VII 1944 zmarł z wycieńczenia.

Zbiory prywatne Jerzego Zielonki w Kościanie.

Marian Woźniak

Podlewski Janusz

(1897 - 1977) ps. „Konrad”, por. rez. WP i AK.

Ur. 20 VI w Koźminie, s. Sylwestra. W l. 1906 i 1907, jako uczeń Szkoły dla Dzievcząt i Chłopców w Koźminie był współorganizatorem strajku przeciwko uciskowi germanizacyjnemu. Ucząc się w Gimn. Koedukacyjnym w Koźminie, działał w Towarzystwie Tamasza Zana. W 1916 powołany do armii niemieckiej walczył na froncie rosyjskim. W listopadzie 1918 był czł. Rady Żołnierskiej na obszar Litwy i Estonii. Od 1 I 1919 oficer ordynansowy Komendy Po-

wstańczej na pow. koźmiński. W walkach Powstania Wielkopolskiego był zastępcą komendanta I baonu koźmińskiego w stopniu ppor. W l. 1921 - 22 był szefem oddziału w Intendenturze 17 DP. Od 1923 przeniesiony do rezerwy. Był wieloletnim prezesem Związku Powstańców i Wojaków w Koźminie, a od 1934 pełnił urząd burmistrza w tym mieście. Latem 1939 jako szef Rejonu TOK organizował zespoły dywersji pozafrontowej i rejonowej siatki Społecznej Sieci Informacyjnej.

Po zajęciu Koźmina przez Niemców od 9 - 12 IX 1939 był zakładnikiem w Krotoszynie. Jesienią 1939 zaprzysiężony przez por. Ludwika Nowaka do TOW i OJN. Od 1941 do aresztowania przez Gestapo 14 VII 1944 komendant Placówki ZWZ-AK Koźmin („Kaster”). Aresztowany przez Gestapo przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza w Poznaniu i w Żabikowie. W obronie pomagała mu biegła znajomość języka niemieckiego. Do listopada 1944 przebywał w więzieniach we Wrocławiu, Brnie i Wiedniu. Następnie osadzony w KL Mauthausen-Gusen (nr oboz. 107568).

Po wyzwoleniu obozu przez wojska amerykańskie przebywał w szpitalach polowych. Od lipca 1945 był organizatorem Koła Związku b. Więźniów Politycznych w Koźminie. Zmarł 1 II 1977. Pochowany na cmentarzu parafialnym w Koźminie.

Odnaczone: Krzyżem Niepodległości, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym, Krzyżem Kawalerskim OOP.

Żona Genowefa z d. Gabrielczyk. Dzieci: Romana, Elżbieta, Urszula.

FAK-V/205, Akta osobowe Ludwika Nowaka; D. Szczepaniak: *Janusz Podlewski 1897 - 1977*. „Szkice Koźmińskie” 1993 nr 12.

*Daniel Szczepaniak
Marian Woźniak*

Pogorzelski Stanisław

(1921 - 1942), czł. NOB, dozorca.

Ur. 3 V w Poznaniu. Po ukończeniu szkoły powszechnej w 1935 został dozorcą. Od 1938 czł. ZHP. Po zajęciu Poznania przez

Niemców zatrudniony w magazynach Wehrmachtu w Poznaniu. Skontaktowany z kierownictwem NOB przez pkm Lecha Masłowskiego. Zaprzysiężony w kwietniu 1940 przez L. Masłowskiego. Kierował sekcją organizacyjną NOB przy ul. Ratajczaka. Zajmował się kolportowaniem gazetki „Polska Narodowa” (15 egz. jednorazowo). Rozpowszechniał też bony obligacyjne NOB. W swoich działaniach wywiadowczych opracował listę 13 Polaków z ul. Ratajczaka, którzy ubiegali się o wpisanie na DVL. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w Domu Żołnierza, w Forcie VII i w więzieniu w Kłodzku. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) z 14 X 1942 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu 9 XI 1942. Zgon nie został zgłoszony do USC.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 618;
FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego;
FAK-V/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Pogotowie Harcerek

Struktura organizacyjna tworzona wewnątrz kwatery żeńskiej ZHP od 24 IX 1938. Była przygotowywana do działania na wypadek wybuchu wojny lub klęsk żywiołowych. Od końca września 1939 przeszła do konspiracji, używając nazw: Organizacja Harcerki (OH) 1939 - 40, „Związek Koniczyn” (ZK) 1940 - 43, „Bądź Gotów” (BG) 1943 - 45. Przez ZWZ-AK określana jako Szare Szeregi Żeńskie. Komendantkami głównymi były hm Józefina Łapińska, a następnie hm Maria Krynicka zastępowana przez hm Marię Wocalewską. W Chorągwi Wielkopolskiej komendantkami Pogotowia Harcerki były hm Włodzimira Antoszevska-Musidłowska w l. 1938-40 i hm Irena Tarnowska w l. 1940-44.

Dziewczęta powyżej 15 lat przeszkolono w służbach: sanitarnej, łączności, terenoznawstwa, LOPP, opieki nad dzieckiem, gospodarczej i administracyjnej. W lipcu i sierpniu 1939 zorganizowano obozy służby na pograniczu niemieckim. Na wypadek wojny

utworzono sieć łączności z Komendą Pogotowia w Warszawie. Ustalono też po trzy adresy w każdej chorągwi dla łączniczek. Wybuch wojny został harcerki przygotowane do służby. Z Poznania na szlaki ewakuacyjne ruszyły kilkusobowe patrole, udzielając w różnych formach pomocy ludności cywilnej i wojsku, zespoły sanitarne podążały za szpitalami polowymi na wschód, w miejscach zamieszkania harcerki pełniły służbę w ramach LOPP.

Zajęcie Wielkopolski przez Niemców na krótko przerwało łączność z Komendą Pogotowia w Warszawie, jednak praca nie ustała. Harcerki – wyczerpane na potrzeby społeczne, przyzwyczajone do operatywności – podjęły rozmaite działania z własnej inicjatywy: udzielały pomocy zdemobilizowanym żołnierzom, nosiły paczki do obozów przesiedleńców, pomagały w domach, gdzie pozostawiały małe dzieci bez opieki, znające język niemiecki pomagały w zatławianiu spraw w urzędach niemieckich. Samorzutnie, bez żadnych dyrektyw, bardzo wcześniej podjęły tajne nauczanie dzieci i młodzieży.

Działające w konspiracji komendantki Pogotowia Harcerki w Poznaniu pozostawiały w łączności z kierownictwem w Warszawie. Przez przyjeżdżające do Poznania kurierki otrzymywały polecenia i instrukcje działania, składały sprawozdania z pracy i przyjmowały fundusze. Utrzymywały również łączność z władzami PPP w Poznaniu.

Działalność Pogotowia w Wielkopolsce rozwijała się w następujących kierunkach: tajne nauczanie, różne akcje charytatywne, utrzymywanie łączności z jeńcami wojennymi w stalagach i oflagach oraz młodzieżą wywiezioną na roboty przymusowe do Rzeszy (akcja „IKO”, „Mrowiska”), szkolenie instruktorów, przygotowanie harcerki do pomocniczej służby wojskowej. Szczególne znaczenie miało organizowanie zespołów młodzieżowych prowadzonych przez harcerki (akcja „M”). Celem ogniwi było odciążenie chociaż części młodzieży od złych wpływów, jakie niosły ze sobą warunki wojenne, przez zachęcanie do samokształcenia, nabywanie umiejętności współżycia w zespole, nabieranie nawyków kulturalnych. Zachowane

szcztkowe dane statystyczne nie obrazują w pełni wykonanej pracy, ale potwierdzają kierunki działania. Początkowo (dane za 1941) w Pogotowiu uczestniczyło 8 instruktorów i 60 harcerek skupionych w 4 środowiskach, później (dane za 1943) 41 instruktorów i 199 harcerek w 10 środowiskach: Poznań, Śrem – Kazimiera Wojtasiak, Krotoszyn – hm Zofia Pawłowska-Becharska, Inowrocław – hm Ferdynanda Jackowska („Ferra”), Kruszwica, Grodzisk, Leszno, Środa, Kościan, Jarocin. Przeszkolenie sanitarno-pielęgniarskie przeszły 164 harcerki, w służbach łączności – 50 i gospodarczych – 35. Tajnym nauczaniem objęto 225 dzieci i młodzieży. Przeprowadzono ok. 20 prób na stopnie instruktorskie hm i phm. We wszystkich tych działaniach kładziono duży nacisk na wyrobienie odwagi, zaradności, pracy nad własnym charakterem oraz właściwej postawy etyczno-moralnej.

18 II 1944 l. Tarnowska została aresztowana. Nie ma śladów czy ktoś formalnie objął po niej funkcję i czy istniała dalsza łączność z Komendą Pogotowia w Warszawie. Poszczególne ośrodki działały dalej. W okresie walk o Wielkopolskę w styczniu/lutym 1945 są liczne wzmianki o służbach harcerek w szpitalach wojskowych i służbach pomocy ludności.

Pogotowie Harcerek w skali ogólnokrajowej odwołano 25 III 1945, co potwierdzono na odprawie komendantek Pogotowia w Rysicach pod Warszawą w sierpniu 1945.

Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Aleksandra Bielerzewska

Pogotowie Harcerzy (Pog.)

Myśl przewodnia powołania Pog. Kwatery Męskiej ZHP dla wzmocnienia obronności państwa wynikała z istoty ideowej polskiego skautingu, rozwiniętej w statucie z 8 IV 1936. Inaczej jednak zadania ZHP rozumiały władze wojskowe, przewidując (w przypadku zagrożenia wojennego) wykorzystanie harcerstwa w ramach pomocniczej służby wojskowej, co w zasadzie dotyczyło

tylko drużyn pozaszkolnych i gimnazjalnych. W tym ujęciu harcerstwo dostarczyłoby kadr do służb: sanitarnej, OPL, łączności (głównie do składnic dozoru lotniczego) oraz do obsadzenia posterunków obserwacyjno-meldunkowych, co nie wykluczało indywidualnych powołań harcerzy w ramach PW. Kierownictwa Pog. miały też opiniować kandydatów na kursy dywersji pozafrontowej. Harcerze wszystkich szczebli mieli być przygotowani do zwalczania defetyzmu i rozpoznawania wrogich Polsce organizacji niemieckich. Duże znaczenie posiadał fakt, że w planach wojska nie było koordynacji między zadaniami przewidywanymi dla harcerstwa i PW, co powodowało szereg wewnętrznych nieporozumień.

Brakuje dowodów na uzgadnianie posunięć Głównej Kwatery Harcerzy z organami mobilizacyjnymi WP przed odprawą komendantów Chorągwi: Mazowieckiej, Pomorskiej, Gdańskiej i Wielkopolskiej, zwołaną 11 i 12 II 1939 w Toruniu. Zajmowała się ona głównie obronnością kraju i udziałem w niej harcerzy. Efektem odprawy było wydanie miesiąc później rozkazów Głównej Kwatery Męskiej o pogotowiu, które dotyczyło całej organizacji, a szczególnie harcerzy kończących 17 lat. W maju i czerwcu 1939 wyłoniono Komisję Pogotowia Głównej Kwatery Harcerzy w Warszawie, a 10 VI 1939 powołano komisarzy Pog. (często utożsamianych z komendantami Pog.) przy poszczególnych Komendach Chorągwi ZHP. Z fragmentarycznych przekazów, którymi dysponuje Komisja Historyczna Chorągwi Wielkopolskiej wynika, że komisarzem na Wielkopolskę został komendant Chorągwi hm Franciszek Laurentowski, zmobilizowany do wojska już 25 VIII 1939. W tej sytuacji rozkaz o ostrym pogotowiu harcerzy Chorągwi Wielkopolskiej ZHP podpisał jako komendant Pog. hm Włodzimierz Szajdzicki (bez określenia daty). Poprzednie rozkazy, zwłaszcza z lipca 1939 kierowane głównie do komendantów obozów harcerskich organizowanych nad granicą polsko-niemiecką, podpisywał komendant Chorągwi Wielkopolskiej ZHP, jako komendant Pog., Fr. Laurentowski. Przeprowadzono wówczas liczne ćwiczenia w zakresie

łączności, topografii, sygnalizacji na podstawie instrukcji wojskowych. Wiadomo, że wybitną rolę w otoczeniu komendanta odgrywali już wówczas: hm Franciszek Firlik, phm Franciszek Nowak, phm Jan Skrzypczak i phm Tadeusz Zieliński. Brak jest natomiast w źródłach harcerskich określenia roli desygnowanego przez władze wojskowe hm Leona Świętkowiaka. Struktura personalna kierownictwa Pog. wskazuje, że znaleźli się w nim zarówno zwolennicy, jak też przeciwnicy sanacji. Zachowane wspomnienia, a także literatura potwierdzają jednoznacznie, że działania Pog. dezorganizowane były posunięciami wojskowych władz mobilizacyjnych, zwłaszcza przez nagle powoływanie do służby kadry kierowniczej Pog. Wobec tego działalność Pog. załamała się ok. 4 IX 1939, a jego terenowe grupy zdane były na własną inicjatywę. Dotyczy to także grup harcerskich w Straży Obywatelskiej.

Nie są dotąd wyjaśnione mechanizmy organizowania harcerskich plutonów marszowych, które po zarządzeniu ewakuacji Poznania udały się w kierunku Warszawy. Wszystko przemawia za tym, że była to inicjatywa PW, choć nie można wykluczyć, iż należała do spontanicznej akcji harcerskiej. W tych działaniach brali udział instruktorzy harcerscy tej miary co: hm Leon Świętkowiak, HR Janusz Pyszkowski oraz młodszy instruktorzy, np. Franciszek Nowak, Damian Bogdan Hancyk i Henryk Patella. Dostępne źródła nie upoważniają do wysuwania wniosków na temat działalności Pog. w całej Chorągwi Wielkopolskiej, gdyż odnoszą się głównie do Poznania i jego okolic. Wiadomo jednak, że wśród uczestników Pog. zawiązały się pierwsze harcerskie organizacje konspiracyjne. Wśród przybyłych do Warszawy 8 IX 1939 instruktorów harcerskich ważną rolę w działalności Pog. Chorągwi Warszawskiej ZHP odegrał hm Florian Marciniak.

Zachowane źródła nie pozwalają określić liczby harcerzy czynnych w Pog. Tylko w Okręgowej Składnicy Dozorowania Lotniczego w Poznaniu miało być zmobilizowanych kilkunastu harcerzy, ok. 100 harcerzy uczestniczyło w plutonach marszowych, a ponad 60 działało w służbach alarmowych

i porządkowo-informacyjnych w Poznaniu oraz w Straży Obywatelskiej. Ślady organizowania Pog. odnajduje się w licznych PDH i DH, a nawet w pojedynczych zastępach nie tylko w dużych ośrodkach miejskich. Wytyczne Pog. nie instruowały harcerzy o zachowaniu się w warunkach okupacji, natomiast dość precyzyjnie określały zadania w czasie zagrożenia wojennego i współdziałania z wojskiem. Rozkaz o ostrym pogotowiu nr 1 wydany przez komendanta Pog. w Poznaniu (prawdopodobnie z 31 VIII 1939) odnosił się szczególnie do powszechnej mobilizacji w kraju. Był swoistym apelem do udziału harcerzy w obronie państwa. Tym samym spełniał ideowe przesłanki służby państwu.

FAK-I/13, Szare Szeregi; FAK-I/14, Harcerstwo poza SzSz; B. Kowalczyk: *Szesnastaków frontowe boje i podziemne działania*. Poznań 1994, s. 34-39.

Marian Woźniak

Pohl Maria

(1909 -) ps. „Franka”, n.o. Stanisława Bogusz, czł. org. „Ojczyzna” i ZWZ, pielęgniarka.

Ur. 5 VII w Poznaniu, c. Walentego i Władysławy. Po ukończeniu szkoły średniej uczęszczała do Wyższej Szkoły Pielęgniarek i Higienistek PCK w Poznaniu, którą ukończyła w 1932. Praktykę odbyła w szpitalach wojskowych w Poznaniu, Krakowie i Toruniu.

W sierpniu 1939 zmobilizowana do kolumny sanitarnej VII Szpitala Wojskowego w Poznaniu. Brała udział w obronie Warszawy. W 1939 została zaprzysiężona do tajnej grupy organizowanej przez hm Franciszka Firlika. W połowie listopada 1939 wróciła do Poznania. Skierowana przez Urząd Pracy (*Arbeitsamt*) do Urzędu Zdrowia jako laborantka w sekcji służby obyczajowej. Od marca 1940 była łączniczką por. rez. Adama Stefana Schmidta w ramach Organizacji Wojskowo-Harcerskiej, a następnie ZWZ. Prowadziła jedną ze skrzynek kontaktowych IR Poznań-Miasto. Wykonywała

zadania związane z organizacją pomocy społecznej i szyfrowaniem korespondencji Wydziału Organizacyjnego Okręgu Poznańskiego ZWZ. Zajmowała się też tajnym nauczaniem w ramach ZWZ. W ramach zadań służbowych w *Beratungsstelle für Geschlechtskranke u. Rassenpflege* zbierała informacje wywiadowcze od żołnierzy niemieckich. Współpracowała z org. „Ojczyzna” aż do 22 III 1943, kiedy to bezpośrednio zagrożona aresztowaniem została przerwana przez ZWZ do Warszawy. Działała w AK jako sanitariuszka. Brała udział w Powstaniu Warszawskim. Po Powstaniu więziona w stalagu XI w Altengrabow. Następnie służyła w Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie, a w 1946 wróciła do kraju.

Odnaczona: Krzyżem Partyzanckim, Krzyżem AK, Krzyżem Powstania Warszawskiego i Krzyżami Oficerskim i Kawalerskim OOP. Awansowana po wojnie do stopnia porucznika rez. WP.

W 1956 wyszła za mąż za Janusza Miżerskiego. O dzieciach brak danych.

Zbiory prywatne Michała Przychodzkiego w Poznaniu i zbiory własne autora w Warszawie.

Zdzisław Jaroszewski

Pokrywka Waław

(1918 - 1942) ps. „Wicek”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 22 IX w Poznaniu. W listopadzie 1939 wstąpił do WOW, następnie w WOZZ. Aresztowany 21 VI 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 2 IX 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony w więzieniu Berlin-Plötzensee 13 X 1942.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 94/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

„Pokrzepiciel” [Turostowo pow. gnieźnieński]

Gazetka wydawana z inicjatywy Edmunda Cieślewicza. Redaktorem był Tadeusz Lisiak. Ukazywała się w l. 1939 - 40 w Turostowie pow. gnieźnieński. Był to maszynopis, który pisano w gospodarstwie Lisiaków. Wychodził w nakładzie kilkunastu egz. Tytuł rozprowadzany był w Gnieźnie, Kiszkowice i Turostowie oraz w Rogowie pod Żninem.

Zbiory prywatne Czesława Rożka w Poznaniu.

Roman Macyra

Polaszek Józef

(1913 - 1942) ps. „Belek”, czł. NOB, harcerz, technik budowlany.

Ur. 3 VII w Gostyniu, s. Franciszka. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do gimn. w Gostyniu. Czł. ZHP w 3 DH im. S. Czarnieckiego, zastępowy. Egzamin dojrzałości zdał w 1939 w Technikum Budowlanym w Poznaniu. Ukończył Państwowy Kurs PW II stopnia. Na wojnę 1939 nie zmobilizowany, ale jako junak PW udał się do Kutna, gdzie po kilkudniowym zatrzymaniu przez Niemców został zwolniony. Do Gostynia wrócił 25 IX 1939 i pracował w tartaku, który był własnością jego ojca. W styczniu 1940 współpracował z grupą NOB zorganizowaną przez Jerzego Kurpisza („Orlik”). W maju 1940 zaprzysiężony do NOB przez ppor. Antoniego Kaźmierskiego („Dziedzic”). Organizator Placówki Piaski. Był kolporterem gazетки „Polska Narodowa”. Aresztowany przez Gestapo 1 VII 1941. Więziony w Lesznie, Forcie VII i w więzieniach przy ul. Młyńskiej w Poznaniu i w Pile. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Pile 10 VI 1942 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu 21 VIII 1942.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544; USC Poznań, Akt zgonu P-3799/1942.

*Maria Rutowska
Marian Woźniak*

Policja niemiecka w Kraju Warty

Policja niemiecka na polskich ziemiach wcielonych do Rzeszy była zorganizowana tak samo jak w Niemczech. Główną cechą odróżniającą było wykonywanie tu także zadań, jakich w tzw. Starej Rzeszy policja nie wykonywała. W każdym państwie policja jest częścią władz administracyjnych, natomiast policja hitlerowska stała się samodzielną instytucją państwową, postawioną ponad pozostałe instytucje, wyposażoną w coraz to szersze uprawnienia. Nie działała ona zgodnie z obowiązującym prawem, ale według rozkazów kierownictwa państwowego.

Ze względu na zadania pokrewne z tzw. sztafetami ochronnymi (*Schutzstaffel*), czyli z himmlerowską SS, Hitler dążył do pełnego wcielenia policji w jej szeregi. SS była niezależna od partii NSDAP i państwa, podlegając wprost wodzowi. Takie powiązanie policji dawało jej nieograniczone kompetencje. Wyrazem tego powiązania było połączenie stanowiska szefa SS ze stanowiskiem szefa policji niemieckiej w osobie H. Himmlera. Dla utrzymania pozorów legalności Himmler jako szef policji podlegał ministrowi spraw wewnętrznych. Z czasem (podczas wojny) sam został także tym ministrem, a oprócz tego był wtedy dowódcą tzw. armii zapasowej. Tym samym miał w swych rękach potężny aparat policyjno-wojskowy i wyjątkowe pełnomocnictwo *ad personam*, tak charakterystyczne dla hitlerowskiego państwa stanu wyjątkowego.

W okresie zarządu wojskowego w Wielkopolsce, trwającego od zajęcia tego obszaru do 25 X 1939, tworzone zręby organizacyjne policji w trzech formach. Po pierwsze, zaraz na zapleczu Wehrmachtu wkraczały grupy operacyjne policji bezpieczeństwa nr III i nr IV (*Einsatzgruppe der Sicherheitspolizei III i IV*), w tym pierwsza działała w Wielkopolsce południowej na zapleczu 8. Armii, a druga w Wielkopolsce północnej za 4. Armią. Ze względu na szybkie przesuwanie się armii i utworzenie poznańskiego okręgu wojskowego (*Militärbezirk Posen*) utworzono *Einsatzgruppe VI*, która pod dowództwem *SS-Obergruppenführera* Ericha Naumanna

12 IX 1939 wkroczyła do Poznania i zajęła Wielkopolskę. Grupa ta liczyła ok. 300 - 400 funkcjonariuszy Gestapo, policji kryminalnej oraz służby bezpieczeństwa, podzielonych między dwa tzw. komanda: nr 14 i 15 (*Einsatzkommando*). Zadaniem grupy operacyjnej było zwalczanie wszelkich form oporu skierowanego przeciw niemieckiemu okupantowi. Brutalnie i bezwzględnie należało łamać wszelki opór ludności polskiej i natychmiast ją rozbroić. Grupa policji bezpieczeństwa organizowała też i przeprowadzała publiczne i potajemne rozstrzeliwania polskich patriotów.

Drugą formą działalności policyjnej było organizowanie policji porządkowej, obejmującej żandarmerię i policję ochronną (*Schutzpolizei*). Jej jednostki wkraczały do zajmowanej Wielkopolski zaraz za Wehrmachtem, a szczególnie od połowy września 1939 w grupach po kilkadziesiąt osób do poszczególnych powiatów i większych miast. Wtedy też utworzono jednolite dowództwo policji porządkowej w Wielkopolsce, na czele którego postawiono płka Oskara Knofego. Poza tym działał batalion policyjny do specjalnych poruczeń. Organizowano również policję pomocniczą (*Hilfspolizei*), głównie spośród przedstawicieli mniejszości niemieckiej. Policja porządkowa liczyła w październiku 1939 ok. 1 200 osób. Zadania tej policji dotyczyły rutynowej działalności, ale uczestniczyła również w przygotowaniu i zabezpieczeniu miejsc straceń Polaków, a batalion zwarty przeprowadzał także rozstrzeliwania.

Trzecią formą była parapolicyjna organizacja pod nazwą samoobrona (*Selbstschutz*). Oddziały tej samoobrony były policją pomocniczą, werbowaną spośród członków mniejszości niemieckiej. Początkowo organizowały się same, od połowy września 1939 robili to landraci. Powołano też wtedy powiatowych kierowników samoobrony, na czele których stał *SS-Oberführer* Kersten, a po nim *SS-Oberführer* Hans Kelz. Najwyższą władzą nad nimi był Himmler. *Selbstschutz* miał zadanie wzmocnić poczucie pewności siebie wśród miejscowych Niemców. Był on bardzo niebezpieczny dla Polaków, gdyż zorganizowani w nim Niemcy

załatwiali osobiste porachunki z Polakami, a przesiąknięci ideologią nazistowską do wszystkiego co polskie rozprawiali się krwawo i sadystycznie ze swymi polskimi sąsiadami. Organizowali publiczne i potajemne egzekucje. Na terenie Wielkopolski w końcu października 1939 *Selbstschutz* liczył 11 713 osób. *Selbstschutz* rozwiązano częściowo w listopadzie 1939, a ostatecznie w kwietniu 1940. Jego członków wcielono częściowo do policji pomocniczej, a częściowo do formacji SS.

Po wprowadzeniu 26 X 1939 administracji cywilnej organizację policji w pełni dostosowano do jej stanu w tzw. Starej Rzeszy. Na jej czele w utworzonym wtedy okręgu administracyjnym Kraj Warty stał wyższy dowódca SS i policji. Byli nimi kolejno: SS-*Gruppenführer* Wilhelm Koppe (do połowy listopada 1943), SS-*Obergruppenführer* i gen. policji Theodor Berkelmann (od połowy listopada 1943 do końca grudnia 1943) oraz SS-*Brigadeführer* i gen.mjr policji Heinz Reinefarth. Oprócz policji podlegały im także formacje SS.

Wyższemu dowódcy SS i policji podlegali dwaj inspektorzy (dowódcy) policji. Pierwszy z nich realizował zadania należące do Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy (*Reichssicherheitshauptamt*), a drugi – z zakresu kompetencji Głównego Urzędu Policji Porządkowej (*Hauptamt Ordnungspolizei*). Inspektorem policji bezpieczeństwa i służby bezpieczeństwa był przez cały okres okupacji SS-*Standartenführer* i nadradca reencji Ernst Damzog (w końcu okupacji SS-*Brigadeführer*). Kierował on tajną policją państwową (*Geheime Staatspolizei* – Gestapo), policją kryminalną (*Kriminalpolizei*) oraz służbą bezpieczeństwa (*Sicherheitsdienst* – SD) oraz sprawował nad nimi nadzór. Z kolei policję porządkową kontrolował jej dowódca (*Befehlshaber der Ordnungspolizei*). Był nim początkowo płk Oskar Knoke (w 1941 mianowany gen.mjrem), od 1942 gen.mjr Walter Hille, a od stycznia 1944 do czerwca tegoż roku płk Hans Podzun, po nim SS-*Brigadeführer* i gen.mjr policji dr Walter Gudewill. Podlegały im: żandarmeria, policja ochronna, państwowe

zarządy policyjne (*staatliche Polizeiverwaltungen*), zwarte oddziały policyjne (*Polizeibataillone*), policja pomocnicza, a także straż pożarna, pogotowie techniczne, policja wodna, obrona przeciwlotnicza i szkoły policyjne.

Najważniejszą formacją policyjną było wspomniane Gestapo, główne narzędzie terroru wobec ludności polskiej. Podlegały mu wszelkie sprawy o charakterze ogólnopolitycznym, szpiegowskim oraz kryminalnym i zwalczanie przestępstw z tego zakresu przy użyciu wszelkich możliwych środków. Chodziło o zdradę stanu, ruch oporu, wrogą propagandę, ukrywanie broni, sabotaż, podpalania, gwałty przeciw Niemcom itp. Formacją tą, liczącą w Kraju Warty ok. tysiąca funkcjonariuszy, kierowała *Staatspolizeileitstelle* w Poznaniu, której podlegały *Staatspolizeistellen* w Inowrocławiu i Łodzi oraz po jednej placówce terenowej (*Aussenstelle*) na 3-4 powiaty, a także komisariaty policji granicznej. Gestapo posługiwało się siecią konfidentów i donosicieli, rekrutujących się z elementów zdemoralizowanych lub szantażowanych i sterroryzowanych. Gestapo posiadało własne więzienia: Fort VII w Poznaniu, a potem Żabikowo pod Poznaniem.

Policja kryminalna była zorganizowana analogicznie do Gestapo. Na jej czele stała *Kriminalpolizeileitstelle* w Poznaniu. W terenie placówki policji kryminalnej powiązane były z władzami lokalnymi (burmistrzami). Policja kryminalna zwalczała przestępstwa nie mające charakteru politycznego, jak: rabunek, podpalania, włamania, paserstwo, oszustwa, gry hazardowe, przestępstwa obyczajowe itp. Ścigała też zbiegłych jeńców i więźniów oraz przestępstwa przeciw gospodarce wojennej. Formacja ta liczyła w Kraju Warty kilkuset funkcjonariuszy; miała też swoich konfidentów.

Również służba bezpieczeństwa była zorganizowana analogicznie do Gestapo. Kierował nią SD-*Leitabschnitt* w Poznaniu i miała placówki terenowe. Posiadała zaledwie kilkuset funkcjonariuszy oraz licznych konfidentów. Służba bezpieczeństwa zajmowała się wywiadem wewnętrznym na rzecz partii NSDAP i państwa, polegającym na obserwowaniu wszystkich dziedzin życia celem

wykrycia szkodliwych zjawisk. Pełniła rolę stróża „ideologicznej czystości” nazizmu. Szczególnie działała w zakresie narodowościowym, m.in. wysiedlania ludności polskiej.

Jeśli chodzi o policję porządkową, to żandarmeria działała na wsi w poszczególnych powiatach. W 1942 było w Kraju Warty 3732 żandarmów. Żandarmerią kierował w powiecie jej dowódca (*Gendarmerie-Kreisführer*), ściśle współpracujący z landratem oraz z Gestapo i policją kryminalną. Policja ochronna z kolei działała w miastach liczących powyżej 5 tys. mieszkańców. W rejencji poznańskiej warunki te spełniało 17 miast. W 1942 w Kraju Warty było ogółem ok. tysiąca policjantów tej formacji. W trzech miastach, tzn. w Poznaniu, Łodzi i Włocławku, działały zarządy policyjne, które nosiły nazwę *Polizeipräsidium* (we Włocławku *Polizeidirektion*). W miastach tych działała policja ochronna *Rzeszy* (*Schutzpolizei des Reiches*). W Poznaniu liczyła ona prawie tysiąc funkcjonariuszy. Stale stacjonował też w Wielkopolsce jeden lub dwa bataliony policyjne, przerzucane do regionów uznanych za zagrożone lub gdzie przeprowadzano większe akcje przeciw ludności polskiej. Do zadań policyjnych wykorzystywano też straż pożarną, a zwłaszcza policję leśną i wodną.

Od początku 1942 powołano straż wiejską (*Landwacht*), a od końca tego roku także miejską. Nosiły one wspólną nazwę *Stadt- und Landwacht*. Pierwsza podlegała żandarmerii, a druga policji ochronnej. Jej członkowie byli „okiem i uchem” policji.

APP, Befehlshaber der Ordnungspolizei 1939 - 1945; APP, Akta Gestapo w Poznaniu; APP, Prezydium Policji 1939 - 1945; St. Nawrocki: *Policja hitlerowska w tzw. Kraju Warty w latach 1939 - 1945*. Poznań 1970.

Stanisław Nawrocki

Pollak Michał

(1888 - 1968) ps. „Pomorski”, n.o. M. Wieszczyński, K. Nowakowski, Morawski, ofic. rez. WP, czł. org. „Ojczyzna”, nauczyciel.

Ur. 29 IX w Krakowie, s. Hieronima i Bronisławy z d. Birbaum. W 1906 ukończył

Gimn. im. św. Anny w Krakowie i podjął studia na Wydziale Filozoficznym UJ. W 1912 doktoryzował się, a następnie był nauczycielem gimnazjalnym. W l. 1919 - 21 był urzędnikiem Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, a od 1931 kuratorem okręgów szkolnych w Krakowie i na Pomorzu. Na wojnę 1939 nie był zmobilizowany. Od 1940 mieszkał w Warszawie, gdzie działał w Radzie Głównej Opiekuńczej. Od 1941 czł. org. „Ojczyzna”. 1 II 1942 objął stanowisko kierownika Biura Oświatowo-Skolnego Ziem Zachodnich. W lutym 1942 powołał Kuratorium Wojenne Wielkopolski z siedzibą w Kaliszu. W l. 1945 - 47 zatrudniony w Ministerstwie Oświaty jako dyrektor Biura Ziem Odzyskanych. Od 1947 wicedyrektor IZ w Poznaniu. Inicjator „Polish Western Affairs”. Zmarł w Poznaniu 6 V 1968. Pochowany w Krakowie na cmentarzu Rakowickim.

Żona Maria z d. Czech. Dzieci: Bronisława, Marzena.

Zbiory własne autora w Warszawie.

Marian Walczak

„Polonia Poznańska” [Poznań]

Gazetka była organem prasowym org. Wojsko Ochotnicze i ukazywała się w Poznaniu. Inicjatorem i głównym redaktorem był Ignacy Marcinkowski („Brodacz”), były redaktor „Gazety Czarnkowskiej”. Ponadto w skład redakcji wchodził: Stanisław Węćlaś („Major”, „Warszawski”), Leon Pawłowski, Rajmund Majewski. Maszynę do pisania zorganizował S. Węćlaś, który na początku do powielania gazetki udostępnił swoje mieszkanie przy ul. Rybaki 16. Następnymi miejscami powielania były: mieszkanie L. Pawłowskiego przy ul. Rybaki 12, a od stycznia 1940 mieszkanie R. Majewskiego także przy ul. Rybaki 16, potem dom Bronisława Kapeli przy ul. Solackiej 28 oraz altana ogrodowa Antoniego Kubickiego na Winiarach. L. Pawłowski i R. Majewski współpracowali ściśle z I. Marcinkowskim przy redagowaniu i wydawaniu gazetki. Materiały z nadsłuchu radiowego dostarczał Józef Czajka.

A. Kubicki podaje w publikowanych wspomnieniach, że informacje radiowe pozyskiwano także od Jadwigi Herman, sekretarki w redakcji „Ostdeutscher Beobachter”, która nie знаła celu ich wykorzystania. Pisemko, prawdopodobnie do końca 1939, było przepisywane na maszynie do pisania, następnie powielane, od stycznia 1940 drukowane ze składu linotypowego przygotowywanego przez A. Kubickiego oraz innych pracowników drukarni „Ostdeutscher Beobachter”: Bronisława Koszuta, Józefa Dybizbańskiego, Tadeusza Żyndę i Bronisława Brzozowskiego. Gazetka była kolportowana głównie wśród członków org. WO, którzy byli jej dalszymi kolporterami. Otrzymywali ją: Stanisław Wencel („Tajniak”) – rozprowadzał ok. 20 sztuk, Bronisław Janowski, Szymon Kialka. Ponadto gazetkę rozrzucono po sieniach i klatkach schodowych kamienic.

Ukazywała się od końca listopada 1939 do kwietnia 1940 w cyklu tygodniowym. W tym okresie wyszło 15 numerów, każdy w nakładzie ok. 300 egz. Na łamach gazetki zamieszczano artykuły o charakterze propagandowym, służące pokrzepieniu serc Polaków. Niektóre z nich informowały m.in., iż Polsce podąża z pomocą ogromna armia pod dowództwem Weyganda lub że Rosja przystąpiła do obozu aliantów. Ponadto każdy numer zawierał serwis informacyjny uzyskany z nasłuchu radiowego, głównie radia Tuluza.

L. Dobroszycki: *Zaginiona prasa konspiracyjna z lat 1939 - 1945*. W: *Najnowsze dzieje Polski. Materiały i studia z okresu II wojny światowej* 1963 t. 7 poz. 130; A. Kubicki: *Drukowałem „Polonię Poznańską”*. W: *W konspiracji wielkopolskiej 1939 - 1945*. Wybór wspomnień pod red. Z. Szymankiewicza. Poznań 1993 s. 167 - 172; R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939 - 1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1996 mps.

Roman Macyra

„Polska” [Poznań]

Gazetka była organem prasowym org. „Ojczyzna”. Ukazywała się na przełomie 1939/40 w kilku nieregularnie wydanych numerach. Wychodziła w technice powielaczowej

w w Poznaniu. Zespół redakcyjny tworzyli: Czesław Kielczewski, Czesław Piskorski, Edward Piszcz, Witold Pomykaj, Stanisław Smoczkiwicz i Kirył Sosnowski. Stroną techniczną druku zajmowali się: Marian Marcinkowski, Czesław Parysek, Bogdan Remlein i Jerzy Schmidt. Nakład gazetki dochodził do 1000 egz. Zawierała ona na swoich łamach serwis informacyjny o wydarzeniach na frontach, ich ocenę oraz materiał propagandowy. Gazetka rozprowadzana była także w terenie, m.in. w Ostrowie Wlkp. kolportował ją Edward Serwański.

L. Dobroszycki: *Zaginiona prasa konspiracyjna z lat 1939 - 1945*. W: *Najnowsze dzieje Polski. Materiały i studia z okresu II wojny światowej* 1963 t. 7 poz. 131; R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939 - 1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1996 mps. J. J. Nikisch: *Organizacja „Ojczyzna” w latach 1939 - 1945*. „Więź” 1985 nr 10 - 12 s. 184 - 207.

Roman Macyra

„Polska Narodowa” [Poznań, leśniczówka Drapałka I]

Gazetka była głównym organem prasowym NOB, a od 28 IV 1942 w wyniku przeprowadzonej akcji scaleniowej – także AK. Tytuł wydawany był w dwóch niezależnych od siebie ośrodkach. Od 18 XI 1939 do 4 XII 1940, a następnie od stycznia do lipca 1941 ukazywał się w Poznaniu, od stycznia do lipca 1941 także w Drapałce, a od lipca 1941 do września 1942 tylko w leśniczówce Drapałka I, położonej niedaleko Kórnika.

W tzw. poznańskim okresie wydawania gazetki wyróżnić można kilka etapów. Okres początkowy, według akt niemieckich, trwał do lutego 1940. W tym czasie „ulotka” – jak określało ją Gestapo – pojawiała się nieregularnie i pisano ją na maszynie do pisania. Głównym organizatorem wydawania był Zenon Ciemniejewski. W grudniu 1939 kierownictwo powstającego wydziału propagandy NOB przejął Marian Frankowski, który dla poszczególnych numerów gazetki opracowywał artykuły wstępne i serwis wiadomości

radiowych. W lutym 1940 ukształtował się ostatecznie wydział propagandowy, który przejął jej wydawanie. Odtąd wychodziła na powielaczach woskowych w odstępach 7 - 10 dni. M. Frankowski zorganizował sprawny system nasłuchu radiowego, opracowania redakcyjnego poszczególnych numerów gazetki oraz druku. Nasłuch odbywał się u ks. Bolesława Wośko, proboszcza kościoła Zmartwychwstania Pańskiego. Woskówki do powielania przygotowywała Teresa Ratajczak, zamieszkała przy ul. Kantaka 34. Druk gazetki pozostawał pod opieką Czesława Tomczaka, który powielal je w następujących punktach: u Józefa Warczaka – ul. Dąbrowskiego 69, Teofili Boguckiej, właścicielki sklepu kolonialnego przy ulicy Dolna Wilda 28, księgarza Alfreda Wojciechowskiego – ul. Dolina 2, cieśli Stefana Krelewskiego – ul. Knapowskiego 16, robotnika Józefa Staszewskiego – ul. Dąbrowskiego 115, robotnika Chwaliszewskiego – ul. Górki 16 i u robotnika Franciszka Filipiaka – ul. Rawicka 16. W tych punktach gazetka ukazywała się do grudnia 1940, tj. do chwili pierwszego rozbicia NOB przez Gestapo. Nakład dochodził w tym okresie do 3500 egz. i realizowano go w 10 powielarniach. W styczniu 1941 ukazały się 2 numery gazetki, co świadczyłoby, że akcja Gestapo z grudnia 1940 nie objęła całej redakcji. Brak jednak bliższych danych, kto wydał te numery, tj. 49 z 12 stycznia i 50 z 25 stycznia. Nagłówek zawierał tylko tytuł gazetki, numer, datę i miejsce wydania. Być może numery te wyszły z nie zdekonspirowanego punktu poligraficznego przy ul. Rawickiej 16. W styczniu 1941 pismo było wydawane pod kierunkiem Albina Smolanowicza („Mewa”) i Franciszka Firlika („Orliński”). 12 III 1941 redakcja i powielarnia zostały ponownie rozbite przez Gestapo. Ostatni numer z tego okresu ukazał się z datą 15 III 1941. Drukarnia znajdowała się w mieszkaniu F. Filipiaka przy ul. Rawickiej 16. Wiadomości z nasłuchu radiowego dostarczał przypuszczalnie Marian Osuch, który posiadał krótkofalówkę i uniknął poprzednich aresztowań.

Po raz ostatni wznowiono wydawanie gazetki w Poznaniu z początkiem lipca 1941. Ukazujące się numery nawiązywały do stylis-

tyki wcześniejszych wydań. Nagłówek stanowił wizerunek orła z mieczem i napisem „Polska Narodowa”. Część numerów posiadała tylko napis i datę z numerem wydania. Opracowanie redakcyjne powierzono Edmundowi Wasikowskiemu, studentowi prawa zamieszkałemu przy ul. Piaskowej 8/32. Punkt powielaczowy znajdował się w mieszkaniu ślusarza Władysława Wrzesińskiego, mieszkającego w Poznaniu przy ul. Żmigrodzkiej 20. Powielacz przechowywano w skrytce pod klatkami dla królików. W tym ostatnim okresie gazetka ukazywała się dwa razy w tygodniu, we wtorek i sobotę, w nakładzie od 100 do 120 egz. Wiadomości do gazetki dostarczał także Zygmunt Jaworowski, który był gońcem w redakcji „Ostdeutscher Beobachter”. Gazetka była kolportowana w Poznaniu i okolicach, w Inowrocławiu oraz w Wielkopolsce południowej. Na jej wydawanie zbierano dobrowolne datki. Liczyła przeciętnie 4 strony.

Od lipca 1941 „Polska Narodowa” wydawana w leśniczówce Drapalka I miała nakład 100 - 200 egz. Redaktorem odpowiedzialnym był Władysław Małecki. Pomagali mu Sabina Malińska i Władysław Krajewski z Robakowa. Powielanie odbywało się w mieszkaniu Józefa i Czesławy Świgniów bądź w lesie. Papier pozyskiwano różnymi sposobami: kupowano w mniejszych ilościach przez osoby posługujące się językiem niemieckim, wykradano Niemcom z biur. Powielone gazetki odbierał i przekazywał do rozprawienia m.in. Edward Klemens i Jan Krystkowiak. W każdą niedzielę z umówionego miejsca w lesie odbierali ją od E. Klemensa: Władysław Krajewski, Bolesław Drożak, Ignacy Niemier z Dachowej i czasami Władysław Weychan. Gazetka zawierała wiadomości radiowe pochodzące z nasłuchu radia Londyn i Tuluza. Ponadto zamieszczano odezwy do narodu polskiego i opisy kolejnych poczynań władz okupacyjnych. Pisemko przestało się ukazywać 24 IX 1942, gdy aresztowano W. Małeckiego i jego współpracowników.

FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego;
L. Dobroszycki: *Centralny katalog polskiej prasy konspiracyjnej 1939-1945.*

Warszawa 1962 poz. 636; R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939-1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1996 mps; G. Mazur: *Biuro Informacji i Propagandy SZP-ZWZ-AK 1939-1945*. Warszawa 1987 s. 267.

Roman Macyra
Marian Woźniak

Polska Niepodległa (PN) Okręg nr VIII

Człon ogólnopolskiej organizacji wojskowo-niepodległościowej (od 1942 autonomicznej organizacji AK), utworzonej w Warszawie w końcu października 1939 przez ppor. c.w. inż. Józefa Sulińskiego („Harpun”, „Zawisza”) i związanych z nim 13 osób reprezentujących środowiska Związku Peowiaków i żołnierzy Robotniczych Batalionów Obrony Warszawy. Formalne powołanie org. jest datowane na 1 XI 1939. Do czasu scalenia z AK z inicjatywy kierownictwa PN (rozmowy prowadzone od 31 X 1941) utworzono w kraju 20 II 1942 siedem okręgów PN, jednak bez Poznania. Nie wchodziły w grę przeszkody organizacyjne lub komunikacyjne, gdyż kierownictwo PN miało już w 1940 liczne kontakty w Poznaniu przez ppor. Andrzeja Kozłowskiego („Opolski”) aresztowanego 8 I 1940. W jego mieszkaniu w Warszawie przy ul. Wspólnej 56 mieścił się główny lokal łączności z Poznaniem. Z jego inicjatywy sprawami poznańskimi zajmował się ppor. rez. Kazimierz Cezary Pigulowski („Cezary”), aresztowany 5 VI 1942. W specyficznym traktowaniu Wielkopolski przez kierownictwo PN z powodów politycznych odegrał rolę por. rez. Antoni Soldenhoff („Kozłowski”). Już wiosną 1940 utworzono w Poznaniu dwie siatki wywiadowcze, które choć powołane przez A. Soldenhoffa nie używały nazwy PN. Przedmiotem ich zainteresowania były zakłady DWM (HCP). Siatkami kierował ppor. c.w. Ignacy Gruchot („Grzmot”, „Granit”), który współpracował przejściowo z kierownictwem POZ i ZWZ-AK w Poznaniu, a następnie – z inicjatywy A. Soldenhoffa – zaczął przekazywać raporty wywiadowcze także dla PN. Latem 1942 I. Gruchot włączył do PN grupę Stanisława

Wenca, wywodzącą się z konspiracji harcerskiej i org. „Ojczyzna”. Latem 1943 z inspiracji A. Soldenhoffa struktury PN-AK działające w DWM ukształtowały się w wywiadowczo-dywersyjną komórkę szyfowaną nazwą „Ambulans”. Pod względem wywiadowczym komórka podlegała wprost Oddziałowi II KG AK, natomiast działalność sabotażowo-dywersyjną koordynowało kierownictwo PN w Warszawie.

W I. 1940-43 PN nie podejmowała żadnych prób utworzenia w Poznaniu siatki terytorialnej o charakterze okręgu (dowództwa terytorialnego). Tym samym komórki PN w Poznaniu były od początku działania nieformalnie autonomiczną siatką KG ZWZ-AK. Podobnie układały się stosunki całego kierownictwa PN, które w odróżnieniu od większości organizacji podziemnych samo dążyło do współdziałania z ZWZ-AK. Formalny status autonomicznej organizacji AK uzyskała PN rozkazem KG ZWZ nr 155 z 31 X 1941. Warunki autonomii ustaliła AK 12 VI 1942 bez sprzeciwu PN. Od wiosny 1942 grupa związana z K. Pigulowskim współpracowała ściśle z pplkiem Stanisławem Grodzkim („Edward”), inspektorem KG AK, późniejszym komendantem Obszaru Zachodniego AK. Podstawę prawną scalenia PN z AK stanowił „Rozkaz w sprawie podporządkowania organizacji wojskowych w Kraju Dowódcy Armii Krajowej”, wydany przez NW 18 VIII 1942. Ponieważ fakt ten bywa utożsamiany z początkową fazą kontaktów scaleniowych, należy wyjaśnić, że powołanie 1 IV 1943 Okręgu nr VIII PN w Poznaniu było próbą stworzenia organizacyjnej siatki alternatywnej dla utrzymania ogniw terytorialnych Okręgu Poznańskiego AK. Nie naruszało to w niczym istoty działania PN w ramach ZWZ-AK, zgodnego z instrukcjami i rozkazami J. Sulińskiego. Decyzję powołania Okręgu nr VIII PN podjął w imieniu komendanta głównego PN Tadeusz Chojecki („Baryka”). Nie był to akt nielojalności w stosunku do AK, gdyż prócz uzgodnień z pplkiem S. Grodzkim o fakcie powołania Okręgu powiadomiono szefa Wydziału Organizacyjnego Okręgu Poznańskiego AK kpt. Jana Kamińskiego („Rokita”). Jego kontakty z kierownictwem

Okręgu nr VIII PN były na tyle aktywne, że w wielu źródłach jest wymieniany jako członek władz Okręgu nr VIII PN. Skutkiem tych kontaktów było ukierunkowanie przez AK działań organizatorskich PN na obszarach, gdzie Okręg Poznański AK miał w 1943 poważne trudności kadrowe (Poznań, Oborniki, Wągrowiec). Natomiast samowolnym działaniem Okręgu nr VIII PN była infiltracja obszaru Okręgu Pomorskiego AK (Szubin, Chojnice) z Wągrowca, w którym 32-osobową grupą PN dowodził oddelegowany z AK ppor. c.w. Franciszek Guzek („Orlik”, „Wujek”).

Sztab Okręgu nr VIII PN stanowili: plut. rez. Antoni Wiktor Halfar („Bohun”), kpr. rez. Edmund Madajewski („Korybut”), kpr. rez. Anatol Runowski, kpr. rez. Albin Pawlaczyk („Felicja”), Marian Madajewski („Janusz”), ppor. c.w. Leon Holasz („Tomasz”), ppor. c.w. Kazimierz Taczanowski („Hrabia”). Komendantem Miasta Poznania został, oddelegowany z AK, ppor. c.w. Bolesław Zieliński („Iwar”). Miasto podzielono na 5-7 komend rejonowych, które szyfrowano nazwami miast hiszpańskich. Na początku lata 1943 zorganizowano wojskowe kursy młodszych dowódców, obejmujące młodzież PN w wieku poborowym. Łączność Okręgu nr VIII PN z kierownictwem PN koordynował sierż. rez. Stanisław Napierała („Ryś”), będący jednocześnie kurierem Obszaru Zachodniego AK. Najliczniejsze ogniwa PN spośród 250-osobowej komendy poznańskiej istniały na Wildzie. Działali tam m.in.: Jan Ossowski („Jacek”), Edmund Grzywnowicz („Komandor”), Miłosław Nawrocki („Witur”) i Marian Siczynski. W 1943, prawdopodobnie z inspiracji Oddziału II KG AK, znacznie rozbudowano sieć „Ambulansu” w DWM. Kierownikami jego ogniów byli m.in.: Adam Tynecki („Regon”), Stanisław Wenc („Stach”), Kazimierz Cofta („Szakal”, „Kajtek”), Zbigniew Frąckowiak („Dąb”), Czesław Tynecki („Grab”), Edmund Brzozowski („Edi”), Jerzy Józefowicz („Senator”). W Okręgu kolportowano pisma PN, m.in. „Jutro” i „Głos Wolny Wolność Ubezpieczający”.

Dekonspiracja Okręgu nr VIII PN nastąpiła w Warszawie wiosną 1944, prawdo-

podobnie w grupie kurierów. 24 III 1944 na dworcu w Poznaniu doszło do potyczki ogniowej w trakcie próby aresztowania S. Napierały. 14 V 1944 rozpoczęły się aresztowania w szeregach „Ambulansu”, wkrótce objęły też komendę Poznania. 7 VI 1944 aresztowano S. Napierałę. Latem 1944 zostały rozbite ogniwa organizacyjne w pow. wągrowieckim. Organizacja nie zdołała się odbudować do końca okupacji. Brak jest śladów, by w Poznaniu, podobnie jak w innych strukturach okręgowych PN, doszło do powołania ogniów Zjednoczenia Demokratycznego, w którym znalazło się PN w 1944, lub by ocalałe z okresu wojny ogniwa ujawniały się przed UB jako PN.

FAK-1/4, Wywiad Okręgu Poznańskiego i KG AK; FAK-1/9, Polska Niepodległa; K. Zatopiański: *Konspiracyjna organizacja wojskowa „Polska Niepodległa” w walce z okupantem hitlerowskim w Polsce w latach 1939-1945*. Warszawa 1975 mps; Zbiory prywatne Antoniego Sanojcy w Warszawie.

Marian Woźniak

Polska Partia Robotnicza (PPR)

Po powstaniu PPR doszło we wrześniu 1942 do nawiązania kontaktów poznańskich komunistów – Jana Brygiera, Jakuba Jakubowskiego, Zygmunta Piękniewskiego i Jakuba Przybylskiego – z Komitetem Obwodowym PPR w Łodzi. Funkcję łączników pełnili Marcin Bakoś i Roman Pasikowski. Do Poznania dotarły materiały propagandowe i program PPR. W efekcie jesienią 1942 powołano tu Komitet Miejski PPR (sekretarz Jakub Przybylski) oraz w Luboniu Komitet Powiatowy dla pow. poznańskiego, którym kierował Jan Mazurek. Z ramienia łódzkiego Komitetu Obwodowego PPR działalność partii na terenie poznańskiego okręgu PPR do maja 1943 koordynował i inspirował Leon Koczaski.

Wśród czł. PPR w Poznaniu kolportowano łódzkie pismo konspiracyjne „Głos Łódzki” i „Trybunę Ludu”. Niezależnie od tego wydawano własną gazetkę „Głos Poznania”, powielaną lub przepisywaną ręcznie

w kilkunastu egzemplarzach. Redagowali ją Wanda Piwowarczyk i Roman Pasikowski. Czł. PPR zaczęli podejmować akcje sabotażowe w DWM (HCP), Warsztatach Kolejowych i przy przebudowie Zamku. W DWM utworzyli Koło Młodzieżowe PPR. Komórki PPR na terenie pow. poznańskiego organizowały pomoc społeczną. Udzielono także pomocy radzieckim jeńcom wojennym oraz więźniom. Wielka fala aresztowań w 1943/44 w ośrodku łódzkim pociągnęła za sobą uwięzienie od marca do czerwca 1944 kilkudziesięciu czł. PPR w Poznaniu. Ogółem zatrzymano 133 osoby, wśród których znaleźli się także członkowie rodzin aresztowanych i sympatycy partii. Z najaktywniejszych czł. PPR zdolali się uchronić przed aresztowaniami tylko nieliczni. W śledztwie zginęli Wawrzyn Dizman i Antoni Ratajczak. 13 VIII 1944 zostali rozstrzelani w Żabikowie czołowi działacze organizacji. Na pobyt w obozach koncentracyjnych skazano 74 osoby, spośród których tylko 18 przeżyło obozową gehennę.

A. Choniawko: *Stosunki polityczne w Wielkopolsce 1945-1950*. Poznań 1980.

Andrzej Choniawko

Polska Partia Socjalistyczna (PPS-WRN)

Na początku okupacji Gestapo objęło przesłuchaniami mieszkających w Poznaniu byłych działaczy PPS, w tym m.in. Franciszka Kowalewskiego i Franciszka Rybczyńskiego. Posiadane przez niemieckie władze okupacyjne informacje na temat osób działających w PPS w okresie międzywojennym mogły ułatwić szybkie rozbicie jakichkolwiek struktur konspiracyjnych.

Najliczniejsza grupa byłych działaczy PPS pracowała w Warsztatach Kolejowych w Poznaniu. Obawy przed prowokacją przekreślały możliwości zorganizowania komórki PPS w tych zakładach. Mimo inicjatyw wysuwanych w 1940 przez przedstawicieli SL nie udało się pozyskać PPS do prac w PSP. Rozmowę w tej sprawie przeprowadzono z Franciszkiem Kowalewskim.

Zorganizowany charakter miała działalność byłych czł. PPS w Ostrowie Wlkp., Kaliszu i Obornikach. W I. 1940-41 działały w Kaliszu związane z Łodzią pięciosobowe komórki PPS-WRN, które zostały rozbite aresztowaniami po dekonspiracji organizacji łódzkiej. Grupa działaczy PPS w Ostrowie wydała w formie biuletynu wiadomości pochodzące z nasłuchu radiowego. Organizowano również zbiórki pieniężne dla rodzin zamordowanych lub więzionych czł. PPS. W Obornikach kilkusobową organizację, której celem było słuchanie i propagowanie wiadomości radiowych, utworzył Franciszek Sayna.

K. Robakowski: *Działalność organizacyjna PPS w województwie poznańskim w latach 1945-1946*. „*Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza*” 1971 t. 10 z. 2 s. 129-160.

Andrzej Choniawko

„Polska walczy” [Rawicz]

Gazetka ta pojawiła się z inicjatywą i w redakcji Romana Richtera, właściciela zakładu fotograficznego w Rawiczu. Ukazywała się prawdopodobnie w 1940 w Rawiczu. Pisemko było jednostronnie odbijane na powielaczu. Kolportowano i rozrzucano je na terenie Rawicza. Pomagał w tym Czesław Kędziora, praktykant w zakładzie R. Richtera.

APP, Strafanstalt Rawitsch t. 856; K. Kaczmarek: *W ukryciu. W: Z lat okupacji. Wspomnienia Wielkopolan o życiu codziennym 1939-1945*. Wybór i oprac. W. Jamroziak i K. Młynarz. Poznań 1983 s. 214-215.

Roman Macyra

Pomorski Jan

(1922-1942) ps. „Pomorzak”, czł. WOW i WOZZ, harcerz, uczeń gimn.

Ur. 9 II w Poznaniu. W listopadzie 1939 wstąpił do WOW po zaprzysiężeniu przez Kazimierza Staśkiewicza. Aresztowany 21 VI 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa prze-

bywał w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 26 VIII 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony 26 IX 1942 w więzieniu Berlin-Plötzensee.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 298; APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Pomykaj Witold

(1919 -) ps. „Heer”, „Leszek”, „Lech”, czł. org. „Ojczyzna”.

Ur. 11 I w Środzie Wlkp., s. Stanisława i Marii. Po zdaniu matury w Gimn. im. św. Jana Kantego w Poznaniu ukończył Dyw. Kurs Pchor. 17 DP. W 1938 rozpoczął studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP. Był też redaktorem pisma dla młodzieży „Orlęta”. W kampanii wrześniowej 1939 uciekł z niewoli do Poznania, gdzie przyjęty przez Kiryła Sosnowskiego został czł. org. „Ojczyzna”. W czerwcu 1940 wszedł w skład sztabu Komendy ZWZ w Poznaniu. Jeździł jako jej łącznik do Komendy Głównej ZWZ w Warszawie. W lipcu 1941 przeniósł się do Warszawy, gdzie pracował w strukturach org. „Ojczyzna”, pełniąc funkcję sekretarza Studium Zachodniego i redaktora serii „Ziemie Powracające”. Jako czł. Wydziału Ideowo-Politycznego brał udział wraz z Janem Jackiem Nikischem, Kirylem Sosnowskim, Zdzisławem Jaroszewskim i ks. Karolem Milikiem w opracowaniu wskazań ideowych organizacji. Współpracował z Biurem Zachodnim i z ramienia „Ojczyzny” wchodził w skład Rady Obywatelskiej Ziem Zachodnich przy Biurze Ziem Zachodnich. Skierowany wraz z zespołem członków „Ojczyzny” do Departamentu Informacji Delegatury Rządu w Warszawie prowadził w redakcji „Rzeczypospolitej Polskiej” dział informacji o Ziemach Zachodnich i sytuacji na tym obszarze oraz sporządzał raporty dla Rządu. Równocześnie pracował z K. Sosnowskim w Agencji „Kraj”,

a po jego aresztowaniu 6 IV 1944 kierował tą Agencją.

Niezależnie od pracy w „Ojczyźnie” pozostawał w dyspozycji KG AK. W grudniu 1941 otrzymał rozkaz przeprowadzenia przez granicę GG i Kraju Warty do Ostrowa Wlkp. Komendanta Obszaru Zachodniego ZWZ gen. Tadeusza Bora-Komorowskiego. W wigilię 1941 ze stacji Głowno (GG) przeszli przez pola w silnym mrozie 30 km w ciągu dwóch nocy, docierając do Zgierz. Ze Zgierza tramwajem dostali się do Łodzi, skąd pociągiem udali się do Ostrowa Wlkp. Po odprawie, w której brali udział p.o. komendanta Okręgu kpt. Waław Kotecki („Wawrzyn”) i por. Jerzy Kamiński („Ścibor”), gen. T. Bór-Komorowski – pilotowany przez P. – powrócił tą samą drogą do Warszawy. Za wykonanie tego zadania P. otrzymał 3 V 1942 nominację na ppor. i Krzyż Zasługi z Mieczami. W Powstaniu Warszawskim brał udział w Batalionie „Miłosz” Warszawa-Śródmieście. Po kapitulacji Powstania przebywał w obozach jenieckich, m.in. w Lüneburgheide. Podczas ewakuacji obozu, po 3-tygodniowym marszu uwolniony 3 V 1945 pod Lubeką.

Po wojnie kontynuował studia w Belgii i Anglii. Przez 19 lat pracował jako doradca Ministerstwa Finansów Etiopii z ramienia Programu Rozwojowego przy ONZ. Od 1985 na emeryturze. Mieszka w Londynie wraz z żoną Teresą z d. Dobicka.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Jan Jacek Nikisch

Popiela Antoni Józef

(1899 - 1942) ps. „Machoń”, lotnik, kpt. WP, czł. NOB.

Ur. 1 I w Wielkim pow. wrzesiński, s. Antoniego i Klementyny z d. Hertmanowska. Po ukończeniu szkoły ludowej uczęszczał do gimn. we Wrześni, a następnie do Seminarium Nauczycielskiego we Wschowie. 3 III 1917 powołany został do armii niemieckiej. Początkowo służbę odbywał w zapasowym 6 pp w Głogowie. Podczas

I wojny światowej walczył na terenie Francji i Belgii w 91 pp oldenburgskiej. W 1918 uległ zatruciu gazem i dalszą służbę odbywał w Hanowerze, uczestnicząc w kursie dla oficerów rezerwy. Po zdezerterowaniu z armii niemieckiej 13 XI 1918 brał udział od 15 XII 1918 w przygotowaniach do Powstania Wielkopolskiego. Walczył w bitwach pod Zdziechową i Inowrocławiem. W wojnie polsko-bolszewickiej został ranny. Uczestniczył w powstaniach śląskich. W 1927 skierowany został do szkoły lotniczej w Dęblinie.

16 XI 1939 wziął udział w zebraniu organizacyjnym NOB w piwiarni Stefana Białego w Poznaniu. Do maja 1940 organizował struktury wojskowe organizacji w dzielnicy Śródka w Poznaniu, a następnie objął funkcję komendanta NOB w Poznaniu. Aresztowany przez Gestapo 29 IV 1941. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Oleśnicy 9 VI 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 14 VII 1942.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 40/42; USC Wrocław, Akt zgonu nr 1283/1942.

Zygmunt Kaczmarek

Poprawa Marcin

(1888 - 1953), n.o. Maciej Konarski, czł. PSL „Piast”, SL, BCh, ZSL, rolnik.

Ur. 11 XI w Dłoni pow. rawicki w rodzinie chłopskiej. Po ukończeniu 4-oddziałowej szkoły powszechnej wyjechał na emigrację zarobkową do Westfalii, gdzie pracował w kopalni węgla. Uczestniczył w życiu społeczno-politycznym Polonii. W 1912 wrócił do Wielkopolski, gdzie kupił w Kołaczkowicach (pow. rawicki) gospodarstwo rolne. W czasie Powstania Wielkopolskiego dowodził 7 kompanią rawicką. W Polsce niepodległej był początkowo prezesem Zjednoczenia Włościańskiego, a od 1926 przewodniczył Zarządowi Powiatowemu PSL „Piast” w Gostyniu. Był czł. Rady Naczelnej SL i posłem na sejm w l. 1930 - 35. Organizował związki spółdzielcze na terenie pow. rawickiego.

W kwietniu 1940 wziął udział w zebraniu we wsi Zwola (pow. śremski), na którym powołano Konspiracyjne Kierownictwo Ruchu Ludowego w Wielkopolsce. W 1942 został aresztowany przez Gestapo i osadzony w więzieniu w Rawiczu, po zwolnieniu wysiedlony z własnego gospodarstwa. Pracował jako robotnik rolny. Był komendantem BCh w pow. rawickim i wchodził w skład kierownictwa Podokręgu BCh Południe. Pełnił nieformalnie funkcję okręgowego delegata Rządu RP w Poznaniu.

W 1945 powrócił do pracy na roli w Golaszynie pow. rawicki. Podjął działalność polityczną i społeczną. Zasiadał we władzach gminnej, powiatowej i wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu. Członek Rady Naczelnej PSL (1946 - 47), prezes Zarządu Wojewódzkiego PSL w Poznaniu. Od 1949 działał w ZSL. Zmarł 20 VI 1953 w Kołaczkowicach.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Zygmunt Kaczmarek

Porozumienie Stronnictw Politycznych (PSP)

Kilkuosobowe gremium polityczne, odpowiedzialnego w Warszawie Politycznego Komitetu Porozumiewawczego. PSP utworzył w Poznaniu ks. infułat Józef Prądzyński jako reprezentację partii politycznych przy Głównym Delegacie Rządu RP na ziemiach polskie wcielone do Rzeszy. Stałym przewodniczącym PSP został Jan Wojkiewicz, wybrany na zebraniu założycielskim na Ostrowie Tumskim w połowie lipca 1940. Poszczególne stronnictwa reprezentowali: Stefan Piotrowski (SN), Jan Wojkiewicz (SL), Adam Poszwiński (SP), Edward Piszczyński („Ojczyzna”). Nie było przedstawiciela PPS z braku kandydatów.

Na pierwszym posiedzeniu, obok spraw organizacyjnych, zatwierdzono Adolfa Bnińskiego na urząd Głównego Delegata Rządu (w literaturze niesłusznie mówi się o wyborze). Członkowie PSP, z wyjątkiem J. Wojkiewicza, nie posiadali mandatu władz na-

czelnych swoich partii (stronnictw). PSP opiniowało m.in. strukturę Biura Głównej Delegatury Rządu RP w Poznaniu, stosunek środowiska poznańskiego do Rządu (poparto zawarcie traktatu Sikorski-Majski), stosunki pomiędzy władzami cywilnymi konspiracji a ZWZ oraz kandydatów na okręgowych delegatów Rządu w Łodzi, na Pomorzu, Śląsku i w Ciechanowie. Czynniono wysiłki, by pozyskać przedstawiciela PPS oraz kwestionowano reprezentację SP w Porozumieniu. Zebrania PSP odbywały się w odstępach miesięcznych, a ich organizatorem był kierownik Biura Głównej Delegatury w Poznaniu Edward Piszcz. Od listopada 1940 do PSP zamiast A. Pyszwińskiego wszedł z mandatu władz naczelnych SP Stefan Brzeziński. 3 V 1941 Gestapo aresztowało ks. J. Prądzyńskiego, 26 VI 1941 A. Bnińskiego, 9 IX 1941 E. Piszcz. Aresztowania te poprzedziło rozbiście SN przez Gestapo zimą 1940/41 (aresztowanie S. Piotrowskiego). 9 IX 1941 został też aresztowany przewodniczący PSP J. Wojkiewicz (zastąpił go Tadeusz Nowak).

Ostatnie zebranie PSP w reprezentatywnym składzie odbyło się 26 VIII 1941. Uznano wówczas Włodzimierza Krzyżankiewicza przedstawicielem SN oraz podjęto dwie uchwały: poparto układ Rządu RP z ZSRR oraz wezwano Mariana Seydę (sprzeciwiającego się temu układowi) do powrotu do Rządu. W listopadzie 1941 S. Brzeziński zbiegł do GG w obawie aresztowania. PSP w niepełnym składzie w grudniu 1941 zaopiniowało kandydatów na delegata okręgowego w Poznaniu. Dalsze prace przerwały liczne aresztowania wśród pracowników Biura Głównej Delegatury Rządu RP w Poznaniu. W tej sytuacji Główny Delegat Rządu RP na GG Cyryl Ratajski, za zgodą przedstawicieli SL i SP, zawiadomił Rząd RP o „objęciu władzy na ziemiach zachodnich” – PSP straciło sens istnienia. Nie zgadzało się z tym stanem SL, które po powrocie do Poznania T. Nowaka rozpoczęło nieformalnie odbudowę nie tylko PSP, ale także Biuro Okręgowej Delegatury Rządu RP, uznając za swojego delegata Marcina Poprawę. Te działania

SL nie uzyskały akceptacji Delegata Rządu RP na Kraj C. Ratajskiego, org. „Ojczyzna” oraz naczelnych władz SN w Warszawie.

FAK-I/A, Problematyka polityczna; IMPS, PRM t. 46 A.

Marian Woźniak

Porzucek Jan

(1922 - 1942), junak PW, czł. TPO CL, robotnik.

Ur. 10 II w Gostyniu. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Gostyniu uczęszczał do szkoły dokształcającej w l. 1935 - 37, a następnie podjął pracę w Hucie Szklą Gostyń-Piaski. W 1939 w Pozaszkolnym Hufcu PW. Zaprzysiężony do TPO CL przez Mariana Marciniaka wiosną 1940. Brał udział w gromadzeniu środków chemicznych do konspiracyjnej produkcji materiałów wybuchowych. Aresztowany w Gostyniu przez Gestapo z Leszna 12 IV 1941. Więziony w aresztach policyjnych w Gostyniu, Lesznie i w Rawiczu. Główne śledztwo prowadziło Gestapo z Leszna w więzieniu rawickim. Po jego zakończeniu w październiku 1941 został osadzony w więzieniu w Zwickau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Zwickau 13 V 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony 24 VI 1942 w więzieniu w Dreźnie.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 59/42; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Pospieszalski Karol Marian

(1909 -) ps. „Sędzia”, czł. org. „Ojczyzna”, prawnik.

Ur. 11 IX w Bremie (Niemcy), s. Marianna, architekta i Heleny z d. Meiners z Lingen (Ems). W 1916 rozpoczął naukę w progimnazjum w Berlinie. W 1919 przeniósł się do Poznania, gdzie ojciec należał do organizatorów Ministerstwa b. Dzielnicy Pruskiej. W 1927 ukończył oddział klasyczny Gimn.

im. Ignacego Paderewskiego w Poznaniu. W tymże roku rozpoczął studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP. W czasie studiów krótko praktykował w Konsulacie Generalnym RP w Berlinie. Po ukończeniu studiów w 1931 odbył aplikację sądową zakończoną egzaminem sędziowskim. W 1934 podjął pracę jako asesor sądowy w Sądzie Grodzkim w Grodzisku, a następnie jako sędzia w Sądzie Grodzkim, Okręgowym i Apelacyjnym w Poznaniu. W 1936 przerwał pracę w sądownictwie wskutek otrzymania stypendium rządu francuskiego, przyznanego przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Po powrocie do kraju 1936 został p.o. kierownikiem, a od 1937 sędzią Sądu Grodzkiego w Tczewie, pełniąc zarazem funkcję p.o. prezesa PZZ w tym mieście. W połowie października przeniósł się z Warszawy do Poznania.

9 XII 1939 wraz z rodzicami i rodzeństwem został wysiedlony do Częstochowy, gdzie pracował najpierw w Komitecie dla Wysiedlonych, a od lutego 1940 jako korespondent języka niemieckiego w Stowarzyszeniu Kupców Polskich, od 1943 jako korespondent w firmach polskich. Jeszcze w Poznaniu – w połowie listopada 1939 – wstąpił do org. „Ojczyzna”, opracowując na zlecenie Kiryła Sosnowskiego dane o Kraju Warty dla RP. Kontakt przerwany wysiedleniem został znów nawiązany w lutym 1941. Uczestniczył w zebraniu konstytuującym Studium Zachodnie. Odbyło się ono w Warszawie w mieszkaniu dr Marii Kielczewskiej 22 VI 1941. Otrzymał wtedy zadanie opracowania statusu prawnego ludności polskiej na ziemiach wcielonych do Rzeszy. Zebrany materiał, pochodzący także od innych osób, uporządkowany i zredagowany w kwietniu 1942 ukazał się w książce *Z pierwszej linii frontu*, Warszawa 1943. P. występował tam pod ps. „Sędzia”. Przygotowana w 1945 (wydana w 1946 przez IZ) praca pt. *Polska pod niemieckim prawem. Ziemie Zachodnie* służyła delegacji polskiej na procesie głównych zbrodniarzy hitlerowskich przed Międzynarodowym Trybunałem Wojskowym w Norimberdze.

Od 1945 związany był z IZ w Poznaniu i UP. Przez ponad 20 lat kierował w IZ Zakładem Badania Dziejów Okupacji Hitlerowskiej w Polsce. Był inicjatorem wydawnictw „*Documenta Occupationis Teutonicae*”, a także biegłym w procesach niemieckich zbrodniarzy wojennych. 31 VIII 1966 został zwolniony z pracy w IZ, w 1970 wybrany czł. honorowym IZ.

Od czerwca 1945 był st. asystentem w Katedrze Prawa Państwowego UP, od sierpnia 1947 do 1954 – adiunktem, od 1957 – profesorem nadzwyczajnym. W 1948 habilitował się, jednak wniosek o zatwierdzenie habilitacji nie został rozpatrzony. 1 VI 1954 został zastępcą profesora w Katedrze Prawa Państwowego UP. Od 1957 do 1974 był jej kierownikiem. W 1968 Minister Szkolnictwa Wyższego uznał wniosek Rady Wydziału Prawa i Administracji UAM o nadanie P. tytułu naukowego profesora zwyczajnego za nieaktualny. W 1979 P. przeszedł na emeryturę, kontynuując badania nad prawem konstytucyjnym i prawem hitlerowskim w okupowanej Polsce. Członek GKBZPNP IPN.

Odnaczone: Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Kawalerskim OOP, Krzyżem Oficerskim OOP.

Żona Maria z d. Grajkowska. Dzieci: Danuta, Marian, Anna.

UAM, Akta personalne.

Henryk Olszewski

Poszwiński Adam

(1881 - 1942), czł. PSP, kierownik Wydziału Gospodarki w Biurze Głównej Delegatury Rządu RP na ziemie polskie wcielone do Rzeszy, dziennikarz.

Ur. 7 XII w Warszawie, s. Stanisława i Anny z d. Andrzejewska. Po ukończeniu gimn. odbywał studia na uniwersytetach niemieckich (1903 - 07). Po ukończeniu studiów pracował w redakcjach „*Orędownika*”, „*Kuriera Poznańskiego*”, „*Pracy*” (red. naczelny) i „*Dziennika Kujawskiego*” (red. naczelny). W 1913 w Berlinie był prezesem Koła Redaktorów, które przekształciło się

w Syndykat Dziennikarzy. Stworzył Polskie Biuro Prasowe, które reprezentowało pisma wielkopolskie. Członek Rady Głównej Ligi Narodowej. W 1916 wszedł w skład Tajnego Międzypartyjnego Komitetu Obywatelskiego i jego Wydziału Wykonawczego, a w 1918 został sekretarzem Wydziału Wykonawczego Centralnego Komitetu Obywatelskiego. Współorganizował Sejm Dzielnicowy w Poznaniu, czł. Komisarjatu NRL (kierował Wydziałem Organizacji i Propagandy). Tworzył UP (wygłosił inauguracyjne przemówienie 7 V 1919 na otwarciu uniwersytetu), przeprowadził spolszczenie szkół, zorganizował sieć międzypowiatowych biur pośrednictwa pracy. W Ministerstwie b. Dzielnicy Pruskiej był podsekretarzem stanu. W 1920 powrócił do pracy w dziennikarstwie i działalności w Chrześcijańsko-Narodowym Stronnictwie Pracy (wiceprezes władz wojewódzkich i czł. Rady Naczelnej). W 1927 na stałe osiedlił się w Poznaniu, gdzie redagował „Świat Kupiecki”, był wicedyrektorem Związku Towarzystw Kupieckich i pracował w Wydziale Kultury i Sztuki Miasta Poznania.

We wrześniu 1939 został zatrzymany przez władze okupacyjne jako zakładnik. Należał do organizatorów PSP w Poznaniu. Był bliskim współpracownikiem ks. pralata Józefa Prądzyńskiego. Powiadomił Jana Wojkiewicza, by ten na polecenie Stanisława Mikołajczyka reprezentował SL w PSP. Na życzenie ks. J. Prądzyńskiego był tamże przedstawicielem Stronnictwa Pracy. W tej roli wziął udział w lipcu 1940 w pierwszym zebraniu PSP w mieszkaniu ks. J. Prądzyńskiego na Ostrowie Tumskim. W listopadzie 1940 objął w Biurze Głównej Delegatury Rządu RP w Poznaniu Wydział Gospodarki (zastępował go Juliusz Koliński). Aresztowany 9 IX 1941 i osadzony w Forcie VII. Torturowany i pobity przebywał w szpitalu, skąd przekazał informację o dekonspiracji struktur podziemnych. Gestapo żądało od niego ujawnienia nazwiska swego zastępcy w Wydziale Gospodarki. Do 7 VII 1942 przebywał w Forcie VII. Stracony tego dnia w podpoznańskich lasach na podstawie wyroku Policijnego Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*).

Żona Zofia z d. Obrębowicz. Dzieci: Przeclaw, Monika i Bogna.

FAK-Va/10, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Powstańcze lazarety frontowe

Koncepcja zorganizowania na obszarze Wielkopolski południowej zespołów sanitarno-medycznych, zdolnych do zorganizowania polskich lazaretów na wypadek zbrojnego powstania lub walk frontowych datuje się na wiosnę 1944. Inicjatorem akcji, bez porozumienia z władzami AK, był dr Gerwazy Świderski. 15 III 1944 w Krotoszynie powołano 8-osobowy zespół, w skład którego weszli obok pomysłodawcy: Urszula Tomaszewska, Mieczysław Miedziński, Antoni Gogolewski, siostra Aniceta Lisiecka, Stanisław Brodala, Aleksander Mądrostkiewicz i Kazimierz Janowski. Wywodzili się oni z konspiracji harcerskiej i młodzieżowej („Odrodzenie”). Początkowo planowano zorganizowanie lazaretu w Krotoszynie, następnie rozszerzono projekt na oddziały w Pleszewie i Marysinie. W ramach przygotowań zewidencjonowano lekarzy i personel medyczny, zabezpieczono też podstawowy sprzęt medyczny i sanitarny w momencie ewakuacji Niemców w styczniu 1945. Lazaretom podlegały punkty sanitarne i ambulatoria.

Lazaret w Krotoszynie rozpoczął działalność 19 I 1945. W kilka dni później uruchomiono podobne placówki w Pleszewie i Marysinie. Szczególna aktywność lazaretu w Krotoszynie nastąpiła po rosyjsko-niemieckiej potyczce pancерnej pod Benicami 24 I 1945. Lazaret uruchomiono w Szpitalu Miejskim w Krotoszynie, zaopatrując w okresie walk 294 żołnierzy (192 Rosjan, 78 Niemców, 24 żołnierzy AK). W tym czasie komendantem lazaretu był Gerwazy Świderski, a personel powiększył się stopniowo o następujących lekarzy: Rudolfa Blecherta, Eugeniusza Wilczkowskiego, Stanisława Stryjakowskiego, Jana W. Bolewskiego i Juliana Lorkiewicza. Do 29 I 1945 udzielono

pomocy lekarskiej 511 chorym i rannym. W tym czasie oddział lazaretu w Pleszewie udzielił pomocy 166 rannym, a oddział w Marysinie zaopatrzył 116 rannych. Po zajęciu Krotoszyna przez Rosjan dyrektorem szpitala został dr Henryk Staeger. Funkcję komendanta pełnił nadal dr Gerwazy Świdwierski. Do czasu przejścia przez cywilne władze medyczne prac prowadzonych przez powstańcze lazarety frontowe udzielono łącznie pomocy medycznej 3983 rannym i chorym. Lazarety działały bez kontaktów z dowództwem AK.

Zbiory prywatne Gerwazego Świdwierskiego we Wrocławiu.

Marian Woźniak

Poznańska Organizacja Zbrojna (POZ)

Organizacja o charakterze wojskowo-politycznym powołana w Poznaniu na przełomie października/listopada 1939. Założycielami byli: por. Edmund Horowski, ppor. Lech Nowacki, ppor. Leon Prus, por. rez. Edmund Wawer, chor. Stefan Kopecki i Karol Ostrowski. POZ rozbudowywano wśród byłych wojskowych oraz wśród młodzieży zrzeszonej w harcerstwie i KSMM. Pierwsze zebrania odbywały się w mieszkaniu Józefa i Marii Horowskich przy Wienerstrasse 4 (ul. Szymańskiego). Formalnie POZ kierował E. Horowski, człowiek o rozległych znajomościach. W rzeczywistości kierownictwo organizacyjno-wojskowe spoczywało w rękach por. L. Nowackiego. W organizacji obowiązywała zasada składania przysięgi i przyjmowania pseudonimu. Od początku działalności POZ wydawała czasopismo „Pobudka”, którego głównym redaktorem był Roman Kwiatkowski. Struktura organizacyjna oparta była na systemie piątkowym, dwie piątki tworzyły dziesiątkę. Celem POZ było przygotowanie określonych warunków do rozpoczęcia powszechnego powstania w momencie najdogodniejszym do osiągnięcia zwycięstwa i utworzenia samodzielnego państwa polskiego w granicach rozszerzonych w porównaniu z przedwojennymi. Dla usprawnienia

działalności Poznań podzielono na rejony pokrywające się z dzielnicami. Do zadań organizacji – obok akcji werbunkowej – należało: prowadzenie wywiadu politycznego i wojskowego, zbieranie informacji o nastrojach ludności, szkolenie w zakresie działalności dywersyjnej, sabotażowej, akcji szturmowych, bojowych, walk ulicznych, leśnych i w otwartym polu. POZ udzielała również pomocy żywnościowej i lekarskiej swoim członkom i ich rodzinom. Nie wiązała swej działalności z żadną partią polityczną. Istnieją rozbieżności co do liczby członków. Można przyjąć, że nie przekroczyła ona 170 osób. Wiosną 1940 weszła w skład WOZZ.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 54/42, 83/42, 84/42, 140/42; FAK-1/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich.

Jerzy Łochyński

Prałat Antoni

(1899 - 1946) ps. „Łukasz”, ofic. rez. WP, WTOP i AK, nauczyciel.

Ur. 28 XII w Grodzisku pow. leszczyński, s. Łukasza i Jadwigi z d. Sieradzka. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczył się w niemieckim Seminarium Nauczycielskim we Wschowie, które skończył w 1917. Powołany do armii niemieckiej odbył kurs aspirantów oficerskich. W 1919 przeszedł do wojsk Powstania Wielkopolskiego w rejonie Leszna, gdzie został zweryfikowany w stopniu ppor. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej 1919 - 21. Przeszedł w stan spoczynku w 1922 i w tym samym roku zapisał się na uzupełniający kurs nauczycielski w Poznaniu. Następnie był nauczycielem w Tarnowej Łące pow. leszczyński.

Na wojnę 1939 nie został zmobilizowany, choć był wieloletnim instruktorem WF i PW oraz komendantem obwodowym ZS. 16 X 1939 - 10 V 1940 był nauczycielem w szkole dla dzieci polskich w Tarnowej Łące. Potem Urząd Pracy (*Arbeitsamt*) skierował go jako robotnika do prac drogowych, a od 27 X 1940 jako pomocniczego pracownika biurowego w Urzędzie Gminnym w Ry-

dzynie. W grudniu 1942 zaprzysiężony do AK przez ppor. c.w. Konrada Latanowicza, choć już wcześniej brał udział w pracach organizacyjnych w ramach WTOP. Początkowo był doradcą wojskowym WTOP, następnie AK, a potem nominalnie komendantem Placówki AK Rydzyna. Aresztowany przez Gestapo 19 VII 1944. Przeszedł ciężkie śledztwo w Lesznie, w Domu Żołnierza w Poznaniu, następnie w Żabikowie. Wyrokiem Policijnego Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*) skazany na bezterminowy pobyt w KL 19 X 1944 osadzony w KL Mauthausen-Gusen, gdzie 5 V 1945 został oswobodzony przez wojska amerykańskie. 10 VIII 1945 pomimo choroby wrócił do pracy jako nauczyciel w Tarnowej Łące. Zmarł nagle 31 X 1946.

Odznaczony: Krzyżem Walecznych, Srebrnym Krzyżem Zasługi i Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę.

Żona Jadwiga z d. Mikołajczak. Dzieci: Eleonora Aniela i Andrzej Józef.

FAK-V/223, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Prasa podziemnej Wielkopolski

W Wielkopolsce w latach okupacji niemieckiej ukazywało się w różnych okresach ponad 50 tytułów prasy podziemnej. Tylko część z nich udało się opisać w formie haseł. W większości przypadków znane są jedynie tytuły i miejsca wydawania. Natomiast znaczne trudności występują przy ustaleniu składow osobowych poszczególnych redakcji. Inicjatywa wydawnicza miała dwa źródła pochodzenia: jednym była myśl narodowa reprezentowana w okresie okupacji przez takie organizacje, jak: TON, AN, OJN; druga wychodziła z pobudek osobistych, np.: „Orzeł Biały” i „Dla ciebie Polsko”. Ponadto tytuły wydawały: ZWZ-AK, Szare Szeregi, Harcerstwo Polskie i organizacje lokalne: WO, WOZZ, „Ojczyzna”.

W Wielkopolsce dostrzec możemy dwa centra wydawnicze, którymi były Poznań (14 tytułów, m.in.: „Polonia Poznańska”, „Czu-

wajmy”, „Pobudka”, „Polska Narodowa”, „Naród w Walce”, „Świt”, „Głos Poznania”) oraz Ostrów Wielkopolski (10 tytułów, m.in.: „Orzeł Biały”, „Armia Narodowa”, „Armia Krajowa”, „Wiadomości z dnia...”). W tych dwóch ośrodkach wychodziła połowa udokumentowanych tytułów prasy konspiracyjnej. W pozostałych miejscowościach Wielkopolski, jak: Kalisz, Kępno, Września, Mogilno, Krotoszyn, Koźmin ukazywała się druga połowa ustalonych tytułów. Była to w dominującej większości prasa o charakterze informacyjnym – różnego rodzaju biuletyny, komunikaty lub wiadomości z nasłuchu radiowego. Ponadto wychodziła prasa polityczno-informacyjna, która komentarz polityczny łączyła najczęściej z konkretnym świętem narodowym lub kościelnym, np.: „Polska Narodowa”, „Dla ciebie Polsko”, „Orzeł Biały”. Żadne z pism podziemnych nie ukazywało się drukiem. Najczęściej stosowano technikę powielaczową. Były też gazetki pisane na maszynie do pisania lub ręcznie przez kalkę. Poszczególne tytuły miały charakter epizodyczny, a redakcje były po kilku wydaniach rozbijane przez Gestapo. Wyjątek stanowiły „Polska Narodowa” i „Dla ciebie Polsko”, które ukazywały się prawie przez 3 lata (1939 - 42). Najwięcej tytułów wyszło w l. 1939 - 41. Średni nakład wynosił 150 - 200 egz. Największy nakład miała wydawana w l. 1939 - 40 „Polska Narodowa” (3 500 egz.). Informacje o szeregu dalszych tytułów wydawanych w różnych miejscowościach Wielkopolski, najczęściej epizodycznie, odnotowało w swoich sprawozdaniach Gestapo.

Łączny nakład prasy konspiracyjnej w Wielkopolsce wynosił 7 - 8 tys. egz. Okręgowe Biuro Informacji i Propagandy Okręgu Poznańskiego AK starało się ten stan poprawić, przerzucając do Wielkopolski większość tytułów, które ukazywały się w GG. Były to jednak niewielkie liczby (20 - 50 egz. poszczególnych tytułów). Przekazywano je obiegiem organizacyjnym dla zapoznania z nimi dowódców do szczebla obwodów włącznie. Wykorzystywane były one do przedruku najważniejszych informacji w formie biuletynów radiowych, komunikatów itp. Jedynie ZWZ-AK posiadał wyodrębnioną

służbę informacyjną (BIP Okręgu AK Poznań) oraz w l. 1939 - 40 NOB (Wydział Propagandy). Pomimo wysiłków czynionych zwłaszcza w l. 1943 - 44 nie udało się uruchomić żadnego pisma drukowanego.

R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939 - 1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1996 mps; G. Mazur: *Biuro Informacji i Propagandy SZP-ZWZ-AK 1939 - 1945*. Warszawa 1987; Zbiory własne autora w Poznaniu.

Roman Macyra

Prądyńska Zofia

(1905 - 1988) ps. „Jadwiga”, czł. org. „Ojczyzna”.

Ur. 2 III w Podzamczu (pow. garwoliński), c. Kazimierza, urzędnika państwowego i Jadwigi z d. Daszkowska. Absolwentka Szkoły Handlowo-Przemysłowej w Poznaniu. W l. 1928 - 39 pracowała jako korektorka w Dziale Wydawniczym Drukarni i Księgarni św. Wojciecha w Poznaniu.

Na początku października 1939 została zaprzysiężona przez Kiryla Sosnowskiego do org. „Ojczyzna”. Była pierwszą łączniczką tej organizacji, a po powstaniu w Poznaniu Głównej Delegatury Rządu RP dla ziem polskich wcielonych do Rzeszy – także jej łączniczką. Utrzymywała kontakty między K. Sosnowskim i ks. infułatem J. Prądyńskim (stryjem P.), A. Bnińskim, E. Piszczem, St. Smoczkiwiczem, A. Poszwińskim, Cz. Kielczewskim, bpem Walentym Dymkiem i innymi. Do jej obowiązków należała także techniczna odprawa, a następnie przyjmowanie kurierów zagranicznych „Ojczyzny” i Głównej Delegatury Rządu w Poznaniu. Działała też w Wydziale Opieki Społecznej „Ojczyzny” i Głównej Delegatury Rządu w Poznaniu, kierowanym przez dra A. Horsta. Podlegał jej jeden z rejonów Wydziału w Poznaniu (tereny ogródków działkowych nad Wartą, baraków w rejonie Osiedla Warszawskiego i Śródki, teren Głównej i Chwaliszewa). Okolice te przed wojną zamieszkałe przede wszystkim przez biedotę, w czasie okupacji zostały zasiedlone przez Polaków masowo wyrzucanych z mieszkań w Śródmieściu.

Niosła pomoc materialną, finansową i żywnościową, organizowała pomoc lekarską. 13 XII 1941 została aresztowana. Po parodniowym śledztwie w Domu Żołnierza w Poznaniu, przewieziona została do Fortu VII i zatrudniona przy sprzątanii magazynów, a następnie pralni. Zajęcia te umożliwiały jej kontakty z tzw. więźniami funkcyjnymi, co pozwalało jej pośredniczyć w wymianie informacji między więźniami. 23 X 1942 została wywieziona z Fortu VII do KL Ravensbrück (nr oboz. 14667).

Wróciła do Poznania 19 V 1945. Po wojnie pracowała m.in. w Dziale Wydawniczym Instytutu Zachodniego, PTPN, Wydawnictwie Poznańskim. Przeszła na emeryturę we wrześniu 1973. Zmarła w Poznaniu 6 IV 1988. Odznaczona m.in. Krzyżem Kawalerskim OOP. Rodziny nie założyła.

IZ Dok-II/356; Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Aleksandra Pietrowicz

Prądyński Józef

(1877 - 1942) ps. „Pralat”, „2”, ks., ofic. rez. WP, czł. org. „Ojczyzna”.

Ur. 2 III w Żołędowie pow. bydgoski, s. Maksymiliana i Władysławy z d. Banaszkiewicz. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczył się w Gimn. Męskim w Chełmnie, gdzie działał w tajnej organizacji filomatów pomorskich (Towarzystwo Tomasza Zana). Aresztowany przez władze niemieckie został skazany na 6 tygodni więzienia. Po zdaniu egzaminu dojrzałości w 1897 wstąpił do Seminarium Duchownego w Gnieźnie. Święcenia kapłańskie otrzymał w grudniu 1901. Aktywnie uczestniczył w życiu społecznym. Był m.in. czł. TCL, KSMM, Towarzystwa Przemysłowców oraz pełnił funkcję kapelana Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Jednocześnie był redaktorem dziennika „Lech” w Gnieźnie, potem kierownikiem Działu Wydawniczego Księgarni św. Wojciecha w Poznaniu. W 1914 wstąpił do Tajnej Ligi Narodowej. W czasie Powstania Wielkopolskiego

był dziekanem generalnym wojsk powstań-
czych. W 1919 dekretem NRL objął kierow-
nictwo jej Wydziału II, zajmującego się spra-
wami oświaty i Kościoła. W okresie między-
wojennym pełnił kierownicze role w radykal-
nych środowiskach SN, OWP i ponownie
w SN. Wiosną 1935 wycofał się z bezpośred-
niej działalności w Zarządzie Okręgowym SN
w Poznaniu i związał się z grupą polityczną,
którą kierował dr Marian Seyda. Wiosną
1939 brał udział w spotkaniu z gen. Władysławem
Sikorskim w Poznaniu i czynnie
uczestniczył w organizowaniu grupy nacisku,
której celem było przywrócenie generała do
służby liniowej w WP. Objął też patronat nad
CS w Poznaniu.

W październiku 1939 wspólnie z Kyrilem
Sosnowskim i Witoldem Grottem założyli
org. „Ojczyzna”; P. został jej patronem.
Uczestniczył w kilku zebraniach polskich elit
politycznych, organizowanych w mieszkaniu
obywatela niemieckiego Czesława Cegiels-
kiego. W grudniu 1939 osadzony w obozie
przesiedleńczym na Główniej, skąd jednak
został zwolniony. W lutym 1940 prowadził
rozmowy z emisariuszem Rządu RP i dowódcą
WZW mjr. Jerzym Michalewskim,
poprzez którego powołanie w Poznaniu ko-
mendy Okręgu Poznańskiego WZ. Wiosną
1940 otrzymał mandat męża zaufania Rządu
RP z upoważnieniem do wytypowania Głównego
Delegata Rządu RP na ziemiach polskie
wcielonych do Rzeszy. 3 V 1940 desygnował
na to stanowisko Adolfa Bnińskiego („Bia-
łoń”). W początkach lipca 1940 był in-
icjator powołania Porozumienia Stronnictw
Politycznych w Poznaniu, które niezwłocznie
rozpoczęło działalność. Osobiście nie pełnił
żadnej funkcji w tych organach, choć był
bliskim współpracownikiem delegata. Aresztowany
przez Gestapo 3 V 1941 i więziony
w Domu Żołnierza oraz w Forcie VII. 26 IX
1941 został wywieziony do KL Dachau (nr
oboz. 27722). Przed wywiezieniem wysłał na
punkt kontaktowy Główniej Delegatury gryps
zawierający instrukcję: „Po trzykroć ostroż-
nie, ale naprzód”. W KL Dachau przebywał
do 20 V 1942. Sądownie uznany za zmarłego
17 VI 1942. Pośmiertnie odznaczony Krzy-
żem *Virtuti Militari* V klasy.

W. Jacewicz, J. Woś: *Martyrologium
polskiego duchowieństwa rzymskokatolic-
kiego pod okupacją hitlerowską w latach
1939 - 1945*. Warszawa 1977 - 1981; WSB
s. 592; Zbiory własne autora w Poznaniu.

Jan Jacek Nikisch

Preiss Edward

(1913 - 1942), czł. TON, księgowy.

Ur. 4 VIII w Środzie. Po ukończeniu
szkoły powszechnej w Środzie w 1927 ucze-
szczał tamże do gimn. Brak danych o jego
ukończeniu. Pracował jako księgowy. W I.
1932 - 33 odbył służbę wojskową w 68 pp.
Od 1935 mieszkał we Wrześni. Brak danych
o służbie w WP we wrześniu 1939. W 1940
nawiązał kontakt organizacyjny z Gnieznem
przez st. sierż. Władysława Troczyńskiego.
Zaprzyśnięty do TON przez ppor. Kazimierza
Lieske wiosną 1940. Należał do sztabu TON
we Wrześni i był przewidywany na dowódcę
grupy bojowej. Do czasu uruchomienia po-
wielarni przez K. Lieske odbierał gazetkę
„Czuwamy” od Władysława Wojciechows-
kiego („Struna”) z Poznania. Brał także
udział w przygotowaniu pod kierownictwem
K. Lieske planu powstania. Aresztowany 12
XI 1941 przez Gestapo w Inowrocławiu. Wię-
ziony w Gnieźnie, Inowrocławiu i w Trze-
mesznie. W śledztwie zaprzeczal przynależ-
ności do TON. Wyrokiem Wyższego Sądu
Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyja-
zdowej w Trzemesznie z 4 VI 1942 skazany
na karę śmierci. Stracony 6 VII 1942 w wię-
zieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 509;
FAK-I/8, Tajna Organizacja Narodowa;
FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Po-
znań, Akt zgonu P-3404/1942.

Marian Woźniak

Prus Leon

(1898 - 1942) ps. „Piskorz”, powstaniec
wielkopolski, ofic. WP, czł. POZ, WOZZ.

Ur. 18 X w Starężynie pow. wągrowiecki,
s. Piotra i Stanisławy z d. Ruchalska. Ukoń-
czył szkołę powszechną i kurs gimnazjalny.

W okresie I wojny światowej wcielony do armii niemieckiej otrzymał Krzyż Żelazny II klasy. W Powstaniu Wielkopolskim walczył w składzie kompanii kcyńskiej i węgrowskiej na odcinku Szubin-Rynarzewo-Nakło. Od 1919 w Armii Wielkopolskiej. Uczestnik wojny polsko-bolszewickiej w składzie 58 pp. Od 1921 instruktor w szkole podoficerskiej 58 pp.

W kampanii wrześniowej 1939 walczył w składzie 14 DP (Armia „Poznań”). W okolicach Piątku dostał się do niewoli niemieckiej, z której zbiegł i wrócił do Poznania. Według instrukcji przekazanej przez mjr Arтура Pawłowskiego był inicjatorem jednej z grup TPOW w Poznaniu, które nie posiadały wzajemnych kontaktów, a nawiązywały do przedwojennych tradycji POW i ZS. Jako czł. Związku Powstańców Wielkopolskich mógł być inspirowany koncepcją „Żelaznej Brygady”, gdy w listopadzie 1939 wspólnie z por. rez. Edmundem Horowskim i ppor. Lechem Nowackim założył POZ. Brał udział w rozmowach integracyjnych z WOW i w powołaniu w kwietniu 1940 WOZZ. Został w niej dowódcą Rejonu Poznań-Wilda. Aresztowany 29 V 1940 i przewieziony do Domu Żołnierza, a następnie osadzony w Forcie VII w Poznaniu. W okresie 14 X - 14 XI 1940 pozostawał w dyspozycji sędziego śledczego Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 XI 1940 - 22 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 12 VIII 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony 22 IX 1942 w więzieniu Berlin-Plötzensee.

Odnaczony: Krzyżem *Virtuti Militari* V klasy, Krzyżem Walecznych dwukrotnie, Medalem Niepodległości, Brązowym i Srebrnym Krzyżem Zasługi.

Żona Helena z d. Cicha, c. Elżbieta.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 90/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-1/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; FAK-V/209, Akta osobowe.

*Lubomira Broniarz-Press
Marian Woźniak*

Przepióra Wincenty

(1902 - 1942), czł. NOB, kowal.

Ur. 22 I w Nowej Wsi pow. poznański. Mieszkaniec Zalasewa pod Swarzędzem pow. poznański. Do NOB włączony przez Henryka Petermanna („Elli”) i przydzielony do komendy NOB w Swarzędzu. Zajmował się kolportowaniem „Polski Narodowej”. Aresztowany przez Gestapo w styczniu 1941. Skazany wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) z 4 V 1942 na 10 lat obostrzonego obozu karnego. Zginął w KL Mauthausen-Gusen w 1942.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 5/42; FAK-1/6, Organizacja Obozu Narodowego.

Marian Woźniak

Przybylski Ignacy

(1907 - 1943) ps. „Piewca”, podofic. rez. WP, wywiadowca OW ZJ.

Ur. 12 VII w Dopiewcu, s. Franciszka i Marianny z d. Lechniak. W l. 1927 - 29 odbył zasadniczą służbę wojskową w 57 pp w Poznaniu. W 1939 brał udział w wojnie obronnej, walczył nad Bzurą i w Warszawie. Latem 1941 zaprzysiężony przez Edmunda Koniecznego do OW ZJ. Był łącznikiem siatki wywiadowczej w Poznaniu. Aresztowany w Poznaniu 30 V 1942. Wyrokiem Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) w Berlinie z 9 VI 1943 skazany na karę śmierci. Wyrok wykonano w więzieniu Brandenburg/Havel-Görden.

FAK-1/6, Organizacja Obozu Narodowego; USC Dopiewo, Akt urodzenia nr 105/1907.

Marian Woźniak

Przybylski Jakub

(1898 - 1944) ps. „Rogal”, „Ignac”, czł. PPS-Lewicy, KPP i PPR, ślusarz.

Ur. 23 VI w Rogalinku pod Poznaniem, s. Jakuba, rzemieślnika i Petroneli z d. Cichocka. W 1917 powołany do armii niemieckiej,

po wojnie osiadł w Międzychodzie. W 1923 przybył na stałe do Poznania i pracował do 1934 w Warsztatach Kolejowych jako ślusarz, a po zwolnieniu z nich prowadził stragan na Rynku Łazarskim. Od 1924 należał do Związku Zawodowego Kolejarzy, w l. 1927 - 31 był czł. Okręgowego Komitetu Wykonawczego PPS-Lewicy. Od 1930 działał w KPP na terenie Poznania. W l. 1934 - 37 wchodził w skład Wydziału Zawodowego Komitetu Okręgowego tej partii na obszar Poznańskiego i Pomorza.

Podczas okupacji hitlerowskiej pracował w Poznaniu w niemieckim przedsiębiorstwie handlu owocami i warzywami. W 1940 odnowił dawne kontakty partyjne i znalazł się w gronie organizatorów poznańskiej konspiracji komunistycznej. Jesienią 1942, po nawiązaniu kontaktów z Łodzią, wraz z innymi działaczami doprowadził do reorganizacji w jej szeregach oraz do utworzenia miejskich i okręgowych władz PPR w Poznaniu. W jego mieszkaniu przy ul. Głogowskiej 185 odbyło się założycielskie zebranie PPR w Poznaniu, na którym został wybrany sekretarzem Komitetu Miejskiego. Inspirował działalność dywersyjno-sabotażową członków partii. Wykrycie organizacji PPR przez Gestapo w Łodzi spowodowało jego aresztowanie 28 IV 1943. Przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza w Poznaniu. Od połowy października 1943 był więziony w Forcie VII, od marca 1944 w Żabikowie, gdzie został rozstrzelany 13 VIII 1944 wraz z innymi działaczami PPR.

Żona Anastazja z d. Drobna. Dzieci: Paweł, Bernard.

APP, Akta KW PZPR,teczka osobowa nr 74.

Andrzej Choniawko

Przybył Leon

(1912 - 1942) ps. „Wiktor”, czł. NOB, zdun.

Ur. 22 I w Swarzędzu pow. poznański, s. Antoniego i Wiktorii z d. Grocholewska. Po ukończeniu szkoły powszechnej i wydziałowej terminował w zawodzie zduna. Czł. ZHP.

W l. 1932 - 33 odbył zasadniczą służbę wojskową. Zdemobilizowany w stopniu kpr. Na wojnę 1939 prawdopodobnie nie zmobilizowany. Do NOB zaprzysiężony we wrześniu 1940 przez Adama Marciniaka na polecenie Stefana Dytkiewicza („Kupała”). Mianowany kierownikiem sekcji i komendantem NOB w rejonie dworca kolejowego w Swarzędzu. Prowadził działalność wywiadowczą i kolportował pismo „Polska Narodowa”. Aresztowany przez Gestapo 29 I 1941. Więziony w Forcie VII, Brzegu i w Szamotułach. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Szamotułach 5 V 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 2 VI 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN Reichsjustizministerium t. 277;
USC Swarzędz, Akt urodzenia nr 6/1912;
USC Poznań, Akt zgonu P-3065/1942.

*Maria Rutowska
Marian Woźniak*

Przybyła Józef

(1912 - 1942) ps. „Kropka”, czł. SN, NOB, kupiec.

Ur. 1 I w Gelsenkirchen (Niemcy), s. Józefa i Wiktorii z d. Nawion. W 1920 rodzina przeniosła się do Wolsztyna, gdzie P. ukończył szkołę doksztalcającą i pracował jako kupiec. Zatrudniony był w firmie Thomasa w Lesznie i restauracji Rybarczyka w Poznaniu. Od 1935 był czł. SN. Wygłaszał odczyty w kołach SN na terenie Buku i Wolsztyna. W 1939 został referentem organizacyjnym w Zarządzie Powiatowym SN w Nowym Tomysłu. Brał udział w założycielskim zebraniu NOB 16 XI 1939. Do organizacji wprowadzony przez Męcislawa Frankowskiego, Marcina Szymańskiego i Władysława Grzędzielewskiego. Zorganizował NOB w Szamotułach, Obornikach i Międzychodzie. Rozprowadzał pismo „Polska Narodowa” na terenie Szamotuł (20 egz.), Obornik (15) i Międzychodu (12). Aresztowany w Poznaniu 11 XII 1940. Trybunał Ludowy w Berlinie (*Volksgesichtshof*) na sesji wyjazdowej

w Poznaniu 18 XII 1941 skazał go na karę śmierci. Wyrok wykonano 20 III 1942 w więzieniu Berlin-Plötzensee.

Zbiory prywatne Nikodema Pałasika w Poznaniu.

Zygmunt Kaczmarek

Przychodzki Michał Stanisław

(1914 -) ps. „Zakrzewski”, czł. OWH i ZWZ, ofic. LWP, dr medycyny.

Ur. 29 X w Poznaniu, s. Stanisława i Gabrieli z d. Robińska. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do Gimn. i Liceum im. Adama Miciewicza, gdzie w 1933 zdał egzamin dojrzałości i odbył kurs PW I stopnia. Następnie do lipca 1939 studiował na Wydziale Lekarskim UP, uzyskując dyplom lekarza. Czł. ZHP, od 1930 w 17 PDH; wizytator IV Hufca w Komendzie Wielkopolskiej Chorągwi ZHP; do 1939 phm, a następnie hm.

We wrześniu 1939 prowadził lekarski punkt ratowniczo-sanitarny na Dębcu. Zaprzysiężony do OWH w styczniu 1940 przez por. Stefana Adama Schmidta („Wojciechowski”). Wiosną 1940 na polecenie S. A. Schmidta został dysponentem (jednej z dwóch w Poznaniu) skrzynki łączności zagranicznej KG ZWZ-AK („Zagroda”), która działała w jego mieszkaniu przy ul. Łukaszczyka 28 w Poznaniu. W końcu grudnia 1940 zagrożony aresztowaniem został przetrzucony do Dąbia n. Nerem i urlopowany ze służby w ZWZ. Po powrocie do Poznania aresztowany przez Gestapo 2 III 1943 w ramach akcji „Sache Moschin”. Więziony w Domu Żołnierza i w Forcie VII. Po ciężkim śledztwie, wobec nieudowodnienia mu zarzutów, zwolniony 9 VI 1943. Ze służby w AK urlopowany do końca okupacji.

W 1945 doktoryzował się, a następnie w l. 1945-47 był starszym asystentem. W 1948 ukończył służbę wojskową, a następnie w 1953 został powołany do służby stałej LWP i przydzielony do Okręgowego Szpitala Wojskowego w Poznaniu. Awansowany do stopnia ppłk. W 1976 przeniesiony w stan spoczynku. Do 1992 prowadził prak-

tykę lekarską. Jest biegłym sądowym w zakresie chirurgii urazowej i ortopedii. Autor 61 prac naukowych. Czł. Komisji Historycznej Komendy Chorągwi Wielkopolskiej ZHP i organizacji kombatanckich.

Odnaczone: Krzyżem Kawalerskim OOP, Srebrnym Krzyżem Zasługi dla ZHP i innymi odznaczeniami państwowymi i resortowymi.

Żona Urszula z d. Wońska. Dzieci: Kazimiera Ewa, Janusz.

FAK-V/430, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Przydryga Józef

(1887 - 1942) ps. „Wrzesiński”, czł. NOB, szewc.

Ur. 4 IX w Czeszewie pow. wrzesiński. Po ukończeniu szkoły powszechnej terminował w zawodzie szewskim. Od 1920 mieszkał w Poznaniu. W 1937 wstąpił do SN w Starołęce. Od grudnia 1939 utrzymywał doraźny kontakt organizacyjny z Zenonem Ciemniejewskim („Modrzew”). W styczniu 1940 zaprzysiężony do NOB przez Tadeusza Majewicza („Wilk”) i mianowany kierownikiem sekcji organizacyjnej w Starołęce. Kolportował też gazetkę „Polska Narodowa”. Aresztowany przez Gestapo na skutek zdrady Z. Ciemniejewskiego. Więziony w Forcie VII i Głogowie. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 17 VI 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 15 VII 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu. Żona Ludwika z d. Maciejewska.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 543; FAK-1/6, Organizacje Obozu Narodowego; USC Wrocław, Akt zgonu nr 1315/1942/III.

*Maria Rutowska
Marian Woźniak*

Przykazania dla łączniczek

Ujęte w formie dekalogu zasady postępowania łączniczek, wykonujących zadania służbowe w Okręgu Poznańskim AK. Zasady te stanowiły ważny element techniki kon-

spiracyjnej. Były wzorowane na instrukcji Oddziału V sztabu KG AK. Zalecały m.in.: „Dobrze orientuj się w mieście... unikaj chodzenia tymi samymi ulicami... w wykonywaniu zadań nie spiesz się, nie biegaj do tramwaju... planuj sobie każdy dzień pracy... nie przyjmuj zleceń ustnych, gdyż można je przekłamać... poczta, którą niesiesz, ma istotne znaczenie... przenoś ją w skrytce przenośnej... nie wolno Ci pomylić zlecenia... o każdym mylnym posunięciu natychmiast melduj przełożonemu... Zasada szczególna: w razie zatrzymania przez policję miej alibi, pozbądź się materiałów... pamiętaj o alarmie na wypadek zagrożenia...”.

FAK-1/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; *Łączność, sabotaż, dywersja. Kobiety w Armii Krajowej*. Praca zbiorowa. Londyn 1985.

Marian Woźniak

Przyłuski Olgierd

(1922-1942) ps. „Jerzy I Czarski”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 3 V w Poznaniu, s. Bogdana. W 1939 uczeń Gimn. i Liceum im. A. Mickiewicza. W październiku 1939 zaprzysiężony do WOW przez Kazimierza Staśkiewicza. W WOW był dowódcą sekcji organizacyjnej, którą to funkcję przekazał w ramach WOZZ Sławomirowi Królowi. Był czł. Grupy Młodych. Zajmował się działalnością wywiadowczą. Aresztowany 21 VI 1942 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. W okresie 14 X - 16 XI 1940 pozostawał w dyspozycji sędziego śledczego Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (16 XI 1940 - 22 IV 1941), Berlin-Spandau (22 IV 1941 - 18 VIII 1942) i przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) 13 X 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony 19 XI 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 107/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa;

FAK-1/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Przysięga organizacyjna

Forma nawiązania stosunku konspiratora z organizacją o charakterze uroczystego ślubowania, stosowana przez większość organizacji podziemnych. Niekiedy zastępowana (poza ZWZ-AK) wyrażeniem zgody na współpracę z organizacją. Przysięgi stosowane w ZWZ-AK oraz w organach delegatur Rządu były formą nawiązania stosunku służbowego z PPP. Rota przysięgi ZWZ-AK była ustalona w statucie organizacyjnym (1940), a po zmianie nazwy na AK zmodyfikowano ją w 1942 i taka pozostała do końca wojny. 1 VI 1943 w Okręgu Poznańskim AK wprowadzono zasadę, że składający przysięgę zobowiązany był do zapoznania się z Instrukcją organizacyjną nr 1/I, która zawierała podstawowe zasady statutowe podziemnego wojska oraz szereg wskazówek i dyrektyw w zakresie techniki konspiracyjnej. Zasady tej nie stosowano w niższych strukturach organizacyjnych ze szkodą dla bezpieczeństwa osobistego. Niektóre organizacje, zwłaszcza w I. 1939 - 41, nadawały przysiędze szczególną oprawę. Składano ją w obecności duchownego, przy krzyżu i zapalonych świecach. Większość znanych rot przysięgi zawierała zagrożenie śmiercią w przypadku zdrady lub ujawnienia tajemnic organizacyjnych.

FAK-1/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; FAK-1/6, Organizacje Obozu Narodowego; *Armia Krajowa w dokumentach 1939 - 1945*. T. 1 - 3 Londyn 1970 - 1976; *Polskie Siły Zbrojne w II wojnie światowej*. Praca zbiorowa. T. 3: *Armia Krajowa*. Londyn 1950 s. 74 - 87.

Marian Woźniak

Przysposobienie Wojskowe Kobiet (PWK)

Działalność kobiet polskich w służbach pomocniczych wojska sięga I wojny światowej. W różnych jednostkach Polskiej Organi-

zacji Wojskowej i Ochotniczej Legii Kobiet, mimo braku fachowego przygotowania, kobiety pełniły ofiarnie służbę dla wojska i ludności cywilnej. Po odzyskaniu niepodległości, z inicjatywy por. Marii Wittek, powstał w 1921 Społeczny Komitet Przygotowania Kobiet do Obrony Kraju, obejmujący stowarzyszenia kobiece działające m.in. w tym kierunku. Zaczątek kadry instruktorskiej stanowiło kilka byłych legionistek odpowiednio przeszkolonych na kursach oficerskich w Wojsku Polskim. W 1928 nastąpiły zmiany i powstała specjalistyczna Organizacja Przygotowania Wojskowego Kobiet do Obrony Kraju z siedzibą w Warszawie. Na jej czele stanęła por. Maria Wittek jako Komendantka Naczelna kierująca całym wyszkoleniem. Organizację uznano za stowarzyszenie wyższej użyteczności. Jej struktura oparta była na regulaminach wojskowych tak, by w razie potrzeby łatwo ją było przekształcić w jednostki wojskowe.

PWK obejmowało młodzież szkół średnich i zawodowych zorganizowaną w hufce PWK, młodzież pozaszkolną – w oddziałach PWK, a młodzież szkół podstawowych – w drużynie WF. Starsze roczniki zorganizowane były w koła lokalne PWK. Szkolenie odbywało się w ciągu roku szkolnego oraz na obozach letnich i zimowych. Instruktorzy szkolono na kursach instruktorskich różnych stopni do wyższego kursu instruktorskiego włącznie. Terenowo PWK dzieliło się na okręgi odpowiadające wojskowym okręgom korpusu.

W Wielkopolsce PWK zaczęło istnieć w roku szkolnym 1926/27. Nauczycielka Szkoły Przemysłowo-Handlowej w Poznaniu Czesława Maria Latoszevska-Unierzyska, po przeszkoleniu w Grandziczach pod Grodnem, założyła w tej szkole pierwszy hufiec PWK i prowadziła go przez 2 lata. W tym czasie powstały hufce we wszystkich szkołach średnich Wielkopolski, oddziały pozaszkolne oraz koła lokalne w Poznaniu, Gnieźnie, Lesznie, Rawiczu, Środzie, Ostrowie, Kaliszu, Ostrzeszowie. Okręgiem VII PWK z siedzibą w Poznaniu (Dom Żołnierza) kierowały w okresie międzywojennym z ramienia organizacji st. przewodniczka Czesława Maria Latoszevs-

ka-Unierzyska, a z ramienia Okręgowego Urzędu WF i PW referentka Irena Chocianowicz-Monsiorska.

PWK miało swoje instruktorki przy wszystkich komendach powiatowych WF i PW. Uczestniczki jednostek szkoleniowych odbywały najpierw kurs ogólnowojskowy, a następnie specjalistyczny z zakresu łączności, gospodarczo-intendencki, sanitarny, obrony przeciwgazowej i inne. W 1938 Sejm uchwalil ustawę o powszechnym obowiązku wojskowym, upoważniającą kobiety do udziału w służbach pomocniczych wojska. Minister Spraw Wojskowych zlecił PWK szkolenie kobiet do służb pomocniczych i centralizację ich działania dla obrony kraju. W 1939 PWK posiadało 35 tys. szkolących się członkiń. W marcu 1939 wszystkie kobiece stowarzyszenia społeczne, czynne w obronie kraju, włączyły się do wielkiej akcji Pogotowia Społecznego na terenie całej Polski. Aktyw tego Pogotowia, szkolony według jednolitych planów, liczył przeszło 700 tys. kobiet.

Po wybuchu wojny akcja przesiedleńcza przeprowadzona przez Niemców w Wielkopolsce rozproszyła po kraju instruktorki PWK przeszkolone do specjalnych zadań. Tam gdzie się znalazły, zgłosiły się do służby w konspiracji. PWK przekształciło się w Wojskową Służbę Kobiet (WSK). Wszystkie jej jednostki były bezpośrednio podległe Komendzie Głównej ZWZ-AK, szefowi WSK mjr Marii Wittek.

Na terenie Wielkopolski działała liczna grupa kobiet, byłych członkiń oraz instruktorek PWK, które utworzyły jedyną w kraju ekspozyturę WSK. Swoim działaniem WSK obejmowała Wielkopolskę i Pomorze.

Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Czesława Maria Unierzyska

Pseudonim

Słowo zastępcze, identyfikujące członka (żołnierza) konspiracji, przyjmowane najczęściej po złożeniu przysięgi organizacyjnej. Pseudonim służył do identyfikacji członka, zastępując jego imię i nazwisko, ale stanowił

też podstawę prowadzonej ewidencji. Niekiedy w stosunku do tej samej osoby stosowano inny pseudonim w kontaktach „w górę” konspiracji, a inny „w dół”. Był zmieniany w następstwie dekonspiracji, zmiany struktury organizacyjnej. W konspiracji dążono, by wybór pseudonimu należał do samego zainteresowanego. W działalności konspiracyjnej nie używano nazwisk, lecz wyłącznie pseudonimów. Inne zasady w ich doborze stosowano w sztabach obwodów, inspektoratów i okręgów, gdzie na ogół pochodzili od kryptonimu jednostki organizacyjnej. Gdy np. Okręg Poznański posiadał kryptonim „Folwark”, komendant Okręgu miał pseudonim „Dziedzic”.

Polskie Siły Zbrojne w II wojnie światowej. Praca zbiorowa. T. 3: Armia Krajowa. Londyn 1950 s. 83-85; M. Woźniak: Poznański Okręg Związku Walki Zbrojnej – Armii Krajowej. (Zarys struktury organizacyjnej). Londyn 1987 mps w SPP.

Marian Woźniak

Pukacki Józef Kazimierz

(1914 - 1944) ps. „Wiktor”, ppor. rez. WP i AK, prawnik.

Ur. 30 I w Wyskoci pod Kościanem, s. Teofila, urzędnika i Joanny z d. Cwojdzirska. Od 1921 mieszkał w Krotoszynie, gdzie po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do Gimn. im. Hugona Kołłątaja. W 1932 rozpoczął studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP. W trakcie studiów odbył służbę wojskową w Szkole Pchor. Rezerwy Piechoty w Szczypiornie pod Kaliszem. Po roku wrócił na UP, który ukończył w 1939. Pracę podjął w Urzędzie Wojewódzkim w Poznaniu, który skierował go na roczną praktykę do Starostwa Powiatowego w Ostrowie Wlkp. W sierpniu 1939 zmobilizowany do 60 pp w Ostrowie.

W kampanii wrześniowej walczył w bitwie nad Bzurą, podczas której 9 września został ranny. Umieszczony w szpitalu w Kutnie, skąd zbiegł przed zajęciem miasta przez Niemców. Ukrywał się i leczył w majątku Wola Raciborska pod Kutnem. W listopadzie

1939 wrócił do Krotoszyna i podjął pracę fizyczną. Jednocześnie wstąpił do NOB, a po jej scaleniu z ZWZ-AK (zaprzysiężony 15 VII 1941) wszedł w skład sztabu Obwodu AK Krotoszyn. Po utworzeniu w połowie 1943 IR Krotoszyn pełnił obowiązki szefa sztabu i zastępcy inspektora. Aresztowany 8 XI 1943 i osadzony w Forcie VII w Poznaniu (cela 64). Wiosną 1944 przeniesiony do Żabikowa, gdzie zmarł 19 VII 1944 na skutek ran i tortur odniesionych w śledztwie. Komendant Okręgu Poznańskiego AK złożył wniosek o pośmiertne nadanie mu Krzyża *Virtuti Militari* V klasy za bohaterską postawę w czasie śledztwa. Rodziny nie założył.

Zbiory własne autora w Koźminie.

Daniel Szczepaniak

Purek Bolesław

(1919 - 1943) ps. „Bote”, czł. ZWZ i SzSz, szewc.

Ur. 24 VI w Bottrop (Niemcy), s. Tomasz i Stanisławy z d. Roszak. W 1920 wraz z rodzicami zamieszkał w Powidzu pow. gnieźnieński. Po ukończeniu szkoły dokształcającej terminował w zawodzie szewskim. Czł. ZHP od 1932, zastępowy. Wiosną 1941 włączony do SzSz przez Waleriana Pawlaka („Michał”) z zadaniem zorganizowania SzSz w Powidzu. Przyrzeczenie harcerskie odnowił wobec Józefa Sedlewskiego („Klein”). Do czasu aresztowania zorganizował i prowadził zastęp. Aresztowany 17 VIII 1942 przez Gestapo z Inowrocławia. Więziony w Gnieźnie, Inowrocławiu i Rawiczu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Rawiczu 9 X 1943 skazany na karę śmierci. Stracony 27 X 1943 w więzieniu w Rawiczu. Po wojnie ekshumowany i pochowany na cmentarzu w Gnieźnie.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770; FAK-1/1d, IR Gniezno i obwody, Samodzielny Obwód Mogilno; USC Rawicz, Akt zgony nr 336/1943.

*Maria Rutowska
Marian Woźniak*

R

Rabiega Józef

(1914 - 1971) ps. „Tytus”, „Ordon”, ofic. rez. WP i AK, nauczyciel.

Ur. 25 VIII w Kuźnicy Trzczińskiej, s. Józefa i Marii z d. Samlitz. Absolwent Seminarium Nauczycielskiego w Krotoszynie i Dyw. Kursu Pchor. 25 DP. Kampanię wrześniową odbył jako plut. pchor. Ranny w bitwie nad Bzurą. Do wiosny 1940 internowany w niemieckim obozie jenieckim. Zwolniony ze względu na stan zdrowia powrócił do Kępna, a następnie przeniósł się do Namysłowa, gdzie pracował jako robotnik w Zakładach Ziemniaczanych. Do końca 1941 zajmował się tajnym nauczaniem. 6 II 1942 przez plut. pchor. Ludwika Perlitusa został skontaktowany z komendantem Obwodu ZWZ-AK Kępno por. Kazimierzem Kubickim. Po zaprzysiężeniu, wspólnie z ppor. Witoldem Bytońskim organizowali wśród wysiedleńców i robotników przymusowych placówki AK. Początkowo miały one charakter przypadkowy, jednak już wiosną 1943 tworzone je w układzie administracyjnym jako „placówki za słupkami”, o strukturze dostosowanej do miejsca działania. Utrudniona łączność z komendą Obwodu w Ostrzeszowie dawała R. dużą samodzielność. Jako czł. PZZ uważał, że celem wojny jest włączenie do Polski ziem Dolnego Śląska, co wymaga wcześniejszych przygotowań organizacyjnych. Tym sposobem powstała scentralizowana sieć „placówek za słupkami”, kierowana początkowo z Namysłowa. 22 X 1943 przejął dowodzenie Obwodem Kępno, który – łącznie ze strukturami działającymi za dawną granicą RP – podzielił na 5 rejonów, czyli podobwodów. Dwa z nich (Kępno i Ostrzeszów) działały w obszarze przedwojennych granic RP, trzy na ziemiach postulowanych (Syców, Namysłów, Oleśnica, a częściowo także Milicz i Wrocław). Podjął wtedy decyzję o przekształceniu podległych mu struktur AK w Samo-

dzielny Obwód „Reduta”. W jego skład wchodziło ponad 150 szkieletowych plutonów terenowych, które przygotowywano do walki o powrót do Polski ziem Dolnego Śląska. W wyniku zdrady aresztowany przez Gestapo nocą 3/4 VII 1944. W okresie zagrożenia przekazał dowodzenie Obwodem ppor. Tadeuszowi Kępie. Po ciężkim śledztwie został osadzony w KL Gross-Rosen, a następnie w Mauthausen-Gusen.

W czerwcu 1945 wrócił do Kępna. Do końca 1945 pracował w Polskim Urzędzie Repatriacyjnym w Oleśnicy. Od początku 1946 był kierownikiem szkoły podstawowej w Brzegu. Zmarł 24 XI 1971, pochowany na cmentarzu komunalnym w Brzegu.

Odnaczony: Krzyżem *Virtuti Militari* V klasy oraz innymi odznaczeniami wojskowymi i cywilnymi.

FAK-1/1g, Samodzielny Obwód „Reduta”.

Marian Woźniak

Rajewicz Karol

(1920 - 1942), czł. NOB.

Ur. 31 VIII w Paczkowie pow. poznański. Mieszkaniec Swarzędza pow. poznański. Do NOB włączony przez Stefana Dytkiewicza („Kubala”). Kolporter gazetki „Polska Narodowa”. Aresztowany 31 I 1941 i osadzony w Forcie VII, a następnie we Wronkach. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Szamotułach 13 VIII 1942 skazany na 5 lat obozu karnego. Zmarł w więzieniu we Wronkach 17 X 1942.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 5/42; FAK-1/6, Organizacja Obozu Narodowego.

Marian Woźniak

Rajewski Edmund

(1922 - 1942) ps. „Rest”, czł. ZHP i org. „Pakt Czterech”.

Ur. 17 VIII w Lesznie, s. Ignacego i Anny z d. Konieczna. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczył się w gimn. i liceum w Lesznie. Następnie przeniósł się do Państwowego Gimn. i Liceum im. św. Stanisława Kostki w Kościanie, gdzie ukończył cztery klasy gimnazjalne. Pisywał w tym czasie wiersze, drukowane m.in. w „Gazecie Polskiej”. Jako uczeń w Kościanie wstąpił w 1938 do ZHP. W czasie wojny podjął naukę zawodu elektryka. W końcu 1940 był współorganizatorem lokalnej org. harcerskiej „Pakt Czterech” w Kościanie. Zajmował się nasłuchem radiowym i wydawaniem gazetki „Wolność”, która ukazywała się w formie maszynopisu. Aresztowany przez Gestapo 14 VI 1941 w ramach akcji przeciwko tajnemu harcerstwu w Wielkopolsce. Więziony w Domu Żołnierza i Forcie VII. Trybunał Wojenny Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) na sesji wyjazdowej w Poznaniu 10 XI 1941 skazał go na 5 lat obostrzonego obozu karnego. W więzieniu w Rawiczu zachorował na gruźlicę. Przeniesiony do filii więzienia w Miejskiej Górze zmarł 9 XII 1942.

FAK-Va/10, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej.

Marian Woźniak

Rataj Franciszek

(1894 - 1958) ps. „Pawel”, plk WP, NOW, AK, czł. org. „Ojczyzna”.

Ur. 9 X w Łuszkowie, s. Jana, rolnika i Antoniny z d. Gościński. W 1914 zdał maturę w Gimn. Augusty Wiktorii w Poznaniu. Następnie został skierowany do Szkoły Pchor. w Flensburgu. W I wojnie światowej walczył na froncie francuskim, gdzie został awansowany do stopnia ppor. Ciężko ranny przebywał w szpitalu polowym, a następnie urlopowany do Poznania. Na wiadomość o wybuchu Powstania Wielkopolskiego włączył się do oddziałów powstańczych, przekształconych następnie

w 1 pswlkp. Skierowany na front wojny polsko-bolszewickiej dowodził 3 batalionem 55 pp. Brał udział w walkach odwrotowych aż do Warszawy. W 1921 awansowany do stopnia majora. Po zakończeniu kampanii odbył przeszkolenie dla dowódców wielkich jednostek, pełniąc służbę w 55 pp, a następnie w sztabie DOK nr VII. Do 1931 był zastępcą dowódcy 15 pp w Dęblinie. Na skutek ciężkiej choroby serca został wycofany z służby liniowej. Do 1934 był komendantem PKU w Toruniu, następnie w Poznaniu.

Po ogłoszeniu mobilizacji powszechnej 26 VIII 1939 organizował ewakuację PKU Poznań-Miasto i Poznań-Powiat do Gródka Jagiellońskiego. Po zajęciu terenów wschodnich przez Armię Czerwoną ukrywał się w klasztorze Karmelitów we Lwowie, nosząc się z zamiarem przedostania do WP we Francji. Aresztowany przez NKWD zdołał się wybronić, przenosząc się do Rawy Ruskiej, skąd wiosną 1940 udał się do Warszawy. Zgłosił się do dyspozycji plka Stefana Roweckiego. Został przydzielony do Oddziału I KG ZWZ, jako ekspert organizacji związków komend okręgowych ZWZ w Poznaniu i na Pomorzu. Był zwolennikiem oddolnego ukształtowania się tych komend, z zachowaniem pełnej wiarygodności komendantów cieszących się autorytetem działaczy politycznych i społecznych. Od marca do maja 1940 współpracował ściśle z emisariuszem Rządu i NW, a następnie pełnomocnikiem Obszaru nr I kpt. Jerzym Michalewskim („Dokładny”), mjr. Józefem Ratajczakiem oraz z por. Jerzym Kamińskim („Scibor”), którzy przygotowywali zawiązki sztabów okręgowych w Poznaniu i na Pomorzu. Uchodził za autora przejściowej struktury sztabu Okręgu Poznańskiego ZWZ, tj. komitetu złożonego z przedstawicieli podziemnych organizacji w Poznaniu. Wysunął też kandydaturę plka Rudolfa Ostrihanskiego na komendanta Okręgu Poznańskiego ZWZ. Od 1940 był czł. org. „Ojczyzna”. Następnie został powołany na stanowisko komendanta Okręgu ZWZ Berlin; stanowiska nie objął z powodu choroby. W 1941 był współorganizatorem KZ i jednocześnie w jego ramach komendantem Okręgu Poznań. Od 1941 czynnie

uczestniczył w organizowaniu KG NOW, uchodząc w tym środowisku za komendanta NOW Okręgu Warszawa-Miasto. W 1942 został inspektorem Oddziału I KG AK, pełniąc tam służbę do wybuchu Powstania Warszawskiego. Utrzymywał bliskie kontakty z KG NSZ. W Powstaniu dowodził Grupą Północną, a od 2 VIII 1944 batalionem odwodowym Okręgu Warszawskiego AK. W czasie walk w rejonie cmentarza ewangelickiego jako dowódca Zgrupowania „Paweł” był podporządkowany płkowi Janowi Mazurkiewiczowi („Radosław”). Organizował przebiecie Zgrupowania kanałami do Śródmieścia. 20 IX 1944, po reorganizacji sił walczących w Warszawski Korpus AK, objął dowództwo 15 pp AK, utworzonego w ramach 28 DP AK. Po kapitulacji Powstania, ok. 4 X 1944 dostał się do niewoli niemieckiej. Przebywał w oflagach w Lamsdorfie (Łambinowice) a następnie w Woldenbergu (Dobiegniew).

Po oswobodzeniu obozu, ok. 11 II 1945 wrócił do Poznania. Przez wiele miesięcy bezskutecznie poszukiwał pracy. W końcu został zatrudniony jako magazynier w Centrali Żelaza i Stali w Poznaniu przy ul. Ratajczaka. W 1950, na skutek pogarszającego się stanu zdrowia, przeszedł na rentę inwalidzką. Zmarł nagle w Poznaniu 30 XI 1958; pochowany na cmentarzu Górczyńskim.

Odznaczony: Krzyżem *Virtuti Militari* V klasy, Krzyżem Niepodległości, Złotym Krzyżem Zasługi.

Żona Kazimiera z d. Kosińska. Dzieci: Maria, Stanisław, Anna.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Marian Woźniak

Ratajczak Antoni

(1903 - 1944) ps. „Kosiba”, czł. KPP, PPR.

Ur. 13 I w Mościszkach pow. kościański, s. Michała, robotnika rolnego. W I. 1926-39 był robotnikiem w Centrali Żeliwa Estreich i Kaczmarek w Poznaniu. Od 1935 działał w KPP na terenie Poznania i Lasku, gdzie mieszkał. W 1937 kandydował z ramienia tej partii na liście „Bloku Chalupników” i został

wybrany do Rady Gromadzkiej w Lasku. W 1941 nawiązał kontakt z konspiracją komunistyczną, która powierzyła mu zorganizowanie komórek partyjnych w gminie Żabikowo. Od września 1942 rozwijał działalność w PPR na obszarze pow. poznańskiego. Pod koniec 1943 mianowany przez Miejski Komitet PPR w Poznaniu komendantem GL na Poznańskie. Wiosną 1944 zaczął pracę nad stworzeniem oddziału GL. Aresztowany 30 V 1944 był przesłuchiwany w Domu Żołnierza w Poznaniu. Zmarł po odniesieniu ran w trakcie przesłuchań w Żabikowie 15 VI 1944.

APP, Akta KWPZPRteczka osobowa nr 68.

Andrzej Choniawko

Ratajski Cyryl

(1875 - 1942) ps. „Górski”, „Warski”, „Wrzos”, n.o. Celestyn Radwański, czł. SP, Delegat Rządu RP na Kraj, adwokat.

Ur. 3 III we wsi Zalesie Wielkie pod Gostyniem, s. Wojciecha i Teofili z d. Filipowska. Absolwent Gimn. św. Marii Magdaleny w Poznaniu (1896) i Uniwersytetu Berlińskiego — Wydziału Prawa (1899). Stypendysta Towarzystwa Naukowej Pomocy im. Karola Marcinkowskiego. Od lutego 1906 do marca 1911 przebywał w Raciborzu, gdzie prowadził własną kancelarię. Od kwietnia 1911 mieszkał w Poznaniu. Przez małżeństwo ze Stanisławą May stał się współwłaścicielem firmy „Dr Roman May” — Chemiczna Fabryka w Starołęce pod Poznaniem. Od 1909 jako przedstawiciel Śląska wchodził wraz z Wojciechem Korfantym do Rady Głównej Polskiego Towarzystwa Demokratycznego. W grudniu 1918 jako reprezentant kół przemysłowych, przy poparciu Komisariatu NRL, znalazł się w składzie delegacji Komitetu Narodowego Polskiego, biorąc udział w konferencji pokojowej w Paryżu. 22 V 1922 jako kandydat bezpartyjny wybrany prezydentem miasta Poznania na lat 12. Od listopada 1924 do czerwca 1925 minister spraw wewnętrznych w rządzie Władysława

Grabskiego. W okresie prezydentury R., dzięki jego zdolnościom organizacyjno-menedżerskim, pracowitości i ofiarności, Poznań z prowincjonalnego miasta stał się ośrodkiem wielkomiejskim o randze europejskiej. Współtwórca Międzynarodowych Targów Poznańskich (1925) i prezes Rady Głównej Powszechnej Wystawy Krajowej (1929). Za działalność na rzecz miasta w 1934 Zarząd i Rada Miejska nadała mu tytuł honorowego obywatela miasta Poznania. W okresie prezydentury zajmował też wiele innych stanowisk, m.in. pełnił funkcję wiceprezesa Związku Miast Polskich oraz prezesa Państwowego Przedsiębiorstwa „Żegluga Polska w Gdyni”. W 1936 przystąpił do Frontu Morges, w skład którego wchodził m.in.: Ignacy Jan Paderewski, Władysław Sikorski, Wojciech Korfanty, Wincenty Witos. Z tymi osobami od dawna łączyła go bliższa znajomość. Od listopada 1937 był czł. SP, a od maja 1938 prezesem jego Zarządu Wojewódzkiego.

W początkach II wojny światowej, po ewakuacji z Poznania władz miasta, objął 5 IX 1939 z woli pozostałych członków Rady Miejskiej urząd prezydenta miasta, a 7 września wojewody poznańskiego, przekształcając te urzędy w komitet zdolny do podjęcia konspiracyjnych działań państwowej władzy cywilnej. Po wkroczeniu wojsk niemieckich do Poznania przeciwstawił się wydaniu zakładników ze sporządzonej przez Niemców listy, stawiając w zamian tylko własną osobę. 12 IX 1939 zmuszony został do symbolicznego przekazania władzy w mieście dowódczemu Wehrmachtu; 14 września pozbawiony przez Niemców funkcji prezydenta Poznania. Zamieszkał w Puszczykówku pod Poznaniem. Od tego czasu działał w powstającej konspiracji wielkopolskiej. Przyjeżdżając do Poznania spotykał się z hr. Adolfem Bnińskim Adamem Poszwińskim, Stanisławem Smoczkiewiczem oraz ks. infułatem Józefem Prądzynskim. Aresztowany 11 IV 1940 przebywał do 17 IV 1940 w więzieniu policyjnym w Forcie VII. Ponownie zatrzymany 7 V 1940 został wraz z żoną osadzony w obozie dla wysiedleńców przy ul. Głównej w Poznaniu, gdzie przebywał do 17 V 1940. Stamtąd

wysiedlony do GG zamieszkał w Krukowie pod Sandomierzem.

Jesienią 1940 przeniósł się do Warszawy, przyjmując n.o. Celestyn Radwański, zatrudniony formalnie jako wicedyrektor Kontroli Miejskiej w Zarządzie Miejskim w Warszawie. Mieszkał u Mariana i Anny Reiterów przy ul. Filtrowej 7. Gen. Władysław Sikorski 3 XII 1940 podpisał nominację R. na stanowisko Głównego Delegata Rządu RP na Kraj, początkowo na obszar GG. Urząd ten objął 14 XII 1940. Rozpoczął odtwarzanie rozbitych przez okupanta struktur cywilnej administracji państwowej. Działalność ta doprowadziła (od połowy 1941) do powołania departamentów Głównej Delegatury: spraw wewnętrznych, informacji i prasy, opieki społecznej, oświaty, sprawiedliwości, skarbu, przemysłu i handlu i in., a w terenie delegatur okręgowych i powiatowych. Dla tajnej oświaty i pomocy społecznej przeznaczył znaczne środki finansowe. Zmierzał do podporządkowania rozbudowanych struktur ZWZ-AK władzom cywilnym. W kwietniu 1942 mianował Stefana Korbońskiego swoim pełnomocnikiem do spraw walki cywilnej. Utrzymywał ciągłą łączność z rządem gen. Sikorskiego na emigracji, wysyłając sprawozdania, opinie, depesze informujące o sytuacji w kraju. Był orędownikiem zgody narodowej, starając się pozostawać ponad podziałami partyjnymi. Jako Główny Delegat Rządu RP na Kraj poparł inicjatywę polskich organizacji żydowskich przekazania informacji za pośrednictwem kuriera Jana Karskiego o sytuacji Żydów w Polsce z apelem o pomoc państw alianckich. Intensywna praca w konspiracji oraz trudne warunki życia doprowadziły do pogorszenia się stanu jego zdrowia. Wiosną 1942 zachorował na żółtaczkę oraz pojawiły się też niedomagania serca. Od 13 VII do 6 VIII 1942 funkcję Delegata sprawował jego zastępca Jan Piekalkiewicz. R. schorowany złożył prośbę o dymisję, która zbiegła się z interesami politycznymi PPS-WRN. 17 IX 1942 stanowisko Delegata Rządu przejął po nim Jan Piekalkiewicz. R. zmarł w Warszawie 19 X 1942 w mieszkaniu przy ul. Filtrowej 7. Tam pożegnał go również gen.

Stefan Grot-Rowecki. Pochowany w tajemnicy 23 X 1942 na warszawskich Powązkach.

20 XII 1962 jego prochy sprowadzono i bez rozgłosu złożono na Cmentarzu Zasłużonych na Wzgórzu św. Wojciecha w Poznaniu. W listopadzie 1990 poświęcono jego nowy, obecnie rodzinny grobowiec. Pamięć uczczono m.in. nazwą placu jego imienia w Poznaniu i tablicami pamiątkowymi na trzech domach, w których mieszkał w Poznaniu i w Warszawie oraz na fasadzie Zespołu Szkół Ogólnokształcących nr 6 w Poznaniu, przyjmującego jego imię w 1992. Nazwisko jego widnieje również na pomniku-epitafium na warszawskich Powązkach (1989), upamiętniającym przywódców państwa podziemnego.

Nadal działają założone lub współtworzone przez R. organizacje bądź instytucje: Międzynarodowe Targi Poznańskie, Dom Narodowy „Strzecha” w Raciborzu (1911), Oddział Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego (PTTK) „Beskid Śląski” w Cieszynie (1910), Oddział Poznański PTTK (1913) i Towarzystwo Miłośników Miasta Poznania (1914).

Odnaczony: Orderem Odrodzenia Polski I i II klasy, Medalem Dziesięciolecia Odzyskanej Niepodległości, francuskim Orderem Legii Honorowej III klasy, czeskim Orderem Białego Lwa, Gwiazdą Jugosłowiańską, Krzyżem Virtuti Militari V klasy, nadanym przez gen. W. Sikorskiego „za wykazaną odwagę osobistą, stwierdzoną wielokrotnie czynem wobec wroga”; Orderem Orła Białego, nadanym pośmiertnie w 1995 przez prezydenta RP Lecha Wałęsę.

Żona Stanisława z d. May. Dzieci: Ziemowit, Kordian.

Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu, Mkr 343, PM 219/14 nr 35/1875; Zbiory własne autora w Poznaniu.

Andrzej Zarzycki

Rawicz więzienie

Wieżenie w Rawiczu, podległe Ministerstwu Sprawiedliwości Rzeszy, zapelniano uwięzionymi Polakami już we wrześniu 1939. Było ono zakładem karnym (*Strafanstalt*)

i należało do najcięższych w tej kategorii. W marcu 1941 zmieniono jego kwalifikację na więzienie karne obostrzone (*Zuchthaus*). Przebywali w nim więźniowie z długimi wyrokami sądowymi oraz tzw. więźniowie zabezpieczeni (*Sicherungsfangene*). W więzieniu tym przebywało jednorazowo ok. 1 050 więźniów, a przez cały okres okupacji było ich tam 16 000. Zmarło z wycieńczenia i chorób 1 220 więźniów.

Więźniowie musieli pracować szczególnie przy ciężkich robotach w trudnych warunkach. Były to zwłaszcza prace na potrzeby wojskowe, wykonywane w warsztatach rzemieślniczych zgodnie z zawodem więźnia lub po przyuczeniu. Wyprowadzano też więźniów poza obręb więzienia do ciężkich prac w lesie, do robót wodociągowo-kanalizacyjnych, do melioracji gruntów i kopania rowów, jak też do niektórych przedsięwzięć produkcyjnych. Pracowano przynajmniej 10 godz. dziennie.

Wieżenie w Rawiczu posiadało filię w Jutrosinie, a w Miejskiej Górcie oddział dla chorych na gruźlicę.

W więzieniu rawickim wykonywano także wyroki śmierci. W 1939 rozstrzelano 21 września 11 osób, 22 września 9, a w listopadzie 46 osób. W 1943 postawiono w więzieniu szubienice, na których w tymże i w następnym roku stracono 56 osób.

Więźniami byli tu głównie Polacy (97,1%). Wśród nich znajdowały się nieliczne kobiety (ok. 0,9%). Pochodzili głównie z Kraju Warty, ale również z GG. Byli wśród nich liczni żołnierze konspiracji.

19 I 1945 więźniów z Rawicza ewakuowano w ciężkich warunkach do Waldheim w Saksonii, gdzie zastał ich koniec wojny. Wielu zginęło podczas ewakuacji.

APP, Akta więźniów w Waldheim (Saksonia) 1939-1945; APP, Strafanstalt Rawitsch 1939-1945; A. Walendowska-Garczarczyk: *Eksterminacja Polaków w zakładach karnych Rawicza i Wroniek w okresie okupacji hitlerowskiej 1939-1945*. Poznań 1981.

Stanisław Nawrocki

Referat Wojskowy (RW)

System komórek organizacyjnych Wojskowej Administracji Zastępczej AK, tworzony przy inspektoratach rejonowych AK, podporządkowany szefowi Biura Wojskowego w sztabie okręgu. W Okręgu Poznańskim AK, ze względu na słabość organizacyjną terenowych ogniw Okręgowej Delegatury Rządu RP, RW podlegała całość problematyki administracyjnej, sprawy o charakterze wojskowym i cywilnym. Komórki RW nie działały przy wszystkich inspektoratach.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; M. Woźniak: *Poznański Okręg Związku Walki Zbrojnej – Armii Krajowej. (Zarys struktury organizacyjnej)*. Londyn 1987 mps w SPP.

Marian Woźniak

Rejer Bolesław

od 1947 Rejer-Tarłowski Bolesław (1910-1984) ps. „Skwara”, „Śreniawa”, czł. WOZ i WOZZ, dowódca grup dywersyjnych.

Ur. 31 III w Szamotułach. Ukończył gimn. w Szamotułach i Szkołę Pchor. Piechoty w Ostrowi Mazowieckiej-Komorowie w 1934, uzyskując stopień ppor. Służbę wojskową pełnił kolejno w 70 pp i w KOP w Kopczyńcach na Podolu.

Podczas kampanii wrześniowej 1939 przydzielony do 165 pp, a następnie wcielony do Armii „Kraków”. W Siedlcach dostał się do niewoli niemieckiej, skąd zbiegl. 15 X 1939 utworzył w Poznaniu WOZ („Skwara”). Na przełomie lutego i marca 1940 podporządkował się dowództwu WO. Objął stanowisko dowódcy grup dywersyjnych. Odtąd działał pod ps. „Śreniawa”. Od momentu dekonspiracji WOZZ i masowych aresztowań ukrywał się, kontaktując się sporadycznie z por. Stefanem Napieralskim i ks. Henrykiem Szklarkiem. Następnie zbiegl do GG. Początkowo przebywał w Warszawie, a następnie przeniósł się w okolice Rzeszowa. Pod Przeworskiem założył grupę dywersyjno-sabotażową, występując pod nazwis-

kiem Tarłowski. Pod koniec 1942 pod Śniatyniem przekroczył granicę i udał się najpierw do Rumunii, a następnie do Bulgarii i Jugosławii. Aresztowany w Bulgarii przekazany został władzom rumuńskim. Sąd w Konstancy skazał go na półtora roku więzienia. Po nieudanej próbie ucieczki sądzony ponownie, skazany został na karę śmierci. Wkroczenie Armii Czerwonej uratowało mu życie. Wstąpił do WP do 28 pp. Walczył na szlaku bojowym Nysa Łużycka -Rothenburg-Herke-Nieske-Budziszyn-Drezno-Mielnik. Pod Mielnikiem został ranny.

Po wojnie skierowany do RKU w Ostrowie Wlkp. W l. 1949-50 dowódca jednostki wojskowej w Bytomiu. Z początkiem 1950 w stopniu majora przeniesiony do rezerwy. W 1970 awansowany do stopnia pplka. Zmarł 4 XI 1984 w Poznaniu.

Odnaczony m.in.: Orderem Krzyża Grunwaldu III kl.; Krzyżem Kawalerskim OOP; Krzyżem Partyzanckim; Krzyżem Walecznych.

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich.

Jerzy Łachyński

„Rezerwowa Brygada”

Kryptonim Związku Podoficerów Rezerwy, ustalony przed wybuchem wojny 1939 na wniosek powstańców wielkopolskich na wspólnej naradzie DOK nr VII i środowisk kombatanckich reprezentowanych w FPZOO. Rzecznikiem szczególnej roli członków ZPR na wypadek wojny i „czasowego zajęcia obszaru Wielkopolski” przez Niemców był mjr Stefan Łukowicz. Na podstawie sytuacji z końca I wojny światowej sądził, że podoficerowie, szczególnie zmobilizowani rezerwiści, nie będą internowani w obozach jenieckich, lecz zwalniani do miejsc zamieszkania (przewidywania te dotyczyły żołnierzy z dawnego zaboru pruskiego – Wielkopolski, Pomorza i Śląska). Nazwy „Rezerwowa Brygada”, a także „Żelazna Brygada” (podoficerowie służby stałej) używały na

przełomie września i października 1939 pierwsze grupy konspiracyjne w Poznaniu. Z dokumentów niemieckich wynika, że Gestapo nie tylko znalazło nazwy, ale samą koncepcję „Żelaznej” i „Rezerwowej Brygady”.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; OKBZPNPIP Łódź, Gestapo Łódź nr 151 t. 237.

Marian Woźniak

Ręčniarek Jan

(1923-1942), czł. TPO CL, robotnik.

Ur. 13 I w Dusinie pow. gostyński. Po ukończeniu szkoły powszechnej podjął pracę w Hucie Szklanej Gostyń-Piaski jako robotnik. Zaprzysiężony do TPO CL przez Mariana Marciniaka wiosną 1940 i mianowany dowódcą sekcji organizacyjnej. Aresztowany przez policję w Gostyniu w marcu 1941 i zwolniony po dwóch dniach. Ponownie aresztowany 12 IV 1941 i przewieziony do Rawicza, gdzie przeszedł ciężkie śledztwo prowadzone przez Gestapo z Leszna. Następnie osadzony w więzieniu w Zwickau. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji w Zwickau 13 V 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 24 VI 1942 w więzieniu w Dreźnie.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 Ojs. 59/42; FAK-I/1j, IR Leszno i obwoy; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Richter Roman

(1916-1942) ps. „Fotos”, harcerz w stopniu HR.

Ur. 5 VIII w Lesznie. Po ukończeniu szkoły powszechnej terminował w zawodzie fotografa. Od 1935 prowadził w Rawiczu własny zakład fotograficzny, utrzymując bliżej nieokreślone kontakty z Posterunkiem Oficerskim w Lesznie. W 1939 w Pog. w Komendzie Hufca ZHP w Rawiczu. W październiku 1939 zorganizował konspiracyjną grupę

harcerzy, która utrzymywała kontakty z NOB. Inicjator i wydawca pisma „Polska walczy” oraz ulotki do niemieckich osiedleńców. Aresztowany w początkach stycznia 1940 za działalność przeciwko Niemcom we wrześniu 1939. Więziony w Rawiczu, KL Dachau, następnie w KL Gross-Rosen, gdzie zginął 26 IX 1942.

Zbiory własne Jaromira Durczewskiego w Toruniu.

*Jaromir Durczewski
Marian Woźniak*

„Riposta”

Kryptonim sezonu operacyjnego zrzućców powietrznych do Polski, organizowanych przez Oddział VI sztabu NW w Londynie. Były trzy sezony operacyjne: „Intonacja” (sierpień 1942 – kwiecień 1943), „Riposta” (sierpień 1943 – lipiec 1944), „Odwet” (lipiec – sierpień 1944). Okręgu Poznańskiego AK dotyczyła tylko „Riposta”. W jej ramach przewidywano przerzucenie do kraju pewnej grupy przeszkolonych specjalistów dywersji i wywiadu, przesyłek pieniężnych oraz 2740 zasobników i 516 paczek z zaopatrzeniem bojowym. Wymagało to 400-500 lotów indywidualnych oraz ok. 250 operacji masowych wobec ewentualności wybuchu powstania w kraju. Operacje „Riposty” znacznie przewyższały możliwości baz lotniczych, zwłaszcza że ostatecznie miały być zrealizowane siłami 138 dywizjonu brytyjskiego, w ramach którego działała polska eskadra „C”. W okupowanym kraju realizacja „Riposty” zmuszała do potrojenia placówek odbiorczych, co zresztą wymusiło organizację takowych w Wielkopolsce. W ramach „Riposty” zrealizowano 381 lotów, z czego tylko 205 samolotów wykonało zadanie. Wskaźnik wykonania operacji wynosił ogółem 61,5% dla załóg polskich i tylko 44% dla załóg brytyjskich. Dla Okręgu Poznańskiego AK zaplanowano 5 lotów, z czego wykonano 4. Dwie operacje zakończyły się dla placówek odbiorczych niepowodzeniem, a cały sprzęt i materiały bojowe dostały się w ręce wroga.

Operacje zrzutowe w Wielkopolsce nie tylko nie poprawiły zdolności bojowej AK, ale stały się przyczyną masowych aresztowań.

FAK-1/2, Zrzuty lotnicze dla Okręgu Poznańskiego AK; SPP Londyn, Zrzuty powietrzne i łączność lotnicza. Przerzut materiałów 3.10.1.3.; J. Tuchołski; *Cichociemni*. Warszawa 1985 s. 149-174.

Marian Woźniak

Rogała Anna

(1919 -) ps. „Lucja”, nauczycielka tajnego nauczania.

Ur. 26 VIII w Kościanie, c. Czesława, lekarza i Wandy z d. Gregorowicz. Do szkoły powszechnej i średniej uczęszczała w Ostrowie Wlkp. Od 1936 kształciła się w Wyższym Katolickim Studium Społecznym w Poznaniu. Od roku akademickiego 1938/39 studiowała też na Wydziale Humanistycznym UP.

Wybuch wojny zastał ją w Ostrowie Wlkp. Od połowy września 1939 pracowała jako siła pomocnicza w szpitalu dla jeńców polskich aż do jego likwidacji w grudniu 1939. Tamże w atmosferze pełnej zaufania współpracy kilkunastu osób zrodziła się pierwsza inicjatywa późniejszej konspiracji. Jako zaprzysiężona członkini org. „Ojczyzna”, podjęła w październiku 1939 organizowanie tajnego nauczania aż do czerwca 1940, kiedy to Jan Wikarjak przejął kierownictwo tej akcji. Równocześnie R. uczestniczyła w konspiracyjnej pracy charytatywnej kierowanej przez Zofię Kłosową. W listopadzie 1939 rozpoczęła nauczanie w pierwszym komplecie licealnym. Z wiosną 1940 zainicjowała wspólnie z Marią Szyper (przy współpracy ks. Piotra Musiała) katechizację dzieci, z której to akcji rozwinęło się wkrótce masowe tajne szkolnictwo na poziomie szkoły powszechnej. Od listopada 1939 do sierpnia 1944 (kiedy została wywieziona na *Einsatz*) prowadziła 4 komplety (2 licealne, 2 gimnazjalne), ucząc języka polskiego, historii oraz religii. Od 1940 pracowała także jako stenotypistka w biurze niemieckiego adwokata. Wchodząc w skład struktur organizacyjnych tajnego szkolnictwa, wciągnęła do tej pracy

kilkanaście licealistek i gimnazjalistek. Organizowała dla nich kursy dydaktyczne i była stałą łączniczką między kierownictwem tajnego nauczania a uczącymi.

Wiosną 1945 powróciła do pracy w szkolnictwie średnim (najpierw w II Liceum i Gimn. im. E. Sczanieckiej w Ostrowie Wlkp., następnie w Liceum Ogólnokształcącym w Odolanowie). W 1949 ukończyła studia historyczne na UP, a w 1952 – z zakresu historii sztuki, w 1951 uzyskała na UP tytuł doktora. W l. 1950-54 pracowała w Urzędzie Konserwatorskim, następnie w Pracowni Konserwacji Zabytków w Poznaniu. Od 1961 do przejścia na emeryturę w 1979 była zatrudniona w Instytucie Historii Kultury Materialnej PAN.

Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Maria Wikarjak

Rogaliński Marian.

(1905-1942), podofic. WP, czł. TON i NOW.

Ur. 14 I we Wrześni. Do 1918 uczęszczał do niemieckiej szkoły ludowej. W 1922 ukończył polską szkołę powszechną we Wrześni. Do czasu powołania do zasadniczej służby wojskowej w 1925 pracował jako kelner. W 1928 po ukończeniu szkoły podofic. został podofic. zaw. w 68 pp we Wrześni.

Brał udział w wojnie 1939 w walkach nad Bzurą i w obronie Warszawy. Po krótkotrwałym pobycie w niewoli niemieckiej został zwolniony. Pracował jako kelner w niemieckiej restauracji we Wrześni. W styczniu 1940 zaprzysiężony do TON przez ppor. rez. Kazimierza Lieskego. Przydzielony do grupy technicznej redakcji pisma „Czuwamy”. Brał też udział w opracowywaniu planów powstania. Aresztowany 11 XI 1941 przez Gestapo z Inowrocławia. Więziony w Gnieźnie, Inowrocławiu i w Trzemesznie. W czasie śledztwa zaprzeczal jakiegokolwiek działalności konspiracyjnej. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjaz-

dowej w Trzemesznie 4 VI 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 6 VII 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 509; FAK-I/8, Tajna Organizacja Narodowa; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Poznań, Akt zgonu P-3670/1942.

Marian Woźniak

Rogowski Stanisław

(1896 - 1943) ps. „Andrzej”, „Rumianek”, ofic. rez. WP i AK.

Ur. 20 XII w Nieszawie. Technik budowlany, zawiadowca odcinka drogowego PKP, od 1937 w Ostrowie Wlkp. Ppor. rezerwy. Czł. Związku Peowików i prezes Klubu Sportowego kolejowego PW w Ostrowie. Latem 1939 wobec nadciągającej wojny kierował akcją przygotowań dywersyjnych na linii kolejowej Ostrów-Kalisz, mającą utrudnić działanie wojsk niemieckich.

Na początku września 1939 skierowany został służbowo do Kamionki Strumillowej pod Lwowem, lecz dotarł tylko do Warszawy. W początkach 1940 wrócił do Ostrowa i został aresztowany w związku z wysadzeniem toru kolejowego. Do 26 IX 1940 był więziony w Skalmierzycach, Kaliszu i Łodzi. W obawie przed ponownym aresztowaniem przeniósł się do Koła, potem do Kłodawy, gdzie pracował w powiatowym urzędzie budowlanym. W 1941 wrócił znów do Ostrowa Wlkp. Znalazł zatrudnienie jako mierniczy. Zaprzysiężony do ZWZ-AK przez kpt. Wacława Kotteckiego w czerwcu 1940. Mianowany został szefem komórki kolejowej w Ostrowie, następnie szefem łączności IR Ostrów Wlkp. 27 IV 1942 aresztowany. Więziony w Poznaniu w Domu Żołnierza i Forcie VII. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Dreźnie skazał go na 8 lat ciężkiego więzienia. 5 IV 1943 zamęczony w więzieniu w Rawiczu. Pośmiertnie awansowany do stopnia por. i odznaczony Krzyżem Walecznych.

FAK-I/b, IR Ostrów Wlkp. i obwody; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Rolbiecki Guntram

(1913 - 1943) ps. „Rejent”, „Prus”, ofic. rez. WP i ZWZ, pracownik naukowy UP.

Ur. 14 III w Sławęcinie pow. chojnicki, s. Hansa i Wandy z d. Grocka. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczył się w gimn. koedukacyjnym w Chojnicach, zdając w 1930 egzamin dojrzałości. Następnie studiował na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP, gdzie się doktoryzował. Podczas studiów odbył Dyw. Kurs Pchor. 14 DP i ćwiczenia w 57 pp. Awansowany do stopnia ppor. rez. W 1939 ukończył aplikanturę sądową w Okręgowym Sądzie Apelacyjnym w Poznaniu. Latem 1939 zaprzysiężony do Społecznej Sieci Informacyjnej Armii „Poznań”. Na wojnę nie zmobilizowany.

Urząd Pracy (*Arbeitsamt*) skierował go jako tłumacza do Zarządu Miasta Poznania. Zimą 1939/40 nawiązał kontakty konspiracyjne z hr. Adolfem Bnińskim („Białoń”) i z por. Tadeuszem Janowskim („Gzowski”). Jednocześnie przez łączniczkę KG ZWZ Elżbietę Zawacką („Zo”) zorganizował lokal łączności zagranicznej KG AK („Zagroda”) w Poznaniu przy ul. Chlebowej. Wiosną 1940 desygnowany przez A. Bnińskiego na przyszły urząd obwodowego delegata RP w Królewcu. Współpracował też z WKZO w Poznaniu. Aresztowany przez Gestapo w kwietniu 1942 w ramach dekonspiracji WKZO. Po ciężkim śledztwie stracony 8 I 1943 w Forcie VII na podstawie wyroku Policyjnego Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*). Rodziny nie założył.

USC Poznań, Akt zgonu P-552/1943; Zbiory własne Zbigniewa Lindeckiego w Poznaniu.

Marian Woźniak

Roliński Edmund

(1900 - 1942) ps. „H-03”, podofic. zaw. WP, TON.

Ur. 26 X w Wylatowie pow. mogileński, s. Grzegorza, rolnika i Balbiny z d. Molenda. Jak wynika z Poświadczenia służby z Centralnego Archiwum WP z 16 VIII 1947

nr 1949, w marcu 1918 został powołany do armii niemieckiej, a od grudnia 1918 do lutego 1919 brał udział w Powstaniu Wielkopolskim w kompanii mogileńskiej, następnie od marca 1919 do maja 1919 w 6 pswlkp. Przed wojną mieszkał w Gnieźnie i służył w 69 pp w stopniu st. sierż.

Brał udział w wojnie obronnej w 1939 na szlaku Gniezno, Kutno, Łęczyca, Ilów, Bzura, Warszawa. Udało mu się uniknąć niewoli i powrócił do Gniezna. W październiku 1939 wspólnie ze st. sierż. Kazimierzem Koniecznym i innymi wojskowymi utworzyli konspiracyjne środowisko 69 pp, na bazie którego w listopadzie 1939 powstała TON. Do organizacji wstąpił także brat R., Henryk. W styczniu 1940 dowództwo nad TON przejął kpt. Maksymilian Franciszek Sikorski. Spotkania, odprawy i zebrania organizacji odbywały się w ścisłym gronie pionu dowódczego w lokalach konspiracyjnych przy ul. Jana III Sobieskiego 8 i przy ul. Klonowej 5 w Gnieźnie. Po zdekonspirowaniu TON przez Gestapo R. został aresztowany w lipcu 1941 i osadzony w więzieniu w Gnieźnie. Śledztwo prowadziło Gestapo do sierpnia 1942. Nie doprowadziło ono do rozszyfrowania organizacji i jej członków. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) 15 VIII 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu 5 X 1942. Odznaczony Krzyżem Niepodległości.

Zona Maria z d. Nijakowska.

FAK-I/8, Tajna Organizacja Narodowa; Zbiory własne autora w Poznaniu.

Czesław Rożek

Roliński Henryk

(1917-1942) ps. „Orzeł Biały”, podofic. WP i TON.

Ur. 1 I w Wylatowie pow. mogileński, s. Grzegorza, rolnika i Balbiny z d. Molenda. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Wylatowie uczęszczał do gimn. w Trzemesznie, gdzie w 1938 zdał egzamin dojrzałości. W styczniu 1940 przez kpt. Maksymiliana Franciszka Sikorskiego został zaprzysiężony

do TON, która współpracowała z radykalnymi ośrodkami SN w Warszawie. Kierował w niej sprawami łączności konspiracyjnej, zwłaszcza między ośrodkami w Koninie i Ślesinie a Gnieznom. Brał też udział w zorganizowaniu powielarni TON w Lubiniu. Pełnił rolę łącznika pomiędzy dowództwem TON w Gnieźnie a ogniwami w Trzemesznie, Mogilnie, Żninie i w Inowrocławiu. Aresztowany w lipcu 1941 przez Gestapo z Inowrocławia w lokalu konspiracyjnym w Gnieźnie przy ul. Klonowej 5 w czasie odprawy organizacyjnej. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 15 VIII 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 5 X 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Rodziny nie założył.

FAK-I/8, Tajna Organizacja Narodowa.

Marian Woźniak

Roszak Otto

(1918-1940) ps. „Wilk”, przywódca TS w Lesznie.

Ur. 9 IV w Lesznie, s. Wojciecha i Wiktorii z d. Apolinarska. W ZHP od 1932, phm i drużynowy 7 DH w Lesznie od 1937. W marcu 1939 powołany do zasadniczej służby wojskowej w 69 pp w Gnieźnie. W kampanii wrześniowej 1939 w składzie 17 DP walczył nad Bzurą. Dostał się do niewoli niemieckiej, skąd zbiegł i na przełomie września i października 1939 zainicjował w Lesznie działalność konspiracyjną harcerzy. Od listopada 1939 wysłany na prace przymusowe do Żuchłowa. Pracy konspiracyjnej nie przerwał, dojeżdżając często do Leszna. W końcu 1939 zbiegł do GG, włączając się do oddziału mjra Henryka Dobrzańskiego („Hubal”). Wiosną 1940 wrócił do Leszna. Aresztowany w maju 1940. Zamordowany w śledztwie w Lesznie 23 VIII 1940. Rodziny nie założył.

FAK-I/14, Harcerstwo poza Szarymi Szeregami.

Marian Woźniak

Roszkiewicz Władysław

(1900 - 1942) ps. „Róg”, podofic. rez. WP, czł. NOB.

Ur. 19 VI w Tomiczkach pow. poznański, s. Michała i Katarzyny z d. Kasperek. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Stęszewie został zatrudniony jako uczeń w zawodzie ślusarza w Warsztatach Kolejowych w Poznaniu. W 1920 zmobilizowany do WP. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Od 1934 czł. SN. Do wybuchu wojny 1939 pracował jako formierz w Warsztatach Kolejowych. Tę samą pracę kontynuował od października 1939. W listopadzie 1940 zaprzyszczony do NOB przez Teofila Muszyńskiego i przydzielony do sekcji technicznej. Jej zadaniem było przygotowanie na czas powstania zbrojnego zapasowych kluczy do pojazdów, które znajdowały się w dyspozycji Warsztatów Kolejowych i poznańskiego węzła kolejowego. Aresztowany przez Gestapo 27 I 1941 w Poznaniu. Więziony w Forcie VII i w Oleśnicy. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 25 III 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 23 V 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu. Żona Konstancja z d. Brzezińska.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 726; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; USC Stęszew, Akt urodzenia nr 59/1900; USC Wrocław, Akt zgonu nr 958/1942.

*Maria Rutowska
Marian Woźniak*

Rowiński Stefan

(1875 - 1943) ps. „Eryk”, „Roger”, czł. SN i org. „Ojczyzna”.

Ur. 10 VIII w Mirkowie pod Kępem, s. Franciszka, nauczyciela i Pauliny z d. Becker. Podczas nauki w gimn. w Ostrowie Wlkp. czł. Towarzystwa Tomasza Zana. Relegowany w trakcie matury za przynależność do tajnych organizacji i rozpowszechnianie zabronionych druków polskich. W Krakowie nauczył się księgarstwa, a potem w Lipsku introligatorstwa. Działal w Związku Młodzieży Polskiej „Zet”. Od 1903 w Ostrowie Wlkp. prowadził księgarnię, drukarnię i wydawał „Gazetę Ostrowską”. Równocześnie rozwinął

szeroką działalność w TCL oraz w kolportażu druków o treści niepodległościowej. Na początku I wojny światowej był za to więziony. W 1918 zaangażował się w akcję wyzwolenia Ostrowa. Był w Powiatowej Radzie Ludowej, zabiegał o utworzenie armii polskiej w Kaliskiem; posłował do Sejmu Dzielnicowego. Był orędownikiem powrotu Mazur i Śląska do Macierzy. W l. 1919 - 20 pełnił funkcję pierwszego polskiego burmistrza Ostrowa Wlkp. W l. 1918 - 39 był czł. Rady Miejskiej z mandatu SN. W l. 1926 - 32 był w pow. ostrowskim oboźnym OWP. Swoją działalnością przyczynił się do rozwoju gospodarczego miasta i powiatu, inicjując szereg inwestycji. Był radcą Izby Handlowej i Przemysłowo-Handlowej w Poznaniu i tamże czł. Sejmiku Wojewódzkiego. Był inicjatorem i organizatorem Muzeum Regionalnego w Ostrowie.

W 1939, po wkroczeniu Niemców do Ostrowa, uniknął aresztowania dzięki interwencji niemieckiego burmistrza (za to, że nie usunął niemieckich urzędników z magistratu w 1918). Za pośrednictwem Edwarda Serwańskiego grupa inteligencji ostrowskiej nawiązała kontakt z org. „Ojczyzna” w Poznaniu. R. został jej przewodniczącym na Wielkopolskę południową. W maju 1940 na ten sam obszar został przedstawicielem Głównego Delegata Rządu RP na ziemię polskie wcielone do Rzeszy. W Ostrowie dysponował kilkunastoosobowym zespołem reprezentującym wszystkie warstwy społeczeństwa oraz kontaktował się z działaczami SN, SL i SP. Utrzymywał także łączność z ZWZ-AK. W l. 1942 - 43 pełnił obowiązki Okręgowego Delegata Rządu na Wielkopolskę z mandatu Zarządu Głównego SN. Nawiązał współpracę z szefem Wojskowej Administracji Zastępczej Okręgu Poznańskiego AK. W październiku 1943 w Uniejowie ze względu na zły stan zdrowia przekazał swoje agendy Janowi Czapiewskiemu. Wrócił do Ostrowa mimo zagrożenia aresztowaniem. Zmarł w Ostrowie 27 XI 1943.

Żona z d. Poturalska. Dzieci: Bogdan, Zbigniew, Lech, Wanda.

Zbiory własne autora w Ostrowie Wlkp.

Jerzy Pietrzak

Rozmiarok Jadwiga

(1917-1940) ps. „Siostra Zosi”, kurierka org. „Ojczyzna”, harcerka.

Ur. 4 II w Kozach pod Bielskiem-Białą, c. Andrzeja i Haliny z d. Maj. Po ukończeniu szkoły podstawowej i zdaniu egzaminu dojrzałości doskonaliła znajomość języków w szkole Sacre Coeur w Ostendzie (Belgia). Następnie studiowała w Alliance Française Ecole de la Langue Française w Paryżu, gdzie w 1937 uzyskała dyplom biegłego języka francuskiego. Od 1931 czł. ZHP, początkowo w drużynie przy gimn. siostr Urszulanek w Poznaniu, a następnie jako drużynowa prowadziła drużynę polską w Suzy pod Paryżem. W 1937 po powrocie do Polski była drużynową w DH im. Zofii Chrzanowskiej w Wolnym Mieście Gdańsku. W l. 1937-38 odbywała praktykę w firmie transportowej w Gdańsku. Przed wybuchem wojny przebywała w Poznaniu.

W końcu września 1939 zaprzysiężona do org. „Ojczyzna” przez Kyryla Sosnowskiego. Została łączniczką ks. infułata Józefa Prądzyńskiego w sprawach związanych z opieką społeczną. W grudniu 1939 została przygotowana przez K. Sosnowskiego do służby kurierskiej dla Rządu RP. W początkach stycznia 1940 otrzymała zadanie przekazania Rządowi RP raportu o sytuacji na ziemiach zachodnich oraz propozycji budowy struktur organizacyjnych PPP na tych ziemiach. Wyjechała z Poznania szlakiem wschodniotatrańskim. Zginęła w nieznanym okolicznościach, po przekroczeniu Tatr, na granicy słowackiej. Rodziny nie założyła.

FAK-I/16, „Ojczyzna”.

Marian Woźniak

Różycki Stanisław

(1914-1943) ps. „Kaczmarek”, ofic. rez. WP, ZWZ, nauczyciel.

Ur. 13 XI w Recklinghausen (Westfalia), s. Stanisława, górnik i Katarzyny z d. Nawrocik. W 1916 utracił ojca, który powołany do armii niemieckiej zginął na froncie francuskim. Po śmierci matki w 1918 i powrocie

rodziny do Polski został adoptowany przez rodzinę Wincentego Trawińskiego. Szkołę powszechną ukończył w Żydowie pod Gnieźnem w 1929, potem Szkołę Przemyslową w Gnieźnie w 1930. Egzamin dojrzałości zdał w 1935 w Państwowym Seminarium Nauczycielskim w Wągrowcu. Od 1928 był czł. ZHP w 1 DH im. Tadeusza Kościuszki w Żydowie. W 1936 ukończył Dyw. Kurs Pchor. 17 DP w Gnieźnie. Praktykę wojskową odbył w 68 pp we Wrześni. W 1936 brał udział w kursie dowódców plutonu w Biedrusku. Od 1 IX 1937 uzyskał etat nauczyciela w wiejskiej szkole na Polesiu, a następnie uczył w Kamieniu Koszyrskim, gdzie w stopniu hm prowadził komendę hufca ZHP.

Wybuch wojny 1939 zastał go w Żydowie. Podjął współpracę z Komitetem Obywatelskim w Gnieźnie, organizując z ramienia ks. Mateusza Zabłockiego kwatery dla uchodźców wojennych. Następnie zorganizował ok. 150 młodych osób w kompanię ochotniczą i na jej czele wyruszył do Kutna. W poszukiwaniu komend mobilizacyjnych dotarł w rejon wsi Czermno, gdzie na skutek otoczenia przez Niemców kompania uległa rozproszeniu. 28 IX 1939 wraz z przyrodnim bratem Czesławem Trawińskim wrócił do Żydowa, a ponieważ był poszukiwany przez Gestapo udał się do narzeczonej w Poznaniu, gdzie nawiązał w 1940 kontakty z ZWZ. Początkowo spełniał rolę łącznika pomiędzy komendą Okręgu Poznańskiego ZWZ a insp. rej. w Ostrowie Wilkp. W początkach 1941 został przekazany do dyspozycji insp. rej. ZWZ kpt. Wawrzyńca Mazanego, który organizował IR Poznań-Wschód („Przemysław Prawy”) i mianował go swoim zastępcą oraz komendantem Obwodu Poznań-Powiat. R. tworzył placówki ZWZ w Pobiedziskach, Swarzędzu, Stęszewie, Tarnowie Podgórnym, Komornikach, Pałędziu i Suchym Lesie. Prowadził też rozmowy scaleniowe z dowódcami terenowych grup NOB. 18 III 1941, po krótkotrwałym pobycie w Gnieźnie, udał się do Żydowa, gdzie został aresztowany w zasadzce; zdołał zbiec z aresztu. Przy pomocy Zofii Trzaskawskiej został w Gnieźnie wyposażony w fałszywe dokumenty i po skontaktowaniu się w Poznaniu z kpt. W. Mazanym

i por. Tadeuszem Janowskim został przeniesiony służbowo do Ostrowa Wlkp. Do września 1941 pełnił ponownie funkcję łącznika pomiędzy por. T. Janowskim a kpt. Wacławem Koteckim w Ostrowie Wlkp. 28 IV 1942 aresztowany ponownie w Poznaniu. Przeszedł ciężkie śledztwo, które trwało do 4 V 1942. Do 27 XI 1942 był więźniem Fortu VII, a później 6 miesięcy więziony we Wrocławiu. 3 V 1943 skazany na karę śmierci. 17 V 1943 przetransportowany do więzienia w Rawiczu. 23 VI 1943, tuż przed wyprowadzeniem na egzekucję, uwolnił się z kajdan i zaatakował strażników, którzy przybyli do jego celi, po czym rzucił się do ucieczki. W czasie próby ucieczki został zastrzelony. Pochowany na cmentarzu więziennym w Rawiczu, skąd ekshumowano go do Gniezna.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 655; FAK-Va/10, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej.

Marian Woźniak

Ruda Czesława

(1911 - 1996) ps. „Natalka”, nauczycielka tajnego nauczania.

Ur. 29 IV w Ostrowie Wlkp., c. Andrzeja i Konstancji z d. Kalina. Po ukończeniu szkoły powszechnej kontynuowała naukę w Państwowym Humanistycznym Gimn. Żeńskim w Ostrowie Wlkp., gdzie w 1931 zdała egzamin dojrzałości. W l. 1933-36 ukończyła kurs pedagogiczny w Poznaniu. W tym okresie odbyła bezpłatną praktykę nauczycielską w Ostrowie Wlkp. Do wybuchu wojny 1939 była nauczycielką w Rychtalu pow. kępiński.

Jesienią 1939 rozpoczęła samodzielnie tajne nauczanie. Z inicjatywy Anny Rogali i ks. Piotra Musiała do lata 1941 prowadziła też katechizację. W czerwcu 1940, po zaprzysiężeniu do org. „Ojczyzna”, objęła z mandatu Jana Wikarjaka, szefa Wojennego Kuratorium nadzór inspektora nad pionem tajnego nauczania stopnia podstawowego w rejonie Ostrowa Wlkp. Uczyla na 8 kompletach 34 dzieci. Była pomysłodawcą i organizatorem tajnego kursu nauczycielskiego

dla 28 uczennic licealnych w pow. ostrowskim. Opracowywała dla nich liczne pomoce naukowe. Absolwentki kursu zdały egzaminy zalegalizowane w tajnym Kuratorium Szkolnym, a po wojnie zweryfikowane przez Kuratorium Okręgu Szkolnego w Poznaniu. R. zagrożona aresztowaniem wyjechała nielegalnie do GG. W l. 1942-43 prowadziła tajne klasy gimnazjalne w Miechówku pow. olkuski. Następnie przeniosła się do Warszawy, gdzie kontynuowała tajne nauczanie.

W 1945 wrócił do Ostrowa Wlkp. Do 1952 była nauczycielką w szkołach podstawowych, a następnie do 1968 uczyła w Liceum dla Wychowawczyń Przedszkoli w Ostrowie Wlkp. Czł. ZNP i organizacji kombatanckich. Zmarła 11 III 1996 w Ostrowie Wlkp., pochowana na cmentarzu przy ul. Limanowskiego.

Odnaczona Krzyżem Kawalerskim OOP i innymi odznaczeniami państwowymi i resortowymi.

Po 1945 wyszła za mąż za Seweryna Szyszkę, nauczyciela.

Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Maria Wikarjak

Runowski Anatol

(1910 - 1945) ps. „Bohun”, żołnierz PN i AK, urzędnik.

Ur. w Żytomierzu. Od 1930 mieszkał w Poznaniu. Po odbyciu służby wojskowej w 15 puł był strażnikiem w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. W 1938 przeniesiony do więzienia w Trzemesznie. W sierpniu 1939 zmobilizowany do 15 puł. Walczył nad Bzurą i w obronie Warszawy. Do 1941 przebywał w obozie jenieckim. Wrócił do Poznania latem 1941. Urząd Pracy (*Arbeitsamt*) skierował go do pracy w zakładach *Telefunken*. W 1943 wstąpił do PN. W Warszawie wraz z Wiktorem Halfarem brał udział w rozmowach z komendantem głównym PN inż. Józefem Sulińskim („Zawisza”) na temat utworzenia tzw. Okręgu VIII PN. Desygnowany na kierownika Referatu Wojskowego tego Okręgu. Aresztowany przez Gestapo

w czerwcu 1944. Od lipca 1944 do stycznia 1945 więziony w Żabikowie i stracony w styczniu 1945.

APP, Akta m. Poznania sygn. 15398, 16427.

*Marian Siczynski
Marian Woźniak*

Rusin Antoni

(1915 -) ps. „Bogumił”, podofic. WP, żołnierz NOW, NSZ, AK.

Ur. 12 VI w Ksawerowie pow. koniński, s. Józefa, rolnika i Anny z d. Dąbrowska. Ukończył szkołę powszechną w Kramsku, a następnie uczył się w Seminarium Nauczycielskim w Słupcy. Ciężkie warunki materialne rodziny uniemożliwiły mu kontynuowanie nauki. Włączył się czynnie w działalność polityczną w Zarządzie Powiatowym SN w Koninie. Otrzymał zadanie ożywienia działalności Koła SN w Kramsku. Należał do najaktywniejszej grupy organizatorów SN w Konińskiem. Uczestniczył też w działalności politycznej Podokręgu SN w Kaliszu. Pod jego kierunkiem w 1938 Koło SN w Kramsku liczyło 250 członków. W 1938 był represjonowany przez władze za organizację zgromadzeń bez zezwolenia. W l. 1937 - 39 powołany do odbycia służby wojskowej w KOP (Wileńszczyzna).

Na kampanię wrześniową zmobilizowany do 133 pp w Zgrupowaniu „Narew”. Brał udział w walkach w rejonie Łomży i nad Bugiem. 17 IX 1939 znalazł się pod Hrubieszowem, gdzie wobec agresji Armii Czerwonej pułk rozwiązano. W ciągu kilkunastu dni dotarł pieszo do Konina. W październiku 1939 nawiązał kontakty konspiracyjne z Romanem Janiszewskim, który zaprzysiął go do NOB. Po aresztowaniach Gestapo w szeregach OJN i NOB ukształtował się Podokręg Kaliski NOW, w którym R. pełnił czynną rolę w łączności konspiracyjnej. Rozbudowywał ognia NOW w Kleczewie, Szetlewu i Ślesinie. Przypadkowo ujęty przez Gestapo, więziony był do jesieni 1941 w Sieradzu. Po zwolnieniu nawiązał kontakt z Henrykiem Osajdą („Mały”) w Koninie. Następ-

nie ukrywał się u komendanta NOW w Kole ppor. Stefana Grzędzieli („Teodor”). Został kierownikiem łączności w tym Obwodzie. Współpracował wówczas z inspektorem wojskowym NOW Stefanem Kosobudzkim („Sęk”) oraz z komendantem NOW Miasta Kolo Henrykiem Grędkiewiczem („Ibis”). Wielokrotnie wizytował placówki NOW w Gozdowie, Ponętowie, Kłodawie, Krzewacie, Babiaku, Orli. W pow. kolskim działał do początków stycznia 1943. Wprowadził do NOW m.in. ks. Lamberta Śliwińskiego z Sompolna. W czasie rozmów scaleniowych NOW z AK należał do przeciwników scalenia. Wspólnie z Włodzimierzem Rutkowskim brał udział w zjeździe krajowym NSZ w połowie stycznia 1943 w Warszawie. Odtąd obok zadań łączności w powiatach konińskim i kolskim wykonywał szereg zadań zleczanych przez KG NSZ. Przygotowywał przerzuty do GG osób zagrożonych przez Gestapo. Był zdecydowanym przeciwnikiem włączania do konspiracji osób o pochodzeniu niemieckim, co wywoływało konflikty z por. M. Kwiatkowskim w 1942. Wybuch Powstania Warszawskiego zastał go w Warszawie, gdzie przebywała liczna grupa żołnierzy z Podokręgu Kaliskiego NSZ. Przydzielony do Pułku NSZ im. gen. W. Sikorskiego, liczącego ok. 250 żołnierzy, brał udział w walkach o Krakowskie Przedmieście, ul. Czackiego i Kruczą. Po kapitulacji Powstania znalazł się w obozie w Pruszkowie. W czasie konwoju kolejowego zbiegł w okolicy Żyrardowa. Odtąd działał w ukryciu w rejonie Konina, organizując pomoc dla żołnierzy NSZ, w tym przebywających w głębi Rzeszy. Z posiadanej przez R. dokumentacji wynika, że w l. 1943-44 przekraczał 38-krotnie granicę pomiędzy GG a Krajem Warty, 8-krotnie w podróżach służbowych – w głąb Niemiec. Tuż przed frontem w styczniu 1945 wrócił do Konina.

Od lutego do marca 1945 ponownie nawiązał kontakty z KG NSZ przekształconych w tym czasie w NZW. Tropiony przez UB przebywał pewien czas w okolicach Szczecina. W grudniu 1946 aresztowany. Przeszedł ciężkie śledztwo we Włocławku i w Bydgoszczy. Zarzutów mu nie udowodniono i został zwolniony. Przeniósł się do

Warszawy, gdzie ukończył liceum ogólnokształcące i zajął się rzemiosłem. W 1960 wyjechał do Francji i pozostał na Zachodzie. W 1965 powrócił do kraju z Kanady. Związał się wtedy z Klubem Inteligencji Katolickiej w Warszawie. W 1989 był współorganizatorem odrodzonego SN. Wszedł w skład Komitetu Seniorów SN. Jest czł. wszystkich władz SN. Swoje wspomnienia zawarł w książce *Nad Wartą, Prosną i Wisłą*, wydanej w 1993.

Odnaczone: Krzyżem AK, Medalem Wojska, Medalem Zwycięstwa i Wolności, Warszawskim Krzyżem Powstańczym.

Żona Marianna z d. Czarnocka. Dzieci: Michał, Maciej, Małgorzata.

FAK-V/97, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Rusin Józef Tadeusz

(1917 - 1942) ps. „Miecz”, podofic. zaw. WP, TON i NOW.

Ur. 20 X w Ksawerowie pow. koniński, s. Józefa, rolnika i Anny z d. Dąbrowska. Po ukończeniu szkoły powszechnej pracował w gospodarstwie rolnym rodziców. Po ukończeniu zasadniczej służby wojskowej został podofic. nadterminowym. Brał udział w wojnie 1939. Zaprzysiężony do OJN w Koninie przez Mariana Kurkiewicza. W końcu 1939 przez swojego brata Antoniego skontaktowany z dowództwem OJN, a następnie NOW w Kaliszu. Otrzymał zadanie włączenia do NOW lokalnych organizacji konspiracyjnych w Gnieźnie. Po nawiązaniu łączności z plut. Kazimierzem Koniecznym w Gnieźnie zjednał dla NOW grupę konspiracyjną, która wywodziła się z TOK, a jej większość stanowili podoficerowie WP. Przez K. Koniecznego został skontaktowany z Edmundem Rolińskim. Zebrał informacje o konspiracji w Gnieźnie i wrócił do Konina, a następnie do Kalisza, gdzie przedłożył swoje sprawozdanie o. Stefanowi Julianowi Mirochnie i ks. drowi Stanisławowi Zaborowiczowi, którzy polecili mu wrócić do Gniezna i wystąpić jako pełnomocnik TON. Z jego inicjatywy TON w Gnieźnie rozszerzyła swoją działalność na pow.

wrzeński. Po ponad 3-miesięcznej inwigilacji prowadzonej przez Gestapo z Inowrocławia R. został aresztowany 26 VII 1941 w lokalu kontaktowym w Gnieźnie, gdzie przybył z nowymi instrukcjami organizacyjnymi z Konina. Po ciężkim śledztwie prowadzonym przez Gestapo w Gnieźnie i w Inowrocławiu został przewieziony do więzienia przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 15 VIII 1942 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu 2 X 1942.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 657; USC Poznań, Akt zgonu P-4251/1942; Zbiory prywatne Antoniego Rusina w Warszawie.

Marian Woźniak

Ruszczynski Stefan

(1890 - 1942) ps. „Żubr”, podofic. rez. WP, czł. NOB, urzędnik.

Ur. 23 V w Poznaniu. W 1912 powołany do armii niemieckiej, skąd został zwolniony w stopniu kpr. Powołany ponownie w 1914 walczył na froncie zachodnim I wojny światowej. W 1919 przeszedł do WP. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Po demobilizacji w 1922 pracował jako urzędnik samorządowy. Czł. SN od 1922. W kwietniu 1940 zaprzysiężony do NOB przez Tadeusza Chudzińskiego i skierowany do sekcji kontrwywiadowczej na Wildzie. Od lata 1940 dowódca Rejonu IV w Obwodzie Wilda, w którym dowodził czterema sekcjami NOB. Aresztowany przez Gestapo 5 I 1940. Po wydaniu nakazu aresztowania przez prokuraturę 29 IV 1941 osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej we Wrocławiu 8 VI 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 15 VII 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs 36/42; FAK-I/6; Organizacje Obozu Narodowego; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Rutkowski Władysław

(1897 - 1973) ps. „Witold”, „Włodzimierz”, n.o. Antoni Skrzypkowski, ofic. rez. kawalerii WP, NOW, NSZ.

Ur. 12 V w Kole, s. Franciszka i Zofii z d. Dresler. Szkołę powszechną ukończył w Kole. W 1916 zdał egzamin dojrzałości w Gimn. im. Mikołaja Reja w Warszawie. Uczestnik wojny polsko-bolszewickiej 1919-21. Następnie studiował prawo na UW. Po odbyciu aplikacji adwokackiej w Kaliszu u Z. Jaźwińskiego został adwokatem w Kole. Działal w Zarządzie Powiatowym SN w Kole, prowadząc szkolenia polityczno-prawne w Kole, Koninie, Wyszynie. Jako adwokat bronił bezinteresownie działaczy SN w procesach politycznych. Absolwent Dyw. Kursu Pchor. Artylerii w Toruniu. Ćwiczenia odbył w 17 pal.

Na wojnę 1939 zmobilizowany do 17 pal w stopniu por. Brał udział w walkach nad Bzurą i w Warszawie, po czym wrócił do Koła, gdzie został internowany jako zakładnik. W październiku zaprzysiężony do OJN przez Antoniego Strzelczyka („Kazik”). Nawiązał też kontakty z NOB w Poznaniu. Od 1941 oficer organizacyjny w Podokręgu kaliskim NOW (Okręg Poznański NOW). Prace organizacyjne prowadził początkowo w Kaliszu, Koninie, Kole, Turku, a następnie także w Poznaniu, będąc najbliższym współpracownikiem Mariana Kwiatkowskiego („Konrad”). Oparciem dla jego pracy konspiracyjnej były leśniczówki w Skarszewie i w Opatówku. W majątku Brunona Lompego w Dembem pod Kaliszem przechowywał archiwum NOW. Od listopada 1942 zdecydowany przeciwnik umowy scaleniowej NOW z AK. Poszukiwany przez Gestapo w związku z dekonspiracjami NOW w Jarocinie, Środzie Wlkp. i Kórniku we wrześniu 1942. W czasie ukrywania się pomocy udzielał mu komendant NOW w Koninie Henryk Osajda („Mały”). Zaopatrzony w fałszywe dokumenty przekroczył granicę GG. W Warszawie nawiązał ścisły kontakt z grupą secesyjną NOW. Na przełomie 1942/43 wraz z grupą NOW nie scaloną z AK wszedł w skład Okręgu X NSZ Poznań. Do jesieni 1943 pełnił funkcję komendanta tego Okręgu. W styczniu 1943

brał udział w konspiracyjnym Ogólnopolskim Zjeździe SN w Warszawie. Od jesieni 1943 szef adiutantury IZZ NSZ i zastępca komendanta Okręgu X NSZ Poznań. Lokalami konspiracyjnymi tego Okręgu w Warszawie były mieszkania: J. Adamczewskiego przy ul. Miedzianej 3 i w Al. Jerozolimskich 97. Dojeżdżając z Warszawy do Poznania, Kalisza i szeregu innych miast, R. faktycznie kierował Okręgiem X NSZ. Kładł szczególny nacisk na sprawy organizacyjne, szkolenie, pomoc społeczną i wywiad. W 1943 organizował kursy dla komendantów powiatowych Okręgu X NSZ w Warszawie, Jarocinie, Koninie i Kole. Wybuch Powstania Warszawskiego zastał go w Warszawie. Podporządkował się przedtem scaleniu NSZ z AK. Od 3 VIII 1944 brał udział w walkach powstańczych w rejonie ul. Czackiego, w składzie Pułku NSZ im. gen. W. Sikorskiego. Zorganizował wówczas liczną grupę żołnierzy NSZ z Poznańskiego, m.in.: Józefa Ławniczaka, Antoniego Rusina, Romana Brzezińskiego, Jerzego Jankowskiego. Po kapitulacji osadzony w obozie w Pruszkowie uciekł z transportu w okolicach Żyrardowa. Przedarł się do Wielkopolski, tworząc ponownie liczne ośrodki NSZ-AK. Uczestniczył w naradach w Częstochowie, gdzie mieścił się sztab Obszaru Zachód NSZ-AK.

Po przejściu frontu powrócił do Koła. Był poszukiwany przez NKWD i UB. Początkowo ukrywał się u Romana Ochendalskiego w Kłodawie, potem w Łodzi u rodziny Kubiśiaków na ul. 11 Listopada i we wsi Różyca pod Koluśzkami. Pracował jako rolnik w gospodarstwie oraz zajmował się handlem. W 1957 ujawnił się w Łodzi. W 1958 przywrócono mu prawa adwokackie. Do 1970 był adwokatem w Zespole Adwokackim w Kole. Zmarł nagle 30 X 1973 w Kielcach.

Żona Zofia z d. Derlińska, c. Halina Jadwiga.

FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; FAK-V/285, Akta osobowe; Zbiory własne autora w Poznaniu.

Rafał Sierchula

Rybak Szczepan

(1908 - 1945) ps. „Jeź”, żołnierz AK, leśnik.

Ur. 6 XII w Wesolej pod Kępem, s. Stanisława, leśnika i Rozalii z d. Błaszczyk. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Zgorzelcu rozpoczął naukę zawodu leśnika w lasach majątku Siemianice pod Kępem. Po ukończeniu praktyki pracował jako gajowy w tym majątku. W l. 1928 - 30 odbył zasadniczą służbę wojskową w 69 pp. Od 4 IV 1935 objął posadę gajowego w leśniczówce Janowo pod Neklą.

W sierpniu 1939 zmobilizowany do 69 pp jako dowódca drużyny w kompanii karabinów maszynowych. Brał udział w walkach nad Bzurą i w obronie Warszawy. W czasie walk był ciężko ranny. Przebywał w niemieckich szpitalach polowych, potem w Sochaczewie. Zwolniony wrócił do miejsca zamieszkania w końcu grudnia 1939 i został zatrudniony ponownie jako gajowy w leśniczówce Janowo. W początkach 1941 nawiązał kontakty z plut. Wawrzyńcem Chałupką, który latem tego roku włączył go do miejscowej grupy konspiracyjnej. Jesienią 1941 zaprzysiężony przez por. Alfreda Furmańskiego do ZWZ. W jego gajówce odbywały się liczne zebrania konspiracyjne, a nadto wykonywał szereg zadań związanych z łącznością konspiracyjną. W 1942 był szefem łączności konspiracyjnej w Obwodzie AK Środa Wlkp., a następnie kwatermistrzem. Na wniosek por. A. Furmańskiego dokonał reorganizacji grupy pracowników leśnych, aby składała się wyłącznie z żołnierzy AK. Od lata 1943 organizował placówkę odbioru zrzutów lotniczych, szyfrowaną „Proso 2”. Przygotowywał kryjówki ziemne do przechowania broni zrzutowej. W tym okresie awansowany do stopnia sierż. i mianowany dowódcą wydzielonego plutonu AK w rejonie Janowa, stanowiącego trzon kadrowy placówki odbiorczej „Proso 2”. 14 IX 1943 jako zastępca oficera zrzutowego przygotował plan rozmieszczenia placówki odbiorczej. Po północy 15 IX 1943 przyjęła ona zrzut typu „OW”, dokonany przez brytyjską załogę, którą dowodził S/L Pitt. R. kierował zbieraniem materiałów

zrzutowych oraz zacieraniem śladów operacji. Następnego dnia po zrzucie uzyskał z posterunku policji niemieckiej w Nekli informacje o planowanej akcji pościgowej. Ostrzeżenia przekazał por. A. Furmańskiemu, po czym zbiegł z terenu akcji. Ukrywał się kolejno w Klonach, Wysłowicach, Bagrowie, w Garbach. W kwietniu 1944 został przypadkowo aresztowany przez Gestapo. Po ciężkim śledztwie w Domu Żołnierza w Poznaniu osadzony w Żabikowie, gdzie wyrokiem Policyjnego Sądu Doraźnego (*Polizei-standgericht STAPO Posen*) skazany na karę śmierci. Rozstrzelany w zbiorowej egzekucji 19 I 1945.

Żona Janina z d. Sobczak. Dzieci: Janu-ary, Bogdan.

Zbiory prywatne Janiny Rybak w Kosztrzynie Wlkp.

Marian Woźniak

Rybicki Edmund

(1914 - 1943) ps. „Wład”, podofic. rez. WP i ZWZ-AK, urzędnik.

Ur. 18 I w Gnieźnie, s. Władysława i Tekli z d. Lipińska. Po ukończeniu szkoły powszechnej i handlowej pracował jako urzędnik samorządowy. W l. 1935-36 odbył zasadniczą służbę wojskową w 69 pp. Zwolniony do rezerwy w stopniu chor. Następnie pracował w Urzędzie Celnym w Gdyni. Brał udział w wojnie 1939 w składzie 17 DP. Do Gniezna powrócił na początku października 1939. Latem 1941 wtajemniczony w działania ZWZ przez Tadeusza Banacha i zapoznany z ppor. Włodzimierzem Turowskim („Tomir”). Zaprzysiężony do ZWZ w październiku 1941 i mianowany komendantem Placówki ZWZ „Wawrowo” (okolice kościoła św. Wawrzyńca w Gnieźnie). Osobiście zwerbował do ZWZ kilku podoficerów. Skontaktował też insp. rej. ZWZ Gniezno ppor. Franciszka Tatę („Müller”) z por. Franciszkiem Hybzą. Aresztowany przez Gestapo z Inowrocławia 24 VII 1942. Więziony w Gnieźnie, Inowrocławiu i Rawiczu.

Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Rawiczu 24 IX 1943 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu w Rawiczu 13 X 1943. Po wojnie ekshumowany i pochowany na cmentarzu w Gnieźnie.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770; FAK-1/1d, IR Gniezno i obwody, Samodzielny Obwód Mogilno; USC Rawicz, Akt zgonu nr 305/1943.

*Maria Rutowska
Marian Woźniak*

Ryffert Halina

(1916 - 1996) ps. „Basia”, czł. org. „Ojczyzna”, fizyk.

Ur. 4 II w Bugulmie (Rosja), c. Władysława i Stanisławy z d. Dux. Od 1919 mieszkała w Poznaniu. W 1933 ukończyła Gimn. im. Dąbrowski, a w 1939 studia matematyczne na UP. W lipcu 1940 zaprzyęszona do org. „Ojczyzna” przez Kiryła Sosnowskiego. Wraz z Kazimierą Bobrowską („Mirka”) należała do „trójki” kierowanej przez Tadeusza Strojnego. „Trójka” prowadziła działalność samokształceniową i wychowawczą. Starala się również oddziaływać na swoje nie zorganizowane konspiracyjnie otoczenie, kolportując ustnie wspólnie zebrane informacje, podnosząc na duchu, dążąc do utrzymania niezłomnej, godnej i patriotycznej postawy społeczeństwa polskiego. Jesienią 1940, pozostając nadal czynna w „trójce”, R. przeszła pod bezpośrednią komendę Stanisława Smoczkiwicza. Po krótkim przeszkoleniu powierzono jej zadanie szyfrowania meldunków i sprawozdań Głównej Delegatury Rządu RP dla ziem polskich wcielonych do Rzeszy. Odszyfrowywała także otrzymywane przez Delegaturę instrukcje i listy. Latem 1941 zapoznała ze swoim systemem szyfrowania Edwarda Serwańskiego. Pracę szyfrantki wykonywała do grudnia 1941, do aresztowania St. Smoczkiwicza. Oprócz działalności w „Ojczyźnie” i Delegaturze Rządu z własnej inicjatywy uczyła potajemnie

dzieci. W nocy z 23/24 IV 1942 aresztowana i osadzona w Domu Żołnierza w Poznaniu, a następnie w Forcie VII. Tej samej nocy został też aresztowany T. Strojny. Od 19 V do 10 VI 1942 przeszła brutalne śledztwo. 17 IX 1942 została wywieziona do KL Ravensbrück. Od sierpnia 1943 przebywała w filii tegoż obozu w Neubrandenburgu.

Powróciła do Polski w lipcu 1945. Od listopada 1945 podjęła pracę naukowo-dydaktyczną w Instytucie Matematyki UP. Pracowała w Katedrze Fizyki Teoretycznej, a potem w Katedrze Akustyki i Teorii Drgań. W 1968 uzyskała stopień prof. nadzwyczajnego. W l. 1962 - 81 kierowała Katedrą Akustyki i Teorii Drgań. W l. 1965-68 była prodziekanem, następnie do 1972 - dziekanem Wydziału Matematyczno-Fizyczno-Chemicznego UAM. Opublikowała ponad 60 prac naukowych. W 1986 przeszła na emeryturę, współpracując nadal z Instytutem Akustyki UAM. W l. 1963-65 sekretarz, a w l. 1965-81 przewodnicząca Polskiego Towarzystwa Akustycznego. Współpracowała z Komitetem Akustyki oraz z Komitetem „Człowiek i Środowisko” PAN. Czł. hon. GALF (Groupement des Acousticiens de la Langue Française). Od 1960 czł. SD, pełniła funkcję m.in. wiceprzewodniczącej Wojewódzkiego Komitetu SD w Poznaniu. Zmarła w Poznaniu 7 VIII 1996.

Odnaczona m.in.: Krzyżem Oficerskim OOP, Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem Zasłużonego Nauczyciela PRL, Krzyżem Oświęcimskim.

Zbiory prywatne Jana Jacka Nikischa w Poznaniu i zbiory własne autorki w Poznaniu.

Aleksandra Pietrowicz

Ryster Marian

(1906 - 1944) ps. „Ford”, „Rysa”, ofic. c.w. NOW i AK, mechanik.

Ur. 23 VI w Niemczech, s. Franciszka i Antoniny. Szkołę ludową i mechaniczną

ukończył w Niemczech. Od 1919 zamieszkał w Poznaniu i pracował w firmie Auto-Union jako prokurent. Od 1937 był związany ze służbami specjalnymi sztabu DOK nr VII. Brak danych o służbie wojskowej i udziale w wojnie 1939. Po zajęciu przez Niemców Poznania pracował w firmie Auto-Ford. Zaprzysiężony do wywiadu NOW przez ppor. Stanisława Sierszyńskiego („Wojciech”) w początkach kwietnia 1941. Zajmował się rozpoznaniem wywiadowczym transportu niemieckiego, jednostek Wehrmachtu i lotnisk. We wrześniu 1943 wcielony do AK przez kpt. Sylwestra Pniewskiego („Bürger”) i przydzielony do Siatki „A”. Wykonywał też zadania łącznościowe, co ułatwiał mu posiadane zezwolenie do poruszania się po całym obszarze III Rzeszy. Prawdopodobnie inwigilowany przez Gestapo od grudnia 1943. Aresztowany przez Gestapo w miejscu pracy przy ul. Kantaka (Bismarckstr.) 24 I 1944 i przewieziony do Domu Żołnierza. Po ciężkim śledztwie osadzony w Żabikowie. Na podstawie wyroku Politycznego Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*) rozstrzelany w Żabikowie 19 VII 1944 w zbiorowej egzekucji.

Żona Klara z d. Wróblewska, s. Waldemar.

FAK-V/381, Akta osobowe; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Ryta Stefan

(1903 - 1959) ps. „Kruk”, czł. NOW, NSZ, NSZ-AK.

Ur. 29 VII w Turku, s. Józefa, robotnika i Marianny z d. Pięta. Mieszkaniec Turku. Ukończył 7 klas szkoły powszechnej. Z powodu krawiec. Z przyczyn zdrowotnych zwolniony z służby wojskowej. Przed wojną był działaczem SN. W 1941 wprowadzony przez Zygmunta Baszkowskiego do NOW. Zaprzysiężony przez komendanta powiatowego ppor. Kazimierza Fiedorowa („Ta-

dek”). W jego mieszkaniu przy ul. Kaliskiej 20 w Turku zorganizowano punkt kontaktowy NOW i punkt kolportażu prasy na pow. turecki i miasto Koło. Przydzielony do Komendy Miasta Turek pełnił funkcję szefa wydziału organizacyjnego i propagandy. Utrzymywał również kontakty z ZWZ przez ppor. Wojciecha Jankowskiego („Piotr”). Po aresztowaniu 4 IV 1942 komendanta powiatowego NOW prowadził nadal działalność konspiracyjną. W okresie rozłamu w NOW i powstania X Okręgu NSZ Poznań początkowo utrzymywał kontakt z obiema grupami. Ostatecznie związał się z NSZ i został komendantem pow. tureckiego. Za pośrednictwem ppor. Czesława Wszędybyła („Bylina”) i Adama Olszewskiego („Czarny”) utrzymywał kontakty z Podokręgiem Kaliskim NSZ. Przy pomocy działającego w konspiracji Volksdeutscha Teodora Zygmunta Müllera „Hugo” podjął współpracę z IR Konin-Turek („Plebanią”). 9 III 1944 aresztowany wraz z blisko 30 osobami i przewieziony do Łodzi do więzienia przy ul. Sterlinga. Od 16 VIII 1944 więziony w Gross-Rosen, od 10 II 1945 w obozie Leitmeritz (Litomierzyce). Podczas kolejnej ewakuacji obozu z powodu choroby przewieziony do szpitala w Pradze, gdzie przebywał do 25 V 1945.

W czerwcu 1945 powrócił do Turku. W okresie PRL był szykanowany przez UB. Członek Polskiego Związku b. Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych, potem ZBoWiD. Zmarł 25 VII 1959 i pochowany na cmentarzu w Turku.

Żona Marianna z d. Makowska. Dzieci: Tadeusz, Jan, Kazimierz, Henryk.

Zbiory rodzinne Kazimierza Ryty w Koninie; zbiory własne autora w Poznaniu.

Rafał Sierchula

Rzepa Ignacy

(1913 - 1942), czł. NOB, szewc.

Ur. 10 X w Zbąszyniu pow. nowotomyśki. Po ukończeniu szkoły powszechnej i wy-

działowej terminował w zawodzie szewca w Zbąszyniu. Od 1931 czł. Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. W 1931 wstąpił do SN, czł. zarządów w Zbąszyniu i Opalenicy. Brak informacji o służbie wojskowej. W grudniu 1939 włączył się do konspiracji SN przez Heliodora Jankiewicza. W styczniu 1940 nawiązał z nim kontakt z ramienia NOB Józef Przybyła. Od wiosny 1940 nieświadomie nawiązał kontakty z agentem Gestapo Zenonem Ciemniejewskim. Jako długoletni czł. SN nie składał w NOB przysięgi. Zajmował się kolportowaniem gazetki „Polska Narodowa”, rozpowszechniał bony obligacyjne i organizował pomoc społeczną. Założył dwie sekcje organizacyjne NOB w Zbąszyniu wspólnie z H. Jankiewiczem. Aresztowany 25 IX 1941 i osadzony w Domu Żołnierza i w Forcie VII, następnie więziony w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu i w Pile. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Pile 10 VII 1942 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu 21 VIII 1942.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Poznań, Akt zgonu P-3771/1942.

Marian Woźniak

Rzewuski Andrzej

(1895 - 1946) ps. „Abrek”, „Fok”, „Zagończyk”, „Wojmir”, „Hańcza”, ofic. artylerii WP i AK.

Ur. 31 X w Aszchabadzie, s. Stefana i Weroniki. Szkołę powszechną i średnią ukończył w Władykaukazie, po czym uczył się w szkole wojskowej. 14 V 1914 zdezerterował i przeniósł się na ziemie polskie. W lipcu 1920 otrzymał stopień chorążego

artylerii WP. Po specjalnym przeszkoleniu przeniesiony do służby wywiadowczej polskiego sztabu frontu środkowego. 1 VII 1923 awansowany do stopnia por. i przeniesiony do szkolnictwa wojskowego. 21 X 1925 wykładowca artylerii w stopniu kpt. Od 1930 wykładowca topografii w Centrum Wyszkolenia Artylerii w Toruniu. W tymże roku wydał podręcznik *Topografia artylerii*.

W kampanii wrześniowej ofic. artylerii w 25 DP. Po kapitulacji ukrywał się w Warszawie. Zaprzysiężony do NOW przez ppłka Jana Szczurka-Cergowskiego. Następnie w KG AK ofic. Oddziału I i BIP. Czynny w akcji scalenia KOPol i innych organizacji z AK. W I. 1942-44 insp. rej. AK w Lublinie. Przeniesiony wiosną 1944 do Wydziału Artylerii w sztabie KG AK. W Powstaniu Warszawskim dowódca batalionu. Od października 1944 wytypowany na funkcję komendanta Okręgu Poznańskiego AK. Funkcję objął w styczniu 1945. Nie zgadzał się z rozkazem rozwiązania AK z 19 I 1945. Nadal utrzymywał Okręg w gotowości organizacyjnej, przekształcając go 10 V 1945 w WSGO „Warta”. Redaktor i inicjator wydawania w Poznaniu pisma „Strażnica Sumienia”. Aresztowany przez UB w Poznaniu 26 XI 1945. W śledztwie odmawiał składania zeznań. Trzykrotnie podejmował próby samobójstwa. Zginął w areszcie WUBP w Poznaniu 20 V 1946. W jedynym zeznaniu złożonym 14 III 1946 stwierdził, że tworząc WSGO „Warta” nie chciał dopuścić do rozwoju bandytyzmu w Wielkopolsce. Z drugiej strony jako oficerowi WP leżała na sercu sprawa niepodległości Polski.

Odnaczony m.in.: Krzyżem Walecznych, Złotym Krzyżem Zasługi z Mieczami, Medalem za Wojnę 1919/1921.

Żona Tatiana, c. Maria.

FAK-V/184, Akta osobowe.

Marian Woźniak

S

„Sache Aktion”

Nazwa stosowana przez Gestapo w Poznaniu w akcjach przeciwko konspiracji wielkopolskiej. Używano ją na ogół w przypadkach masowych aresztowań, dodając nazwisko głównego przywódcy. Znane są pod tą nazwą: „Sache Aktion gegen Winiewicz” (1-5 IV 1940), „Sache Aktion gegen Kmiołek” (1-30 VI 1940, 400 aresztowanych), „Sache Aktion gegen Wolniewicz” (5 XII 1940-30 XI 1941, 875 aresztowanych), „Sache Aktion gegen Łamaszewski” (30 aresztowanych). Od 1943 wielkie dekonspiracje i aresztowania szyfrowano, stosując kryptonimy bez ujawniania nazwisk. Kryptonimy te nie były znane aresztowanym. Nie umieszczano ich także w korespondencji z RSHA, stąd nie są znane.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; FAK-I/6, Organizacja Obozu Narodowego; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory prywatne Gerharda Wiebecka w Monachium.

Marian Woźniak

Salata Władysław

(1896 - 1943) ps. „Krab”, czł. ZS, konduktor tramwajowy.

Ur. 13 VI w Trzcielinie pow. poznański. Po ukończeniu szkoły powszechnej pracował w gospodarstwie rolnym rodziców. W 1919 brał udział w Powstaniu Wielkopolskim. Od 1922 pracował w Poznańskiej Kolei Elektrycznej. Od 1930 czł. ZS na Łazarzu. O służbie wojskowej brak danych. W 1939 czł. Pogotowia Związku Powstańców i Wojaków w Poznaniu. Do tajnego ZS zaprzysiężony przez plut. rez. Franciszka Szymkowiaka w styczniu 1940 i mianowany zastępcą kierownika sekcji organizacyjnej w Poznańskiej Kolei Elektrycznej. Zajmował się kolportowaniem gazetki „Świt”. Aresztowany przez Gestapo 15 IV 1942 i osadzony w Domu Żoł-

nierza, w Forcie VII, a następnie w więzieniach we Wronkach, Wrocławiu i w Lipsku. W śledztwie zaprzeczal formalnej przynależności do ZS, przyznawał się jednak, że zastępował F. Szymkowiaka. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Lipsku 27 I 1943 skazany na karę śmierci. Stracony 16 III 1943 w więzieniu w Halle. Wykonanie wyroku nie zostało odnotowane w aktach więziennych i w USC.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 145/42; FAK-I/15, Związek Strzelecki; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Salenczew Paweł

(1894 - 1942) ps. „Jarząb”, „Olszyna”, czł. NOB, robotnik.

Ur. 10 IV w Charkowie (Ukraina). W 1908 ukończył szkołę ludową w Charkowie i pracował w gospodarstwie rolnym rodziców pod Charkowem. W 1914 powołany do armii carskiej; w 1916 dostał się do niewoli niemieckiej. Zwolniony w listopadzie 1918 wrócił do Charkowa. Po stwierdzeniu, iż cała rodzina zginęła, opuścił nielegalnie Rosję i przez Austrię przedostał się do Polski. Zamieszkał w Komornikach pow. poznański. Wstąpił do WP. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej w stopniu sierż. Po zdemobilizowaniu pracował jako ślusarz w HCP, w Fabryce Narzędzi Precyzyjnych i ponownie w HCP. W 1932 przeniósł się do Swarzędza i pracował jako woźny w Urzędzie Gminnym.

Na wojnę 1939 nie zmobilizowany. W październiku 1939 zamieszkał w Sarbinowie pow. poznański. Zaprzysiężony do NOB w czerwcu 1940 przez Henryka Petermanna w Poznaniu. Po jego aresztowaniu został kierownikiem Rejonu w Obwodzie NOB Poznań-Wschód. Prowadził szkolenia i odprawy kierowników sekcji organizacyjnych NOB w lesie pod Kobylnicą. Tworzył grupy łącz-

ników w pow. poznańskim. Aresztowany 28 I 1941 i osadzony w Forcie VII oraz w więzieniu w Oleśnicy. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Oleśnicy 28 V 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 28 VI 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu. Zgon nie został odnotowany w aktach więzienia i w USC.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 38/42; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Samodzielny Obwód Mogilno („Młotek”, „Młyny”)

Tworzony od podstaw na początku 1943 po rozbiciu przez Gestapo IR Gniezno, z zasięgiem działania na powiaty mogileński i żniński. Trudności organizacyjne polegały na tym, że działający w I. 1940-42 Obwód Mogilno był zorganizowany przez młodzież harcerską (głównie po kursach PW I i II stopnia). Aresztowanie Bogdana Friedricha („August”) przerwało kontakty konspiracji w Mogilnie z Okręgiem Poznańskim AK. Wiosną 1943 za pośrednictwem ppor. AK Mieczysława Patzera („Lech II”) nawiązano łączność z zatrudnionym w Mogilnie w mleczarni sierż. rez. WP Władysławem Kostujem („Grubas”), który zobowiązał się do wyszukania kandydata na komendanta Obwodu Mogilno, do nawiązania łączności z pozostałymi na wolności byłymi członkami WOW i TON oraz włączenia ich do AK. Utworzona przez W. Kostuję komórka organizacyjna otrzymała kryptonim „Młyn” i upoważnienie do reaktywowania struktur AK na obszarze byłego IR Gniezno. Latem 1943 powstała eksterytorialna Placówka Rogowo („Ryba”, „Rybitwa”) prowadzona przez powstańca wielkopolskiego sierż. Henryka Ostojkiego („Borsuk”). Rozwinęła ona działalność w powiatach mogileńskim i żnińskim. Reaktywowano dawne komórki organizacyjne WOW i TON, kierowane przez Jana Rembiałkowskiego w rejonie Dąbrowy („Pszenica”),

przez Zygmunta Regulskiego w rejonie Nadleśnictwa Gołąbki („Kąkol”) i Zygmunta Kałata w rejonie Dębowca („Rów”). Wznowiono też kontakty organizacyjne z dawną Placówką TON w Grocholinie (pow. szubiński, obszar Pomorskiego Okręgu AK). Do dyspozycji AK został też przekazany 7-9-osobowy OP Bogdana Hądzlika („Madaj”), bazujący w bunkrach leśnych w lasach Głębozca i Gołąbków. 30 III 1943 z rekomendacji sierż. W. Kostuja odbyły się w Mogilnie rozmowy plka Henryka Kowalówki („Dziedzic”, „Zrąb”) z por. rez. Stanisławem Szerpą („Młynarz II”), który po zaprzysiężeniu przez por. Donata Wyderkowskiego („Piekarz”) został komendantem Obwodu Mogilno. W. Kostuj objął stanowisko szefa organizacyjnego i kierownictwo nad RW. Sztab Obwodu rozbiło Gestapo latem 1944. W czasie wstępnych przesłuchań w Mogilnie W. Kostuj został zamordowany.

FAK-I/1d, IR Gniezno i obwody, Samodzielny Obwód Mogilno; FAK-V/364, Akta osobowe Władysława Kostuja.

Marian Woźniak

Samodzielny Obwód Poznań-Powiat („Mąka”)

Przejęciowa jednostka organizacyjna powołana latem 1942 po rozbiciu przez Gestapo IR Poznań-Wschód („Przemysł Prawy”). Obwód działał do lata 1943, przy czym do 8 V 1943 był dowodzony przez ppor. rez. Jerzego Gawrońskiego („Skaut”). Posiadał placówki w Antoninku, Zielińcu i Kobylnicy. Główny lokal kontaktowy mieścił się w Browarze Kobylepole. Obwód organizował kanały łączności konspiracyjnej i przerzuty prasy oraz poczty konspiracyjnej do północnych rejonów Okręgu Poznańskiego AK. W 1943 przejęty został przez IR Poznań.

FAK-V/19, Akta osobowe por. Jerzego Gawrońskiego; M. Woźniak: *Poznański Okręg Związku Walki Zbrojnej-Armii Krajowej. (Zarys struktury organizacyjnej)*. Londyn 1987 mps w SPP.

Marian Woźniak

Samodzielny Obwód „Reduta”

Jednostka organizacyjna Okręgu Poznańskiego AK, utworzona w 1943 zamiast Obwodu Kępno, działająca głównie za granicą RP z 1939 na Dolnym Śląsku (Syców, Namysłów, Oleśnica). Do 1943 działały w Obwodzie Kępno „placówki za słupkami”, które skupiały Polaków-robotników przymusowych i autochtonów. Dowódcami byli kolejno por. rez. Józef Rabięga („Ordon”) i ppor. rez. Tadeusz Kępa („Feniks”). Początkowo Samodzielny Obwód „Reduta” miał 5 podobwodów, które w 1943 miały 1500 żołnierzy. W sierpniu 1944 zaczęto tworzyć struktury pułku zapasowego Okręgu Poznańskiego AK. Poszczególne jego bataliony szyrowano nazwami: „Łomnica”, „Howerla”, „Garluch”, „Krywań” i „Giewont”. Nie doszło jednak do koncentracji, a pułk pozostawał w konspiracji, choć postawiono go w stan pogotowia powstańczego. Działania te przerwały masowe aresztowania, które trwały do końca wojny.

FAK-I/1g, Samodzielny Obwód „Reduta”; J. Rabięga: *W konspiracji „za słupkami”*. W: *W konspiracji wielkopolskiej 1939-1945. Wybór wspomnień* pod red. Z. Szymankiewicza. Poznań 1993.

Marian Woźniak

Samodzielny Obwód Środa („Szory”)

Przejściowa struktura organizacyjna, powołana przez kpt. Jana Kamińskiego („Rokita”) na przełomie września i października 1943 zamiast rozbitego przez Gestapo IR Środa. Obwód miał działać początkowo w obrębie pow. średzkiego i poszukiwać kontaktów z żołnierzami AK w pow. śremskim. Obowiązywał go zakaz podejmowania kontaktów z jednostkami terytorialnymi IR, które po aresztowaniach we wrześniu i październiku 1943 uznawano za zagrożone dekonspiracją. Komendantem Obwodu był ppor. rez. Bolesław Pietrzak („Uzda”). Sztab stanowiło 4 podofic. i 1 pchor. Do przejęcia kontroli nad terytorialnymi strukturami IR nie doszło, gdyż Gestapo przeprowadziło od

kwietnia do sierpnia 1944 masowe aresztowania (rozbiło 10 plutonów terenowych). Sztab działał do stycznia 1945. Jego komendant, powołując się na rozkaz Dowódcy Sił Zbrojnych w Kraju z 19 I 1945, odmówił współpracy z Komendą Okręgu Poznańskiego AK w lutym 1945.

FAK-I/1c, IR Środa i obwody, Kórnik.

Marian Woźniak

Samodzielny Obwód Września („Wiertarka”)

Powołany w grudniu 1942 w miejsce rozbitej przez Gestapo komendy ZWZ, którą dowodził chor. Jan Antczak („Wolff”). Miał obejmować sieć organizacyjną na terenie miasta i pow. wrzesińskiego. Na komendanta został powołany kpr. pchor. Antoni Gendek („Zenon”), dotychczasowy komendant SzSz. Trzyosobowa komenda nie rozwinęła większej działalności. Nawiązano jedynie kontakty z IR Środa przez ppor. Bolesława Pietrzaka („Uzda”). W pow. wrzesińskim działał patrol partyzancki por. Jerzego Handkego („Leszek”), kwaterujący w rejonie gminy Kołaczkowo (Antoni Tomaszewski, Leon Michalski, Tomasz Pęczkowski, Teofil Kantel, Roman Gajewski, Bolesław Poczta, Wojciech Handke). Latem 1943 por. J. Handke miał przejąć dowództwo Samodzielnego Obwodu Września. Do formalnej nominacji nie doszło w związku z aresztowaniem w Poznaniu szefa Wydziału Organizacyjnego Okręgu (15 X 1943). W ramach planu OSZ Obwód przygotował zawiązek 68 pp AK. Wykonano dla niego sztandar wyhaftowany przez rodzinę Gąsiorowskich z Wrześni. Wiosną 1943 nastąpiła dekonspiracja w kierownictwie SzSz w Poznaniu, która pociągnęła za sobą aresztowanie A. Gendka. 20 II 1944 por. J. Handke, otoczony przez grupę pościgową policji, zginął z bronią w ręku pod Krzywą Górą. Pozostali na wolności żołnierze brali udział w styczniu 1945 w organizacji samoobrony ludności (pluton Edmunda Drożyńskiego). Po utworzeniu PUBP E. Drożyński ujawnił w trybie ustawowym archiwum Obwodu,

broń i sztandar 68 pp AK. Materiały te przejęło UB, a żołnierze plutonu zostali powołani do służby wojskowej.

FAK-I/1c, IR Środa i obwody, Kórnik; *Ziemia Wrzesińska. Przeszłość i teraźniejszość*. Pod red. J. Deresiewicza. Warszawa, Poznań 1978 s. 301 - 308.

Marian Woźniak

Samodzielny Wydział Kolejnictwa Poznań

Komórka organizacyjna w sztabie Okręgu Poznańskiego AK, powołana latem 1943 przez komendanta Okręgu do koordynowania działań bieżących i perspektywicznych na obszarze Dyrekcji Kolei Państwowych w Poznaniu. Nie wchodziła w skład Biura Wojskowego. Posiadała swoje kadry w Poznaniu i w Ostrowie Wlkp. Jej kierownikiem był do aresztowania w 1944 por. rez. Brunon Hybiak („Smok”). Do walki bieżącej zorganizowano grupy wywiadowcze i sabotażowo-dywersyjne na węzłach kolejowych w Poznaniu i w Ostrowie Wlkp. Grupy te, nazywane też patrolami, zajmowały się wykradaniem broni i amunicji z transportów niemieckich. Referat Wywiadowczy Wydziału zbierał dane o transportach niemieckich. W ramach działań perspektywicznych przygotowywano plany objęcia kierownictwa nad ruchem kolejowym w czasie powstania zbrojnego i odbudowy Dyrekcji Kolei Państwowych w Poznaniu. Po aresztowaniu w 1944 B. Hybiaka komórka nie została odbudowana do końca wojny.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; M. Woźniak: *Poznański Okręg Związku Walki Zbrojnej-Armii Krajowej. (Zarys struktury organizacyjnej)*. Londyn 1987 mps w SPP.

Marian Woźniak

Samodzielny Wydział Kurierski Okręgu Poznańskiego AK

Komórka organizacyjna podporządkowana bezpośrednio komendantowi Okręgu Poznańskiego AK, zorganizowana w połowie

1943 w Ostrowie Wlkp. pod kierownictwem st. sierż. Kazimierza Niesobskiego („Bartek”). Tworzyło ją 6 kurierów zatrudnionych formalnie na stacji kolejowej Ostrów Wlkp. Jej zadaniem było utrzymywanie łączności pomiędzy komendantem Okręgu a sztabem Obszaru Zachodniego AK w Warszawie. Brała też udział w przerzutach do Wielkopolski sprzętu bojowego i prasy podziemnej. W jej skład wchodziło: Franciszek Berdychowski („Twardy”), Waclaw Czekalski („Leszczyc”), Tadeusz Kmieciowski („Sosna”), Antoni Kowalski, Leon Tomalak („Żbik”), Kazimierz Urbaniak („Krok”). Lokalem służbowym była dyspozytornia drużyn konduktorskich w Ostrowie Wlkp. przy ul. Towarowej. „Bazę” komórki w Warszawie stanowiło mieszkanie Jerzego Jachimowicza przy ul. Gumińskiej 3. Kurierów Samodzielnego Wydziału wykorzystywano też w ochronie podróży komendanta Okręgu i szefa Wydziału Organizacyjnego. W końcu 1943 Samodzielny Wydział Kurierski miał osobną grupę w Poznaniu, którą prowadziła Cecylia Hoffmann-Broniarz. 19 X 1943 został aresztowany K. Niesobski. Kierownictwo przejął wówczas F. Berdychowski. 22 I 1944 aresztowano w Poznaniu pchor. Edwarda Niesobskiego, a 25 I 1944 Gestapo ujęło w zorganizowanym kotle F. Berdychowskiego, a nieco później W. Czekalskiego, L. Tomalaka i A. Kowalskiego. 27 I 1944 K. Urbaniak podjął próbę ostrzeżenia bazy w Warszawie. W tym czasie była ona już rozbita przez Gestapo. K. Urbaniak zdołał się uchronić przez aresztowaniem i w sztabie Obszaru Zachodniego złożył sprawozdanie o sytuacji w Poznańskim. Następnie brał udział w próbach odtworzenia sztabu Okręgu Poznańskiego AK (kwiecień-czerwiec 1944). Komenda Obszaru Zachodniego nie wykorzystwała wysiłków organizacyjnych K. Urbaniaka. Na wiadomość o wybuchu Powstania Warszawskiego, zagrożony bezpośrednio aresztowaniem, wyjechał na teren Rzeszy, gdzie ukrywał się do końca wojny.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK.

Marian Woźniak

Samopomoc społeczna

W warunkach panujących w Kraju Warty, zagrożających bytowi narodowemu i biologicznemu Polaków, samopomoc społeczna była głównym i skutecznym kierunkiem działania konspiracji, nie zorganizowanych osób czy grup. Miała ona charakter ruchu społecznego. Akcją pomocy i samopomocy zajmowały się wszystkie cywilne i wojskowe struktury PPP w Wielkopolsce. Zorganizowane komórki pomocy społecznej działały w NOB już w 1939. Pomoc i samopomoc społeczna miała charakter rzeczowy i finansowy. W Biurze Głównej Delegatury Rządu RP dla ziem polskich wcielonych do Rzeszy dział opieki społecznej należał do najbardziej rozbudowanych. Samopomoc społeczna, wobec ograniczonej do minimum opieki społecznej administracji Kraju Warty w stosunku do Polaków, decydowała w wielu wypadkach o przetrwaniu. Ruch ten inspirowały także struktury ZWZ-AK oraz prasa podziemnej Wielkopolski.

E. Serwański: *Wielkopolska w cieniu swastyki*. Warszawa 1970 s. 273-444, 485-563.

Marian Woźniak

Sayna Franciszek

(1903-1970), czł. PPS.

Ur. 1 I w Zechau (Niemcy), s. Wojciecha. Po ukończeniu szkoły powszechnej pracował w przedsiębiorstwie spedytorskim Hartwig w Poznaniu. Brał udział w Powstaniu Wielkopolskim. Przez kilka lat pozostawał bez stałej pracy. Pracując dorywczo w tartaku, wstąpił do Klasowego Związku Zawodowego Robotników Drzewnych w Obornikach, a w 1926 do PPS. Od 1928 został kontrolerem Kasy Chorych w Obornikach. W I. 1928-34 był sekretarzem Komitetu Miejskowego PPS w Obornikach, a od 1930 wybierano go radnym miejskim z listy PPS i klasowych związków zawodowych. W 1934 z uwagi na działalność polityczną przeniesiony do pracy w Kasie Chorych w Wągrowcu, a następnie do Ubezpieczalni Społecznej

w Szamotułach. Podczas okupacji pracował w Ubezpieczalni Społecznej w Obornikach. Od 1942 był czł. konspiracyjnej PPS-WRN. W sierpniu 1944 został aresztowany przez Gestapo. Więziony w Zabikowie, KL Sachsenhausen i KL Buchenwald.

Do kraju powrócił w maju 1945. Od czerwca 1945 do kwietnia 1946 pełnił funkcję sekretarza Komitetu Powiatowego PPS w Obornikach. Uczestniczył w Kongresie Zjednoczeniowym PPR i PPS. Po 1948 pełnił funkcję zastępcy kierownika Wydziału Organizacyjnego KW PZPR w Poznaniu. W 1957 przeszedł na rentę. Zmarł 4 IV 1970 w Poznaniu.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Andrzej Choniawko

Sądy powszechne w Kraju Warty

Organizację ich podjęto na początku października 1939, tj. jeszcze w okresie zarządu wojskowego, gdy działały już sądy wojskowe i policyjne powołane na mocy rozporządzenia Walthera von Brauchitscha z 5 IX 1939. Pełnomocnikiem ds. wymiaru sprawiedliwości na terenie poznańskiego okręgu wojskowego (w ramach administracji specjalnej sztabu szefa zarządu cywilnego) został już od połowy września Helmut Frobössa dotychczasowy prezydent policji w Gdańsku. Nadzór nad administracją w okręgu Rzeszy Kraj Warty (*Reichsgau Wartheland*) – RGW sprawował namiestnik Rzeszy Arthur Greiser jako *Chef der Reichsjustizverwaltung*.

Jak w pozostałych nowo utworzonych jednostkach administracyjnych na ziemiach polskich wcielonych do Rzeszy, zorganizowano w RGW Wyższy Sąd Krajowy (*Oberlandesgericht* – OLG Posen) z siedzibą w Poznaniu jako najwyższą instancję w hierarchii sądowniczej. Na stanowisko prezesa tego sądu (*OLG-Präsident*) powołano 1 I 1940 H. Frobössa, na jego zastępcę Adolfa Tautphaeusa, a na prezesów senatów m.in. Waltera Brocka (*Strafsenat-Hochverratsenat*), Wilhelma Pungsa, Heinricha Rexa. Przy OLG

Posen urzędował prokurator generalny (*Generalstaatsanwalt beim OLG Posen*), którego funkcję pełnili kolejno: Reinhold Sturm (1939-40), Karl Drendel (1940-41), Hans Steinberg (1944-45). Wyższemu Sądowi Krajowemu w Poznaniu podporządkowanych było 8 sądów krajowych (*Landgerichte* – LG): w Gnieźnie (LG Gnesen), Inowrocławiu (LG Hohensalza), Kaliszu (LG Kalisch), Lesznie (LG Lissa), Łodzi (LG Litzmannstadt), Ostrowie (funkcjonujący do 31 III 1943 LG Ostrowo), Poznaniu (LG Posen) i Włocławku (LG Leslau), przy których działały prokuratury (*Oberstaatsanwaltschaften*) jako urzędy oskarżycielskie.

Rozporządzeniem z 21 II 1940 na terenie okręgu OLG Posen utworzono sądy specjalne (*Sondergerichte* – SG) przy sądach krajowych: w Inowrocławiu, Kaliszu, Łodzi, Poznaniu i Włocławku (później zlikwidowany), które były związane organizacyjnie i personalnie z tymi pierwszymi. Przewodniczącymi i zastępcami przewodniczących SG byli z reguły członkowie kierownictwa LG (czasami nawet OLG Posen), a do oskarżenia powoływana była prokuratura tego LG, przy którym SG miał swoją siedzibę.

Najniżej w strukturze organów sądownictwa powszechnego, ukształtowanej na mocy rozporządzenia o ustroju sądów na terenie ziem wcielonych do Rzeszy z 13 VI 1940, znajdowały się sądy obwodowe (*Amtsgerichte* – AG), których na terenie RGW utworzono 72. Przy większości z nich istniały więzienia sądowe (*Gerichtsgefängnisse*).

Trzy z sądów krajowych objęły swą działalnością wyłącznie obszar byłego woj. poznańskiego: LG Posen (11 powiatów z 16 AG: w Chodzieży, Czarnkowie, Międzychodzie, Nowym Tomysłu, Obornikach Wlkp., Poznaniu – miasto i powiat, Rogoźnie Wlkp., Szamotułach, Śremie, Środzie Wlkp., Wieleniu n. Notecią, Wolsztynie, Wronkach, Wrześni i Zbąszyniu); LG Lissa (6 powiatów z 11 AG: w Bojanowie, Gostyniu, Jarocinie, Jutrosinie, Kościanie, Koźminie, Krotoszynie, Lesznie, Pleszewie, Rawiczu i Śmiglu); LG Gnesen (3 powiaty z 6 AG: w Gnieźnie, Kleczewie, Koninie, Słupcy, Wągrowcu i Witkowie). Poza tym na obszarze byłego Po-

znańskiego zorganizowano jeszcze AG w Kaliszu i Turku – LG Kalisch; Kępnie, Odolanowie, Ostrowie Wlkp. i Ostrzeszowie – LG Ostrowo; Mogilnie, Strzelnie, Trzemesznie i Żninie – LG Hohensalza; Włocławku – LG Leslau. Łącznie na obszarze byłego woj. poznańskiego działało 46 AG, co stanowiło 63,9% ogółu sądów obwodowych w RGW. Przy niektórych z nich działały urzędy oskarżycielskie (*Amtsanwaltschaften*), obejmujące zakresem kilka lub kilkanaście AG.

Do sądów (przede wszystkim SG) oraz ich urzędów oskarżycielskich powoływano także adwokatów, którzy otrzymywali tytuły: „pełniący obowiązki sędziego” (*beauftragter Richter*) lub „pełniący obowiązki prokuratora” (*beauftragter Staatsanwalt*).

Sądownictwo pełniło funkcję egzekutora niemieckiego prawa karnego, które zostało oficjalnie wprowadzone w życie na terenie RGW (również na terenie całych ziem wcielonych do Rzeszy) rozporządzeniem z 6 VI 1940. Wkrótce podstawę orzecznictwa stanowiło prawo karne dla Polaków i Żydów, wprowadzone w życie rozporządzeniem z 4 XII 1941. Rozporządzenie Rady Ministrów dla Obrony Rzeszy z tego samego dnia o sądownictwie w stosunku do Polaków i Żydów na ziemiach wcielonych zawierało ogólne definicje przestępstw zagrożonych z reguły karą śmierci. Powszechnie stosowaną zasadą było kwalifikowanie wszelkiej działalności konspiracyjnej Polaków jako przygotowanie zdrady stanu (*Vorbereitung zum Hochverrat*).

Właściwość sądów powszechnych określało rozporządzenie o właściwości sądów karnych, specjalnych i innych postępowań karnych z 21 II 1940. Zatem o właściwości typu sądu decydowało nie ustawowe zagrożenie karą lub kategoria przestępstwa, lecz przewidziany wymiar kary, o której wcześniej decydował często sam prokurator, wnosząc akt oskarżenia do AG lub wydziału karnego (*Strafkammer*) LG. Sądy obwodowe na podstawie rozporządzenia z 4 XII 1941 (*Polenstrafrecht*) mogły wymierzać karę do 5 lat zwykłego lub 3 lat obostrzonego obozu.

Wszystkie więzienia podległe OLG Posen przeznaczone były do odbywania tego

rodzaju kar (poza *Gerichtsgefängnis* Tremesen), w związku z czym prokurator generalny w okólniku z 18 III 1942 polecił uzupełnić nazwy zakładów karnych o dodatkowy człon – *Stammslager*. Na mocy zarządzenia ministra sprawiedliwości z 22 X 1942 mogło nastąpić przerwanie w odbywaniu kary (szczególnie długoterminowej) i przekazanie więźnia policji, następnie zesłanie do obozu koncentracyjnego. Zarządzenie RSHA z 11 III 1943 nakazywało Polaków, odbywających na terenie ziem wcielonych do Rzeszy karę pozbawienia wolności powyżej 1 roku, przekazywać bezpośrednio po jej odbyciu do obozów koncentracyjnych na czas trwania wojny. Na podstawie okólnika szefa Sipo z 4 V 1943 placówki Gestapo zostały uprawnione do orzekania o osadzeniu w obozach koncentracyjnych Polaków, odbywających karę w więzieniach podległych Ministerstwu Sprawiedliwości.

LG były właściwe we wszystkich sprawach nie wyłączonych z właściwości sądów powszechnych i mogły orzekać wszystkie rodzaje kar. W ich skład wchodziły wydziały cywilne (*Zivilkammer*) i karne (*Strafkammer*). W wydziale karnym orzekano w składzie trzyosobowym.

OLG Posen był właściwy w sprawach należących do kompetencji *Volksgeschichtshof* (VGH), a które zostały przez nadprokuratora przy Sądzie Rzeszy (*Reichsgericht*) przekazane prokuratorowi generalnemu lub jeśli VGH wprost (w porozumieniu z nadprokuratorem Rzeszy) przekazał do rozpoznania temu sądowi. Od wyroków OLG rozpoznającego sprawę w pierwszej instancji nie było odwołania. Chodziło tu przede wszystkim o przestępstwa związane z przygotowaniem zdrady stanu (*Hochverrat*) lub zdrady kraju (*Landesverrat*). W późniejszym okresie rola OLG Posen w sprawach związanych ze zwalczaniem konspiracji spadła, gdyż w następstwie porozumienia ministra sprawiedliwości Thieracka z Himmlerem z 18 IX 1942 (oraz zarządzeniem tego ostatniego z 28 X 1943) sprawy te przejęło Gestapo oraz sądy policyjne.

Nadzór nad wykonywaniem kar orzeczonych przez sądy powszechne sprawowali

nadprokuratorzy przy LG oraz prokurator generalny. W ramach jego urzędu w RWG bezpośredni nadzór nad więzieniami sprawował Erich Knobloch, organizator więziennictwa na tym terenie w 1939. Szef prokuratury przy LG Posen Max Heise pełnił nadzór nad wykonywaniem kar śmierci w tym okręgu Rzeszy, tj. więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu i Rawiczu (od 1943). To ostatnie, zwane *Zuchthaus* Rawitsch należało do najcięższych więzień sądowych w ogóle. Kary śmierci na członkach wielkopolskiej konspiracji wykonywane były poza tym w więzieniach: Berlin-Plötzensee, Brandenburg/Havel-Görden, Drezno i we Wrocławiu (przy ul. Kleczkowskiej). Arthur Greiser, jako namiestnik Rzeszy, uzyskał prawo łaski (*Begnadigungsrecht*) w sprawach orzeczonych kar śmierci wobec Polaków. Skorzystał z niego zaledwie w kilku przypadkach (także w stosunku do skazanych na tę karę uczestników konspiracji antyhitlerowskiej).

K. Drendel: *Aus d. Praxis der Strafverfolgung im Wartheland*. „Deutsche Justiz” 1940; R. Freisler: *Ein Jahr Aufbau der Rechtspflege im Reichsgau Wartheland*. „Deutsche Justiz” 1940; A. Konieczny: *Pod rządami wojennego prawa karnego Trzeciej Rzeszy*. Warszawa 1972; K. M. Pospieszalski: *Hitlerowskie „prawo” okupacyjne w Polsce. Wybór dokumentów. Cz. I: Ziemie „wcielone”*. Poznań 1952 (Documenta Occupationis V); A. Tautphaeus: *Der Richter im Reichsgau Wartheland*. „Deutsche Justiz” 1940.

Henryk Zimniak

Sądy specjalne (Sondergerichte)

Były obok wojskowych i policyjnych sądów ważnymi organami represji. Powstały już na mocy rozporządzenia feldmarszałka Walthera von Brauchitscha 5 IX 1939 (z mocą wsteczną od 1 IX 1939), a istniały do ostatnich miesięcy okupacji. Pierwszy taki sąd został utworzony w Bydgoszczy 11 IX 1939, drugi – w Poznaniu 27 IX 1939. Sądy specjalne były kompetentne w stosunku do Polaków, jeśli prokurator uznał za wskazane orzeczenie kary przez ten sąd. Tym samym stały się one w wielkiej mierze sądami kar-

nymi dla Polaków. Na mocy dalszych rozporządzeń Brauchitscha należało stosować tylko prawo niemieckie, osoby poniżej lat 18 mogły być traktowane jak dorosłe.

Pełna struktura sądów karnych powstała dopiero po kilku miesiącach na mocy rozporządzenia z 6 VI 1940. W okręgu (*Reichsgau*) Kraj Warty było kilkadziesiąt sądów obwodowych (*Amtsgerichte*), kilka sądów krajowych (*Landgerichte*) i jeden Wyższy Sąd Krajowy (*Oberlandesgericht*) jako sąd apelacyjny. Rozporządzenie z 4 XII 1941 (*Polenstrafrecht*) wyraźnie podkreślało, że dla Polaków są kompetentne sądy specjalne, ewentualnie sądy obwodowe, jeśli należało się spodziewać wymiaru kary do 5 lat zwykłego obozu lub 3 lat obostrzonego obozu karnego.

Sądy specjalne powstały w Rzeszy naziemnie po objęciu władzy przez Hitlera (rozporządzenie z 21 III 1933). Ich pierwotna kompetencja obejmowała cały obszar Wyższego Sądu Krajowego i dotyczyła tylko wycinka przestępstw politycznych. Z czasem rzeczowa kompetencja uległa rozszerzeniu, głównie przez rozporządzenie z 21 II 1940, które przewidywało – tak, jak się to już stało w Polsce – że na wniosek prokuratora sąd mógł rozpatrywać każdą sprawę.

Sądy specjalne były powoływane i obsadzane przez ministra sprawiedliwości. Ich liczba uległa powiększeniu. W Kraju Warty istniały w Poznaniu, Inowrocławiu, Włocławku, Łodzi i Kaliszu. Orzekały w kompletach trójosobowych. Sędziowie musieli posiadać szczególne cechy charakteru. Prokuratorzy sądu mogli kształtować postępowanie według uznania. Świadców narodowości polskiej nie zaprzysięgano. Wiele spraw dotyczyło „przestępstw” przedwojennych i wrześniowych z 1939. Wyraźnie przewidziano ściganie czynów popełnionych przed 1 IX 1939. Dwa kolejne rozporządzenia z 6 VI 1940 i 4 XII 1941 stwarzały możliwość wymierzenia kary śmierci za uderzenie Niemca „z powodu jego przynależności narodowej”, a nawet za niepubliczne ujawnienie wrogości wobec Niemiec. Często zapadały wyroki śmierci. Wyroki miały obszerne uzasadnienia, które stanowią dzisiaj swoiste źródło poznania umysłowości sędziów.

Podobny charakter miał też Trybunał Ludowy w Berlinie (*Volkgerichtshof*) utworzony w 1934 (rozporządzenie z 24 IV 1934 i 18 IV 1936). Jego kompetencja ograniczona z początku do zdrady stanu i zdrady kraju uległa tak znacznemu rozszerzeniu, że stał się właściwy we wszystkich sprawach politycznych. Ten Trybunał nieraz sądził Polaków za działalność konspiracyjną.

Chociaż rola sądów specjalnych była wielka, to jednak nie one były głównymi organami represji. Większe znaczenie miały „sądy” policji bezpieczeństwa, które wydawały nakazy mordowania lub osadzania w obozach. Gdy w połowie 1940 oficjalnie rozciągnięto moc obowiązującą niemieckiego prawa karnego na ziemie wcielone (faktycznie już je stosowano), rola sądów specjalnych wzrosła, ale w 1942 *Reichsführer* Heinrich Himmler żądał, aby represje wobec Polaków oddać wyłącznie w ręce Gestapo tak, jak było od samego początku z Żydami. Sprzeciwiali się temu bezskutecznie namiestnicy okręgów i wyżsi prezydenci prowincji. Himmler zastosował jednak ten system wobec polskich robotników w Rzeszy, na ziemiach polskich wcielonych do Rzeszy i częściowo w GG. To zaostrzyło z kolei orzecznictwo sądów specjalnych, które chciały wykazać, że dorównują Gestapo.

Najwyższym sędzią, wolnym od wszelkich więzów, stał się 26 IV 1942 sam „wódz i kanclerz Rzeszy” Adolf Hitler. Tego dnia parlament uchwalił, że ma on „prawo” – nie bacząc na obowiązujące przepisy – każdemu obywatelowi wymierzać indywidualnie karę, na jaką „zasłużył”.

Kompetencje sądów specjalnych, obwodowych, policyjnych, Trybunału Ludowego miały charakter alternatywny. Nie można było z góry powiedzieć, który z tych sądów rozpatrzy sprawę. Ich kompetencje razem wzięte spletały się ze sobą. Z natury rzeczy dotyczyło to w mniejszej mierze sądów wojskowych.

A. Konieczny: *Pod rządami wojennego prawa karnego Trzeciej Rzeszy*. Warszawa 1972; D. Majer: *Fremdvölkische im Dritten Reich*. Boppard am Rhein 1981; P. Mnichowski: *Hitlerowskie sądownictwo specjalne w tzw. Kraju Warty narzędziem*

zbrodni przeciw ludzkości. „Kronika Wielkopolski” 1985 nr 1; K. M. Pospieszalski: *Hitlerowskie „prawo” okupacyjne w Polsce. Wybór dokumentów*. Cz. I: *Ziemia „wcielone”*. Poznań 1952 (Documenta Occupations V).

Karol Marian Pospieszalski

Schlegel Marian

(1914 - 1961) ps. „Orzech”, podofic. rez. WP i AK, kelner.

Ur. 26 XI w Poznaniu, s. Antoniego i Tekli z d. Łapa. Po ukończeniu szkoły handlowej w Poznaniu pracował do 1939 jako kelner w poznańskich restauracjach, m.in. „Hungarii” i „Empirze”. Zmobilizowany w sierpniu 1939 brał udział wraz z 17 puł z Leszna w bitwie nad Bzurą, gdzie dostał się do niewoli niemieckiej. Po zwolnieniu wrócił w listopadzie 1939 do Poznania i podjął pracę jako kelner w restauracji „Bauhütte” („Strzecha”) przy ul. Mielżyńskiego. W 1941 został zaprzysiężony przez Hieronima Szepka (kelnera z „Kaffee Schulz”) do WKZO z przydziałem do patrolu likwidacyjnego. Choroba ojca spowodowała też nawiązanie bezpośrednich kontaktów z doktorem Franciszkiem Witaszkim w jego mieszkaniu przy ul. Działowej. 15 V 1942 został aresztowany przez Gestapo w miejscu pracy i uwięziony w Domu Żołnierza w Poznaniu, gdzie przeszedł ciężkie śledztwo. Po przeniesieniu do Fortu VII został tam zatrudniony przy garbowaniu skór. Po staraniach przygotowanych 10 VII 1942 podjął udaną próbę ucieczki z więzienia. Był to jedyny tego typu przypadek w historii Fortu VII. Rozesłano za nim listy gończe na terenie Kraju Warty i GG. Z Poznania koleją przedostał się do Berlina, a stamtąd w okolice Hamburga do transportu Polaków wywiezionych na roboty przymusowe do Rzeszy. Pracował w charakterze robotnika przymusowego przy pracach polowych w jednej z wiosek w okolicy Hamburga. Wiosną 1945, obawiając się zdemaskowania ze strony niemieckiego pracodawcy, zbiegł w kierunku frontu zachodniego i tam oddał się w ręce amerykańskich żołnierzy.

Po zakończeniu działań wojennych wrócił przez Szczecin do Poznania. Do 1950 przebywał wraz z rodziną na Ziemiach Odzyskanych, prowadząc zakład gastronomiczny. Po powrocie do Poznania kierował restauracjami: „Belweder”, „Bałtycka”, „Pod Zegarem”. Pełnił także obowiązki dyrektora ds. handlowych Poznańskiej Gastronomii i przewodniczącego Rady Zakładowej. Był ławnikiem w Sądzie Rejonowym w Poznaniu. Zmarł 2 X 1961 w Poznaniu i został pochowany na cmentarzu Górczyńskim.

Żona Józefa z d. Kowalska. Dzieci: Ryszard, Janina, Danuta.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Henryk Zimniak

Schmidt Stefan Adam

(1901 - 1942) ps. „Zabrzესki”, „Adam” n.o. Nowak, Wojciechowski, ofic. rez. art. WP i ZWZ, czł. org. „Ojczyzna”, działacz harcerski.

Ur. 18 VIII w Tarnopolu, s. Emila i Zofii z d. Kraus. Szkołę powszechną i gimn. ukończył w Tarnopolu. Egzamin dojrzałości zdał w 1918 w Gimn. im. B. Nowodworskiego w Krakowie. W l. 1918-24 studiował na Wydziale Filozoficzno-Historycznym UJ i UP. Od 1925 działacz ZHP. Od czasów studenckich czł. SN i innych organizacji narodowych. Organizator wielu obozów i biwaków harcerskich, głównie w Karpatach; przewodnik tatrzański. Opiekun wielu teatrzyków szkolnych. Od 1924 nauczyciel w gimn. w Środzie, następnie w Gimn. im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu, od 1930 w Gimn. i Liceum im. A. Mickiewicza w Poznaniu. W 1925 ukończył Szkołę Pchor. Rez. Art. w Śremie, a następnie odbył ćwiczenia w 14 pal. Awansowany do stopnia ppor., a w 1939 por. rez. art.

14 VIII 1939 powołany do służby w 14 pal, z którym 1 IX 1939 wyruszył na wojnę. Brał udział w walkach nad Bzurą oraz w rejonie Modlina, gdzie został ranny. Częściowo wyleczony zbiegł z transportu jenieckiego i wrócił do Poznania. Po zajęciu jego miesz-

kania przez Niemców ukrywał się, a od grudnia 1939 zameldował się policyjnie na własne nazwisko na Osiedlu Warszawskim. Czasowo ukrywał się przy ul. 27 Grudnia 11, później u rodziny Janiny Pogorzały przy ul. Wielkie Garbary, a następnie jako Adam Wojciechowski zamieszkał u Czesławy Kalk przy ul. Kramarskiej 25. Założył tutaj główny lokal konspiracyjny utworzonej przez siebie w łączności z org. „Ojczyzna” grupy, którą określał jako Organizacja Wojskowo-Harcerska. Utrzymywał bliskie kontakty z przebywającymi w Poznaniu i w Gnieźnie instruktorami harcerskimi jako kierownik zarządu Chorągwi Wielkopolskiej. Wśród swoich współpracowników prowadził szkolenia z zakresu szyfrowania i techniki konspiracyjnej. W lutym 1940 wraz z Kirylem Sosnowskim („Konrad”), który wprowadził go do „Ojczyzny”, brał udział jako komendant OWH w rozmowach z emisariuszem Rządu i ZWZ w sprawie powołania Okręgu Poznańskiego ZWZ. 6 VI 1940 objął w nim funkcję szefa organizacyjnego. Aresztowany przez Gestapo w Poznaniu 12 IX 1941 usiłował popełnić samobójstwo przy użyciu trucizny. Odratowany i leczony został potem poddany ciężkiemu śledztwu. Więziony w Domu Żołnierza i w Forcie VII. Na podstawie wyroku Policyjnego Sądu Doraźnego (*Polizei-standgericht STAPO Posen*) został rozstrzelany 7 VII 1942 w zbiorowej egzekucji w podpoznańskich lasach.

Odnaczony pośmiertnie: Krzyżem Virtuti Militari V klasy, Krzyżem Walecznych, Złotym Krzyżem Zasługi z Mieczami i Krzyżem AK. Rodziny nie założył.

FAK-V/283, Akta osobowe.

*Michał Przychodzki
Marian Woźniak*

Schneider Bruno

(1913-1942) ps. „Zawiślański”, plut. pchor. WP, czł. NOB.

Ur. 2 IV w Poznaniu, s. Jana. Ukończył Gimn. im. Bergera w Poznaniu i odbył Dyw. Kurs Pchor. 14 DP. Rozpoczął studia na UP,

które przerwał wybuch wojny 1939. Brał udział w walkach 14 DP nad Bzurą i w obronie Warszawy. Po powrocie do Poznania, na przełomie września i października 1939 należał do grona organizatorów konspiracji endeckiej, która poprzedziła powołanie NOB. Z upoważnienia Cyryla Ratajskiego organizował zawiązki konspiracyjne w Wielkopolsce (Ostrów Wlkp., Kępno, Krotoszyn). Uczestniczył 16 XI 1939 w inauguracyjnym zebraniu NOB. Antoni Wolniewicz („Znicz”) mianował go inspektorem kierownictwa NOB dla Wielkopolski południowej i komendantem Dzielniczy Poznań-Jeżyce. Oficjalnie był zatrudniony jako konduktor Tramwajów Miejskich w Poznaniu. Aresztowany przez Gestapo w Poznaniu w grudniu 1940. Przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza i w Forcie VII oraz w Elblągu. W trakcie uwięzienia w Elblągu, Rawiczu i przy ul. Młyńskiej w Poznaniu zachorował na gruźlicę. Zmarł przed rozprawą 7 IV 1942. Rodziny nie założył.

FAK-Va/10, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej.

*Magdalena Winiecka
Marian Woźniak*

Schneider Kazimierz

(1909-1942), podofic. rez. WP, czł. TPO CL.

Ur. 27 II w Bydgoszczy. Ukończył tam szkołę powszechną i odbył służbę wojskową w 61 pp. Ok. 1936 podjął pracę w Hucie Szkła w Gostyniu-Piaskach. Mieszkaniec Gostynia. Zaprzyśiężony do TPO CL w marcu 1940 i ustanowiony przez Mariana Marciniaka jego osobistym adiutantem. Brał udział w odprawach i szkoleniach sztabu organizacji. Miał także prawo zaprzysięgania nowych członków TPO CL. Aresztowany przez Gestapo z Leszna 11 IV 1941. Więziony w aresztach policyjnych w Gostyniu, Lesznie i w Rawiczu. Po ciężkim śledztwie, w którym nie ujawnił tajemnic organizacji, został przewieziony do więzienia w Zwickau. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej

w Zwickau 13 V 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 23 V 1942 w więzieniu w Dreźnie.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 59/42; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; Zbiory prywatne Jerzego Zielonki w Kościanie.

Marian Woźniak

Schneider Leszek

(1922 -) ps. „Miś”, „Kojot”, n.o. Stachowski, podofic. NOB i AK.

Ur. 17 IV w Minikowie pod Poznaniem, s. Antoniego i Stanisławy z d. Tadeusz. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Poznaniu pracował w gospodarstwie rolnym rodziców w Minikowie. Czł. ZHP od 1934 i Hufca Orłąt ZS od 1938. Zaprzysiężony do NOB przez plut. Nikodema Palasika („Wiśnia”) i przydzielony do Rejonu NOB Starołęka. Kolporter „Polski Narodowej”. W czasie dekonspiracji NOB zbiegł przed aresztowaniem w czerwcu 1941 do Warszawy. Granicę przekraczał nielegalnie z poleceniem zgłoszenia się do szefa VK Okręgu ZWZ Łódź Elżbiety Dutkowskiej („Hanka”), którą znał osobiście jako przedwojenną nauczycielkę w Starołęce. W październiku 1941 został przerzucony do Kazimierzy Wielkiej pow. miechowski. Po odbyciu przeszkolenia wojskowego otrzymał przydział do plutonu AK Franciszka Palusa („Bałtycki”). Latem 1944 walczył w strukturach partyzanckich i Kedywu Obwodu Miechów („Maria”). Uczestniczył czynnie w walkach Planu „Burza” w rejonie „Rzeczypospolitej Pińczowsko-Miechowskiej” pod dowództwem ppor. Franciszka Pudo („Sokol”).

Po zajęciu Miechowa przez Armię Czerwoną nie ujawniał się, lecz wrócił do Minikowa i nadal pracował w gospodarstwie rolnym. W l. 1946-48 wyuczył się zawodu ślusarza i otworzył własny warsztat, który prowadził do emerytury w 1989. W l. 1980-82 czł. NSZZ „Solidarność” Rolników Indywidualnych i organizacji kombatanckich.

Odnaczone: Krzyżem AK, Medalem Wojska czterokrotnie, Złotym Krzyżem Zasługi z Mieczami.

Zona Wacława z d. Kutera, c. Sława.

FAK-V/76, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Sedlewski Józef

(1914 - 1943) ps. „Klein”, czł. ZWZ i SzSz, phm, zarządca majątku.

Ur. 5 XII w Goral (Niemcy), s. Józefa i Józefy z d. Klein. Od 1919 mieszkaniec wsi Myszkowski pow. gnieźnieński. Po ukończeniu szkoły powszechnej i wydziałowej oraz kursów doszkalaćcych dla nauczycieli został zarządcą majątku ziemskiego w Myszkach. Czł. ZHP w Gnieźnie od 1929.

Wiosną 1940 skontaktował się z nim hm Jan Skrzypczak („Ilski”), który wtajemniczył go w działalność SzSz i po odnowieniu przyrzeczenia zobowiązał, by wspólnie z phm Walerianem Pawlakiem („Michał”) odtworzyli ogniwa harcercskie w pow. gnieźnieńskim. S. powierzył Władysławowi Tadeuszowi Nowickiemu prowadzenie harcercskiego lokalu łączności konspiracyjnej. W 1941 został włączony do pomocniczej służby ZWZ przez chor. Henryka Kowalewskiego („Prus”). Otrzymał zadania kurierskie na cały obszar IR Gniezno. Jednocześnie utrzymywał kontakty z Chorągwią Wielkopolską SzSz w Poznaniu. Aresztowany przez Gestapo z Inowrocławia 24 VII 1942. Więziony w Gnieźnie, Inowrocławiu i Rawiczu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Rawiczu 9 X 1943 skazany na karę śmierci. Stracony 27 X 1943 w więzieniu w Rawiczu. Po wojnie ekshumowany i pochowany na cmentarzu w Gnieźnie.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770; FAK-I/1d, IR Gniezno i obwody, Samodzielny Obwód Mogilno; USC Rawicz, Akt zgonu nr 329/1943.

*Maria Rutowska
Marian Woźniak*

Semrau Bernard

(1906 - 1942) ps. „Wyszomirski”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 18 III w Popielewie pod Mogilnem. Zwerbowany przez Felicję Gramacką jesienią 1939. Zaprzysiężony przez Jana Gramackiego do WOW, potem w WOZZ. Aresztowany latem 1940 przez Gestapo w Inowrocławiu, następnie osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Trzemesznie 2 VI 1942 skazał go na karę 7 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu w Rawiczu, gdzie zmarł 14 XI 1942.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 54/42; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Lubonie.

Lubomira Broniarz-Press

Serwański Edward Mieczysław

(1912 -) ps. „Mietek”, „Wojtek”, „Krzysztof”, „Tur”, czł. org. „Ojczyzna”, SzSz, ppor. AK, hm.

Ur. 13 X w Hamburgu, s. Ludwika i Pelagii z d. Kierblewska. Po powrocie wraz z rodzicami do Polski w 1920 uczęszczał do szkoły powszechnej i gimn. w Ostrowie Wlkp., które ukończył w 1935. W tym okresie odbył Państwowy Kurs PW II stopnia. Później podjął studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP. Działal w ZHP od 1926 i był w l. 1936-38 referentem drużyn gimnazjalnych Hufca w Ostrowie Wlkp., w l. 1938-39 instruktorem programowym Wydziału Zagranicznego Główniej Kwatery ZHP, w l. 1935-48 czł. AKH. W 1937 został pchm.

We wrześniu 1939 jako pchor. c.w. dowodził plutonem w oddziałach gen. Mieczysława Bałachowicza i brał udział w obronie Warszawy, uczestnicząc w walkach na Czerniakowie i na Bielanych. Po powrocie do Ostrowa zorganizował w październiku 1939 drużynę gimnazjalną SzSz. W tym samym czasie wstąpił do powstałej w Poznaniu org. „Ojczyzna”, tworząc jej ogniwo terenowe w Wielkopolsce południowej. Od maja 1940

był współorganizatorem Delegatury Rządu w Wielkopolsce południowej oraz jej łącznikiem z Poznaniem. Współtworzył tajne szkolnictwo, prowadził akcje pomocy społecznej oraz opracowywał instrukcje programowe dla SzSz. W grudniu 1941 zorganizował wspólnie z Witoldem Pomykajem i Janem Kamińskim inspekcję wojskową Komendanta Obszaru Zachodniego ZWZ gen. Tadeusza Komorowskiego („Korczak”, „Bór”) w Ostrowie Wlkp. W 1942 został pełnomocnikiem Biura Zachodniego Delegatury Rządu na Wielkopolskę oraz wchodził w skład Kuratorium Wojennego, legalizując ośrodki tajnego nauczania w Wielkopolsce. W sierpniu tegoż roku został mianowany ppor. c.w. w KZ. W drugiej połowie 1943 z powodu dekonspiracji przeniósł się do Warszawy i pracował w Sekcji Zachodniej Departamentu Informacji i Prasy Delegatury Rządu oraz w Wydziale Zachodnim Główniej Kwatery SzSz. Brał udział w Powstaniu Warszawskim, organizując odcinek „Attoza” w rejonie ul. Elekoralnej. Od września 1944 do stycznia 1945 był inicjatorem i kierownikiem akcji pod kryptonimem „Iskra Dog” (prowadzonej w ramach Departamentu Informacji i Prasy Delegatury Rządu), dokumentującej — przez zbieranie relacji — zbrodnie hitlerowskie dokonane na żołnierzach i ludności cywilnej w czasie Powstania Warszawskiego. W listopadzie-grudniu 1944 uczestniczył również w naradach konspiracyjnych w Milanówku pod Warszawą, dotyczących utworzenia Instytutu Zachodniego.

W l. 1945 - 47 był naczelnikiem Wydziału Społeczno-Politycznego i kierownikiem referatu programowego Zarządu Głównego PZZ. W sierpniu 1947 podjął pracę w IZ i ukończył studia na UP. W marcu 1948 został uprowadzony w Poznaniu z ulicy przez pracowników UB. Przewieziony do Warszawy do więzienia MBP przy ul. Rakowieckiej przeszedł tam śledztwo trwające 2,5 roku. Został skazany na 7 lat więzienia. W 1952 po zwolnieniu z więzienia wrócił do Poznania do IZ, w którym pracował do 1993, przechodząc na emeryturę. Tytuł naukowy doktora otrzymał w 1961, doktora habilitowanego w 1971. W 1981 uzyskał tytuł prof.

nadzwyczajnego. Jest autorem wielu prac poświęconych zagadnieniom II wojny światowej, w tym publikacji dotyczących konspiracji wielkopolskiej oraz stosunków polsko-niemieckich. Ma w swoim dorobku również działalność popularyzatorską. Czł. Głównej Komisji Badania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu Instytut Pamięci Narodowej, Rady Naukowej IZ, jego czł. honorowy od 1956, czł. Komisji II Wojny Światowej PAN, Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk i innych instytucji naukowych. Przez wiele lat był Przewodniczącym Komisji Historycznej Chorągwi Wielkopolskiej ZHP. W 1972 został laureatem nagrody naukowej im. Włodzimierza Pietrzaka.

Odniesiony: Krzyżem Oficerskim OOP, Krzyżem AK, Warszawskim Krzyżem Powstańczym, Krzyżem Złotym Zasługi dla ZHP.

Żona Wanda z d. Krawiec. Dzieci: Maciej, Jacek, Małgorzata.

IZ Dok-II/358, E. Serwański: Wspomnienia z pracy konspiracyjnej w Wielkopolsce i Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939-1945.

Maria Rutowska

Sędziarski Florian Leonard

(1907-1981) ps. „Czarnecki”, ofic. wywiadu ZWZ-AK.

Ur. 3 V w Strychowcach pow. gnieźnieński, s. Kazimierza i Anny. Uczęszczał do szkoły powszechnej, a potem do Gimn. im. Bolesława Chrobrego w Gnieźnie. W 1931 ukończył Wydział Prawno-Ekonomiczny UP i podjął pracę w Magistracie M. Poznania. W l. 1936-39 pracował w Gazowni Miejskiej w Poznaniu. Był czł. PZZ, a w 1938 znalazł się w kręgu czasopisma „Myśl Mocarstwowa”.

Na wiosnę 1939 nie został zmobilizowany. W 1941 podjął współpracę z oficerem wywiadu Mieczysławem Robińskim („Buldog”, „Wilczur”), podporządkowanym Oddziałowi II KG ZWZ-AK. Po zaprzysiężeniu zajmował się rozpoznaniem wywiadowczym w koncernie DWM. Kontaktował się wówczas z Ignacym Gruchotem i Stanisławem

Wencem działającymi w DWM (HCP). Na przełomie 1942/43 założył w Poznaniu dwa lokale kontaktowe wywiadu AK. W 1943, po rozbiciu Siatki Wywiadowczej „S-VII”, z którą miał współdziałać, przeniesiony do siatki wywiadu KG AK „Lombard”. Nadal zajmował się zbieraniem informacji o organizacji produkcji koncernu DWM. Zadania te rozszerzono o oddział zakładów *Focke Wulf* w Krzesinach pod Poznaniem. Kierował pracami topograficznymi przemysłu zbrojeniowego w Poznaniu. Awansowany do stopnia ppor. c.w. W czasie krótkotrwałych pobytów w Warszawie współpracował z Antonim Kawczyńskim z BIP, z jego ramienia przetrzucał do Poznania materiały „N”. Gestapo poszukiwało go jako Czarneckiego. Nie został aresztowany.

Od lutego 1945 był kierownikiem Państwowego Urzędu Repatriacyjnego w Człuchowie. W l. 1953-60 pracował w Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego w Warszawie, a w l. 1961-65 był inspektorem Naczelnej Izby Kontroli. Od 1966 do przejścia na emeryturę w 1973 był zatrudniony w „Ars Polona” w Warszawie. Zmarł w Warszawie 22 XII 1981. Żona Alicja. Danych o rodzinie nie ujawniał.

FAK-I/4, Wywiad Okręgu Poznańskiego i KG AK.

Marian Woźniak

„Sfon”

Kryptonim radiostacji krótkiego zasięgu produkcji brytyjskiej, używanej w operacjach zrzutowych do łączności oficera zrzutowego z dowódcą samolotu dokonującego zrzutu. Radiostacje tego typu zrzucono do Polski w 1943. Okręg Poznański AK, po akcjach zrzutowych 14/15 IX 1943, dysponował dwoma takimi urządzeniami, których jednak nie używano. Była to radiostacja miniaturowa o zasilaniu bateryjnym, zbudowana w systemie simplex, pracująca w paśmie fal ultrakrótkich. W operacjach zrzutowych na obszarze Wielkopolski łączność placówki odbiorczej z samolotem utrzymywano wyłącz-

nie sygnałami świetlnymi, które umożliwiały identyfikację samolotu i placówki oraz wskazanie pilotowi (nawigatorowi) kierunek wiatru przyziemnego.

FAK-I/2, Zrzuty lotnicze dla Okręgu Poznańskiego AK; J. Tucholski: *Cichociemni*. Warszawa 1985 s. 486 - 488.

Marian Woźniak

Siatka „A”

Umowna nazwa struktury organizowanej wiosną 1943 przez płka Henryka Kowalówkę („Zrąb”) dla wzmocnienia osłony kontrwywiadu Okręgu Poznańskiego AK. Miała ona działać przez celowe kontakty z Niemcami o nastawieniu antynazistowskim, w tym także z Volksdeutscheami. Siatka działała wyłącznie w Poznaniu. Utrzymywali z nią łączność (bez kontaktów osobistych) przez skrytki: kpt. Zbigniew Krzekotowski („Michał”) i por. rez. Jan Wagner („As”, „A-1”), który miał do pomocy łączniczki. Jedną z nich była Cecylia Hoffmann-Broniarz („Fipsik”, A-8”), a od jesieni 1943 Maria Teresa Kurtzke („Nana”) i jej matka Antonina Weichan („Jaga”). Nie można wykluczyć, że zadanie infiltrowania Gestapo przez Siatkę inspirował ppor. Zygmunt Siekierski („Leszek”) z Okręgu AK Berlin („Blok”) lub bezpośrednio trudna do identyfikacji komórka Oddziału II Sztabu NW. Wiadomo, że nieznanymi z nazwiska lotnik niemiecki, zatrudniony w DWM (HCP), nosił w Siatce ps. „A-4”, natomiast ps. „A-2” miał adwokat z Berlina Otto Riebe, który był więźniem Gestapo za jawną krytykę SS. Główną skrytkę Siatki „A” zorganizował Z. Krzekotowski w Poznaniu w grobowcu rodziny Krajnow w cmentarzu przy ul. Bluszczowej. Według Stanisława Krajny („Siwek”) przez skrytkę były przekazywane korespondencja oraz środki płatnicze za usługi świadczone przez pracowników Gestapo (znane są tylko nazwiska: Hackenberg i Mendel). Osoby obsługujące skrytkę nie są znane. Wiadomo, że korzystał z niej „A-4”. Według por. J. Wagnera kontakt z Siatką „A” utrzymywali także Marian Ryster („Ford”, A-3”) oraz Gerhard Wiebeck. Ten ostatni – zaprzeczając przyna-

leżności do Siatki „A” – stwierdził, iż pomoc świadczona aresztowanym żołnierzom konspiracji poznańskiej wynikała wyłącznie z побudek humanitarnych i etycznych. Jego łączniczkami były M. T. Kurtzke oraz kelnerka kasyna Gestapo przy ul. Ratajczaka Urszula Tabaka. Pierwsza z nich organizowała łączność grypsową pomiędzy aresztowanymi a Okręgiem Poznańskim AK przez „A-4”. Podobną rolę spełniał O. Riebe.

Brak jednoznacznej koncepcji Siatki i jej elitarność spowodowały, że zamiast osłony kontrwywiadu zaczęła ona dublować Wydział II Okręgu. Infiltrowała Dowództwo Niemieckiego Okręgu Lotniczego w Poznaniu i przemysł zbrojeniowy. Nagły wyjazd z DWM „A-4” spowodował jesienią 1944 zupełną dezorientację Siatki, a po aresztowaniu przez Gestapo płka H. Kowalówki (20 lub 22 I 1944) i wkrótce kpt. Z. Krzekotowskiego uległa ona rozproszeniu. Według S. Krajny i J. Wagnera Siatka nie została zdekonspirowana przez Gestapo, chociaż usiłował ją zinfiltrować agent Henryk Głogiński („Hadiesch”). Nie została też wyjaśniona jednoznacznie rola łączniczki A. Weichan.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; FAK-V/166, Akta osobowe Zbigniewa Krzekotowskiego; FAK-V/205, Akta osobowe Jana Kamińskiego; Zbiory prywatne Cynthii Engelmann w Saffron Walden (Anglia); Zbiory prywatne Stanisława Krajny w Poznaniu.

Marian Woźniak

Siatka Wywiadowcza „S-VII”

Stanowiła integralną część Ekspozytury Wywiadu KG AK „Stragan”, która rozwinęła swoje działania w Poznaniu od 1942. Początkowo ograniczała się do zorganizowania przez ppor. Andrzeja Ulatowskiego („Bajbus”) rezydentury, której zadaniem miało być rozpracowanie niemieckiego lotnictwa. Utworzono jednak niewielką komórkę „Szopa”, którą kierował kpr. Egon Czysz („Ego”). Komórką zwierzchnią „Szopy” była sekcja „Straganu” szyfrowana jako „CH-6”, podlegająca od 1943 kpt. Karolowi Trojanowskiemu („Radwan”). W sierpniu 1942 utwo-

rzona została jeszcze jedna komórka wywiadowcza, organizowana z polecenia K. Trojanowskiego przez kurierkę Zofię Konieczkę vel Rapp, vel Kocharńska, vel Wapińska, vel Rylska. Z jej rekomendacji został skierowany do Warszawy st. sierż. Wacław Ławrentjew („Aleksander”). Po zaprzysiężeniu w kierownictwie „Straganu” mianowany kierownikiem siatki wywiadowczej w Poznaniu, szyfrowanej „S-VII” lub „S. 7”. W. Ławrentjew od 1941 prowadził samodzielnie grupę, która zajmowała się działalnością wywiadowczą. W podróży do Warszawy używał zawsze munduru oficera Wehrmachtu lub policji niemieckiej.

Na przełomie 1942/43 Siatka „S-VII” składała się z 7 wywiadowców i rezydentów wywiadu. Rezydentem w Kaliszu był Niemiec Alfred Nowacki. Siatka posiadała swoich informatorów w zakładach Oppermann w Środzie Wlkp., Jarocinie i Lesznie. Głównym obszarem jej działania był jednak Poznań. Zbierano szczegółowe informacje z zakładów zbrojeniowych, głównie w DWM (HCP) i *Focke Wulf*. Oddzielnym zadaniem było rozpoznanie jednostek i instytucji niemieckiego wojska. Informacje kontrwywiadowcze ze środowisk niemieckiej policji i Gestapo przekazywała Niemka Wilhelmina Günther („Wilka”). Zebrane dane opracowywał W. Ławrentjew, następnie były one szyfrowane. 26 VI 1943 aresztowano kurierkę Zofię Rapp, a 25 X 1943 ujęto wszystkich działających w Siatce „S-VII”. Było to następstwem aresztowania kpt. K. Trojanowskiego 15 IV 1943. Początkowo śledztwo prowadziło Gestapo i Abwehra, potem przejął je prokurator przy Trybunale Ludowym w Berlinie (*Volksgerichtshof*). Śledztwo trwało do połowy 1944. Ujawniono w nim, że Siatka „S-VII” rozpracowywała wszystkie obiekty przemysłowe Poznania, dostarczała do KG AK plany usytuowania obiektów przemysłowych i wojskowych, szereg rysunków i dokumentacji technologiczno-produkcyjnych broni oraz amunicji, a także dyslokacji wojsk niemieckich w rejonie Poznania. 26 IV 1944 odbyła się w Berlinie rozprawa, w której na karę śmierci zostali skazani: Wacław Ławrentjew, Franciszek Wypych, Józef Vogel, Roman Er-

manowicz i Wilhelmina Günther. W śledztwie pomimo tortur nie ujawnili szeregu tajemnic organizacyjnych, co umożliwiło kontynuację działań wywiadowczych przez Ekspozyturę KG AK „Lombard”. A. Nowacki, nie ujawniony w śledztwie, działał jeszcze do lata 1944. Aresztowany w innej dekonspiracji został rozstrzelany w styczniu 1945.

FAK-I/4, Wywiad Okręgu Poznańskiego i KG AK; FAK-I/7, Wojskowa Służba Kobiet; G. Leńska: *W siatce „S-7”*. W: *W konspiracji wielkopolskiej 1939-1945. Wybór wspomnień pod red. Z. Szyman-kiewicza*. Poznań 1993 s. 183-201.

Marian Woźniak

Siatki wywiadowcze „Lombardu” KG AK w Poznaniu

Początki organizacyjne ogniw wywiadowczych „Lombard” w Poznaniu sięgały 1941. Za ich organizatora uchodził ppor. c.w. Stefan Aleksander Łapicki („Majster Ignacy”). Początkowo „Lombard” zajmował się rozpoznaniem wywiadowczym w DWM (HCP), gdzie od 1941 działali ppor. Florian Sędziński („Czarnecki”) i ppor. Antoni Wargoś („Antek”). Z ogniw rozbudowały się w 1943 siatki, głównie za sprawą działających z Warszawy ppor. Janusza Prądyńskiego („Janek”) i rtm. Stefana Ignaszaka („Nordyk”, „Kowal”). Z DWM przejęto wówczas grupy zorganizowane przez Ignacego Gruchota („Granit”). Wcielono też siatkę wywiadowczą NOW („102”), którą kierował Stanisław Sierszyński („Wojciech”). Bezpośredni nadzór nad działalnością siatek powierzono Antoniemu Soldenhoffowi („Kozłowski”), który jako Volksdeutsch miał możliwość stałego podróżowania z Warszawy do Poznania. Kierownictwo „Lombardu”, celem przejęcia, zinfiltrowało też Ekspozyturę Wywiadowczą WSK w Poznaniu, kierowaną przez Mariannę Marszałkowską („Ruta Wagner”). Doszło wówczas do dekonspiracji i aresztowań w Poznaniu i w Warszawie.

Działania wywiadowcze siatek „Lombardu” w Poznaniu obejmowały zakłady DWM, *Focke Wulf*, *Autoford*, Dyрекcję Kolejową

oraz zakłady Oppermann w Środzie Wlkp. Zdobyto dla wywiadu AK dokumentację technologiczno-produkcyjną działek lotniczych „MK-108”, „MK-116” oraz broni z zapłonem elektrycznym. Opracowano też szczegółowe plany sytuacyjne DWM (HCP) i lotniska fabrycznego *Focke Wulf* w Krzesinach pod Poznaniem, gdzie zespołem rozpoznania kierował S. Sierszyński przy pomocy lekarza Szpitala Miejskiego w Poznaniu Tadeusza Mandowskiego. „Lombard” posiadał w Poznaniu kilka lokali konspiracyjnych i skrzynki kontaktowe.

Dekonspiracja siatek wywiadowczych w Poznaniu nastąpiła na skutek aresztowania kuriera Stefana Łamaszewskiego („Ryszard”, „Laummer”), u którego w czasie rewizji znaleziono adresy w Poznaniu. Aresztowania objęły wówczas tylko członków Ekspozytury Wywiadowczej WSK. Następną dekonspiracja objęła jesienią 1943 siatkę wywiadowczą S. Sierszyńskiego i była następstwem aresztowań w szeregach NOW. Latem 1944 Gestapo rozbiło całą strukturę siatek wywiadowczych „Lombardu” w Poznaniu w wyniku dekonspiracji w terytorialnych strukturach autonomicznej org. PN, a głównie „Ambulansu” w DWM (HCP). Nie miało to większego znaczenia dla wywiadu KG AK, gdyż jego kontakty z Poznaniem ustaly 1 VIII 1944.

FAK-I/4, Wywiad Okręgu Poznańskiego i KG AK; FAK-I/7, Wojskowa Służba Kobiet.

Marian Woźniak

Siekierska Helena

(1920-1943) ps. „Lusia”, żołnierz ZWZ, laborantka WKZO w Poznaniu.

Ur. 29 II w Poznaniu, c. Wincentego i Stanisławy z d. Jagielska. W 1927 ukończyła szkołę prywatną, a następnie kontynuowała naukę w Gimn. im. Gen. Zamoyskiej, gdzie w 1938 zdała egzamin dojrzałości. W tymże roku podjęła zatrudnienie jako pomoc medyczna w Klinice Pediatrycznej prof. Karola Jonszera przy ul. Marii Magdaleny. Po zajęciu Poznania przez Niemców pracowała

jako laborantka. W 1941 została przez dra Franciszka Witaszka („Warta”) włączona do zespołu laborantek WKZO w Poznaniu. Zaimmowała się w szczególności rozmnażaniem kultur bakteryjnych dostarczanych do WKZO przez KG ZWZ w Warszawie. Aresztowana przez Gestapo 9 V 1942. Przeszła ciężkie śledztwo w Forcie VII i w Domu Żołnierza. Na podstawie wyroku Policyjnego Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*) z 28 XII 1942 skazana na karę śmierci. Stracona 8 I 1943 w Forcie VII.

FAK-Va/10, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej; Zbiory prywatne Ireny Figny w Poznaniu.

Marian Woźniak

Sierczyński Zenon

(1919-1942) ps. „Junak”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 13 XII w Poznaniu. W końcu 1939 wstąpił do WOW, następnie w WOZZ. Aresztowany latem 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach: Wronki (14 X 1940-22 IV 1941), Berlin-Spandau i w szpitalu więziennym Berlin-Alt Moabit, gdzie zmarł 10 VIII 1942.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 98/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-1/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Sikora Alojzy

(1898-1942) ps. „Smok”, podofic. rez. WP, czł. NOB, robotnik.

Ur. 19 X w Czmońcu pow. śremski lub w Torzeńcu pow. ostrzeszowski, s. Jana i Anny z d. Waś. Po ukończeniu szkoły powszechnej i wydziałowej pracował dorywczo jako robotnik transportowy. W 1918 powołany do armii niemieckiej. Walczył na froncie zachodnim, gdzie został odznaczony

Krzyżem Żelaznym II klasy. Od 1919 służył w WP. Uczestnik wojny polsko-bolszewickiej 1919-21. Zdemobilizowany w stopniu kpr. Pracował jako robotnik w Starołęce. Na wojnę 1939 nie był zmobilizowany. W grudniu 1939 nawiązał kontakty z NOB. Zaprzysiężony wiosną 1940 przez Tadeusza Majewicza i mianowany kierownikiem sekcji organizacyjnej w Minikowie. Kolportował gazetkę „Polska Narodowa” i prowadził wywiad wojskowy. Aresztowany przez Gestapo 13 VIII 1941. Więziony w Forcie VII, Zwickau i Głogowie. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Głogowie 17 VI 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 15 VII 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu. Żona Pelagia z d. Dratwa.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 543; FAK-1/6, Organizacje Obozu Narodowego; USC Wrocław, Akt zgonu nr 1312/1942/III.

*Maria Rutowska
Marian Woźniak*

Sikorski Jozefat

(1905 - 1942), czł. NOB.

Ur. 25 XI w Kostrzynie, s. Franciszka, kupca i Walentyny z d. Wierzcholska. Uczęszczał do szkoły w Kostrzynie, a następnie po przeniesieniu rodziców do Poznania w 1916 podjął naukę w Gimn. św. Marii Magdaleny, gdzie zdał maturę w 1924. W l. 1924-29 studiował na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP. Był przewodniczącym korporacji „Posnania”, kierował Poznańskim Kolem Międzykorporacyjnym, wchodził w skład zarządu Poznańskiego Komitetu Akademickiego. W 1929 był delegatem studentów UP na VII Zjazd Ogólnopolski Polskiej Młodzieży Akademickiej. W 1930 należał do sygnatariuszy zbiorowego protestu społeczeństwa wielkopolskiego w sprawie brzeskiej. Po przerwaniu studiów w 1929 podjął pracę w Banku m. Poznania (wydział wekslowy), następnie od 1931 w Komunalnej Kasie Oszczędności.

W kwietniu 1940 został zaprzysiężony do NOB przez Antoniego Wolniewicza i mianowany doradcą do spraw społecznych, następnie prowadził Wydział Spraw Gospodarczych w NOB od października 1940. Aresztowany 12 XII 1940. Więziony w Domu Żołnierza i w Forcie VII, a następnie w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Wyrokiem Trybunału Ludowego w Berlinie (*Volkgerichtshof*) na sesji wyjazdowej w Poznaniu 18 XII 1941 skazany na karę śmierci. Stracony 20 III 1942 w więzieniu Berlin-Plötzensee.

Żona Walentyna z d. Wolek. Dzieci: Roman, Alicja, Andrzej, Marek.

AGKIPN, Volkgerichtshof nr 395 t. 884, 885.

Zygmunt Kaczmarek

Sikorski Maksymilian Franciszek

(1889 - 1968) ps. „Maks”, n.o. Świącicki, powstaniec wielkopolski, ofic. WP, TON.

Ur. 29 XI w Bydgoszczy, s. Antoniego, cieśli i Leokadii z d. Andrzejewska. W 1914 powołany do 50 pp armii niemieckiej, dwukrotnie ranny, 12 XII 1918 zdemobilizowany w stopniu sierż. 16 I 1919 wstąpił do oddziałów powstańczych w Miejskiej Górze, przydzielony do sztabu 11 pswlkp. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej pod Lwowem i Warszawą, stopień ppor. otrzymał w lutym 1921. Jako ofic. zaw. w 1929 mianowany kpt. W l. 1929-31 w Szkole Pchor. Piechoty w Ostrowi Mazowieckiej-Komorowie był wykładowcą języka niemieckiego; od 1935 przeniesiony w stan spoczynku.

W styczniu 1940 objął dowództwo nad TON założoną już w październiku i listopadzie 1939 w Gnieźnie przez podoficerów 69 pp. Był poszukiwany przez Gestapo od lipca 1941. Ukrywał się w różnych lokalach w Gnieźnie i okolicy. Używał wtedy nazwiska Świącicki. Aresztowany przez Gestapo w Gnieźnie 13 VI 1942. Więziony w Inowrocławiu, Szamotułach, Wronkach i Wrocławiu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego

w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej we Wrocławiu 5 IX 1942 skazany na 7 lat obrotzonego obozu karnego. Od 1942 w więzieniach w Stein, Mürau, Zwickau, a w styczniu 1943 przewieziony do KL Mauthausen-Gusen, gdzie przebywał do oswobodzenia 5 V 1945.

Wrócił do Gniezna 8 V 1945. Od 1945 był w tym mieście prezesem Związku b. Więźniów Politycznych Niemieckich Obozów Koncentracyjnych i Więzień. Zmarł w Gnieźnie 30 XII 1968.

Odnaczone: Krzyżem Virtuti Militari V klasy, Krzyżem Walecznych dwukrotnie, Odznaką Grunwaldu.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Czesław Rażek

Skorczyk Jan

(1920-1944) ps. „Janek”, czł. SzSz.

Ur. 7 V w Lesznie. Od 1934 czł. ZHP, od 1942 czł. SzSz. w Lesznie. Od grudnia 1942 zaprzysiężony do AK przez por. Edmunda Trojanowskiego („Janusz”) w Obwodzie AK Leszno. Aresztowany 19 VI 1944. Więziony w Żabikowie (nr oboz. 17052), gdzie zmarł 29 VI 1944 na skutek obrażeń odniesionych w śledztwie.

Zbiory prywatne Jerzego Zielonki w Kościanie.

Marian Woźniak

Skotarczak Bolesław

(1916-1943) ps. „Samotny”, czł. TOH, SzSz, phm, żołnierz AK.

Ur. 5 I w Einckel (Niemcy), s. Jana i Józefy z d. Pacholczyk. W 1916 wraz z rodzicami zamieszkał w Kopaszewku pow. kościański, a następnie w 1922 rodzina przenieśli się do Rawicza. Uczył się na kursie w Szkole Ćwiczeń przy Seminarium Nauczycielskim w Rawiczu. Następnie tamże uczęszczał do szkoły wydziałowej, a od 1929 do Seminarium Nauczycielskiego Męskiego, gdzie w 1935 zdał egzamin dyplomowy. W I.

1935-36 studiował na Wydziale Humanistycznym UP. Studia przerwał. W 1936 wstąpił do ZHP. Był drużynowym 4 DH i kierownikiem Kręgu Starszoaharcerskiego im. Jana Kasprowicza w Rawiczu. W 1937 czł. Komendy Hufca ZHP w Rawiczu, a następnie w Szamotulach i w Obornikach. W tym ostatnim mieście prowadził drużynę zachową. Służby wojskowej nie odbywał. Od 1937 był nauczycielem w Niewierzu, a od 1938 w Białejźnie pow. obornicki, następnie w Gościewie i w Obornikach. W sierpniu 1939 zastąpił hm Jana Miękusę w wykonywaniu funkcji komendanta Pog. Hufca Oborniki.

Do 4 IX 1939 kierował oddziałem obserwacyjno-meldunkowym Pog., potem udał się w kierunku Warszawy. Do 27 IX 1939 walczył w Batalionie Ochotniczym zorganizowanym przy 1 dywizjonie artylerii konnej. W październiku 1939 wrócił do Obornik i wspólnie z Romanem Gierką utworzyli TOH. Byli inicjatorem wydawania pisma „Biuletyn Radiowy”, a od 1940 specjalnego biuletynu dla jeńców brytyjskich obozu jenieckiego w Obornikach. W marcu 1940 podporządkował się hm Janowi Miękusowi i wraz z nim wszedł do SzSz. Został zastępcą Hufca Oborniki. Poza pracą w SzSz prowadził do listopada 1941 tajne nauczanie. W maju 1941 kierował akcją, która dokumentowała masowe groby ofiar egzekucji niemieckich w 1939 w lasach rożnowskich. 20 XI 1941 został wysiedlony do GG. W grudniu 1941 wstąpił do ZWZ w Obwodzie Garwolin. Po przeszkoleniu w 1943 przydzielony do oddziału Kedywu. 30 XII 1943 w czasie odwrotu z wykonanej akcji bojowej został śmiertelnie potrącony przez niemiecki samochód wojskowy. Aktu zgonu nie sporządzono. Rodziny nie założył.

FAK-V/432, Akta osobowe.

Marian Woźniak

„Skrytki”

W technice konspiracyjnej przedmioty lub urządzenia, a także miejsca służące do przechowywania i transportowania poczty konspiracyjnej. Rozróżniano skrytki stałe

i przenośne. Do stałych należały skrytki pod ręczne wykonywane w mieszkaniach albo lokalach służbowych. Do tego celu służyło typowe wyposażenie mieszkań (piece kafłowe, podłogi, meble) lub zabudowania gospodarcze. Poza miejscem zamieszkania skrytki stałe znajdowały się w grobach, w wagonach kolejowych, w parkach (dziuple).

Skrytki przenośne były to najczęściej torbki z ukrytą kieszenią, oprawy książek (często wykorzystywano *Mein Kampf*). Ściśle tajne raporty AK członkowie organizacji zatrudnieni w zakładach przemysłowych pakowali w fabryczne opakowania, np. produktów Nivea, kostek firmy Maggi i Knorr.

Skrytki ładunkowe występowały często w konspiracji na obszarze GG. W Okręgu Poznańskim AK urządzono je niekiedy w wózkach dziecięcych lub w wózkach, którymi przewożono ziemniaki i węgiel.

Łączność, sabotaż, dywersja. Kobiety w Armii Krajowej. Praca zbiorowa. Londyn 1985.

Marian Woźniak

„Skrzynki”

W technice konspiracyjnej miejsca przechowywania i wymiany korespondencji (poczty). Istniały „skrzynki” świadome (dysponent miejsca ich zorganizowania był żołnierzem konspiracji), nieświadome (bez wtajemniczenia dysponenta miejsca przechowania) oraz „dzierżawione” (dysponent miejsca otrzymywał za usługę gratyfikację); sporadycznie takie „skrzynki” były organizowane u Niemców. Cały system łączności konspiracyjnej opierał się na sieci „skrzynek”, np. inspektoraty rejonowe nie miały na ogół bezpośredniej łączności ze sztabem Okręgu, realizowały ją przez swoje „skrzynki”. W I. 1942 - 44 sieć tych „skrzynek” była zorganizowana w Poznaniu, przy czym lokalizację wszystkich znalazła tylko jedna osoba. Sieć „skrzynek” do łączności z obwodami organizowały poszczególne inspektoraty rejonowe. „Skrzynki” łączyły też etapy każdej ze „sztafet” (etapowego systemu łączności konspiracyjnej). Dodatkowym zabezpieczeniem

szczególnie ważnych „skrzynek” był system hasel i odzewów. Zasady te często bagatelizowano i naruszano, co zwiększało liczbę dekonspiracji.

Łączność, sabotaż, dywersja. Kobiety w Armii Krajowej. Praca zbiorowa. Londyn 1985.

Marian Woźniak

Skrzypczak Jan

(1910 - 1944) ps. „Ilski”, czł. ZHP, SzSz i AK, hm, nauczyciel.

Ur. 2 X w Minikowie pod Poznaniem, s. Józefa i Stanisławy z d. Palacz. W 1930 zdał egzamin dojrzałości w Gimn. im. św. Jana Kantego w Poznaniu. W I. 1930-37, z przerwami na pracę zawodową w szkole, studiował na UP, uzyskując w 1937 tytuł magistra WF. Od 1938 działał w ZHP - drużynowy, pracownik Komendy Chorągwi w Poznaniu, phm. Służby wojskowej nie odbywał.

W I. 1939-41 współpracował z hm Franciszkiem Firlikiem („Orliński”). Był współzałożycielem konspiracyjnej Chorągwi Wielkopolskiej ZHP. Latem 1942 formalnie mianowany komendantem Ula „Przemysław” SzSz w Poznaniu. Od listopada 1942 zaprzysiężony do AK jako delegat SzSz przy komendancie Okręgu Poznańskiego AK. Od początku konspiracji odbywał liczne podróże insekcyjne w Wielkopolsce, rozbudowywał siatkę organizacyjną SzSz. W I. 1942-43 współpracował z szefem VK Okręgu Poznańskiego AK ppor. Franciszkiem Jujką („Günther”) w przekazywaniu do AK grupy instruktorów SzSz. Zdekonspirowany przez Gestapo w Poznaniu w ramach akcji przeciwko Głównej Kwaterze SzSz. Aresztowany 23 IV 1943 przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza i w Forcie VII. Następujące potem aresztowania były dla komendy Okręgu Poznańskiego AK podstawą do wysunięcia zarzutu zdrady podczas przesłuchań. 14 XII 1943 wniesiono przeciwko niemu akt oskarżenia do Wojskowego Sądu Specjalnego przy KG AK (nie zajął w tej sprawie stanowiska), co spowodowało przerwanie łączności AK z SzSz. 17 II 1944 w grupie

innych instruktorów harcerskich został wywieziony z Fortu VII i zginął w nieznanych okolicznościach. Według innych informacji został stracony w KL Gross-Rosen.

Żona Maria z d. Szubera. Dzieci: Wojciech, Jerzy, Michał.

AAN, Armia Krajowa, zbiór nieuporządkowany vol. 68-69; FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; FAK-I/13, Szare Szeregi.

Marian Woźniak

Skrzypczak Stanisław

(1910 - 1969) ps. „Supel”, podofic. rez. WP, czł. NOB, mistrz stolarski.

Ur. 21 X w Swarzędzu pow. poznański. Mieszkaniec Swarzędza. Szkołę powszechną i wydziałową ukończył w 1925. Czł. KSMM i Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej. Do 1935 terminował w zawodzie stolarza. W l. 1931-33 odbył służbę wojskową w 55 pp. Przeniesiony do rezerwy w stopniu kpr.

Na wojnę 1939 nie powołany. Zaprzysiężony do NOB w kwietniu 1940 przez Stefana Dytkiewicza („Kubala”). Kolportował gazetki „Dla Ciebie Polsko” i „Polskę Narodową”. Aresztowany przez Gestapo w styczniu 1941. Więziony w Domu Żołnierza, w Forcie VII, w więzieniach we Wronkach i w Szamotulach. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) skazany na sesji wyjazdowej w Szamotulach 4 V 1942 na 6 lat obostrzonego obozu karnego. Więziony we Wronkach i w KL Mauthausen-Gusen, gdzie przebywał do wyzwolenia 5 V 1945.

Do Swarzędza wrócił w grudniu 1945. Od 1946 prowadził własny warsztat stolarski. Zmarł nagle po wypadku drogowym 13 X 1969 w Gdańsku. Pochowany na cmentarzu parafialnym w Swarzędzu.

Żona Joanna z d. Owsiana. Dzieci: Zbigniew, Andrzej, Florian, Janusz.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 5/42; FAK-V/407, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Skrzypczak Teofil

(1901 - 1942), podofic. zaw. WP.

Ur. 9 IV w Poznaniu, s. Stefana i Teodory z d. Witkiewicz. W grudniu 1918 brał udział w wyzwolaniu Poznania, wstępując ochotniczo do organizującej się Armii Wielkopolskiej. Przydział wojskowy otrzymał do 3 pswlkp. (późniejszego 57 pp). Brał w nim udział w wojnie polsko-bolszewickiej 1919-21, podczas której był dwukrotnie ranny. Z wojskiem związał się już na stałe, służąc w stopniu st. sierż. w stacjonującym w Poznaniu 57 pp.

Na początku sierpnia 1939 skierowany został do Kościana na stanowisko szefa 3 kompanii formowanego tu Batalionu ON „Kościan”. Po wybuchu wojny wraz z batalionem przebył szlak bojowy od Kościana po Bzurę, gdzie 18 września dostał się do niewoli niemieckiej w rejonie Iłowa. Po zwolnieniu na początku listopada z obozu jenieckiego powrócił do Kościana, gdzie wraz z Edmundem Fabiańczykiem był współzałożycielem NOB, która później weszła w skład Armii Narodowej. Członkowie organizacji zajmowali się wywiadem wojskowym, nasłuchem i kolportażem podziemnych gazetek. Zostali zdradzeni przez konfidenta Gestapo Zenona Ciemniejewskiego. Gestapo aresztowało S. 16 X 1941 i osadziło w Forcie VII w Poznaniu. Pomimo ciężkiego śledztwa nie zdradził nikogo. 14 IV 1942 przewieziony został do więzienia w Pile. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Pile 10 VII 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 21 VIII 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

Odznaczony m.in.: Krzyżem Virtuti Militari V klasy, Medalem X-lecia Odzyskania Niepodległości.

Żona Wiktoria z d. Liszkowska. Dzieci: Teodor, Danuta.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544; Zbiory Muzeum Regionalnego w Kościanie.

Piotr Bauer

Skweres Jan

(1919-1942) ps. „Słowik”, czł. NOB, kuc-piec.

Ur. 27 XI w Poznaniu. Po ukończeniu szkoły powszechnej był subiektem kupieckim. Od 1937 czł. SN. W grudniu 1939 zaprzysiężony do NOB przez Tadeusza Chudzińskiego i przydzielony do Obwodu Wilda. Z ramienia T. Chudzińskiego utrzymywał kontakty z komendantem Obwodu Śródmieście Franciszkiem Smolarkiem („Zbych”). Od wiosny 1940 kierował kilkoma sekcjami organizacyjnymi NOB. Podlegało mu 44 czł. organizacji. Jego formalnym zwierzchnikiem był Alfred Wojciechowski („Jastrząb”). Wspólnie z F. Smolarkiem brał udział w rozmowach scaleniowych z ZWZ reprezentowanym przez Franciszka Firlika („Orliński”). Do ZWZ nie przystąpił. Zdekspirowany przez agenta Gestapo Zenona Ciemniejewskiego („Jastrząb”). Aresztowany wiosną 1941 i osadzony w Domu Żołnierza, w Forcie VII i w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Jesienią 1941 został przewieziony do więzienia w Oleśnicy. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Oleśnicy 27 V 1942 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu 4 VII 1942.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 22/42; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Wrocław, Akt zgonu nr 1215/1942.

Marian Woźniak

Sławiński Marian

(1900-1942) ps. „Ulan”, podofic. rez. WP, czł. NOB.

Ur. 8 IV w Łodzi pow. poznański. Po ukończeniu szkoły powszechnej w 1915 wstąpił do seminarium duchownego. Od 1920 czł. SN, a następnie OWP. Jednocześnie był czł. Ligi Morskiej i Kolonialnej w Mosinie. W I. 1921-22 odbył służbę wojskową w 15 puł w Poznaniu. W 1922 ukończył Seminarium Nauczycielskie im. E. Estkow-

skiego w Poznaniu. Od 1925 był nauczycielem, a po roku rozpoczął pracę, początkowo w Zarządzie Miasta Poznania, a następnie w Starostwie Powiatowym w Chodzieży. We wrześniu 1939 czł. Straży Obywatelskiej z przydziałem do OPL w Poznaniu. Jesienią 1940 zaprzysiężony do NOB przez Bronisława Szwarca i mianowany kierownikiem dwu sekcji organizacyjnych. Kolportował pismo „Polska Narodowa” i rozpowszechniał bony obligacyjne NOB. Aresztowany przez Gestapo 20 II 1941 i osadzony w Domu Żołnierza, w Forcie VII i w Oleśnicy. W śledztwie zaprzeczał pełnieniu funkcji kierowniczej. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej we Wrocławiu 25 III 1942 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu 23 V 1942.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 752; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Wrocław, Akt zgonu nr 956/1942.

Marian Woźniak

Słowiński Stefan

(1896-1942) ps. „Młot”, czł. NOB, kowal.

Ur. 24 VIII w Skrzypnie pow. jarociński, s. Michała i Franciszki z d. Kurowska. Po ukończeniu szkoły powszechnej terminował w zawodzie kowala. W 1916 zmobilizowany do armii niemieckiej. Walczył na froncie zachodnim. Od 1918 mieszkał w Poznaniu i pracował w Warsztatach Kolejowych jako kowal. W sierpniu 1940 zaprzysiężony do NOB przez Czesława Łukowczyka. Od października 1940 brał udział w szkoleniu kierowników sekcji NOB jako wykładowca taktyki walki piechoty. Jednocześnie kierował dwiema sekcjami NOB. Podlegał bezpośrednio komendantowi NOB w Warsztatach Kolejowych Kazimierzowi Walczakowi („Wi-cher”). Aresztowany przez Gestapo w Poznaniu 19 II 1941. Więziony w Forcie VII, we Wronkach i w Oleśnicy. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu

(OLG) 25 IV 1942 na sesji wyjazdowej w Oleśnicy skazany na karę śmierci. Stracony 23 V 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

Zona Marianna z d. Józwiak.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 726;
FAK-1/6, Organizacje Obozu Narodowego;
USC Wrocław, Akt zgonu nr 955/1942/III.

*Maria Rutowska
Marian Woźniak*

„Słowo Polskie” [Kościan]

Gazetka miała formę biuletynu informacyjnego i ukazywała się w Kościanie z inspiracji Bolesława Włodarczaka. Ponadto do komitetu redakcyjnego wchodził Tadeusz Szymkowiak i Konrad Witkowski, a w jej kolportowaniu uczestniczyli: Józef Borski, Janusz Jezior, Szczepan Kiciński, Marian Litke i Jan Witkowski. Ukazywała się od 1939 do 1945 (z przerwami). Nakład wynosił 20-70 egz. i był wydawany w formie maszynopisu.

R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939-1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1996 mps; B. Polak: *Ruch oporu w południowo-zachodniej Wielkopolsce*. W: *Południowo-zachodnia Wielkopolska w walce z hitlerowskim okupantem 1939-1945*. Kościan 1972 s. 28-29.

Roman Macyra

Służba Zwycięstwu Polski (SZP)

Ogólnokrajowa organizacja wojskowo-polityczna powołana w Warszawie 27/28 IX 1939 przez gen. Michała Karaszewicza-Tokarzewskiego z mandatu Naczelnego Wodza (marsz. Edwarda Rydza Śmigłego). W jej miejsce powołano 13 XI 1939 Związek Walki Zbrojnej (ZWZ). Tymczasem SZP kontynuowała swoją działalność, przekazując gen. Władysławowi Sikorskiemu 14 XII 1939 meldunek o stanie organizacyjnym, a 6 I 1940 statut SZP. Płk Stefan Rowecki, pełniąc obowiązki zastępcy dowódcy głównego SZP, uważał – już po utworzeniu ZWZ – by jego

działalność oprzeć na kadrach SZP (nie dostrzegając różnic między wojskowym charakterem ZWZ a wojskowo-politycznym SZP). Ta ostatnia organizacja, jeszcze przed faktycznym powołaniem ZWZ w kraju, zdołała wchłonąć Organizację Orla Białego i szereg lokalnych grup konspiracyjnych w kraju.

28 IX 1939 gen. M. Karaszewicz-Tokarzewski osobiście zaprzysięgł do SZP kilku oficerów z Poznania, którzy brali udział w obronie Warszawy (płk Jan Namysł, por. Tadeusz Janowski, mjr Stefan Łukowicz). W Poznaniu SZP była uważana za organizację sanacyjną i w konspiracji lokalnej czy środowiskowej nie miała żadnych szans działania. Nie doszło też do powołania dowództwa wojewódzkiego SZP, a zaprzysiężeni w Warszawie oficerowie włączyli się do struktur ZWZ na początku 1940. Zawiązki SZP powstały jednak w Kaliszu w łączności z dowództwem wojewódzkim w Łodzi.

Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945. T. 1 Londyn 1970 s. 1-41; M. Woźniak: *Polska konspiracja wojskowa w Wielkopolsce 1939-1945*. Poznań 1978 mps.

Marian Woźniak

Smoczkiewicz Stanisław

(1913-1942) ps. „Mańkowski”, czł. org. „Ojczyzna”, prawnik.

Ur. 19 X, s. Władysława, sekretarza sądowego i Czesławy z d. Filipowska. Maturę uzyskał w Gimn. im. J. Kasprowicza w Inowrocławiu w 1931. W l. 1931-35 studiował na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP, który ukończył 1935. Do wybuchu wojny pracował jako aplikant w ZUS w Poznaniu. W czasie studiów był czł. korporacji akademickiej „Baltia”, Akademickiego Koła Kujawian i Młodzieży Wszepocholskiej.

Już jesienią 1939 włączył się w prace powstałej org. „Ojczyzna”. W utworzonym w lipcu 1940 Biurze Głównej Delegatury Rządu RP dla ziem polskich wcielonych do Rzeszy objął funkcję kierownika Wydziału Organizacyjnego, co wiązało się z częstymi wyjazdami w teren Wielkopolski dla zbierania

informacji, nawiązywania kontaktów i z pomocą dla Polaków. Po aresztowaniu Edwarda Piszczka 9 XII 1940 przejął jego funkcję dyrektora Biura Głównej Delegatury Rządu. We wrześniu 1941 wyjechał do Warszawy celem skontaktowania się z Cyrylem Ratajskim i przekazania mu informacji o sytuacji w poznańskiej konspiracji. Na ten okres powierzył pełnienie funkcji dyrektora Juliuszowi Kolipińskiemu. Po powrocie z Warszawy w listopadzie 1941 ponownie przejął dyrekcję Biura, choć wiedział z grypsów przesłanych przez E. Piszczka z więzienia, że grozi mu aresztowanie. 11 XII 1941 został aresztowany w mieszkaniu przy ul. Grobla w obecności przyprowadzonego E. Piszczka. Mimo tortur w czasie aresztowania i w więzieniu nie zdradził nazwiska swego następcy J. Kolipińskiego, z którym wcześniej zawarł umowę, przewidującą 3-miesięczny termin utrzymania tajemnicy. W swoich zeznaniach w więzieniu obciążał tylko siebie, ratując innych członków organizacji od aresztowania. Świadczy o tym wyjątek z listu Witolda Ewerta-Krzemieniewskiego, napisanego 10 VI 1946 do J. Smoczkiwicza – brata Stanisława: „[...] Gdy mnie aresztowano, Stachu zdążył mi przesłać do celi obszerny gryps, w którym poinformował mnie, jak mam zeznawać. Do niczego nie miałem się przyznać, a całą winę zrzucić na niego”. 7 VII 1942 S. został wywieziony z Fortu VII i w grupie przywódców Głównej Delegatury Rządu RP w Poznaniu i Komendy ZWZ rozstrzelany w lasach pod Poznaniem.

OKBZPNP Łódź, Gestapo Łódź t. 238; IZ Dok-II/356; IZ Dok-III/79; Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Aleksandra Smoczkiwicz

Smolanowicz Albin

(1913-1941) ps. „Mewa”, czł. NOB.

Ur. 27 VIII w Poznaniu, s. Franciszka, ogrodnika i Magdaleny z d. Wolna. W I. 1920-27 uczęszczał do szkoły powszechnej w Poznaniu, a następnie ukończył szkołę wydziałową i ogrodniczą. W 1936 wstąpił do SN, działając w Kole Młodych SN w dzielni-

cy Górczyn. W tym okresie był zatrudniony w ogrodnictwie prowadzonym przez ojca. Odbił przeszkolenie wojskowe w ramach pozaszkolnego PW.

We wrześniu 1939, pomimo starań, nie został zmobilizowany do WP. Jako ochotnik udał się w rejon Kutna, a następnie do Warszawy. W początkach października 1939 wrócił do Poznania. 4 XI 1939 nawiązał kontakt z Nikodemem Palasikiem, który 16 XI 1939 wprowadził go do NOB. Był organizatorem ważnej kwatery konspiracyjnej i lokalu kontaktowego na terenie ogrodnictwa prowadzonego przez ojca przy ul. Bosej 57. W zabudowaniach tego ogrodnictwa zorganizował kwatery dla osób ukrywających się przed policją. W okresie świąt Bożego Narodzenia 1939 został zaprzysiężony i objął stanowisko zastępcy komendanta Obwodu NOB Górczyn. W początkach 1940 nawiązał kontakty z kpt. Wawrzyńcem Mazanym („Krüger”), a przez niego z Franciszkiem Firlikiem („Krzywonos”). W lutym 1940 brał udział w zdobyciu z Urzędu Zatrudnienia w Poznaniu przy ul. Czarnieckiego księżek pracy (*Arbeitsbuch*). Tam też rozpoznał go agent Gestapo Zenon Ciemniejewski. W początkach czerwca 1940 został mianowany komendantem Obwodu NOB Górczyn. Po aresztowaniu kierownictwa NOB w Poznaniu współpracował z o. Stefanem Julianem Mirochną („Kawka”). Brał udział w odbudowie organizacji. Nawiązał wówczas kontakty z ppor. Franciszkiem Smolarkiem („Zbych”) oraz z adwokatem Hieronimem Szybowiczem („Mecenas”). Krótce pełnił obowiązki komendanta NOB w Poznaniu. W początkach marca 1941 został aresztowany w następstwie prowokacji Gestapo z udziałem Z. Ciemniejewskiego. W toku wstępnego śledztwa, nie ujawniając żadnych tajemnic organizacyjnych, popełnił samobójstwo w Domu Żołnierza w Poznaniu. Według akt Gestapo śmierć nastąpiła 12 III 1941 o godz. 22⁰⁰.

OKBZPNPIP Łódź, Gestapo Łódź nr 151 t. 158; Zbiory własne autora w Poznaniu.

Nikodem Palasik

Smolarek Franciszek

(1915 - 1942) ps. „Zbych”, podofic. rez. WP, czł. NOB i ZWZ, urzędnik.

Ur. 25 XI w Poznaniu, s. Stanisława i Wiktorii z d. Wróbel. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Poznaniu uczęszczał do Gmin. im. Bergera. Naukę przerwał z powodu trudnej sytuacji materialnej. Służbę wojskową odbył w l. 1936-37 w Centrum Wyszukolenia Łączności w Zegrzu pod Warszawą.

Na wojnę 1939 nie był zmobilizowany. Po zajęciu Poznania przez Niemców był pracownikiem ubezpieczeniowym. Od 1932 czł. SN w Kole Młodych Poznań-Wschód. Od listopada 1939 czł. NOB, zaprzysiężony przez Mariana Szymańskiego („Cis”). Od stycznia 1940 komendant Obwodu NOB Poznań-Śródmieście. Współpracując z o. Stefanem Julianem Mirochną („Kawka”), brał udział w odbudowie NOB po aresztowaniach w styczniu 1940. Organizował drukarnię i redakcję pisma „Polska Narodowa” w Drapałce I pod Kórnikiem. Z polecenia Hieronima Szybowicza („Mecenas”) brał udział w rozmowach scaleniowych z ZWZ, współpracując ściśle z hm Franciszkiem Firlikiem („Krzywonos”). Przez o. S. J. Mirochnę nawiązał kontakty z Komendą Główną NOW w Warszawie, co opóźniło scalenie NOB z ZWZ. W odbudowanej przez H. Szybowicza komendzie NOB pełnił obowiązki szefa łączności konspiracyjnej. Koncentrował się na działaniach wewnątrzorganizacyjnych i ideowych. Latem 1941 zaprzysiężony do ZWZ przez kpt. Adama Zaworskiego („Adam”). Kontaktów organizacyjnych z NOB nie zerwał. Do listopada 1941 p.o. komendanta Obwodu nr 3 w IR Poznań-Miasto. Zdekonspirowany przez agentów Gestapo Zenona Ciemniejewskiego i Henryka Michała Kierzkowskiego został aresztowany 4 XI 1941. W śledztwie złożył obszerne zeznania, poprzedzone ciężkim śledztwem w Domu Żolnierza i w Forcie VII. Po zakończeniu śledztwa umieszczony w więzieniu w Oleśnicy. 17 XI 1942 skazany przez Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Oławie na karę śmierci. Stracony 17 XII 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu. Rodziny nie założył.

FAK-I/1c, IR Środa i obwody, Kórnik; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; FAK-Va/10, Materiały i dokumenty do biografistki konspiracji wielkopolskiej; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Wrocław, Akt zgonu nr 2317/1942.

Marian Woźniak

Smoliński Wojciech

(1923 - 1942) czł. WOW i WOZZ.

Ur. 29 VII w Poznaniu. Uczeń Gimn. im. A. Mickiewicza w Poznaniu, harcerz. W listopadzie 1939 wstąpił do WOW, następnie w WOZZ. Aresztowany latem 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach: Wronki (14 X 1940-22 IV 1941), Berlin-Spandau i w szpitalu więziennym Berlin-Alt Moabit, gdzie zmarł w wyniku obrażeń doznanych w śledztwie.

APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Smorawińska Halina

(1907-1998) ps. „Myszka”, czł. ZWZ-AK, pracownik umysłowy.

Ur. 25 IV w Poznaniu, c. Józefa, przemysłowca i Marii z d. Dobrowolska. Do wybuchu wojny pracowała jako referentka w Stacji Chemiczno-Rolniczej Wielkopolskiej Izby Rolniczej w Poznaniu. Latem 1938 została wytypowana przez kpt. Wincentego Wierzejewskiego do kierownictwa dywersji pozafrontowej. Wiosną 1939 weszła w skład „trójki” kierowniczej TOK dla obszaru DOK nr VII. W sierpniu 1939 odbyła tajny kurs dywersji, sabotażu i wywiadu w Rawce pod Skierniewicami. Jeszcze przed wybuchem wojny brała udział w rozwożeniu broni.

Po wybuchu wojny pracowała w firmie *Teerbit* razem z Czesławem Surmą („Marian”), szefem WKZO. Współpracowała z nim także w konspiracji i przez niego została skontaktowana z plkiem Rudolfem Ostrihanskim („Ludwik”), komendantem Okręgu Poznańskiego

ZWZ-AK. Po ucieczce Cz. Surmy do Warszawy w czerwcu 1941 przeszła do prac w sztabie Okręgu Poznańskiego AK. Pracowała najpierw z plkiem Ostrihanskim, a po rozbięciu komendy z mjr. Janem Kamińskim („Franek”). Przygotowywała zakodowane meldunki dla KG AK. Kontaktowała się z kurierami, od których również przejmowała pieniądze przesyłane z KG AK dla Okręgu Poznańskiego. Aresztowana 3 VI 1943 poddana została długiemu i ciężkiemu śledztwu. Więziona najpierw w Domu Żołnierza w Poznaniu, potem w Forcie VII. 30 XI 1943 przewieziona do Żabikowa, a w kwietniu 1944 do KL Ravensbrück (nr oboz. 34311). W styczniu 1945 ewakuowana z częścią więźniarek w głąb Niemiec.

6 V 1945 została wyzwolona z obozu przez wojska amerykańskie. W czerwcu tegoż roku wróciła do kraju. Pracowała aż do emerytury w Stacji Chemiczno-Rolniczej Instytutu Nawożenia i Gleboznawstwa jako referent.

Zmarła w Poznaniu 18 V 1998. Odznaczona Krzyżem Walecznych.

W 1948 wyszła za mąż za Witolda Prejbisza.

OKBZPNIPN Poznań, Akta Ko. 2/70;
USC Poznań, Akt zgonu nr 2799/1998.

Marianna Kaniewska

Sobczak Antoni

(1919-) ps. „Stolarczyk”, „Jerzy”, n.o. Jan Grzmot, ofic. zaw. WP, czł. OJN i ZWZ-AK, lekarz.

Ur. 13 VI w Kolonii (Niemcy), s. Antoniego i Marii z d. Michalska. W 1921 wraz z rodziną zamieszkał w Ostrowie Wlkp. Po ukończeniu szkoły powszechnej wstąpił do I Państwowego Gimn. i Liceum Męskiego w Ostrowie Wlkp. W 1937 ukończył Dyw. Kurs Pchor. 25 DP w Szczypiornie. Ćwiczenia odbywał w 29 pskan, awansując w 1939 do stopnia ppor.

Brał udział w wojnie 1939. Do Ostrowa Wlkp. wrócił z Warszawy. Na przełomie października i listopada 1939 wstąpił do TOW, obejmując funkcję zastępcy szefa sztabu wykonawczego. W początkach 1940 objął ko-

mendę OJN na pow. ostrowski. Zaprzysiężony do NOW przez por. Mariana Kwiatkowskiego („Konrad”). Był organizatorem i wydawcą pisma „Armia Narodowa”. W 1942 zaprzysiężony do AK przez por. Jana Kamińskiego („Franek”). Krótco był zastępcą i szefem Wydziału Organizacyjnego Okręgu Poznańskiego AK. W grudniu 1942 mianowany insp. rej. w IR Nowy Tomyśl z siedzibą w Grodzisku Wlkp. W czasie pobytu w Ostrowie Wlkp. wiosną 1943 aresztowany przez Gestapo z Łodzi. Po krótkim śledztwie wysłany do KL Auschwitz (Oświęcim), a następnie do KL Neuengamme, gdzie przebywał do wyzwolenia obozu. Po powrocie do kraju ukończył studia medyczne. Po przejściu na emeryturę zamieszkał w Czarnkowie. Czł. organizacji kombatanckich.

Żona Łucja Maria z d. Wiczyńska. Dzieci: Witold, Ryszard, Robert.

Zbiory rodzinne Sobczaków w Czarnkowie.

Marian Woźniak

Sobczak Kazimierz

(1902-1942) ps. „Świst”, czł. NOB, tokarz.

Ur. 27 I w Marcinkowie Dolnym pow. żniński, s. Jana i Marianny z d. Woźniak. Po ukończeniu szkoły powszechnej terminował w zawodzie ślusarza. Od 1922 mieszkał w Poznaniu. Zaprzysiężony do NOB w listopadzie 1940 przez Czesława Łukowczyka. Brał udział w odprawach organizacyjnych w lokalu konspiracyjnym Leona Białego przy ul. Krętej. Został przeszkolony na kursie kierowników sekcji NOB na Dębcu oraz uczestniczył w szkoleniach wojskowych. Aresztowany 19 II 1941 przez Gestapo w Poznaniu. Więziony w Forcie VII i w Oleśnicy. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 25 IV 1942 na sesji wyjazdowej w Oleśnicy skazany na karę śmierci. Stracony 23 V 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

Żona Weronika z d. Kopiejewska.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 726;
FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego;
USC Wrocław, Akt zgonu nr 951/1942/III.

*Maria Rutowska
Marian Woźniak*

Sobczak Marian Bolesław

(1912-) ps. „Mikołaj”, „Florianowicz”, czł. org. „Ojczyzna”, ofic. AK, prawnik.

Ur. 26 XII w Hamburgu (Niemcy), s. Walentego, robotnika kolejowego i Stefanii z d. Strojwasięwicz. W 1918 rodzina Sobczaków osiedliła się w Ostrowie Wlkp. S. w 1931 ukończył gimn. w Ostrowie Wlkp., a w 1935 studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP. W czasach gimn. i studenckich działał w harcerstwie (był drużynowym DH im. T. Zana przy gimn. w Ostrowie Wlkp.) i w uczniowskiej org. samokształceniowej – Towarzystwie Tomasza Zana, gdzie był kierownikiem koła nauk społecznych. Pracę zawodową rozpoczął w 1937 jako praktykant referendarski w Dyrekcji Poczty i Telegrafów w Katowicach. W 1938 zdał egzamin referendarski, a od kwietnia 1939 podjął także pracę w dyrekcji kopalń Donnersmarcka w Świętochłowicach. W l. 1935-36 ukończył Dyw. Kurs Pchor. Rezerwy w 17 DP w Gnieźnie w stopniu plut. pchor. W 1938 po odbyciu ćwiczeń w 70 pp w Pleszewie zdał oficerski egzamin kwalifikacyjny.

We wrześniu 1939 nie został zmobilizowany. Po bezskutecznym poszukiwaniu przydziału wojskowego powrócił do Ostrowa Wlkp. Brał udział w ratowaniu księzek z biblioteki TCL w Ostrowie. Od końca 1939 współpracował z org. „Ojczyzna”. W 1940 opuścił Ostrów i zamieszkał w Uniejowie pow. turecki. Pracował tam jako księgowy w Urzędzie Gminnym. Wiosną 1943 wstąpił do AK Okręgu Łódź. Przysięgę złożył na ręce komendanta Obwodu Turek Michała Kurdzielewicza („Stach”). Po aresztowaniu 9 III 1944 komendanta Rejonu IV – Tadeusza Kwiecińskiego („Kruk”) objął dowództwo Placówki Uniejów. W 1944 awansował na porucznika c.w. Przez cały czas utrzymywał kontakt z org. „Ojczyzna”, współpracując z agendami Delegatury w Poznaniu, uczestnicząc m.in. w akcji charytatywnej i w pracach nad tworzeniem administracji zastępczej. Działając z upoważnienia Jana Czapiewskiego, przekazał w 1944 Marianowi Magdańskiemu w Ostrowie Wlkp. nominację na starostę ostrowskiego.

W styczniu 1945 powrócił do Ostrowa i podjął pracę w tamtejszym Sądzie Okręgowym. W tym czasie nawiązał z nim łączność ostatni komendant Okręgu Poznańskiego AK plk Andrzej Rzewuski. Od stycznia do maja 1945 S. utrzymywał kontakty z inspektorem AK w Ostrowie Wlkp. Stefanem Baranowskim. W maju 1945 zaprzysiężony do WSGO „Warta”. Był przeciwnikiem tworzenia OP. We wrześniu 1945 zastąpił S. Baranowskiego w jego funkcji. W listopadzie 1945 popadł w konflikt z dowódcą WSGO „Warta” na tle rozwiązywania OP. W grudniu 1945 aresztowany w Ostrowie pod zarzutem działalności w WSGO „Warta” (już rozwiązanej) i WiN. W 1946 skazany na karę 10 lat więzienia. Odbywał ją w więzieniach w Rawiczu i we Wronkach. W grudniu 1950 przedterminowo opuścił więzienie. W następnych latach wielokrotnie zwalniany z pracy. W l. 1954-71 pracował w Wielkopolskich Zakładach Przemysłu Sklejek w Ostrowie. W 1971 przeniósł się do Poznania i podjął pracę w Spółdzielni Farmaceutyczno-Chemicznej „Ziololek”, gdzie pracował do 1979. Odznaczony: Srebrnym Krzyżem Zasługi.

Żona Wanda z d. Rowińska. Druga żona Aleksandra z d. Głowacka. Dzieci: Maciej, Wojciech, Jacek, Andrzej.

IZ Dok-II/358, E. Serwański: Wspomnienia z pracy konspiracyjnej w Wielkopolsce i Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939-1945.

Aleksandra Pietrowicz

Sobik Jan

(1889-1942) ps. „Wróbel”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 11 XII w Leinbach (Niemcy), s. Stanisława. St. wachmistrz 7 psk w Poznaniu. W połowie października 1939 zaprzysiężony przez kpt. Leona Kmiołka do WOW, następnie w WOZZ. Do organizacji włączył członków swojej rodziny i znajomych z kręgu podoficerów zawodowych. Był dowódcą sekcji organizacyjnej. Aresztowany 21 VII 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał

kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 22 IV 1941), Berlin-Spandau, Wrocław i Głogów. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Głogowie 18 VI 1942 skazał go na karę śmierci. Został zgilotynowany 15 VII 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 734; APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Sobkowiak Bronisław

(1922-1942) ps. „Drucik”, żołnierz ZWZ w akcji „Dorsze”, elektromonter.

Ur. 5 VIII w Poznaniu w rodzinie robotniczej. Do ZWZ zaprzysiężony przez Nikodema Kaliszana z WKZO w połowie 1940. Nawiązał kontakty z jeńcami brytyjskimi w Forcie VIII w Poznaniu wiosną 1941. Nie mógł się z nimi porozumieć, więc wtajemniczył w tę sprawę Zbigniewa Klichowskiego. Po ustaleniu planu ucieczki jeńców organizował zbiórkę pieniędzy na zakup niezbędnych dla nich przedmiotów. Z polecenia Witolda Verbno Łaszczyńskiego („Doktor”) utrzymywał kontakt grypsowy z grupą jeńców, którzy przygotowywali się do ucieczki na przełomie maja i czerwca 1941. Został zdekonspirowany przez mjra brytyjskiego Sinclaira, który przesłuchiwany w Forcie VIII przez oficera Abwehry kpt. Wenza podał jego dokładny rysopis. Aresztowany w Poznaniu 21 II 1941. W śledztwie prowadzonym przez Gestapo i Abwehrę ustalono, że S. miał związek z przekupieniem strażnika Otto Devanta. Ciężkie śledztwo trwało do lata 1942. S. był konfrontowany z W. Verbno Łaszczyńskim, który wobec utraty wzroku mógł twierdzić, że go nie rozpoznaje. W rozprawie przed Sądem Specjalnym (*Sondergericht*) w Poznaniu S. nie ujawnił żadnych tajemnic organizacyjnych. Został skazany na karę śmierci, którą przez zgilotynowanie wykonano w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu 15 XII 1942.

OKBZPNPIP N Poznań, Sondergericht Posen sygn. Sd. 4 153/42; USC Poznań, Akt zgonu P-164/1942; Zbiory prywatne Edmunda Odorkiewicza w Katowicach.

Marian Woźniak

Sobkowiak Henryk

(1921-1942) ps. „Hański”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 21 VII w Poznaniu, s. Wojciecha i Marii z d. Furmańska. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczył się w Gimn. im. św. Jana Kantego, w którym w 1939 zdał egzamin dojrzałości. Czł. ZHP od 1936. W 1938 ukończył Państwowy Kurs PW I stopnia. W październiku 1939 zaprzysiężony do WOW przez Kazimierza Staśkiewicza. Od kwietnia 1940 czł. WOZZ. Był do-wódcą sekcji organizacyjnej. Aresztowany 20 VI 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. W szyfrowanych grypsach kierowanych do kolegów ostrzegał osoby zagrożone. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940-22 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 3 IX 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony 20 X 1942 w więzieniu Berlin-Plötzensee.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 735; APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

*Lubomira Broniarz-Press
Marian Woźniak*

Sobkowiak Leon

(1923-) ps. „Michał Sawa”, „Orlicz”, czł. WOW i WOZZ, uczeń gimn.

Ur. 20 III w Poznaniu, s. Wojciecha i Marii z d. Furmańska. Zajmował się kolportażem prasy konspiracyjnej i obserwacją obiektów wojskowych. Aresztowany 23 VIII 1940, uwięziony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa więzień we Wronkach (14

X 1940 - 22 IV 1941) i Berlinie-Spandau. Skazany wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 3 IX 1942 na 6 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał najpierw w więzieniu we Wronkach, a od 15 XII 1942 do 5 V 1945 w KL Mauthausen-Gusen.

Po powrocie do kraju ukończył Gimn. i Liceum im. św. Jana Kantego oraz Wydział Lekarski UP w Poznaniu. Pracował w Przychodni Przeciwgruźliczej w Nowej Soli (1952 - 64) oraz w kolejowej służbie zdrowia.

Odnaczony m.in.: Krzyżem Oświęcimskim, Krzyżem Kawalerskim OOP, Złotym Krzyżem Zasługi.

Żona Stefania Helena z d. Jankowska.
Dzieci: Elżbieta, Barbara, Zdzisław.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 110/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Sobota Adam

(1903 - 1942) ps. „Konrad Prus”, podofic. WP, WOW i WOZZ.

Ur. 4 XII w Obudnie pod Żninem. Do działalności konspiracyjnej włączył się z inicjatywy Stanisława Gramackiego. Objął funkcję dowódcy grupy terenowej WOW we Wrześni, a następnie WOZZ w Mogilnie. Dowodzona przez niego grupa terenowa była jedną z najliczniejszych – 81 czł. W swej działalności zajmował się zadaniami czysto wojskowymi ze szczególnym uwzględnieniem wywiadu. Aresztowany latem 1940 i osadzony najpierw w więzieniu w Inowrocławiu do dyspozycji Gestapo, a następnie w Forcie VII w Poznaniu. Po zakończeniu śledztwa więziony we Wronkach i w Trzemesznie. 2 VI 1942 wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) skazany na karę śmierci. Zgilotynowany 6 VII 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen, sygn. 2 OJs. 54/42; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Solla Witold

(1920 - 1942) ps. „Rycerz”, harcerz TS.

Ur. 30 VIII w Lesznie, s. Franciszka i Heleny z d. Karolczak. Po ukończeniu szkoły powszechnej terminował w zawodzie tokarza, dokształcając się w szkole wydziałowej w Poznaniu. Do ZHP wstąpił w 1929, od 1935 w 7 DH w Lesznie. W 1938 w ramach kursów PW I i II stopnia odbył przeszkolenie w zakresie krótkofalówek i radiotelegrafii. Wiosną 1939 wstąpił do Junackich Hufców Pracy, uczestnicząc w ich Pogotowiu Wojennym. We wrześniu 1939 wcielony do 3 kompanii 61 psap w Warszawie. Brał udział w jej obronie. Po krótkim pobycie w obozie jenieckim w Warszawie i Łodzi został wysłany do Mosburgu (Niemcy), skąd w lutym 1940 został zwolniony. Po powrocie do Leszna włączył się do działań konspiracyjnych TS. Aresztowany 26 VIII 1940 przez Gestapo z Leszna. 15 III 1941 uniewinniony przez Trybunał Wojenny Rzeszy (*Reichskriegsgericht*), ale nakazem Gestapo z 16 V 1941 osadzony w Forcie VII w Poznaniu, a 27 XI 1941 przekazany do KL Auschwitz (Oświęcim), gdzie 10 IX 1942 zmarł z wycieńczenia.

FAK-I/14, Harcerstwo poza Szarymi Szeregami.

Marian Woźniak

Soldenhoff Antoni

(1901 - 1954) ps. „Baron”, n.o. Antoni Kozłowski, ofic. rez. WP, PN, NOW, NSZ i AK.

Ur. 16 X w Warszawie, s. Jana i Aldony z d. Kozłowska. Po ukończeniu szkoły powszechnej od 1917 uczęszczał do Gimn. im. E. Rontalera w Warszawie. 27 XII 1918 włączył się w Poznaniu do oddziału powstańczego. Następnie walczył pod Odolanowem i Ostrowem Wlkp. W 1919 przydzielony do 55, a następnie 57 pp. Brał udział w wojnie

polsko-bolszewickiej w stopniu kpr. W 1921 zdał w Warszawie egzamin dojrzałości, a następnie wrócił do Poznania. W l. 1921 - 24 pracował w Banku Handlowym, a następnie w firmie „Strzała” jako księgowy. W 1928 ukończył Szkołę Pchor. Rezerwy Piechoty w Śremie. Po odbyciu ćwiczeń w 1929 w 69 pp w Gnieźnie awansowany do stopnia ppor. rez. W l. 1928 - 38 był kierownikiem kina „Słońce” w Poznaniu. W 1935 ukończył wojskowy kurs dowódców plutonów, po czym awansował do stopnia por. rez. Do wybuchu wojny 1939 był przedstawicielem filmu na woj. poznańskie i pomorskie.

31 VIII 1939 zmobilizowany do Ośrodka Zapasowego 17 DP w Skierniewicach. Wraz z rezerwowym batalionem 17 DP ewakuowany do Kowla. Po rozwiązaniu jednostki osiedlił się w Warszawie przy ul. Wspólnej 36. Był współwłaścicielem restauracji „Kaskada”. 11 XI 1939 zaprzysiężony przez ppor. c.w. Andrzeja Kozłowskiego do PN z zadaniem utworzenia ogniw PN w Poznaniu. Organizator i kierownik siatki wywiadowczej w DWM (HCP), kierowanej przez ppor. c.w. Ignacego Gruchota („Granit”). Podlegały mu też grupy, którymi kierowali sierż. Stanisław Napierała („Ryś”) i Jerzy Drygas („Deska”). Po aresztowaniu przez Gestapo A. Kozłowskiego zaprzysiężony do NOW-NSZ przez mjra Edmunda Michalskiego („Wacław”, „Kajetan”). Kontaktów z PN nie zrywał. Na polecenie KG NSZ wpisał się na listę VD (jako baron kurlandzki). Był współorganizatorem rozpoznania wywiadowczego (26 - 28 VIII 1942) do zamachu na gen. lotnictwa niemieckiego Jeschonka. Wiosną 1943, nie zrywając kontaktów z NSZ, włączony do wywiadu ofensywnego AK. Wprowadził do AK podległe mu ogniwa organizacyjne PN w Poznaniu. Przydzielony do Ekspozytury Wywiadu KG AK „Lombard” w stopniu por. na stanowisko kierownika siatki wywiadowczej. Aresztowany przez Gestapo w Poznaniu 19 IV 1944 w związku z dekonspiracją kierownictwa PN w Warszawie. Więziony w Domu Żołnierza i w Żabikowie. Na podstawie Wyroku Policyjnego Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*) osadzony w KL Gross-Rosen, a następnie w Leimeritz (Litomierzycy). Po uwolnieniu przez

aliantów wrócił do kraju i zamieszkał w Jeleniej Górze, gdzie zmarł 10 IX 1954.

Żona Olga z d. Knittel, więźniarka Żabikowa i KL Auschwitz (Oświęcim). Dzieci: Andrzej, Ryszard, Stefan, Henryk.

FAK-V/415, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Sołtysiak Józef

(1910 - 1942) ps. „Wir”, czł. NOB, murarz.

Ur. 7 II w Wirach pow. poznański, s. Jana i Władysławy z d. Latosiak. Po ukończeniu szkoły powszechnej terminował w zawodzie murarza w Wirach, a następnie dorywczo pracował w Poznaniu jako pomocnik murarski. Od 1937 czł. Straży Porządkowej SN w kole Poznań-Powiat. Do NOB wstąpił w grudniu 1939 za namową Tadeusza Jakubka. Jako przedwojenny czł. SN został zwolniony z obowiązku złożenia przysięgi. Od lata 1940 kierował sekcją organizacyjną NOB w rejonie Wildy. Pośredniczył w zorganizowaniu piwnicy budynku przy ul. Dolna Wilda, który był własnością jego rodziców. Następnie zbudował w piwnicy tego budynku schron, w którym gromadzono broń i amunicję. Z polecenia Alfreda Wojciechowskiego („Jastrzęb”) prowadził też w rejonie Wildy działania wywiadowcze dotyczące rozpoznania niemieckich urzędów i policji. Brał udział w nasłuchu radiowym dla potrzeb redakcji „Polski Narodowej”. Udzielał też pomocy w powielaniu pisma. Aresztowany przez Gestapo w kwietniu 1940. Więziony w Forcie VII, we Wronkach i w Oleśnicy. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 27 V 1942 na sesji wyjazdowej w Oleśnicy skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu 4 VII 1942. Rodziny nie założył.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 Ojs. 22/42; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; USC Wrocław, Akt zgonu nr 1216/1942/III.

*Maria Rutowska
Marian Woźniak*

Sosnowski Kazimierz

(1900 - 1943) ps. „Sosna”, podofic. zaw. WP i ZWZ-AK.

Ur. 23 XII w Gorzewie pow. wągrowiecki, s. Aleksandra i Joanny z d. Pianowska. Po ukończeniu szkoły powszechnej i wydzielonej terminował w zawodzie ślusarza. W 1918 powołany do armii niemieckiej. Walczył na froncie zachodnim. W 1919 brał udział w Powstaniu Wielkopolskim, a następnie w stopniu sierż. brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Po zakończeniu wojny służył w 17pal w Gnieźnie.

Kampanię wrześniową 1939 odbył w składzie 17 DP. Walczył nad Bzurą i w obronie Warszawy. Internowany przez Wehrmacht w Warszawie. Zwolniony z niewoli niemieckiej w październiku 1939 powrócił do Gniezna. Od listopada 1939 do stycznia 1941 pracował w cukrowni w Gnieźnie, po czym w warsztacie samochodowym Heinego, jako mechanik. Skontaktowany z ZWZ przez Tadeusza Banacha. Po zaprzęgnięciu mianowany kierownikiem sekcji organizacyjnej ZWZ w Gnieźnie, potem był komendantem placówki miejskiej. Aresztowany przez Gestapo z Inowrocławia 12 X 1942. Więziony w Gnieźnie, Inowrocławiu i Rawiczu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Rawiczu 24 IX 1943 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu w Rawiczu 13 X 1943. Po wojnie ekshumowany i pochowany na cmentarzu w Gnieźnie. Żona Czesława.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770; FAK-I/1d, IR Gniezno i obwody, Samodzielny Obwód Mogilno; USC Rawicz, Akt zgonu nr 304/1943.

*Maria Rutowska
Marian Woźniak*

Sosnowski Kyrył Władysław

(1910 - 1966) ps. „Konrad”, „Sępiński”, n.o. Bronisław Palecki, prawnik.

Ur. 29 VIII w Krotoszynie, s. Waclawa, przemysłowca, i Stanisławy z d. Weber. W 1929 ukończył Gimn. im. Karola Marcin-

kowskiego w Poznaniu. Od 1929 studiował na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP, który ukończył w 1936. Służbę wojskową odbył w l. 1933 - 34 w Szkole Pchor. Rezerwy Piechoty w Zambrowie. W kwietniu 1933 przydzielony do 29 pskan w stopniu plut. pchor. rez. W okresie studiów czł. Młodzieży Wszechpolskiej (sekretarz 1930) i OWP. W 1933 rozpoczął pracę zawodową w Księgarni św. Wojciecha w Poznaniu jako red. „Przewodnika Katolickiego”. Od 1935 red. „Tęczy” oraz „Biuletynu Wydawniczego” „Albertinum”.

We wrześniu 1939 z powodu choroby nie został zmobilizowany. Między 20 a 25 IX przebywał u ks. infułata Józefa Prądyńskiego, gdzie powstała koncepcja polityczna org. „Ojczyzna”. Wkrótce wraz z Witoldem Grottem zebrał grono znanych sobie zaufanych kolegów i założył organizację podziemną „Ojczyzna”. Kierował opracowaniem koncepcji celów, zadań i działań „Ojczyzny”. Objął w niej Dział Informacji i łączności z Zagranicą. Zorganizował sieć informacyjną, pisał i redagował oraz wysyłał pierwsze raporty o sytuacji w Wielkopolsce do Rządu Polskiego we Francji. W lutym 1940, po rozmowach z emisariuszem Rządu i dowództwem ZWZ, wraz z Witoldem Grottem udał się do Warszawy. Zaprzysiężony do ZWZ przez plka Stefana Roweckiego. Otrzymał zadanie przekształcenia powstałego w Poznaniu Komitetu ZWZ w sztab Okręgu Poznańskiego. Pierwsze odprawy organizacyjne sztabu ZWZ odbyły się w Poznaniu (czerwiec 1940) przy ul. Wierzbicice. W wyniku tych rozmów objął funkcję p.o. szefa sztabu Okręgu Poznańskiego ZWZ. Skoncentrował się na rozbudowie org. „Ojczyzna”. W nocy 30/31 I 1941 został wraz z rodziną wysiedlony do GG na wieś Ostrzywik pod Dęblinem. Stamtąd udał się do Warszawy, gdzie kontynuował działalność org. „Ojczyzna”. Kierował redakcją „Biuletynu Zachodniego – Informacje z Ziem Zachodnich” (Be-Zet), (od 1943 „Informacje z Ziem Zachodnich i Powracających”) oraz wydawnictwami Studium Zachodniego w serii Ziemie Powracające. W 1942 wspólnie z Edmundem Męclewskim utworzył Sekcję Zachodnią przy Departamencie Informacji

Delegatury Rządu. Sekcja ta zorganizowała sieć informacyjną na ziemiach okupowanych i wcielonych do Rzeszy. W 1943 został dyrektorem Departamentu Informacji Delegatury Rządu, a kierownictwo Sekcji Zachodniej objął Edmund Męclewski. W kwietniu 1944 aresztowany przez Gestapo w mieszkaniu Stanisławy Sawickiej w Warszawie. Więziony przy al. Szucha i na Pawiaku, został zesłany do KL Stutthof jako „Bronisław Palecki”.

Po wojnie w maju 1945 powrócił do Poznania. Współpracując z Zygmuntem Wojciechowskim, należał do organizatorów IZ w Poznaniu, gdzie objął funkcję kierownika Działu Wydawniczego IZ i redaktora naczelnego „Przeglądu Zachodniego”. Zorganizował Wydawnictwo „Pallottinum” w Poznaniu. 8 III 1949 aresztowany przez UB, skazany wyrokiem WSR w Warszawie na 8 lat więzienia. Ze względu na stan zdrowia zwolniony warunkowo w maju 1953. W trybie nadzwyczajnej rewizji procesu został wyrokiem Sądu Najwyższego z 22 V 1958 całkowicie uniewinniony. W 1962 uzyskał tytuł doktora w zakresie historii najnowszej. W I. 1957 - 66 wykładał etykę społeczną i socjologię w seminarium duchownym. Był czł. PTPN, IZ i TMP. Zginął tragicznie 19 IX 1966 w Makowie Podhalańskim. Pochowany na cmentarzu Górczyńskim w Poznaniu.

Odznaczony: Złotym Krzyżem Zasługi z Mieczami i Krzyżem Kawalerskim OOP.

Żona Halina Ewert-Krzemieniewska. Dzieci: Beata, Dorota, Maria Regina, Halina.

Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Halina Sosnowska

Sosnowski Marian

(1900-1942) ps. „Grabiec”, czł. POZ i WOZZ.

Ur. 24 XII w Poznaniu. W listopadzie 1939 wstąpił do POZ. W WOZZ dowódca sekcji organizacyjnej. Aresztowany 22 VI 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 22 IV 1941), Berlin-Spandau, Wro-

claw i Głogów. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Głogowie 20 VI 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony 15 VII 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 83/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Sójka Włodzimierz

(1917-1942) ps. „Wróbel”, czł. TON, elektromechanik.

Ur. 25 VIII w Książu pow. śremski. Mięszkaniec Gniezna. Po ukończeniu szkoły powszechnej i Gimn. im. Bolesława Chrobrego w Gnieźnie odbył w 1937 Dyw. Kurs Pchor. 17 DP i ćwiczenia w 69 pp. W maju 1940 zaprzysiężony do TON przez Edmunda Rolińskiego. W sztabie TON prowadził komórkę legalizacyjną. Od marca 1941 utrzymywał też kontakty z insp. rej. ZWZ ppor. Franciszkiem Tatą („Müller”). Aresztowany 14 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Gnieźnie, a następnie w areszcie policyjnym w Inowrocławiu. Wiosną 1942 przewieziony do więzienia przy ul. Młyńskiej w Poznaniu, gdzie wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego (OLG) 15 VIII 1942 skazany został na karę śmierci. Stracony 5 X 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 652, 657; USC Poznań, Akt zgonu P-260/1942.

Marian Woźniak

Specjalna księga śledcza (*Sonderfahndungsbuch Polen*)

Faktycznie księga gończa zawierająca przeszło 8000 nazwisk poszukiwanych Polaków i wielu Niemców obywatelstwa polskiego. Opracowana przez Urząd Policji Kryminalnej w Berlinie w ostatnich miesiącach

przed wybuchem wojny z udziałem ministerstwa spraw zagranicznych, a przede wszystkim Urzędu Tajnej Policji Państwowej (Gestapo) oraz tzw. *Volksdeutsche Mittelstelle*, szczególnie kompetentnej do kierowania mniejszością niemiecką w Polsce. Chodziło nie tyle o przestępców kryminalnych, ile o osoby poszukiwane przez wspomniany Urząd Tajnej Policji Państwowej za działalność antyniemiecką. Zebrane przez niemieckie organizacje polityczne w Polsce nazwiska były przez konsulaty niemieckie przekazywane do właściwej centrali. Przy nazwiskach figurowały sygnatury wskazujące kompetentny dla danej sprawy wydział Gestapo lub inny urząd, któremu należało aresztowaną osobę przekazać (tutaj wymieniano też tzw. grupy operacyjne SS). Wiadomości o istnieniu tej księgi docierały już przed wojną do społeczeństwa polskiego dzięki przechwałkom niektórych członków mniejszości niemieckiej. Na początku wojny policja masowo zagarniała setki osób, aby sprawdzić, czy figurują one w księdze. Co pewien czas ukazywały się nowe jej wydania z uzupełnieniami. Mikrofilm księgi z 1939 (ma ona pewne luki) znajduje się w archiwum Instytutu Zachodniego w Poznaniu; na jego podstawie sporządzono odbitki fotograficzne w Archiwum Państwowym w Poznaniu. Poza tym tzw. placówki kierownicze Tajnej Policji Państwowej wysyłały co kilka dni w teren spisy poszukiwanych osób, a wyższy dowódca SS i policji w Krakowie wydawał dziennik informacyjny dla GG.

APP, Der Landrat Schrimm t. 115; A. Szefer: *Sonderfahndungsbuch*. „Zaranie Śląskie” 1983 nr 3.

Karol Marian Pospieszalski

„Spotkania”

W technice konspiracyjnej AK przez określenie „spotkania” rozumiano kontakty osobiste dotyczące realizacji zadań służbowych. Początkowo organizowano je w miejscach publicznych (kościół, parki), ale te szybko znalazły się w polu zainteresowania

Gestapo. Odbywano je zatem głównie w mieszkaniach konspiratorów, co stawało się coraz bardziej utrudnione z uwagi na ich zagęszczenie oraz na zlecenie dozorcóm budynków obserwowania poszczególnych mieszkań Polaków. W 1943 w Poznaniu miejscem „spotkań” były przystanki tramwajowe, głównie końcowe. Wymagało to punktualności ze strony „kontaktów”, gdyż miejsca te znajdowały się pod stałą obserwacją Gestapo. Stosowano też technikę „spotkań na kwaterach”. Jej istotą było poruszanie się osób zmierzających na „spotkanie” określonym kwartałem ulic. Różny czas wyruszenia powodował, że spotkanie nie następowało każdorazowo w tym samym miejscu. Ważną rolę w organizowaniu „spotkań” w Poznaniu odgrywały cmentarze dostępne dla Polaków. Szczególne znaczenie miał cmentarz przy ul. Bluszczowej. Organizowano tam „spotkania” z konspiratorami z DWM (HCP) oraz z łącznikami, którzy przez przystanek kolejowy Poznań Dębina docierali z kierunku Ostrowa Wlkp. „Spotkania” cmentarne na ogół konspirowano złożeniem kwiatów na przypadkowym grobie. Gdy w doświadczeniu do „spotkania” w nieznanym lokalu pośredniczyła łączniczka, określano to nazwą „holowanie”.

FAK-1/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; *Łączność, sabotaż, dywersja. Kobiety w Armii Krajowej*. Praca zbiorowa. Londyn 1985.

Marian Woźniak

Spychała Marian

(1905-1943) ps. „Beryl”, podofic. WP i ZWZ, radiotechnik.

Ur. 6 XI w Poznaniu, s. Piotra i Anastazji z d. Jezierna. Szkołę powszechną, wydziałową, a następnie specjalistyczne kursy radiotechniczne ukończył w Poznaniu. W l. 1925-26 odbył służbę wojskową w 7 pac. Prowadził w Poznaniu zakład radiotechniczny.

Na wojnę 1939 nie został zmobilizowany. 11 XI 1940 zaprzysiężony do ZWZ przez por. Czesława Surmę („Marian”). Przydzielony do

sekcji technicznej WKZO współpracował ze Stanisławem Karolczakiem („Karol”), Teodorem Konarskim („Kaszak”) i był bezpośrednio podporządkowany por. Zenonowi Plucińskiemu („Halski”). Zajmował się produkcją gwoździ przeciwoponowych, zapalników z opóźnionym działaniem, mieszanek chemicznych niszczących silniki spalinowe z przeznaczeniem na potrzeby patroli dywersyjno-sabotażowych WKZO. Aresztowany przez Gestapo w Poznaniu 8 VI 1942. Przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza, Forcie VII. Zimą 1942/43 skazany przez Policyjny Sąd Doraźny (*Polizeistandgericht*) na karę śmierci, którą wykonano 8 I 1943 w Forcie VII.

Żona Maria z d. Andrzejewska. Dzieci: Zenon, Jolenta, Danuta.

FAK-V/310, Akta osobowe; USC Poznań, Akt zgonu P-572/1943; Zbiory prywatne Jolenty Mazur w Poznaniu.

Marian Woźniak

Spychała Walerian

(1900-1943) ps. „Mucek”, ofic. rez. WP, ZWZ, NOW i AK, lekarz.

Ur. 17 XI w Poznaniu, s. Piotra i Anasztazji z d. Jezierna. Szkołę powszechną, a następnie Gimn. im. św. Jana Kantego ukończył w Poznaniu. W 1917 zdał egzamin dojrzałości. W 1918, na krótko, włączył się do Powstania Wielkopolskiego. Był m.in. żołnierzem batalionu garnizonowego, a następnie 1 p. rezerwowego Armii Wielkopolskiej pod dowództwem kpt. Kazimierza Zenktelea. Studia na Wydziale Lekarskim UP ukończył w 1924, a w 1928 uzyskał tytuł doktora nauk medycznych. W okresie studiów odbył Dyw. Kurs Pchor. 14 DP. W l. 1935-39 kierował Wydziałem Opieki Zdrowotnej przy UP.

Na wojnę 1939 nie został zmobilizowany. Od 1 X 1941 prowadził za zgodą władz okupacyjnych praktykę lekarską na Starolęce. Utrzymywał wówczas bliżej nie znane kontakty konspiracyjne z Franciszkiem Witaszkiem („Warta”). Na przełomie 1942/43 Wa-

wrzyniec Grabiak („Ero”) zaprzysiął go do NOW. W styczniu 1943 aresztowany przez Gestapo. Z aresztu zwolniony w końcu lutego 1943. Od 12 IX 1943 wraz z grupą oficerów Okręgu Poznańskiego NOW wszedł do AK z zadaniem roztoczenia opieki lekarskiej i społecznej nad żołnierzami AK i ich rodzinami. 14 X 1943 ponownie aresztowany przez Gestapo. Po ciężkim śledztwie w Domu Żołnierza został przewieziony do Fortu VII, gdzie nie odzyskawszy przytomności zmarł 6 XI 1943.

Żona Janina z d. Gałdyńska, bezdzietni.

FAK-V/309, Akta osobowe; USC Poznań, Akt zgonu P-3318/1943.

Marian Woźniak

Stachowiak Jan

(1922-1942) ps. „Jokohama”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 14 V w Poznaniu, s. Czesława i Marii z d. Arndt. Do wybuchu wojny uczeń Gimn. i Liceum im. A. Mickiewicza w Poznaniu. W październiku 1939 zwerbowany przez Henryka Kurosińskiego wstąpił do WOW, następnie w WOZZ. Dowódca sekcji organizacyjnej; zwerbował wielu członków. Aresztowany 26 VII 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Od 14 X do 14 XI 1940 w dyspozycji sędziego śledczego Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 XI 1940-22 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 27 VIII 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony 13 X 1942 w więzieniu Berlin-Plötzensee.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen, sygn. 2 OJs. 95/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Stasiak Kazimierz

(1914 - 1988) ps. „Bartek”, kpr. AK.

Ur. 21 II w Pleszewie, s. Władysława i Marii z d. Hadryan. Ukończył szkołę powszechną w Pleszewie w 1928. Do 1939 był pracownikiem umysłowym Zarządu Miejskiego w Pleszewie. W czasie okupacji pracował w charakterze księgowego w *Stadtverwaltung Pleschen* (Zarząd Miejski Pleszew). 8 VIII 1942 wstąpił do AK Obwód Jarocin z siedzibą w Pleszewie. Z racji swego zatrudnienia w Zarządzie Miejskim zdobywał dodatkowe karty żywnościowe. Rozdzielał je Polakom, szczególnie rodzinom wielodzietnym i osobom, których bliscy osadzeni byli w obozach koncentracyjnych lub w więzieniach. Dostarczał też nauczycielom materiały piśmienne i książki polskie (wykradane z magazynów niemieckich) do prowadzenia tajnego nauczania młodzieży polskiej. 15 IX 1943 brał udział w przyjęciu alianckiego zrzutu sprzętu wojskowego w Tursku pod Goluchowem i kolejnego zrzutu 16 X 1943 w okolicy Czermi. Swoje mieszkanie udostępnił do prowadzenia szkolenia członków AK. 5 XII 1944 aresztowany przez Gestapo i przewieziony do więzienia policyjnego w Żabikowie pod Poznaniem, w którym był osadzony do 21 I 1945 (nr oboz. 20660). Ewakuowany do KL Sachsenhausen do 8 II 1945, a następnie w KL Bergen-Belsen do 18 II 1945. W czasie transportu ewakuacyjnego więźniów z Bergen-Belsen do Dachau uciekł 28 II 1945 wraz z dwoma współwięźniami w czasie postoju na stacji kolejowej Würzburg (Bawaria). Od marca 1945 pracował jako robotnik rolny w miejscowości Unterpleichfeld pod Würzburgiem. Tam 6 IV 1945 został oswobodzony przez armię amerykańską i poddany długotrwałemu leczeniu szpitalnemu.

Po odzyskaniu zdrowia powrócił do Pleszewa 23 IV 1947. Pracę zawodową podjął w Pleszewskiej Fabryce Aparatury „Sposmasz”. Od 1952 - 79 był przewodniczącym Powiatowej Komisji Wyborczej do Sejmu i Rad Narodowych w Pleszewie. Przez 20 lat sprawował też funkcję Przewodniczącego Kolegium ds. Wykroczeń przy Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Pleszewie.

Współzałożyciel Frontu Jedności Narodu w Pleszewie. Od 1979 na emeryturze. Zmarł 29 I 1988 w Pleszewie i pochowany na cmentarzu parafialnym.

Odnaczony m.in.: Krzyżem Partyzanckim, Medalem Zwycięstwa i Wolności, Krzyżem Oświęcimskim.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

January Krychowski

Stasiński Aleksy

(1900 - 1942) ps. „Alex”, podofic. WP, czł. POZ i WOZZ.

Ur. 11 I w Samostrzeli pod Wyrzyskiem. Od 1922 w WP, podofic. służby stałej 58 pp w Poznaniu, uczestnik wojny obronnej 1939. W grudniu 1939 wstąpił do POZ, od kwietnia 1940 w WOZZ jako dowódca sekcji. Aresztowany latem 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 11 VIII 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony we wrześniu 1942 w więzieniu Berlin-Plötzensee.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 87/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Staśkiewicz Kazimierz

(1922 - 1942) ps. „Świrk”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 4 II w Poznaniu. Do wybuchu wojny 1939 uczeń Gimn. im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu. W październiku 1939 wstąpił do WOW, obejmując funkcję komendanta Obwodu Jeżyce. Od kwietnia 1940 sekcyjny w WOZZ. Aresztowany latem 1940

przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940 - 22 IV 1941), Berlin-Spandau oraz w szpitalu więziennym Berlin-Alt Moabit, gdzie zmarł z powodu obrażeń doznanych w śledztwie, nie ujawniając żadnych tajemnic konspiracyjnych.

APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Stefaniak Jan

(1920 - 1992) ps. „Ślusarz”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 21 IX w Poznaniu, s. Jana i Pelagii z d. Kruszczyńska. Przed wojną uczeń gimn. mechanicznego. Od wybuchu wojny ślusarz w Wiepofamie. Aresztowany 22 VI 1940. Więzień Fortu VII, Wronki (14 X 1940 - 22 IV 1941), Berlina-Spandau, skąd skierowany do szpitala więziennego Berlin-Alt Moabit. W oczekiwaniu na rozprawę więziony w Prezydium Policji w Poznaniu oraz w więzieniach w Ostrowie Wlkp. i Rawiczu. Skazany wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Rawiczu 14 XII 1942 na 6 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniach: w Rawiczu, Sieradzu, KL Mauthausen-Gusen. Po zakończeniu wojny i powrocie do Poznania pracował kolejno: w Wiepofamie, Spółdzielni Wydawniczo-Oświatowej „Czytelnik”, RSW „Prasa” i w budownictwie. Zmarł 4 VI 1992 w Poznaniu.

Żona Gertruda z d. Zobel. Dzieci: Ewa, Marian.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 114/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40; lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Stępczyński Włodzimierz Wacław (1920 - 1943) ps. „Stypa”, czł. OW ZJ, uczeń gimn.

Ur. 16 XI w Poznaniu, s. Stanisława i Haliny z d. Łebińska. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Poznaniu kontynuował naukę w Gimn. im. Mikołaja Kopernika w Toruniu. Ukończył Państwowy Kurs PW II stopnia. We wrześniu 1939 był w batalionie PW z Torunia, który usiłował dotrzeć do Warszawy. Do Poznania powrócił w październiku 1939. Urząd Pracy (*Arbeitsamt*) skierował go do pracy jako fotolaboranta w firmie *Foto-Stewner*. Zaprzysiężony do OW ZJ w marcu 1941 przez Edmunda Koniecznego z zadaniem tymczasowego kierowania siatką wywiadowczą w Poznaniu. W ramach zadań organizacyjnych wykonywał w *Foto-Stewner* dla potrzeb OW ZJ dodatkowe odbitki prac fotograficznych zleczanych przez wojskowych i policję niemiecką. Zbierał też wszelkie informacje pozwalające lokalizować koncentrację jednostek Wehrmachtu przed atakiem na ZSRR. Zdekspirowany przez Gestapo z Berlina. Aresztowany w Poznaniu 27 II 1942. Po śledztwie w Domu Żołnierza skierowany do więzienia wojskowego Alt Moabit w Berlinie. Wyrokiem Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) z 25 XI 1942 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu Brandenburg/Havel-Görden 27 I 1943. Rodziny nie założył.

FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; USC Poznań, Akt urodzenia 1356/I/1920.

Marian Woźniak

Stęplewski Dionizy

(1920 - 1942) czł. WOW i WOZZ.

Ur. 29 IV w Poznaniu. W listopadzie 1939 wstąpił do WOW, od marca 1940 w WOZZ. Aresztowany latem 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej

w Berlinie 3 IX 1942 skazał go na karę śmierci. Zgilotynowany 20 X 1942 w więzieniu Berlin-Plötzensee.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 110/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Lubaniu.

Lubomira Broniarz-Press

Stępniaak Jan

(1914 - 1943) ps. „Kos”, czł. NOB, urzędnik.

Ur. 6 X w Bninie pow. śremski. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do Szkoły Wydziałowej w Poznaniu. Od 1929 pracował w wójtostwie w Kórniku. W 1939 czł. Straży Obywatelskiej. Do NOB zaprzysiężony w kwietniu 1940 przez Władysława Krajewskiego („Pająk”) i mianowany kierownikiem sekcji organizacyjnej. W kwietniu 1942 przekazany do Placówki AK Kórnik („Smoła”), gdzie działał do aresztowania w listopadzie 1942. Więziony w Forcie VII i w Rawiczu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Legnicy z 11 VI 1943 skazany na karę śmierci. Stracony 7 VII 1943 w więzieniu w Rawiczu.

FAK-I/1c, IR Środa i obwody, Kórnik;
FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Stodolny Tomasz

(1896 - 1972) ps. „Graf”, podofic. zaw. WP i AK, kolejarz.

Ur. 12 IX w Biskupicach Ołobocznych pod Ostrowem Wlkp., s. Tomasz i Agnieszki z d. Krysiak. Szkołę powszechną ukończył w Ostrowie Wlkp. W l. 1919 - 26 odbył zasadniczą i zawodową służbę wojskową w 60 pp. Od 1926 przeniesiony do służby w PKP, gdzie pełnił kolejno funkcję dyżurnego ruchu i referenta technicznego na stacji Ostrów Wlkp.

We wrześniu 1939 w zmilitaryzowanej służbie PKP. Od 1940 dyżurny ruchu na stacji Czekanów, a następnie robotnik trakcyjny i ponownie dyżurny ruchu na stacji Ostrów Wlkp. W 1941 zaprzysiężony do ZWZ przez por. Jana Kołodzieja („Długi”). W 1942 powołany jako kwatermistrz do sztabu Obwodu AK Ostrów Wlkp. Organizował od podstaw służbę kwatermistrzowską AK w Ostrowie Wlkp. W 1943 wspólnie z Bronisławem Wichnowskim („Bruno”) brał udział w budowie ziemianek do przechowywania broni ze zrzutów lotniczych. Ok. 9 VI 1944 aresztowany przez Gestapo z Łodzi w związku z dekonspiracją IR Ostrów Wlkp. Więziony w Łodzi i w Radogoszczu. Śledztwo nie zostało zakończone do czasu ewakuacji Gestapo w 1945. Zbiegł z kolumny ewakuacyjnej 17 I 1945 w rejonie Szadka.

Po zakończeniu wojny pracował jako kontroler ruchu PKP w Szczecinie i w Ostrowie Wlkp., gdzie zmarł 8 VI 1972. W czasie śledztwa Gestapo awansowany do stopnia ppor. i odznaczony Krzyżem Walecznych. Miał syna Jerzego.

USC Ostrów Wlkp., Akt urodzenia nr 188/1896; Zbiory prywatne Jerzego Stodolnego w Ostrowie Wlkp.

*Jerzy Pietrzak
Marian Woźniak*

Stojanowski Karol

(1895 - 1947) ps. „Karol”, instruktor ZHP, czł. SN, wykładowca na TUZZ, prof. UP, antropolog.

Ur. 3 V w Kobyłowłokach w woj. tarnopolskim, s. Kazimierza i Honoraty z d. Szkwarek. W 1916 uzyskał maturę we Lwowie. Podczas I wojny światowej walczył w Legionach Polskich. W Polsce niepodległej uczył w gimn. w Czortkowie i pracował w Kuratorium Okręgu Szkolnego we Lwowie. Studiował z przerwami w l. 1916 - 24 na UJ i Uniwersytecie Lwowskim; uzyskał doktorat z antropologii. W 1926 przeniósł się na UP, gdzie habilitował się w 1927. Był asystentem w Katedrze Anatomii Prawidłowej w Studium Wychowania Fizycznego, a następnie

w 1934 stanął na czele Oddziału Antropologii przy Katedrze Prehistorii Wydziału Humanistycznego. Był instruktorem harcerskim i hm, kierował I Drużyną Starszoharcerską im. S. Staszica na UP, później został komendantem hufca akademickiego. W l. 1929-31 wydawał w Poznaniu „Strażnicę Harcerską”. W 1932 z powodów politycznych wystąpił z ZHP. W l. 1935-39 był czł. Zarządu Okręgowego SN w Poznaniu i Zarządu Głównego SN w Warszawie.

W czasie okupacji przebywał w Warszawie. Był współorganizatorem i kierownikiem Narodowo-Ludowej Organizacji Wojskowej. W l. 1943-44 znajdował się w kierownictwie secesyjnej grupy SN i był wiceprezesem Wojennego Zarządu Głównego SN. W 1943 wszedł w skład Tymczasowej Narodowej Rady Politycznej, a w 1944 powierzono mu funkcję wiceprezesa Zarządu Głównego SN „Kwadrat”. Należał do współtwórców TUZZ w Warszawie, na którym na 8 wydziałach studiowała młodzież z Wielkopolski. S. wykladał antropologię na Wydziale Prawnym i Humanistycznym w l. 1940-44. Brał udział w Powstaniu Warszawskim. W czasie okupacji poszukiwany był przez Gestapo za przedwojenne publikacje, które w druzgocącej formie obalały tezy rasistów niemieckich (*Rasizm przeciw Słowiańszczyźnie*. Poznań 1934; *Polsko-niemieckie zagadnienia rasy*. Poznań 1937). W czasie okupacji należał do nielicznych polityków, którzy konsekwentnie domagali się przesunięcia granicy zachodniej po Nysę, Odrę i Bałtyk. Tym poglądom dawał wyraz w wydawanym przez siebie miesięczniku „Państwo Narodowe” (1941-44). Artykuły tam zamieszczone były podstawą publikacji pt. *Państwo Zachodnio-Słowiańskie*. Warszawa 1942 lub 1943. Po Powstaniu Warszawskim był zwolennikiem ugody z PKWN. W tym celu wyjechał do Lublina.

W kwietniu 1945 wszedł w skład Komitetu Legalizacyjnego SN w Polsce, za co był wielokrotnie przesłuchiwany przez UB. Wiosną 1945 wznowił wykłady na UP. Rok później przeniesiony został na Uniwersytet Wro-

clawski na stanowisko profesora nadzwyczajnego. Zmarł we Wrocławiu 9 VI 1947 i pochowany został na Biskupinie.

Żona Wanda Ćwiklińska.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Zygmunt Kaczmarek

Strojny Tadeusz

(1914-1942) czł. org. „Ojczyzna”, ekonomista.

Ur. 19 IX w Filadelfii (USA), s. Klemensa, urzędnika bankowego i Stanisławy z d. Chwiałkowska. W 1920 rodzina Strojnych przeniosła się do Polski i zamieszkała w Poznaniu. S. ukończył w 1934 Gimn. im. Bergera w Poznaniu, a w 1939 studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP.

W 1939 nie został zmobilizowany. Jesienią 1939 zaprzysiężony do org. „Ojczyzna” przez Kiryła Sosnowskiego. Objął kierownictwo Działu Technicznego organizacji. Według Edwarda Serwańskiego do zakresu działalności tego Działu należała zarówno łączność konspiracyjna, jak i legalizacja. K. Sosnowski podał natomiast, że zadaniem S. była techniczna obsługa działu propagandy (wydawanie pisma „Polska”) i dokumentacji. Koordynował prace przynajmniej jednej sekcji, do której należały Kazimiera Borowska, maszynistka redakcji pisma „Polska” oraz Halina Ryffert, szyfrantka Głównej Delegatury Rządu RP dla ziem polskich wcielonych do Rzeszy. Jako kierownik Działu Technicznego Biura Głównej Delegatury utrzymywał kontakty z niektórymi organizacjami politycznymi i społecznymi. Jego mieszkanie (w narożnej kamienicy przy ul. Wierzbicice i Żupańskiego) służyło za lokal odprawowy kierownictwu „Ojczyzny” i Delegatury. Jako obywatel Stanów Zjednoczonych Ameryki, mógł mieć w pierwszym okresie okupacji większe poczucie bezpieczeństwa niż inni członkowie organizacji. Stąd też np. w jego ogródku zakopana została część archiwum „Ojczyzny” i Delegatury. Natomiast praca nocnego stróża na kolei pozwalała mu na swobodne poruszanie się po mieście w porze nocnej

oraz na dyspozycyjność w ciągu dnia. Został aresztowany 23 IV 1942. Przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza, a następnie został osadzony w Forcie VII w Poznaniu. 7 VII 1942 wywieziony stamtąd wraz z grupą czołowych działaczy poznańskich i rozstrzelany w zbiorowej egzekucji w podpoznańskich lasach.

Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Aleksandra Pietrowicz

Stronnictwo Ludowe „Roch” („Trójkąt”)

Jesienią 1939 działacze Stronnictwa Ludowego w Wielkopolsce i WZMW zaczęli organizować kilkusobowe grupy konspiracyjne. Na początku 1940 ukształtowały się dwa ośrodki konspiracji ludowców wielkopolskich. Pierwszy śremsko-średzko-kościański tworzyli: Jan Wojkiewicz z Radzewa (przed wojną prezes WZMW), Tadeusz Nowak ze Zwoli, Kazimiera Gesellówna z Boddzynowa, Wincenty Piasecki ze Śremu, Bolesław Jaskiewicz z Ostrowa pow. śremski, Stanisław Jurga z Gołębina pow. kościański, Stanisław Bąk z Kościana, Stanisław Zbierski z Janowa pow. średzki i inni. Drugi ośrodek krotoszyńsko-rawicko-gostyński kształtowali: Michał Jagła z Bożacina pow. krotoszyński, Stanisław Banaszek, Józef Ratajczak z Wielowsi, Marcin Poprawa z Kołaczkowic pow. rawicki, Ignacy Grześkowiak z Leszna, Jan Woźny i Franciszek Glura z pow. gostyńskiego. Organizatorami pierwszych grup konspiracyjnych byli ludzie młodzi, czołowi wciarze, znający się z okresu przedwojennego. Z ich inicjatywy w kwietniu 1940 doszło do spotkania w Zwoli pod Zaniemyślem w gospodarstwie rodziców Tadeusza Nowaka. Na tym posiedzeniu ukształtowało się kierownictwo SL „Roch” na woj. poznańskie: Jan Wojkiewicz („Jacek Pogoda”) – przewodniczący, Tadeusz Nowak („Gromada”) – pierwszy zastępca przewodniczącego, Stanisław Zbierski („Adam Oraj”) – drugi zastępca, Michał Jagła („Stanisław Sobkowiak”) – trzeci zastępca. Każdy z nich przyjął pod

opiekę część powiatów województwa, kształtując je pod względem politycznym i wojskowym. J. Wojkiewicz miał organizować powiaty północne: szamotulski, obornicki, wągrowiecki, międzychodzki i nowotomyski, T. Nowak – środkowe: śremski, kościański, gostyński, wolsztyński, S. Zbierski – wschodnie: średzki, jarociński, wrzesiński, poznański, gnieźnieński, M. Jagła – południowe: kępiński, ostrowski, krotoszyński, rawicki, leszczyński. W ramach kierownictwa okręgowego Wojkiewicz prowadził prace zespołu i reprezentował SL „Roch” na zewnątrz, Nowak zajmował się sprawami gospodarczymi, Zbierski – podziemną administracją i samorządem, Jagła – informacją i kulturą. Obok czteroosobowego ścisłego kierownictwa istniało także kierownictwo poszerzone, do którego wchodził: K. Gesellówna-Nowakowa, W. Piasecki, B. Jaskiewicz. Zwolowano je w celu wytyczenia głównych kierunków działalności lub podjęcia ważnych decyzji politycznych.

W lipcu i wrześniu 1941 aresztowano członków Delegatury Rządu RP w Poznaniu, dekonspiracji uległo także Biuro Delegatury Rządu RP. 9 IX 1941 aresztowano J. Wojkiewicza i po przesłuchaniach osadzono w Forcie VII w Poznaniu, gdzie zginął 18 I 1942. Po jego śmierci uzupełniono kierownictwo „Rocha”; obowiązki przewodniczącego przejął T. Nowak, dokooptowano B. Jaskiewicza. W tym składzie prowadziło ono działalność konspiracyjną do wyzwolenia. Opiekę nad północnymi powiatami po Wojkiewiczu przejął Nowak, a faktycznie sprawował Stanisław Lis z Nowej Wsi pow. szamotulski. Mimo bardzo trudnych warunków – terror niemiecki, wysiedlenia chłopów do GG, wywóz na roboty do Rzeszy, duża liczba Niemców – do połowy kwietnia 1941 SL „Roch” w Wielkopolsce zdołał powołać 19 kierownictw powiatowych. Tworzenie sieci gminnej i wiejskiej w postaci „trójek” i „czwórek” było znacznie opóźnione w porównaniu z innymi okręgami. Organizacja wielkopolska SL „Roch” miała charakter kadrowy, głęboko zakonspirowany.

W listopadzie 1941 T. Nowak prowadził rozmowy z Centralnym Komitetem Ruchu Ludowego i Delegatem Rządu RP Cyrylem

Ratajskim. Zabiegał także o włączenie do CKRL przedstawiciela „Rocha” ziem wcielonych. Jego propozycja nie została przyjęta. Nowak spotkał się w Warszawie z przedstawicielem Polskich Socjalistów Adamem Próchnikiem i za jego pośrednictwem zmierzał do nawiązania kontaktu z działaczem socjalistycznym w pow. krotoszyńskim Józefem Chmielarem. Ludowcy zabiegali o zapewnienie udziału w PSP przedstawicieli SP i PPS, które miały stanowić przeciwwagę dla SN. Wysiłki organizacyjne stronnictw w Wielkopolsce niweczył szalejący terror, masowe aresztowania wśród działaczy SN, Delegatury Okręgowej i jej agend terenowych. Dzięki ścisłemu przestrzeganiu zasad konspiracyjnych SL „Roch” nie poniósł większych ofiar. Po wyzwoleniu Wielkopolski SL „Roch” w styczniu 1945 rozwiązał swoją sieć konspiracyjną i przeszedł do jawnej działalności w szeregach SL i ZMW „Wici”.

Z. Hemmerling: *Stronictwo Ludowe i Bataliony Chłopskie w Wielkopolsce 1939 - 1945*. W: *Bataliony Chłopskie i wieś wielkopolska w walce z hitlerowskim okupantem (1939 - 1945)* pod red. A. Czubińskiego. Poznań 1986; Zbiory własne autora w Warszawie.

Zygmunt Hemmerling

Stronictwo Narodowe („Kwadrat”)

Jako ogólnokrajowa partia polityczna wznowiła działalność na odprawie kierownictwa w Warszawie 13 X 1939. Prezesem Zarządu Głównego (pod nieobecność Tadeusza Bieleckiego) został Mieczysław Trajdos („Marek”). Po aresztowaniu (20 V 1941) zastąpił go Stefan Sacha („Pan Stefan”, „Marek”). Cały okupowany kraj podzielono na 17 okręgów. Ustalono, że strategicznym celem Polaków jest odzyskanie niepodległości i zbudowanie „Katolickiego Państwa Polskiego Narodu w granicach na zachodzie opartych na Odrze i Nysie”. W narażeniu kierownictwa SN nie brał udziału żaden przedstawiciel Zarządu Okręgu SN w Poznaniu.

Reaktywowania SN w Poznaniu w nowych strukturach organizacyjnych i w zmiennej wojną sytuacji podjął się czł. Zarządu Okręgu Antoni Wolniewicz. Stał on na stanowisku, że nowa organizacja winna dążyć do połączenia wszystkich frakcji Obozu Narodowego sprzed wojny i ogarnięcia swoimi wpływami większości Polaków zamieszkujących ziemie zachodnie. Do zebrania założycielskiego doszło w Poznaniu 16 XI 1939. W wyniku dyskusji z udziałem 20 osób ustalono potrzebę dostosowania struktur do zmienionej sytuacji. Miały one działać pod inną nazwą, a dawny Zarząd Okręgu SN w Poznaniu miał być zastąpiony polityczno-wojskowym sztabem. Cała organizacja przyjęła nazwę Armia Narodowa, Obrońcy Narodu, a od połowy 1940 Narodowa Organizacja Bojowa (NOB).

Interesy tak ukształtowanej organizacji reprezentował wobec organów Głównej Delegatury Rządu RP Stefan Piotrowski, a po nim Włodzimierz Krzyżankiewicz. Do zimy 1940/41 cała działalność NOB koncentrowała się na rozbudowie i propagandzie, przy czym jej zasięg terytorialny zbliżony był do obszaru Kraju Warty, podzielony – wbrew decyzjom Wojennego Zarządu Głównego SN – na podokręgi w Łodzi i w Kaliszu. Aspiracje NOB obejmowały także Pomorze i Śląsk. Miała ona charakter masowy, nie liczący się z realiami systemu okupacyjnego. A. Wolniewicz nie uznawał zwierzchnictwa M. Trajdosa. Uważał, że funkcję prezesa pełni nadal Tadeusz Bielecki, choć ten był na emigracji. Na początku 1940 doszło do kontaktu A. Wolniewicza z M. Trajdosem, który wobec aspiracji NOB uznał ją za organizację autonomiczną SN i przyznał skromną dotację finansową (10 tys. RM). Na przełomie 1939/40 ustalono ostateczny podział terytorialny NOB. Połowicznie zakończyły się długotrwałe rozmowy prowadzone w Kaliszu, celem włączenia OJN do NOB. W tym czasie obszar działania NOB dzielił się na 11 rejonów, poza Poznaniem, który stanowił rejon wydzielony. Według nie dających się zweryfikować źródeł niemieckich NOB w końcu 1940 miała liczyć 20 - 25 tys. członków, a w samym w Poznaniu 10 tys. Aktualne

badania stwierdzają, iż były to liczby przesadzone. Średni powiat miał faktycznie 10 - 12 sekcji organizacyjnych, co stanowiło 50 - 60 członków. Wyjątek stanowiły ogniwa w Poznaniu i w Kaliszu, gdzie łącznie z OJN działało 13 rejonów (ok. 300 członków). Liczebność NOB w Poznaniu można określić na 3 tys. członków. Tak masowa działalność nie uszła uwadze Gestapo. Na skutek aresztowań, które rozpoczęło ujęcie A. Wolniewicza (5 XII 1940), w więzieniach niemieckich znalazło się blisko 900 czł. NOB. Według niepełnych danych do przelomu 1941/42 aresztowano dalszych 245 członków. Tylko spośród ujętych w Poznaniu skazano na karę śmierci 167 osób.

Pozostających na wolności członków NOB, którzy w ramach scalenia prowadzonego przez ZWZ nie znaleźli się w jego szeregach, zorganizował por. rez. Marian Kwiatkowski („Konrad”) w Poznański Okręg NOW, także z podokręgami w Łodzi i w Kaliszu. Do kolejnych secesji w NOW doszło w 1943, gdy część jej członków (w niektórych rejonach większość) odmówiła wykonania rozkazu o połączeniu NOW z AK i utworzyła NSZ. Jednak por. M. Kwiatkowski ze swoimi zwolennikami włączył się do AK. W I. 1943 - 45 rozproszone środowiska SN miały charakter fasadowy.

FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; E. Serwański: *Wielkopolska w cieniu swastyki*. Warszawa 1970 s. 345 - 358 i 460 - 472; J. J. Terej: *Rzeczywistość i polityka*. Warszawa 1971.

Marian Woźniak

Stronnictwo Pracy („Romb”)

Utworzone na kongresie połączeniowym Narodowej Partii Robotniczej (NPR) i Chrześcijańskiej Demokracji (ChD) 8 i 10 X 1937 w Warszawie. Do SP weszli w zdecydowanej większości członkowie NPR oraz częściowo ChD - głównie ze Śląska. Ponadto zgłosili akces do SP członkowie Związku Hallerczyków i polityczni zwolennicy I. Paderewskiego, współorganizatorzy Frontu Morges, który faktycznie doprowadził do utworzenia SP.

Podczas kongresu uchwalono program oraz powołano naczelne władze SP. Program stanowił połączenie założeń ideowych obu partii. W swojej ideologii oparł się na podstawach kultury zachodniej i chrześcijańskiej. W skład centralnych organów wykonawczych SP wchodziły: Rada Naczelna, Zarząd Główny i Komitet Wykonawczy.

W czasie II wojny światowej SP na emigracji nie prowadziło samodzielnej działalności politycznej. Działacze organizacji wraz z innymi przedstawicielami politycznych ugrupowań opozycyjnych wobec sanacji weszli w skład rządu polskiego na emigracji i jego Delegatury na Kraj. Przedstawiciele SP w kraju Cyryl Ratajski i Jan Stanisław Jankowski pełnili funkcję delegatów Rządu. Mężem zaufania Zarządu Głównego SP dla Wielkopolski był Stefan Brzeziński n.o. Wojciech Kamiński, przed wojną sekretarz Zarządu Głównego SP w Poznaniu. Ukrywał się w Warszawie i doraźnie dojeżdżał do Poznania. W październiku 1939 grupa działaczy SP w kraju postanowiła podjąć działalność konspiracyjną. Na przełomie lutego i marca 1940 powołano w Warszawie konspiracyjny Komitet Wykonawczy SP oraz wytyczono podstawowe cele na okres okupacji. Walka polityczna wewnątrz SP doprowadziła do rozbitcia w kierownictwie i utworzenia w maju 1942 grupy pod nazwą Stronnictwo Pracy Grupa „Zryw”.

Po wyzwoleniu SP podjęło zorganizowaną działalność 15 VII 1945. Dopiero w listopadzie 1945 doszło w Toruniu do konferencji zjednoczeniowej i powołania Tymczasowego Zarządu Głównego SP oraz uchwalenia deklaracji programowej. Zjednoczenie miało charakter formalny i walka między obu frakcjami trwała nadal, doprowadzając w 1946 do kolejnego rozbitcia. Ponowne zjednoczenie nastąpiło na I Kongresie SP, który obradował 1 i 2 XII 1946. Poparto wówczas program Bloku Demokratycznego i opowiedziano się za współdziałaniem z partiami politycznymi wchodzącymi w skład Bloku. Związek Młodzieży Pracującej „Jedność” opierał się w swojej działalności na ideologii SP. Po połączeniu grupy „Zryw” z grupą Kazimierza Popiela weszło 16 posłów

SP do Krajowej Rady Narodowej. Natomiast w Sejmie Ustawodawczym SP miało 14 posłów. S. Brzeziński objął urząd Wojewody Poznańskiego w 1946. Zakończenie działalności SP nastąpiło w lipcu 1950 po zgłoszeniu akcesu do Stronnictwa Demokratycznego.

S. Kłys: *Program prawno-ustrojowy Stronnictwa Pracy*. Poznań 1972 mps powiel.

Stanisław Kłys

Stróżyński Jan

(1898 - 1943) ps. „Senior”, czł. TOK i ZWZ-AK.

Ur. 22 VI w Głogowie. pow. krotoszyński. Przed wojną pracował jako urzędnik jarocińskiej Kasy Chorych. Czł. ZS. Przeszkolony w zakresie dywersji w tajnym ośrodku w Rawie Ruskiej. Z chwilą wybuchu wojny miał z ramienia TOK stanąć na czele Rejonu Dywersji „Jarocin”. Sprawował pieczę nad magazynem materiałów wybuchowych, które 23 VIII 1939 zostały ukryte w dwóch miejscach w lesie obok dawnej strzelnicy w Jarocinie. Nie uzyskawszy żadnych dalszych instrukcji, rozpoczął tworzenie wokół siebie grupy konspiracyjnej, która skupiła ok. 70 osób. Zajmowano się m.in. organizowaniem pomocy społecznej, kolportowaniem tajnych pism i sabotażem. S. utrzymywał bliskie kontakty z Konradem Latanowiczem, od którego otrzymywał pismo „Dla ciebie Polsko”. Aresztowany 28 VIII 1942. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Dreźnie 13 II 1943 skazany na karę śmierci. Stracony w Dreźnie 5 V 1943.

Żona Julianna z d. Marciniak. Dzieci: Bolesław, Marian.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Anna Walendowska-Garczarczyk

Strumpf Bogdan

(1896 - 1973) ps. „Kasper”, podofic. WP i AK.

Ur. 8 III w Pleszewie, s. Augusta i Józefy z d. Kwiecińska. Po ukończeniu szkoły średniej odbył praktykę w zawodzie kupieckim

w Pleszewie. W 1918 wstąpił ochotniczo do WP, biorąc udział w wojnie polsko-bolszewickiej 1919-21. Po jej zakończeniu pozostał w służbie czynnej podofic. zaw. na poligonie w Grudziądzu. W 1934 przeniesiony do rezerwy. Powrócił wówczas do Pleszewa na kurs i praktykę w Urzędzie Poczty i Telegrafów. Zatrudniony został w Urzędzie Poczтовым w Czekanowie pod Ostrowem Wlkp.

W wyniku ewakuacji poczty we wrześniu 1939 znalazł się w Warszawie i włączył do obrony stolicy. Po kapitulacji wrócił do Czekanowa. Został zatrudniony jako robotnik drogowy w Pruślinie. Na przełomie 1941/42, wykorzystując pochodzenie niemieckie, wpiął się na DVL. Jednocześnie zgłosił por. Wacławowi Maikowi („Walter”) gotowość wstąpienia do ZWZ. Zaprzysiężony do AK w sierpniu 1942 z przydziałem do referatu wywiadowczego Obwodu AK Ostrów Wlkp. Władze okupacyjne skierowały go do służby policyjnej w komendzie powiatowej żandarmerii w Ostrowie Wlkp. Oddawał ogromne usługi AK, mając bezpośredni dostęp do wielu tajnych dokumentów związanych z represyjną polityką hitlerowską w stosunku do Polaków. Zorganizował punkty kontaktowe przy ul. Koszarowej, Raszkowskiej, Szpitalnej i w Wysocku Wielkim. W jego mieszkaniu znalazł schronienie komendant Poznańskiego Okręgu AK płk Henryk Kowalówka („Zrąb”). Córka S. Krystyna („Stefa”) była łączniczką AK. W styczniu 1945 ewakuowany wraz z policją niemiecką w głąb Niemiec. Aresztowany przez wywiad amerykański ujawnił swoją służbę w AK i został zwolniony.

Powrócił do kraju pod koniec 1945, lecz początkowo ukrywał się pod przybranym nazwiskiem (Chojnicki). Dopiero po ogłoszeniu amnestii w 1947 ujawnił się i został oficjalnie zrehabilitowany. Zamieszkał w Żarach, gdzie podjął pracę w PSS „Spolem”, najpierw na stanowisku zastępcy, a następnie dyrektora zakładu. Po przejściu na emeryturę wrócił do Ostrowa, gdzie zmarł 12 V 1973.

Zbiory własne autorów w Ostrowie Wlkp.

*Edmund Jakubek
Jerzy Pietrzak*

Strzałkowski Antoni

(1905 - 1942) ps. „Anglik”, czł. NOB i ZWZ, złotnik.

Ur. 7 VIII w New-Castle (Anglia). Mieszkaniec Stęszewa. Od marca 1940 włączony do NOB przez Heliodora Jankiewicza. Latem 1940 zaprzysiężony do ZWZ przez mjra Stefana Łukowicza. Aresztowany 23 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Elblągu. Skazany wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) z 16 VII 1942 na karę śmierci. Stracony 21 VIII 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544; USC Poznań, Akt zgonu P-3772/1942.

Maria Rutowska

Strzelczyk Antoni

(1900 - 1943) ps. „Kazik”, ofic. Legionów Polskich, WP, komendant OJN, czł. SN.

Ur. 28 I w Strzemieszycach (obecnie Dąbrowa Górnicza), s. Józefa, współwłaściciela fabryki „Strzem” w Strzemieszycach i Stanisławy z d. Domańska, położonej. W 1914 wstąpił do tajnego skautingu w Strzemieszycach, a w 1915 jako ochotnik do 3 p. Legionów Polskich. W lipcu 1916 zwolniony z wojska z uwagi na stan zdrowia. W 1918 brał udział w akcji rozbrajania Niemców i Austriaków, a po jej zakończeniu zgłosił się jako ochotnik do WP i w szeregach 25 pp brał udział w obronie Lwowa i w walkach pod Przemyślem i Ustrzykami Dolnymi, gdzie został ciężko ranny. Mimo zwolnienia ze służby wojskowej zgłosił się ponownie jako ochotnik do WP 12 VII 1920 i walczył na froncie wojny polsko-bolszewickiej w stopniu ppor. Od 2 III do 10 VII 1921 brał udział w trzecim Powstaniu Śląskim. W I. 1921 - 27 organizował ogniwa ZS w powiatach: będzińskim, olkuskim, skierniewickim, łowickim i kutnowskim. W I. 1927 - 30 był komendantem obwodu ZS w Kielcach. W 1936 przeniósł się do Kalisza, gdzie wspólnie z siostrą i jej mężem Marianem Śmigielskim prowadzili Hurtownię Spożywczo-Kolonialną. W 1937 był kierownikiem wydziału gospodarczego

Okręgu SN w Kaliszu. Odwołany z tej funkcji z powodów ideologicznych na wniosek czł. zarządu o. Stefana Juliana Mirochny.

We wrześniu 1939 walczył w szeregach Armii „Poznań” w stopniu por. Unikając niewoli, już 5 X 1939 utworzył na terenie Kalisza OJN. 26 II 1941, osaczony przez Gestapo w lokalu konspiracyjnym, wspólnie z Adamem Olszewskim stawili zbrojny opór i uciekli do Ołoboku, gdzie udzielili im schronienia Antoni Hys. Z Ołoboku przedostali się do GG, przekraczając nielegalnie granicę. Istnieją dwie wersje jego śmierci. Według pierwszej 13 IX 1943 został zastrzelony w Częstochowie przez grupę Herberta Junga („Tom”). Według drugiej ok. 8 IX 1943 za zdradę idei narodowej został zastrzelony przez grupę NSZ w czasie ukrywania się w jednym z klasztorów. Rodziny nie założył.

Odnaczony: Krzyżem Frontu Wschodniego, Gwiazdą Przemysła i Odznaką Orłąt.

FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; Zbiory własne Antoniego Kuta w Wolsztynie.

*Antoni Kut
Rafał Sierchula*

Studium Zachodnie

Powołane przez org. „Ojczyzna” 22 VI 1941 w Warszawie przez prof. Zygmunta Wojciechowskiego. Współzałożycielami byli: Maria Kielczewska, Kirył Sosnowski, Karol Marian Pospieszalski, Edward Serwański, Edward Piszcz, Leon Całka i Jan Jacek Nikisch. Zadanie Studium polegało na przygotowaniu naukowych opracowań stosunków polsko-niemieckich w przeszłości i na przyszłość w szerokim aspekcie problematyki politycznej, demograficznej, gospodarczej i kulturalnej.

Pierwszym wydawnictwem Studium była praca zbiorowa pod red. K. Sosnowskiego *Z pierwszej linii frontu*, przedstawiająca sytuację ludności polskiej na ziemiach wcielonych do Rzeszy. Praca ta przerzucona w mikrofilmie do Anglii została wydana w Edynburgu. Ok. 50 prac przygotowanych do wydania splonęło w ruinach Warszawy

w magazynach Arcta. Kontynuacją działalności Studium było jesienią 1944 zbieranie przez Edwarda Serwańskiego i Irenę Trawińską relacji mieszkańców Warszawy, wysiedlonych głównie przez obóz w Pruszkowie, o terrorze niemieckim w czasie Powstania na ludności cywilnej.

Z końcem 1944 członkowie org. „Ojczyzna” przebywający w Milanówku i Brwinowie, z inspiracji prof. Z. Wojciechowskiego i Edmunda Męclewskiego, postanowili kontynuować po wojnie w Poznaniu dalszą działalność Studium Zachodniego w postaci organizacyjnej Instytutu Zachodniego. 13 II 1945 prof. Z. Wojciechowski podjął rozmowy z premierem Rządu Tymczasowego w sprawie powołania w Poznaniu Instytutu Zachodniego. W kwietniu 1945 zgłosił Wojewodzie Poznańskiemu działalność Instytutu, uzyskując poparcie władz i przydział lokalu. Pierwsze rozpoczęło działalność Wydawnictwo Instytutu, a pierwsza publikacja ukazała się już 25 V 1945. Była to praca Marii Kielczewskiej i Andrzeja Grodka pt. *Odra – Nisa, najlepsza granica Polski*, jedna z zachowanych prac Studium Zachodniego. Do końca 1945 ukazało się kilkanaście publikacji. Kyril Sosnowski objął redakcję „Przeglądu Zachodniego”. Zaczęły działać: Sekcja Dokumentacji, którą prowadzili K. M. Pospieszalski i E. Serwański, tworząc Archiwum zbierające dokumenty, relacje działaczy, wspomnienia mieszkańców ludności Wielkopolski o przeżyciach w czasie okupacji; Sekcja Niemcoznawcza: K. M. Pospieszalski i A. Rogalski; Sekcja Demograficzna: St. Waszak. Równocześnie Wydawnictwo zapoczątkowało serie: Documenta Occupationis Teutonicae oraz Badania nad okupacją niemiecką w Polsce, w których ukazały się duże pozycje: K. M. Pospieszalskiego: *Polska pod niemieckim prawem 1939 - 1945 (Ziemie Zachodnie)* oraz E. Serwańskiego i I. Trawińskiej: *Zbrodnia niemiecka w Warszawie 1944 r.* Obie były załączone jako dokumenty dowodowe w procesie norymberskim.

W ten sposób z załączka Studium Zachodniego rozwinął się Instytut Zachodni działający w coraz szerszym zakresie merytorycznym i organizacyjnym już ponad pół wieku.

IZ Dok-II/382; M. Pollak: *Instytut Zachodni. Powstanie i rozwój organizacyjny w ciągu dziesięciolecia*. „Przegląd Zachodni” 1955 nr 3/4; Zbiory własne autora w Poznaniu.

Jan Jacek Nikisch

Studziński Antoni

(1909 - 1993) ps. „Żubr”, czł. OJN, NOW, NSZ.

Ur. 14 IX w Rzędkowie, s. Wojciecha i Janiny z d. Rembielińska. Po uzyskaniu matury w Skierniewicach ukończył szkołę mierniczą w Łomży. W 1937 osiedlił się w Koninie, został zatrudniony w Biurze Geodezyjnym. W wojsku nie służył. Jesienią 1939 wraz z komendą Hufca ZHP w Koninie został włączony do OJN. Prowadził szkolenia w zakresie posługiwania się bronią i wywiadu. Od zimy 1940 prowadził kolportaż prasy, m.in.: „Polska Narodowa”, „Polska żyje”, „Wielka Polska”. Był komendantem Miasta Konin NOW. Na przełomie 1942/43 wraz z grupą nie scaloną z AK wszedł w skład NSZ. W połowie 1944 wywieziony na teren budowy niemieckich umocnień w okolicy Staszówka. W styczniu 1945 uciekł do Konina. Po wkroczeniu wojsk sowieckich działalności konspiracyjnej nie prowadził.

Po wojnie zajmował się m.in. gromadzeniem i opracowaniem materiałów dotyczących dziejów regionu konińskiego. Pełnił funkcję prezesa Konińskiego Towarzystwa Regionalnego. Zmarł 8 V 1993 w Koninie.

Odnznaczony: Krzyżem Partyzanckim, Krzyżem Narodowego Czynu Zbrojnego.

Żona Irena z d. Czarnocka, s. Jerzy.

Zbiory prywatne Ireny Studzińskiej z Konina.

Rafał Sierchula

Stuligrosz Stefan

(1920 -), dyrygent, muzykolog i pedagog, prof. Akademii Muzycznej w Poznaniu.

Ur. 26 VIII w Poznaniu, tam też w 1937 ukończył Gimn. i Liceum św. Marii Magdaleny. Następnie uczył na wyższe kursy

handlowe w firmie kupieckiej Franciszka Woźniaka na Starym Rynku. W latach trzydziestych czł. Poznańskiego Chóru Katedralnego, którego dyrygentem był ks. Wacław Gieburowski. Od początku okupacji zaangażował się w konspiracyjne życie Poznania. Po wywiezieniu do obozu w Kazimierzu Biskupim ks. W. Gieburowskiego kontynuował działalność chóru w konspiracji. Udało mu się zgromadzić 24 osoby. Próby chóru odbywały się w mieszkaniach prywatnych, na strychach oraz na zapleczu gmachu należącego obecnie do Akademii Muzycznej. W listopadzie 1939 S. wykradł z opieczętowanej przez Niemców Psalterii na Ostrowie Tumskim partytury należące do Poznańskiego Chóru Katedralnego. W tym samym miesiącu odbył się pierwszy koncert w kościele Najświętszej Maryi Panny, podczas którego chórzyści wykonali pieśni religijne śpiewane w ramach roku kościelnego oraz utwory kompozytorów włoskich i polskich. W przygotowaniu była *Missa pulcherima* B. Pękiela. Po zamknięciu przez Niemców kościoła Najświętszej Maryi Panny, chór przeniósł się do kościoła św. Rocha, w którym podczas Świąt Wielkanocnych 1940 dał koncert muzyki religijnej. Po koncercie Gertruda Konatkowska i Maria Trąpczyńska zaproponowały S. udzielanie bezpłatnych lekcji muzyki. We wrześniu 1941 ks. W. Gieburowski otrzymał od władz okupacyjnych nakaz przesiedlenia do GG. Kierownictwo nad Poznańskim Chórem Katedralnym przekazał S. w obecności G. Konatkowskiej i M. Szrajberówny. W 1942 S. uczestniczył w konspiracyjnym przedstawieniu „Straszne-go dworu” S. Moniuszki, wykonując partię Stefana. Spektakl odbył się w domu państwa Żytkiewiczów przy ul. Garbary. Brał także udział w koncertach religijnych organizowanych przez Stanisława Dolnego w kościele Matki Boskiej Bolesnej. Po bombardowaniu Poznania w 1944 podczas dyżuru przeciwpożarowego w miejscu przymusowej pracy śpiewał i grał na akordeonie dla 150 Polaków. Występy tego rodzaju miały miejsce kilkakrotnie i przybierały postać manifestacji patriotycznych. Od listopada 1942 do końca okupacji chór pod kierunkiem S. śpiewał co drugą niedzielę w dwóch otwartych dla Pola-

ków kościołach św. Wojciecha i Matki Boskiej Bolesnej.

Po wojnie S. studiował na UP i w Konserwatorium Muzycznym, które ukończył w 1951, a dyplom dyrygentury otrzymał w 1953. Od 1949 związał się z Państwową Wyższą Szkołą Muzyczną. W 1963 został mianowany docentem. Pełnił także kolejno funkcje prodziekana Wydziału Wychowania Muzycznego i dziekana Wydziału Wokalnego. W l. 1967 - 81 był rektorem tej uczelni. Po wojnie prowadził chór chłopięco-męski im. ks. W. Gieburowskiego, przemianowany w 1950 na Chór Chłopięcy i Męski Państwowej Filharmonii w Poznaniu. Z chórem odbył liczne tournée po ośrodkach muzycznych Polski i świata, odnosząc szereg sukcesów. W l. 1956 - 62 był również kierownikiem Sekcji Muzycznej Polskiego Radia w Poznaniu.

Odnaczony m.in.: Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Kawalerskim i Oficerskim OOP, Krzyżem Komandorskim, Orderem Sztandaru Pracy II klasy, Odznaką Honorową m. Poznania.

Żona Barbara z d. Woźna. Dzieci: Anna, Maria, Stefania.

IZ Dok-II/133, S. Stuligrosz: Powstanie Chóru Chłopięcego i Męskiego Filharmonii Poznańskiej i jego dzieje w okresie okupacji hitlerowskiej; O. Błażewicz: *Portrety nazwisk*. Poznań 1987 s. 56 - 69.

Jerzy Wilgocki

Stypczyńska Zofia

(1898 - 1967) ps. „Kajet”, nauczycielka tajnego nauczania.

Ur. 12 VII w Zaniemyślu, c. Zygmunta i Anny z d. Ruszczyńska. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Zaniemyślu uczęszczała od 1918 na kurs nauczycielski w Poznaniu. W 1925 doksztalała się w Krotoszynie. Egzamin nauczycielski zdała w Lesznie i od 1929 uczyła w szkole powszechnej w Kórniku. Do wybuchu wojny 1939 odbyła liczne kursy doksztalające.

Od października 1939 rozpoczęła samorzutnie tajne nauczanie dzieci w Kórniku i w Bninie. Jednocześnie do likwidacji przez

okupanta szkoły dla polskich dzieci (11 XII 1939) była tam zatrudniona. Od 10 III 1943 została przez Urząd Pracy (*Arbeitsamt*) skierowana do pracy w firmie *Pschichstal*. Nauczala ponad 30 dzieci w zakresie szkoły powszechnej. W listopadzie 1944 skierowana na prace szarńcowe (*Einsatz*) w okolicy Płocka. Od 1 III 1945 do 1967 była nauczycielką szkoły powszechnej w Kórniku. Zmarła 21 I 1967. Pochowana na cmentarzu parafialnym w Kórniku. Rodziny nie założyła.

FAK-I/1c, IR Środa i obwody, Kórnik;
Zbiory własne autora w Poznaniu.

Marian Woźniak

Subera Zygmunt

(1921 - 1943) ps. „Wróbel”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 26 II w Poznaniu. W listopadzie 1939 po zaprzysiężeniu przez Henryka Sobkowiaka wstąpił do WOW, od marca 1940 w WOZZ. Aresztowany latem 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 3 IX 1942 skazał go na karę 6 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach, a od 17 XII 1942 w KL Mauthausen-Gusen, gdzie zginął.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 110/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Lubaniu.

Lubomira Broniarz-Press

Surma Czesław

(1907 - 1943) ps. „Blondas”, „Korzeniewski”, „Sulicki”, „Maryś”, ofic. rez. WP i AK oraz dywersji pozarfrontowej.

Ur. 6 VI w Połajewie pod Obornikami Wlkp., s. Jana, kupca i Bronisławy z d. Kłos. Szkołę powszechną ukończył w Połajewie.

Od 1919 mieszkał wraz z rodziną w Poznaniu. Podjął naukę w Gimn. im. Ignacego Paderewskiego, które ukończył w 1927. Potem odbył przeszkolenie wojskowe w Szkole Pchor. Rezerwy Piechoty w Zambrowie oraz praktykę wojskową w 1 DP Legionów. W czasie nauki w gimn. związał się z ruchem harcerskim 16 i 17 PDH. Był współorganizatorem obozów i kursów szkoleniowych ZHP, uzyskując stopień phm. W czasie zbiorów drużyny „Wilków Morskich” w Poznaniu poznał bliżej twórcę skautingu w Wielkopolsce kpt. Wincentego Wierzejewskiego, co związało go z Okręgowym Urzędem WF i PW, a następnie z Samodzielnym Referatem Informacyjnym DOK nr VII. Od 1931 w Kole Młodych SN na Wildzie. W 1934 został skierowany na specjalny kurs WF i PW w Molodecznie. W l. 1929 - 36 pracował w kancelarii adwokackiej jako referent. W 1936 został najbliższym współpracownikiem kpt. W. Wierzejewskiego, zatrudniony jako księgowy w prowadzonym przez niego przedsiębiorstwie Katowickich Firm Budowy Dróg „Smolobit” w Poznaniu przy ul. Mostowej. W l. 1936 - 38 odbył kilka kursów służb specjalnych Oddziału II Sztabu Głównego WP, a następnie został powołany przez kpt. W. Wierzejewskiego do kierownictwa dywersji pozarfrontowej. W początkach 1939 zorganizował zawiązek TOK we Wrześni.

Wybuch wojny zastał go w Poznaniu. Na skutek pomyłki w ewidencji wojskowej otrzymał przydział do Batalionu ON „Poznań 1”. Według informacji rodziny miał się zgłosić w pełnym umundurowaniu w punkcie zbornym przy ul. Rybaki i dopiero na interwencję u dowódcy DOK nr VII udał się na swój punkt dowodzenia we Wrześni. Według innych źródeł brał udział w początkowej fazie kampanii wrześniowej w składzie Batalionu ON „Poznań 1” lub „Poznań 2”, a do Wrześni przybył tuż przed wkroczeniem Wehrmachtu. Wobec braku rozkazów nie zdołał uruchomić podległych mu grup bojowych TOK i w październiku 1939 wrócił do Poznania na dawne stanowisko pracy, wykorzystując przy tym biegłą znajomość języka niemieckiego. Nawiązał łączność z członkami TOK, a od grudnia 1939 kontaktował się z nim z ramie-

nia dowództwa SZP ppor. Franciszek Pawela („Jarociński”). Do kwietnia 1940 S. zorganizował związek kierownictwa Związku Odwetu w Poznaniu, a od czerwca 1940 został szefem WKZO. W tym czasie blisko współpracował z ppor. c.w. Franciszkiem Firlikiem, którego fikcyjnie zatrudnił w firmie *Teerbit*. Aresztowanie F. Firlika przez Gestapo doprowadziło do dekonspiracji S. Wobec bezpośredniego zagrożenia opuścił Poznań 21 VI 1941. Do marca 1942 dowodził Związkiem Odwetu w Radomiu, utrzymując bliskie kontakty z jego centralą przy KG AK. Poszukiwany listami gończymi od 1942. Został aresztowany przez Gestapo według informacji rodziny w Warszawie, a według innych źródeł we Lwowie. Zginął w nieznanych okolicznościach w 1943.

Żona Monika z d. Krzyśko, c. Henryka.

OKBZPNPIPŃ Łódź, Gestapo Łódź nr 151 t. 177, 185, 190, 193, 221; FAK-V/350, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Suwalski Zygmunt

(1922-1943) ps. „Pitagoras”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 29 IX w Poznaniu, uczeń Gimn. i Liceum A. Mickiewicza w Poznaniu. W październiku 1939 wstąpił do WOW, następnie w WOZZ. Aresztowany 21 VI 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1949-22 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Rawiczu 14 XII 1942 skazał go karę 7 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu w Rawiczu, skąd w związku z chorobą został przekazany do szpitala w głąb Rzeszy. Zmarł 3 X 1943.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 114/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Świątkowiak Leon

(1909-1941) ps. „Brom”, „Belfer”, ofic. rez. WP i dywersji pozafrontowej, czł. ZHP, SN i HP, hm.

Ur. 31 III w Spytkówkach pow. kościański, s. Pawła i Pelagii z d. Jach. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do Państwowego Gimn. Klasycznego w Kościanie, gdzie w 1928 zdał egzamin dojrzałości. Czł. ZHP od 1922, instruktor, phm. W 1928 zapisał się na Studium Wychowania Fizycznego na UP, kończąc 8 semestrów. Studia ukończył na Wydziale Humanistycznym UP. 12 IX 1932 powołany do służby wojskowej w 57 pp w Poznaniu. Od 13 IX 1932 do 21 III 1933 odbył Dyw. Kurs Pchor. 14 DP przy 57 pp, a po ćwiczeniach awansowany do stopnia kpr. pchor. Po ćwiczeniach w 57 pp w 1934 awansowany do stopnia sierż. pchor. z przydziałem na dowódcę plutonu strzeleckiego. W przerwach między służbą w WP był nauczycielem WF w Lesznie, Kościanie i Poznaniu. W ramach ZHP był drużynowym 12 DH w Lesznie i współorganizatorem Kola Starszoharcerskiego im. Krzysztofa Żegockiego w Kościanie. Ponownie powołany do służby w WP w 57 pp i 1 I 1935 awansowany do stopnia ppor., a po odbyciu ćwiczeń specjalistycznych przeniesiony do rezerwy z przydziałem do dywersji pozafrontowej w rejonie podpoznańskim. Czł. ZOR. Od 10 X do 4 XI 1938 odbył ćwiczenia wojskowe w 55 pp, po których został oddelegowany do zadań specjalnych. Często zmieniał miejsce zamieszkania, organizując lokale kontaktowe dywersji pozafrontowej (Poznań, Wały Leszczyńskiego 61, Kórnik, ul. Poznańska 91, Mosina, Rynek 9). Jego przydział mobilizacyjny był utajniony. Wiadomo, że utrzymywał bliskie kontakty z wydawnictwem „Harcerstwo Polskie” przy ul. Fredry 7. W lipcu 1939 w stopniu hm prowadził obóz szkoleniowy dla młodszych instruktorów Chorągwi Wielkopolskiej ZHP w Ignalinie pod Wilnem. Utrzymywał wtedy bliski kontakt z hm Rp. Stanisławem Sedlaczkiem, późniejszym założycielem HP w Warszawie. Od 1930 czł. SN. W sierpniu 1939 koordynował z upoważnienia sztabu DOK nr VII działania Okręgowego Urzędu WF i PW w Poznaniu.

W początkach października 1939, działając w ramach Obrońców Narodu (późniejszej NOB) i współpracując z komórką organizacyjną prowadzoną przez Edmunda Narzyńskiego i Emilię Klimaszewską, przejął pod swoją komendę zorganizowane w ramach Pog. grupy harcerskie Poznania ze Śródmieścia oraz Jeżyc i powołał Komendę Miasta Harcerstwa. Jego zastępcą był Bogdan Damian Hancyk. Kontaktował się też z szefem NOB Antonim Wolniewiczem („Znicz”) i Antonim Dargasem („Der”). Kładł duży nacisk na zorganizowanie sprawnej służby informacyjno-wywiadowczej, otoczenie opieką ideową młodzieży harcerskiej i na organizację drobnego sabotażu. Był autorem „trójkowego” systemu działania, lecz nie uwzględniał tego, że członkowie znali się osobiście ze służby w Pog. Kolportował pisma „Zerwiemy pęta” i „Polska Narodowa”. Już na przełomie 1939/40 w środowisku Pog., z którego wyrosło HP, pojawiły się symptomy dekonspiracji, niestety zbagatelizowane. Próby organizowania ucieczki po aresztowaniu 3 IV 1940 Antoniego Torza okazały się spóźnione. S. opuścił wprawdzie Poznań, ale już 4 kwietnia został aresztowany w Mosinie. Po przewiezieniu do Domu Żołnierza poddano go ciężkiemu śledztwu. Chodziło głównie o wykryty magazyn broni, szturmówek harcerskich oraz drukarni pisma „Zerwiemy pęta”. 1 VI 1940 został osadzony w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu, a następnie we Wronkach. Według informacji ze źródeł niemieckich nie dających się zweryfikować był przewieziony na przesłuchania prokuratorskie do Berlina, celem złożenia wyjaśnień o kontaktach z Warszawą oraz o ogólnej sytuacji w konspiracji harcerskiej. Wyrokiem Trybunału Wojennego Rzeszy w Berlinie (*Reichskriegsgericht*) na sesji wyjazdowej w Poznaniu 21 III 1941 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu 20 IX 1941. Rodziny nie założył.

APP, Więzienie Rawicz t. 547; CAW Warszawa, Akta osobowe 12760; FAK-I/14, Harcerstwo poza Szarymi Szeregami; FAK-V/397, Akta osobowe; USC Kościan, Akt urodzenia nr 37/1909; USC Poznań,

Akt zgonu P-3677/1941; Zbiory prywatne dra Herberta Michela w Osnabrück (Niemcy).

Marian Woźniak

„Sygnały lokalowe”

W technice konspiracyjnej ustalone i znane konspiratorom znaki, które informowały o bezpieczeństwie lokalu, jego zagrożeniu lub niebezpieczeństwie. Wyróżniano wśród nich sygnały zewnętrzne i wewnętrzne. Sygnały zewnętrzne – widoczne z zewnątrz budynku (lokalu) – dzieliły się na pozytywne (informacje o bezpieczeństwie lokalu) i negatywne. Wykorzystywano do tego celu odpowiednie ułożenie firan czy zasłon okiennych, kwiaty w oknach itp. Sygnały wewnętrzne informowały, że mieszkanie (lokal) jest bezpieczne, np. wpinano pinezki w drzwi lub ich futrynę. Stosowane często najścia Gestapo („kotły”) zmuszały konspiratorów do coraz wymyślniejszych sygnałów. Pozostawiano np. w szparze drzwi frędzle dywanika. Przy nagłym wejściu policji umożliwiało to przez „przypadkowe” potknięcie się przesunąć dywanik do wewnątrz mieszkania, umożliwiając w tym czasie ucieczkę. Sygnały kwalifikowano jako dobre (gdy nie dało się ich usunąć przypadkowo) i wątpliwe. Zabezpieczanie lokali przez sygnały bez obserwacji zewnętrznej często zawodziło, a w tym przypadku sygnał powodował, że lokale stawały się groźną pułapką. Fakt stosowania sygnałów był przez Gestapo rozpoznany.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK.

Marian Woźniak

Systemy świateł placówki

W operacjach zrzutowych dla AK systemy świateł placówki odbiorczej obejmowały różnego rodzaju sposoby porozumiewania się pilotów z załogą zrzutowiska oraz załogi z pilotami za pomocą sygnałów świetlnych. Umożliwiały one rozpoznanie placówki, kierunku wiatru przyziemnego, gotowości pla-

cówki do odbioru zrztu oraz początek i zakończenie operacji zrztowej. Znajomość kierunku wiatru przyziemnego była dla pilota (nawigatora) niezbędna, gdyż dla ograniczenia rozrzutu spadochronów nadlot nad placówkę musiał się odbywać przeciwnie do kierunku wiatru.

W połowie 1943 kierownictwo operacji zrztowych w Londynie ustaliło 4 systemy sygnalizowania, które używano we wszystkich operacjach zrztowych w Polsce. Szyfrowano je nazwami: „Kryśia”, „Panna”, „Lucyna” i „Teresa”. Zasady systemu zobowiązywały żołnierzy placówki (4 - 6) do ustawienia w centralnej części zrztowiska specjalnego szyku, a trzymane przez żołnierzy w obydwu rękach latarki elektryczne ze światłem białym i czerwonym (przeziennym) były dla pilota (nawigatora) widziane jako figury geometryczne (krzyż, linia, trójkąt lub odwrócona litera L). Szczególną rolę we wszystkich szykach w ich centralnej części odgrywała latarka ze światłem białym. Szyfrowano ją w rozkazach jako „1482”. Zadaniem żołnierza, który ją obsługiwał, było potwierdzenie pilotowi (nawigatorowi) prawidłowości rozpoznania placówki, a następnie migotanie światłem określonej w rozkazie operacji litery alfabetu Morse’a przez cały czas operacji zrztowej. System światła był ściśle określany przez kierownictwo operacji zrztowej w Londynie w rozkazach dla placówek odbiorczych. Instrukcje w tym zakresie zawierał też rozkaz dla załogi samolotu. W operacjach zrztowych w Wielkopolsce stosowano wyłącznie system „Kryśia”. Do jego zrealizowania wymagane było zaangażowanie 6 żołnierzy.

FAK-1/2, Zrzuty lotnicze dla Okręgu Poznańskiego AK; J. Tucholski: *Cichociemni*. Warszawa 1985 s. 467.

Marian Woźniak

Sytniejewski Dobrosław

(1918-1943) ps. „Dobrosyt”, czł. POZ i WOZZ.

Ur. 17 I w Grabiszynie. Uczestnik kampanii wrześniowej 1939 w stopniu plut. pchor. w szeregach 57 pp Armii „Poznań”.

W listopadzie 1939 wstąpił do POZ, następnie w WOZZ, gdzie pełnił funkcję instruktora szkolenia bojowego grup młodzieżowych. Aresztowany 24 VI 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Od 14 X do 16 XI 1940 pozostawał w dyspozycji sędziego śledczego Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (16 XI 1940 - 22 IV 1941), Berlin-Spandau i w Głogowie. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Głogowie 20 VI 1942 skazał go na karę 5 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał kolejno w więzieniach we Wrocławiu i w Rawiczu, a od 14 XII 1942 w KL Mauthausen-Gusen, gdzie 14 I 1943 został zamordowany.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 83/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-1/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Szafran Wisława

(1898 - 1988) ps. „Wisła”, „Teresa”, „Jadwiga”, żołnierz AK, czł. ZHP, SzSz, hm.

Ur. 14 XII w Poznaniu, c. Ignacego i Walentyny z d. Radzińska. Szkołę powszechną i średnią ukończyła w Poznaniu. W 1913 wstąpiła do org. skautowej tworzonej przez Wincentego Wierzejewskiego. W grudniu 1918 powołana do POW z zadaniem zorganizowania wśród skautek pomocniczej służby wojskowej. Brała udział w Powstaniu Wielkopolskim, a w 1919 rozpoczęła pracę zawodową jako kasjerka w Towarzystwie Ubezpieczeń „Vesta” w Poznaniu. Jednocześnie współorganizowała 5 PDH im. Wandy, następnie im. Królowej Jadwigi. Brała udział w pracy harcerskiej w skali krajowej, awansując do stopnia hm. W 1932 była komendantką kwatery żeńskiej Chorągwi Wielkopolskiej ZHP. W tymże roku

prowadziła pocztę na Międzynarodowej Konferencji Skautek w Buczu (Śląsk Cieszyński). W 1933 była czł. Naczelnej Rady Harcerskiej w Warszawie. W tym też okresie organizowała liczne kursy dla harcerek. W l. 1936 - 38 prowadziła Prewentorium Harcerskie w Kościelisku (Zakopane). W l. 1938 - 39 mieszkała w Inowrocławiu i jako instruktorka pracowała w komendzie Chorągwi Pomorskiej ZHP; od 1938 w BG Chorągwi Pomorskiej ZHP.

W listopadzie 1939 wróciła do Poznania i przez por. Stefana Adama Schmidta („Zabrzeski”) została zaprzysiężona do ZWZ. Jednocześnie uczestniczyła w pracach OH w Poznaniu, współpracując z hm Ireną Tarnowską. Doraźnie utrzymywała też łączność SzSz Chorągwi Wielkopolskiej z Główną Kwaterą w Warszawie. W 1942 wspólnie z Marią Jędrzejewską przeprowadziły w Poznaniu tajny kurs ratownictwa sanitarnego dla członkiń OH. Zagrożona bezpośrednim aresztowaniem w związku z dekonspiracją ZWZ w Poznaniu udała się we wrześniu 1942 wspólnie z Ireną Śliwicką do Warszawy, przekraczając nielegalnie granicę GG. Po skontaktowaniu się z pchor. Zdzisławem Kołodziejczakiem otrzymała przydział do pionu legalizacji Oddziału I KG AK, gdzie do 1944 m.in. kierowała komórką wytwarzającą fałszywe dokumenty, umożliwiające pracę AK na ziemiach wcielonych do Rzeszy. Ukończyła też kurs na przyszłe kierownicze stanowiska w policji kobiecej. Brała udział w Powstaniu Warszawskim, po upadku którego przeszła przez obóz w Pruszkowie, a potem była wysłana na prace przymusowe do Wrocławia.

W lutym 1945 wróciła do Poznania. W l. 1946 - 47 pracowała w Liceum Pedagogicznym w Inowrocławiu i w Chorągwi Pomorskiej ZHP. W 1947 wróciła do Poznania i pracowała jako kwestor w Państwowej Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych, do 1949 działała w ZHP w Referacie Gospodarczym, Komisji Weryfikacyjnej i w Komisji Historycznej. Zmarła w Poznaniu 1 II 1988.

Odznaczona Krzyżem Kawalerskim OOP i licznymi medalami ZHP.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; Komisja Historyczna Komendy Chorągwi ZHP w Poznaniu, własnoręczny zyciorys z kwietnia 1973.

Marian Woźniak

Szafrański Władysław

(1911 - 1944) ps. „Brzoza”, harcerz, czł. SzSz.

Ur. 5 V w Klettwitz (Niemcy). W 1919 wraz z rodzicami osiedlił się w Śremie, gdzie po ukończeniu szkoły powszechnej pracował w Miejskim Zakładzie Zieleni jako ogrodnik. W 1926 wstąpił do ZHP. Od 1934 był drużynowym 2 DH im. Tadeusza Rejtana w Śremie. W działalności harcerskiej uzyskał stopień HO. W lipcu 1939 powołany do Pog., pełnił zadania zwiadowczo-wartownicze. Do SzSz włączony w 1942 przez hm Jana Skrzypczaka. Oficjalnie był zatrudniony jako ogrodnik. Jego najbliższym współpracownikiem był brat Józef. Zajmował się kolportowaniem pism dostarczanych przez komendę Chorągwi Wielkopolskiej SzSz oraz organizowaniem pomocy społecznej. Aresztowany przez Gestapo z Poznania 18 VI 1943. Był więziony w Domu Żołnierza i w Forcie VII. W kwietniu 1944 osadzony w KL Mauthausen-Gusen, gdzie zmarł z wycieńczenia 14 VI 1944. Rodziny nie założył.

FAK-Va/10, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej; Zbiory prywatne Adama Podsiadłego w Śremie.

Marian Woźniak

Szala Kazimierz

(1913 - 1942) ps. „Młot”, podofic. rez. WP, czł. NOB.

Ur. 4 III w Diestal (Niemcy). Od 1919 mieszkał wraz z rodzicami w Poznaniu. Po ukończeniu szkoły powszechnej w 1927 był uczniem kowalskim. W l. 1933 - 35 odbył służbę wojskową w 58 pp. Brał udział w wojnie 1939 w służbie taborowej. Do Poznania wrócił w październiku 1939 i zamieszkał na Ławicy. Zaprzysiężony do NOB przez Jana Szymańskiego („Goyf”) i przydzielony do

Obwodu Jeżyce pod komendę Józefa Warczaka („Mars”). Osobiście zorganizował dwie sekcje organizacyjne w rejonie Ławicy. Brał także udział w kolportowaniu pisma „Polska Narodowa” oraz w wywiadzie na terenie lotniska Ławica. Opracowywał listy Polaków posiadających przeszkolenie wojskowe, dla ich wykorzystania w mobilizacji powstańczej. Aresztowany przez Gestapo 25 III 1941 i osadzony w Domu Żołnierza i w Forcie VII, a następnie w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. W śledztwie zaprzeczwał wszelkim związkom z polską konspiracją. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 17 VIII 1942 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Młyńskiej 15 IX 1942.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 598; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Poznań, Akt zgonu P-4055/1942.

Marian Woźniak

Szare Szeregi (SzSz)

Związek Harcerstwa Polskiego w konspiracji albo ogólnopolska organizacja harcerska powołana 27 IX 1939 przez grupę instruktorów ZHP (w tym 4 czł. Naczelnej Rady Harcerskiej), uznająca się za kontynuację przedwojennego ZHP. Kryptonim SzSz zaproponowali instruktorzy ZHP z Poznania, a zatwierdził dla całej Polski Naczelnik Harcerzy hm Florian Marciniak („Jerzy Nowak”, „J. Krzemień”, „Szary”). Władzą naczelną SzSz było Naczelnictwo, które ukształtowało się ostatecznie 16 I 1940. Podlegały mu dwie Główne Kwatery – Harcerki i Harcerzy („Pasięka”). Główna Kwatera Harcerki kontynuowała swoje pogotowie zorganizowane we wrześniu 1938 pod kryptonimami: „Organizacja Harcerki” (OH), „Związek Koniczyn” (ZK), „Bądz Gotów” (BG), a w dokumentacji AK określano je jako SzSz Żeńskie. Kwatera Męska skupiała harcerzy i część harcerki. Używała do 3 I 1945 nazwy Szare Szeregi. Główna Kwatera SzSz działała w Warszawie, a po Powstaniu Warszawskim w Krakowie. Podlegało jej w końcowej fazie konspiracji

18 Chorągwi („Ule”), w których działały śródowiska. Niższymi ogniwami były hufce („Roje”), drużyny („Rodziny”) i zastępy („Pszczoly”). W l. 1939-42 czł. SzSz byli harcerze i harcerki, którzy ukończyli 17-18 lat, potem kryterium wieku obniżono. Natomiast do OH należały harcerki po ukończeniu 15 lat.

PPP udzieliło SzSz mandat legalności wstępnie decyzją Dowództwa Głównego SZP już 28 IX 1939 po oświadczeniu, że działają na podstawie przedwojennego statutu i uznają władze statutowe ZHP. Na tych samych zasadach stanowisko to potwierdził plk Stefan Rowecki jako zastępca Komendanta Głównego ZWZ rozkazem z 8 II 1940 o zaliczeniu SzSz do Rezerwy I Rzutu, o czym powiadomiono wszystkie okręgi ZWZ rozkazem organizacyjnym nr 3 z 6 IX 1940. Zadania SzSz w ramach ZWZ-AK podlegały kilku regulacjom prawnym w l. 1941-43, poszerzającym zakres ich autonomii. Niemniej do końca okupacji ich działalność objęta była sprawozdawczością KG AK do Rządu RP jako organizacji scalonej z AK.

Początki konspiracji Komendy Chorągwi Wielkopolskiej ZHP, która najwcześniej w kraju przyjęła kryptonim Szare Szeregi datują się na przełom października i listopada 1939. W tym okresie hm Józef Wiza („Siwy”, „Sęp”), ostatni przedwojenny sekretarz Zarządu Okręgu Wielkopolskiego ZHP, skupił wokół siebie grono instruktorów, do którego m.in. należeli: hm Antoni Balcerek, hm Franciszek Firlik („Orliński”), phm Roman Łyczywek, hm Witold Marcinkowski, phm Ignacy Nowicki, Stanisław Powalisz, phm Jan Skrzypczak („Ilski”), hm por. rez. Stefan Adam Schmidt („Zabrzeski”) i Sylwester Wietrzykowski. Grupa ta nawiązała kontakt z hm Florianem Marciniakiem w Warszawie i jemu się podporządkowała jako kierownictwo Chorągwi Wielkopolskiej ZHP w konspiracji (późniejszy Ul „Przemysław”, a od 1944 Ul „Gniazdo”). W listopadzie 1939 F. Marciniak za pośrednictwem phm Stanisława Rączkowskiego przekazał do Poznania nominację na komendanta Chorągwi R. Łyczywkowi, który do początku grudnia 1939 funkcję tę dzielił z J. Wizą i W. Marcinkowskim, utrzymującym

jednocześnie kontakty z Warszawą. Od grudnia 1939 komendantem Chorągwi Wielkopolskiej był J. Wiza. Zdecydowano wówczas, że ze względu na szczególnie trudne warunki panujące w Kraju Warty konspiracja harcerska będzie kładła nacisk na bezpieczeństwo. Miało temu służyć m.in. odejście od struktur przedwojennego ZHP i wprowadzenie systemu łańcuchowego czwór-ek-szóstek kierowanych przez godnych zaufania, ale mniej znanych w środowisku starszych harcerzy. Zalecano rezygnację z wszelkiego rodzaju notatek, zapisów czy spisów osobowych.

Współpracownicy J. Wizy nawiązywali kontakty w terenie zmierzające do budowy struktur konspiracyjnych w środowiskach harcerskich. Już w tej fazie działania okazało się, że młodzież harcerska – nie czekając na rozkazy – podjęła samodzielnie aktywność. Korzystała przy tym z doświadczeń wychowania harcerskiego przed 1939. Przydatne były też doświadczenia nabyte w ramach PW. Harcerze samorzutnie zajęli się samokształceniem, tajnym nauczaniem i niesieniem pomocy osobom starszym oraz samotnym. Podobnie jak na początku wojny starali się pomagać polskim jeńcom wojennym w transportach i obozach oraz w wymianie informacji z rodzinami. Prowadzili drobny sabotaż i wywiad. W czasie masowych wysiedleń ludności cywilnej Poznania harcerskie zespoły otoczyły opieką obóz przesiedleńczy na Główniej. Osiedlanym w Poznaniu Niemcom harcerze podrzucali ulotki dywersyjne podpisywane inicjałami „SS” (*Schutzstaffel*), które później J. Wiza i St. Powalisz rozwinęli w kryptonim Szare Szeregi. Szczególnie aktywny był udział harcerzy w kolportowaniu tajnych gazetek, zwłaszcza „Polski Narodowej”. W związku z tym powstawały różnorakie powiązania konspiracji harcerskiej z NOB.

J. Wiza zagrożony aresztowaniem opuścił Poznań, przekazując funkcję komendanta Chorągwi F. Firlikowi, który nagle został wysiedlony do GG. Wiosną 1940 wrócił jednak nielegalnie do Poznania. Na przełomie 1939/40 nastąpiły charakterystyczne zmiany wśród organizatorów konspiracji harcerskiej

w Poznaniu. Większość z nich, nie zrywając kontaktów z SzSz, weszła do org. „Ojczyzna”, a od lutego 1940 przez przejściową strukturę OWH brała udział w tworzeniu zrębów Okręgu Poznańskiego ZWZ. F. Firlik, prócz pełnienia funkcji szefa łączności w tym Okręgu, związał się z NOB, co zresztą doprowadziło do jego aresztowania przez Gestapo na przełomie wiosny i lata 1941.

W czerwcu 1941 funkcję komendanta Chorągwi Wielkopolskiej SzSz pełnił pfm J. Skrzypczak. Jego zastępcami byli hm Alojzy Kozłowski („Sasaneł”) i pfm Adam Pluciński („Robak”, „Eryk”). SzSz w Wielkopolsce okrzepły, a działalność nabrała dynamiki. Chorągiew objęła zasięgiem dwa ośrodki przedwojennej Chorągwi Pomorskiej ZHP (Inowrocław i Szubin). Nadal nie było ścisłego podziału organizacyjnego. Hufce działały tylko w niektórych miejscowościach (Gniezno, Inowrocław, Krotoszyn, Międzychód, Oborniki Wlkp., Rawicz). Podstawową rolę pełniły tzw. środowiska w 70 miejscowościach, które skupiały 800-1000 harcerzy i harcerek.

Kontakty z Główną Kwaterą w Warszawie utrzymywano przez wizytatorów hm Zygryda Lindę, a po jego aresztowaniu przez hm Edwarda Zurna. Dużą aktywność wykazywało w Poznaniu Akademickie Koło Harcerskie im. Heliodora Święcickiego (AKH). Według sprawozdania z 1943 miało 15 członków i 20 w zespołach młodzieżowych. Jako „Macierz” utrzymywało kontakty z wysiedlonymi do GG członkami. Jego starsi członkowie pełnili odpowiedzialne funkcje w strukturach PPP. Naczelnikami Główniej Kwatery Harcerzy byli hm Florian Marciniak, hm Stanisław Broniewski i hm Leon Marszałek. Komendantem Chorągwi Krakowskiej SzSz był hm Stanisław Rączkowski, a hm R. Łyczywek kierował w Warszawie Chorągwią Zachodnią (Ul. „Chrobry”). Bernard Zakrzewski pełnił funkcję szefa kontrwywiadu w KG AK. Hm Edward Serwański był emisariuszem Biura Zachodniego Delegatury Rządu i czł. Kuratorium Oświatowo-Szkolnego na Ziemi Zachodniej. Funkcje dowódcze w ZWZ-AK pełnili m.in.:

Antoni Gendek, Zdzisław Kołodziejczak, Norbert Sommerfeld i Franciszek Witaszek.

Chorągiew Wielkopolska SzSz realizowała dostosowany do warunków panujących w Kraju Warty program wychowawczy „Dziś-Jutro-Pojutrze”. Względy bezpieczeństwa uniemożliwiały objęcie działalnością najmłodszych harcerzy. Starano się ich uchronić przed deprawacją, prowadząc akcję „M”. Kładziono nacisk na zadania wychowawcze w duchu religii i patriotyzmu. Rozwijano samokształcenie, tajne nauczanie, działalność kulturalną i sportową. Realizowano też zlecane przez organa PPP zadania w ramach takich akcji, jak: „IKO”, „Z”, „N” oraz różnorakie formy wywiadowcze i sabotażowe. Organizowano również w ograniczonym zakresie kursy i próby instruktorskie („Szkoła za lasem”). SzSz w Wielkopolsce uczestniczyły w znacznym stopniu w dokumentacji zbrodni hitlerowskich, służącej organom Delegatury Rządu RP.

SzSz nie ominęły fale dekonspiracji i areztowań. Największa z nich rozpoczęła się w Gnieźnie wiosną 1942. Wiązała się z nią dekonspiracja hm Jana Skrzypczaka, powodująca arestowanie wiosną i latem 1943 podporządkowanych mu harcerzy. W trudnej sytuacji funkcję komendanta Chorągwi objął latem 1943 hm Sylwester Woźniak („Mazur”, „Włodek”). Do czasu arestowania, a następnie wywiezienia na roboty szańcowe w 1944 zdołał nawiązać kontakty z Kwaterą Główną oraz z niektórymi środowiskami SzSz. Potem nie zdołano już odtworzyć Komendy Chorągwi Wielkopolskiej. Odtąd ocalałe środowiska konspiracji harcerskiej działały autonomicznie.

W styczniu i lutym 1945 niektóre grupy harcerskie z bronią w ręku, w ramach AK, brały udział w potyczkach z Niemcami, organizowały służby porządkowe, sanitarne i niosły pomoc społeczeństwu.

Chorągiew Wielkopolska ZHP w czasie II wojny światowej poniosła znaczne straty kadrowe. Zginęło blisko 700 harcerzy i harcerzek (16% ogólnych strat harcerstwa w Polsce), w tym na frontach 183, w egzekucjach 139, a w więzieniach i obozach koncentracyjnych 262.

IH PAN, Archiwum Szarych Szeregów im. hm Floriana Marciniaka; SPP Londyn, Zbiór Szare Szeregi; Statut ZHP. Rozporządzenie Rady Ministrów z 8 IV 1936, MP nr 92 z 20 IV 1936; A. Bielerzewska: *Związek Harcerstwa Polskiego. Organizacja Harcerzy krypt. „Szare Szeregi”. Chorągiew Wielkopolska krypt. „Ul Przemysław”, od 1944 „Ul Gniazdo”*. Poznań 1998 mps; M. Celt: *Raport z podziemia 1942*. Wrocław 1992; *Szare Szeregi. Harcerze 1939-1945* pod red. J. Jabrzemskiego. T. 1-3 Warszawa 1988.

Marian Woźniak

Szczepaniak Józef

(1909 - 1943) ps „Wilc”, „Sęp”, czł. NOB, AK.

Ur. 25 VI w Dzieńmierowie pow. śremski, s. Wojciecha i Marianny z d. Piekarska. Szkołę powszechną ukończył w Kórniku, potem szkołę średnią, po której przez 2 lata pracował jako agronom w Pszczynie. Następnie przeniósł się do Cieszyna, gdzie był laborantem w laboratorium prof. bakteriologii Andrzeja Piekarskiego w Państwowej Szkole Gospodarstwa Wiejskiego. W 1933 powołano go do odbycia służby wojskowej w KOP. Po powrocie z wojska w 1936 rozpoczął studia filozoficzne w Krakowie. W 1939 powrócił do Dzieńmierowa. Jako student nie został zmobilizowany.

W końcu 1939, współpracując z osobami związanymi z SN, podjął działalność konspiracyjną. Zorganizował grupy konspiracyjne w rejonie Kórnika, wchodząc z nimi od wiosny 1940 do NOB, a od 27 IV 1942 do AK. Był organizatorem Placówki Drapałka I („Topola”). Pod jego redakcją wydawano pisma: „Biuletyn Radiowy”, „Polska Narodowa”, „Bóg i Ojczyzna”. Aresztowany przez Gestapo 26 IX 1942 na skutek zdrady Henryka Michała Kierzkowskiego. Więziony w Domu Żołnierza i w Forcie VII. Osadzony w więzieniu w Zwickau. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Budziszynie 31 V 1943 skazany na karę śmierci. Stracony 8 VII 1943 w więzieniu w Dreźnie.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754.

Kazimierz Krawiarz

Szczepaniak Stefan

(1912 - 1944) ps. „Stef”, „Gips”, pchor. WP, czł. WOW, WOZZ, TPOW i AK.

Ur. 1 VIII w Oberhausen (Niemcy). W 1918 wraz z rodzicami zamieszkał w Poznaniu. W 1931 zdał egzamin dojrzałości w Gimn. św. Marii Magdaleny. Odbił Dyw. Kurs. Pchor. 14 DP, a następnie rozpoczął studia matematyczne na UP. Na wojnę 1939 nie był prawdopodobnie zmobilizowany. W grudniu 1939 wstąpił do WOW, następnie w WOZZ. Pełnił funkcje oficera łącznikowego. W 1941 współpracował z TPOW, a od lutego 1941 przez por. Lecha Nowackiego został zaprzysiężony do ZWZ i awansowany do stopnia ppor. c.w. Od grudnia 1942 oficer informacyjny BIP w IR Poznań. Aresztowany 22 I 1944. Po ciężkim śledztwie rozstrzelany 29 VI 1944 w Żabikowie. Żona Halina.

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Szczepanowska-Zajączkowska Anna Beata

(1910 - 1973) ps. „Siostra Zosi”, czł. org. „Ojczyzna”.

Ur. 15 XI w Boryslawiu, c. Stanisława, inżyniera i Zofii z d. Dubenowicz. W 1927 ukończyła Gimn. ss. Urszulanek i konserwatorium we Lwowie. W l. 1930 - 31 pracowała jako nauczycielka rysunków i muzyki w eksperymentalnej szkole „Cisowy Dworek” w Czorsztynie. Ukończyła też Seminarium Nauczycielskie w Krakowie. W l. 1933 - 38 studiowała psychologię na UW. Studia ukończyła na UP. Mieszkała w Warszawie. Wróciła do Poznania po wybuchu wojny na podstawie zezwolenia na wyjazd z GG. Jesienią 1939 Witold Grott przyjął ją do org. „Ojczyzna” i powierzył zadanie emisariuszki Rządu RP w Angers. W lutym 1940 wyjechała z Warszawy i po miesiącu zgłosiła się do min. Mariana Seydy w Angers. Wyuczony przez nią na pamięć raport podyktowany przez W. Grotta spisała w Angers przebywająca tam Anna Świeżawska. Sz. pozostała za

granicą i w l. 1940 - 45 pracowała w Ministerstwie Informacji, zajmując się głównie dziennikarstwem oraz wygłaszaniem wykładów. W l. 1952 - 55 studiowała na Uniwersytecie Londyńskim, uzyskując tam stopień doktora. Została pracownikiem naukowym tej uczelni. Zmarła w Londynie 15 X 1973.

Wyszła za mąż za Jerzego Zajączkowskiego.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Jan Jacek Nikisch

Szczepański Jan

(1902 - 1943), czł. TOK, ZWZ, stelmach.

Ur. 27 XII w Berlinie. W 1916 ukończył szkołę ludową w Berlinie, a w 1919 wraz z rodzicami przeniósł się do Ciświcy pow. jarociński. Na kursach dokształcających wyuczył się zawodu stelmacha. Wiosną 1939 zaprzysiężony do TOK. W początkach 1940 włączony do sieci kolporterów gazetki „Dla Ciebie Polsko” przez Jana Stróżyńskiego. Kierownik sekcji organizacyjnej ZWZ. Uczestniczył w niesieniu pomocy społecznej rodzinom ofiar wojny w rejonie Ciświcy. Aresztowany przez Gestapo 5 IX 1942 w masowej dekonspiracji TOK. Wwięziony w Środzie, w Domu Żołnierza i w Forcie VII, w więzieniach we Wrocławiu i w Poznaniu przy ul. Młyńskiej. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 17 III 1943 skazany na karę śmierci. Stracony 3 V 1943 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Poznań, Akt zgonu P-2009/1943.

Marian Woźniak

Szczepański Klemens

(1907 - 1964) ps. „Bruk I”, ofic. rez. WP i AK, nauczyciel.

Ur. 27 IX w Kłecku pow. gnieźnieński, s. Wincentego i Leokadii z d. Borkowska. Po ukończeniu szkoły powszechnej i wydziałowej w Gnieźnie kształcił się w Seminarium

Nauczycielskim. W l. 1928-29 ukończył Szkołę Pchor. Rezerwy Piechoty w Śremie i odbył ćwiczenia w 7 Baonie Pchor. Rez. w Poznaniu. W 1929 przydzielony do 59 pp w Inowrocławiu w stopniu plut. pchor. W 1932 awansowany do stopnia ppor. rez. Do wybuchu wojny 1939 był nauczycielem w szkole powszechnej w Nekli.

31 VIII 1939 został zmobilizowany do Ośrodka Zapasowego 14 DP w Skierniewicach, a następnie przydzielony do Grupy Operacyjnej „Polesie”. Po klęsce pod Kockiem ukrywał się pod Lublinem. Do Nekli wrócił 15 X 1939. Został zatrudniony jako robotnik drogowy. 10 IV 1942 zaprzysiężony do AK przez ppor. Stefana Zawielaka („Bruk”) i mianowany komendantem Placówki Nekla („Graby”). W 1943 zorganizował pluton, którego trzonem była 6-osobowa sekcja bojowa. 15 IX 1943 dowodził osłoną placówki odbiorczej zrzutu broni w Janowie („Proso 2”). Aresztowany przez Gestapo 3 V 1944. Więziony w Żabikowie i w KL Mauthausen-Gusen.

9 II 1945 wstąpił do Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie w Anconie. Do 1946 był w Polskim Korpusie Przysposobienia w Wielkiej Brytanii. Do kraju wrócił 22 IV 1947 i do 1963 był kierownikiem szkoły powszechnej w Nekli. Czł. PPS i PZPR. W 1953 został wydalony z PZPR. Zmarł 11 VI 1964 w Nekli.

Żona Seweryna z d. Andrzejewska. Dzieci: Józef, Zbigniew, Maria.

FAK-V/435, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Szczepański Tadeusz

(1908-) ps. „Jan”, sierż. pchor. rez. WP, ppor. AK, urzędnik skarbowy.

Ur. 28 X w Świecy gm. Odolanów, s. Jakuba i Stanisławy z d. Jurek. Szkołę powszechną ukończył w Świecy w 1921, a egzamin dojrzałości zdał w liceum w Ostrzeszowie w 1928. Następnie rozpoczął studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP, które

przerwał ze względu na trudności materialne. W 1930 ukończył Dyw. Kurs Pchor 17 DP. W 1931 odbył praktykę wojskową w 60 pp w Ostrowie Wlkp. i otrzymał stopień plut. pchor. piech. W 1932 przeszedł tam ćwiczenia i awansował do stopnia sierż. pchor. rez. piech. Pracował jako urzędnik w Urzędzie Skarbowym w Dubnie. Stamtąd w 1939 powołany został do ON.

W 1939 uniknął niewoli i jesienią 1939 wrócił do Świecy. W grudniu 1939 przez ppor. Antoniego Sobczaka wstąpił do TOW, a następnie do ZWZ. Od grudnia 1939 przyjął funkcję komendanta Placówki ZWZ Odolanów. Placówkę zorganizował i kierował nią mieszkając w Świecy. Za pieniądze ZWZ kupował przez plut. Władysława Cierpkę broń ze źródła niemieckiego we Wrocławiu. Pod koniec 1943 otrzymał awans do stopnia ppor. AK. Do połowy 1944 pracował jako księgowy w Świecy w majątku rolnym przedsiębiorstwa „Ostland”, później skierowano go do Gostyczyny, gdzie pracował aż do czasu nadejścia frontu. Żołnierze AK z jego Placówki wystąpili zbrojnie w styczniu 1945 przeciwko Niemcom w rejonie Odolanowa, biorąc jeńców i zdobywając broń. Po wojnie, nie ujawniając się, wyjechał do Wrocławia, gdzie podjął pracę w Urzędzie Skarbowym. Był czł. ZBoWiD.

Żona Kazimiera z d. Szubert. Dzieci: Jerzy, Zygmunt.

FAK-V/333, Akta osobowe.

*Ludwik Misiek
Marian Woźniak*

Szczypkowski Henryk

(1918 - 1942) ps. „Lilia”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 3 XI w Poznaniu. W listopadzie 1939 wstąpił do WOW, następnie w WOZZ; był dowódcą sekcji organizacyjnej. Aresztowany latem 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji

wyjazdowej w Berlinie 4 IX 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony 13 IX 1942 w więzieniu Berlin-Plötzensee.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 98/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Szklarek-Trzcielski Henryk

(1908 -) ps. „Mrówka”, „Rogoziński”, ks., żołnierz WO, WOZZ i AK.

Ur. 19 VII w Polesiu pow. nowotomyski, s. Józefa. W l. 1921-29 był uczniem gimn. w Szamotulach, gdzie zdał egzamin dojrzałości. W 1929 wstąpił do Seminarium Duchownego, uzyskując święcenia kapłańskie w 1934.

We wrześniu 1939 był nieformalnie kapłanem Baonu ON „Oborniki”. Od 8 IX 1939 zamieszkał bez meldowania w Poznaniu. W październiku 1939 zaprzysiężony do WO przez Leona Komorskiego. Brał udział w zaprzysiężeniach żołnierzy WO i podejmował szereg prób zjednoczenia poznańskiej konspiracji. Poszukiwany przez Gestapo zbiegł do GG. Od 1941 po zaprzysiężeniu kapłan AK w Obwodzie Warszawa-Stare Miasto. W czasie walk Powstania Warszawskiego był dziekanem zgrupowań powstańczych w tym rejonie. Po odniesieniu ciężkich ran przebywał w niewoli niemieckiej. Zbiegł w czasie transportu w rejonie Piotrkowa Tryb. Po wojnie mieszkał w Poznaniu i w Szamotulach. Wielokrotnie zatrzymywany i przesłuchiwany przez UB, a następnie skazany przez WSR w Poznaniu na 4 lata więzienia. Zwolniony na mocy amnestii. Popadł w konflikt z władzami duchownymi za popieranie ruchu „księży patriotów”. Był proboszczem w Ludomach, Wilczyńcu, a w 1984 został emerytowany.

Odnznaczony Krzyżem *Virtuti Militari* V klasy i awansowany do stopnia płka.

Zbiory prywatne Zenona Szymankiewicza w Poznaniu.

Marian Woźniak

Szkolnictwo polskie na przełomie 1939/40

W wielu miejscowościach Wielkopolski, zanim okupant zorganizował własną administrację, nauczyciele polscy rozpoczęli naukę szkolną. Nie wszędzie było to możliwe: po pierwsze z braku nauczycieli, po drugie na skutek stanowczego zakazu miejscowych władz okupacyjnych. Żadnych szans kontynuowania nauki nie miały szkoły średnie ogólnokształcące, zawodowe i wyższe. Samorzutny rozwój szkolnictwa powszechnego dla dzieci polskich, przy równoczesnych trudnościach w tworzeniu sieci oświatowej dla młodzieży niemieckiej, budził niepokój hitlerowskich władz okupacyjnych. Arthur Greiser skierował w tej sprawie 9 X 1939 specjalne pismo do landratów i nadburmistrzów miast wydziałonych, w którym polecał generalne uporządkowanie spraw oświatowo-szkolnych: wprowadzenie do wszystkich szkół języka niemieckiego jako głównego przedmiotu nauczania i jedyne go języka obowiązującego na tym obszarze; kształcenie Niemców na wysokim poziomie, natomiast Polaków w zakresie elementarnej znajomości czytania, pisania i liczenia; zatrudnienie w każdym powiecie komisarza szkolnego oraz niemieckich nauczycieli jako podkomisarzy do kontroli szkół z dziećmi i nauczycielami polskimi; upoważnić komisarzy powiatowych do wydawania zezwoleń na otwieranie szkół polskich i angażowanie do tych szkół nauczycieli Niemców, a także Polaków, jeśli budzą zaufanie, a w przypadkach wyjątkowych nawet wówczas, gdy nie znają języka niemieckiego; zwracać uwagę, aby dzieci niemieckie nie uczyły się razem z polskimi.

Była to teoretyczna i propagandowa akceptacja funkcjonowania szkolnictwa polskiego, gdyż rzeczywiste zamysły okupanta znalazły odbicie w praktycznym działaniu władz terenowych. Wyrażało je dobitnie sprawozdanie z pow. rawickiego za okres od października 1939 do lutego 1940: „Polskie szkoły były początkowo otwarte [...], z 47 zezwoliłem utrzymać 9. Wykorzystałem brak węgla jako pretekst, by większość polskich szkół zamknąć”. W innych przypadkach pretekstem był brak nauczycieli albo lokalu lub

przeznaczenie go na inne cele oraz niski poziom nauki języka niemieckiego.

Na 45 powiatów w Kraju Warty szkoły polskie otwarto w 33, w tym w 5 powiatach w liczbie od 1 do 5. Od września 1939 nie było szkół polskich w powiatach: inowrocławskim, jarocińskim, międzychodzkiem, mogileńskim, ostrowskim, poznańskim, szubińskim, wągrowieckim, wrocławskim i żnińskim oraz dodatkowo w miastach powiatowych Chodzież, Czarnków, Gniezno, Gostyń, Inowrocław, Kępno, Koło, Kościan, Leszno, Rawicz, Śrem. Ogółem w Kraju Warty funkcjonowało przez dłuższy lub krótszy okres 747 szkół powszechnych, w których 5008 nauczycieli uczyło 155 558 dzieci. Spośród czynnych szkół w ciągu września i października 1939 zamknięto 10%, w listopadzie – 19%, w grudniu – 26%, pozostałe w pierwszym kwartale 1940. Do końca grudnia 1939 zamknięto również 8 szkół zawodowych (Gniezno, Łódź, Turek), w których pracowało 189 nauczycieli i uczyło się 2 290 uczniów.

„Umacnianie niemczyzny” i realizacja celów germanizacyjnych w Kraju Warty spowodowały, że losy szkolnictwa polskiego z przełomu lat 1939/40 zostały przesądzone. Nie mogły tego procesu zahamować ani bohaterstwo i ofiarność niedobitków polskiej kadry pedagogicznej, ani hart ducha dzieci i młodzieży wspieranych moralnie przez rodziców. Praca szkół polskich w pierwszych 5-7 miesiącach okupacji hitlerowskiej stanowiła ważny etap walki o kulturę polską. Szkoły, działające w atmosferze ostrej walki politycznej i wzmagającego się terroru, stanowiły dla społeczeństwa ostoję polskości i punkt wyjścia do nauczania w konspiracji.

M. Banasiewicz: *Polityka naukowa i oświatowa hitlerowskich Niemiec na ziemiach polskich „wcielonych” do Trzeciej Rzeszy w okresie okupacji (1939-1945)*. Poznań 1980; E. Serwański, W. Walczak: *Szkolnictwo polskie pod okupacją hitlerowską w Wielkopolsce. Wrzesień 1939-marzec 1940*. „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1972 nr 2.

Marian Walczak

Szkoły niemieckie dla dzieci polskich (1940-45)

Hitlerowskie władze okupacyjne postanowiły od 1 IV 1940 zorganizować w Wielkopolsce oddzielne szkoły dla dzieci polskich (*Volksschulen für polnische Kinder*). Miały to być szkoły niemieckie, z niemieckim językiem nauczania, z nauczycielami narodowości niemieckiej. Głównym zadaniem tych szkół była realizacja celów germanizacyjnych, mająca doprowadzić, według założeń ideologów i polityków hitlerowskich, do degradacji fizycznej i umysłowej młodych Polaków. W wytycznych do programu nauczania, wydanych przez urząd namiestnika Kraju Warty, znalazły się m.in. dwa charakterystyczne sformułowania potwierdzające powyższe założenia: pierwsze, że „[...] nauka dzieci polskich ma przede wszystkim na celu wdrożenie ich do czystości i porządku, przyzwoitego zachowania się i posłuszeństwa wobec Niemców” oraz drugie, że „[...] dzieci polskie pobierać będą ogólne zarysy wiedzy dostosowanej do wymogów przyszłej pracy zawodowej. Wiedza ta obejmuje: a) opanowanie języka niemieckiego w takim stopniu, by uczeń w przyszłym miejscu pracy mógł bez trudności zrozumieć ustne polecenia i przeczytać krótkie, drukowane i pisemne instrukcje dotyczące toku pracy, obsługi maszyn itp.; b) cztery podstawowe działania arytmetyczne, znajomość bilonu, miar, wag i sposobu ich zapisywania; c) inne przedmioty nauczania, w tym również wychowanie fizyczne, nie mogą być włączone do planu pracy szkoły”. A więc w tym programie znalazły się tylko język niemiecki i rachunki, i to w znikomym zakresie, w wymiarze 6-12 godzin tygodniowo przez 3-5 lat.

Największym problemem tych szkół była kadra nauczająca, albowiem całkowite wyeliminowanie nauczycieli polskich i zakaz angażowania nauczycieli niemieckich posiadających kwalifikacje zawodowe zmusiły władze hitlerowskie do zatrudniania tzw. sił pomocniczych (*Laienlehrkräfte*). Żaden z tych nauczycieli nie miał wymaganego wykształcenia ogólnego ani kwalifikacji pedagogicznych. Ze źródeł niemieckich wiemy, że nauczycielskie siły pomocnicze rekrutowane

były z różnych zawodów, głównie rolniczych, i że wiele osób spośród nich z trudnością posługiwało się językiem niemieckim, zwłaszcza w piśmie. W tej sytuacji często uchylali się od prowadzenia zajęć dydaktycznych, zastępując naukę pracą fizyczną (zbieraniem owoców, ziół, runa leśnego, kamieni, pracą w polu). Prymitywny personel nauczający, wychowując dzieci polskie w imię niemieckiego porządku i dyscypliny, uciekał się do brutalnych metod. Stosowano surowe kary cielesne, szykanowano i poniżano dzieci, obrażano ich uczucia narodowe. Zła atmosfera w szkole zniechęcała uczniów do nauki, a rodzice pod byle jakim pretekstem zwalniali dziecko ze szkoły. Niemieccy „pedagodzy” spotykali na terenie szkoły trudne warunki pracy. Klasy były przeladowane, na jednego nauczyciela przypadało często od 150 do 200 uczniów, praktycznie poza tablicą i kredą nie było żadnych pomocy naukowych. Niemieckie zakłady pracy potwierdzały w listach do władz szkolnych niski poziom znajomości języka niemieckiego przez młodocianych robotników. Liczba szkół dla dzieci polskich i uczniów tych szkół ulegała wahaniom przez cały okres okupacji, przeciętnie było w Kraju Warty 309 szkół i 24 405 uczniów (przed wojną było tam 2 300 szkół i 700 tys. uczniów).

M. Banasiewicz: *Polityka naukowa i oświatowa hitlerowskich Niemiec na ziemiach polskich „wcielonych” do Trzeciej Rzeszy w okresie okupacji (1939-1945)*. Poznań 1980; B. Bojarska, K. M. Pospieszalski: *Niemieckie szkoły dla dzieci polskich w Poznaniu*. „Przegląd Zachodni” 1972 nr 1; E. Serwański, M. Walczak: *Szkolnictwo niemieckie dla dzieci polskich pod okupacją hitlerowską w Wielkopolsce*. „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1973, nr 2; M. Walczak: *Działalność oświatowa i martyrologia nauczycielstwa polskiego pod okupacją hitlerowską 1939-1945*. Wrocław 1987.

Marian Walczak

Szkudlarski Czesław

(1896 - 1974) ps „Chrzyszczewski”, powstaniec wielkopolski, podofic. rez. WP.

Ur. 16 VII w Poznaniu, s. Antoniego i Franciszki z d. Stefaniak. 16 X 1915 został

powołany do armii niemieckiej i brał udział w I wojnie światowej. Od 1917 do sierpnia 1918 w niewoli rosyjskiej. W grudniu 1918 brał udział w Powstaniu Wielkopolskim w grupie Hamerskiego w Poznaniu. W 1919 wstąpił ochotniczo do WP do 157 pp (późniejszy 57 pp) i brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. W 1921 został zwolniony do rezerwy. Od 1924 pracował w Sztabie DOK nr VII jako urzędnik. Zgodnie z oświadczeniem mjr Władysława Pantery-Boczonja, sprawującego funkcje kierownika w kontrwywiadzie DOK nr VII Poznań „ob. Szkudlarski pracował na dossier jako współpracownik Oddziału II S.G. pod ps. »1000« i to bezpośrednio po zdemobilizowaniu z wojska w latach dwudziestych”.

30 VIII 1939 S. wraz ze sztabem DOK nr VII oraz innymi osobami, m.in. drem Józefem Smolińskim i właścicielem fabryki „Centra” w Poznaniu W. Tomaszewskim zostali ewakuowani na Węgry, a później dalej do Francji. Żona S. z 5 synami wraz z rodzinami wojskowych dojechała do Rawy Ruskiej, skąd wróciła do Poznania na początku listopada 1939. W trosce o losy licznej rodziny S. nie skorzystał z możliwości wyjazdu do Francji i, uzyskawszy zezwolenie swoich władz wojskowych, wrócił do Poznania w połowie 1940. Od tego czasu aż do końca wojny nie opuszczał Poznania. Przyjął posadę malarza-stolarza w warsztatach naprawczych dworcowego Urzędu Poczтового (*Bahn Postamt* 33 – Posen). Wybór zajęcia nie był przypadkowy, umożliwiał działalność konspiracyjną jako kontynuację przedwojennej pracy w kontrwywiadzie. Praca jego polegała na naprawianiu wózków bagażowych, którymi przewożono przesyłki pocztowe z urzędu pocztowego do pociągów i odwrotnie. W ramach akcji sabotażowej polskiej obsługi wózki te często się psuły, co dawało z kolei możliwość dłuższego przebywania na peronach. Miał więc okazję dostarczania informacji o translokacji transportów wojskowych (żołnierzy i sprzętu). Nie pomijał także sposobności do nawiązywania osobistych kontaktów z żołnierzami i zręcznego pozyskiwania od nich numerów jednostek polowych i interesujących go danych. Przez swoje kon-

takty uzyskiwał ważne dla wywiadu informacje. Zwerbowany przez swoją siostrzenicę Mariannę Marszałkowską, kierowniczkę WSK stał się jej współpracownikiem. W protokołach zeznań M. Marszałkowskiej w Gestapo znajduje się tam pod zmyślnym nazwiskiem Grzegorza Chrzęszczewskiego. Mimo stałego zatrudnienia S. – w związku z pobytem na Węgrzech i wojskową przeszłością (jako rzekomy pracownik w kancelarii wojskowej) – musiał co tydzień w porze południowej meldować się w komisariacie policji, gdzie posiadał rejestr stałego meldunku. Trwało to do grudnia 1944.

Po wojnie pracował jako magazynier w Okręgowej Składnicy Materiałów Budowlanych podległej Dowództwu Okręgu Wojskowego nr 3 do chwili przeniesienia tej placówki z Poznania do Wrocławia. W tym okresie był często przesłuchiwany w UB. Otrzymał od UB zakaz podejmowania jakiegokolwiek innej pracy poza fizyczną. Gdyby nie pomoc znajomych, nie znalazłby w ogóle żadnego zajęcia. W 1952 przeszedł na rentę inwalidzką. Nadal był nękany przesłuchaniami w UB. Zmarł 24 VII 1974 w Poznaniu.

Odnaczony m.in.: Medalem Pamiątkowym za wojnę 1919 - 1921, Srebrnym Krzyżem Zasługi.

Był żonaty trzy razy i miał 5 synów: z Martą – Henryka i Ryszarda, z Józefą Wache – Hieronima, Mariana i Jerzego, z Józefą Nickling – bez potomstwa.

Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Marianna Kaniewska

Szlachetka Marian

(1914 - 1942) ps. „Ryś”, „Siekiera”, podofic. rez. WP, czł. NOB, ślusarz.

Ur. 6 I w Poznaniu. Po ukończeniu szkoły powszechnej przez 4 lata uczęszczał do gimn. Następnie wyuczył się zawodu ślusarza. Zatrudniony w HCP jako mistrz ślusarski. Od 1936 czł. SN. Zaprzysiężony do NOB przez Alfreda Wojciechowskiego w marcu 1940. Początkowo był łącznikiem między komendantem Obwodu Wilda Tadeuszem Chu-

dzińskim a członkami jego sztabu Alfredem Wojciechowskim i Adamem Lisieckim. Następnie przydzielony do Wydziału Organizacyjnego NOB na Wildzie. Latem 1940 powierzono mu nadzór nad lokalem kontaktowym i drukarnią „Polski Narodowej”, zorganizowanymi w sklepie Teofili Boguckiej na Dolnej Wildzie. Jesienią 1940 objął dodatkowo funkcję komendanta czterech sekcji organizacyjnych. Zajmował się też wywiadem w rejonie Dębca i Wildy. Aresztowany przez Gestapo 5 I 1941. Po wydaniu nakazu aresztowania przez prokuratora 29 IV 1941 przeniesiony z Fortu VII do więzienia w Brzegu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej we Wrocławiu 8 VI 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 15 VII 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 36/42; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Szotyński Stanisław

(1893 - 1943) ps. „Kortek”, „Szop”, podofic. żandarmerii polowej WP, żołnierz ZWZ-AK.

Ur. 22 X w Rogoźnie pow. obornicki, s. Marcina i Emilii z d. Krüger. Po ukończeniu szkoły powszechnej terminował w zawodzie stolarza. W 1916 powołany do armii niemieckiej. Walczył na froncie zachodnim. W 1919 zdezerterował i przystąpił do Powstania Wielkopolskiego. Uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej w żandarmerii wojskowej. Czł. Związku Powstańców i Wojaków w Gnieźnie. Po zakończeniu wojny pozostał w służbie stałej WP.

We wrześniu 1939 brał udział w walkach nad Bzurą. 19 września dostał się do niewoli niemieckiej. W październiku 1939 zwolniony powrócił do Gniezna. W czerwcu 1941 skontaktował się z ppor. Włodzimierzem Turowskim („Tomir”), który zaprzysiężył go do ZWZ. Mianowany komendantem Placówki ZWZ „Piotrowo” (okolice kościoła św. Piotra w Gnieźnie). Zajmował się rozbudową

organizacji przez pozyskiwanie do ZWZ żołnierzy i oficerów. Prowadził też szkolenie wojskowe. Aresztowany przez Gestapo z Inowrocławia 2 IX 1942. Więziony w Gnieźnie, Inowrocławiu i Rawiczu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Rawiczu 24 IX 1943 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu w Rawiczu 15 X 1943. Po wojnie ekshumowany i pochowany na cmentarzu w Gnieźnie.

Żona Teresa z d. Mijord.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770; FAK-I/1d, IR Gniezno i obwody, Samodzielny Obwód Mogilno; USC Rawicz, Akt zgonu nr 316/1943.

*Maria Rutowska
Marian Woźniak*

Szperka Stanisław

(1909 - 1945) ps. „Młynarz”, ofic. rez. WP i AK.

Ur. 12 IV w Trzemesznie, s. Antoniego i Pelagii z d. Żmudzińska. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczył się w Gimn. im. Kosmowskiego w Trzemesznie, gdzie w 1932 zdał egzamin dojrzałości. W I. 1933 - 34 ukończył Szkołę Pchor. Rezerwy Piechoty w Zambrowie, po czym odbył praktykę i ćwiczenia w 60 pp w Ostrowie Wlkp. W 1936 mianowany ppor. rez. Do wybuchu wojny 1939 był pracownikiem Referatu Wojskowego w Starostwie Powiatowym w Mogilnie. Jednocześnie prowadził sprawy organizacyjne FPZOO w pow. mogileńskim. Był czł. zarządu Obwodu ZS w Mogilnie i szkolił harcerzy w zakresie PW.

W sierpniu 1939 powołany do służby w 54 pp, bez przydziału. Ponownie zmobilizowany 1 IX 1939, po odejściu 54 pp z garnizonu. Samodzielnie przebiegał się do Warszawy, gdzie brał udział w jej obronie. Do Mogilna wrócił ok. 10 X 1939. Został zatrudniony na stanowisku referenta w niemieckich zakładach zbożowych. Ok. grudnia 1939 nawiązał kontakty z sierż. Władysławem Kostujem. Pomagał mu w kolportowaniu gazetek konspiracyjnych. Na wniosek W. Kostuja za-

przysiężony do AK w początkach 1943 przez por. Donata Wyderkowskiego („Piekarz”). 1 IV 1943 mianowany przez plka Henryka Kowalówkę („Doktor”, „Zrąb”) komendantem Samodzielnego Obwodu AK Mogilno („Młyny”). Jego zastępcą i komendantem Miasta Mogilno został sierż. W. Kostuj, który prowadził główny lokal łączności, szyfrowany nazwą „Młyn”. Był organizatorem lokalnych sieci konspiracyjnych w powiatach: Mogilno, Żnin i Szubin. Działalność terenową prowadził przez eksterytorialną Placówkę AK Rogowo, gdzie działali plut. Henryk Ostojki, Jan Świdorski, Tadeusz Czech. Latem 1943 inicjował plany zorganizowania placówek odbierających zrzucone lotniczo dla AK na Pałukach. W związku z dekonspiracją AK w Poznaniu został aresztowany przez Gestapo z Inowrocławia 20 VIII 1944. Przeszedł ciężkie śledztwo w Inowrocławiu, a następnie w Domu Żołnierza w Poznaniu. Do 19 I 1945 był osadzony w baraku „L” w Żabikowie i wielokrotnie przesłuchiwany. Zginął podczas kolejowego transportu ewakuacyjnego z Żabikowa do KL Sachsenhausen 21 I 1945.

Żona Janina z d. Maciejczak, c. Maria.

FAK-I/1d, IR Gniezno i obwody, Samodzielny Obwód Mogilno; FAK-V/311, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Szrejbrowski Wojciech

(1922 - 1993), czł. WOZZ, harcerz.

Ur. 16 I w Poznaniu, s. Józefa i Wiktorii z d. Knoll. Uczył się w Technikum Poligraficznym w Poznaniu. We wrześniu 1939 w grupie obserwacyjno-meldunkowej. Czł. Pog. W styczniu 1940 wywieziony do GG (Bożęcín). Wrócił nielegalnie do Poznania. Od marca 1940 czł. WOZZ. Aresztowany 27 V 1940. Więzień Fortu VII. Po ukończeniu śledztwa więzień we Wronkach (14 X 1940 - 22 IV 1941) i w Berlinie-Spandau. Skazany wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 4 IX 1942 na 2 lata obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał najpierw

w więzieniu we Wronkach, a od 17 XII 1942 do maja 1943 w KL Mauthausen-Gusen, potem w fabryce amunicji w ramach komanda „Steyer” (maj 1943 - marzec 1945) i ponownie w KL Mauthausen-Gusen do 5 V 1945.

Do kraju wrócił 29 VI 1945. W 1954 ukończył Technikum Poligraficzno-Księgarskie w Poznaniu. W l. 1947-82 pracownik Poznańskich Zakładów Graficznych. Zmarł 30 V 1993 w Poznaniu.

Odznaczony m.in.: Medalem za Udział w Wojnie Obronnej 1939, Krzyżem Oświęcimskim, Krzyżem Zasługi dla ZHP z Rozetą Mieczami, Srebrnym Krzyżem Zasługi.

Żona Urszula z d. Stawna, s. Krzysztof.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 101/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Sztark Emil

(1895 - 1972) ps. „Mocny”, czł. POW, ofic. WP i AK.

Ur. 17 III w Stawiszynie pod Kaliszem, s. Józefa, handlowca i Emmy z d. Bezner. Szkołę powszechną ukończył w Stawiszynie, a następnie uczęszczał do rosyjskiego gimn. klasycznego w Kaliszu. W 1913 zdał egzamin dojrzałości. W 1914 nawiązał kontakty z ZS i POW. W l. 1914 - 15 studiował na Politechnice Lwowskiej, a od 1916 na Politechnice Warszawskiej. Jednocześnie od 1915 organizował w Kaliszu Związek Wojskowy, który w 1916 przekształcił się w POW. W 1918 brał udział w rozbrajaniu Niemców w Warszawie. Zmobilizowany do 19 DP brał udział w walkach 3 psk na froncie litewsko-białoruskim. Na wniosek gen. Józefa Hallera 18 VIII 1920 za wykazaną odwagę i waleczność awansowany w polu do stopnia ppor. Następnie został przeniesiony do 23 pułgodz. 24 II 1921 przeniesiony w stan spoczynku z przydziałem do 15 puł. Ćwiczenia rezerwy odbył w 15 puł w 1926 i w 1929. W 1924 przejął

fabrykę mydła „Emil Sztark i syn” w Kaliszu, którą prowadził do wybuchu wojny 1939. Był aktywnym działaczem ZOR w Kaliszu. 24 V 1939 przydzielony do 29 pskan w Kaliszu, z którym wyruszył na wojnę 1939.

Brał udział w walkach nad Bzurą i w obronie Warszawy. Po kapitulacji przez pewien okres ukrywał się i tam zetknął się z Zofią Kossak-Szczucką, która umożliwiła mu nawiązanie kontaktów z SZP. Po zaprzysiężeniu otrzymał rozkaz powrotu do Kalisza, gdzie współpracował z pchor. Władysławem Kelmem, oddelegowanym z Warszawy 10 X 1939 przez kpt. Emila Kumora. Nawiązał też kontakty z Władysławem Piszczakiem, Franciszkiem Oziną oraz innymi czł. TOK, zorganizowanej przed wybuchem wojny, i rozpoczął łączenie z SZP powstających spontanicznie grup konspiracyjnych. Jego fabrykę mydła skonfiskowali Niemcy, lecz został w niej zatrudniony jako kierownik produkcji. Na przełomie października/listopada 1939 nawiązał kontakty z konspiracją 29 pskan, którą organizował chor. Czesław Matuszewski. Jednocześnie dowódca SZP Łódź mianował S. komendantem SZP w Kaliszu. W 1940 S. zorganizował IR Kalisz („Sitowie”) oraz komendy obwodów i placówek ZWZ w Koninie i w Turku. W ramach akcji skierowanej przeciwko polskiej inteligencji w Kaliszu został aresztowany 6 II 1941 i wysłany do KL Auschwitz (Oświęcim). Jego rodzina dotarła do adwokata w Berlinie, który – wykorzystując kontakty w RSHA – podjął starania o zwolnienie za wysokim honorarium. Wypuszczony z KL 5 XI 1941 został oddany pod dozór policyjny, co ograniczało możliwość działania w konspiracji. Utrzymywał jednak stałe kontakty z pełniącym obowiązki insp. rej. w Kaliszu ppor. Wiesławem Laskowskim („Stawek”). 17 I 1942 został skierowany na prace przymusowe do Wrocławia do fabryki mydła „Roger”. Tam włączył się w działalność konspiracyjną, głównie wywiadowczą i propagandową wśród Polaków we Wrocławiu. Ponownie zatrzymany w masowych aresztowaniach 27/28 VII 1944 we Wrocławiu i zesłany do KL Gross-Rosen. Na przełomie stycznia i lutego 1945 na polecenie Gestapo we Wrocławiu ponownie był prze-

słuchiwany w Gross-Rosen. 8 II 1945 w ramach ewakuacji tego obozu znalazł się KL Dora i tam 6 V 1945 został uwolniony przez wojska amerykańskie.

Powrócił do Kalisza. Władze państwowe PRL przejęły jego fabrykę 1 I 1957. Po długotrwałym procesie odzyskał fabrykę, którą prowadził do 31 XII 1962, następnie do 1972 prowadził wytwórnię świec. Zmarł w Kaliszu 1 V 1972. Został pochowany na miejscowym cmentarzu ewangelickim.

Odznaczony: Krzyżem Walecznych, Medalem Niepodległości, Srebrnym Krzyżem Zasługi, Krzyżem AK oraz po wojnie Złotym Krzyżem Zasługi i Srebrnym Krzyżem OOP.

Żona Irena z d. Tomaszewska. Dzieci: Anna, Andrzej.

Zbiory prywatne Andrzeja Sztarka w Koninie.

Marian Woźniak

Sztyper Maria

(1916 -) ps. „Anielka”, „Panna Maryla”, nauczycielka tajnego nauczania.

Ur. 27 VII w Ostrowie Wlkp., c. Antoniego, urzędnika gospodarczego i Teodozji z d. Kozal. Do gimn. uczęszczała w Ostrowie Wlkp. Po ukończeniu 3 klas przeniosła się do Seminarium Nauczycielskiego w Inowrocławiu, którego jednak nie mogła ukończyć z powodu trudności materialnych rodziców. Do 1939 pracowała jako ekspedientka i kwalifikowana wychowawczyni niemowląt. Należała do KSMŻ i PCK.

Jako wyszkolona siostra Pogotowia Sanitarnego została na początku wojny zmobilizowana, a następnie w połowie września powołana do służby sanitarnej w szpitalu dla polskich jeńców wojennych w Ostrowie, gdzie pracowała aż do jego likwidacji w grudniu 1939. Współdziałała tam w akcji nielegalnego wyprowadzania na wolność kilkunastu żołnierzy. W styczniu 1940 została członkiem org. „Ojczyzna” i włączyła się do pracy w tajnym nauczaniu, biorąc udział zarówno w działalności organizacyjnej, jak

i w samym nauczaniu. Pod koniec 1940 prowadziła kilkanaście kompletów w zakresie szkoły powszechnej. Wzięła też udział w akcji katechizacji dzieci przystępujących do pierwszej Komunii św. Do końca okupacji na jej lekcje uczęszczało 112 uczniów, którzy opowiadali materiał od I do V klasy szkoły powszechnej. Równocześnie uzupełniała swoje wykształcenie na kursach dydaktycznych organizowanych przez kierownictwo tajnego nauczania dla niewykwalifikowanych sił nauczycielskich. Pełniła też rolę łączniczki między kierownictwem tajnego nauczania (Jan Wikarjak) a kierownictwem pionu szkolnictwa powszechnego (Czesława Ruda, Janina Szulc).

W lipcu 1945 zdała maturę w II Państwowym Liceum i Gimn. im. Emilii Szanieckiej w Ostrowie Wlkp. i rozpoczęła studia z zakresu filologii klasycznej oraz na Studium Wychowania Fizycznego na UP. Dyplom magistra WF uzyskała w 1951, a magistra filozofii w zakresie filologii klasycznej w 1952. Pracowała kolejno jako nauczycielka w Liceum im. Kludyny Potockiej w Poznaniu, w Liceum Ogólnokształcącym w Polskiej Wsi, jako instruktorka w Klinice Ortopedycznej Akademii Medycznej, a od 1955 jako lektorka języka łacińskiego w tejże Akademii. Następnie przeszła na etat lektora na UAM, gdzie pracowała aż do przejścia na emeryturę w 1976.

Odznaczona m.in.: Krzyżem Kawalerskim OOP, Złotym Krzyżem Zasługi i Medalem Komisji Edukacji Narodowej.

15 III 1945 wyszła za mąż za Jana Wikarjaka, c. Teodozja.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Ludwik Gmolec

Szukała Feliks

(1913 - 1941) ps. „Sokół I”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 28 X w Poznaniu. W listopadzie 1939 wstąpił do POZ, od kwietnia 1940 w WOZZ. Był odpowiedzialny za łączność. Aresztowany 7 VI 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukoń-

czeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlin-Spandau, gdzie zmarł.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 82/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Szukała Stanisław

(1913 - 1943) ps. „Sokół II”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 28 X w Poznaniu. W listopadzie 1939 wstąpił do POZ, od kwietnia 1940 w WOZZ. Był odpowiedzialny za nasłuch radiowy. Aresztowany 7 VI 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 13 VIII 1942 skazał go na karę 8 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach, a od 16 XII 1942 w KL Mauthausen-Gusen, gdzie został zamęczony w 1943.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 82/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Szulc Janina

z d. Kujawska (1907 - 1971), nauczycielka tajnego nauczania.

Ur. 12 I w Ostrowie Wlkp., c. Władysława, powstańca wielkopolskiego i Eleonory z d. Orzeszyńska. Średnie wykształcenie zdobyła w Seminarium Nauczycielskim w Bydgoszczy. Pracę pedagogiczną podjęła kolejno w szkole podstawowej w Lewkowie i Franklinowie pod Ostrowem Wlkp. Od 1933 zamieszkała w Ostrowie Wlkp., gdzie uczyła

w Szkole Podstawowej im. Królowej Jadwigi aż do 1959 z przerwą na okres okupacji. W 1939 wyszła za mąż za Zbigniewa Szulca.

W l. 1939 - 41 uczyła indywidualnie w zakresie szkoły podstawowej w zorganizowanych przez siebie kilku kompletach, w których było ok. 50 uczniów. Od maja 1941 do stycznia 1945 zaangażowana była w tajnym nauczaniu w ramach konspiracyjnego Biura Oświatowo-Szkolnego. Prowadziła również szkolenie młodej kadry nauczycielskiej, opracowywała materiały programowe do nauczania języka polskiego, historii, matematyki i geografii, przeprowadzała lekcje wzorcowe oraz konferencje dydaktyczne. Do niej należała również organizacja egzaminów promocyjnych i końcowych w zakresie szkoły podstawowej i I kl. gimn. W prowadzeniu tajnego nauczania pomagał jej mąż Zbigniew, z zawodu księgowy. Zajmował się ochroną lokali, gdzie odbywały się zajęcia lekcyjne, oraz sporządzał spisy uczniów, odnotowywał ich postępy w nauce przy pomocy sobie tylko znanego szyfru, co później ułatwiło weryfikację uczniów i nauczycieli tajnego nauczania.

Od 1959 S. mieszkała w Poznaniu, gdzie uczyła w Szkole Podstawowej nr 5 i 77 aż do przejścia na emeryturę. Zmarła 11 XI 1971 w Poznaniu. Pochowana na cmentarzu w Ostrowie Wlkp. przy ul. Limanowskiego. Odznaczona Srebrnym i Brązowym Krzyżem Zasługi.

Mąż Zbigniew. Dzieci: Przemysław, Wiesława.

Archiwum ZNP, Kronika tajnego nauczania Oddziału ZNP w Ostrowie Wlkp.

Ludwik Gomolec

Szumiński Mieczysław

(1921 -) ps. „Lis”, junak PW, żołnierz PN i AK.

Ur. 24 VII w Podgaju pow. średzki, s. Franciszka i Pelagii z d. Szymkowiak. W 1934 ukończył szkołę powszechną w Środzie Wlkp. We wrześniu 1939 był uczniem Liceum im. H. Kollątaja w Krotoszynie.

Jesienią 1939 wspólnie z Władysławem Kaczorowskim nawiązał kontakt z Konradem

Latanowiczem („Adam”), z którym razem wydawali gazetkę konspiracyjną. Według nie potwierdzonej – poza nim – wersji nosiła początkowo nazwę „Młody Demokrata”. Od wiosny 1940 ustalono tytuł: „Dla Ciebie Polsko”. Gazetka była początkowo drukowana we wsiach, Trzebisławki i Czolowo. W 1941 brał udział w organizowaniu pomocy dla zbiegłych z niewoli jeńców angielskich. W grudniu 1941 został wywieziony na prace przymusowe do Hanoweru. W styczniu 1943 powrócił do Poznania i przez Urząd Pracy (*Arbeitsamt*) został skierowany do pracy w wytwórni akumulatorów AFA w Poznaniu, gdzie został zaprzysiężony do PN. Odbył też przeszkolenie w ramach zastępczego kursu dla młodych dowódców. 9 VII 1944 aresztowany przez Gestapo i więziony w Domu Żołnierza i w Żabikowie. W październiku 1944 został osadzony w więzieniu we Wrocławiu, a następnie w KL Mauthausen-Gusen, gdzie przebywał do końca wojny.

Do kraju powrócił 4 VII 1945. Pracował jako nauczyciel do emerytury w 1981 w Liceum Ogólnokształcącym w Odolanowie pow. ostrowski.

Żona Henryka z d. Sroczyńska. Dzieci: Barbara, Jerzy, Michał.

FAK V/83, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Szwarc Bronisław

(1905 - 1942) ps. „Świerk”, czł. NOB.

Ur. 24 VIII w Poznaniu, s. Stanisława, ogniomistrza miejskiej straży pożarnej i Stanisławy z d. Dykiert. W I. 1913 - 21 uczęszczał do Szkoły Wydziałowej im. Działyńskich w Poznaniu. W I. 1923 - 26 kontynuował naukę zawodu w Banku Przemysłowców, po zakończeniu której rozpoczął pracę w Banku Cukrownictwa w Poznaniu. Od jesieni 1926 do wiosny 1928 odbył służbę wojskową, którą ukończył w stopniu kpr. WP. W 1934 jako ekstern zdał egzamin dojrzałości i podjął studia w WSH w Poznaniu. Po roku studia przerwał. Karierę sportową rozpoczął w 1922 w Klubie Sportowym „Warta” jako piłkarz I drużyny B. „Zielonych”. W 1923 po raz

pierwszy wziął udział w Biegu Okrężnym „Kuriera Poznańskiego”. Od tego czasu swoje zainteresowania sportowe skoncentrował na lekkiej atletyce, a szczególnie na biegach średnich i długodystansowych. Był wielokrotnym reprezentantem Poznania w zawodach lekkoatletycznych na szczeblu okręgowym i ogólnopolskim. W 1929 wyczołfał się z czynnego życia sportowego, zostając działaczem sportowym i sędzią lekkoatletycznym. Od 1934 pełnił funkcję sekretarza Poznańskiego Okręgu Związku Lekkiej Atletyki (POZLA). 15 IV 1935 wybrany został na stanowisko prezesa POZLA i był nim do wybuchu II wojny światowej. Przyczynił się bezpośrednio do rozwoju tej dziedziny sportu na terenie Wielkopolski, tworząc m.in. ośrodki POZLA w Gnieźnie, Kaliszu, Ostrowie Wlkp.

Zmobilizowany w sierpniu 1939 dotarł w okolice Lwowa, gdzie dostał się do niewoli. Uciekł z niej i pod koniec października 1939 wrócił do Poznania, podejmując pracę w Banku Cukrownictwa. Należał do najbliższych współpracowników Antoniego Wolniewicza („Znicz”) i współzałożycieli NOB. Był komendantem Obwodu NOB Łazarz. 11 XII 1940 został aresztowany przez Gestapo na terenie miejsca pracy i osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Następnie był więziony we Wronkach, Brzegu i Wrocławiu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej we Wrocławiu 24 III 1942 skazany na karę śmierci. 23 V 1942 stracony w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

Odnaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi, pośmiertnie złotą odznaką PZLA (1947).

Żona Helena z d. Serwatkiewicz. Dzieci: Danuta, Zbigniew.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Henryk Zimniak

Szwed Irena

(1913 - 1998) ps. „Oleńka”, łączniczka ZWZ-AK.

Ur. 22 VII w Poznaniu, c. Brunona, urzędnika i Antoniny z d. Bartoszevska. Była aktywnym czł. Towarzystwa Gimnastycznego

„Sokół”. W czasie wojny mieszkała przy ul. Głogowskiej 15a. Pracowała w hotelu robotniczym dla Polaków, należącym do zakładów *Focke Wulf Flugzeugbau GmbH*. Do działalności konspiracyjnej włączyła się w marcu 1940. Była łączniczką szefa sztabu i szefa Wydziału II Okręgu Poznańskiego ZWZ-AK. Mieszkanie jej rodziców było lokalem kontaktowym dla sztabu, kurierów KG AK i Okręgu Poznańskiego. Aresztowana 25 V 1943 w Poznaniu wraz z mjr-em Jerzym Kurpiszem. Więziona w Domu Żołnierza w Poznaniu, a potem w Forcie VII, od 30 XI 1943 w Żabikowie. 5 IV 1944 osadzona w KL Ravensbrück (nr oboz. 34316). 31 VIII 1944 przekazana do podobozu w Zwodau, gdzie 6 V 1945 została oswobodzona przez wojska amerykańskie. W związku z jej działalnością w konspiracji Gestapo aresztowało matkę Antoninę. Po kilku tygodniach zwolniona i aresztowana ponownie, a następnie wysłana do KL Ravensbrück.

Po powrocie do Poznania S. pracowała kolejno w Poznańskich Zakładach Środków Spożywczych, w Fabryce „Goplana”, a ostatnie lata do emerytury w 1973 w Miejskich Zakładach Mleczarskich jako kierownik działu rozliczeń. Zmarła w Poznaniu 26 IX 1998. Odznaczona Krzyżem Walecznych.

W 1948 wyszła za mąż za Zygmunta Twardowskiego, ppor. 15 puł.

OKBZPNPIP N Poznań, Akta Ko. 2/70.

Marianna Kaniewska

Szybowicz Hieronim Józef

(1908 - 1942) ps. „Mecenas”, czł. NOB, adwokat.

Ur. 29 IX w Gnieźnie, s. Władysława i Rozalii z d. Włóczęwska. Szkołę powszechną i Państwowe Gimn. im. Bolesława Chrobrego ukończył w Gnieźnie, a w 1932 studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP. Po odbyciu aplikacji sądowej i adwokackiej zajmował się obroną w procesach politycznych, głównie przeciwko członkom organizacji narodowych, sam będąc aktywnym członkiem SN w Gnieźnie i w Kościanie.

Na wojnę 1939 nie był zmobilizowany. Ok. 15 X 1939 nawiązał bliższe kontakty organizacyjne ze znanym mu osobiście Antonim Wolniewiczem („Znicz”). 16 XI 1939 został zastępcą komendanta NOB z zadaniem utworzenia zawiązków administracji zastępczej. Przystąpił do organizacji na ręce A. Wolniewicza. Był także jego osobistym emisariuszem do Łodzi i na Pomorze. Opracowywał dla kierownictwa NOB analizy prawne niemieckich przepisów dla ziem polskich wcielonych do Rzeszy. Od 5 XII 1940 ukrywał się w Gnieźnie. Osobiście i przez Witalisa Waltera („Dziedziec”) utrzymywał kontakty z adwokatem Marianem Glińskim, który wchodził w skład Wojennego Zarządu Głównego SN w Warszawie. Od stycznia 1940 był najbliższym współpracownikiem o. Stefana Juliana Mirochny („Kawka”), w jego próbach odbudowy NOB po aresztowaniach. Współpracował wówczas z Franciszkiem Smolarkiem, Albinem Smolanowiczem („Mewa”) i lekarzem Klemensem Górczyńskim. W tym zespole dochodziło do dysonansów na tle włączenia NOB do ZWZ. S. opowiadał się przeciwko związkom NOB z ZWZ. Ok. marca 1940, za namową o. S. J. Mirochny, wrócił do Poznania. Pod jego kierownictwem uruchomiono zastępcze kierownictwo NOB oraz drukarnię „Polski Narodowej”. Został rozpoznany przez agenta Gestapo Zenona Ciemniejewskiego („Aleks”) i aresztowany 4 XI 1941. W ciężkim śledztwie Gestapo zmusiło go do ujawnienia sposobu kontaktów z o. S. J. Mirochną w Warszawie. W czasie śledztwa 5 XI 1941 - 20 II 1942 dwukrotnie w stanie agonalnym był przewieziony do Szpitala Miejskiego z ciężkimi obrażeniami ciała. Nie odzyskawszy przytomności, zmarł 22 II 1942.

UAM Poznań, Akta osobowe nr 103/d;
USC Poznań, Akt zgonu P-412/1942;
Zbiory własne Zygmunta Kaczmarka w Poznaniu.

*Zygmunt Kaczmarek
Marian Woźniak*

Szyfter Marcelli

(1899 - 1942), czł. NOB i ZWZ, rzeźnik.

Ur. 25 V w Sęszewie pow. poznański, s. Jana i Marii z d. Samoll. Do wybuchu wojny 1939 czł. SN w Sęszewie. W styczniu 1940 zaprzysiężony do NOB przez Męcislawa Frankowskiego i mianowany kierownikiem organizacyjnym na gminę Sęszew. Latem 1940 zdekonspirowany przez agenta Gestapo Zenona Ciemniejewskiego („Modrzew”). Był organizatorem 7 sekcji NOB, które obejmowały ponad 40 członków. Aresztowany 14 X 1941 i osadzony w więzieniu w Elblągu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Elblągu 16 VII 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 21 VIII 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Szymanowski Tadeusz

(1922 - 1944) ps. „Motorek”, harcerz, czł. SzSz, uczeń gimn.

Ur. 4 I w Kościanie. Czł. ZHP od 1937. Od 1943 osobisty łącznik komendanta Obwodu AK Kościan. Aresztowany przez Gestapo 27 VI 1944. Więziony w Kościanie, a następnie w Żabikowie (nr oboz. 17017). 27 VIII 1944 zmarł na skutek ran odniesionych w śledztwie.

Zbiory prywatne Jerzego Zielonki w Kościanie.

Marian Woźniak

Szymański Jan

(1911 - 1942) ps. „Goyf”, czł. NOB.

Ur. 13 VI w Poznaniu. Szkołę powszechną ukończył w Ławicy w 1925. Do 1931 zajmował się handlem. W l. 1931 - 32 odbył zasadniczą służbę wojskową w 7 batalionie telegraficznym w Poznaniu, ukończoną w stopniu plut. Brak informacji o udziale w wojnie 1939. W początkach 1940 zaprzy-

siężny przez plut. pchor. Brunona Schneidera („Jaworski”) oraz Józefa Warczaka („Mars”) i mianowany komendantem NOB w Ławicy. Do NOB wprowadził zespół skupiony wokół Mariana Osucha („Drucik”). Zorganizował trzy lub cztery sekcje NOB. Kolportował też pismo „Polska Narodowa” i rozpowszechniał bony obligacyjne organizacji. Oficjalnie pracował jako robotnik przy przebudowie zamku i siedziby NSDAP. Aresztowany przez Gestapo 24 III 1941. Więziony w Domu Żołnierza, w Forcie VII i w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 17 VIII 1942 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Młyńskiej 15 IX 1942.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 598; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Poznań, Akt zgonu P-4050/1942.

Marian Woźniak

Szymański Marian

(1911 -) ps. „Cis”, n.o. Marian Ratajczak, czł. SN i NOB.

Ur. 20 VIII w Kani pod Ostrowem Wlkp., s. Ignacego, robotnika, powstańca wielkopolskiego i Marianny z d. Mielcarek. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Ostrowie Wlkp. uczęszczał do Szkoły Handlowej w Poznaniu, którą ukończył w 1927. Praktykę odbył w firmie „Galicja” S.A. we Lwowie. Biuro Sprzedaży w Poznaniu, a następnie został tam zatrudniony na stanowisku księgowego Biura Sprzedaży. Powołany do służby wojskowej w 15 puł. został zwolniony na skutek starań matki jako jedyny żywiciel rodziny. Od 1930 czł. SN. Pełnił m.in. funkcję skarbnika w Zarządzie Koła SN Śródmieście w Poznaniu. Był też działaczem Wydziału Młodych SN i PZZ.

1 IX 1939 przyłączył się do ochotniczej grupy młodzieży, która sformowała się w koszarach przy ul. Solnej w Poznaniu. Ewakuował się z nią pod Warszawę, gdzie został internowany, a następnie jako osoba cywilna zwolniony. Po powrocie do Poznania w koń-

cu października 1939 zaczął kontaktować się z dawnymi działaczami SN, głównie z Koła Śródmieście: z Romanem Paradysem, Janem Lembiczem, następnie z Edwardem Bentschenem, który ułatwił mu kontakty z SN w Warszawie. Zaprzysiężony przez A. Wolniewicza 16 XI 1939, należał do najbliższych jego współpracowników i uczestniczył we wszystkich naradach sztabowych. Rozpoznany przez agenta Gestapo Z. Ciemniejewskiego w początkach grudnia 1940 ukrywał się w piwnicy przy ul. Św. Wojciecha. Następnie przez Janinę Bialecką otrzymał fałszywe dokumenty upoważniające go do wyjazdu do GG. Przekazał ostrzeżenie o. Stefanowi Julianowi Mirochnie w Kaliszu, dzięki czemu kilku działaczy z Kalisza uszło przed pościgiem Gestapo. Kolejne ostrzeżenia skierował do redakcji pisma „Walka” w Warszawie, a następnie udał się do Buska, gdzie został zameldowany jako Marian Ratajczak. Wstąpił do ZWZ-AK. Należał do sztabu Placówki AK Chmielnik.

Po zakończeniu wojny nie wrócił do Poznania i osiedlił się w Gdańsku. Zorganizował tam Spółdzielnię Spożywców. Następnie pracował jako zastępca dyrektora Kolejowych Zakładów Gastronomicznych w Gdańsku i Wojewódzkiego Przedsiębiorstwa Handlu Spożywczego. 1 I 1977 przeszedł na emeryturę. Do tego okresu był czł. PPS i PZPR. W czasie pracy zawodowej prowadził szeroką działalność społeczną. Był m.in. prezesem Klubu Sportowego „Spójnia” i wiceprzewodniczącym Rady Kultury Fizycznej przy Zarządzie Głównym Zw. Zaw. Prac. Handlu i Spółdzielczości.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Marian Woźniak

Szymański Stanisław

(1919-1943) czł. WOW i WOZZ.

Ur. 9 X w Poznaniu. W lutym 1940 wstąpił do POZ, od kwietnia 1940 w WOZZ. Aresztowany latem 1940 przez Gestapo

w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940-22 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 2 IX 1942 skazał go na karę 6 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach, a od 17 XII 1942 w KL Mauthausen-Gusen, gdzie został zamęczony w 1943.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 100/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Szymczak Stefan

(1918-1945) ps. „Antena”, żołnierz AK.

Ur. 10 VIII w Jarocinie, s. Andrzeja i Władysławy z d. Zydorczak. Ukończył szkołę powszechną, a następnie Szkołę Przemysłową w Kaliszu. W 1938 rozpoczął studia techniczne w Warszawie z zamiarem specjalizowania się w rusznikarstwie. W wojsku nie służył. W 1939, mieszkając z rodzicami w Ostrowie Wlkp., podjął pracę jako tokarz w warsztatach taboru kolejowego byłej Fabryki „Wagon” w Ostrowie. Zaprzysiężony przez kpt. Wacława Koteckiego („Wawrzyn”) do ZWZ pełnił funkcję radiotelegrafisty Komendy Okręgu Poznańskiego AK, obsługującego stację nadawczo-odbiorczą w domu przy ul. Różanej 1 w Ostrowie Wlkp. Aresztowany w Ostrowie przez Gestapo z Łodzi. Przez 2 tygodnie był więziony w Kaliszu, a następnie do lipca 1944 w Forcie VII w Poznaniu, skąd wywieziono go do KL Gross-Rosen. W styczniu 1945 został ewakuowany do KL Mauthausen-Gusen. Przekazany do szpitala obozowego, gdzie 25 II 1945 zmarł. Rodziny nie założył.

FAK-V/354, Akta osobowe.

Ludwik Misiek

Śledziński Jan Nepomucen

(1908 - 1942) ps. „Ślepy”, czł. NOB, pomocnik monter.

Ur. 22 III w Poznaniu. Po ukończeniu szkoły powszechnej i wydziałowej uczył się zawodu monter samochodowego. Czł. SN od 1920. Zaprzysiężony do NOB w lutym 1940 przez Alfreda Wojciechowskiego. Początkowo pełnił funkcję komendanta sekcji NOB na Wildzie. Od lata 1940 przeniesiony do Wydziału Propagandy. Jego zadaniem było prowadzenie nasłuchu radiowego i opracowywanie biuletynów radiowych dla redakcji „Polski Narodowej”. Zastąpił na tym stanowisku Alfreda Wojciechowskiego. W swoim mieszkaniu organizował odprawy dowódców sekcji NOB. W działalność konspiracyjną zaangażował swoją rodzinę. Był też odpowiedzialny za organizację łączności Dzielnicy Wilda z Komendą Miasta NOB. Aresztowany przez Gestapo 6 I 1941. Po wydaniu nakazu aresztowania przez prokuratora więziony w Forcie VII i we Wrocławiu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej we Wrocławiu skazany 8 VI 1942 na karę śmierci. Stracony 15 VII 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 36/42; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Ślęk Józef Jerzy

(1927 -) ps. „Ryszard”, „Bażant”, „Skóra”, harcerz, żołnierz AK.

Ur. 16 III w Ostrzeszowie, s. Franciszka i Seweryny z d. Śpigiel. Do wybuchu wojny 1939 uczęszczał do szkoły powszechnej w Ostrzeszowie. 4 III 1943 zaprzysiężony do AK przez ppor. c.w. Telesfora Krupę („Grzyb”) z przydziałem do OP „Grzyb”

w Wygodzie Tokarskiej jako wywiadowca. Brał udział w zamachu na żandarma Pusza w grudniu 1944. Dostarczał też żywność do obozu jenieckiego w Ostrzeszowie. 8 XII 1944 wraz z oddziałem został osaczony przez grupę pościgową policji niemieckiej w bunkrze pod Wygodą Tokarską. Po aresztowaniu przeszedł ciężkie śledztwo w Wieluniu, a następnie został osadzony w KL Gross-Rosen, gdzie przebywał do końca wojny. Po powrocie do kraju wstąpił do oddziału AK „Szarego” (WSGO „Warta”), a następnie, do aresztowania przez UB 26 VII 1946, działał w OP Franciszka Olszówki („Otto”). Skazany przez WSR w Poznaniu na 10 lat więzienia i osadzony w Rawiczu. Zwolniony na podstawie amnestii w lipcu 1951. Do 1971 prowadził własny zakład radiotechniczny, od 1971 na emeryturze.

Odznaczony Krzyżem AK i Medalem Wojska dwukrotnie.

FAK-V/114, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Śliwicka Irena

(1913 -) ps. „Ada”, n.o. Zofia Karłowska, harcerka, żołnierz ZWZ-AK.

Ur. 1 X w Chicago (USA), c. Stefana i Pauliny z d. Pszczółkowska. Do Polski wróciła z rodziną w 1927. Uczęszczała do Gimn. ss. Urszulanek w Poznaniu, a następnie w 1935 zdała egzamin dojrzałości w Szkole Handlowej w Poznaniu. Ok. 1930 wstąpiła do ZHP. Wiosną 1940 zaprzysiężona do OWH przez Stefana Adama Schmidta („Zabrzeński”). Od 6 VI 1940 prowadziła komórkę legalizacyjną Wydziału I sztabu Okręgu Poznańskiego ZWZ. W 1942 zajmowała się nadal legalizacją pod kierunkiem por. Tadeusza Janowskiego („Wojnar”). We wrześniu 1942 nielegalnie udała się do GG i zgłosiła się do dyspozycji szefa Oddziału I sztabu KG AK. Otrzymała przydział do ko-

mórki organizacyjnej kierowanej przez ppor. Jerzego Kamińskiego („Ścibor”). Współpracowała tam z Wiesławą Szafran i Kazimierzem Kamińskim. Po wybuchu Powstania Warszawskiego utraciła kontakty organizacyjne. Przylączyła się wówczas do grupy bojowej SzSz „por. Jana” w Śródmieściu. Od 5 X 1944 w obozie w Pruszkowie, stamtąd przewieziona do obozu w Lamsdorf (Łambinowice). 18 IX 1944 przekazana do dyspozycji Urzędu Pracy (*Arbeitsamt*) we Wrocławiu, gdzie została zatrudniona przy pracach budowlanych. Zbiegła w czasie bombardowania Wrocławia w styczniu 1945.

Do Poznania dotarła 26 II 1945. Od kwietnia 1945 pracowała jako opiekunka szkolna w Inowrocławiu, a od 1947 do przejścia na emeryturę w 1957 była sekretarką w Liceum Sztuk Plastycznych w Poznaniu. Odznaczona Krzyżem AK. Rodziny nie założyła.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK.

Marian Woźniak

Śmierzchalski Bronisław

(1901 - 1942) ps. „Brona”, podofic. rez. WP, czł. NOB, księgowy.

Ur. 22 VII w Łęczycach pow. grodziski. Od 1935 czł. SN. Mieszkaniec Opalenicy pow. grodziski. Uczestnik wojny polsko-bolszewickiej 1919 - 21. W 1939 nie został zmobilizowany. W czerwcu 1940 zaprzysiężony do NOB przez Heliodora Jankiewicza. Otrzymał zadanie utworzenia placówki organizacyjnej we Lwówku. Zajmował się kolportowaniem gazетки „Polska Narodowa” oraz pomocą społeczną dla rodzin ofiar wojny. Aresztowany 29 IX 1941 i osadzony w Forcie VII w więzieniu w Elblągu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Elblągu skazany 16 VII 1942 na karę śmierci. Stracony 22 VIII 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Śramski Stanisław

(1902 - 1965) ps. „Biegański”, czł. WOZ, WOZZ, ofic. LWP.

Ur. 30 IV w Śremie, s. Stanisława, kupca i Marty. Szkołę średnią ukończył w 1923, a następnie studiował ekonomię. Do wybuchu II wojny światowej pracował w Zachodnim Zjednoczonym Monopolu Spirytusowym w Poznaniu. W 1929 ukończył Szkołę Pchor. Rezerwy Piechoty w Śremie. Biegłe posługiwał się językiem niemieckim i francuskim. Po odbyciu ćwiczeń wojskowych w 1932 awansowany do stopnia ppor. rez. i przydzielony do 55 pp, z którym odbył kampanię wrześniową w 1939. W październiku 1939 wstąpił do WOZ. Po utworzeniu WOZZ został zastępcą dowódcydzielnicy Wilda. Jako jeden z nielicznych działaczy WOZZ uniknął aresztowania.

Po wojnie w l. 1945 - 50 pełnił zawodową służbę wojskową w stopniu por. w marynarce wojennej w Gdyni. Od 1950 pracował jako urzędnik w Narodowym Banku Polskim w Gdyni. Zmarł 16 II 1965 w Gdyni. Bezpartyjny.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Jerzy Lochyński

Śron Tadeusz

(1921 - 1942) ps. „Zawieja”, harcerz, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 15 V w Poznaniu. Syn podofic. zaw. WP. Uczeń Gimn. im. Karola Marcinkowskiego. Aktywnie uczestniczył w działalności ZHP w Poznaniu. We wrześniu 1939 skontaktował się z Damianem Hancykiem. Współdziałał w tworzeniu konspiracji harcerskiej. Za namową Kazimierza Staśkiewicza włączył się do WOW. Po złożeniu przysięgi w WOW pełnił obowiązki dowódcy sekcji organizacyjnej. W marcu 1940 po powstaniu WOZZ pełnił nadal tę funkcję w dzielnicy Jeżyce. W kwietniu 1940 został przydzielony do grupy wywiadowców Olgierda Przyłuskiego („Czarski”). Obserwował oddziały Wehrmachtu (ich liczbę, rodzaj broni i stacjonowanie), osiedlanie Niemców w Poznaniu,

działalność urzędników niemieckich. Z tych obserwacji sporządzał pisemne meldunki, które przekazywał K. Stańkiewiczowi. W nocy 20/21 VI 1940 aresztowany i przewieziony do siedziby Gestapo, a następnie osadzony w Forcie VII. Wielokrotnie przesłuchiwany, potwornie katowany. Po zakończonym śledztwie przebywał w więzieniach Wronki (16 XI 1940 - 22 IV 1941), a następnie Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie skazał go 29 VIII 1942 na karę śmierci. Stracony 13 X 1942 w więzieniu Berlin-Plötzensee.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 108/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autora w Poznaniu.

Jerzy Lochyński

Świątkiewicz Kazimierz

(1923 - 1942), harcerz, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 9 VIII w Poznaniu. W październiku 1939 złożył przysięgę w WOW i pełnił funkcję zaufanego łącznika dowództwa. 27 V 1942 aresztowany i przewieziony do siedziby Gestapo, a następnie osadzony w Forcie VII. Wielokrotnie przesłuchiwany, potwornie katowany. Po zakończonym śledztwie w więzieniach Wronki (15 X 1940 - 22 IV 1941), a następnie Berlin-Spandau. Zmarł w wyniku obrażeń odniesionych w śledztwie w szpitalu więziennym Berlin-Alt Moabit w 1942 przed terminem rozprawy.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 101/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Świdorski Gerwazy

(1920 -) ps. „Orla”, ofic. rez. WP, harcerz, prof. medycyny.

Ur. 26 V w Kobylinie, s. Stanisława i Anny z d. Orlicka. W 1938 zdał egzamin

dojrzałości w Gimn. im. H. Kollątaja w Krotoszynie i rozpoczął studia na Wydziale Lekarskim UP. Jednocześnie odbył Dyw. Kurs Pchor. w kompanii sanitarnej 14 DP przy 55 pp. Zmobilizowany latem 1939 do Garnizonowego Szpitala w Poznaniu przeszedł przyspieszony kurs chirurgii polowej.

W kampanii wrześniowej 1939 przydzielony do Wysuniętego Punktu Opatunkowego 769 Kolumny Taborowej. Awansowany w polu do stopnia ppor. W I. 1939 - 42 działał w konspiracji młodzieżowej (harcerstwo i „Odrodzenie”). W 1942 zaprzysiężony do AK w Krotoszynie. Udzielał z własnej inicjatywy wszechstronnej pomocy medycznej chorym i ukrywającym się Polakom. W końcu 1944 zabezpieczył wyposażenie lekarskie, umożliwiające mu zorganizowanie w Wielkopolsce południowej trzech powstańczych lazaretów polowych, w których uratowano życie kilkuset rannym w walkach przechodzącego frontu w pow. krotoszyńskim.

W 1945 ukończył studia medyczne w Poznaniu. W 1951 doktoryzował się, a od 1960 był docentem w Instytucie Ortopedii w Poznaniu. W 1975 został powołany na stanowisko dyrektora Kliniki Ortopedii we Wrocławiu. W czasie stanu wojennego (1981 - 82) w jego mieszkaniu działała redakcja i drukarnia Niezależnego Związku Studentów „Co słychać”. Aresztowany przez UB został pozbawiony pracy. Zrehabilitowany w 1985. Działał w licznych organizacjach medycznych w kraju i za granicą. Wydał 250 publikacji naukowych. Posiada liczne odznaczenia wojskowe i państwowe.

Żona Krystyna. Dzieci: Maria, Paweł.

FAK-Va/10, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej.

Marian Woźniak

Świeżawska Anna Maria

(1913 -) ps. „Hanka”, czł. org. „Ojczyzna”.

Ur. 21 II we Lwowie, c. Ludwika i Cecylii z d. Różańska. Po maturze w Gimn. im. Dąbrówki w Poznaniu ukończyła w 1938 studia polonistyczne na UP. W czasie studiów działała w org. Młodzież Wszechpolska.

Po studiach ukończyła kurs sanitarny PCK. Pracowała jako korektorka w wydawnictwie św. Wojciecha, gdzie współpracowała z Kyrilem Sosnowskim.

W sierpniu 1939 została zmobilizowana jako pielęgniarka i pracowała do 27 IX 1939 w szpitalu wojskowym, a następnie w szpitalu jeńców polskich w Łodzi. Jesienią 1939 po powrocie do Poznania została przez K. Sosnowskiego przyjęta do org. „Ojczyzna”. K. Sosnowski i Witold Grott powierzyli jej zadanie przekazania do Rządu Polskiego we Francji raportu organizacyjnego o sytuacji w okupowanej Wielkopolsce oraz o koncepcjach politycznych org. „Ojczyzna”, z poleceniem przekazania go osobiście min. Marianowi Seydzie. 11 XI 1939, po otrzymaniu od Niemców prawa wyjazdu, opuściła Poznań. Udało jej się przekroczyć granicę dzięki temu, że miała świadectwo lekarza szpitala wojskowego w Łodzi o swojej pracy jako sanitariuszki PCK. We Lwowie otrzymała pomoc A. Świeżawskiego w zorganizowaniu przejścia przez Karpaty w okolicy Worochty. Po krótkim pobycie w więzieniu węgierskim przy pomocy hr. Mycielskiego otrzymała skierowanie do Poselstwa Polskiego, gdzie jako kurierce przedłużono przedwojenny paszport i zaopatrzone w wizy. W Paryżu w listopadzie zgłosiła się, stosownie do polecenia, do min. M. Seydy, który zdecydował o jej pozostaniu w Paryżu, ponieważ podróżowała pod własnym nazwiskiem. W związku z tym radio francuskie nadające do Polski (rozgłośnia Tuluza) przekazało hasło o jej przybyciu i szyfrowane wezwanie o skierowanie następnego kuriera: „Zosia dojechała szczęśliwie i czeka na siostrę”. Tym następnym kurierem była Anna Szczepanowska-Zajązkowska, która dotarła do Angers w marcu 1940. Jednocześnie min. Seyda przekazał pierwsze instrukcje na wskazany przez Ś. adres do Poznania (ks. infułat Józef Prądzyński). Ś. została pracownicą Ministerstwa Informacji i Dokumentacji w Angers. Po upadku Francji przedostała się przez Hiszpanię i Portugalię do Anglii i pracowała w Ministerstwie Prac Kongresowych przy min. Seydzie, a po jego rezygnacji przy prof. Władysławie Folkierskim.

W l. 1946 - 49 pracowała w anglojęzycznej agencji prasowej założonej w Londynie przez Antoniego Dargasa. Jej zadaniem było informowanie świata zachodniego, co dzieje się za ówczesną „żelazną kurtyną”. Od 1950 pracowała w Radzie Politycznej, a następnie w egzekutywie Zjednoczenia Narodowego. W 1958 weszła do zespołu redakcji „Myśli Polskiej” w Londynie, reprezentującego ruch narodowy wśród emigracji polskiej. Obecnie mieszka w Londynie.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Jan Jacek Nikisch

Świgoń Czesława

z d. Pelec (1907-1995) ps. „Tola”, czł. NOB i AK.

Ur. 22 VI w Dzieńmierowie pow. śremski, c. Jana i Stanisławy z d. Król. Szkołę powszechną ukończyła w Kórniku w 1921, a następnie do 1926 uczęszczała do Szkoły Gospodarczej w Poznaniu. Przed wojną nie brała udziału w życiu społecznym i politycznym. Jesienią 1939 przez Sabinę Malińską („Saba”) została skontaktowana z Józefem Szczepaniakiem („Wilk”, „Sęp”), celem udzielenia mu pomocy w organizowaniu grupy konspiracyjnej związanej z NOB w Poznaniu. Początkowo prowadziła lokal konspiracyjny w leśniczówce Drapałka I pod Gądkami. Następnie pomagała w tworzeniu powielarni gazetek konspiracyjnych. W styczniu 1940 została zaprzysiężona przez J. Szczepaniaka jako druga łączniczka do Poznania prócz S. Malińskiej. Organizowała też kwatery i wyżywienie dla członków kierownictwa NOB z Poznania i OJN z Kalisza w czasie odpraw odbywających się w leśniczówce. Brała udział w drukowaniu „Polski Narodowej” i pisma „Bóg i Ojczyzna”. Od wiosny 1941 była sekretarzem Placówki NOB Drapałka I („Topola”). Od kwietnia 1942 przekazana do IR. Środa Wlkp., jednak bez zaprzysiężenia i przydziału funkcji. Brała udział w rozpoznaniu agenta Gestapo Henryka Michała Kierzkowskiego. Aresztowana przez Gestapo 27 IX 1942 w miejscu zamieszkania. Przeszła ciężkie śledztwo w Domu

Żołnierza, w Forcie VII, a następnie w więzieniach w Zwickau i Budziszynie, gdzie 31 V 1943 została skazana na 7 lat obostrzonego obozu karnego przez Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG). Do końca wojny przebywała w więzieniu w Fordonie. Po wyjściu z więzienia ciężko chorowała. Zmarła 27 V 1995. Pochowana na cmentarzu parafialnym w Kórniku.

Odnaczona: Krzyżem Kawalerskim OOP, Krzyżem AK i Medalem Wojska czterokrotnie.

Mąż Józef Świgoń. Dzieci: Witold, Tadeusz.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754; FAK-I/1c, IR Środa i obwody, Kórnik; Zbiory prywatne Tadeusza Śwignonia w Kórniku.

Marian Woźniak

Świgoń Józef

(1903 - 1943) ps. „Lis”, „Świerk”, czł. NOB i AK, leśniczy.

Ur. 11 III w Pakawiu pow. szamotulski, s. Tomasza, gajowego i Marii z d. Puk. Po ukończeniu Państwowej Szkoły Leśnej w Margoninie pod Chodzieżą rozpoczął w 1928 pracę leśniczego w Drapalce I należącej do Fundacji Kórnickiej. Do wybuchu II wojny światowej nie należał do żadnej organizacji politycznej. Po wybuchu wojny był współzałożycielem tajnej organizacji w leśniczówce Drapałka I. Od stycznia 1940 została włączona do NOB jako Placówka „Topola”. Zaprzysiężony wraz z żoną Czesławą w styczniu 1940 przez Józefa Szczepaniaka („Wilk”). Współuczestniczył w przygotowaniu do druku, a następnie ekspedycji w teren gazetki „Polska Narodowa”, powielanej w Drapalce I do września 1942. Jako szef gospodarczy Placówki gromadził oraz konserwował broń i amunicję. Wraz z żoną Czesławą organizował zaopatrzenie Placówki w żywność. Zabezpieczał lokalne kontakty organizacyjne na terenie Kórnika. Od kwietnia 1942 czł. AK. W wyniku dekonspiracji przez agenta Gestapo został aresztowany 27 IX 1942 wraz z innymi członkami organizacji

i osadzony w Forcie VII w Poznaniu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Budziszynie 31 V 1943 skazany na karę śmierci. Wyrok wykonano 8 VII 1943 w więzieniu w Dreźnie. Pośmiertnie awansowany do stopnia sierż. i odznaczony Krzyżem AK.

Żona Czesława z d. Pelec. Dzieci: Witold, Tadeusz.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754; FAK-I/1c, IR Środa i obwody, Kórnik.

*Kazimierz Krawiarz
Marian Woźniak*

„Świt” [Poznań]

Gazetka była wydawana przez konspiracyjny ZS w Poznaniu. Nagłówek gazetki przedstawiał wizerunek orła polskiego, krzyża i miecza z napisem „Bóg, Honor i Ojczyzna”, niżej zamieszczony był podpis „5 K.N.P.” Autorem tej winiety był Marian Gołąbek, syn Antoniego Gołąbka. Przygotował on 7 projektów, z których jeden został wybrany. Zespół redakcyjny stanowili: Antoni Gołąbek („Korab”), Stanisław Gołąbek, Władysław Jankowski („Kmiczak”), Czesław Jankowski („Kruk”), Władysław Włoszak („Kuna”) i Leonard Wybiera („Korab”). Rozmowy na temat wydawania gazetki odbyły się w grudniu 1939 między A. Gołąbkim a L. Wybierą z inicjatywy pierwszego. Pracami redakcji do aresztowania w marcu 1940 kierował A. Gołąbek. Następnie funkcję tę przejęli L. Wybiera i W. Jankowski. Zbieraniem wiadomości do gazetki zajmował się A. Gołąbek, następnie L. Wybiera. Wiadomości pochodzące z zagranicznych stacji radiowych dostarczał Cz. Jankowski, który korzystał z aparatu radiowego Józefa Matza. Artykuły wstępne do gazetki pisywał od grudnia 1940 do maja 1942 głównie S. Gołąbek, który także z polecenia A. Gołąbka nadzorował inne opracowania. Podpisywał je ps. „Brzoza”. Ponadto kilka artykułów napisał W. Jankowski.

Gazetka zawierała wiadomości z radiostacji zagranicznych i artykuły antyniemieckie, a także budzące polskie uczucia narodowe i potrzebę stawiania oporu niemieckie-

mu panowaniu. Powielaniem gazetki zajmował się L. Wybiera, któremu pomagali Cz. Jankowski i W. Włoszak. Drukowano ją m.in. w mieszkaniu W. Włoszaka oraz Cz. Jankowskiego przy ul. Lodowej. Matryce i klisze potrzebne do powielania przygotowywali L. Wybiera, W. Jankowski i Rafał Łodziński, który dostarczał również papier. O maszynę do pisania postarał się W. Włoszak. Za kolportaż gazetki odpowiedzialny był L. Wybiera przy pomocy pozostałych członków ZS. W kierownictwie ZS przyjęto zasadę, że gazетка nie będzie powszechnie dostępna i trafi jedynie do szczególnie zaufanych osób z prośbą, by po przeczytaniu zwrócić ją lub zniszczyć. Redakcja za gazetkę pobierała opłatę.

Tytuł wychodził od grudnia 1939 do września 1942. Na początku ukazywał się

nieregularnie, natomiast od stycznia 1940 wychodził co tydzień w nakładzie ok. 200 egz., by pod koniec działalności redakcji spaść do 60 egz. Z chwilą rozpoczęcia aresztowań wśród członków redakcji Wanda Poppek latem 1942 przeniosła powielacz do rodziny na Solaczu w Poznaniu. Maria Joanna Moschnitz oddała radio na przechowanie Marianowi Klatkiewiczowi.

FAK-I/15 Związek Strzelecki; L. Dobroszycki: *Zaginiona prasa konspiracyjna z lat 1939-1945*. W: *Najnowsze dzieje Polski. Materiały i studia z okresu II wojny światowej* 1963 t. 7 poz. 165; R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939-1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1996 mps.

Roman Macyra

T

Tabaczyński Stanisław

(1901-1943) ps. „Ryszard”, czł. SN, org. „Ojczyzna”, polityk.

Ur. 20 IV w Krakowie, s. Tadeusza, urzędnika kolejowego. Po ukończeniu gimn. w Krakowie brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Pracę dziennikarską rozpoczął w „Kurierze Zachodnim” w Sosnowcu, a potem w koncernie prasowym „Polonia” Wojciecha Korfantego. Był tam naczelnym redaktorem tygodnika „Oko Świata”. W połowie lat 30. przeniósł się do Poznania i rozpoczął pracę w koncernie prasowym „Kuriera Poznańskiego”. Równocześnie brał czynny udział w działalności SN aż do wybuchu II wojny światowej.

Jesienią 1939 wraz z Edwardem Piszcem, Stanisławem Smockiewiczem, Janem Czapiewskim wstąpił do org. „Ojczyzna”. Po wysiedleniu z Poznania wszedł w skład kierownictwa org. „Ojczyzna” w Warszawie. Kierował biurem warszawskim Głównej Delegatury Rządu RP dla ziem polskich wcielonych do Rzeszy, a następnie Biurem Zachodnim. Zastępcą jego był Władysław Czajkowski, dyrektor Komunalnej Kasy Oszczędności w Warszawie. W 1942 funkcję dyrektora Biura Zachodniego przejął W. Czajkowski, a T. został jego zastępcą. Było to związane z rozbiem przez Gestapo Głównej Delegatury Rządu w Poznaniu i jej likwidacją. Pośredniczył w kontaktach pomiędzy Główną Delegaturą Rządu w Poznaniu

a płkiem Stefanem Roweckim i stronnictwami politycznymi. Brał m.in. udział w kształtowaniu stosunków pomiędzy org. „Ojczyzna” a Wojennym Zarządem Głównym SN (Stefan Sacha, Aleksander Dębski, Mieczysław Trajdos). Koordynował korespondencję org. „Ojczyzna” i Głównej Delegatury Rządu w Poznaniu z min. M. Seydą. Aresztowany przez Gestapo w kawiarni Fuchsa przy ul. Filtrowej 15 V 1943. Rozstrzelany 29 V 1943.

Żona Janina z d. Guc. Dzieci: Maciej, Anna.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Jan Jacek Nikisch

Tabaka Stefan

(1911 - 1942), czł. NOB i ZWZ, cieśla.

Ur. 5 VIII w Rakowej pow. wrzesiński. Mieszkaniec Stęszewa pow. poznański. W maju 1940 zaprzysiężony do NOB przez Władysława Kuczkowskiego i mianowany dowódcą sekcji organizacyjnej. Jednocześnie pełnił funkcję kasjera NOB w Stęszewie. Latem 1940 odbył kurs dowódców placówek NOB, zorganizowany przez Mćcisława Frankowskiego. Aresztowany 7 XI 1941 na skutek zdrady Zenona Ciemniejewskiego („Modrzew”). Więziony w Forcie VII i w więzieniu w Elblągu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Elblągu 16 VII 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 22 VIII 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN Reichsjustizministerium t. 544;
FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Taczanowski Kazimierz

(1916 - 1945) ps. „Jerzy”, ofic. rez. WP, PN i AK.

Ur. 15 VII w Kamieńcu pow. mogileński, s. Władysława i Izabeli z d. Kublicka-Piot-tech. Szkołę powszechną ukończył w Poznaniu, a potem kontynuował naukę w Gimn. im. A. Mickiewicza, gdzie zdał egzamin doj-

rzałości ok. 1935. Następnie odbył Dyw. Kurs Pchor. 14 DP i ćwiczenia w 57 pp. Awansowany do stopnia ppor. rez. W I. 1937-39 pracował w redakcji „Dziennika Poznańskiego”.

Na wojnę 1939 został zmobilizowany do Ośrodka Zapasowego w Skierniewicach. Do Poznania wrócił w październiku 1939. W nieznanymi okolicznościami został zatrudniony w magazynach wojskowych Wehrmachtu w Forcie Grolmana jako magazynier. Zaprzysiężony do PN przez ppor. c.w. Bolesława Zielińskiego („Iwar”) latem 1943. Organizował komórki wywiadowczą w miejscu pracy, przekazując raporty por. Zbigniewowi Krzekotowskiemu („Michał”, „Skrzec”), wówczas insp. rej. AK w Poznaniu. Od sierpnia 1943 wchodził w skład sztabu Okręgu nr VIII PN (autonomicznej organizacji AK). Od stycznia 1944 był podporządkowany Wydziałowi Informacyjno-Wywiadowczemu Okręgu Poznańskiego AK. Aresztowany przez Gestapo w czerwcu 1944 w ramach dekonspiracji sztabu Okręgu nr VIII PN. Więziony w Domu Żołnierza i w Żabikowie. Wielokrotnie przesłuchiwany w sprawach związanych z PN i AK. 5 I 1945 rozstrzelany w Żabikowie na podstawie wyroku Policyjnego Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*).

FAK-Va/10, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej; Zbiory prywatne Felicjana Taczanowskiego w Poznaniu.

*Marian Siczynski
Marian Woźniak*

Tajna Organizacja Harcerska (TOH)

Organizację harcerską powołali w Obornikach Wlkp. phm Bolesław Skotarczak („Samotny”) i HO Roman Gierka („Marian”) w październiku 1939 przez przekształcenie Pog. i włączenie starszych harcerzy. Działała do marca 1940. Kierownictwo tworzyli B. Skotarczak, R. Gierka, Bruno Galuba, Józefa Skotarczak, Leon Majchrzak („Żbik”). W grudniu 1939 do TOH wstąpił hm Jan Miękus („Mariusz”). B. Skotarczak utrzymy-

wal doraźne kontakty z konspiracją harcerską w Poznaniu. TOH wydawała pismo „Biuletyn Radiowy” w nakładzie do 20 egz., kopiowanych następnie przez harcerzy i inne osoby. W skład organizacji wchodziło ponad 40 członków, którzy prowadzili drobny sabotaż i zajmowali się działalnością wywiadowczą oraz dokumentacją zbrodni niemieckich. Za pośrednictwem J. Miękusy TOH została włączona do SzSz w kwietniu 1940.

Zbiory prywatne Romana Gierki w Obornikach.

Marian Woźniak

Tajna Organizacja Konspiracyjna (TOK)

Ścisłe tajna organizacja powołana przed wybuchem wojny 1939 przez Wydział II Oddziału II Sztabu Głównego WP do działań na tyłach spodziewanego frontu. Nazywana też była siecią dywersji pozafrontowej lub dywersją specjalną. Obejmowała cały obszar graniczący z Niemcami. Równocześnie z TOK działała Społeczna Sieć Informacyjna.

Struktura organizacyjna TOK była ogólnie dostosowana do podziału kraju na okręgi wojskowe (DOK), choć w wywiadzie koncentrowano zawiązki TOK na planowanych kierunkach działania wielkich jednostek WP. Obszar TOK Poznań był zbliżony do DOK nr VII. Na czele stał inspektor obszaru kpt. Wincenty Wierzejewski, po wybuchu wojny zastąpił go por. rez. Czesław Surma („Korzewski”). Obszar TOK dzielił się na rejon (organizowane najczęściej w miastach garnizonowych), a te na odcinki (zwane niekiedy patrolami lub grupami miejscowymi). Kierowników rejonów, a także kilkadziesiąt osób przeszkolono do lata 1939 w specjalnych ośrodkach Oddziału II. Większość rejonów TOK wyposażono w środki walki, które przed wybuchem wojny umieszczono w ukrytych miejscach (przeważnie zakopywano w ziemi). Rejon TOK zorganizowano w Poznaniu, Ostrowie Wlkp., Jarocinie, Lesznie,

Gnieźnie oraz mniejszych miejscowościach. Pełna dyslokacja rejonów nie jest znana.

Koncepcja TOK załamała się wobec szybkości działań wojennych, błędów organizacyjnych w systemie mobilizacyjnym oraz niezastnienia frontu zachodniego w Europie. Zdane na własne siły jednostki TOK poszukiwały na własną rękę kontaktów po zajęciu Wielkopolski przez Wehrmacht. Por. Cz. Surma dopiero w grudniu 1939 skontaktował się przez por. Franciszka Pawełę z mjr. Franciszkiem Niepokólczyckim, który od początku 1940 organizował Związek Odwetu, bazując przede wszystkim na TOK. Od marca do czerwca 1940 TOK w Poznaniu weszła do ZWZ. Natomiast kpt. W. Wierzejewski, zmobilizowany do Oddziału II sztabu NW, został skierowany na Węgry, a następnie – nie uzyskawszy kontaktów w „bazie” na wyspie Ada Kaleh (Rumunia) – przedzierał się samodzielnie do Francji i Anglii. Tam przekazał sztabowi NW informacje o organizacji i uzbrojeniu TOK w Wielkopolsce. Brak jest danych o przejęciu środków walki TOK przez Okręg Poznański ZWZ.

Do kierownictwa TOK w Poznaniu wchodził Halina Smorawińska („Myszka”) i Tadeusz Ferenc. W kierownictwach rejonowych działali m.in.: ks. Mateusz Zablocki (Gniezno), kpt. Michał Dudziak (Rawicz), Rudolf Eulenfeld (Ostrów Wlkp.), por. Janusz Podlewski (Krotoszyn), Wiktor Redliński (Jarocin), ppor. rez. Jan Barełkowski (Śrem), ppor. Ignacy Andrzejewski (Kościan). W odcinkach pełnili służbę np.: Maria Preiss (Bnin), Stanisław Woźniak (Kórnik), Witold Schwarz (Śmigiel), Bernard Myszkowski (Sieraków). Najliczniej zorganizował się Rejon Gniezno, gdzie działali: Jan Bilski, Stanisław Sojka, kpt. Maksymilian Skibiński. Liczne grupy miejscowe TOK istniały w miejscowościach przygranicznych. W Wolsztynie kierowali nimi: Tadeusz Hasny, Antoni Sturny, Władysław Nowak i Ewa Kumoch.

FAK-1/3, Dywersja, wywiad przedwojenny, CS; FAK-1/5, Wielkopolskie Kierownictwo Związku Odwetu.

Marian Woźniak

Tajna Organizacja Narodowa (TON)

Wywodziła się ze spontanicznej grupy konspiracyjnej zorganizowanej w Gnieźnie przez powstańców wielkopolskich, oficerów i podoficerów WP, którzy w ramach TOK otrzymali ściśle tajne zadanie z Oddziału II Sztabu Głównego WP i Samodzielnego Referatu Informacyjnego sztabu DOK nr VII. Myśl tworzenia organizacji, początkowo pod nazwą Organizacja Bojowa, wyłoniła się wśród oficerów 69 pp w Gnieźnie: mjra Antoniego Chudzikiewicza i mjra Stanisława Majdanowicza we wrześniu 1939. Do grona założycieli należeli kpt. rez. Franciszek Gawrych i kpt. rez. Maksymilian Sikorski. Do gremium kierowniczego należeli: por. Kazimierz Laskowski („Marek”), por. Ryszard Pilecki („Konrad”), por. Jan Soliński. Sprawy organizacyjne przejął ppor. rez. Witold Walter („Witalis”, „Dziedzic”), podający się za ziemianina. W kierownictwie organizacji, która z początkiem 1940 przyjęła nazwę TON, znaleźli się ks. dr Stanisław Zaborowicz i Tadeusz Rusin („Tadeusz”), a z grupy podoficerów WP bracia Edmund i Henryk Rolińscy.

Za pośrednictwem T. Rusina nawiązano kontakty z OJN w Kaliszu i w okolicach Konina, gdzie działał Ignacy Zaborowicz. Przez o. Stefana Juliana Mirochnę z Kalisza oraz ks. St. Zaborowicza związano się z nie wyjaśnioną dotąd Centralą Narodową w Warszawie, którą reprezentował kurier Edmund Gliński („Szarak”). Dalszym kierunkiem ekspansji TON była Września. E. Roliński wiedział, że działa tam sierż. Władysław Troczyński. W rozmowach, które prowadził E. Roliński ustalono, że wrzesińska grupa współpracuje z NOB, a swoją działalność koncentruje na kolportowaniu pisma „Polska Narodowa” i pomocy społecznej. Polityka kierownictwa NOB, spoczywającego w rękach Mariana Kaczmarka („Turwit”), nie odpowiadała nastawionym na działania wojskowe organizatorom TON w Gnieźnie, stąd E. Roliński przerwał kontakty.

W tym czasie z Gniezna do Poznania przeniósł się ppor. W. Walter, który zorganizował nową grupę kierowniczą w Poznaniu przy ul. Gen. Umińskiego 25 w mieszkaniu

Wojciechowskich. Szefem łączności konspiracyjnej został ppor. c.w. Władysław Wojciechowski („Struna”), a łącznością wewnątrz miasta Poznania kierowała Irena Adamkiewicz („Irma”). Lokal kontaktowy prowadzili rodzice W. Wojciechowskiego, który otrzymał zadanie zorganizowania obwodu TON we Wrześni. Na hasło „Piotr Jasiński” skontaktował się tam z ppor. Kazimierzem Lieske, który po zaprzysiężeniu objął funkcję komendanta powiatowego TON. Jednocześnie W. Wojciechowski przekazał do Wrześni maszynę do pisania, powielacz i inne materiały poligraficzne. W ten sposób powstała we Wrześni redakcja i drukarnia pisma TON „Czuwamy”. K. Lieske wzorem Gniezna utworzył dwa pionory organizacyjne TON: wojskowy, złożony głównie z podoficerów 68 pp, oraz polityczny. Do redakcji pozyskano instruktora harcerstwa i czł. org. „Ojczyzna” Norberta Sommerfelda, a drukarnią kierował Florian Nowak. K. Lieske połączył w ramach TON członków działających w takich organizacjach, jak WOW-WOZZ oraz NOB.

W połowie 1940 TON dysponowała blisko 200 członkami w powiatach: gnieźnieńskim, wrzesińskim, konińskim, mogileńskim i poznańskim. Do najlepiej zorganizowanych, a przy tym dobrze zakonspirowanych należała eksterytorialna Placówka Rogowo z siedzibą kierownictwa w leśniczówce Głębocezek. Próby wchłonięcia TON przez NOW nie dały wyników. Bliższa była współpraca z Okręgiem Poznańskim ZWZ, głównie za sprawą W. Waltera. W 1941 pionem wojskowym TON kierował kpt. Maksymilian Sikorski, uznawany za zastępcę komendanta TON; szefem politycznym w Gnieźnie i okolicach był Henryk Roliński.

Plany ogólne TON przewidywały utworzenie 36 okręgów w obszarze Polski Piastów i Jagiellonów. Czł. TON składali przysięgę na wzór wojskowy. Organizacja nie posiadała broni. W działalności propagandowej odnajdujemy akcenty antysemickie i antyukraińskie. Wśród autorytetów historycznych powoływano się na Romana Dmowskiego i marszałka Józefa Piłsudskiego.

Latem 1941 rozpoczęły się aresztowania we Wrześni, a następnie objęły Gniezno

i okolicy Konina. W toku akcji Gestapo zajęło archiwum TON. 6 VIII 1941 Gestapo zawiadomiło RSHA o aresztowaniu 31 czł. TON oraz ustaleniu, że pierwszy rozkaz organizacyjny był datowany 18 VI 1940. Stwierdzono też, że TON wchodzi w skład innej ogólnopolskiej organizacji, której nazwy nie ustalono. Jesienią 1941 działalność TON zamarła. Komórka W. Waltera w Poznaniu weszła do AK.

FAK-I/8, Tajna Organizacja Narodowa; Zbiory prywatne Ireny Preizner w Bolesławcu.

Marian Woźniak

Tajna Organizacja Wojskowa (TOW)

Nazwa TOW była powszechnie używana w pierwszych ogniwach konspiracji wojskowej, głównie środowiskowej. Określała zatem rodzaj działalności, a nie nazwę organizacji. Jedynie w Ostrowie Wlkp. komendę pod nazwą TOW powołał w październiku 1939 ppor. Marian Grzeńczyk („Janusz Leszcz”) w składzie: Antoni Piekarek, Wincenty Franc, Sylwester Michalski, Leon Działoszyński, Jan Kosmala i Aleksander Pralat. Wywodziła się ona z dwóch inicjatyw: zaleceń Komitetu Obywatelskiego z Poznania (Cyryl Ratajski) i jako odpowiedź na założenie w Warszawie SZP. Początkowo działała pod nazwą Polska Obrona Narodowa. Już w styczniu 1940 weszła w skład OJN w Kaliszu, która używała pełnej nazwy TOW OJN. Od lutego 1940 była ściśle powiązana z NOB w Poznaniu, gdzie M. Grzeńczyk uchodził za komendanta powiatowego organizacji w Ostrowie Wlkp. Latem 1940 Gestapo aresztowało M. Grzeńczyka wraz z por. rez. Ludwikiem Nowakiem, który faktycznie utrzymywał kontakty zewnętrzne TOW. Rozproszone człony organizacji działały jeszcze przez pewien czas, używając nazwy TOW. Następnie włączyły się do ZWZ lub do NOW.

FAK-I/1b, IR Ostrów Wlkp. i obwody; FAK-V/205, Akta osobowe Ludwika Nowaka.

Marian Woźniak

Tajna Polska Organizacja „Czarny Legion” (TPO CL)

Założona w Gostyniu i okolicach przez kpr. rez. WP Mariana Marciniaka na polecenie bliżej nie określonego ośrodka kierowniczego nurtu socjalistycznego ZS w Poznaniu bądź w Kaliszu. Działalność rozpoczęła się w marcu 1940 od zaprzysiężenia M. Marciniaka przez nie ujawnionego emisariusza i ustanowienia go komendantem pow. gostyńskiego. Celem organizacji było przygotowanie dwóch batalionów rezerwowych, które w momencie wybuchu zbrojnego powstania miały być niezwłocznie przerzucone do Poznania na wzór Kompanii Gostyńskiej w Powstaniu Wielkopolskim i jej koncepcji „Batalionu Śmierci” czy „Czarnego Batalionu”. Stąd zapewne w nazwie organizacji „Czarny Legion”. Elementy programu społeczno-politycznego, które ujawniło Gestapo w czasie śledztwa, wskazują na związki ze środowiskiem PPS w ZS. Podstawy organizacyjne TPO CL nie zostały nigdy ujawnione. Można jedynie doszukiwać się związków z konspiracyjnym ZS w Poznaniu przez osobiste kontakty Antoniego Gołąbka („Komar”) w Gostyniu i w Borku. Gestapo aresztowało go w Poznaniu 11 III 1940 po powrocie z Gostynia. W śledztwie nie ujawnił żadnych kontaktów konspiracyjnych z Gostyniem. Pojawiające się hasło „Kalisz” w aktach Gestapo dotyczących TPO CL może mieć związek z używaniem w kierownictwie ZS pseudonimów zaczynających się na literę „K”. Najprawdopodobniej hasło „Kalisz” było ps. M. Marciniaka, choć nie przemawiają za tym żadne znane fakty. TPO CL była zapewne uznawana przez Okręg Poznański ZWZ jako jego rezerwa. Tak należałoby rozumieć kilkakrotne wyjazdy z Poznania do Gostynia (głównie z postojem w Piaskach) dowódcy Lotnego Plutonu WKZO st. sierż. Michała Garczyka („Kuba”). Kontakty konspiracyjne z Kaliszem mógł jedynie utrzymywać kapelan TPO CL ks. Henryk Kubik z Siemowa, który przez Kramsk w pow. konińskim i klasztor w Lubiniu miał powiązania rodzinne i koleżeńskie z działającą w Kaliszu OJN. Ta jednak odrzucała programowe założenia PPS.

W TPO CL stosowano system „dziesiątek”. Na czele każdej dziesiątki, którą można utożsamiać z drużyną wojskową, stali dowódcy. W TPO CL, która zasadniczo była tworzona w Gostyniu, działały grupy zamiejscowe w Bielewie, Cichowie i Siemowie. Na czele organizacji stał sztab w składzie: komendant kpr. M. Marciniak, zastępca komendanta kpr. Józef Moskwa, adiutant komendanta Kazimierz Schneider, komendant w Bielewie Edward Jerzykowski, komendant w Cichowie Stanisław Kroll. Nieznane funkcje w sztabie pełnił Franciszek Musielak. Do końca 1940 TPO CL uformowała się w szkieletową kompanię bojową. Rozpoczęto szkolenie wojskowe i przygotowano środki chemiczne i warunki do produkcji materiałów wybuchowych. Gromadzono też broń. Brak jest przekonujących dowodów, aby organizacja prowadziła działalność propagandową poza wewnętrznymi odprawami dowódców drużyn. Każdy czł. TPO CL składał przysięgę, choć były osoby, które tylko zobowiązano do milczenia.

TPO CL nie osiągnęła rozwoju planowanego przez jej dowództwo do czasu dekonspiracji, która nastąpiła nagle w początkach kwietnia 1941. Aresztowania objęły 78 członków i nie znane bliżej grono sympatyków. W trakcie ciężkiego śledztwa kilku członków targnęło się na życie w obawie wydania tajemnic organizacji, 12 członków – uznanych przez Gestapo za pion kierowniczy TPO CL – Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Zwickau skazał na karę śmierci 13 V 1942. Straceni zostali 23 i 24 VI 1942 w więzieniu w Dreźnie. 35 członków zginęło w obozach i więzieniach. Działalność TPO CL upamiętniono tablicami i pomnikiem w Gostyniu i w Dreźnie.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 Ojs. 59/42; FAK-I/1j, IR Leszno i obwody; H. Gościński: *Czarny Legion*. Gostyń 1988; Zbiory prywatne Jerzego Zielenki w Kościanie; Zbiory własne autora w Poznaniu.

Marian Woźniak

Tajna Polska Organizacja Wojskowa (TPOW)

Organizacja wojskowa utworzona na przełomie września i października 1939 w środowisku skupionym wokół dawnej POW zaboru pruskiego. Składała się z szeregu apolitycznych grup nie mających ze sobą ścisłej łączności, ale używających wspólnej nazwy. TPOW inicjowali głównie oficerowie i żołnierze nie włączeni bezpośrednio w tajne przygotowania obronne Oddziału II DOK nr VII. Łączyła je wspólna wizja ewentualnych działań wywiadowczych oraz sabotażowo-dywersyjnych w ramach „Żelaznej Brygady” i „Rezerwowej Brygady”. Grupy TPOW działały na terenie miasta Poznania (ppłk Jan Namysł, mjr Stefan Łukowicz, mjr Wojciech Jedlina-Jacobsen, mjr rez. Walery Goebel, Stanisław Broniarz) i w okolicach Kalisza (por. Antoni Strzelczyk, pchor. Zbigniew Kopański).

W świetle obecnej wiedzy nie można określić wspólnego ośrodka dowódczego dla poszczególnych grup. Wiadomo, że na przełomie września i października 1939 z krakowskiego ośrodka Organizacji Orła Białego skierowano do Poznania przez Warszawę powstańca wielkopolskiego mjra Artura Pawłowskiego („Jastrzębiec”, „Dereń”) z zadaniem włączenia do konspiracji lokalnych środowisk kombatanckich. Dysponował on adresami kpt. Wincentego Wierzejewskiego oraz mjra rez. Walerego Goebła, których już nie było w Poznaniu. W mieszkaniu W. Goebła przy ul. Półwiejskiej 17 doszło do kontaktu z Marianem Winiewiczem, natomiast w mieszkaniu przy ul. Długiej 4 spotkał się z ofic. organizacyjnym TOK Tadeuszem Ferencem, który przekazał mu adresy kontaktowe w Poznaniu i w Lesznie. Ponieważ A. Pawłowski nie miał aktualnych dokumentów osobistych, został aresztowany przez żandarmerię niemiecką na dworcu w Lesznie. Podał się za żołnierza 27 DP i stąd przekazano go NKWD w ramach wymiany jeńców wojennych; zginął w Katyniu.

Mjr Stefan Łukowicz otrzymał 30 IX 1939 w szpitalu polowym w Błoniu pełnomocnictwo do organizacji komendy terytorialnej SZP, choć był zdecydowanym przeciw-

nikiem sanacji, a od maja 1939 czł. Korporacji Braterstwa Czołem Sikorskiemu. Wiadomo, że od 5 XII 1939 współpracował z płkiem Stefanem Roweckim przez łącznika por. Franciszka Pawełę, mimo iż do koncepcji SZP odnosił się z rezerwą. Związane z nim grupy od wiosny 1940 działały w ZWZ.

Część przywódców TPOW brała udział w rozmowach scaleniowych z ZWZ. Latem 1940, po serii masowych aresztowań, czł. TPOW zawiesili działalność.

Pod tą samą nazwą TPOW działała org. Mariana Winiewicza („Doktor”), założona 27 IX 1939 jako kontynuacja patrolu TOK Poznań-Śródmieście. Od listopada 1939 połączyła się z grupą konspiracyjną podoficerów artylerii i łączności z ppor. rez. Tadeuszem Bączkowskim na czele. Jej działalność obejmowała: zabezpieczenie broni i materiałów bojowych po kierownictwie Rejonu TOK Poznań-Śródmieście, tworzenie sekcji radiowej, grup bojowych i ich przygotowanie do akcji sabotażowo-dywersyjnych, stosowanie terroru indywidualnego w stosunku do Niemców i konfidentów. Planowano też powołanie komend TPOW we wszystkich dzielnicach Poznania. Po połączeniu z grupą ppor. T. Bączkowskiego zorganizowano dodatkowo grupę kwatermistrzowską oraz likwidacyjną. W lutym 1940 podjęto z częściowym efektem rozmowy scaleniowe z dowódcami WOW i POZ. T. Bączkowski dla nawiązania kontaktu z ZWZ udał się do Warszawy, a od 6 II 1940 wszedł w skład Komitetu ZWZ w Poznaniu. M. Winiewicz współpracował organizacyjnie z konspiracyjnym ZS w Poznaniu. 1-5 IV 1940 Gestapo aresztowało 30 członków grupy M. Winiewicza w związku z dekonspiracją po wykonaniu wyroku śmierci 20 III 1940 na konfidentie Gestapo Antonim Stypińskim oraz wykryciem przygotowań do następnych zamachów. Po wstępnym śledztwie aresztowanych przekazano do dyspozycji prokuratora przy Trybunale Wojennym Rzeszy (*Reichskriegsgericht*). Wyrokiem z 12 X 1940 skazano członków kierownictwa TPOW na karę śmierci (M. Winiewicz, Leonard Poszwald, Jan Wojcieszak). Dalsza grupa 13 członków była sądzona 20 VI 1941. Tym samym organizacja została rozbita.

FAK I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; FAK I/3, Dywersja, wywiad przedwojenny, CS; FAK I/17, Tajna Polska Organizacja Wojskowa.

Lubomira Broniarz-Press
Marian Woźniak

„Tajna Siódemka” (TS)

Konspiracyjna kontynuacja 7 DH im. gen. Henryka Dąbrowskiego w Lesznie. Powołana (po odnowieniu przyrzeczenia harcerskiego) 22 X 1939. Zrzeszała 24 harcerzy i była kierowana przez HR Otto Roszaka. Pierwszą akcją drużyny było wykradzenie z jej przedwojennej siedziby sztandaru, spisów członków i kroniki. W opracowanym przez O. Roszaka planie działania koncentrowano się na szkoleniu harcerskim i wojskowym oraz zbieraniu informacji wywiadowczych. Wobec nasilających się represji niemieckich harcerze TS postanowili podjąć zbiorową próbę przedostania się do Francji przez Węgry. W celu znalezienia trasy przerzutowej O. Roszak i Tadeusz Berus udali się w styczniu 1940 przy pomocy Edwarda Motyksińskiego do Tomaszowa Mazowieckiego. Tam nawiązali kontakt z łącznikiem Wydzielonego Oddziału WP mjr Henryka Dobrzańskiego („Hubal”). Po zaprzysiężeniu weszli w skład Oddziału. Po jego rozbiciu przez Niemców pod Anielinem pow. opoczyński Gestapo ustaliło ślad działania członków TS. Prowadzenie sprawy przejął oddział zamiejscowy Gestapo w Lesznie. 28 V 1940 aresztowany został w Tomaszowie Mazowieckim T. Berus, a w Niechlowie O. Roszak. Od 7 VIII do 10 IX 1940 aresztowano dalszych 21 harcerzy. Byli to: Kazimierz Andrzejewski, Stefan Głogiński, Władysław Głogiński, Edmund Jagodziński, Józef Kotewicz, Edmund Kuberkiewicz, Czesław Kutzmann, Stanisław Maciejewski, Stefan Maćkowiak, Ludwik Majchrzak, Władysław Marcinkowski, Józef Moraś, Stanisław Otulak, Stanisław Plucieniczak, Kazimierz Ratajczak, Czesław Silczak, Tadeusz Solla, Witold Solla, Zdzisław Tluszek, Telesfor Tycner i Józef Zasieczny. Zostali oni osadzeni początkowo w areszcie policyjnym więzienia w Lesznie, a następnie w Ra-

wiczu. 23 VIII 1940 w czasie przesłuchania w Lesznie Gestapo zamordowało O. Roszaka. 17 V 1941 z prowadzonego śledztwa wyłączono: E. Kuberkiewicza, S. Maćkowiaka, J. Morasia, S. Plucienniczaka, W. Sollę i osadzono w Forcie VII, a następnie w KL Auschwitz (Oświęcim). 18 członków TS stanęło przed Trybunałem Wojennym Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) na sesji wyjazdowej w Poznaniu 30 V 1941; 13 zostało skazanych na wieloletnie kary więzienia. W obozach i więzieniach zmarli lub zostali zamordowani: K. Andrzejewski, W. Głogiński, S. Maćkowiak, S. Plucienniczak, W. Solla, Z. Tlustek i J. Zasieczny.

Dzieje 7 DH im. gen. Henryka Dąbrowskiego i „Tajnej Siódemki” w Lesznie 1935 - 1945 pod red. T. Tycnera. Leszno 1988; J. Zielenka: *Archiwum Tajnej Siódemki*. „Panorama Leszczyńska” 1992 nr 15, 17, 19-25; Zbiory własne autora w Poznaniu.

Telesfor Tycner

Tajne duszpasterstwo w Wielkopolsce

Władze hitlerowskie Kraju Warty, w którym znalazła się Wielkopolska, zmierzając do totalnego wyeliminowania Kościoła i życia religijnego, usunęły prawie wszystkich polskich księży (97%), zamknęły liczne kościoły i ograniczyły kult katolicki do kilku godzin tygodniowo. Na tym terenie w największym stopniu prześladowano Kościół i ograniczano życie religijne. Oprócz wspomnianych warunkowań przyczyną zakonspirowanego duszpasterstwa były zakazy działalności duszpasterskiej i konieczność ukrywania się księży przed władzami okupacyjnymi.

Szereg księży było związanych z konspiracją. Niewątpliwie czołową postacią życia politycznego był ks. infułat Józef Prądzynski – inicjator unifikacji podziemnych organizacji politycznych, organizator Głównej Delegatury Rządu RP dla ziem polskich wcielonych do Rzeszy z siedzibą w Poznaniu. Z NOB współpracował ks. docent Bronisław Gładysz. Niektórzy księża angażowali się

w tajne nauczanie. Trudno przypuszczać, aby duchowni, prowadząc z wielkim ryzykiem działalność polityczną i oświatową, nie udzielali się w zakonspirowanym duszpasterstwie. Księża pełnili funkcje kapelańskie w organizacjach konspiracyjnych. Ks. kpt. Henryk Szklarek-Trzcielski był szefem duszpasterstwa w WO. Z AK związani byli m.in: ks. Czesław Cofta w Czarnkowie, ks. Szczepan Janasik w Kórniku i ks. Bolesław Jordan w Ostrowie Wlkp., choć formalnie nie był zorganizowany Dziekanat Okręgu Poznańskiego AK.

Tajne duszpasterstwo pełnili również księża oficjalnie dopuszczeni do pracy, ale wykonujący czynności religijne, które naruszały obowiązujące przepisy restrykcyjne. W Wielkopolsce np. wolno było spowiadać w soboty do godz. 18, ale ten czas był za krótki, jeżeli nastąpił większy napływ penitentów. W tej sytuacji księża zamykali punktualnie kościół, wypowiedanych zaś ludzi wypuszczali później przez zakrytą (kościół Matki Boskiej na Łazarzu w Poznaniu). Gdy wprowadzono dla Polaków ograniczenia wiekowe w zawieraniu ślubów (mężczyźni – 28 lat, kobiety – 25 lat), duchowni tylko wyjątkowo udzielali „nielegalnych” ślubów, natomiast doradzali wiernym, aby zawierali je bez asystencji księdza. Duchowieństwo wykorzystywało różne okazje dozwolone przez władze hitlerowskie, aby obejść obowiązujące przepisy i odprawić Mszę św., wysłuchać spowiedzi i udzielić Komunii św. większej grupie ludzi. Szczególnie do tego celu nadawały się nabożeństwa pogrzebowe.

Ścisłe tajną działalność duszpasterską prowadzili księża diecezjalni i zakonni, którzy zdolali się ocalić przed aresztowaniem oraz wywiezieniem i wykonując pracę świecką, łączyli z nią duszpasterstwo konspiracyjne. Ten rodzaj działalności koncentrował się w mieszkaniach księży, krewnych i znajomych, obejmując tylko ludzi godnych zaufania. Ks. Hieronim Lewandowski np., który rozpoczął tajne duszpasterstwo po wielkim aresztowaniu duchowieństwa poznańskiego w październiku 1941, odprawiał msze św. w ok. 100 mieszkaniach. Nieznane są liczby „konspiracyjnych” księży. W archidiecezji

poznańskiej było ponad 50 księży ukrywających się i pracujących w zawodach świeckich. Brak jest danych liczbowych dla wielkopolskiej części archidiecezji gnieźnieńskiej.

Polacy sporadycznie korzystali z posług kapelanów Wehrmachtu oraz księży niemieckich, którym zakazane były kontakty z ludnością polską również na płaszczyźnie religijnej.

Należy uwypuklić działalność sióstr zakonnych i laikatu, wspomagających w miarę możliwości pracę duszpasterską. Zakonnice pomagały w wyszukiwaniu bezpiecznych miejsc na odprawianie Mszy św. i udzielanie sakramentów, przechowywały i zanosily do chorych Najświętszy Sakrament, otaczały duchową opieką chorych w szpitalach, konspiracyjnie przygotowywały dzieci do I Komunii św., urządziły nabożeństwa z udziałem wiernych, recytując teksty liturgiczne Mszy św. Ludzie świeccy podjęli interesującą inicjatywę uświetnienia nabożeństw z udziałem zespołów wokalnych i instrumentalnych, które przygotowywano konspiracyjnie. Pierwszy występ w kościele stanowił właściwie próbę generalną. Koncerty w czasie nabożeństw były wydarzeniami muzycznymi w okupowanym Poznaniu.

Tajne duszpasterstwo stwarzało możliwość zaspokajania bardzo pilnych potrzeb religijnych zwłaszcza tam, gdzie nie istniało duszpasterstwo legalne. Z uwagi na charakter konspiracyjny jego zakres oddziaływania był skromny, a praktykowanie niebezpieczne, gdyż okupanci stosowali represje.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; E. Serwański: *Wielkopolska w cieniu swastyki*. Warszawa 1970; K. Śmigiel: *Kościół katolicki w tzw. Okręgu Warty 1919 - 1945*. Lublin 1979; *Życie religijne w Polsce pod okupacją hitlerowską 1919 - 1945* pod red. Z. Zielińskiego. Warszawa 1982.

Kazimierz Śmigiel

Tajne nauczanie

Forma walki podziemnej – samoobrony przeciw polityce okupanta zmierzającej do degradacji umysłowej i kulturalnej oraz ger-

manizacji narodu polskiego. Tajne nauczanie podjęto spontanicznie już jesienią 1939 z inicjatywy nauczycieli, rodziców, a także samej młodzieży, przede wszystkim harcerskiej, w obliczu likwidacji szkolnictwa polskiego, wszelkich polskich organizacji, instytucji oświatowych i kulturalnych oraz szykanowania i poniżania polskość. Prowadzone było w skrajnie trudnych warunkach wobec eks-terminacyjnej polityki okupanta skierowanej przeciw inteligencji polskiej (w 1941 pozostało na terenie Wielkopolski zaledwie kilkanaście procent przedwojennej liczby nauczycieli), polityki biologicznego wyniszczania ludności, w tym dzieci i młodzieży (jej przejawy to m.in.: przymus 12-godzinnej pracy, głównie fizycznej, początkowo od 14, a od 1941 – od 12 roku życia, brak opieki lekarskiej, głodowe przydziały żywności, wywłaszczenia i powszechna pauperyzacja, wysiedlenia i wywózki, przesiedlanie do najgorszych, przeludnionych mieszkań), restrykcyjnych zarządzeń ograniczających swobodę poruszania się, braku dostępu do wielu towarów, w tym książek i artykułów papierniczych, oraz szykan i terroru policyjnego zwalczającego wszelkie przejawy polskiego życia zorganizowanego.

Warunki, metody, formy. Nauczanie odbywało się w prywatnych mieszkaniach uczniów lub nauczycieli. Podstawową formą były zajęcia indywidualne lub w tzw. kompletach, czyli małych zespołach przeważnie 2-6-osobowych. Tylko w większych ośrodkach objętych zorganizowanym tajnym nauczaniem (tajnym szkolnictwem) zdarzały się liczniejsze komplety oraz stosowano zasadę specjalizacji przedmiotowej (tzn. różni nauczyciele uczyli różnych przedmiotów). Nauka odbywać się mogła tylko w bardzo ograniczonym wymiarze godzin, najczęściej 2-3 godziny dziennie przez parę dni w tygodniu, stąd wielka rola samokształcenia i pracy domowej uczniów, wspieranej systematyczną pomocą i kontrolą ze strony nauczyciela. Stąd także ogromne znaczenie podręczników i lektur. Korzystano przede wszystkim z prywatnych księgozbiorów nauczycieli i rodziców, tam zaś gdzie tajne nauczanie ujęte było w karby organizacji i gdzie

udało się zabezpieczyć przed zniszczeniem część księgozbiorów szkolnych, TCL itp. działały tajne biblioteczki i wypożyczalnie oraz stosowano wymianę podręczników i lektur między zespołami. W późniejszych latach (1943-44) pewną pomocą były przerzuty książek z terenów GG, organizowane przede wszystkim przez SzSz w porozumieniu z ośrodkami tajnego szkolnictwa. Nauczyciele, rodzice, a nawet same dzieci we własnym zakresie przygotowywali niezbędne pomoce naukowe.

Dla zapewnienia bezpieczeństwa w czasie nauki często stosowano system wart i ostrzegania oraz pozorowania innych zajęć na wypadek wkroczenia policji.

Wobec braku nauczycieli tajnego nauczania podejmowały się osoby z inteligencji różnych zawodów, studenci, a nawet młodzież szkół średnich; ta ostatnia jednak zwykle pod fachową opieką i kontrolą nauczycieli. Tam gdzie zabrakło nawet i takich niewykwalifikowanych osób nauczających, uczyli często sami rodzice.

Nauka odbywała się zasadniczo według przedwojennych programów nauczania, przy czym główny nacisk kładziono na język polski, matematykę, historię, geografię i religię. W mniejszym zakresie uczono przedmiotów przyrodniczych, a tylko sporadycznie śpiewu, rysunków i prac ręcznych. Ważną rolę, zwłaszcza wychowawczą, spełniały tajne inscenizacje teatralne, wieczorki połączone z deklamacjami i śpiewem, organizowane najczęściej z okazji rocznic narodowych i świąt kościelnych.

Tajne szkolnictwo. Początki zorganizowanego tajnego nauczania (tajnego szkolnictwa) wiążą się z działalnością konspiracyjnych zespołów harcerskich oraz z inicjatywą org. „Ojczyzna”, w ramach której na przełomie 1939/40 utworzona została komórka do spraw tajnego nauczania, zmierzająca do ujęcia w ramy organizacyjne szeregu indywidualnych działań przede wszystkim na terenie Poznania, ale także w Środzie, Lesznie, Rawiczu, Krotoszynie i Inowrocławiu. Nawiązano również kontakt z ośrodkiem w Ostrowie Wlkp.

Z chwilą utworzenia w Poznaniu Głównej Delegatury Rządu RP dla ziem polskich wcielonych do Rzeszy komórka ta stała się Wydziałem Oświatowym Biura Delegatury. Kierowała nim w Poznaniu Bożena Osmólska we współpracy z Ireną Tarnowską. Jednocześnie przy warszawskim biurze poznańskiej Delegatury utworzono Wydział Oświatowo-Skolny z zadaniem prowadzenia tajnego nauczania wśród wysiedlonych z ziem zachodnich, a także przygotowywania projektów przyszłej administracji szkolnej oraz wojennych programów i metod nauczania dla ziem zachodnich i tzw. ziem postulowanych.

Rozbicie przez Gestapo Głównej Delegatury Rządu RP dla ziem polskich wcielonych do Rzeszy (wrzesień – grudzień 1941) spowodowało zerwanie kontaktów między większością ośrodków tajnego szkolnictwa i władzami państwowymi. Z inicjatywy ośrodka ostrowskiego w marcu 1942 kierownik Wydziału Oświatowo-Skolnego przy BZ, zwanego później Biurem Oświatowo-Skolnym Ziem Zachodnich, ks. dr Maksymilian Rode powołał prof. Marię Bojarską na kuratora wojennego dla Okręgu Szkolnego Poznańskiego z zadaniem odbudowania łączności i zalegalizowania sieci tajnego nauczania na tym terenie, tak by tajna praca oświatowa odpowiadała wymogom ustalonym przez podziemne władze oświatowe i mogła być po wojnie zweryfikowana. Za pośrednictwem emisariusza BZ i członka Kuratorium Wojennego Edwarda Serwańskiego w ciągu drugiej połowy 1942 zalegalizowano pracę zespołów tajnego nauczania w Ostrowie Wlkp., Poznaniu, Krotoszynie, Lesznie, Jarocinie, Pleszewie, Wrześni, Międzychodzie, Obornikach, Inowrocławiu i Koninie. Bardziej sformalizowaną organizację posiadał jedynie ośrodek ostrowski (ok. 120 uczących, ponad 1100 uczniów, w tym 118 na poziomie szkoły średniej, zasztyfowana ewidencja, odrębna siatka szkolnictwa powszechnego i średniego, egzaminy komisyjne, szkolenie osób uczących nie posiadających kwalifikacji nauczycielskich). Nie powiodły się próby podobnego zorganizowania ośrodka poznańskiego (ponad 40 uczących, ponad 800

uczniów). Luźna sieć organizacyjna łącząca większość ośrodków związanych z Kuratorium Wojskowym służyła przede wszystkim rozprowadzaniu funduszy, wymianie informacji i instrukcji, książek i lektur a także sprawozdawczości (ustnej).

W początkach 1943 rozpoczął działalność w Poznaniu Stefan Wierzbowski, pełnomocnik utworzonego w tym czasie Biura Okręgowego Oświaty i Kultury na Wielkopolskę przy Departamencie Oświaty i Kultury Delegatury Rządu RP na Kraj, którym w Warszawie kierował dr Władysław Spęczyński. Zadaniem Biura była konsolidacja i wspieranie akcji tajnego nauczania na tym terenie oraz przygotowywanie projektów powojennej odbudowy szkolnictwa w Poznaniu. Pełnomocnik skupił wokół siebie zespół kilkudziesięciu nauczycieli, głównie z Poznania, oraz nawiązał kontakty z ośrodkami w powiatach: odolanowskim, szamotulskim, jarocińskim, grodziskim i gnieźnieńskim. Jego funkcja ograniczała się w zasadzie do podtrzymywania indywidualnych kontaktów, przekazywania otrzymanych z Departamentu Oświaty i Kultury funduszy i instrukcji oraz przesyłania do Biura w Warszawie informacji i sprawozdań. Tak więc od 1943 działały na terenie Wielkopolski w zakresie tajnego szkolnictwa dwa niezależne ośrodki państwowe.

Bilans. Tajne nauczanie na poziomie szkoły powszechnej rozwijało się w Poznaniu i we wszystkich powiatach woj. poznańskiego z wyjątkiem chodzieskiego, a na poziomie szkoły średniej w 14 powiatach (na ogólną liczbę 27). Prowadziło je 925 wykwalifikowanych nauczycieli, którzy w sumie uczyli 9 483 uczniów, w tym 944 (ok. 10%) na poziomie szkoły średniej. Nie sposób ustalić liczby osób uczących, które nie posiadały kwalifikacji nauczycielskich, a które stanowiły przytłaczającą większość nauczających. Dane powyższe nie uwzględniają też Inowrocławia, który od 1938 znalazł się poza granicami województwa, ale objęty był siatką organizacyjną Głównej Delegatury Rządu RP dla ziem polskich wcielonych do Rzeszy, a następnie Kuratorium Wojskowego. Najwię-

szymi ośrodkami tajnego nauczania były miasta Poznań i Ostrów Wlkp.

Mimo wielkiego wysiłku i zaangażowania tajnym nauczaniem objęto zaledwie ok. 1/3 dzieci i młodzieży w wieku szkolnym. Zważywszy jednak na panujące warunki, liczba ta nie wydaje się mała. Prowadzenie tajnego nauczania w tych rozmiarach na terenie całej niemal Wielkopolski (w 279 miejscowościach) możliwe było jedynie dzięki solidarnej, patriotycznej postawie całego społeczeństwa, ofiarności uczących i uczniów oraz stosowaniu odpowiednich form i metod pracy konspiracyjnej, co wpłynęło na bardzo rzadkie wypadki dekonspiracji.

Archiwum Akt Nowych, materiały Biura Oświatowo-Skolnego Ziem Zachodnich; Archiwum Zarządu Głównego ZNP, materiały Departamentu Oświaty i Kultury Delegatury Rządu RP na Kraj; J. Krasuski: *Tajne szkolnictwo polskie w okresie okupacji hitlerowskiej 1939-1945*. Warszawa 1977; S. Michalski: *Tajne nauczanie w Wielkopolsce w okresie okupacji hitlerowskiej*. Poznań 1968; B. Osmólska: *Tajne nauczanie w okresie okupacji w Poznaniu*. „Przegląd Zachodni” 1946 nr 12; M. Rode: *Relacja z konspiracyjnej pracy oświatowo-skolnej i opiekuńczo-społecznej w latach okupacji 1939-1944*. „Rocznik Teologiczny” 1975 z. 1; Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Aleksandra Pietrowicz

Tajnopis

Korespondencja wykonana z zastosowaniem atramentu sympatycznego. W Okręgu Poznańskim AK teksty korespondencji tajnopisowej wpisywano między wiersze gazety „Ostdeutscher Beobachter”. Jako atrament służył roztwór wodny kwasu cytrynowego. Wywołanie tajnopisu następowało przez prasowanie gazety gorącym żelazkiem. Tajnopisy stosowano w korespondencji wewnątrz Okręgu Poznańskiego AK oraz w niektórych przypadkach w łączności z uwięzionymi (korespondencja jednostronna). Nie używano tajnopisów w korespondencji z KG AK czy Komendą Obszaru Zachodniego, gdzie obowiązywało szyfrowanie całej korespondencji i jej transport w skrytkach przenośnych. Prak-

tyczny zasięg stosowania tajnopisów był ograniczony, dotyczył ogniw Komendy Okręgu oraz niektórych IR AK. Tajnopisów nie stosowała większość organizacji konspiracyjnych w Wielkopolsce.

FAK-I/7, Wojskowa Służba Kobiet.

Marian Woźniak

Talarczyk Halina Anna

(1914 - 1993) ps. „Muszka”, ofic. wywiadu AK, nauczycielka.

Ur. 1 III w Poznaniu, c. Antoniego i Antoniny z d. Piotrowska. Po ukończeniu szkoły powszechnej i w 1931 zdaniu egzaminu dojrzałości rozpoczęła studia na Wydziale Geografii UP. Jednocześnie wstąpiła do PWK, uzyskując stopień instruktorki. Po ukończeniu studiów brała udział w 1936 w kursach PWK w Warszawie. W l. 1937-39 pracowała jako nauczycielka w Miejskim Gimn. Żeńskim w Bydgoszczy.

Od sierpnia 1939 brała udział w Pogotowiu Wojennym PWK w Bydgoszczy w dziale opieki społecznej. Po zajęciu przez Niemców Bydgoszczy wróciła do Poznania, gdzie przez Urząd Pracy (*Arbeitsamt*) została skierowana do pracy w *Posener Gummiwerke* (Zakłady Gumowe Stomil). W lutym 1941 zaprzysiężona przez Mariannę Marszałkowską („Ruta Wagner”) do Ekspozytury Wywiadowczej WSK w Poznaniu. Zajmowała się zbieraniem informacji dotyczących profilu produkcji, sieci dystrybucyjnej i kooperacyjnej Zakładów. Działalność tę przerwało zwolnienie z pracy we wrześniu 1941. Następnie zajmowała się kolportowaniem prasy konspiracyjnej i gromadzeniem środków opatrunkowych. Aresztowana przez Gestapo w Poznaniu 12 V 1943 na skutek nieostrożności kuriera Oddziału II KG AK. Po wstępnym śledztwie skierowano ją do dyspozycji prokuratury przy Trybunale Ludowym w Berlinie (*Volksgerichtshof*). Wobec przedłużającego się śledztwa uwolniona 19 IV 1945 przez wojska amerykańskie.

Do kraju wróciła 20 X 1945. Do emerytury w 1970 pracowała jako nauczycielka

i wizytator szkolnictwa specjalnego w Kuratorium Szkolnym we Wrocławiu. Od 1970 przeniesiona na emeryturę. Zmarła w Poznaniu 20 IV 1993.

Odnaczona: Krzyżem AK i Medalem Wojska czterokrotnie, awansowana do stopnia ppor. AK.

FAK-I/7, Wojskowa Służba Kobiet.

Marian Woźniak

Tarko Feliks

(1889 - 1944) ps. „Kret”, ofic. rez. WP, WTOP i AK, nauczyciel.

Ur. 30 V w Wierzbnie pow. miechowski, s. Macieja i Domiceli Stanisławy z d. Olszewska. Po ukończeniu szkoły powszechnej kontynuował naukę w Seminarium Nauczycielskim w Ursynowie, gdzie w 1919 zdał egzamin dojrzałości. Od 1916 był żołnierzem Legionów Polskich, a w l. 1919-21 brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Zdemobilizowany w 1922 objął funkcję kierownika szkoły powszechnej w Kaczkowie pow. leszczyński. W 1938 wraz z rodziną przeniósł się do Zielińca pow. poznański.

Na wojnę 1939 nie był zmobilizowany. Od stycznia 1940 wraz z synem Romanem współpracował ściśle z redakcją pisma „Dla Ciebie Polsko”. Oficjalnie był robotnikiem Huty Szkła w Antoninku pod Poznaniem. Organizował tam drobny sabotaż. Na terenie Zielińca zbudował ziemiankę, w której prowadzono nasłuch radiowy. Utrzymywał też rozliczne kontakty z kolporterami pisma „Dla Ciebie Polsko” w Swarzędzu, Rawiczu i Lesznie. Po złożeniu przysięgi na ręce ppor. Jerzego Gawrońskiego („Skaut”) powołany w skład kierownictwa WTOP. Od sierpnia 1942 w AK. Organizował pod dowództwem sierż. Tomasza Maliny („Tomal”) Placówkę AK Swarzędz. Następnie przez syna Romana tworzył Placówkę AK Bojanowo z siedzibą dowództwa w Kaczkowie. Aresztowany przez Gestapo 18 II 1944 wraz z dowództwem placówki AK w Swarzędzu. Więziony w Domu Żołnierza i w Żabikowie. Prze-

szedł ciężkie śledztwo, w wyniku którego zmarł 30 VII 1944.

Żona Julia z d. Zborowska. Dzieci: Irena, Bogumił, Roman, Medard, Bernard.

FAK-V/149, Akta osobowe; Zbiory prywatne Romana Tarki w Gorlicach.

Marian Woźniak

Tarko Roman

(1924 -) ps. „Kruk”, uczeń gimn., żołnierz WTOP i AK.

Ur. 29 II w Augustopolu pow. leszczyński, s. Feliksa i Julii z d. Zborowska. Do wybuchu wojny 1939 ukończył 2 klasy Gimn. im. Bergera w Poznaniu. Od 1934 czł. ZHP. W l. 1939-42 brał udział w nieformalnych grupach konspiracyjnych w rejonie Rydzyny, Swarzędza i w okolicach Środy Wlkp. 15 IX 1942 zaprzysiężony do AK przez ojca Feliksa i wyznaczony do utrzymywania łączności w sieci kolporterskiej pisma „Dla Ciebie Polsko”. W końcu września 1942 przekazany do plutonu AK w Placówce Swarzędz, gdzie był łącznikiem sierż. Tomasza Maliny („Tomał”). Z polecenia ojca tworzył placówki AK w Rydzynie i w Bojanowie, pełniąc nadal funkcję łącznika. Oficjalnie był zatrudniony w Hucie Szkła w Antoninku, gdzie organizował drobny sabotaż. Aresztowany przez Gestapo 3 V 1944. W czasie śledztwa przebywał w więzieniu w Trondheim (Norwegia), a następnie do dyspozycji Gestapo w Poznaniu został osadzony w KL Grini (Norwegia). 3 VIII 1944 został przetransportowany do KL Sachsenhausen, a 5 IV 1945 do Ravensbrück, gdzie wyzwoliły go wojska sowieckie.

Po zdaniu egzaminu dojrzałości w 1954 w Technikum Szklarskim w Wołominie rozpoczął studia na Wydziale Ceramiki AGH w Krakowie, gdzie w 1969 uzyskał absolutorium. Do 1985 był adiunktem w Ośrodku Badawczo-Rozwojowym Przemysłu Izolacji Budowlanej w Gorlicach. Od 1985 emeryt.

Żona Elżbieta z d. Wyspiańska. Dzieci: Tomasz, Ewa.

FAK-V/193, akta osobowe.

Marian Woźniak

Tarłowski Józef

(1907 - 1943) ps. „Tar”, podofic. rez. WP i ZWZ-AK, rybak.

Ur. 19 II w Ruminie pow. koniński. Po ukończeniu szkoły powszechnej i wydziałowej podjął pracę jako rybak. W l. 1929-30 pełnił zasadniczą służbę wojskową w 29 pskan. Ćwiczenia odbywał w 28 pskan i w 10 pp w Łowiczu. Czł. ZPR w Koninie.

Zmobilizowany 25 VIII 1939 do 10 pp. Walczył w Armii „Łódź”, a po jej rozbiciu przez Wehrmacht wrócił do Rumina. W październiku 1939 zaprzysiężony do KOPol. przez swojego szwagra Feliksa Jacolika. Do 1941 zajmował się kolportowaniem pism KOPol. z Kutna. Po ucieczce F. Jacolika z Konina krótko współpracował z Kazimierzem Błaszakiem. Gdy Roman Janiszewski został komendantem Miasta Konin, wszedł do jego sztabu jako oficer organizacyjny. Aresztowany 17 X 1942 przez Gestapo z Inowrocławia. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Görlitz 25 II 1943 skazany na karę śmierci. Stracony 6 V 1943 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu. Zgon nie został zarejestrowany w aktach stanu cywilnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42.

Marian Woźniak

Tarnowska Irena

(1900 - 1984), ps. „Ewa Nowicka”, czł. kierownictwa OH, hm, nauczycielka.

Ur. 10 I w Berlinie, c. Edmunda, kupca i Zofii z d. Piotrowska. Naukę rozpoczęła w szkole niemieckiej w Berlinie, kontynuowała w gimn. niemieckim w Obornikach, gdzie ojciec wraz z pięciorgiem dzieci przeniósł się po śmierci żony. Naukę przerwała w 1916 ze względu na ciężkie warunki materialne. Po powrocie ojca z I wojny światowej znalazła się wraz z rodziną w Poznaniu. W l. 1926-27 ukończyła Wyższy Kurs Nauczycielski w Warszawie. Była wolnym słuchaczem na UP. Pracowała jako nauczycielka

w Poznaniu w szkołach powszechnych. Do ZHP wstąpiła w 1922 i tego roku razem z Zofią Tustanowską założyła 9 DH im. Klau-dyny Potockiej. Była jej długoletnią drużyno-wą. Organizowała obozy, uczestniczyła w zlotach w Świdrze i Spale. 23 III 1932 uzyskała stopień hm. Od 1934 pracowała aktywnie w Komendzie Hufca i Komendzie Chorągwi Wielkopolskiej ZHP, od 1939 w referacie kształcenia starszyny, była czł. komisji prób instruktorskich. Od 1936 pełniła funkcję komendantki środowiska harcerek na m. Poznań. Z chwilą powołania w sierpniu 1938 OH zajęła się jego organizacją na tere-nie miasta.

W l. 1939-41 nigdzie nie pracowała, posługując się fałszywą kartą pracy, od 1942 była zatrudniona jako księgowa w niemieckiej kantine wojskowej. Od pierwszych dni okupacji podjęła działalność konspiracyjną. Od hm Włodzimiry Musidłowskiej przejęła funkcję komendantki OH. W czerwcu 1940 nawiązała łączność z władzami OH w War-szawie. Opracowała formy pracy konspiracyj-nej. Działalność prowadzono w 3-5-osobo-wych grupach dziewcząt, początkowo powy-żej 18 roku życia. Praca miała mieć pozory nie zorganizowanej, podejmowanej z własnej inicjatywy. Pierwszym terenem jej działalno-ści był Poznań, z czasem nawiązała łączność z terenem. Głównym kierunkiem tej pracy stało się tajne nauczanie. Do akcji skupiła pozostałe w Poznaniu nauczycielki, studentki (m.in. z AKH) i licealistki. Wśród starszej młodzieży propagowano również samokszta-łcenie, skupiając ją w kilkusobowych tzw. ogniwach. Do wspomagania akcji oświato-wych służyła zorganizowana przez T. biblio-tekę liczącą ok. 1000 woluminów. Udostęp-niała książki we własnym mieszkaniu, twor-zyła również wędrujące biblioteczki. Obok pracy oświatowej propagowała również dzia-łalność kulturalną: amatorskie przedstawienia teatralne, teatryki kukielek, jasełka, wieczory literackie, upowszechnianie muzyki. W l. 1942-43 w sprawach tajnego szkolnictwa i opieki społecznej pozostawała w kontakcie z E. Serwańskim. Wraz z B. Osmólską podjęła starania o scalenie i zalegalizowanie kon-spiracyjnych prac oświatowych. Za pośredni-

ctwem E. Serwańskiego otrzymywała fundu-sze na działalność oświatową oraz pomoc społeczną dla polskich rodzin. Z jej inicjatywy harcarki – czerpiąc z własnych i zdobytych funduszy (produkcja mydła, cukierków itp.) – wysyłały i dostarczały paczki wysiedlonym do GG, więźniom Fortu VII i obozów kon-centracyjnych oraz jeńcom wojennym. Pozo-stawała w łączności również z władzami woj-skowymi ZWZ-AK. W porozumieniu z nimi odbywały się szkolenia harcerek przysposo-biające do pomocniczej służby wojskowej. Służyły temu m.in. kursy pielęgniarskie pro-wadzone przez J. Jędrzejewską w Poznaniu. Szkolenie sanitarne rozszerzono również na ośrodki pozapoznańskie. W przewidywaniu walk organizowała zaczątki ambulatoriów i szpitalików wojennych. W domach harcerek zgromadzono dużo materiałów opatrunko-wych, lekarstw i wyposażenia. W trosce o powiększenie kadry instruktorskiej pro-wadziła próby na stopień phm i hm. 18 II 1944 została aresztowana w miejscu pracy. W mie-szkaniu przeprowadzono szczegółową rewiz-ję – bez rezultatu. W śledztwie więziona w Żabikowie, po czym osadzona w KL Ra-vensbrück. Tam nawiązała kontakt z hm Jó-zefą Kantor, drużynową konspiracyjnej dru-żyny harcerek „Mury”. Weszła w skład za-stępu „Kielnie”, pełniąc w nim funkcję za-stępowej. Po odbytej kwarantannie została wywieziona do Lipska do KL Buchenwald, gdzie pracując w magazynie odzieżowym pomagała współwięźniarkom. Uczyła też młodociane więźniarki języka polskiego. Zbiegła w czasie ewakuacji obozu.

Do Poznania wróciła 22 V 1945 i już 1 VI podjęła pracę w Szkole Podstawowej nr 30 przy ul. Garncarskiej. Od 1948 uczy-ła w Szkole Podstawowej nr 23 przy ul. Żeromskiego. Pełniła funkcję przewodniczą-cej Zakładowego Oddziału ZNP, później sekretarza. Do służby harcerskiej wróciła w 1956. Założyła drużynę harcerek im. Marii Wocalewskiej. Kierowała referatem kształcenia starszyny w Komendzie Chorąg-wi, była też czł. Komisji Historycznej. Na emeryturę przeszła w 1970. Zmarła w Po-znaniu 12 VII 1984. Pochowana na cmen-tarzu Junikowskim.

Odznaczona Odznaką Tysiąclecia Państwa Polskiego. 13 X 1989 na gmachu VII Liceum im. Dąbrówki (dawna Szkoła Podstawowa nr 23) została odsłonięta tablica pamiątkowa ku jej czci.

Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Aleksandra Bielerzewska

Tata Franciszek

(1908 - 1943) ps. „Müller”, „Cio”, ofic. rez. WP, ZWZ-AK, urzędnik państwowy.

Ur. 6 VII w Herne (Niemcy) s. Franciszka, górnika i Marianny z d. Rosińska. Szkołę powszechną ukończył w 1919 w Herne. Ojciec T. należał do organizatorów skupisk polskich w Westfalii, którzy kładli podwaliny pod Związek Polaków w Niemczech. W 1919 rodzina Tatów powróciła do Polski, osiedlając się w Gnieźnie. T. ukończył Gimn. im. Bolesława Chrobrego, a w l. 1929-30 studiował na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP. Z uwagi na trudne warunki materialne musiał przerwać naukę. W 1932 ukończył Szkołę Pchor. Rezerwy Piechoty w Zambrowie w stopniu kaprała pchor. Po odbyciu praktyki w 69 pp w Gnieźnie był ofic. zawodowym do 1936. Przeniesiony do rezerwy na własną prośbę w 1937 podjął pracę w Dyrekcji Ceł w Poznaniu. W tym okresie podjął współpracę z Oddziałem II Sztabu Głównego WP. W 1937 został przeniesiony do Inspektoratu Celnego w Gdyni, współpracując ściśle z аташатем wojskowym Konsulatu Generalnego RP w Gdańsku.

Kampanię wrześniową odbył w Batalionie Morskim. Po kapitulacji uniknął niewoli i powrócił do Gniezna. W początkach października 1939 zatrudnił się w cukrowni w Gnieźnie, gdzie nawiązał z nim kontakty konspiracyjne Tadeusz Janowski. Otrzymał polecenie organizowania zawiązków ZWZ w Gnieźnie od ppor. Kiryla Sosnowskiego. 7 VI 1941 został desygnowany na stanowisko insp. rej. ZWZ z upoważnieniem do tworzenia komend obwodowych ZWZ w Gnieźnie, Wrześni, Żninie i Mogilnie. Z jego inicjatywy IR Gniezno przyjął kryptonim „Woj-

ciechów”. Do końca 1941 utworzył 3 komendy obwodowe, które liczyły ok. 200 żołnierzy ZWZ, głównie zawodowych. W tym samym czasie utworzył Ośrodek WKZO Gniezno, powołując na jego kierownika ppor. Stanisława Zakrzewskiego. Przez dawne kontakty harcerskie zorganizował bojowe grupy sabotażowe wśród harcerzy w Gnieźnie i w Wągrowcu, przyczyniając się tym samym do rozwoju konspiracji SzSz i dbając o nielączenie jej z siecią organizacyjną ZWZ. Prowadził też rozmowy z lokalnymi grupami konspiracyjnymi, głównie z TON. 30 IV 1942 awansował do stopnia por. AK. Pod jego dowództwem prowadzone były w IR Gniezno liczne akcje dywersyjno-sabotażowe, także z użyciem broni chemicznej i bakteriologicznej. Na skutek prowokacji Gestapo, skierowanej przeciwko WKZO, został aresztowany 17 VII 1942. W toku ciężkiego śledztwa prowadzonego przez oddział zamieszcowy Gestapo w Inowrocławiu nie ujawnił tajemnicy organizacyjnej. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Rawiczu 27 VIII 1943 skazany na karę śmierci. Wyrok wykonano w więzieniu rawickim przez powieszenie 8 IX 1943. W 1945 po ekshumacji pochowany na cmentarzu w Gnieźnie przy ul. Witkowskiej. W uznaniu jego bohaterskiej postawy komendant Okręgu Poznańskiego AK wystąpił z wnioskiem o pośmiertne nadanie Krzyża Virtuti Militari V klasy.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770.

Marian Woźniak

Technika konspiracyjna

Zespół reguł i metod postępowania w pracy konspiracyjnej, mających zapewnić bezpieczeństwo czynności służbowych, które utajniano przed osobami postronnymi i policją. W niektórych organizacjach określany był instrukcjami wewnętrznymi. W ZWZ-AK ogólne zasady techniki konspiracyjnej zawarto w instrukcji, którą z początkiem stycznia 1940 otrzymał plk S. Rowecki od gen. Kazimierza Sosnkowskiego (Instrukcja dla Oby-

watela „Rakonia”). Dalsze zarządzenia zawarto w wytycznych Oddziałów I i V KG ZWZ-AK. Całokształt zasad działalności konspiracyjnej zawartych w przepisach oraz praktyka tworzyły mechanizm życia podziemnego.

W Okręgu Poznańskim AK zasady techniki konspiracyjnej regulowała Instrukcja organizacyjna nr 1/I (bez daty), wydana w tym samym brzmieniu w 1942 i 1943. Naruszenie zasad objętych instrukcją było częstym powodem dekonspiracji i aresztowań.

FAK I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK.

Marian Woźniak

Teski Joachim

(1918-1942) czł. WOW i WOZZ.

Ur. 28 I. Na początku 1940 wstąpił do WOW, potem w WOZZ. Aresztowany latem 1940 przewieziony został do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza, a następnie osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940-23 IV 1941) i Berlin-Spandau. Na rozprawę przed Wyższym Sądem Krajowym w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 4 IX 1942 nie został doprowadzony ze względu na beznadziejny stan zdrowia w wyniku przesłuchiwań w śledztwie. Krótko potem zmarł w szpitalu więziennym Berlin-Alt Moabit.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 98/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941, t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Teski Stanisław

(1918-1943) czł. WOW i WOZZ.

Ur. 7 V. Na początku 1940 wstąpił do WOW, potem w WOZZ. Aresztowany latem 1940 przewieziony został do siedziby Gestapo w Domu Żołnierza, a następnie osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa

przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940-23 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 4 IX 1942 skazał go na karę 7 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach, a od 17 XII 1942 w KL Mauthausen-Gusen, gdzie zmarł w styczniu 1943.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 98/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941, t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Thamm Feliks

(1911-1942) ps. „Mak”, „Ares”, czł. NOB.

Ur. 19 XI w Poznaniu w rodzinie kolejarza. W 1925 ukończył szkołę powszechną w Poznaniu. Uczył się dalej w gimn., ale ukończył tylko 4 klasy. W l. 1932-34 odbył służbę wojskową w 57 pp w Poznaniu. Zdemobilizowany w stopniu kpr. Czł. Klubu Sportowego „Warta”.

We wrześniu 1939 pomimo otrzymania karty mobilizacyjnej nie dotarł do swojej jednostki wojskowej. Do NOB włączony w maju 1940 przez Zenona Ciemniejewskiego („Lipa”), z którym znalazł się z działalności sportowej. Sam nawiązał kontakt z komendantem Rejonu NOB Jeżyce pchor. B. Schneiderem i objął kierownictwo 6 sekcji organizacyjnych. Kolportował jednorazowo 30 egz. „Polski Narodowej”. Rozpowszechniał też bony obligacyjne NOB. Utrzymywał bezpośredni kontakt z kierownikiem kolportażu gazetki „Polska Narodowa” Józefem Warczakiem. Aresztowany przez Gestapo 27 I 1941. Więziony w Domu Żołnierza, Forcie VII i w więzieniu w Brzegu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Pile 16 III 1942 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu 16 V 1942.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 716; FAK-I/6, Organizacja Obozu Narodowego; USC Poznań, Akt zgonu P-2568/1942.

Marian Woźniak

Thiel Stanisław Łucjan

(1881 - 1943) ps. „Przemysław”, n.o. Stanisław Dąbrowski, ofic. WP, NOW i NSZ.

Ur. 20 X we Wrocławiu, s. Kazimierza, radcy prawnego i Józefy z d. Frezer. W 1901 zdał we Wrocławiu maturę. W I. 1901-02 odbył jednoroczną służbę wojskową w 6 p. artylerii polowej. Po dwukrotnych ćwiczeniach w 1903 i 1905 uzyskał kwalifikacje ofic. rez. W I. 1903-06 studiował na Wydziale Rolniczym Uniwersytetu we Wrocławiu. W tym czasie objął majątek rodzinny Doruchów w pow. ostrzeszowskim. 4 VIII 1914 powołany do armii niemieckiej. 6 I 1919 przyłączył się do Powstania Wielkopolskiego i objął dowództwo lokalnego odcinka frontu. Następnie został mianowany dowódcą pow. ostrzeszowskiego. Podlegał mu 160-osobowy oddział, który ubezpieczał odcinek frontu południowego. Toczył zwycięskie potyczki z Niemcami. Po zawieszeniu broni jego oddział wchodzący w skład 12 pswłkp osłaniał linię demarkacyjną. 13 IV 1919 dekretemi NRL nr 42 i 43 został mianowany por., a następnie kpt. wojsk wielkopolskich, 6 VI 1919 NRL dekretem nr 134 przyznała mu stopień kapitana ze starszeństwem od 1 III 1914 i tym samym dekretem awansowany na majora ze starszeństwem od 1 III 1918. W sierpniu 1919 objął dowództwo 11 pswłkp. Od czerwca 1920 był zastępcą szefa I Departamentu Ministerstwa Spraw Wojskowych, po czym dowodził batalionem 17 DP. 10 IV 1920 awansowany przez NW do stopnia płka. Po zawarciu traktatu ryskiego pełnił obowiązki dowódcy 17 DP. W maju 1922 przeszedł do rezerwy i zajął się administrowaniem majątku Doruchów. Był działaczem SN i organizacji społecznych.

Po agresji niemieckiej na Polskę w 1939 opuścił wraz z rodziną Doruchów i przebywał na Podlasiu. W pierwszych dniach października 1939 powrócił na teren pow. ostrzeszowskiego. Wkrótce aresztowany. Więziony w Ostrzeszowie, następnie w Forcie VII w Poznaniu. Zwolniony w lutym 1940 wyjechał do GG. Został czł. NOW. Jako przeciwnik scalenia z AK wszedł w skład NSZ. Tam objął dowództwo IZZ z siedzibą w Warszawie, kładące duży nacisk na propagandę, wywiad i szkolenie kadr. W Warszawie korzy-

stał z lokalów konspiracyjnych, m.in. w Pyrach, w Warszawie ul. Wilczak 25. Zmarł 9 X 1943 w Otwocku. Pośmiertnie awansowany na wniosek Dowódcy NSZ do stopnia gen. bryg.

Odnaczony: Krzyżem Żelaznym I i II kl., Krzyżem Virtuti Militari V klasy, Krzyżem Walecznych czterokrotnie, Krzyżem Kawalerskim Legii Honorowej.

Żona Maria. Dzieci: Katarzyna, Kazimierz.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Rafał Sierchula

Tłustek Zdzisław

(1912 - 1942) ps. „Ucho”, podofic. rez. WP, czł. TS.

Ur. 7 VIII w Lesznie, syn Józefa i Zofii z d. Gućzka. Od października 1939 organizator punktu nasłuchu radiowego TS w Lesznie. Aresztowany we wrześniu 1940. Skazany wyrokiem Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) na sesji wyjazdowej w Poznaniu 30 V 1941 na roczny pobyt w obostrzonym obozie karnym. 26 VI 1942 zmarł w szpitalu w Bojanowie, dokąd został przywieziony z więzienia w Rawiczu.

FAK-I/14, Harcerstwo poza Szarymi Szeregami; FAK-X/1a Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Tomaszewski Michał

(1917 - 1942), czł. ZHP, NOB, ZWZ.

Ur. 13 IX w Rogalinku pow. poznański. Mieszkaniec Psarskiego. Od 1930 czł. ZHP. Latem i jesienią 1939 w Pog. Hufca Śrem. Zaprzysiężony do NOB przez Wacława Adamskiego („Długi”) w listopadzie 1939. Od wiosny 1940 podporządkowany ppor. Edmundowi Kamińskiemu („Młot”) i zaprzysiężony do ZWZ. Brał udział w budowie schowków ziemnych, w których przechowywano materiały bojowe przeniesione z przedwojennych magazynów TOK w Śremie. Do lata 1941 był osobistym łącznikiem ppor. E. Kamińskiego. Zdekonspirowany przez agenta

Gestapo Zenona Ciemniejewskiego („Lipa”) w ramach akcji przeciwko NOB. Aresztowany 3 IX 1941 i osadzony w Forcie VII w Poznaniu, a następnie w więzieniu w Elblągu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Elblągu 16 VII 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 22 VIII 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Tomczak Czesław

(1910 - 1942) ps. „Leon”, czł. NOB, ślusarz. Ur. 5 VII w Poznaniu, s. Wawrzyńca i Józefy z d. Rozmiarów. Czł. Wydziału Propagandy NOB, którym kierował początkowo Zenon Ciemniejewski („Lipa”), a od lutego 1940 Marian Frankowski („Klinga”). Do obowiązków T. należały zakup materiałów drukarskich i druk konspiracyjnych ulotek oraz pism „Polska Narodowa” i „Naród w Walce”. Prócz tego drukował: ulotki w języku niemieckim i – w odpowiedzi na ograniczenia Polaków w korzystaniu z komunikacji miejskiej – wezwania do bojkotu tramwajów poznańskich przez Polaków w czasie 7¹⁵-8¹⁵, fałszywe dowody tożsamości, pisemne zezwolenia na odbywanie podróży po okupowanej Polsce, talony upoważniające do nabywania reglamentowanych towarów oraz bony obligacyjne. Druk wykonywał w mieszkaniach: Teofili Boguckiej (ul. Dolna Wilda 26), Józefa Warczaka (ul. Dąbrowskiego 69), Alfreda Wojciechowskiego (ul. Dolna Wilda 2), Stefana Królewskiego (ul. Kopczyńskiego 64), Waliszewskiego (ul. Górki 16), Józefa Staszewskiego (ul. Dąbrowskiego 115), Franciszka Filipiaka (ul. Rawicka 16). Aresztowany przez Gestapo 17 IV 1941. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Oleśnicy 9 VI 1942 skazany na karę śmierci. Wyrok wykonano 14 VII 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 772.

Zygmunt Kaczmarek

Tomczak Józef

(1900 - 1942) ps. „Chart”, „Sosna”, ofic. rez. WP, czł. NOB, kupiec.

Ur. 15 XI w Jankowicach pow. poznański. Po ukończeniu szkoły powszechnej pracował jako urzędnik pocztowy w Poznaniu, dokształcając się jako ekstern w gimn. niemieckim. W 1918 brał udział w Powstaniu Wielkopolskim, a następnie w wojnie polsko-bolszewickiej. Awansowany w polu do stopnia ppor. Po demobilizacji pracował krótko jako urzędnik pocztowy, a następnie zajmował się importem kawy z Brazylii do Polski. Czł. SN od 1921.

Zaprzyśiężony do NOB przez Alfreda Wojciechowskiego i powołany jako instruktor wojskowy do Komendy Dzielnicy NOB Wilda. Opracowywał też listy Polaków współpracujących z Niemcami. Latem 1940 otrzymał zadanie naniesienia na plan Wildy wszystkich niemieckich urzędów i obiektów strategicznych. Aresztowany przez Gestapo 5 I 1941. Po wydaniu nakazu aresztowania przez prokuraturę 29 IV 1941 osadzony w więzieniu w Brzegu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji we Wrocławiu 8 VI 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 15 VII 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 36/42; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego.

Marian Woźniak

Tomiał Piotr

(1892 - 1942) ps. „Kiliński”, podofic. rez. WP, czł. NOB, szewc.

Ur. 19 VI w Żabikowie pow. poznański. Wraz z rodziną wyemigrował do Niemiec. W 1912 powołany do armii niemieckiej. Walczył na froncie zachodnim I wojny światowej. Do 1918 mieszkał w Berlinie. W 1919 powrócił z rodzicami do Poznania i kontynuował naukę zawodu szewskiego. Potem otworzył własny warsztat. Od 1936 czł. SN.

Na wojnę w 1939 nie powołany. W kwietniu 1940 zaprzysiężony do NOB przez Mariana Szlachetkę i podporządkowany komendantowi NOB Obwodu Wilda. We

własnym warsztacie szewskim przy ul. Józefa Wybickiego w Poznaniu zorganizował lokal odprawowy NOB. Był traktowany jako doradca polityczny NOB ze względu na przedwojenne członkostwo w SN. Aresztowany 6 II 1941 i osadzony w Domu Żołnierza, w Forcie VII i w więzieniu we Wronkach. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 10 VIII 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 17 IX 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 823; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Poznań, Akt zgonu P-4063/1942.

Marian Woźniak

Toporski Marian

(1913-1942) ps. „Tybr”, czł. NOB i ZWZ.

Ur. 20 I w Berlinie, s. Wiktora i Konstancji z d. Kanciak. Od 1920 mieszkał z rodzicami w Poznaniu. Po ukończeniu szkoły powszechnej w 1927 uczęszczał do szkoły wydziałowej. Do wybuchu wojny 1939 pracował jako urzędnik bankowy. Służby wojskowej nie pełnił.

Od jesieni 1939 zatrudniony w Urzędzie Pracy (*Arbeitsamt*). Zaprzysiężony do NOB w kwietniu 1940 przez ppor. Jana Granatowicza („As”) i przydzielony w Komendzie Miasta NOB do komórki legalizacyjnej prowadzonej przez ppor. Edmunda Wasikowskiego („Bobo”). Jego głównym zadaniem było dostarczanie fałszywych dokumentów pracy i informowanie o planowanych przez władze niemieckie wysyłkach młodzieży do prac przymusowych w głąb Rzeszy. Aresztowany przez Gestapo 8 XI 1941. Przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza i w Forcie VII. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Oławie 17 XI 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 17 XII 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

Żona Leokadia Wiktoria z d. Kudlińska, s. Jerzy.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 Ojs. 130/42; FAK-V/423, Akta osobowe; USC Wrocław, Akt zgonu nr 2309/1942.

Marian Woźniak

Torz Antoni

(1922-1942) ps. „Sęp”, czł. ZHP i HP.

Ur. 3 I w Poznaniu. Mieszkaniec Poznań. Od 1937 czł. ZHP na Jeżycach. Absolwent kursu PW I stopnia. Od sierpnia 1939 w Pog. W listopadzie 1939 wprowadzony do HP przez Stanisława Nowaka, a zaprzysiężony przez Bogdana Damiana Hancyka. Organizator powielarni gazetki „Zerwiemy pęta”. Kierownik sekcji organizacyjnej HP. Aresztowany przez Gestapo 17 V 1940 i poddany ciężkiemu śledztwu w Domu Żołnierza. Wyrokiem Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) na sesji w Poznaniu 21 III 1941 skazany na 3 lata więzienia. Karę odbywał w Rawiczu. 25 V 1942 włączony do kolejnego śledztwa w sprawie działalności harcerskiej i wielokrotnie przesłuchiwany. Zmarł z wycieńczenia w więzieniu rawickim 27 IX 1942. Rodziny nie założył.

FAK-I/14, Harcerstwo poza Szarymi Szeregami; FAK-V/394, Akta osobowe Zenona Hancyka.

Marian Woźniak

Torz Tadeusz

(1919-1943) ps. „Tad”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 23 X w Poznaniu, uczeń gimn. Zaprzysiężony do WOW przez Henryka Szczypkowskiego i włączony do grupy wywiadowczej. Od marca 1940 w WOZZ. Aresztowany latem 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 23 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 4 IX 1942 skazał go na karę 7 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach, a od 17 XII 1942 w KL Mauthausen-Gusen, gdzie zmarł z wycieńczenia.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 98/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Tritt Stefan

(1910-1942) ps. „Wentyl”, podofic. rez. WP, czł. NOB.

Ur. 28 VI w Poznaniu (wieś Sołacz), s. Wojciecha i Ewy z d. Schneider. Po ukończeniu szkoły powszechnej terminował w zawodzie elektryka i doksztalcał się w szkole wydziałowej, którą ukończył w 1927. Służbę wojskową odbył w 14 Kompanii Telegraficznej. Brał udział w zajęciu Zaolzia, a następnie w wojnie 1939.

Po zwolnieniu z obozu internowania powrócił do Poznania w październiku 1939. Pracował w *Posener Gummiwerke* (Zakłady Gumowe Stomil) jako elektryk. Był współorganizatorem ogniw NOB na Sołaczu oraz w Starołęce. Od połowy 1940 był zastępcą komendanta wydzielonego Obwodu NOB Stomil. Zajmował się kolportowaniem pisma „Polska Narodowa” oraz organizował zbiórki pieniężne na cele pomocy społecznej. Aresztowany przez Gestapo 28 I 1941 w miejscu pracy. Po ciężkim śledztwie przebywał w Forcie VII oraz w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu, gdzie 13 VIII 1942 został przez Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) skazany na karę śmierci. Stracony 2 IX 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej.

Żona Zofia z d. Gołaska, s. Wojciech.

FAK-Va/10, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej; Zbiory prywatne Wojciecha Tritta w Poznaniu.

Marian Woźniak

Troczyński Władysław

(1900-1942) ps. „Trok”, podofic. zaw. WP, czł. TON, siodlarz.

Ur. 11 IX w Rdutowie pow. kutnowski. Mieszkaniec Wrześni, gdzie do 1939 był podofic. zaw. 68 pp. Brał udział w wojnie 1939. Po zwolnieniu z obozu jenieckiego w Warszawie wrócił do Wrześni i prowadził warsztat siodlarski. W 1939 utrzymywał kontakty organizacyjne z WOW. Zaprzysiężony do TON wiosną 1940 przez Edmunda Rolińskiego i mianowany dowódcą sekcji organizacyjnej. Prowadził szkolenie wojskowe

w swojej sekcji i zajmował się kolportowaniem pism „Czuwamy” i „Wolność”. Latem 1940 powierzono mu dodatkowo funkcję łącznika pomiędzy Wrześnią i Gnieznem. Aresztowany 2 IX 1941 i osadzony w więzieniu w Gnieźnie. Wiosną 1942 przewieziony do więzienia przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 15 VIII 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 5 X 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 652, 657; USC Poznań, Akt zgonu P-4256/1942.

Marian Woźniak

Tubacki Marian

(1918-1943) ps. „Zenia”, czł. HP, WOW i WOZZ.

Ur. 27 VI w Ławicy (obecnie Poznań), s. Walentego i Apolonii z d. Płotek. Szkołę powszechną ukończył w Ławicy w 1935. Do wybuchu wojny 1939 terminował w zawodzie murarza. Czł. ZHP i Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Od października do listopada 1939 związany z HP przez Jerzego Klimaszewskiego („Kornel”). W listopadzie 1939 zaprzysiężony do WOW przez brata Sylwestra. W WOW, a następnie w WOZZ zajmował się gromadzeniem broni i prowadził wywiad wojskowy. Dowódca sekcji organizacyjnej WOZZ. Aresztowany przez Gestapo w Poznaniu 24 VI 1942. Po ciężkim śledztwie osadzony w Forcie VII, więziony w Wołowie i Wrocławiu. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej we Wrocławiu 1 XII 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony 22 I 1943 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 139/42; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; FAK-V/417, Akta osobowe; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Tubacki Sylwester

(1920 - 1943) ps. „Janeczka”, czł. HP, WOW i WOZZ.

Ur. 17 XI w Ławicy (obecnie Poznań), s. Walentego i Apolonii z d. Plotek. Szkołę powszechną ukończył w 1937 w Ławicy. Czł. ZHP i Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Do wybuchu wojny 1939 elew Szkoły Podofic. dla Maloletnych w Śremie. Ćwiczenia odbył w Grudziądzu.

Brał udział w kampanii wrześniowej w walkach nad Bzurą i w obronie Warszawy. Do Poznania powrócił w październiku 1939. Początkowo utrzymywał kontakty organizacyjne z HP przez Jerzego Klimaszewskiego („Kornel”). W listopadzie 1939 zaprzysiężony do WOW przez Henryka Stasiaka. Dowódcą sekcji organizacyjnej WOZZ. Aresztowany przez Gestapo w Poznaniu 24 VI 1942. Po ciężkim śledztwie osadzony w Forcie VII, więziony w Wołowie i Wrocławiu. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej we Wrocławiu 1 XII 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony 22 I 1943 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 139/42; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; FAK-V/416, Akta osobowe; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Tucholska Edyta

z d. Gahler (1906 - 1987) ps. „Teresa”, łączniczka OJN, NOW, AK.

Ur. 24 V w Łodzi, c. Ernesta i Emmy z d. Heide. W Łodzi uczęszczała do Gimn. im. Zofii Sobolewskiej, które ukończyła w 1923. Następnie studiowała na Wydziale Germanistyki UW. Wojna zastała ją w Bydgoszczy. Ewakuowana wraz z mężem na południowy wschód, tam straciła męża aresztowanego przez NKWD. Wracając w końcu września do Kalisza, włączyła się do organizującej się konspiracji wielkopolskiej. W początkach 1940 została zaprzysiężona do OJN przez por. Antoniego Strzelczyka, który – z uwagi na niemieckie brzmienie jej panieńskiego na-

zwiska i doskonałą znajomość języka niemieckiego – polecił, by wpisała się na DVL. Zatrudniona została w kaliskim Landratsamcie na odpowiedzialnym stanowisku, związanym z wydawaniem dowodów uprawniających do przekraczania granicy z GG. Miała również dostęp do tajnych zarządzeń skierowanych przeciwko ludności polskiej, których treść przekazywała swym przełożonym z podziemia. Uratowała w ten sposób życie dzieciątkom ludzi, m.in. osobom chorującym na zaawansowaną gruźlicę. Miały one ulec fizycznej likwidacji w myśl zarządzenia Greisera. Jej mieszkanie było lokalem konspiracyjnym komendanta Poznańskiego Okręgu NOW por. Mariana Kwiatkowskiego („Konrad”). W swym mieszkaniu przechowywała osoby zagrożone aresztowaniem, a w licznych przypadkach pełniła funkcję kuriera do specjalnych poruczeń między Kaliszem a Warszawą. W wyniku obserwacji M. Kwiatkowskiego przez Niemców ten lokal konspiracyjny został rozpoznany. 5 VI 1943 Gestapo dokonało najścia na mieszkanie T., która została aresztowana. M. Kwiatkowskiemu udało się zbiec. W czasie rewizji znaleziono ważne dokumenty konspiracyjne, co dla Niemców było dużym zaskoczeniem. We wstępnych przesłuchaniach T. zaprzeczala konsekwentnie jakimkolwiek związkom z konspiracją. Po aresztowaniu M. Kwiatkowskiego przewieziono ją do siedziby Gestapo przy ul. Anstatta w Łodzi, gdzie dokonano konfrontacji i poddano ciężkiemu śledztwu. Gestapo nie udało jej załamać. Przewieziona następnie na ul. Gdańską w Łodzi przebywała tam aż do momentu ewakuacji, w czasie której zbiegła.

Po wojnie była kilkakrotnie przesłuchiwana przez UB pod zarzutem współpracy z wywiadem brytyjskim od 1938. Pracowała w Spółdzielni Wydawniczej „Książka” we Wrocławiu, w Przedsiębiorstwie Handlowym „Wisła” w Warszawie i tamże w Centrali Handlu Zagranicznego „Agros”. Zmarła 28 VII 1987 w Warszawie.

Mąż Aleksander Tucholski. Dzieci: Tadeusz, Janusz Maciej.

Zbiory własne autora w Wolsztynie.

Antoni Kut

Tuchołka Zofia

(1911 -), czł. AK.

Ur. 14 V w Poznaniu, c. Władysława, kupca i Natalii z d. Grzesiecka. W 1930 ukończyła Gimn. im. Dąbrówki w Poznaniu. W 1934 uzyskała dyplom magistra w zakresie filologii angielskiej na UP. Do wybuchu wojny pracowała jako nauczycielka języka angielskiego w Gimn. Kupieckim Izby Przemysłowo-Handlowej w Gdyni.

W czasie wojny mieszkała w Poznaniu. Nawiązała kontakt z Ekspozyturą Wywiadowczą WSK – działającą w Poznaniu. Pracując w biurze zakładów pralniczych w Starołęce, nastawionych głównie na usługi dla wojska, regularnie dostarczała tajną numerację wojskowej poczty polowej. Umożliwiała to identyfikację jednostek wojska niemieckiego nie tylko stacjonujących w Kraju Warty, ale również przemieszczających się w różnych kierunkach. Jej działalność przerwała dekonspiracja kierownictwa siatki 19 IV 1943. Została aresztowana 10 VI 1943. Więziona w Forcie VII. 11 XI 1943 wraz ze wszystkimi aresztowanymi wywiadowczyniami Ekspozytury przekazana do dyspozycji Trybunału Ludowego w Berlinie (*Volksgerichtshof*). Więźniarki na czas oczekiwania na rozprawę przewieziono do więzienia śledczego w Lipsku. Śledztwo trwało do marca 1945. Nie doszło zatem do rozprawy sądowej. Przed powrotem do kraju pracowała w organizowaniu polskiej szkoły średniej w Niemczech. Po powrocie aż do emerytury w 1973 była lektorem języka angielskiego w AM i w Ministerstwie Handlu Zagranicznego w Warszawie.

Po 1945 wyszła za mąż za Jana Patokę, c. Zofia.

Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Marianna Kaniewska

Turowski Włodzimierz

(1906 - 1943) ps. „Tomir”, ofic. rez. WP i ZWZ-AK.

Ur. 8 II w Poznaniu, s. Wojciecha Tabaki i Władysławy. Po ukończeniu szkoły powszechnej i wydziałowej uczęszczał do gimn. w Poznaniu. Po zdaniu egzaminu dojrzałości odbył w 1927 Dyw. Kurs Pchor. 14 DP w Poznaniu. Ćwiczenia odbył w 69 pp.

W 1927 awansowany na ppor. rez. W I. 1928-1932 studiował w WSH i na UP. Studia przerwał i podjął pracę w Urzędzie Skarbowym w Gnieźnie.

Zaprzyśięzony do ZWZ przez ppor. Henryka Czecha Kowalewskiego („Prus”). Ppor. Franciszek Tata („Müller”), insp. rej. mianował go komendantem Miasta Gniezno. T. dokonał podziału miasta na 5 placówek, których kryptonimy wywodziły się od znajdujących się w Gnieźnie kościołów („Janowo”, „Michałow”, „Piotrowo”, „Wawrowo” i „Tarnowo”). Pod jego komendą działało blisko 150 żołnierzy ZWZ-AK. Opracował też plan operacyjny komendy oraz plan szkolenia żołnierzy. Aresztowany przez Gestapo z Inowrocławia 23 VII 1942. Więziony w Gnieźnie, Inowrocławiu i Rawiczu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Rawiczu 24 IX 1943 skazany na karę śmierci. Stracony 13 X 1943 w więzieniu w Rawiczu. Po wojnie ekshumowany i pochowany na cmentarzu w Gnieźnie.

Żona Ludwika z d. Trzaskowska.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770; FAK-I/1d, IR Gniezno i obwody, Samodzielny Obwód Mogilno; USC Rawicz, Akt zgonu nr 313/1943.

*Maria Rutowska
Marian Woźniak*

Tworowski Edward

(1914 - 1944) ps. „Hak”, „Wall”, pchor. WP i AK, czł. NOB, urzędnik.

Ur. 27 V w Hamborn (Niemcy). Od 1919 wraz z rodzicami zamieszkał w Poznaniu. Po ukończeniu szkoły powszechnej i gimn. pracował w UP. W 1935 odbył Dyw. Kurs Pchor. 14 DP i ćwiczenia wojskowe w 58 pp. W 1939 awansowany w polu na plut. pchor. rez. W styczniu 1940 zaprzyśięzony do NOB przez Józefa Fijaka („Józef”). Do wiosny 1941 prowadził tajne nauczanie. W grudniu 1942 zaprzyśięzony do AK przez por. rez. Alfonsa Jernasa („Ala”) i przydzielony do Ośrodka Kedywu w IR Poznań. Brał udział w licznych akcjach sabotażowych. Aresztowany przez Gestapo 21 I 1944. Więziony w Domu Żołnierza i w Forcie VII, cela 58. W kwietniu 1944 osadzony w Żabikowie.

Rozstrzelany 29 VI 1944 w zbiorowej egzekucji na podstawie wyroku Policijnego Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*).

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; Muzeum Martyrologiczne Żabikowo, Akt zgonu P-2443/1944.

Marian Woźniak

Tylman Feliks

(1908 - 1943) ps. „Michalski”, czł. ZHP, SzSz i AK.

Ur. 7 V w Wągrowcu, s. Józefa, cieśli i Marianny z d. Laskowska. Szkołę powszechną ukończył w 1923. W l. 1923-26 uczył się zawodu ślusarza w firmie Ryszarda Liskego, produkującej maszyny rolnicze. Odbił służbę wojskową, którą ukończył w 1932 w stopniu kaprała. Do ZHP wstąpił w 1921. Był organizatorem V Żeglarskiej DH im. Władysława IV w Wągrowcu. Od stycznia 1933 do kwietnia 1934 był jej drużynowym. W 1936 zdobył stopień HR. W maju 1936 objął ponownie drużynę i kierował nią do marca 1939.

Kampanię wrześniową 1939 odbył jako żołnierz Batalionu ON „Wągrowiec”. Do Wągrowca powrócił w październiku 1939. Początkowo ukrywał się w domu rodziców. Później podjął pracę w Poznaniu w zakładzie

Erge-Motor przy ul. Mylnej 6. Firma była nastawiona na produkcję zbrojeniową. Przyjął do konspiracyjnej pracy harcerskiej. Objął nią grupę ok. 20 starszych harcerzy zorganizowanych w systemie piątkowym. Kolportowano wiadomości radiowe, ratowano polskie książki, które były wielką pomocą w samokształceniu, prowadzono mały sabotaż i akcje wywiadowcze, m.in. na terenie obozu jenieckiego w Antoniewie w dawnym zakładzie wychowawczym. Uczył harcerzy obchodzenia się z bronią. Był w kontakcie z Komendą Wielkopolskiej Chorągwi SzSz. Zaprzysiężony do Ekspozytury WSK przez Wandę Gajewską w styczniu 1941. Od lutego do kwietnia 1943 przekazywał raporty wywiadowcze do lokalu kontaktowego u Stanisławy Kostenckiej (ul. Królowej Jadwigi 5a m 9). Zawierały one informacje o produkcji *Erge-Motor* oraz innych zakładów zbrojeniowych w Poznaniu. 1 V 1943, wchodząc do lokalu kontaktowego, został zaskoczony przez Gestapo. Ostrzeliwując się zginął w czasie próby ucieczki.

Odnaczony pośmiertnie Złotym Krzyżem Zasługi dla ZHP z Rozetą Mieczami i Medalem „Rodła”. Rodziny nie założył.

Zbiory prywatne Marianny Kaniewskiej w Poznaniu oraz zbiory własne autorki w Poznaniu.

Aleksandra Bielerzewska

U

Ujwary Antoni Jan Kazimierz
(1905 - 1942) ps. „Sambor”, ofic. rez. WP i ZWZ, urzędnik.

Ur. 3 III w Samborze woj. Iwowskie. Szkołę powszechną i gimn. ukończył w Samborze. W Poznaniu zamieszkał w 1929. Ewidencjonowany w RKU Poznań Miasto jako

ppor. rez. WP. W sierpniu 1939 zmobilizowany do 58 pp. Walczył nad Bzurą i w obronie Warszawy. Zwolniony z niewoli w październiku 1939. Po powrocie do Poznania nawiązał kontakty w listopadzie 1939 z ppor. Stefanem Chojnackim („Grom”) z NOB. Nie był jednak zaprzysiężony. Wiosną

1941 skontaktowany z por. Tadeuszem Janowskim („Wojnar”) i po zaprzysiężeniu przydzielony do sztabu ZWZ Obwodu Śródmieście Północne. Funkcji jednak nie objął, gdyż wobec dekonspiracji w NOB został aresztowany. Więziony w Poznaniu w Domu Żołnierza, w Forcie VII i w więzieniu przy ul. Młyńskiej. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) z 13 X 1942 skazany na karę śmierci. Istnieją dwie wersje daty śmierci: 13 XII 1942 według wtórnego zapisu w więzieniu, natomiast według akt USC w Poznaniu stracony 6 IX 1943 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 123/42; FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marian Woźniak

Unierzyska Czesława Maria

z d. Latoszevska (1903 - 1994) ps. „Jabłonowska”, por. WP i AK.

Ur. 12 VI w Poznaniu, c. Wincentego, mistrza krawieckiego i Józefy z d. Grunwald. W 1919 ukończyła niemiecką szkołę średnią dla dziewcząt w Poznaniu, po czym Państwową Szkołę Przemysłowo-Handlową również w Poznaniu. Po kilkuletniej pracy w szkolnictwie zawodowym w 1926 wstąpiła do PWK i po odbyciu Wyższego Kursu Instruktorskiego rozpoczęła w 1929 pracę jako zawodowa instruktorka PWK. Od 1930 aż do września 1939 pełniła funkcję instruktorki, a następnie komendantki PWK w Okręgu Poznańskim.

W pierwszym dniu wojny zlikwidowała swoje biuro mieszczące się w Domu Żołnierza w Poznaniu i tego samego dnia wyjechała do Warszawy, do której przybyła jeszcze przed okążeniem miasta przez wojska niemieckie. Akta organizacji przekazała w biurze Komendy Naczelnej PWK w Warszawie. W czasie obrony Warszawy, na rozkaz tej Komendy, kierowała magazynem żywnościowym przeznaczonym dla walczących. Po kapitulacji Warszawy wróciła do Poznania, skąd już w październiku została wysied-

lona wraz z rodziną. Ponownie znalazła się w Warszawie, gdzie w listopadzie 1939 zgłosiła się do dyspozycji dowództwa SZP. Ze względu na bardzo dobrą znajomość języka niemieckiego otrzymała przydział do służby kurierskiej na terenie Kraju Warty oraz do Krakowa. Ponadto miała przydział pracy do Szpitala Ujazdowskiego, gdzie była tłumaczem przy komendancie szpitala. Pod koniec 1940 otrzymała polecenie od plk Marii Wittek objęcia pracy tłumacza w niemieckiej policji kryminalnej w Warszawie. Tłumacząc różne meldunki, zarządzenia lokalne i donosy, miała niejednokrotnie możliwość uprzedzenia swoich przełożonych z AK o planowanych akcjach. Na początku 1943 została przez władze AK odwołana z tej placówki. Do czerwca 1943 utrzymywała kontakt z Ekspozyturą Wywiadowczą WSK w Poznaniu. Aresztowana 6 VI 1943 w Warszawie. Więziona w siedzibie Gestapo w al. Szucha i w więzieniu na Pawiaku. 9 VII 1943 została przewieziona do Domu Żołnierza w Poznaniu. Następnie przekazana do dyspozycji prokuratury przy Trybunale Ludowym w Berlinie (*Volksgerichtshof*). Do rozprawy nie doszło. Została uwolniona przez wojska amerykańskie 19 IV 1945. W okresie oczekiwania na powrót do kraju pracowała w Komitecie Polskim w Lipsku, który organizował obozy i transporty dla powracających z obozów koncentracyjnych i robót przymusowych.

W sierpniu 1945 powróciła do Poznania i przez następne 20 lat pracowała tamże w Dyrekcji Lasów Państwowych, a później w służbie zdrowia. Pracowała także społecznie. Zmarła 4 I 1994 w Poznaniu. Pochowana na cmentarzu Junikowskim w Poznaniu.

Odnaczona: Krzyżem Partyzanckim, Krzyżem AK i Medalem Wojska czterokrotnie. Mąż Stefan, s. Jerzy.

Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Marianna Kaniewska

Unrug Franciszek

(1887 - 1945) ps. „Dąb”, działacz niepodległościowy, organizator kółek rolniczych i kółek wiejskich, ofic. c.w. ZWZ-AK, ziemianin.

Ur. 11 XII w Oschatz (Saksonia), s. Antoniego i Amelii z d. v. Hachez. Do szkoły powszechnej uczęszczał w Oschatz i w Dreźnie. Następnie wraz z rodziną przeniósł się do Piotrowa pod Poznaniem, gdzie rodzice posiadali majątek ziemski. W czasie nauki w Gimn. św. Marii Magdaleny związał się z Towarzystwem Tomasza Zana. W wojsku nie służył z przyczyn zdrowotnych. Jednak w czasie wybuchu Powstania Wielkopolskiego był aktywnym działaczem Straży Obywatelskiej w Poznaniu. Od 1924 osiadł w majątku ziemskim Rembowskiach w Wyszakowie pod Zaniemyślem. W l. 1925 - 39 był organizatorem patronatów TCL i licznych kursów oświaty rolniczej w ramach Wielkopolskiego Związku Kółek Rolniczych. Od 1930 poświęcił się pracy w Wielkopolskim Związku Myśliwych, którego był wieloletnim prezesem. W tym okresie związał się towarzysko z hr. Adolfem Bnińskim i Cyrylem Ratajskim.

Na wojnę 1939 nie został zmobilizowany, lecz niezwłocznie zgłosił się do dyspozycji C. Ratajskiego, współpracując z zastępczymi władzami wojewódzkimi do czasu ich rozwiązania przez Niemców. Nadal utrzymywał kontakty z C. Ratajskim i A. Bnińskim. Wspólnie z nimi oraz z rtm. Michałem Kwaliaszwili z 15 puł brał udział w zebraniach, których celem było organizowanie związków konspiracji w Wielkopolsce. Przez ppor. Franciszka Pawełę nawiązał kontakt z dowództwem SZP. W połowie listopada 1939 z ramienia komitetu, którym kierował C. Ratajski, otrzymał polecenie wpisania się na DVL, co miało mu ułatwić działalność konspiracyjną. Wobec jego oporu polecenie to powtórzono w obecności A. Bnińskiego i rtm. M. Kwaliaszwili. U. zgodził się, składając jednocześnie przysięgę ograniczającą. Brał udział w zabezpieczeniu na cele konspiracyjne kosztowności ziemian wielkopolskich, przechowanych przed ewakuacją w 1939. Zgodnie z instrukcjami A. Bnińskiego udzielał się w organizowaniu i finansowaniu ukrycia polskich ksiązek i wspierania inicjatyw konspiracyjnych. Przy jego pomocy rozpoczęto druk pisma „Dla Ciebie Polsko”. Po utworzeniu Głównej Delegatury Rządu RP dla ziem polskich wcielonych do

Rzeszy prowadził całość spraw związanych z walką cywilną z upoważnienia A. Bnińskiego. Jednocześnie od czerwca 1940 był szefem „Uprawy” w Komendzie Okręgu Poznańskiego ZWZ, finansującej strukturę PPP przez ziemian. Brał udział w propagowaniu ZWZ. W l. 1941 - 42 kupował broń od żołnierzy niemieckich z lotniska w Mącznikach pod Środą Wlkp. W majątku Wyszakowo mieścił się punkt nasłuchu radiowego, gdzie sporządzano biuletyny dla potrzeb redakcji pism konspiracyjnych. W przyległym do majątku lesie Obreda zorganizowano pod kierownictwem U. ziemianki, w których ukrywali się jeńcy alianccy, zbiegowie z transportów. Tam też przechowywana była broń. U. udzielił pomocy ukrywającemu się por. rez. Edmundowi Horowskiemu, którego włączył do ZWZ, co było powodem jego pierwszego aresztowania przez Gestapo 8 II 1941. Zdolał wówczas oddalić zarzuty o współpracy z polską konspiracją, w czym pomocy udzieliła mu jego kuzynka Ruth Unruth, właścicielka majątku w Ulejnie. Po zwolnieniu został przesiedlony 10 II 1943 do Gifhorn (Saksonia) na stanowisko leśnika. Tam też wkrótce wysiedlono jego rodzinę. W toku śledztwa przeciwko żołnierzom AK z IR Środa Gestapo trafiło na ślad jego aktywnej działalności. Na zarządzenie Gestapo w Poznaniu został ponownie aresztowany w Gifhorn 5 VII 1944 i przewieziony do Domu Żołnierza w Poznaniu. Poddany bestialskiemu śledztwu nie ujawnił żadnych tajemnic organizacyjnych. 7 VII 1944 osadzony w Żabikowie, gdzie przebywał do 18 XII 1944. W toku ciągłego kontynuowanego śledztwa 21 XII 1944 został przekazany do KL Stutthof, gdzie nadal poddawano go brutalnemu śledztwu. W toku marszu ewakuacyjnego zmarł z wycieńczenia 19 I 1945. Jego symboliczny grób znajduje się na cmentarzu Górczyńskim w Poznaniu.

Odnaczony pośmiertnie Krzyżem AK i Medalem Wojska.

Żona Zofia z d. Dembska, primo voto Rembowska, c. Antonina.

FAK-V/274, Akta osobowe.

Marian Woźniak

„Uprawa”

Organizacja ziemian i administratorów utworzona przez ZWZ dla dofinansowania podziemnej działalności. Używała też nazwy „Rola”. Jej początki przypadają na październik 1939 i wiązały się z osobą gen. Michała Karaszewicza-Tokarzewskiego. Inicjatywę „Uprawy” rozwinął w grudniu 1939 w Poznaniu por. Franciszek Paweła („Jarociński”). Do grona wtajemniczonych należeli: Adolf Bniński, Franciszek Unrug oraz rodziny Chlapowskich, Skórzewskich, Małachowskich.

Szefem „Uprawy” na Poznańskie został Franciszek Unrug („Dąb”). Początkowo nawiązywano kontakty z rodzinami ziemian, którzy od początku okupacji w Wielkopolsce byli pozbawiani majątków i wywożeni do GG. Starano się, by przechowywane w obrębie majątków kosztowności przekazali na walkę podziemną, akceptując włamania do majątków już zajętych przez Niemców. Zakres działań i efekty nie są znane. Wiadomo jedynie, że w połowie 1941 F. Unrug przesłał odzyskane kosztowności do Warszawy za pośrednictwem rtm. Michała Kwaliaszwili („Czarny Michał”).

Wiosną 1941 w Poznaniu „Uprawa” została włączona do ZWZ jako referat „Rola”. W I. 1941 - 42 cały wysiłek organizacyjny „Roli” skupiał się na poszukiwaniu kontaktów z rodzinami ziemian wysiedlonych do GG i pozyskiwaniu ich kosztowności na zakupy broni od Niemców. Kupioną broń, zgodnie z życzeniami ziemian, przekazywano do GG przez grupę zorganizowaną przez F. Unruga. Wiadomo o jednym transporcie (ok. 500 kg broni i amunicji) do Płacówki AK Główno. Dalszą działalność „Roli” przerwało wywiezienie Unruga do Saksonii 10 II 1943.

FAK-I/1c, IR Środa i obwody, Kórnik; M. Kwaliaszwili: *Końska siatka. W: W konspiracji wielkopolskiej 1939 - 1945. Wybór wspomnień* pod red. Z. Szymankiewicza. Poznań 1993 s. 173 - 182; Zbiory prywatne mjra Macieja Rembowskiego w Poznaniu.

Marian Woźniak

Urbaniak Janina

(1924 -), czł. WOW i WOZZ.

Ur. 27 XII w Poznaniu, c. Władysława i Kazimierz z d. Pawłowicz. Nie była za-przysiężona. Sekretarka i łączniczka. Aresztowana 3 IX 1940. Więzień: Fortu VII (4 IX - 11 X 1940; 13 XI 1940 - 4 II 1941), oddziału więziennego szpitala im. Strusia w Poznaniu (11 X - 13 XI 1940), więzienia przy ul. Młyńskiej w Poznaniu (4 II 1941 - VII 1942) i Berlin-Moabit. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 28 VIII 1942 skazana na 3 lata obostrzonego obozu karnego. Karę odbywała w więzieniach we Wronkach (5 IX - 10 XI 1942) i Fordonie pod Bydgoszczą. Podczas ewakuacji w styczniu 1945 uciekła.

Po wojnie ukończyła Liceum dla Dorosłych nr 1 oraz studia wyższe w Akademii Handlowej w Poznaniu. Początkowo pracowała w przedsiębiorstwach budowlanych, a w l. 1959 - 84 w Polskim Towarzystwie Ekonomicznym.

Odnaczona: Krzyżem Kawalerskim OOP, Złotym i Srebrnym Krzyżem Zasługi.

30 XI 1951 wyszła za mąż za Janusza Lipskiego, c. Magdalena.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 103/42; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Urbaniak Kazimiera

z d. Pawłowicz (1899 - 1973), czł. WOW i WOZZ.

Ur. 27 II w Poznaniu, c. Ignacego i Michaliny z d. Patenka. Prowadziła wspólnie z mężem Władysławem przedsiębiorstwo budowlane, w którym zatrudniani byli członkowie konspiracji zagrożeni wywiezieniem na roboty przymusowe w głąb Rzeszy. Aresztowana 4 IX 1940. Więzień Fortu VII (5 IX 1940 - I 1941). W okresie 11 - 15 X 1940 w dyspozycji sędziego śledczego Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

Bez rozprawy sądowej w styczniu 1941 skierowana jako więzień polityczny do KL Ravensbrück. W kwietniu 1945 chorą przetransportował Międzynarodowy Czerwony Krzyż do Szwecji. Powróciła do kraju w listopadzie 1945. Po wojnie nie pracowała. Zmarła 18 V 1973 w Poznaniu.

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Urbański Marian

(1923 - 1942) ps. „Belka”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 26 I w Poznaniu, s. Władysława i Kazimierzy z d. Pawłowicz. Przed wojną uczeń Gimn. im. Bergera w Poznaniu, harcerz, członek Ligi Morskiej i Kolonialnej. Od wybuchu wojny do aresztowania pracował jako placowy w przedsiębiorstwie budowlanym należącym do jego ojca. W październiku 1939 wstąpił do WOW, następnie kierował grupą młodzieżową WOZZ w miejscu pracy. Aresztowany 23 VIII 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 23 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 26 VIII 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony 26 IX 1942 w więzieniu Berlin-Plötzensee.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 103/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Urbański Władysław

(1887 - 1941), czł. WOW i WOZZ, organizator samopomocy społecznej.

Ur. 17 VI w Poznaniu, s. Józefa i Marii z d. Sobecka. Przedsiębiorca budowlany, właściciel stoczni łodzi w Poznaniu. Udzielał

się aktywnie w Korporacji Budowniczych Poznańskich „Strzecha” oraz w Wielkopolskim Jachtklubie. Od października 1939 przyjmował do pracy w swoim przedsiębiorstwie (pod zarządem Treuhändera) młodzież związaną z harcerstwem oraz z WOW i WOZZ, chroniąc ją przed wywiezieniem na roboty przymusowe w głąb Rzeszy. Aresztowany 4 IX 1940 przez Gestapo w Poznaniu przewieziony do Domu Żołnierza, a następnie osadzony w Forcie VII w Poznaniu (5 IX - 11 X 1940; 16 X 1940 - I 1941). 11 - 15 X 1940 pozostawał w dyspozycji sędziego śledczego Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. W połowie stycznia 1941 bez rozprawy sądowej zesłany do KL Auschwitz (Oświęcim - nr oboz. 9559), gdzie został zamordowany 5 VIII 1941.

Żona Kazimiera z d. Pawłowicz. Dzieci: Janina, Henryk, Marian, Bogusław, Włodzimierz.

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Urbański Bolesław

(1908 - 1943) ps. „Strug”, podofic. rez. WP i ZWZ-AK, technik budowlany.

Ur. 30 III w Młynowie pow. gnieźnieński, s. Bronisława i Eleonory z d. Zakrzewska. Po ukończeniu szkoły powszechnej i gimn. wstąpił w 1932 do Szkoły Pchor. w Modlinie, którą ukończył w stopniu kpr. pchor. Po odbyciu ćwiczeń w 1934 awansowany do stopnia ppor. rez. Brał udział w wojnie 1939, a po kapitulacji Warszawy powrócił do Młynowa. Został zatrudniony w biurze firmy budowlanej Schneider w Gnieźnie. Zaprzysiężony do Ośrodka WKZO Gniezno przez ppor. Stanisława Zakrzewskiego („Star”). Początkowo wykonywał zadania z zakresu łączności konspiracyjnej, a od wiosny 1942 został powołany na stanowisko szefa uzbrojenia w Ośrodku WKZO. Aresztowany przez Gestapo z Inowrocławia 24 VIII 1942. Więziony w Gnieźnie, Inowrocławiu i Rawiczu. Wyro-

kiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Rawiczu 27 VIII 1943 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu w Rawiczu 17 IX 1943. Po wojnie ekshumowany i pochowany na cmentarzu w Gnieźnie.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770; FAK-I/1d, IR Gniezno i obwody, Samodzielny Obwód Mogilno; USC Rawicz, Akt zgonu nr 289/1943.

*Maria Rutowska
Marian Woźniak*

Urząd Pracy (*Arbeitsamt*)

W hitlerowskich Niemczech organ administracji państwowej zajmujący się całokształtem spraw związanych z zatrudnieniem na podległym mu obszarze, od 1938 podporządkowany Ministerstwu Pracy Rzeszy. W Kraju Warty urzędy pracy powstawały natychmiast po zajęciu poszczególnych miejscowości przez niemieckie siły zbrojne. 20 IX 1939 funkcjonowało ich na tym terytorium 15 z 17 filiami. W końcu października 1939 sieć urzędów pracy pokryła już cały Kraj Warty. Początkowo działały one niezależnie od siebie, współpracując ściśle jedynie z lo-

kalnymi władzami wojskowymi. Po 26 X 1939 władze okupacyjne włączyły urzędy pracy w ukształtowaną strukturę organizacyjną administracji pracy. Czołowe miejsce w jej hierarchii zajmował Krajowy Urząd Pracy (*Landesarbeitsamt*), a od 1 VIII 1943 Okręgowy Urząd Pracy (*Gauarbeitsamt*) z siedzibą w Poznaniu. Podlegały mu bezpośrednio zlokalizowane w Poznaniu, Łodzi i Inowrocławiu rejencyjne urzędy pracy (*Hauptstelle*), a tym z kolei ich filie w miastach powiatowych z kilkoma oddziałami w mniejszych miejscowościach. Ogółem w Kraju Warty działało ponad 40 urzędów pracy z przeszło 100 oddziałami. Załatwiały one wszelkie sprawy dotyczące zatrudnienia, egzekwowały obowiązujący Polaków przymus pracy (*Arbeitszwang*), deportowały ludność na roboty do Rzeszy, organizowały z udziałem policji i żandarmerii oblavy na Polaków w miejscach publicznych (tzw. łapanki) oraz zsyłały do obozów koncentracyjnych i „wychowawczych obozów pracy” osoby naruszające, w ich rozumieniu, niemieckie prawo pracy.

APP, Der Reichsstatthalter im Reichsgau Wartheland.

Czesław Łuczak

V

Verbno Łaszczyński Witold

(1887 - 1942) ps. „Doktor”, ofic. rez. WP, kierownik akcji „Dorsze” ZWZ w Poznaniu.

Ur. 27 I w Warszawie, w rodzinie urzędniczej. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do gimn. klasycznego we Wrocławiu. Egzamin dojrzałości złożył w Berlinie. W Krakowie rozpoczął studia medyczne. Ok.

1930 objął stanowisko dyrektora Warszawskiego Towarzystwa Ubezpieczeń, a następnie był pracownikiem Ubezpieczalni Społecznej w Poznaniu. W l. 1934 - 36 był honorowym konsulem Węgier w Poznaniu.

Zmobilizowany w sierpniu 1939 do służby sanitarnej 7 Okręgowego Szpitala Wojskowego nad Bzurą. Brał udział w walkach

w 57 pp. Ranny, stracił oko. Po wyleczeniu wrócił do Poznania, gdzie w 1940 został zaprzysiężony do ZWZ przez mjr. Stefana Łukowicza („Szczepan”). Organizował komórki ZWZ w Ubezpieczalni Społecznej. W połowie maja 1941 na polecenie komendanta Okręgu Poznańskiego ZWZ Rudolfa Ostrihanskiego rozpoczął organizowanie komórki, której celem było udzielanie pomocy jeńcom alianckim zbiegłym z niewoli niemieckiej. W jej skład wchodził: Michałina Górczyca („Kapitanowa”), Bolesław Kierczyński i Irena Markiewicz. Z grupą współpracowali: Bernard Drozd („Marynarz”), Nikodem Kaliszczak oraz bracia Zbigniew („Zbinio”) i Zygmunt Klichowscy. Od 28 V do 11 VI 1941 zorganizowano ucieczki i przerzuty do GG 15 oficerów brytyjskich. Powodem dekonspiracji akcji była zdrada ze strony samych oficerów brytyjskich, gdy znajdowali się już poza obszarem Polski. Zatrzymani przez Gestapo na ogół ujawniali krąg Polaków, którzy udzielali im pomocy. Śledztwo w sprawie ucieczek prowadziły Gestapo i Abwehra. V. został aresztowany 23 II 1942 w swoim mieszkaniu przy ul. Matejki 57. Po ciężkim śledztwie, w którym stracił drugie oko, przebywał w Forcie VII i w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. 13 VII 1942 Sąd Specjalny w Poznaniu (*Sondergericht*) skazał go w grupie 8 członków komórki akcji „Dorsze” na karę śmierci. Wyrok wykonano 15 XII 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

Zbiory prywatne Edmunda Odorkiewicza w Katowicach.

Marian Woźniak

Vogel Józef

(1900-1944), podofic. WP i AK.

Ur. 28 V w Terespolce pod Opalenicą. Do wybuchu wojny 1939 był pracownikiem Dyrekcji Okręgowej Poczty i Telegrafów w Poznaniu. W wojnie 1939 nie brał udziału. W 1941 nawiązał z nim kontakty Wacław Ławrentjew („Aleksander”), który w 1942 zaprzysiężył go do AK. Jako referent Siatki Wywiadowczej „S-VII” zbierał wszel-

kie informacje dotyczące poczty i ruchu pocztowego. Opracowywał informator adresowy jednostek wojskowych i zakładów zbrojeniowych w Kraju Warty. Aresztowany przez Gestapo 22 X 1943 w mieszkaniu przy al. Marcinkowskiego 6. Przeszedł śledztwo w siedzibie Gestapo, w Forcie VII i w Żabikowie. Następnie więziono go przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Do Berlina został przewieziony z więzienia w Lipsku 24 IV 1944. Wyrokiem Trybunału Ludowego (*Volksgerrichtshof*) 26 IV 1944 skazany na karę śmierci. Wyrok przez zgilotynowanie wykonano 12 VI 1944 w więzieniu Brandenburg/Havel-Görden.

FAK-I/4, Wywiad Okręgu Poznańskiego i KG AK.

Marian Woźniak

Vogt Jerzy

(1924-1942), czł. TON, uczeń gimn.

Ur. 22 VI w Gnieźnie. Mieszkaniec Gniezna. Zaprzysiężony do TON w kwietniu 1940 przez Henryka Rolińskiego („Orzeł Biały”) i przydzielony do grupy zaopatrzenia technicznego. Jego zadaniem było zdobywanie dla organizacji papieru i farby drukarskiej. Wykorzystując swoje prywatne kontakty z Niemcami, kupił dla TON powielacz rotacyjny. Po pierwszych aresztowaniach w Gnieźnie organizował w marcu 1941 lokale kwaterowe dla zagrożonych czł. TON w Anastazewie w pow. gnieźnieńskim. Ulokował tam w szczególności braci Edmunda i Henryka Rolińskich. Aresztowany przez Gestapo z Inowrocławia 18 VIII 1941. Przebywał w więzieniu w Gnieźnie i w areszcie policyjnym w Inowrocławiu. Wiosną 1942 przewieziony do więzienia przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Skazany wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 15 VIII 1942 na karę śmierci. Stracony 5 X 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 652, 657; USC Poznań, Akt zgonu P-4258/1942.

Marian Woźniak

W

Wabiński Michał

(1908 - 1942) ps. „Dzik”, podofic. rez. WP, NOB i ZWZ, leśnik.

Ur. 17 IX w Żychlewie pow. gostyński. Od 1932 leśniczy w Brzeźnicy pow. śremski. Do NOB włączony na przełomie 1939/40 przez Wacława Adamskiego („Długi”). W czerwcu 1940 zaprzysiężony przez ppor. Edmunda Kamińskiego („Młot”) do ZWZ i mianowany komendantem placówki, która obejmowała wioski Brzeźnicę i Studzianną w pow. śremskim. Zorganizował w niej 12 żołnierzy. W jego leśniczówce prowadzono nasłuch radiowy dla redakcji „Biuletynu Radiowego”. Aresztowany 22 VIII 1941 na skutek zdrady Zenona Ciemniejewskiego („Modrzew”) i osadzony w Forcie VII, a następnie w więzieniu w Elblągu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Elblągu 16 VIII 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 22 VIII 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544; USC Poznań, Akt zgonu P-3795/1942.

Marian Woźniak

Wachowiak Czesław

(1904 - 1943) ps. „Waś”, podofic. rez. WP i ZWZ-AK.

Ur. 16 VI w Poznaniu, s. Walentego i Pelagii z d. Dzikowska. Ukończył szkołę powszechną, a potem Gimn. Kupieckie, zdobywając tytuł kupca-drogisty. W l. 1924 - 26 odbył zasadniczą służbę wojskową, którą ukończył w stopniu kaprała, następnie prowadził sklep drogerijny w Poznaniu. W 1941 został przez Franciszka Witaszka („Warta”) zaprzysiężony do ZWZ i przez por. Zenona Plucińskiego włączony do służby zaopatrzeniowej WKZO w Poznaniu. Aresztowany w maju 1942. Wyrokiem Policyjnego Sądu

Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*) 28 XII 1942 skazany na karę śmierci. Wyrok wykonano w Forcie VII w Poznaniu 8 I 1943.

FAK-I/5, Wielkopolskie Kierownictwo Związku Odwetu; USC Poznań, Akt zgonu P-550/1943.

Marian Woźniak

Wachowicz Ignacy

(1908 - 1945) ps. „Wach”, ofic. rez. WP i AK, nauczyciel.

Ur. 20 VII w Czeremnej pow. jasielski. Zaprzysiężony do AK przez ppor. Maksymilianą Lewandowskiego („Maks”) w czerwcu 1942. Oficer informacyjno-wywiadowczy w sztabie IR Leszno i zastępca komendanta Obwodu AK Leszno. Aresztowany przez Gestapo w Poznaniu 19 VI 1944. Przeszedł ciężkie śledztwo w siedzibie Gestapo i w Żabikowie. 5 I 1945 skazany przez Policyjny Sąd Doraźny (*Polizeistandgericht STAPO Posen*) na karę śmierci. Zastrzelony w Żabikowie 8 I 1945 i pochowany w mogile nr 2 cmentarza w Żabikowie.

Zbiory prywatne Jerzego Zielonki w Kościanie.

Marian Woźniak

Wajerowski Józef

(1911 - 1945) ps. „Karol”, podofic. rez. WP i AK.

Ur. 17 IX w Parzynowie pow. kępiński, s. Józefa i Anny z d. Urbańska. Szkołę powszechną ukończył w Parzynowie w 1925. Następnie pracował w gospodarstwie rolnym rodziców. Służbę wojskową odbył w l. 1931 - 32 w 17 puł w Lesznie, awansując do stopnia st. ułana. Zmobilizowany 26 VIII 1939 do 17 puł. Brał udział w walkach nad

Bzurą i w Puszczy Kampinoskiej oraz w obronie Warszawy. Po kapitulacji wrócił do Parzynowa. Zaprzysiężony do AK 12 VIII 1942 przez ppor. c.w. Józefa Młynarza („Farys”) i włączony do sekcji organizacyjnej w Parzynowie, a następnie do Placówki Gronowice („Szarotka”). Oficjalnie był zatrudniony jako robotnik kolejowy. W 1944 przydzielony do Batalionu „Giewont”. Brał udział w akcjach dywersyjnych na szlakach kolejowych Oleśnica – Psie Pole – Wrocław. Awansowany do stopnia plut. Aresztowany przez Gestapo 10 XII 1944 i osadzony w areszcie żandarmerii w Ostreszowie, następnie w Policji Granicznej w Wieluniu. Na podstawie wyroku Policijnego Sądu Doraźnego we Wrocławiu (*Polizeistandgericht STAPO Breslau*) wysłany do KL Gross-Rosen, potem do KL Mauthausen-Gusen (15 II 1945). Zmarł 26 II 1945.

Żona Wanda z d. Kwiatkowska, s. Józef.

FAK-V/334, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Walczak Kazimierz

(1904 - 1942) ps. „Wicher”, podofic. rez. WP, NOB i ZWZ.

Ur. 1 III w Barcinie pow. szubiński, s. Marcina i Franciszki z d. Kubiak. Szkołę powszechną ukończył w Barcinie i od 1922 był zatrudniony w PKP. Służbę wojskową odbył w ramach kolejowego PW w Poznaniu, gdzie od 1924 rozpoczął pracę jako ślusarz w Warsztatach Kolejowych. Od 1926 w Kole Młodych SN w tychże Warsztatach.

Brał udział w ewakuacji Dyrekcji Kolejowej w Poznaniu we wrześniu 1939. Powrócił w końcu września 1939 i nadal pracował w Warsztatach Kolejowych. Przez Stefana Chojnackiego („Grom”) został zaprzysiężony do NOB i mianowany komendantem w miejscu pracy. Utrzymywał też kontakty z komendą NOB, działającą w Dyrekcji Kolejowej. Zajmował się kolportowaniem pisma „Polska Narodowa”, a od wiosny 1940 na polecenie S. Chojnackiego organizował akcję dorabiania kluczy do obiektów i pojazdów znaj-

dujących się w dyspozycji Warsztatów i Dyrekcji Kolejowej. Miały one służyć na wypadek powstania zbrojnego do szybkiego opanowania obiektów i całego transportu kolejowego. Dorobione klucze wraz z opisami przechowywał w specjalnej skrytce na terenie Warsztatów. Do pracy dojeżdżał z Puszczykowa, gdzie mieszkał. Jego działalność była od lata 1940 infiltrowana przez agentów Gestapo – Zenona Ciemniejewskiego i Franciszka Andersa. Aresztowany przez Gestapo 11 XII 1940 przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza i w Forcie VII. Następnie osadzony w więzieniu w Brzegu. 5 VII 1942 został w grupie podległych mu członków NOB przewieziony do więzienia w Pile, gdzie wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Pile został skazany na karę śmierci 8 VII 1942. Stracony w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu 6 VIII 1942.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 802; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; USC Barcin, Akt urodzenia nr 59/1904.

Marian Woźniak

Walkowiak Antoni

(1901 - 1942), podofic. zaw. WP, czł. TON i NOW.

Ur. 30 V w Grabowie pow. wrzesiński. Po ukończeniu szkoły powszechnej pracował w gospodarstwie rolnym rodziców. W I. 1921 - 23 odbył zasadniczą służbę wojskową w 69 pp, a po ukończeniu szkoły podofic. został zawodowym podofic. żandarmerii wojskowej w Gnieźnie i we Wrześni. Brał udział w wojnie 1939, walcząc nad Bzurą i w Puszczy Kampinoskiej w stopniu wachmistrza. Po krótkotrwałym pobycie w niewoli niemieckiej został zwolniony i wrócił do rodziny we Wrześni. W lutym 1940 włączony do TON przez ppor. rez. Kazimierza Lieskiego („Lewar”) i powołany do sztabu Obwodu TON Września. Brał udział w kolportowaniu gazetki „Czuwamy” oraz w przygotowaniu planów powstania. Doraźnie pełnił też funkcję łącznika z Gniezdem. Aresztowany 12 XI 1941 przez Gestapo z Inowrocławia.

Więziony w Gnieźnie, Inowrocławiu i w Trzemesznie. W śledztwie zaprzeczwał przynależność do TON. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Trzemesznie 4 VI 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 6 VII 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 509; FAK-I/8, Tajna Organizacja Narodowa; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Poznań, Akt zgonu P-3268/1942.

Marian Woźniak

Walkowiak Edward

(1922 - 1942), czł. TPO CL, robotnik.

Ur. 11 IX w Gostyniu. Po ukończeniu szkoły powszechnej i wydziałowej terminował w zawodzie hutnika szklarskiego. Czł. PW i Kola Orłąt ZS. Zaprzysiężony do TPO CL przez Mariana Marciniaka wiosną 1940. Przydzielony latem 1940 do grupy, której zadaniem było gromadzenie środków chemicznych do produkcji materiałów wybuchowych. Aresztowany przez Gestapo z Leszna w Gostyniu 12 IV 1941. Więziony w Gostyniu, Lesznie i w Rawiczu, gdzie poddany został ciężkiemu śledztwu. Po jego zakończeniu jesienią 1941 został osadzony w więzieniu w Zwickau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Zwickau 13 V 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony 24 VI 1942 w więzieniu w Dreźnie.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 Ojs. 59/42; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; Zbiory prywatne Jerzego Zielonki w Kościanie.

Marian Woźniak

Walkowiak Walenty

(1905 - 1942), żołnierz TON i NOW, mistrz krawiecki.

Ur. 13 II w Łądzie pow. koniński. Mieszkaniec Kleczewa pow. koniński. Kolporter pisma „In hoc signo vinces”. Od wiosny

1940 czł. TON, a następnie od marca 1941 czł. NOW w komendzie powiatowej Konin. Aresztowany 5 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Gnieźnie, a następnie w więzieniu policyjnym w Inowrocławiu. Skazany wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) z 15 VIII 1942 na karę śmierci. Stracony 2 X 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 652, 657; USC Poznań, Akt zgonu P-4255/1942.

Marian Woźniak

Walter Witold

(1909 - 1944) ps. „Witalis” „Dziedzic”, n.o. Piotr Jasiński, ofic. rez. WP, TON i AK.

Ur. 16 XII w pow. gnieźnieńskim. Prokurent majątku ziemskiego w pow. gnieźnieńskim. Do 1939 członek SN. Od wiosny 1940 w łączności z nieznanym ośrodkiem konspiracji warszawskiej utworzył w Gnieźnie, Mogilnie, Żninie, Strzelnie i we Wrześni komórki TON. Poszukiwany przez Gestapo przeniósł się do Poznania wiosną 1941 i zamieszkał przy ul. Umińskiego jako Piotr Jasiński. Jego współpracownikami i łącznikami byli ppor. Władysław Wojciechowski („Struna”) i Irena Adamkiewicz („Ada”). Organizował druk pisma „Czuwamy” w Poznaniu i we Wrześni, dostarczając tam maszynę do pisania i powielacz. Od jesieni 1943 w AK. Aresztowany przez Gestapo w nieznanych okolicznościach, przeszedł śledztwo, w którym doznał ciężkiego uszkodzenia ciała. Niczego nie ujawnił, pozorując chorobę psychiczną. Wysłany do KL Mauthausen-Gusen (nr oboz. 35255). W 1944 wraz z innymi więźniami skierowany do zakładów lotniczych. Ślad po nim zaginął w 1944.

FAK-I/5, Wielkopolskie Kierownictwo Związku Odwetu; Zbiory prywatne Ireny Adamkiewicz w Poznaniu.

Marian Woźniak

Wałęsa Antoni

(1893 - 1944) ps. „Pilnik”, powstaniec wielkopolski, podofic. rez. WP i NOB.

Ur. 13 V w Borzęcicach pod Koźminem, s. Michała i Agnieszki z d. Kowalska. Po ukończeniu szkoły powszechnej terminował w zawodzie kowala. W 1913 powołany do armii niemieckiej. W I wojnie światowej walczył na froncie zachodnim, był ranny. W 1918 przyłączył się do Powstania Wielkopolskiego w rejonie Krotoszyna. Uczestnik wojny polsko-bolszewickiej. Od 1922 mieszkał w Poznaniu i pracował jako ślusarz w Warsztatach Kolejowych. Na wojnę 1939 nie został zmobilizowany. W listopadzie 1939 zaprzysiężony do NOB przez Kazimierza Walczaka („Wiicher”). Zajmował się kolportowaniem „Polski Narodowej” i dowodził sekcją organizacyjną. Aresztowany przez Gestapo 28 IV 1941 w miejscu pracy. Poddany ciężkiemu śledztwu w Domu Żołnierza i w Forcie VII nie przyznał się do zarzutów. 25 IV 1942 skazany przez Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na długoletnią karę więzienia. Więziony we Wronkach, a następnie w KL Mauthausen-Gusen podobóz Mūrau, gdzie zmarł 11 I 1944.

Żona Zofia z d. Strabel. Dzieci: Lechosław, Regina, Bogumiła.

FAK-Va/10, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej; Zbiory prywatne Reginy Koźmińskiej w Poznaniu.

Marian Woźniak

Wandelt Bogdan

(1924 - 1985) ps. „Hala”, harcerz, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 29 I w Poznaniu, s. Hermana i Klary z d. Mikołajczak. Przed wojną uczeń Gimn. im. A. Mickiewicza w Poznaniu. W październiku 1939 wstąpił do WOW, następnie w WOZZ. Aresztowany 22 VIII 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. W okresie 14 X - 9 XI 1940 pozostawał w dyspozycji sędziego śledczego Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (9 XI 1940 - 23 IV 1941), Berlin-Spandau i Berlin-Alt Moabit (szpital więzienny). Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 26 VIII 1942 skazał go na karę 7 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach, a od 16 XII 1942 do 5 V 1945 w KL Mauthausen-Gusen (nr oboz. 19671), gdzie należał do Międzynarodowego Komitetu Ruchu Oporu. Po zwolnieniu obozu przebywał w szpitalu w Pradze od 18 V do 4 VI 1945, potem wrócił do kraju.

Po ukończeniu Centralnej Szkoły Organizacji Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego pracował kolejno w Wojewódzkim Urzędzie Kontroli Prasy i Widowisk, Centralnej Spółdzielni Spożywców „Robotnik”, Centralnym Zarządzie Przemysłu Taboru Kolejowego w Poznaniu, Zakładzie Zbytu Energii Elektrycznej, Zakładzie Leczenia Odwykowego „Zimna Woda” oraz w szpitalu w Gostyniu. Zmarł w Poznaniu 9 IV 1985.

Odnaczony m.in.: Medalem Zwycięstwa i Wolności, Krzyżem Kawalerskim, Medalem XXX-lecia PRL, Złotą Odznaką Służby Zdrowia.

Żona Jadwiga z d. Skwarczewska. Druga żona Aleksandra z d. Nowak. Dzieci: Jacek, Paweł.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 103/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Waraczewski Bogdan Andrzej

(1923 -) ps. „Omega”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 7 IX w Poznaniu, s. Andrzeja. Przed wojną uczeń Gimn. im. A. Mickiewicza w Poznaniu. Od jesieni 1939 pracownik DWM (HCP) w Poznaniu. W WOW od października 1939, następnie od marca 1940 w WOZZ. Zaprzysiężony przez Henryka Suchowiaka. Aresztowany 23 VIII 1940 i przewieziony do

siedziby Gestapo w Domu Żołnierza w Poznaniu, następnie więzień Fortu VII. Od 14 X do 16 XI 1940 w dyspozycji sędziego śledczego Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa więzień we Wronkach (16 XI 1940 - 23 IV 1941) i Berlinie-Spandau. Skazany wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 27 VIII 1942 na 4 lata obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał najpierw w więzieniu we Wronkach, a od 15 XII 1942 do 5 V 1945 w KL Mauthausen-Gusen.

Po wojnie uzyskał średnie wykształcenie handlowe, pracownik umysłowy. Odznaczony Krzyżem Oświęcimskim.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 95/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Warczak Józef

(1913-1942) ps. „Mars”, podofic. rez. WP i NOB.

Ur. 13 II w Śliwicach pow. tucholski, s. Juliusza i Benedykty z d. Chabowska. Szkołę powszechną ukończył w Śliwicach, a następnie terminował w zawodzie kupieckim w firmie J. Płońskiej. W 1936 założył własny sklep kolonialny w Poznaniu. Aktywny sportowiec Klubu „Warta”, czł. Koła Młodych SN dzielnicy Poznań Jeżyce. W WP nie służył.

Od 16 XI 1939, po zaprzysiężeniu przez Antoniego Wolniewicza, został zobowiązany do zorganizowania powielarni pisma „Polska Narodowa” na zapleczu swojego sklepu. Początkowo zastępował Brunona Schneidera („Zawiślański”) na stanowisku komendanta Obwodu Jeżyce, a następnie został komendantem tego obwodu. Podporządkowany Zenonowi Ciemniejewskiemu („Jastrząb”). Do końca 1940 powielarnia zorganizowana w jego sklepie drukowała gazetkę w nakładzie do 300 egz. Prowadził też nasłuch radio-

wy i przygotowywał zapisy informacji dla redakcji pisma. Od zimy 1939 do aresztowania w końcu stycznia 1941 był pod stałą inwigilacją Gestapo. Nie orientował się też, że jego pierwszy szef w NOB był od grudnia 1939 agentem Gestapo w Poznaniu. Nie przewidując aresztowania, obok omówionych zadań zajmował się kolportowaniem gazetek i rozprowadzaniem obligacji konspiracyjnych. Aresztowany 24 I 1941 przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza i w Forcie VII. Następnie więziony był w Brzegu. 16 III 1942 Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Pile skazał go na karę śmierci. Stracony 16 V 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Rodziny nie założył.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 716, Akta sprawy Antoniego Wolniewicza; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; USC Poznań, Akt zgonu P-2569/1942.

Marian Woźniak

Wasikowski Edmund

(1914-1942) ps. „Bobo”, czł. NOB, redaktor „Polski Narodowej”.

Ur. 5 II w Hemlung (Niemcy), s. Jana i Franciszki z d. Kochańska. W 1919 przyjechał z rodzicami do Poznania. Ojciec był wówczas pracownikiem kolejowym, a potem przez długie lata aż do wybuchu wojny pracował w Związku Zawodowym Kolejarzy w Warszawie. Szkołę powszechną ukończył w Poznaniu. W 1933 zdał egzamin dojrzałości w Gimn. im. A. Mickiewicza i zaczął studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP. W 1935, korzystając z przerwy w studiach, ukończył Dyw. Kurs Pchor. 14 DP przy 57 pp. Po odbyciu ćwiczeń awansował w 1936 do stopnia plut. pchor. Od 1936 kontynuował studia na UP i działał w Stowarzyszeniu Katolickiej Młodzieży Akademickiej „Odrodzenie”, przez pewien czas był także jego prezesem. Był człowiekiem religijnym, głęboko wierzącym. Co roku, począwszy od 1936, brał udział w tzw. Tygodniach Społecznych Młodej Inteligencji Katolickiej.

Na wojnę 1939 zmobilizowany w stopniu ppor. do 57 pp. W czasie przejazdu do Ośrodka Zapasowego w Skierniewicach 14 DP ranny w głowę. Wiosną 1940 zaprzysiężony do NOB przez Jana Granatowicza. W styczniu 1941 objął funkcję kierownika propagandy NOB i odbudował Wydział Propagandy od podstaw. Redagował i drukował „Polskę Narodową” od lipca do listopada 1941 w nakładzie 160 - 180 egz. tygodniowo. Pracę tę wykonywał w mieszkaniu ślusarza Władysława Wrzesińskiego w Junikowie przy obecnej ul. Żmigrodzkiej 20, gdzie była maszyna do pisania i powielarnia. Aresztowany 8 XI 1941 w trakcie opracowywania wiadomości radiowych do następnego numeru „Polski Narodowej”. Więziony w Domu Żołnierza i w Forcie VII. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Oławie 17 XI 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony 17 XII 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu. Rodziny nie założył.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 130/42; FAK I/6, Organizacje Obozu Narodowego; USC Wrocław, Akt zgonu nr 2316/1942.

Marian Woźniak

Wawer Edmund Michał

(1903 - 1942) ps. „Gert”, ofic. rez. WP, POZ i WOZZ.

Ur. 29 IX w Berlinie, s. Michała i Heleny z d. Ponicka. Ukończył Gimn. im. Bergera w Poznaniu. Pracował najpierw jako urzędnik w banku, a następnie w urzędzie pocztowym przy ul. Głogowskiej w Poznaniu. W lipcu 1925 skończył Szkołę Pchor. Rezerwy Piechoty w Śremie i po odbyciu ćwiczeń w 57 pp otrzymał stopień ppor. rez. W 1935 awansował do stopnia por. rez. z przydziałem mobilizacyjnym do 57 pp. Zmobilizowany w sierpniu 1939 przydzielony został jako zastępca dowódcy plutonu łączności w 57 pp.

W kampanii wrześniowej brał udział w działaniach bojowych Armii „Poznań”. W trakcie wycofywania się 14 DP dotarł do Równego na Wołyniu, gdzie został rozbrojony. Do Poznania wrócił na podstawie legalnej przepustki. W październiku 1939 współ-

nie z ppor. Lechem Nowackim utworzył POZ, którą w marcu 1940 włączył do WOZZ. Kpt. Leon Kmiotek („Pomian”) powierzył mu stanowisko szefa łączności konspiracyjnej. Aresztowany 27 V 1940 przewieziony został do Domu Żołnierza, a następnie osadzony w Forcie VII. Od 14 X do 14 XI 1940 przebywał w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu w dyspozycji sędziego śledczego Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*). Po ukończeniu śledztwa więziony we Wronkach, a od 23 IV 1941 w więzieniu Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 4 IX 1942 skazał go na karę śmierci. Wyrok wykonano 13 X 1942 w więzieniu Berlin-Plötzensee.

Odnaczony: Srebrnym Krzyżem Zasługi w Służbie Pocztowo-Telegraficznej, Brązowym Medalem za długoletnią służbę pocztowo-telekomunikacyjną.

Żonaty, s. Gerard Michał.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 101/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; CAW,teczka personalna nr 4414; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich.

Jerzy Lochyński

Wąsik Alfred

(1909 - 1944) ps. „Rys”, organizator HRP, artysta malarz.

Ur. 3 V w Grabocinie pod Sosnowcem w rodzinie robotniczej. W 1928 zamieszkał w Poznaniu. W 1938 wstąpił do Związku Młodzieży Demokratycznej i SP. W 1942 w powiązaniu z SP w Warszawie rozpoczął tworzenie HRP w Poznaniu jako organizacji, która zamierzała przygotować kadry urzędnicze na czas zbrojnego powstania. 12 IX 1943 zgłosił gotowość scalenia HRP z AK. Aresztowany przez Gestapo 15 IX 1943. Przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza i w Forcie VII. Zmarł z wycieńczenia 26 VI 1944 w więzieniu policyjnym w Żabikowie. Był żonaty, ale o rodzinie brak danych.

FAK-Va/10, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej.

Marian Woźniak

Wegner Jan

(1901 - 1969) ps. „As”, powstaniec wielkopolski, ofic. rez. WP, NOW i AK.

Ur. 24 VI w Heilsbergu (Lidzbark Warmiński), s. Eugena i Anieli z d. Rogala. Tam też ukończył prywatną szkołę handlową. Od 1911 mieszkał wraz z rodziną w Poznaniu, gdzie w 1918 ukończył Gimn. św. Marii Magdaleny. Następnie powołany do służby w armii niemieckiej, gdzie w 7 p. artylerii w Neusalz (Nowa Sól) uzyskał stopień ppor. W 1919 jako oficer kontraktowy wstąpił do oddziału powstańczego w Grudziądzu. Do końca 1921 pełnił służbę w RKU Grudziądz. Następnie wrócił do Poznania. Był księgowym w branży zbożowej. Od 1928 podjął pracę w rozgłośni radiowej w Poznaniu jako księgowy.

Na wojnę 1939 był zmobilizowany do Batalionu Łączności w Brześciu nad Bugiem. Latem 1940 zaprzysiężony do ZWZ przez plka Rudolfa Ostrianskiego („Ludwik”) jako oficer do zleceń. Po uzgodnieniu z Komendą Okręgu Poznańskiego ZWZ wpisał się na DVL. Jednocześnie prowadził przy ul. Glogowskiej 66 punkt nasłuchu radiowego. W końcu 1941 utracił czasowo kontakty z ZWZ-AK. Wznowił je w 1943. Wówczas to kpt. Jan Kamiński („Rokita”) zlecił mu utworzenie Siatki „A”. Zadaniem W. było wykorzystanie kontaktów z Niemcami dla celów AK i organizowanie osłony kontrwywiadowczej, ułatwianie łączności z aresztowanymi żołnierzami AK, uzyskiwanie lokali konspiracyjnych itp. Siatka „A” nie rozwinęła większej działalności. Nawiązano jednak pewne kontakty konspiracyjne z pracownikami policji niemieckiej i SS przez zakład naprawy sprzętu radiowego przy ul. Ratajczaka 39 (*Rundfunkgesellschaft A. Barmanna*). Za pośrednictwem kpt. Sylwestra Pniewskiego („Bürger”) organizował też dywersyjne akcje NOW, polegające na pozorowanych kontrolach bezpieczeństwa w DWM (HCP) i prezydium policji. 23 I 1944 Gestapo dokonało w jego mieszkaniu nagłej rewizji i urządziło tam kocioł. Nikogo jednak nie zdołano aresztować dzięki ostrzeżeniom, które przekazała jego żona Maria. 24 I 1944 został aresztowany i przewieziony do Domu Żołnierza. 15 IV

1944 na wniosek Gestapo skreślony z DVL. Wobec braku dowodów osadzony w Żabikowie, a następnie wysłany do KL Mauthausen-Gusen (nr oboz. 100653), gdzie doczekał się wyzwolenia.

Po wojnie wrócił do Poznania i pracował w Zjednoczeniu Przemysłu Młynarskiego. Często był przesłuchiwany przez UB. W l. 1960-64 więziony pod zarzutem szkodnictwa gospodarczego. Zmarł w Gnieźnie 27 XI 1969.

Żona Maria z d. Ritter. Dzieci: Teresa Maria i Danuta Janina.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; FAK-V/382, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Weiss Feliks

(1909 - 1942) ps. „Czarny”, czł. POZ i WOZZ.

Ur. 19 XI w Poznaniu. W listopadzie 1939 zaprzysiężony przez Stefana Kopeckiego do POZ, następnie w WOZZ, dowódca sekcji organizacyjnej. Aresztowany 7 VI 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 13 VIII 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony we wrześniu 1942 w więzieniu Berlin-Plötzensee.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 82/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Welling Anna

(1916 - 1982) ps. „Flora”, czł. TPOW i AK.

Ur. 27 III w Kolonii (Niemcy), c. Hermana i Anny z d. Müller, obywatelka Królestwa Holandii (od 1948 obywatelka polska). Mieszkała w Poznaniu. Od września 1939 do

wiosny 1940 ukrywała przedwojennego oficera i działacza SN Kazimierza Tasiemskiego. 6 III 1941 zaprzysiężona przez Stanisława Broniarza („Szary Wilk”) do TPOW, następnie w AK prowadziła na polecenie dowództwa lokal kontaktowy IR Poznań. Aresztowana 24 II 1944 w związku z dekonspiracją IR Poznań. Od lutego do 16 VIII 1944 więziona w Żabikowie, od 18 VIII do 8 IX 1944 w KL Ravensbrück (nr oboz. N 57414), a następnie KL Sachsenhausen-Oranienburg (nr oboz. N 1483), skąd 28 III 1945 w trakcie bombardowania uciekła. Po powrocie do Poznania włączyła się w działalność Związku b. Więźniów Politycznych Niemieckich Obozów Koncentracyjnych i Więzień, następnie pracowała jako księgowa. Zmarła 19 X 1982 w Poznaniu.

5 VII 1948 wyszła za mąż za Zygmunta Musiala. Dzieci: Krystyna, Maciej.

Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Wenc Stanisław

(1920 - 1945) ps. „Stach”, „Plachecki”, harcerz, pchor. c.w. PN i AK.

Ur. 26 X w Poznaniu, s. Jakuba i Katarzyny z d. Przybył. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do Gimn. im. Ignacego Paderewskiego w Poznaniu, a następnie do Wyższej Szkoły Budowy Maszyn, której nie ukończył.

Na wojnę 1939 nie został powołany. Od października 1939 pracował jako kreślarz w Biurze Konstrukcyjnym Fabryki Lokomotyw DWM (HCP). Utrzymywał wówczas kontakty ze śródowniskim harcerzem z Gimn. im. Ignacego Paderewskiego, a przez nich z org. „Ojczyzna”. Wiosną 1941 został zaprzysiężony do ZWZ przez Ignacego Gruchotę („Grzmot”) i skierowany do działań wywiadowczych. W 1942 był łącznikiem w „Ambulansie”, zorganizowanym przez PN. Latem 1943 wszedł do Ekspozytury Wywiadu KG AK „Lombard”. Prowadził wówczas komórkę legalizacyjną. Po przeniesieniu do Wydziału Broni w DWM (MM-W) pracował pod kierownictwem por. c.w. Bolesława Zieliń-

skiego („Iwar”). Jednocześnie opracowywał meldunki wywiadowcze dla por. Antoniego Soldenhoffa („Kozłowski”) z „Lombardu”. Aresztowany przez Gestapo 24 VI 1944 w oddziale DWM w Czerwonaku. Przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza i w Żabikowie. Rozstrzelany na cmentarzu w Żabikowie 5 I 1945 na podstawie wyroku Policyjnego Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*). Rodziny nie założył.

APP, Akta M. Poznania, Księgi meldunkowe nr 16532; FAK-I/9, Polska Niepodległa; Zbiory prywatne Mariana Sicyzińskiego w Poznaniu.

Marian Woźniak

Wencel Stanisław

(1904 - 1941) ps. „Klin”, podofic. rez. WP i WO, stolarz.

Ur. 27 IV w Wijewie pow. wschowski. Po ukończeniu szkoły powszechnej terminował w zawodzie stolarza. W 1919 brał udział w Powstaniu Wielkopolskim w Poznaniu, a następnie prowadził warsztat stolarski. W 1939 czł. Straży Obywatelskiej w śródmieściu Poznania. W początkach października 1939 przez Stanisława Węclasia („Warszawski”) włączony do sztabu WO. Organizował lokale konspiracyjne i kolportował pismo „Polonia Poznańska”. Aresztowany przez Gestapo 4 IV 1940 i osadzony w Forcie VII. Wielokrotnie konfrontowany w śledztwie z S. Węclasiem. Wyrokiem Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) na sesji wyjazdowej w Poznaniu 31 III 1941 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu 5 IV 1941.

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; USC Poznań, Akt zgonu P-1507/1941.

Marian Woźniak

Weselik Witold

(1913 - 1942) ps. „Biały”, czł. NOB, działacz polityczny i społeczny.

Ur. 24 VIII w Poznaniu, s. Wiktora, radcy notarialnego i Kazimierzy z d. Kostrzewska.

W 1931 ukończył Gimn. im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu i podjął studia teologiczne w Wyższym Seminarium Duchownym w Gnieźnie. W 1932 przeniósł się na Wydział Prawno-Ekonomiczny UP. W l. 1934 - 35 zasiadał w Kole Prawników i Ekonomistów UP. Ukończył studia w 1936 i rozpoczął aplikację sądową w Poznaniu. Jednocześnie był aktywnym działaczem społecznym, m.in. w Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół”, w korporacji „Posnania”.

W 1939 nie zmobilizowany udał się do Ośrodka Zapasowego 14 DP w Kutnie, zamierzając wziąć udział w walce z Niemcami. Po kapitulacji Warszawy powrócił do Poznania i 29 IV 1940 został skierowany do pracy jako konduktor tramwajowy w *Posener Strassenbahn AG*. Na początku 1940 zwerbowany do pracy konspiracyjnej w NOB na terenie Poznania. Należał do najbliższych współpracowników Antoniego Wolniewicza („Znicz”). Otrzymał specjalne zadanie utworzenia wydziału młodzieżowego NOB spośród uczniów i studentów. Prowadził punkt kontaktowy przy ul. Wielkiej 13. Zdekonspirowany przez Zenona Ciemniejewskiego został aresztowany przez Gestapo 27 I 1941 i po ciężkim śledztwie w Domu Żołnierza więziony w Forcie VII, we Wronkach i przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Na mocy wyroku Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) z 10 VIII 1942 skazany na karę śmierci. Wyrok wykonano 20 X 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 41/42; Zbiory własne autora w Poznaniu.

Henryk Zimniak

Weychan Bohdan

(1903 - 1943) ps. „Wydra”, ofic. rez. WP, NOB i AK.

Ur. 13 XI w Sęszewie pow. poznański, s. Jana i Heleny z d. Maćkowiak. Do szkoły powszechnej chodził w Sęszewie, potem kontynuował naukę w Seminarium Nauczycielskim w Lesznie, a następnie ukończył Szkołę Pchor. Rezerwy Piechoty w Śremie.

Ćwiczenia odbył w 55 pp, po czym ok. 1932 awansowany do stopnia ppor. rez. Do 1939 był kierownikiem szkoły powszechnej w Rokawowie pow. śremski.

Na wojnę 1939 nie zmobilizowany. 8 XI 1939 zaprzysiężony do NOB przez sierż. rez. Władysława Krajewskiego („Pająk”). Ppor. rez. Józef Szczepaniak („Wilk”) włączył go do sztabu Placówki NOB Drapałka I pod Kórnikami. Jego zadaniem było opracowanie instrukcji wojskowych i szkolenie członków. Od 24 III 1942, po rozmowach z por. Janem Kamińskim („Franek”), przeszedł do AK w IR Środa Wlkp., jednak bez przydziału. Aresztowany przez Gestapo 27 IX 1942 w miejscu zamieszkania w Dachowej pow. śremski. Przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza i w Forcie VII. Następnie więziony w Zwiczkau, Budziszynie i w Dreźnie, gdzie 31 V 1943 Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej skazał go na karę śmierci. Stracony w więzieniu w Dreźnie 8 VII 1943. Odznaczony medalem za długoletnią służbę.

Żona Helena z d. Maćkowiak, c. Maria.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754; FAK-I/1c, IR Środa i obwoady, Kórnik; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego.

Marian Woźniak

Węciał Stanisław Marcin

(1885 - 1941) ps. „Warszawski”, powstaniec wielkopolski, por. rez. WP i WO.

Ur. 12 XI w Słupi Kapitulnej pow. rawicki. Służbę wojskową w armii niemieckiej odbył w l. 1907 - 10 w 10 puł w Sulechowie. Do 1914 czł. Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. 2 VIII 1914 powołany do armii niemieckiej. Walczył na froncie zachodnim I wojny światowej. 27 XII 1918 przyłączył się w stopniu sierżanta do wojsk Powstania Wielkopolskiego. Jako dowódca kompanii słupskiej walczył w bitwie rawickiej 5/6 II 1919. W wojnie polsko-bolszewickiej dowodził kompanią 168 pp. Następnie wysłany na Górny Śląsk do organizowania akcji plebiscytowej w rejonie Kluczborka i Olesna. W III Powstaniu Śląskim dowodził 2 batalionem

1 psgrn. 20 VII 1921 został przeniesiony do rezerwy w stopniu ppor. Osiadł w Słupi Kapitulnej, gdzie prowadził własną stolarnię. Był długoletnim prezesem Koła Związku Weteranów Powstań Narodowych.

W październiku 1939 utworzył w Poznaniu, wspólnie z Leonem Komorskim, WO. Wiosną 1940 wydany z WOZZ przez kpt. Leona Kmiołka. W kwietniu 1940 aresztowany przez Gestapo i osadzony w Forcie VII. Po ciężkim śledztwie wyrokiem Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) na sesji wyjazdowej w Poznaniu 31 III 1941 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu 5 IV 1941.

Odznaczony Krzyżem Niepodległości i Krzyżem Walecznych. Rodziny nie założył.

CAW t. 16593, Komitet Krzyża i Medalu Niepodległości; FAK-1/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich.

Marian Woźniak

„Wiadomości” [Ostrów Wlkp.]

Gazetka była wydawana przez Henryka Bigosia i Mariana Stawika, których skontaktował Edward Niesobski. Tytuł gazetki wynikał z początkowego zwrotu, jakim rozpoczynał się każdy nowy numer: „Wiadomości z dnia...”. Ukazywała się od września 1941 do września 1942 w Ostrowie Wlkp. jako dziennik. W jej historii wyróżniamy dwa okresy: od września 1941 do 2 II 1942 i od marca do września 1942. W pierwszym okresie piśmisko redagowane było przez H. Bigosia i M. Stawika. Nasłuch radiowy prowadzono w mieszkaniu rodziców M. Stawika przy ul. Żółkiewskiego 26. Radia słuchano od 21.00 do 2.00 w nocy, po czym przystępowano do wstępnego opracowywania wiadomości, które następnie przepisywano na maszynie w mieszkaniu H. Bigosia przy ul. Szpitalnej 29. Gazetka była obustronnie zapisana, nakład wynosił ok. 30-40 egz. Papier zdobywano w dawnej księgarni Adama Michalaka. Gazetkę kolportowali Hugon Bombicki w rejonie Krępy, Kaźmierczak na terenie Fabryki Wagonów oraz M. Stawik w dzielnicy Zacharzew. Szczególnie okazały był numer z 11

listopada, który zawierał 10 stron oprawionych w brystol. Treść numeru wypełniały opracowania H. Bigosia, poświęcone sprawie Brześcia i Berezki Kartuskiej oraz komunikaty z poprzedniego tygodnia, opatrzone komentarzem M. Stawika.

2 II 1942 M. Stawik zerwał współpracę z H. Bigosiem, jak zauważył w swoich wspomnieniach „[...] na skutek nieporozumienia, które wydarzyło się tego dnia w jego domu między nim a H. Bombickim”. Nastąpiła miesięczna przerwa w ukazywaniu się tytułu. Wznowiono jego wydawanie w marcu 1942. Od tej chwili jedynym redaktorem był M. Stawik. Powieliał on gazetkę na powielaczu przerobionym z hektografu w nakładzie 30-40 egz. Objętość niektórych numerów dochodziła nawet do 4 stron; czasem kończyły się one harcerskim pozdrowieniem „Czuwaj”. W rozprowadzaniu gazetki uczestniczyli harcerze z zastępu M. Stawika: Czesław Jaś, Czesław Nowicki, Henryk Nowak, czasami Andrzej Chudziński, a także bracia redaktora Edmund i Tadeusz. Pomocą służył również pfm Piotr Kaj, który tłumaczył komunikaty radia francuskiego, niemieckiego i angielskiego. Główną treścią gazetki był nadal serwis informacyjny, uzupełniany wierszami polskich poetów. Pogarszające się warunki okupacyjne, m.in. przesiedlenie i penetracja Gestapo, zmusiły M. Stawika do zaprzestania prac redakcyjnych we wrześniu 1942.

R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939-1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1996 mps; E. Serwański: *Ostrów Wielkopolski i jego region w okresie II wojny światowej (1939-1945)*. Poznań 1992 s. 215; M. Stawik: *Jak zostałem redaktorem i wydawcą prasy podziemnej*. „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1973 t. 12 z. 2 s. 401-408.

Roman Macyra

„Wiadomości Radiowe” [Ostrów Wlkp.]

Gazetka wychodziła z inicjatywy i pod redakcją Edwarda Niesobskiego w Ostrowie Wlkp. Kolportaż prowadziła rodzina Niesobskich: Janina, Kazimierz i Edward. Zaczęła się

ukazywać prawdopodobnie od kwietnia-maja 1940 (w połowie kwietnia E. Niesobski pożyczył radio od Mariana Stawika) i wychodziła do lata 1941, kiedy to radio zwrócono właścicielowi. Ukazywała się jako dziennik, który przygotowywany był najczęściej pomiędzy 5.00 a 8.00. Główny nasłuch prowadził E. Niesobski po 23.00, słuchając m.in. BBC i Radia Tuluza. Pierwsze numery były rękopisem, a późniejsze przepisywał na maszynie do pisania. Nakład wynosił od 18 do 30 egz.

R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939-1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1996 mps; E. Niesobski, J. Pfeiferówna: *Dziennik harcerza i „Szarotki” 1939-1944*. Oprac. A. Drzycimski. Wrocław 1986 s. 59, 85, 386-387.

Roman Macyra

Wichnowski Bronisław

(1901 - 1971) ps. „Bruno”, podofic. rez. WP i AK, leśnik.

Ur. 5 X w Słaborowicach pow. ostrowski, s. Kacpra i Magdaleny z d. Szymczak. Szkołę powszechną ukończył w Franklinowie i w Ostrowie Wlkp. Następnie uczęszczał do Państwowej Szkoły Leśnej w Margoninie. Od 1935 został leśniczym Lasów Miejskich w Ostrowie Wlkp. Służbę wojskową odbył w 29 pskan i w 60 pp.

W marcu 1940 zaprzysiężony do ZWZ przez Tomasza Stodolnego („Graf”). W 1943 brał udział w budowie ziemianek na terenie lasu w Rąbczynie. Zmagazynował tam część broni i materiałów bojowych ze zrzutów lotniczych w Tursku i w Czerminie. Aresztowany przez Gestapo z Łodzi 7 VI 1944 w związku z dekonspiracją IR Ostrów Wlkp. i wykryciem magazynów broni. Śledztwo nie zakończyło się do ucieczki Gestapo przed zbliżającym się frontem. W czasie marszu ewakuacyjnego W. zbiegł 19 I 1945.

Od kwietnia 1945 pracował ponownie w Leśnictwie Miejskim w Ostrowie Wlkp. Kilkakrotnie był zatrzymywany przez WUBP w Poznaniu. Po przejściu na emeryturę osiadł wraz z rodziną w Kiekrzu pod Poznaniem. Zmarł 23 VI 1971 w Gnieźnie.

Odnaczony Krzyżem Walecznych i awansowany do stopnia ppor. AK.

Żona Elżbieta z d. Komorowska. Dzieci: Gertruda, Salomea.

FAK-V/320, Akta osobowe; USC Ostrów Wlkp., Akt urodzenia nr 88/1901.

Marian Woźniak

Widelski Feliks

(1910 - 1942) ps. „Witek”, żołnierz ZWZ, piekarz.

Ur. 2 I w Ruminiu pow. koniński. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Ruminiu terminował w zawodzie piekarza w Koninie. Działal w organizacjach kombatanckich, w ZPR i w ZS, pomimo że przed wojną nie był żołnierzem. Na wojnę 1939 nie powołany. Latem 1940 utrzymywał luźne kontakty organizacyjne z KOPol. i NOB. Wiosną 1941 zaprzysiężony do ZWZ przez Kazimierza Błaszaka („Florian”) i ustanowiony dowódcą Placówki ZWZ Rumin. Zorganizował lokal kontaktowy dla łączników ZWZ z Kalisza i z Konina. Z upoważnienia K. Błaszaka kolportował gazetki i wydawnictwa Okręgu ZWZ Łódź, głównie „Kronikę Polską”. Placówka, którą dowodził, miała w chwili jego aresztowania 10 żołnierzy ZWZ. Aresztowany przez Gestapo z Inowrocławia 14 XI 1941. Osadzony w więzieniu policyjnym w Inowrocławiu. Po ciężkim śledztwie skazany przez Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Inowrocławiu 18 IX 1942 na karę śmierci. Stracony 10 X 1942 w więzieniu policyjnym w Inowrocławiu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 208; FAK-I/1f, IR Kalisz i obwody, Obwód Kolo.

Marian Woźniak

Wiebeck Gerhard Wilhelm Karl

(1907 - 1994), Niemiec, ofic. SS, prawnik.

Ur. 25 XII w Berlinie, s. Heinricha i Luise z d. Paderzani. Szkołę powszechną ukończył w Berlinie, a następnie uczęszczał do Kaiser-

Wilhelm-Gymnasium, zdając tam w 1925 egzamin dojrzałości. W l. 1925 - 31 studiował na Wydziale Prawa Uniwersytetu im. Humboldta w Berlinie. W l. 1932 - 34 odbył aplikację sądową i adwokacką, zakończone egzaminem referendarskim. Po krótkim okresie pracy w wydawnictwie prawniczym wstąpił do policji kryminalnej. Od 1 III 1936 był zatrudniony w kierowniczej placówce Gestapo w Berlinie (*Staatspolizeileitstelle*). W marcu 1939 odbył kurs dla kadry kierowniczej w Centralnej Szkole Dowódców Policji Bezpieczeństwa, którą ukończył w stopniu pomocniczego komisarza. Otrzymał wówczas stopień SS-Untersturmführera. Do czerwca 1939 był funkcjonariuszem Gestapo w Kassel, a następnie został przeniesiony do Gestapo w Trewirze.

We wrześniu 1939 został przydzielony do *Einsatzgruppe* VI, która z Frankfurtu n. Odry została skierowana do Poznania. W ramach jej drugiego czlonu – *Einsatzkommando* 15/VI był szefem referatu II 2, zajmującego się sprawami gospodarczymi, wyznaniowymi i kulturalnymi. Od początku listopada 1939 kierował referatem II E Gestapo w Poznaniu. Popadł wówczas w konflikty z powodu krytyki zbrodni popełnianych na polskiej i żydowskiej ludności cywilnej. Zwolniony ze służby w kwietniu 1940 został przeniesiony jako rezerwista do sztabu *SS-Oberabschnitt Warthe* w Poznaniu. W październiku 1941 zdał egzamin asesorski. W l. 1942 - 43 pracował jako radca prawny w Urzędzie Powierniczym (*Treuhandstelle*) w Poznaniu i w Łodzi oraz w kancelarii adwokackiej. Od 1942 był formalnie przydzielony do 109 pułku SS jako adiutant dowódcy 3 batalionu. W lutym 1943 został powołany do *Waffen SS* i po przeszkoleniu w Dębicy pod Lublinem został skierowany 1 III 1944 jako sędzia pomocniczy do Sądu SS i Policji (*SS- und Polizeigericht zur Besonderen Verwendung*) z zadaniem zwalczania nadużyć i korupcji w organach policji, więzieniach policyjnych i obozach koncentracyjnych. W początkach października 1944 z własnej inicjatywy wszczął śledztwo przeciwko funkcjonariuszom Gestapo w Poznaniu, które objęło ok. 20 osób szczególnie zwalczających konspira-

torów. Celem zdobycia obciążających dowodów wznowił nieformalne kontakty z aresztowanymi oficerami Okręgu Poznańskiego AK. Śledztwem objął szefa wydziału do zwalczania polskiego ruchu oporu SS-Obersturmführera Paula Schiffera i komendanta Żabikowa SS-Obersturmführera Hansa Reinholda Waltera. Obaj popełnili samobójstwo. Przewadzone przez W. śledztwo przeciągało się, a on sam został od niego odsunięty. Dalsze czynności śledcze prowadził w KL Auschwitz (Oświęcim), Buchenwald i w Dachau. Od tego czasu zabiegał usilnie o potajemne przekazanie władzom amerykańskim sprawozdań z prowadzonych śledztw. W końcu 1944 został awansowany do stopnia SS-Obersturmführera.

27 IV 1945 został internowany przez żandarmerię USA. Był szykanowany przez Amerykanów i Niemców inspirowanych przez tajne organizacje SS. Mimo licznych rekomendacji ze strony byłych więźniów KL jego proces denazyfikacyjny był odwlekany pod pozorem choroby psychicznej. W tym okresie kontaktował się z kpt. Richardem A. Gutmanem z wywiadu amerykańskiego i z przedstawicielami Polskiej Misji Wojskowej. W l. 1951 - 80 prowadził własną kancelarię adwokacką w Monachium, po czym przeszedł na emeryturę. Zmarł w Monachium 20 VII 1994. Pochowany na cmentarzu w Trostbergu.

Żona Erika z d. Leutholdt, Niemka z Poznania. Dzieci: Ingrid, Elke i Gudrun.

AGKIPN, Polska Misja Wojskowa sygn. 101; FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; Zbiory prywatne Eriki Wiebeck w Monachium.

Marian Woźniak
Henryk Zimniak

Wiechowski Nikodem

(1921 - 1943) ps. „Alfa”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 28 I w Poznaniu. W 1939 ukończył Gimn. im. A. Mickiewicza w Poznaniu. W listopadzie 1939 zaprzysiężony do WOW przez Jana Suchowiaka. Aresztowany latem 1940 przez Gestapo w Poznaniu, następnie osa-

dzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 21 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 27 VIII 1942 skazał go na karę 6 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach, a od 17 XII 1942 w KL Mauthausen-Gusen. Stąd w 1943 przekazany został do KL Sachsenhausen, gdzie zginął. W trakcie pobytu w więzieniach i obozach koncentracyjnych szkicował twarze współwięźniów.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 95/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Wielkopole w konspiracji krakowskiej

Województwo krakowskie było największym terenem wysiedleń Polaków z Wielkopolski i Pomorza już od grudnia 1939. Z obozu przesiedleńczego na Główniej w Poznaniu wysłano 14 transportów z 11 363 osobami, łącznie z rejonem Częstochowy 14 914. Wśród wysiedlonych znaczny odsetek stanowiła młodzież męska, głównie z rodzin inteligentnych. Ze skupiskami wysiedleńców starały się utrzymywać łączność powstające w Wielkopolsce organizacje podziemne. Przykładem może być instrukcja nr 1 WOW z grudnia 1939, która nakładała na wysiedlanych z Poznania członków organizacji obowiązek tworzenia ogniw WOW w miejscach wysiedlenia. Jedną z pierwszych komórek tej organizacji powstała w Rzeszowie w styczniu 1940 z inicjatywy ppor. Stanisława Węclasia („Warszawski”). Podobną komórkę utworzył latem 1941 w okolicach Przemyśla por. Bolesław Rejer („Szreniawa”). Już w 1940 zaistniały w Częstochowie, Mielcu i Krakowie ośrodki org. „Ojczyzna”. Dzięki nim w polowie 1941 powstały prężne komendy Korpusu Zachodniego ZWZ. Łączność z wysiedleńcami utrzymywały też konspiracyjne partie

polityczne. Takie inicjatywy podejmował za pośrednictwem ppor. Stanisława Zbierskiego X Okręg BCH w Poznaniu. Zorganizowane grupy ludowców wielkopolskich były w Krakowie, gdzie dojeżdżał z Warszawy Adam Łazewski. Na Podkarpaciu działali: Jan Szczepański, Narcyz Wiatr i Wincenty Pawłowski. Krakowski ośrodek „Ojczyzny” utworzył Alfred Jesionowski („Szymon”). Z ramienia narodowców dużą rolę odegrał Henryk Grabowski, pracujący początkowo w dziale propagandy NOW, a następnie w BIP w Krakowie.

W konspiracji krakowskiej znaczący udział mieli oficerowie i żołnierze pochodzących z Wielkopolski. IR Rzeszów dowodził Wielkopoleńczyk mjr Łukasz Ciepłiński, późniejszy komendant podokręgu, a po wojnie czołowa postać WiN. Organizatorem komendy KZ na pograniczu Okręgów Krakowskiego i Radomsko-Kieleckiego był kpt. Sylwester Gośliński („Tadeusz”), przeniesiony następnie do Częstochowy, w akcji „Burza” oficer operacyjny 7 DP AK w Okręgu Radomsko-Kieleckim. Pierwszym komendantem Obwodu Jarosław był powstaniec wielkopolski Wincenty Stefan Rutkowski, główny organizator przerzutu do Lwowa gen. Michała Karaszewicza-Tokarzewskiego. W tym Obwodzie działał też pchor. Mieczysław Podgórski („Orion”). Dowódcą Placówki ZWZ-AK Wietrzychowice w Obwodzie Dąbrowa Tarnowska (utrzymującej z Okręgiem Poznańskim AK doraźne kontakty przez lokal konspiracyjny w Kępie Zdrocheckiej) był por. rez. Mieczysław Czech („Jurand”), oficer łącznikowy TOK i współzałożyciel wielkopolskiej org. TON. W sztabie Obwodu ZWZ Nowy Targ działał wysiedleńca ze Żnina por. Aleksander Stromenger („Lebera”). W komórce przerzutowej w Zakopanem działali kpr. pchor. Przemysław Cieplak i Wiesław Piller z 16 PDH. W organizację przerzutów był też zaangażowany Janusz Miller-Młynarski („Miller”). Od marca 1942 w ekspozyturze wywiadu KG AK w Krakowie pełnił służbę por. Alojzy Pluciński („Dębina”), przeniesiony latem 1944 do Warszawy. W rejonie Gorlic i Rzeszowa pełnił służbę w AK junak Tadeusz Mleczak. W konspiracji działała też

jego rodzina wysiedlona z Poznania. Marian Jaraczewski („Raj”, „Tomasik”) walczył w OP „Kmicic”. Będąc zecerem krakowskiego BIP, składał w 1945 ostatnie wydanie „Biuletynu Informacyjnego”. Znaczna liczba Wielkopolan działała w IR Miechów. Szefem artylerii 106 DP AK był Wielkopolanin por. art. Antoni Nosek („Kajtuś”). W tej samej jednostce służyli: ppor. Stanisław Stokłosa („Wierzbą”), Zofia Danuta Świątek-Zelny („Dunia”), Witold Laurentowski („Wiking”, „Kotwica”), Prakseda Podlewska („Sport”), Stefania Sobkowiak („Ina”) i Zbigniew Czabanowski. W Placówce Kazimierza Wielka (Obwód Miechów) pełnili służbę st. strz. Leszek Schneider („Kojot”), Ignacy Sobkowiak i Jan Łęczyński.

Z racji dobrej znajomości języka niemieckiego wielu Wielkopolan pełniło służbę w łączności i wywiadzie Okręgu AK Kraków, np.: kpr. pchor. Henryk Marcinkowski („Czarny Kot”), por. rez. Bernard Wawrzyńczak („Barczak”), Irena Kranc („Monika”), Jadwiga Koczocik-Przedpelska („Bezimienna”), ppor. Kazimierz Chudecki („Rekin”).

Liczne grono Wielkopolan działało w okolicach Rzeszowa. Należeli do nich m.in.: kpr. pchor. Janusz Sławek („Żbik”), Mieczysław Zdrojewski („Orzel”), Mieczysław Bar („Miecz”). Lokal kontaktowy „Ojczyzny” i AK w Rzeszowie prowadził por. c.w. Antoni Dzieciuchowicz („Szumiński”). Łączniczkami w Placówce Tyczyn były Bronisława i Jolanta Zdrojewskie.

W IR Mielec pełnili służbę w AK: Zbigniew Krawczyk („Zbyszek”), Ryszard Ratajczak („Rysiek”), Zenobia Król („Marysia”). W Obwodzie Dębica działali: ppor. rez. Wojciech Kęszycki („Monokl”), Janusz Poniński („Michał”), Tadeusz Stawujak („Klin”), Pelagia Wojnowska („Baśka”, „Szarotka”), Halina Ponińska („Talias”). W innych jednostkach organizacyjnych Okręgu AK Kraków służyli: kpr. Jan Adamczewski („Sójka”), „Włóczęga”), Florian Wiśniewski („Lolek”), Bronisław Bartkowiak („Modrzew”), st. mar. Roman Letki („Sęp”), Marian Cegielski („Zięba”), Janusz Szkurat („Kozak”), Leopold Wiklicki („Francik”), Jan Wefel („Pszczola”) i ppor. c.w. Leon Misztak

(„Marek”). O wielu innych brakuje źródłowych informacji.

Ważne funkcje pełnili Wielkopolanie w strukturach krakowskich NOW-NSZ. Od lata 1944 komendantem Okręgu NSZ Kraków był mjr Lech Karol Neyman („Butrym”, „Domarat”). W NOW, a następnie w OP „Ojca Jana” służył Mieczysław Przedpelski („Pobóg”). W Obwodzie NOW-NSZ Mielec działał kpr. pchor. Jerzy Krawczyk („Juliusz”, „Jurek”). W OP „Szczerbiec” służyli: ppor. Lech Masłowski, we wrześniu 1939 jeden z organizatorów HP w Poznaniu, ppor. c.w. Stanisław Mierzwiński („Michał”) i pchor. Jan Pazoła („Stanisław”). Liczny był też zespół harcerzy wielkopolskich w Krakowskiej Chorągwi SzSz i w innych organizacjach konspiracyjnych tego obszaru. Obecny stan badań nie pozwala na pełne przedstawienie udziału Wielkopolan w konspiracji krakowskiej i wymaga dalszych poszukiwań.

Akta komisji historycznych organizacji kombatanckich w Poznaniu; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; FAK-Va/10, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej; Zbiory prywatne Andrzeja Zagórskiego w Krakowie i Zofii Tokarzewskiej w Poznaniu.

*Ludwik Misiek
Marian Woźniak*

Wielkopolanie w konspiracji lubelskiej

W I. 1939-42 Niemcy przesiedlili do woj. lubelskiego ok. 6,5 tys. mieszkańców Wielkopolski. Z obozu przesiedleńczego na Główniej w Poznaniu skierowano 3 transporty z 4 tys. poznaniaków w rejon Krasznika i Międzyrzecza Podlaskiego. Do rejonów Sandomierza, Puław i Lublina wysiedlano z Wielkopolski południowej. Już w 1940 powstały w woj. lubelskim zwarte grupy org. „Ojczyzna”, narodowców i konspiracji SL. W 1941 ośrodek lubelski Korpusu Zachodniego należał do większych w kraju. Działalność Wielkopolan nie została zauważona w monografiach regionalnych. Można operować jedynie przykładami. W konspiracji NOW-NSZ zapisała swój udział cała rodzina Kazimierza

Poray-Wybranowskiego. Por. Jerzy Poray-Wybranowski („Kret”) był zastępcą dowódcy Zgrupowania Partyzanckiego NOW-NSZ „Stępa”, a następnie został skierowany do służby w Pogotowiu Akcji Specjalnej NSZ w Częstochowie. Znany przed wojną w Poznaniu działacz radykalny por. dr Michał Horwoka współorganizował w Lublinie ZWZ, a następnie wszedł do NOW, potem przeniesiono go do Warszawy.

W Komendzie Okręgu IV BCh ważną rolę odgrywał ppor. c.w. Józef Resztak. W powiatowej komendzie BCh w Kraśniku, która w 1943 liczyła 1500 żołnierzy, 220 pochodziło z Wielkopolski. W Parczewie, w okolicach Chelma Lubelskiego działali w BCh: Antoni Zys, Bronisław Wojciński, Jan Molik. W Sandomierzu łączniczkami były Marta Kulerska i Cecylia Mikołajczyk („Cecylia Ignasiak”), żona premiera Rządu RP. W placówkach BCh Gowarowo i Węgrów służyli Antoni Lis i Jan Kolodziej. Stanisław Kowaliński udzielał się w rejonie Janowa Lubelskiego. Wymienieni żołnierze BCh utrzymywali kurieskie kontakty z Okręgiem X BCh przez ppor. Stanisława Zbiernego („Adam Oraj”).

W sztabie Okręgu AK Lublin odpowiedzialne zadania dla Referatu Lotniczego sztabu KG AK pełnił por. Janusz Mościcki („Jacek”, „Bocian”). Por. Kazimierz Banaszak („Bizon”) dowodził placówką AK w Obwodzie Kraśnik, a następnie włączył się do plutonu radiolączności „Pająk”. W 1944 por. Jan Stachurzewski („Poznaniak”) był oficerem sztabu 9 psk AK, a ppor. rez. Jan Woś („Warta”) dowodził plutonem przeciwpancernym 9 pp AK Ziemi Zamojskiej. St. sierż. Albin Łakomy (cichociemny) był oficerem sztabu Okręgu i oficerem teletechnicznym plutonu „Pająk”. Ppor. Edwin Mikołaj Scheller-Czarny („Fordon”, „Łoże” – cichociemny) kierował ekspozyturą wywiadu KG AK w Lublinie. Ppor. Władysław Janasek („Miski”) był oficerem szkoleniowym w Placówce Zakrzew, a por. Waclaw Spalony dowodził Obwodem Bilgoraj. Harcerz 16 PDH Edward Szanc („Ali”) dowodził zwiadem konnym OP, a następnie 15 pp AK „Wilki”. Ppor. lek. Antoni Kotkowski („Ścibor”) pełnił obowiązki lekarza Rejonu Siedlce, a następnie 34 pp

AK. Sierż. Henryk Kasprzyk („Witold”) walczył w OP „Mały” w rejonie Kraśnika. Kpr. pchor. Jerzy Siuda („Przemysław”) służył w Kedywie lubelskim w patrolu likwidacyjnym.

W 34 pp AK zwiadem konnym dowodził plut. Alojzy Krajewski („Zezowaty”), a w 15 pp AK walczył kpr. Ignacy Kaźmierczak („Wilk”). W różnych oddziałach i służbach Okręgu AK Lublin działali: Józef Genderka („Włodek”), Janusz Jankowiak („Jasio”), Czesława Jędruchniewicz-Lektorska („Wichurka”), Mikołaj Laskowski, Erazm Paech („Tornado”), Jan Skupiński („Jan”), Edmund Wawrzyniak („Kędzior”), Jerzy Ludwiczak („Fiat”), Stanisław Sołtysiak, Klemens Kowalak („Klin”), Zygfryd Szynalski („Tryk”, „Kulas”), Jan Dzida („Pałka”), Wanda Żukowska („Totus”), Władysław Przybył, Józef Peksa, Bogdan Grabowski („Bolesta”), Wiktor Czepulkowski („Pająk”) i Stefan Zalewski („Strzała”).

Wiosną 1944 na obszar lubelski został skierowany ppor. Bernard Łamaszewski („Wolski”) celem wzmocnienia korpusu oficerskiego BCh i przygotowania go do scalenia z AK. Insp. rej. Lublina do lata 1944 był mjr Andrzej Rzewuski, później ostatni komendant Okręgu Poznańskiego AK.

Według szacunków żyjących w Poznaniu byłych żołnierzy Okręgu AK Lublin w konspiracji lubelskiej działało ponad 2 tys. Wielkopolan. Liczba ta wymaga dalszych weryfikacji.

Akta Komisji Historycznej Światowego Związku Żołnierzy AK Okręg Wielkopolska w Poznaniu; FAK-Va/10, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej.

*Ludwik Misiak
Marian Woźniak*

Wielkopolanie w konspiracji łódzkiej

Specyfiką konspiracji umownie nazywanej łódzką było to, że jej zasięg terytorialny nie pokrywał się z podziałem administracyjnym ustalonym przez okupanta. Struktury organizacyjne działające z ramienia Okręgu

SZP-ZWZ-AK Łódź na obszarze Kraju Warty omówiono w hasłach IR Kalisz i IR Konin-Turek. Niniejsze hasło dotyczy obszarów GG podległych Okręgowi Łódź, głównie IR Piotrków Trybunalski (potem podokręg), który obejmował dawne powiaty: piotrkowski, tomaszowski, opoczyński, rawski i radomszczański. Sztab Okręgu AK Łódź działał w tym mieście tylko w pierwszych latach okupacji. Następnie przeniósł się do Piotrkowa Tryb., pozostawiając w Łodzi tylko nieliczne agendy. Odmierna sytuacja była w konspiracji Narodowej Demokracji, której kierownictwa istniały wyłącznie w Łodzi. W pierwszych miesiącach okupacji była to konspiracja rozdrobniona. Obok SN i jej wojskowej org. NOW działała NLOW, do której kierownictwa należał poznański dziennikarz Leon Trella.

W przekazach historycznych zachowały się nieliczne informacje o Wielkopolanach uczestniczących w konspiracji łódzkiej. Łączność konspiracyjną Okręgu SZP-ZWZ Łódź organizowała poznańska nauczycielka Elżbieta Dutkowska („Hanka”), od 1942 w stopniu kpt. w Oddziale Łączności KG AK. W Wydziale IV sztabu Okręgu działał por. Czesław Pustkowski („Zenon”). Funkcje kierownicze w Obwodzie Radomsko pełnił Stanisław Sojczyński („Warszyc”), po wojnie organizator i dowódca Konspiracyjnego Wojska Polskiego, stracony na mocy wyroku WSR w Łodzi. Współpracował z nim ściśle inny nauczyciel wielkopolski por. rez. Feliks Gruberski („Rybak”, „Swój”), także stracony po wojnie.

Obszar piotrkowski nie był objęty wysiedleniami z Poznania. Do Radomska trafił z obozu przesiedleńczego na Głównej tylko jeden transport (ok. 1000 osób). W rejonie Tomaszowa Mazowieckiego i Rawy Mazowieckiej wysiedlani byli mieszkańcy Wielkopolski północnej i Kujaw. Także o ich działalności zachowały się nieliczne informacje. Komendantem Obwodu Piotrków Tryb. był w l. 1942-44 por. Adam Olasik („Hubert”). Dowódcą rejonu nr 2 w Obwodzie Rawa Maz. był por. Edmund Kamiński („Młot”). W IR Piotrków Tryb. działała rodzina Mikołajczaków z Gniezna: Ewa zajmowała się

kancelarią sztabu, Maria („Mama”) wspólnie z córką Marią („Mała”) i synem Lucjanem prowadzili lokalny kontaktowy Kedywu. Większa grupa wysiedleńców znalazła się w 1944 w 25 pp AK Ziemi Piotrkowsko-Opoczyńskiej. W jego szeregach walczyli m.in.: Edward Dziekan („Szczerba”), Tadeusz Kaczmarek („Pikus”), Zbigniew Klodziński („Łada”), Lech Klodziński („Sęp”), Stanisław Radziszewski („Franek”), Mieczysław Starosta („Ikar”), Józef Lis („Galązka”) i pchor. Antoni Maciej Świdorski („Haczyk”). W akcji przerzutu zagrożonych osób uczestniczyła w Piotrkowie Tryb. Janina Biłska („Ninka”). Z licznej grupy harcerzy wielkopolskich działających w rejonie Radomska zachowała się tylko informacja o Stefanie Hildebrandcie („Waligóra”). Wiadomo także, iż w Roju SzSz w Piotrkowie Tryb. był Janusz Kosik.

Akta Komisji Historycznej Światowego Związku Żołnierzy AK Okręg Wielkopolska w Poznaniu; FAK-Va/10, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej.

Marian Woźniak

Wielkopolanie w konspiracji na Polesiu

Identyfikacja Wielkopolan biorących udział w działalności konspiracyjnej na terenach wschodnich, chociażby tylko w stopniu podstawowym, tj. ujawnienie imienia i nazwiska, nastrocza olbrzymie trudności. Z kolei zestawienie danych z używanymi, często zmienianymi pseudonimami i fałszywymi nazwiskami, którymi w większości przypadków zmuszeni byli się posługiwać, nie gwarantuje pełnej rzetelności historycznej.

Z terenów woj. poleskiego do naszych czasów nie zachowały się większe zespoły archiwalne, a ponadto ze względów bezpieczeństwa tylko w nielicznych przypadkach sporządzono spisy imienne i to z całą pewnością nie podające danych o pochodzeniu z określonego regionu. Z tych względów, korzystając z relacji, zaledwie w kilku przypadkach udało się wyodrębnić Wielkopolan – konspiratorów z Polesia.

W pierwszej dekadzie września 1939 do Brześcia napłynęła fala uchodźców z zachodnich dzielnic kraju, głównie z Wielkopolski (ok. 3 tys. osób). Po ustanowieniu linii demarkacyjnej pomiędzy okupacjami radziecką i niemiecką na Bugu niewielka część uchodźców przedostała się na stronę niemiecką. Młodzież wielkopolska, która od października 1939 zaczęła uczęszczać do otwartych szkół podstawowych i średnich, uczestniczyła w powstających spontanicznie organizacjach niepodległościowych, zwłaszcza organizujących się SzSz (Chorągwi Poleskiej UI „Błoto”) w wyniku kontaktów ze Lwowem. Jednak już w lutym oraz w kwietniu 1940 NKWD wywiozło w głąb ZSRR większość przybywających z rejonów zachodnich. Zbiegło się to w czasie z masowymi represjami wymierzonymi w ludność polską, której ofiarą padło 30 tys. mieszkańców Polesia, aresztowanych i wywiezionych. Represje trwały od połowy września 1939 do czerwca 1941, czyli do wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej.

Latem 1941 w odbudowie struktur ZWZ-AK brali udział wysiedleńcy i uchodźcy z Wielkopolski. Niewielką ich liczbę identyfikują poniżej. Wawrzyniec Stachowiak, ur. 5 VIII w Karolinie pow. gostyński, s. Józefa, uczestnik Powstania Wielkopolskiego, w stopniu st. sierż. brał udział w kampanii wrześniowej na szlaku Armii „Kraków”. Od kwietnia 1942 czł. AK w „Wachlarzu” – Odcinek III. Po wojnie zamieszkał w Zawoi.

Mgr Antoni Wiśniewski, pedagog z Poznania, formalnie nie należący do AK, a jedynie z nią współdziałający. Pełnił w Komisariacie Okręgowym Kobyń funkcję inspektora szkolnego, ułatwiający organizowanie i działalność jawnej i tajnej oświaty polskiej inspirowanej i subsydiowanej przez Delegaturę Rządu RP w Brześciu n. Bugiem.

Edward Marcinkowski („Dąb”) z Poznania. Uciekł z robót Organizacji Todta (*Organisation Todt*) w marcu 1943 do OP AK por. Wojciecha Zbiluta („Jur”). Poległ koło miejscowości Wierzcholesie od wybuchu pocisku w styczniu 1944.

Józef Kreczmer lub Kreczmar („War”), podofic. zaw. WP, pochodził z okolic Wro-

nek. Od kwietnia 1943 instruktor wyszkolenia w Leśnej Szkole Młodszych Dowódców (podchorążówka) „Młodnik”. Poległ w sierpniu 1943 w pobliżu miejscowości Hłusza na południu Polesia.

Tadeusz Kazmierczak („Tod”) pochodził z okolic Jarocina. We wrześniu 1943 uciekł z robót Organizacji Todta do OP AK por. Wojciecha Zbiluta („Jur”). 28 X 1943 w walce z Niemcami został ciężko ranny i nazajutrz zmarł.

Ferfet (imię nieznanne, ps. „Feral”), pochodził z okolic Wrześni. Uciekł z robót Organizacji Todta wiosną 1944 i ukrywał się w okolicach Kamieńca Litewskiego. W lipcu 1944 żołnierz 3 kompanii 82 pp AK. Wraz z nią szedł na odsiecz Powstaniu Warszawskiemu aż do rozbitcia dywizji 18 sierpnia w Dębach Wielkich. Po wojnie mieszkał na Dolnym Śląsku.

Ryszard Wojaczek („Kanciarz”) i Tadeusz Swendro („Kryst”) po nawiązaniu kontaktów z siatką AK w marcu 1944 uciekli z robót Organizacji Todta i zostali skierowani do OP „Watra IV” dowodzonego przez ppor. Stanisława Nabilia („Marek”), operującego na środkowym Polesiu, a potem w Puszczy Białowieskiej. Wraz z oddziałem weszli w skład 30 DP AK. Po rozbrojeniu dywizji i osadzeniu żołnierzy w obozie w Majdanku pod Lublinem zdolali zbiec przed wywiezieniem do ZSRR. Ukrywali się na Podlasiu i tam zginęli w 1945.

Sierż. Jan Chlebowski („Holański”) pochodził z Szamotuł. Od marca 1944 w OP „Watra IV” szef oddziału. Wraz z oddziałem wszedł w skład 30 DP AK i brał udział w marszu na pomoc Powstaniu Warszawskiemu. Dalsze jego losy nie są znane.

Zygmunt Zganiewicz („Lotnik”) pochodził z Leszna lub jego okolic. Zdezercerował z Wehrmachtu w Brześciu i wstąpił do OP „Watra IV”. Wraz z oddziałem wszedł w skład 30 DP AK i brał udział w marszu na pomoc Powstaniu Warszawskiemu. Po rozbrojeniu jednostki uciekł przed osadzeniem w obozie i zgłosił się ochotniczo do II Armii WP. Po zakończeniu wojny i demobilizacji zamieszkał w Lublinie. Zmarł w 1986.

Antoni Langer („Duglas”), żołnierz „Wachlarza” pochodzący z Ostrowa Wlkp. Od 1942 był szefem bazy transportowej Od-cinka III w Brześciu n. Bugiem. Zginął 7 IX 1944 w Powstaniu Warszawskim.

Ppor. Zbigniew Hedrych („Henryk”), zastępca komendanta Obwodu Prużany. Zamordowany wraz z innymi członkami Komendy Obwodu w marcu 1943 przez radziecki oddział partyzancki dowodzony przez spadochroniarza kpt. NKWD Jewgienija Afanasiewa. Mordu dokonano w miejscowości Sier-róże gm. Kamieniec Litewski. Pochodził z Poznania lub jego okolicy. Wraz z Hedrychem zamordowano komendanta Obwodu por. Michała Wróblewskiego („Antoniego”) oraz jego żonę Adelę i córkę Alicję.

Zbiory własne autora w Stargardzie.

Czesław Hołub

Wielkopolanie w konspiracji na Pomorzu

Na Pomorzu w latach okupacji niemieckiej niemal Wielkopolan uczestniczyło w konspiracji. W olbrzymiej większości byli to ludzie urodzeni w Wielkopolsce, którzy już przed wojną mieszkali na Pomorzu. Nie brakowało jednak i takich osób – co prawda nielicznych – które zostały w latach wojny skierowane na Pomorze przez centralne ośrodki kierownicze konspiracji w Polsce.

Na Pomorzu, jak w całej Polsce, istniały terenowe ogniska ogólnopolskich organizacji konspiracyjnych oraz organizacje regionalne. Z organizacji ogólnopolskich najwcześniej utworzyła swe ogniska na Pomorzu Komenda Obrońców Polski (KOPol.). Kierownikiem Pomorskiego Okręgu KOPol. był, pochodzący z Torunia, ppor. lotnictwa Paweł Piątkowski. W pomorskim KOPol. występowało kilku Wielkopolan, w tym trzech: Marcin Jackowski, Adam Przybyła, Marian Tuszewski, którzy byli bliskimi współpracownikami ppor. P. Piątkowskiego i stanowili aktyw pomorskiego KOPol. W Bydgoszczy istniała komórka KOPol., w której działała Tekla Słoma. Na przełomie października i listopada 1939 zo-

stali skierowani na Pomorze do miejscowości, w których przed wojną stacjonowały jednostki WP, emisariusze KG SZP celem rozpoznania sytuacji i nawiązania kontaktów z miejscowym aktywnym. Na przełomie 1939/40 wysłano 3 oficerów Wielkopolan jako załóżek Dowództwa Pomorskiego SZP: mjr Józefa Ratajczaka wyznaczonego na stanowisko komendanta Dowództwa, kpt. Józefa Grussa – na szefa wywiadu, kpt. Józefa Chylińskiego – na szefa sztabu.

Od pierwszych dni powstania Komendy Pomorskiego Okręgu ZWZ-AK miejscowi Wielkopolanie działali w terenowych strukturach Okręgu. Sztab Komendy w początkowym okresie oparł się na części kierownictwa regionalnej org. konspiracyjnej „Grunwald”, której kierownik pionu cywilno-administracyjnego Waclaw Ciesielski został oficerem organizacyjnym sztabu Okręgu, a jego żona Cecylia była łączniczką Okręgu.

W IR Toruń kierownikiem wywiadu do listopada 1940 był Edmund Kamiński, współdziałał Józef Najder. W IR Bydgoszcz również było zaangażowanych wielu Wielkopolan, m.in. komendant ZWZ-AK na Miasto Bydgoszcz Aleksander Szulc, który następnie został wyznaczony na komendanta IR Bydgoszcz. Jesienią 1944 przejął on obowiązki komendanta Podokręgu Północno-Zachodniego. Wielkopolanie byli obecni także w pozostałych inspektoratach Pomorskiego Okręgu ZWZ-AK.

Nie brakowało również Wielkopolan w oddziałach partyzanckich AK w Borach Tucholskich, jak np. od połowy 1943 ppor. Jan Sznajder, dowódca oddziału „Świerki”. Młodzi Wielkopolanie mieszkający na Pomorzu aktywnie działali w konspiracyjnym harcerstwie. W innych ogólnopolskich organizacjach, których ogniska występowały na Pomorzu, trzeba wymienić spośród wielu Leokadię Kotlewską ze Zjednoczonych Organizacji Ruchu „Miecz i Plug” oraz w Gdyni Stefana Hensela i Czesława Kalka członków OW ZJ.

Wielkopolanie uczestniczyli także w organizacjach regionalnych. W pierwszych sześciu miesiącach okupacji istniała w Toruniu org. „Batalion Śmierci za Wolność”. Działała

w niej mieszkająca w Toruniu Wanda Bukiewicz. W org. „Grunwald” uczestniczyli w pionie wojskowym Walerian Mankowski i Marcin Tanaś. W Polskiej Organizacji Zbrojnej istniejącej w pow. lipnowskim występowali także Wielkopolanie.

Spośród kilkunastu regionalnych i lokalnych organizacji konspiracyjnych największe wpływy miały dwie: Polska Armia Powstania (PAP) oraz Tajna Organizacja Wojskowa „Gryf Pomorski” (TOW GP). W PAP poza Janem Kierujem, który był kierownikiem wywiadu tej org., działało szereg innych Wielkopolan. Bardzo ważną rolę odegrali Wielkopolanie w TOW GP. Pełnili różne funkcje. Alojzy Stawski od początku powstania TOW GP aż do chwili jego aresztowania w październiku 1942 był kierownikiem oddziału finansowego Głównego Wydziału Organizacyjnego. Marian Jankowski rozpoczął działalność jako bliski współpracownik założyciela TOW GP Józefa Dambka. Pełnił różne funkcje w organizacji aż do chwili jej ujawnienia się po wkroczeniu na Pomorze Armii Czerwonej. Poza tym Wielkopolanie występowali na szczeblu komend powiatowych i gminnych, pełniąc tam różne funkcje, oraz w oddziałach partyzanckich, a także jako szeregowi członkowie TOW GP.

Poza udziałem w organizacjach konspiracyjnych na Pomorzu Wielkopolanie równie licznie pracowali w Okręgowej Delegaturze Rządu RP na Pomorze (ODR). Delegatem Rządu był z pochodzenia Wielkopolanin Antoni Antczak, który pełnił tę funkcję do końca wojny.

Zbiory własne autora w Gdańsku.

Konrad Ciechanowski

Wielkopolanie w konspiracji na Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim

Wielkopolanie w konspiracji polityczno-wojskowej na Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim odgrywali znaczącą rolę. Uczestniczyli oni niemal we wszystkich zorganizowanych i nie zorganizowanych formach polskiego ruchu oporu, począwszy od jego zarania,

a skończywszy na wyzwoleniu tego obszaru spod okupacji hitlerowskiej. Organizowali lub współorganizowali działalność charytatywną, propagandową, łączność konspiracyjną, sieć wywiadowczą, szkolenie wojskowe, akcje dywersyjno-sabotażowe i walkę zbrojną. Wielu z nich aresztował hitlerowski aparat bezpieczeństwa, zesłał do więzień, obozów koncentracyjnych, gdzie zostali zamęczeni w śledztwie, skazani na karę śmierci przez ścięcie, rozstrzelanie lub powieszenie. Większość z nich to bezimienni bohaterowie, których nazwiska nie są znane do tej pory.

Z kilkudziesięciu ustalonych nazwisk należy wymienić inż. Franciszka Kwaśnickiego („Rawicz”, „Brochwicz”), ur. 18 I 1904 w Poznaniu, współorganizatora sieci dywersji pozafrontowej na Zaolziu w okresie międzywojennym, a po klęsce Polski w wojnie obronnej 1939 organizatora ruchu oporu na Zaolziu. Utworzoną przez siebie org. konspiracyjną podporządkował pod koniec lutego 1940 komendantowi Okręgu Śląskiego ZWZ por. rez. mgrowi Józefowi Korolowi („Starosta”), a sam objął stanowisko komendanta na Zaolziu (tzw. Cieszyn Zachód, kryptonim „Kos”). W sierpniu 1940 został szefem Związku Odwetu w Okręgu Śląskim ZWZ, tworząc wyspecjalizowane komórki dywersyjno-sabotażowe, które dokonały wielu różnorodnych akcji, łącznie z kolejowymi. Aresztowany 9 I 1941, ścięty w Katowicach 19 XII 1942.

W działalności sabotażowo-dywersyjnej wyróżniał się ppor. Wacław Smoczyk („Szełliga”), szef jednej z sieci Związku Odwetu na Rzeszę. Wykonał z tą siecią blisko 50 akcji kolejowych za pomocą materiałów wybuchowych. Aktywnej pomocy udzielał mu ojciec Jan Smoczyk, ur. 10 VI 1887 w Poznaniu, z zawodu zegarmistrz. To on z synem sporządzał i montował urządzenia zegarowe do bomb, które wykorzystywano przy wysadzaniu pociągów i urządzeń kolejowych. W. Smoczyk aresztowany został 29 III 1942, stracony 26 V 1942 w KL Auschwitz (Oświęcim). W sieci W. Smoczyka działał Stanisław Małecki, ur. 26 VII 1887 w Poznaniu. Aresztowany przez Gestapo w czerwcu 1942 i zamordowany prawdopodobnie w tym samym roku.

Ppor. Jan Antoszewski („Zagłoba”), ur. 1 XII 1894 w Kaliszu, i inż. Paweł Nestrpyke („Ułomny”) wchodzili w skład Komendy Okręgu Śląskiego ZWZ-AK. U tego ostatniego mieściła się też kwatery komendanta Okręgu Śląskiego AK pplka dypl. Zygmunta Jankego („Walter”). W mieszkaniach Sabiny Kokocińskiej („Nina”), ur. 7 VII 1924 w Poznaniu, i Aleksandry Kościelniak („Lila”), ur. 17 VII 1922 w Gnieźnie, mieściły się skrzynki kontaktowe komendy tego Okręgu. Z kolei ppor. rez. Leon Powolny („Dobrzyński”), ur. 7 II 1884 w Grabowie, był zastępcą insp. rej. ZWZ-AK w Opolu, a jednocześnie dowódcą w powiatach: opolskim, strzeleckim, dobrodzieńskim, oleskim, kluczborskim, prudnickim. Aresztowany przez Gestapo 19 V 1943, zgilotowany 30 X 1944 w Brandenburg/Havel-Görden.

Oficerem sztabu IR Rybnik był Gerhard Nowak („Kulka”), ur. 6 VIII 1920 w Bralinie. Skrzynkę kontaktową w tym IR prowadziła Zofia Sołtysiak, ur. 24 IV 1906 w Kwilczu. Skrzynkę kontaktową zorganizowała też w Katowicach mgr Janina Irena Klatt, ur. w Pobodziskach, będąca jednocześnie kurierką do IR ZWZ-AK w Opolu Współorganizowała zarazem i prowadziła tajne nauczanie w kompletach, współpracowała ze Śląskim Biurem Szkolnym, gromadziła lekarstwa, które osobiście lub za pośrednictwem członków ZWZ-AK i tajnego harcerstwa dostarczała więźniom i rodzinom aresztowanych członków konspiracji. Jej aktywna działalność konspiracyjna zwróciła uwagę Gestapo, które aresztowało ją 23 XI 1942. Zamordowana została 23 VIII 1943 w KL Auschwitz-Birkenau (Oświęcim-Brzezinka).

Komendantem Obwodu Lubliniec był Feliks Kubaś („Dąb”), ur. 29 V 1903 w Zbąszyniu, natomiast członkiem komendy tego Obwodu – Zygmunt Tuliński („Pszczola”), ur. 20 IV 1908 w Poznaniu. W tym Obwodzie jedną z placówek AK kierował Franciszek Eisop („Kret”), ur. 24 XI 1901 w Piaskach pow. gostyński, kompanią AK dowodził Stanisław Suszyński („Sosna”), ur. 8 IV 1904 w Bielejewie pow. jarociński, a plutonem AK – Karol Jędrzejczyk („Kruk”), ur. 20 X 1900 w m. Lis pow. poznański. Zastępcą kome-

danta placówki AK w Obwodzie Sosnowiec był ppor. Franciszek Starzyk („Czarny”), ur. 8 X 1912 w Krobi pow. gostyński.

Ważną rolę w działalności konspiracyjnej spełniał wywiad, w którym pracowała Czesława Turoń („Wagner”) z d. Balcerzak, ur. 16 V 1919 w Poznaniu, c. Antoniego i Pelagii. Była nie tylko łączniczką i kurierką w okręgowej grupie wywiadowczej ZWZ-AK por. Karola Błaszczyka („Lido”), ale także prowadziła skrzynkę kontaktową. W sieci okręgowej wyróżniali się też Genowefa Izydorczyk („Oleńka”), ur. 4 XI 1920 w Ostrowie Wlkp., i Leon Koński („Wiarus”), ur. 22 VIII 1919 w Świbie pow. kępiński. Był on kurierem, zbierał informacje o produkcji górnośląskich zakładów przemysłowych i przechowywał materiał wybuchowy. Aresztowany 18 XII 1940, skazany wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Katowicach 15 VI 1941 na karę śmierci; wyrok wkrótce wykonano.

Rozwój ruchu oporu na Śląsku uzależniony był od pomocy mieszkańców tego regionu, zwłaszcza dla oddziałów partyzanckich. W akcji tej wyróżniał się dr Marian Drybiński, ur. 24 VI 1905 w Rochnowie pod Gniezmem. Prowadził prywatny gabinet lekarski w Kazimierzu pod Sosnowcem, udzielając pomocy medycznej rannym partyzantom i żołnierzom ZWZ-AK oraz dostarczając im lekarstw i materiałów opatrunkowych. Pomoc żywnościową partyzantom z oddziału AK „Kasztań” organizowała Pelagia Wachowiak (z d. Libertowska), ur. w 1894 w Słuminowie pow. wrzesiński, uczestniczka m.in. strajku dzieci we Wrześni w czasach zaborów. Aresztowana w październiku 1944 za ukrycie spadochroniarza niemieckiego. Natomiast Walentyna Witman (z d. Liebner), ur. 14 II 1911 w Siemianicach, należała do Organizacji Orła Białego, a następnie ZWZ, utrzymując z polecenia ich kierownictwa kontakt z Poznańskiem, skąd przywoziła od Suchockiego i Kasprzaka dokumenty tożsamości dla „spalonych” członków konspiracji na nazwiska zaginionych lub nieżyjących.

Alfred Jesionowski („Szymon”), ur. 27 I 1902 w Mogilnie, nauczyciel, historyk literatury, krytyk literacki i publicysta, był szefem wydziału propagandy śląskiej Delegatury

Rządu. Aresztowany 1 III 1944, więziony był w Krakowie, Katowicach i Wrocławiu, gdzie zginał na początku stycznia 1945. W Sekcji Zachodniej Departamentu Informacji i Propagandy Delegatury Rządu RP na Kraj aktywną działalność prowadził Zbyszko Bednorz („Józek”), ur. 11 X 1913 w Skalmierzycach. Okres okupacji spędził w Warszawie, redagując konspiracyjne czasopismo „Zachodnia Straż Rzeczypospolitej” i dodatek satyryczny „Luźna Kartka”. Należał do org. „Ojczyzna”. W 1943 wydał książkę *Śląsk wierny Ojczyźnie*. Utrzymywał kontakt ze Śląskiem.

Wielkopolanie na Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim prowadzili działalność nie tylko w wymienionych organizacjach, lecz także w innych, np. Walenty Nowak kierował Polską Obroną Obywatelską, Stanisław Stefanian, ur. 10 IV 1893 w Gorgoszewie, współorganizował PPR w Nivce i został sekretarzem dzielnicowym. Z kolei Kazimierz Samerdyk, ur. 16 II 1900 w Zaniemyślu pow. średzki, był współorganizatorem Związku Patriotów Śląskich i organizatorem pomocy dla jeńców radzieckich. W Tajnej Organizacji Niepodległościowej aktywnie działał aptekarz Kazimierz Matczyński („X 18”), ur. 26 I 1911 w Środzie Wlkp., który udzielał pomocy finansowej, kolportował gazetę konspiracyjną „Front Polski” oraz dostarczał czołowym działaczom truciznę.

Pośród działających na Śląsku Wielkopolan za bohaterską postawę w walce z okupantem odznaczani zostali m.in. Krzyżem Walecznych w I. 1939-45 ppor. F. Starzyk i F. Kubaś. Srebrny Krzyż Zasługi z Mieczami przyznano J. Antoszewskiemu, P. Nestrypek, Brązowy Krzyż Zasługi z Mieczami – S. Kokościńskiej i innym.

Zbiory własne autora w Warszawie.

Mieczysław Starczewski

Wielkopolanie w konspiracji oświatowo-naukowej w GG

Z Kraju Warty wysiedlono do GG ponad 400 tys. Polaków, w tym 1 740 nauczycieli i naukowców, nie licząc ich rodzin oraz osób,

które z własnej woli przenosiły się do GG. Wsiedleńcy znaleźli się w niezwykle trudnym położeniu (brak mieszkań, pracy, środków do życia) i przetrwali tylko dzięki życzliwej pomocy miejscowej ludności i niektórych organizacji społecznych.

Nauczyciele, pracownicy naukowcy i działacze oświatowi z Wielkopolski potrafili dość szybko odnaleźć się oraz wspólnym wysiłkiem zorganizować i zapewnić sobie uczestnictwo w różnych formach oficjalnej i konspiracyjnej działalności na terenie GG. Najgorliwiej poszukiwali pracy w szkolnictwie. W wykazach nauczycieli zatrudnionych w szkołach zawodowych i powszechnych w GG znajduje się sporo nazwisk z adnotacją o pochodzeniu z Poznańskiego. Niektórzy z nich pełnili funkcje kierownicze.

W pionie Biura Oświatowo-Szkolnego Ziem Zachodnich (BOSZ), zorganizowanego przy wcześniej utworzonym Biurze Zachodnim Delegatury Rządu RP na Kraj, podejmowano głównie sprawy edukacji dzieci i młodzieży z rodzin wysiedlonych oraz pomoc i opiekę socjalną dla przesiedlonych nauczycieli oraz naukowców. Kierownictwo BOSZ objął w 1940 działacz org. „Ojczyzna” ks. dr Maksymilian Rode („Mariańczyk”), a od marca 1943 dr Michał Pollak. BOSZ utworzyło na terenie GG samodzielną sieć organizacyjną, powołując spośród poznańskich działaczy oświatowych podziemne władze okręgowe: w Warszawie – Władysława Kowalenkę, w Krakowie – Ignacego Steina, w Lublinie – Tadeusza Eustachiewicza, w Częstochowie – Stefana Dybczyńskiego. W 1942 kierownictwo BOSZ podjęło decyzję o powołaniu kuratora szkolnego na okres wojny w osobie Marii Bojarskiej, przełożonej Żeńskiego Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącego im. Emilii Sczanieckiej w Ostrowie Wlkp. Siedzibą kuratorium był przemienne Kalisz i Ostrów, a jego wybitnymi działaczami Edward Serwański w terenie i Jan Wikarjak – na miejscu.

Kierownik BOSZ utworzył w 1940 w Warszawie tajne Gimnazjum i Liceum Ziem Zachodnich im. Stanisława Konarskiego dla kilkuset uczniów zorganizowanych w klasy rozproszone po całym mieście oraz odrębną

sieć kompletów gimnazjalnych i licealnych na obszarze GG. Według publikacji M. Pollaka ogólna liczba uczniów w r. szk. 1943/44 przekroczyła 2 tys., a świadectwa dojrzałości w l. 1940-45 uzyskało 777 osób. Oprócz form zorganizowanych (szkoły, klasy, komplety) wielu nauczycieli wielkopolskich nauczało tajnie na własną rękę, tam gdzie rzucił ich los po przesiedleniu do GG. Przykładem może być były rektor UP, prof. Jan Sajdak, który wysiedlony jesienią 1939 do Ostrowca Świętokrzyskiego w poszukiwaniu mieszkania i środków do życia dotarł do rodzinnej wsi w pow. tarnowskim i tam w chłopskiej chałupie prowadził tajne nauczanie dzieci.

W połowie 1940 pojawiły się pierwsze inicjatywy zorganizowania tajnego nauczania na poziomie wyższym. W wyniku spotkań i konsultacji w wąskim gronie: M. Rode i pracownicy naukowcy UP – prof. Roman Pollak, doc. W. Kowalenko, prof. Ludwik Jaxa-Bykowski – zorganizowano wykłady dla małych grup studenckich, by 24 XI 1940 zainaugurować pierwszy rok akademicki tajnego Uniwersytetu Ziemi Zachodnich (UZZ) w Warszawie. Stało się to możliwe dzięki skupieniu się w stolicy znacznej liczby pracowników nauki, studentów UP i absolwentów szkół średnich wysiedlonych z Poznania i wszystkich ziem polskich włączonych do Rzeszy. Pierwszymi wydziałami UZZ były: Humanistyczny i Prawa, w miarę napływu młodzieży i wykładowców tworzone dalsze wydziały i agendy terenowe. Rektorami UZZ byli profesorowie: L. Jaxa-Bykowski (1941-43) i R. Pollak (1943-45), funkcje dziekanów wydziałów spełniali profesorowie: Humanistycznego (189 studentów) – R. Pollak (1941-42) i Zygmunt Szweykowski (1942-45), Prawa (580) – Roman Rybarski (1941) i Józef Rafacz (1941-44), Farmaceutycznego (215) – Bronisław Koskowski (1941-44), Lekarskiego (610) – Adam Wrzosek (1941-43) i Witold Kapuściński, Ekonomicznego (50) – Stefan Zalewski (1941-44), Rolniczo-Spożywczego (13) – Tadeusz Chrzęszcz (do 1943) i Bolesław Kuryłowicz (od 1943), Teologicznego (20) – ks. Władysław Kowalski (1943-44).

Doc. Kowalenko zorganizował przy UZZ Studium Morskie nazwane później Instytutem Morskim (60 studentów), którego był dyrektorem (1942-44). Ponadto UZZ utworzył tajne kursy uniwersyteckie poza Warszawą (Kielce, Częstochowa, Ostrowiec Świętokrzyski, Radomsko, Grodzisk Mazowiecki, Jędrzejów, Milanówek), z których w l. 1943-45 skorzystały 343 osoby. Ogółem liczba studentów skupionych w ok. 170 kompletach przekroczyła 2 tys. osób, a profesorów i innych wykładowców było blisko 300.

UZZ miał uprawnienia do przeprowadzania egzaminów magisterskich, przewodów doktorskich i habilitacyjnych. Przewody habilitacyjne zakończyli doktorzy: Władysław Okiński (rozstrzelany w Warszawie w 1944), Marian Wachowski, Zdzisław Kaczmarczyk, Stanisław Kniat (zginął w KL Flossenbürg w 1944), Jan Zdzitowiecki, Stanisław Budniak; doktorat obronił m.in. mgr Gerard Labuda. Efekty konspiracyjnego kształcenia młodzieży na poziomie wyższym w okresie okupacji były widoczne po wojnie, kiedy to UP mógł wydać dyplomy (niższego i wyższego stopnia) 754 studentom w 1945 i 725 w 1946.

Wielkopoleanie w GG podjęli także prace naukowe. W okresie okupacji powstało szeregi opracowań, m.in. Zygmunta Wojciechowskiego – *Zygmunt Stary (1506-1548)*, *Polska-Niemcy. Dziesięć wieków zmagania* (praca ta została wydana w 1943 jako druk konspiracyjny Karola Szajnochy *Szkie historyczne*. Wydanie nowe, Warszawa 1933), *Państwo polskie w wiekach średnich*; Zdzisława Kaczmarczyka – *Kolonizacja niemiecka na wschód od Odry*; Mariana Friedberga – *Kultura polska a niemiecka*; Marii Kielczewskiej – *O podstawy geograficzne Polski*; w ramach Biblioteki Ziemi Zachodnich: Jana Dyliska – *Pomorze Wschodnie (Prusy Wschodnie, Gdańsk)*; Marii Czekalskiej – *Pomorze Zachodnie. Przyodrze. Pogranicze*; Antoniego Wrzoska – *Śląsk*. Prof. Józef Witkowski, pracujący w Obserwatorium Astronomicznym w Krakowie, organizował zebrania naukowe dla młodych astronomów. W 1941 w kręgu zainteresowanych naukowców historyków

i niemcoznawców powstało w Warszawie Studium Zachodnie, które po Powstaniu Warszawskim przekształcono w Instytut Zachodni skupiający pracowników naukowych badających stosunki polsko-niemieckie.

GG było również miejscem ofiar Wielkopolan. Za prowadzenie tajnego nauczania zginął np. dr Władysław Okiński, w walce z policją niemiecką, jako komendant oddziału AK, poległ Stanisław Bielżyński, w Powstaniu Warszawskim zginęło 10 nauczycieli (wśród nich: Seweryn Kulpiński z Kalisza, Jan Muszyński z Poznania, Kazimierz Tomaszewski z Raszkowa pow. ostrowski, Michalina Zamorska z Wrześni) i 7 pracowników naukowych (Zygfryd Arend, Stanisław Chwojka, Zdzisław Durczewski, Józef Kampera, Wanda Prażmowska, Stanisław Wład, Janusz Zeyland). Listę strat powiększają ofiary kilkudziesięciu nauczycieli i pracowników naukowych, którzy zostali wywłaszczeni z Poznańskiego, wywiezieni do GG i tam zmarli w trudnych, nieraz ekstremalnych warunkach. Wśród nich było kilku starszych wiekiem profesorów UP: Ludwik Œwikliński, Leon Padlewski, Michał Sobeski, Michalina Stefanowska, Stefan Studniarski, Bohdan Świdorski, Tadeusz Wielgosz, Leon Antoni Zbyszewski.

W. Kowalenko: *Tajny Uniwersytet Ziemi Zachodnich. Uniwersytet Poznański 1940-1945*. Wyd. 2. Poznań 1961; S. Michalski: *Tajne nauczanie w Wielkopolsce w okresie okupacji hitlerowskiej*. Poznań 1968; M. Walczak: *Szkolnictwo wyższe i nauka polska w latach wojny i okupacji 1939-1945*. Wrocław 1978.

Marian Walczak

Wielkopole w konspiracji radomsko-kieleckiej

Województwo kieleckie było większym obszarem osadnictwa wysiedleńców z ziem zachodnich. Przez obóz przesiedleńczy na Głównej w Poznaniu wywieziono 10 719 Wielkopolan, przede wszystkim do powiatów opatowskiego, częstochowskiego, jędrzejowskiego i włoszczowskiego. W I. 1939-40 skierowano do nich 15 transportów kolejowych.

Wywiezieni w znacznym procencie stanowili dorastającą młodzież oraz posiadających przeszkolenie wojskowe. Nic dziwnego, że stopniowo zasilali oni miejscową konspirację i oddziały partyzanckie. Przenikali tam również Wielkopolanie uchodzący z rodzinnych stron przed represjami niemieckimi, a także oficerowie i żołnierze wywodzący się z Wielkopolski, którzy przeszli szlak bojowy września 1939 poza Armią „Poznań”. Z inspiracji Korpusu Zachodniego, powołanego w Warszawie wiosną 1941 przez KG ZWZ, powstały komendy KZ, m.in.: w Częstochowie, Radomiu, Opatowie i Ostrowcu Świętokrzyskim oraz zawiązki jednostek konspiracji wojskowej skupiające Wielkopolan, w tym ogniwa wielkopolskich org. konspiracyjnych. W 1943 zostały one podporządkowane rozkazem KG AK Okręgowi Radomsko-Kieleckiemu AK. W niepełnym zapisie jego dziejów odnajdujemy dziesiątki żołnierzy konspiracji z Wielkopolski, walczących w strukturach ZWZ-AK, SzSz, BCh, NOW i NSZ, np.: kpt. Sylwester Gośliński, organizator KZ w Częstochowie, później oficer operacyjny i szef sztabu 7 DP AK; por. inż. Mieczysław Tarchalski („Marcin”, „Grzegorz”), jeden z założycieli Kedywu w Okręgu Radomsko-Kieleckim AK; por. inż. Franciszek Baranowski („Stryj Franc”), dowódca batalionu w 74 pp AK „Chrobry”; por. inż. Florian Budniak („Andrzej”, „Borsuk”), dowódca kompanii, później batalionu w 74 pp AK „Chrobry”; por. inż. Franciszek Kaczmarek („Krogulec”, „Kornet”), oficer sztabu Obwodu AK Włoszczowa; ppor. Władysław Banaszak („Turner”), zastępca komendanta Obwodu AK Opatów, kierujący następnie Oddziałem II sztabu Obwodu Sandomierz. W Ostrowcu Świętokrzyskim znalazł się wysiedleńca z Poznania Karol Marcin Kandziora („Orski”), wybitny uczestnik wielkopolskiej konspiracji POW zaboru pruskiego, autor książki *Działalność POW w Poznaniu w latach 1914-1918*. Po skontaktowaniu się z miejscową konspiracją prowadził lokale kontaktowe AK Obwodu, a następnie Okręgu Radomsko-Kieleckiego AK. Aresztowany przez Gestapo z Radomia po ciężkim śledztwie osadzony w KL Gross-Rosen, gdzie zgi-

nął. Jego łącznikiem i radiotelegrafistą był syn Karol Zbigniew („Zbik”); córka Anna („Hanka”) i syn Andrzej („Stach”) działali w łączności Okręgu.

Od 1944 szefem wywiadu w Obwodzie AK Sandomierz był mjr Stefan Kępa („Pochmurny”), następnie dowódca 3 batalionu w 2 pp Legionów AK. Por. Józef Kotecki („Warta”) był dowódcą oddziału bojowego, wydzielonego z 1 batalionu 27 pp (w 1944 oślaniał brytyjską misję wojskową „Freston”). Ppor. c.w. Czesław Szymański („Mściciel”, „Chrobry”) był zastępcą dowódcy Kedywu w IR Sandomierz. Ppor. Bogdan Grossy („Brawura”) był w OP „Wanda”. W okresie akcji „Burza” w 4 pp AK pełnili służbę Roman Gruszkiewicz („Ikar”), Kazimierz Rożek („Czuwaj”), Zbigniew Kłodziński („Łada”), st. strz. Lech Kłodziński („Sęp”), Stanisław Radziszewski („Franek”), Mieczysław Starosta („Ikar”). W 27 pp AK służyli: Tadeusz Foksowicz („Sokół”) i Henryk Potrawiak („Włodek”), a w 72 pp AK: plut. pchor. Witold Szymański („Ryszard”, „Konar”, „Trembowski”), kpr. pchor. Alfons Brzeziński („Bis”), ppor. Henryk Jaszcz („Piechur”), kpr. pchor. Stanisław Brzeziński („Star”), Zygmunt Bernard („Zawisza”), Maciej Garbarczyk („Ryś”), Włodzimierz Lange („Blancia”), Kornel Białoblocki („Jacek”, „Jerzy Suchocki”), Józef Lis („Gałązka”), Jerzy Ossowski („Irek”), Feliks Ofierski („Konrad”), Jerzy Palka („Leśnik”), Leon Janke („Głaz”). W 2 DP AK służyli: Jan Wrześniewicz („Tarzan”), Przemysław Żurowski („Biały”), Kazimierz Katz („B-3”). W zgrupowaniu partyzanckim „Ponury”-„Nurt” walczyli ppor. Józef Kempański („Krótki”) i pchor. Roman Gruszkiewicz („Ikar”). Andrzej Biały („Krzyśko”) był kurierem w obwodzie AK Radom.

W różnych ogniwach Obwodu AK Opaków działali: plut. pchor. Stefan Nowakowski, Karol Wilak, Przemysław Żurawski („Biały”), kpr. pchor. Gwidon Szymański („Korab”) z Kedywu, Bogdan Szymański, Wanda Drozdowska („Wiktoria”), Maria Drews („Maria”), Ludwika Dąbrowska („Dąbrówka”), Henryk Drętkiewicz („Rzymianin”), Kazimierz Gawlak („Dolina”, „Garbara”), Lidia

Jarzemska („Nadzieja”), Halina Kotula („Halszka”), Czesław Krawczak („Krzysztof Cedro”), Ferdynand Rybski („Zawisza”), Urszula Rybakowska-Hoffmann („Zych”), Jadwiga Skoczyńska („Szczęsna”), Roman Sypniewski („Sęp”), Michał Thiel („Kogen”).

Ważną rolę odegrali lekarze niosący pomoc medyczną konspiracji i oddziałom partyzanckim: dr Roman Drews, dr Adam Pukacki i Kazimierz Wysocki („Kazimierz”).

W jednostkach IR i Obwodu Częstochowa pełnili służbę: Andrzej Foksowicz („Lot”), Władysław Czywczyński, Edward Potrawiak („Prawdziej”), Konstanty Rojek („Chomik”), Witold Sowiński („Krybar”), Henryk Zych („Zbik”), Zbigniew Lorkiewicz („Ponury”), Wiesław Tylczyński („Rogal”).

Różne funkcje w ogniwach IR Sandomierz pełnili: Janusz Ratajczak („Krajan”), Marian Rauhut („Tygrys”) z OP „Zawisza”, Zenon Sarna („Zbych”) z OP „Ojca Jana”, Jan Wawrzyniak („Sęp”), Halina Sugierko („Lidka”).

W rejonie Ilży działali: dr Leon Mroczkiewicz („Mrok”), ppor. Mieczysław Robackiewicz („Brzozowski”), dr Roman Skoczylas („Piorun”), Mieczysław Sroka („Pirat”), Juliusz Molski („Cień”), Henryk Kaczmarek („Sęp”), Florian Kaczmarek („Florek”), Mieczysław Pietrzak („Pik”), pchor. Witold Duchnicki („Gintowt”), Janusz Duchnicki („Szreniawa”), Bogdan Sworowski („Modrak”), Władysław Fronczak („Gwiazdka”), Henryk Janicki („Hanzol”), Eugeniusz Lechniak („Fok”), Stanisław Kosicki („Bohun”), Zdzisław Jankowiak („Zbik”), Jerzy Poniatowski („Leszek”), Henryk Lebioda („Korsarz”), Józef Łuczak („Ziuk”), Konrad Karczewski („Tomek”), Jerzy Karczewski („Długi”), Marta Nowakowska („Lilia”).

W Obwodzie AK Kielce służyli: Stanisław Hęcka („Lech”), Józef Kryszewski („Dan II”), Wanda Karasińska („Wiera”), w Starachowicach Maria Zalanowska („Niezabudka”), w Koźenicach Felicja Nowakowska („Wrzos”) i Marian Mikołajewski („Popiel”), w Jędrzejowie Janina Mrugańska („Sarna”) i Jan Dziedzic („Kadet”), w Busku ppor. Feliks Palys („Szczęsny”) i Bolesław Fryder

(„Fred”). Łącznikiem w Obwodzie AK Włoszczowa był Zenon Pilariski („Dąb”).

W radomskich SzSz działał Stefan Hildebrandt („Waligóra”), a wśród harcerek wyróżniały się dziewczęta wysiedlone z Wielkopolski południowej, skupione wokół rodziny Grzymalskich z Ostrowa Wlkp.

FAK-Va/10, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej; WSB, s. 313; Zbiory prywatne Floriana Budniaka i Jerzego Kandziory w Poznaniu.

*Ludwik Misiek
Marian Woźniak*

Wielkopolanie w konspiracji warszawskiej

Warszawa i woj. warszawskie były największym obszarem osiedlania się uchodźców i wysiedleńców z ziem zachodnich. Byli wśród nich wojskowi z wojny obronnej 1939, powstańcy wielkopolscy i śląscy, inteligencja. Z wojny 1939 oraz związanej z nią ewakuacji nie powróciło do Wielkopolski ok. 3 tys. jej przedwojennych mieszkańców. W I. 1939 - 40 Niemcy wysiedlili do GG 140 tys. Polaków, z tej liczby blisko 25% znalazło się w rejonie Warszawy. Struktura społeczna wychodźców i wysiedleńców, z których większość stanowiła inteligencja młodej generacji, powodowała naturalną tendencję do wiązania się z konspiracją. Tam gdzie występowały większe skupiska Wielkopolan, tworzone konspirację autonomiczną, którą z czasem włączano do struktur warszawskich AK, NSZ i SzSz.

Udział Wielkopolan w konspiracji warszawskiej nie był przedmiotem oddzielnych badań. Znane są zatem tylko przykłady osobowe. W Delegaturze Rządu RP na Kraj czy później w RJN działali m.in.: Cyryl Ratajski („Wrzos”, „Warski”), Główny Delegat Rządu RP na Kraj (grudzień 1940 - sierpień 1942); prof. Zygmunt Wojciechowski („Piotr”), czł. kierownictwa „Ojczyzny”, inicjator utworzonego w czerwcu 1941 Studium Zachodniego; Edward Serwański („Tur”), ppor. c.w. AK, czł. kierownictwa „Ojczyzny”, pełnomocnik Biura Zachodniego Delegatury Rządu

RP na Kraj do odbudowy struktur Delegatury Rządu RP w Wielkopolsce; Jan Jacek Niskisch („Sławek”, „Bogumił”, „Siedlecki”), czł. kierownictwa „Ojczyzny”, od stycznia 1943 jej kierownik, czł. RJN; Witold Grott („Adam”), kierownik „Ojczyzny” w Warszawie i współorganizator Biura Głównej Delegatury Rządu RP na ziemi polskie wcielone do Rzeszy w Warszawie, od stycznia 1942 wicedyrektor Departamentu Skarbu Delegatury Rządu RP na Kraj; Kirył Sosnowski („Konrad”), czł. kierownictwa „Ojczyzny”, kierownik Sekcji Zachodniej w Departamencie Informacji Delegatury Rządu RP na Kraj (1942 - 43); prof. Józef Stanisław Czekalski, wykładowca na tajnym UZZ i w tajnym Instytucie Morskim, doradca KG ZWZ-AK do spraw wschodnich. Ponadto w kierownictwie „Ojczyzny” w Warszawie byli: dr Zdzisław Jaroszewski („Jan”), Janusz Kolipiński („Bartek”), ks. Karol Milik („Józef”), ks. Maksymilian Rode („Emil”), Stanisław Tabaczyński („Ryszard”). Wydziałami „Ojczyzny” kierowali: Czesław Brzóska, Jerzy Gronowski, dr Antoni Horst, Antoni Litoński, Witold Pomykaj, dr Michał Pollak, Stanisław Sieciachowicz, Roman Stefański („Roch”), dr Józef Wiza. Ponadto w wydziałach pracowali m.in.: Maria Aleksandrowicz, Leon Calka, Marian i Maria Friedbergowie, Andrzej Grodek, ks. dr Tadeusz Jachimowski, Zdzisław Jaroszewski, Zdzisław Kaczmarczyk, Stefan Kalamajski, Czesław Kędzierski, Jan Klawiter, dr Maria Kielczewska, inż. Zygmunt Kokelli, Józef Kokot, ks. Seweryn Kowalski, Maria Korytowska, Tadeusz Kraszewski, dr Zygmunt Latoszewski, Stefan Materna, dr Stefan Mazurek, Janina Pohl, dr Kazimierz Popiołek, Halina Potemkowska, dr Karol Marian Pospieszalski, ks. Jakub Przewoźny, Kazimierz Rohloff, Józef Ratajski (w I. 1941 - 43 wydawca „Biuletynu Zachodniego”), Aleksander Rogalski, Stanisław Roskosz, Halina Sosnowska, dr Klemens Śliwiński, inż. Jerzy Świetlik, prof. Maciej Święcicki, Alojzy Targ, dr Marian Wachowski, mgr Stanisław Waszak, dr Stanisław Wład, Jacek Wyszomirski, prof. Jan Zdzitowiecki, Włodzimierz Wnuk, Waclaw Zuchniewicz i Stanisław Zięba.

W powstałej przy Biurze Zachodnim Radzie Obywatelskiej Ziemi Zachodnich prezesem był inż. Leopold Szefer, a z ramienia „Ojczyzny” działał Witold Pomykaj. W pracach Biura Zachodniego brali udział tacy wybitni znawcy gospodarki ZZ, jak: Władysław Englicht, Wiktor Leśniewski, Witold Maringe, Zbigniew Miłobędzki i inni. W Biurze Zachodnim pracowało 6 osób, a doraźnych współpracowników było 150.

W wyniku zabiegów „Ojczyzny” komendant ZWZ utworzył specjalną konspiracyjną jednostkę wojskową złożoną ze zbiegłych i wysiedlonych z ZZ żołnierzy. Wiosną 1941 przyjęła ona nazwę Korpusu Zachodniego (KZ). Dowództwo KZ objęli członkowie „Ojczyzny”: ppłk Zygmunt Łęgowski („Janusz”) i ppłk Franciszek Rataj („Paweł”). W sztabie KZ działali m.in.: Antoni Bocheński, Józef Bugajski, por. Witold Buse, Maksymilian Górny, por. Wacław Kozubski, ppor. Edward Szklarek. Zgrupowania KZ istniały m.in.: w Warszawie, Krakowie, Lublinie, Częstochowie, Radomiu, Łowiczu, Janowie Podlaskim, Ostrowcu Świętokrzyskim, Garwolinie, Jaśle, Stalowej Woli, Tuchowie, Piotrkowie Trybunalskim. Z początkiem 1944 KZ przeszedł reorganizację i jego jednostki zostały podporządkowane lokalnym komendom AK. W tym okresie kadra liczyła 240-300 oficerów, podchorążych i podoficerów. Przy KZ w Warszawie zorganizowano m.in. Baon Odwodowy Wojskowej Służby Ochrony Powstania, a także zawiązek odtwarzania 7 psk, którego dowódcą był mjr Zbigniew Szacherski („Roman”, „Gniew”, „Zbyszek”). Oficerowie dowództwa: ppłk Włodzimierz Kownacki, rtm. Edward Sobeski („Bończa”), por. Piotr Sumiński („Sum”) – szef sztabu, rtm. Ludwik Bukowiecki – kwatermistrz, ks. kpt. Michał Kosicki – kapelan, dr Władysław Czarnowski – lekarz, por. J. Soliński – oficer broni, kpt. T. Tomaszewski – dowódca artylerii. Dowódcy szwadronów: por. Henryk Mazurkiewicz, rtm. Aleksander Płoski, por. Zygmunt Skrzydlewski, rtm. Ludwik Sulimieński. Kadra oficerska: ppor. Andrzej Czerwiński, pchor. Antoni Czerwiński, ppor. Antoni Duninowski, ppor. Jerzy Duninowski, rtm. Adam Jaroszewski (kawaler krzyża Virtuti

Militari), ppor. Jan Lutostański, ppor. Władysław Lutostański, por. Henryk Maltz, por. Stefan Mozera, por. Mikołaj Murowiecki, ppor. Adam Podkuliński, ppor. Jerzy Powidzki, ppor. Czesław Sibilski, por. Zygmunt Siekierski, pchor. Stanisław Soliński, por. Stanisław Stecki, por. Henryk Wuensche, ppor. Stefan Wypich („Most”). Sztab 7 psk, już w ramach AK, sprawował zwierzchni nadzór nad zawiązkami 7 psk w Wielkopolsce (Kalisz, Poznań). Ponad 150 żołnierzy KZ przejęły w 1942 obwody AK w Mińsku Mazowieckim i w Garwolinie.

W gronie organizatorów łączności radiowej z rządem i NW oraz radiotelegrafistów KG ZWZ-AK i Delegatury Rządu RP na Kraj znalazł się krótkofalowiec poznański ppor. c.w. Jan Kempiański („Janek”, „Kadłubek”). Kurierką łączności zagranicznej („Zagroda”), a później kurierką tatrzańską była por. Ewa Korczyńska („Ewa”), kawaler krzyża Virtuti Militari. Ważną rolę w Oddziale Łączności Konspiracyjnej KG AK odegrała kpt. Elżbieta Dudkowska, nauczycielka poznańska, która początkowo kierowała łącznością konspiracyjną Okręgu ZWZ Łódź.

Wielkopolanie byli licznie reprezentowani w konspiracji Obozu Narodowego. Powstaniec wielkopolski, kawaler krzyża Virtuti Militari, płk Stanisław Łucjan Thiel („Przemysław”) był ofic. NOW, a następnie NSZ, pełniąc funkcję szefa Inspektoratu Ziemi Zachodnich NSZ. Komendantem NOW-NSZ w Okręgu Warszawa-Miasto był wspomniany już czł. „Ojczyzny” ppłk Franciszek Rataj („Paweł”). Kawaler krzyża Virtuti Militari ppłk Albin Walenty Rak („Lesiński”) był w maju i czerwcu 1943 p.o. szefem sztabu dowództwa NSZ, a następnie kolejnym pełnomocnikiem KG AK do scalania NSZ z AK i pełnił obowiązki komendanta NSZ. Płk Wacław Jan Świącicki („Brzeski”, „Dzięciół”, „Ksawery”, „Stwosz”, „Tarzan”, „Tol”, „Tuwar”) był początkowo ofic. Sztabu Głównego Konfederacji Zbrojnej, a następnie w KG AK (do połowy 1942) pełnomocnikiem do scalenia NSZ z AK, jednocześnie p.o. Komendantem Głównym NSZ.

Do wybitnych przywódców i żołnierzy PPP należał hm Florian Marciniak, organizator

i naczelnik SzSz. W Głównej Kwaterze SzSz w Warszawie działało ponad 20 instruktorów – wysiedleńców z Wielkopolski. Por. rez. pkm Władysław Cieplak („Giewont”) z Konina był oficerem wywiadu w Obwodzie AK Warszawa-Śródmieście. Plk Stanisław Grodzki („Sadowski”) był komendantem Obszaru Zachodniego AK do lipca 1944, a mjr Jerzy Brodzikowski („Szymański”) szefem łączności tego Obszaru. Gnieźnianin kpt. rez. art. Adam Borys („Plug”, „Dyrektor”, „Bryl”, „Pol”), kawaler krzyża Virtuti Militari, dowodził kompanią Kedywu „Agat”-„Pegaz”, od 1944 batalionem „Parasol”; ranny w Powstaniu Warszawskim. Ppor. Witold Stanisław Pic („Cholewa”), kawaler krzyża Virtuti Militari, cichociemny, dowodził oddziałem Kedywu „San”, który był przygotowywany do walki na ZZ.

Por. rez. Tadeusz Mystkowski („Antoś”, „Andrzej”) z Kalisza był szefem Biura Studiów wywiadu ofensywnego KG AK. W tym wywiadzie działali: rtm. Stefan Ignaszak („Nordyk”), kawaler Krzyża Virtuti Militari, cichociemny; por. Janusz Prądyński („Janek”), por. rez. Antoni Soldenhoff („Baron”), ppor. Florian Sędziński („Czarnecki”). W wywiadzie głębokim org. „Muszkieterie” ważną funkcję sprawowała Klementyna Mańkowska z Winnogóry. Poznanianka Janina Nagórzewska („Janka”) zorganizowała penetrację wywiadowczą w dowództwie niemieckiego lotnictwa w Poznaniu dla Ekspozytury Wywiadu KG AK „Stragan”.

W Powstaniu Warszawskim z Wielkopolan składał się w znacznej mierze Pułk NSZ im. gen. Władysława Sikorskiego („Sikora”). W tym powstaniu walczyli m.in.: por. rez. Henryk Czapczyk („Mirski”), pchor. Tadeusz Kamiński, pchor. Henryk Kobielski, Jan Kukiela („Kawka”), ppor. Piotr Latusek, ppor. rez. Wiktor Namysł, Aleksander Rolski („Rola”). Także w powstaniu znaczący był udział młodzieży z Wielkopolski. Wielu z nich poległo, zwłaszcza w 15 pp AK. Spośród młodocianych powstańców wymienić należy: Stanisława Jerzego Biskupskiego („Biskup”), Aureliusza Dębińskiego, Zbigniewa Grabińskiego („Święty”) i Krzysztofa Jachimowicza („Szczeniak”), Macieja Jachimowicza

(„Jar”), Włodzimierza Kopydłowskiego („Żyd”), Andrzeja Korbońskiego („Andrzej”), Jana Kozicę, Józefa Kuczyńskiego („Kuczer”), Kazimierza Mądrzaka, Stanisława Mądrzaka („Wilk”), Franciszka Ozdowę („Franek”), Jarosława Piekalkiewicza („Czarny”), Jerzego Pilitowskiego („Żych”), Wojciecha Psarskiego („Ślżak”), Henryka Siemienińskiego („Marian”), Włodzimierza Sypniewskiego, Witolda Stankiewicza („Nieugięty”), Jana Szydłowskiego („Józek”), Telesfora Talarowskiego („Talar”), Janusza Urbana („Koberda”), Andrzeja Urbanowicza. Wielu z nich dzieliło po kapitulacji los jeniecki w stalagu 344 Lamsdorf (Łambinowice), choć część z nich nie ukończyła 17 lat.

Ocenia się, że w konspiracji warszawskiej działało 3-5 tys. Wielkopolan.

Archiwum Centralnego Muzeum Jeńców Wojennych w Opolu-Łambinowicach, Listy transportowe, zbiór wspomnień i relacji: FAK-Va/10, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej.

Marian Woźniak

Wielkopolanie w konspiracji we Lwowie i Małopolsce Wschodniej

Lwowska konspiracyjna organizacja wojskowa – Polska Organizacja Walki o Wolność (POWW), tworzona od 22 IX 1939, miała w swych szeregach wielu wojskowych pochodzących z Wielkopolski. Znaleźli się oni wśród kilkuset tysięcy uchodźców oraz rozbrojonych żołnierzy i podzielili los innych – aresztowanych lub wywiezionych. W następnym okresie, gdy już działał ZWZ – od grudnia 1939 do czerwca 1941 – znaczącą rolę odegrali dwaj uczestnicy Powstania Wielkopolskiego: mjr dypl. rez. piech. Alfons Klotz („Niewiarowski”), do wybuchu wojny 1939 starosta powiatowy w Poznaniu. We wrześniu był emisariuszem dowództwa SZP do Lwowa. Działał do lutego 1941. Drugi to ppłk rez. kaw. Emil Macieliński („Kornel”), komendant Okręgu Lwów-Zachód ZWZ-1, a od kwietnia 1940 komendant Obszaru nr 3 południowo-wschodniego ZWZ-1.

W okresie działania AK w Małopolsce Wschodniej wyróżniło się 4 oficerów, Wielkopolan z urodzenia i lat młodości. Pplk sl. st. art. Stefan Czerwiński (1895-1971, „Luśnia”, „Zamkowski”, „Stefan”), ur. w Marchwaczu, uczeń Polskiej Szkoły Handlowej w Kaliszu. Był do 1944 komendantem Okręgu AK Lwów, a w akcji „Burza” w lipcu 1944 dowódcą Zgrupowania 5 DP AK w walkach o Lwów. Por. sl. st. art. Lesław Marian Głaczyński (ur. 1913, „Bolesław”, „Dionizy”, „Granit”), absolwent Gimn. im. Bergera w Poznaniu. Od stycznia do czerwca 1942 był kierownikiem zespołu drukarzy BIP-u Komendy Obszaru nr 3 AK. Za uratowanie maszyny drukarskiej, w związku z wykryciem drukarni przez Gestapo, odznaczony Krzyżem Walecznych. Potem był komendantem rejonu w Dzielnicy Północnej IR Lwów-Miasto. Kpt. sl. st. piech. Zenon Kubski z 58 pp był w I. 1942-44 kolejno: w Oddziale III sztabu Komendy Obszaru nr 3 AK (ps. „Olek”), oficerem organizacyjnym Dzielnicy Śródmieście (ps. „Stefan”) i Komendy IR Lwów-Miasto (ps. „Lech”), a od kwietnia 1944 dowódcą OP 6/26 pp AK w rejonie Mościsk (m. Pnikut). Wraz z OP brał udział w akcji „Burza” i w marszu na odsiecz walczącej Warszawy w sierpniu 1944, po czym został internowany. Por. sl. st. sap. Edmund Popek („Żbik”) z Gniezna działał w grupie bojowej saperów „Chrobry” ZWZ-AK w Przemysłu jako dowódca grupy, włączony następnie do oddziału dyspozycyjnego „Grom-Rysy” Oddziału III sztabu Komendy Obszaru nr 3 AK. Aresztowany na początku maja 1944 został rozstrzelany przez Niemców 17 V 1944. W Obszarze nr 3 AK byli inni Wielkopolanie (np. sierż. Józef Jeckel, dowódca plutonu w Dzielnicy Zachodniej IR Lwów-Miasto), lecz nie o wszystkich zachowała się pamięć.

Jacyś zbiegli z armii niemieckiej Wielkopolanie znaleźli się w 1943 we Lwowie i Stanisławowie w bojowych „Oddziałach Śląskich” org. Zbrojne Wyzwolenie.

G. Mazur, J. Węgierski: *Konspiracja lwowska 1939-1944. Słownik biograficzny*. Katowice 1997.

Jerzy Węgierski

Wielkopole w konspiracji w głębi Rzeszy

Wielkopolska jako teren pograniczny z Rzeszą posiadała ściśle więzi ze Związkiem Polaków w Niemczech. Reprezentował on środowisko Polonii, które w 1939 liczyło 1,5 mln osób. W ramach planu przygotowano do napaści na Polskę Gestapo aresztowało na terenie Rzeszy w sierpniu 1939 ponad 2 tys. przywódców i działaczy Związku Polaków w Niemczech, Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” i ZHP. Po napaści zaś Niemiec na Polskę 1 IX 1939 Polacy (w tym posiadający obywatelstwo niemieckie) za swoją narodowość poddani zostali różnego rodzaju szykanom i dyskryminacji. Z zajętych obszarów Polski wywieziono do Rzeszy ponad 420 tys. jeńców polskich – dla części z nich zamieniono następnie status na robotników przymusowych. Ponadto z zajętych przez Niemców ziem polskich – w tym z Wielkopolski – wywieziono do Rzeszy 2,8 mln robotników przymusowych. We wszystkich tych środowiskach polskich w Rzeszy znaleźli się Wielkopolanie. Większość z nich – mimo wprowadzonego terroru, rozbudowanego systemu podejrzliwości, nadzoru i kontroli Gestapo – podejmowała często indywidualną walkę na terenie wroga, znajdującą wyraz zwłaszcza w masowym sabotażu, udziale w strajkach, np. w maju 1940 strajkowało 170 robotnic z Łodzi w fabryce sztucznej przędzy w Żydowcach pod Szczecinem, a w 1942 w Szczecinie zapadły wyroki śmierci na Polakach uprawiających sabotaż. W okresie czerwiec-sierpień 1942 pod tym zarzutem Gestapo aresztowało 17 618 Polaków. W polskiej propagandzie rozpowszechniano hasła konspiracji wielkopolskiej, m.in.: „Polaku pracuj powoli” (PpP), „Walkę prowadzimy wspólnie”, „Organizujemy się”, „Pracuj źle”. Wielkopolanie organizowali ucieczki z obozów i robót. Ze względu na znajomość Niemców, terenu Rzeszy, włączenie Wielkopolski do Rzeszy, odgrywali oni rolę inspirującą w tych akcjach, jak i w zorganizowaniu struktur centralnej konspiracji polskiej na terenie Rzeszy.

Na polecenie Komendanta Głównego ZWZ gen. Stefana Roweckiego w stolicy

Rzeszy powołany został w grudniu 1941 Okręg ZWZ Berlin („Blok”, „Faust”), który tworzył i pełnił w nim funkcję pierwszego komendanta poznaniak pplk Franciszek Rataj („Paweł”), szefem sztabu był por. „Tytus”. Pierwsza komenda Okręgu składała się z 4 oficerów (m.in. por. „Olek”) i 4 konspiratorów cywilnych. Podjęła ona działalność organizacyjną (tworząc komórki i sieć łączności z Warszawą przez Poznań), wywiadową, propagandową, dywersyjną. Trwały także poszukiwania łączności z oflagami i stalagami, gdzie powstały obozowe grupy konspiracyjne. Do przedstawicieli komendy Okręgu (punkt kontaktowy był w mieszkaniu Tadeusza Tomaszewskiego) Tadeusza Kamińskiego – czł. Związku Polaków w Niemczech, dotarł w 1942 ppor. Zygmunt Siekierski („Leszek”) z Nakła, który zbiegł z oflagu IIc, oraz por. Jan Zieliński – zbiegł z oflagu w Dössel. Łącznikami z KG AK byli dr Wojciech Jankiewicz ze Żnina i Janina Kuszlejo („Zwolińska”) oraz Maria Swoboda z Poznania, która wciągnęła do współpracy swoją wychowankę Stanisławę Knapką, wywiezioną na roboty do Berlina i pracującą w *Deutsche Waffen- und Munitionsfabrik*. Ona to sporządzała raporty o produkcji broni i amunicji oraz pełniła funkcję łączniczki Okręgu Berlin. T. Tomaszewski zorganizował komórkę legalizacyjną, podrabiając niemieckie przepustki, karty urlopowe, zaświadczenia pracy, kartki żywnościowe itp. Szlaki łączności na trasie Berlin–Warszawa przebiegały przez Poznań i Kutno (m.in. aresztowano tu łącznika Feliksa Kalinowskiego). Łącznością tą kierowali Z. Siekierski i W. Jankiewicz (podróżował pod pretekstem załatwiania interesów firmy farmaceutycznej). Wiosną 1943 Z. Siekierski ściągnął do Berlina poznaniaka por. Witolda Kandziórę („Paulin”, b. oficer 57 pp, wrócił po kampanii 1939 do Poznania, wysiedlony stąd do GG, w lutym 1940 wstąpił do ZWZ w Warszawie). Został on komendantem placówki w Berlinie. W 1943 Gestapo rozszyfrowało Okręg AK Berlin i dokonało likwidacji jego komendy. Aresztowano 13 jej członków (m.in. Z. Siekierskiego, W. Kandziórę, W. Jankiewicz, S. Knapką), i przewieziono do

Inowrocławia, gdzie śledztwo prowadził Herman Baltruszek-Schmidt. Z. Siekierskiego rozstrzelano, a pozostałych więźniów 15 XI 1943 wywieziono do obozów (m.in. W. Kandzióra został rozstrzelany 20 IV 1945 w KL Gusen).

Niezależnie od struktur organizacyjnych Okręgu AK Berlin, posiadającego własne placówki i patrole, łączność, wywiad, legalizację, Wielkopolanin por. Franciszek Paweł („Szulz”, „Jarociński”) tworzył sieć Związku Odwetu. Znalazło się w niej kilkunastu Wielkopolan. Centrala referatu „Reich” Związku Odwetu znajdowała się w Warszawie przy ul. Hożej w mieszkaniu Haliny Stabrowskiej („Frau Peters”). Pochodziła ze Środy Wlkp. (działaczka PZZ, od 1938 posłanka); była szefem Wydziału Legalizacji KG ZWZ, kierownikiem sekretariatu Obszaru Zachodniego; w 1943 rozstrzelana w Warszawie na Solcu. W jej mieszkaniu szkolono dywersantów na teren Rzeszy i wyposażano ich w fałszywe dokumenty. Kilkakrotnie F. Paweł jeździł do Berlina, Hamburga, Bremy ze Ślężaczką Zofią Gapińską, wykorzystując dokumenty oficera SS; tworzył tam placówki Związku Odwetu i prowadził działania wywiadowcze. W październiku 1941 został aresztowany i wywieziony do KL Mauthausen, a Z. Gapińska zginęła w KL Ravensbrück. Szlakiem przez Kutno, Poznań, Berlin biegła także trasa z Warszawy do Paryża („Janka”), a stąd do Londynu łączności zagranicznej KG AK („Zagroda”). W zabezpieczeniu i funkcjonowaniu tego szlaku istotną rolę pełnili wielkopolscy kolejarze.

Wielu konspiratorów z Wielkopolski odgrywało ważną rolę w sieci wywiadu głębokiego Oddziału II KG ZWZ-AK (m.in. „Stragan”, „Lombard”) oraz w akcjach specjalnych wywiadu, prowadzonych przez Okręg Poznański AK i Okręg AK Łódź. Spośród agentów Wacław Kaluźniak (szef referatu wywiadu AK Obwód Kalisz) aresztowany był w czasie podróży wywiadowczej do Berlina w lipcu 1941. Z jego kaliskiej siatki ważną rolę odgrywała łączniczka wywiadu Oddziału II KG AK w Rzeszy Halina Kłęb, która na polecenie ZWZ wpisała się na DVL i wyjeź-

działa do komórek wywiadu w Berlinie, Monachium, Rostocku, Hamburgu, Stuttgarcie, Ulm, Kolonii. Jesienią 1942 została skierowana przez AK na studia medyczne do Wiednia, kontynuując działalność agentki wywiadu (m.in. rozpracowała przemysł zbrojeniowy Berlina, Wiednia, Linzu, Hamburga). W 1944 podjęła pracę w Centralnym Archiwum Medycyny Wojskowej w Berlinie, prowadząc tu wywiad dla AK (aresztowana w maju 1944). Podobnie ważny udział w wywiadzie Oddziału II KG AK miała poznanianka Zofia Rapp, która znając doskonale język niemiecki pracowała jako agentka, zbierając osobiście dane wojskowe (m.in. rozpracowywała bazy okrętów podwodnych) i gospodarze w Hamburgu, Kolonii, Berlinie, Heidelbergu, Hanowerze, Ludwigshafen. Wciągnęła do współpracy koleżankę ze szkoły w Poznaniu Wilhelminę Günther oraz swoją ciotkę mieszkającą w Berlinie. Kurierką KG AK na Rzeszę była Władysława Macieszyna („Sława”), która miała punkt kontaktowy u Hanny Krauss w Heidelbergu. Mobilizowała ona do wywiadu AK także Wielkopolan, którzy wpisali się na DVL i wcielonych do Wehrmachtu. Wielu z nich sądy niemieckie skazały za działalność patriotyczną: współpracę z podziemiem, postawę antyniemiecką i powodowanie „fermentu” w oddziałach wojskowych.

Oddzielną sieć placówek i łączności miała w Rzeszy akcja „N”. W Rzeszy kierował nią ppłk Józef Majer („Piotr”), a jego zastępcą była Irena Próchnik („Elżbieta”), kierownik łączności z „Mrowiskami” (skupiskami robotników przymusowych w Rzeszy) w „IKO” Oddziału I KG AK. Zamordowana 20 I 1944 w Warszawie na Szucha. W przerzucie materiałów z centrali w Warszawie (ul. Mickiewicza 27 m. 9) do Berlina brali udział Wielkopolanie, m.in. ppor. Z. Siekierski („Leszek”) i „Henryk” (aresztowany na granicy w rejonie Kutna). Punkty przerzutu druków „N” do Berlina znajdowały się w Kutnie, Łodzi, Poznaniu, Częstochowie. Jednym z głównych organizatorów akcji i kurierów był Alfons Zajac („Fonsio”), który osobiście docierał do punktów w Austrii i Niemczech, szfrowanych od 100 do 104 oraz A1 i A2. Czołową

rolę w bazie berlińskiej odgrywał Walther Ranke z Chojnic (pracownik fabryki Siemens, aresztowany przez Gestapo i skazany na śmierć we Wrocławiu).

Wielkopolanie działali także w berlińskiej siatce wywiadu OW ZJ, którą kierował por. Stanisław Jeute („Stach”). Do Rzeszy dotarła również sowiecko-polska grupa wywiadowcza kpt. Mikołaja Arciszewskiego („Michał”) pochodzącego z Poznania. Wciągnął on do współpracy w wywiadzie dwie swoje siostry Irenę i Marię, pracujące na poczcie w Poznaniu. Z poznańskiej bazy łączniczka M. Arciszewskiego Lucyna Bracka docierała do komórek sowieckiego wywiadu w Berlinie. Centrala grupy została zlikwidowana 28 VII 1944 w Józefowie pod Warszawą.

Wielkopolanie brali również udział w obozowej konspiracji na terenie Rzeszy, np. w KL Gusen w bloku 2 działała sabotażowa konspiracyjna org. „Wielkopolanka”. Kierowali nią redaktor K. Małycha (działalność informacyjna), Z. Iglowicz, L. Kostonecki, T. Gustowski, B. Ogórkiewicz, dr Cz. Budny i Marian Bartkowiak z Witkowa. „Wielkopolanka” prowadziła sabotaż, organizowała samoobronę (kierowano Poznaniaków do lżejszej pracy), akcje pomocy słabszym, wywiad, przekazywano informacje o sytuacji frontowej.

Poznaniacy należeli także do kierownictw międzynarodowych organizacji konspiracyjnych robotników cudzoziemskich, m.in. *Innere Front* okręg Berlin – Brandenburgia. Stanisław Wesolek, stracony został za kolportaż ulotek antyniemieckich w języku polskim, francuskim, włoskim, rosyjskim, hiszpańskim; Jan Paździor z Poznania był związany z Komitetem „Wolne Niemcy”.

Wielkopolanie odegrali inspirującą i kadrową rolę w organizacji polskiego ruchu oporu na terenie Rzeszy.

P. Matusak: *Formy oporu polskich robotników przymusowych w III Rzeszy (1939-1945)*. W: *Nowożytnie niewolnictwo – prace przymusowe w III Rzeszy*. Warszawa 1997; J. Pollack: *Wywiad, sabotaż, dywersja. Polski ruch oporu w Berlinie 1939-1945*. Warszawa 1991.

Piotr Matusak

Wielkopole w wywiadzie Polskiego Państwa Podziemnego

Teren Wielkopolski stanowiący pogranicze z Niemcami był przed wojną najbardziej zagrożonym, ale i ważnym obszarem pod względem wojskowym. Dlatego dowódca DOK nr VII w Poznaniu gen. Edmund Knoll-Kownacki na początku 1939 rozbudował Samodzielny Referat Informacyjny, a w 14, 17 i 25 DP i Wielkopolskiej Brygadzie Kawalerii rozszerzono wywiadowcze Posterunki Oficerskie. Również Oddział II Sztabu Głównego WP na tym terenie organizował placówki głębokiego wywiadu, podległe ekspozyturom w Bydgoszczy i Katowicach. Miały one przenikać na teren Rzeszy, prowadząc nasłuch i obserwację Niemców. Do sieci wywiadu angażowano głównie działaczy organizacji paramilitarnych i społecznych: związków powstańców wielkopolskich, Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej, Związku Strzeleckiego, Polskiego Związku Zachodniego, PW i WF oraz ZHP.

W DOK nr VII utworzono także struktury wywiadowczo-dywersyjne Tajnej Organizacji Konspiracyjnej, która miała działać na terenach Wielkopolski zajętych przez Niemców. Posiadała ona placówki w Poznaniu, Ostrowie Wlkp., Gnieźnie, Inowrocławiu, Kościanie, Krotoszynie, Gostyniu i innych miastach. Inicjatywę tę poparł w sierpniu 1939 zarząd Związku Powstańców Wielkopolskich im. Franciszka Ratajczaka. Ogłosił on mobilizację patriotyczną swoich członków, by ochotniczo razem z PW i WF zasilali w pogranicznych powiatach służbę bezpieczeństwa oraz wartowniczą i obserwowali antypolską działalność niemiecką. Wielu z nich trafiło do Społecznej Sieci Informacyjnej Armii „Poznań”, jej dywizji i brygad oraz do ekspozytur Oddziału II Sztabu Głównego WP.

Okręg Poznański AK posiadał rozbudowaną sieć wywiadowczą w niektórych inspektoratach i obwodach. Obok sieci okręgowej na terenie Wielkopolski powstały placówki wywiadu głębokiego „Straganu” i „Lombardu”, podległe bezpośrednio Oddziałowi II KG AK.

Okręg Poznański AK stanowił bazę kadrową i łączności w prowadzeniu wywiadu ofensywnego i gospodarczego w samej Rze-

szy, wykorzystując fakt najlepszego rozeznania realiów w Rzeszy, psychiki Niemców, znajomość języka. W Okręgu rozwinięty był wywiad wojskowy, który dostarczał dane o dyslokacji Wehrmachtu (rodzaje wojsk, siła, uzbrojenie, nastroje żołnierzy), policji (oddziały i posterunki), rozmieszczeniu lotnisk wojskowych (liczba samolotów, ich rodzaj, przeloty), obiektów wojskowych. Wywiad kolejowy – informujący o ruchu wojsk i rodzaju ładunku – był bardzo rozbudowany w Poznaniu i Ostrowie Wlkp. Wywiad gospodarczy i przemysłowy dawał przegląd polityki gospodarczej, zasobów, produkcji i podziału oraz produkcji zbrojeniowej. Potwierdzają to zachowane liczne raporty por. Mieczysława Robińskiego („Buldog”) i Stefana Łapickiego („Majster”) z fabryk Poznania (m.in. DWM, *Posener Gummiwerke*, *Focke Wulf Flugzeugbau* w Krzesinach) informujące o rodzajach i rozmiarach produkcji broni, sprzętu wojennego i samej lokalizacji fabryki. Te same obiekty rozpoznawała w l. 1941 - 43 Ekspozytura Wywiadowcza WSK.

AK scalila szereg organizacji posiadających pionierzy wywiadu, m.in.: OOB, TPOW, WOZZ, NOW. Szeroko rozbudowany wywiad miała zwłaszcza ta ostatnia. Należy podkreślić, że działalność wywiadowczą prowadziła także org. „Ojczyzna”, o czym świadczy fakt, że to ks. infułat Józef Prądyński wysłał pierwszy z kraju raport o sytuacji pod okupacją do premiera i NW gen. Władysława Sikorskiego. Własną sieć wywiadu gospodarczego i politycznego zmontowało Biuro Ziem Zachodnich Delegatury Rządu RP, o czym świadczą bardzo cenne, szczegółowe, całościowe raporty o sytuacji w Wielkopolsce, obejmujące takie zagadnienia, jak: polityka okupanta, administracja, terror, nastroje społeczeństwa, kultura, walka cywilna, stronnictwa, praca niepodległościowa. W wywiadzie uczestniczyli także członkowie SzSz z Wielkopolski, m.in. pfm por. Władysław Cieplak („Giewont”) z Konina, który działał w Chorągwi Warszawskiej. W jego sklepie w Warszawie przy ul. Świętokrzyskiej był punkt kontaktowy wywiadu Okręgu Poznańskiego AK. W. Cieplak zginął w Powstaniu Warszawskim.

Wielkopolanie uczestniczyli także w wywiadzie na Pomorzu, zwłaszcza w ramach org. „Odra” utworzonej przez płka Witolda Dzierżykraj-Morawskiego („Wallenrod”) z Oporowa (ofic. operacyjny w Powstaniu Wielkopolskim, attaché wojskowy w Berlinie 1928 - 32, szef sztabu Armii „Karpaty” w 1939), osadzonego w oflagu IId Gross Born (Borne Sulinowo). Współorganizatorem „Odry” był również powstaniec wielkopolski kpt. Henryk Kosiński z Mniszkowa oraz syn powstańca wielkopolskiego kpr. Jan Nowak („Skrzydło”) z Kostrzyna Wikip., który w stalagu zgłosił się do pracy jako robotnik przymusowy. „Odra” posiadała rozbudowany pion wywiadu wśród jeńców i robotników przymusowych, sięgając również do Wielkopolan. Jej wywiad gospodarczy („R”) w styczniu 1942 obsadził rezydentami 16 miast: Pilę, Szczecinek, Walcz, Chojnice, Brusy, Czersk, Tucholę, Kościerzynę, Bytów, Złotów, Jastrowie, Miastko, Międzyrzecz, Słupsk, Koszalin, Człuchów. Sieć organizowali i kierowali nią kpr. J. Nowak („Skrzydło”) i st. sierż. Walenty Nowak („Wrona”).

Org. „Odra” prowadziła też kontrwywiad „K”, liczący 1 - 9 wywiadowców, kierowany przez J. Nowaka. Sieć ta nadsyłała meldunki sytuacyjne i raporty wojskowe zawierające informacje o dyslokacji wojska i policji, dane o produkcji zbrojeniowej, szkoleniu oficerów w Bornym Sulinowie, o formowaniu nowych jednostek. Rozpracowano w głównym zarysie sieć umocnień Walu Pomorskiego na odcinku od Bałtyku przez Słupsk-Jastrowie-Walcz-Skwierzynę-Sulechów aż do Odry. Zdobyto 5 map niemieckich, na których naniesiono umocnienia oraz lotniska wojskowe i obiekty w trójkącie Barwice-Miastko-Szczecinek. Zorganizowano wydawanie fałszywych dokumentów (w tym niemieckich przepustek). Wykorzystując kontakty (byłą sieć Oddziału II, którą kierował W. Dzierżykraj-Morawski jako attaché, pełnomocnik AK na oflag IId) rozszerzano zasięg terenowy wywiadu, m.in. utworzono trójkę złożoną z Niemców, kierowaną przez pastora Franza Papentusse („Arche”) w Kazimierzu. W sieci wywiadu było wielu Wiel-

kopolan, m.in. Bronisława Wesołowska z Poznania, Leon Hamerski („Ziarno”), Stanisław Gil z Szubina.

Liczni Wielkopolanie znaleźli się w strukturach centralnej sieci wywiadu Oddziału II KG ZWZ-AK, m.in. por. Janusz Witold Prądzyński („Trzy”) i rtm. Stefan Ignaszak („Norczyk”, „Janek”), który jesienią 1943 objął funkcję inspektora „Lombardu”. Janina Nagórzewska („Janka”) zwerbowała do współpracy ze „Straganem” podoficera lotnictwa niemieckiego w Poznaniu. Ppor. Jerzy Kamiński („Ścibor”) 1 II 1942 został mianowany szefem Wydziału Legalizacji („Park”) w Oddziale II KG AK.

W wywiadzie Okręgu Wileńskiego okresowo działał mjr Franciszek Koprowski („Komar”), powstaniec wielkopolski, cichociemny, późniejszy dowódca 6 brygady AK. Mjr Łukasz Ciepliński z Kwilcza organizował wywiad przemysłowy w Rzeszowie i dowodził tamtejszym Podokręgiem (po wojnie prezes IV Zarządu Głównego WiN - stracony 1 III 1951).

W wielu fabrykach zbrojeniowych wywiad przemysłowy organizowali Wielkopolanie, np. w Zakładach Starachowickich od połowy 1940 wywiadem kierowali Henryk Mazur („Bończa”) z Poznania (pracował jako dyrektor biblioteki, tu gromadzono meldunki i odbijano rysunki techniczne dział) oraz Lech Filipczak („Dąbrowa”) z Jarocina, dowódca grupy wywiadowczej. Na początku 1944 H. Mazur został szefem wywiadu Obwodu Starachowice. Również w Zakładach Ostrowieckich szefem wywiadu był por. inż. Zenon Krzekotowski („Kowal”) z Poznania, szef wywiadu Obwodu Opatów.

W marcu 1940 w oddziale „Hubala” znalazła się liczna grupa oficerów i harcerzy z Leszna, m.in.: rtm. Józef Walicki, ppor. Józef Lewandowski, ppor. Antoni Kubisiak, ppor. Władysław Maćkowiak i harcerze Otto Roszak, Tadeusz Berus. Za pośrednictwem Edwarda Matykowskińskiego zorganizowano wywiad i przerzut ludzi, korespondencji, informacji z Kraju Warty przez granicę GG. W czasie jednej z akcji Gestapo dokonało aresztowania kilku konspiratorów, m.in. Roszaka. W Baranowie Sandomierskim wielu

Poznańskich działało w wywiadzie miejscowej placówki AK, m.in.: lekarz wojskowy dr Paulo, ppor. Stanisław Piasecki, dr Seweryn Durach („Rys”), Kasprowiak. Grupa ta prowadziła kontrwywiad, rejestrowano VD, rozpoznawano środowisko kolonistów niemieckich z pobliskiej wsi Padew. Rozpracowano m.in. braci Langów (członków NSDAP), Numryckę (konfidenta Gestapo) oraz kilku innych konfidentów.

Pełne uchwycenie wkładu Wielkopolan w wywiad na terenie GG jest niezwykle trudne i dziś niemożliwe. Znaczący ich udział potwierdzają analizy wycinkowe, np.: w Podobwodzie Sandomierz w sieci wywiadu okresowo działali pchor. Władysław Kelm („Cyklop”) z Kalisza, st. ogn. Jan Ignor („Biecz”) ze Strzyżewa pod Ostrowem Wlkp.; w Placówce Sandomierz byli ppor. Stefan Chechłacz („Ulicki”) z Kalisza, ppor. Zygmunt Sakowski („Ryszard”), Józefa, Helena, Kazimierz Komzolowie z Ostrowa Wlkp.; w Placówce Dwikozy działał pchor. Janusz Hajnowski („Bąk”) z Poznania.

Ważną rolę w konspiracji sandomierskiej odgrywał Władysław Łuczak z Poznania, który pracował jako księgowy w majątku Jachimowice. Znal doskonale język niemiecki i rozpracowywał żandarmerię polową, przeprowadzając z nią rozmowy. Dzięki jego działalności udało się uchronić od aresztowania i uwolnić wielu konspiratorów AK. Podobna sytuacja była w Ostrowcu Świętokrzyskim, gdzie kierownictwo wywiadu spoczywało w rękach wysiedlonego z Poznania por. Z. Krzekotowskiego i Władysława Banaszaka z Jarocina. Organizacją i wywiadem w KZ w Okręgu Radomsko-Kieleckim kierował por. Edmund Jankowiak („Karp”) z Poznania (działacz „Sokola”). Współpracowała z wywiadem AK Urszula Sławiakowa z Poznania.

Wielkopolanie dzięki lepszej znajomości Niemców i ich języka mieli w GG łatwiejszy dostęp do urzędów, instytucji, fabryk i odegrali ważną rolę w wywiadzie PPP.

P. Matusak: *Ruch oporu w Polsce 1939-1945*. Katowice 1988; B. Polak: *Powstańczy rodowód polskiej konspiracji wojskowej w Wielkopolsce 1939-1942*. W: *Z dziejów polskiej konspiracji wojskowej na tzw. ziemiach wcielonych do*

Rzeszy 1939-1945. Koszalin 1988; M. Woźniak: *Poznański Okręg Armii Krajowej*. „Więź” 1971 nr 2; tenże: *Wielkopolska konspiracja wojskowa w latach 1939-1945*. „Życie i Myśl” 1986 nr 9/10.

Piotr Matusak

Wielkopolska Organizacja Wojskowa (WOW)

Organizacja powołana w Poznaniu 11 X 1939 przez kpt. Leona Kmiotka („Dolega”) z programem działania na obszarze dawnego zaboru pruskiego, a perspektywicznie wśród wysiedleńców w całym kraju. Opracowane przez kpt. L. Kmiotka instrukcje zakładały wojskowy charakter organizacji, a jej celem było przygotowanie powstania zbrojnego, a tym samym odbudowanie niepodległego państwa polskiego. Do WOW werbowano żołnierzy służby czynnej, w rezerwie, w stanie spoczynku oraz młodzież przeszkoloną w ramach PW. Organizacja opierała się na systemie trójkowym, trzy trójki tworzyły dziesiątkę w pełni zakonspirowaną i opartą na zasadach dyscypliny wojskowej. Każdy nowo wstępujący przyjmował pseudonim i składał przysięgę zgodnie z rotą: „W obliczu Boga Wszchemogącego przyrzekam czynną współpracę dla Polski oraz zobowiązuję się pod przysięgą do zachowania tajemnicy co do osób i poczynań, do posłuszeństwa względem przełożonych i ścisłego wykonywania rozkazów. Tak mi dopomóż Bóg i cierpienia Jego Syna”. Członkowie byli zobowiązani do działalności wywiadowczej, gromadzenia broni i sabotażowania zarządzeń okupanta. Ponadto mieli szerzyć defetyzm wśród żołnierzy Wehrmachtu i ludności niemieckiej przez wydawanie ulotek o charakterze dywersji psychologicznej. Zalecano też stałą obserwację urzędów, obiektów wojskowych, stacji radiowych, magazynów amunicji i paliw należących do wojska oraz policji.

W Poznaniu utworzono cztery obszary działania: A – Łazarz, dowódca Marian Brzeziński („Topór”); B – Jeżyce, dowódca Kazimierz Staśkiewicz („Świrk”); C – Śródmieście

cie, dowódca Julian Bojarski („Mściciel”); D – Wilda, dowódca Henryk Hojan („Wadzyński”). W grudniu 1939 przystąpiono do tworzenia struktur organizacyjnych w terenie: Gniezno, dowódca Stanisław Gramacki („Robert Szkot”); Inowrocław, dowódca Józef Gałęzowski („Kmicic Śmiały”); Mogilno, dowódca Antoni Baranowski („Laska Pieprzowa”); Września, dowódca Adam Sobota („Konrad Prus”); Środa, dowódca Czesław Marciniak; Szubin, dowódca Dzierżykraj-Strzyżewski („Vanitas”); Leszno, dowódca ppor. Antoni Maik („Maj”) i Strzelno, dowódca Marian Pałaszyński („Tadeusz Wołodjowski”). Działały również grupy terenowe w Szamotułach, Pobiedziskach, Mosinie, Zaniemyślu, Popielewie, Zieleniu, Witkowie, Karolewie, Kcyni i w Płocku. W końcu grudnia 1939 kpt. L. Kmiotek wydał instrukcję organizacyjną nr 1 w 80 egz. Precyzowała ona cel, którym było wywołanie powstania, oraz określała środki i formy, jakimi winien być osiągnięty. Łącznikami kpt. L. Kmiotka byli: Bogdan Wysocki („Moroz”), Henryk Hojan („Wadzyński”) i Stefan Szczepaniak („Gips”).

WOW w 1939 nie miała swojej gazetki, jedynie wydawała ulotki. Od stycznia 1940 zaczęła ukazywać się własna gazetka pt. „Czuwajmy”, redagowana przez studentów z Czesławem Łukowskim („Leśnik”) na czele. Wzywała ona Polaków do wytrwania i do wiary w zmartwychwstanie Polski.

5 i 6 II 1940 kpt. L. Kmiotek brał udział w rozmowach z emisariuszem dowództwa ZWZ dla powołania Komitetu, który miał czasowo zastępować Okręg Poznański ZWZ; od 6 II WOW weszła w skład tego Komitetu. W końcu marca 1940 WOW skupiała ok. 700 członków, w tym w Poznaniu ponad 250. Tego samego miesiąca weszła w skład WOZZ, tworząc jej podstawowy trzon kadrowy.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 54/42, 71/42, 85/42, 97/42; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich.

*Jerzy Lochyński
Marian Woźniak*

Wielkopolska Organizacja Zbrojna (WOZ)

Wojskowa organizacja kadrowa powołana 15 X 1939 w mieszkaniu rodziny Ziółkowskich przy ul. Skrytej 15 w Poznaniu. Przywódcami i członkami sztabu byli: por. Bolesław Rejer („Skwara”), ppor. rez. Józef Krzyżaniak („Ster”), ppor. rez. Bernard Łamaszewski („Dąb”), ppor. rez. Antoni Przybył („Apis”), por. rez. Stefan Napieralski („Jacyna”). Każdy z członków składał przysięgę oraz obierał konspiracyjny pseudonim. Struktura organizacyjna opierała się na systemie piętkowym. Podstawową komórką były sekcje; tworzono je w pionie wywiadu, łączności i sanitarnym. W pierwszym okresie rozwinęto działalność w rejonie Łazarza i Górczyna, później zamierzano zorganizować całe miasto. WOZ prowadziła mały sabotaż, działalność wywiadowczą, udzielała pomocy materialnej rodzinom ofiar wojny. Sabotaż polegał na zwalnianiu tempa pracy, nadmiernym zużywaniu surowca, psuciu narzędzi, przerywaniu dopływu energii elektrycznej, zanieczyszczaniu olejów, smarów w zakładach, w których zatrudnieni byli członkowie WOZ. Usiłowano także przejmować listy adresowane do policji niemieckiej. Prowadzono również szkolenie członków. Do najaktywniejszych konspiratorów należeli: ppor. rez. B. Łamaszewski, ppor. rez. St. Śramski („Biegański”), plut. rez. B. Łuczewski („Callier”). W grudniu 1939 WOZ podporządkowała się WO, a na przełomie lutego i marca 1940 weszła do WOZZ, licząc 32 członków.

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich.

Jerzy Lochyński

Wielkopolska Tajna Organizacja Powstańców (WTOP)

Prześciowa struktura organizacyjna powołana w konsekwencji rozmów redaktora i wydawcy pisma „Dla ciebie Polsko” (DCP) ppor. c.w. Konrada Latanowicza („Konrad”, „Profesor”) z komendantem Obszaru Zachodniego AK płkimi Stanisławem Edwardem Grodzkim dla scalenia z AK grupy redaktorów i kolporterów pisma. Realizacją koncepcji

kierował w lecie 1942 por. rez. Jerzy Gawroński („Skaut”), prowadząc rozmowy w Sosnowcu 6-8 VIII 1942 z płkiem Henrykiem Kowalówką, desygnowanym już na komendanta Okręgu Poznańskiego AK. Do scalenia zgłoszono ponad 300 członków działających w powiatach: śremskim, jarocińskim, średzkim, rawickim. W umowie scaleniowej funkcję tytularnego dowódcy WTOP powierzono płkowi Edmundowi Effertowi („Jan”). W uzasadnieniu utworzenia WTOP powoływano się na czteroletnie działania organizacyjne związane z wydawaniem i kolportowaniem pisma bez aspiracji politycznych, zaangażowanie w prace DCP licznej rzeszy nauczycieli oraz współpracowników posiadających przeszkolenie wojskowe. W akcji scaleniowej AK przejęło zorganizowaną grupę 25 członków w Bojanowie i Kaczkowie (pow. rawicki), w pow. średzkim 250 członków, w pow. śremskim 35 i w pow. poznańskim 50.

Instrukcję oraz rozkaz organizacyjny nr 1 opracował por. J. Gawroński. AK postawiło jako warunek scalenia natychmiastowe przerwanie wydawania pisma DCP (wydawcy byli systematycznie tropieni przez Gestapo). Po spełnieniu tego warunku przejściowe kierownictwo rozwiązało WTOP 1 IX 1942, a jego członkowie otrzymali indywidualne przydziały w AK. K. Latanowicz został szefem BIP w Okręgu Poznańskim AK, por. J. Gawroński objął funkcję komendanta Samodzielnego Obwodu AK Poznań-Powiat. Nie udało się natomiast przekazać siatki organizacyjnej w pow. rawickim (rozbity sztab obwodu), tym samym grupa Bojanowo-Kaczkowo była uznawana za siatkę tego obwodu AK.

FAK-I/1c, IR Środa i obwody, Kórnik;
FAK-V/19, Akta osobowe Jerzego Gawrońskiego.

Marian Woźniak

Wielkopolskie Kierownictwo Związku Odwetu (WKZO)

Grupa Okręgu Poznańskiego ZWZ-AK przeznaczona do walki bieżącej, potocznie nazywana Związkiem Odwetu. WKZO kadrowo wywodziło się wprost z przygotowanej

przed wojną przez Wydział II Sztabu DOK nr VII sieci dywersji pozafrontowej (TOK). Działalo od stycznia - marca 1940 do wiosny 1942. Jego szefami byli kolejno por. rez. Czesław Surma („Marian”, „Blondas”) do lipca 1941 i ppor. Zenon Pluciński („Halski”) do kwietnia 1942, gdy zostało w całości rozbite przez Gestapo. Funkcję oficera operacyjnego w sztabie WKZO pełnił ppor. rez. Stefan Celler („Trotyl”). Organizacja posiadała własną komórkę łączności konspiracyjnej, która utrzymywała łączność ze sztabem KG ZWZ, Okręgiem Poznańskim ZWZ oraz z ościennymi okręgami (Pomorze, Śląsk i Łódź). Szefem łączności był do wiosny 1942 ppor. Edward Norbecki („Edek”), jego zastępcą – ppor. rez. Sylwester Ulmański („Komar”). W 1940 utworzono w ramach WKZO Lotny Pluton, dowodzony przez st. sierż. Michała Garczyka („Kuba”). Kryptonimem „Kuba” określano cały pluton, liczący na przełomie 1941/42 blisko 100 żołnierzy uformowanych w patrolu bojowe (3-5 żołnierzy). W walce specjalizował się w podpalaniu obiektów magazynowych i strategicznych, także poza Okręgiem Poznańskim ZWZ (m.in. w Grudziądzu, Gdyni i w Goslar, w którym w okresie zaboru pruskiego służył w wojsku M. Garczyk). W podpaleniach stosowano zapalniki własnej konstrukcji, uniemożliwiające rozpoznanie źródła pożaru. Ich konstruktorem był plut. Franciszek Kokociński („Franek”). Większa grupa żołnierzy WKZO była zatrudniona w ochronie obiektów w Poznaniu (*Wach- und Schliessgesellschaft*), gdzie koordynatorem zadań był chor. Stanisław Kwaśniewski („Łysy”). Praca w tym przedsiębiorstwie umożliwiała im dokładne rozpoznanie i przygotowanie podpałek oraz zacieranie śladów. Po ucieczce z Poznania por. Cz. Surmy (21 VII 1941) łączność między nim a Lotnym Plutonom „Kuba” utrzymywał 17-letni Mieczysław Jankowiak („Jaworski”). Największą akcją bojową Plutonu było spalenie kompleksu magazynów w porcie rzeczonym na Warcie w Poznaniu 21 II 1942, dokonane na osobisty rozkaz gen. Władysława Sikorskiego.

WKZO posiadało rozbudowany pion technologiczno-produkcyjny, którym kierowali

ppor. c.w. Franciszek Witaszek („Warta”) i ppor. Z. Pluciński. W l. 1940 - 41 koncentrowano się na produkcji broni bakteriologicznej i chemicznej, która miała być wykorzystana na wypadek masowej eksterminacji biologicznej Polaków, czego spodziewano się wobec losu ludności żydowskiej. W pionie działali lekarze Henryk Günther („Jaworski”) i Zenon Meisnerowski („Skalpel”). Podlegały mu laboratoria zorganizowane w mieszkaniach prywatnych oraz w niemieckim Instytucie Bakteriologicznym. Nadzór nad nimi sprawowały m.in. Sonia Górzna („Sonia”) i Helena Siekierska („Lusia”). W warsztatach produkowano gwoździe przeciwoponowe, zapalniki chemiczne i materiały wybuchowe. W 1941 przystąpiono do tworzenia ośrodków WKZO przy inspektoratach rejonowych. Największe z nich działały w IR Poznań-Miasto, IR Gniezno, a mniejsze w IR Ostrów Wlkp. oraz IR Leszno. Miały one na przełomie 1941/42 ponad 120 żołnierzy. Pełne zapasy broni bakteriologicznej i chemicznej zostały zniszczone we wrześniu 1941 na rozkaz szefa WKZO, wydany w związku z dekonspiracją sztabu Okręgu Poznańskiego ZWZ. Do aresztowań, które rozpoczęły się wiosną 1942, prowadzono doświadczenia w zakresie skuteczności bakterii i trucizn. Broń chemiczna była wykorzystywana przez pluton „Kuba” i przez patrole w ośrodkach WKZO. Wszystkie struktury WKZO rozbiło Gestapo w 1942. Prób ich odtworzenia nie podjęto.

FAK-1/5, Wielkopolskie Kierownictwo Związku Odwetu.

Marian Woźniak

Wierzbowski Stefan Ludwik (1896 - 1954), uczestnik tajnego nauczania, pedagog.

Ur. 16 III w Starym Sączu, s. Ignacego i Marianny z d. Kumor. Szkołę powszechną ukończył w 1910 w mieście swego urodzenia. W l. 1910 - 15 uczęszczał do Seminarium Nauczycielskiego w Nowym Sączu. Pracę pedagogiczną podjął w szkolnictwie podstawowym w pow. limanowskim. 1 I 1920

przeniósł się do Poznania, gdzie pracował w szkolnictwie podstawowym aż do 31 VIII 1928. Równocześnie studiował na Wydziale Humanistycznym UP. W l. 1928 - 33 był nauczycielem historii w Gimn. im. Ignacego Paderewskiego w Poznaniu, a od 1933 do wybuchu II wojny światowej kierownikiem szkoły powszechnej w Poznaniu.

W latach okupacji mieszkał w Poznaniu. Aby nie zostać wysiedlonym, legitymował się fałszywymi dokumentami wystawionymi nielegalnie przez Polaków pracujących w niemieckich urzędach. Zignorował również apel niemieckich władz okupacyjnych do polskich nauczycieli o zgłaszanie się do pracy w swoim zawodzie. Już w 1939 wraz z żoną podjął tajne nauczanie. Z początkiem 1942 powołany został przez delegata Rządu RP na Kraj na stanowisko pełnomocnika tajnego nauczania na teren m. Poznania i okolicy. Funkcję tę pełnił aż do końca wojny.

Po zakończeniu działań wojennych zajął się odbudową szkolnictwa w Poznaniu. Został najpierw kierownikiem Szkoły Podstawowej nr 5 do 1948, a później na własną prośbę przeniósł się do Publicznej Szkoły Zawodowej nr 1 w Poznaniu. Po jej likwidacji w 1951 nie został zaangażowany w szkolnictwie. Decyzją Dyrekcji Okręgowej Szkolnictwa Zawodowego z lutego 1952 przeniesiony w stan spoczynku. Zmarł 1 X 1954 w Poznaniu i został pochowany na cmentarzu Junikowskim.

Żona Maria z d. Hulgemann, c. Bogna.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Ludwik Gomolec

Wierzejewska Maria

(1910 - 1983), żołnierz AK.

Ur. 17 VII w Kozłowie pow. grodziski. Naukę w szkole średniej musiała przerwać z powodu trudnych warunków materialnych w rodzinie. Pracowała w charakterze sekretarki w Seminarium dla Wychowawczyń Przedszkoli w Poznaniu. Czł. PWK.

W październiku 1941 Urząd Pracy (*Arbeitsamt*) skierował ją do DWM (HCP). Od stycznia 1942 pracownik umysłowy tamże

w oddziale plac. Przez Mariannę Marszałkowską zaprzysiężona do Ekspozytury Wywiadowczej WSK. Zwerbowała do konspiracji współpracowniczkę w DWM: Marię Anielę Bobkowską, jej siostrę Irenę Bobkowską oraz Jadwigę Sobczak. Wszystkie zajmowały się zbieraniem danych o wyrabianych w DWM elementach broni. Korzystały również ze współpracy zaufanych kolegów. Aresztowana przez Gestapo w Poznaniu 4 V 1943. Po wstępnym śledztwie w Poznaniu sprawę przekazano do Trybunału Ludowego w Berlinie (*Volksgerichtshof*) wraz z 24-osobową grupą wywiadowczyń WSK. Więziona w Lipsku, gdzie doczekała się wyzwolenia 19 IV 1945. W sierpniu 1945 powróciła do Poznania. Zmarła w Olsztynie 15 IV 1983.

W 1946 wyszła za mąż za Jana Sobczaka. Dzieci: Marek, Zofia.

Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Marianna Kaniewska

Wierzejewski Wincenty

(1889 - 1972) ps. „Poznański”, powstaniec wielkopolski, harcerz, ofic. WP i Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie.

Ur. 29 XI w Poznaniu, s. Franciszka i Michaliny z d. Majewska. Szkołę powszechną ukończył w Poznaniu. W l. 1907 - 10 uczył się do gimn. i studiował sztuki zdobnicze i malarstwo w Krakowie. Tam zetknął się z POW i skautingiem, których idee przeniósł do Poznania. W 1910 powołany do armii niemieckiej. W 1912 przeniesiony do rezerwy z 19 pp w Zgorzelcu w stopniu podofic. Założył w Poznaniu zastęp skautowy, który wkrótce przekształcił się w drużynę, a następnie w Hufiec „Piaś”. W ramach skautingu organizował drużyny w okolicach Poznania, przygotowując je do działań powstańczych. W 1914 powołany ponownie do armii niemieckiej, z której zdezerterował w 1915. Był organizatorem i dowódcą Wojskowej Organizacji Niepodległościowej w Poznaniu, która powołała patrol bojowy „Sęp”. Organizacja zajmowała się dywersją wśród wojska niemieckiego, organizowała ucieczki

i przerzut do Kongresówki żołnierzy polskiego pochodzenia. Aresztowany przez żandarmerię wojskową zbiegł z Fortu Grolmana. Jesienią 1917 włączył się do POW w Warszawie, skąd po krótkim przeszkoleniu wrócił do Poznania jako organizator POW zaboru pruskiego. 13 XI 1918 dowodził oddziałem POW podczas zamachu na niemiecką Radę Robotników i Żołnierzy w Poznaniu. 28 XII 1918 dowodził kompanią skautową, która zdobyła Fort Grolmana. Po utworzeniu dowództwa Powstania Wielkopolskiego walczył w 1 pswlkp. Wiosną 1919 brał udział w odsieczy Lwowa, a w wojnie polsko-bolszewickiej odbył szlak bojowy 55 pp. W 1925 ukończył Centralną Wojskową Szkołę Gimnastyki i Sportu w stopniu por. Następnie był wykładowcą w Szkole Pchor. Rezerwy Piechoty w Śremie, gdzie dowodził kompanią szkolną. Przeniesiony do sztabu DOK nr VII zajmował się oficjalnie do 1932 referatem WF i PW, współpracując ściśle z Oddziałem II sztabu. Był współorganizatorem Okręgowego Urzędu WF i PW w Poznaniu, rozbudowując struktury FPZOO. Był inicjatorem spotkań przywódców związków kombatanckich Poznania z attaché wojskowym w Berlinie płkiem Antonim Szymańskim. Po 1930 rozważano na nich koncepcje przygotowań konspiracyjnych na wypadek wojny niemiecko-polskiej. W 1932 w ramach tajnych działań naczelnych władz ZS skierowany do Gdańska, gdzie do 1935 był oficjalnie zastępcą komendanta Składnicy Wojskowej na Westerplatte. Działal w tajnych strukturach ZS i w Komendzie Chorągwi ZHP Wolnego Miasta Gdańska. Uczestniczył też w życiu artystycznym, malując obrazy, organizując wystawy itp. Rozpoznany przez kontrwywiad niemiecki został w 1935 oficjalnie przeniesiony do rezerwy. Po powrocie do Poznania organizował w 1935 filię katowickiej firmy budowy dróg Smołobit i Termobeton, zatrudniając w niej oficerów i podchorążych związanych z tajnymi służbami WP. W 1938 odbył specjalne przeszkolenie w Rembertowie. Mianowany przez Oddział II Sztabu Głównego WP inspektorem TOK dla DOK nr VII. Organizował, głównie w zachodnim i północnym pasie Wielkopolski, szereg rejonów

i odcinków TOK. Osobiście też nadzorował rozmieszczenie materiałów bojowych dla dywersji pozarfrontowej.

31 VIII 1939 zmobilizowany do Oddziału II Sztabu NW z przydziałem do Bazy w Budapeszcie. Nie otrzymawszy dalszych zadań, po krótkotrwałym pobycie w Ada Kaleh, skąd przekazał do Poznania ostatnie instrukcje zakazujące TOK podejmowania działań, przedostał się do Francji, a następnie do Anglii. W sztabie NW złożył informacje o sposobach dotarcia do kierownictwa TOK w Poznaniu oraz o niektórych magazynach broni. Wiadomości te niezwłocznie przekazano przez kurierów do KG ZWZ, co przyspieszyło powstanie WKZO. Jako zwolennik sanacji został internowany. Po krótkotrwałym śledztwie zwolniony i przydzielony do I Korpusu Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie jako oficer oświatowy w stopniu mjr. W 1946 zdemobilizowany w stopniu ppłk. Osiadł w Leeds, gdzie założył studio artystyczne. Malował też liczne obrazy o tematyce patriotycznej. Zmarł w Leeds 8 IX 1972.

Odniesiony: Krzyżem *Virtuti Militari* V klasy, Krzyżem Niepodległości, Krzyżem Walecznych trzykrotnie.

Żona Irena z d. Janowska. Dzieci: Danuta, Stefania. Druga żona Mary Powell.

FAK-I/3, Dywersja, wywiad przedwojenny, CS.

Marian Woźniak

Wikarjak Jan

(1914 - 1983) ps. „Wiktor”, „Leon”, czł. org. „Ojczyzna”.

Ur. 13 VIII w Michałkowie pow. ostrowski, s. Józefa, robotnika rolnego i Marianny z d. Madyńska. W wieku 9 lat skończył czterooddziałową, dwuklasową szkołę powszechną we Franklinowie pod Ostrowem Wlkp. Następnie przeniesiono go do szkoły wydziałowej do Ostrowa, gdzie po roku zdał egzamin do trzeciej klasy gimn. klasycznego tamże, które ukończył z wyróżnieniem w 1931. Studiował na Wydziale Humanistycznym UP. W 1935 ukończył studia w zakresie filologii klasycznej, a w 1937 w za-

kresie nauk filozoficznych oraz filologię polską jako przedmiot dodatkowy. W tym też czasie uzyskał dyplom nauczyciela szkół średnich. Od 1935 do wybuchu wojny pracował jako nauczyciel w Miejskim Gimn. i Liceum im. Mikołaja Kopernika w Bydgoszczy.

W latach okupacji mieszkał w Ostrowie Wlkp. W 1940 został czł. org. „Ojczyzna”, a od czerwca 1940 włączył się do tajnego nauczania, przejmując jego kierownictwo w Ostrowie i okolicy. Został kierownikiem Kuratorium Szkolnego i kierował tajnym szkolnictwem w Wielkopolsce południowej aż do zakończenia II wojny światowej. Współorganizował tajne nauczanie przede wszystkim w zakresie gimn. i liceum ogólnokształcącego. Uczył też w szkolnictwie powszechnym (razem nauczał 47 dziewcząt i 28 chłopców). Był przewodniczącym komisji egzaminacyjnej dla egzaminów dojrzałości, ukończenia gimn. i egzaminów wstępnych do gimn. Prowadził zaszyfrowane akta egzaminów (ogółem przeprowadzono ich 1 097 z gimn. i liceum oraz 3 857 z zakresu szkoły powszechnej). W 1940 przeprowadził cykl pogadanek na kursach dla nauczycieli niekwalifikowanych, opracował poradnik metodyczny z języka polskiego dla klas I - III gimn. i udzielał konsultacji dydaktycznych. W latach okupacji kilkakrotnie poszukiwany przez Gestapo ukrywał się w Ostrowie Wlkp. i w okolicy.

W styczniu 1945 włączył się do reaktywowania szkolnictwa polskiego w Ostrowie. Następnie do listopada tegoż roku uczestniczył w pracach Komisji Szkolnej Prezydium Rady Narodowej miasta Ostrowa. Od 29 I do 15 XI 1945 pracował jako nauczyciel w Państwowym Gimn. i Liceum Żeńskim w Ostrowie Wlkp. Od 15 XI 1945 aż do śmierci był pracownikiem naukowym na UP, potem UAM, uzyskując kolejno: doktorat w 1947, docenturę w 1955, tytuł prof. nadzwyczajnego w 1964 i prof. zwyczajnego w 1971. Pełnił też dwukrotnie funkcję dziekana Wydziału Filologicznego oraz prorektora. Był czł. PAN, PTPN, Polskiego Towarzystwa Filologicznego i innych towarzystw naukowych. Pozostawił po sobie

bogaty dorobek naukowy: 143 prace drukowane (rozprawy, artykuły, monografie, tłumaczenia, podręczniki), w tym 16 pozycji książkowych. Zmarł 24 I 1983 w Poznaniu.

Żona Maria z d. Szytper, c. Teodozja.

Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Maria Wikarjak

Wilczek Tomasz Stanisław

(1897 - 1942) ps. „Wilga”, podofic. rez. WP, czł. NOB, dozorca domowy.

Ur. 19 II w Poznaniu. Po ukończeniu szkoły ludowej w 1911 terminował w zawodzie piekarza. W 1914 powołany do armii niemieckiej. Walczył na froncie zachodnim I wojny światowej. W czerwcu 1918 dostał się do niewoli francuskiej, a następnie wstąpił do armii gen. Józefa Hallera, z którą wrócił do Polski. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Ranny leczyl się w szpitalu do 1922. Był pisarzem pułkowym w 58 pp. Zdemobilizowany w 1922 pracował jako portier w HCP. Od 1925 był bezrobotny. Czł. SN od 1927.

Na wojnę w 1939 nie zmobilizowany. W styczniu 1940 wstąpił do NOB i zajmował się kolportowaniem gazetki „Polska Narodowa”. Zaprzysiężony do NOB przez Albina Smolanowicza („Mewa”). Od 26 IV 1941 był zatrudniony w firmie *Automontage* jako stróż nocny. W jego mieszkaniu odbywały się narady kierownictwa NOB. Mianowany kierownikiem sekcji organizacyjnej przez komendanta NOB Obwodu Poznań-Górczyn. Aresztowany przez Gestapo 1 VII 1941 i osadzony w Domu Żołnierza, w Forcie VII i w więzieniu we Wronkach. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 12 VIII 1942 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu 7 IX 1942.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 745; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Poznań, Akt zgonu P-4044/1942.

Marian Woźniak

Winiewicz Marian

(1910 - 1941) ps. „Doktor”, „Marian”, „Kapitan”, harcerz, instruktor PW, czł. TOK, organizator i dowódca TPOW.

Ur. 27 IX w Poznaniu, s. Bolesława, właściciela drukarni i Jadwigi z d. Liebelt. Po ukończeniu szkoły powszechnej kontynuował naukę w gimn., zdając w 1925 małą maturę. Naukę przerwał z przyczyn zdrowotnych. Po śmierci ojca w 1938 dokształcał się na kursach kupieckich. Stan zdrowia nie pozwolił mu na odbycie służby wojskowej. Przeszedł jednak przeszkolenie w ramach PW pozaszkolnego, a następnie uzyskał stopień instruktora. Od 1938 utrzymywał ścisłe kontakty z oficerami służb tajnych WP. Był zatrudniony jako przedstawiciel handlowy firmy kupieckiej branży futrzarskiej Zbigniewa Goździejewicza. W początkach 1939 nawiązał bliższe kontakty służbowe z kpt. Walerym Goeblem, który zaprzysięgił go do TOK. Odbył specjalne przeszkolenie w Okręgowej Komendzie ZS w Poznaniu, po czym mianowano go kierownikiem „trójki” Rejonu TOK Poznań-Śródmieście. Do jego „trójki” wchodził plut. rez. Leonard Poszwald i kpr. Jan Wojcieszak. Latem 1939 wyprowadził się z domu rodzinnego przy ul. Przecznicą (obecnie J. Zeylanda) i zajął pokój po zmobilizowanym kpt. W. Goebelu przy ul. Półwiejskiej 17.

Do 10 IX 1939 nie otrzymał od TOK żadnych instrukcji wykonawczych. Rozpoczął więc tworzenie w Poznaniu tajnej organizacji dywersyjno-bojowej, która przyjęła nazwę Tajna Polska Organizacja Wojskowa. Odprawa inauguracyjna powołania TPOW odbyła się 27 IX 1939. Przez J. Wojcieszaka włączył do organizacji rodzinę Stanisława i Apolonii Książkiewiczów oraz ich córkę Walerię. Działalność rozpoczęto od zabezpieczenia broni i materiałów bojowych, przygotowanych przez kierownictwo TOK przed wybuchem wojny. W. polecił wybudować specjalne schowki do przechowywania broni w mieszkaniu przy ul. Półwiejskiej 17 oraz w grobowcu na cmentarzu św. Marcina. W połowie grudnia 1939 odbył rozmowy z emisariuszem SZP ppor. Franciszkiem Pawelą („Jarociński”), Ustalono wówczas

wstępne zasady podporządkowania TPOW dowództwu SZP, przy czym dalsze rozmowy miał w tej sprawie prowadzić ppor. rez. Tadeusz Bączkowski. Jednocześnie nawiązano współpracę w Poznaniu z redakcją pisma „Świt”. W marcu 1940 grupa likwidacyjna TPOW dowodzona przez plut. L. Poszwalda wykonała wyrok śmierci na agencie Gestapo Antonim Stypińskim. Przygotowane były dalsze akcje represyjne wobec Polaków współpracujących z okupantem. W początkach lutego 1940 W. prowadził rozmowy z przedstawicielami innych organizacji konspiracyjnych w Poznaniu, w tym z kpt. Leonem Kmiotkiem i ppor. Lechem Nowackim. Z rekomendacji W. ppor. T. Bączkowski wszedł do powołanego w Poznaniu przez kpt. Jerzego Michalewskiego („Dokładny”, „Heller”) Komitetu ZWZ. 1 IV 1940 Gestapo przystąpiło do masowych aresztowań w szeregach TPOW. Na skutek zdrady aresztowano W. oraz całą rodzinę Książkiewiczów. W toku rewizji przeprowadzonej w mieszkaniu przy ul. Półwiejskiej 17, gdzie mieściło się dowództwo TPOW, znaleziono broń, umundurowanie, aparaty radiowe i inne materiały organizacyjne. W. był więziony w Domu Żołnierza, w Forcie VII i we Wronkach. Śledztwo prowadziło początkowo Gestapo w Poznaniu, następnie przejął je prokurator przy Trybunale Wojennym Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) w Berlinie, a uwięzieni członkowie TPOW zostali osadzeni w więzieniu Alt-Moabit w Berlinie. Po rozprawie, która toczyła się od 7 do 12 X 1940, Trybunał skazał W. na karę śmierci. W przeddzień ogłoszenia wyroku narzeczona W. Waleria Książkiewicz urodziła w szpitalu więziennym bliźnięta. Na jej prośbę kapelan więzienny doprowadził podczas widzenia z W. do zawarcia związku małżeńskiego konspiracyjnie, zgodnie z regulacją prawa kanonicznego. W. został stracony 18 III 1941 o godz. 4.00 w Berlinie. Według innej wersji miał targnąć się na życie przed wykonaniem wyroku za pomocą dostarczonej mu trucizny.

Zona Waleria, skazana na 5 lat ciężkiego więzienia, odbywała karę w więzieniu w Cottbus, a następnie w KL Ravensbrück i Auschwitz (Oświęcim). Córkę Krystynę Marię (ur.

1940) wychowywaną w niemieckiej rodzinie lekarza więziennego w Berlinie odzyskała latem 1945.

FAK-I/17, Tajna Polska Organizacja Wojskowa; FAK-V/414, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Wiśniewska Maria

(1905 - 1943), siostra zakonna.

Ur. 22 III w Gnieźnie, c. Franciszka i Marii z d. Namińska. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Gnieźnie pracowała w fabryce zapalek. Następnie ukończyła kurs księgowości i maszynopisania oraz pracowała w Komisariacie Ziemi w Gnieźnie. W 1930 wstąpiła do Zgromadzenia Sióstr św. Wincentego a Paulo w Chełmnie. Po nowicjacie zaczęła pracować w biurze przy kościele p.w. Matki Boskiej Bolesnej na Łazarzu w Poznaniu.

W 1941 została skierowana przez Niemców do Racotu jako pielęgniarka. Z własnej inicjatywy przygotowywała potajemnie polskie dzieci do I Komunii św., współpracując z ks. Zygmuntem Ciepluchą w Oborzyskach Starych. Często wyjeżdżała do Poznania, była łączniczką AK w Obwodzie Łazarz. Aresztowana w 1943 w grupie związanej z ks. Alfonsem Jankowskim w miejscu pracy w Racocie. Była wielokrotnie przesłuchiwana w Gestapo w Poznaniu i katowana. Zastrzelona 19 IX 1943 w Forcie VII przez komendanta tego więzienia Hansa Reinholda Waltera.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Nikodem Kowalski

Witaszek Franciszek

(1908 - 1943) ps. „Fonsio”, „Warta”, ofic. c.w. ZWZ-AK, czł. org. „Ojczyzna”, lekarz.

Ur. 8 IX w Śmiglu, s. Stanisława i Zofii z d. Biała. Szkołę powszechną ukończył w Śmiglu, a w 1925 zdał egzamin dojrzałości w Gimn. i Liceum im. J. Piłsudskiego w Ostrowie Wlkp. W l. 1925 - 31 studiował medycynę na UP,

uzyskując dyplom lekarza. W 1932 został asystentem w Zakładzie Higieny Ogólnej i Społecznej, a następnie pracował w Zakładzie Mikrobiologii Lekarskiej. Ogłosił liczne prace przyczynkarskie. Wieloletni członek ZHP, m.in. w 16 PDH i AKH. Służby wojskowej nie odbywał z przyczyn zdrowotnych. W 1937 założył w Poznaniu wytwórnię nici operacyjnych. Do wybuchu wojny 1939 był wykładowcą higieny w Państwowej Szkole Pielęgniarek PCK, a jednocześnie sekretarzem Związku Lekarskiego w Obwodzie Wielkopolskim oraz działał w Towarzystwie Higienicznym i śpiewał w Chórze „Echo”.

Po wybuchu wojny 1939 ewakuował się z rodziną pod Warszawę, ale wrócił do Poznania w październiku 1939. Władze okupacyjne udzieliły mu zezwolenia na prowadzenie praktyki lekarskiej dla Polaków, co umożliwiło prowadzenie szerokiej akcji opieki społecznej. Zaprzysiężony do org. „Ojczyzna” przez por. Stefana Adama Schmidta („Zabrzeński”). W końcu 1939 zaprzysiężony do SZP przez por. Czesława Surmę („Marian”). W początkach 1941 zaprzysiężony ponownie przez ppłk. Rudolfa Ostrihanskiego („Ludwik”) i przydzielony do WKZO z zadaniem zorganizowania zaplecza do produkcji broni bakteriologicznej i chemicznej. Od marca 1941 szef pionu technologiczno-produkcyjnego WKZO. Zorganizował punkty doświadczalne, w których laborantki Sonia Górzna i Helena Siekierska rozmnażały kultury bakteryjne dostarczone przez kierownictwo Związku Odwetu w Warszawie. Wspólnie z lekarzem Henrykiem Güntherem i ppor. Zenonem Plucińskim („Halski”) opracowali technologię produkcji środków trujących, zapalających oraz chemikaliów niszczących silniki itp. Do czerwca 1941 działał pod kierunkiem por. Czesława Surmy („Marian”), a od sierpnia 1941 do aresztowania w kwietniu 1942 był zastępcą kolejnego szefa WKZO ppor. Z. Plucińskiego. Awansowany do stopnia ppor. c.w. ZWZ. Pod jego kierunkiem były prowadzone prace doświadczalne nad produkcją środków trujących. Jesienią 1941, w związku z aresztowaniami wśród żołnierzy ZWZ w Poznaniu, wydał polecenie zniszczenia wyprodukowanych kultur bakteryjnych

i większości trucizn. Nie bez znaczenia w tym względzie były opory moralne, z którymi nie krył się od początku działalności konspiracyjnej. Natomiast projekt zatruwania środków żywnościowych w magazynach niemieckich stanowił w jego przekonaniu potencjalne zagrożenie dla Polaków. Zdekonspirowany w ramach akcji Gestapo przeciwko centralnym ogniwom Związku Odwetu w kraju. Aresztowany w Poznaniu 25 IV 1942 w gabinecie lekarskim, który prowadził. Przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza i w Forcie VII. W końcu grudnia 1942 skazany przez Policyjny Sąd Doraźny (*Polizeistandgericht STAPO Posen*) w Poznaniu na karę śmierci. Stracony w masowej egzekucji w Fortcie VII 8 I 1943. Pośmiertnie odznaczony Krzyżem Walecznych.

Żona Halina z d. Muszyńska. Dzieci: Maria, Iwona, Alodia, Daria. Halina została osadzona w KL Ravensbrück, Alodia i Daria przekazane rodzinom niemieckim celem germanizacji.

Działalność W. upamiętniono tablicami w miejscu jego pracy. Nazwano także jego imieniem jedną z ulic Poznania oraz nadano jego imię Szkole Podstawowej nr 9 w Poznaniu i Spółdzielni Inwalidów. Odnaleziona po wojnie w Zakładzie Medycyny Sądowej głowy przywódców WKZO pochowano na cmentarzu wojskowym na Cytadeli Poznańskiej.

FAK-I/5, Wielkopolskie Kierownictwo Związku Odwetu. Inaczej: WSB s. 827-828 i literatura; *Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za lata 1929-30-31*. Poznań 1932 s. 195.

*Michał Przychodźki
Marian Woźniak*

Witkowski Jan

(1917-1976) ps. „Metody”, ofic. rez. WP i AK.

Ur. 30 IX w Werne (Niemcy), s. Jana i Pelagii z d. Biegańska. W pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości rodzina powróciła do Kościana, gdzie W. uczęszczał do szkoły powszechnej, a następnie do Liceum

i Gimn. im. św. Stanisława Kostki, uzyskując w 1937 maturę. W l. 1937-38 ukończył Dyw. Kurs Pchor. 14 DP przy 57 pp w Poznaniu, awansując do stopnia sierż. pchor. W 1938 rozpoczął studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP, przerwane wybuchem wojny.

24 VIII 1939 zmobilizowany do 57 pp, w składzie którego walczył nad Bzurą. Po kapitulacji nie dostał się do niewoli, lecz w przebraniu wrócił do Kościana. W czerwcu 1941 wszedł w skład komendy Obwodu ZWZ Kościan i pełnił funkcję oficera organizacyjnego. Na początku 1944 został zastępcą komendanta Obwodu rtm. Leona Ciszaka. W końcu czerwca 1944 Gestapo przystąpiło do likwidacji inspektoratów AK w Wielkopolsce. Aresztowania we wszystkich obwodach rozpoczęły się 27 czerwca. Również W. został zatrzymany i osadzony początkowo w Żabikowie, a następnie w KL Sachsenhausen, Bergen-Belsen i Dachau.

Po wyzwoleniu obozu przez wojska alianckie powrócił do Kościana 8 VIII 1945, podejmując pracę w miejscowej Spółdzielni Rolniczo-Handlowej „Rolnik”, a od 14 X 1946 w Cukrowni „Kościan”. Od 1969 był jej dyrektorem. W 1973 z tego stanowiska przeniesiony został do pracy w przedsiębiorstwie Cukrowni Wielkopolskie w Poznaniu na stanowisko specjalisty ds. organizacji księgowości. W latach powojennych brał aktywny udział w życiu społeczno-zawodowym Kościana, m.in. w Powiatowej Radzie Związków Zawodowych oraz Powiatowej i Miejskiej Radzie Narodowej. Od 1946 był prezesem koła Polskiego Związku b. Więźniów Politycznych, a w latach następnych prezesem Powiatowego Oddziału ZBoWiD w Kościanie. Od 1956 pełnił także funkcję przewodniczącego Rady Nadzorczej Powszechnej Spółdzielni Spożywców „Spolem” w tym mieście. Zmarł 4 VI 1976, pochowany został na cmentarzu komunalnym w Kościanie.

Odnznaczony m.in.: Krzyżem Kawalerskim OOP, Medalem Zwycięstwa i Wolności, Krzyżem Partyzanckim, Srebrnym Medalem Zasłużony na Polu Chwały, Brązowym i Srebrnym Medalem za Zasługi dla Obronności Kraju, Złotym Krzyżem Zasługi.

Żona Teresa z d. Szymanowska. Dzieci: Krystyna, Andrzej, Zdzisław.

Zbiory Muzeum Regionalnego w Kościanie; Z. Witkowski: *Jan Witkowski (1917-1976)*. Kościan 1996 mps.

Piotr Bauer

Witkowski Stanisław Jerzy

od 1946 **Poray-Tucholski Stanisław Jerzy** (1917-) ps. „Ryś”, „Żbik”, ofic. rez. WP, AK, Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie.

Ur. 20 IV w Wielgim, pow. lipnowski (woj. warszawskie), s. Jana Kazimierza i Felikszy Zofii z d. Karnkowska, właścicieli majątków Wielgie, Zaduszni i Czarne. Uczył się w l. 1923-29 w szkole powszechnej w Wielgim, a następnie w l. 1929-35 w Gimn. im. Mikołaja Reja w Warszawie (od IV klasy). Egzamin dojrzałości złożył w maju 1935. Po ukończeniu Dyw. Kursu Pchor. 16 DP i odbyciu ćwiczeń w 67 pp awansowany do stopnia ppor. rez. piechoty. W 1936 rozpoczął studia w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie. Przerwane w 1939 studia ukończył konspiracyjnie, uzyskując w 1940 w Warszawie dyplom magistra ekonomii.

Powołany 28 VIII 1939 do 36 pp Legii Akademickiej w Warszawie brał udział w kampanii wrześniowej w ramach 28 DP w zgrupowaniu Armii „Łódź”. Był ranny w walkach pod Wieluniem i 12 września ciężko ranny pod Brwinowem. Leczył się w szpitalach w Rawie Mazowieckiej i im. Józefa Piłsudskiego w Warszawie oraz Centrum Szkolenia Sanitarnego przy ul. Górnośląskiej 45 w Warszawie. W lutym 1940 został zaprzysiężony przez płka Stefana Roweckiego („Grot”) do ZWZ. Otrzymał przydział do Rejonu ZWZ Praga i zajął się kolportażem prasy podziemnej. W maju 1940 aresztowany przez Gestapo. Po przesłuchaniach pozostał w szpitalu pod jego stałą inwigilacją. W marcu 1941 opuścił szpital i zgłosił się – w porozumieniu z płkiem Karolem Ziemińskim („Wachnowski”), b. dowódcą 36 pp Legii Akademickiej – do wykonania misji kontaktowej z konspiracją w Wielkopolsce. W niemieckim dowództwie Warszawy uzyskał przepustkę

na odwiedzenie rodziców pod Lipnem, lecz wyjechał do Poznania, gdzie zatrzymał się 7 dni w mieszkaniu rodziny płka Tadeusza Bętkowskiego. Nawiązał wtedy kontakt z prowadzącymi podziemny kolportaż Marianem Chojnackim i Tadeuszem Kołodziejczykiem (zastępcą Adama Plucińskiego). Po powrocie do Warszawy pracował w wydziale personalnym dyrekcji kolejowej Warszawa Wschodnia, a jednocześnie działał w AK. Zajął się organizacją przerzutu prasy BIP z Warszawy do Poznania oraz na Pomorze (Toruń). Początkowo była to prasa ogólna, z czasem – po nawiązaniu kontaktu z Janem Nowakiem-Jeziorańskim w maju (wg J. Nowaka w czerwcu) 1942 – rozpoczął przerzuty wydawnictw „N” przeznaczonych do siania dywersji i osłabienia morale urzędników niemieckich oraz żołnierzy Wehrmachtu. W drugiej połowie 1942 udało mu się zorganizować siatkę kolporterską wydawnictw BIP na terenie ziem wcielonych do Rzeszy. Tworzyli ją zaufani ludzie spośród kolejarzy i znajomych, od których uzyskiwał potrzebne do tej pracy niemieckie dokumenty i umundurowanie kolejowe. Jego pomysłem było wykorzystywanie przy przerzutach prasy skrytek kolejarskich w wagonach, a także – dzięki zaopatrzeniu w odpowiednie papiery – odbywania podróży w pociągach specjalnych przewożących tylko wojskowych (*Sonderzüge*). Ostatnią podróż do Poznania w ramach akcji „N” odbył w styczniu lub lutym 1943. 1 V 1943 udał się w ramach akcji „N” do Torunia. Po przekazaniu „przesyłki” tamtejszej komórcie na ręce Kazimierza Orientela („Mikołaj”) został aresztowany przy wejściu do domu Leszczyńskich, u których zwykle zatrzymywał się na nocleg. Osadzony w więzieniu w Toruniu został poddany śledztwu zarówno na miejscu, jak i w czasie wyjazdowych konfrontacji w Bydgoszczy, Gdańsku i Lipnie. W Lipnie nastąpiła tragiczna konfrontacja z rodzicami, których również uwięziono (zamordowani później w Stutthofie). 1 IX 1943 został skazany przez Sąd Specjalny (*Sondergericht*) w Berlinie na karę śmierci. Wyrok miał być wykonany 15 IX 1943 przez powieszenie (w Królewcu) lub zgilotynowanie (w Poznaniu). Jednakże w nocy z 7 na 8 września zdołał

zrealizować niezwykle plan ucieczki z więzienia w Toruniu w grupie 8 więźniów (w tym 2 kobiety). Przez Włocławek dotarł w kilka dni później do Warszawy. (Opis ucieczki zamieścił J. Nowak-Jeziorański w książce *Kurier z Warszawy*). Następne dwa miesiące spędził na leczeniu w konspiracyjnym szpitalu przy ul. Płockiej 16 w Warszawie. KG AK przydzieliła go potem do specjalnego oddziału do zwalczania osób niebezpiecznych dla konspiracji. Działał jednak nadal w akcji kolportażu, także na terenach wcielonych do Rzeszy. Ostatni jego wojenny pobyt w Poznaniu przypadł na marzec 1944 (kontakt przez Jana Olejniczaka, woźnego UP). W Powstaniu Warszawskim brał udział w walkach na Starówce, przydzielony do komórki BIP, potem w rejonie Pragi. Po kapitulacji został wywieziony do Ożarowa, a następnie do Oranienburga, gdzie 3 V 1945 uwolnili go Brytyjczycy.

Wrócił do Polski i zaangażował się w antyrezimową pracę konspiracyjną (akcja „R”), organizując m.in. przerzuty ludzi z podziemia na Zachód. W marcu 1946, posługując się fałszywymi dokumentami wystawionymi na nazwisko Bociański, przedostał się do Londynu, gdzie w Sztapie NW uzyskał przydział w stopniu por. do 12 p. artylerii ciężkiej Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie pod brytyjską komendą. Wyjechał z Londynu do Włoch, miejsca stacjonowania pułku i wrócił z nim do Wielkiej Brytanii (Szkocja, 23 II 1948). Zdemobilizowany z zaliczeniem służby w Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie (1 VII 1946 do 3 VI 1947).

W 1948 wyjechał do Argentyny, gdzie początkowo pracował w ministerstwie marynarki w Buenos Aires, a po nostryfikacji dyplomu prawnika został wspólnikiem firmy adwokackiej, zajmującej się m.in. uzyskiwaniem wiz argentyńskich dla żołnierzy polskich z Niemiec i Włoch, którzy odmówili powrotu do kraju. Zorganizował w Argentynie ZHP i przez 2 lata był jego komendantem. Przez 3 lata należał do zarządu osady polskiej Aquila-Blanes. Na przełomie 1950/51 przeniósł się do Stanów Zjednoczonych, gdzie działał m.in. w organizowaniu harcerstwa polskiego w stanach New York i Connec-

titut. Pod koniec 1951 zmienił miejsce pobytu, udając się do Los Angeles. Działal i tu nadal w org. halcerstwa, a także w innych organizacjach polonijnych, m.in. w Stowarzyszeniu Kombatantów Polskich. Żywą działalność rozwijał również w organizacjach amerykańskich interesujących się sprawami Polski, jak np. *Alliance for Progress*. Od 1959 zaczął odwiedzać kraj. W 1975 przeszedł na emeryturę. Od 1980 zajął się gromadzeniem funduszy na Dom Pielgrzyma im. Jana Pawła II w Rzymie, którego jest współfundatorem. Działal w zainicjowanym przez siebie Towarzystwie Przyjaciół Fundacji im. Jana Pawła II. Od 1982 mieszka w Sun City w stanie Arizona, od 1997 w Peorii w tym samym stanie.

Awansowany w latach sześćdziesiątych do rangi kapitana posiada liczne odznaczenia: Medal Wojska czterokrotnie, Krzyż Virtuti Militari V klasy, Krzyż Walecznych, Honorową Odznakę Żołnierza Komendy Głównej AK Oddziału V Łączności Zagranicznej „Zagroda”, Krzyż AK.

Pierwsza żona Zofia z d. Wodzińska, druga Jackelina Maria z d. Houston. Czwororo dzieci, z których dwoje osiadło w Polsce.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Jerzy Kozłowski

Witkowski Stefan

(1920 - 1942) ps. „Witek”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 21 X w Poznaniu. W październiku 1939 wstąpił do WOW, od marca 1940 w WOZZ. Aresztowany latem 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 23 IV 1941) i Berlin-Spandau, gdzie zmarł z wyćieńczenia.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 114/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941t. 994/40, lista wywozowa; FAK-1/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Wiza Bernard

do 1939 **Wiese Bernard** (1906 - 1967) ps. „Orzeł”, por. rez. WP i AK.

Ur. 28 III w Tarnówku pow. czarnkowski, s. Sylwestra i Rozalii z d. Bartol. Do szkoły powszechnej uczęszczał w Ludomach. 29 - 31 XII 1918 był łącznikiem oddziału Powstania Wielkopolskiego w rejonie dworca kolejowego w Poznaniu. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do Seminarium Nauczycielskiego w Czarnkowie, które ukończył w 1926. Powołany do odbycia służby wojskowej w 57 pp w Poznaniu 20 VII 1927. W tymże roku skierowany do Szkoły Pchor. Rez. Piechoty w Śremie. Po ćwiczeniach w 57 pp awansował 15 VIII 1929 do stopnia ppor. rez. W 1936 po odbyciu kolejnych ćwiczeń awansował do stopnia por. rez. W I. 1929 - 39 był nauczycielem w Pęcławie, Romanowie Górnym i Drawsku. Czł. Związku Powstańców Wielkopolskich i instruktor PW w pow. czarnkowskim. W lipcu 1939 został zmobilizowany i jako dowódca plutonu PW skierowany do wzmocnienia odcinka granicznego w Czarnkowie.

1 IX 1939 przeniesiony do Ośrodka Zapasowego 14 DP w Skierniewicach. Brał udział w walkach nad Bzurą, w Puszczy Kampinoskiej i w obronie Warszawy w 360 pp. 26 IX 1939 jako dowódca improwizowanego batalionu przebił się w rejon Mińsk - Mrozy, gdzie w potyczce z Niemcami został ranny. Leczył się w szpitalu polowym w Lublinie, skąd zbiegł i dołączył do Grupy Operacyjnej „Polesie” gen. Franciszka Kleeberga. Po kapitulacji Grupy pod Kockiem ukrywał się w lasach w pow. łukowskim. W grudniu 1939 został zaprzysiężony do SZP z zadaniem udania się do Wielkopolski. Od końca grudnia 1939 organizował lokalne grupy konspiracyjne w rejonie Wągrowca, Obornik i Chodzieży. 24 IV 1940 został zaprzysiężony do ZWZ przez Bronisława Marona („Łysy”), a 15 VI 1940 ppłk Rudolf Ostrihansky („Ludwik”) mianował go komendantem Obwodu ZWZ Wągrowiec. Od końca 1940 był insp. rej. w IR Wągrowiec („Skorupa”, „Willa”). Oficjalnie według skierowania Urzędu Pracy (*Arbeitsamt*) był kontrolerem mleczności krów w pow. wągrowieckim i obornickim.

Zapoczątkował szkolenia dowódców sekcji ZWZ w ramach ćwiczeń aplikacyjnych. Organizował też pierwsze w Okręgu Poznańskim ZWZ ćwiczenia terenowe dla dowódców plutonów IR Wągrowiec w lasach w rejonie Ludomy – Lipa. Kierował licznymi akcjami drobnego sabotażu i kładł nacisk na sprawną samopomoc społeczną i tajną oświatę. W leśnych kryjówkach gromadził broń i amunicję. W 1941 zorganizował niewielki OP w pow. czarnkowskim. Zimą 1942 utrzymywał kontakty z ukrywającym się ppor. Bruno Galubą („Benon”). Od jesieni 1943 bez odwołania z funkcji został podporządkowany IR Zachód. Na wiadomość o aresztowaniach Gestapo („Aktion Apfelbach”, 8-10 VIII 1944) zbiegł i ukrywał się do stycznia 1945 w Puszczy Nadnoteckiej. W czasie przejścia frontu zorganizował w rejonie Ludomy – Boruszyn – Polajewo oddział złożony z 80 żołnierzy, który – nie ujawniając przed Armią Czerwoną swojej przynależności do AK – toczył potyczki z Niemcami jako Straż Obywatelska.

Po wojnie był nauczycielem w Ludomach, Białężynie i w Łopuchowie. Wielokrotnie zatrzymywany i przesłuchiwany przez UB. Czł. PPS do wydalenia w 1947. W l. 1956-66 czł. PZPR. W 1966 przeszedł na rentę inwalidzką. Zmarł w Poznaniu 30 I 1967. Został pochowany na cmentarzu Junikowskim.

Żona Zofia z d. Drygas. Dzieci: Kornel, Ryszard, Konrad, January, Włodzimierz Radosław.

FAK-V/431, Akta osobowe; USC Poznań, Akt zgonu nr 161/1967.

Marian Woźniak

Wiza Józef

(1905-1976) ps. „Siwy Sęp”, „Siwy”, instruktor harcerski, czł. org. „Ojczyzna”, prof. UP.

Ur. 25 II w Kcyni, s. Józefa i Joanny z d. Jaskólska. Szkołę powszechną i gimn. ukończył w Gnieźnie. Egzamin dojrzałości zdał w 1925 w Gimn. im. Bergera w Poznaniu. W tym samym roku rozpoczął studia na Wy-

dziale Lekarskim UP, który ukończył w 1933. Odbił Dyw. Kurs Pchor. 14 DP bez odbycia ćwiczeń. Od 1935 starszy asystent w Zakładzie Mikrobiologii UP. Doktoryzował się pod kierunkiem prof. Leona Padlewskiego w 1936. Praktykował też w wytwórni nici operacyjnych Franciszka Witaszka w Poznaniu. Od 1915 w skautingu w Gnieźnie. W Powstaniu Wielkopolskim 1918-19 czł. plutonu skautowego. Czł. drużyn harcerskich w Gnieźnie i w Poznaniu. Od 1923 w 13 PDH, a w l. 1925-27 drużynowy. Od 1927 pchm, a od 1928 hm. Od 1931 należał do kierownictwa Chorągwi Wielkopolskiej ZHP. Do września 1939 czł. i instruktor AKH w Poznaniu.

Na wojnę 1939 nie został zmobilizowany. Po powrocie do Poznania z ewakuacji uczestniczył w zadaniach grupy instruktorów ZHP w Poznaniu, a jesienią 1939 wstąpił do org. „Ojczyzna”. Od października 1939 do kwietnia 1940 komendant Chorągwi Wielkopolskiej SzSz. W łączności z hm Florianem Marciniakiem organizował w konspiracji nowe środowiska harcerskie. Współpracował z OWH utworzoną w lutym 1940 przez por. Stefana Adama Schmidta. Uważany jest za współautora kryptonimu „Szare Szeregi”. Wiosną 1940 zbiegł do Warszawy. Tam pracował w fabryce *Klawe Asid*, a następnie w laboratorium Ubezpieczalni Społecznej. W połowie 1943 był współorganizatorem Wydziału Zachodniego Głównej Kwatery Harcerzy („Pasieka”), którym kierował do 1944. Brał udział jako lekarz w Powstaniu Warszawskim 1944.

Do Poznania wrócił w lutym 1945. Organizował Wydział Lekarski UP, a następnie Akademię Medyczną w Poznaniu. Habilitował się w 1952, a w 1958 został prof. nadzwyczajnym AM. W 1975 przeszedł na emeryturę. Zmarł w Poznaniu 14 V 1976.

Odnaczone: Krzyżem Kawalerskim OOP oraz licznymi odznakami resortowymi i harcerskimi.

Żona Teresa z d. Guczy-Gudzańska. Dzieci: Krzysztof, Grażyna, Ewa.

Zbiory prywatne Michała Przychodzkiego w Poznaniu.

Michał Przychodzki

Włazińska Mirosława Maria

(1924 -) ps. „Mira”, łączniczka AK, urzędnik samorządowy.

Ur. 2 IV w Kępnie, c. Leona i Elżbiety z d. Hanysz. W 1937 ukończyła szkołę powszechną i rozpoczęła naukę w gimn. koedukacyjnym w Kępnie, przerwana w 1939 wybuchem wojny. 17 X 1940 została zaprzysiężona do ZWZ przez ppor. Donata Wyderkowskiego („Piekarz”, „As”) jako łączniczka w referacie VK Obwodu ZWZ Kępno. Od 3 II 1942 prowadziła komórkę legalizacyjną, której zadaniem było dostarczanie D. Wyderkowskiemu blankietów dokumentów niemieckich, do których miała dostęp, pracując w Urzędzie Powiatowym. Następnie do początku 1943 prowadziła referat VK Obwodu AK Kępno. Od wiosny 1943 utrzymywała łączność Obwodu ze sztabem AK w Poznaniu. W związku z aresztowaniem D. Wyderkowskiego w Poznaniu utraciła kontakty organizacyjne z AK i nie odzyskała ich do końca okupacji. W 1948 zdała egzamin dojrzałości, a w 1956 uzyskała dyplom inżyniera budownictwa na Politechnice Poznańskiej. W 1992, będąc na emeryturze, wstąpiła do org. SZŻAK.

9 II 1957 wyszła za mąż za Czesława Dylewskiego. Dzieci: Anna, Andrzej.

FAK-V/266, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Włodarczyk Roman

(1889 - 1943) ps. „Gromek”, ofic. rez. WP, czł. TOK i ZWZ.

Ur. 16 VIII w Grąbkowie pow. rawicki. W 1939 przeszkolony na kursie dywersji pozafrontowej i przydzielony do Odcinka TOK w Jarocinie. Podawał się za kpt. WP. Wiosną 1942 włączony do ZWZ w Obwodzie Jarocin do zadań perspektywicznych (powstanie). Żadnej działalności bieżącej nie podejmował. Aresztowany 28 VIII 1942. Więziony w Jarocinie, Środzie, Forcie VII i więzieniu w Zwickau. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Zwickau 13 II 1943 skazany na 3 lata

obostrzonego obozu karnego. Więziony w Rawiczu. Zmarł w oddziale więziennym w Miejskiej Górcie 28 V 1943.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 Ojs. 151/42; Zbiory prywatne Stanisława Przybylskiego w Poznaniu.

*Maria Rutowska
Marian Woźniak*

Włoszak Władysław

(1902 - 1943) ps. „Kuna”, podofic. rez. WP i ZS.

Ur. 16 V w Poznaniu. Mieszkaniec Poznania. Do konspiracyjnego ZS zaprzysiężony w grudniu 1939 przez Antoniego Gołąbka („Komar”). W organizacji był odpowiedzialny za sprawy finansowe. Kolportował też odpłatnie pismo „Świt”. Aresztowany przez Gestapo wiosną 1942. Więziony w Forcie VII, w Lipsku i w Dreźnie. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) z 27 I 1943 na sesji w Lipsku skazany na karę śmierci. 28 I 1943 przewieziony do więzienia w Halle i tam stracony. Wykonanie egzekucji nie zostało odnotowane w rejestrze więziennym.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 145/42; FAK-I/15, Związek Strzelecki.

Marian Woźniak

Wojciechowska Bronisława

(1913 - 1972) ps. „Bronka”, nauczycielka.

Ur. 9 X w Duisburg-Hamborn (Niemcy), c. Wojciecha i Wandy. Ukończyła szkołę podstawową i seminarium dla nauczycielek przedmiotów technicznych. Z ramienia Związku Polaków, do którego najprawdopodobniej należeli jej rodzice, została wysłana do Warszawy na studia do Centralnego Instytutu Wychowania Fizycznego (obecnie AWF). Ukończyła je w 1936. Również Związek Polaków skierował ją do pracy jako nauczycielkę WF i robót ręcznych do tzw. Liceum Raciborskiego mieszczącego się tymczasowo

w Tarnowskich Górach i będącego jedyną żeńską szkołą średnią dla Polek, obywaterek niemieckich.

Po wybuchu wojny od października 1939 zamieszkała w Poznaniu w rodzinie polskiej razem ze swoją dawną uczennicą Pelagią Misiorną. Na początku 1941 skontaktowała się z nimi była nauczycielka z Tarnowskich Gór, Elżbieta Zawacka („Zo”), kurier „Zagrody” przy KG AK. W. została zaprzysiężona i wciągnięta do zagranicznej służby kurierskiej AK. Kilkakrotnie sama przewoziła meldunki do Berlina, a później skontaktowała E. Zawacką ze swoją koleżanką, Polką, Stefanią Momodt stale mieszkającą w Berlinie. W jej mieszkaniu założono nową placówkę przekazywną o kryptonimie „Baryłka”. Przez tę placówkę przekazywano pocztę do Londynu via Sztokholm. Na początku 1942, gdy usługi W. nie były już „Zagrodzie” potrzebne, przeszła do Ekspozytury Wywiadowczej WSK, kierowanej wtedy przez Mariannę Marszałkowską („Wanda”). W tym czasie pracowała w DWM (HCP), mając możliwość dostarczania różnych meldunków z zakresu przemysłu zbrojeniowego zakładu. Po zdekonspirowaniu siatki aresztowana 6 V 1943 i do 10 listopada tegoż roku więziona w więzieniu policyjnym przy pl. Wolności. Po śledztwie w Domu Żołnierza została wraz z całą grupą wywiadowczyń przekazana Trybunałowi Ludowemu w Berlinie (*Volksgerichtshof*), gdzie miała być sądzona za zdradę kraju. Śledztwo zakończono pod koniec marca 1945, a rozprawa się nie odbyła. W., uwolniona przez wojska amerykańskie, wróciła do rodziny w Hamborn. Po kilku latach podjęła znowu pracę w szkolnictwie. Zmarła w Hamborn w 1972.

Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Marianna Kaniewska

Wojciechowska Władysława

z d. Lubańska (1897 - 1943) ps. „Włada”, czł. ZWZ-AK.

Ur. 22 IX w Drożeniu pow. koniński. W październiku 1939 wspólnie z mężem została zaprzysiężona do KOPol. przez Feliksa

Jacolika. Prowadziła lokal kontaktowy KOPol. w Koninie. Za jej pośrednictwem doszło do spotkania jej męża z por. Władysławem Pawlakiem („Dan”), a następnie do ich zaprzysiężenia do ZWZ przez Romana Janiszewskiego. Z ramienia Komendy Obwodu ZWZ Konin zorganizowała lokal kwaterowy dla insp. rej. z Kalisza ppor. Wiesława Laskowskiego („Slawek”). Brała udział w rozmowach scaleniowych KOPol. z ZWZ. Obok tych zadań zajmowała się kolportowaniem gazetek wydawanych przez KOPol. w Kutnie i przez ZWZ w Łodzi. Zdekonspirowana przy poszukiwaniu broni przez Gestapo w Koninie. Aresztowana 28 IV 1942. Przeszła ciężkie śledztwo w siedzibie Gestapo w Inowrocławiu. Następnie przekazana do więzienia w Görlitz. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Görlitz 25 II 1943 skazana na karę śmierci. Stracona 6 V 1943 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu. Zgon nie został odnotowany w aktach więzienia i w aktach Urzędu Stanu Cywilnego.

Mąż Stanisław Wojciechowski.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42; FAK-1/1f, IR Kalisz i obwody, Obwód Kolo.

Marian Woźniak

Wojciechowski Alfred Ernst

(1912 - 1942) ps. „Zbik”, czł. NOB.

Ur. 15 IX w Gelsenkirchen (Niemcy), s. Edmunda i Bernhardiny Teresy z d. Michalak. Wraz z rodziną przybył do Poznania w 1919. Pracował jako księgowy. Od 1932 czł. SN w Kole Młodych na Wildzie. Brał udział w kursach Straży Porządkowej SN. Na wojnę 1939 nie zmobilizowany. W listopadzie 1939 zaprzysiężony do NOB przez Tadeusza Chudzińskiego. Początkowo miał pomagać w organizacji Wydziału Propagandy i Informacji NOB, ale wkrótce objął stanowisko zastępcy komendanta NOB w Obwodzie Wilda. Jego działalność była od wiosny 1940 infiltrowana przez Gestapo za pośrednictwem agenta Zenona Ciemniejewskiego („Jastrząb”). Aresz-

towny przez Gestapo w styczniu 1941 w grupie licznych kierowników organizacyjnych na Wildzie. Przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza i w Forcie VII. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej we Wrocławiu z 17 III 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 14 VII 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 772; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; USC Wrocław, Akt zgonu nr 1278/1942.

Marian Woźniak

Wojciechowski Florian Marian (1912 - 1942) ps. „Echo”, „Florek”, podofic. rez. WP, czł. NOB, stolarz.

Ur. 25 XI w Swarzędzu pow. poznański, s. Antoniego i Zofii z d. Łączna. Ukończył szkołę powszechną, potem szkołę wydziałową w 1927, a następnie terminował w zawodzie stolarza. Od 1930 czł. ZHP. W l. 1930 - 32 odbył zasadniczą służbę wojskową w 69 pp. 1 IX 1939 zmobilizowany do 58 pp. Ranny w bitwie nad Bzurą. Zwolniony z niemieckiego szpitala polowego w październiku 1939. Po powrocie do Swarzędza uruchomił warsztat stolarski. Zaprzysiężony do NOB przez Stefana Dytkiewicza („Kupala”) w czerwcu 1940. Mianowany komendantem Placówki Swarzędz. W jego warsztacie zorganizowano lokal odprawowy NOB. Zajmował się wywiadem wojskowym i gospodarczym. Prowadził też rejestr Polaków, którzy ubiegali się o wpisanie na DVL. Aresztowany przez Gestapo 31 I 1941. Więziony w Forcie VII, Brzegu i Szamotułach. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Szamotułach 5 V 1942 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu 2 VI 1942.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 277; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; USC Swarzędz, Akt urodzenia nr 254/1912; USC Poznań, Akt zgonu P-5061/1942.

*Maria Rutowska
Marian Woźniak*

Wojciechowski Jarogniew

(1922 - 1942) ps. „Ryszard”, czł. HP, NOB, uczeń.

Ur. 5 XI w Poznaniu, s. Andrzeja i Franciszki z d. Pierzchalska. Szkołę powszechną ukończył w Poznaniu i rozpoczął naukę w gimn., którego nie ukończył. Przeniósł się do Miejskiej Szkoły Handlowej i terminował w drogerii Stanisława Dyczkowskiego. Ukończył kurs PW I stopnia. Związany z Oratorium Salezjańskim w Poznaniu od 1934.

Od jesieni 1939 uczestnik tajnych spotkań organizowanych przez Czesława Józwiaka w kościele Salezjanów, a następnie w okolicznych domach zakonnych. Do NOB zaprzysiężony przez Leona Masłowskiego. Wraz ze swoim kuzynem jeździł organizować grupy NOB w pow. wrzesińskim, przekazując tam pismo „Polska Narodowa”. Jako podkomendny Cz. Józwiaka brał czynny udział w rozpoznaniu wywiadowczym Rejonu NOB Śródmieście. Aresztowany przez Gestapo w Poznaniu 22 IX 1940. Po ciężkim śledztwie osadzony w Forcie VII, we Wronkach, Berlinie-Neukölln i w Zwickau, gdzie Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej skazał go 31 VII 1942 w grupie Cz. Józwiaka na karę śmierci. Stracony 24 VIII 1942 w więzieniu w Dreźnie.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 113/42; Zbiory prywatne ks. Leona Musielaka w Poznaniu.

Marian Woźniak

Wojciechowski Kazimierz

(1915 - 1942) ps. „Adamowicz”, czł. NOB, stolarz.

Ur. 8 I w Swarzędzu pow. poznański, s. Piotra i Anny z d. Dabińska. Po ukończeniu szkoły powszechnej i wydziałowej uczęszczał do szkoły handlowej, a następnie terminował w zawodzie stolarza. W październiku 1939 został zatrudniony jako pomoc biurowa w wójtostwie w Swarzędzu. We wrześniu 1940 zaprzysiężony do NOB przez komendanta Obwodu NOB Poznań-Wschód Henryka Petermanna („Elli”) i przekazany do dyspozycji komendanta Swarzędza Stefana

Dytkiewiczza („Kupała”). W Placówce Swarzędz objął funkcję kierownika Referatu Gospodarczego i Opieki Społecznej NOB. Aresztowany przez Gestapo 28 I 1941. Więziony w Forcie VII, Brzegu i Szamotułach. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Szamotułach 5 V 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 2 VI 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 277; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego; USC Swarzędz, Akt urodzenia nr 10/1915; USC Poznań, Akt zgonu P-3067/1942.

Marian Woźniak

Wojciechowski Stanisław

(1903 - 1943), podofic. rez. WP i AK, stolarz.

Ur. 31 X w Koninie. Po ukończeniu szkoły powszechnej i wydziałowej uczył się zawodu stolarza. W 1921 powołany do służby wojskowej w marynarce wojennej w Gdyni. Po zakończeniu służby zasadniczej w 1922 pozostał w wojsku jako podofic. zaw. do 1925. Po zawarciu związku małżeńskiego z Władysławą Lubańską zamieszkał w Koninie. Czł. ZPR w Koninie. Od 1933 pracował tamże jako listonosz. Zaprzysiężony do KO-Pol. przez Feliksa Jacolika. Wspólnie z żoną Władysławą zajmował się kolportowaniem pisma „Polska żyje” i prowadzeniem lokalu kontaktowego dla ppor. rez. Wiesława Łaskowskiego („Sławek”). Oficjalnie pracował jako stolarz. Po utworzeniu komendy Obwodu ZWZ Konin zaprzysiężony przez Romana Janiszewskiego do ZWZ. Następnie skontaktowany z insp. rej. ZWZ Kalisz. Aresztowany 28 IV 1942 i przewieziony do więzienia policyjnego w Inowrocławiu. Po miesięcznym śledztwie osadzony w więzieniu w Görlitz. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Görlitz skazany 25 II 1943 na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu 6 V 1943. Zgon nie został zgłoszony do Urzędu Stanu Cywilnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42; FAK-I/1f, IR Kalisz i obwody, Obwód Kolo.

Marian Woźniak

Wojciechowski Władysław

(1910 - 1989) ps. „Struna”, ofic. rez. WP, TON i AK.

Ur. 4 VI w Poznaniu, s. Jana i Józefy z d. Łankiewicz. Szkołę powszechną i Gimn. im. Bergera ukończył w Poznaniu. Następnie odbył przeszkolenie wojskowe w ramach Dyw. Kursu Pchor. 14 DP. Dodatkowo uczył się na kursach muzyki. Do 1939 był muzykiem w Radio Poznańskim.

Na wojnę 1939 nie zmobilizowany. Czł. SN w Kole Poznań-Wilda. Zaprzysiężony do TON przez ppor. Witolda Waltera („Dzieńdzic”). Do lata 1940 działał w ON i w NOB, zajmując się wytwarzaniem fałszywych dokumentów osobistych, meldunkowych i przepustek. Wiosną 1940 był szefem łączności konspiracyjnej i szefem organizacyjnym w Poznaniu. Utworzył m.in. komendę TON we Wrześni. Kupił dla niej maszynę do pisania i powielacz, które przekazał ppor. Kazimierzowi Lieskemu („Lewar”). Następnie z rozkazu ppor. W. Waltera założył we Wrześni redakcję i drukarnię pisma „Czuwamy”. W lutym 1942 wstąpił do AK, organizując ponownie służbę legalizacji. Aresztowany przez Gestapo w Poznaniu 24 X 1942. Przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza i w Forcie VII. W śledztwie nie przyznał się do działalności konspiracyjnej. Osadzony w KL Mauthausen-Gusen. Wojnę przeżył. W 1949 osiedlił się w Republice Federalnej Niemiec, gdzie zmarł w 1989.

APP, Akta m. Poznania. Księgi meldunkowe sygn. 16393; FAK-I/5, Wielkopolskie Kierownictwo Związku Odwetu.

Marian Woźniak

Wojciechowski Zygmunt

(1900 - 1955) ps. „Prof. Piotr”, historyk, prawnik, profesor UP.

Ur. 27 IV w Stryju, s. Konstantego, historyka literatury i Leontyny z d. Buczkowska. Gimn. we Lwowie ukończył w 1918. W trakcie nauki służył w Polskim Korpusie Posiłkowym, do którego zgłosił się ochotniczo w 1917. Od listopada 1918 do marca 1921

służył w WP. W l. 1921-24 studiował na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie pod kierunkiem znakomitego historyka ustroju Polski Oswalda Balzera, studiował też prawo i nauki polityczne. Od 1925 kierownik Katedry Historii Ustroju i Dawnego Prawa Polskiego UP. Doktoryzował się w 1924, habilitował w 1927. W 1929 otrzymał tytuł naukowy prof. nadzwyczajnego, w 1936 – prof. zwyczajnego. Do 1939 uczestniczył w życiu naukowym i politycznym. Brał m.in. udział w pracach Towarzystwa Naukowego w Toruniu, Instytutu Bałtyckiego w Gdyni, Instytutu Śląskiego w Katowicach. W l. 1934-39 prowadził Powszechne Wykłady Uniwersyteckie w Prusach Wschodnich (Olsztyn, Sztum, Kwidzyn i Szczytno). W 1927 powołany został na stanowisko sekretarza Komisji Historycznej PTPN. Jako działacz polityczny przeszedł ewolucję, która prowadziła od obozu narodowego (czł. Związku Młodych Narodowców, w którym od 1934 był czł. Zarządu Głównego) do Ruchu Narodowo-Państwowego i aktywności w Klubie 11 Listopada. Należał do głównych ideologów OWP; redagował jego organ „Awangarda”. Również w okresie przedwojennym ukształtowały się jego główne kierunki zainteresowań badawczych: historia państwa i społeczeństwa polskiego w wiekach średnich oraz dzieje stosunków polsko-niemieckich. Łącząc oba te nurty sformułował koncepcję ziem macierzystych Polski, głosząc polskość ziem nad Odrą, Nysą Łużycką i Bałtykiem.

Internowany we wrześniu 1939, więziony jako zakładnik Wehrmachtu, opuścił Poinań 26 XII 1939 i udał się do Krakowa, gdzie przebywała już jego rodzina. W lutym 1940 znalazł się w Warszawie, gdzie współuczestniczył w tworzeniu Biura Zachodniego przy Delegaturze Rządu RP na Kraj. Z Biurem miał stały i ścisły kontakt. Był kierownikiem Wydziału Nauki w Departamencie Informacji i Propagandy Delegatury. W październiku 1944 objął stanowisko zastępcy dyrektora tego Departamentu, piastując je do stycznia 1945. Pisywał do organu Delegatury „Rzeczpospolita Polska”. Przez cały okres okupacji współpracował z ZWZ-AK. Od 1941 aktyw-

nie uczestniczył w pracach org. „Ojczyzna”, której był głównym ideologiem. 22 VI 1941 zainicjował powołanie do życia konspiracyjnego Studium Zachodniego, które zajmowało się naukowym opracowaniem materiałów dotyczących przyszłej granicy zachodniej na konferencji pokojowej. Z jego inicjatywy podjęto też akcję dokumentowania zbrodni hitlerowskich na ludności Warszawy. We wrześniu 1944 przystąpił – wraz z Janem Jackiem Nikischem i Edwardem Serwańskim – do redagowania pisma „Ojczyzna”, którego ukazały się 4 numery. W ostatnich miesiącach wojny poświęcał się coraz bardziej sprawom zorganizowania Instytutu Zachodniego. W memoriale z 12 I 1945, wręczonym osobiście 13 lutego premierowi Rządu Tymczasowego Edwardowi Osóbce-Morawskiemu, zgłaszał władzom polskim „fakt istnienia Instytutu i pełną gotowość współpracy z władzami” w zakresie realizowania jego celów. Od tego czasu kierował Instytutem, którego siedzibą było – w lutym i marcu 1945 – jego mieszkanie w Milanówku. Działalność konspiracyjna w latach okupacji nie przeszkadzała mu w prowadzeniu intensywnej działalności badawczej. Ukończył prace: w 1940 *Państwo polskie w wiekach średnich*, w 1942 *Polska – Niemcy. Dziesięć wieków zmagania*, w 1944 napisał wspólnie z żoną Marią syntezę *Polska Piastów – Polska Jagiellonów*.

Powróciwszy w kwietniu 1945 do Poznania, stanął na czele IZ, piastując funkcję jego dyrektora aż do śmierci. Pod jego kierownictwem IZ rozwinął działalność na polu badań historycznych, etnologicznych, onomastycznych, socjologicznych, geograficznych oraz językoznawczych, których celem było uzasadnienie praw Polski do nowo odzyskanych ziem na zachodzie i północy oraz zintegrowanie ich z Macierzą. Został też pierwszym powojennym dziekanem Wydziału Prawa UP, odbudowywał PTPN, pełniąc od 1945 funkcję jego sekretarza generalnego, od 1955 jego prezesa. Był współzałożycielem i pierwszym redaktorem „Czasopisma Prawno-Historycznego” (1948). W 1951 został czł. Komisji Organizacyjnej PAN, a w 1952 czł. rzeczywistym PAN. W 1950 Sejm Usta-

wodawczy powołał go na członka Komisji Konstytucyjnej. Mimo wielu prac organizacyjnych i pogarszającego się stanu zdrowia nie przerywał pracy twórczej, kontynuując w licznych opracowaniach przede wszystkim dawne tematy: ustrój państwa polskiego w okresie wczesnych Piastów oraz dzieje stosunków polsko-niemieckich. Zmarł 14 X 1955.

Żona Maria z d. Świeżawska. Dzieci: Marian, Wanda, Angieszka.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Henryk Olszewski

Wojkiewicz Jan

(1906 - 1942) ps. „Jacek Pogoda”, ofic. rez. WP i ZWZ, czł. BCh.

Ur. 9 IX w Konarskim pow. śremski, s. Jana i Marianny z d. Siejak. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Kórniku kształcił się w Państwowym Gimn. im. J. Wybickiego w Śremie, gdzie w 1927 zdał egzamin dojrzałości. W 1928 ukończył Szkołę Pchor. Rezerwy Piechoty w Śremie i odbył ćwiczenia w 55 pp w Lesznie. Awansowany do stopnia ppor. rez. WP. W l. 1932-39 odbył studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP. W tym czasie przewodniczył korporacji „Agraria”. Od listopada 1936 był prezesem Zarządu Głównego WZMW w Poznaniu. Zwolennik połączenia WZMW ze Związkiem Młodzieży Wiejskiej „Wici”, co nastąpiło w maju 1936. Jeden z organizatorów Uniwersytetu Ludowego im. Jana Kasprowicza w Nietążkowie. Kierował też redakcją pisma „Spolem”. W 1938 był współorganizatorem strajku chłopskiego w Wielkopolsce. W tym okresie był czł. Zarządu Wojewódzkiego SL w Poznaniu.

Zmobilizowany w sierpniu 1939 do 55 pp. Brał udział w walkach nad Bzurą, a następnie w Grupie Operacyjnej „Polesie” gen. Franciszka Kleeberga. Walczył w bitwie pod Kockiem. Zbiegł z niewoli niemieckiej i w końcu października 1939 wrócił do Konarskiego, a następnie przeniósł się do Poznania. Był inicjatorem konspiracji ludowej

w Wielkopolsce. Od wiosny 1940 w pośrednim kontakcie ze Stanisławem Mikołajczykiem. Od 1940 objął Komendę X Okręgu BCh, będąc jednocześnie przywódcą SL w Wielkopolsce. Na wniosek Adama Poszwińskiego powołany do PSP przy Głównym Delegacie Rządu RP na ziemie polskie wcielone do Rzeszy jako przedstawiciel SL „Roch”. Od lata 1940 stały przewodniczący PSP. Zaprzysiężony do ZWZ przez płka Rudolfa Ostrihanskiego latem 1941. Aresztowany przez Gestapo 9 IX 1941. Przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza i w Forcie VII, gdzie zmarł z wycieńczenia 18 I 1942. Rodziny nie założył.

Odznaczony pośmiertnie przez władze PRL Krzyżem Virtuti Militari V klasy i awansowany do stopnia płka.

FAK Va/10, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej; Zbiory własne autora w Tarnowie Podgórnym.

Stanisław Zbiński

Wojsko Ochotnicze (WO)

Organizacja konspiracyjna o charakterze wojskowym powołana w październiku 1939 w Poznaniu przez por. rez. Stanisława Węclasia („Warszawski”). Na funkcję komendanta został desygnowany powstaniec wielkopolski Leon Komorski („Szeliga”). Struktura oparta była na systemie piątkowym, gdzie 25 piątek miało stanowić kompanię, a 4 kompanie – batalion. W pierwszej fazie rozwoju zakładano stworzenie siatki miejskiej, w drugiej – terenowej. W skład sztabu, obok założycieli, weszli: Leon Pawłowski, Stanisław Wencel, Bronisław Jankowski, Szczepan Kiałka, Józef Czajka. Pierwsze spotkania odbywały się w domu przy ul. Rybaki 16. WO miało charakter kadrowy z braku większej liczby ochotników. Obowiązywała zasada składania przysięgi oraz przyjmowania pseudonimów. W listopadzie 1939 rozpoczęto wydawanie ulotki pisanej na maszynie „Polonia Poznańska”, której redaktorem był Ignacy Marcinkowski.

WO nie stawiało sobie żadnych celów politycznych ani też w przyszłości walki

o władzę. Zmierzało czynnie do wybuchu ogólnonarodowego powstania, które w powiązaniu z działaniami wojennymi aliantów miało przynieść Polsce niepodległość. W tym celu starano się pozyskać ludność miasta, wzbudzić w niej myśl o potrzebie dalszej walki z Niemcami. W przyszłości WO zamierzało odegrać czołową rolę w wojskowym ruchu konspiracyjnym, co potwierdza wykonanie stempla, w środku którego umieszczono godło państwowe, wokół zaś napis „Główne Dowództwo Wojsk Ochotniczych” (wykonawcy: Antoni Kubicki, Tadeusz Żynda, Florian Przepióra, Stanisław Brzozowski i Alfons Brodzki, pracownicy drukarni „Ostdeutscher Beobachter”). Główne formy działalności organizacyjnej to: oznaczenie na planie miasta budynków publicznych i koszar, aktywizowanie społeczeństwa, obserwacja obiektów wojskowych, gromadzenie wyposażenia wojskowego. Przygotowywano teoretyczne rozpracowanie form i metod działania w przyszłym zbrojnym powstaniu.

8 XII 1939 WO wchłonęło Wielkopolską Organizację Zbrojną, dążąc także do opanowania innych organizacji działających w Poznaniu. Do 8 XII 1939 liczyło ok. 30 żołnierzy. Podjęte z inicjatywy WO rozmowy scaleniowe, kontynuowane w marcu i kwietniu 1940, doprowadziły do włączenia jego członków do Wojskowej Organizacji Ziemi Zachodnich, z której L. Komorski i S. Węclaś zostali wykluczeni.

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich.

*Jerzy Lochyński
Marian Woźniak*

Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich (WOZZ)

Organizacja o charakterze wojskowym powstała w marcu 1940 z połączenia: Wielkopolskiej Organizacji Wojskowej (WOW), Poznańskiej Organizacji Zbrojnej (POZ), Wielkopolskiej Organizacji Zbrojnej (WOZ) i Wojska Ochotniczego (WO). Po przetargach personalnych dowódcą został kpt. Leon Kmiotek („Pomian”), jego adiutantem pchor. Aleksander Kubski („Jaworski”), zastępcą

dowódcy por. rez. Edmund Horowski („Widmos”). W skład sztabu weszli ponadto: por. Stefan Napieralski („Jacyna”) – szef sztabu, por. rez. Edmund Wawer („Gert”) – szef łączności, por. Donat Bilski („Łuna”) – szef kontrwywiadu, por. Lech Nowacki („Orzeł”) – szef wywiadu, Roman Kwiatkowski – naczelny redaktor gazetki „Pobudka”, sędzia Karol Ostrowski („Mogileński”), por. Witold Kurland („Księgarz”), ppor. Henryk Hojan („Wadzyński”), Marian Brzeziński („Topór”), ks. Henryk Szklarek („Mrówka”) – kapelan i odpowiedzialny za organizowanie grup przemysłowych Jarogniew Broniarz („Wilk”). WOZZ przyjęła system dziesiątkowy, w którym podstawową komórką była trójka. Zaprzysiężenie odbywało się według rotacji WOW. Także na jej instrukcji opierała się początkowo działalność organizacji.

W maju 1940 L. Kmiotek opracował nową instrukcję dla dowódców dziesiątek i dzielnicowych, nakładającą obowiązek składania pisemnych sprawozdań z działalności, utrzymywanie stałych kontaktów dzielnicowych z dziesiątkowymi, podtrzymywanie aktywności, prowadzenie lokalnego wywiadu. W utworzonych okręgach i rejonach, a także w większości dziesiątek stanowiska dowódcze obsadzono oficerami i podoficerami zawodowymi lub rezerwy. Obszar miasta podzielono na pięć okręgów dzielnicowych: I Łazarz-Górczyn – dowódca por. Leon Nowackiewicz („Grubas”), II Jeżyce – dowódca por. Leon Kozłowski („Mikmos”), III Śródmieście – dowódca ppor. Mieczysław Kubicki („Miecz”), IV Winiary-Sołacz – dowódca st. sierż. Walenty Nowak („Waldy”), V Wilda – dowódca ppor. Leon Prus („Piskorz”). W terenie utworzono okręgi: Toruń – organizator ppor. Alfons Franciszek Dziarnowski („Głowacz”), Gniezno – dowódca Stanisław Gramacki („Robert Szkot”), Szubin – dowódca Dzierżykraj-Strzyżewski („Vanitas”), Leszno – ppor. Antoni Maik („Maj”), Środa – organizatorzy: Bogdan Wysocki („Moroz”), Lech Palinkiewicz („Ekspozyt”), chor. Tadeusz Zborowski („Henryk”) i nauczyciel Czesław Marciniak. Oprócz tego w Wielkopolsce utworzono wiele grup terenowych, takich jak: Gniezno – ppor.

Bronisław Elantkowski („Łosoś Czarny”), Mogilno – Antoni Baranowski („Laska Pieprzowa”), Inowrocław – ppor. Józef Gałęzewski („Kmicic Śmiały”), Września – Adam Sobota („Konrad Prus”), Popielewo – Witold Semrau („Mały Czarny”), Szamotuły – ppor. rez. Buszkiewicz („Pniowski”), Zaniemyśl – Czesław Kurnatowski („Hubert”), Strzelno – Marian Pałaszyński („Tadeusz Wołodajowski”), Zieloniec – Wacław Łęgowski („Lis Bury”), Kcynia – Jan Knop („Czarny Węgorz”). Ponadto mniejsze grupy działały: w Pobiedziskach, Mosinie, Witkowie, Karolewie, Śnieciskach, Garbach, Mądrzem, a także w Płocku.

WOZZ ukierunkowana była na przygotowanie się do powszechnego powstania w momencie zaistnienia dogodnych warunków do jego wybuchu. Realizację celu miano osiągnąć sposobami charakterystycznymi dla uprzednio istniejących organizacji (WO, WOW, POZ, WOZ), np.: akcje informacyjno-propagandowe, wywiadowcze, szkoleniowe, zbieranie amunicji, sprzętu wojskowego. Podjęto również próbę nawiązania kontaktu z rządem gen. W. Sikorskiego. W tym celu małżeństwo Kujawów wyjechało do Szwajcarii. Wobec aresztowań dalsze inicjatywy upadły. Aresztowania trwały od kwietnia do jesieni 1940 i objęły ponad 400 członków WOZZ liczącej ok. 1000 żołnierzy. Kontynuowane były wobec nie ujętych członków do 1942 nie tylko w Kraju Warty, lecz także w GG. Po pierwszych aresztowaniach WOZZ zawiesiła swoją działalność. Próbował ją bezskutecznie kontynuować por. S. Napieralski, a następnie por. L. Nowacki, który wprowadził WOZZ do ZWZ (mimo że działały dalej pojedyncze grupy WOZZ, np. w Lesznie).

Po trwających ponad 2 lata śledztwach wobec wielu członków przed Wyższym Sądem Krajowym w Poznaniu (OLG) i Trybunałem Wojennym Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) zapadły surowe wyroki: 86 wyroków śmierci (w tym dla 2 kobiet) oraz kary wieloletnich pobytów w obozrzonym obozie karnym.

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich.

Jerzy Łochyński

Wojskowa Służba Kobiet (WSK)

Wojskowa Służba Kobiet to nazwa wieloznaczna. Z jednej strony oznaczała różne formy pomocniczej służby wojskowej według ustawy o powszechnym obowiązku służby wojskowej z 1938, znowejzowanej Dekretem Prezydenta RP z 27 X 1943 o ochotniczej służbie kobiet. Z drugiej strony były to specjalne kobiece komórki organizacyjne powołane w sztabach SZP-ZWZ-AK, stanowiące zaplecze mobilizacyjne kobiet do różnych służb konspiracyjnych oraz przygotowujące zespoły do pomocniczej służby wojskowej na czas planowanego zbrojnego powstania. W tym drugim rozumieniu kadra WSK (instruktorki) wywodziła się z przedwojennego Przesposobienia Wojskowego Kobiet i innych paramilitarnych organizacji kobiecych.

Pierwszą komórkę organizacyjną, na czele której stanęła komendantka naczelna PWK mjr Maria Wittek, powołał w Dowództwie Głównym SZP gen. Michał Karaszewicz-Tokarzewski 11 X 1939. W ramach ZWZ komórka ta przyjęła nazwę WSK i tworzyła swoje oddziały lub referaty w komendach okręgów i obwodów ZWZ. Według zasad ustalonych przez KG ZWZ kobiety pełniące służbę w WSK były traktowane jak żołnierze zaciągu ochotniczego. W okresie konspiracji kierownictwa WSK organizowały dla komend ZWZ-AK służby administracyjne, łączności, sanitarne, patrolowe itp. Od wiosny 1942, a zwłaszcza po włączeniu do WSK struktur harcerek BG, rozpoczęto w ramach WSK szkolenie kobiet do pomocniczej służby wojskowej na okres zbrojnego powstania. W każdej komendzie AK obowiązywała zasada, że referat WSK koordynuje pomocniczą służbę wojskową kobiet na czas konspiracji i powstania. Oznaczało to, że kobiety były wcielane do służby AK za pośrednictwem referatów WSK.

Okręg Poznański AK stanowił wyjątek, gdyż takiej służby w nim nie powołano, choć już w listopadzie 1939 przedwojenna komendantka PWK w DOK nr VII por. Czesława Maria Unierzyska zgłosiła do dyspozycji mjr M. Wittek zorganizowany samorzutnie zespół instruktorek w Poznaniu. Zapadła

wtedy decyzja, by zespół przekształcić w Ekspozyturę WSK podporządkowaną wprost inspektorowi (mjr M. Wittek) w KG AK. Zadania Ekspozytury były związane z łącznością zagraniczną (kierunek Warszawa-Berlin) oraz z wywiadem wojskowym i przemysłowym. W zakresie wywiadu miała ona status ekspozytury wywiadowczej, choć do jego prowadzenia nie był wyodrębniony oddzielny pion. Ekspozyturą do przelomu 1942/43 kierowała kpt. Marianna Marszałkowska („Wanda”), a następnie zastąpiła ją Maria Ładecka („Maria”).

O wpływy w Ekspozyturze rywalizował Oddział II KG AK i sztab Okręgu Poznańskiego AK. Jesienią 1942 M. Wittek wyraziła zgodę na oddelegowanie do sztabu Okręgu Poznańskiego AK kpt. M. Marszałkowskiej, która objęła tam funkcję szefa łączności konspiracyjnej, co nie oznaczało powołania WSK w Okręgu. Komendant Okręgu zabiegał nieskutecznie w KG AK o przejęcie kontroli nad ekspozyturą, wstrzymując decyzje o organizacji pionu WSK w sztabie.

Ekspozyturę WSK w Poznaniu zdekonspirowało Gestapo na skutek rażącej nieostrożności kuriera Oddziału II KG AK Stefana Łamaszewskiego wiosną 1943. Po aresztowaniach, które objęły blisko 30 kobiet, nie odbudowano jej do końca wojny. Nie została też utworzona struktura WSK w ramach Okręgu Poznańskiego AK, a wszelkie instrukcje o pomocniczej służbie wojskowej wydawał osobiście komendant Okręgu. Brak jest też przekonywujących dowodów, by w Poznaniu doszło do włączenia do AK harcercskiego BG.

FAK-1/7, Wojskowa Służba Kobiet; *Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945*.
T 2 Londyn 1973 s. 236-427, 460-471;
T 3 Londyn 1976 s. 186-188.

Marian Woźniak

Wojskowa Służba Ochrony Powstania (WSOP)

Wydzielony pion organizacyjny AK. Początkowo używano nazwy Służba Ochrony Powstania (SOP). Od 1942 organizowana była w skali ogólnokrajowej. KG AK należała na Delegata Rządu RP na Kraj, by mocą

swojego urzędu wywierał nacisk na stronnictwa polityczne, aby te w ramach rezerwy podjęły werbunek do oddziałów ochronnych. Główny adresat propozycji – SL odrzuciło projekt. SOP, a następnie WSOP miała ochraniać w okresie powstania obiekty w strefie etapowej (na zapleczu działań powstańczych). Pomawianie WSOP o charakter policyjny było bezzasadne. Od 1943 podporządkowano ją kwatermistrzostwu we wszystkich ogniwach organizacyjnych AK. 15 XI 1943 Dowódca Sił Zbrojnych w Kraju wydał rozkaz nr 1270/l o organizacji i zadaniach organów bezpieczeństwa w okupowanym kraju. Podano w nim, że „[...] organa bezpieczeństwa publicznego w obszarze operacyjnym powstania będą brały udział w walce [...], poza obszarem operacyjnym będą w dyspozycji władz administracyjnych”. Nieco wcześniej, bo 15 IX 1943 w rozkazie nr 116/l komendanci okręgów zostali zobowiązani do zapewnienia bezpieczeństwa na terenie ich działania. 23 IX 1943 rozkaz ten z instrukcją został przekazany wszystkim komendantom okręgów. Przed WSOP na czas powstania postawiono następujące zadania: współdziałanie z oddziałami AK w opanowaniu obiektów, zwalczanie dywersantów, spadochroniarzy nieprzyjaciela itp. oraz zorganizowanie biernej obrony przeciwlotniczej, przygotowanie dozoru nad jeńcami.

W Okręgu Poznańskim AK latem 1943 ustalono w sztabie etat inspektora SOP, potem WSOP oraz wydano polecenie wytypowania obiektów, które podlegać miały ochronie. Jednocześnie w Ostrowie Wlkp., Krotoszynie, Środzie i Poznaniu utworzono zawiązki organizacyjne sztabów WSOP. Dekonspiracja i aresztowania na przełomie 1943/44 rozproszyły ogniwa WSOP. Jedynie w Ostrowie Wlkp., gdzie organizatorem WSOP był ppor. Albin Głapa, a dowódcą Władysław Plewa, rejonowe WSOP utrzymały się do stycznia 1945. Wtedy to pod dowództwem ppor. Stefana Kuriańskiego utworzono kompanię WSOP.

FAK-1/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK.

Marian Woźniak

Wojskowy Sąd Specjalny (WSS) Okręgu Poznańskiego AK

Sąd powołany do ścigania przestępstw godzących bezpośrednio w bezpieczeństwo AK, a popełnionych po 4 XII 1939. Prace organizacyjne nad powstaniem WSS Okręgu Poznańskiego AK podjęto na początku września 1943 pod bezpośrednim nadzorem komendanta Okręgu. Planowano powołanie dwóch zespołów orzekających (Poznań i Ostrów Wlkp.), które istniały tylko formalnie, gdyż do grudnia 1943 nie wydały żadnego wyroku. Sądy działały w składzie trzech sędziów zawodowych. Przy każdym z zespołów miał być prokurator. Podstawę wszczęcia postępowania stanowiło „doniesienie karne”, które podpisywał komendant Okręgu. Sądy działały na podstawie statutu, przepisów wykonawczych i kodeksu karnego opracowanych przez Rząd RP. Karę śmierci można było wymierzyć tylko przy jednogłośnej opinii sędziów. W przypadku orzeczenia wyroku terminowego, jego wykonanie ulegało zawieszeniu. Instrukcja WSS Okręgu Poznańskiego AK przewidywała w składzie orzekającym jednego prawnika (oficer WP) oraz dwóch sędziów wyznaczonych przez komendanta Okręgu. Sąd mógł odmówić ścigania. Wyroki zatwierdzał komendant Okręgu. W przypadku niezatwierdzenia wyroku komendant Okręgu wyznaczał do rozpoznania sprawy inny zespół sędziowski. Wyroki WSS nie podlegały zaskarżeniu.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK.

Marian Woźniak

Wojtczak Tadeusz

(1915-1944) ps. „Butny Ryś”, czł. SzSz.

Ur. 1 IV w Berlinie, s. Czesława i Katarzyny z d. Matuszewska. W 1919 wraz z rodziną osiedlił się w Buku. W 1925 ukończył szkołę wydziałową w Poznaniu, a w l. 1928-34 uczęszczał do Gimn. im. Ignacego Paderewskiego, gdzie odbył kurs PW II stopnia. Egzamin dojrzałości złożył w 1936 w Liceum Handlowym w Poznaniu. Do wybuchu

wojny 1939 był studentem Akademii Handlowej w Poznaniu. Do ZHP wstąpił w 1926. Od 1937 phm. W sierpniu 1939 komendant Pog. w Buku.

W październiku 1939 zainicjował konspiracyjną działalność harcerzy w tym mieście. Utworzył zastępy „Kosmos” i „Lisy”, grupujące ok. 25 harcerzy. Pod jego kierunkiem zabezpieczono całe przedwojenne miasto ZHP w Buku oraz utworzono bibliotekę konspiracyjną. Za pomocą potajemnie wykonanej aparatury organizowano dla młodzieży seanse filmowe. Opracowano też serie przeżrocz o polskości ziem zachodnich. Prowadzono tajne nauczanie oraz liczne kursy wojskowo-harcerskie. W. był inicjatorem konspiracyjnego pisma „Pajak”. Przez hm Leona Borowiaka utrzymywano kontakt z komendą Chorągwi Wielkopolskiej SzSz w Poznaniu. Aresztowany 28 VII 1943. Po ciężkim śledztwie 17 II 1944 został wywieziony z Fortu VII i zginął w nieznanych okolicznościach. Rodziny nie założył.

Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Aleksandra Bielerzewska

Wolniewicz Antoni

(1911-1942) ps. „Marcin”, „Mróz”, „Znicz”, „Bałt”, działacz akademicki SN, przywódca NOB.

Ur. 17 I w Poznaniu, s. Aleksandra, i Teofili z d. Koszczyńska. Po ukończeniu szkoły wydziałowej podjął naukę w Gimn. im. Bergera w Poznaniu. Maturę zdał w 1931 i rozpoczął studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP. Od 1933 zasiadał we władzach Młodzieży Wszepolskiej na UP (w l. 1936-37 prezes). W 1933 za działalność polityczną został pozbawiony prawa studiowania. Rok później aresztowano go za zbieranie składek na rzecz więźniów politycznych osadzonych w Berezie Kartuskiej. W 1936 był prezesem korporacji „Legia” (1937 wiceprezes). W 1937 został komendantem Straży Porządkowej, paramilitarnej organizacji SN. W l. 1937-39 zasiadał we władzach SN w Poznaniu (prelegent, prezes kola Śródmie-

ście w Poznaniu, zastępca kierownika organizacyjnego Zarządu Powiatowego w Poznaniu, kierownik Wydziału Propagandy i Prasy Zarządu Wojewódzkiego SN). W sierpniu 1939 został redaktorem naczelnym organu SN w Poznaniu „Polska Narodowa”.

W kampanii wrześniowej 1939 ofic. zwiadowczy 17 pał. Do Poznania wrócił 15 X 1939. Podjął działania na rzecz utworzenia NOB. Pierwsze rozmowy przeprowadził m.in.: z Antonim Dargasem, prezesem Młodzieży Wszepolskiej, Stefanem Chojnackim, Mściślawem Frankowskim, Henrykiem Petermannem, Jerzym Kurpiszem, Zenonem Ciemniejewskim. Osobiście zaprzysiął ludzi, z których utworzył sztab NOB oraz mianował komendantów w dzielnicach Poznania, później także w poszczególnych powiatach. Jesienią 1940 wydał polecenie druku „Polski Narodowej” i ulotek wzywających mieszkańców Poznania do bojkotu tramwajów oraz zorganizował służbę wywiadowczą. Podjął decyzję rejestrowania Polaków, którzy złożyli wnioski o wpisanie na DVL. Nawiązał ścisłe kontakty z gwardianem oo. franciszkanów o. Stefanem Julianem Mirochną („Kawka”) z OJN. Prowadził rozmowy organizacyjne z komendantem Okręgu Poznańskiego ZWZ pplkiem Rudolfem Ostrihanskim („Ludwik”). Z chwilą rozbudowy tajnych struktur NOB zasoby finansowe okazały się za szczupłe. Dlatego też udał się po pomoc do Wojennego Zarządu Głównego SN w Warszawie. Dla poprawy finansów NOB w Poznaniu wydał polecenie druku bonów obligacyjnych, które rozprowadzano wśród członków i sympatyków organizacji. Aresztowany 5 XII 1940 wraz z B. Koterasem w obecności agenta Gestapo Z. Ciemniejewskiego w Warszawie w kawiarni „Marlena” przy Al. Jerozolimskich. Jeszcze przed aresztowaniem przekazali Edwardowi Benschowi przywiezione z Poznania, a przeznaczone dla Wojennego Zarządu Głównego SN: Raport o położeniu ludności polskiej w „Kraju Warty”, Rozporządzenie policji w Poznaniu dla Generalnego Wikariusza Archidiecezji Poznańsko-Gnieźnieńskiej, pisma „Naród w Walce” i „Polska Narodowa”. Z Warszawy W. został przewieziony do Poznania. W śledztwie pod-

trzymywał tezę o politycznym charakterze NOB. Trybunał Ludowy w Berlinie (*Volksgerichtshof*) na sesji wyjazdowej w Poznaniu 18 XII 1941 skazał go wraz z 8 towarzyszami na karę śmierci. Stracony w więzieniu Berlin-Plötzensee 20 III 1942.

AGKIPN, Volksgerichtshof nr 395 t. 877, 879, 899, 900.

Zygmunt Kaczmarek

„Wolność” [Kościan]

Gazetka w formie maszynopisu ukazywała się nieregularnie w Kościanie w l. 1940-41 jako organ „Paktu Czterech”. Redaktorem był Edmund Rajewski. Nakład wynosił kilkanaście egz. Wyszło kilka numerów. Gazetka podawała aktualne wiadomości frontowe i informacje o sytuacji w świecie z nasłuchu radiowego. Niekiedy publikowano felietony o treści antynazistowskiej, utwory satyryczne oraz wiersze, przeważnie autorstwa E. Rajewskiego.

K. Kruszewski, B. Polak: *Działalność konspiracyjna harcerstwa kościańskiego w okresie okupacji hitlerowskiej*. W: *Poludniowo-zachodnia Wielkopolska w walce z hitlerowskim okupantem 1939-1945*. Kościan 1972.

Roman Macyra

„Wolność”

[Przyborki pow. wrzesiński]

Gazetka wydawana była przez Kazimierza Lieskego i Tadeusza Świta. Ukazywała się w 1940 i była powielana we wsi Przyborki pow. wrzesiński. Nakład wynosił ok. 180 egz. Gazetka była organem TON. Jej treść stanowiły głównie informacje z nasłuchu radiostacji zachodnich.

FAK-1/8, Tajna Organizacja Narodowa; R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939 - 1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1996 mps.

Roman Macyra

Wośko Bolesław

(1890 - 1947), ks., czł. NOB, proboszcz parafii Zmartwychwstania Pańskiego w Poznaniu.

Ur. 5 VIII we wsi Lutomek pow. międzychodzki, s. Stanisława, nauczyciela i Stanisławy z d. Kurnatowska. Uczęszczał do Wyższej Szkoły dla Chłopców w Kościanie (1900-03), do Gimn. Augusty Wiktorii, następnie do Seminarium Nauczycielskiego we Wschowie (Fraustadt) do 8 IV 1907. Śluby zakonne złożył 8 XI 1907 w Krakowie. Studiował teologię na Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie (1908-13). Świecenia kapłańskie otrzymał 25 VII 1913. Pracował jako wikariusz w parafiach: Maksymilianowo, Turów, Zbawiciela w Warszawie, Zmartwychwstania Pańskiego w Poznaniu. W I. 1926-27 był rektorem Wyższego Seminarium we Lwowie. Przeniesiony do Poznania był wikarym w parafii Zmartwychwstania Pańskiego, następnie proboszczem oraz przełożonym Domu Zgromadzenia Księżki Zmartwychwstańców w Poznaniu i równocześnie kapelanem Szpitala Ortopedycznego w Poznaniu.

W grudniu 1939 zaprzysiężony przez A. Wolniewicza („Znicz”) do NOB i zobowiązany do zorganizowania nasłuchu radiowego. Aresztowany 31 I 1941. Więziony w Forcie VII i we Wronkach. Na rozprawie Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 10 VIII 1942 jego sprawę wyłączono do odrębnego postępowania, tymczasem Gestapo przekazało go do KL Dachau (nr oboz. 46987) 7 IV 1943. Wyzwolony został z KL Dachau 29 IV 1945 przez Amerykanów. W czerwcu 1945 przebywał w Freimann pod Monachium w tzw. Koszarach Polskich, gdzie mieścił się Oddział Księżki Polskich. Następnie pracował w Kempten (Bawaria) na placówce duszpasterskiej wśród Polaków.

W październiku 1946 powrócił do Poznania. W 1947 wybrany został asystentem generalnym Zgromadzenia Księżki Zmartwychwstańców w Rzymie. Zmarł nagle na zawał serca 17 VII 1947 w Rzymie. Pochowany został na Campo Verano na cmentarzu św. Wawrzyńca w Rzymie.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 42/42; Zbiory własne autora w Poznaniu.

Nikodem Kowalski

Wozowski Tadeusz

(1902-1943), czł. POZ i WOZZ.

Ur. 24 X w Poznaniu. Na przełomie lat 1939/40 zaprzysiężony do POZ; należał do redakcji „Pobudki”. Od marca 1940 w WOZZ. Kolporter prasy podziemnej. Aresztowany latem 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940 – 23 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji 15 XII 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu 27 I 1943.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 91/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941, t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; FAK X/1a, Egzekucje i zgony; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Woźniak Stanisław

(1904-1942) ps. „Inkasent”, „Marian”, ofic. c.w. AK, gazomistrz.

Ur. 2 X w Dębogórze pow. poznański, s. Wojciecha i Marianny z d. Mosiężna. Od 1909 wraz z rodzicami mieszkał w Główniej (obecnie Poznań), gdzie w 1918 ukończył szkołę powszechną. Od 1919 uczył się w szkole wydziałowej i pracował w Gazowni Miejskiej w Poznaniu, terminując w zawodzie gazomistrza. W 1922 uzyskał prywatne stypendium inż. Włodzimierza Dziurzyńskiego, co pozwoliło mu na rozpoczęcie nauki w Państwowej Szkole Budowy Maszyn w Poznaniu. W 1925 jako ekstern zdał egzamin dojrzałości. W 1926 objął stanowisko kierownika Gazowni Miejskiej w Kórniku, którą zmodernizował. W I. 1927-29 odbył kursy specjalne dla instruktorów OPL w sztabie DOK nr VII. Czł. Stowarzyszenia Gazowników i Wodociągowców. Także w I. 1927-29 odbył przeszkolenie specjalne w Oddziale II Sztabu DOK nr VII, po czym został instruktorem w Okręgowym Urzędzie WF i PW oraz w ZS. Od 1930 na zlecenie władz wojskowych czł. Zarządu Okręgowego

LOPP w Poznaniu. Od 1938 przydzielony do TOK w stopniu sierż. pchor. Z ramienia Oddziału II DOK nr VII był odpowiedzialny za rozpoznanie działań dywersyjnych mniejszości niemieckiej w pow. śremskim. Współpracował wówczas z ppor. Leonem Świętkowiakiem („Belfer”), którego na kilka miesięcy zakwaterował w Kórniku. Na polecenie władz wojskowych nawiązał kontakty z koordynatorem tajnych działań ZS Ludwikiem Muzyczką-Sulkowskim (starostą w Wyrzysku). Następnie pośredniczył pomiędzy nim a Inspektorem Obszarowym TOK w Poznaniu kpt. Wincentym Wierzejewskim. W marcu 1939 odbył przeszkolenie dla instruktorów dywersji pozafrontowej i od kwietnia 1939 powołany na funkcję dowódcy Odcinka Dywersji „Kórnik”. Organizował magazyny bojowe dla patroli dywersyjnych w Domu Młodej Polki w Bninie i w Kórniku. 31 III 1939 dostarczono mu wyposażenie bojowe, które przechował w kórnickiej gazowni. 31 VIII 1939 otrzymał tajne instrukcje, które przewidywały trwale unieruchomienie gazowni w momencie wycofania patroli Wielkopolskiej Brygady Kawalerii i wysadzenie małych mostów drogowych w okolicach Kórnika, a następnie zgłoszenie się w punkcie zbornym TOK w Chłapowie. Po unieruchomieniu gazowni, nie doczekawszy się do 5 IX 1939 kontaktu z oficerami łącznikowymi, wrócił do Kórnika i przez kilka dni był czł. Straży Obywatelskiej.

Po zajęciu Kórnika przez Wehrmacht został aresztowany pod zarzutem sabotażu i przewieziony do Domu Żołnierza w Poznaniu. Więziony w Forcie VII, skąd za poręczeniem inż. W. Dziurzyńskiego został zwolniony pod dozorem policyjnym, z zadaniem uruchomienia gazowni w Kórniku. W grudniu 1939 podjął współpracę z łącznikami POZ i WOW z Poznania, a od stycznia 1940 nawiązał kontakt z plut. pchor. rez. Józefem Szczepaniakiem („Wilk”) i przekazał mu do ukrycia w leśniczówce Drapalka I materiały bojowe TOK przechowywane w gazowni. Latem 1941 zaprzysiężony do ZWZ przez pika Rudolfa Ostrihanskiego („Ludwik”) w lokalu kwatrowym, który przez Gabriełę Juszcak

(„Ela”) zorganizował w Fundacji Kórnickiej. Pośredniczył w nawiązywaniu kontaktów z lokalnymi grupami konspiracyjnymi w okolicach Kórnika. Od marca 1940 do czerwca 1941 z ramienia J. Szczepaniaka był komendantem Placówki NOB Kórnik, a od czerwca 1941 do października 1942 komendantem Placówki ZWZ-AK Kórnik („Smola”), która od kwietnia 1942 tymczasowo zastępowała dowództwo AK w pow. śremskim. Zorganizował w ramach NOB i ZWZ-AK 25 sekcji organizacyjnych, w których działało blisko 250 żołnierzy. W maju 1942 został powołany na szefa Referatu Wojskowego w IR Środa i awansowany do stopnia ppor. c.w. AK. Po aresztowaniach w Poznaniu jesienią 1941 opracował plan szyfrowany nazwą „Teer”, polegający na tym, aby w przypadku dekonspiracji aresztowani zrzucali winę na jedną osobę pozostającą na wolności. Odwołując się do rzekomego zaufania miejscowych Niemców, przyjął taką rolę na siebie 15 IX 1942 w rozmowie z J. Szczepaniakiem i por. Alfredem Furmańskim. Informacja o planie „Teer”, jednak bez szczegółów, dotarła nieznaną drogą do Gestapo. 24 lub 28 IX 1942, po pierwszych aresztowaniach w okolicach Kórnika, otrzymał z IR Środa propozycję natychmiastowego wyjazdu do GG. W rozmowie z por. A. Furmańskim 1 X 1942 odmówił odebrania przygotowanych dokumentów na wyjazd. Uważał, iż nie jest zwolniony z przyjętej roli w planie „Teer” i może ją zrealizować nawet kosztem własnego życia. 4 X 1942 zaopatrzył się w truciznę od miejscowego lekarza, czł. AK. Następnego dnia, po przybyciu Gestapo do gazowni, pozbawił się życia. Jego zwłoki znaleziono w zbiornikach smoły pogazowej. Pochowany 8 X 1942 na cmentarzu parafialnym w Kórniku.

Odznaczony pośmiertnie: Krzyżem *Virtuti Militari* V klasy, Krzyżem AK i Medalem Wojska czterokrotnie.

Żona Józefa z d. Gąska. Dzieci: Marian, Teresa, Feliks.

FAK-I/1c, IR Środa i obwody, Kórnik;
FAK-V/411, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Woźniak Sylwester

(1905-1967) ps. „Włodek”, „Mazur”, hm, komendant Chorągwi Wielkopolskiej SzSz.

Ur. 30 XII w Poznaniu, s. Józefa i Wilhelminy z d. Szymańska. W l. 1912-17 uczęszczał do szkoły powszechnej, a następnie ukończył szkołę wydziałową oraz Liceum Handlowe w Poznaniu. W 1938/39 rozpoczął studia w Akademii Handlowej w Poznaniu. Do ZHP wstąpił w 1919 jako członek 20 PDH. Służbę wojskową odbył w l. 1928-29 w 58 pp, otrzymując stopień kpr. rez. Pracował jako księgowy w firmach Akwawit, Polski Przemysł Wódczany Oddział w Poznaniu, w Zarządzie Miejskim oraz od 1934 w Poznańskich Liniach Autobusowych. Od 1929 należał do 1. Drużyny Żeglarskiej „Wilków Morskich”, od 1930 był jej drużynowym. W l. 1931-38 pełnił nadto funkcję pilota Chorągwi Wielkopolskiej Harcerzy. W 1927 uzyskał stopień phm, a w 1933 hm. W sierpniu 1939 zorganizował w drużynie Pog.

Z chwilą wybuchu wojny udał się do Warszawy, skąd wrócił na początku 1940. Pracował jako księgowy w firmie *Allianz*. Podjął działalność konspiracyjną w środowisku „Wilków Morskich”, stosując system trójkowy. W maju 1943 objął funkcję komendanta Chorągwi Wielkopolskiej SzSz (Ul „Przemysław”). Wobec licznych aresztowań wśród starszyny harcerskiej w kwietniu – wrześniu 1943 utracił w większości łączność z terenem. Pozostawał w łączności z Główną Kwaterą SzSz („Pasięka”). Współdziałał m.in. w przygotowaniu akcji odbicia z Fortu VII hm Floriana Marciniaka. 18 II 1944 został aresztowany. Osadzony w Forcie VII i w Żabikowie. Zwolniony po 4 tygodniach powrócił do pracy konspiracyjnej. Dysponował funduszem na pomoc społeczną, przekazywanym z „Pasięki”. W sierpniu 1944 został wywieziony na prace szarńcowe.

Do Poznania wrócił w marcu 1945. Pracował jako główny księgowy w Spółdzielni Pracy „Metal-Trakcja”. Nadal udzielał się w ZHP. Zmarł 6 IX 1967 w Poznaniu, pochowany na cmentarzu Junikowskim.

Odnaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi i Krzyżem AK.

Żona Seweryna z d. Hauska. Dzieci: Andrzej, Lechosław, Jadwiga.

Zbiory własne autorki w Poznaniu.

Aleksandra Bielerzewska

Woźny Jan

(1906-1978) ps. „Wilczur”, ofic. rez. WP, BCh i AK, nauczyciel.

Ur. 13 V w Chwałkowie pow. gostyński. W kampanii wrześniowej 1939 był dowódcą kompanii w 57 pp. Brał udział w walkach pod Kutnem, Grodziskiem Mazowieckim, w Warszawie, pod Mińskiem Mazowieckim, Garwolinem, Lublinem, Hrubieszowem i Tyszowcami. Po zakończeniu działań wojennych powrócił w strony rodzinne do Chwałkowa. W pierwszych dniach stycznia 1940 zaprzyszczony do BCh przez ppor. Tadeusza Nowaka („Gromada”) i powołany na komendanta obwodu BCh pow. gostyńskiego. Przyjął ps. „Wilczur”. W czerwcu 1943 wstąpił do AK i objął funkcję komendanta Obwodu Gostyń. 27 VI 1944 aresztowany przez Gestapo. Po przesłuchaniach w Krobi, Lesznie i Poznaniu przeniesiony do więzienia w Żabikowie. Po 11-tygodniowym śledztwie skierowany do KL Gross-Rosen, następnie od 15 II 1945 w KL Dora. 3 IV 1945 po ewakuacji obozu przewieziony do KL Bergen-Belsen. 15 IV 1945 obóz ten oswobodziła armia brytyjska.

Po wojnie pracował w Zakładach Przetwórstwa Owocowo-Warzywnego „Pudliszki” w Pudliskach, Państwowym Gospodarstwie Rolnym w Roszkowie i szkole podstawowej w Miłostawicach. Do ostatnich dni życia prowadził aktywną działalność polityczną i społeczną w ZSL. Zmarł 15 X 1978 w Poznaniu.

Zbiory własne autora w Ostrowie Wlkp.

Grzegorz Woźny

Wrociński Hieronim

(1911 -) ps. „Basia”, czł. WOW i WOZZ, architekt.

Ur. 2 VII w Poznaniu, s. Leona i Pelagii z d. Schneider. W 1933 ukończył Państwową

Szkołę Budownictwa w Poznaniu, po czym został zatrudniony w Zarządzie Miasta Poznania. Służby wojskowej nie odbywał. 30 X 1939 zaprzysiężony do WOW przez Kazimierza Staśkiewicza i włączony do sekcji organizacyjnej. Od kwietnia 1940 czł. WOZZ. Wykonywał zadania wywiadowcze dotyczące fortyfikacji Poznania. Kompletował też mapy wojskowe okolic Poznania. Aresztowany przez Gestapo 23 VIII 1940. Więziony w Forcie VII, we Wronkach i w Berlinie. Ponieważ nie udowodniono mu przynależności do WOZZ, a bezpośredni przełożeni go nie ujawnili, 15 VIII 1942 został przewieziony do Domu Żołnierza, skąd po dodatkowych przesłuchaniach zwolniony. Do końca wojny pracował jako kreślarz w niemieckim zarządzie rozbudowy miasta.

Po zakończeniu wojny pracował jako architekt w Zarządzie Miasta Poznania oraz w biurach projektów. Działal w Towarzystwie Miłośników Miasta Poznania. Od 1976 przebywa na emeryturze. Odznaczony Krzyżem Kawalerskim OOP.

Żona Ludosława z d. Wojciechowska.
Dzieci: Lidia, Piotr, Janina.

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; FAK-V/385, Akta osobowe brata Tadeusza Wrocińskiego.

Marian Woźniak

Wrociński Tadeusz

(1919 -) ps. „Wrota”, czł. WOW i WOZZ, AK, prof. medycyny i farmacji.

Ur. 26 III w Poznaniu, s. Leona i Pelagii z d. Schneider. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do Gimn. im. Karola Marcinkowskiego. Ukończył Państwowy Kurs PW I stopnia. W 1939 był w klasie przedmaturalnej. 10 XII 1939 zaprzysiężony do WOW przez Kazimierza Staśkiewicza i przydzielony do sekcji organizacyjnej. Przewodził działalność wywiadowczą i propagandową. Od kwietnia 1940 czł. WOZZ. Podlegał bezpośrednio K. Staśkiewiczowi. W czasie dekonspiracji WOZZ w lipcu 1940 zbiegł przed aresztowaniem i ukrywał się m.in. u rodziny Jana Wiśniewskiego

(„Wiens”) przy ul. Poznańskiej 52. W sierpniu 1942 brał udział w próbie nawiązania kontaktów z członkami WOZZ w Bydgoszczy przez pchor. Józefa Czecha („Zenon”). Po stwierdzeniu faktu ich aresztowania przetrzucony do Grocholina w pow. szubińskim. 21 XII 1942 w leśniczówce Głębocek na terenie Placówki AK Rogowo został zaprzysiężony do AK przez por. rez. Mieczysława Czecha („Jurand”). Do końca 1944 pełnił funkcję łącznika między Grocholinem a Poznaniem i Głębockiem. Brał udział w próbach utrzymywania łączności z wysiedleńcami z Wielkopolski i Pomorza w rejonie Tarnowa.

W 1945 nie ujawnił swojej służby. W maju 1945 zdał egzamin dojrzałości w Państwowym Gimn. i Liceum im. Karola Marcinkowskiego. W 1948 ukończył studia farmaceutyczne na UP, a następnie studiował biologię na UP i medycynę w AM w Poznaniu. W 1961 doktoryzował się na Wydziale Farmacji AM, a w 1964 na Wydziale Lekarskim. W 1967 habilitował się na Wydziale Lekarskim AM. W 1976 uzyskał tytuł prof. nadzwyczajnego, pracując w AM i w Instytucie Naukowym Leków Roślinnych w Poznaniu. Czł. PZPR do 1980. 1980 przeszedł na emeryturę.

Żona Wiktoria z d. Czajka, s. Włodzimierz.

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; FAK-V/385, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Wronki – więzienie

Więzienie karne we Wronkach należało obok Rawicza i Sieradza do największych w Kraju Warty. Wybudowane zostało w okresie zaboru pruskiego w XIX w. Jako więzienie karne (*Strafgefängnis Wronke*) uruchomił je Zarząd Wojskowy już we wrześniu 1939. W 1941 używano podwójnej nazwy: *Strafgefängnis Wronke* oraz *Strafgefängnis Warthestadt*. Więzienie podlegało Ministerstwu Sprawiedliwości Rzeszy. Na czele zarządu więzienia stał naczelnik (*Vollzugsbehörde*). W odróżnieniu od więzienia w Rawiczu miało podwójne podporządkowanie sądowe. Było

więzieniem śledczym Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) oraz jego odpowiednika w Berlinie, który nosił nazwę *Kammergericht*, w stosunku do więźniów skazanych na kary więzienia od 3 miesięcy do 3 lat. Od tej zasady było dużo wyjątków. W l. 1940-41 przebywali we Wronkach liczni więźniowie objęci śledztwami prowadzonymi przez Gestapo (*Haftanstalt*), pozostający do dyspozycji prokuratorów Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) lub wyższych sądów krajowych (OLG). We Wronkach w l. 1940 i 1941 tworzone specjalne grupy więźniów do transportów specjalnych (*Sondertransport*). Do największych tego typu akcji należały transporty: ponad 100 członków HP z Poznania do więzienia Spandau w Berlinie w 1941, 130 członków WOZZ do więzienia Berlin-Neukölln 19 IV 1941, 130 członków WOZZ do więzienia Berlin-Spandau 22 IV 1941. We Wronkach przebywali też więźniowie skazani na kary śmierci, przed wysłaniem do miejsca wykonania wyroku, głównie do więzienia na ul. Młyńskiej w Poznaniu, a od 1943 także do więzienia w Rawiczu. W 1942 załogę zakładu stanowiło, obok zarządu, 161 dozorców, w tym do 1943 było 11 Polaków. W 1944 liczba Polaków spadła do 5. Przy więzieniu istniała izba szpitalna, która wykonywała orzeczone karami sądowymi zabiegi kastracji mężczyzn.

W l. 1939-45 przez więzienie we Wronkach przeszło ok. 28 tys. więźniów. Nie wykonywano tam kar śmierci. Ciężkie warunki lokalowe, praca ponad siły i głodowe wyżywienie powodowały, że pomimo odbywania stosunkowo niskich kar śmiertelność więźniów była wysoka. Według niepełnych danych zmarło tam 886 osób. W 1942 na 4458 więźniów było 1671 kobiet. 97,1% więźniów stanowili Polacy skazani na krótkotrwałe wyroki (do 1 roku). Oni też byli główną kategorią więźniów skazanych przez sądy lokalne; co dziesiąty więzień nie miał ukończonego 18 roku życia. Więźniów – obok uciążliwej pracy wewnątrz zakładu – zatrudniano na zewnątrz: przy budowie mostu na Warcie, w okolicznych zakładach przemysłowych, a nawet w Międzychodzie.

Wśród więźniów skazanych za czyny polityczne, głównie za działalność w organizacjach konspiracyjnych, 14,1% stanowiła inteligencja, 22,6% rzemieślnicy i 26,7% rolnicy. Przy ewakuacji więzienia 19-20 I 1945 charakterystyczne było zwolnienie 90% więźniarek.

APP, Strafgefängnis Wronke sygn. 286; J. Adamska: *Organizacja więzień i aresztów sądowych na ziemiach polskich wchodzących w skład III Rzeszy w latach 1939-1945*. W: „Biuletyn Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce” 1979 t. 29 s. 98-136; A. Walendowska-Garczarczyk: *Eksterminacja Polaków w zakładach karnych Rawicza i Wronek w okresie okupacji hitlerowskiej 1939-1945*. Poznań 1981.

Marian Woźniak

Wrześniński Władysław

(1916-1942) ps. „Marynarz”, „Czachro”, podofic. WP, czł. NOB i ZWZ.

Ur. 15 I 1916 w Poznaniu, s. Władysława i Agnieszki z d. Nagórska. Po ukończeniu szkoły powszechnej terminował w zawodzie ślusarza w HCP. Czł. Klubu Sportowego „Warta” w Poznaniu. Wiosną 1936 jako ochotnik zgłosił się do służby w marynarce wojennej. Zaokrętowany na ORP „Wicher”. W lipcu 1939 zwolniony ze służby. We wrześniu 1939, pomimo nalegań na władze wojskowe w Poznaniu, nie został zmobilizowany.

W końcu września 1939 z Kutna wrócił do Poznania. W październiku 1939 zatrudniony w Gazowni Miejskiej w Poznaniu jako ślusarz. 11 XI 1939 zaprzysiężony do NOB przez Franciszka Smolarkę („Zbych”). Początkowo zajmował się kolportowaniem gazetek konspiracyjnych, a wiosną 1941 organizował na Junikowie powielarnię gazetki „Polska Narodowa”. Jednocześnie poszukiwał kontaktów z ZWZ. 23 II 1941 wstąpił do ZWZ w Obwodzie nr 3 IR Poznań-Miasto. W jego mieszkaniu zorganizowano lokal konspiracyjny dla kurierki Haliny Cimino w jej kontaktach z ZWZ w Poznaniu. Nie zerwał jednak współpracy z NOB. Aresztowany przez Gestapo 8 XI 1941 w miejscu pracy. Po

przewiezieniu do Domu Żołnierza, mimo iż nogi miał skute kajdanami, wyskoczył z okna z II piętra w czasie przerwy w przesłuchaniu, doznając ciężkiej kontuzji. Wobec odmowy składania zeznań został bez udzielenia pomocy lekarskiej przewieziony do Fortu VII. Od 25 VI 1942 osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Oławie 17 XI 1942 został skazany na karę śmierci. Stracony 17 XII 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

Żona Cecylia z d. Nowak. Dzieci: Janina, Władysław.

FAK-V/105, Akta osobowe; USC Wrocław, Akt zgonu nr 2315/1942.

Marian Woźniak

Wskazówki dla aresztowanych

Opracowane w sztabie Okręgu Poznańskiego AK w 1943 zasady i reguły postępowania, uwzględniające metody śledcze Gestapo, włączone do Instrukcji organizacyjnej nr 1/l. Podawano w nich: „[...] Po aresztowaniu jesteście nadal żołnierzem, nie »syp«, ani słowem o organizacji [...] mów mało [...], na ewentualność aresztowania bądź zawsze przygotowany [...]. W więzieniu pracuj nad sobą [...]. Jeśli się uda, módl się, uprawiaj gimnastykę. Staraj się mieć bogate życie duchowe [...]. Twoim podstawowym obowiązkiem jest przesłanie grypsu lub wiadomości na zewnątrz więzienia [dotyczyło czasu śledztwa – M.W.], aby powiadomić: co wiedzą [w Gestapo], kto jest zagrożony”.

Wskazówki były ważnym i skutecznym rozwiązaniem części problemów bezpieczeństwa konspiracji, lecz tylko w założeniach. Wobec znikomej sieci łączności z aresztowanymi (nie utworzono żadnej specjalnej komórki wzorowanej na służbach kontrwywiadu AK w Warszawie) istniały nikle szanse na bezpieczne przekazanie informacji z aresztu. Wiele prób przesłania grypsów było udaremionych przez Gestapo i powodowało dalsze aresztowania. Badania wykazały, że w Okręgu Poznańskim AK nie zdawano sobie sprawy, iż aresztowania są poprzedzane długo-

trwałą inwigilacją oraz infiltracją poszczególnych struktur organizacyjnych przez agentów Gestapo.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK.

Marian Woźniak

Wszędybył Czesław

(1911 - 1943) ps. „Wiktor Kaliski”, „Ziemo-wit Bylina”, żołnierz OJN, NOB, NOW, NSZ.

Ur. 5 VI w Nowolipsku (dawny pow. kaliski), s. Wojciecha, rolnika i Rozalii z d. Derezińska. W 1934 ukończył szkołę podofic. 7 batalionu saperów w Poznaniu z 8 lokatą. 8 X 1937 jako ekstern uzyskał świadectwo dojrzałości po zdaniu egzaminów przed Państwową Komisją Egzaminacyjną Kuratorium Okręgu Szkolnego i rozpoczął studia na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie. W roku akademickim 1938/39 należał w tymże Uniwersytecie do Stowarzyszenia Bratniej Pomocy Polskiej Młodzieży Akademickiej oraz Sodalicii Mariańskiej.

Zmobilizowany w 1939 brał udział w kampanii wrześniowej. W listopadzie tego roku powrócił na uniwersytet do Wilna. Po jego likwidacji przez władze litewskie powrócił w strony rodzinne. Od 1940 rozpoczął działalność konspiracyjną w strukturach OJN w Kaliszu, a następnie w NOB. Na przełomie 1941/42 wstąpił do NOW. Pełnił funkcję szefa wydziału organizacyjnego Podokręgu Kaliskiego NOW; był również komendantem powiatowym NOW w Kaliszu. Na przełomie 1942/43 wraz z grupą NOW nie scaloną z AK wszedł w skład Okręgu X NSZ. W Komendzie Okręgu był szefem Oddziału I, ponadto komendantem Podokręgu Kaliskiego NSZ i komendantem pow. kaliskiego NSZ. W swojej działalności korzystał z kilku zakonspirowanych lokali, m.in. w Kaliszu przy ul. Górnośląskiej, ul. Cmentarnej i w przystani wioślarskiej na rzece Prośnie. Wielokrotnie przeprowadzał inspekcje na terenie Podokręgu Kaliskiego i przyjeżdżał na odprawy KG NSZ do Warszawy. Po aresztowaniach w marcu 1943 członków NSZ z pow. konińskiego planował zorganizowanie odbicia więźniów. Z powodu

braków w uzbrojeniu i niekorzystnych warunków terenowych akcja nie została zrealizowana. Kilkakrotnie policja niemiecka próbowała go aresztować. Zginął 3 IX 1943 w starciu z obławą niemiecką w Kaliszu na ul. Pułaskiego. Pośmiertnie awansowany do stopnia kapitana NSZ.

Żona Józefa, z d. Wilczewska. Dzieci: Czesław, Justyna.

Zbiory prywatne Czesława Wszędybyła we Wrocławiu.

Rafał Sierchula

Wünsche Konrad

(1907 - 1945) ps. „Pług”, „Roman”, ofic. rez. kawalerii WP, NOW i ZWZ-AK.

Ur. 30 V w Plucicach pow. piotrowski, s. Feliksa i Heleny z d. Netzel. W gimn. w Piotrkowie Trybunalskim zdał egzamin dojrzałości w 1925. Następnie odbył przeszkolenie i służbę wojskową w Grudziądzu i Włodzimierzu Wołyńskim. Od 1931 był właścicielem majątku Opatówek pod Kaliszem. W l. 1934-38 powoływany na ćwiczenia w 7 psk w Poznaniu, awansował do stopnia ppor.

Zmobilizowany w sierpniu 1939 do 7 psk. Brał udział w walkach nad Bzurą i w obronie Warszawy, gdzie był ranny. Zwolniony z obozu jenieckiego w związku z niemieckim pochodzeniem. W styczniu 1940 nadano mu z urzędu obywatelstwo niemieckie (VD kat. II). Przed odebraniem decyzji uzyskał na to zgodę KG ZWZ za pośrednictwem mjra Zbigniewa Szacherskiego („Zbyszek”, „Gniew”). Po powrocie z Warszawy do Opatówka został przez por. Mariana Kwiatkowskiego („Konrad”) zaprzysiężony do NOW, obejmując funkcję szefa wywiadu. W l. 1941-43 utrzymywał nieprzerwanie kontakty z mjrem Z. Szacherskim, który z ramienia Obszaru Zachodniego AK mianował go dowódcą punktu odtwarzania 7 psk AK w Kaliszu. W 1943 miał bliżej nieokreślone kontakty z wywiadem MiP. We wrześniu 1943 brał czynny udział w rozmowach scaleniowych NOW z AK. Z ramienia AK współpracował z Placówką Wywiadowczą „Pod-

lasie”, którą kierował por. Alfred Nowacki („Nemo”, „Piąty”). Zdekonspirowany przez Gestapo w Łodzi został aresztowany 2 III 1944 i przewieziony do Łodzi. Po ciężkim śledztwie wyrokiem Trybunału Ludowego w Berlinie (*Volksgerichtshof*) na sesji wyjazdowej w Kaliszu 8 XII 1944 skazany na karę śmierci. Rozstrzelany w Skarszewie pod Kaliszem 19 I 1945 w zbiorowej egzekucji. Po ekshumacji pochowany na cmentarzu w Kaliszu przy ul. Łódzkiej.

Odnaczone: Krzyżem *Virtuti Militari* V klasy i Krzyżem Walecznych.

Żona Zofia. Dzieci: Ryszard, Krzysztof, Elżbieta.

FAK-V/351, Akta osobowe; Zbiory prywatne Elżbiety Wünsche w Raperswilu.

Marian Woźniak

Wünsche Zofia Helena

z d. Schlösser (1907 - 1968) ps. „Helena”, żołnierz NOW i AK.

Ur. 30 X w Opatówku pow. kaliski, c. Karola i Zofii z d. Karsch. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczała do Gimn. im. Anny Jagiellonki w Kaliszu, gdzie w 1927 zdała egzamin dojrzałości. W l. 1930-39 nie brała udziału w życiu politycznym.

W 1941 została przez por. Mariana Kwiatkowskiego („Konrad”) zaprzysiężona do NOW, gdzie powierzono jej funkcję łączniczki pomiędzy Kaliszem a Łodzią i Warszawą. Latem 1941 została zaprzysiężona przez męża do ZWZ z zadaniem utrzymywania łączności pomiędzy nim a mjrem Zbigniewem Szacherskim w Warszawie (Wydział Kawalerii sztabu KG ZWZ-AK). Jednocześnie wykonywała zadania wywiadowcze na obszarze Kalisza, pośrednicząc w kontaktach z Placówką Wywiadowczą „Podlasie” (Winiary pod Kaliszem) i z IR Kalisz. Uczestniczyła w rozmowach scaleniowych NOW z AK we wrześniu 1943. Od lipca 1940 wspólnie z mężem Konradem posiadała obywatelstwo niemieckie (VD kat. II) nadane z urzędu, a akceptowane przez NOW i AK, co umożliwiało jej wykonywanie zadań konspi-

racyjnych. Po dekonspiracji przez Gestapo AK w Kaliszu była pod dozorem policji od 2 II do 15 V 1944.

Latem 1945 postanowieniem Sądu Grodzkiego w Kaliszu została uwolniona od zarzutu odstępstwa od narodowości polskiej, a 25 I 1959 nadano jej prawa kombatanckie. Zmarła 20 III 1968 w Kaliszu.

Mąż Konrad Wünsche. Dzieci: Ryszard, Krzysztof, Elżbieta.

FAK-V/351, Akta osobowe Konrada Wünsche.

Marian Woźniak

Wybiera Leonard

(1905 - 1943) ps. „Korab”, podofic. rez. WP i ZS, blacharz.

Ur. 30 V w Poznaniu, s. Michała i Marii z d. Dymaczewska. Mieszkaniec Poznania. W grudniu 1939 wspólnie z Antonim Gołąbkim („Komar”) zorganizował wśród członków ZS kierowniczą grupę konspiracyjną, która przyjęła nazwę „5 KNP”. Jednocześnie był twórcą redakcji i powielarni pisma „Świt”. Prowadził rozmowy scaleniowe ZS z ZWZ. Aresztowany przez Gestapo w maju 1942. Więziony w Forcie VII, w Lipsku i w Dreźnie. Skazany na karę śmierci wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji w Lipsku 27 I 1943. Przewieziony po wyroku do więzienia w Halle, gdzie został stracony. Brak dokumentacji wykonania wyroku śmierci w aktach Urzędu Stanu Cywilnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 145/42; FAK-I/15, Związek Strzelecki; FAK-V/444, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Wyderkowski Donat

(1917 - 1944) ps. „Piekarz”, „As”, „Franek”, „Gert”, ofic. służby stałej WP i AK.

Ur. 6 III w Kępnie, s. Juliana i Benigny z d. Turowska. Po ukończeniu szkoły powszechnej w 1928 uczęszczał do gimn. koe-

dukacyjnego w Kępnie, gdzie w 1936 zdał egzamin dojrzałości. W 1939 ukończył Szkołę Pchor. Piechoty w Ostrowi Mazowieckiej – Komorowie, po czym odbył ćwiczenia w 58 pp w Poznaniu.

Na wojnę 1939 wyruszył w stopniu ppor. Walczył nad Bzurą i w Puszczy Kampinoskiej. Po zakończeniu walk w Warszawie zbiegł z niewoli niemieckiej i zamieszkał u stryja, właściciela piekarni w Kępnie. Od listopada 1939 poszukiwał kontaktów konspiracyjnych w rejonie Kępna, Ostrowa Wlkp. i Wrocławia. Zaprzysiężony do ZWZ przez por. Kazimierza Kubickiego („Wrzosek”, „Michał”) i mianowany zastępcą komendanta Obwodu ZWZ Kępno. Zajmował się organizacją i kolportowaniem prasy oraz łącznością konspiracyjną. W czasie dekonspiracji AK w Ostrzeszowie przeniesiony służbowo przez komendanta Okręgu Poznańskiego AK do Poznania pod koniec marca 1943. Wykonywał szereg zadań doraźnych. Był oficerem do zleceń, szkoleniowym i łączności konspiracyjnej Okręgu. Organizował od podstaw Samodzielny Obwód AK Mogilno. 3 V 1943 awansowany do stopnia por. AK. Zajmował się też legalizacją, korzystając z dokumentów władz okupacyjnych dostarczanych mu z Kępna. Aresztowany przez Gestapo w Poznaniu w ramach dekonspiracji sztabu Okręgu Poznańskiego AK wiosną 1944. Przeszedł ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza i w Żabikowie, gdzie zarzucano mu głównie szkolenie młodych żołnierzy AK. Wyrokiem Policyjnego Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*) został rozstrzelany w zbiorowej egzekucji w Żabikowie 2 VI 1944. Pośmiertnie odznaczony Krzyżem AK. Rodziny nie założył.

USC Kępno, Akt urodzenia 53/1917/1; Zbiory prywatne Mirosławy Dylewskiej w Poznaniu.

Marian Woźniak

Wydział Propagandy i Informacji NOB

Kierownictwo NOB w Poznaniu wydało w styczniu 1940 regulamin nr 2, w którym określało charakter, cele, zadania i organiza-

cję Wydziału Propagandy i Informacji tworzonego dla Komendy Dzielnicy Zachodniej. Zgodnie z przyjętymi założeniami komórki tego typu miały powstać we wszystkich komendach. Cele zakreślone przez Wydziałem Propagandy i Informacji przedstawiały się następująco: propagowanie idei narodowej wśród społeczeństwa polskiego, upowszechnianie na zewnątrz wszystkich poczynań organizacji i „duchowe urabianie społeczeństwa, wychowując je ideowo”. Dla dzielnicy i obwodu miały być powołane wydziały, natomiast w niższych ogniwach zamierzano tworzyć referaty. Najniższy stopień organizacyjny obsługiwać mieli tzw. propagandowi.

Wydział Propagandy i Informacji Komendy Dzielnicy Zachodniej składał się z następujących działów: wychowawczego, informacyjnego, prasowego, propagandy technicznej i propagandy ustnej. Nie przewidywano takiego podziału na niższych szczeblach. Zachowane źródła nie precyzują, kiedy nastąpiło powołanie Wydziału, prawdopodobnie wiosną 1940. Pierwszym szefem – do grudnia 1940 – został Marian Frankowski („Echo”), który odpowiadał za druk „Polski Narodowej”, następnym był Albin Smolanowicz („Mewa”) – styczeń – marzec 1941, a po nim Edmund Wasikowski – do listopada 1941.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 772; FAK-I/6, Organizacje Obozu Narodowego.

*Roman Macyra
Marian Woźniak*

Wypich Franciszek

(1900 - 1944) ps. „Szablon”, urzędnik wojskowy, żołnierz AK.

Ur. 10 XII w Strzyżowicach pow. będziniński. Przed wybuchem wojny 1939 był pracownikiem cywilnym RKU w Poznaniu. Brał udział w wojnie we wrześniu 1939. W październiku Urząd Pracy (*Arbeitsamt*) skierował go do pracy w DWM (HCP). Do konspiracji zaprzysiężony w 1942 przez st. sierż. Wacława Ławrentjewa („Aleksander”). Od marca 1942 w AK. Jako pracownik biura obliczeniowego (*Lohnverrechnung*) DWM

przekazywał W. Ławrentjewowi raporty wywiadowcze dotyczące produkcji i sieci kooperacyjnej DWM. Zdobył także dokumentację techniczną produkcji działek MK 108 oraz szereg dokumentów technologicznych produkcji łusek amunicyjnych i elementów głęboko tłoczonych. Brał udział w opracowaniu planów topograficznych zakładów. Współpracował z Wiktorem Żurawskim, Gertrudą Leńską i Marianem Sosińskim. 22 X 1943 został aresztowany przez Gestapo w swoim mieszkaniu na Wierzbicicach (Langemarckstrasse 39). W śledztwie w siedzibie Gestapo, a także w Forcie VII i w Żabikowie był poddany brutalnym przesłuchaniom. Wraz w nim była aresztowana żona Maria. 13 XII 1943 więziony na ul. Młyńskiej w Poznaniu, skąd przewieziono go do Lipska, a następnie do Berlina. 26 IV 1944 wyrokiem Trybunału Ludowego w Berlinie (*Volksgerichtshof*) skazany na karę śmierci. Wyrok wykonano przez zgilotynowanie 12 VI 1944 w więzieniu w Brandenburg/Havel-Görden.

FAK-I/4, Wywiad Okręgu Poznańskiego i KG AK.

Marian Woźniak

Wyrwicki Henryk

(1920 -) ps. „Brzask”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 18 III, s. Stanisława i Wiktorii, uczeń Państwowej Szkoły Zdobniczej, utalentowany plastyk. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII. Po ukończeniu śledztwa więzień we Wronkach (14 X 1940 - 22 IV 1941). Berlinie-Spandau i Zwickau. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Zwickau skazany 31 VII 1942 na 10 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał najpierw w więzieniu we Wronkach, a od 17 XII 1942 w KL Mauthausen-Gusen. Dalsze losy nie są znane.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 85/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941, t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

„Wysiadanie z lokalu”

W słownictwie konspiracyjnym AK oznaczało manewr szybkiego opuszczenia lokalu konspiracyjnego („w alarmie”), z jednoczesnym ewakuowaniem całego wyposażenia i zatarciem śladów działalności. Nazwa była stosowana wyłącznie w służbie łączności konspiracyjnej oraz w Wydziale I Okręgu Poznańskiego AK. Powstała ona w połowie 1943, gdy okazało się, że lokale zorganizowane w mieszkaniach stawały się dla Gestapo pulapką na konspiratorów. Najczęściej „wysiadanie z lokalu” dotyczyło lokali kwaterynych lub takich, które mogły być zdekonspirowane w śledztwach Gestapo.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK.

Marian Woźniak

Wysiedlenia ludności

W zamierzeniach władz hitlerowskich wobec okupowanej Wielkopolski ważne znaczenie posiadała przewidywana jej germanizacja, którą miało ułatwić i przyspieszyć m.in. wysiedlenie z tego obszaru części rodzimej ludności. Realizację tego zadania władze hitlerowskie powierzyły utworzonemu 11 X 1939 w Poznaniu Specjalnemu Sztabowi Przesiedlania Polaków i Żydów (*Sonderstab für Umsiedlung der Polen und Juden*), przemianowanemu wkrótce na Urząd Przesiedlania Polaków i Żydów (*Amt für Umsiedlung der Polen und Juden*). Wiosną 1940 zmienił on ponownie nazwę na Urząd Przesiedleńczy (*Umwanderungsstelle*) i kilka tygodni później na Centralny Urząd Przesiedleńczy (*Umwandererzentralstelle, UZS*) z siedzibą w Poznaniu i ekspozyturą w Łodzi. UZS miał w Wielkopolsce kilkanaście filii zlokalizowanych w miastach powiatowych. Podlegał on Wyższemu Dowódcy SS i Policji w Kraju Warty oraz IV Departamentowi w Głównym Urzędzie Bezpieczeństwa Rzeszy.

Władze niemieckie dokonywały wysiedleń ludności polskiej z Wielkopolski w dwójaki sposób: przez wręczanie poszczególnym osobom obwarowanego surowymi sankcjami

nakazu opuszczenia w wyznaczonym krótkim terminie określonego terytorium oraz w drodze brutalnego i zaskakującego usuwania przemocą z mieszkań całych rodzin i transportowania ich pod eskortą policyjną do nowych miejsc przeznaczenia.

Pierwsze nakazy opuszczenia danej miejscowości lub powiatu, przeważnie w ciągu doby, otrzymywali Polacy w październiku i listopadzie 1939 w ramach przeprowadzanych tzw. dzikich wysiedleń, tzn. dokonywanych z inicjatywy władz lokalnych i nie objętych planami centralnymi Rzeszy. Nakazy takie wręczano wówczas głównie właścicielom ziemskim, przemysłowcom, kupcom i rzemieślnikom. Wysiedlenia tego rodzaju następowały wyłącznie na wniosek miejscowych Niemców mieszkających w Wielkopolsce przed 1 IX 1939, i to przeważnie ze względu na ich interes osobisty.

Drugi sposób wysiedleń, już masowych, sprowadzał się do otaczania przez siły policyjne – przeważnie nocą w celu wykorzystania momentu zaskoczenia – poszczególnych wiosek, a w miastach dzielnic, ulic bądź też zespołów budynków dotkniętych tą akcją. Następnie do mieszkań osób wyznaczonych do wysiedlenia wkraczała policja i wypędzała je z nich w ciągu 10 do 30 minut, w tym również ciężko chorych. Wysiedleni mogli zabrać ze sobą tylko początkowo 200, a później 20 zł oraz ręczny bagaż o wadze od 25 do 30 kg na osobę dorosłą i 10 kg na dziecko, odbierany nieraz w części lub całości po opuszczeniu przez nich mieszkań.

Policja początkowo umieszczała wysiedlonych Polaków co najmniej na kilka dni w różnych punktach zbornych, organizowanych m.in. w kościołach, szkołach, strzelnicach i remizach strażackich. Takich punktów zbornych istniało w każdym powiecie po kilka. W Poznaniu zaś wysiedleni Polacy przebywali tymczasowo w obozie przesiedleńczym usytuowanym w dzielnicy Główna. Obóz istniał od 5 XI 1939 do 22 V 1940. Po jego likwidacji administracja okupacyjna kierowała wysiedlone osoby już wyłącznie do obozu przesiedleńczego w Łodzi, z którego wywożono je sukcesywnie do GG lub też na roboty do Rzeszy. Podczas przebywania

w wielkopolskich punktach zborych i w obozie przesiedleńczym w Poznaniu w oczekiwaniu na wysiedlenie do GG zmarło kilkadziesiąt osób z powodu prymitywnych warunków mieszkaniowych oraz braku żywności i opieki lekarskiej.

Władze niemieckie wysiedliły z Wielkopolski ok. 200 tys. Polaków, z której to liczby ok. 60 tys. deportowały na roboty do Rzeszy i okupowanej przez nią Francji oraz ok. 140 tys. przetransportowały do GG. Ponadto administracja okupacyjna objęła wysiedleniami wszystkich zamieszkałych w Wielkopolsce Żydów, z których kilka tysięcy wywiozła do GG, a pozostałych umieściła w obozach pracy i gettach.

Władze niemieckie oprócz wysiedleń, których celem było wywiezienie dotkniętych nimi osób poza terytorium Kraju Warty, dokonywały także przesiedleń wewnątrz Wielkopolski. W praktyce polegały one na przenoszeniu całych rodzin polskich z jednej miejscowości do drugiej, z centralnych dzielnic miast na peryferie, z lepszych mieszkań na gorsze, z większych gospodarstw rolnych na mniejsze. Przesiedlenia te, nazywane „wypieraniem” bądź rugowaniem (*Verdrängung*), łączyły się prawie zawsze z nakazem pozostawienia przez Polaków na miejscu całego mienia nieruchomości i części ruchomego, które przejmowali Niemcy. Władze okupacyjne „wyparły” w Wielkopolsce łącznie ok. 400 tys. Polaków.

Archiwum Państwowe Łódź, Der Chef der Sicherheitspolizei und des SD, Umwandlerzentralstelle Posen, Dienststelle Litzmannstadt; APP, Umwandlerzentralstelle Posen.

Czesław Łuczak

Wysocki Bogdan

(1921-1942) ps. „Mors”, „Mroc”, „Moroz”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 15 VII w Poznaniu. s. Józefa i Kaziemierzy z d. Melin. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczył się w Gimn. im. A. Mickiewicza do wybuchu wojny 1939. Czł. ZHP. W 1938 ukończył Państwowy Kurs PW I stopnia. Zaprzysiężony do WOW przez Kazimie-

rza Staśkiewicza w listopadzie 1939. Następnie z upoważnienia kpt. Leona Kmotka organizował grupy terenowe WOW w Środzie i Zaniemyślu. Pod jego kierownictwem opracowano plany topograficzne lotniska polowego w Mącznikach w pow. średzkim oraz prowadzono rozpoznanie odbywających się tam kursów dla pilotów. Dowódca sekcji organizacyjnej WOZZ. Aresztowany przez Gestapo w Niemczech, gdzie zbiegł przed pościgiem. Przewieziony do Domu Żołnierza w Poznaniu, a następnie osadzony w Forcie VII tamże. Po ukończeniu śledztwa przebywał kolejno w więzieniach: Wronki (14 X 1940-23 IV 1941) Berlin-Spandau i Zwickau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Zwickau 31 VII 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony 24 VIII 1942 w więzieniu w Dreźnie.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 85/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940-1941, t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Lubomira Broniarz-Press
Marian Woźniak

Wysocki Józef

(1894-1960) ps. „Białozur”, ofic. rez. WP i NSZ, prawnik.

Ur. 14 I w Zaniemyślu, s. Marcina, szewca i Stanisławy z d. Raczkiewicz. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Zaniemyślu uczęszczał do Gimn. św. Marii Magdaleny w Poznaniu. Egzamin dojrzałości uzyskał w 1914. W gimn. należał do tajnych kół samokształceniowych Towarzystwa Tomasza Zana. W sierpniu 1914 powołany został do armii niemieckiej, w której służył do 1918 w wojskach łączności. Brał udział w Powstaniu Wielkopolskim początkowo w piechocie, potem skierowany został do wojsk łączności w Poznaniu. Pełnił tam do 1922 funkcję adiutanta szefa łączności dowództwa Kompanii Zapasowej 7 Baonu Telegraficznego. W 1919 rozpoczął studia na UP. Od 1922 ofic. kadrowy 7 Baonu Telegraficznego. W 1923 przeniesiony do rezerwy. W I.

1923-24 odbył praktykę bankową i aplikację administracyjną przy Urzędzie Wojewódzkim w Poznaniu, następnie aplikację sądową w Poznaniu zakończoną w 1926 egzaminem asesorskim. W 1929 otworzył kancelarię adwokacką w Poznaniu.

W okresie okupacji do lipca 1941 przebywał w Poznaniu, gdzie zajmował się pisaniem podań i wniosków. W 1941 został aresztowany przez Niemców za fałszowanie dokumentów i osadzony w Forcie VII, a następnie przeniesiony na Pawiak w Warszawie. Z więzienia został wypuszczony w czerwcu 1943, po czym nawiązał kontakt z NSZ. Brał udział w Powstaniu Warszawskim jako sędzie śledczy Wojskowego Sądu Specjalnego przy komendzie AK Warszawa Śródmieście.

W 1945 zastępca komendanta okręgu NSZ organizacja wewnętrzna w Poznaniu.

Był dowódcą grupy wojskowej liczącej ok. 80 osób o kryptonimie „Folwark Białozura”. Aresztowany we wrześniu 1946, sądzony w 1947, skazany na 5 lat, zwolniony z więzienia w kwietniu 1947. Powtórnie aresztowany w marcu 1949, skazany w 1950 na 8 lat więzienia. Przebywał m.in. w obozie pracy przy kopalni „Kleofas” w Katowicach i centralnym więzieniu w Raciborzu. Zwolniony w marcu 1953. Zmarł w Poznaniu 17 V 1960.

Odnznaczony Srebrnym Krzyżem Narodowego Czynu Zbrojnego (1 VIII 1945).

Żona Kazimiera z d. Melin. Dzieci: Barbara, Bogdan.

USC Poznań, Akt zgonu 445/1960; Zbiory własne autorów w Poznaniu.

*Rafał Sierchula
Marian Woźniak*

Z

Zaborowicz Ignacy

(1899 - 1942) ps. „Kleszcz”, podofic. rez. WP, OJN, TON i NOW, nauczyciel.

Ur. 1 I w Łuczewie pow. koniński. Mieszkaniec Kleczewa pow. koniński. Zaprzysiężony do OJN przez brata ks. dra Stanisława Zaborowicza z Kalisza. Czł. kierownictwa OJN w pow. konińskim. Początkowo pełnił funkcję łącznika OJN pomiędzy Koninem a Kaliszem. Wspólnie z bratem opracowali koncepcję organizacyjną TON, która godziła by zwolenników endecji i sanacji. Według ich koncepcji państwo polskie miało być odbudowane po klęsce III Rzeszy jako królestwo w granicach piastowskich i jagiellońskich.

Przysięgę organizacyjną TON składał na ręce brata w Kaliszu. W styczniu 1941 opowiadał się za włączeniem TON do NOW. Aresztowany 16 IX 1941 i osadzony w więzieniu w Gnieźnie. Przeszedł ciężkie śledztwo w Inowrocławiu i w Domu Żołnierza w Poznaniu. Następnie osadzony w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) skazany 15 VIII 1942 na karę śmierci. Stracony 5 X 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 652, 657; USC Poznań, Akt zgonu P-4259/1942.

Marian Woźniak

„Zagralin” (grupa wielkopolska)

Struktura organizacyjna walki czynnej. Nazwa stanowiła skrót określenia „zagraniczna linia dywersji”. Powołana została w Warszawie pod koniec 1942 i podporządkowana wprost KG AK. „Zagralin” był wydzielonym oddziałem dyspozycyjnym („Kosa”), przeznaczonym wyłącznie do działań dywersyjnych na obszarze Rzeszy. Dowódcą „Zagralinu” był kpt. Bernard Drzyzga („Kazimierz 30”), który zorganizował grupy bojowe w Bydgoszczy w lutym 1943 i w Kaliszu w kwietniu 1943. Grupą bojową w Kaliszu dowodził Janusz Łuczowski („Mały”), a w jej skład wchodził: Franciszek Lendzion („Ogrodnik”), Franciszek Dudziak („Dudek”), Janina Bryńska („Tośka”). Grupa była przeszkolona do działań dywersyjnych i miała zmobilizować 15 żołnierzy. Najważniejszymi akcjami „Zagralinu” było detonowanie bomb na dworcach w Berlinie (24 II i 10 IV 1943) oraz we Wrocławiu (23 IV 1943). Gestapo zdekonspirowało szereg ogniw „Kosy” w Warszawie 5 VI 1943. KG AK rozwiązała „Zagralin” 1 IX 1943. Pluton kaliski zasilł sieć organizacyjną Obwodu Kalisz. Kpt. B. Drzyzga, po rozwiązaniu „Zagralinu”, był w Okręgu AK Łódź dowódcą zawiązku 60 pp AK (ostrowskiego).

SPP Londyn, Awanse i odznaczenia 3.4.2.;
B. Drzyzga: *Zagralin*. Londyn 1986.

Marian Woźniak

„Zagrozenie lokalu”

Hasło alarmowe odnoszące się nie tylko do lokali służbowych, ale także do mieszkań żołnierzy konspiracji. Używane w służbie informacyjno-wywiadowczej. W odróżnieniu od konspiracji w GG, gdzie w służbach informacyjno-wywiadowczych były silne struktury kontrwywiadu i ochrony, w Okręgu Poznańskim AK nie zdołano utworzyć sprawnych służb ochronnych. W szczególności nie istniały stałe komórki łączności z więzieniami śledczymi Gestapo, ani nie było służby, która by skutecznie infiltrowała niemieckie organa policyjne. Stąd często hasło zagrożenia opierało się na domniemaniach i było spóźnione

w czasie. Hasło nierzadko szyfrowano, przekazywano pisemnie, co wywoływało szereg czynności, będących następstwem stanu zagrożenia. Stosowano je w I. 1943-44 wyłącznie w wywiadzie i łączności konspiracyjnej.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK.

Marian Woźniak

Zając Stefan

(1915 - 1976) ps. „Wacław”, ofic. rez. WP i AK, pracownik PKP.

Ur. 3 VI w Słupi pow. kępiński, s. Marcina i Józefy z d. Sadura. Szkołę powszechną i gimn. ukończył w Ostrowie Wlkp. W 1936 odbył Dyw. Kurs. Pchor. 25 DP w Szczypiornie, a następnie był powołany na ćwiczenia do 29 pskan. W 1939 zmobilizowany do 29 pskan. Brał udział w walkach nad Bzurą i w obronie Warszawy. Od 1940 został zatrudniony jako spawacz w Fabryce Wagonów w Ostrowie Wlkp. Wiosną 1942 zaprzysiężony do AK przez por. Jana Kamińskiego („Janek”), a następnie powołany do sztabu IR Ostrów Wlkp. Aresztowany przez Gestapo w Łodzi 8 VII 1944 w związku z dekonspiracją insp. rej. AK kpt. Wacława Maika („Walter”). Śledztwo w jego sprawie nie zostało zakończone do ewakuacji Gestapo z Łodzi. Zbiegł z kolumny ewakuacyjnej 18 I 1945.

Po zakończeniu wojny pracował jako referent, a następnie naczelnik Wydziału Ruchu stacji PKP w Ostrowie Wlkp. Zaocznie ukończył studia prawnicze. Zmarł 13 VI 1976 w Ostrowie Wlkp.

Żona Irena.

FAK-Va/10, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej.

Marian Woźniak

Zakrzewski Radziwój

(1919 - 1942) ps. „Keda”, czł. POZ i WOZZ.

Ur. 24 VI w Dolsku, absolwent Gimn. im. A. Mickiewicza w Poznaniu, harcerz. Pracownik Kolejowej Spółdzielni Spożywców.

W początkach 1940 wstąpił do POZ. Był czl. zespołu redakcyjnego gazetki organizacyjnej „Pobudka”. Aresztowany latem 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 12 VIII 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony 26 IX 1942 w więzieniu Berlin-Plötzensee.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 89/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 41 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Zakrzewski Stanisław

(1907 - 1972) ps. „Star”, ofic. rez. WP i ZWZ-AK.

Ur. 5 V w Gnieźnie, s. Józefa, rzemieślnika i Anny z d. Drozdziwska. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczył się w Gimn. Klasycznym im. Tadeusza Kościuszki, które ukończył w 1928. W tymże roku został powołany do Szkoły Pchor. Rezerwy Piechoty w Śremie. Po odbyciu ćwiczeń awansowany do stopnia ppor. W 1929 rozpoczął studia na Wydziale Wychowania Fizycznego UP, które ukończył w 1934, uzyskując tytuł magistra WF. W l. 1932 - 34 był instruktorem WF w Zarządzie Miejskim w Poznaniu. Następnie przeniósł się do Bydgoszczy, gdzie był instruktorem WF i PW w Okręgowym Urzędzie WF i PW.

Kampanię wrześniową odbył w szeregach 15 DP. Uniknął niewoli i powrócił do Gniezna w październiku 1939. W końcu 1939 został skierowany przez Urząd Pracy (*Arbeitsamt*) jako robotnik do przedsiębiorstwa zajmującego się zaopatrzeniem wojska (*Heeresverpflegungsamt*). Doskonała znajomość języka niemieckiego zyskała mu uznanie pracodawców i wkrótce został przeniesiony jako pomocniczy pracownik biurowy. Na przełomie marca i kwietnia 1941 nawiązał

kontakt z por. rez. Włodzimierzem Turowskim („Tabaka”), który zaprzysiął go do ZWZ. Otrzymał zadanie rozpoznania wywiadowczego obiektów wojskowych i policyjnych w Gnieźnie i w okolicach. Brał także udział w opracowaniu planu operacyjnego IR ZWZ w Gnieźnie. W końcu 1941 przekazał agendy wywiadowcze ppor. rez. Cezaremu Zgóreckiemu. 15 I 1942 otrzymał nominację na szefa Ośrodka WKZO w Gnieźnie z zadaniem utworzenia grup sabotażowych w Gnieźnie, Wrześni, Żninie, Mogilnie i w Janowcu. Zorganizował kierownictwo Ośrodka oraz opracował plan działania, przewidując powołanie trzech pionów walki. Stanowić je miały grupy sabotażowo-dywersyjne składające się głównie z młodzieży harcerskiej, grupy sabotażu przemysłowego organizowane wśród robotników oraz patrol likwidacyjny, którego zadaniem miało być wykonywanie wyroków śmierci na zdrajcach narodu i wyróżniających się okrucieństwem funkcjonariuszach niemieckich. Do kierownictwa Ośrodka powołał m.in.: ppor. rez. Józefa Welniaka, ppor. rez. Henryka Bąka, pchor. rez. Telesfora Zielińskiego, a dowódcą patrolu sabotażu kolejowego mianował kpr. hm Ludwika Gruszkę z SzSz. Na podstawie instrukcji z Poznania Ośrodek gnieźnieński używał w walce środki chemiczne i bakteriologiczne. Grupy bojowe kierowane przez J. Welniaka i H. Bąka dokonały w marcu 1942 kilku akcji, których celem było wywołanie epidemii chorób zwierzęcych w okolicach Gniezna, Witkowa i Mogilna. Używano przy tym bakterii otrzymanych z Poznania, bez określonych nazw. W miejscu zatrudnienia Z. oraz w okolicznych magazynach pasz dodawano do siana, słomy i owsa środek chemiczny o umownej nazwie „Bang”. Chodziło głównie o stworzenie pozorów epidemii w stadninach koni przygotowanych do wysyłki na front wschodni. O skuteczności akcji świadczy fakt, że już w końcu marca 1942 wszystkie magazyny podległe *Heeresverpflegungsamt Gnesen* poddano kontroli specjalistów Instytutu Kryminalistyki z Berlina, a następnie prowadzono śledztwo, które początkowo nie dało wyników. Według źródeł niemieckich (można uznać je za zawyżone) wyeliminowano ze

stadnin wojskowych 500 - 600 koni. Kontrole policyjne zmusiły Z. do zawieszenia działalności i skoncentrowania się na inspirowaniu nasilonej akcji sabotażowej w kolejnictwie. Wobec groźby dekonspiracji Z. zgłosił insp. rej. AK w Gnieźnie por. Franciszkowi Tacie („Müller”) 9 V 1942 konieczność natychmiastowego przetrzucenia do GG członków sztabu zagrożonych aresztowaniem. Otrzymał jednak rozkaz pozostania w Gnieźnie. Aresztowany został 20 VII 1942 w miejscu pracy i jeszcze tego samego dnia skonfrontowany z wcześniej aresztowanym Edwardem Norbeckim, szefem łączności WKZO. Od początku śledztwa nosił się z zamiarem ucieczki. 9 XII 1942 w czasie przerwy w przesłuchaniu w budynku Gestapo w Gnieźnie udało mu się wyskoczyć oknem z I piętra i zmylić grupę pościgową. Pomocy w ukrywaniu się udzieliła mu jedynie Tekla Wieczorek. Następnie przedostał się za granicę GG i do końca okupacji przebywał w Warszawie, działając nadal w AK.

W 1945 wrócił do Gniezna, gdzie niesłusznie został oskarżony o zdradę przez rodziny żołnierzy z konspiracji. Wyrokiem Sądu Najwyższego uniewinniony od stawianych mu zarzutów. W 1949 przeniósł się do Warszawy i został dziennikarzem sportowym. Wrócił więc do zainteresowań młodzieżowych, kiedy to pisywał artykuły sportowe. W ostatnich latach życia był sekretarzem redakcji pisma „Żagle”. Jednocześnie przewodniczył Komisji Propagandy Polskiego Związku Lekkoatletycznego. Zmarł w Warszawie 9 IX 1972.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 9/43; FAK-V/234, Akta osobowe.

Marian Woźniak

Zalewska Halina

(1915 - 1942) ps. „Sala”, czł. NOB, pielęgniarka.

Ur. 22 I w Maszycach pow. lipnowski. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczyla się w Państwowym Gimn. w Inowrocławiu, gdzie zdała egzamin dojrzałości. Następnie uczęszczała na kursy dla pielęgniarek w Po-

znaniu. Ok. 1930 poznała Jerzego Kurpisza („Orlik”), który wprowadził ją do SN, a w 1936 została jego narzeczoną. Wspólnie uczestniczyli w różnych akcjach Pogotowia Społecznego w 1939. Do NOB zaprzysiężona na początku grudnia 1939. Jej podstawowym zadaniem było zorganizowanie w szpitalu ortopedycznym, w którym pracowała, schowków do przechowywania dokumentów NOB i archiwum. Pełniła też funkcję łączniczki w sztabie NOB oraz sekretarki Wydziału Organizacyjnego. Zdekonspirowana jako naręczona J. Kurpisza przez Zenona Ciemniejewskiego („Modrzew”). Aresztowana przez Gestapo 13 III 1941. Przeszła ciężkie śledztwo w Domu Żołnierza i w Forcie VII. Gestapo wymusiło na niej ujawnienie schowków w szpitalu. Następnie przebywała w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) 10 VIII 1942 skazana na karę śmierci. Stracona w więzieniu przy ul. Młyńskiej 20 X 1942.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 806; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; USC Poznań, Akt zgonu P-4446/1942.

Marian Woźniak

Zasada apolityczności

Podstawowe założenia głównych pionów PPP: podziemnego wojska (ZWZ-AK) i delegatur Rządu. Rzecznikiem zasady apolityczności był gen. Władysław Sikorski. Stanowiła przedmiot uchwały Rady Ministrów w Paryżu 8 XI 1939, a dla wojska uregulowana ściśle 4 XII 1939 w instrukcji komendanta głównego ZWZ gen. Kazimierza Sosnkowskiego dla pika Stefana Roweckiego. Nawiązując do zasady apolityczności wojska w II Rzeczypospolitej do 1939, oznaczała w praktyce zerwanie związków ideowych z sanacją i odłożenie zmian systemu politycznego w kraju na czas powojenny. Podnoszona była w kolejnych instrukcjach KG ZWZ, głównie w instrukcji nr 2 z 16 I 1940, w rozkazie organizacyjnym nr 1 płka S. Roweckiego z 7 II 1940, a także w statucie ZWZ, w Uchwale Komitetu Ministrów do Spraw

Kraju z 16 IV 1940, w zarządzeniu Prezesa Rady Ministrów i Naczelnego Wodza z 4 XI 1940 oraz w szeregu późniejszych dokumentach.

W Okręgu Poznańskim ZWZ-AK, gdzie szeregi organizacyjne tworzyli w większości żołnierze powiązani ideowo z endecją, zasada apolityczności była problemem złożonym. Sztab Okręgu przykładał do niej dużą wagę. W instrukcji organizacyjnej nr 1/1, z którą miano zapoznawać każdego żołnierza po złożeniu przysięgi, pisano m.in.: „[...] Niech Ci będzie wiadoma zasada, iż od tej chwili przestajesz reprezentować czy wyznawać jakiegokolwiek kierunki i poglądy polityczne. W pracy tej obowiązuje tylko jedna polityka: Wolność Narodu, wielkość i niezawisłość Państwa Polskiego [...]. Poglądy polityczne odkładamy na czas powojenny, kiedy to jako wolni już obywatele weźmiemy czynny udział w kształtowaniu wewnętrznym naszego państwa [...]”. Trudności w realizacji zasady apolityczności spiętrzyły się w następstwie akcji scaleniowej, gdy do AK weszły liczne struktury NOW, a następnie NSZ oraz SL, którym zapewniono w umowach scaleniowych „prawo oddziaływania propagandowo-wideoowego” macierzystych stronnictw politycznych.

FAK-1/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; *Armia Krajowa w dokumentach 1939 - 1945*. T. 1 Londyn 1970 s. 10 - 21, 72 - 80, 145 - 149, 219 - 220, 324 - 325.

Marian Woźniak

Zasieczny Józef

(1920 - 1945) ps. „Ćwik”, harcerz TS.

Ur. 19 III w Lesznie, s. Ignacego i Franciszki z d. Marciniak. Po ukończeniu szkoły powszechnej terminował w zawodzie ślusarza. Od 1933 czł. ZHP. Od marca 1939 przyboczny 7 DH w Lesznie. W sierpniu 1939 w ramach Straży Obywatelskiej organizował pluton harcerek. Współorganizator TS, zastępowy. Aresztowany przez Gestapo w Lesznie 7 VIII 1940. Po ciężkim śledztwie skazany przez Trybunał Wojenny Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) 30 V 1941 na karę 3 lat

obostrzonego obozu karnego. Po zwolnieniu, nakazem Gestapo z Poznania osadzony w KL Gross-Rosen. W marcu 1944 przeniesiony do KL Neugamme. Zginął 3 V 1945 wraz z innymi więźniami na statku zatopionym w porcie w Lubece. Rodziny nie założył.

FAK-1/14, Harcerstwo poza Szarymi Szeregami.

Marian Woźniak

„Zasypanie”

Pojęcie stosowane dla określenia ujawnienia tajemnic organizacyjnych w śledztwach. Nie było jednoznaczne ze zdradą ściganą sądownie przez Wojskowe Sądy Specjalne. „Zasypanie” uwzględniało wymuszenie informacji przez Gestapo torturami, choć w niektórych przypadkach podlegało także ściganiu, niezależnie od dalszych dziejów żołnierza, który się tego dopuścił. Nawet wobec podejrzania „zasypania” komendant jednostki organizacyjnej, z której pochodził żołnierz, mógł sporządzić „doniesienie karne”, jednoznaczne z aktem oskarżenia. Wartość dowodowa „doniesienia karnego” w krańcowych warunkach działania AK w Kraju Warty była wątpliwa, choć Wojskowe Sądy Specjalne brały ją pod uwagę.

FAK-1/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK.

Marian Woźniak

„Zator”

Pojęciem tym określano okresowe, ale pełne przerwanie łączności konspiracyjnej, głównie w kontaktach z Komendą Obszaru Zachodniego lub z KG AK w Warszawie. „Zatory” wynikały często z dekonspiracji ogniw Okręgu Poznańskiego AK. Najgroźniejszy „zator” spowodowała Komenda Obszaru Zachodniego wiosną 1944, gdy pomimo starań IR Ostrów Wlkp. nie wykorzystano ona elementów łączności. Wywołało to całkowitą utratę łączności, powodującą brak decyzji personalnych dla Okręgu Poznańskiego AK

oraz instrukcji do planów operacyjnych wiążących się z wybuchem Powstania Warszawskiego. „Zator” z okresu 15 VII 1944 - 5 I 1945 wynikał z błędnej oceny sytuacji dowództwa Obszaru Zachodniego, przyjętej przez gen. Tadeusza Bora-Komorowskiego, i wpłynął decydująco na przebieg działań w Okręgu Poznańskim AK w sytuacji zbliżającego się frontu.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; *Okręg Poznański Armii Krajowej w końcowej fazie okupacji (1943-1945)* pod red. M. Woźniaka. Poznań 1995 s. 16-20.

Marian Woźniak

Zawielak Stefan

(1907-1945) ps. „Bruk”, ppor. c.w. AK, nauczyciel.

Ur. 2 VIII 1907 w Garbach pow. średzki, s. Jakuba i Marii z d. Czarna. Szkołę powszechną ukończył w 1922 w Mądrych pow. średzki. Następnie uczęszczał do gimn. w Środzie, gdzie zdał egzamin dojrzałości ok. 1928. Po odbyciu Dyw. Kursu Pchor. 17 DP studiował na Wydziale Humanistycznym UP, gdzie w 1934 uzyskał magisterium. Od 1930 czł. PZZ. W 1936 został kierownikiem Szkoły Doksztalczącej przy Macierzy Polskiej w Gdańsku. Do wybuchu wojny 1939 działał w organizacjach polonijnych.

Na wojnę 1939 nie został zmobilizowany. Od sierpnia 1939 mieszkał u rodziców w Garbach. W I. 1940-42 zajmował się kolportowaniem pisma „Dla Ciebie Polsko”. W 1942 wstąpił do WTOP, a po zaprzysiężeniu przez por. Alfreda Furmańskiego („Maciej”) pełnił do lata 1943 obowiązki zastępcy insp. rej. AK w Środzie i komendanta Obwodu Środa. Od 17 IX 1943 do 20 II 1944 był p.o. insp. rej. w Środzie. Na własną prośbę odwołany ze stanowiska z powodów zdrowotnych. 17 IV 1944 wraz z braćmi Czesławem i Teofilem aresztowany przez Gestapo i poddany ciężkiemu śledztwu w Domu Żołnierza w Poznaniu. Przy jego areszto-

waniu Gestapo zdobyło szereg dokumentów organizacyjnych AK. Od 26 VII 1944 więziony w Żabikowie. W grudniu 1944 skazany wyrokiem Policyjnego Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*) na karę śmierci. Rozstrzelany w Żabikowie 20 I 1945.

Żona Felicja z d. Nierzwicka. Dzieci: Zofia, Anna.

FAK-I/1c, IR Środa i obwody, Kórnik; Muzeum Martyrologiczne Żabikowo, sygn. L/1150.

*Marian Woźniak
Anna Ziółkowska*

Zaworski Adam

(1894-1942) ps. „Stolarz”, kpt. WP, ZWZ.

Ur. 20 XII w Poznaniu, s. Kazimierza, stolarza i Kazimierzy z d. Szczerkowska. Po ukończeniu szkoły powszechnej w Poznaniu doksztalcał się w szkole wydziałowej, praktykując jednocześnie w drogerii Józefa Czepczyńskiego w Poznaniu. 1 VI 1915 został powołany do armii niemieckiej. Brał udział w I wojnie światowej na froncie zachodnim. Wobec wybuchu rewolucji w Niemczech wrócił do Poznania, gdzie 1 XII 1918 przystąpił do POW zaboru pruskiego. Brał udział w rozbijaniu Niemców oraz w walkach Powstania Wielkopolskiego w Poznaniu. W 1920 ukończył Zastępczy Kurs Pchor. Piechoty w Bydgoszczy, po czym w stopniu ppor. został przydzielony do 43 pp w Dubinie. Stopień por. uzyskał ze starszeństwem 1 VI 1921 jako dowódca kompanii 43 pp, a następnie został adiutantem dowódcy pułku. W 1930 przeniesiony do Szkoły Pchor. Piechoty w Zambrowie, gdzie był wykładowcą broni chemicznej. 1 I 1936 awansował do stopnia kpt. i został przeniesiony do Centrum Wyszkożenia Oficerów Rezerwy w Różanie n. Narwią. Po przeszkoleniu w 1938 w Warszawie przeniesiony do Poznania, pełnił w 57 pp funkcję oficera administracyjnego i dowódcy kompanii taborowej.

31 VIII 1939 otrzymał rozkaz wyjazdu do Malkini, gdzie dowodził służbą taborową 43 pp aż do kapitulacji. 7 IX 1939 znalazł się

w Warszawie, brał udział w jej obronie. Tam też w początkach października 1939 nawiązał kontakty z SZP, ale nie złożył przysięgi organizacyjnej. Po powrocie do Poznania zamieszkał wraz z rodziną przy ul. Poznańskiej 28/30, gdzie odąd koncentrowała się konspiracja pułkowa 57 pp. 31 X 1939 został aresztowany przez policję, ale po kilku dniach zwolniony. Podjął wówczas pracę w drogerii Czepczyńskiego. Do marca 1940 pozyskał do współpracy kilkunastu podoficerów (57 pp) oraz nawiązał kontakty z pkiem Edmundem Effertem (57 pp) oraz z mjr-em Stefanem Łukowiczem (58 pp). Wśród konspiratorów propagował konieczność utrzymywania więzi pułkowej, spodziewając się kontrofensywy aliantów zachodnich. Zalecał też zbieranie broni i amunicji oraz organizowanie służby legalizacyjnej celem udzielania pomocy osobom ukrywającym się przed pościgiem policji. Do ZWZ został zaprzysiężony w marcu 1940 przez mjr-a S. Łukowicza. Od czerwca 1940 był inicjatorem Wydziału Organizacyjnego IR ZWZ Poznań-Miasto, a następnie szefem sztabu. W 1941 przez kilka dni był insp. rej. ZWZ Poznań-Miasto. Przyniósł się w dużym stopniu do wyposażenia WKZO w chemiczne środki walki. 14 IX 1941 aresztowany przez Gestapo we własnym mieszkaniu. Przeszedł ciężkie śledztwo, odmawiając systematycznie składania zeznań. Po zakończeniu śledztwa więziony w Forcie VII w Poznaniu, skąd prawdopodobnie 7 VII 1942 został wywieziony w Lasy Pałędzkie i tam rozstrzelany. Gestapo ukrywało fakt jego śmierci przed żoną, która aż do października 1942 dostarczała do Fortu VII paczki żywnościowe. Dopiero w 1944 została wezwana do Gestapo i tam jej oświadczono, że Z. zmarł w bliżej nie wyjaśnionych okolicznościach.

Odnaczony Krzyżem Niepodległości oraz Krzyżem Walecznych.

Żona Walentyna z d. Toczyńska. Dzieci: Halina Teresa, Seweryn Olgierd.

Zbiory prywatne Walentyny Zaworskiej w Poznaniu.

Marian Woźniak

Zbierski Stanisław

(1914 -) ps. „Adam Oraj”, czł. kierownictwa SL „Roch” i BCH w Wielkopolsce, ofic. rez. WP i BCH.

Ur. 27 IV w Janowie pod Środą Wlkp., s. Józefa i Franciszki z d. Kończal. Po ukończeniu szkoły powszechnej uczęszczał do gimn. w Środzie Wlkp., gdzie w 1933 zdał egzamin dojrzałości. Odbił Dyw. Kurs Pchor. i ćwiczenia wojskowe, po czym studiował na Wydziale Prawno-Ekonomicznym UP, uzyskując w 1939 stopień magisterski. W czasie studiów wstąpił do WZMW. W l. 1936 - 39 czł. zarządu WZMW.

Zmobilizowany w sierpniu 1939 do 20 DP. Walczył w kampanii wrześniowej jako dowódca plutonu. Ranny pod Giednią (rejon Mławy). W początkach 1940 wspólnie z por. Janem Wojkiewiczem i ppor. Tadeuszem Nowakiem podjął się tworzenia konspiracji WZMW i SL „Roch”. Od lata 1940 zastępca komendanta X Okręgu Chłopskiej Straży („Chłostra”), następnie BCH. Jednocześnie kierował II Podokręgiem BCH w Wielkopolsce. W l. 1940 - 41 współpracował z Biurem Głównej Delegatury Rządu RP w Poznaniu. Nawiązał kontakty w GG z wysiedleńcami z Wielkopolski, działaczami ludowymi oraz utrzymywał kontakty z kierownictwem ruchu ludowego w Warszawie. Od grudnia 1941 współorganizator nieformalnego Biura Okręgowej Delegatury Rządu RP w Poznaniu, w którym kierował pionem administracji publicznej.

W 1945 należał do grona, które reaktywowało SL, od 1946 czł. Zarządu Wojewódzkiego PSL w Poznaniu i WZMW. Przewodniczył też Delegaturze Towarzystwa Uniwersytetów Ludowych w Poznaniu. W l. 1948 - 49 kierował uniwersytetem w Golinie Wielkiej pow. rawicki. W l. 1945 - 48 czł. Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu. W l. 1950 - 62 pracownik bankowy, następnie w spółdzielczości mleczarskiej. Emeryt. Założyciel Instytutu im. Wincentego Witosa w Tarnowie Podgórnym. Czł. honorowy władz PSL.

Po wojnie awansowany do stopnia mjra rez. WP i odznaczony Krzyżem Virtuti Militari V klasy.

Zbiory własne autora w Warszawie.

Zygmunt Hemmerling

„Zerwiemy pęta” [Poznań]

Była to gazetka Harcerstwa Polskiego (VII Hufca ZHP w Poznaniu), redagował ją Bogdan Damian Hancyk. Ukazywała się od października 1939 do przełomu kwietnia i maja 1940. Miała na celu podtrzymywanie na duchu polskiego społeczeństwa. Zawierała wiadomości z nasłuchu radiowego z komentarzami, aktualne artykuły, utwory satyryczne skierowane przeciw Niemcom i Hitlerowi. Poszczególne numery posiadały w górnym rogu winietki zaprojektowane graficznie przez Mariana Sławińskiego i Przemysława Wolniewicza, m.in. orla w koronie, trzymającego w szponach łańcuch z pękniętym ogniwem (nawiązanie do tytułu) lub lilijkę harcerską. Kolportaż prowadzili harcerze z drużyn poznańskich, z którymi B. D. Hancyk był w kontakcie. Nie zachował się żaden egzemplarz.

FAK-I/14, Harcerstwo poza Szarymi Szeregami; FAK-V/383, Akta osobowe Bogdana Damiana Hancyka; R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939-1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1996 mps.

Roman Macyra

„Zew” [Ostrów Wlkp.]

Gazetka ukazywała się w Ostrowie Wlkp. z inicjatywy rodziny Niesobskich zamieszkających w tym mieście. Zespół redakcyjny stanowili: Kazimierz Niesobski i jego synowie Edward i Bogdan. Współpracowała z nimi Jadwiga Pfeifer. Pisemko ukazywało się nieregularnie od października 1940. Początkowo było pisane na maszynie, a następnie powielane na hektografie, przyniesionym przez K. Niesobskiego z biura dawnego PKP. Treść gazetki stanowiły artykuły dostarczane przez

osoby związane z TOW i ZWZ, a także wiadomości pozyskane z nasłuchu radiowego, opracowywane przez E. Niesobskiego.

R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939-1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1996 mps. E. Serwański: *Ostrów Wielkopolski i jego region w okresie II wojny światowej (1939-1945)*. Poznań 1992 s. 214.

Roman Macyra

Zgaiński Stanisław

(1907-1944) ps. „Klon”, plut. pchor. WP, ppor. c.w. AK, artysta rzeźbiarz.

Ur. 28 IV w Kruszewie pow. czarnkowski, s. Jana i Walentyny z d. Krzywańska. Szkołę powszechną ukończył w Kłodzie pow. leszczyński, a potem Seminarium Nauczycielskie w Lesznie. Po zdaniu egzaminu kwalifikacyjnego był nauczycielem w Kaźmierzu Wlkp. i w Szamotułach. Z zamiłowania był rysownikiem, malarzem i rzeźbiarzem. Rozgłos przyniosły mu drzeworyty związane głównie z dziejami Szamotuł. Uczestniczył w wystawach drzeworytów w Poznaniu, Bydgoszczy, Warszawie i w Chicago.

Po powołaniu do służby wojskowej w sierpniu 1939 odbył Zastępczy Kurs Pchor. 14 DP przy 57 pp w Poznaniu. Awansowany w polu do stopnia plut. pchor. Brał udział w walkach nad Bzurą, gdzie dostał się do niewoli niemieckiej. Do wiosny 1940 przebywał w obozach jenieckich na Dolnym Śląsku i tam zaprzysiężony do SZP. Po zwolnieniu wrócił do Szamotuł, a następnie zamieszkał we Wronkach. Zaprzysiężony do ZWZ przez Bronisława Marona („Łysy”) z Chodzieży. Do wiosny 1943 był komendantem Placówki ZWZ Wronki, a od kwietnia 1943 mianowany p.o. komendantem Obwodu AK Szamotuły z zadaniem zorganizowania tam sztabu i przejęcia przez AK członków lokalnej organizacji dowodzonej przez plut. pchor. Stanisława Lecha Jankowskiego („Marysieńks”). Od jesieni 1943 jego działalność infiltrowało Gestapo przy pomocy renegata Adama Wiśniewskiego, który podawał się za komendanta AK w Obornikach. Gestapo are-

sztowało Z. w ramach „Aktion Apfelbach” 8 VIII 1944 i przewiezło do więzienia w Szamotułach, a następnie do Domu Żołnierza w Poznaniu i Żabikowa (nr oboz. 18358). W czasie ciężkiego śledztwa uszkodzono mu staw kolanowy. Na podstawie wyroku Policyjnego Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*) wysłany 26 IX 1944 do KL Gross-Rosen, gdzie po operacji kolana 14 X 1944 zmarł.

Żona Ludwika z d. Gorzelniak. Dzieci: Ewa, Wojciech.

FAK-I/1e, IR Zachód i obwody, obwód Wągrowiec, IR Nowy Tomyśl; E. Ratajczak, Z. Szymankiewicz: *Zgaiński – nauczyciel, artysta, żołnierz Armii Krajowej*. „Kronika Wielkopolski” 1995 nr 2 s. 103 - 107.

Marian Woźniak

Zgodziński Jan

(1913 - 1944), czł. PPR i GL.

Ur. 21 IV w Łodzi, s. Andrzeja, robotnika. Po ukończeniu szkoły powszechnej pracował jako tokarz w Łodzi. Od 1930 należał do KZMP, a od 1936 do KPP. Wywieziony w marcu 1940 przez Niemców na roboty przymusowe do Poznania pracował do maja 1944 jako tokarz w DWM (HCP). Należał do podziemnej komórki PPR. W grudniu 1943 aresztowany na dworcu w Łodzi został zwolniony na skutek starań żony. Po raz drugi aresztowany 11 III 1944 przez Gestapo w Poznaniu. W jego mieszkaniu znaleziono powielacz, ulotki i literaturę partyjną. Przeszedł ciężkie śledztwo. Osadzony w Żabikowie, gdzie 13 VIII 1944 został rozstrzelany.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Andrzej Chaniawko

Ziarczyk Lech

(1920 - 1944) ps. „Jan”, czł. org. „Ojczyzna” i PN, żołnierz AK.

Ur. 13 VIII w Poznaniu, s. Jana i Agnieszki z d. Banaszak. W Poznaniu ukończył szkołę powszechną, a następnie Gimn. im.

Ignacego Paderewskiego. W czasie okupacji pracował w DWM (HCP). Na przełomie 1939/40 wstąpił do org. „Ojczyzna”, wchodząc w skład wildeckiej grupy młodzieżowej, której był współorganizatorem. W jej ramach na terenie dzielnicy Wilda pomagał rodzinom poszkodowanym w czasie kampanii wrześniowej 1939, a szczególnie rodzinom żołnierzy znajdujących się w niewoli niemieckiej, kolportował prasę konspiracyjną, szkolił sekcje i kierował ich pracą. W 1942 na skutek aresztowania łączników, Czesława Paryska i Mariana Marcinkowskiego, grupa wildecka zawiesiła działalność. W 1943 Z. wstąpił do org. PN, w której objął funkcję kierownika Referatu Organizacyjnego. Aresztowany 11 VI 1944 wraz z innymi członkami Komendy Okręgu VIII PN, działającej jako autonomiczna org. AK. 13 X 1944 zginął w Żabikowie.

Zbiory własne autora w Poznaniu.

Marian Siczyński

Zielewicz Teofil

(1898 - 1942) ps. „Tygrys”, podofic. rez. WP i czł. NOB, ślusarz.

Ur. 5 XII w Poznaniu. Po ukończeniu szkoły powszechnej terminował w zawodzie ślusarza. W 1917 powołany do armii niemieckiej. Walczył na froncie wschodnim I wojny światowej. Awansowany do stopnia kpr. W 1919 brał udział w Powstaniu Wielkopolskim, a potem w stopniu plut. w wojnie polsko-bolszewickiej. Po zdemobilizowaniu w 1921 pracował jako ślusarz w Warsztatach Kolejowych w Poznaniu. Czł. SN od 1926.

W maju 1940 zaprzysiężony do NOB przez Kazimierza Walczaka („Wicher”) i mianowany dowódcą sekcji organizacyjnej. Tworzył struktury NOB w poznańskim węźle kolejowym. Latem 1940 podlegało mu 30 czł. organizacji. Kolportował pismo: „Polska Narodowa” i rozpowszechniał obligacje NOB. Aresztowany przez Gestapo 27 I 1941 i osadzony w Forcie VII, a następnie w więzieniach przy ul. Młyńskiej w Poznaniu i w Pile. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej

w Pile 8 VI 1942 skazany na karę śmierci. Stracony 6 VIII 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 802; USC Poznań, Akt zgonu P-3635/1942.

Marian Woźniak

Zieliński Jan

(1906 - 1943) ps. „Janek”, podofic. rez. WP i AK, młynarz.

Ur. 21 II w Mechnaczu pow. szubiński. Mieszkaniec Ostrowa Wlkp. Zaprzysiężony do ZWZ 10 III 1940 przez kpt. Wacława Koteckiego („Wawrzyn”). Brał udział w organizacji sztabu IR Ostrów Wlkp. oraz w rozmowach scaleniowych z TOW, OJN i NOB. Aresztowany przez Gestapo z Poznania przy dekonspiracji Ośrodka WKZO w IR Ostrów Wlkp. wiosną 1942. Więziony w Forcie VII, Zwickau i w Dreźnie. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Dreźnie 11 II 1943 skazany na karę śmierci. Stracony 31 III 1943 w więzieniu w Dreźnie.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 155/42.

Marian Woźniak

Zieliński Telesfor Józef

(1910 - 1943) ps. „Jozef”, pchor. WP i ZWZ-AK, urzędnik.

Ur. 15 II Świńcu pow. kościański, s. Tadeusza i Cecylii z d. Lorych. Po ukończeniu szkoły powszechnej i zdaniu egzaminu dojrzałości odbył Dyw. Kurs Pchor. 17 DP w Gnieźnie i ćwiczenia w 69 pp. Służbę ukończył w stopniu plut. pchor. Od 1932 studiował przez trzy lata na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym UP. Tam poznał Henryka Bąka.

Po zajęciu Gniezna przez Niemców pracował jako biuralista w hurtowni piwa Erdmanna. W końcu 1941 H. Bąk („Piotr”) nakłonił go do wstąpienia do ZWZ. W lutym 1942 ppor. Stanisław Zakrzewski („Star”) zaprzysięgł go do ZWZ-AK i przydzielił do

Ośrodka WKZO Gniezno. Był członkiem patrolu bakteriologiczno-chemicznego, który dokonywał skażania piwa dostarczanego dla niemieckiego wojska, paszy w stadninach koni Wehrmachtu oraz innych akcji sabotażowych. Aresztowany przez Gestapo z Inowrocławia 3 VIII 1943. Więziony w Gnieźnie, Inowrocławiu i Rawiczu. Wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Rawiczu 29 X 1943 skazany na karę śmierci. Stracony 18 XI 1943 w więzieniu w Rawiczu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770; FAK-I/d, IR Gniezno i obwody, Samodzielny Obwód Mogilno; USC Rawicz, Akt zgonu nr 359/1943.

*Maria Rutowska
Marian Woźniak*

Ziętkowiak Leon

(1919 - 1942) ps. „Pocztylion”, czł. POZ i WOZZ.

Ur. 8 IV w Krotoszynie. Od 1939 mieszkał w Poznaniu. W listopadzie 1939 wstąpił do POZ, następnie w WOZZ. Aresztowany 7 VI 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. W trakcie rewizji znaleziono u niego 2 pistolety. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Berlinie 13 VIII 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony w więzieniu Berlin-Plötzensee.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 82/42; APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Zimny Stefan

(1910 - 1942), podofic. rez. WP, czł. TPO CL.

Ur. 23 VIII w Dusinie pow. gostyński. Po ukończeniu szkoły powszechnej pracował w gospodarstwie rolnym. W 1930 powołany

do służby wojskowej, po ukończeniu której został podofic. zaw. Brał udział w wojnie 1939 w stopniu plut. Od listopada 1939 podjął pracę w Hucie Szkła w Gostyniu-Piaskach. Zaprzysiężony do TPO CL wiosną 1940 przez Mariana Marciniaka. Powierzono mu dowództwo sekcji organizacyjnej w Dusinie. Był także doradcą wojskowym M. Marciniaka. Utrzymywał kontakt pomiędzy sztabem TPO CL a ks. Henrykiem Kubikiem. Aresztowany w Dusinie przez Gestapo z Leszna. Więziony w aresztach policyjnych w Gostyniu, Lesznie i w Rawiczu. Wielokrotnie konfrontowany z M. Marciniakiem. Tajemnic organizacji nie ujawnił. Jesienią 1941 przewieziony do więzienia w Zwickau na dalsze przesłuchania. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Zwickau 13 V 1942 skazał go na karę śmierci. Stracony 24 VI 1942 w więzieniu w Dreźnie.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 59/42; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony; Zbiory własne autora w Poznaniu.

Marian Woźniak

Zjednoczone Organizacje Ruchu „Miecz i Pług” (MiP)

Organizacja polityczno-wojskowa utworzona w Warszawie jesienią 1939 o orientacji radykalno-katolickiej, często niesłusznie określana jako faszystowska. Pierwsze kierownictwo zinfiltrowało Gestapo. Prowokacje Gestapo w MiP wcześniej rozpoznały służby kontrwywiadowcze ZWZ-AK. 18 IX 1943 zostali zastrzeleni członkowie kierownictwa MiP, którzy przeszli na służbę Gestapo: Anatol Słowikowski, Zbigniew Grady, Czesław Kłobut i Franciszek Opendowski. Konfidencka działalność kierownictwa MiP rzuciła cień na organizację, która w swych strukturach prowadziła walkę konspiracyjną z okupantem niemieckim, a także przygotowywała plany polityczne na okres powojenny. Komendantem wojskowym MiP był mjr Stanisław Orłowski.

Drobne grupy MiP działały na Pomorzu i w Wielkopolsce. Ich początki sięgały lutego

1943, przy czym emisariusze MiP z Karsznic, którzy próbowali nawiązać kontakty w Ostrowie Wlkp., okazali się agentami Gestapo.

Inny charakter miało ogniwo MiP utworzone w marcu 1943 w Kaliszu. Był to związek siatki wywiadowczej, utworzony przez rtm Konrada Wünsche i Henryka Fulde. Należeli do niego Jerzy Dreszer i Elwira Fibiger, którzy jednocześnie byli zaprzysiężonymi żołnierzami NOW i AK. Kaliska grupa MiP nie utrzymywała kontaktów z centralą w Warszawie. Wszyscy jej członkowie, w ramach umowy scaleniowej NOW-AK, weszli do AK za pośrednictwem por. Mariana Kwiatkowskiego („Konrad”). Scalenie nastąpiło w okresie wrzesień - listopad 1943. Wszystkich członków grupy i ich współpracowników aresztowało Gestapo. Trybunał Ludowy w Berlinie (*Volksgerichtshof*) na sesji wyjazdowej w Kaliszu 18 XII 1944 (z udziałem A. Greisera) skazał ich na karę śmierci. Rozstrzelani w Skarszewie pod Kaliszem 19 I 1945. Oznaką działalności MiP w Kaliszu było pismo „Miecz i Pług”.

M. Woźniak: *Polskie organizacje wojskowe w Wielkopolsce w latach okupacji hitlerowskiej (1939-1945)*. „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” 1971 t. 10 z. 2 s. 196-198.

Marian Woźniak

„Zorza” [Poznań]

Gazetka konspiracyjna SzSz w Poznaniu, redagowana przez hm Adama Plucińskiego („Robak”). Wychodziła w formie maszynopisu powielanego przez Hieronima Guckiego. Ukazywała się prawdopodobnie przed 1942. Kolportowana była głównie w obrębie dzielnicy Łazarz w Poznaniu. Nie zachowały się żadne informacje o zawartości gazetki i jej formie. Nie odnaleziono także żadnego numeru.

R. Macyra: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939-1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1996.

Roman Macyra

Zujewski Kazimierz

(1924 -) ps. „Genia”, czł. WOW i WOZZ.

Ur. 14 II w Kaczanowie pow. wrzesiński, s. Antoniego i Anny z d. Nowik. Uczeń Collegium Marianum w Poznaniu, harcerz. Był czł. WOZZ i zajmował się działalnością wywiadowczą. Aresztowany 25 VI 1940. Więzień Fortu VII. Po ukończeniu śledztwa więzień we Wronkach (14 X 1940 - 22 IV 1941), Berlinie-Spandau i Wrocławiu. Skazany wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej we Wrocławiu 1 XII 1942 na 5 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniach we Wrocławiu, Rawiczu i Waldheim oraz KL Oranienburg, podobóz Griebo do wyzwolenia (25 IV 1945). Po wojnie ukończył liceum i wyższy kurs pedagogiczny oraz studia w Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie. W l. 1951 - 79 pracował kolejno jako wykładowca: Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego, Studium Nauczycielskiego i Wyższej Szkoły Nauczycielskiej oraz UAM w Poznaniu.

Odznaczony m.in.: Krzyżem Kawalerskim OOP, Krzyżem Oświęcimskim i Złotym Krzyżem Zasługi.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 139/42; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Związek Strzelecki w Wielkopolsce (ZS)

Organizacja o charakterze regionalnym, powołana w Poznaniu w listopadzie 1939 przez sierż. Antoniego Gołąbka („Komar”), który do 1928 był działaczem zarządu Związku Polaków w Berlinie, a następnie członkiem zarządu ZS w Poznaniu. Kierownictwo tworzyli: A. Gołąbek, Leonard Wybiera („Korab”), ppor. rez. Władysław Jankowski („Kmiczak”), Czesław Jankowski („Kruk”) i Władysław Włoszak („Kuna”). Organizacja przyjęła kryptonim V Komitet Niesienia Po-

mocy (V KNP), co stanowiło nawiązanie do tradycji Okręgu POW i ZS Poznań z czasu I wojny światowej, a jednocześnie ściśle łączyło się z koncepcją „Rezerwowej” lub „Żelaznej Brygady” z okresu poprzedzającego bezpośrednio wybuch II wojny światowej. W dokumentach niemieckich błędnie wyprawdzano nazwę V KNP jako „Pięciu Kolegów Niesienia Pomocy”. Organem prasowym V KNP było pismo „Świt”, redagowane przez Władysława Jankowskiego i Mariana Gołąbka, powielane w nakładzie 60 - 200 egz., ukazujące się od listopada 1940 do maja 1942. Organizacja rozwijała się w Poznaniu (począwszy od dzielnicy Łazarz), a następnie w Gostyniu (gdzie współpracowała z nią grupa TPO CL) oraz w okolicy Kościana. Miała charakter wojskowo-polityczny, a po nawiązaniu kontaktów z ZWZ (wiosna 1941) była zaliczana do rezerwy jako związek oddziałów ochronnych (pierwowzór SOP).

A. Gołąbek od początku działalności V KNP poszukiwał kontaktów z ogólnopolskim kierownictwem konspiracji. W tym celu od grudnia 1939 do stycznia 1940 kontaktował się z dowódcą TPOW Marianem Winiewiczem, zobowiązując się do dostarczania dla celów organizacji biuletynu informacyjnego. Przyjął propozycję utworzenia pionu propagandy TPOW. Następnie podjął rozmowy z kpt. Wawrzyńcem Mazanym („Krüger”) z ZWZ i został zaprzysiężony. Nadal jednak rozbudowywał komórki V KNP, głównie poza Poznaniem. Gestapo inwigilowało całe jego otoczenie, co doprowadziło do aresztowań w kwietniu 1942. Po śledztwie Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) na sesji wyjazdowej w Lipsku 27 I 1943 skazał na karę śmierci 9 osób z kierownictwa V KNP. W następnych sesjach 49 członków otrzymało wieloletnie kary obostrzonego obozu karnego, w więzieniach i obozach zginęło 16 członków.

FAK-I/15, Związek Strzelecki.

Marian Woźniak

Żarnowiecki Leonard Felicjan
(1903 - 1944) ps. „Sokół”, podofic. rez. WP i AK, czł. NOB.

Ur. 5 XI w Kostrzynie pow. średzki, s. Felicjana i Cecylii z d. Stabrowska. W 1910 wraz z rodzicami wyemigrował do Niemiec. W I. 1910 - 18 uczęszczał do szkoły powszechnej w Berlinie. Czł. skautingu i Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” (Okręg V na Wychodźstwie). W 1920 wrócił do Polski i zamieszkał w Poznaniu. W I. 1920 - 21 ukończył szkołę wydziałową w Poznaniu i w Bydgoszczy. W I. 1924 - 26 odbył zasadniczą służbę wojskową w 1 psap kolejowych w Krakowie, gdzie po ukończeniu szkoły podofic. został awansowany do stopnia plut.; instruktor wykszolenia. Od 1926 pracował w firmach motoryzacyjno-elektrycznych, a następnie w 1932 otworzył własny warsztat elektrotechniczny w Poznaniu. W 1937 podjął pracę w HCP jako elektryk w zakładowej elektrowni. Od 1936 czł. SN. 30 VIII 1939 został zmobilizowany do ewakuacji maszyn i urządzeń HCP w rejon Lublina, potem Kowla.

W październiku 1939 wrócił do Poznania i pracował DWM (HCP). Od listopada 1939 czł. grupy sabotażowej WOZ. W grudniu 1939 zaprzysiężony do NOB przez Henryka Szymborskiego. W kwietniu 1941 przerwał działalność w NOB i wstąpił do WKZO. Od marca 1943 organizator i dowódca patrolu dywersyjnego AK w DWM. Krótco był czł. NOW. Latem 1943 przeniesiony przez kpt. Sylwestra Pniewskiego („Bürger”) do Ośrodka Kedywu IR Poznań, gdzie pełnił funkcję dowódcy patrolu. Aresztowany przez Gestapo 4 XI 1943 i osadzony w Domu Żołnierza, następnie w Forcie VII. Po ciężkim śledztwie osadzony w Żabikowie. 20 VIII 1944 na podstawie wyroku Policijnego Sądu Doraźnego (*Polizeistandgericht STAPO Posen*) rozstrzelany w Żabikowie w zbiorowej egzekucji.

Żona Helena z d. Mierkiewicz. Dzieci: Felicja, Jolanta, Andrzej, Maria, Bogumiła, Anna, Janina.

FAK-I/1, Organizacja Okręgu Poznańskiego AK; FAK-V/413, Akta osobowe; USC Poznań, Akt zgonu P-3193/1944; Zbiory prywatne Anny Żarnowieckiej-Kiec w Poznaniu.

*Marian Woźniak
Anna Ziółkowska*

Żeberski Czesław

(1901 - 1943) ps. „Czech”, czł. WOW i WOZZ, szewc.

Ur. 14 X w Śremie, s. Walentego i Katarzyny z d. Kończak. W początkach 1940 wstąpił do WOW, następnie w WOZZ. Aresztowany latem 1940 przez Gestapo w Poznaniu. Osadzony w Forcie VII. W śledztwie nie udowodniono mu przynależności do organizacji, lecz jedynie słuchanie zagranicznych stacji radiowych i przekazywanie informacji Marcinowi Gałęzkiemu. Po ukończeniu śledztwa przebywał w więzieniach Wronki (14 X 1940 - 23 IV 1941) i Berlin-Spandau. Wyższy Sąd Krajowy w Poznaniu (OLG) 22 X 1942 skazał go na karę 6 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach, a od 17 XII 1942 w KL Mauthausen-Gusen, gdzie 23 II 1943 został zamordowany i spalony w krematorium.

Żona Kazimiera z d. Piotrowiak. Dzieci troje.

APP, Strafgefängnis Wronke 1940 - 1941 t. 994/40, lista wywozowa; APP, Strafgefängnis Wronke sygn. 1189 teczka personalna; FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich; Świadcetwo zgonu Mauthausen G1, G22, nr 2991/1943; Zbiory własne autorki w Luboniu.

Lubomira Broniarz-Press

Żurczak Jan

(1914 - 1945) ps. „Belfer”, pchor. WP i AK, nauczyciel.

Ur. 2 VIII w pow. leszczyńskim. Zaprzysiężony do AK przez ppor. Maksymiliana Lewandowskiego i mianowany dowódcą Placówki AK Leszno. Aresztowany przez

Gestapo 27 VI 1944. Więziony w Lesznie i w Żabikowie (nr oboz. 17607). We wrześniu 1944 zesłany do KL Gross-Rosen, gdzie zmarł z wycieńczenia w styczniu 1945.

Zbiory prywatne Jerzego Zielonki w Kościanie.

Marian Woźniak

Aneks*

Adam Karol

(1911 - ?) ps. „Karp”, żołnierz NOB i AK, leśnik. Ur. 17 II w Nowym Tomysłu. Mieszkaniec Kórnik, pracownik Fundacji Kórnickiej. Aresztowany 10 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Wyrokiem OLG z 9 VI 1943 skazany na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754.

Adamczyk Czesław

(1907 - ?), czł. TOK, blacharz. Ur. 15 VII. Mieszkaniec Jarocina. Aresztowany w grupie członków TOK i kolporterów pisma „Dla Ciebie Polsko”. Po długotrwałym śledztwie skazany wyrokiem OLG z 7 III 1943 na 4 lata obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen, sygn. 2 OJs. 151/42.

Adamczyk Edward

(1913 - ?), czł. NOB, pomocnik piekarza. Ur. 9 X w Werne pow. Bochum (Niemcy). Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 10 VII 1941. Więziony w Forcie VII i we Wronkach. Wyrokiem OLG z 10 IV 1942 skazany na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 247.

Adamski Bronisław

(1909 - ?), podofic. rez. WP, czł. NOB. Ur. 29 IX w Jankowie pow. poznański i tamże zamieszkały. Brał udział w kampanii wrześniowej 1939. Aresztowany i osadzony w więzieniu w Elblągu. Skazany wyrokiem OLG z 28 V 1942 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 38/42.

Adamski Stanisław

(1907 - ?), podofic. rez. WP, czł. NOB, brygadzysta. Ur. 11 X w Międzyborzu pow. śremski. Mieszkaniec Poznania. Brał udział w kampanii wrześniowej 1939. Aresztowany 3 II 1941. Więziony w Elblągu. Wyrokiem OLG z 9 III 1942 skazany na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 160.

Agaciński Stanisław

(1905 - ?), czł. NOB, rzeźnik. Ur. 28 IV w Piersku pow. szamotulski. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 10 VII 1941. Więziony we Wronkach. Wyrokiem OLG z 9 III 1942 skazany na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 811.

* Opracowali: *Maria Rutowska* i noty oznaczone gwiazdką – *Lubomira Broniarz-Press* i *Rafał Sierchula*

Ambrozius Henryk

(1922 - ?), czł. NOB. Ur. 10 VI w Swarzędzu pow. poznański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 13 IV 1942 na 8 lat obostrzonego obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 3/42.

Andersz Franciszek

(1899 - ?), podofic. WP, czł. NOB, ślusarz. Ur. 2 XII. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 27 I 1941. Więziony w Elblągu. Wyrokiem OLG z 3 VI 1942 skazany na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 159.

Andrzejak Franciszek

(1908 - ?), czł. NOB, piekarz. Ur. 4 X w Krzyżownikach pow. poznański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 24 IV 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Wyrokiem OLG z 23 II 1942 skazany na 2 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 748.

Andrzejewski Marian

(1910 - ?), czł. NOB, mistrz budowlany. Ur. 1 X w Grodzisku Wlkp. i tamże zamieszkały. Aresztowany 25 IX 1941 i osadzony w więzieniu w Elblągu. Skazany wyrokiem OLG z 16 VII 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544.

Andrzejewski Seweryn

(1919 - ?), czł. NOB, robotnik. Ur. 18 I w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 25 III 1941. Wyrokiem OLG z 17 VIII 1942 skazany na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 598.

Antkowiak Marian

(1914 - ?), czł. NOB, robotnik. Ur. 6 XII w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 27 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Wyrokiem OLG z 28 IV 1942 skazany na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 841.

Antkowiak Stanisław

(1912 - ?), czł. NOB, elektromonter. Ur. 24 X w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 2 IV 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Wyrokiem OLG z 28 IV 1942 skazany na 10 lat obostrzonego obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 431.

Antoniewicz Adam

(1888 - ?), czł. TON, rolnik. Ur. 12 XII w Bielejewie pow. jarociński. Mieszkaniec Panienki pow. jarociński. Skazany wyrokiem OLG z 17 III 1943 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Antoniewicz Józef

(1920 - ?), czł. TPO CL, robotnik. Ur. 30 VIII w Dusinie pow. gostyński i tamże zamieszkały. Aresztowany i skazany wyrokiem OLG z 13 V 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 59/42.

Appelt Marian

(1892 - ?), czł. NOB, rzeźnik. Ur. 24 VII w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu w Elblągu. Skazany wyrokiem OLG z 19 VI 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 618.

Auch Klara

z d. Appelt (1873 - ?), czł. NOB. Ur. 12 VIII. Mieszkanka Poznania. Aresztowana 18 XII 1940 i osadzona w więzieniu w Oleśnicy. Wyrokiem OLG z 9 VI 1942 skazana na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 589.

Aumüller Stefan

(1910 - ?), czł. NOB, robotnik. Ur. 16 VIII w Poznaniu i tamże zamieszkały. Brał udział w kampanii wrześniowej 1939. Aresztowany 21 II 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Wyrokiem OLG z 9 III 1942 skazany na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 811.

Bajerlein Kazimierz

(1905 - ?), czł. NOB, kupiec. Ur. 1 XII w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 21 IV 1942 na 2 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 349.

Bakoś Henryk

(1912 - ?), czł. NOB, fryzjer. Ur. 24 V w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 6 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwiczkau. Wyrokiem OLG z 17 VI 1942 skazany na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium, t. 543.

Balcerek Andrzej

(1898 - ?), czł. NOB, robotnik. Ur. 20 XI w Otuszu pow. nowotomyski. Aresztowany 11 XII 1940. Wyrokiem OLG z 9 VI 1942 skazany na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 772.

Bandosz Leon

(1906 - ?), podofic. rez. WP, ZWZ-AK, murarz. Ur. 5 XI w Starym Mieście pow. koniński i tamże zamieszkały. Skazany wyrokiem OLG z 18 III 1943 na 2 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42.

Bankowski Antoni

(1915 - ?), żołnierz AK, technik budowlany. Ur. 29 XI. Mieszkaniec Pakości pow. wągrowiecki. Aresztowany 20 I 1943 i osadzony w więzieniu w Rawiczu. Skazany wyrokiem OLG z 9 X 1943 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770.

Baranowska Maria

(1906 - ?), czł. NOB. Ur. 18 IV w pow. pińczowskim. Mieszkanka Poznania. Aresztowana 13 IV 1941 i osadzona w więzieniu we Wronkach. Wyrokiem OLG z 9 III 1942 skazana na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 811.

Barcikowski Tadeusz

(1907 - ?) ps. „Samotna Łza”, czł. WOZZ. Ur. 20 IX w Niemczach. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wronek (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlina-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942) i Zwiczkau. Wyrok OLG z 4 IX 1942 uniewinnił go od zarzutu przygotowania zdrady stanu. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen, sygn. 2 OJs. 98/42.

Bartkowiak Michał

(1892 - ?), żołnierz ZWZ, robotnik. Ur. 11 IX w Ruminie pow. koniński i tamże zamieszkały. Skazany wyrokiem OLG z 19 VII 1943 na 4 lata obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42.

Bartkowiak Stefan

(1902 - ?), żołnierz NOB i AK, leśnik. Ur. 10 VIII w pow. kościańskim. Mieszkaniec Brina pow. śremski. Aresztowany 10 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Wyrokiem OLG z 10 VII 1943 skazany na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754.

Bartkowiak Wincenty

(1885 - ?), żołnierz NOB i ZWZ, kotlarz. Ur. 8 III w Poznaniu i tamże zamieszkały. Skazany wyrokiem OLG z 11 VIII 1942 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 22/42.

Bartosik Kazimierz

(1920 - ?), żołnierz ZWZ-AK, ogrodnik. Ur. 29 II w Starym Mieście pow. koniński. Mieszkaniec Rumina pow. koniński. Skazany wyrokiem OLG z 25 II 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42.

Bartosik Michał

(1892 - ?), żołnierz ZWZ, robotnik. Ur. 11 IX w Ruminiu pow. koniński i tamże zamieszkały. Skazany wyrokiem OLG z 19 VII 1943 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42.

Bartoszewski Jan

(1913 - ?), czł. NOB. Ur. 7 VI w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany ok. 5 I 1941 i osadzony w więzieniu w Elblągu. Skazany wyrokiem OLG z 13 IV 1942 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 3/42.

Baszyński Jan

(1906 - ?), czł. TON, rolnik. Ur. 16 V w Wojciechowie pow. jarociński i tamże zamieszkały. Skazany wyrokiem OLG z 24 II 1943 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Bączyk Kazimierz

(1905 - ?), czł. NOB, cieśla. Ur. 16 II w Śmiłowie pow. szamotulski. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 11 VII 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 21 IV 1942 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 349.

Bączyk Marcei

(1906 - ?), czł. NOB, rzemieślnik. Ur. 12 I w Wolsztynie. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu w Elblągu. Wyrokiem OLG z 24 II 1942 skazany na 12 lat obostrzonego obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 726.

Begier Kazimierz

(1915 - ?), podofic. WP, ZWZ-AK, ślusarz. Ur. 16 XII w Kobylnicy pow. poznański. Mieszkaniec Pobiedzisk pow. poznański. Aresztowany 4 XI 1942. Wyrokiem OLG z 4 V 1943 skazany na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 655.

Bakerowicz Antoni

(1894 - ?), czł. NOB, restaurator. Ur. 11 VI w Poznaniu. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Wyrokiem OLG z 12 VIII 1942 skazany na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 745.

Białczyński Edmund

(1905 - ?), podofic. WP, ZWZ-AK, kowal. Aresztowany 4 XI 1942. Wyrokiem OLG z 4 V 1943 skazany na 2 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 655.

Biały Kazimierz

(1888 - ?), czł. NOB, kupiec. Ur. 16 II w Śmiglu pow. kościański. Mieszkaniec Stęszewa pow. poznański. Aresztowany 6 XI 1941 i osadzony w więzieniu w Elblągu. Wyrokiem OLG z 16 VII 1942 skazany na 10 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544.

Biały Stefan

(1882 - ?), czł. WOZZ. Ur. 13 XII. Aresztowany latem 1940 i osadzony w więzieniu w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa więziony we Wronkach (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlinie-Neukölln. Dalszy los nie jest znany. *

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich.

Bięgański Franciszek

(1908 - ?), podofic. WP, czł. NOB, pracownik umysłowy. Ur. 2 I w Niemczech. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 19 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Wyrokiem OLG z 28 IV 1942 skazany na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 841.

Bielerzewski Józef

(1894 - ?), żołnierz NOB i ZWZ, krawiec. Ur. 18 III w Gostyniu. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 15 II 1941 i osadzony w więzieniu w Elblągu. Wyrokiem OLG z 8 VII 1942 skazany na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 802.

Bierka Jakub

(1897 - ?), żołnierz NOB i ZWZ, robotnik. Ur. 18 VII w Nowej Wsi pow. poznański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 15 II 1941. Wyrokiem OLG z 23 III 1942 skazany na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 569.

Bierła Kazimierz

(1879 - ?), czł. TOK, robotnik. Ur. 27 II w Woli Książęcej pow. jarociński. Mieszkaniec Jarocina. Wyrokiem OLG z 17 III 1943 skazany na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Bilski Czesław

(1902 - ?), czł. NOB, pomocnik kupiecki. Ur. 1 VII w Marten pod Dortmundem (Niemcy). Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 21 II 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Wyrokiem OLG z 9 III 1942 skazany na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 160.

Bilski Franciszek

(1895 - ?), podofic. zaw. WP, czł. TON i NOW. Ur. 26 XI w Dubinie pow. rawicki. Mieszkaniec Gniezna. Aresztowany 14 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Gnieźnie. Skazany wyrokiem OLG z 15 VIII 1942 na 5 lat obozu karnego. Zmarł w obozie już po jego wyzwoleniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 652, 657.

Biśnieszkiwicz Stefan

(1887 - ?), czł. WOW i WOZZ. Ur. 12 XII w Grabowie pow. Mogilno. Mieszkaniec Strzelna. Od lata 1940 więziony w Domu Żołnierza i Forcie VII w Poznaniu oraz w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu i w Trzemesznie. Wyrokiem OLG z 2 VI 1942 skazany na 6 lat obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 54/42.

Blachmierek Zdzisław

(1923 - ?), czł. WOZZ. Ur. 4 III. Aresztowany latem 1940 i osadzony w więzieniu w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa więziony we Wronkach (14 X 1940 - 2 IV 1941) i Berlinie-Neukölln. Dalszy los nie jest znany. *

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich.

Błaszczyk Ludwik

(1906 - ?), żołnierz ZWZ-AK, stolarz. Ur. 29 VI w Kowalewie pow. łaski. Mieszkaniec Konina. Skazany wyrokiem OLG z 18 III 1943 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42.

Bober Teofil

(1918 - ?), czł. NOB, robotnik. Ur. 28 II w Rudnikach pow. nowotomyski. Aresztowany 19 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Wyrokiem OLG z 14 II 1942 skazany na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 354.

Bogaczyk Franciszek

(1910 - ?), czł. WOZZ. Ur. 24 VII. Aresztowany latem 1940 i osadzony w więzieniu w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa więziony we Wronkach (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlinie-Neukölln. Dalszy los nie jest znany. *

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich.

Bogaczyk Kazimierz

(1919 - ?), czł. WOZZ. Ur. 3 X. Aresztowany latem 1940 i osadzony w więzieniu w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa więziony we Wronkach (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlinie-Neukölln. Dalszy los nie jest znany. *

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich.

Bogusławski Maksymilian

(1901 - ?), podofic. WP, czł. NOB, kupiec. Ur. 28 IX w Grodzisku Wlkp. i tamże zamieszkały. Aresztowany 24 IX 1941 i osadzony w więzieniu w Elblągu. Skazany wyrokiem OLG z 16 VII 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544.

Bogusławski Witold

(1906 - ?), żołnierz TOK i ZWZ, księgowy. Ur. 5 VII w Ostrowie Wlkp. Mieszkaniec Jarocina. Wyrokiem OLG z 13 II 1943 skazany na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Boguszewicz Tadeusz

(1908 - ?), czł. NOB, kupiec. Ur. 13 IX w Essen (Niemcy). Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 11 XII 1940 i osadzony w więzieniu w Elblągu. Skazany wyrokiem OLG z 19 VI 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 618.

Bohne Antoni

(1909 - ?), ofic. rez. WP, WKZO. Ur. 27 V w Siedlcach pow. wolsztyński. Mieszkaniec Gniezna. Aresztowany 25 VIII 1942 i osadzony w więzieniu w Rawiczu. Wyrokiem OLG z 27 VIII 1943 skazany na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770.

Borowiak Stanisław

(1917 - ?), czł. NOB, rzeźnik. Ur. 4 XI w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 21 IV 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 30/41.

Borowicz Stanisław

(1904 - ?), żołnierz ZWZ-AK, księgowy. Ur. 20 XI w Babiaku pow. kolski. Mieszkaniec Koła. Brał udział w kampanii wrześniowej 1939. Skazany wyrokiem OLG z 12 III 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 152/42.

Borowicz Wincenty

(1885 - ?), czł. NOB, robotnik. Ur. 4 VII w Głuszynie pow. poznański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 13 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Wyrokiem OLG z 28 IV 1942 skazany na 10 lat obostrowzonego obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 431.

Borowski Antoni

(1903 - ?) ps. „Żelazniak”, czł. WOW i WOZZ. Ur. 16 VI w Nakle. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wronek (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlina-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Berlina-Alt Moabit. Wyrokiem OLG z 11 VIII 1942 skazany na 3 lata obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 93/42.

Bratkowski Jan

(1922 - ?), czł. POZ i WOZZ. Ur. 8 X. Aresztowany w lipcu 1940. Więzień Fortu VII, Wronek (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlina-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i więzienia przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Skazany wyrokiem OLG z 15 XII 1942 na 3 lata obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 91/42.

Brawata Władysław

(1901 - ?), podofic. rez. WP, ZWZ-AK, fotograf. Ur. 29 IV w Koninie i tamże zamieszkały. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej 1919/1921. Skazany wyrokiem OLG z 3 III 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42.

Brodzki Alfons

(1920 - ?), czł. WO, chemigraf. Ur. 29 VII w Krapkowicach pow. opolski. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany wiosną 1940 pod zarzutem działalności poligraficznej w WO. Wyrokiem Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) z 31 III 1941 skazany na półtora roku więzienia. *

FAK-Va/10, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej.

Bronikowska Jadwiga

z d. Widyńska (1898 - ?), czł. NOB. Ur. 13 X. Aresztowana 11 XII 1940. Wyrokiem OLG z 9 VI 1942 skazana na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 772.

Brzeziński Janusz

(1923 - ?), czł. TON, pomocnik operatora filmowego. Ur. 6 VII w Gnieźnie i tamże zamieszkały. Skazany wyrokiem OLG z 2 III 1943 na lat 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 159/42.

Brzozowski Jan

(1917 - ?), czł. NOB, rzeźnik. Ur. 10 I w pow. kościańskim. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 23 V 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Wyrokiem OLG z 23 II 1942 skazany na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 748.

Brzozowski Stanisław

(1891 - ?), czł. WO, chemigraf. Ur. 20 IV w Niemczech. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany wiosną 1940. Wyrokiem Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) z 31 III 1941 skazany na 3 lata więzienia. *

FAK-Va/10, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej.

Buchert Bronisław

(1919 - ?), czł. NOB, współwłaściciel fabryki. Ur. 24 X w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 7 II 1941 i osadzony w więzieniu w Elblągu. Wyrokiem OLG z 5 III 1942 skazany na 10 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 570.

Buda Wiktor

(1907 - ?), czł. ZS, stolarz. Ur. 16 XII w Poznaniu i tamże zamieszkały. Brał udział w kampanii wrześniowej 1939. Aresztowany 10 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 21 VI 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 433.

Budnik Marian

(1923 - ?), czł. NOB, malarz. Ur. 25 III w Pawłowie pow. poznański. Mieszkaniec Pobiedzisk pow. poznański. Skazany wyrokiem OLG z 5 IV 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 5/42.

Budzyński Jan

(1905 - ?), czł. NOB, rzeźnik. Ur. 23 XII w Sławnie pow. gnieźnieński. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 21 IV 1942 na 2 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 30/41.

Bukowski Adam

(1911 - ?), czł. TON, ogrodnik. Ur. 22 XII w Kostrzynie pow. średzki. Mieszkaniec Witaszyc pow. jarociński. Skazany wyrokiem OLG z 24 II 1943 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Burdel Zdzisław

od 1945 **Przysiecki Zdzisław** (1921 - ?), czł. WOW i WOZZ. Ur. 21 IX w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wronek (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlina-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Berlina-Alt Moabit. Wyrokiem OLG z 26 VIII 1942 skazany na 9 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach KL Mauthausen-Gusen (15 XII 1942 - 5 V 1945). *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 103/42.

Burdelski Jan

(1875 - ?), czł. WOZZ. Ur. 23 VI. Aresztowany latem 1940 i osadzony w więzieniu w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa więziony we Wronkach (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlinie-Neukölln. Dalszy los nie jest znany. *

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich.

Bürger Paweł

(1897 - ?), czł. NOB, robotnik. Ur. 26 I w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Wyrokiem OLG z 9 III 1942 skazany na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 811.

Burzyński Stanisław

(1897 - ?), czł. NOB, fryzjer. Ur. 3 XI w Rogoźnie pow. obornicki. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 10 III 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 823.

Byczyński Alojzy

(1914 - ?), żołnierz AK, urzędnik sądowy. Ur. 6 II w Wągrowcu i tamże zamieszkały. Aresztowany 14 VIII 1942 i osadzony w więzieniu w Rawiczu. Wyrokiem OLG z 9 X 1943 skazany na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770.

Cabański Mieczysław

(1921 - ?), czł. NOB, junak PW, tapicer. Ur. 28 XII w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 22 IV 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Wyrokiem OLG z 10 IV 1942 skazany na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 247.

Calierc Józef

(1899 - ?), czł. NOB, fryzjer. Ur. 18 II w Czernejewie. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 10 VII 1941 i osadzony w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Wyrokiem OLG z 5 III 1942 skazany na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 570.

Celmer Jan

(1909 - ?), czł. ZS, siodlarz. Ur. 7 XII w Kijowie (Ukraina). Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 10 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 22 VI 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 433.

Charmaciński Seweryn

(1886 - ?), czł. NOB, murarz. Ur. 12 XII w Mieścisku pow. wągrowiecki. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 11 III 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Wyrokiem OLG z 11 VIII 1942 skazany na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 514.

Chłapowski Michał

(1893 - ?), czł. ZS, ślusarz. Ur. 8 VII w pow. mogileńskim. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 10 XI 1941 i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 21 VI 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 433.

Chudy Stefan

(1921 - ?), czł. TPO CL, pracownik huty szkła. Ur. 2 IX w Gostyniu i tamże zamieszkały. Aresztowany i skazany wyrokiem OLG z 13 V 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 59/42.

Cichoński Bernard

(1908 - ?) ps. „Muzyk”, czł. WOW i WOZZ, koncertmistrz. Ur. 20 VIII w Pawłowicach pod Leszmem. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany we wrześniu 1940. Więzień Fortu VII, Wronek (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlina-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Berlina-Alt Moabit. Wyrokiem OLG z 11 VIII 1942 skazany na 6 lat obustrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach i KL Mauthausen-Gusen (15 XII 1942 - 5 V 1945). Po wojnie pracował m.in. w Operze Wrocławskiej. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 93/42.

Cichy Bernard

(1911 - ?), czł. TON, ślusarz. Ur. 16 VIII w Gozdowie pow. wrześniński. Mieszkaniec Wrześni. Aresztowany 20 XI 1941 i osadzony w więzieniu w Trzemesznie. Skazany wyrokiem OLG z 4 VI 1942 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 509.

Cieśliński Michał

(1911-?), czł. KOPol. i ZWZ, rolnik. Ur. 15 IX w Koninie i tamże zamieszkały. Aresztowany 26 III 1942. Wyrokiem OL z 18 IX 1942 skazany na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 208.

Cieśliński Tadeusz

(1902-?), czł. NOB, fryzjer. Ur. 26 VII w Łodzi. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 18 III 1941 i osadzony w więzieniu w Elblągu. Skazany wyrokiem OLG z 5 VI 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 237.

Cieśliewicz Leon

(1915-?), czł. NOB, malarz. Ur. 10 III w pow. gnieźnieńskim. Mieszkaniec Swarzędza. Aresztowany ok. 4 V 1941. Wyrokiem OLG z 5 IV 1942 skazany na 5 lat obostrzonego obozu karnego. Zginął w KL Mauthausen-Gusen.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 5/42.

Cieśliewicz Zenon

(1911-?), czł. NOB, technik budowlany. Ur. 13 X w Mosinie pow. śremski. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu w Elblągu. Zginął podczas śledztwa.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 654.

Cisławski Henryk

(1914-?), czł. WOW i WOZZ. Ur. 1 VII w Witkowie pow. gnieźnieński. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wroniek (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlina-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Berlina-Alt Moabit. OLG z 27 VII 1942 cofnął wobec niego zarzut przygotowania zdrady stanu. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 95/42.

Ciszewski Franciszek

(1902-?), czł. NOB, robotnik. Ur. 23 IX w Dusznikach pow. szamotulski. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 18 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Wyrokiem OLG z 14 II 1942 skazany na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 354.

Ciszewski Stefan

(1898-?), czł. NOB, robotnik. Ur. 1 XI w Imiolkach pow. gnieźnieński. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 19 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 14 II 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 354.

Cukierski Kazimierz Stefan

(1918-?), czł. NOB, robotnik. Ur. 26 XI w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 19 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Wyrokiem OLG z 14 II 1942 skazany na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 354.

Czajka Ignacy

(1884-?), czł. NOB, piekarz. Ur. 29 I w Niepruszewie pow. grodziski (Wlkp.). Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 28 I 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Dalszy los nie jest znany.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 349.

Czajka Józef

(1916-?), czł. WO. Ur. 8 III w Junikowie pow. poznański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany w kwietniu 1940. Wyrokiem Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) z 31 III 1941 skazany na 6 miesięcy więzienia. *

FAK-Va/10, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej.

Czajka Kazimierz

(1919 - ?) ps. „Atkal”, czł. WOW i WOZZ. Ur. 14 I w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wroniek (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlina-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Berlina-Alt Moabit. Wyrokiem OLG z 4 IX 1942 skazany na 6 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach i KL Mauthausen-Gusen (od 15 XII 1942). *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 106/42.

Czarnecki Kazimierz

(1914 - ?), czł. WOW i WOZZ, cukiernik. Ur. 1 III w Poznaniu, s. Antoniego i Marty z d. Grędzińska. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany w czerwcu 1940. Więzień Fortu VII, Wroniek (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlina-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Berlina-Alt Moabit. Dalszy los nie jest znany.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen, sygn. 2 OJs. 102/42.

Czechalski Kazimierz

(1909 - ?), żołnierz ZWZ-AK, młynarz. Ur. 18 X w Starym Mieście pow. koniński i tamże zamieszkały. Skazany wyrokiem OLG z 18 III 1943 na 2 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42.

Czechowski Jerzy

(1914 - ?), żołnierz ZWZ, kierowca. Ur. 19 XI w Warszawie. Mieszkaniec Konina. Aresztowany 24 X 1941 i osadzony w więzieniu policyjnym w Inowrocławiu. Wyrokiem OLG z 18 IX 1942 skazany na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 208.

Czekała Leon

(1921 - ?), czł. NOB. Ur. 23 III w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 8 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Wyrokiem OLG z 17 VI 1942 skazany na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 543.

Czerniak Michał

(1904 - ?), czł. NOB, stolarz. Ur. 30 VII w Piekarach pow. gnieźnieński. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 10 II 1942 i osadzony w więzieniu w Elblągu. Skazany wyrokiem OLG z 5 VI 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 237.

Czerpiński Franciszek

(1914 - ?), czł. TON, robotnik. Ur. 4 X w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 24 III 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Wyrokiem OLG z 23 II 1942 skazany na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 748.

Człapka Bolesław

(1920 - ?), czł. NOB, robotnik. Ur. 7 II w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Wyrokiem OLG z 10 IV 1942 skazany na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 247.

Danielak Franciszek

(1900 - ?), czł. ZS, siodlarz. Ur. 17 X w Łągownikach pow. kościański. Mieszkaniec Poznania. Do 1938 czł. KPP. Skazany wyrokiem OLG z 28 I 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 154/42.

Dąbrowski Leon

(1913-?), czł. NOB, piekarz. Ur. 24 X w Gnieźnie. Mieszkaniec Poznania. Brał udział w kampanii wrześniowej 1939. Skazany wyrokiem OLG z 11 VIII 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 67/42.

Degler Czesław

(1892-?), pracownik cywilny WP, czł. WOZZ, kreslarz. Ur. 12 VII w Pakości. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany w czerwcu 1942. Więzień Fortu VII i więzienia przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Skazany wyrokiem OLG z 17 X 1942 na 6 lat obostżonego obozu karnego. Zginął w KL Mauthausen. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 140/42.

Degler Helena

(1902-?), czł. WOZZ. Ur. 27 VII w Inowrocławiu. Mieszkanca Poznania. Aresztowana w czerwcu 1942. Więzień Fortu VII i więzienia przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Skazana wyrokiem OLG z 17 X 1942 na 8 lat obostżonego obozu karnego. Zginęła w KL Auschwitz (Oświęcim). *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 140/42.

Dehmel Marian

(1904-?), czł. NOB, kelner. Ur. 14 VIII w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 14 IV 1942 na 10 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 10/42.

Dehmel Roman

(1906-?), czł. NOB, robotnik. Ur. 8 VII w Düsseldorfie (Niemcy). Mieszkaniec Poznania. Aresztowany i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 14 IV 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 10/42.

Denizot Edmund

(1867-?), czł. ZS, kolporter gazetki „Świt”, ogrodnik. Ur. 30 X w Zakrzewie pow. gnieźnieński. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 12 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 21 VI 1943 na 1 rok obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 433.

Depta Andrzej

(1887-?), czł. NOB, kupiec. Ur. 15 VIII w Dapskiem pow. kolski. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 21 II 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Wyrokiem OLG z 9 III 1942 skazany na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 160.

Dobrzycki Tadeusz

(1908-?), czł. NOB, elektromechanik. Ur. 29 IV w Ostrowie Wlkp. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 26 IV 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Wyrokiem OLG z 10 IV 1942 skazany na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 247.

Dokowicz Albin Kazimierz

(1912-?), żołnierz NOB i ZWZ, kupiec. Ur. 4 III w pow. gostyńskim. Mieszkaniec Rawicza. Aresztowany 28 X 1941 i osadzony w więzieniu w Pile. Skazany wyrokiem OLG z 10 VII 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544.

Dolata Franciszek

(1893 - ?), czł. NOB, robotnik. Ur. 7 IV w Szamotułach. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 13 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Wyrokiem OLG z 28 IV 1942 skazany na 10 lat obostrzonego obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 431.

Dolata Nikodem

(1911 - ?), czł. NOB, rzeźnik. Ur. 4 IX w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany i osadzony w więzieniu w Elblągu. Skazany wyrokiem OLG z 31 I 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 33/41.

Dolata Stanisław

(1919 - ?), czł. NOB, tokarz. Ur. 6 XI. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Dalszy los nie jest znany.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 514.

Dolski Franciszek

(1911 - ?) ps. „Iskold”, czł. POZ i WOZZ. Ur. 9 VII w Düsseldorfie (Niemcy). Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 7 VI 1940. Więzień Fortu VII, Wronek (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlina-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Berlina-Alt Moabit. Wyrokiem OLG z 13 VIII 1942 skazany na 7 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach i KL Mauthausen-Gusen (od 15 XII 1941). *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 82/42.

Dominas Stanisław

(1919 - ?), czł. NOB, tokarz. Ur. 6 XI. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Dalszy los nie jest znany.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 514.

Dratwa Marcin

(1903 - ?), czł. NOB, ślusarz. Ur. 9 XI w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 10 II 1942 i osadzony w więzieniu w Elblągu. Skazany wyrokiem OLG z 5 VI 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 237.

Drewniak Zdzisław

(1923 - ?), czł. WOW i WOZZ, uczeń gimn. Ur. 8 III w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wronek (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlina-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Berlina-Alt Moabit. Wyrokiem OLG z 5 IX 1942 skazany na 6 lat obostrzonego obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 111/42.

Dropik Ignacy

(1907 - ?), czł. NOB. Ur. 8 VII w pow. poznańskim. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Wyrokiem OLG z 28 V 1942 skazany na 2 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 555.

Drygas Józef

(1899 - ?) ps. „Ton”, czł. WOZZ. Ur. 7 II w Krotoszynie. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wronek (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlina-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942) i Zwickau. Wyrokiem OLG z 6 VI 1942 skazany na 4 lata obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 84/42.

Dubski Alojzy

(1908 - ?), czł. TOK i ZWZ, technik budowlany. Ur. 23 VI w Kościanie. Mieszkaniec Jarocina. Skazany wyrokiem OLG z 24 III 1943 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 15/42.

Dudziński Antoni

(1911 - ?), żołnierz NOB i ZWZ. Ur. 16 IV w Ziernie pow. kościański i tamże zamieszkały. Aresztowany w 1941. Zmarł w czasie śledztwa.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544.

Dulba Stanisław

(1904 - ?), czł. NOB, stolarz. Ur. 7 XI w Szarakówce pow. miechowski. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 24 IV 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Wyrokiem OLG z 23 II 1942 skazany na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 748.

Dułowski Edwin Edmund

(1912 - ?), czł. NOB, urzędnik bankowy. Ur. 24 X we Wrocławiu. Aresztowany wiosną 1941 i osadzony w więzieniach w Forcie VII, a następnie w Elblągu. Wyrokiem OLG z 13 IV 1942 skazany na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 3/42.

Durczak Stefan

(1912 - ?), żołnierz AK. Mieszkaniec Gniezna. Aresztowany 12 II 1943 i osadzony w więzieniu w Rawiczu. Wyrokiem OLG z 24 IX 1943 skazany na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770.

Dutkiewicz Antoni

(1894 - ?), kolporter gazetki „Dla Ciebie Polsko”, rolnik. Ur. 8 I w pow. jarocińskim. Mieszkaniec Jarocina. Wyrokiem OLG z 13 II 1943 skazany na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Dużewski Witold

(1914 - ?), czł. NOB, kupiec. Ur. 11 V w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 14 IV 1942 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 10/42.

Dwornik Stanisław

(1915 - ?), czł. NOB, robotnik. Ur. 11 III w Pniewach pow. szamotulski. Mieszkaniec Żabikowa pod Poznaniem. Aresztowany 21 II 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 15 III 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 596.

Dziekański Michał

(1907 - ?), czł. NOB, ślusarz. Ur. 25 IX w Poznaniu. Aresztowany 19 VIII 1941 i osadzony w więzieniach w Forcie VII, a następnie w Zwickau. Wyrokiem OLG z 28 VIII 1942 skazany na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 841.

Eckert Franciszek

(1922 - ?), czł. NOB, robotnik. Ur. 4 I w Poznaniu. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Wyrokiem OLG z 10 IV 1942 skazany na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 247.

Elantkowski Edmund

(1896 - ?), czł. WOW i WOZZ. Ur. 4 IX w Gnieźnie i tamże zamieszkały. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, więzienia przy ul. Młyńskiej w Poznaniu i w Trzemesznie. Wyrokiem OLG z 2 VI 1942 skazany na 6 lat obostrzonego obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 54/42.

Elias Stanisław

(1905-?), czł. NOB, nauczyciel. Ur. 11 XI w Rostępniewie pow. rawicki. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 6 II 1941 i osadzony w więzieniach w Forcie VII, a następnie we Wronkach. Wyrokiem OLG z 11 VIII 1942 skazany na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 514.

Engel Marian

(1902-?), czł. POZ i WOZZ. Ur. 3 VI w Kluskach pod Żninem, s. Maksymiliana i Weroniki. Akwizytor w Fabryce Opon Samochodowych. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wronek (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlina-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Berlina-Alt Moabit. Wyrokiem OLG z 13 VIII 1942 skazany na 7 lat obostzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach i KL Mauthausen-Gusen (od 17 XII 1942). *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 83/42.

Fabisiak Jan

(1908-?), żołnierz ZWZ-AK, kupiec. Ur. 19 XII w Osieczce pow. koniński i tamże zamieszkały. Wyrokiem OLG z 18 IX 1942 skazany na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 208.

Ferański Józef

(1918-?), żołnierz ZWZ-AK, technik budowlany. Ur. 2 VI w Chicago (USA). Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 22 VII 1942 i osadzony w więzieniach w Forcie VII, a następnie we Wrocławiu. Wyrokiem OLG z 3 V 1943 skazany na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 655.

Fiebig Czesław

(1910-?), czł. NOB, kupiec. Ur. 28 VI w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu w Elblągu. Skazany wyrokiem OLG z 19 VI 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 618.

Fiksiński Zygmunt

(1898-?), kolporter prasy podziemnej, dentysta. Ur. 10 VII w Poznaniu. Mieszkaniec Borku pow. gostyński. Wyrokiem OLG z 12 III 1943 skazany na 2 lata więzienia.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 162/42.

Filipowicz Florian

(1916-?), czł. NOB, robotnik. Ur. 28 X w Poznaniu i tamże zamieszkały. Brał udział w kampanii wrześniowej 1939. Aresztowany 31 V 1940 i osadzony w więzieniu w Berlinie. Skazany wyrokiem OLG z 8 VI 1942 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 295.

Filipowski Jerzy

(1920-?), czł. NOB, robotnik. Ur. 6 II w Bydgoszczy. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 6 II 1941 i osadzony w więzieniu w Elblągu. Skazany wyrokiem OLG z 5 VI 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 237.

Filipowski Włodzimierz

(1918-?), czł. NOB, robotnik. Ur. 3 VIII w Wągrowcu. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 7 II 1941 i osadzony w więzieniu w Elblągu. Skazany wyrokiem OLG z 5 VI 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 237.

Florczak Jan

(1895-?), czł. NOB, ślusarz. Ur. w Krobi Starej pow. gostyński. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 19 II 1941 i osadzony w więzieniu w Elblągu. Skazany wyrokiem OLG z 3 VI 1942 na 10 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 159.

Florysiak Michał

(1891-?), żołnierz NOB i ZWZ, ślusarz. Ur. 23 IX w Sapowicach pow. poznański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 28 IV 1942 i osadzony w więzieniach w Forcie VII, a następnie we Wronkach. Wyrokiem OLG z 6 V 1942 skazany na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 296.

Foltynowicz Zygmunt

(1898-?), czł. NOB, ślusarz. Ur. 23 III w Środzie. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 27 VIII 1941 i osadzony w więzieniach w Forcie VII, a następnie w Zwickau. Wyrokiem OLG z 14 V 1942 skazany na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 326.

Formański Alfred Walerian

(1908-?), czł. NOB, kupiec. Ur. 8 XI w Berlinie-Charlottenburgu. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 14 IV 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 10/42.

Frąckowiak Adam

(1887-?), czł. NOB, ślusarz. Ur. 22 XI w Śmilowie pow. szamotulski. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 13 II 1941 i osadzony w więzieniu w Elblągu. Skazany wyrokiem OLG z 3 VI 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 159.

Frąckowiak Franciszek

(1912-?), czł. ZS, murarz. Ur. 29 I w Poznaniu i tamże zamieszkały. Skazany wyrokiem OLG z 18 I 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 145/42.

Frąckowiak Leon

(1920-?), czł. TPO CL, mistrz szklarski. Ur. 25 II w Gostyniu i tamże zamieszkały. Aresztowany i skazany wyrokiem OLG z 13 V 1942 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 59/42.

Frąckowiak Tadeusz

(1919-?), podofic. rez. WP, NOB i ZWZ, pomocnik montera. Ur. 7 X w Nowej Wsi pow. poznański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 11 XI 1941 i osadzony w więzieniu w Elblągu. Skazany wyrokiem OLG z 16 VII 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544.

Frenzel Gerard

(1915-?), czł. WOW i WOZZ. Ur. 26 X w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wronek (14 X 1940-21 IV 1941), Berlina-Neukölln (21 IV 1941-14 V 1942), Zwickau i Berlina-Alt Moabit. OLG 4 IX 1942 przekazał jego sprawę do odrębnego postępowania; skazany 27 XI 1942 na 7 lat obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen, sygn. 2 OJs. 98/42.

Friebe Edmund

(1910-?), robotnik. Ur. 9 IX w Niemczech. Mieszkaniec Jarocina. Skazany wyrokiem OLG z 17 III 1943 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Furche Alfons

(1903-?) ps. „Biały Kruk”, czł. WOW i WOZZ. Ur. 8 VII w Idzbacku pod Mogilnem. Mieszkaniec Krzyżownicy pod Mogilnem. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII oraz więzienia przy ul. Młyńskiej w Poznaniu i w Trzemesznie. Wyrokiem OLG z 2 VI 1942 skazany na 8 lat obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 54/42.

Gabarek Ignacy

(1919-?), czł. org. konspiracyjnej na terenie pow. krotoszyńskiego, fryzjer. Ur. 2 XII w Gembowie pow. krotoszyński. Skazany wyrokiem OLG z 10 VII 1943 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 1/43.

Gabler Tomasz

(1895-?), por. rez. WP, NOB, ZWZ, kupiec. Ur. 18 X w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 14 II 1941. Skazany wyrokiem OLG z 23 III 1942 na 10 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 569.

Galiński Marian

(1897-?), czł. NOB, mierniczy. Ur. 18 III w Ostalowicach pod Lwowem. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 5 X 1942 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 11 II 1943 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 300.

Galdyński Piotr

(1895-?), czł. WOW i WOZZ. Ur. 17 V. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wronek (14 X 1940-21 IV 1941), Berli-

na-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942) i Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 3 IX 1942 na 6 lat obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 105/42.

Galek Karol Franciszek

(1906-?), żołnierz NOB, ZWZ, kreślarz. Ur. 15 VI w Wiedniu. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 29 IV 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 6 V 1942 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 296.

Gałęzewski Józef

(1900-1942) ps. „Kmicic Śmiały”, chor. zaw. WP, działacz ZHP, dowódca grupy terenowej WOW i WOZZ w Inowrocławiu. Ur. 13 II w Strzelnie. Mieszkaniec Inowrocławia. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII oraz więzienia przy ul. Młyńskiej w Poznaniu i Trzemeszna. Wyrokiem OLG z 2 VI 1942 skazany na 6 lat obostrzonego obozu karnego. Zmarł w więzieniu we Wronkach 7 X 1942.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 54/42.

Gałęzki Jan

(1920-?), czł. WOZZ. Ur. 29 II, s. Marcina. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wronek (14 X 1940-21 IV 1941) i Berlina-Neukölln. Dalszy los nie jest znany. *

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich.

Gałęzki Józef

(1908-?), czł. WOZZ. Ur. 11 V, s. Marcina. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wronek (14 X 1940-21 IV 1941) i Berlina-Neukölln. Dalszy los nie jest znany. *

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich.

Gałęzki Stanisław

(1925-?), czł. WOZZ. Ur. 29 II, s. Marcina. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wroniek (14 X 1940 - 21 IV 1941) i Berlina-Neukölln. Dalszy los nie jest znany. *

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich.

Galkowski Mieczysław

(1892-?), czł. NOB, księgowy. Ur. 28 IX w Komorowie pow. grodziski (Wlkp.). Aresztowany 13 VII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 14 II 1942 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 354.

Ganas Jan

(1915-?), podofic. WP, ZWZ-AK, kierowca. Ur. 16 X w Przylepkach pow. śremski i tamże zamieszkały. Aresztowany 22 VIII 1942 i osadzony w więzieniu we Wrocławiu. Skazany wyrokiem OLG z 3 V 1943 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 655.

Gappa Jan

(1898-?), kolporter gazetki „Dla Ciebie Polsko”, kolejarz. Ur. 28 V. Mieszkaniec Jarocina. Skazany wyrokiem OLG z 10 III 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Garbarek Bronisław

(1923-?), kolporter gazetki „Polska Narodowa”. Ur. 12 VI. Mieszkaniec Poznania. Skazany wyrokiem OLG z 13 IV 1942 na 2 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 3/42.

Garczarek Stefan

(1909-?), podofic. WP, ZWZ-AK, ogrodnik. Ur. 22 XII w pow. grodziskim (Wlkp.). Mieszkaniec Komornik pow. poznański. Aresztowany 22 VII 1942. Od 18 XI 1942 osadzony w więzieniu w Rawiczu. Skazany wyrokiem OLG z 3 V 1943 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 655.

Gasztocki Józef

(1896-?), czł. NOB, ZWZ, mechanik. Ur. 19 XI we Wrześni. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 19 II 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 6 V 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 296.

Gawrych Franciszek Józef

(1896-?), powstaniec wielkopolski, kpt. rez. WP, czł. TON i AK, kolejarz. Ur. 30 VIII w Gnieźnie i tamże zamieszkały. Aresztowany 25 VIII 1942 i osadzony w więzieniu w Rawiczu. Skazany wyrokiem OLG z 27 VIII 1943 na 7 lat więzienia.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770.

Gawrych Roman

(1905-?), żołnierz ZWZ-AK, pracownik biurowy. Ur. 7 VIII w Gnieźnie i tamże zamieszkały. Aresztowany 25 VIII 1942 i osadzony w więzieniu w Rawiczu. Skazany wyrokiem OLG z 27 VIII 1943 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770.

Gąsiorek Leon

(1907-?), czł. NOB, kamieniarz. Ur. 13 VI. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 10 IV 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 247.

Gebura Stanisław

(1899 - ?), czł. NOB, robotnik. Ur. 7 VI w Krynkach pow. opoczyński. Mieszkaniec Poznania. Brał udział w kampanii wrześniowej 1939. Aresztowany 7 II 1941 i osadzony w więzieniu w Elblągu. Skazany wyrokiem OLG z 11 VIII 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 514.

Geisler Edwin

(1921), czł. WOW i WOZZ. Ur. 27 II w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wroniek (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlina-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942) i Zwickau. Wyrokiem OLG z 21 IX 1942 skazany na 7 lat obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 112/42.

Gertner Marian

(1923 - ?), czł. WOW i WOZZ, uczeń gimn. Ur. 12 II we Wronkach. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wroniek (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlina-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau, Wrocławia i Rawicza. Wyrokiem OLG z 14 XII 1942 skazany na 7 lat obostrzonego obozu karnego. W wyniku postępowania rewizyjnego 24 III 1943 wyrok zmieniono na 3 lata więzienia. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 114/42.

Gibowski Edward

(1907 - ?), żołnierz ZWZ-AK, cholewkarz. Ur. 13 X w Koninie i tamże zamieszkały. Skazany wyrokiem OLG z 3 III 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42.

Glanc Hieronim

(1915 - ?), czł. KOPol., kolporter prasy konspiracyjnej. Ur. 8 X w Koninie i tamże zamieszkały. Aresztowany 24 X 1941. Dalszy los nie jest znany.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 208.

Gmachowski Kazimierz

(1902 - ?), żołnierz ZWZ-AK, rolnik. Ur. 23 XI w Kuźniej Górze pow. koniński i tamże zamieszkały. Skazany wyrokiem OLG z 18 III 1943 na 2 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42.

Gogojewicz Mieczysław

(1913 - ?), czł. WO. Aresztowany w Poznaniu w kwietniu 1940. Wyrokiem Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) z 31 III 1941 skazany na 3 lata więzienia. *

FAK-Va/10, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej.

Gogulski Jan

(1910 - ?), czł. NOB, urzędnik. Ur. 29 VIII w Essen (Niemcy). Mieszkaniec Poznania. Aresztowany i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 24 II 1942 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 539.

Golec Bolesława

(1922 - ?), czł. WOZZ. Ur. 2 III. Aresztowana latem 1940 i osadzona w więzieniu w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa więziona we Wronkach (14 X 1940 - 23 IV 1941) i Berlinie-Spandau. W wyniku decyzji prokuratora w lutym 1942 zwolniona. *

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich.

Gołatka Klemens

(1915 - ?), czł. TON, kupiec. Ur. 17 XI w Kcy-
ni pow. szubiński. Mieszkaniec Jarocina.
Skazany wyrokiem OLG z 24 II 1943 na
4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn.
2 OJs. 151/42.

Gołabek Irena

(1919 - ?), czł. ZS, sprzedawczyni. Ur. 10
V w Berlinie, c. Józefa. Mieszkanka Pozna-
nia. Skazana wyrokiem OLG z 29 I 1943 na
1 rok obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn.
2 OJs. 145/42.

Gołabek Józef

(1889 - ?), czł. ZS, fryzjer. Ur. 3 III w Borku
pow. krotoszyński. Mieszkaniec Poznania.
Skazany wyrokiem OLG z 29 I 1943 na 5 lat
obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn.
2 OJs. 145/42.

Gołabek Marian

(1919 - ?), czł. ZS, pomocnik sprzedawcy.
Ur. 31 V w Berlinie. Mieszkaniec Poznania.
Skazany wyrokiem OLG z 28 I 1943 na 4 lata
obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn.
2 OJs. 145/42.

Gołabek Pelagia

z d. Molska (1884 - ?), czł. ZS. Ur. 1 XII
w Borku pow. krotoszyński. Mieszkanka Po-
znania. Skazana wyrokiem OLG z 29 I 1943
na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn.
2 OJs. 145/42.

Gołabek Stefan

(1896 - ?), podofic. WP, czł. ZS. Ur. 2 IX
w Rusku pow. jarociński. Mieszkaniec Jezior
pow. poznański. Aresztowany 10 XI 1942
i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany
wyrokiem OLG z 21 VI 1943 na 3 lata obozu
karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 433.

Gołębniak Antoni

(1910 - ?), czł. NOB, szewc. Ur. 6 IX w pow.
jarocińskim. Mieszkaniec Poznania. Areszto-
wany i osadzony w więzieniu w Elblągu.
Skazany wyrokiem OLG z 31 III 1942 na 10
lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn.
2 OJs. 33/41.

Gornas Edmund

(1918 - ?), czł. SzSz, robotnik rolny. Ur. 31 III
w Berlinie. Mieszkaniec Karniszewa pow.
gnieźnieński. Aresztowany 13 II 1943 i osa-
dzony w więzieniu w Rawiczu. Skazany wy-
rokiem OLG z 9 X 1943 na 3 lata obozu
karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770.

Gorzan Józef

(1920 - ?), czł. NOB, blacharz. Ur. 12 XII
w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowa-
ny w 1941 i osadzony w więzieniu w Elb-
lągu. Skazany wyrokiem OLG z 5 VI 1942 na
6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 237.

Goszczyński Kazimierz

(1909 - ?), czł. POZ i WOZZ. Ur. 20 X w Po-
znaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 19
VII 1940. Więzień Fortu VII, Wroniek (14
X 1940-21 IV 1941), Berlina-Neukölln (21
IV 1941-14 V 1942), Zwickau, Wrocławia
i Głogowa. Wyrokiem OLG z 20 VI 1942

skazany na 5 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach i KL Mauthausen-Gusen (15 XII 1942-5 V 1945). Po wojnie mieszkał w Poznaniu. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen, sygn. 2 OJs. 83/42.

Gościniak Albert

(1911-?), żołnierz NOB, ZWZ, mistrz fryzjerski. Ur. 21 IV. Aresztowany 3 I 1941. Skazany wyrokiem OLG z 23 III 1942 na 12 lat obostrzonego obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 569.

Gozdowski Jan

(1893-?), żołnierz NOB i ZWZ, ślusarz. Ur. 28 XI w Niemczech. Mieszkaniec Poznania. Skazany wyrokiem OLG z 11 VIII 1942 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 11/42.

Goździejeski Henryk

(1922-?), czł. PW. NOB, zecer. Ur. 10 V w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 22 V 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Dalszy los nie jest znany.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 745.

Góralczyk Marian

(1912-?), czł. SzSz, drukarz. Ur. 24 II w Gnieźnie i tamże zamieszkały. Aresztowany 13 II 1943 i osadzony w więzieniu w Rawiczu. Skazany wyrokiem OLG z 9 X 1943 na 5 lat obozu karnego. Zginął w KL.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770.

Górczyński Józef

(1921 -?), żołnierz ZWZ-AK, urzędnik. Ur. 24 I w Koninie i tamże zamieszkały. Skazany wyrokiem OLG z 3 III 1943 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42.

Górny Piotr

(1887-?), czł. NOB, ślusarz. Ur. 10 XI w Środzie Wlkp. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 10 III 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Dalszy los nie jest znany.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 514.

Górski Edward

(1912-?), czł. WOW i WOZZ. Ur. 5 X w Gnieźnie i tamże zamieszkały. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII oraz więzienia przy ul. Młyńskiej w Poznaniu i Trzemeszna. Wyrokiem OLG z 2 VI 1942 skazany na 4 lata obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 54/42.

Górski Józef

(1894-?), żołnierz NOB i ZWZ, ślusarz. Ur. 9 I w Radogoszczy pow. wągrowiecki. Mieszkaniec Poznania. Skazany wyrokiem OLG z 11 VIII 1942 na 2 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 11/42.

Górzyński Ksawery

(1892-?), czł. NOB, makler. Ur. 2 XI. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 8 VII 1941. Skazany wyrokiem OLG z 24 III 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 752.

Grabowski Stanisław

(1893-?), podofic. rez. WP, czł. SN, zegarmistrz. Ur. 24 X w Śremie. Mieszkaniec Śmigła pow. kościański. Aresztowany w 1941. Skazany wyrokiem OLG z 10 VII 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544.

Graczyk Jacek

(1908-?), czł. NOB, krawiec. Ur. 14 VII w Gozdaninie pow. mogileński. Aresztowany i sądzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 14 IV 1942 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 10/42.

Graczyk Jan

(1890-?), czł. WOW i WOZZ. Ur. 26 XII w Środzie. Mieszkaniec Gniezna. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII oraz więzienia przy ul. Młyńskiej w Poznaniu i Trzemesznan. Wyrokiem OLG z 2 VI 1942 skazany na 5 lat obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 54/42.

Graczyk Władysław

(1916-?), czł. ZS, ślusarz mechanik. Ur. 12 XII w Niemczech. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 10 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 21 VI 1943 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 433.

Graff Stefan

(1901-?), podofic. zaw. WP, czł. TON i NOW. Ur. 17 XII w Ludwikowie pow. ostrowski (Wlkp.). Mieszkaniec Gniezna. Aresztowany 14 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Gnieźnie. Skazany wyrokiem OLG z 15 VII 1942 na 5 lat obozu karnego. Zginął w obozie.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 652, 657.

Gręk Edward

(1923-?) czł. NOB, robotnik. Ur. 7 X w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany i osadzony w więzieniu w Olsztynie. Skazany wyrokiem OLG z 31 III 1942 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 30/41.

Gruszczynski Kazimierz Władysław

(1907-?), czł. NOB, robotnik. Ur. 2 II w Olszynie pow. mogileński. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 28 V 1942 na 12 lat obostrzonego obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 38/42.

Grzelczak Franciszek

(1894-?), czł. TON, krawiec. Ur. 1 IX w Golewie pow. gostyński. Mieszkaniec Jarocina. Skazany wyrokiem OLG z 24 II 1943 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Grześkowiak Maria

z d. Suchocka (1902-?), czł. NOB. Ur. 15 VI w Swarzędzu pow. poznański. Mieszkanica Poznania. Aresztowana 24 IV 1941 i osadzona w więzieniu we Wronkach. Skazana wyrokiem OLG z 9 VI 1942 na 2 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 589.

Gutowski Czesław

(1911-?), żołnierz ZWZ-AK, drogista. Ur. 12 V w Kole i tamże zamieszkały. Skazany wyrokiem OLG z 12 III 1943 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 152/43.

Gwoździejewski Bolesław

(1894-?), czł. ZS, robotnik. Ur. 18 IX na Podolu. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 10 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 22 VI 1943 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 433.

Haegenbarth Leon

(1915-?), czł. NOB, rysownik. Ur. 18 XII w Berlinie. Mieszkaniec Zbąszynia pow. grodziski (Wlkp.). Aresztowany 25 IX 1941 i osadzony w więzieniu w Elblągu. Skazany wyrokiem OLG z 16 VII 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544.

Hahn Zofia

(1883-?), czł. WOZZ, współwłaścicielka piekarni. Ur. 23 IV w Poznaniu i tamże zamieszkała. Aresztowana latem 1940. Więzień Fortu VII oraz więzienia przy ul. Młyńskiej w Poznaniu i Wronek. OLG wyrokiem z 1 IX 1942 uwolnił ją od zarzutu przygotowania zdrady stanu. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 104/42.

Hajdacz Edward

(1903-?), żołnierz NOB i ZWZ, podofic. rez. WP, mierniczy. Ur. 23 IX w Bielawach pow. grodziski (Wlkp.). Skazany wyrokiem OLG z 13 X 1942 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 123/42.

Haluczak Jan

(1905-?), czł. NOB, krawiec. Ur. 19 XII w Siedlcu pow. wolsztyński. Mieszkaniec Stoczek pow. międzychodzki. Aresztowany

22 XI 1940 i osadzony w więzieniu w Forcie VII. Skazany wyrokiem OLG z 10 VII 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544.

Hałas Andrzej

(1900-?), czł. NOB, robotnik. Ur. 21 XI w Głuszynie pow. poznański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 13 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 14 II 1942 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 354.

Hasiński Marceli

(1906-?), czł. NOB, urzędnik. Ur. 14 XI w Gostyniu. Mieszkaniec Jutrosina pow. ranicki. Aresztowany 4 VII 1941 i osadzony w więzieniu w Pile. Skazany wyrokiem OLG z 10 VII 1942 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544.

Hemmerling Bolesław

(1909-?) czł. NOB, technik budowlany. Ur. 26 I w Mosinie pow. śremski. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu w Olsztynie. Skazany wyrokiem OLG z 17 III 1942 na rok obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 654.

Henzler Władysław

(1901-?), czł. TON, szewc. Ur. 22 VI w Jarocinie i tamże zamieszkały. Skazany wyrokiem OLG z 24 II 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Heppel Jan

(1912-?), żołnierz ZWZ-AK, listonosz. Ur. 24 XI w Niemczech. Mieszkaniec Gniezna. Aresztowany 3 VIII 1942 i osadzony w więzieniu w Rawiczu. Dalszy los nie jest znany.

AGKIPN, Reichsjustizministerium, t. 770.

Heyducki Edmund

(1900-?), czł. Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, NOB, rządca majątku. Ur. 9 IV w Splawiu pow. kościański. Mieszkaniec Wolsztyna. Aresztowany 15 X 1941 i osadzony w więzieniu w Pile. Skazany wyrokiem OLG z 10 VII 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544.

Hoffmann Mieczysław

(1900-1942) ps. „Karaś”, czł. NOB, robotnik. Ur. 26 V w Wolsztynie. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 5 VI 1940. Zmarł w więzieniu we Wronkach 6 IV 1942.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 745.

Hołdery Franciszek

(1896-?), żołnierz NOB, AK, urzędnik. Ur. 5 I w Zbrudzewie pow. śremski. Mieszkaniec Kórnik pow. śremski. Aresztowany 17 XI 1942 i osadzony w więzieniu Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 10 VII 1943 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754.

Hoppel Józef

(1904-?), czł. NOB, murarz. Ur. 10 III w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 28 I 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 21 IV 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 349.

Hoppel Stanisław

(1922-?), czł. NOB, mechanik samochodowy. Ur. 16 IV w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 6 II 1941 i osadzony w więzieniu w Olsztynie. Skazany wyrokiem OLG z 5 VI 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 237.

Hoppel Tadeusz

(1921-?), czł. NOB, robotnik. Ur. 2 III w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 6 II 1941 i osadzony w więzieniu w Olsztynie. Skazany wyrokiem OLG z 5 VI 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 237.

Hoppenheit Andrzej

(1891-?) czł. WOZZ. Ur. 13 XI. Aresztowany latem 1940 i osadzony w więzieniu w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa więziony we Wronkach (14 X 1940-22 IV 1941) i Berlinie-Neukölln. Dalszy los nie jest znany.*

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich.

Hornung Edward

(1904-?), żołnierz ZWZ-AK, maszynista. Ur. 9 II w Kroczewie pow. płoński. Mieszkaniec Gniezna. Aresztowany 9 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Rawiczu. Skazany wyrokiem OLG z 24 IX 1943 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770.

Horowska Maria

z d. Haremza, (1906-?), żona dowódcy POZ i zastępcy komendanta WOZZ Edmunda Horowskiego. Ur. 7 II w Zbrudzewie pod Śremem. Mieszkała w Poznaniu. Aresztowana w czerwcu 1942. Więzień Fortu VII i więzienia przy ul. Młyńskiej w Poznaniu (od 21 VII 1942). Skazana wyrokiem OLG z 17 X 1942 na 8 lat obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 140/42.

Horowski Józef

(1877 - ?), ojciec Edmunda Horowskiego. Ur. 17 II w Rakoniewicach, pow. wolsztyński, s. Wojciecha i Heleny z d. Dusińska. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany w czerwcu 1942. Więzień Fortu VII i więzienia przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Skazany wyrokiem OLG z 17 X 1942 na 6 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach i KL Mauthausen (od 17 XII 1942). *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 140/42.

Hyzak Jan

(1898 - ?), czł. WOZZ. Ur. 22 VI. Aresztowany latem 1940 i osadzony w więzieniu w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa więziony we Wronkach (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlinie-Neukölln. Dalszy los nie jest znany.*

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich.

Iwański Stanisław

(1907 - ?), czł. WOZZ. Ur. 5 V w Więckowicach pow. poznański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wronek (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlina-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Berlina-Alt Moabit. Skazany wyrokiem OLG z 3 IX 1942 na 5 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach i KL Mauthausen-Gusen (od 17 XII 1942). *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 105/42.

Jachimski Stefan

(1915 - ?), czł. NOB, rzeźnik. Ur. 29 VII w Iwnie pow. średzki. Aresztowany 21 II 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 19 VI 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 618.

Jacolik Irena

z d. Krupik (1912 - ?), żołnierz ZWZ-AK. Ur. 30 III w Koninie. Mieszkanca Rumina pow. konińskiego. Skazana wyrokiem OLG z 25 II 1943 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42.

Jakubek Tadeusz

(1913-?), czł. NOB, piekarz-cukiernik. Ur. 26 IX w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 11 XII 1940. Skazany wyrokiem OLG z 9 VI 1942 na 10 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 772.

Jakubowski Józef

(1901 - ?), żołnierz ZWZ-AK, laborant. Ur. 19 IX. Mieszkaniec Kola. Skazany wyrokiem OLG z 12 III 1943 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 152/42.

Janicki Adam

(1918 - ?), czł. TPO CL. Ur. 18 XI w Gostyniu i tamże zamieszkały. Aresztowany i skazany wyrokiem OLG z 13 V 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 59/42.

Janicki Jan

(1897 - ?), podofic. zaw. WP, czł. TON i NOW. Ur. 1 I w Czołowie pow. śremski. Mieszkaniec Gniezna. Aresztowany 8 XI 1941 i osadzony w więzieniu w Gnieźnie. Skazany wyrokiem OLG z 15 VIII 1942 na 5 lat obozu karnego. Zginął w obozie koncentracyjnym.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 652, 657.

Janiszewski Adam

(1917-?), czł. NOB, szewc. Ur. 24 XII w Koninie i tamże zamieszkały. Aresztowany 17 III 1942. Skazany wyrokiem OLG z 18 IX 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 208.

Janiszewski Henryk Marian

(1903-?), czł. POZ i WOZZ. Ur. 16 VII w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wroniek (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlina-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau, Wrocławia i Głogowa. Wyrokiem OLG z 20 VI 1942 skazany na 3 lata obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 83/42.

Jankowski Feliks

(1897-?), por. rez. WP, ZWZ-AK, komendant Obwodu Poznań-Łazarz, adwokat. Ur. 6 X w Obornikach. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 9 IX 1942. Skazany wyrokiem OLG z 4 V 1943 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 655.

Jankowski Jan

(1902-?), czł. NOB, kierowca. Ur. 19 I w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 27 III 1941 i osadzony w więzieniu w Olsztynie. Skazany wyrokiem OLG z 5 VI 1942 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 237.

Jankowski Wojciech

(1917-?), czł. NOB, kierowca. Ur. 23 IV w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 17 IV 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 5 VI 1942 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 237.

Jankowski Zygmunt Edmund

(1906-?), czł. NOB, technik. Ur. 23 XII w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 13 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 28 IV 1942 na 10 lat obostrzonego obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 431.

Janowski Wacław

(1914-?), podofic. zaw. WP, czł. ZS, mechanik samochodowy. Ur. 9 X w Wągrowcu. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 10 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 22 VI 1943 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 433.

Jarmużek Sylwester

(1915-?), czł. NOB, mechanik. Ur. 28 XII. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 24 IV 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 21 IV 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 30/41.

Jarzyna Wiktor

(1918-?), czł. NOB, robotnik. Ur. 17 X w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 14 IV 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 10/42.

Jaśkowiak Bolesław

(1888-?), st. sierż. 58 pp. WP, czł. POZ i WOZZ. Ur. 10 I w Ryczywole pod Obornikami. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wroniek (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlina-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Berlina-Alt

Moabit. Wyrokiem OLG na sesji wyjazdowej w Berlinie 11 VIII 1942 skazany na 6 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach i KL Mauthausen-Gusen (od 15 XII 1942). *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 87/42.

Jaškowiak Czesław

(1922 - ?), czł. POZ i WOZZ, uczeń gimn. Ur. 20 VII w Poznaniu, s. Bolesława. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wronek (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlina-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Berlina-Alt Moabit. Wyrokiem OLG z 11 VIII 1942 skazany na 5 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach i KL Mauthausen-Gusen (od 15 XII 1942). *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 87/42.

Jaworski Wojciech

(1898 - ?), żołnierz ZWZ-AK, policjant. Ur. 4 XI w Patrzykowie pow. koniński. Mieszkaniec Konina. Skazany wyrokiem OLG z 3 III 1943 na 2 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42.

Jazy Maksymilian

(1912 - ?) czł. NOB, czeladnik piekarski. Ur. 2 X w Kielczewie pow. kościański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 12 VIII 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 745.

Jermis Stanisław

(1892 - ?), czł. NOB, kowal. Ur. 26 X w Kuratowicach pow. międzychodzki. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 28 IV 1941

i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 17 III 1942 na rok obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 654.

Jerzak Antoni

(1902 - ?), żołnierz NOB, ZWZ, ślusarz. Ur. 2 XII w Osiecznej pow. leszczyński. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 28 IV 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 6 V 1942 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 296.

Jęziorkowski Jan

(1899 - ?), żołnierz NOB i ZWZ, robotnik. Ur. 3 X w Sapowicach pow. poznański. Aresztowany 15 X 1941 i osadzony w więzieniu w Elblągu. Skazany wyrokiem OLG z 16 VII 1942 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544.

Joachimiak Franciszek

(1903 - ?), czł. WOW i WOZZ. Ur. 20 VII w Niesłabinie pow. śremski. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wronek (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlina-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942) i Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 1 IX 1942 na 6 lat obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 104/42.

Jopp Feliks

(1911 - ?), czł. ZS, ślusarz samochodowy. Ur. 19 XI w Sierakowie pow. obornicki. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 10 XI 1942. Dalszy los nie jest znany.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 433.

Jóźwiak Czesław

(1914-?), podofic. zaw. WP, czł. NOB. Ur. 27 VI we Wrześni. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany i osadzony w więzieniu w Olsztynie. Skazany wyrokiem OLG z 31 III 1942 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 33/41.

Juja Kazimierz

(1920-?), czł. NOB, tokarz. Ur. 1 III w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu w Olsztynie. Dalszy los nie jest znany.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 716.

Juškowiak Jan

(1923-?), czł. TPO CL, pracownik huty szkła. Ur. 11 XI w Strzelcach Wielkich pow. gostyński. Mieszkaniec Gostynia. Aresztowany i skazany wyrokiem OLG z 13 V 1942 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 59/42.

Juškowiak Józef

(1915-?), czł. org. konspiracyjnej pow. krotoszyńskiego. Ur. 2 VII w Nowej Wsi pow. krotoszyński. Mieszkaniec Wickej pow. krotoszyński. Skazany wyrokiem OLG z 10 VII 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 1/43.

Juškowiak Wojciech

(1889-?), czł. NOB, ślusarz. Ur. 25 III w Żykwku pow. kościański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 19 II 1941 i osadzony w więzieniu w Olsztynie. Skazany wyrokiem OLG z 3 VI 1942 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 159.

Kabat Franciszek

(1897-?), czł. NOB, ślusarz. Ur. 11 II w Czempiniu pow. kościański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 11 XII 1940. Skazany wyrokiem OLG z 24 III 1942 na 10 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 752.

Kaczmarek Antoni

(1912-?), kolporter gazetki „Dla ciebie Polsko”, robotnik. Ur. 1 I w Rusku pow. jarociński. Mieszkaniec Jarocina. Skazany wyrokiem OLG 13 II 1943 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Kaczmarek Edmund

(1925-?), czł. NOB, woźnica. Ur. 17 III w Goluskach pow. poznański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 16 IV 1941 i osadzony w więzieniu w Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 1 V 1942 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 508.

Kaczmarek Franciszek

(1923-?), czł. NOB, robotnik. Ur. 22 IV w Hamburgu (Niemcy). Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 14 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Dalszy los nie jest znany.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 543.

Kaczmarek Jan

(1899-?), podofic. zaw. 58 pp WP, czł. WOW i WOZZ. Ur. 10 I. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wronek (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlina-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Berlina-Alt Moabit. Wyrokiem OLG z 11 VIII 1942 skazany na 8 lat obost-rzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach i KL Mauthausen-Gusen (od 17 XII 1942). *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 87/42.

Kaczmarek Jan

(1903 - ?), czł. WOZZ, rolnik. Ur. 16 III w Głuchowie pod Poznaniem i tamże zamieszkały. Aresztowany w lipcu 1942. Więzień Fortu VII oraz więzienia przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Skazany wyrokiem OLG z 17 X 1942 na 4 lata obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 140/42.

Kaczmarek Maksymilian

(1896 - ?), czł. NOB, kowal. Ur. 10 IX w Prusinie pow. międzychodzki. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 19 II 1941 i osadzony w więzieniu w Olsztynie. Skazany wyrokiem OLG z 17 III 1942 na 2 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 654.

Kaczmarek Marcin

(1919 - ?), czł. TPO CL, robotnik. Ur. 4 XI w Gostyniu i tamże zamieszkały. Aresztowany i skazany wyrokiem OLG z 13 V 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 59/42.

Kaczmarek Marian

(1899 - ?), żołnierz NOB, ZWZ, majster. Ur. 11 VIII w Poznaniu. Mieszkaniec Śremu. Uczestnik wojny polsko-bolszewickiej w 1919-21. Aresztowany 22 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Elblągu. Skazany wyrokiem OLG z 16 VII 1942 na 1 rok obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544.

Kaczmarek Stanisław

(1902 - ?), czł. NOB, kowal. Ur. 23 X w Jaszkólkach pow. kościański. Mieszkaniec Lubonia pow. poznański. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu w Rawiczu. Skazany wyrokiem OLG z 3 VI 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 159.

Kaczmarek Waclaw

(1914 - ?), żołnierz ZWZ, czł. sztabu Obwód Poznań-Powiat, szofer. Ur. 28 IX w Czar-kowie pow. kościański. Mieszkaniec Kobylegopola pow. poznański. Skazany wyrokiem OLG z 23 VII 1943 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 14/43.

Kaczmarek Waclaw

(1906 - ?), podoficer. WP, ZWZ-AK, murarz. Ur. 14 IX w Jerzykowie pow. poznański. Aresztowany 4 X 1942. Skazany wyrokiem OLG z 4 V 1943 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 655.

Kaczmarek Walenty

(1914 - ?), kolporter gazetki „Dla Ciebie Polsko”, robotnik. Ur. 7 I w Rusku pow. jarociński i tamże zamieszkały. Skazany wyrokiem OLG z 13 II 1943 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Kaczmarkiewicz Władysław

(1915 - ?), czł. NOB, pomocnik drukarski. Ur. 9 IX w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 14 IV 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 10/42.

Kalisz Stanisław

(1905 - 1944), czł. NOB, rolnik. Ur. 2 IX w Czarnotkach pow. średzki. Mieszkaniec Dachowej pow. śremski. Aresztowany 10 XI 1942. Więziony w Forcie VII i w Zwickau. OLG z 9 VI 1943 skazany na 8 lat obozu karnego. Zmarł na gruźlicę 17 VII 1944 w więzieniu w Rawiczu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754.

Kaliszan Jan

(1920-?), ps. „Kazia”, czł. WOW i WOZZ. Ur. 3 III w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wroniek (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlina-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942) i Głogowa. Wyrokiem OLG z 1 XII 1942 skazany na 7 lat obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 139/42.

Kałuzny Antoni

(1912-?), czł. NOB, szewc. Ur. 6 I w Sawitowicach pow. jarociński. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany i osadzony w więzieniu w Olsztynie. Skazany wyrokiem OLG z 31 III 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 33/41.

Kałuzny Henryk

(1923-?), żołnierz ZWZ-AK, uczeń gimn. Ur. 6 I w Poznaniu. Mieszkaniec Konina. Skazany wyrokiem OLG z 18 III 1943 na 2 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42.

Kałuzny Piotr

(1893-?), żołnierz ZWZ-AK. Ur. 26 VI w Radlinie pow. koniński. Mieszkaniec Konina. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej 1919/21. Skazany wyrokiem OLG z 3 III 1943 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42.

Kamasa Henryk

(1910-?), czł. ZS, elektromechanik. Ur. 18 I w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 18 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 21 VI 1943 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 433.

Kandula Bolesław

(1905-?), czł. NOB, handlowiec. Ur. 10 V w pow. nowotomyskim. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 14 IV 1942 na 2 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 10/42.

Karbowiak Kazimierz

(1922-?), czł. NOB, stolarz. Ur. 30 I w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 21 IV 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 10 IV 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 247.

Karbowy Józef

(1919-?), czł. PW, żołnierz ZWZ, stolarz. Ur. 28 XI w Koninie i tamże zamieszkały. Aresztowany 23 I 1941. Od 26 I 1942 osadzony w więzieniu policyjnym w Inowrocławiu. Skazany wyrokiem OLG z 18 IX 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 208.

Karczewski Bolesław

(1907-?), czł. NOB, formierz. Ur. 9 VIII w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany i osadzony w więzieniu w Olsztynie. Skazany wyrokiem OLG z 31 III 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 30/41.

Karnowski Wincenty

(1898-?), żołnierz ZWZ-AK, rolnik. Ur. 22 XI w Ruminie pow. koniński. Mieszkaniec Konina. Skazany wyrokiem OLG z 18 III 1943 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42.

Karolczak Feliks

(1910-?), czł. TPO CL, pracownik huty szkła. Ur. 18 V w Dusinie pow. gostyński. Mieszkaniec Gostynia. Aresztowany i skazany wyrokiem OLG z 13 V 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 59/42.

Karolczak Jan

(1919-?), czł. TPO CL, murarz. Ur. 6 VI w Dusinie pow. gostyński i tamże zamieszkały. Aresztowany i skazany wyrokiem OLG z 13 V 1942 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 59/42.

Karolczak Kazimierz

(1917-?), czł. TPO CL, robotnik rolny. Ur. 29 VII w Dusinie pow. gostyński. Mieszkaniec Gostynia. Aresztowany i skazany wyrokiem OLG z 13 V 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 59/42.

Katarzyński Jan

(1897-?), kolporter gazetki „Dla Ciebie Polsko”, robotnik. Ur. 24 XII w Gostyniu. Mieszkaniec Pleszewa. Skazany wyrokiem OLG z 10 III 1943 na 1 rok obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Kazmierczak Stefan

(1901-?), czł. NOB, robotnik. Ur. 22 VIII w pow. wieluńskim. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 28 I 1941 i osadzony w więzieniu w Olsztynie. Skazany wyrokiem OLG z 19 VI 1942 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 618.

Każmierczak Józef

(1907-?), czł. NOB, mistrz stolarski. Ur. 14 III w Ubartowie pow. międzychodzki. Mieszkaniec Swarzędza pow. poznański. Skazany wyrokiem OLG z 4 V 1942 na 6 lat obostrzonego obozu karnego. Zginął w więzieniu w Rawiczu.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 5/42.

Keck Władysław

(1915-?), czł. NOB, krawiec. Ur. 25 VI w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 11 VII 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 21 IV 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 349.

Kialka Szymon

(1893-?), kupiec. Ur. 18 VII w Słupi. Wyrokiem Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) z 31 III 1941 skazany na 5 lat więzienia. *

FAK-Va/10, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej.

Kierzkowski Władysław

(1901-?), czł. NOB, handlowiec. Ur. 24 I w Grudzielcu pow. pleszewski. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 7 II 1941 i osadzony w więzieniu w Olsztynie. Zmarł podczas śledztwa.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 514.

Kłapa Edmund

(1903-?), podofic. WP, czł. ZS. Ur. 28 X w Wielichowie pow. kostrzyński. Mieszkaniec Poznania. Brał udział w kampanii wrześniowej 1939. Aresztowany 10 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 21 VI 1943 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 433.

Klatkiewicz Leon

(1920-?), czł. NOB, absolwent szkoły średniej. Ur. 20 VI w Poznaniu i tamże zamieszkały. Skazany wyrokiem OLG z 11 VIII 1942 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 514.

Klatkiewicz Marian

(1915-?), czł. ZS, stróż. Ur. 24 I w Poznaniu i tamże zamieszkały. Skazany wyrokiem OLG z 29 I 1943 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 145/42.

Klauziński Stanisław

(1895-?), czł. NOB, adwokat. Ur. 29 X w Dubinie pow. rawicki. Mieszkaniec Wolsztyna. Aresztowany 15 X 1941 i osadzony w więzieniu w Pile. Skazany wyrokiem OLG z 10 VII 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544.

Klawek Kazimierz

(1904-?), czł. NOB. Ur. 26 I w Brzeźnie pow. czarnkowski. Mieszkaniec Polajewa pow. czarnkowski. Aresztowany 17 X 1941 i osadzony w więzieniu w Forcie VII. Skazany wyrokiem OLG z 10 VII 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544.

Klemens Edward

(1921-?) żołnierz NOB, AK, robotnik kolejowy. Ur. 9 X w Dziećmierowie pow. śremski i tamże zamieszkały. Kolporter prasy konspiracyjnej. Aresztowany 27 IX 1942 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 31 V 1943 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754.

Klenk Stanisław

(1896-?), podofic. rez. WP, ZWZ-AK, księgowy. Ur. 2 VI we Lwowie. Mieszkaniec Konina. Skazany wyrokiem OLG z 18 III 1943 na 2 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42.

Klerykowski Tadeusz

(1907-?), czł. NOB, księgowy. Ur. 30 VI w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 29 I 1941 i osadzony w więzieniu w Olsztynie. Skazany wyrokiem OLG z 17 III 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 654.

Klonowski Ludwik

(1887-?), kolporter gazetki „Dla Ciebie Polsko”, drogista. Ur. 2 VIII w Siemowie pow. gostyński. Mieszkaniec Pleszewa. Skazany wyrokiem OLG z 10 III 1943 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Klug Bolesław

(1921-1994), czł. POZ i WOZZ. Ur. 20 VII w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wronek (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlina-Neukölln (21 IV 1941 - 19 V 1942), Zwickau i Berlina-Alt Moabit. Wyrokiem OLG z 2 IX 1942 skazany na 2 lata obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 100/42.

Klups Krzysztof

(1908-?), żołnierz NOB i ZWZ, kupiec. Ur. 4 VIII w Piekarach pow. poznański. Mieszkaniec Śmigła pow. kościański. Aresztowany 3 XI 1941 i osadzony w więzieniu w Elblągu. Zmarł podczas śledztwa.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544.

Kluska Tadeusz

(1921-?) ps. „Bill”, „F-11”, czł. WOW i WOZZ, uczeń szkoły podofic. Ur. 4 X w Poznaniu, i tamże zamieszkały. Łącznik i czł. grupy wywiadu wojskowego. Aresztowany 30 VII 1940. Więzień Fortu VII, Wroniek (14 X 1940-23 IV 1941), Berlina-Neukölln (23 IV 1941-14 V 1942) i Zwickau. Wyrokiem OLG z 4 IX 1942 skazany na 5 lat obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 106/42.

Kłosowski Bruno

(1912-?), czł. NOB, sprzedawca. Ur. 25 VII w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany i osadzony we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 14 IV 1942 na 2 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 10/42.

Kmieciak Stefan

(1902-?), czł. POZ i WOZZ. Ur. 23 VIII. Aresztowany 21 VI 1940. Więzień Fortu VII, Wroniek (14 X 1940-21 IV 1941) i Berlina-Neukölln od 21 IV 1941. Dalszy los nie jest znany. *

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich.

Knop Jan

(1901-?), czł. WOW i WOZZ. Ur. 7 V. w Gnieźnie i tamże zamieszkały. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII oraz więzienia przy ul. Młyńskiej w Poznaniu i Trzemeszna. OLG wyrokiem z 2 VI 1942 skierował jego sprawę przygotowania zdrady stanu do odrębnego rozpatrzenia. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 54/42.

Knopiński Stanisław

(1920-?), czł. NOB, tokarz. Ur. 11 XI w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 13 IV 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 3/42.

Koczorowska Irena

(1913-?), czł. NOB, urzędniczka. Ur. 9 X w Poznaniu i tamże zamieszkała. Aresztowana 27 I 1941 i osadzona w więzieniu we Wronkach. Skazana wyrokiem OLG z 9 VI 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 589.

Kolacja Franciszek

(1903-?), kolporter gazetki „Dla Ciebie Polsko”, kolejarz. Ur. 3 IX w pow. jarocińskim. Mieszkaniec Jarocina. Skazany wyrokiem OLG z 10 III 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Kołacki Marian

(1921-?), czł. NOB, absolwent szkoły średniej, elektromonter. Ur. 24 I. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 10 IV 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 247.

Kołodziej Wiktor

(1887-?), żołnierz NOB i ZWZ, kotlarz. Ur. 7 X w Buku pow. nowotomyski. Mieszkaniec Poznania. Skazany wyrokiem OLG z 11 VIII 1942 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 11/42.

Kołodziejczak Maksymilian

(1911 - ?), czł. ZS, technik geodeta. Ur. 27 VII w Berlinie. Mieszkaniec Poznania. Skazany wyrokiem OLG z 29 I 1943 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 145/42.

Kołodziejczak Stanisław

(1883 - ?), czł. TON, stelmach. Ur. 22 III w Zalesiu pow. gostyński. Mieszkaniec Wojciechowa pow. jarociński. Skazany wyrokiem OLG z 24 II 1943 na 2 lata więzienia.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Kołodziejczak Wanda

z d. Gołąbek, (1911 - ?), żona Maksymiliana Kołodziejczaka, czł. ZS, sprzedawczyni. Ur. 4 X w Berlinie. Mieszkanka Poznania. Skazana wyrokiem OLG z 29 I 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 145/42.

Konieczna Salomea

(1913 - ?), czł. TON i NOW, absolwentka gimn. w Gnieźnie. Ur. 17 VIII w Trzemesznie pow. mogileński. Mieszkanka Gniezna. Aresztowana 14 VIII 1941 i osadzona w więzieniu w Gnieźnie. Skazana wyrokiem OLG z 15 VIII 1942 na 6 lat obozu karnego. Zginęła w obozie koncentracyjnym.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 652, 657.

Konieczny Kazimierz

(1880 - ?), podofic. WP, czł. TON i NOW. Ur. 25 II w Leśniewie pow. gnieźnieński. Mieszkaniec Gniezna. Aresztowany 4 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Gnieźnie. Zginął w obozie.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 652, 657.

Konieczny Stanisław

(1898 - ?), podofic. zaw. WP, ZWZ-AK. Ur. 15 II w Koninie. Mieszkaniec Przekupiec pow. jarociński. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej 1919/21 i w kampanii wrześniowej 1939. Skazany wyrokiem OLG z 18 III 1943 na 2 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42.

Konieczny Stefan

((1914 - ?), czł. NOB, szklarz. Ur. 5 X w Bottrup (Niemcy). Mieszkaniec Poznania. Aresztowany i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 14 IV 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 10/42.

Konys Jan

(1919 - ?), czł. NOB, robotnik. Ur. 12 VI w Sworowie pow. poznański. Mieszkaniec Swarzędza pow. poznański. Skazany wyrokiem OLG z 4 V 1942 na 5 lat obozu karnego. Osadzony w KL Mauthausen-Gusen.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 5/42.

Kończak Czesław

(1922 - ?), czł. WOW i WOZZ, robotnik. Ur. 6 VII w Hamborn (Niemcy). Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 29 VIII 1940. Więzień Fortu VII, Wronek (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlina-Neukölln (23 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Berlina-Alt Moabit. Wyrokiem OLG z 26 VIII 1942 skazany na 6 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach i KL Mauthausen-Gusen (15 XII 1942 - 5 V 1945). Po wojnie mieszkał w Stawach.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 103/42.

Kopeć Władysław

(1902 - ?), kolporter gazetki „Dla Ciebie Polsko”, robotnik. Ur. 29 V w Borku pow. gostyński i tamże zamieszkały. Skazany wyrokiem OLG z 10 III 1943 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Kornecki Antoni

(1901 - ?), kolporter gazetki „Dla Ciebie Polsko”, krawiec. Ur. 15 XII w Bruczkowie pow. gostyński. Mieszkaniec Borku pow. gostyński. Skazany wyrokiem OLG z 10 III 1943 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Kosicki Konstantyn

(1903 - ?), czł. ZS, robotnik. Ur. 3 IX w pow. szamotulskim. Mieszkaniec Poznania. Skazany wyrokiem OLG z 29 I 1943 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 145/42.

Kosmowski Bolesław

(1907 - ?), czł. NOB, formierz. Ur. 13 XII w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany i osadzony w więzieniu w Olsztynie. Skazany wyrokiem OLG z 31 III 1942 na 13 lat obostrzonego obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 33/41.

Kośmicki Wiktor

(1894 - ?), czł. WOZZ, ślusarz. Ur. 16 VII w pow. gnieźnieńskim. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wroniek (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlina-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942) oraz Zwickau. OLG wyrokiem z 3 IX 1942 skazał go na karę 6 lat obostrzonego obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 105/42.

Kotecki Stefan

(1909 - ?), czł. NOB, ślusarz. Ur. 19 VIII w Kleszczewie pow. średzki. Aresztowany 19 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 28 IV 1942 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 841.

Koteras Tekla

(1890 - ?), czł. NOB, sprzedawczyni. Ur. 31 VII w Głębokim pow. poznański. Mieszkanca Poznania. Aresztowana 12 XII 1940 i osadzona w więzieniu w Oleśnicy. Skazana wyrokiem OLG z 9 VI 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 589.

Kotłowski Kazimierz

(1896 - ?), czł. ZS, brygadzysta. Ur. 10 II w pow. wągrowieckim. Mieszkaniec Poznania. Skazany wyrokiem OLG z 28 I 1943 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 145/42.

Kowalski Franciszek

(1894 - ?), żołnierz NOB, ZWZ, cieśla. Ur. 23 III 1894 w pow. opolskim. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 19 II 1941 i osadzony w więzieniu w Olsztynie. Skazany wyrokiem OLG z 8 VII 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 802.

Kowalski Grzegorz Tadeusz

(1913 - ?), żołnierz NOB, ZWZ, chemik. Ur. 7 V w Berlinie. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 27 I 1941. Zmarł podczas śledztwa w więzieniu w Pile.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 802.

Kozłowski Miron

(1912 - ?) ps. „Mikmos”, czł. POZ i WOZZ, drogista, radiotechnik. Ur. 1 VIII w Grodzisku Wlkp. Mieszkaniec Poznania. Współpracownik redakcji gazetki „Pobudka”. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, po pewnym czasie zwolniony. Ponownie aresztowany w czerwcu 1942. Skazany wyrokiem OLG z 17 X 1942 na 7 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w KL Mauthausen i Gross-Rosen. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 140/42.

Krajewski Edmund

(1905 - ?), czł. NOB, księgowy. Ur. 21 II w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 13 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 14 II 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 354.

Krakowski Adam

(1913 - ?), żołnierz ZWZ-AK w placówce Pobiedziska, księgowy. Ur. 17 XI w Pobiedziskach pow. poznański i tamże zamieszkały. Aresztowany 21 VII 1942. Skazany wyrokiem OLG z 4 V 1943 na 2 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 655.

Kramolicki Jan

(1902 - ?) ps. „Szczygieł”, czł. WOW i WOZZ. Ur. 12 V w Morasku pod Poznaniem. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wroniek (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlina-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Głogowa. Skazany wyrokiem OLG z 18 VI 1942 na 6 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniach we Wrocławiu i Rawiczu oraz KL Mauthausen-Gusen (od 14 XII 1942).

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 88/42. *

Kropacz Józef

(1907 - ?), czł. NOB, robotnik. Ur. 13 III w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu w Olsztynie. Skazany wyrokiem OLG z 19 VI 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 618.

Kropski Antoni

(1911 - ?), czł. TON, robotnik. Ur. 8 VI w Ciświcy pow. jarociński. Mieszkaniec Jarocina. Skazany wyrokiem OLG z 17 III 1943 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Kruczkowski Władysław

(1900 - ?), podofic. zaw. WP, czł. TON i NOW. Ur. 11 IV w pow. hrubieszowskim. Mieszkaniec Gniezna. Aresztowany 8 V 1942 i osadzony w więzieniu w Gnieźnie. Skazany wyrokiem OLG z 15 VIII 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 470, 652.

Krüger Franciszek

(1896 - ?), st. sierż. 58 pp WP, czł. POZ i WOZZ. Ur. 29 XI w Margoninie pod Chodzieżą. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wroniek (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlina-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942), Zwickau i Berlina-Alt Moabit. Wyrokiem OLG z 11 VIII 1942 skazany na 4 lata obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach i KL Mauthausen-Gusen (od 14 XII 1942). *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 87/42.

Krupecki Roman

(1910-?), żołnierz NOB, ZWZ, kolejarz. Ur. 5 VIII w Krotoszynie. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 19 II 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 6 V 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 296.

Krupecki Władysław

(1918-?), czł. WOW i WOZZ. Ur. 30 IV. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wronek (14 X 1940-21 IV 1941), Berlina-Neukölln (21 IV 1941-14 V 1942), Zwickau i Berlina-Alt Moabit. Skazany wyrokiem OLG z 2 IX 1942 na 6 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach i KL Mauthausen-Gusen (od 15 XII 1942). *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 94/42.

Krupski Zdzisław

(1914-?), żołnierz NOB i ZWZ, ślusarz. Ur. 4 IX w Środzie. Mieszkaniec Poznania. Skazany wyrokiem OLG z 11 VIII 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 11/42.

Krych Henryk

(1922-?) ps. „Grot”, czł. WOW i WOZZ. Ur. 9 VII w Poznaniu i tamże zamieszkały. Łącznik i czł. grupy wywiadu wojskowego. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wronek (14 X 1940-21 IV 1941), Berlina-Neukölln (21 IV 1941-14 V 1942) i Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 31 VIII 1942 na 6 lat obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 85/42.

Krzemień Stanisław

(1914-?), podofic. WP, ZWZ, AK, malarz. Ur. 15 X w Łodzi. Mieszkaniec Pobiedzisk pow. poznański. Aresztowany 6 XI 1942. Skazany wyrokiem OLG z 4 V 1943 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 655.

Krzyżanek Józef

(1893-?), żołnierz NOB, AK, gajowy. Ur. 18 XII w Zaparcinie pow. poznański. Mieszkaniec Kórnik pow. śremski. Aresztowany 10 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 9 VI 1943 na 5 lat obozu karnego. Zmarł w obozie.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754.

Krzyżański Ignacy

(1919-1943), czł. TOK, ZWZ, kupiec. Ur. 14 VII w Babkowicach pow. gostyński. Mieszkaniec Ruska pow. jarociński. Wyrokiem OLG z 13 II 1943 skazany na 7 lat obozu karnego. Zginął w więzieniu w Rawiczu 10 VI 1943.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42; USC Rawicz, Akt zgonu nr 217/1943.

Kubiak Marian

(1914-?), czł. NOB, cieśla. Ur. 19 VIII w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany i osadzony w więzieniu w Olsztynie. Skazany wyrokiem OLG z 31 III 1942 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 33/41.

Kubicki Antoni

(1914-?), czł. WO, zecer. Ur. 3 IV w Guren (?). Wyrokiem Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) z 31 III 1941 skazany na 2 lata więzienia. *

FAK-Va/10, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej.

Kubicki Stanisław

(1905-?), podofic. WP, czł. NOB, garbarz. Ur. 27 IX w Perzynch pow. grodziski (Wlkp.). Aresztowany 25 IX 1941 i osadzony w więzieniu w Elblągu. Skazany wyrokiem OLG z 16 VII 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544.

Kucharski Tadeusz

(1913-?), czł. NOB, murarz. Ur. 20 IX w Ostrowie Wlkp. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany i osadzony w więzieniu w Olsztynie. Skazany wyrokiem OLG z 27 V 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 22/42.

Kudliński Stanisław

(1915-?), czł. NOB, ślusarz. Ur. 7 III w Zawadzie pow. śremski. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 23 IV 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 21 IV 1942 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 349.

Kukwisz Walenty

(1909-?), czł. WO, piekarz. Ur. 21 I w Stępcinie pow. średzki. Mieszkaniec Poznania. Wyrokiem Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) z 31 III 1941 skazany na 3 lata więzienia. *

FAK-Va/10, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej.

Kulczewski Czesław

(1911-?), czł. NOB, urzędnik. Ur. 6 VI we Frankfurcie nad Odrą (Niemcy). Mieszkaniec Poznania. Brał udział w kampanii wrześniowej 1939. Aresztowany 6 II 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 9 III 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 811.

Kunkiel Stefan

(1913-?), czł. NOB, włóknierz. Ur. 8 VII w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 27 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 28 IV 1942 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 841.

Kurek Antoni

(1902-?), żołnierz NOB i ZWZ, leśnik. Ur. 1 II we Wroninach pow. gostyński. Mieszkaniec Jadownik pow. żniński. Aresztowany 22 VII 1941 i osadzony w więzieniu w Elblągu. Skazany wyrokiem OLG z 16 VII 1942 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544.

Kurkowiak Józef

(1890-?), czł. NOB, kolejarz. Ur. 18 II w Zemsku pow. grodziski (Wlkp). Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 23 IV 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Dalszy los nie jest znany.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 247.

Kurzajak Stanisław

(1911-?), żołnierz ZWZ-AK, technik budowlany. Ur. 30 IX w Splawiu pow. koniński. Mieszkaniec Konina. Wyrokiem OLG z 18 III 1943 skazany na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42.

Kusik Józef

(1905-?), czł. NOB. Ur. 10 III w Świerczewie (obecnie Poznań). Mieszkaniec Żabikowa pow. poznański. Aresztowany i osadzony w więzieniu w Szamotułach i w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 22 IV 1942 skazany na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 27/42.

Kuźniak Franciszek

(1896-?), podofic. zaw. WP, czł. TON i NOW. Ur. 14 III w Sowinach pow. rawicki. Mieszkaniec Gniezna. Aresztowany 21 X 1941 i osadzony w więzieniu w Gnieźnie. Skazany wyrokiem OLG z 15 VIII 1942 na 5 lat obozu karnego. Zginął w obozie koncentracyjnym.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 652, 657.

Kuźniowski Waclaw

(1912-?), czł. NOB, ślusarz. Ur. 10 VIII w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany i osadzony w więzieniu w Olsztynie. Skazany wyrokiem OLG z 27 V 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 22/42.

Kwaśniewski Alojzy

(1905-1944), żołnierz NOB i AK, młynarz. Ur. 29 III. Mieszkaniec Dachowej pow. śremski. Aresztowany 10 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 10 VII 1943 na 5 lat obozu karnego. Zmarł na gruźlicę w więzieniu w Miejskiej Górcie pod Rawiczem 16 I 1944.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754.

Kwiatkowska Stanisława

(1877-?), czł. POZ i WOZZ. Ur. 4 V. Aresztowana 20 VI 1940. Więzień Fortu VII, więzienia przy ul. Młyńskiej w Poznaniu (14 X-14 XI 1940), Wronek (14 XI 1940-23 IV 1941), Berlina-Alt Moabit (23 IV 1941-14 VIII 1942). OLG 12 VIII 1942 zwolnił ją z zarzutu przygotowywania zdrady stanu. Wróciła z więzienia do Poznania. Mieszkała w Swarzędzu. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 89/42.

Kwiatkowski Marian

(1917-1943), czł. ZS, żołnierz ZWZ-AK. Ur. 9 III w Witkowie pow. gnieźnieński. Mieszkaniec Gniezna. Aresztowany 31 VII 1942 i osadzony w więzieniu w Rawiczu. Skazany wyrokiem OLG z 28 X 1943 na karę śmierci. Stracony 18 XI 1943 w więzieniu w Rawiczu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Lachmann Leon

(1914-?), czł. ZS, elektryk. Ur. 22 V w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 10 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 22 VI 1943 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 433.

Lange Franciszek

(1904-?), żołnierz NOB, AK, robotnik. Ur. 28 XI w Dachowej pow. śremski i tamże zamieszkały. Aresztowany 10 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 9 VI 1943 na 5 lat obozu karnego. Zmarł 6 VIII 1973 w Śremie.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754.

Langner Leon

(1913-?), żołnierz NOB, AK, lekarz. Ur. 15 III w Borówku pow. śremski. Mieszkaniec Kórnik pow. śremski. Lekarz Obwodowy AK Śrem. Aresztowany 27 IX 1942 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 11 VI 1943 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754.

Lemański Wacław

(1899-?), czł. NOB, woźnica. Ur. 22 II w Szewcach pow. nowotomyski. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 18 III 1941 osadzony w więzieniu w Rhein (Prusy Wschodnie). Skazany wyrokiem OLG z 5 VI 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 237.

Lenartowski Edmund

(1910-?), czł. NOB, pracownik biurowy. Ur. 5 VIII w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 6 III 1941. Skazany wyrokiem OLG z 1 IV 1942 na 9 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 516.

Leporowski Kazimierz

(1913-?), czł. WOZZ. Ur. 14 II w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany latem 1940 i osadzony w więzieniu w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa więziony we Wronkach (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlinie-Neukölln. Dalszy los nie jest znany. *

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich.

Lesiński Stanisław

(1890-?), żołnierz NOB, AK, robotnik. Ur. 2 V w Szewce pow. średzki. Mieszkaniec Krzyżownik pow. średzki. Aresztowany 10 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 9 VI 1943 na 7 lat obozu karnego. Zmarł w obozie.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754.

Leśniewski Franciszek

(1899-?), czł. ZS, kowal. Ur. 5 X w Brodziejewie pow. szamotulski. Mieszkaniec Poznania. Skazany wyrokiem OLG z 28 I 1943 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 145/42.

Leśny Walenty

(1889-?), czł. NOB, robotnik. Ur. 11 II w Rozdrażewie pow. krotoszyński. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 22 II 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 15 III 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 596.

Lewandowski Czesław

(1910-?), czł. TON i NOW, wójt. Ur. 20 IV w Młynach pow. mogileński. Mieszkaniec Marszewa pow. jarociński. Aresztowany 19 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Gnieźnie. Skazany wyrokiem OLG z 15 VIII 1942 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 652, 657.

Lewandowski Marian

(1911-?), czł. NOB, rzeźnik. Ur. 28 VIII w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 14 II 1941. Skazany wyrokiem OLG z 1 IV 1942 na 12 lat obostrzonego obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 516.

Liberski Marian

(1919-?), czł. NOB, robotnik. Ur. 4 XI w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 23 IV 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 5 VI 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 237.

Lipczyński Edmund

(1919-?), czł. NOB, robotnik. Ur. 19 X w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 7 III 1941. Skazany wyrokiem OLG z 1 IV 1942 na 9 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 516.

Lisiak Ludwik

(1906 - ?), żołnierz ZWZ, inspektor rolny. Ur. 21 VIII w Wychowańcu pow. obornicki. Mieszkaniec Dąbroszyna pow. koniński. Aresztowany 24 X 1941. Od 26 I 1942 w więzieniu policyjnym w Inowrocławiu. Dalszy los nie jest znany.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 208.

Lisiak Stefan

(1922 - ?), czł. NOB. Ur. 14 I w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany i osadzony w więzieniu w Rhein (Prusy Wschodnie). Skazany wyrokiem OLG z 13 IV 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 3/42.

Liszkowski Walenty

(1919 - ?), czł. NOB, urzędnik. Ur. 14 II w Chelmie pow. szamotulski. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 19 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 14 II 1942 na 10 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 354.

Litmanowski Franciszek

(1890 - ?), czł. NOB, robotnik. Ur. 13 VIII w pow. kościańskim. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Dalszy los nie jest znany.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 514.

Lorkowski Herbert

(1917 - ?), czł. POZ i WOZZ, drogista. Ur. 4 VII w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 30 VII 1940. Więzień Fortu VII, Wronek (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlina-Spandau. Wyrokiem OLG z 12 VIII 1942 skazany na 6 lat obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 89/42.

Lubiatowski Władysław

(1912 - ?), czł. NOB, pracownik biurowy. Ur. 3 VI w Dubinie pow. rawicki. Mieszkaniec Jutrosina pow. rawicki. Aresztowany 4 VII 1941 i osadzony w więzieniu w Pile. Skazany wyrokiem OLG z 10 VII 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544.

Luboński Roman

(1906 - ?), podofic. rez. WP, czł. NOB, Ur. 9 VIII w Poznaniu i tamże zamieszkały. Brał udział w kampanii wrześniowej 1939. Aresztowany 19 IV 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 9 III 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 811.

Ludek Kazimierz

(1896 - ?), kolporter gazetki „Dla Ciebie Polsko”, robotnik. Ur. 17 II w Obornikach. Mieszkaniec Mosiny pow. śremski. Aresztowany 6 IV 1943 i osadzony w więzieniu w Poznaniu. Skazany wyrokiem OLG z 28 VI 1943 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 517.

Luther Jan

(1902 - ?), czł. NOB, ślusarz. Ur. 10 V w Obornikach. Mieszkaniec Lasek pow. poznański. Aresztowany 26 II 1941 i osadzony w więzieniu w Pile. Wyrokiem OLG z 3 VI 1942 skazany na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 159.

Ładniak Ignacy

(1906 - ?), czł. NOB, kierowca. Ur. 1 VI w Modrzu pow. poznański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 19 II 1941 i osadzony w więzieniu w Olsztynie. Wyrokiem OLG z 3 VI 1942, skazany na 9 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 159.

Ładniak Kazimierz

(1919-?), czł. NOB, robotnik. Ur. 28 II w Modrzu pow. poznański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 19 II 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 3 VI 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 159.

Łagodziński Jan

(1896-?), podofic. zaw. WP, ZWZ-AK, szewc. Ur. 2 VI w Poddębicach pow. koniński. Mieszkaniec Konina. Skazany wyrokiem OLG z 3 III 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42.

Łakomy Julian

(1910-?), podofic. WP, czł. ZS, telegrafista. Ur. 6 I w Swarzędzu pow. poznański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 10 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 21 VI 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 433.

Ławicki Czesław

(1895-?), żołnierz NOB i ZWZ, kowal. Ur. 6 VII w Opalenicy pow. grodziski (Wlkp.). Mieszkaniec Poznania. Skazany wyrokiem OLG z 11 VII 1942 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 11/42.

Ławniczak Leon

(1902-?), czł. TON. Ur. 19 VI w Stawiszynie pow. gostyński i tamże zamieszkały. Skazany wyrokiem OLG z 24 II 1943 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Łoboch Zygmunt

(1912-?), czł. NOB, elektromonter. Ur. 23 VII w Hanowerze. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 2 IV 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 28 IV 1942 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 841.

Łochyński Bolesław

(1914-1942), podofic. rez. WP, czł. NOB, handlowiec. Ur. 22 XI w Uścikowie pow. obornicki. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu w Pile. Skazany wyrokiem OLG z 11 VIII 1942 na karę śmierci. Stracony 16 IX 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 514; IZ Dok V-355.

Łoza Mieczysław

(1910-1942), podofic. zaw. WP, czł. NOB, stolarz. Ur. 8 I w Jasinie pow. poznański. Mieszkaniec Swarzędza pow. poznański. Aresztowany 28 I 1941 i osadzony w więzieniu w Pile. Skazany wyrokiem OLG z 5 V 1942 na karę śmierci. Stracony 2 VI 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 277; IZ Dok V-355.

Łuczak Bolesław

(1920-?), czł. NOB, robotnik. Ur. 18 XI w Krzesinach pow. poznański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 14 II 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 354.

Łuczak Henryk

(1921 - ?), czł. WOZZ. Ur. 4 XII w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany latem 1940 i osadzony w więzieniu w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa więziony we Wronkach (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlinie-Spandau. Dalszy los nie jest znany. *

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich.

Łuczak Zenon

(1911 - ?), czł. NOB, tapicer. Ur. 27 XI w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 18 II 1941 i osadzony w więzieniu w Pile. Skazany wyrokiem OLG z 1 IV 1942 na 5 lat obostrzonego obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 516.

Łupiński Leon

(1918 - ?), czł. NOB, urzędnik. Ur. 22 XII w Berlinie. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany i osadzony w więzieniu w Pile. Skazany wyrokiem OLG z 13 IV 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 3/42.

Łyk Stanisław

(1899 - ?), czł. ZS, kowal. Ur. 6 IV w Czachurkach pow. poznański. Mieszkaniec Poznania. Skazany wyrokiem OLG z 27 I 1943 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 145/42.

Machiński Tadeusz

(1907 - ?), czł. WOW i WOZZ, kupiec. Ur. 8 II w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wronek (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlina-Spandau.

Skazany wyrokiem OLG z 1 IX 1942 na 6 lat obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 104/42.

Maciejak Edmund

(1913 - ?), czł. NOB, księgowy. Ur. 16 IX w Recklinghausen (Westfalia). Mieszkaniec Miejskiej Górki pow. rawicki. Aresztowany 28 X 1941 i osadzony w więzieniu w Pile. Skazany wyrokiem OLG z 10 VII 1942 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544.

Maciejewski Franciszek

(1901 - ?), podofic. zaw. WP, czł. TON i NOW. Ur. 25 X w Świączynie pow. śremski. Mieszkaniec Gniezna. Aresztowany 14 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Gnieźnie. Skazany wyrokiem OLG z 15 VIII 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 652, 657.

Maciejewski Jan

(1897 - ?), żołnierz NOB i ZWZ, kotlarz. Ur. 21 III w Dubinie pow. rawicki. Mieszkaniec Poznania. Skazany wyrokiem OLG z 11 VII 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 11/42.

Maciejewski Jan

(1905 - ?), żołnierz NOB i ZWZ, sanitariusz. Ur. 1 XII w Drożdżycach pow. kościański. Mieszkaniec Stęszewa pow. poznański. Aresztowany 7 XI 1941 i osadzony w więzieniu w Elblągu. Skazany wyrokiem OLG z 16 VII 1942 na 1 rok obozu karnego i 800 marek grzywny.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544.

Maćkowiak Bronisław

(1920 - ?), czł. WOZZ. Ur. 6 XII w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany latem 1940 i osadzony w więzieniu w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa więziony we Wronkach (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlinie-Spandau. Dalszy los nie jest znany. *

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich.

Maćkowiak Czesława

(1910 - ?), czł. NOB. Ur. 19 VII w pow. szamotulskim. Mieszkanca Poznania. Aresztowana 21 VI 1941 i osadzona w więzieniu w Poznaniu. Skazana wyrokiem OLG z 5 III 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 570.

Maćkowiak Jacek

(1919 - ?), czł. NOB, pomocnik ślusarza. Ur. 15 IX w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 24 IV 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 23 II 1942 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 748.

Maćkowiak Jan

(1896 - ?), czł. NOB, kowal. Ur. 11 VI we Wronowie pow. kościański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 25 IV 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 24 II 1942 na 10 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 539.

Maćkowiak Jan

(1904 - ?), ps. „Sroka”, czł. NOB, księgowy. Ur. 13 V w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 27 III 1941. Skazany wyrokiem OLG z 17 VIII 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 598.

Magilka Marek

(1921 - 1943), czł. TOK, ZWZ, uczeń gimn. Ur. 11 IV w Kotlinie pow. jarociński. Mieszkaniec Ruska pow. jarociński. Wyrokiem OLG z 13 II 1943 skazany na 3 lata obozu karnego. Zginął w więzieniu w Dreźnie 10 V 1943.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42; Zbiory prywatne Stanisława Przybylskiego w Poznaniu.

Majcherczak Ignacy

(1893 - ?), podofic. zaw. WP, czł. TON i NOW. Ur. 21 VII w Szczonowie pow. jarociński. Mieszkaniec Gniezna. Aresztowany 14 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Gnieźnie. Skazany wyrokiem OLG z 15 VIII 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 652, 657.

Majchrzak Michał

(1896 - ?), st. sierż. WP, czł. TON. Ur. 26 VIII w Chybach pow. poznański. Mieszkaniec Wrześni. Aresztowany 11 XI 1941 i osadzony w więzieniu w Trzemesznie. Skazany wyrokiem OLG z 4 VI 1942 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 509.

Majerowicz Jan

(1890 - 1942), ps. „Piotruś”, czł. NOB, stolarz. Ur. 9 XI w Swarzędzu pow. poznański i tamże zamieszkały. Aresztowany 31 I 1941 i osadzony w więzieniu w Pile. Skazany wyrokiem OLG z 5 V 1942 na karę śmierci. Stracony w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu 2 VI 1942.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 277; IZ Dok V-355.

Majewicz Tadeusz

(1916 - 1942), ps. „Sum”, czł. NOB, ogrodnik. Ur. 27 II w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 7 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 17 VI 1942 na karę śmierci. Stracony 15 VII 1942 w więzieniu przy ul. Kleczkowskiej we Wrocławiu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 543; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Majewski Rajmund

(1911 - ?), czł. WO, kupiec. Ur. 28 V w Sosnowcu. Mieszkaniec Poznania. Wyrokiem Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) z 31 III 1941 skazany na 4 lata więzienia.

FAK-Va/10, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej.

Majewski Zbigniew

(1920 - ?), czł. WOZZ. Ur. 20 XI w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany latem 1940 i osadzony w więzieniu w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa więziony we Wronkach (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlinie-Spandau, skąd został zwolniony.

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich.

Malinowski Kazimierz

(1913 - ?), żołnierz NOB i ZWZ, malarz. Ur. 20 I w Gostyniu. Mieszkaniec Piasek pow. gostyński. Aresztowany 2 VII 1941 i osadzony w więzieniu w Pile. Skazany wyrokiem OLG z 10 VII 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544.

Małecka Jadwiga

(1914 - ?), czł. TON i NOW, nauczycielka. Ur. 4 XI w Rakowie pow. częstochowski. Mieszkanca Skierszewska pow. gnieźnieński. Aresz-

towana 14 VIII 1941 i osadzona w więzieniu w Gnieźnie. Skazana wyrokiem OLG z 15 VIII 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 652, 657.

Małecki Kazimierz

(1913 - ?), żołnierz NOB, AK, pracownik biblioteki Fundacji Kórnickiej. Ur. 28 II w Kórniku pow. śremski i tamże zamieszkały. Aresztowany 27 IX 1942 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 11 VI 1943 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754.

Małecki Stanisław

(1881 - ?), żołnierz NOB, AK, zarządca zamku kórnickiego. Ur. 23 IX w Kórniku pow. śremski i tamże zamieszkały. Aresztowany 27 IX 1942 i osadzony w więzieniu w Lipsku. Skazany wyrokiem OLG z 31 V 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754.

Małecki Tadeusz

(1921 - ?), czł. NOB, kupiec. Ur. 16 IX w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 19 II 1941 i osadzony w więzieniu w Pile. Skazany wyrokiem OLG z 17 III 1942 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 654.

Małolepszy Marian

(1913 - ?), czł. NOB, malarz. Ur. 5 VIII w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 14 IV 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 10/42.

Maniaczyk Jan

(1910-?), czł. NOB, ślusarz. Ur. 18 VI w pow. nowotomyskim. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany i osadzony w więzieniu w Pile. Skazany wyrokiem OLG z 17 III 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 654.

Marchelek Ignacy

(1905-?), czł. NOB. Ur. 5 VI. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 12 II 1941 i osadzony w więzieniu w Pile. Skazany wyrokiem OLG z 1 IV 1942 na 9 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 516.

Marciniak Jan

(1909-1943), czł. TOK, ZWZ, cieśla. Ur. 19 X w Wilkowyi pow. jarociński. Mieszkaniec Jarocina. Aresztowany 10 IX 1942. Wyrokiem OLG z 13 II 1943 skazany na karę śmierci. Stracony w więzieniu w Dreźnie 5 V 1943.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. OJs. 151/42; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Marciniak Leon

(1898-1943), żołnierz ZWZ-AK, murarz. Ur. 2 IV w Sępianku pow. kostrzyński. Mieszkaniec Gniezna. Aresztowany 23 X 1942 i osadzony w więzieniu w Rawiczu. Zmarł w więzieniu w Rawiczu 22 IX 1943.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770.

Marciniak Piotr

(1895-?), podofic. zaw. WP, czł. TOK, ZWZ. Ur. 21 III we Franowie pow. jarociński. Mieszkaniec Jarocina. Uczestnik kampanii wrześniowej 1939. Wyrokiem OLG z 13 II 1943 skazany na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Marcinkowski Benon

(1920-?), czł. PW, NOB, kreślarz. Ur. 22 V w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 13 III 1941 i osadzony w więzieniu w Pile. Skazany wyrokiem OLG z 5 III 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 570.

Marcinkowski Kazimierz

(1909-?), ZS, ślusarz. Ur. 1 III w Poznaniu i tamże zamieszkały. Skazany wyrokiem OLG z 28 I 1943 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 145/42.

Markiewicz Bronisław

(1910-?), czł. ZS, malarz. Ur. 14 VIII w Berlinie. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 10 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 21 VI 1943 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 433.

Matuszczak Jan

(1913-?), czł. ZS, tokarz. Ur. 25 V w Berlinie. Mieszkaniec Poznania. Skazany wyrokiem OLG z 28 I 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 145/42.

Matysiak Czesław

(1914-?) czł. NOB, rolnik. Ur. 18 II w Zieminie pow. kościański i tamże zamieszkały. Aresztowany 16 X 1941 i osadzony w więzieniu w Pile. Skazany wyrokiem OLG z 10 VII 1942 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544.

Matysiak Teresa

(1917 - ?), czł. NOB, urzędniczka. Ur. 17 IX w Poznaniu i tamże zamieszkała. Aresztowana 11 XII 1940. Skazana wyrokiem OLG z 9 VI 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 772.

Mazgaj Antoni

(1916 - ?), czł. NOB, robotnik. Ur. 2 I w Wanne (Niemcy). Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 10 IV 1942 na 2 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 247.

Mazurek Jan

(1921 - ?), czł. NOB, ślusarz. Ur. 15 XI w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 21 II 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 11 VIII 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 514.

Mączyńska Maria

(1902 - ?), czł. WOZZ. Ur. 17 IX w Poznaniu i tamże zamieszkała. Aresztowana w czerwcu 1942. Więzień Fortu VII. OLG 17 X 1942 cofnął względem niej oskarżenie o przygotowanie zdrady stanu. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 140/42.

Menzel Teresa

z d. Koterak (1898 - ?), czł. NOB. Ur. 13 VIII w Głębokiem pow. poznański. Mieszkanica Poznania. Aresztowana 11 III 1941 i osadzona w więzieniu we Wronkach. Skazana wyrokiem OLG z 9 VI 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 589.

Metelski Czesław

(1911 - ?), czł. NOB, ślusarz. Ur. 20 VI w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany i osadzony w więzieniu w Pile. Skazany wyrokiem OLG z 8 VI 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 36/42.

Miazek Władysław

(1906 - ?), żołnierz ZWZ-AK, urzędnik. Ur. 28 VII w pow. konińskim. Mieszkaniec Konina. Skazany wyrokiem OLG z 18 III 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42.

Michalak Ignacy

(1893 - ?), kolporter prasy konspiracyjnej, robotnik. Ur. 16 VII w Górzewie pow. obornicki. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 3 XII 1942 i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 22 VI 1943 na 1 rok obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 433.

Michalak Kazimierz

(1908 - 1943), ppor. rez. WP, ZWZ-AK, urzędnik. Ur. 3 III w Kaliszu. Mieszkaniec Gniezna. Czł. ZS, PZZ, Ligi Morskiej. Aresztowany 27 VII 1942 i osadzony w więzieniu w Poznaniu. Skazany wyrokiem OLG z 28 X 1943 na karę śmierci. Stracony 18 XI 1943 w więzieniu w Rawiczu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770; FAK-X/1.

Michalak Stanisław

(1909 - 1943), żołnierz NOB, AK. Ur. 17 X w Chrzanie pow. jarociński i tamże zamieszkały. Brał udział w kampanii wrześniowej 1939. Aresztowany 10 XI 1942 osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 9 VIII 1943 na karę śmierci. Stracony w więzieniu w Rawiczu 9 VI 1943.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754; FAK-X/1.

Michalczak Marian

(1911 - ?), czł. NOB, ślusarz maszynowy. Ur. 11 VII w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 14 IV 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 10/42.

Michalska Felicja

(1923 - ?), czł. NOB. Ur. 20 IV w Poznaniu i tamże zamieszkała. Aresztowana 10 XI 1940 i osadzona w więzieniu w Oleśnicy. Skazana wyrokiem OLG z 28 V 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 555.

Michalska Kazimiera

(1913 - ?), czł. NOB, urzędniczka. Ur. 3 XII w Poznaniu i tamże zamieszkała. Aresztowana 11 XII 1940. Skazana wyrokiem OLG z 9 VI 1942 na 7 lat obozu karnego. Zmarła w obozie.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 772.

Michalski Stanisław

(1903 - ?) kolporter gazetki „Dla Ciebie Polsko”, fryzjer. Ur. 24 X w Książu pow. śremski. Mieszkaniec Nowego Miasta n. Wartą pow. jarociński. Skazany wyrokiem OLG z 27 VIII 1943 na 1 rok obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Michalski Tadeusz

(1912 - ?), czł. ZS, robotnik budowlany. Ur. 9 VII w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 10 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 22 VI 1943 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 433.

Michalski Władysław

(1900 - ?), czł. NOB, kotlarz. Ur. 26 XI w Jutrosinie pow. rawicki. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 19 II 1941 i osadzony w więzieniu w Kłodzku. Skazany wyrokiem OLG z 17 III 1942 na rok obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 654.

Mielczarek Bogumił

(1922 - ?) ps. „Zany”, czł. WOW i WOZZ, elektromonter. Ur. 27 IV w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany latem 1940. Więzień Wronek (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlina-Spandau. Wyrokiem OLG z 28 VIII 1942 skazany na 8 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach i w KL Mauthausen-Gusen. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 86/42.

Mieloszyński Stefan

(1895 - ?), czł. NOB, mistrz stolarski. Ur. 1 VII w Śremie. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 6 II 1941 i osadzony w więzieniu w Pile. Skazany wyrokiem OLG z 16 III 1942 na 10 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 716.

Mikołajczak Władysław

(1913 - ?), czł. NOB, ślusarz. Ur. 27 VI w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 3 IV 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 28 IV 1942 na 10 lat obostrzonego obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 431.

Mikołajewski Franciszek

(1895 - ?), czł. NOB, ślusarz. Ur. 21 XI w Kociałkowie pow. poznański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 19 II 1941 i osadzony w więzieniu w Pile. Skazany wyrokiem OLG z 3 VI 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 159.

Mikołajewski Kazimierz

(1902-?), czł. NOB, kelner. Ur. 26 I w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 26 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 14 II 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 354.

Mikołajewski Teodor

(1907-?), czł. NOB, laborant. Ur. 13 IV w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 13 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 28 IV 1942 na 10 lat obostrzonego obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 431.

Mikulski Florian

(1914-?), czł. NOB, kotlarz. Ur. 14 IV w Kórniku pow. śremski. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 29 I 1941 i osadzony w więzieniu w Pile. Skazany wyrokiem OLG z 17 III 1942 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 654.

Mistrzak Alfons

(1904-?), żołnierz NOB, AK, kupiec. Ur. 3 III w Mostkach pow. kępiński. Mieszkaniec Kórnik pow. śremski. Aresztowany 10 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Zwickau, gdzie zmarł.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754.

Młodecki Henryk

(1918-?) ps. „Klern”, czł. WOW i WOZZ, technik. Ur. 7 II w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wroniek (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlinie-Spandau. Wyrokiem OLG z 4 IX 1942 skazany na 6 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wrocławiu i Rawiczu, a od 17 XII 1942 w KL Mauthausen-Gusen. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 106/42.

Moch Stefan

(1893-?), żołnierz ZWZ-AK, kolejarz. Ur. 23 XII w Stęgoszy pow. jarociński. Mieszkaniec Świętego pow. koniński. Skazany wyrokiem OLG z 25 II 1943 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42.

Mojecki Edmund

(1910-?), ppor. WP. AK. Ur. 20 IX w Gnieźnie i tamże zamieszkały. Aresztowany 27 VII 1942 i osadzony w więzieniu w Rawiczu. Skazany wyrokiem OLG z 27 VIII 1943 na karę śmierci. Stracony 17 IX 1943 w więzieniu w Rawiczu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770.

Molicki Maks

(1890-?), czł. WOZZ. Ur. 4 VIII. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany latem 1940 i osadzony w więzieniu w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa więziony we Wronkach (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlinie-Spandau. Dalszy los nie jest znany. *

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich.

Molicki Maksymilian

(1917-?), czł. WOZZ. Ur. 15 VIII w Poznaniu, s. Maksa. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany latem 1940 i osadzony w więzieniu w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa więziony we Wronkach (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlinie-Spandau. Dalszy los nie jest znany. *

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich.

Molik Stanisław

(1894-?), podofic. rez. WP, czł. NOB, rolnik. Ur. 3 V w Wielkim Lutomiu pow. międzychodzki. Mieszkaniec Łowynia pow. międzycho-

dzki. Aresztowany 19 X 1940 i osadzony w więzieniu w Poznaniu. Skazany wyrokiem OLG z 10 VII 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544.

Monka Zenon Zygmunt

(1919-1942), harcerz, czł. NOB, zegarmistrz. Ur. 9 X w Pobiedziskach pow. poznański. Mieszkaniec Swarzędza pow. poznański. Skazany wyrokiem OLG z 5 IV 1942 na 6 lat obozu karnego. Zginął w KL Mauthausen-Gusen w listopadzie 1942.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 5/42; *Dzieje Swarzędza*. Swarzędz 1988 s. 366.

Moschitz Maria Joanna

(1891-?), czł. ZS, rolniczka. Ur. 14 XII w Pardubicach (Czechy). Mieszkanka Poznania. Skazana wyrokiem OLG z 29 I 1943 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 145/42.

Mroczkowski Edmund

(1898-?), czł. NOB, ślusarz. Ur. 13 X w Swarzędzu pow. poznański i tamże zamieszkały. Aresztowany 31 I 1941 i osadzony w więzieniu w Pile. Skazany wyrokiem OLG z 5 V 1942 na 9 lat obozu karnego i osadzony w KL Mauthausen-Gusen.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 277.

Mroczkowski Władysław

(1921-?), czł. NOB, uczeń stolarski. Ur. 20 VIII w Swarzędzu pow. poznański i tamże zamieszkały. Aresztowany 31 I 1941 i osadzony w więzieniu w Pile. Skazany wyrokiem OLG z 4 V 1942 na 7 lat obozu karnego. Osadzony w KL Buchenwald i Dachau.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 277.

Mroczek Zygfryd

(1911-?), por. rez. WP, żołnierz NOB, ZWZ, elektromechnik. Ur. 19 XII w Bochum (Niemcy). Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 15 XII 1941. Skazany wyrokiem OLG z 23 III 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 569.

Mróz Henryk

(1914-?), kolporter prasy konspiracyjnej w Obwodzie ZWZ Konin. Ur. 6 X w Modłej pow. koniński i tamże zamieszkały. Aresztowany 14 XI 1941. Od 26 I 1942 osadzony w więzieniu policyjnym w Inowrocławiu. Skazany wyrokiem OLG z 18 IX 1942 na 2 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 208.

Muchajer Ewald

(1913-?), żołnierz NOB i ZWZ, ślusarz. Ur. 7 X w Kwilczu pow. międzychodzki. Mieszkaniec Poznania. Skazany wyrokiem OLG z 11 VIII 1942 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 11/42.

Müller Kazimierz

(1914-1943), ppor. rez. WP, ZWZ-AK, technik budowlany. Ur. 1 I w Gnieźnie i tamże zamieszkały. Aresztowany 2 IX 1942 i osadzony w więzieniu w Rawiczu. Skazany wyrokiem OLG z 24 IX 1943 na karę śmierci. Stracony 13 X 1943 w więzieniu w Rawiczu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Musialski Stanisław

(1911-?), NOB, ślusarz. Ur. 21 III w Michorzewie po. nowotomyski. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 10 VII 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 10 IV 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 247.

Musiał Feliks

(1914 - ?), podofic. WP, czł. NOB, kowal. Ur. 22 IV w Suchym Lesie pow. poznański. Mieszkaniec Gruszczyna pow. poznański. Brał udział w kampanii wrześniowej 1939. Skazany wyrokiem OLG z 4 V 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 5/42.

Musielak Franciszek

(1907 - ?), czł. TPO CL. Ur. 24 X w pow. konińskim. Mieszkaniec Zagórowa pow. koniński. Skazany wyrokiem OLG z 13 V 1942 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 59/42.

Musielak Leszek

(1918 - ?), czł. WOZZ. Ur. 6 IX. Aresztowany latem 1940 i osadzony w więzieniu w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa więziony we Wronkach (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlinie-Spandau. Dalszy los nie jest znany. *

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich.

Musielski Edward

(1921 - ?), czł. NOB, urzędnik. Ur. 22 V w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany i osadzony w więzieniu w Pile. Skazany wyrokiem OLG z 13 IV 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 3/42.

Mylka Marian

(1912 - ?), żołnierz NOB, AK, kowal. Ur. 14 VIII w Polwicy pow. średzki. Mieszkaniec Robakowa pow. śremski. Aresztowany 17 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 11 VI 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754.

Namysł Stanisław

(1894 - ?), czł. ZS, księgowy. Ur. 23 VIII w Odolanowie pow. ostrowski. Aresztowany 10 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 19 VI 1943 na 4 lata ciężkiego więzienia.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 580.

Napiecek Marian

(1914 - ?), czł. WOZZ. Ur. 17 X. Aresztowany latem 1940 i osadzony w więzieniu w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa więziony we Wronkach (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlinie-Spandau. Dalszy los nie jest znany. *

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich.

Napieralski Bronisław

(1915 - ?), czł. NOB, robotnik. Ur. 27 XI w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 24 IV 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 23 II 1942 na 10 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 650.

Napierała-Kowalski Władysław

(1915 - ?), ps. „Piwko”, czł. NOB, student Wyższej Szkoły Budowy Maszyn w Poznaniu. Ur. 22 III Schluckenau (Sudety). Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu w Poznaniu. Skazany wyrokiem OLG z 12 VIII 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 745.

Nogaj Czesław

(1916 - ?), czł. WOZZ. Ur. 24 I w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany latem 1940 i osadzony w więzieniu w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa więziony we Wronkach (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlinie-Spandau. Dalszy los nie jest znany. *

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich.

Nowacki Józef

(1901 - ?), podofic. WP, ZS. Ur. 7 IX w Piątkowie pow. poznański Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 10 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 22 VI 1943 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 433.

Nowak Alfons

(1914 - ?), czł. WOW i WOZZ. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wroniek (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlina-Spandau. OLG wyrokiem z 24 III 1942 skazał go na 8 lat ciężkiego więzienia. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 92/42.

Nowak Edmund

(1900 - ?), kolporter gazetki „Dla Ciebie Polsko”, kupiec. Ur. 15 X we Wroniawach pow. wolsztyński. Mieszkaniec Borku pow. gostyński. Skazany wyrokiem OLG z 10 III 1943 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Nowak Franciszek

(1905 - ?), czł. NOB. Ur. 28 IX w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 23 IV 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 21 IV 1942 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 349.

Nowak Jerzy

(1921 - ?), czł. WOZZ. Ur. 20 I w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany latem 1940 i osadzony w więzieniu w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa więziony we Wronkach (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlinie-Spandau. Dalszy los nie jest znany. *

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich.

Nowak Stanisław

(1898 - ?), czł. WO. Ur. 7 V w Krzyżownikach. Wyrokiem Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) z 31 III 1941 skazany na 3 lata więzienia. *

FAK-Va/10, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej.

Nowak Stanisław

(1910 - ?), czł. NOB, piekarz. Ur. 7 XI w Kwilczu pow. międzychodzki. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 9 III 1942 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 811.

Nowak Stefan

(1917 - ?), czł. POZ i WOZZ, rusznikarz. Ur. 11 VIII w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany w czerwcu 1940. Więzień Fortu VII, Wroniek (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlina-Spandau. Wyrokiem OLG z 2 IX 1942 skazany na 3 lata obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 100/42.

Nowakowski Kazimierz

(1906 - ?), czł. ZS, siodlarz. Ur. 22 I w Poznaniu i tamże zamieszkały. Skazany wyrokiem OLG z 28 I 1943 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 145/42.

Nowakowski Stanisław

(1908 - ?), czł. ZS, siodlarz. Ur. 6 V w Poznaniu i tamże zamieszkały. Skazany wyrokiem OLG z 28 I 1943 na 2 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 145/42.

Nowakowski Wacław

(1914-?), czł. NOB. Ur. 2 IX w Siekierkach Małych pow. średzki. Mieszkaniec Kostrzyna. Brał udział w kampanii wrześniowej 1939. Aresztowany i osadzony w Kłodzku. Skazany wyrokiem OLG z 28 V 1942 na 9 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 38/42.

Nowicki Franciszek

(1913-?), żołnierz ZWZ-AK, księgowy. Ur. 20 I w Koninie i tamże zamieszkały. Skazany wyrokiem OLG z 18 III 1943 na 2 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42.

Nowicki Kazimierz

(1913-?), czł. WO, robotnik. Ur. 1 III w Walerianowie pow. poznański. Wyrokiem Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) z 31 III 1941 skazany na 6 miesięcy więzienia.

FAK-Va/10, Materiały i dokumenty do biografistyki konspiracji wielkopolskiej.

Nowicki Stefan

(1899-?), czł. NOB, robotnik. Ur. 7 VIII w Dąbrówce pow. poznański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 19 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 14 II 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 354.

Oblizajek Mieczysław

(1912-?), żołnierz ZWZ-AK, księgowy. Ur. 13 VI w Kole i tamże zamieszkały. Skazany wyrokiem OLG z 12 III 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 152/42, 153/42.

Obschläger Marian

(1921-?), czł. WOZZ. Ur. 6 IV w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany latem 1940 i osadzony w więzieniu w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa więziony we Wronkach (14 X 1940-22 IV 1941) i Berlinie-Spandau. Dalszy los nie jest znany.

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich.

Officerski Jerzy

(1919-?), czł. WOZZ. Ur. 25 III w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany latem 1940 i osadzony w więzieniu w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa więziony we Wronkach (14 X 1940-22 IV 1941) i Berlinie-Spandau. Dalszy los nie jest znany.

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich.

Olbrychowski Franciszek

(1917-?), czł. NOB, szewc i malarz. Ur. 13 X w Mielešzynie pow. gnieźnieński. Mieszkaniec Pobiedzisk pow. gnieźnieński. Skazany wyrokiem OLG z 4 V 1942 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 5/42.

Olsztyński Maksymilian

(1909-?), czł. NOB, rzeźnik. Ur. 12 VI w Sa-charzewie pow. ostrowski. Mieszkaniec Żabikowa pow. poznański. Aresztowany 22 II 1941 i osadzony w więzieniu w Kłodzku. Skazany wyrokiem OLG z 15 III 1942 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 596.

Orlewicz Marian

(1897-?), czł. NOB, kupiec. Ur. 11 I w Daszewicach pow. śremski. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany i osadzony w więzieniu w Kłodzku. Skazany wyrokiem OLG z 27 V 1942 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 22/42.

Osiewicz Stefan

(1906-?), czł. NOB, szewc. Ur. 27 VIII w Słupowie pow. szubiński. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 11 XII 1940 i osadzony w więzieniu w Kłodzku. Skazany wyrokiem OLG z 28 V 1942 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 555.

Osuch Marian

(1900-1942), żołnierz NOB, ślusarz. Ur. 31 I w Poznaniu i tamże zamieszkały. Brał udział w kampanii wrześniowej 1939. Żołnierz dywersji specjalnej NOB i ZWZ. Aresztowany 22 III 1941. Skazany wyrokiem OLG z 17 VIII 1942 na karę śmierci. Stracony 15 IX 1942 w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 598; IZ Dok V-355.

Osuch Stanisław

(1909-?), czł. NOB, robotnik. Ur. 25 VIII w Zegrzu pow. poznański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 19 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Poznaniu. Skazany wyrokiem OLG z 28 IV 1942 na 10 lat obostrzonego obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 431.

Pabich Walenty

(1910-?), czł. NOB, rzeźnik. Ur. 9 II w Grudzielcu pow. pleszewski. Mieszkaniec Wolsztyna. Aresztowany 15 X 1941 i osadzony w więzieniu w Pile. Skazany wyrokiem OLG z 10 VII 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544.

Pachocki Jan

(1906-?), czł. NOB, szewc. Ur. 26 I. Mieszkaniec Lubonia pod Poznaniem. Aresztowany 22 II 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 15 III 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 596.

Palacz Stanisław

(1899-?), czł. NOB, kancelista. Ur. 13 XI w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu w Poznaniu. Skazany wyrokiem OLG z 17 III 1942 na rok obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 654.

Palka Paweł

(1905-?), czł. NOB, szewc. Ur. 5 I w Kotowie pow. grodziski (Wlkp.). Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 2 IX 1941. Dalszy los nie jest znany.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 598

Panczyszyn Teodor

(1881-?), czł. POZ i WOZZ. Ur. 14 III. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wronek (14 X 1940-22 IV 1941) i Berlina-Spandau. OLG 12 VIII 1942 cofnął wobec niego oskarżenie o przygotowanie zdrady stanu. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 90/42.

Paprzycki Edmund

(1919-?), czł. NOB, robotnik. Ur. 29 XII w Polajewie pow. czarnkowski. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 14 II 1941 i osadzony w więzieniu w Kłodzku. Skazany wyrokiem OLG z 1 IV 1942 na 15 lat obostrzonego obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 516.

Passon Jan

(1918-?), czł. NOB, technik melioracji. Ur. 14 XII w Essen (Niemcy). Mieszkaniec Poznania. Brał udział w kampanii wrześniowej 1939. Aresztowany i osadzony w więzieniu w Kłodzku. Skazany wyrokiem OLG z 8 VI 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 36/42.

Patalas Sylwester

(1919-?), czł. NOB, drukarz. Ur. 12 XII w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 25 IV 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 24 II 1942 na 10 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 539.

Patela Marian

(1894-?), czł. NOB, robotnik. Ur. 2 X w Kolinie pow. nowotomyski. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 19 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 14 V 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 326.

Paulus Edward Zygmunt

(1913-1943), ppor. rez. WP, żołnierz ZWZ-AK, zastępca komendanta Obwodu AK Gniezno, pracownik biurowy. Ur. 24 II w Miałach pow. gnieźnieński. Mieszkaniec Gniezna. Aresztowany 30 VII 1942 i osadzony w więzieniu w Rawiczu. Skazany wyro-

kiem OLG z 23 X 1943 na karę śmierci. Stracony 18 XI 1943 w więzieniu w Rawiczu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Pawlak Bronisław

(1906-1943), czł. NOB, konstruktor. Ur. 5 I w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 19 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 14 II 1942 na karę śmierci. Stracony w więzieniu w Poznaniu przy ul. Młyńskiej 9 IV 1943.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 354; IZ Dok. V-355.

Pawlak Ignacy

(1911-?), czł. TON, malarz pokojowy. Ur. 24 III w Broniszewicach pow. jarociński. Mieszkaniec Jarocina. Skazany wyrokiem OLG z 17 III 1943 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Pawlak Kazimierz

(1922-?), czł. NOB, bibliotekarz. Ur. 1 I w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany i osadzony w więzieniu w Kłodzku. Skazany wyrokiem OLG z 31 III 1942 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 33/41.

Pawlak Władysław

(1922-?), czł. WOW i WOZZ. Ur. 6 IX. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wroniek (14 X 1940-22 IV 1941), Berlina-Spandau, Wrocławia i Rawicza. Skazany wyrokiem OLG z 14 XII 1942 na 5 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu w Rawiczu. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 114/42.

Pawłowski Jan

(1886 - ?), czł. NOB, ślusarz. Ur. 17 X w Wierzenicy pow. poznański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 19 II 1941 i osadzony w więzieniu w Kłodzku. Skazany wyrokiem OLG z 3 VI 1942 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 159.

Pawłowski Józef

(1907 - ?), czł. NOB, urzędnik. Ur. 8 I w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 14 IV 1942 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 10/42.

Pełczyński Stanisław

(1917 - ?), żołnierz NOB, AK, szewc. Ur. 17 X w Kórniku pow. śremski i tamże zamieszkały. Aresztowany 10 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 10 VII 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754.

Perz Bronisław

(1901 - ?), czł. NOB, ślusarz. Ur. 19 V w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 27 I 1941. Skazany wyrokiem OLG z 9 VI 1942 na 10 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 772.

Petzold Stanisław

(1903 - ?), czł. TON, mechanik. Ur. 29 IX we Wrześni i tamże zamieszkały. Aresztowany 20 XI 1941 i osadzony w więzieniu w Trzemesznie. Skazany wyrokiem OLG z 4 VI 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 509.

Pewiński Adam

(1897 - ?), czł. NOB, robotnik. Ur. 22 XII w Buku pow. grodziski (Wlkp.) Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 19 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 28 IV 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 841.

Piasny Władysław

(1905 - ?), czł. WOZZ, ślusarz. Ur. 19 V. w Niemczech. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wronnek (14 X 1940-22 IV 1941) i Berlina-Spandau, skąd został zwolniony wskutek cofnięcia oskarżenia o przygotowanie zdrady stanu. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 82/42.

Piątek Teodor

(1907 - ?), czł. ZS, zdun. Ur. 6 XI w Pęcckowie pow. czarnkowski. Mieszkaniec Poznania. Skazany wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu OLG z 28 I 1943 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 145/42.

Piątek Wiktor

(1914 - ?), czł. ZS, kelner. Ur. 9 VI w Niemczech. Skazany wyrokiem Wyższego Sądu Krajowego w Poznaniu OLG z 28 I 1943 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 145/42.

Piecuch Bolesław

(1910 - ?), żołnierz NOB, ZWZ, tokarz. Ur. 20 II w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 28 IV 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 6 V 1942 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 296.

Pieta Józef

(1913 - ?), żołnierz NOB, ZWZ, kowal. Ur. 27 II w Osterfeld (Niemcy). Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 19 II 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 6 V 1942 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 296.

Pietrzak Antoni

(1899 - ?), żołnierz ZWZ-AK, rolnik. Ur. 24 V w Olszówce pow. turecki. Mieszkaniec Słubina pow. koniński. Skazany wyrokiem OLG z 18 III 1943 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42.

Piotrowiak Witold

(1921 - ?), czł. NOB, malarz. Ur. 10 X w Graboszewie pow. wrzesiński. Mieszkaniec Pobiedzisk pow. gnieźnieński. Skazany wyrokiem OLG z 4 IV 1942 na 5 lat obostrzonego obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 5/42.

Piotrowski Stanisław

(1907 - ?), czł. WOW i WOZZ. Ur. 28 III w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wronek (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlina-Spandau. Wyrokiem OLG z 31 VIII 1942 skazany na 8 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w więzieniu we Wronkach, a od 14 XII 1942 w KL Mauthausen. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 102/42.

Piotrowski Wawrzyn

(1904 - ?), czł. WOZZ, robotnik, kolejarz. Ur. 6 VIII w Jeziorkach pow. poznański. Mieszkaniec Poznania. Ukończył pruską szkołę po-

wszechną i szkołę rolniczą w Wolsztynie. Aresztowany latem 1942. Więzień Fortu VII oraz więzienia przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Skazany wyrokiem OLG z 17 X 1942 na 3 lata obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 140/42.

Piwnicki Walenty

(1901 - ?), żołnierz ZWZ-AK, robotnik. Ur. 3 II w Marcewku pow. koniński. Mieszkaniec Konina. Skazany wyrokiem OLG z 3 III 1943 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42.

Plackowski Andrzej

(1899 - ?), żołnierz NOB, ZWZ, ślusarz. Ur. 28 XI w Skokówkach pow. gostyński. Mieszkaniec Poznania. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Aresztowany 19 II 1941 i osadzony w więzieniu w Klodzku. Skazany wyrokiem OLG z 8 VII 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 802.

Plebański Zdzisław

(1921 - ?), żołnierz NOB, ZWZ, tapicer. Ur. 2 IV. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 14 II 1941. Skazany wyrokiem OLG z 23 III 1942 na 10 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 569.

Płachta Stanisław

(1896 - ?), żołnierz NOB, ZWZ, kowal. Ur. 23 IX w Konarskiem pow. śremski. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 28 IV 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 6 V 1942 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 296.

Płotkowiak Stanisław

(1900 - ?), ps. „Dąb”, podofic. WP, ZWZ, kierowca. Ur. 12 VIII w Palędziu pow. poznański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 23 VII 1942; od 19 XI 1942 osadzony w więzieniu we Wrocławiu. Skazany wyrokiem OLG z 3 V 1943 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 655.

Płotniak Stefan

(1917 - ?), podofic. rez. WP, ZWZ-AK, urzędnik pocztowy. Ur. 20 VIII w pow. konińskim. Mieszkaniec Konina. Skazany wyrokiem OLG z 3 III 1943 na 3 lata obozu karnego

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42.

Pokrywka Bolesław

(1896 - ?), czł. ZS, szklarz. Ur. 13 II w Poznaniu i tamże zamieszkały. Skazany wyrokiem OLG z 29 I 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 145/42.

Polacki Bronisław

(1906 - ?), czł. ZS, mechanik. Ur. 12 III w Rudkach pow. szamotulski. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 10 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 21 VI 1943 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 433.

Polcyn Konrad

(1910 - ?), czł. WOZZ. Ur. 15 XII. Aresztowany latem 1940 i osadzony w więzieniu w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa więziony we Wronkach (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlinie-Spandau. Dalszy los nie jest znany. *

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich.

Popek Wanda

z d. Jankowska (1901 - ?), czł. ZS, sprzedawczyni. Ur. 14 VIII w Berlinie. Skazana wyrokiem OLG z 19 I 1943 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 145/42.

Poprawa Alfons

(1918 - ?), czł. NOB, krawiec. Ur. 13 IX. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 17 III 1942 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 5 VI 1942 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 237.

Porządny Marian

(1912 - ?), czł. NOB, drukarz. Ur. 25 III w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 14 II 1941 i osadzony w więzieniu w Kłodzku. Skazany wyrokiem OLG z 1 IV 1942 na 10 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 516.

Pośpieszny Antoni

(1885 - ?), czł. NOB, maszynista kolejowy. Ur. 3 I w Plewiskach pow. poznański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 22 III 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 11 VIII 1942 na 2 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 514.

Poterek Jan

(1917 - ?), czł. NOB, robotnik. Ur. 20 VI w Poznaniu. Mieszkaniec Swarzędza pow. poznański. Skazany wyrokiem OLG z 4 V 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 5/42.

Poterski Leon

(1908-?), sierż. WP, czł. TON. Ur. 6 XI w Modlinie pow. gnieźnieński. Mieszkaniec Wrześni. Aresztowany 17 XI 1941 i osadzony w więzieniu w Trzemesznie. Skazany wyrokiem OLG z 1 VI 1942 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 509.

Prusinowski Władysław

(1889-?), czł. ZS, mistrz siodlarski. Ur. 28 IV w Mirosławiu pow. chodzieski. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 18 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 31 VI 1943 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 433.

Przemieniecki Stanisław

(1901-?), czł. NOB, ślusarz. Ur. 6 IV w Warszawie. Aresztowany i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 21 IV 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 30/41.

Przepióra Wincenty

(1902-1942), czł. NOB, kowal. Ur. 22 I w Nowej Wsi pow. poznański. Mieszkaniec Żalasewa pod Swarzędzem pow. poznański. Skazany wyrokiem OLG z 4 V 1942 na 10 lat obostrzonego obozu karnego. Zginął w więzieniu we Wronkach w 1942.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 5/42; *Dzieje Swarzędza*. Swarzędz 1988 s. 367.

Przybylski Antoni

(1915-?), podofic. WP, ZWZ-AK, rzeźnik. Ur. 24 III w Pobiedziskach pow. poznański i tamże zamieszkały. Aresztowany 4 XI 1942. Skazany wyrokiem OLG z 4 V 1943 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 655.

Przybylski Michał

(1898-?), sierż. WP, czł. TON, kolporter gazetki „Czuwamy”. Ur. 15 IX w Strykowie pow. łódzki. Mieszkaniec Wrześni. Aresztowany 12 XI 1941 i osadzony w więzieniu w Trzemesznie. Skazany wyrokiem OLG z 4 VI 1942 na 1 rok obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 509.

Przybylski Witold

(1921-?), czł. NOB, robotnik. Ur. 14 V w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 24 IV 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 19 VI 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 618.

Przybył Jan

(1907-?), czł. NOB, mistrz rzeźnicki. Ur. 9 V w Poznaniu i tamże zamieszkały. Uczestnik kampanii wrześniowej 1939. Aresztowany 10 VII 1941 i osadzony w więzieniu w Poznaniu. Skazany wyrokiem OLG z 5 III 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 570.

Przybyła Zofia

(1895-?), czł. WOZZ. Ur. 24 IV. Aresztowana na latem 1942. Więzień Fortu VII oraz więzienia przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Skazana wyrokiem OLG z 17 X 1942 na 4 lata obostzonego obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 140/42.

Przybyszewski Henryk

(1909-?), czł. NOB, ślusarz. Ur. 6 VII w pow. poznańskim. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 13 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 14 V 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 326.

Przyłuski Lech

(1924-?) ps. „Jerzy II Czarski”, czł. WOW i WOZZ, uczeń Gimn. im. A. Mickiewicza w Poznaniu. Ur. 30 III w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 22 VIII 1940. Więzień Fortu VII. W okresie 14 X - 16 XI 1940 w dyspozycji sędziego śledczego Trybunału Wojennego Rzeszy (*Reichskriegsgericht*) w więzieniu przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Po ukończeniu śledztwa więzień we Wronkach (16 XI 1940 - 22 IV 1941), w Berlinie-Spandau (22 IV 1941 - 18 VIII 1942) i przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Skazany wyrokiem OLG z 13 X 1942 na 2 lata obrotzonego obozu karnego. Karę odbywał we Wronkach, a po jej ukończeniu 18 XI 1944 zesłany do KL Gross-Rosen. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 107/42.

Pudelski Roch

(1893-?), czł. TON, kolejarz. Ur. 26 VII w Roszkowie pow. jarociński. Mieszkaniec Jarocina. Skazany wyrokiem OLG z 24 II 1943 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Puławski Maksymilian

(1921-?), czł. NOB, woźnica. Ur. 7 XII w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 6 II 1941 i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 5 VI 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 237.

Puschmann Stefan

(1898-?), żołnierz ZWZ-AK, pomocnik biurowy. Ur. 24 VIII w Ostrzeszowie. Mieszkaniec Gniezna. Aresztowany 22 X 1942 i osadzony w więzieniu w Rawiczu. Skazany wyrokiem OLG z 24 IX 1943 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770.

Raczyk Ignacy

(1900-?), czł. NOB, wulkanizator. Ur. 9 VII w Gądkach pow. śremski. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 13 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 14 V 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 326.

Radke Władysław

(1914-?), podofic. ZWZ-AK, fryzjer. Ur. 15 XI w Łodzi. Mieszkaniec Pobiedzisk pow. poznański. Aresztowany 4 XI 1942. Skazany wyrokiem OLG z 4 V 1943 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 655.

Rajewicz Karol

(1920 - 1942), czł. NOB, uczeń szkoły średniej. Ur. 31 VIII w Paczkowie pow. poznański. Mieszkaniec Swarzędza pow. poznański. Aresztowany 31 I 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 13 VIII 1942 na 5 lat obozu karnego. Zginął w więzieniu we Wronkach 17 X 1942.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 5/42; *Dzieje Swarzędza*. Swarzędz 1988 s. 367.

Ratajczak Antoni

(1921-?), żołnierz NOB, AK. Ur. 25 V w Kórniku i tamże zamieszkały. Aresztowany 17 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 11 VI 1943 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754.

Ratajczak Jakub

(1880-?), żołnierz NOB, ZWZ, robotnik. Ur. 7 VII w Sopanowie pow. szamotulski. Mieszkaniec Poznania. Brał udział w kampanii wrześniowej 1939. Aresztowany 28 IV 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 6 V 1942 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 296.

Ratajczak Jan

(1913-?), podofic. WP, czł. NOB. Ur. 10 XII w Gwiazdowie pow. poznański i tamże zamieszkały. Brał udział w kampanii wrześniowej 1939. Aresztowany i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 28 V 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 38/42.

Ratajczak Kazimierz

(1899-?), czł. NOB, kopista. Ur. 26 X w Rostworowie pow. poznański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu w Brzegu. Skazany wyrokiem OLG z 17 III 1942 na rok obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 654.

Ratajczak Stanisław

(1916-?), żołnierz NOB, AK, robotnik. Ur. 20 II w Środzie. Mieszkaniec Kórnik pow. śremski. Aresztowany 17 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 11 VI 1943 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754.

Ratajczak Stefan

(1913-?), czł. NOB, robotnik. Ur. 25 XI w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 24 III 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 23 II 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 748.

Ratajczak Teresa

(1915-?), czł. NOB, stenotypistka. Ur. 24 X w Poznaniu i tamże zamieszkała. Aresztowana 27 I 1941. Skazana wyrokiem OLG z 9 VI 1942 na 9 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 772.

Reformat Stefan

(1897-?), czł. POZ i WOZZ, handlowiec. Ur. 29 VIII w Bardzie pod Wrześnią. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wronek (14 X 1940-22 IV 1941 i Berlina-Spandau. Wyrokiem OLG na sesji wyjazdowej w Berlinie z 12 VIII 1942 skazany na 7 obost-rzonego obozu karnego. Karę odbywał we Wronkach, a od 14 XII 1942 w KL Maut-hausen.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 90/42.

Reich Czesław

(1922-?), czł. NOB, pomocnik tokarza. Ur. 27 II w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 13 IV 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 3/42.

Reksiński Jan Józef

(1888-?), żołnierz AK. Ur. 11 XII w Poznaniu. Mieszkaniec Wągrowca. Aresztowany 14 VIII 1942 i osadzony w więzieniu w Rawiczu. Skazany wyrokiem OLG z 9 X 1943 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770.

Remlein Józef

(1909-?), czł. NOB, murarz. Ur. 19 III w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 23 II 1942 na 15 lat obostrzonego obozu karnego. Zginął w obozie.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 650.

Remlein Kazimierz

(1900-?), czł. NOB, robotnik. Ur. 7 II w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 19 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 28 IV 1942 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 841.

Remlein Mieczysław

(1910-?), czł. NOB, cieśla. Ur. 28 XI w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 23 IV 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 23 II 1942 na 13 lat obostrzonego obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 650.

Renkas Władysław

(1902-?), żołnierz ZWZ-AK, inżynier. Ur. 5 III w Kamionce pow. koniński. Mieszkaniec Konina. Skazany wyrokiem OLG z 18 III 1943 na 2 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42.

Reszela Stanisław

(1902-?), żołnierz NOB, ZWZ, urzędnik. Ur. 9 V w Promnicach pow. poznański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 14 II 1941. Skazany wyrokiem OLG z 23 III 1942 na 10 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 569.

Robak Czesław

(1910-?), czł. KOPol., ZWZ, robotnik. Ur. 31 V w Ruminie pow. koniński i tamże zamieszkały. Od 26 I 1942 osadzony w więzieniu policyjnym w Inowrocławiu. Skazany wyrokiem OLG z 18 IX 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 208.

Robak Feliks

(1912-?), żołnierz ZWZ-AK w IR Konin, kowal. Ur. 22 VII w Ruminie pow. koniński. Mieszkaniec Żychlina pow. koniński. Skazany wyrokiem OLG z 18 III 1943 na 2 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42.

Rojek Adolf

(1913-?), czł. NOB, czeladnik piekarski. Ur. 27 V w Kępnie. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 27 IX 1940 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 12 VIII 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 745.

Rolski Zdzisław Kazimierz

(1912-?), czł. SzSz, księgowy. Ur. 20 XII w Gębicach pow. mogileński i tamże zamieszkały. Aresztowany 1 II 1943 i osadzony w więzieniu w Rawiczu. Skazany wyrokiem OLG z 9 X 1943 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770.

Rosiński Jan

(1899-?), podofic. WP, ZWZ-AK. Ur. 29 VIII w Niechanowie pow. gnieźnieński. Mieszkaniec Gniezna. Aresztowany 22 X 1942 i osadzony w więzieniu w Rawiczu. Skazany wyrokiem OLG z 24 IX 1943 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770.

Rozak Józef

(1898-?), czł. org. konspiracyjnej w pow. krotoszyńskim. Ur. 3 III w Czarnym Sadzie (Małopolska). Mieszkaniec Nowej Wsi pow. krotoszyński. Skazany wyrokiem OLG z 10 VII 1943 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 1/43.

Roszkiewicz Franciszek

(1914 - ?), czł. WOW i WOZZ. Ur. 28 I. Aresztowany 22 VIII 1940. Więzień Fortu VII, Wronnek (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlina-Spandau. Wyrokiem OLG z 2 IX 1942 skazany na 6 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał we Wronkach i w KL Mauthausen-Gusen (17 XII 1942 - 5 V 1945). *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 94/42.

Roszyk Antoni

(1891 - ?), żołnierz zaw. WP, kolporter prasy konspiracyjnej. Ur. 9 V w Sierakowie pow. obornicki. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 10 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 22 VI 1943 na 1 rok obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 433.

Rozmiarok Roman

(1893 - ?), czł. NOB, ślusarz. Ur. 20 VII w Kamionkach pow. śremski. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 17 III 1942 na 12 lat obostrzonego obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 654.

Rubach Tadeusz

(1911 - ?), czł. NOB, tapicer. Ur. 7 X w Poznaniu i tamże zamieszkały. Brał udział w kampanii wrześniowej 1939. Aresztowany 10 VII 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 9 III 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 811.

Rusin Kazimierz

(1902 - ?), podofic. rez. WP, ZWZ-AK. Ur. 9 VI w Wyszynie pow. turecki. Mieszkaniec Turku. Skazany wyrokiem OLG z 3 III 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42.

Ruskiewicz Czesław

(1909 - ?), czł. WOW i WOZZ. Ur. 20 I w Strzelnie pow. mogileński. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wronnek (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlina-Spandau. Skazany wyrokiem OLG z 1 IX 1942 na 3 lata obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 104/42.

Rybarczyk Stefan

(1896 - ?), podofic. rez. WP, czł. NOB, kierownik stacji benzynowej. Ur. 15 VIII w Kwilczu pow. międzychodzki. Mieszkaniec Grodziska Wilkp. Aresztowany 25 IX 1941 i osadzony w więzieniu w Elblągu. Skazany wyrokiem OLG z 16 VII 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544.

Rybicki Edmund

(1920 - ?), czł. WOZZ. Ur. 9 VI w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany latem 1940 i osadzony w więzieniu w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa więziony we Wronkach (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlinie-Spandau. Dalszy los nie jest znany. *

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich.

Rybicki Stanisław

(1893 - ?), żołnierz ZWZ-AK, rolnik. Ur. 4 I w Świętem pow. koniński i tamże zamieszkały. Brał udział w kampanii wrześniowej 1939. Skazany wyrokiem OLG z 18 III 1943 na 2 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 184/42.

Rybowiak Stanisław

(1907 - ?), czł. NOB, stolarz. Ur. 1 III w Rogoźnie pow. obornicki. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 13 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 28 IV 1942 na 10 lat obostrzonego obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 431.

Ryłko Władysław

(1910 - ?), żołnierz NOB, ZWZ, technik. Ur. 6 II w Szatkowicach pow. opoczyński. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 7 II 1941 i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 11 VIII 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 514.

Rzepczyk Franciszek

(1904 - ?), czł. TON, robotnik. Ur. 31 III. Mieszkaniec Wilkowyi pow. jarociński. Skazany wyrokiem OLG z 17 III 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Rzepka Edmund

(1914 - ?), czł. WOW i WOZZ. Ur. 19 II. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wroniek (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlina-Spandau. Skazany wyrokiem OLG z 1 IX 1942 na 7 lat obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 92/42.

Rzepka Franciszek

(1898 - ?), czł. TON, krawiec. Ur. 19 XII w Jedlewie pow. jarociński. Mieszkaniec Jarocina. Skazany wyrokiem OLG z 24 II 1943 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Rzepka Stanisław

(1921 - ?), czł. WOZZ. Ur. 7 V. Aresztowany latem 1940 i osadzony w więzieniu w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa więziony we Wronkach (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlinie-Spandau. Dalszy los nie jest znany. *

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich.

Sabiniewicz Bronisław

(1906 - ?), czł. NOB, kupiec. Ur. 3 IX w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 23 IV 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 23 II 1942 na 13 lat obostrzonego obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 650.

Sabiniewicz Marian

(1893 - ?), czł. NOB, robotnik kolejowy. Ur. 6 XI w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 11 VII 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 11 VIII 1942 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 514.

Sadalski Adam

(1910 - ?), czł. NOB, tokarz. Ur. 9 XII w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 24 III 1942 r. na 10 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 726.

Sas Jan

(1911 - ?), czł. NOB, robotnik rolny. Ur. 3 IX w Ikern (Niemcy). Mieszkaniec Poznania. Aresztowany i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 28 V 1942 na 9 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 38/42.

Schilf Czesław

(1895 - ?), por. rez. WP, żołnierz AK, kierownik referatu opieki społecznej NOB. Ur. 8 VII w Grodzisku Wlkp. Mieszkaniec Gądek pow. śremski. Aresztowany 27 IX 1942 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 31 V 1943 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754.

Schmidt Florian

(1922 - ?), czł. ZS, konstruktor. Ur. 5 IV w Poznaniu. Mieszkaniec Żabikowa pow. poznański. Aresztowany i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 22 VI 1943 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 433.

Schütz Stanisław

(1886 - ?), żołnierz NOB, AK, fryzjer. Ur. 12 IV w Kórniku pow. śremski i tamże zamieszkały. Aresztowany 17 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 11 VI 1943 na 5 lat obozu karnego. Zmarł w obozie.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754.

Seidel Edward

(1890 - ?), ofic. zaw. WP, czł. TON i NOW. Ur. 24 VIII w Zaorlu pow. rawicki. Mieszkaniec Gniezna. Aresztowany 14 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Gnieźnie. Skazany wyrokiem OLG z 15 VIII 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 652, 657.

Sekiewicz Mieczysław

(1910 - ?), czł. KOPol. ZWZ, asystent weterynarii. Ur. 25 XII w Czartowie pow. koniński. Mieszkaniec Konina. Aresztowany 29 X 1941. Skazany wyrokiem OLG z 18 IX 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 208.

Sekretarczyk Florian

(1910 - ?), czł. NOB, szewc. Ur. 17 IV w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 12 III 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 23 II 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 748.

Senkowski Zygmunt

(1910 - ?), żołnierz NOB, AK, krawiec. Ur. 14 VIII w Środzie i tamże zamieszkały. Aresztowany 17 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 11 VI 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754.

Siara Jerzy

(1922 - ?), czł. POZ i WOZZ. Ur. 19 V w Poznaniu i tamże zamieszkały, s. Stanisława i Cecylii z d. Wybieralska. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wronek (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlina-Spandau. Wyrokiem OLG z 13 VIII 1942 skazany na 4 lata obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 82/42.

Siara Stanisław

(1895 - ?), czł. POZ i WOZZ, szewc. Ur. 25 VIII w Łodzi. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wronek (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlina Spandau. Wyrokiem OLG z 13 VIII 1942 skazany na 4 lata obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał w Ostrowie Wlkp. (26 VIII - 11 XII 1942) i Rawiczu, skąd 8 III 1943 przekazany został do dyspozycji policji niemieckiej. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 82/42.

Siejak Franciszek

(1910 - ?), czł. NOB, instalator. Ur. 2 X w Kobylnicy pow. poznański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 31 III 1942 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 30/41.

Siejak Józef

(1887 - ?), czł. NOB, młynarz. Ur. 23 III w Rosnowie pow. poznański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 22 V 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Dalszy los nie jest znany.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 748.

Siemiątkowski Edmund

(1900 - ?), czł. NOB, kupiec. Ur. 8 X w Gnieźnie. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 23 IV 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 21 IV 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 349.

Sierszulski Władysław

(1900 - ?), czł. NOB, czeladnik stolarski. Ur. 22 VI w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 14 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 14 II 1942 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 354.

Simiński Jan

(1922 - ?), czł. PW, KOPol., ZWZ, pomocnik biurowy. Ur. 22 VI w Koninie i tamże zamieszkały. Aresztowany 23 X 1941; od 26 I 1942 osadzony w więzieniu policyjnym w Inowrocławiu. Skazany wyrokiem OLG z 18 IX 1942 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 208.

Simiński Kazimierz

(1923 - ?), czł. WOZZ. Ur. 18 I. Aresztowany latem 1940 i osadzony w więzieniu w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa więziony we Wronkach (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlinie-Spandau. Dalszy los nie jest znany. *

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich.

Sitko Henryk

(1918 - ?), czł. NOB, drukarz. Ur. 15 X w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 7 II 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 10 IV 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 247.

Siudziński Michał

(1898 - ?), podofic. służby sanitarnej WP, czł. POZ i WOZZ. Ur. 29 IX. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany latem 1940. Więziony Fortu VII, Wronek (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlina-Spandau. Wyrokiem OLG z 11 VIII 1942 skazany na 3 lata obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 87/42.

Siwocha Bolesław

(1911 - ?), podofic. rez. WP, czł. NOB. Ur. 21 III w Mzurkach pow. łaski. Mieszkaniec Poznania. Brał udział w kampanii wrześniowej 1939. Aresztowany 1 III 1941 i osadzony w więzieniu w Olsztynie. Skazany wyrokiem OLG z 1 IV 1942 na 10 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 516.

Siwocha Stanisław

(1907 - ?), czł. NOB, robotnik. Ur. 2 III w Majdanie pow. piotrkowski. Mieszkaniec Poznania. Skazany wyrokiem OLG z 31 III 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 30/41.

Skarliński Feliks

(1901 - ?), czł. WOZZ. Ur. 8 V w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wroniek (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlina-Spandau. Wyrokiem OLG z 31 VIII 1942 skazany na 6 lat obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 102/42.

Skibiński Wacław

(1894 - ?), czł. NOB. Ur. 19 III w Słupowie pow. szubiński. Mieszkaniec Żabikowa pow. poznański. Aresztowany i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 22 IV 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 27/42.

Skibski Stanisław

(1909 - ?), żołnierz ZWZ-AK, asystent lekarski. Ur. 4 XI w Gnieźnie i tamże zamieszkały. Aresztowany 8 VIII 1942 i osadzony w więzieniu w Rawiczu. Zginął w KL.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770.

Skłepick Franciszek

(1921 - ?), żołnierz NOB, AK, robotnik rolny. Ur. 26 III w Gądkach pow. śremski. Mieszkaniec Borówca pow. śremski. Aresztowany 10 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 10 VII 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754.

Skokowski Stanisław

(1901 - ?), czł. ZS, woźny. Ur. 20 IV w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 10 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 21 VI 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 433.

Skotarczyk Józef

(1908 - ?), żołnierz NOB, AK, dekarz. Ur. 22 II w pow. jarocińskim. Mieszkaniec Chocicz pow. jarociński. Aresztowany 10 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 9 VI 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754.

Skowroński Jan

(1900 - ?), czł. WOZZ. Ur. 9 I. Aresztowany latem 1940 i osadzony w więzieniu w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa więziony we Wronkach (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlinie-Spandau. Dalszy los nie jest znany. *

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich.

Skrzypczak Franciszek

(1907 - ?), żołnierz NOB, AK, urzędnik pocztowy. Ur. 19 VIII w Drzewczewie pow. gostyński. Mieszkaniec Kórnik pow. śremski. Aresztowany 10 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 10 VII 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754.

Słabolepszy Feliks

(1913 - ?), czł. NOB, robotnik. Ur. 20 V w Bieganowie pow. średzki. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 24 III 1942 na 15 lat obostrzonego obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 726.

Smektała Franciszek

(1919 - ?), czł. WOW i WOZZ, mechanik samochodowy. Ur. 28 X w Żychlewie pod Gostyniem. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wroniek

(14 X 1940 - 22 IV 1941), Berlina-Spandau i Wrocławia. Wyrokiem OLG z 5 IX 1942 skazany na 5 lat obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 111/42.

Sobczak Henryk

(1918 - ?), czł. NOB, cukiernik. Ur. 23 III w Berlinie. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 27 V 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen, sygn. 2 OJs. 22/42.

Sobczak Stanisław

(1909 - ?), żołnierz ZWZ-AK, pomocnik montera. Ur. 4 X w Winnejgórze pow. średzki. Mieszkaniec Gniezna. Aresztowany 22 X 1942 i osadzony w więzieniu w Rawiczu. Skazany wyrokiem OLG z 24 IX 1943 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770.

Sobkowiak Alojzy

(1910 - ?), czł. NOB, monter. Ur. 23 VI we Wronkach. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 28 V 1942 na 2 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 555.

Sobkowiak Józef

(1903 - ?), żołnierz ZWZ-AK, robotnik. Ur. 21 VIII w Roszkowie pow. wągrowiecki. Mieszkaniec Pobiedzisk pow. poznański. Aresztowany 9 XI 1942. Skazany wyrokiem OLG z 4 V 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 655.

Sokołowski Franciszek

(1893 - ?), czł. NOB, pielęgniarz. Ur. 21 IX w Kotlinie pow. jarociński. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 10 VII 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Dalszy los nie jest znany.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 349.

Sonnenberg Mieczysław

(1910 - ?), kolporter prasy konspiracyjnej w Obwodzie ZWZ Konin, felczer. Ur. 23 V. Mieszkaniec Konina. Aresztowany 23 I 1942. Skazany wyrokiem OLG z 18 IX 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 208.

Spalony Józef

(1900 - ?) ps. „Lesiński”, czł. POZ i WOZZ. Ur. 28 II w Karsach pod Jarocinem. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wronek (14 X 1940 - 22 IV 1941), Berlina-Spandau i Trzemeszna. Wyrokiem OLG z 6 VI 1942 skazany na 7 lat obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 84/42.

Sporakowska Bożena

(1905 - ?), czł. WOZZ. Ur. 8 V. Aresztowana latem 1940 i osadzona w więzieniu w Forcie VII. Dalszy los nie jest znany. *

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich.

Sporakowski Czesław

(1900 - ?), czł. WOZZ. Ur. 2 VII. Aresztowany latem 1940 i osadzony w więzieniu w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa więziony we Wronkach (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlinie-Spandau. Dalszy los nie jest znany. *

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich.

Spychała Mieczysław

(1922 - ?), czł. NOB, pomocnik ślusarski. Ur. 19 XI w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany i osadzony w więzieniu w Brzegu. Skazany wyrokiem OLG z 31 III 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 30/41.

Sroka Władysław

(1902 - ?), czł. NOB, rolnik. Ur. 1 III w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 11 VII 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 514.

Staniszewski Jan

(1898 - ?), czł. ZS, laborant-ogrodnik. Ur. 10 VII w Brzesku Nowym pow. miechowski. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 10 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 22 VI 1943 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 433.

Stefaniak Adam

(1901 - ?), czł. NOB, włóknierz. Ur. 10 XII w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 27 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 28 IV 1942 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 841.

Stefański Stefan

(1913 - ?), czł. NOB, ślusarz. Ur. 18 X w Żydowie pow. poznański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 10 VIII 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 823

Stelmaszyk Jan

(1911 - ?), czł. NOB, stolarz. Ur. 3 X w Gostyniu. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 21 IV 1942 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 349.

Stęszewski Stanisław

(1884 - ?), czł. NOB, ślusarz. Ur. 21 IX w Stęszewie pow. poznański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 28 IV 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 17 III 1942 na rok obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 654.

Stróżyński Franciszek

(1916 - ?), czł. NOB, czeladnik malarski. Ur. 25 XII w Placzkowie pow. rawicki. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 12 VIII 1942 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 745.

Stróżyński Stanisław

(1914 - ?), czł. NOB, robotnik. Ur. 24 IV w Minikowie pow. poznański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 20 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 14 II 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 354.

Strugarek Stanisław Michał

(1900 - ?), czł. NOB, robotnik. Ur. 20 IV w Garaszewie pow. poznański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 19 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 14 II 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 354.

Strzelczyk Franciszek

(1900 - ?), czł. NOB, cieśla. Ur. 1 X w Niemczech. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 9 III 1942 na 2 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 811.

Strzelczyk Stanisław

(1895 - ?), kolporter gazetki „Dla Ciebie Polsko”, murarz. Ur. 6 IV w Porębie pow. jarociński. Mieszkaniec Cerekwicy Nowej pow. jarociński. Wyrokiem OLG z 13 II 1943 skazany na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Strzelecki Józef

(1914 - ?), czł. NOB, kupiec. Ur. 9 II w Strzelnie pow. mogileński. Aresztowany i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 14 IV 1942 na 9 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 10/42.

Strzelecki Kazimierz

(1908 - ?), podofic. WP, AK, czł. Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, zegarmistrz. Ur. 22 XII w Poznaniu. Mieszkaniec Wągrowca. Aresztowany 14 VIII 1942 i osadzony w więzieniu w Rawiczu. Skazany wyrokiem OLG z 9 X 1943 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770.

Strzelecki Zygmunt

(1905 - ?), czł. NOB, rzeźnik. Ur. 11 I w Piatnicach pow. mogileński. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 14 IV 1942 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 10/42.

Styperek Leon

(1908 - ?), czł. NOB, ślusarz. Ur. 2 VI w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 27 II 1941 i osadzony w więzieniu w Brzegu. Skazany wyrokiem OLG z 24 III 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 726.

Suchorski Tadeusz

(1919 - ?), czł. NOB, elektromonter. Ur. 4 XI w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany i osadzony w więzieniu w Brzegu. Skazany wyrokiem OLG z 27 V 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 22/42.

Sworowska Helena

(1920 - ?), czł. WOW i WOZZ. Ur. 24 III. Aresztowana latem 1940. Więzień Fortu VII. Skazana wyrokiem OLG z 1 IX 1942 na 3 lata obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 92/42.

Sytnejewski Edmund

(1918 - ?) ps. „Wrzos”, czł. POZ i WOZZ. Ur. 3 XI w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 24 VI 1940. Więzień Fortu VII, Wronek (14 X 1940 - 22 IV 1941), Berlina-Spandau i Głogowa. Wyrokiem OLG z 20 VI 1942 skazany na 6 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał we Wrocławiu i Rawiczu, a od 14 XII 1942 w KL Mauthausen-Gusen. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 83/42.

Szafran Roman

(1891 - ?), czł. NOB. Ur. 16 I w Jabłkowie pow. wągrowiecki. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu w Brzegu. Skazany wyrokiem OLG z 3 VI 1942 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 159.

Szatkowski Edward

(1913-?), czł. PW, KOPol., ZWZ. Ur. 27 IV w Sławsku pod Koninem. Mieszkaniec Konina. Aresztowany 27 I 1942 i osadzony w więzieniu policyjnym w Inowrocławiu. Skazany wyrokiem OLG z 18 IX 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 208.

Szczepaniak Tadeusz

(1912-?), żołnierz NOB, NOW, AK, leśnik. Ur. 20 VIII w Janowie pow. średzki. Mieszkaniec Olzy (Łódzkie). Aresztowany 10 XI 1942. Skazany wyrokiem OLG z 10 VII 1943 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754.

Szczepański Franciszek

(1899-?), czł. NOB, ślusarz i kowal. Ur. 20 I w Szczytnikach pow. gnieźnieński. Mieszkaniec Poznania. Brał udział w kampanii wrześniowej 1939. Aresztowany 19 II 1941 i osadzony w więzieniu w Brzegu. Skazany wyrokiem OLG z 24 III 1942 na 15 lat obostrzonego obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 726.

Szczepański Wincenty

(1912-?), żołnierz ZWZ-AK, listonosz. Ur. 20 XI w Ruminie pow. koniński. Mieszkaniec Konina. Skazany wyrokiem OLG z 18 III 1943 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42.

Szelągowski Jan

(1910-?), czł. NOB, kierowca. Ur. 15 VI w Gladbeck (Niemcy). Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 11 VII 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 21 IV 1942 na 10 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 349.

Szeszycki Wacław Seweryn

(1897-?) ps. „Karaś”, podofic. zaw. WP, czł. POZ i WOZZ. Ur. 3 IX w pow. gnieźnieńskim. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wronnek (14 X 1940-22 IV 1941) i Berlina-Spandau. Wyrokiem OLG z 12 VIII 1942 skazany na 2 lata obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 90/42.

Szkudlarek Stanisław

(1914-?), czł. WOW i WOZZ. Ur. 8 IX. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wronnek (14 X 1940-22 IV 1941), Berlina-Spandau i szpitala więziennego Berlin-Alt Moabit. OLG z 1 IX 1942 skierował jego sprawę o przygotowanie zdrady stanu do odrębnego postępowania ze względu na ciężki stan zdrowia. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 92/42.

Szlachta Franciszek

(1904-?), żołnierz ZWZ-AK, księgowy. Ur. 4 VIII w Berlinie. Mieszkaniec Żabikowa pow. poznański. Aresztowany 23 VIII 1942. Dalszy los nie jest znany.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 655

Szubera Piotr

(1883-?), czł. NOB, policjant. Ur. 25 VII w Owińskach pow. poznański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 19 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 14 II 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 354.

Szubert Jan

(1913 - ?), czł. NOB, robotnik. Ur. 27 V w Sokolowicach pow. kostrzyński. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 31 III 1942 na 12 lat obostrzonego obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 30/41.

Szudarek Józef

(1888 - ?), czł. NOB, robotnik. Ur. 29 I w Jabłkowie pow. wągrowiecki. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 24 IV 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 23 II 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 748.

Szumiński Adam

(1901 - ?), żołnierz NOB, AK, leśnik. Ur. 8 XII w Podgajach pow. średzki. Mieszkaniec Czolowa pow. śremski. Aresztowany 14 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 11 VI 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754.

Szurczak Stanisław

(1922 - ?), czł. NOB, robotnik. Ur. 30 X w Minikowie pow. poznański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 25 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 14 V 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 326.

Szusterkiewicz Bolesław

(1901 - ?), czł. TON, właściciel sklepu. Ur. 28 VI w Bolechowie pow. poznański. Mieszkaniec Jarocina. Skazany wyrokiem OLG z 24 II 1943 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Szusza Gracjan

(1906 - ?), czł. NOB, kupiec. Ur. 17 XII we Wrześni. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 23 V 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 23 II 1942 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 748.

Szyfter Józef

(1910 - ?), czł. WOZZ. Ur. 23 VI w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany latem 1940 i osadzony w więzieniu w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa więziony we Wronkach (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlinie-Spandau. Dalszy los nie jest znany. *

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich.

Szymański Czesław

(1919 - ?), czł. WOZZ. Ur. 18 II. Aresztowany latem 1940 i osadzony w więzieniu w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa więziony we Wronkach (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlinie-Spandau. Dalszy los nie jest znany. *

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich.

Szymański Czesław

(1920 - ?), czł. NOB, technik dentystyczny. Ur. 28 VI. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 14 IV 1942 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 10/42.

Szymański Herbert

(1918 - ?), czł. NOB, tokarz. Ur. 10 IV w Niemczech. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 10 IV 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 247.

Szymański Longin

(1920-?), żołnierz NOB, AK, robotnik. Ur. 1 IV. Mieszkaniec Bnina pow. śremski. Aresztowany 10 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 10 VII 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754.

Szymański Mieczysław

(1919-?) ps. „Orlicz”, czł. POZ i WOZZ, drużynowy 26 PDH. Ur. 1 IV, s. Józefa i Zofii z d. Janikowska. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 19 VII 1940. Więzień Fortu VII, Wroniek (14 X 1940-22 IV 1941), Berlina-Spandau i Głogowa. Wyrokiem OLG z 20 VI 1942 skazany na 5 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał we Wrocławiu, Rawiczu i w KL Mauthausen-Gusen (14 XII 1942-5 V 1945). *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 83/42.

Szymański Stanisław

(1907-?), żołnierz NOB, ZWZ, kowal. Ur. 10 IV w Ostrowie Wlkp. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 28 IV 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 6 V 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 296.

Szymański Wojciech

(1899-?), cz. NOB, właściciel sklepu. Ur. 6 VI w Wirach pow. poznański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 21 VII 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 11 VIII 1942 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 514.

Szymczak Edward

(1908-?), żołnierz NOB, ZWZ, robotnik. Ur. 8 IX w Więpkowicach pow. poznański. Mie-

szkaniec Poznania. Aresztowany 14 II 1941. Skazany wyrokiem OLG z 23 III 1942 na 10 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 569.

Szymkowski Adam

(1899-?), podofic. WP, czł. TON i NOW. Ur. 22 VI w Miłosławiu pow. wrzesiński. Mieszkaniec Gniezna. Aresztowany 21 X 1941 i osadzony w więzieniu w Gnieźnie. Skazany wyrokiem OLG z 15 VIII 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 652, 657.

Szymura Stefan

(1899-?), czł. TON, kupiec. Ur. 4 VIII w Wojciechowie pow. jarociński. Mieszkaniec Poremby pow. jarociński. Skazany wyrokiem OLG z 24 II 1943 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Szyszka Janina

(1906-?), czł. NOB. Ur. 4 XII w Poznaniu i tamże zamieszkała. Aresztowana 22 IV 1941 i osadzona w więzieniu we Wronkach. Skazana wyrokiem OLG z 9 III 1942 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 811.

Szyszka Józef

(1878-?), czł. NOB, cukiernik. Ur. 12 IV na Śląsku. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 18 IV 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 9 III 1942 na 5 lat obozu karnego

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 811.

Szyszka Zenon

(1905-?), czł. NOB, cukiernik. Ur. 14 XI w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 18 IV 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 9 III 1942 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 811.

Ściborski Kazimierz

(1912-?), podofic. rez. WP, ZWZ-AK, urzędnik. Ur. 6 II w Starym Mieście pow. konińskim. Mieszkaniec Koła. Brał udział w kampanii wrześniowej 1939. Skazany wyrokiem OLG z 12 III 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 152/42.

Ściński Kazimierz

(1909-?), żołnierz ZWZ-AK, urzędnik. Ur. 7 II w Ślesinie pow. koniński. Mieszkaniec Brzeźna pow. koniński. Skazany wyrokiem OLG z 25 II 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42.

Śledzińska Władysława

(1897-?), czł. NOB, modystka. Ur. 22 VI w Gębicach pow. mogileński. Mieszkanka Poznania. Aresztowana 11 XII 1940. Skazana wyrokiem OLG z 9 VI 1942 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 772.

Śliwiński Jan

(1914-?), czł. KOPoL., ZWZ, elektromonter. Ur. 19 VI w Gosławicach pow. koniński. Mieszkaniec Honoratki pow. koniński. Aresztowany 24 X 1941. Od 26 I 1942 osadzony w więzieniu policyjnym w Inowrocławiu. Dalszy los nie jest znany.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 208.

Śmiglak Walerian

(1905-?) ps. „Swoboda”, czł. POZ i WOZZ. Ur. 28 III w Nowym Dworze pow. kościański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wronek (14 X 1940-22 IV 1941), Berlina-Spandau i Trzemeszna. Wyrokiem OLG z 6 VI 1942 skazany na 6 lat obost-rzonego obozu karnego. Karę odbywał we Wronkach, a od 15 XII 1942 w KL Maut-hausen. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 84/42.

Śniadecki Seweryn

(1896-?), czł. NOB, stolarz. Ur. 28 XII. Mieszkaniec Pobiedzisk pow. poznański. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej 1919-21 oraz w kampanii wrześniowej 1939. Aresztowany i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 28 V 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 38/42.

Śniedziński Tomasz

(1903-?), czł. NOB, monter. Ur. 30 XI w Michorzewie pow. nowotomyski. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 31 III 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 33/41.

Świerczyński Jerzy

(1921-?), czł. NOB, absolwent szkoły średniej. Ur. 24 III w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 31 VIII 1940 i osadzony w więzieniu w Rawiczu. Skazany wyrokiem OLG z 15 XII 1942 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 753.

Świerczyński Józef

(1899 - ?), podofic. zaw. WP, czł. TON i NOW. Ur. 11 I. Mieszkaniec Gniezna. Aresztowany 9 XII 1941 i osadzony w więzieniu w Gnieźnie. Skazany wyrokiem OLG z 15 VIII 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 652, 657.

Tarłowska Władysława

z d. Jacolik, (1910 - ?), żołnierz ZWZ-AK. Ur. 13 II w Ruminie pow. koniński i tamże zamieszkała. Skazana wyrokiem OLG z 18 III 1943 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42.

Tarnogrodzki Leon

(1902 - ?), żołnierz NOB, ZWZ, kotlarz. Ur. 22 III w Łopiennie pow. wągrowiecki. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 19 II 1941 i osadzony w więzieniu w Brzegu. Skazany wyrokiem OLG z 8 VII 1942 na 10 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 802.

Teclaw Wanda

(1921 - ?), czł. WOZZ. Ur. 14 XII w Wróblewie pow. szamotulski. Mieszkanka Poznania. Aresztowana latem 1940. Więzień Fortu VII. Wyrokiem OLG z 4 IX 1942 skazana na 5 lat obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 98/42.

Terakowski Klemens

(1898 - ?), żołnierz NOB, AK, murarz. Ur. 31 X w Mchach pow. śremski. Mieszkaniec Środy. Uczestnik wojny polsko-bolszewickiej

1920. Aresztowany 17 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 11 VI 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754.

Terczewski Rajmund

(1901 - ?), czł. NOB, ślusarz. Ur. 13 VIII w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 19 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 28 IV 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 841.

Thunert Marianna

z d. Nawracała (1914 - ?), żona Roberta, czł. WOZZ, sekretarka. Ur. 1 II. Mieszkanka Poznania. Aresztowana w czerwcu 1942 za ukrywanie Edmunda Horowskiego po jego ucieczce ze szpitala więziennego. Wyrokiem OLG z 17 X 1942 skazana na 3 lata obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 140/42.

Thunert Robert

(1908 - ?), czł. WOZZ, urzędnik. Ur. 23 II w Czarniejewie pod Gniezdem. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany w czerwcu 1942 za ukrywanie Edmunda Horowskiego po jego ucieczce ze szpitala więziennego. Skazany wyrokiem OLG z 17 X 1942 na 5 lat obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 140/42.

Toboła Ignacy

(1885 - ?), żołnierz NOB, AK, rolnik. Ur. 25 VII w Pierzchnie pow. śremski. Mieszkaniec Robakowa pow. śremski. Aresztowany 10 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 9 VI 1943 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754.

Tołkacz Waław

(1897-?), ks. proboszcz, współpracował z obwodem ZWZ Konin. Ur. 25 IX w Ozorkowie pow. łęczycki. Mieszkaniec Rumina pow. koniński. Aresztowany 6 X 1941. Dalszy los nie jest znany.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 208.

Tomaszewski Feliks

(1919-?), czł. NOB, mechanik. Ur. 4 VIII w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany i osadzony w więzieniu w Brzegu. Skazany wyrokiem OLG z 31 III 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 33/41.

Tomaszewski Józef

(1915-?), czł. NOB, szewc. Ur. 27 I w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany i osadzony w więzieniu w Brzegu. Skazany wyrokiem OLG z 31 III 1942 na 15 lat obostrzonego obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 33/41.

Tomaszewski Leon

(1904-?), żołnierz NOB, ZWZ, urzędnik. Ur. 13 II w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 10 III 1941. Skazany wyrokiem OLG z 23 III 1942 na 15 lat obostrzonego obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 569.

Tomczak Antoni

(1896-?), żołnierz ZWZ-AK, leśnik. Ur. 5 IV w Rdotowie pow. kutnowski. Mieszkaniec Kłodawy pow. koniński. Skazany wyrokiem OLG z 12 III 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 152/42.

Tomczak Franciszek

(1905-?), podofic. zaw. WP, czł. TON i NOW. Ur. 3 IV w Miłostawiu pow. wrzesiński. Mieszkaniec Gniezna. Aresztowany 8 XI 1941 i osadzony w więzieniu w Gnieźnie. Skazany wyrokiem OLG z 15 VIII 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 652, 657.

Toporski Stefan

(1906-?), czł. NOB, szewc. Ur. 30 IX w Mu-rzynie pow. żniński. Mieszkaniec Żabikowa pow. poznański. Aresztowany 27 IV 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 15 III 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 596.

Trzeciński Antoni

(1914-?), czł. NOB, robotnik. Ur. 3 I. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 9 III 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 811.

Trzeciak Zbigniew

(1898-?), kolporter gazetki „Dla Ciebie Polsko”, księgowy. Ur. 24 IX w Gostyniu. Mieszkaniec Borku pow. gostyński. Skazany wyrokiem OLG z 10 III 1943 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Tylczanowski Kazimierz

(1921-?), żołnierz ZWZ, czeladnik rzeźnicki. Ur. 27 I w Zarzewie pow. koniński. Mieszkaniec Orlina pow. koniński. Aresztowany 14 XI 1941. Skazany wyrokiem OLG z 18 IX 1942 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 208.

Tylkowski Bolesław

(1890-?), podofic. WP, czł. WOZZ, chemik. Ur. 8 IX w Mrowinie pod Poznaniem. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany w czerwcu 1942 za pomoc udzielaną Edmundowi Horowskiemu w czasie jego ukrywania się przed Gestapo. Skazany wyrokiem OLG z 17 X 1942 na 7 lat obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 140/42.

Urbaniak Wincenty

(1902-?), czł. NOB, kowal. Ur. 28 XII w Chelkowie pow. kościański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 29 I 1941 i osadzony w więzieniu w Brzegu. Skazany wyrokiem OLG z 25 III 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 726.

Wachowiak Benedykt

(1922-?), czł. WOZZ. Ur. 18 III. Aresztowany latem 1940 i osadzony w więzieniu w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa więziony we Wronkach (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlinie-Spandau. Dalszy los nie jest znany. *

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich.

Wachowiak Waclaw

(1907-?), żołnierz NOB i ZWZ, kierowca. Ur. w Lipiu Górnym pow. chodzieski. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 18 X 1941 i osadzony w więzieniu w Elblągu. Skazany wyrokiem OLG z 16 VII 1942 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544.

Walczak Franciszek

(1895-?), czł. TON, malarz pokojowy. Ur. 13 XII we Wrześni i tamże zamieszkały. Aresztowany 9 XII 1941 i osadzony w więzieniu w Trzemesznie. Skazany wyrokiem OLG z 4 VI 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 509.

Walczak Franciszek

(1912-?), żołnierz ZWZ-AK, cieśla. Ur. 18 XII w Starym Mieście pow. koniński i tamże zamieszkały. Skazany wyrokiem OLG z 18 III 1943 na 2 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42.

Walczak Jan

(1913-?), czł. TOK, ZWZ, drogista. Ur. 17 X w Paruchowie pow. jarociński. Mieszkaniec Jarocina. Skazany wyrokiem OLG z 13 II 1943 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Waligóra Stefan

(1917-?), czł. NOB, robotnik. Ur. 30 III w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 19 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 14 II 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 354.

Waliszak Zygmunt

(1918-?), czł. NOB, szewc. Ur. 9 XI w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 10 III 1941 i osadzony w więzieniu w Poznaniu. Skazany wyrokiem OLG z 5 III 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 570.

Walkiewicz Bolesław

(1921 - ?), czł. NOB, rzeźnik. Ur. 28 III w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 10 IV 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 247.

Walkiewicz Edmund

(1923 - ?), czł. NOB, robotnik. Ur. 7 I w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 10 IV 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 247.

Wawrzyniak Józef

(1910 - ?), podofic. WP, ZWZ-AK, stolarz. Ur. 2 II w Pobiedziskach pow. poznański i tamże zamieszkały. Aresztowany 4 XI 1942; od 19 XI 1942 osadzony w więzieniu we Wrocławiu. Skazany wyrokiem OLG z 3 V 1943 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 655.

Ważbiński Stefan

(1905 - ?), czł. POZ i WOZZ, pracownik Poznańskiej Kolei Elektrycznej. Ur. 10 VII w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wroniek (14 X 1940 - 23 IV 1941) i Berlina-Spandau. Wyrokiem OLG z 11 VIII 1942 skazany na 8 lat obostrzonego obozu karnego. Karę odbywał we Wronkach, a od 15 XII 1942 w KL Mauthausen-Gusen. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 87/42.

Wechmann Maksymilian

(1915 - ?), czł. NOB, malarz. Ur. 29 IX w Piaskach pow. gostyński i tamże zamieszkały. Aresztowany 2 VII 1941 i osadzony w wię-

zieniu w Pile. Skazany wyrokiem OLG z 10 VII 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544.

Wechmann Władysław

(1912 - ?), czł. Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, NOB, malarz pokojowy. Ur. 29 III w Piaskach pow. gostyński i tamże zamieszkały. Brał udział w kampanii wrześniowej 1939. Aresztowany 2 VII 1941 i osadzony w więzieniu w Pile. Skazany wyrokiem OLG z 10 VII 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 544.

Weidemann Władysław

(1920 - ?), czł. SzSz, ślusarz. Ur. 9 XII w Mogilnie i tamże zamieszkały. Aresztowany 1 II 1943 i osadzony w więzieniu w Rawiczu. Skazany wyrokiem OLG z 8 X 1943 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770.

Weinkauf Wacław

(1898 - ?), czł. WOZZ. Ur. 6 V. Aresztowany latem 1940 i osadzony w więzieniu w Forcie VII. Po ukończeniu śledztwa więziony we Wronkach (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlina-Spandau. Dalszy los nie jest znany. *

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich.

Weiss Maksymilian

(1907 - ?) ps. „Biały”, czł. POZ i WOZZ. Ur. 10 X w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 7 VI 1940. Więzień Fortu VII, Wroniek (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlina-Spandau. Wyrokiem OLG z 13 VIII 1942 skazany na 6 lat obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 82/42.

Wejner Bolesław

(1916 - ?), czł. NOB, kowal. Ur. 12 VIII w Będlewie pow. poznański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 20 II 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 11 VIII 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 514.

Wendland Edmund

(1901 - ?), kolporter gazetki „Dla ciebie Polsko”, drogista. Ur. 28 X w Kcyni pow. szubiński. Mieszkaniec Borku pow. gostyński. Skazany wyrokiem OLG z 10 III 1943 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Werle Edmund

(1905 - ?), czł. ZS, robotnik. Ur. 9 V w Chełmie pow. lubelski. Mieszkaniec Poznania. Skazany wyrokiem OLG z 29 I 1943 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 145/42.

Wesołowski Czesław

(1912 - ?), czł. NOB, tokarz. Ur. 18 VII w Pobodziskach pow. poznański. Mieszkaniec Swarzędza pow. poznański. Skazany wyrokiem OLG z 4 V 1942 na 5 lat obozu karnego i osadzony w KL Mauthausen-Gusen.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 5/42.

Wesołowski Henryk

(1907 - ?), czł. NOB, elektromechanik. Ur. 8 XII w Düsseldorfie (Niemcy). Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 10 IV 1942 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 247.

Wesołowski Jan

(1894 - ?) ps. „Gil”, st. wachmistrz WP, czł. WOW i WOZZ, fryzjer. Ur. 17 X w Olszy pod Mogilnem. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wronek (14 X 1940 - 23 IV 1941), Berlina-Spandau i Głogowa. Wyrokiem OLG z 18 VI 1942 skazany na 7 lat obostrzonego obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 88/42.

Wesołowski Jan

(1904 - ?), czł. NOB, muzyk. Ur. 10 V w Czempiniu pow. kościański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 14 IV 1942 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 10/42.

Wesołowski Władysław

(1890 - ?), czł. TON, fryzjer. Ur. 22 VII we Wrześni i tamże zamieszkały. Aresztowany 20 XI 1941 i osadzony w więzieniu w Trzemesznie. Skazany wyrokiem OLG z 4 VI 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 509.

Węclewski Edmund

(1916 - ?), czł. TON, rzeźnik. Ur. 29 IX w Kotlinie pow. jarociński. Mieszkaniec Jarocina. Skazany wyrokiem OLG z 24 II 1943 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Wieczorek Bolesława

(1907 - ?), czł. NOB. Ur. 5 XI w Poznaniu i tamże zamieszkała. Aresztowana 13 III 1941 i osadzona w więzieniu we Wronkach. Skazana wyrokiem OLG z 9 VI 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 589.

Wieczorek Czesław

(1915-?), czł. NOB, robotnik. Ur. 24 II w Nustrow (Niemcy). Mieszkaniec Swarzędza pow. poznański. Brał udział w kampanii wrześniowej 1939. Skazany wyrokiem OLG z 4 V 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 5/42.

Wieczorek Teofil

(1914-?), czł. NOB, szewc. Ur. 2 III w Czempiniu pow. kościański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 4 VI 1940 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 12 VIII 1942 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 745.

Wieczorowska Zofia

(1905-?), czł. WOW i WOZZ, stenotypistka. Ur. 26 XII w Berlinie. Mieszkała w Poznaniu. Przed wojną pracowała w Towarzystwie Ubezpieczeń „Vesta”. Aresztowana w lipcu 1940. Więzień Fortu VII oraz więzienia przy ul. Młyńskiej w Poznaniu. Skazana wyrokiem OLG z 2 VI 1942 na 3 lata obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 74/42.

Winkel Edmund

(1922-?), czł. WOW i WOZZ. Ur. 18 IX w Trzemiązu pod Mogilnem. Mieszkaniec Popielewa pow. mogileński. Aresztowany w lipcu 1940. Więzień Fortu VII oraz więzienia przy ul. Młyńskiej w Poznaniu i w Trzemesznie. Wyrokiem OLG z 2 VI 1942 skazany na 4 lata obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 54/42.

Winkler Tadeusz

(1919-?), czł. NOB, robotnik. Ur. 15 X w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 19 IV 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 9 III 1942 na 10 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 811.

Wiśniewski Jakub

(1894-?), czł. WOW i WOZZ. Ur. 18 VI w Opatówku pow. inowrocławski. Mieszkaniec Inowrocławia. Aresztowany w lipcu 1940. Więzień Fortu VII oraz więzienia przy ul. Młyńskiej w Poznaniu i w Trzemesznie. Wyrokiem OLG z 2 VI 1942 skazany na 4 lata obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 54/42.

Wiśniewski Stanisław

(1901-?), czł. NOB, robotnik. Ur. 23 II w Łęgowie pow. wągrowiecki. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 7 III 1941 i osadzony w więzieniu w Brzegu. Skazany wyrokiem OLG z 1 IV 1942 na 13 lat obostrzonego obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 516.

Wit Franciszek

(1904-?), żołnierz ZWZ-AK w IR Konin, tramwajarz. Ur. 19 XII w Woli Podlesnej pow. koniński. Mieszkaniec Konina. Skazany wyrokiem OLG z 3 III 1943 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42.

Włodarczak Marcei

(1908-?), żołnierz NOB, AK, dowódca Placówki AK Pleszczewo, rolnik. Ur. 10 I w Markowicach pow. średzki i tamże zamieszkały. Aresztowany 27 IX 1942 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 11 VI 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754.

Włodarczyk Bronisław

(1906 - ?), czł. NOB, kamieniarz. Ur. 25 X we Wrześni. Mieszaniec Poznania. Aresztowany 10 VII 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 24 II 1942 na 10 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 539.

Wojciechowska Jadwiga

(1900 - ?), kolporterka gazetki „Dla Ciebie Polsko”, akuszerka. Ur. 19 IX w Grójcu pow. średzki. Mieszkanca Jarocina. Skazana wyrokiem OLG z 10 III 1943 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Wojciechowski Hieronim

(1911 - ?), czł. ZHP, WOW i WOZZ. Ur. 27 IV. Aresztowany 30 VI 1940. Więzień Fortu VII. Po ukończeniu śledztwa więziony we Wronkach (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlinie-Spandau. Dalszy los nie jest znany. *

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziemi Zachodnich.

Wojciechowski Stanisław

(1903 - ?), żołnierz ZWZ-AK, stolarz. Ur. 31 X w Koninie i tamże zamieszkały. Skazany wyrokiem OLG z 25 II 1943 na karę śmierci.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42.

Wojdanowicz Jan

(1901 - ?), podofic. WP, ZWZ-AK, stolarz. Ur. 11 XII w Bliżycach pow. wągrowiecki. Mieszkaniec Pobiedzisk pow. poznański. Aresztowany 4 XI 1942. Skazany wyrokiem OLG z 4 V 1943 na 2 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 655.

Wojkowski Jerzy

(1911 - ?), podofic. zaw. WP, ZWZ-AK, stolarz. Ur. 3 XII w Koninie i tamże zamieszkały. Skazany wyrokiem OLG z 18 III 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42.

Wojtyszkowiak Ludwik

(1909 - ?), czł. NOB, handlowiec. Ur. 27 VI w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 14 IV 1942 na 6 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 10/42.

Wolicki Mieczysław

(1903 - ?), podofic. rez. WP, czł. ZS. Ur. 24 IV w Tumidaju pow. koniński. Mieszkaniec pow. poznańskiego. Aresztowany 10 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 21 VI 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 433.

Woźniak Edmund

(1904 - ?), czł. NOB, mierniczy. Ur. 18 X w Mosinie pow. śremski. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 28 I 1941 i osadzony w więzieniu w Brzegu. Skazany wyrokiem OLG z 17 III 1942 na rok obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 654.

Woźniak Jan

(1912 - ?), podofic. rez. WP, czł. ZS, frezer. Ur. 28 I w Berlinie. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 5 XII 1942 i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 22 VI 1943 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 433.

Woźniak Kazimierz

(1902 - ?), czł. NOB, ślusarz. Ur. 2 II w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 10 VII 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 21 IV 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 433.

Woźniak Stanisław

(1902 - ?), kolporter gazetki „Dla Ciebie Polsko”, rzeźnik. Ur. 27 IV w Ostrowie Wlkp. Mieszkaniec Kotlina pow. jarociński. Skazany wyrokiem OLG z 10 II 1943 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Woźniak Zygmunt

(1915 - ?), czł. NOB, kupiec. Ur. 23 III w Berlinie. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 11 II 1941 i osadzony w więzieniu w Brzegu. Skazany wyrokiem OLG z 1 IV 1942 na 10 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 516.

Woźniczka Józef

(1921 - ?), czł. NOB, uczeń. Ur. 26 II w Uzarzewie pow. poznański i tamże zamieszkały. Skazany wyrokiem OLG z 4 V 1942 na 6 lat obostrzonego obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 5/42.

Wójcik Czesław

(1907 - ?), żołnierz ZWZ-AK, kolejarz. Ur. 19 XI w Osinach. Mieszkaniec Konina. Skazany wyrokiem OLG z 18 III 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42.

Wroniecki Seweryn

(1921 - ?), czł. NOB, uczeń stołarski.

Ur. 2 XI w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany i osadzony w więzieniu w Brzegu. Skazany wyrokiem OLG z 31 III 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 33/41.

Wróbel Paweł

(1918 - ?), czł. NOB, kasjer. Ur. 4 I. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany i osadzony w więzieniu w Brzegu. Skazany wyrokiem OLG z 31 III 1942 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 33/41.

Wróblewski Teofil

(1915 - ?), czł. TON, robotnik. Ur. 22 IV. Mieszkaniec Mieszkowa pow. jarociński. Skazany wyrokiem OLG z 24 II 1943 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Wrzeński Franciszek

(1912 - ?), podofic. WP, czł. NOB, ślusarz. Ur. 13 I w Dziećmiarkach pow. gnieźnieński. Mieszkaniec Poznania. Skazany wyrokiem OLG z 22 VIII 1942 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 36/42.

Wrzeński Michał

(1904 - ?), żołnierz NOB, AK, rolnik. Ur. 26 IX w Robakowie pow. śremski i tamże zamieszkały. Aresztowany 10 XI 1942 osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 9 VI 1943 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754.

Wujkowski Marian

(1914 - ?), czł. ZS, konduktor tramwajowy. Ur. 31 VII w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 10 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Oleśnicy. Skazany wyrokiem OLG z 22 VI 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 433.

Wybiera Walentyna

z d. Gołąbek (1908 - ?), czł. ZS. Ur. 12 II w Berlinie. Mieszkanka Poznania. Skazana wyrokiem OLG z 29 I 1943 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 145/42.

Wyderski Zygmunt

(1905 - ?), podofic. rez. WP, ZWZ-AK, urzędnik. Ur. 22 XI w Skulskiej Wsi pow. koniński. Mieszkaniec Starego Miasta pow. koniński. Skazany wyrokiem OLG z 25 II 1943 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 148/42.

Zając Jan

(1913 - ?), żołnierz ZWZ, policjant. Ur. 14 V w Kaliszu. Mieszkaniec Konina. Aresztowany 24 I 1941 i osadzony w więzieniu policyjnym w Inowrocławiu. Skazany wyrokiem OLG z 18 IX 1942 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 208.

Zakrzewski Heliodor

(1922 - ?) ps. „Mirków”, czł. WOW i WOZZ. Ur. 4 VI w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 21 VI 1940. Więzień Fortu VII, Wronek (14 X 1940 - 23 IV 1941) i Berlina-Spandau. Wyrokiem OLG z 21 IX 1942 skazany na 4 lata obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 112/42.

Zalaszewski Antoni

(1900 - 1942), czł. NOB, robotnik. Ur. 10 I w Biskupicach pow. poznański. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 27/28 VIII 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 1 IV 1942 na karę śmierci. Stracony 23 V 1942 w więzieniu we Wrocławiu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 516; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Zalisz Stanisława

(1894 - ?), czł. WOW i WOZZ. Ur. 22 VII. Aresztowana latem 1940. Więzień Fortu VII. Skazana wyrokiem OLG z 1 IX 1942 na 3 lata obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 92/42.

Zamiara Jan

(1921 - ?), czł. SzSz, robotnik kolejowy. Ur. 21 V w Leśniewie pow. gnieźnieński. Mieszkaniec Gniezna. Aresztowany 14 VIII 1942 i osadzony w więzieniu w Rawiczu. Skazany wyrokiem OLG z 8 X 1943 na 8 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770.

Zarzycki Tomasz

(1921 - ?) ps. „Jadzia”, „G-11”, czł. WOW i WOZZ, łącznik i czł. grupy wywiadu wojskowego. Ur. 20 VIII w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 30 VIII 1940. Więzień Fortu VII, Wronek (14 X 1940 - 23 IV 1941), Berlina-Neukölln (23 IV 1941 - 14 V 1942) i Zwickau. Wyrokiem OLG z 4 IX 1942 skazany na 5 lat obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 106/42.

Zawodny Leon

(1907 - ?) ps. „Lew”, czł. WOW i WOZZ. Ur. 19 III w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII. Po ukończeniu śledztwa więziony we Wronkach (14 X 1940 - 22 IV 1941) i Berlinie-Spandau. Dalszy los nie jest znany. *

FAK-I/10, Wojskowa Organizacja Ziem Zachodnich.

Zborowski Zygmunt

(1911 - ?), kolporter gazetki „Dla Ciebie Polsko”, urzędnik. Ur. 30 VIII w Żerkowie pow. jarociński. Mieszkaniec Pleszewa. Skazany wyrokiem OLG z 10 III 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 151/42.

Zeidler Józef

(1918 - ?), żołnierz ZWZ-AK. Ur. 2 VI w Jarocinie. Mieszkaniec Pobiedzisk pow. poznański. Skazany wyrokiem OLG z 4 V 1943 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 655.

Zieliński Józef

(1898 - ?), podofic. WP, czł. TON i NOW. Ur. 11 III w Wargowie pow. obornicki. Mieszkaniec Gniezna. Aresztowany 21 X 1941 i osadzony w więzieniu w Gnieźnie. Skazany wyrokiem OLG z 15 VIII 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 652, 657.

Zimowski Franciszek

(1913 - ?), żołnierz NOB i ZWZ, tokarz. Ur. 1 V w Gawronach pow. śremski. Mieszkaniec Poznania. Skazany wyrokiem OLG z 11 VIII 1942 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 11/42.

Ziółkowski Stanisław

(1910 - ?), czł. NOB, robotnik. Ur. 28 X w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 19 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 28 IV 1942 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 841.

Zwierzyński Stanisław

(1911 - ?), czł. NOB, spawacz. Ur. 8 V w Berlinie. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 17 III 1942 na 7 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 654.

Zwoliński Stanisław

(1904 - ?), żołnierz ZWZ-AK, mistrz budowlany. Ur. 30 X w Kłodawie pow. kolski i tamże zamieszkały. Skazany wyrokiem OLG z 12 III 1943 na 2 lata obozu karnego.

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 152/42.

Zwolski Tadeusz

(1909 - 1943), podofic. WP, AK. Ur. 19 V w Gnieźnie i tamże zamieszkały. Aresztowany 25 VIII 1942 i osadzony w więzieniu w Rawiczu. Skazany wyrokiem OLG z 28 X 1943 na karę śmierci. Stracony 18 XI 1943 w więzieniu w Rawiczu.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 770; FAK-X/1a, Egzekucje i zgony.

Zywert Józef

(1895 - ?), żołnierz ZWZ-AK, stolarz. Ur. 18 XII w Stęszewie pow. poznański. Mieszkaniec Pobiedzisk pow. poznański. Aresztowany 4 XI 1942. Skazany wyrokiem OLG z 4 V 1943 na 3 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 655.

Żak Władysław

(? -), żołnierz NOB, AK, robotnik. Mieszkaniec Dachowej pow. śremski. Aresztowany 20 XI 1942 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 11 VI 1943 na 5 lat obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 754.

Żok Jan

(1884 - ?), czł. NOB, robotnik. Ur. 21 I. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany 13 VIII 1941 i osadzony w więzieniu w Zwickau. Skazany wyrokiem OLG z 28 IV 1942 na 10 lat obostrzonego obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 431.

Żujowski Kazimierz

(1924 - ?), czł. WOW i WOZZ. Ur. 4 II w Kaczanowie pow. gnieźnieński. Mieszkaniec Poznania. Aresztowany latem 1940. Więzień Fortu VII, Wroniek (14 X 1940 - 21 IV 1941), Berlina-Neukölln (21 IV 1941 - 14 V 1942) i Głogowa. Wyrokiem OLG z 1 XII 1942 skazany na 5 lat obostrzonego obozu karnego. *

AGKIPN, Oberlandesgericht Posen sygn. 2 OJs. 139/42.

Żurek Piotr

(1910 - ?), czł. NOB, ślusarz. Ur. 28 VI w Poznaniu i tamże zamieszkały. Aresztowany 27 I 1941 i osadzony w więzieniu we Wronkach. Skazany wyrokiem OLG z 12 VIII 1942 na 4 lata obozu karnego.

AGKIPN, Reichsjustizministerium t. 745.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwa

Archiwum Akt Nowych Warszawa

Akta Archiwum Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej

Akta Centralnego Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych

Armia Krajowa

Armia Krajowa zbiór nieuporządkowany

Delegatura Rządu RP na Kraj

Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego

Reichsjustizministerium (mikrofilmy)

Zbiór akt polskich władz emigracyjnych w Londynie 1939-1945

Archiwum Archidiecezji Poznańskiej Poznań

Zbiór dokumentów

Archiwum Centralnego Muzeum Jeńców Wojennych Opole – Łambinowice

Listy transportowe

Zbiór dokumentów

Archiwum Emigracji Polskiej Londyn

Zbiór dokumentów i kartoteka

Archiwum Głównej Komisji Badania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu Instytut

Pamięci Narodowej Warszawa

Akta Gestapo Radom

Befehlshaber der Ordnungspolizei Posen

Landgericht Posen

Oberlandesgericht Posen

Oberreichsanwalt beim Volksgerichtshof Berlin

Reichsstatthalter im Reichsgau Wartheland

Reichsjustizministerium

Zbiór plakatów

Archiwum im. Wincentego Witosa w Tarnowie Podgórnym

Zbiór dokumentów

Archiwum Okręgowe Konin

Akta Miasta Turek

Bürgermeister der Stadt Turek
Zbiór dokumentów dotyczących II wojny światowej
Archiwum Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu Instytut
Pamięci Narodowej Łódź
Akta Gestapo Łódź
Listy transportowe
Zbiór dokumentów
Archiwum Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu Instytut
Pamięci Narodowej Poznań
Zbiór dokumentów
Archiwum Państwowe Bydgoszcz
Landratsamt Hohensalza
Sondergericht Hohensalza
Zuchthaus Krone
Archiwum Państwowe Łódź
Der Chef der Sipo und SD Litzmannstadt
Der Chef der Sipo und des SD. Umwandererzentralstelle Posen
Sondergericht Litzmannstadt
Listy transportowe
Archiwum Państwowe Poznań
Akta Miasta Poznania
Der Befehlshaber der Ordnungspolizei Posen
Der Landrat Grätz
Der Landrat Kosten
Der Landrat Lissa
Der Landrat Scharnikau
Der Landrat Wollstein
Der Reichsstatthalter im Reichsgau Wartheland
Gendarmerie Grätz
Gendarmerie Kalisch
Gendarmerie Kreis Jarotschin
Gendarmerie Kreis Kosten
Gendarmerie Kreis Rawitsch
Gendarmerie Kreis Schrimm
Gendarmerie Kreis Wollstein
Gendarmerie Posen
Generalstaatsanwalt Posen
Landratsamt Jarotschin
Landratsamt Konin
Landratsamt Obornick
Landratsamt Posen
Landratsamt Wreschen
Polizeigefängnis Posen
Schutzpolizei Posen
Sicherheitsdienst des Reichsführers SS Posen
Sicherheitspolizei Posen
Sondergericht Posen
SS- und Polizeigericht
Strafanstalt Rawitsch
Strafgefängnis Wronke

- Archiwum Państwowe Toruń
 Akta Starostw Powiatowych i Starostwa Grodzkiego
 Akta własne organizacji paramilitarnych i pokrewnych
 Rejestr stowarzyszeń z lat 1920-1939
- Archiwum Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu
 Akta Wojskowego Sądu Rejonowego w Poznaniu
 Zbiór akt procesowych z lat 1945-1989
- Biblioteka Kórnicka Kórnik
 Rękopisy
 Zbiór wspomnień i relacji
- Biblioteka Raczyńskich Poznań
 Rękopisy
 Zbiór wspomnień i relacji
- Bundesarchiv Koblenz (Niemcy)
 Polizeidienststellen in Polen
 Reichsjustizministerium
 Reichssicherheitshauptamt
 Volksgerichtshof Berlin
- Bundesarchiv – Militärarchiv Freiburg (Niemcy)
 Reichssicherheitshauptamt
 Volkssturm in Warthegau
 Wehrkreis XXI
- Centralne Archiwum Wojskowe Warszawa
 Akta osobowe
 Oddział VI Sztabu Naczelnego Wodza
 Zbiory dokumentów
- Fundacja Archiwum Pomorskie Armii Krajowej w Toruniu
 Zbiór dokumentów
- Fundacja Archiwum Poznańskie Armii Krajowej i Walki o Suwerenne Prawa Narodu Poznań
 Zbiór dokumentów
- Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk Warszawa
 Archiwum im. Floriana Marciniaka
 Departament Informacji Prasy Delegatury Rządu RP na Kraj
 Relacje i wspomnienia
- Instytut Polski i Muzeum im. gen. Władysława Sikorskiego Londyn (Anglia)
 Kolekcje Stanisława Kota i Mariana Seydy
 Ministerstwo Prac Kongresowych
 Ministerstwo Spraw Wewnętrznych
 Oddział VI Sztabu Naczelnego Wodza
 Prezydium Rady Ministrów
 Relacje i wspomnienia
- Instytut Zachodni Poznań
 Zbiór dokumentów
- Ośrodek Karta Warszawa
 Zbiór dokumentów i relacji
- Studium Polski Podziemnej Londyn (Anglia)
 Najwyższe władze w Kraju
 Najwyższe władze na emigracji
 Oddział VI Sztabu Naczelnego Wodza

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych
Awanse i odznaczenia. Teka personalna
Sprawozdania półroczne
Wspomnienia i relacje
Wojskowy Instytut Historyczny Warszawa
Armia Krajowa
Delegatura Rządu RP na Kraj
Zbiór dokumentów i mikrofilmów

Muzea

Gedenkstätte Deutscher Widerstand Berlin
Zbiór dokumentów
Mahn- und Gedenkstätte Münchner Platz Drezno
Zbiór dokumentów
Muzeum Fortu VII Poznań
Zbiór dokumentów
Muzeum Martyrologiczne Żabikowo pod Poznaniem
Zbiór dokumentów
Muzeum Niepodległości Warszawa
Zbiór dokumentów, wspomnień i relacji
Muzeum Regionalne w Jarocinie
Zbiór dokumentów
Muzeum Regionalne w Kole
Zbiór dokumentów i relacji
Muzeum Regionalne PTTK w Krotoszynie
Zbiór dokumentów i relacji
Muzeum Regionalne w Pleszewie
Zbiór dokumentów i relacji
Muzeum Regionalne w Zaniemyślu
Zbiór dokumentów i relacji
Muzeum Rzemiosła Tkackiego w Turku
Zbiór dokumentów i relacji
Państwowe Muzeum Gross-Rosen w Walbrzychu
Kartoteka więźniów
Zbiór dokumentów
Państwowe Muzeum Stutthof w Gdańsku-Sztutowie. Oddział Sopot
Kartoteka więźniów
Zbiór dokumentów

Stowarzyszenia i związki kombatanckie

Komenda Chorągwi Wielkopolskiej ZHP w Poznaniu
Akta Komisji Historycznej
Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej Okręg Wielkopolska w Poznaniu
Akta Komisji Historycznej
Akta Komisji Weryfikacyjnej

Stowarzyszenie Żołnierzy Narodowych Sił Zbrojnych Okręg Poznań
Akta Komisji Weryfikacyjnej
Związek Byłych Więźniów Okresu Stalinowskiego
Akta Komisji Weryfikacyjnej
Związek Kombatantów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych
Zarząd Wojewódzki w Poznaniu
Akta Komisji Weryfikacyjnej

Relacje i dokumenty w zbiorach prywatnych

Zbiory Lubomiry Broniarz-Press Luboń
Zbiory Jaromira Durczewskiego Toruń
Zbiory Cynthii Engelmann Saffron Walden (Anglia)
Zbiory Michaela Fedrowitza Hannover (Niemcy)
Zbiory Bolesława Gajewskiego Poznań
Zbiory Jerzego Jędrzejewskiego Łódź
Zbiory Marianny Kaniewskiej Poznań
Zbiory Krzysztofa Komorowskiego Warszawa
Zbiory Mariana Koszewskiego Kościan
Zbiory Antoniego Kuta Wolsztyn
Zbiory Teodora Zygmunta Müllera Bad Homburg (Niemcy)
Zbiory Jana Jacka Nikischa Poznań
Zbiory Edmunda Odorkiewicza Katowice
Zbiory Nikodema Palasika Poznań
Zbiory Aleksandry Pietrowicz Poznań
Zbiory Jerzego Pietrzaka Ostrów Wlkp.
Zbiory Henryka Piskunowicza Warszawa
Zbiory Ireny Preizner Bolesławiec Śl.
Zbiory Michała Przychodzkiego Poznań
Zbiory Antoniego Rusina Warszawa
Zbiory Mariana Siczyńskiego Poznań
Zbiory Rafała Sierchuly Poznań
Zbiory Mieczysława Starczewskiego Warszawa
Zbiory Zenona Szymankiewicza Poznań
Zbiory Jerzego Ścibora Londyn (Anglia)
Zbiory Gerwazego Świdarskiego Wrocław
Zbiory Mariana Woźniaka Poznań
Zbiory Władysława Zeidlera-Żarskiego Warszawa
Zbiory Jerzego Zielonki Kościan
Zbiory Henryka Zimniaka Poznań
Zbiory Leszka Żebrowskiego Warszawa

Urzędy państwowe

Urzędy Stanu Cywilnego województw: kaliskiego, konińskiego, leszczyńskiego, pilskiego,
poznańskiego
Księgi urodzeń, małżeństw i zgonów

Źródła drukowane

- Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945*. T. 1-6 Londyn 1970-1989
- Bialoblocki Adam: *Absolwenci Gimnazjum i Liceum Świętej Marii Magdaleny w Poznaniu 1805-1950*. Poznań 1995
- Boberach Heinz: *Meldungen aus dem Reich 1938-1945. Die geheimen Lageberichte des Sicherheitsdienstes der SS*. T. 1-17 Berlin 1984
- Dobroszycki Lucjan: *Centralny katalog polskiej prasy konspiracyjnej 1939-1945*. Warszawa 1962
- Duraczyński Eugeniusz: *Między Londynem a Warszawą. Lipiec 1943-lipiec 1944*. Warszawa 1986
- Dyskryminacja Polaków w Wielkopolsce w okresie okupacji hitlerowskiej. Wybór źródeł*. Wybrał i opracował Czesław Łuczak. Poznań 1966
- Ehrenbuch der Opfer von Berlin-Plötzensee*. Red. Willy Perk und Willi Desch. Berlin (1974)
- Ehrenbuch für die im Zuchthaus Brandenburg-Görden ermordeten Antifaschisten*. Red. Rudolf Zimmermann. T. 1-6 Berlin 1986
- Gostomski Victor von, Loch Walter: *Der Tod von Plötzensee. Erinnerungen. Ereignisse. Dokumente 1942-1944*. Frankfurt am Main 1993
- Keiser Gerhard, Szczęśniak Andrzej Leszek: *Katyn. Der Massenmord an polnischen Offizieren*. Berlin 1991
- Narodowe Siły Zbrojne. Dokumenty. Struktury. Personalia*. Oprac. Leszek Żebrowski. T. 1-3 Warszawa 1992-1996
- Okręg Pomorze Armii Krajowej w dokumentach*. Wyd. Bogdan Chrzanowski, Andrzej Gąsiorowski, Jan Sziling. Toruń 1991
- Ortsverzeichnis des Reichsgaues Wartheland*. Posen 1941
- Położenie ludności polskiej w tzw. Kraju Warty w okresie hitlerowskiej okupacji*. Wybór źródeł i opracowanie Czesław Łuczak. Poznań 1990 (Documenta Occupationis XIII)
- Pospieszalski Karol Marian: *Hitlerowskie „prawo” okupacyjne w Polsce. Wybór dokumentów*. Cz. I: *Ziemia „wcielone”*. Poznań 1952 (Documenta Occupationis V)
- Pospieszalski Karol Marian: *Niemiecka lista narodowa w „Kraju Warty”*. Wybór dokumentów. Poznań 1949 (Documenta Occupationis IV)
- Die Räumung des „Reichsgaus Wartheland” vom 16. bis 26. Januar 1945 im Spiegel amtlicher Berichte*. Bearbeitet von Joachim Rogall. Sigmaringen 1993
- Skorowidz historyczny nazw dzielnic i ulic miasta Poznania*. Oprac. Mirosław Zadroznyj. Poznań 1983
- Wiedemann Günther: *Das war der VGH Ermittlungen. Fakten. Dokumente*. Berlin 1989

Opracowania

- Anders Władysław: *Bez ostatniego rozdziału*. Londyn 1959
- Armia Krajowa na Pomorzu*, pod. red. Elżbiety Zawackiej i Mieczysława Wojciechowskiego. Toruń 1993
- Armia Krajowa na Pomorzu i jej powojenne losy. W 50 rocznicę powołania AK*, pod red. Włodzimierza Jastrzębskiego. Bydgoszcz 1993
- Armia Krajowa. Rozwój organizacyjny*, pod red. Krzysztofa Komorowskiego. Warszawa 1996
- Banasiewicz Maria: *Polityka naukowa i oświatowa hitlerowskich Niemiec na ziemiach polskich „wcielonych” do Trzeciej Rzeszy w okresie okupacji (1939-1945)*. Poznań 1980

- Bartoszewski Władysław: *1859 dni Warszawy*. Warszawa 1984
- Bartoszewski Władysław: *Dni walczącej Warszawy*. Warszawa 1984
- Bartoszewski Władysław: *Na drodze do niepodległości*. Paryż 1987
- Bartoszewski Władysław: *Polskie państwo podziemne. Zarys problemu*. Warszawa „Solidarność” Mazowsze. 1981, 1982 druk powiel.
- Bartoszewski Władysław: *Warszawski pierścień śmierci 1939-1944*. Warszawa 1970
- Bauer Piotr, Krzywania Józef, Polak Bogusław: *Wielkopole w obronie ojczyzny 1939*. Poznań 1980
- Baumann Gunther: *Posen 1945. Bastion an der Warthe*. Düsseldorf 1992
- Bednorz Zbyszko: *Lata krecie i orlowe*. Warszawa 1987
- Benyskiewicz Joachim, Boras Zygmunt, Wędzki Andrzej: *Dzieje Gorzowa*. Gorzów 1990
- Bibliografia regionalna Wielkopolski 1969. Red. i oprac. Zbigniew Sławiński, Andrzej Karpowicz. Warszawa-Poznań 1985
- Bibliografia wojskowa II wojny światowej. Materiały za lata 1939-1958. Warszawa 1960
- Blimel Henryk: *Wspomnienia bukowskiego harcerza z lat 1945-1957*. Poznań 1994
- Błażewicz Olgierd: *Portrety nazwisk*. Poznań 1987
- Boras Zygmunt, Dworecki Zbigniew: *Piła. Zarys dziejów (do roku 1945)*. Piła 1993
- Boroch Władysław, Tucholski Jędrzej: *Halifax JD 154 nie wrócił*. Warszawa 1984
- Borzobohaty Wojciech: *„Jodła”. Okręg Radomsko-Kielecki ZWZ-AK 1939-1945*. Warszawa 1988
- Brzosko-Mędryk Danuta: *Mury Ravensbrück*. Warszawa 1979
- By nie odeszły w mrok zapomnienia. Udział kobiet polskich w II wojnie światowej*, pod red. Zofii Polubiec. Warszawa 1976
- Całka Leon Florian [neurolog]. „Przegląd Zachodni” 1947 nr 1
- Celt Marek: *Raport z Podziemia 1942*. Wrocław 1992
- Centralny katalog relacji i wspomnień z lat 1939-1945. Indeksy nazwisk i pseudonimów, nazw geograficznych, organizacji konspiracyjnych*. T. 1-2 Wrocław 1972-1974
- Chlebowski Cezary: *Cztery z tysiąca*. Warszawa 1983
- Chłopcy z lasu. Wspomnienia kombatantów leśników*, pod red. Teresy Mikitiuch. Warszawa 1995
- Chmielewski Stefan, Drozdowski Marian, Fogiel Jerzy: *Dzieje Śremu*. Poznań 1972
- Chodakiewicz Marek Jan: *Narodowe Siły Zbrojne „Ząb” przeciw dwu wrogom*. Warszawa 1994
- Chojnacki Władysław: *Bibliografia zwartych druków konspiracyjnych wydawanych pod okupacją hitlerowską w latach 1939-1945*. Warszawa 1970
- Chrzanowski Bogdan: *Konspiracja Rządu RP na Pomorzu w latach 1939-1945*. Gdańsk 1991
- Chrzanowski Bogdan: *Miecz i Pług (Zjednoczone Organizacje Ruchu „Miecz i Pług”) na Pomorzu w latach okupacji hitlerowskiej 1939-1945*. Toruń 1997
- Chrzanowski Bogdan: *Związek Jaszczurczy i Narodowe Siły Zbrojne na Pomorzu 1939-1944. Nieznane karty pomorskiej konspiracji*. Toruń 1997
- Ciechanowski Konrad: *Ruch oporu na Pomorzu Gdańskim 1939-1945*. Warszawa 1972
- Cygański Mirosław: *Mniejszość niemiecka w Polsce centralnej 1919-1939*. Łódź 1962
- Cygański Mirosław: *Z dziejów okupacji hitlerowskiej w Łodzi 1939-1945*. Łódź 1965
- Cygański Mirosław: *Polskie organizacje podziemne w Łodzi w latach 1939-1941 w świetle akt Sondergericht-Litzmannstadt*. „Rocznik Łódzki” 1958 t. 1
- Czachowski-Pluta Kazimierz: *Organizacja Orla Białego. Zarys genezy, organizacji i działalności*. Warszawa 1987
- 14 *Dywizja piechoty. 1-sza Dywizja Strzelców Wielkopolskich w wojnie i pokoju*. Cz. 1: *Dzieje wojenne*. Cz. 2: *Praca pokojowa*. Poznań b.r. [ok. 1930]

- Czubiński Antoni: *Powstanie Wielkopolskie 1918-1919. Geneza – charakter – znaczenie*. Poznań 1988
- Czubiński Antoni: *Spory o II Rzeczpospolitą. Ewolucja poglądów publicystyki i historiografii polskiej na temat przyczyn odbudowy i znaczenia niepodległego państwa dla narodu polskiego*. Poznań 1988
- Czubiński Antoni, Szymankiewicz Zenon: *Konspiracja wielkopolska 1939-1945. (Zarys dziejów)*. Poznań 1988
- Dobieszewski Adolf, Hemmerling Zygmunt: *Ruch ludowy w Wielkopolsce 1939-1945*. Warszawa 1971
- Domagała Jan: *Ci którzy przeszli przez Dachau. (Duchowni w Dachau)*. Warszawa 1957
- Dombek Lucjan, Nowicki Alojzy: *Tajne organizacje wojskowe w Inowrocławiu i na terenie Kujaw Zachodnich w latach 1939-1945*. Inowrocław 1997
- Duraczyński Eugeniusz: *General Iwanow zaprasza. Przywódcy podziemnego państwa polskiego przed sądem moskiewskim*. Warszawa 1989
- Duraczyński Eugeniusz: *Kontrowersje i konflikty 1939-1941*. Warszawa 1977
- Duraczyński Eugeniusz: *Stosunki w kierownictwie podziemia londyńskiego 1939-1943*. Warszawa 1966
- Duraczyński Eugeniusz: *Wojna i okupacja wrzesień 1939 – kwiecień 1943*. Warszawa 1974
- Dworecki Zbigniew: *Poznań i Poznaniacy w latach drugiej Rzeczypospolitej 1918-1939*. Poznań 1994
- Dzieje Gniezna*, pod red. Jerzego Topolskiego. Warszawa 1965
- Dzieje Inowrocławia*, pod red. Mariana Biskupa. T. 1 Warszawa 1978, t. 2 Warszawa 1982
- Dzieje Kalisza*, pod red. Władysława Rusińskiego. Poznań 1977
- Dzieje Kazimierza Biskupiego*. Praca zbiorowa pod red. Zbigniewa Chodyły. Kazimierz Biskupi – Poznań 1993
- Dzieje Kcyni i okolic*. Praca zbiorowa pod red. Włodzimierza Jastrzębskiego. Kcynia 1993
- Dzieje Kłecka*, pod red. Jerzego Danielewicz. Poznań – Kłecko 1983
- Dzieje Obornik*, pod red. Czesława Łuczaka. Poznań 1990
- Dzieje Opalenicy*, pod red. Czesława Łuczaka. Poznań 1993
- Dzieje Ostrzeszowa*, pod red. Stanisława Nawrockiego. Kalisz 1990
- Dzieje Pleszewa*, pod red. Mariana Drozdowskiego. Kalisz 1989
- Dzieje Poznania*, pod red. Jerzego Topolskiego. T. 1-2 Warszawa – Poznań 1988-1998
- Dzieje Poznania i województwa poznańskiego. Informator o materiałach archiwalnych*. Opracowanie zbiorowe pod kier. Czesława Skopowskiego. T. 1-2 Warszawa 1972-1982
- Dzieje Rogoźna*, pod red. Zygmunta Borasa. Poznań 1993
- Dzieje Swarzędza (1638-1988)*, pod red. Stanisława Nawrockiego. Poznań – Swarzędz 1988
- Dzieje Środy Wielkopolskiej i jej regionu*, pod red. Stanisława Nawrockiego. T. 1-3 Środa Wielkopolska 1990
- Dzieje Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 1919-1969*, pod red. Zdzisława Grota. Poznań 1972
- Dzieje Wielkopolski w wypisach*, pod red. Zdzisława Grota. Warszawa 1963
- Dzieje Zakładów H. Cegielski w Poznaniu (1946-1960). Studium ekonomiczno-historyczne*. Poznań 1962
- Dzieje Zakładów Naprawczych Taboru Kolejowego „Poznań”*, pod red. Czesława Łuczaka. Poznań 1970
- Dzieje Ziemi Gostyńskiej*, pod red. Stanisława Sierpowskiego. Poznań 1979
- Dzieje 7-mej Kolejowej Drużyny Harcerskiej im. Henryka Dąbrowskiego i „Tajnej Siódemki” w Lesznie 1939-1945*. Leszno 1988

- Filar Alfons: *Bohaterowie zielonych granic*. Warszawa 1974
- Forycki Edward ps. Mars: *Ludzie = ODR = „Zatoka”. O Okręgowej Delegaturze Rządu Rzeczypospolitej Polskiej na Pomorzu*. Bydgoszcz 1990 nakład autora
- Garliński Józef: *Szwajcarski korytarz*. Warszawa 1991
- Gąsiorowski Andrzej: *Geneza i początki ruchu oporu na Pomorzu Gdańskim*. Gdańsk 1991
- Gielo Józef: *Gross-Rosen*. Warszawa 1970
- Gluck Leopold: *Od ziem postulowanych do ziem odzyskanych*. Warszawa 1971
- Gluck Leopold, Serwański Edward: *Nad dziejami konspiracyjnej organizacji „Ojczyzna”. „Kwartalnik Historyczny” 1980 nr 1*
- Głowacki Witold Włodzimierz: *Męczeńskie drogi farmaceutów wielkopolskich w latach okupacji hitlerowskiej 1939-1945*. Poznań 1967
- Gniezno i Ziemia Gnieźnieńska. *Walka o wolność narodową i społeczną 1918-1945*, pod red. Jerzego Topolskiego i Bogusława Polaka. Gniezno 1978
- Golik Mariusz: *Przed zamkniętym semaforem*. Warszawa 1982
- Golka Bartłomiej: *Prasa konspiracyjna ruchu ludowego 1939-1945*. Warszawa 1975
- Gomolec Ludwik, Kubiak Stanisław: *Terror hitlerowski w Wielkopolsce*. Poznań 1962
- Gondek Leszek: *Polska karząca 1939-1945. Polski podziemny wymiar sprawiedliwości w okresie okupacji niemieckiej*. Warszawa 1988
- Gościński Henryk: *Czarny Legion*. Gostyń 1988
- Góra Władysław, Okęcki Stanisław: *Niemieccy antyfaszyści w polskim ruchu oporu*. Poznań 1966
- Grot Zdzisław, Gaj Jerzy: *Zarys dziejów kultury fizycznej w Wielkopolsce*. Warszawa – Poznań 1973
- Guzior Oswald, Starczewski Mieczysław: *Lido i Stragan. Ślężacy w wywiadzie AK*. Czeski Cieszyn 1992
- Handke Waldemar: *Z dziejów Armii Krajowej w Leszczyńskim*. Leszno 1993
- Harcerki 1939-1945*. Oprac. Z. Florczak. Warszawa 1983
- Harcerki 1939-1945. Relacje – pamiętniki*. Wybór i oprac. K. Wyczańskiej. Warszawa 1985
- Haykowski Michał: *Harcerstwo w obronie Warszawy 1939*. Kraków 1989.
- Helsztyński Stanisław: *Miasto i powiat Gostyń w czasie okupacji hitlerowskiej 1939-1945*. „Przegląd Zachodni” 1954 nr 1/2
- Hillermeier Heinz: *Im Namen des Deutschen Volkes. Todesurteile des Volksgerichtshofes*. Darmstadt 1980
- Historia Leszna*, pod red. Jerzego Topolskiego. Leszno 1997
- Hufiec Harcerstwa im. St. Czarnieckiego Poznań-Jeżyce w l. 1913-1973*. Poznań 1972
- Jacewicz Wiktor, Woś Jan: *Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymskokatolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939-1945*. Z. 1-5 Warszawa 1977-1981
- Jamroziak Wojciech, Młynarz Kazimierz: *Z lat okupacji. Wspomnienia Wielkopolan o życiu codziennym 1939-1945*. Poznań 1983
- Jamroziak Wojciech, Olszewski Marian: *Pamiętniki ocalałych. Wspomnienia więźniów hitlerowskich miejsc kaźni w Wielkopolsce*. Poznań 1983
- Jaroszewski Zdzisław: *Los szpitala psychiatrycznego w Owińskach w czasie wojny*. „Rocznik Psychiatryczny” 1949 t. 27
- Jaskuński Włodzimierz „Wroniec”: *O działalności niepodległościowej na Ziemi Wieluńskiej 1939-1953*. Wieluń 1996
- Jastrzębski Włodzimierz, Sziling Jan: *Okupacja hitlerowska na Pomorzu Gdańskim w latach 1939-1945*. Gdańsk 1979
- Jaszowski Tadeusz: *Gestapo w walce z ruchem oporu nad Wisłą i Brdą*. Bydgoszcz 1985
- Kaczmarek Zygmunt, Stępień Jerzy: *Dzieje Rychwała*. Konin 1994

- Kado Joanna, Konatowski Krzysztof, Przybysz Paweł: *Dzieje Janowca Wielkopolskiego*. Janowiec Wielkopolski 1995
- Kasperska Helena, Karolczak Ewa: *Zduny 725 lat*. Zduny 1989
- Kasprzycki Marian: *Losy duchowieństwa Archidiecezji Poznańskiej w latach okupacji hitlerowskiej 1939-1945*. „Poznańskie Studia Teologiczne” 1978 t. 2
- Kiedrzyńska Wanda: *Ravensbrück, kobiecy obóz koncentracyjny*. Warszawa 1965
- Kieliszewski Mieczysław: *20 Poznańska Drużyna Harcerzy im. Generała Józefa Longina Sowińskiego 1918-1949*. Poznań 1983
- Kluz Stanisław: *W potrzasku dziejowym. WiN na szlaku AK. Rozważania i dokumentacja*. Londyn 1978
- Kłys Stanisław: *Program prawnoustrojowy Stronnictwa Pracy*. Praca doktorska UAM Poznań 1972 mps powiel.
- Kolejarze wielkopolscy w okresie II wojny światowej 1939-1945. Zarys historyczny*. Pod red. Lecha Zimowskiego. Poznań 1968
- Komorowski-Bór Tadeusz: *Armia Podziemna*. Londyn 1985
- Komorowski Krzysztof: *Konspiracja pomorska 1939-1947*. Gdańsk 1993
- Konieczny Alfred: *Polska grupa konspiracyjna „Olimp” w wojennym Wrocławiu*. Wrocław 1989
- Korboński Stefan: *Bohaterowie państwa podziemnego – jak ich znałem*. Warszawa 1990
- Korboński Stefan: *Polskie Państwo Podziemne. Przewodnik po podziemiu z lat 1939-1945*. Warszawa 1981
- Korboński Stefan: *W imieniu Rzeczypospolitej*. Warszawa 1991
- Korboński Stefan: *W imieniu Rzeczypospolitej. (Wspomnienia)* Londyn 1958
- Korczak Jerzy: *Konspiratorzy*. Poznań 1990
- Kościan. Zarys dziejów*, pod red. Zbigniewa Wielgosza i Kazimierza Zimniewicza. Warszawa – Poznań 1985
- Kot Stanisław: *Listy z Rosji do generała Władysława Sikorskiego*. Londyn 1959
- Kowal Stefan, Olejnik Karol, Rutowska Maria: *Dzieje Czarnków na przestrzeni wieków*. Czarnków 1994
- Kowalczyk Bogusław: *Szesnastaków frontowe boje i podziemne działania*. Poznań 1994
- Kowalczyk Bogusław: *Szesnastka lat międzywojennych 1920-1939*. Poznań 1990
- Kowalenko Władysław: *Tajny Uniwersytet Ziemi Zachodnich. Uniwersytet Poznański 1940-1945*. Wyd. 2. Poznań 1961
- Kozeński Jerzy: *Opozycja w III Rzeszy*. Poznań 1987
- Kórnik i Bnin w walkach o wolność w latach 1794-1945*, pod red. Stefana Weymana i Ludwika Gomołca. Poznań – Kórnik 1976
- Krajewski Kazimierz: *Uderzeniowe Bataliony Kadrowe 1942-1944*. Warszawa 1993
- Krasuski Józef: *Tajne szkolnictwo polskie w okresie okupacji hitlerowskiej 1939-1945*. Warszawa 1977
- Krwawicz-Ney Marek: *Komendanci Armii Krajowej*. Warszawa 1992
- Kto jest kim w Polsce. Informator biograficzny*. Wyd. 2. Warszawa 1989
- Kto jest kim w polskiej medycynie. (Informator biograficzny)*. Warszawa 1989
- Kumor Emil: *Wycinek z historii jednego życia. Wspomnienia z lat 1939-1945*. Warszawa 1967
- Kunert Andrzej: *Słownik biograficzny konspiracji warszawskiej 1939-1944*. T. 1-3 Warszawa 1987-1991
- Kurzawa Jan, Nawrocki Stanisław: *Dzieje Kępna*. Poznań 1978
- Kutrzeba Tadeusz: *Bitwa nad Bzurą 9-22 września 1939 r. Przyczynek do historii kampanii polsko-niemieckiej na obszarze Poznań – Warszawa we wrześniu 1939 r*. Warszawa 1957

- Kutrzeba Tadeusz: *Wojna bez walnej bitwy*. „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1963 nr 3/4
- Latkowska-Rudzińska Helena: *Łączność zagraniczna Komendy Głównej Armii Krajowej 1939-1944. Odcinek „Południe”*. Lublin 1982
- Lehr Helena, Osmańczyk Edmund: *Polacy spod znaku Rodła*. Warszawa 1972
- Lerski Jerzy: *Emisariusz „Jur”*. Londyn 1984
- Leski Kazimierz: *Życie niewłaściwie urozmaicone. Wspomnienia oficera wywiadu i kontrwywiadu AK*. Warszawa 1989
- Lewandowski Ryszard, Olszewski Marian: *Polska Partia Robotnicza 1942-1962. Materiały bibliograficzne do PPR i jej dziejów w Wielkopolsce*. Poznań 1962
- Lewicki Stanisław: *Radogoszcz*. Warszawa 1971
- Lista strat kultury polskiej (1 IX 1939-1 III 1946)*, zestawił Bolesław Olszewicz. Warszawa 1947
- Łączność, sabotaż, dywersja. Kobiety w Armii Krajowej*. Praca zbiorowa Londyn 1985
- Łuczak Czesław: *Arthur Greiser hitlerowski władca w Wolnym Mieście Gdańsku i Kraju Warty*. Poznań 1997
- Łuczak Czesław: *Dzień po dniu w okupowanej Wielkopolsce i Ziemi Łódzkiej (Kraj Warty)*. Poznań 1993
- Łuczak Czesław: *Dzień po dniu w okupowanym Poznaniu*. Poznań 1989
- Łuczak Czesław: *„Kraj Warty” 1939-1945*. Poznań 1972
- Łuczak Czesław: *Losy polskiej nauki i nauczania akademickiego w okresie hitlerowskiej okupacji*. Poznań 1968
- Łuczak Czesław: *Od pierwszej do ostatniej godziny drugiej wojny światowej. Dzieje Polski i Polaków*. Poznań 1995.
- Łuczak Czesław: *Polacy w okupowanych Niemczech 1945-1949*. Poznań 1993
- Łuczak Czesław: *Polska i Polacy w drugiej wojnie światowej*. Poznań 1993
- Łukomski Grzegorz [i in.]: *Kawalerowie Virtuti Militari 1792-1945*. T. 4 cz. 1: 1939-1945. Koszalin 1995
- Łypaczewski Tadeusz: *Działalność Armii Podziemnej w Wielkopolsce Wschodniej w latach 1945-1950*. Konin 1994
- Macyra Roman: *Prasa konspiracyjna w Kraju Warty 1939-1945*. Praca doktorska UAM, Poznań 1996.
- Madajczyk Czesław: *Polityka III Rzeszy w okupowanej Polsce*. T. 1-2 Warszawa 1970
- Makowski Edmund: *Kształtowanie się stosunków społeczno-politycznych w Wielkopolsce w latach 1926-1939*. Warszawa 1979
- Malinowski Pobóg Władysław: *Najnowsza historia polityczna Polski. Okres 1939-1945*. T. 1-2 Gdańsk 1989
- Marchewski Jerzy: *Hitlerowska koncepcja polityki kolonizacyjno-wysiedleńczej i jej realizacja w „Okręgu Warty”*. Poznań 1979
- Masłowski Jan: *Pielęgniarki w drugiej wojnie światowej*. Warszawa 1976
- Matusak Piotr: *Ruch oporu w Polsce 1939-1945*. Katowice 1987
- Mazur „Bończa” Marian Tadeusz: *Szumiały nam świętokrzyskie jodły*. Katowice 1993.
- Mazur Grzegorz: *Biuro Informacji i Propagandy SZP-ZWZ-AK 1939-1945*. Warszawa 1987
- Męclewski Edmund: *Kierunek Odra i Nysa*. „Kronika Wielkopolski” 1975 nr 2-3
- Michalski Stanisław: *Tajne nauczanie w Wielkopolsce w okresie okupacji hitlerowskiej*. Poznań 1968
- Mikos Stanisław: *Działalność Komisariatu Generalnego Rzeczypospolitej Polskiej w Wolnym Mieście Gdańsku 1920-1939*. Warszawa 1972
- Milewski Józef: *Kociewie w latach okupacji hitlerowskiej 1939-1945*. Warszawa 1977
- Mnichowski Przemysław: *Hitlerowskie sądownictwo specjalne w tzw. Kraju Warty narzędnem zbrodni przeciwko ludzkości*. „Kronika Wielkopolski” 1985 nr 1

- Mroczo Marian: *Zygmunt Wojciechowski jako historyk polskich ziem zachodnich oraz stosunków polsko-niemieckich*. „Przegląd Zachodni” 1985 nr 1
- Musieliak Leon ks.: *Bohaterska piątka*. Kraków 1995
- „Nachrichtenblatt der Hilfsgemeinschaft ehem. Posenkämpfer”. Düsseldorf 1963-1995 z. 1-51
- Napierski Henryk: *Polska w Gliniance (1939-1945)*. Wiązownia 1996
- Narodowe Siły Zbrojne. Materiały z sesji naukowej poświęconej historii Narodowych Sił Zbrojnych*. Warszawa 25 października 1992 roku. Red. Piotr Szucki. Warszawa 1994
- Nawrocki Stanisław: *Hitlerowska okupacja Wielkopolski w okresie zarządu wojskowego wrzesień – październik 1939 r.* Poznań 1966
- Nawrocki Stanisław: *Materiały z hitlerowskich więzień do dziejów Wielkopolski w okresie okupacji*. „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” 1962 z. 2
- Nawrocki Stanisław: *Policja hitlerowska w tzw. Kraju Warty w latach 1939-1945*. Poznań 1970
- Nieczuja-Ostrowski Bolesław Michał: *Rzeczypospolita partyzancka*. Warszawa 1991
- Niekraś Juliusz: *Z dziejów AK na Śląsku*. Katowice 1993
- Niesobski Edward, Pfeiferówna Jadwiga: *Dziennik harcerza i „Szarotki” (1939-1944)*. Oprac. Andrzej Drzycimski. Wrocław 1986
- Nikisch Jan Jacek: *Organizacja „Ojczyzna” w latach 1939-1945*. „Więź” 1985 nr 10-11-12.
- Nowak Jan (Jeziorski Zdzisław): *Kurier z Warszawy*. Londyn 1978
- Odorkiewicz Edmund: *Kryptonim „Dorsze”*. Katowice 1971
- Okręg Łódzki Armii Krajowej*. Praca zbiorowa pod red. Marka Budziarka. Łódź 1988
- Okręg Poznański Armii Krajowej w końcowej fazie okupacji (1943-1945)*, pod red. Mariana Woźniaka. Poznań 1995
- Oleksiński Jerzy: *I nie ustali w walce*. Warszawa 1980
- Olszewski Marian: *Fort VII w Poznaniu*. Poznań 1971
- Olszewski Marian: *Hitlerowskie obozy, więzienia, ośrodki eksterminacji i ludobójstwa w okupowanej Wielkopolsce*. „Kronika Wielkopolski” 1985 nr 1
- Olszewski Marian: *Ruch robotniczy w okresie okupacji*. W: *Zarys historii ruchu robotniczego w Wielkopolsce*, pod red. Antoniego Czubińskiego. Poznań 1978
- Olszewski Marian: *Straty i martyrologia ludności polskiej w Poznaniu 1939-1945*. Poznań 1973
- Organizacja i działalność Gestapo*, pod red. Wandy Kukuła. Kalisz 1991
- Orlik Tadeusz: *Prof. dr Antoni Horst*. „Kronika Miasta Poznania” 1977
- Osiecki Jerzy: *Z dziejów harcerstwa kościańskiego*. Kościan 1996
- Osmecki-Iranek Kazimierz: *Emisariusz Antoni*. Paryż 1985
- Osmólska Bożena: *Tajne nauczanie w okresie okupacji w Poznaniu*. „Przegląd Zachodni” 1946 nr 12
- Ostapiński R.: *Działalność Biura Zachodniego i Delegatury Rządu RP na Kraj na rzecz repolonizacji Ziemi Postulowanych*. Warszawa 1987
- Pabel Maria: *Tarnowska Irena*. „Kronika Miasta Poznania” 1970 z. 3
- Pałasik Nikodem: *W służbie podziemnej Wielkopolski*. „Wprost” 1985 nr 42-47
- Pamiętniki ocalonych. Wspomnienia więźniów hitlerowskich miejsc kaźni w Wielkopolsce*. Wybór i oprac. Wojciech Jamroz i Marian Olszewski. Poznań 1983
- Państwo w polskiej myśli politycznej*. Wrocław 1988
- Piechowiak B.: *V Drużyna Żeglarska im. Króla Władysława IV w Wągrowcu*. Warszawa 1983
- Pietrowski Michał: *Z dziejów harcerstwa koźmińskiego 1916-1986 w 70 rocznicę powstania*. Koźmin 1986
- Pietrzak Jerzy: *Z kart ruchu oporu w Wielkopolsce*. „Wrocławski Tygodnik Katolicki” 1972 nr 17
- Pilaciński Jerzy: *Narodowe Siły Zbrojne. Kulisy walki podziemnej 1939-1946*. Londyn 1976
- Pluta-Czachowski Kazimierz: *Konspiracja w Poznańskim. Polskie Państwo Podziemne*. „Kierunki” 1981 nr 48

- Podlewski Stanisław: *Krzyżowa droga duchowieństwa wielkopolskiego*. „Za i przeciw” 1966 nr 29
- Podlewski Stanisław: *Wierni Bogu i Ojczyźnie. Duchowieństwo katolickie w walce o niepodległość Polski w II wojnie światowej*. Warszawa 1966
- Podsiadły Adam: *Powiat śremski w latach okupacji hitlerowskiej 1939-1945*. Śrem 1974 mps
- Polak Bogusław: *Ziemia Gostyńska*. Gostyń 1978
- Polesiński Władysław: *Żołnierz polski a żołnierz niemiecki. Analiza wartości wojennych*. Warszawa 1939
- Pollack Juliusz: *Wywiad sabotaż dywersja. Polski ruch oporu w Berlinie 1939-1945*. Warszawa 1991
- Polska myśl zachodnia w Poznaniu i Wielkopolsce. Jej rozwój i realizacja w wiekach XIX i XX*. Red. naukowy Andrzej Kwilecki. Warszawa 1980
- Polski czyn zbrojny w II wojnie światowej. Bibliografia wojny wyzwoleniczej narodu polskiego 1939-1945*. Oprac. Krystyna Szczepańska i Bożena Zielińska. Warszawa 1973
- Polski ruch oporu 1939-1945*. Warszawa 1988
- Polski słownik biograficzny*. T. 23-30 Wrocław 1978-1987
- Polskie Siły Zbrojne w II wojnie światowej*. T. 3: *Armia Krajowa*. Londyn 1950
- Południowo-zachodnia Wielkopolska w walce z hitlerowskim okupantem 1939-1945*. Zebrał i do druku przygotował Bogusław Polak. Kościan 1972
- Pomorskie organizacje konspiracyjne (poza AK) 1939-1945. Materiały sesji naukowej w Toruniu w dniach 6-7 listopada 1993 r.*, pod. red. Stanisława Salmonowicza i Jana Szilinga. Toruń 1994
- Pospieszalski Karol Marian: *Polska pod niemieckim prawem 1939-1945 (Ziemie Zachodnie)*. Poznań 1946
- Pospieszalski Karol Marian: *Ze studiów nad niemiecką listą narodową w tzw. „Kraju Warty”; Język polski w tzw. „Kraju Warty”; Jeszcze w sprawie niemieckiej listy narodowej i języka polskiego w „Kraju Warty”; Rola Hansa Globkego w kształtowaniu prawa tzw. niemieckiej listy narodowej*. „Przegląd Zachodni” 1948 nr 5, 1949 nr 1/2, 1952 nr 11/12, 1963 nr 3.
- Poznań, obóz dla wysiedleńców na Główniej*. Tekst Edward Serwański. Oprac. graf. Zbigniew Kaja. Poznań 1970
- Poznań. Zarys dziejów*. Praca zbiorowa pod red. Jerzego Topolskiego. Poznań 1973
- Poznańskie wspominki. Starzy Poznaniacy opowiadają*. Poznań 1960
- Przemyski Andrzej Paweł: *Z pomocą żołnierzom podziemia*. Warszawa 1991
- Przybysz Kazimierz: *Ludowcy na ziemiach włączonych do Rzeszy 1939-1945*. Warszawa 1987
- Przychodzki Michał: *Lekarze poznańscy w czasie okupacji na tle ludobójczej polityki hitlerowskiej*. „Przegląd Zachodni” 1977 nr 1
- Przychodzki Michał: *Martyrologia lekarzy wielkopolskich podczas okupacji hitlerowskiej*. „Przegląd Lekarski” 1978 nr 1
- Przyjemski Tadeusz: *Zarys historii wojennej 73-go pułku piechoty*. Warszawa 1929
- Przymus germanizacyjny na ziemiach polskich wcielonych do Rzeszy Niemieckiej w latach 1939-1945*. Materiały z konferencji pod red. Włodzimierza Jastrzębskiego. Bydgoszcz 1993
- Rode Maksymilian: *Relacja z konspiracyjnej pracy oświatowo-szkolnej i opiekuńczo-społecznej w latach okupacji 1939-1944*. „Rocznik Teologiczny” 1975
- Rogański Aleksander: *W kręgu przyjaźni. Sylwetki twórców*. Warszawa 1983
- Rokicki Józef: *Z dziejów bohaterskiego pięciolecia*. Niemcy Zachodnie 1949
- Rusin Antoni: *Nad Wartą, Prosną i Wisłą. Wspomnienia działacza narodowego od lat trzydziestych do dziewięćdziesiątych obecnego stulecia*. Warszawa 1993
- Rutowska Maria: *Straty osobowe i materialne kultury w Wielkopolsce w latach II wojny światowej*. Warszawa 1984

- Rutowska Maria, Serwański Edward: *Losy polskich środowisk artystycznych w latach 1939-1945. Architektura, sztuki plastyczne, muzyka i teatr. Problemy metodologiczne strat osobowych*. Poznań 1987
- Rutowska Maria, Serwański Edward: *Straty osobowe polskiego środowiska teatralnego w latach 1939-1945*. Warszawa 1980
- Salmonowicz Stanisław: *Ludwik Muzyczka 1900-1977. Polityk i żołnierz*. Warszawa 1992
- Salmonowicz Stanisław: *Polskie Państwo Podziemne. Z dziejów walki cywilnej 1939-1945*. Warszawa 1994
- Sanojca Antoni „Kortum”: *Zarys struktury organizacyjnej Okręgu Warszawa ZWZ-AK. Wrzesień 1939 – lipiec 1944*. W: *Warszawa lat wojny i okupacji 1939-1944*. Warszawa 1973.
- Sanojca Antoni, Kijewska Jadwiga: *Schemat organizacyjny SZP-ZWZ-AK 1939-1945*. „Dzieje Najnowsze” 1980 nr 3
- Satora Kazimierz: *Produkcja uzbrojenia w polskim ruchu oporu 1939-1944*. Warszawa 1985
- Sedlaczek Marian ks., Wanda Sedlaczek: *Harcistrz Rzeczypospolitej Stanisław Sedlaczek 31.I.1892 – 3.VIII.1941 – w 50 rocznicę śmierci*. Poznań 1991.
- Serwański Edward: *Akcja zbrojna Ostrowa Wielkopolskiego w styczniu 1945 roku*. „Życie i Myśl” 1986 nr 9/10
- Serwański Edward: *Inspekcja gen. Tadeusza Bora-Komorowskiego w Ostrowie Wlkp. w 1941 r.* „Życie i Myśl” 1988 nr 9
- Serwański Edward: *Obóz jeniecki w Ostrzeszowie 1939-1945*. Poznań 1960
- Serwański Edward: *Obóz zagłady w Chelmie nad Nerem*. Poznań 1964
- Serwański Edward: *Organizacja niepodległościowa „Ojczyzna” (1939-1945)*. „Dzieje Najnowsze” 1994 nr 1
- Serwański Edward: *Ostrów Wielkopolski i jego region w okresie II wojny światowej (1939-1945)*. Poznań 1992
- Serwański Edward: *Wielkopolska w cieniu swastyki*. Warszawa 1970
- Serwański Edward: *Wrzesień 1939 w Wielkopolsce*. Poznań 1966
- Serwański Edward: *Z dziejów akademickiego harcerstwa wielkopolskiego (1939-1945)*. „Życie i Myśl” 1984 nr 9
- Serwański Edward, Marian Woźniak: *Rezonans Powstania Warszawskiego w Wielkopolsce*. „Dzieje Najnowsze” 1984 nr 3-4
- 70 lat harcerstwa Ziemi Gnieźnieńskiej. Gniezno 1989 mps powiel.
- Siemaszko Zbigniew S.: *Narodowe Siły Zbrojne*. Londyn 1982
- Sierchula Rafał: *Działalność wojskowych organizacji konspiracyjnych obozu narodowego w Wielkopolsce*. W: *Narodowe Siły Zbrojne. Materiały z sesji naukowej poświęconej historii Narodowych Sił Zbrojnych*. Warszawa 25 października 1992 roku. Warszawa 1994
- Sierchula Rafał: *Formacje wojskowe Narodowej Demokracji w Wielkopolsce w latach 1939-1949*. „Życie i Myśl” 1996 nr 4
- Sierchula Rafał: *Związek Jaszczurczy w Wielkopolsce*. „Szaniec” 1992 nr 7
- Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*. T. 1-2 Warszawa 1985-1987
- Słownik biograficzny konspiracji pomorskiej 1939-1945*. Cz. 1-3 Toruń 1994-1997
- Słownik uczestniczek walki o niepodległość Polski 1939-1945. Poległe i zmarłe w okresie okupacji niemieckiej*. Warszawa 1988
- Sobisiak Walerian: *Dzieje Ziemi Rawickiej*. Poznań 1967
- Starczewski Mieczysław: *Ruch oporu na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim*. Katowice 1988
- Stefan Rowecki w relacjach, pod red. Tomasza Szaroty. Warszawa 1988
- Stępień Jerzy: *Zagórów. Szkice do dziejów miasta*. Zagórów 1993

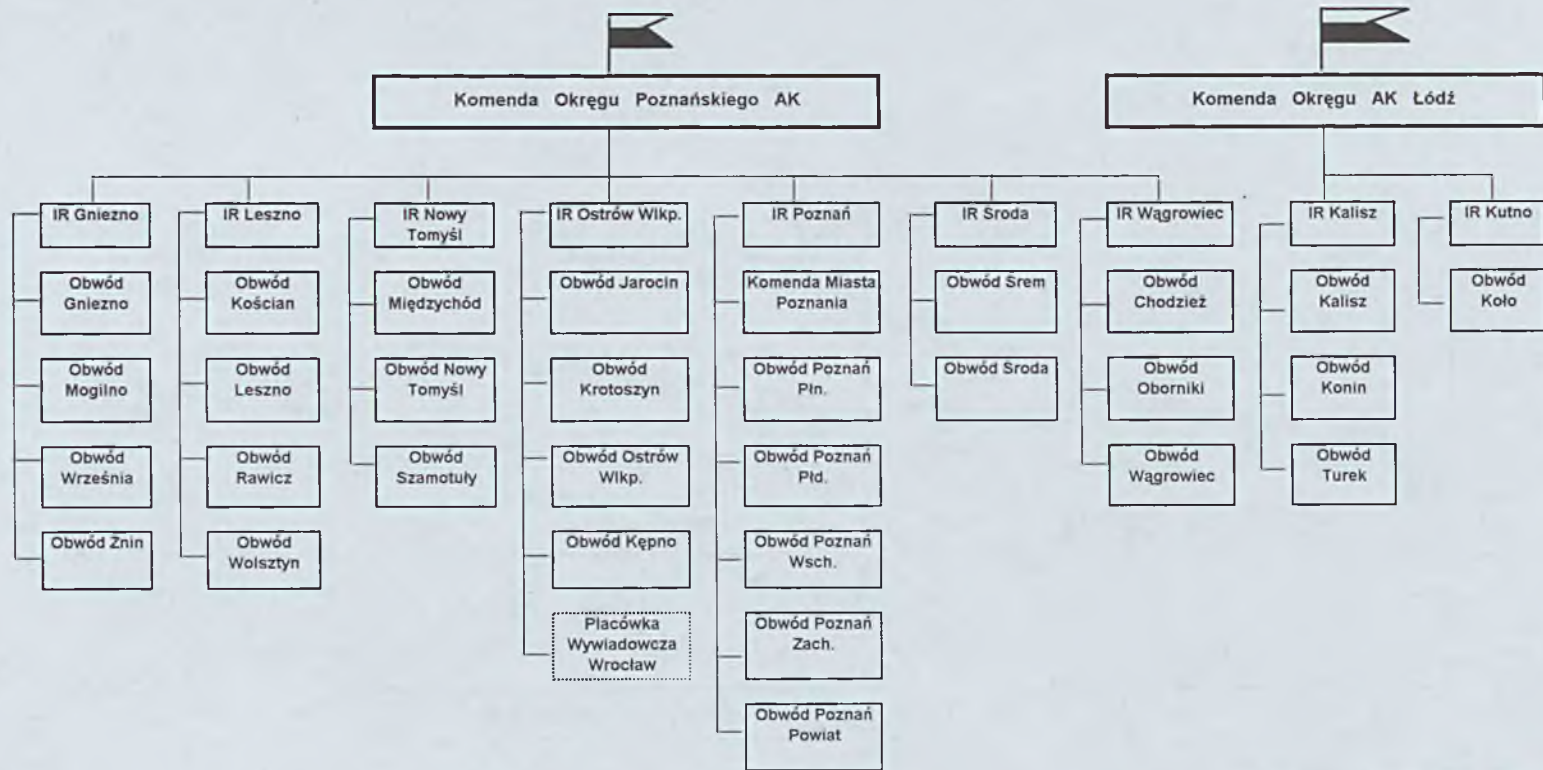
- Straty osobowe harcerstwa śremskiego 1939-1945.* Oprac. Stanisław Jurga, Adam Podsiadły. Śrem Komisja Historyczna Hufca ZHP w Śreмі 1982
- Straty osobowe Wildeckiego Hufca ZHP Chorągwi Wielkopolskiej 1939-1945.* Red. Wanda Serwańska. Poznań 1978
- Strzembosz Tomasz: *Polskie Państwo Podziemne.* Warszawa: „Solidarność” Mazowsze 1982 druk powiel.
- Studia z dziejów Ziemi Mogileńskiej,* pod red. Czesława Łuczaka. T. 1-3 Poznań 1991-1996
- Studium planu strategicznego Polski przeciw Niemcom Kutrzeby i Mossora,* pod red. Marka Jablonowskiego i Piotra Staweckiego. Warszawa 1987
- Szare Szeregi. Harcerze 1939-1945,* pod red. Jerzego Jarzemskiego. T. 1-3 Warszawa 1988
- Szczybańska Krystyna, Zielińska Bożena: *Bibliografia wojny wyzwoleniczej narodu polskiego 1939-1945. Problematyka wojskowa. Materiały z lat 1939-1967.* Warszawa 1973
- Sześćset lat miasta Kola,* pod red. Józefa Burszty. Poznań 1963
- Sziling Jan: *Polityka okupanta hitlerowskiego wobec Kościoła katolickiego 1939-1945.* Zw. okręgi Rzeszy: Gdańsk – Prusy Zachodnie, Kraj Warty i Regencja Katowicka. Poznań 1970
- Szkice z przeszłości Mosiny i okolic. Z dziejów walk o wyzwolenie narodowe i społeczne w XIX i XX wieku.* Praca zbiorowa pod red. Tadeusza A. Jakubiaka. Mosina-Poznań 1979
- Szoldrska Halszka: *Lotnictwo podziemia, czyli dzieje Wydziału Lotniczego KG AK.* Warszawa 1986.
- Szymankiewicz Zenon: *Poznań we wrześniu 1939.* Poznań 1985
- Szymankiewicz Zenon: *Spadochrony nad okupowaną Wielkopolską.* Poznań 1979
- Szymański Antoni: *Zły sąsiad. Niemcy 1932-1939 w oświetleniu polskiego attaché wojskowego w Berlinie.* Londyn 1959
- Ślaski Jerzy: *Polska walcząca.* T. 1-6 Warszawa 1985-1986
- Taylor Edward: *Poznańskie Studium Ekonomiczne 1919-1949.* „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1958 z. 1
- Terej Jerzy Janusz: *Idee, mity, realia. Szkice do dziejów Narodowej Demokracji.* Warszawa 1971
- Terej Jerzy Janusz: *Na rozstajach dróg. Ze studiów nad obliczem i modelem Armii Krajowej.* Wrocław-Warszawa 1978
- Terej Jerzy Janusz: *Rzeczywistość i polityka. Ze studiów nad dziejami najnowszymi Narodowej Demokracji.* Warszawa 1971
- Tochman Krzysztof A.: *Słownik biograficzny Cichociemnych.* Oleśnica 1994
- „Topola” i „Smola” – *Kórnickie placówki konspiracyjne w okresie II wojny światowej.* Red. Kazimierz Krawiarz. Kórnik 1988
- Tucholski Jędrzej: *Cichociemni.* Warszawa 1985
- Turlejska Maria: *Prawdy i fikcje wrzesień 1939 – grudzień 1941.* Warszawa 1966
- Turlejska Maria: *Te pokolenia żałobami czarne... Skazani na śmierć i ich sędziowie.* Warszawa 1990
- Turowski Konstanty: *„Odrodzenie”. Historia Stowarzyszenia Katolickiego Młodzieży Akademickiej.* Warszawa 1987
- Tuszyński Waldemar: *Podziemny front w Polsce 1939-1945.* Warszawa 1980
- Uczestnictwo Sierakówian w walce przeciwko okupantowi hitlerowskiemu na terenie Ziemi Sierakowskiej 1939-1945. Materiały na sesję popularnonaukową zorganizowaną z okazji 35 rocznicy wyzwolenia w dniu 28 stycznia 1945 roku Ziemi Sierakowskiej przez żołnierzy 1-go Frontu Białoruskiego pod dowództwem Marszałka ZSRR G. Żukowa.* Sieraków 1980
- W konspiracji wielkopolskiej 1939-1945. Wybór wspomnień.* Zebrał i wstępem oraz komentarzem opatrzył Zenon Szymankiewicz. Poznań 1993

- Walczak Marian: *Nauczyciele wielkopolscy w latach wojny i okupacji 1939-1945*. Poznań 1974
- Walczak Marian: *Praca dydaktyczno-wychowawcza i samokształceniowa w Wielkopolsce w ramach tajnego nauczania*. „Nauczyciel i Wychowawca” 1971 nr 2
- Walczak Marian: *Szkolnictwo wyższe i nauka polska w latach wojny i okupacji 1939-1945*. Wrocław 1978
- Walczak Marian: *Wielkopolska konspiracja oświatowa 1939-1945*. Warszawa 1972
- Walendowska-Garczarczyk Anna: *Eksterminacja Polaków w zakładach karnych Rawicza i Wronek w okresie okupacji hitlerowskiej 1939-1945*. Poznań 1981
- Walendowska-Garczarczyk Anna: *Okupacja hitlerowska na Ziemi Jarocińskiej 1939-1945*. Jarocin 1993
- Walka podziemna na Pomorzu w latach 1939-1945. W 55 rocznicę powołania Służby Zwycięstwu Polski*, pod red. Jana Szilinga. Toruń 1990
- Walter-Janke Zygmunt: *W Armii Krajowej na Śląsku*. Katowice 1969
- Wawrzyniak Eugeniusz: *Z dziejów Rawskiego podziemia*. Warszawa 1994
- Węgierski Jerzy: *Lwowska konspiracja narodowa i katolicka 1939-1945*. Kraków 1994
- Wielkopolska i Wielkopole w latach 1939-1945. Bibliografia w wyborze*. Opracowała Beata Nowak. Poznań 1989
- Wielkopolska Szkoła Edukacji Narodowej i wspomnienia z dziejów Gimnazjum Męskiego (obecnie I Liceum Ogólnokształcącego) w Ostrowie Wielkopolskim w 125-lecie jego założenia 1845-1970*. Przew. kom. red. Witold Jakóbczyk. Wrocław 1970
- Wielkopolski słownik biograficzny*. Warszawa 1983
- Wieś polska w walce z okupantem 1940-1945*. Warszawa 1972
- Wikarjak Jan: *Z dziejów tajnego szkolnictwa w Ostrowie Wielkopolskim w latach 1939-1945*. „Kurier Wielkopolski” 1948 nr 10-13
- Wińska Urszula: *Zwyciężyły wartości. Wspomnienia z Ravensbrück*. Gdańsk 1985
- Witkowski Henryk: *„Kedyw” Okręgu Warszawskiego Armii Krajowej w latach 1943-1944*. Warszawa 1984
- Wnuk Włodzimierz: *Bylem z Wami. (Wspomnienia)*. Warszawa 1985
- Wojciechowska Maria: *Prehistoria Instytutu Zachodniego*. „Dzieje Najnowsze” 1970 z. 2
- Wojciechowski Franciszek: *Polska Niepodległa konspiracyjna organizacja wojskowa*. Warszawa 1996
- Woźniak Marian: *Akcja Armii Krajowej pod Janowem (woj. poznańskie)*. Kostrzyn 1983
- Woźniak Marian: *Narodowa Organizacja Bojowa (1939-1941). Geneza – struktura – koncepcja – działalność*. „Życie i Myśl” 1988 nr 9
- Woźniak Marian: *Polska konspiracja wojskowa w Wielkopolsce 1939-1945*. Praca doktorska, UAM Poznań 1978 mps
- Woźniak Marian: *Polskie organizacje wojskowe w Wielkopolsce w latach okupacji hitlerowskiej (1939-1945)*. „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” 1971 t. 10 z. 2
- Woźniak Marian: *Poznański Okręg Armii Krajowej*. „Więź” 1971 nr 2
- Woźniak Marian: *Poznański Okręg Związku Walki Zbrojnej – Armii Krajowej (Zarys struktury organizacyjnej)*. Londyn 1987 mps w SPP
- Woźniak Marian: *Rozbicie Komendy ZWZ w Poznaniu – Poznański Okręg Armii Krajowej*. „Więź” 1970 nr 11, 1971 nr 2
- Woźniak Marian: *Wielkopolska konspiracja wojskowa w latach 1939-1945*. „Życie i Myśl” 1986 nr 9/10
- Woźniak Marian: *Wielkopolskie struktury Polskiego Państwa Podziemnego w końcowej fazie okupacji*. „Kronika Wielkopolski” 1995 nr 1
- Woźniak Marian: *Więźniowie więzienia policyjnego poznańskiego Gestapo w latach 1943-1945*. „Kronika Wielkopolski” 1985 nr 1

- Woźniak Marian: *Zaopatrzeniowe zrzuty lotnicze dla Poznańskiego Okręgu Armii Krajowej w 1943 roku. W pięćdziesiątą rocznicę operacji*. „Kronika Wielkopolski” 1993 nr 2
- Woźniak Marian, Zielonka Jerzy: *„Czarny Legion” – bliżej prawdy*. Gostyń 1990
- Wrzesińscy kombatanci. *Album Związku Inwalidów Wojennych we Wrześni*. Września 1986
- Wspomnienia byłych żołnierzy Armii Krajowej zamieszkałych w Australii*. Komitet redakcyjny – przewodniczący Wohlfarth L. Edward. Adelaide 1986
- Wybitni historycy wielkopolscy*, pod. red. Jerzego Strzelczyka. Poznań 1989
- Wysiedlenie i poniewierka 1939-1945. Wspomnienia Polaków wysiedlonych przez okupanta hitlerowskiego z ziem polskich „wcielonych” do Rzeszy*. Wybór i oprac. Ryszard Dyliński, Marian Flejsierowicz, Stanisław Kubiak. Poznań 1985
- Z dziejów harcerstwa bukowskiego 1915-1980*. Buk 1980
- Z dziejów polskiej konspiracji wojskowej na tzw. ziemiach wcielonych do Rzeszy 1939-1945*. Red. Bogusław Polak. Koszalin 1988
- Zaręba Zygmunt: *Wojna i konspiracja*. Kraków 1991
- Zarys dziejów Nowego Tomysła*. Nowy Tomyśl 1986
- Zasłużeni Pomorzanie w latach II wojny światowej. Szkice biograficzne*. Wrocław 1984
- Zawacka Elżbieta: *Gdańskie kurierki*. „Wrocławski Tygodnik Katolicki” 1980 nr 27
- Zbiński Stanisław: *Nad Wartą ludowa straż. Z konspiracyjnej działalności wielkopolskich ludowców w latach 1939-1945*. Warszawa 1966
- Zbrodnie hitlerowskie na Ziemi Kaliskiej 1939-1945*. Praca zbiorowa pod red. Antoniego Czubińskiego. Kalisz 1979
- Zbrodnie Wehrmachtu w Wielkopolsce w okresie zarządu wojskowego (1 września – 25 października 1939)*. Red. Mieczysław Woźniak. Kalisz 1986
- Zeszyty do historii NSZ*. T. 1-5 Chicago 1961-1990; t. 6 Montreal-Warszawa 1994
- Ziegler Armin: *Wer kennt schon Zabikowo*. Schönaich 1994
- Ziemia Leszczyńska* pod red. Janusza Deresiewicza. Poznań 1966
- Ziemia Szamotulska w walce, cierpieniu i wolności. 1 IX 1939 – 27 I 1945*. Oprac. A. Próchnicki. Szamotuły 1946
- Ziemia Wrzesińska. Przeszłość i teraźniejszość*. Pod red. Janusza Deresiewicza. Warszawa – Poznań 1978
- Zientarski Andrzej: *Represje gestapo wobec polskich robotników przymusowych na Pomorzu Gdańskim 1939-1945*. Koszalin 1979
- Zimowski Lech: *Łącznościowcy wielkopolscy w latach 1939-1946*. Poznań 1973
- Zuber Stanisław: *Przyczyny wybuchu powstania poznańskiego w czerwcu 1956 roku*. Poznań 1998
- Żebrowski Leszek: *Narodowe Zjednoczenie Wojskowe 1945-1956*. „Ład” 1995
- Żebrowski Leszek, Sierchula Rafał: *Brygada Świętokrzyska NSZ*. Poznań 1994
- Żenczykowski Tadeusz: *General Grot u kresu walki*. Londyn 1983
- Żenczykowski Tadeusz: *Polska lubelska 1944*. Warszawa 1990
- Żochowski Stanisław: *O Narodowych Siłach Zbrojnych*. Brisbane-Londyn 1983

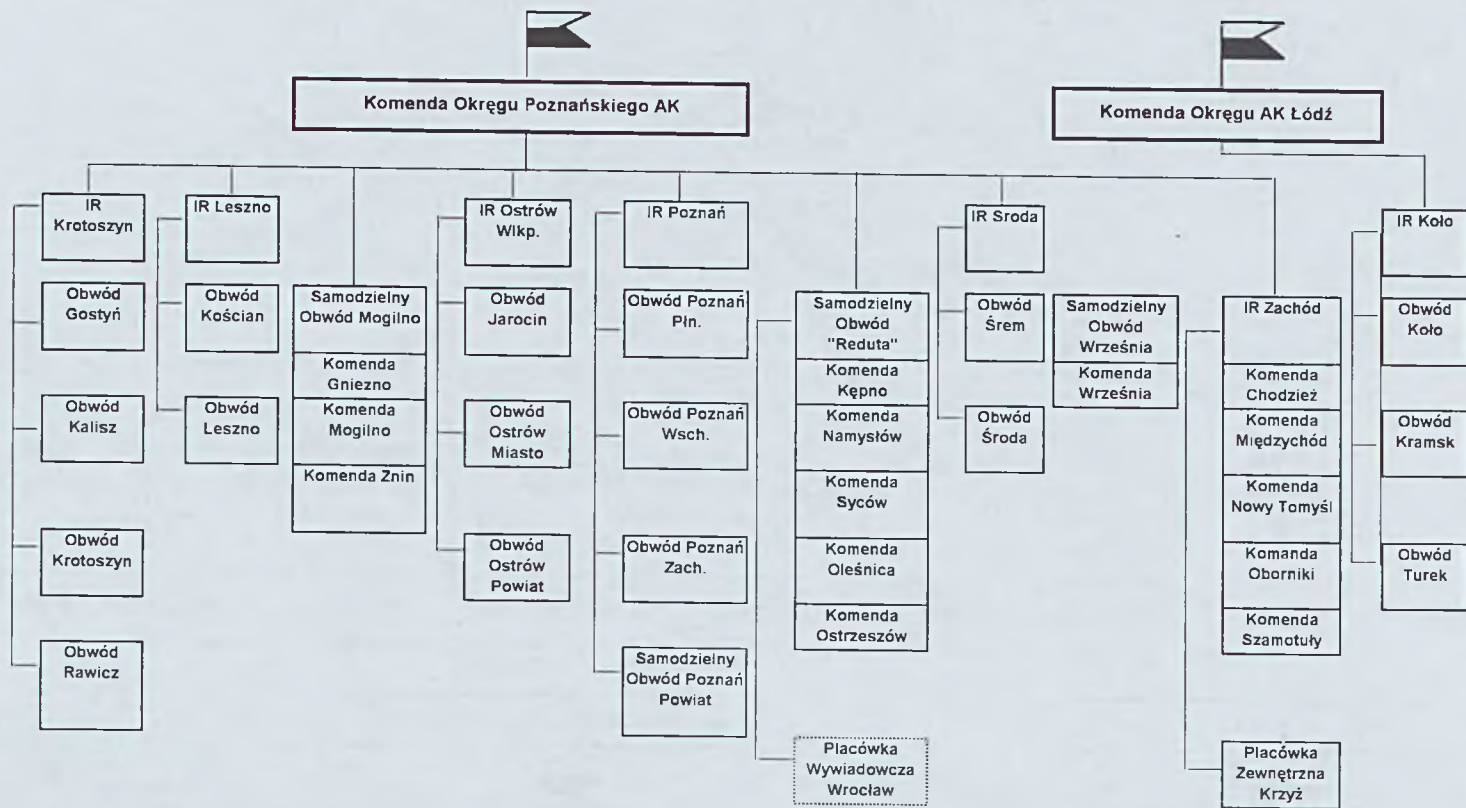

Mapki i schematy

Oprac. Ludwik Misiek i Marian Woźniak

Struktura Armii Krajowej w Wielkopolsce. Stan na koniec 1942

Oprac. Ludwik Misiek i Marian Woźniak

Struktura Armii Krajowej w Wielkopolsce. Stan od 8 VIII 1943

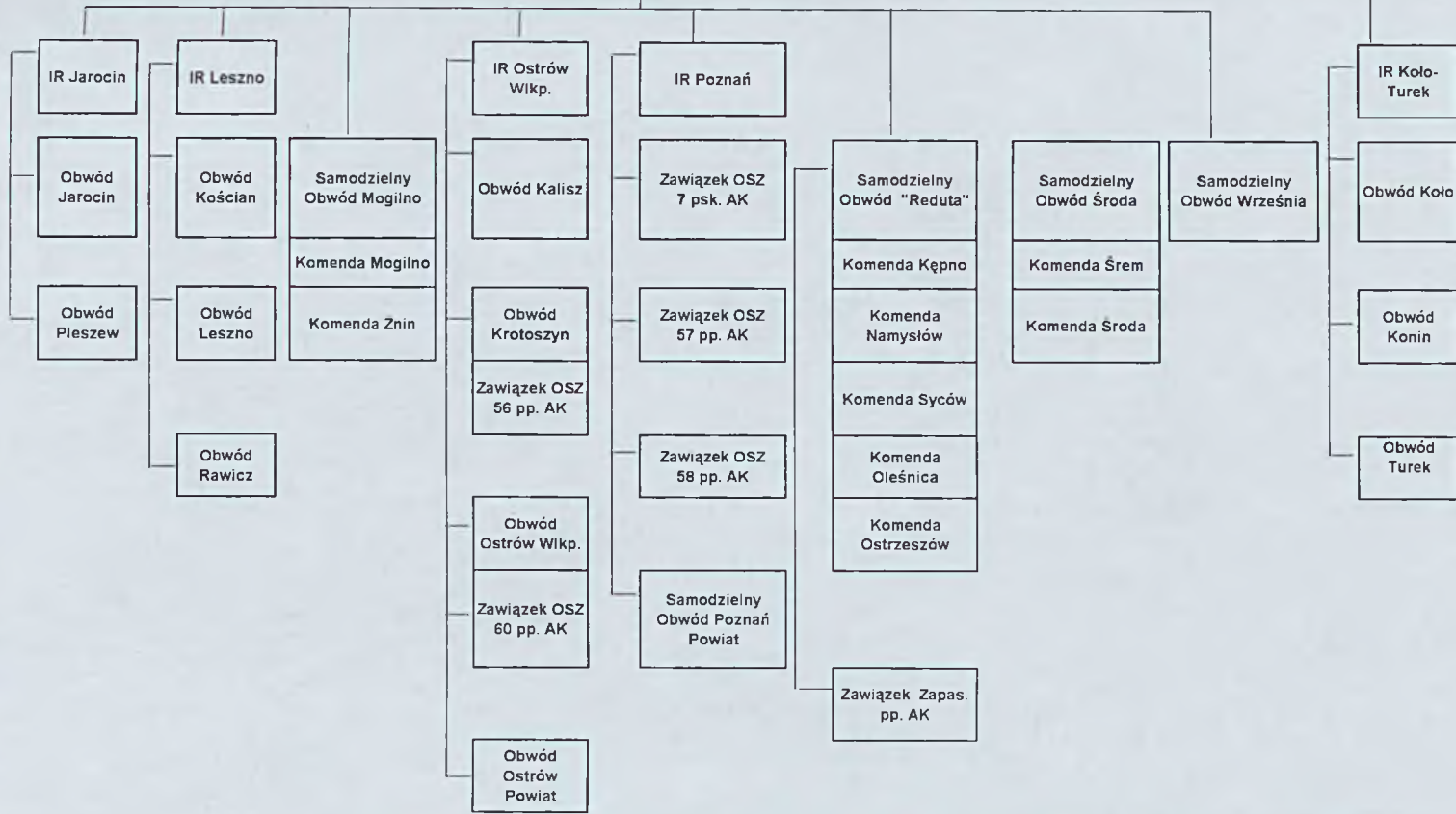

Komenda Okręgu Poznańskiego AK

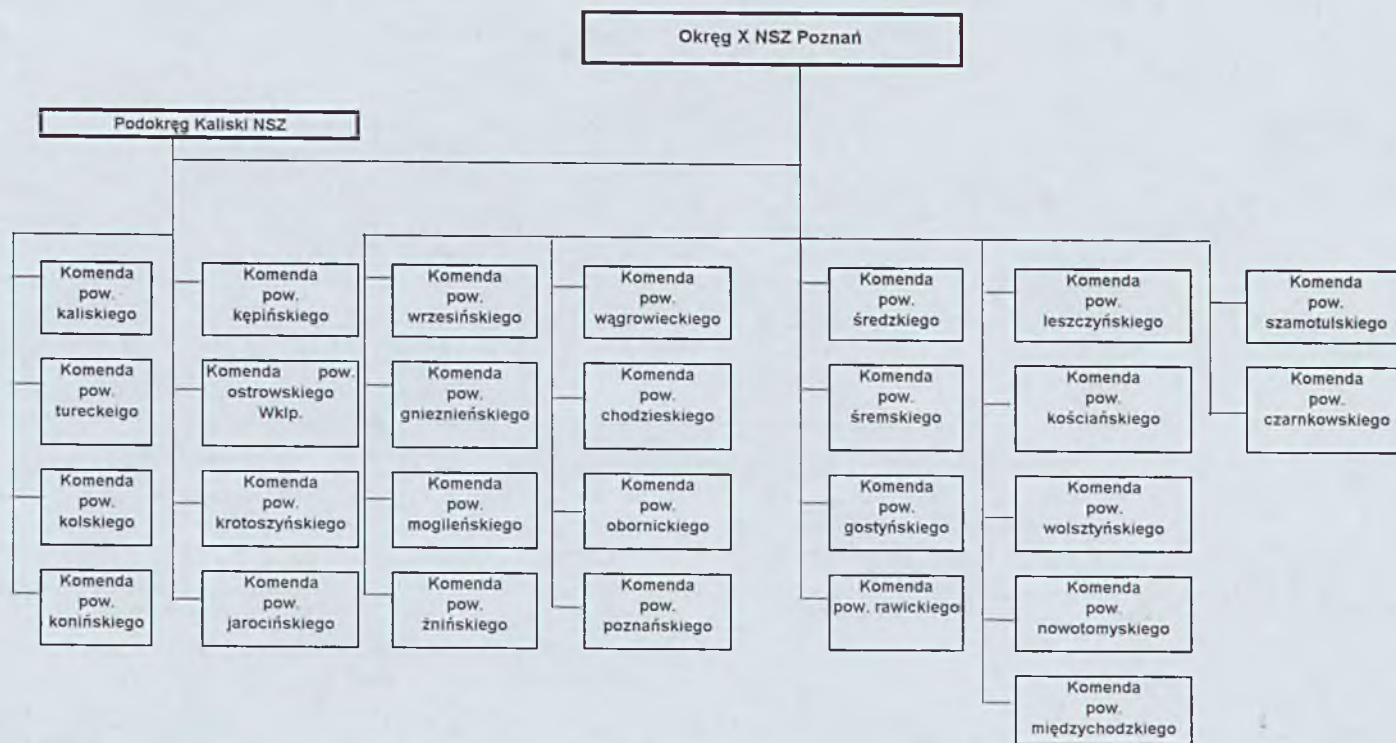

Komenda Okręgu AK Łódź

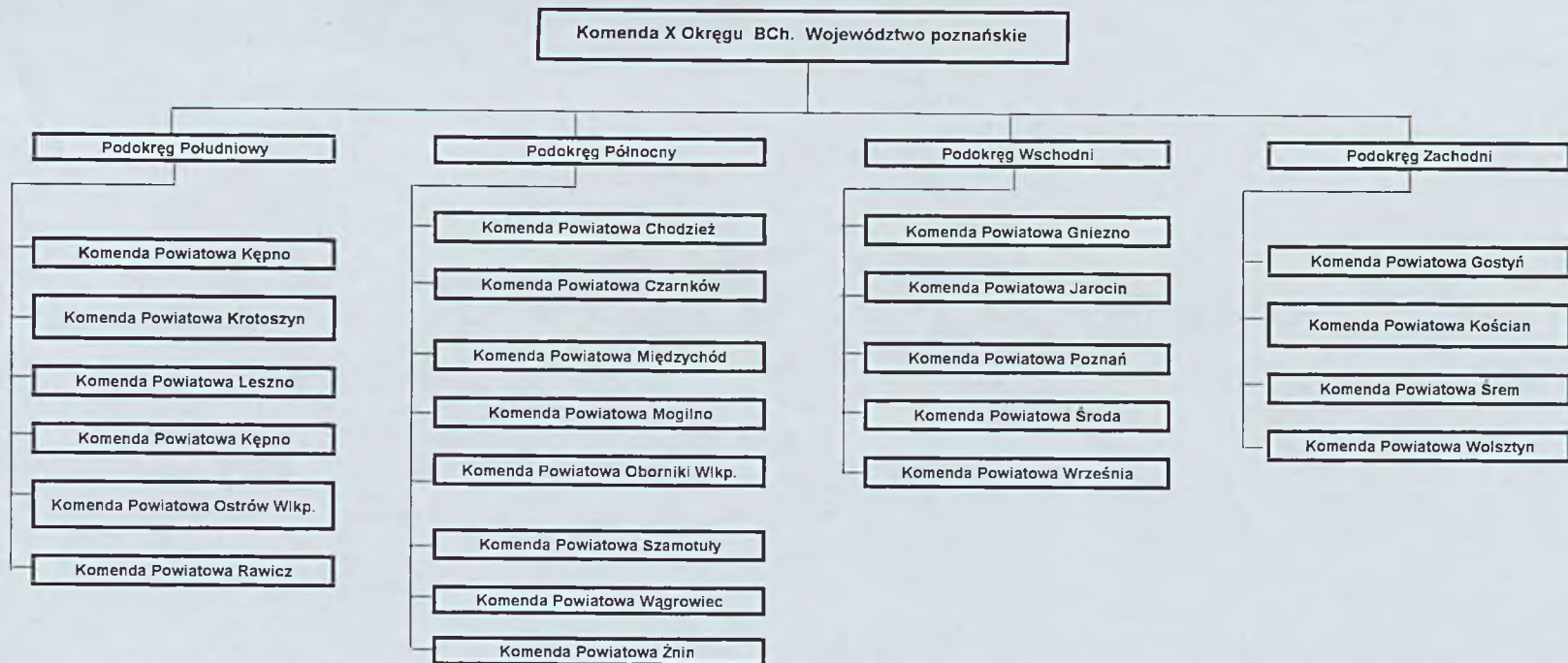
Struktura Armii Krajowej w Wielkopolsce. Stan od sierpnia 1944

Oprac. Ludwik Misiek i Marian Woźniak

Struktura Narodowych Sił Zbrojnych w Wielkopolsce. Stan od stycznia 1944

Oprac. Rafał Sierchula

Oprac. Ludwik Misiek i Marian Woźniak

Struktura Batalionów Chłopskich w Wielkopolsce. Stan w czerwcu 1940

ZASIĘG ORGANIZACYJNY OKRĘGU POZNAŃSKIEGO AK

(październik 1943 r.)

ZASIĘG ORGANIZACYJNY POZNAŃSKIEGO OKRĘGU

NSZ nr X
(marzec 1944 r.)

III RZESZA NIEMIECKA

POMORSKI OKRĘG NSZ nr XI

ŁÓDZKI
OKRĘG NSZ
nr IX

ŚLĄSKI OKRĘG NSZ nr VIII

STRUKTURA ORGANIZACYJNA:

- granica Polski z 1 IX 1939 r.
- granica woj. poznańskiego 1938 r.
- ..... granica powiatów
- ▬ Komenda Okręgu
- ▬ Komenda Podokręgu
- ▬ granica okręgu NSZ
- ▬ granica podokręgu NSZ
- komendy powiatowe

Indeks nazwisk i pseudonimów*

- Achterberg Oskar 59, 173
Adamczak Wojciech zob. Kędziński Władysław
Adamczewski J. 489
Adamczewski Jan „Sójka”, „Włóczęga” 607
Adamczyk Władysław Piotr „Alo” 57, 161
Adamkiewicz Irena „Irma”, „Ada” 568, 596
Adamski Józef 273
Adamski Waclaw „Długi” 57, 96, 97, 148, 288, 312, 581, 594
Affeldt Konstanty „Kaczmarek” 59
Albrecht Janusz 413
Alejski Ludwik „Włóczęga” 66
Aleksandrowicz Maria „Ewa” 67, 618
Anders Franciszek 595
Andersz Feliks „Lech” 68, 211
Andersz Franciszek „Jastrzab” 361
Andrzejewski Andrzej „Zecer” 69
Andrzejewski Franciszek Jan 69
Andrzejewski Ignacy 567
Andrzejewski Jan 388
Andrzejewski Jerzy Karol „Orlicz” 69
Andrzejewski Kazimierz 571, 572
Andrzejewski Kazimierz s. Tomasza 70
Andrzejewski Ludwik „Wilk” 70, 272
Aniola Andrzej 70, 201
Aniola Marcin Czesław 70, 71, 201
Aniola Marian 170
Antczak Antoni 612
Antczak Jan „Wolff” 218, 323, 496
Antkowiak Marian 136
Antoniewicz Adam 71
Antoszevska-Musidłowska Włodzimira 447, 578
Antoszewski Jan „Zagłoba” 613, 614
Arciszewska Irena 623
Arciszewska Maria 623
Arciszewski Mikołaj „Michał” 623
Arend Zygfryd 616
Auch Klara 283
Auch Stanisław 76
Augsbürg 385
Augustyniak Eugeniusz „Kruk” 77, 178
Augustynowicz Jan „Długi”, „Władek” 77, 211, 226
Babińska Romana 229, 364
Babińska Wanda (obecnie Müller) „Omega” 78, 229, 364, 365
Bajon Stanisław 78
Bakos Marcin 457
Balcerek Antoni 543
Baltruszek-Schmidt Herman 622
Banach Brunon „Ben” 78
Banach Tadeusz 78, 490, 523
Banasik Bronisław „Stefan” 374
Banaszak Kazimierz „Bizon” 608
Banaszak Maria z d. Łaszak „Maria” 79
Banaszak Stanisław „Chorąży” 79
Banaszak Władysław „Turner” 616, 626
Banaszek Stanisław 531
Bar Mieczysław „Miecz” 607
Baraniak Roman „Czesław”, „Czechowicz” 79, 211

* Obejmuje żołnierzy konspiracji, osoby czynnie w niej działające, przywódców i urzędników Rządu RP oraz funkcjonariuszy niemieckiego aparatu przemocy. Indeks dotyczy wyłącznie haseł rzeczowych i biograficznych (bez Aneksu).

- Baranowski Antoni „Laska Pieprzowa” 80, 234, 627, 646
- Baranowski Franciszek „Stryj Franc” 616
- Baranowski Stefan „Mieczysław”, „Weber”, „Malek” 80, 216, 519
- Barański Stanisław 95
- Barczak Wincenty „Olczenko” 81
- Barelkowski Edmund 243
- Barelkowski Jan 567
- Bartkowiak n.o. zob. Niesobski Henryk
- Bartkowiak Bronisława „Modrzew” 607
- Bartkowiak Jan 136
- Bartkowiak Józef 81
- Bartkowiak Marian 623
- Bartnicki Emanuel 96
- Bartoszewski Alojzy „Lipa” 95
- Bartoszewski Antoni 273
- Bartoszkiewicz Franciszek 196
- Bartz Henryk 81
- Barwicki Franciszek n.o. zob. Ostrihansky Rudolf
- Basiński Marian „Wawer” 82
- Basiński Tadeusz „Kadet” 82
- Baskowski Zygmunt 492
- Batog Zbigniew 85
- Bator Franciszek 85
- Bator Irena z d. Gollenhofer 86
- Baumgart Artur „Artur” 86
- Baumgart Ryszard 86
- Bawor Franciszek „Ciemny” 86
- Bayer Józef n.o. zob. Jujka Franciszek
- Bączkiewicz Hipolit 409
- Bączkowski Edward „Tata”, „Zygmunt”, „Berger” 86, 213, 311, 422
- Bączkowski Tadeusz „Cyma” 87, 246, 386, 571, 633
- Bąk Henryk „Piotr” 88, 663, 670
- Bąk Stanisław 531
- Bednarkiewicz Kazimierz „Kazik”, „Kosiba” 88
- Bednarski Paweł „Sęk” 89, 113, 220, 298
- Bednorz Zbyszko „Józek” 401, 614
- Belka Piotr Paweł „Włodek” 89
- Bensch Edward 649
- Bentschen Edward 559
- Berdychowski Franciszek „Twardy” 267, 344, 497
- Berkelmann Theodor 452
- Bernard Zygmunt „Zawisza” 617
- Berus Tadeusz 571, 625
- Beryt Zdzisław Edward „Sewer” 90
- Bestyński Tadeusz 253
- Bętkowski Jacek „Topór” 152
- Bętkowski Tadeusz 636
- Bialecka Janina 559
- Białkowski Józef 332
- Białobłocki Kornel „Jacek”, „Jerzy Suchocki” 617
- Biały Andrzej „Krzyško” 617
- Biały Leon „Kamień”, „Stefan” 90, 518
- Biały Stefan 90, 430, 460
- Białżyński Stanisław 616
- Biedrzyński Adam 388
- Biegała Mirosław „Ela” 90
- Bielecki Tadeusz 160, 532
- Bielski Stanisław 91
- Biernat Jan „Bieja” 91
- Bigoś Henryk 92, 315, 336, 409, 410, 445, 603
- Bigoś Jan 92, 409
- Bilewicz Michał 178, 273
- Bilska Janina „Ninka” 609
- Bilski Czesław „Poprawa” 92
- Bilski Donat „Łuna” 92, 645
- Bilski Jan „CS-VI”, „Ocet” 93, 567
- Bińkowski Mieczysław 93
- Bischoff Helmut 147, 173
- Biskup Władysław „Wład” 94
- Biskupski Stanisław Jerzy „Biskup” 620
- Blechert Rudolf 463
- Blewoński Józef „Józef”, „Zlewka” 98
- Blimel Henryk „Chytry Lis” 99, 417
- Błaszak Kazimierz „Florian” 77, 99, 211, 222, 226, 316, 577, 604
- Błaszczyk Karol „Lido” 613
- Błaszkwski Józef 136
- Błażejewska Janina „Ludka”, „Nina” 100, 148, 303
- Bniński Adolf Rafał Jan „Białoń” 100, 115, 116, 118, 131, 178, 313, 333, 399, 460, 461, 466, 467, 477, 482, 589, 590
- Bobkowska Irena „Maria” 102, 163, 630
- Bobkowska Maria Aniela „Anna” 102, 163, 630
- Bobowska Irena „Nenia”, „Wydra” 103, 444
- Bobowska Teodora 103, 444

- Bobowska Urszula 444
 Bobrowska Kazimiera „Mirka” 491
 Bocheński Antoni „Marian” 103, 280, 619
 Bogucka Teofila z d. Drochowska, „Tek-
 la”, „Pik” 104, 228, 334, 408, 455,
 551, 582
 Bogusz Stanisława n.o. zob. Pohl Maria
 Bojanowski Karol 198
 Bojarska Maria 104, 157, 574, 614
 Bojarski Julian „Mściciel” 105, 164, 353,
 627
 Bojczuk Michał 105, 273
 Bokszczanin Janusz 313
 Bolewski Jan W. 463
 Bombicki Hugon 92, 409, 603
 Bonia Józef „Rak” 106
 Borkowski Ryszard „Suzin” 306, 314, 405,
 416
 Borowczyk Waclaw 106
 Borowczyk Zygmunt n.o. zob. Horst Antoni
 Borowiak Leon 99, 279, 648
 Borowska Kazimiera 530
 Borski Józef 515
 Borucki Henryk „Czarny” 270
 Borys Adam „Plug”, „Dyrektor”, „Bryl”,
 „Pol” 620
 Borzykowska Katarzyna 407
 Bosiacki Zenon n.o. zob. Ciemniejewski
 Zenon
 Bothmann Hans 173
 Bracka Lucyna 623
 Brauchitsch von Walther 498, 500
 Braun Augustyn „Gustek” 106
 Braun Ludwig 121
 Brock Walter 498
 Brodala Stanisław 463
 Brodziak Walenty „Waldy” 107
 Brodzicz Jerzy n.o. zob. Pilitowski Jerzy
 Brodzikowski Jerzy „Szymański” 620
 Brodzki Alfons 645
 Broniarz Jarogniew „Wilk” 107, 199, 645
 Broniarz Stanisław „Szary Wilk”, „Müller”
 108, 199, 216, 287, 291, 298, 570, 601
 Broniewski Stanisław 544
 Broniewski Zygmunt „Bogucki” 75
 Brygier Jan 457
 Bryńska Janina „Tośka” 662
 Brzeski Franciszek „Jantar” 83
 Brzeziński Alfons „Bis” 617
 Brzeziński Jerzy n.o. zob. Pilitowski Jerzy
 Brzeziński Marian „Topór”, „Topola” 108,
 419, 626, 645
 Brzeziński Roman Wojciech „Brzoza” 109,
 212, 242, 405, 489
 Brzeziński Stanisław „Star” 617
 Brzeziński Stefan 110, 461, 533
 Brzostowicz Kazimierz 111
 Brzozowska Felicja 63
 Brzozowski Bronisław 454
 Brzozowski Edmund „Edi” 198, 457
 Brzozowski Stanisław 645
 Brzóska Czesław 401, 618
 Brzóska Stanisław „Sokół”, „Biały” 111
 Brzuskiewicz Henryk „Tęcza” 111
 Buchwald Narcyz „Cyziu” 112
 Buda Kazimierz „Ludwik” 112, 141
 Buda Stefan „Wapień”, „Andrzej” 415
 Budniak Florian „Andrzej”, „Borsuk” 616
 Budniak Stanisław 615
 Bugajski Józef 280, 619
 Bukiewicz Wanda 612
 Bukowiecki Ludwik 619
 Bukowski Gerhard Stanisław „Jastrząb” 112,
 165, 175
 Buliński Franciszek „Bąk” 113, 220
 Bureau Gertruda 63
 Burski Lucjan „Bór” 113
 Buse Witold 280, 619
 Buszkiewicz Pniewski 646
 Bykowski Jaxa Ludwik Ferdynand 114, 284,
 615
 Bytoński Witold „Wiatr” 301, 396, 474

 Całka Leon Florian „Feliks”, „Feliks Morski”
 115, 535, 618
 Cegielski Czesław „Breuer” 101, 115, 467
 Cegielski Marian „Zięba” 607
 Cegła Edmund „Cytra” 116
 Cegła Pelagia „Malgosia” 117
 Celler Stefan „Trotyl” 422, 628
 Cergowski Jan „Sławbór” 134
 Chalupka Wawrzyniec „Junak” 117, 490
 Chechłacz Stefan „Ullicki” 626
 Chevalier Maria zob. Kurtzke Maria Teresa
 Chlebowski Jan „Holański” 610
 Chmielarz Józef 532
 Chojecki Tadeusz „Baryka” 456
 Chojnacki Marian 636

- Chojnacki Stefan „Grom” 104, 118, 119, 222, 419, 442, 587, 595, 649
- Chrostkowski Stanisław 270
- Chrzanowski Jerzy Maria „Jan”, „Saper” 119
- Chrzążecz Tadeusz 615
- Chrzążeczewski Grzegorz 551
- Chudak Wojciech „Walter”, „Cichy” 119
- Chudecki Kazimierz „Rekin” 607
- Chudziak Ludwik 120
- Chudzikiewicz Antoni 568
- Chudziński Andrzej 603
- Chudziński Stanisław 120
- Chudziński Tadeusz 78, 120, 190, 228, 488, 514, 551, 640
- Chudziński Zdzisław 120
- Chwojka Stanisław 616
- Chyliński Józef 414, 611
- Ciemniejewski Zenon „Aleks”, „Lipa”, „Lipowicz”, „Modrzew”, „Jastrząb” 90, 91, 106, 121, 152, 159, 160, 162, 171, 185, 199, 222, 266, 283, 294, 303, 367, 371, 386, 425, 430, 442, 454, 470, 493, 513, 514, 516, 517, 557-559, 566, 580, 582, 594, 595, 598, 602, 640, 649, 664
- Cieplak Przemysław 606
- Cieplak Władysław „Giewont” 620, 624
- Ciepliński Łukasz 606, 625
- Ciepluch Zygmunt 633
- Cierpka Władysław 547
- Ciesielska Zofia 191
- Ciesielski Waclaw 121, 611
- Ciesielski Zygmunt 441
- Cieślewicz Edmund „OGI-WOG-033-1aD1” 122, 450
- Cieślińska Stefania „Róża” 122
- Cimino Halina z d. Jagielska „Siostra Zosi”, „Róża” 123, 359, 654
- Cioromski Jan „Cierń” 119
- Ciszak Leon „Cyryl” 86, 124, 214, 252, 635
- Cofta Czesław „Tutejszy” 124, 572
- Cofta Kazimierz „Szakal”, „Kajtek” 457
- Czabanowski Zbigniew 607
- Czachowski Jan „Iglą” 125
- Czajka Józef 453 644
- Czajka Marian „Dolęga” 125
- Czajkowski Władysław 565
- Czapczyk Henryk „Mirski” 620
- Czapiewski Jan „Konrad” 125, 126, 320, 400, 484, 519, 565
- Czarnecka Danuta „Danka” 127
- Czarnecka Irena „Ira” 127
- Czarnecka Maria „Wnuczka” 127
- Czarnecka Marta z d. Grędzińska „Babcia” 127
- Czarnecki Antoni „Antoś” 128
- Czarnecki Jan „Dedal” 128, 190
- Czarnecki Jan „Janek” 128
- Czarnecki Kazimierz „Wawrzyn” 129
- Czarnecki Stefan „Stef” 66, 111, 129, 247, 334
- Czarnecki Zbigniew „Rogatka” 127, 129, 132
- Czarnowski Władysław 619
- Czech Józef „Zenon” 653
- Czech Mieczysław „Jurand” 130, 198, 412, 606, 653
- Czech Tadeusz „Byk” 130, 198, 552
- Czekalska Maria 615
- Czekalski Józef Stanisław 618
- Czekalski Waclaw „Czerkas”, „Leszczyc”, 130, 497
- Czekała Wojciech 89
- Czekańska Maria 401
- Czeczyczyński Józef 666, 667
- Czepułkowski Wiktor „Pająk” 608
- Czerwiński Andrzej 619
- Czerwiński Antoni 619
- Czerwiński K. 166
- Czerwiński Stefan „Luśnia”, „Zamkowski”, „Stefan” 621
- Czosnowski Bronisław „Biały Hetman”, „Kosmos” 417
- Czub Teodor „Strzala” 131
- Czysz Egon „Ego” 507
- Czywczyński Władysław 617
- Ćwikliński Ludwik 616
- Dachtera Bolesław 278, 338
- Dambek Józef 612
- Damzog Ernst 277, 452
- Danilewicz Tadeusz „Kuba” 374
- Dargas Antoni „Darg”, „Der” 158, 348, 540, 563, 649
- Dąbrowska Ludwika „Dąbrówka” 617

- Dąbrowski Bogdan Antoni „Kret” 133, 215, 220, 221, 345
 Dąbrowski Józef „Sęp” 178
 Dąbrowski Marian 133
 Dąbrowski Stanisław n.o. zob. Thiel Stanisław Łucjan 581
 Dega Wiktor 311
 Degler 178
 Degórski Jan „Frończak” 133
 Degórski Władysław 246
 Demidowicz-Demidecki Aleksander „Aleksander” 371
 Devanta Otto 520
 Dębiński Aureliusz 620
 Dębski Aleksander 121, 371, 437, 566
 Diering Jan zob. Podhorski Jan
 Dietze Alfred 60, 174
 Dizman Wawrzyn 458
 Dobrański Czesław 234
 Dobrzański Henryk „Hubal” 483, 571
 Dolacki Olech Czesław „Zew” 136
 Doliniak Klara 62
 Dolny Stanisław 357
 Dondajewski Wacław 388
 Dopierała Jan 83
 Dopierała Ludwik Jan „Jan” 137
 Dopierała Marian „Wrona” 138
 Doraszewska Izabella 441
 Dorn Stanisław „Dorecki”, „Dewajtis” 103, 138, 444
 Dorobek Marceli 116
 Dorobek Piotr 273
 Dota Franciszek „Pień” 138
 Drendel Karl 499
 Dreszer Jerzy 671
 Drews Maria „Maria” 617
 Drews Roman 617
 Drętkiewicz Henryk „Rzymianin” 617
 Driesen Władysław 234
 Drobiński Zenon „Dop”, „Drop” 138, 431
 Droliński Franciszek „Drop” 139
 Drozd Bernard „Marynarz”, „Roman” 139, 593
 Drozdowska Wanda „Wiktoria” 617
 Drożak Bolesław „Żubr”, „Kawka”, „Stek”, 95, 106, 139, 455
 Drożak Henryk 140
 Drożyński Edmund 496
 Drybiński Marian 613
 Drygas Jerzy „Deska” 522
 Drzewiecki Kazimierz „Orzeł” 261
 Drzyzga Bernard „Kazimiara” 30” 662
 Duchnicki Janusz „Szreniawa” 617
 Duchnicki Witold Gintowt 617
 Duda-Konarski 328
 Dudka Róża Maria (obecnie Maciąga) „Irena” 140
 Dudkowska Elżbieta 619
 Dudziak Franciszek „Dudek” 662
 Dudziak Michał 567
 Dunajski Maksymilian 332
 Duninowski Antoni 619
 Duninowski Jerzy 619
 Durach Seweryn „Ryś” 626
 Durczewski Zdzisław 616
 Durski Roman „Guzda” 305
 Duszczyk Ignacy 193, 273
 Duszyńska Maria 62
 Duszyński Henryk 410
 Dutkiewicz Stanisław „Skiermont” 141, 164
 Dutkowska Elżbieta „Hanka” 504, 609
 Dutkowski Henryk „Harry” 445
 Dutkowski Jan „Ksawery” 445
 Dworcak Ignacy „Ignys” 141
 Dybczyński Stefan 614
 Dybizbański Józef 454
 Dylak Stanisław 356
 Dylik Jan 400, 615
 Dymalski Edmund „Walter”, „Wagner”, „Schmidt”, „Adamski” 112, 141
 Dymek Walenty 91, 123, 466
 Dyrbach Walerian Józef „Boruta” 142
 Dytkiewicz Stefan „Kupała”, „Kubala” 142, 275, 322, 469, 474, 513, 641, 642
 Działoszyński Leon 569
 Dziarnowski Alfons Franciszek „Głowacz” 144, 645
 Dzida Jan „Palka” 608
 Dzieciuchowicz Antoni „Szumiński” 607
 Dziedzic Jan „Kadet” 617
 Dziekan Edward „Szczerba” 609
 Dzierżykraj-Morawski Witold „Wallenrod” 625
 Dzierżykraj-Strzyżewski „Vanitas” 627, 645
 Dzierżyński Adam „Wiesław” 241
 Dziurla Marian 63

- Effert Edmund „Janusz”, „Jan” 119, 145, 217, 628, 667
- Eichstaedt Zbigniew „Brulion” 148
- Eisop Franciszek „Kret” 613
- Elantkowski Bronisław „Czarny Łoś” 149, 646
- Elsishaus 278
- Engel Dzierżyśław Kazimierz „Kier” 149
- Engel Kazimierz „Dłuto” 149
- Engel Marianna 149
- Engel Zbigniew 149
- Englicht Władysław 619
- Ermanowicz Roman „A-1” 150, 329, 508
- Etzold Kurt 174
- Eulenfeld Rudolf „Spiegel”, „Leon” 150, 244, 337, 567
- Eustachiewicz Tadeusz 614
- Ewert Witold zob. Ewert-Krzemieniewski Witold
- Ewert-Krzemieniewski Stanisław 151, 399
- Ewert-Krzemieniewski Witold 151, 516
- Eysmontt Jerzy 213
- Fabiańczyk Edward 152, 513
- Falewicz Kazimierz „Mścibór”, „Antoni”, „Suwalski”, „Czerwiński” 152
- Farens Karl zob. Nikoleizig Brunon 384
- Fengler Jan „Wicher”, „A-9” 153
- Ferchmin Witold 153
- Ferenc Tadeusz 567, 570
- Ferent Stanisław 614
- Ferfet Feral 610
- Ferfet Franciszek „Lenkowski”, „Ślaski” 97, 98, 154
- Ferlas Maksymilian 96
- Fiałkowski Marian Klemens „Janek” 154
- Fibiger Elwira „Piano” 155, 671
- Fiedler Władysław „Kof” 79, 155, 156, 161, 188, 218, 304
- Fiedorow Kazimierz „Tadek” 156, 241, 492
- Fieldorf Emil „Nil” 134
- Figaj Wincenty 156
- Fijak Józef „Józef” 157, 586
- Fiksińska Urszula 157
- Filipczak Lech „Dąbrowa” 625
- Filipiak Franciszek „Ulan” 158, 455, 582
- Filipowski Antoni „Filip”, „Antoś” 158, 214
- Firlik Franciszek „Orliński”, „Krzywono” 158, 210, 246, 330, 371, 399, 449, 455, 512, 514, 516, 517, 539, 543, 544
- Flaum Marian „Jurek” 159
- Fleischer Rudolf 278
- Foksowicz Andrzej „Lot” 617
- Foksowicz Tadeusz „Sokół” 617
- Folkierski Władysław 563
- Franc Wincenty 569
- Frankowski Alfred „Fachowiec”, „Fryda” 159, 291, 297, 298, 386
- Frankowski Julian 160
- Frankowski Marian „Echo”, „Klinga” 95, 160, 374, 454, 455, 582, 658
- Frankowski Mścisław „Mieczysław” 106, 160, 227, 303, 469, 558, 566, 649
- Frankowski Piotr 85
- Frąckowiak Bolesław 161
- Frąckowiak Stefan 161
- Frąckowiak Zbigniew „Dąb” 457
- Freske Józef n.o. zob. Kolipiński Juliusz 267
- Friedberg Maria 618
- Friedberg Marian 615, 618
- Friedrich Bogdan Marian „Marian”, „August” 161, 210, 301, 495
- Froböss Helmut 498
- Fronczak Władysław „Gwiazdka” 617
- Fryder Bolesław „Fred” 617
- Frysiak Wiktor n.o. zob. Chojnacki Stefan
- Frysztak Krystyna 343
- Fulde Henryk 671
- Furmaniak Jan „Kukulka” 162, 266, 428
- Furmański Alfred „Maciej” 118, 162, 219, 252, 366, 490, 651, 666
- Gajewska Wanda „Krystyna” 148, 163, 270, 587
- Gajewski Bolesław „Poker” 163, 164, 273
- Gajewski Roman 496
- Gajewski Zenon „King” 164
- Galant Wawrzyniec „Wawa” 164
- Galuba Bruno „Benon”, „Burza” 96, 165, 354, 566, 638
- Galuba Stefan „Chudzik” 96
- Galczyński Lesław Marian „Bolesław”, „Dionizy”, „Granit” 621
- Galęzewski Józef „Kmicic Śmiały” 627, 646

- Gałęzki Feliks „Marcin” 166
 Gałęzki Jan 166
 Gałęzki Józef 166
 Gałęzki Marcin 166, 673
 Gałęzki Stanisław 166
 Galkowski Kazimierz „Orzechowski” 166
 Gapińska Zofia 424, 622
 Gapski Paweł 345
 Gara Helena n.o. zob. Kurowska Halina
 Garbarek Antoni „Jerzy” 167
 Garczyk Michael zob. Garczyk Michał
 Garczyk Michał „Kuba”, „Drucik” 62, 168, 170, 395, 569, 628
 Garnecki Seweryn n.o. zob. Maik Waclaw
 Garstecki Henryk „Mira” 228
 Gauss Maria z d. Bresińska „Edmund” 168
 Gawroński Jerzy „Skaut” 136, 169, 192, 217, 218, 287, 317, 495, 576, 628
 Gawrych Franciszek 326, 568
 Gąsiorowski Antoni „Ślepy” 170
 Gąsiorowski Władysław 170
 Gąska Józef „Józek” 171
 Gendek Antoni „Zenon” 132, 171, 196, 323, 353, 496, 545
 Genderka Józef „Włodek” 608
 Gerard Jan 172
 Geringer Waldemar 144
 Gertych Zbigniew Witold „Skrzetuski” 172
 Gerwazik Władysław „Haft” 172
 Gesell-Nowak Kazimiera 84, 531
 Gibas Jan „Wojciech”, „Józef” 174, 218
 Giera Henryk „Horski” 175
 Gierka Roman „Marian”, „Romuald” 96, 165, 166, 175, 511, 566
 Gierszal Hieronim „Irek” 129, 176
 Gierszewski Józef 306, 307
 Gil Stanisław 625
 Giżycki Zygmunt „Ząb” 119
 Głapa Albin „Hubert” 176, 356, 375, 647
 Glimowski Henryk 154
 Gliński Edmund „Szarak” 568
 Gliński Marian 557
 Głodny Hans 278
 Glura Franciszek 84, 95, 531
 Glura Jan 95
 Glura Michał 95
 Gładysz Bronisław Hieronim 177, 572
 Głogiński Henryk „Goliat”, „Hanisch” 116, 382, 507
 Głogiński Stefan 571
 Głogiński Władysław „Orzeł” 177, 571, 572
 Gnacki Władysław „Nosol” 136, 179
 Gnacy Waclaw 283
 Gniot Walerian 179
 Gocha Maria „Maria” 179
 Goebel Walery 570, 632
 Goertz Heinrich 278
 Gogolewski Antoni 463
 Golus Mieczysław „Zoolog”, „Solak” 155, 179
 Gołąb Waclaw 166
 Gołąbek Antoni „Komar”, „Korab”, „Brzoza” 180, 229, 564, 569, 639, 657, 672
 Gołąbek Marian 564, 672
 Gołąbek Stanisław 180, 564
 Gołąbek Waclaw „Smół” 180
 Gonia Jan Marcei „Janek” 181, 407
 Gorczyca Michalina z d. Kumielewska „Kapitanowa” 62, 139, 181, 262, 343, 593
 Gorkiewicz Jan 181
 Gos Henryk Apolinary „Edward”, „Słowik” 181
 Gostomski Witold „Hubert” 407
 Gośliński Sylwester „Tadeusz” 606, 616
 Gottschalk Heinz 278
 Goździejewicz Zbigniew 61, 632
 Góral Stanisław 182
 Górecki Donat n.o. zob. Bilski Donat
 Górka Roman n.o. zob. Grott Witold Fryderyk
 Górniak Leon 81
 Górniak Ludwik „Giewont” 182
 Górnicki Waclaw n.o. zob. Neyman Lech Karol
 Górny Maksymilian 280, 619
 Górski Józef 386
 Górski Tadeusz „Halina” 305
 Górzna Sonia „Sonia” 629, 633
 Górzyński Klemens 203, 219, 557
 Grabarczyk Maciej „Ryś” 617
 Grabarczyk Zygmunt „Skiba” 178
 Grabiak Wawrzyniec „Ero” 526
 Grabiński Zbigniew „Świętcyz” 620
 Grabowski Bogdan „Bolesta” 608
 Grabowski Henryk 606
 Grabowski Marian 118
 Grabowski Roman „Grabiec” 99, 182
 Grabska Maria 181
 Gracz Jan 183

- Gracz Zygmunt „Płowy”, „Żubr”, „Włóczykij” 183
 Grady Zbigniew 671
 Gramacka Felicja 505
 Gramacki Jan 183, 505
 Gramacki Stanisław „Robert Szkot” 80, 149, 183, 419, 444, 521, 627, 645
 Granatowicz Jan „As” 184, 583, 599
 Greiser Arthur 66, 146, 148, 267, 277, 289, 314, 498, 500, 548, 585
 Grędkiewicz Henryk „Ibis” 487
 Grieger Robert n.o. zob. Gawroński Jerzy
 Grobicki Jerzy 85
 Grodek Andrzej 536, 618
 Grodzki Stanisław Edward „Sadowski”, „Edward” 456, 620, 627
 Gronowski Jerzy „Michał” 184, 401, 618
 Grossy Bogdan „Brawura” 617
 Grott Witold Fryderyk „Adam”, „Antoni” 104, 126, 185, 272, 292, 307, 383, 399, 401, 467, 523, 546, 563, 618
 Gruberski Feliks „Swój”, „Rybak”, „Artur” 212, 410, 609
 Gruchot Ignacy „Grzmot”, „Granit” 68, 186, 456, 506, 508, 522, 601
 Gruss Stanisław 337
 Grussa Józef 611
 Gruszka Franciszek 376
 Gruszka Ludwik „Jan” 79, 187, 210, 663
 Gruszka Waclaw „Zdun” 187
 Gruszkiewicz Roman „Ikar” 617
 Grygiel Alojzy 188
 Grygiel Felicjan 273
 Grygiel Klemens Jan „Witek” 188
 Grygier Tadeusz 333
 Grządziela Stefan „Tadeusz”, „Teodor”, „Wodnik” 188, 212, 241, 242, 487
 Grządzielski Władysław „Wojciech” 157, 188, 469
 Grzegorzewski Jerzy n.o. zob. Marciniak Florian
 Grześczyk Marian „Winkelfeld”, „Janusz Leszcz” 189, 233, 432, 440, 569
 Grześkowiak Franciszek „Grześ” 189
 Grześkowiak Henryk 409
 Grześkowiak Ignacy 531
 Grześkowiak Karol „Kondrat” 63, 190, 441
 Grześkowiak Tadeusz „Pik II” 190
 Grzmot Jan n.o. zob. Sobczak Antoni
 Grzybowski Mieczysław „Gzmys”, „Kar” 190
 Grzywnowicz Edmund „Komandor” 172, 457
 Gucki Hieronim 191, 671
 Gudewill Walter 452
 Günther Henryk „Jaworski” 324, 424, 629, 633
 Günther Marianna 191
 Günther Wilhelmina Maria „Wilka” 191, 329, 508, 623
 Gustowski T. 623
 Gutman Richard A. 605
 Gutorski Czesław 228
 Gutorski Mieczysław „Zecer” 192, 392
 Guzek Elżbieta 192
 Guzek Franciszek „Sokolik”, „Wujek”, „Orlik” 192, 220, 317, 351, 457
 Guziński Jan „Pegaz”, „Adamowicz” 192
 Gwałak Kazimierz „Dolina”, „Garbara” 617
 Gwiazda Jakub 198
 Gwiazdowicz Michał 390
 Gzowski n.o. zob. Janowski Tadeusz
 Hajnowski Janusz „Bąk” 626
 Halfar Antoni Wiktor „Żbik” 194, 457, 486
 Hałas Stanisław 194
 Hamerski Leon „Ziarno” 625
 Hancyk Bogdan Damian 194, 195, 197, 421, 449, 540, 561, 583, 668
 Hancyk Zenon „Konto” 172, 195
 Hancyk Zygmunt 228
 Handke Jerzy „Leszek”, „Leszek Grot”, „Biały Grot” 124, 155, 196, 214, 304, 322, 333, 387, 389, 396, 422, 496
 Handke Wojciech 496
 Hanken 263
 Harmata Władysław 278
 Hasny Tadeusz 567
 Hądzlik Bogdan „Madaj” 198, 396, 412, 413, 495
 Hądzlik Zbislav „Jaguar” 198
 Hedrych Zbigniew „Henryk” 611
 Heil Włodzimierz 199, 429
 Heinrich Otto 59
 Heise Max 500
 Hensel Stefan 611
 Herman Jadwiga 454
 Hermanowicz J. 409
 Hetmanowski Kazimierz 351
 Hęcka Stanisław „Lech” 617

- Hildebrandt Stefan „Waligóra” 609, 618
Hille Walter 452
Himmler Heinrich 142, 276, 277, 394, 451, 500, 501
Hitler Adolf 66, 107, 143, 289, 337, 501
Hoćko Maria 116
Hoffmann Ferdynand n.o. zob. Ostrihansky Rudolf
Hoffmann Józef n.o. zob. Furmański Alfred
Hoffmann Mieczysław „Karaś” 199
Hoffmann-Broniarz Cecylia „Fipsik”, „A-8” 108, 199, 497, 507
Hofmański Bogdan 94
Hojan Henryk Zygmunt „Dygasiński”, „Wadzzyński” 200, 627, 645
Holasz Feliks „Pieniacz”, „Piwko” 200
Holasz Leon „Tomasz” 457
Höppner Rolf-Heinz 276
Horak Alojzy 413
Horowski Edmund „Widmos” 70, 71, 92, 93, 103, 120, 182, 201, 279, 300, 307, 386, 387, 390, 444, 464, 468, 589, 645
Horst Antoni 67, 202, 399, 401, 411, 466, 618
Horst Stefania 357
Howorka Michał 121
Hoza Jan 202
Hudowia Kazimierz 94
Hulka Ignacy „Antena” 203
Hulka Marta 203
Hupka Ludwik „Tadeusz Podolski” 203, 204, 330
Hupka Łucja (obecnie Postępska) „Łucka”, „Krzesiwo” 204
Hybiak Brunon „Węzeł”, „Asesor”, „Bruno”, „Smok” 128, 204, 310, 348, 497
Hybza Franciszek „Sporter” 205, 210, 490
Hys Antoni „Czarny”, „Franciszek”, „Zygmunt” 205, 404, 535
Ildczak Wawrzyn 84
Iglowicz Z. 623
Ignaszak Stefan „Nordyk”, „Kowal”, „Janek” 68, 206, 508, 620, 625
Ignor Jan „Biecz” 626
Ilecki Jan 228
Imbierowicz Sylwester „Irys” 208
Intek Bernard 63, 441
Izbiński Józef „Oses” 221
Izbiński Michał „Kłos” 221
Izydorczyk Genowefa „Oleńka” 613
Jabczynski Kurt 278
Jabłońska Helena 148, 303
Jachimowicz Jerzy 497
Jachimowicz Krzysztof „Szczeniak” 620
Jachimowicz Maciej „Jar” 620
Jachimowski Tadeusz 618
Jachimski Marian „Machoń II” 222
Jackel Józef 621
Jackowska Ferdynanda „Ferra” 448
Jackowski Marcin 611
Jackowski Władysław 278
Jacolik Feliks „Orzeł” 77, 99, 222, 226, 229, 316, 577, 640, 642
Jacolik Irena „Wróbelek” 222
Jagła Antoni 191
Jagła Michał „Michał Szaruga”, „Stanisław Sobkowiak” 84, 126, 222, 531
Jagodziński Edmund 571
Jagodziński Sylwester 234
Jajuga Jan „Bohun” 84, 223
Jakubczak Marian 223
Jakubek Tadeusz 522
Jakubowski Bogusław „Bobo” 224, 407
Jakubowski Jakub 457
Jakubowski Teodor 224
Jakubowski Wawrzyniec 83, 224
Janasek Władysław „Mirski” 608
Janasik Szczepan Edmund „Bartek” 106, 225, 572
Janicki Edmund 273
Janicki Henryk „Hanzol” 617
Janiszewski Adam 410
Janiszewski Roman „Jar” 226, 487, 577, 640
Janiszewski Tadeusz „Ostoja” 226
Janke Leon „Głaz” 617
Janke Zygmunt Walter „Gertruda” 311, 413, 613
Jankiewicz Heliodor „Hela” 106, 227, 493, 535, 561
Jankiewicz Wojciech 622
Jankowiak Edmund „Karp” 626
Jankowiak Henryk „Jodda” 153
Jankowiak Janusz „Jasio” 608
Jankowiak Mieczysław „Jaworski” 628
Jankowiak Stefan 227

- Jankowiak Zdzisław „Żbik” 617
 Jankowska Urszula 280
 Jankowski Alfons „Alzo” 227, 633
 Jankowski Bronisław 454, 644
 Jankowski Czesław „Kruk” 227, 349, 564, 565, 672
 Jankowski Feliks 218
 Jankowski Jan Stanisław 533
 Jankowski Jerzy 489
 Jankowski Kazimierz 463
 Jankowski Leonard „Kula” 228
 Jankowski Marian 612
 Jankowski Stanisław 132
 Jankowski Stanisław Lech „Marysieńka”, „Szary” 228, 668
 Jankowski Władysław Ferdynand „Kmiczak” 229, 564, 565, 672
 Jankowski Wojciech Przemysław „Piotr”, „Pioterek” 78, 211, 213, 229, 316, 364, 365, 492
 Janowski Kazimierz „Miroslaw” 191, 230, 441
 Janowski Tadeusz „Wojnar”, „Gzowski” 121, 122, 203, 210, 230, 245, 266, 271, 283, 404, 406, 435, 482, 486, 515, 560, 579, 588
 Janowski Tadeusz n.o. zob. Marciniak Leopold
 Jaraczewski Marian „Raj”, „Tomasik” 607
 Jaroszewski Adam 619
 Jaroszewski Wiesław 231
 Jaroszewski Zdzisław 618
 Jaroszewski Zdzisław Józef „Jan” 231, 401, 459, 618
 Jarzemska Lidia „Nadzieja” 617
 Jasiński Piotr n.o. zob. Walter Witold
 Jaskólski Ryszard „Gruda” 232
 Jastrzębski Kazimierz 184
 Jastrzębski Tadeusz „Jabłoński” 406
 Jaszcz Henryk „Piechur” 617
 Jaszkiewicz Bolesław 84, 531
 Jaś Czesław 603
 Jaškowiak Józef 232
 Jaškowiak Józef s. Stanisława 202, 232
 Jaworowicz Zofia (obecnie Rehl) „Zośka” 233
 Jaworowski Zygmunt 455
 Jaworski Władysław 437
 Jazłowiecki Marian n.o. zob. Piaczyński Antoni
- Jaźwiec Jan „Roman” 233
 Jedlina-Jakobsen Wojciech 131, 333, 570
 Jernas Alfons „Ala” 234, 260, 288, 586
 Jerzykowski Edward 570
 Jerzyna Stefan 136
 Jeschonek 522
 Jesionowski Alfred „Szymon” 606, 613
 Jeske Stanisław 272, 413
 Jetter Edmund 325
 Jeute Stanisław Leon „Wilk”, „Stach” 407, 623
 Jezior Janusz 515
 Jeziorański Zdzisław 63, 368, 441, 636
 Jeziorny Jan „Fryc” 396
 Jęczkowiak Marian „Księga” 235
 Jędrowski C. 154
 Jędrowski Leon „Grajewski” 98, 126, 336
 Jędruchniewicz-Lektorska Czesława „Wichurka” 608
 Jędrusiak Hieronim „Goniec” 235, 237
 Jędrzejczyk Karol „Kruk” 613
 Jędrzejewska J. 578
 Jędrzejewska Maria 235, 542
 Jordan Bolesław „Piotr” 236, 572
 Józefowicz Jerzy „Senator” 187, 457
 Józefowski Kazimierz 84
 Józwiak Czesław „Piotr”, „Orwid” 197, 235, 237, 254, 257, 262, 263, 641
 Józwiak Witold „Mściwój” 197, 348
 Jujka Franciszek „Lech Malbor”, „Günther”, „Mścisław Dębski”, „Znicz”, „Czesław”, „Czesław Kruk” 75, 166, 176, 189, 237, 269, 512
 Jung Herbert „Tom” 535
 Jurczyński Stefan 97
 Jurga Stanisław 531
 Juszcak Gabriela Eleonora Wiktoria „Ela” 238, 413, 651,
 Juszcakiewicz Stanisław „Kornik” 246, 316
- Kabat Franciszek „Lama” 240, 419
 Kabat Zygmunt „Zeitung” 239
 Kaczmarczyk Zdzisław 615, 618
 Kaczmarek Bernard „Wrzos” 207
 Kaczmarek Bolesław 444
 Kaczmarek Czesław „3” 239
 Kaczmarek Florian „Florek” 617
 Kaczmarek Franciszek 239
 Kaczmarek Franciszek „Krogulec”, „Kornet” 616

- Kaczmarek Henryk „Sęp” 617
 Kaczmarek Jakub 239
 Kaczmarek Jan 240
 Kaczmarek Józef „Korek” 240
 Kaczmarek Marian „Marian Turwid” 132, 568
 Kaczmarek Marian Lubomily „Zjawia” 240
 Kaczmarek Stefan n.o. zob. Napieralski Stefan
 Kaczmarek Tadeusz „Pikus” 609
 Kaczmarek Urszula 63
 Kaczmarek Wanda 63
 Kaczorowski Władysław 135, 555
 Kahl Urban n.o. zob. Paweł Franciszek
 Kaj Piotr 603
 Kajdan Stefan 241
 Kalemba Marian 63
 Kalinowski Feliks 622
 Kalis Konrad „Peter” 396
 Kaliszan Nikodem 62, 139, 593
 Kaliszan Stanisław 170
 Kaliszan Wacław „Chrzan” 242
 Kalamajski Stefan 618
 Kalat Zygmunt 495
 Kalka Czesław 611
 Kaluża Jan „Mały Jaś” 213
 Kaluźniak Wacław 622
 Kaluźny Jerzy „Stanisław” 434
 Kamiński Jan „Cozaś” 75
 Kamińska Stefania „Mama” 245
 Kamiński Czesław Franciszek „Konar”, „Franek” 242, 320
 Kamiński Edmund 611
 Kamiński Edmund Paweł „Młot” 57, 96, 148, 218, 219, 243, 254, 288, 312, 313, 581, 594, 609
 Kamiński Jan „Omega”, „Franek”, „Mały”, „Rokita”, „Hartmann”, „Wawrzyniak” 80, 84, 108, 116, 119, 133, 140, 151, 162, 182, 192, 203-205, 216, 217, 237, 238, 244, 245, 251, 268, 281-283, 291, 294, 298, 308, 325, 341, 345, 346, 365, 382, 383, 389, 437, 443, 456, 496, 505, 518, 600, 620, 662
 Kamiński Jerzy „Ścibor”, „Jerzy”, „Fischer” 243, 244, 270, 414, 459, 475, 561, 625
 Kamiński Józef 244
 Kamiński Kazimierz 561
 Kamiński Mieczysław „Ignac” 153, 181, 190, 246, 443
 Kamiński Stefan 135
 Kamiński Tadeusz 620, 622
 Kamiński Wojciech n.o. zob. Brzeziński Stefan
 Kampera Józef 616
 Kanczek Franciszek „Franek” 247
 Kandziora Andrzej „Stach” 617
 Kandziora Anna „Hanka” 617
 Kandziora Karol Marcin „Orski” 616
 Kandziora Karol Zbigniew „Zbik” 617
 Kandziora Roman 247
 Kandziora Witold „Paulin” 622
 Kantel Teofil 496
 Kantor Józefa 578
 Kantorczyk Zygmunt „Lis” 218, 248
 Kapela Bolesław 248
 Kapela Kazimierz 248
 Kapela Ludwik 192, 392
 Kapuściński Witold 615
 Karaszewicz-Tokarzewski Michał 131, 145, 286, 333, 350, 368, 406, 424, 515, 590, 606, 646
 Karczewski Jerzy „Długi” 617
 Karczewski Konrad „Tomek” 617
 Karłowska Zofia n.o. zob. Śliwicka Irena
 Karolczak Stanisław „Karol” 249, 274, 526
 Karpiak Stefan 249
 Karpik Stanisław 249
 Karski Jan 477
 Karwatka Bogdan „A-1” 249
 Karwatka Włodzimierz „A-2”, „Qx” 250
 Kasprowiąk 626
 Kasprzak 613
 Kasprzak Feliks „Maciej”, „Brulion” 59, 75, 98, 250, 430
 Kasprzyk Henryk „Witold” 608
 Kasse Małgorzata 61
 Kaszkowiak Czesław 251
 Kasznica Stanisław Józef Bogdan „Służa”, „Stanisław”, „Stanisław Wąsacz”, „Bolesławski”, „Wąsał”, „Wąsowski”, „Przepo-
 na”, „Maszkowski” 75, 251
 Kasztelan Zbigniew Leonard „Kasztan”, „Zbych” 252
 Katz Kazimierz „B-3” 617
 Kawczyński Antoni 506
 Kazmierczak Tadeusz „Tod” 610
 Kaźmierczak 603
 Kaźmierczak Alfons „Ali” 252

- Kaźmierczak Ignacy „Wilki” 608
 Kaźmierczak Jan 253
 Kaźmierczak Jan s. Bolesława 253
 Kaźmierczak Stefan 94, 253
 Kaźmierczak Wojciech „Wieczorek” 253
 Kaźmierczak Zygmunt 409
 Kaźmierski Antoni „Dziedzic” 96, 254, 450
 Kaźmierski Edward Stanisław „Orkan” 254
 Kelm Władysław „Cyklop” 553, 626
 Kelz Hans 451
 Kempa Tadeusz Roman „Mieczysław”, „Wi-
 cher” 255, 474
 Kempa Zbigniew 255
 Kempirski Jan „Janek”, „Kadłubek” 619
 Kempirski Józef „Krótki” 617
 Kersten 451
 Kędziński Czesław 256, 618
 Kędziński Władysław „Szach”, „Lech II” 87,
 214, 256, 257, 397
 Kędziora Czesław 458
 Kędziora Edmund 103, 444
 Kępa Stefan „Pochmurny” 617
 Kępa Tadeusz „Feniks” 357, 496
 Kęsy Franciszek „Sęp” 237, 257
 Kęszycki Wojciech „Monokl” 607
 Kiałka Szczepan 644
 Kiałka Szymon 454
 Kiciński Szczepan 515
 Kielczewska Maria (obecnie Zaleska) 258,
 462, 535, 536, 615, 618
 Kielczewski Czesław „Rybak” 258, 320, 399,
 454, 466
 Kierczyński Bolesław „Sława” 62, 262, 263,
 593
 Kierończyk Edward „Kier” 259
 Kierończyk Stanisław 259
 Kieruj Jan 612
 Kierzkowski Henryk Michał 517, 545, 563
 Kierzkowski Kazimierz „Gaj” 406
 Kieszczyński Jerzy Seweryn „Lech”, „Lech
 I”, „Lech II” 119, 217, 260, 289, 423
 Kin Roman „Cichy” 261, 405, 427
 Kindler A. 119
 Kiszka Marian „Cynk” 237, 262
 Klatkiewicz Marian 565
 Klatt Janina 613
 Klawiter Jan 618
 Klem Kurt 277
 Klemczak Józef „Łopata” 262
 Klemens Edward 106, 455
 Klensner Leon „Jan” 374
 Klichowska Maria Elżbieta z d. Gliszczyńska
 „Czerska” 62, 262
 Klichowski Zbigniew „Zbinio” 62, 263, 520,
 593
 Klichowski Zygmunt 62, 593
 Klimaszewska Emilia 540
 Klimaszewski Franciszek 195
 Klimaszewski Jerzy „Kornel” 584, 585
 Klinik Edward „Żak” 237, 263
 Kliński Juliusz „Jot” 263
 Klotz Alfons „Niewiarowski” 620
 Klóskowski Leonard 155
 Klug Marian „Żool” 264
 Kłab Halina 622
 Klobut Czesław 671
 Kłodziński Lech „Sęp” 609, 617
 Kłodziński Zbigniew „Łada” 609
 Kłosowa Zofia 94, 481
 Kłosowski Ryszard n.o. zob. Krupa Telesfor
 Kmiecik Antoni Bogdan „List” 264
 Kmiecik Władysław „Kiter”, „Maciek” 264
 Kmiecik A. 103
 Kmiecikowski Tadeusz „Sosna” 497
 Kmiotek Leon „Dołęga”, „Pomian”, „Ogni-
 wo” 107, 109, 144, 200, 201, 239, 246,
 265, 266, 272, 302, 408, 422, 444, 494,
 519, 599, 603, 626, 627, 633, 645, 660
 Kmiotek Melania z d. Zielińska 265, 266, 302
 Knach Alojzy 266
 Knapska Stanisława 622
 Knapski Tadeusz „Knapik” 195, 266
 Kniat Stanisław 615
 Knobloch Erich 500
 Knofe Oskar 451, 452
 Knop Jan „Czarny Węgorz” 646
 Kobielski Henryk 620
 Koch Wolf 276
 Kochanowski Krzysztof n.o. zob. Gronowski
 Jerzy
 Kochańska Zofia zob. Rapp Zofia
 Kociński Stanisław 295
 Koczaski Leon 457
 Koczocik-Przedpelska Jadwiga „Bezimien-
 na” 607
 Koczorowski Władysław 317
 Kokelli Zygmunt 618

Kokocińska Sabina „Nina” 613, 614
Kokociński Franciszek „Franek” 628
Kokot Józef 618
Kolanek Leonard 170
Kolipiński Juliusz „Bartek” 126, 154, 184,
202, 267, 401, 463, 516, 618
Kolodziej Antoni n.o. zob. Pawlak Władysław
Kolodziej Jan 608
Kolodziej Jan „Długi”, „Stefan”, „Torba”,
„Krawczyk”, „Duczmal”, „Józef”, „Blady”,
„Keller”, „Drwal”, „Schmidt” 193, 204,
216, 268, 271, 360, 381, 404, 433, 529
Kolodziejczak Roman „Bayer I” 269
Kolodziejczak Zdzisław „Schmidt”, „Włod”
233, 269, 542, 545
Kolodziejczyk Tadeusz 636
Komendiński Tadeusz „Jotuch” 271
Komorowski Franciszek 267
Komorowski Tadeusz „Korczak”, „Bór” 74,
246, 283, 342, 373, 459, 505
Komorski Leon „Szelią”, „Niemira” 272,
343, 548, 603, 644, 645
Komzol Helena 626
Komzol Józefa 626
Komzol Kazimierz 626
Konarski Jan 273
Konarski Julian „Bill” 274
Konarski Maciej n.o. zob. Poprawa Marcin
Konarski Teodor „Kaszak” 274, 526
Konatkowska Gertruda 274, 357
Kondella Marian „Prawy” 416, 417
Konieczka Zofia zob. Rapp Zofia
Konieczny Edmund 348, 407, 431, 468, 528
Konieczny Franciszek „Kończak” 275
Konieczny Jan „Rozważny” 275
Konieczny Janusz 407
Konieczny Kazimierz 254, 275, 483, 488
Konwiński Zygmunt 278
Koński Leon „Wiarus” 613
Kopański Zbigniew 406, 570
Kopaszewski Antoni „Orzeł” 168, 278, 435
Kopecki Stefan „Stef”, „Dobosz” 201, 279,
464, 600
Kopeć Michał „Pec” 279
Kopka Jan „Kazimierz” 434
Koppe Wilhelm 452
Koprowski Franciszek „Komar” 625
Kopydłowski Włodzimierz „Żyd” 620

Koralewski Zygmunt n.o. zob. Paterek Fran-
ciszek
Korboński Andrzej „Andrzej” 620
Korboński Stefan 98, 477
Korczyńska Ewa „Ewa” 619
Kordus K. 136
Korek Czesław 279
Korolow Józef „Starosta” 612
Korytny Edmund 255
Korytowska Maria 618
Kosicki Michał 619
Kosicki Stanisław „Bohun” 617
Kosik Janusz 609
Kosiński Henryk 625
Koskowski Bronisław 615
Kosmala Jan 569
Kosobudzki Stefan „Sęk” 241, 487
Kossak-Szczucka Zofia 553
Kostanecka Bohdana 280, 281
Kostanecka Jadwiga „Kaseja” 280, 281
Kostanecka Regina 280, 281
Kostencka Stanisława (obecnie Plocker)
„Wróbelek” 149, 280
Kostka Józef 296
Kostonecki L. 623
Kostrzewski Karol 198
Kostuj Władysław „CS-10”, „Grubas”, „Tor-
peda”, „Kumys” 198, 234, 281, 412, 495,
552
Koszewski Marian 282, 417
Koszuta Bronisław 454
Kościelniak Aleksandra „Lila” 613
Kościelny Stefan „Gnat” 78, 214, 279
Kościszko Stanisław „Tadeusz” 201, 282
Kotecki Józef „Warta” 617
Kotecki Ludwik 282
Kotecki Wacław „Wawrzyn”, „Kotowski” 87,
112, 176, 203, 205, 216, 230, 244, 245,
271, 282, 301, 337, 404, 432, 459, 482,
486, 559, 670
Koterbas Bolesław Teofil „Skarbek” 283, 649
Kotewicz Józef 571
Kotkowski Antoni „Ścibor” 608
Kotłowska Leokadia 611
Kotula Halina „Halszka” 617
Kowalak Klemens „Klin” 608
Kowalczyk Jerzy 283
Kowalenko Władysław 284, 402, 614, 615
Kowalewski Franciszek 458

- Kowalewski Henryk Czech „Czech”, „Prus” 86, 284, 426, 504, 586
- Kowalik Piotr „Rom” 192, 285, 351
- Kowaliński Stanisław 608
- Kowalkowski Zygfryd Joachim „Artus” 286, 444
- Kowalówka Franciszek 287, 344
- Kowalówka Henryk „Skawa”, „Skarb”, „Oset”, „Topola”, „Dziedzic”, „Dzierżawca”, „Profesor”, „Kosiarz”, „Zrąb” 66, 133, 146, 170, 177, 215, 251, 271, 281, 286, 317, 404, 495, 507, 534, 552, 628
- Kowska Urszula 103, 444
- Kowalski Alfons 326
- Kowalski Antoni „Wilga” 287, 497
- Kowalski Czech „Prus” 113
- Kowalski Jerzy Tadeusz „Georg” 288
- Kowalski Kazimierz 314
- Kowalski Marian 288
- Kowalski Seweryn 618
- Kowalski Witold n.o. zob. Mularczyk Franciszek
- Kowalski Władysław 615
- Kowalski Włodzimierz 388
- Kowalski Zygmunt „Szary” 178
- Kowandy Czesława (obecnie Dopieralska) 100, 148, 303
- Kownacki Włodzimierz 619
- Kozica Jan 620
- Kozłowski Alojzy „Sasaneł” 183, 288, 544
- Kozłowski Andrzej „Opolski” 456
- Kozłowski Antoni n.o. zob. Soldenhoff Antoni 521
- Kozłowski Leon „Mikmos” 645
- Kozłowski Miron 103, 444
- Kozubowski Bolesław „Gryby”, „Trojanowski” 371
- Kozubski Waclaw 280, 619
- Kozyrowski Józef „Rawka” 260, 288
- Krajewski Alojzy „Zezowaty” 608
- Krajewski J. 107
- Krajewski Władysław „Pająk” 81, 290, 455, 529, 602
- Krajna Stanisław „Siwek” 116, 507
- Krajna Zbysława Jadwiga „Olszyna”, „Jadwiga” 116, 290, 298
- Kranc Irena „Monika” 607
- Kraśńska Wanda „Wiera” 617
- Krasowski Krzysztof n.o. zob. Gronowski Jerzy
- Kraszewski Tadeusz „Marek” 256, 291, 618
- Krauss Hanna 623
- Krawczak Czesław „Krzysztof Cedro” 617
- Krawczyk Jerzy „Juliusz”, „Jurek” 607
- Krawczyk Zbigniew „Zbyszek” 607
- Krawiec Bolesław „Stach” 241, 292
- Krawiec Wanda (obecnie Serwańska) „Wundzik” 293
- Krąkowski Jan 234
- Kreczmar Józef „War” 610
- Kretschmann Edward 278
- Kręcki Franciszek 332
- Kręgielski Czesław „Adeline” 293
- Krokos Józef 198
- Kroll Stanisław 570
- Król Józef 109
- Król Sławomir Kazimierz „Srebrna Gwardia” 293, 471
- Król Zenobia „Marysia” 607
- Królak Henryk „Miotacz”, „EV” 294
- Królewski Stefan „Król” 294, 455, 582
- Krupa Telesfor „Grzyb”, „Mróz” 165, 294, 396, 560
- Kruppiak Edmund „Działon”, „Patrona” 295
- Kruszewska Monika 228
- Krychowska Maria „Urszula” 296
- Krychowski Edward „Tom” 296
- Krychowski January „Wiktor II” 296
- Krychowski Józef „Józef I” 296
- Krygier Franciszek 444
- Krynicka Maria 447
- Krystkowiak Jan „Ryś” 296, 455
- Kryszeński Józef „Dan II” 617
- Krzekotowski Zbigniew Józef „Skrzec”, „Woloda”, „Michał” 116, 217, 234, 245, 291, 297, 304, 507, 566
- Krzekotowski Zenon „Kowal” 625, 626
- Krzywiak Stefan „Sukmana” 298
- Krzywoszyńska Irena Józefa z d. Nowakowska, „Róża” 89, 298
- Krzyżaniak Józef „Ster” 627
- Krzyżankiewicz Włodzimierz „Twardy” 299, 461, 532
- Krzyżanowski Marian Mieczysław „Marian” 299
- Krzyżański Józef n.o. zob. Kolipiński Juliusz
- Książkiewicz Apolonia 632
- Książkiewicz Stanisław 632
- Książkiewicz Waleria 632, 633

Ksycki Marcel 89, 299
Kubaszewski Teodozjusz Maksymilian „Dan”
300
Kubaś Feliks „Dąb” 613, 614
Kuberkiewicz Edmund 571, 572
Kubiak Franciszek n.o. zob. Kamiński Jan
„Omega”
Kubiak Henryk 300
Kubiak Marian Piotr „Akate” 300
Kubicki Antoni „Zecer” 301, 453, 454, 645
Kubicki Józef „Lech” 213
Kubicki Kazimierz „Antoni”, „Wrzosek”, „Mi-
chał” 89, 142, 255, 474, 657
Kubicki Mieczysław „Miecz” 302, 645
Kubik Henryk 569, 671
Kubski Aleksander „Jaworski” 120, 132,
199, 201, 265, 302, 444, 645
Kubski Zenon „Olek”, „Stefan”, „Lech” 621
Kuchowicz Zygmunt 303
Kuczowski Władysław 303, 336, 566
Kuczyński Józef „Kuczer” 620
Kühn Oswald 277
Kühndel Günther 174
Kukielczyński Stanisław „Tulacz” 397
Kukielka Jan „Kawka” 620
Kulczak Halina Teodora (obecnie Sarnecka)
„Dora” 100, 148, 303, 346
Kulczyński Konrad Franciszek „Franciszek”
136
Kulczyński Ludwik „Klupa” 304
Kulerska Marta 608
Kulesza Henryk „Goniec”, „Gazetka” 304
Kulpiński Seweryn 616
Kumoch Ewa 567
Kumor Emil 424, 553
Kunz Stanisław „Kłos” 305
Kurcusz Tadeusz 152
Kurdzielewicz Michał „Stach”, „Piorun” 212,
213, 305, 519
Kuriański Stefan 647
Kurka Franciszek 198
Kurkiewicz Marian 488
Kurland Witold „Księgarz” 141, 306, 645
Kurnatowski Brunon 206
Kurnatowski Czesław „Hubert” 646
Kurosiński Henryk 180, 526
Kurowska Halina (obecnie Juniszewska)
„Sabina”, „Kryształ”, „Gertruda” 306
Kurowski Andrzej 307

Kurowski Ignacy 193
Kurpisz Jadwiga „Wisia” 307
Kurpisz Jerzy „Nys” 121, 185, 308, 346, 557
Kurpisz Jerzy „Orlik” 307, 308, 450, 649,
664
Kurtzke Herbert Wilhelm 309
Kurtzke Maria Teresa z d. Weichan „Nana”
298, 309, 310, 507
Kuryłowicz Bolesław 615
Kurzawa Antoni 241
Kurzawski Adolf „Smok” 310
Kurzawski Stefan „Kalina Marcin”, „Stefan”,
„Stef” 87, 213, 310
Kuszelejko Janina „Zwolińska” 622
Kutnik Zbigniew Jerzy „Zbyszek”, „Feliks”,
„Tulipan” 211, 311
Kutzmann Czesław 571
Kutzner Henryk „Karski” 312
Kwaliaszwili Michał „Bohun 2”, „Czarny Mi-
chał” 101, 312, 359, 589, 590
Kwaśnicki Franciszek „Rawicz”, „Broch-
wicz” 612
Kwaśniewski Adam n.o. zob. Kamiński Mie-
czysław
Kwaśniewski Stanisław „Łysy” 628
Kwaśny Aleksy „Lep” 218, 254, 313, 324
Kwiatkowska Halina zob. Cimino Halina
Kwiatkowska Stanisława 103
Kwiatkowski Józef „Szary” 305
Kwiatkowski Marian „Konrad”, „Babinicz”,
„Jaxa”, „Zawisza” 146, 155, 156, 182,
241, 247, 306, 313, 326, 353, 370, 371,
415, 416, 487, 489, 518, 533, 585, 656,
671
Kwiatkowski Roman „Kropka”, „Kasza” 103,
314, 390, 444, 464, 645
Kwieciński Edmund 198
Kwieciński Tadeusz „Kruk” 519

Lahousen Erwin 278
Lamperski Jan „Boy”, „Sirfer” 315, 331
Lange 626
Lange Herbert 174
Lange Rudolf Erwin 173
Lange Walter 345
Lange Włodzimierz „Blancia” 617
Langer Antoni „Duglas” 611
Laskowska Edyta 364

- Laskowski Kazimierz „Marek” 568
 Laskowski Mikołaj 608
 Laskowski Wiesław „Sławek” 211, 364, 553, 640, 642
 Latanowicz Antoni 259, 316
 Latanowicz Konrad „Adam”, „Profesor Rosomak”, „Konrad”, „Nowak” 79, 135, 136, 154, 155, 162, 169, 192, 317, 318, 362, 425, 465, 534, 556, 627, 628
 Latanowicz Sylwester „Kozak” 135, 317, 318
 Latawiec Czesław 318
 Latoszewski Zygmunt 618
 Latusek Piotr 620
 Laube Jan 136
 Laurentowski Franciszek 448
 Laurentowski Witold „Wiking”, „Kotwica” 607
 Lebioda Henryk „Korsarz” 617
 Lechna Józef „Lech” 318
 Lechniak Eugeniusz „Fok” 617
 Leczykiewicz Bonifacy 408
 Legath Hans 174
 Lelong 278
 Lemański Józef 273
 Lembicz Jan „Lama” 319
 Lenzion Franciszek „Ogrodnik” 662
 Leńska Gertruda 658
 Leonard Stefan „Rolff” 319
 Lesicki Stanisław 198
 Lesińska Łucja 320
 Lesińska Zofia 201
 Lesiński Kazimierz 126, 320
 Leszczyński Leon „Orzech” 321
 Leśniewski Wiktor 619
 Leśny Ignacy 321
 Letki Roman „Sęp” 607
 Lewandowski Hieronim 572
 Lewandowski Ignacy 121
 Lewandowski Jan Stanisław 322
 Lewandowski Jan „Stanisław” 98, 114, 183, 321, 434
 Lewandowski Józef 625
 Lewandowski Maksymilian „Maks” 196, 322, 392, 594, 674
 Lewandowski Wacław 341
 Lewicki Aleksander „Robot” 322
 Lewińska Krystyna 229
 Lewiński Stanisław 229
 Liedke Eduard n.o. zob. Norbecki Edward
 Lieske Kazimierz „Lewar” 132, 133, 241, 322, 388, 467, 481, 568, 595, 642, 649
 Linda Zygryd „Firley” 323, 544
 Lindner Marian 218
 Lipowska-Bittner Maria 148, 303
 Lipski Tuhaj 270
 Lis Antoni 608
 Lis Jan „Henryk”, „Płuza” 409
 Lis Józef „Gałązka” 609, 617
 Lis Stanisław 531
 Lis Zygmunt „Kaczmarek” 155, 218, 323
 Lisiak Tadeusz 122, 450
 Lisiecka Aniceta 463
 Lisiecki Adam „Wyżel” 324, 551
 Litke Marian 515
 Litoński Antoni 618
 Lityński Stanisław 76
 Lorkiewicz Julian 463
 Lorkiewicz Marian 268
 Lorkiewicz Zbigniew „Ponury” 617
 Lorych Mieczysław „Berg” 325
 Lossow Aleksander 313
 Lubiatowski Franciszek „Sokół”, „Andrzej” 210, 211, 241, 292, 325
 Ludwicki Stanisław „Jastrzębiec”, „Jastrząb” 222, 270, 405
 Ludwiczak Jerzy „Fiat” 608
 Lutostański Jan 619
 Lutostański Władysław 619
 Lütz Kurt Erwin 326
 Ładecka Marianna „Iza”, „Iрка”, „Maria” „Marysia” 148, 327, 647
 Łagoda Teodor 327
 Łakomy Albin 608
 Łakomy Lucjan „Renia” 327, 328
 Łakomy Marian „Stenia” 90, 105, 180, 327, 328
 Łamaszewski Bernard „Wolski”, „Dąb” 328, 494, 608, 627
 Łamaszewski Stefan „Ryszard”, „Laummer” 327, 509, 647
 Łamaszewski-Wolski Bernard zob. Łamaszewski Bernard
 Łaniewski Franciszek zob. Pierunek Franciszek

- Łapicki Stefan „Brat”, „Albert”, „Majster”, „Ignacy”, „mjr Albiński”, „Gruchot” 309, 325, 508, 624
- Łapińska Józefina 447
- Łapiński Julian „Julek” 229, 316, 364
- Ławniczak Hieronim „Wron”, „Bór” 329, 397
- Ławniczak Józef „Jurek” 241, 242, 405, 489
- Ławniczak S. 96
- Ławrentjew Waclaw Wasilij „Wacek”, „Aleksander”, „Mikolaj” 150, 191, 329, 359, 508, 593, 658
- Łażewski Adam 606
- Łęczyński Jan 607
- Łęgowski Waclaw „Patuk”, „Cichy”, „Lis Biały”, „Lis Bury” 331, 646
- Łęgowski Zygmunt „Janusz”, „Trzon” 103, 104, 185, 280, 400, 619
- Łodziński Rafał 565
- Łoza Mieczysław „Witek” 232
- Łoziński Rafał „Bimba” 331
- Łuczak Józef „Ziuk” 617
- Łuczak Władysław 626
- Łuczewski B. „Callier” 627
- Łuczowski Janusz „Mały” 662
- Łukomska Barbara 63
- Łukowczyk Czesław 514, 518
- Łukowczyk Stanisław „Sęp” 189, 288, 331, 430
- Łukowicz Stefan „Szczepan”, „Pomer”, „Świrski” 85, 88, 93, 131, 145, 174, 180, 196, 217, 244, 248, 281, 332, 350, 368, 369, 387, 408, 424, 479, 515, 535, 570, 592, 667
- Łukowicz Zofia 131
- Łukowski Czesław „Leśnik”, „Czesina”, „Czesiuczyk” 127, 132, 176, 333, 352, 627
- Łukowski Jan 136, 317
- Łukowski Władysław 273
- Łusiak Stanisław 334
- Łyczywek Roman 543, 544
- Machowicz Alfons „Jaszczurka” 334, 335
- Machowicz Zygmunt 334, 335
- Maciejewski Józef „Polel”, „Kanarek” 103, 138, 335, 444
- Maciejewski Stanisław 571
- Macieliński Emil „Kornel” 620
- Macieszyna Władysława „Sława” 623
- Maćkowiak Feliks 273
- Maćkowiak Jan „Maciek” 335
- Maćkowiak Stefan „Kadr” 335, 571, 572
- Maćkowiak Władysław 625
- Maćkowiak Zbigniew „Petryhorski”, „Heniek” 336
- Madajczak Władysław 336
- Madajewski Edmund „Korybut” 457
- Madajewski Marian „Janusz” 457
- Madaliński Adam 118
- Madroszkiewicz Aleksander 463
- Magdański Marian „Marian” 336, 519
- Maik Antoni „Maj” 627, 645
- Maik Waclaw „Walerian”, „Walter”, „Zawisza” 151, 216, 336, 341, 384, 416, 432, 534, 662
- Maj Józef „Paran” 337
- Majchrzak Leon „Żbik” 96, 566
- Majchrzak Ludwik 571
- Majdanowicz Stanisław 568
- Majer Józef „Piotr” 623
- Majewicz Tadeusz „Wilk” 470
- Majewski Rajmund 453
- Malanowski Antoni „Strzemię” 106, 338, 418
- Malewski Waclaw 338
- Malina Tomasz „Tomal” 576, 577
- Malinowski Waclaw „Grek” 178, 338
- Malińska Sabina „Saba” 95, 106, 455, 563
- Maltz Henryk 619
- Małachowski Roman 101, 313
- Małecki Kazimierz 95
- Małecki Stanisław 95, 612
- Małecki Władysław „Żbik”, „Szarak” 95, 106, 140, 339, 455
- Małek Stanisław 167, 332
- Małolepszy Roman 410
- Małolepszy Zygmunt „Sosna” 340
- Małych K. 623
- Mandowski Tadeusz 509
- Mankowski Walerian 612
- Mańkowska Klementyna 620
- Marciniak Adam 469
- Marciniak Czesław „Pilot” 407, 627, 645
- Marciniak Florian „Jerzy Nowak”, „J. Krzemień”, „Szary” 246, 323, 340, 440, 449, 543, 544, 619, 638, 652
- Marciniak Leopold „Konrad”, „Kaufmann”, „Edward”, „Jurek” 133, 215, 220, 238, 279, 341, 345, 387

- Marciniak Marian 224, 240, 253, 342, 361, 449, 461, 480, 503, 569, 570, 596, 671
- Marcinkowski Edward „Dąb” 610
- Marcinkowski Henryk „Czarny Kot” 607
- Marcinkowski Ignacy „Brodacz” 301, 342, 453, 644
- Marcinkowski Marian 259, 320, 454, 699
- Marcinkowski Witold 543
- Marcinkowski Władysław 571
- Marcinkowski Władysław „Jaxa”, „Szymanowicz”, „Szymankiewicz” 406
- Marczyński Stanisław 63
- Marek Seweryn „Dąb” 397
- Maringe Witold 619
- Markiewicz Irena z d. Dondajewska „Irga”, „Krawcowa” 62, 263, 343, 593
- Markiewicz Iwona 62
- Markowski Leon 248
- Markwitz Aleksandra (obecnie Bielerzewska) „Klio” 191, 343
- Marmurowicz Władysław „Guziczek”, „Onufry”, „Żwir” 344
- Maron Bronisław „Sęp”, „Mars”, „Łysy” 89, 113, 220, 345, 637, 668
- Maron Edmund „Marczyński”, „Marwicz”, „Mur” 208, 215, 220, 221, 345, 395,
- Marszałek Leon 544
- Marszałkowska Marianna (obecnie Kaniewska) „Wanda”, „Ruta Wagner” 148, 163, 185, 270, 287, 291, 327, 330, 346, 357, 508, 551, 576, 630, 640, 647
- Martinek Włodzimierz „Tina” 347
- Marzyński Edmund „Jan”, „Jan Anders” 347
- Marzyński Jarosław Maciej „Marmur”, „Stragan” 348, 407
- Masłowski Lech „Sęp”, „Jerzy” 235, 237, 263, 348, 446, 607, 641
- Matczyński Kazimierz „X 18” 614
- Matelski Edmund „Müller” 396
- Materna Stefan 618
- Matłowski Michał 162, 317
- Matuszak Marian 348
- Matuszczak Jan „Rosomak” 329, 349
- Matuszewski Czesław 553
- Matyksiński Edward 571, 625
- Matyniak Alojzy S. „Mak” 61, 95, 397
- Matysiak Franciszek 136
- Matz Józef „Korek” 349, 564
- Mazany Wawrzyniec „Krüger”, „Krueger”, „Jankowski” 155, 203, 215, 218, 219, 249, 278, 313, 324, 350, 485, 516, 672
- Mazur Henryk „Bończa” 625
- Mazurczak Marian „Mazurek”, „Dariusz” 350
- Mazurek Jan 272, 273, 457
- Mazurek Stefan 618
- Mazurek Stefania 402
- Mazurkiewicz Henryk 619
- Mazurkiewicz Jan „Radosław” 414, 476
- Mazurkiewicz Józef 241, 404
- Mądry Ludwik „Nitka” 351
- Mądrzak Kazimierz 620
- Mądrzak Marian 444
- Mądrzak Stanisław „Wilk” 620
- Meisnerowski Zenon „Skalpel” 414, 629
- Meissner Janusz „Puchacz” 351
- Mendlik Antoni „Zajęc” 351
- Męclewski Edmund 292, 400, 402, 523, 524, 536
- Michalak Adam 603
- Michalak Florian „Aleksander”, „Boruta”, „Adamski” 351
- Michalewski Jerzy „Dokładny”, „Heller” 88, 246, 271, 272, 333, 350, 386, 408, 437, 467, 475, 633
- Michalkiewicz Eugeniusz 213
- Michalski Leon 496
- Michalski Ludwik E. „Wacław”, „Kajetan Łodzia”, „Morawski” 373, 522
- Michalski Mieczysław „Wilda” 352
- Michalski Stanisław „Lis”, „Łoś” 103, 352, 444
- Michalski Sylwester 596
- Michałowska Prakseda 62
- Michałowski August „Roman” 372, 374
- Międziński Mieczysław 463
- Mielcarek Bogumił „Zaxy” 353
- Mielcarek Paweł „Jacek Szyrwa” 353
- Mielcarek Stanisław 419
- Mielczarek Franciszek 354
- Mielczarek Stanisław „Adamek” 354
- Mierzwicki Czesław „Adam” 220
- Mierzwiński Stanisław „Michał” 607
- Miękus Jan „Mariusz” 165, 175, 354, 511, 566, 567
- Mikołajczak Ewa 609
- Mikołajczak Lucjan 609
- Mikołajczak Maria „Mala” 609

Mikolajczak Maria „Mama” 609
Mikolajczyk Cecylia „Cecylia Ignasiak” 608
Mikolajczyk Stanisław 223, 390, 401, 463, 644
Mikolajewski Marian „Popiel” 617
Milik Karol „Józef” 459, 618
Miller-Młynarski Janusz „Miller” 606
Milobędzki Zbigniew 619
Mirochna Julian Stefan „Kawka”, „Kawa”
184, 189, 233, 316, 355, 370, 371, 405,
488, 516, 517, 535, 557, 559, 568, 649
Misiak Tadeusz 244
Misieł Ignacy „Misiura”, „Gustaw” 355, 356
Misieł Ludwik „Robert” 356
Misiorna Pelagia „Pela” 346, 356
Misiorny Marian 248
Misztak Leon „Marek” 607
Mizera Zbigniew 357, 363, 407
Mleczak Tadeusz 606
Młynarz Józef „Farys” 357, 595
Mocek Czesław „Spirytus”, „Kordzik” 61,
75, 167, 360, 382, 396, 397
Mocek Wojciech „Ostrowski” 360, 444
Möhlendorf Heinrich 174
Mojżes Józef 273
Molski Jan 608
Molski Juliusz „Cień” 617
Momondt Stefania 640
Monka Zenon Zygmunt 361
Moraś Józef 571, 572
Morawski n.o. zob. Pollak Michał
Morawski Józef n.o. zob. Jaroszewski Zdzi-
sław Józef
Morzeski Alfons 89
Moschnitz Maria Joanna 565
Moskwa Józef 361, 570
Moszyński Jan 401
Mościcki Janusz „Jacek”, „Bocian” 608
Motała Mieczysław „Rogal” 361
Motyliński Marian „Ryś” 361
Mozera Stefan 619
Mroczkiewicz Leon „Mrok” 617
Mrozek Alojzy „Pierun” 362, 425
Mrozkowiak Józef „Dąb” 362
Mróz Stanisław 96, 97
Mrugalska Janina „Sarna” 617
Mucha Leon „Szablon” 362, 407
Mucha Władysław „Antek”, „Antoniewicz”
356, 363
Mularczyk Franciszek „Orkan” 364
Müller Edyta 229

Müller Teodor Zygmunt „Hugo” 211-213,
229, 316, 364, 492
Müller Wojciech 126
Multański Tadeusz 234
Murowiecki Mikołaj 619
Musiał Piotr 481, 486
Musiał Teresa z d. Błaszak „Ewa” 245, 365
Musiał Wiktor 94, 245
Musidłowska Włodzimira Antoszevska zob.
Antoszevska-Musidłowska Włodzimira
Musielak Franciszek 570
Musielak Stefania (obecnie Tasiemska)
„Stella” 366
Muszyński Jan 616
Muszyński Jan Zbroisław „Zbroja”, „Czarny
Pik”, „Boja” 94, 366
Muszyński Teofil „Świer” 69, 367, 484
Muzyczka-Sulkowski Ludwik „Benedykt”
406, 651
Mystkowski Tadeusz 329
Mystkowski Tadeusz „Antos”, „Andrzej” 620
Myszkowski Bernard 567

NN „Kulawy” 445
NN „Stefan Winiarski” 373
Nabialek Stanisław „Marek” 610
Nagel Czesław „Lech” 95
Nagórzewska Janina „Janka” 620, 625
Najder Józef 611
Nałęski J. 317
Namysł Jan „Czaszka”, „Jaś”, „Jan” 145,
217, 368, 515, 570
Namysł Mieczysław „Bartosz”, „Rawicz”
104
Namysł Wiktor 620
Napieralski Stefan „Jacyna”, „Kowalski”
369, 479, 627, 645, 646
Napierala Czesław 169
Napierala Stanisław „Ryś” 369, 457, 522
Napora Zbigniew 369
Narlocha 206
Narzyński Edmund 540
Nather Edmund „Schmidt” 356
Nather Leonard „H-2” 374
Naumann Erich 451
Nawrocki Miłosław „Witur” 457
Nawrot Roman „Kapral” 375
Nawrot Stanisław 166, 341
Nazarko Piotr 273

- Nelka Józef „Irmsik” 375
 Nestrypke Paweł „Ulomny” 613, 614
 Neugebauer Erich 133
 Neumann Erich 276
 Neumann Tadeusz „Pałuk” 376
 Neyman Lech Karol „Butrym”, „Domarat” 376, 607
 Nieborak Ryszard „Piomyk” 377
 Niemier Ignacy 455
 Nieniewska Halina „Irena Konarska” 207
 Niepokólczycki Franciszek 424, 567
 Niesobka Janina 603
 Niesobski Bogdan „Stary Orzeł”, „Orzeł” 381, 668
 Niesobski Edward „Orzeł”, „Lech”, „Leszek” 92, 100, 381, 383, 497, 603, 604, 668
 Niesobski Henryk „Bóbr”, „Ryszard” 382
 Niesobski Kazimierz „Bartek” 287, 382, 497, 603, 668
 Nikisch Jan Jacek „Sławek”, „Sławkowski”, „Sielecki”, „Bogumił” 184, 231, 268, 307, 383, 400, 401, 459, 535, 618, 643
 Nikoleizig Brunon „Adam” 210, 296, 326, 384
 Nikoleizig Jadwiga „Adamowa” 385
 Norbecki Edward „Edek”, „Zrobek” 169, 385, 628, 664
 Nosek Antoni „Kajtuś” 607
 Nowacki Alfred „Nemo”, „Piąty” 385, 508, 656
 Nowacki Edward „Edek” 386
 Nowacki Lech „Orzeł”, „Orzelski”, „Marian”, „Li”, „Leszek”, „Stanisław” 103, 119, 159, 186, 201, 217, 233, 246, 298, 342, 386, 390, 444, 464, 468, 546, 599, 633, 645, 646
 Nowackiewicz Leonard „Grubas” 387, 645
 Nowak n.o. zob. Schmidt Stefan Adam
 Nowak Barbara n.o. zob. Cieślińska Stefania
 Nowak Edmund 136, 304
 Nowak Florian 132, 387, 568
 Nowak Franciszek n.o. zob. Kamiński Jan
 Nowak Franciszek 193, 273, 449
 Nowak Gerhard „Kulka” 613
 Nowak Henryk 603
 Nowak Jan n.o. zob. Jeziorański Zdzisław
 Nowak Jan „Skrzydło” 625
 Nowak Kazimierz 409
 Nowak Leon n.o. zob. Kamiński Jan „Omega”
 Nowak Ludwik „Południowy” 388, 446, 569
 Nowak Mieczysław „Biegacz” 124, 214, 389
 Nowak Stanisław 172, 583
 Nowak Tadeusz „Gromada” 84, 126, 389, 461, 531, 652, 667
 Nowak Walenty 614
 Nowak Walenty „Waldy” 390, 645
 Nowak Walenty „Wrona” 625
 Nowak Władysław 567
 Nowakowska Felicja „Wrzos” 617
 Nowakowska Marta „Lilia” 617
 Nowakowski K. n.o. zob. Pollak Michał
 Nowakowski Stefan 617
 Nowicka Maria „Marlena” 149, 391
 Nowicki Czesław 603
 Nowicki Edward „Mech”, „Marynarz” 391
 Nowicki Ignacy 195, 392, 446, 543
 Nowicki Konrad 250
 Nowicki Tadeusz „Czubaty” 392, 417
 Nowicki Władysław Tadeusz 504
 Nowicki Władysław „Cał” 192
 Nowicki Władysław „Tusz” 392
 Obarski Lucjan 218
 Objazow Włodzimierz 359
 Obremski Edmund 418
 Ochendała Dominik 357
 Ochendałski Roman 489
 Odrobny Kazimierz 157
 Ofierski Feliks „Konrad” 617
 Ogórkiewicz B. 623
 Ogródowski Stefan „Stok” 397
 Okiński Władysław 615, 616
 Okulicki Leopold „Kobra”, „Niedźwiadek” 74, 134
 Olsak Adam „Hubert” 609
 Olechnowicz Stanisław „Orłowski” 325
 Olejniczak Jan 636
 Olesiak Kazimierz 238
 Olszewska Helena 404
 Olszewski Adam „Czarny” 233, 241, 242, 404, 492, 535
 Olszówka Franciszek „Otto” 360, 560
 Opendowski Franciszek 671
 Orchowska Irena „Jaskółka” 405
 Orchowski Walenty „Kamerdyner” 261, 405
 Orientel Kazimierz „Mikołaj” 636

- Orlewicz Marian „Orlę” 408
 Orłowski Stanisław 671
 Osajda Henryk „Mały”, „Michał”, „Pro-
 boszcz” 212, 241, 242, 410, 487, 489
 Osiński Stefan „Młynarz”, „Stary”, „Florian”
 212, 410
 Osmólska Bożena (obecnie Piskorska)
 „Olga” 399, 411, 574, 578
 Ossowski Jan „Jacek” 457
 Ossowski Jerzy „Irek” 617
 Ossowski Stefan „Irka” 411, 412
 Ossowski Władysław 412
 Ostojki Bolesław 198
 Ostojki Henryk „Borsuk” 130, 198, 281,
 412, 495, 552
 Ostojki Kazimierz „Rebel” 198, 412, 413
 Ostojki Tadeusz 198, 412
 Ostrihansky Rudolf „Ludwik”, „Kołodziej”,
 „Paul Schultz”, „Rudolf”, „Pawełek”,
 „Gawel”, „Aureliusz” 123, 196, 227, 230,
 238, 246, 271, 272, 282, 283, 333, 350,
 382, 404, 413, 441, 475, 517, 518, 593,
 600, 634, 637, 644, 649, 651
 Ostrowski Karol „Mogileński”, „Nakielski”
 201, 414, 464, 645,
 Ostrowski Teodor 415
 Ostrowski Wacław „Tomasz” 212, 415
 Osuch Marian „Drucik” 168, 247, 262,
 455, 558
 Otmianowska Zofia 197
 Otmianowski Andrzej 197
 Otulak Stanisław 571
 Owczarczak Mieczysław 96, 312
 Ozdowa Franciszek „Franek” 620
 Ozina Franciszek 553
 Ożegowski Przemysław 381

 Pacyna Stanisław „Michał” 141, 352, 416
 Pacyński Tomasz „Wiślak” 373
 Paderewski Ignacy 132, 533
 Padlewski Leon 616, 638
 Paech Erazm „Tornado” 608
 Palacz Władysław „Topola” 417
 Palczewski Stefan „Cyna” 418
 Palecki Bronisław n.o. zob. Sosnowski Kiryl
 Władysław
 Palinkiewicz Lech „Ekspozyt” 645
 Palus Franciszek „Bałycki” 504
 Paluszczak Maria 341
 Paluskiewicz Józef 408

 Palasik Czesław „Felczer” 418
 Palasik Nikodem „Wiśnia”, „Czarny” 158,
 226, 261, 362, 417, 418, 442, 504, 516
 Palaszyński Marian „Tadeusz Wołodyjowski”
 627, 646
 Pałka Jerzy „Leśnik” 617
 Pałuczek Kazimierz 419
 Palys Feliks „Szczęsny” 617
 Panecki Bolesław 136
 Pankala Ignacy 89
 Papentusse Franz „Arche” 625
 Paradysz Roman „Stoper” 420, 559
 Parobkiewicz Czesław „Wilgoz” 82, 125,
 420
 Parowicz Jan Marian 420
 Parysek Czesław 259, 454, 669
 Pasikowski Roman „Wiktor” 178, 272, 273,
 421, 457, 458
 Paszek Stefan 315, 331
 Patalas Bogusław „Czad” 397
 Patella Henryk „Bagnet” 195, 421, 449
 Patella Salomea 421
 Paterek Franciszek „Zygmunt” 141, 421
 Patryas Michał „Żaba”, „Stary”, „Krawiec”
 214, 389, 422, 446
 Patz Mieczysław „Lech II” 217, 260, 281,
 422, 495
 Paulo 626
 Paulus Edward Zygmunt „Władek” 423
 Paulus Tadeusz „Siła” 423
 Paweła Franciszek „Jarociński”, „Nowakow-
 ski”, „Szulz” 88, 196, 238, 333, 413, 424,
 441, 539, 567, 571, 589, 622, 632
 Pawelski Jan „Jaś” 425
 Pawelski Wawrzyniec „Skromny” 362, 425
 Pawlaczyk Albin „Felicja” 457
 Pawlak Alfred „Lew” 426
 Pawlak Edward „Mewa” 295
 Pawlak Edward „Tomek” 426
 Pawlak Jan 136
 Pawlak Janusz 426
 Pawlak Stanisław 198
 Pawlak Stefan 136
 Pawlak Walerian Michał „Michał” 86, 161,
 210, 426, 473, 504
 Pawlak Władysław „Dan”, „Wład” 77, 211,
 226, 261, 316, 427, 640
 Pawłowska-Becharska Zofia 448
 Pawłowski Artur „Jastrzębiec”, „Dereń” 230,
 406, 468, 570

- Pawłowski Leon 428, 453, 644
 Pawłowski Maksymilian „Witold” 428
 Pawłowski Wincenty 606
 Pazoła Jan „Stanisław” 607
 Paździor Jan 273, 623
 Peisert Stanisław „Pazur” 429
 Peksa Józef 608
 Pelczyk Antoni „Haler” 428
 Peplinski Paul 278
 Perlitius Ludwik 474
 Perz Henryk „Antonio” 429
 Perz Stanisław „Stan” 429
 Petermann Henryk Józef „Elli”, „Lot” 137,
 142, 338, 430, 468, 494, 641, 649
 Pęczkowski Tomasz 496
 Pfeifer Jadwiga 668
 Piaczyński Antoni „Grzybek”, „Antoni” 430
 Piasecki Bolesław „Leon Calka” 115
 Piasecki Stanisław 626
 Piasecki Wincenty 84, 431, 531
 Piątkowski Ludwik 234
 Piątkowski Paweł 611
 Piątkowski Roch 168
 Pic Witold Stanisław „Cholewa” 620
 Piechowiak Antoni 417
 Piechowiak Edmund „Lis” 116, 431
 Pieczyńska Pelagia „Pela” 407, 431
 Pieczyński Czesław „Cześ” 407, 431
 Pieczyński Jan „Józek” 432
 Piekalkiewicz Jan 477
 Piekalkiewicz Jarosław „Czarny” 620
 Piekarek Antoni „Kędzierzawy” 432, 569
 Pieprzyk Jan 135
 Pierunek Franciszek „Grzegorz”, „Gromek”
 210, 432
 Pietras Kazimierz 211, 229
 Pietraszewski Władysław „Franciszek” 118,
 192, 219
 Pietrzak Bolesław „Uzda” 219, 433, 496
 Pietrzak Mieczysław „Pik” 617
 Piękniewski Zygmunt 273, 457
 Pięta Edward 435
 Pięgulowski Kazimierz Cezary „Cezary” 456
 Piłarski Zenon „Dąb” 618
 Piławski Zygmunt 155
 Pilecki Ryszard „Konrad” 568
 Piliński Jerzy „Bogdan” 212, 321, 434
 Piliński Jerzy „Żych” 620
 Piller Wiesław 606
 Pińczak Franciszek 273
 Piotrowiak Tadeusz „Jaguar” 434
 Piotrowski Bronisław „Wrona” 278, 434
 Piotrowski Konrad Tadeusz „Zalew” 435
 Piotrowski Stanisław n.o. zob. Kasznica Sta-
 nisław
 Piotrowski Stefan „Weterynarz” 160, 299,
 370, 436, 460, 461, 532
 Piotrowski Władysław 317
 Piskorski Czesław 259, 320, 454
 Piszcz Edward „Hubert” 97, 202, 259, 268,
 320, 399, 436, 454, 460, 461, 466, 516,
 535, 565
 Piszczak Władysław 553
 Piwecki Antoni 178
 Piwek Zenon 409
 Piwowarczyk Wanda „Ewa” 178, 458
 Plewa Władysław „Kopiński”, „Wacław”
 440, 647
 Pluciński Adam Jan Jerzy „Robak”, „Eryk”
 63, 190, 191, 341, 368, 440, 544, 636, 671
 Pluciński Alojzy „Dębina” 606
 Pluciński Zenon „Halski” 139, 249, 441, 526,
 594, 628, 629, 633
 Pludra Ludwik „Bystry” 419, 442
 Pluta-Czachowski Kazimierz „Gołdyn” 406
 Plaszyński Marian „Tadeusz Wołodyjowski”
 419
 Plaziński Stanisław „Pinczer” 442
 Plucienniczak Stanisław 571, 572
 Płoski Aleksander 619
 Plotkowiak Marian 184
 Plócienniczak Stanisław „Żagiel” 443
 Pniewska Jadwiga „Dzięcioł” 443
 Pniewski Sylwester „Bürger” 217, 395, 443,
 492, 600, 673
 Poczta Bolesław 496
 Podgórski Mieczysław „Orion” 606
 Podhorski Jan „Marciniak”, „Zygzak” 409,
 445
 Podkowski Stefan 446
 Podkuliński Adam 619
 Podlewska Prakseda „Sport” 607
 Podlewski Janusz „Konrad” 360, 446, 567
 Podzun Hans 452
 Pogorzała Janina 503
 Pogorzelski Stanisław 446
 Pohl Janina 618
 Pohl Maria (obecnie Mizerska) „Franka” 449

- Pokrywka Wacław „Wicek” 450
 Polaszek Józef „Belek” 215, 450
 Pollak Michał „Pomorski” 402, 453, 614, 615, 618
 Pollak Roman 284, 615
 Polus Andrzej 228
 Pomorski Jan „Pomorzak” 375, 458
 Pomykaj Witold „Heer”, „Leszek”, „Lech” 122, 454, 459, 505, 618, 619
 Poniatowski Jerzy „Leszek” 617
 Ponińska Halina „Talias” 607
 Poniński Janusz „Michał” 607
 Popek Edmund „Żbik” 621
 Popek Wanda 565
 Popiel Kazimierz 533
 Popiela Antoni Józef „Machoń” 459
 Popiołek Kazimierz 402, 618
 Poprawa Marcin 98, 126, 305, 390, 460, 461, 523
 Poray-Tucholski Stanisław Jerzy zob. Witkowski Stanisław Jerzy
 Poray-Wybranowski Jan „Radoszcz” 373
 Poray-Wybranowski Kazimierz 608
 Porzucek Jan 461
 Pospieszalski Karol Marian „Sędzia” 461, 535, 536, 618
 Pospieszynski Antoni 199
 Poswa Zofia 142
 Poszwald Leonard 571, 632, 633
 Poszwiński Adam 101, 333, 460, 461, 462, 466, 477, 644
 Potemkowska Halina 618
 Potrawiak Edward „Prawdziej” 617
 Potrawiak Henryk „Włodek” 617
 Powalisz Stanisław 543, 544
 Powidzki Jerzy 619
 Powolny Leon „Dobrzyński” 613
 Pracki Henryk „Golski” 210
 Pralat Antoni „Łukasz” 464
 Pralat Aleksander 569
 Prawda H. n.o. zob. Bigoś Henryk
 Prażmowska Wanda 616
 Prądyńska Zofia „Jadwiga” 123, 466
 Prądyński Janusz Witold „Janek”, „Trzy” 68, 508, 620, 625
 Prądyński Józef „Pralat”, „2” 101, 104, 123, 131, 186, 272, 332, 333, 399, 460, 461, 463, 466, 477, 485, 523, 563, 572, 624
 Preiss Edward 467
 Preiss Maria 567
 Próchnik Adam 532
 Próchnik Irena „Elżbieta” 623
 Prus Leon „Piskorz” 201, 464, 467, 645
 Przedpelski Mieczysław „Pobóg” 607
 Przepióra Florian 645
 Przepióra Wincenty 468
 Przewoźny Jakub 618
 Przybylski Edmund 317
 Przybylski Franciszek 422
 Przybylski Ignacy „Piewca” 468
 Przybylski Jakub „Rogał”, „Ignac” 273, 457, 468
 Przybył Antoni „Apis” 627
 Przybył Leon „Wiktor” 469
 Przybył Władysław 608
 Przybyła Adam 611
 Przybyła Józef „Kropka” 469, 493
 Przychodzki Michał Stanisław „Zakrzewski” 470
 Przydryga Józef „Wrzesiński” 470
 Przyłuski Olgierd „Jerzy I”, „Czarski” 471, 561
 Przysiecki Aleksander „Mietek”, „Garda” 178
 Psarski Wojciech „Ślązak” 620
 Pudo Franciszek „Sokół” 504
 Pukacki Adam 617
 Pukacki Józef Kazimierz „Wiktor” 87, 213, 432, 473
 Pukowiec Józef 169
 Pungs Wilhelm 498
 Purek Bolesław „Bote” 221, 473
 Pustkowski Czesław „Zenon” 609
 Pütz Karl 173
 Pyszkowski Janusz 195, 449
 Pytlak Jan 136
 Rabięga Józef „Tytus”, „Ordon” 255, 301, 474, 496
 Radwański Celestyn n.o. zob. Ratajski Cyryl
 Radziszewski Stanisław „Franek” 609, 617
 Rafacz Józef 615
 Rajewicz Karol 474
 Rajewski Edmund „Rest” 417, 475, 649
 Rak Albin Walenty „Lesiński” 373, 374, 619
 Rapp Albert 276
 Rapp Zofia 191, 329, 508, 623
 Rasch Ludwik 178

- Rataj Franciszek „Pawel” 88, 185, 200, 246, 280, 424, 475, 619, 622
- Ratajczak Antoni „Kosiba” 193, 273, 458, 476
- Ratajczak Franciszek 84
- Ratajczak Janusz „Krajan” 617
- Ratajczak Józef 230, 475, 531, 611
- Ratajczak Kazimierz 571
- Ratajczak Marian n.o. zob. Szymański Marian
- Ratajczak Ryszard „Rysiek” 607
- Ratajczak Teresa 455
- Ratajski Cyryl „Górski”, „Warski”, „Wrzos” 101, 131, 332, 333, 389, 443, 461, 476, 503, 516, 532, 533, 569, 589, 618
- Ratajski Edmund 178
- Ratajski Józef 618
- Rauhut Marian „Tygrys” 617
- Rączkowski Stanisław 543, 544
- Redliński Wiktor 567
- Regulski Antoni „Orzeł” 215, 353
- Regulski Zygmunt 495
- Reinefarth Heinz 452
- Rejer Bolesław „Skwara”, „Śreniawa”, „Szreniawa” 369, 479, 606, 627
- Rejer-Tarłowski Bolesław zob. Rejer Bolesław
- Rekowski Henryk 178
- Reksiński Andrzej 407
- Reksiński Jan 220
- Reliszko Zygmunt „Kołodziejki” 373
- Rembiałkowski Jan 495
- Remlein Bogdan 259, 454
- Resztak Józef 608
- Rex Heinrich 498
- Ręczniarek Jan 480
- Richter Roman „Fotos” 458, 480
- Riebe Otto 298, 507
- Robaczewicz Mieczysław „Brzozowski” 617
- Robińska Maria 246
- Robiński Mieczysław „Buldog”, „Wilczur” 506, 624
- Rode Maksymilian „Mariańczyk”, „Emil” 284, 399, 401, 402, 574, 614, 615, 618
- Rogala Anna „Łucja” 94, 157, 481, 486
- Rogaliński Marian 132, 481
- Rogalski Aleksander 401, 536, 618,
- Rogowski Stanisław „Andrzej”, „Rumianek” 481
- Rohloff Kazimierz 618
- Rojek Konstanty „Chomik” 617
- Rokicki Józef „Michał”, „Karol” 314, 371
- Rolbiecki Guntram „Rejent”, „Prus” 482
- Roliński Edmund „H-03” 276, 323, 482, 488, 524, 568, 584, 593
- Roliński Henryk „Orzeł Biały” 81, 111, 122, 483, 568, 593
- Rolski Aleksander „Rola” 620
- Roman J. „Ziuk” 445
- Rosenberg Ludwik 124
- Roskosz Stanisław 618
- Roszak Otto „Wilk” 483, 571, 572, 625
- Roszkiewicz Władysław „Róg” 484
- Roth 278
- Rowecki Stefan „Rakoń”, „Grot” 63, 74, 84, 186, 333, 371, 413, 424, 438, 475, 478, 515, 523, 543, 566, 571, 579, 580, 621, 635, 664
- Rowiński Stefan „Eryk”, „Roger” 97, 98, 112, 126, 244, 336, 484
- Rozmiarzek Jadwiga „Siostra Zofia” 485
- Roztopiński Stefan 273
- Rożak Czesław 122
- Rożek Kazimierz „Czuwaj” 617
- Różycki Stanisław „Kaczmarek” 485
- Różycki Stanisław „Wiesner” 155, 179, 218
- Ruda Czesława (obecnie Szyszka) „Natalka” 486, 554
- Rudzki Edward zob. Słowikowski Edward
- Runowski Anatol „Bohun” 194, 457, 486
- Rusin Antoni „Bogumil” 404, 405, 487, 488, 489
- Rusin Józef Tadeusz „Miecz”, „Tadeusz” 111, 488, 568
- Ruszczyński Stefan „Żubr” 488
- Rutkowski Wincenty Stefan 606
- Rutkowski Władysław „Witold”, „Włodzimierz” 188, 241, 373, 405, 487, 489
- Rybacki Józef 66, 267
- Rybak Szczepan „Jeż” 490
- Rybakowska-Hoffmann Urszula „Zych” 617
- Rybarski Roman 615
- Rybczyński Franciszek 458
- Rybicki Edmund „Wład” 490
- Rybski Ferdynand „Zawisza” 617
- Rychlicki Edmund 218
- Rydz-Śmigły Edward 76, 332, 515

- Ryffert Halina „Basia” 491, 530
 Rylska Zofia zob. Rapp Zofia 508
 Rylka Władysław 435
 Ryster Marian „Ford”, „Rysa” 153, 304, 491, 507
 Ryta Stefan „Kruk” 213, 241, 242, 492
 Rzepa Ignacy 492
 Rzepecki Jan „Ślusarczyk”, „Kosa”, „Ozóg” 134
 Rzewuski Andrzej „Abrek”, „Fok”, „Zagończyk”, „Hańcza”, „Wojmir”, „Przemysław” 134, 185, 269, 271, 404, 493, 519, 608
- Sacha Stefan „Pan Stefan”, „Marek” 371, 532, 566
 Sadkowski Zygmunt „Ryszard” 626
 Sadowski Maksymilian 89
 Sadowski Zbigniew 401
 Sajdak Jan 615
 Salewski Karol 62
 Sałacki Józef 417
 Salata Władysław „Krab” 494
 Salenczew Paweł „Jastrząb”, „Olszyna” 137, 494
 Samerdyk Kazimierz 614
 Sanojca Antoni 88 424
 Sarna Zenon „Zbych” 617
 Sas Zygmunt 122
 Sawicka Stanisława 524
 Sayna Franciszek 458, 498
 Schella Bronisław 317
 Scheller-Czarny Edwin Mikołaj „Fordon”, „Łoże” 608
 Scherfke Fritz 298
 Schiffer Paul 59, 173, 605
 Schlegel Marian „Orzech” 502
 Schlender Arthur 278
 Schmidt Eduard 59
 Schmidt Henryk n.o. zob. Kołodziej Jan
 Schmidt Jerzy 259, 454
 Schmidt Stefan Adam „Zabrzeski”, „Adam Wojciechowski” 122, 159, 230, 246, 333, 399, 408, 414, 449, 470, 502, 542, 543, 560, 634, 638
 Schneider Brunon „Zawiślański”, „Jaworski” 162, 503, 558, 580, 598
 Schneider Kazimierz 503, 570
 Schneider Leszek „Miś”, „Kojot” 504, 607
 Schultz Paul n.o. zob. Ostrihansky Rudolf
- Schulz Kurt 337
 Schwartz Aleksander n.o. zob. Ciemniejewski Zenon
 Schwarz Witold 567
 Sedlaczek Stanisław 197, 539
 Sedlewski Józef „Klein” 161, 188, 427, 473, 504
 Semrau Bernard „Wyszomirski” 505
 Semrau Witold „Mały Czarny” 646
 Serwacki Zbigniew 197
 Serwański Edward Mieczysław „Mietek”, „Wojtek”, „Krzysztof”, „Tur” 94, 112, 126, 233, 344, 345, 384, 411, 454, 484, 491, 505, 530, 536, 544, 574, 578, 614, 618, 643
 Seyda Marian 115, 131, 314, 332, 461, 467, 546, 563, 566
 Sędzierski Florian Leonard „Czarnecki” 207, 506, 508, 620
 Sęk Henryk „Sękalski” 213
 Sęk Ignacy 333
 Sibilski Czesław 619
 Siczynski Marian 457
 Sieciechowicz Stanisław „Wilk” 292, 618
 Siekierska Helena „Lusia” 509, 629, 633
 Siekierski Zygmunt „Leszek” 309, 507, 619, 622, 623
 Siemianowski Bogdan 234
 Siemieniowski Henryk „Marian” 620
 Sierczyński Zenon „Junak” 509
 Sierszyński Stanisław „Wojciech” 153, 207, 492, 508, 509
 Sikora Alojzy „Smok” 509
 Sikorski Jan „Modzelewski” 212
 Sikorski Józefat 283, 370, 510
 Sikorski Maksymilian Franciszek „Maks” 483, 510, 568
 Sikorski Władysław 63, 101, 130, 131, 332, 333, 467, 477, 515, 624, 628, 646, 664
 Silczak Czesław 571
 Sitarz Franciszek „Frank” 69, 80, 337
 Siuda Jerzy „Przemysław” 608
 Siuda Stanisław 84, 85
 Skibiński Maksymilian 567
 Skoczyła Roman „Piorun” 617
 Skoczyńska Jadwiga „Szczęsna” 617
 Skorczyk Jan „Janek” 511
 Skotarczak Bolesław „Samotny” 96, 165, 175, 354, 511, 566
 Skotarczak Józef „Justyna” 96, 566

- Skowańska Barbara n.o. zob. Cieślińska Stefania
- Skóra Henryk 178
- Skóra Władysław 273
- Skórzewska Teresa 343
- Skórzewski W. 123
- Skrzydlewski Zygmunt 619
- Skrzypczak F. 152
- Skrzypczak Jan „Ilski” 172, 238, 323, 426, 441, 449, 501, 512, 542, 543, 545
- Skrzypczak Stanisław „Supel” 513
- Skrzypczak Teofil 152, 513
- Skrzypkowski Antoni n.o. zob. Rutkowski Władysław
- Skubiszewski L. 299
- Skupiński Jan „Jan” 608
- Skweres Jan „Słowik” 334, 514
- Staboszewski Józef 287
- Stawek Janusz „Żbik” 607
- Stawiakowa Urszula 626
- Stawiński Marian „Ulan” 157, 514, 668
- Słoma Tekla 611
- Słowikowski Anatol 671
- Słowikowski Edward „Biały Grot” 83
- Słowiński Stefan „Młot” 514
- Smoczkiwicz J. 516
- Smoczkiwicz Stanisław „Mańkowski” 268, 399, 454, 466, 477, 491, 515, 565
- Smoczyk Jan 612
- Smoczyk Waclaw „Szeliga” 612
- Smolanowicz Albin „Mewa” 184, 294, 355, 371, 419, 435, 455, 516, 557, 632, 658
- Smolarek Franciszek „Zbych” 218, 355, 408, 514, 516, 517, 557, 654
- Smoliński Wojciech 517
- Smorawińska Halina (obecnie Prejbisz) „Myszka” 413, 517, 567
- Smythe Maria zob. Kurtzke Maria Teresa
- Snowadzki Edward zob. Wessel Eduard
- Sobczak Antoni „Stolarczyk”, „Jerzy”, „Grom” 75, 176, 193, 215, 518, 547
- Sobczak Jadwiga 163, 630
- Sobczak Jerzy „Eckert” 260, 381, 382, 396
- Sobczak Kazimierz „Świst” 518
- Sobczak Marian Bolesław „Mikołaj”, „Florianowicz” 81, 126, 519
- Sobeski Edward „Bończa” 619
- Sobeski Michał 616
- Sobieraj Jan 108
- Sobik Jan „Wróbel” 519
- Sobkowiak Bronisław „Drucik” 62, 262, 520
- Sobkowiak Henryk „Hańska” 93, 336, 520, 538
- Sobkowiak Ignacy 607
- Sobkowiak Leon „Michał Sawa” 520
- Sobkowiak Stefania „Ina” 607
- Sobota Adam „Konrad Prus” 521, 627, 646
- Sojczyński Stanisław „Warszyc” 609
- Sojka Stanisław 567
- Sokolowski Kazimierz 84
- Soldenhoff Antoni „Baron” 68, 153, 206, 456, 508, 521, 601, 620
- Solfa Lucjan 95
- Soliński Jan 568, 619
- Soliński Stanisław 619
- Solla Tadeusz 571
- Solla Witold „Rycerz” 521, 571, 572
- Soltysiak Józef „Wir” 522
- Soltysiak Stanisław 608
- Soltysiak Zofia 613
- Sommerfeld Norbert 132, 323, 545, 568
- Sosiński Marian 658
- Sosnkowski Kazimierz „Godziemba” 63, 74, 270, 438, 579, 664
- Sosnowska Halina 618
- Sosnowski Kazimierz „Sosna” 179, 208, 224, 523
- Sosnowski Kirył Władysław „Konrad”, „Sępiński” 104, 122, 186, 202, 210, 244, 259, 272, 282, 320, 345, 384, 399, 414, 437, 454, 459, 462, 466, 467, 485, 491, 503, 523, 530, 535, 536, 563, 579, 618
- Sosnowski Marian „Grabiec” 524
- Sowiński Witold „Krybar” 617
- Sójka Włodzimierz „Wróbel” 524
- Spalony Waclaw 608
- Sperczyński Władysław 575
- Spychała Marian „Beryl” 249, 274, 305, 525
- Spychała Walerian „Mucek” 526
- Sroka Mieczysław „Pirat” 617
- Stabrowska Halina „Frau Peters” 622
- Stachowiak Jan „Franciszek” 83
- Stachowiak Jan „Jokohama” 526
- Stachowiak Wawrzyniec 610
- Stachowski n.o. zob. Schneider Leszek
- Stachurzewski Jan „Poznaniak” 608
- Staeger Henryk 464
- Stankiewicz Gertruda 162

Stankiewicz Witold „Nieugięty” 620
Starosta Mieczysław „Ikar” 609, 617
Starzyk Franciszek „Czarny” 613, 614
Stasiak Henryk 585
Stasiak Kazimierz „Bartek” 527
Stasiński Aleksy „Alex” 527
Staszewski Józef 455 582
Staśkiewicz Kazimierz „Świr” 144, 458,
471, 520, 527, 561, 562, 626, 653, 660
Stawicki Józef 83
Stawik Edmund 603
Stawik Marian 92, 445, 603, 604
Stawik Tadeusz 603
Stawski Alojzy 612
Stawujak Tadeusz „Klin” 607
Stecki Stanisław 619
Stefaniak Jan „Ślusarz” 528
Stefanowska Michalina 616
Stefański Bernard 273
Stefański Roman „Roch” 67, 401, 618
Stefański Tadeusz 444
Stein Ignacy 614
Steinberg Hans 499
Stengert Tomasz 370
Stępczyński Włodzimierz Waclaw „Stypa”
224, 357, 407, 528
Stępień Władysław „Proboszcz”, „Mały
Jaś”, „Pleban”, „Karol” 212, 213, 265
Stępień Zenon 213
Stęplewski Dionizy 528
Stępiak Jan „Kos” 529
Stodolny Tomasz „Graf” 529, 604
Stojanowski Karol „Karol” 529
Stokłosa Stanisław „Wierzbą” 607
Stossberg Karl Heinz 173
Straszyński A. 299
Strickner Herbert 277
Strojny Tadeusz 399, 491, 530
Stromenger Aleksander „Lebera” 606
Stróżyński Jan „Senior” 156, 161, 188, 296,
534, 546
Stróżyński Stanisław 79
Strumpf Bogdan „Kasper” 177, 534
Strumpf Krystyna „Stefa” 534
Strykowski Stanisław 463
Strzałkowski Antoni „Anglik” 353
Strzelczyk Antoni „Kazik” 189, 205, 233,
247, 269, 325, 355, 404, 405, 406, 489,
535, 570, 585

Strzelecki Kazimierz „Srebro” 220
Studniarski Stefan 616
Studziński Antoni „Żubr” 241, 242, 536
Studziński Bolesław „Bogdan Nitecki” 270
Stuligrosz Stefan 536
Sturm Reinhold 499
Sturna Antoni 567
Stypczyńska Zofia „Kajet” 357
Stypiński Antoni 571, 633
Stypulkowski Zbigniew 374
Subera Zygmunt „Wróbel” 358
Suchocki 613
Suchowiak Henryk 232, 597
Suchowiak Jan „Jokochama” 85, 251, 605
Sudol Franciszek 85
Sugierko Halina „Lidka” 617
Sulimierski Ludwik 619
Suliński Józef „Harpun”, „Zawisza” 194,
456, 486
Sullivan Nana zob. Kurtzke Maria Teresa
Sumiński Piotr „Sum” 619
Surma Czesław „Blondas”, „Marian”, „Ko-
rzeniowski”, „Sulicki”, „Maryś” 159, 168,
169, 249, 274, 297, 305, 354, 385, 414,
424, 441, 517, 518, 525, 538, 567, 628,
634
Suszyński Stanisław „Sosna” 613
Suwalski Zygmunt „Pitagoras” 539
Swendro Tadeusz „Kryst” 610
Świętkowiak Leon „Brom”, „Belfer” 70, 131,
195, 197, 421, 449, 539, 651
Swoboda Maria 622
Sworowski Bogdan „Modrak” 617
Syller Kazimierz 108
Sypniewski Roman „Sęp” 617
Sypniewski Włodzimierz 620
Sytnejewski Dobrosław „Dobrosyt” 541
Szacherski Zbigniew „Roman”, „Gniew”,
„Zbyszek” 422, 423, 619, 656
Szafran Wisława „Wisia”, „Teresa”, „Jadwi-
ga” 541, 561
Szafranski Józef 542
Szafranski Władysław „Brzoza” 542
Szajdzicki Włodzimierz 448
Szala Kazimierz „Młot” 542
Szanc Edward „Ali” 608
Szczegłowski Jan n.o. zob. Kamiński Jan
Szczelik Andrzej n.o. zob. Bocheński Antoni

- Szczepaniak Józef „Wilk”, „Sęp” 81, 95, 140, 225, 295, 297, 338, 339, 545, 563, 564, 602, 651
- Szczepaniak Stefan „Stef”, „Gips” 107, 298, 627
- Szczepanowska-Zajączkowska Anna Beata „Siostra Zosi” 546, 563
- Szczepański Jan 546, 606
- Szczepański Klemens „Bruk I” 546
- Szczepański Tadeusz „Jan” 547
- Szczepski Czesław 108
- Szczurczak Jan 233
- Szczurek-Cergowski Jan 152, 493
- Szczykowski Henryk „Lilia” 253, 547, 583
- Szefer Leopold 619
- Szepke Hieronim 502
- Szklarek-Trzeciński Henryk „Mrówka”, „Rogoziński” 369, 479, 548, 572, 645
- Szklarka Edward 280, 619
- Szkudlarski Czesław „Chrzyszczewski” 550
- Szkurat Janusz „Kozak” 607
- Szlachetka Marian „Ryś”, „Siekiera” 551, 582
- Sznajder Jan 611
- Szotyński Stanisław „Kortek”, „Szop” 551
- Szperka Stanisław „Młynarz”, „Młynarz II” 412, 552
- Szrajber M. 357
- Szramka-Gliszczyński Antoni Henryk „Rowieniec” 271, 404
- Szrejbrowski Wojciech 552
- Sztafk Emil „Mocny” 211, 316, 355
- Sztukowski Stanisław 170
- Sztyper Maria (obecnie Wikarjak) „Anielka”, „Panna Maryla” 117, 481, 554
- Szubert Karol n.o. zob. Dziarnowski Alfons Franciszek
- Szukała Feliks „Sokół I” 554
- Szukała Stanisław „Sokół II” 555
- Szulc Aleksander 611
- Szulc Janina z d. Kujawska 554, 555
- Szulc Zbigniew 555
- Szulczewski Edmund „Murzyn” 178
- Szulz Gertruda n.o. zob. Kurowska Halina
- Szumiński Mieczysław „Lis” 135, 317, 555
- Szuwalski Franciszek n.o. zob. Kamiński Jan
- Szwarc Bronisław „Świerk” 157, 201, 235, 419, 514, 556
- Szwed Irena „Oleńka” 556
- Szweykowski Zygmunt 615
- Szybowicz Hieronim Józef „Mecenas” 182, 355, 370, 371, 516, 517, 557
- Szydłowski Jan „Józek” 620
- Szyfter Marceli 558
- Szymanowski Tadeusz „Motorek” 558
- Szymański Antoni 131, 332, 630
- Szymański Bogdan 617
- Szymański Czesław „Mściciel”, „Chrobry” 617
- Szymański Gwidon „Korab” 617
- Szymański Jan „Goyf” 262, 397, 542
- Szymański Marian „Cis” 90, 420, 469, 517, 558
- Szymański Stanisław 559
- Szymański Witold „Ryszard”, „Konar”, „Trembowski” 617
- Szymborski Henryk 673
- Szymczak Jan 301
- Szymczak Stefan „Antena” 559
- Szymkowiak Franciszek 494
- Szymkowiak Konrad 515
- Szymkowiak Stefan 417
- Szymoniak Ludwik „Topór” 444
- Szynalski Zygfryd „Tryk”, „Kulas” 608
- Ścibor Jerzy zob. Kamiński Jerzy
- Śledziński Jan Nepomucen „Ślepy” 560
- Ślęk Alojzy 295
- Ślęk Józef Jerzy „Ryszard”, „Bażant”, „Skóra” 295, 560
- Śliwicka Irena „Ada” 246, 542, 560
- Śliwiński Klemens 618
- Śliwiński Lambert 487
- Śmierchalski Bronisław „Brona” 561
- Śmigielski H. 256
- Śmigielski Michał 170
- Śramski Stanisław „Biegański” 561, 627
- Śron Tadeusz „Zawieja” 264, 271, 340, 375, 561
- Świątkiewicz Kazimierz 562
- Świdorski Antoni Maciej „Haczyk” 609
- Świdorski Bohdan 616
- Świdorski Gerwazy „Orla” 463, 464, 562
- Świdorski Jan 198, 281, 552
- Świdorski Zenon 408
- Świetlik Jerzy 618

- Świeżawska Anna Maria „Hanka” 546, 562
 Świeżawski A. 563
 Święcicki Jan „Brzeski”, „Dzięciol”, „Ksa-
 wery”, „Stworz”, „Tarzan”, „Tol”, „Tu-
 war” 619
 Święcicki Maciej 618
 Święcicki n.o. zob. Sikorski Maksymilian
 Franciszek
 Świgoń Czesława z d. Pelec „Tola” 455,
 563, 564
 Świgoń Jerzy 455
 Świgoń Józef „Lis”, „Świerk” 125, 138, 339,
 428, 564
 Świt Tadeusz 649
 Świtalski J. 135
- Tabaczyński Stanisław „Ryszard” 97, 268,
 399, 437, 565, 618
 Tabaka Stefan 194, 566
 Tabaka Urszula 507
 Taczanowski Kazimierz „Hrabia”, „Jerzy”
 457, 566
 Talarczyk Halina Anna „Muszka” 148, 576
 Talarowski Telesfor „Talar” 620
 Tanaś Marcin 612
 Tarchalski Mieczysław „Marcin”, „Grzegorz”
 616
 Targ Alojzy 618
 Tarko Feliks „Kret” 135, 317, 425, 576
 Tarko Roman „Kruk” 576, 577
 Tarłowski Józef „Tar” 577
 Tarnowska Irena „Ewa Nowicka” 236, 343,
 411, 447, 542, 574, 577
 Tarnowski Jan 311
 Tarnowski Jerzy n.o. zob. Gronowski Jerzy
 Tasiemski Kazimierz 601
 Tata Franciszek „Müller”, „Cłó” 161, 205,
 210, 220, 285, 423, 490, 524, 579, 586,
 664
 Tautphaeus Adolf 498
 Taylor Edward 115
 Teski Joachim 580
 Teski Stanisław 580
 Thamm Feliks „Mak”, „Ares” 580
 Thiel Michał „Kogen” 617
 Thiel Stanisław Łucjan „Przemysław” 373,
 581, 619
 Thierack 500
 Tlustek Zdzisław „Ucho” 571, 572, 581
- Tojza Leon 414
 Tomalak Leon „Żbik” 497
 Tomaszewska Urszula 463
 Tomaszewski Adam 139
 Tomaszewski Antoni 495
 Tomaszewski Józef 132
 Tomaszewski Kazimierz 616
 Tomaszewski Michał 581
 Tomaszewski T. 619
 Tomaszewski Tadeusz 622
 Tomczak Czesław „Bartosz”, „Leon” 294,
 374, 455, 582
 Tomczak Jan 183, 321
 Tomczak Józef „Chart”, „Sosna” 582
 Tomczak Władysław 193
 Tomiak Piotr „Kiliński” 582
 Topor Stanisław 409
 Toporski Marian „Tybr” 583
 Torz Antoni „Sęp” 540, 583
 Torz Tadeusz „Tad” 583
 Trajdos Mieczysław „Marek” 121, 355, 371,
 437, 532, 566
 Trawińska Irena 536
 Trąmpczyńska Maria 357
 Trein 185
 Trella Leon 609
 Tritt Stefan „Wentyl” 129, 584
 Troczyński Władysław „Trok” 568, 584
 Trojanowski Edmund „Janusz” 179, 214,
 263, 389, 511
 Trojanowski Karol „Radwan” 329, 507, 508
 Trylski Zbigniew 169
 Trzaskawska Zofia 485
 Tubacki Marian „Zenia” 584
 Tubacki Sylwester „Janeczka” 584, 585
 Tucholska Edyta z d. Gahler „Teresa” 314,
 585
 Tucholka Zofia (obecnie Patoka) 586
 Tuliński Zygmunt „Pszczoła” 613
 Turoń Czesława z d. Balcerzak „Wagner”
 613
 Turowski Czesław n.o. zob. Mocek Czesław
 Turowski Włodzimierz „Tabaka” 663
 Turowski Włodzimierz „Tomir” 139, 210,
 243, 490, 551, 586
 Tustanowska Zofia 578
 Tuszewski Marian 611
 Tworowski Edward „Hak”, „Wall” 586
 Tycner Telesfor 571

- Tylczyński Wiesław „Rogal” 617
 Tylman Feliks „Michalski” 149, 280, 587
 Tynecki Adam „Regon” 68, 178, 457
 Tynecki Czesław „Grab” 457
 Typański Franciszek 83
 Tyrakowski Tadeusz n.o. zob. Mocek Cze-
 sław

 Ugrechalidze Witalis 359
 Ujwary Antoni Jan Kazimierz „Sambor” 435,
 587
 Ulatowski Andrzej „Bajbus” 507
 Ulmański Sylwester „Komar” 266, 628
 Unierzyska Czesława Maria z d. Latoszevska
 „Jablonowska” 472, 588, 646
 Unrug Franciszek „Dąb” 131, 136, 252, 313,
 317, 333, 588, 590
 Unrug Józef 101
 Urban Janusz „Koberda” 620
 Urban Władysław „Żbik” 193, 260, 396
 Urbaniak Janina (obecnie Lipska) 590
 Urbaniak Kazimiera z d. Pawłowicz 590
 Urbaniak Kazimierz „Krok” 497
 Urbaniak Marian „Belka” 591
 Urbaniak Władysław 591
 Urbanowicz Andrzej 620
 Urbański Bolesław „Strug” 591

 Vellage Albin 113
 Verbno Łaszczyński Witold „Doktor” 62,
 181, 262, 263, 343, 520, 592
 Vogel Józef 329, 508, 593
 Vogt Jerzy 591

 Wabiński Michał „Dziki” 288, 594
 Wachowiak Czesław „Waś” 594
 Wachowiak Pelagia z d. Libertowska 613
 Wachowicz Ignacy „Wach” 594
 Wachowski Marian 615, 618
 Wajerowski Józef „Karol” 594
 Walczak Kazimierz „Wicher” 171, 189, 332,
 367, 430, 514, 595, 597, 669
 Walczak Saturnin Czesław „Grzelak”, „Kazi-
 mierz” 213, 222, 316
 Walewicz Cyryl 386
 Walicki Józef 625
 Waliszewski 582
 Walkiewicz Franciszek n.o. zob. Kamiński
 Jan
 Walkiewicz J. 328
 Walkowiak Antoni 595
 Walkowiak Edward 595
 Walkowiak Walenty 596
 Walor Antoni 260, 289
 Walter Hans Reinhold 174, 247, 605, 633
 Walter Witold „Dziedzic”, „Witalis” 132,
 168, 557, 568, 596, 642
 Wałęsa Antoni „Pilnik” 597
 Wandelt Bogdan „Hala” 597
 Wapińska Zofia zob. Rapp Zofia 329, 508
 Waraczewski Bogdan Andrzej „Omega” 597
 Warczak Józef „Mars” 162, 266, 455, 543,
 558, 580, 582, 598
 Wargoś Antoni „Antek” 508
 Waryncia Izydor 273
 Warzecha 278
 Wasikowski Edmund „Bobo” 455, 583, 598,
 658
 Wasilewski Antoni „Lot” 444
 Wasilewski Edward „Wichura” 365
 Waszak Stanisław 536, 618
 Wawer Edmund Michał „Gert” 201, 464,
 599, 645
 Wawrzyniak Edmund „Kędzior” 608
 Wawrzyniak Jan n.o. zob. Kamiński Jan
 Wawrzyniak Jan „Sęp” 617
 Wawrzyniak Waclaw „Visconti” 353
 Wawrzyniczak Bernard „Barczak” 607
 Wąsik Alfred Jan „Matejko”, „Rys” 203,
 599
 Weber Ekka n.o. zob. Gapińska Zofia
 Wefel Jan „Pszczola” 607
 Wegner Jan „As”, „A-1” 298, 309, 507, 600
 Weibrecht Hans 174
 Weinert Waclaw 178, 273
 Weiss Feliks „Czarny” 149, 600
 Welling Anna „Flora” 600
 Welniak Józef „Jaś”, „Stefan” 88, 422, 663
 Wenc Stanisław „Stach”, „Plachecki” 186,
 456, 457, 506, 601
 Wencel Stanisław „Tajniak”, „Klin” 454,
 601, 644
 Wenz 520
 Werno Walenty 273
 Weselik Witold „Biały” 290, 601
 Wesolek Stanisław 623
 Wesołowska Bronisława 625
 Wessel Eduard 60

- Weychan Antonina „Jagna” 298, 507
 Weychan Bohdan „Wydra” 602
 Weychan Władysław 455
 Węclaś Stanisław Marcin „Major”, „Warszawski” 428, 453, 601, 602, 606, 644, 645
 Węclawek Andrzej 272, 273
 Węclawski Edmund 108
 Węgierska Wanda 407
 Wiatr Narcyz 606
 Wiatrak Bolesław „Roch” 95
 Wiatrak-Terakowska Stefania „Wanka” 95
 Wichnowski Bronisław „Bruno” 529, 604
 Widelski Feliks „Witek” 604
 Wiebeck Gerhard Wilhelm Karl 309, 507, 604
 Wiechowski Nikodem „Alfa” 605
 Wieczorek Tekla 664
 Wielgosz Tadeusz 616
 Wierzbowski Stefan Ludwik 575, 629
 Wierzejewska Maria (obecnie Sobczak) 102, 163, 629
 Wierzejewski Wincenty „Poznański” 93, 131, 286, 333, 347, 424, 517, 538, 567, 570, 630, 651
 Wiese Bernard zob. Wiza Bernard
 Wieszczycki n.o. zob. Pollak Michał
 Wietrzykowski Sylwester 195, 197, 543
 Wikarjak Jan „Wiktor”, „Leon” 157, 481, 486, 554, 614, 631
 Wiklicki Leopold „Francik” 607
 Wilak Karol 617
 Wilczek Tomasz Stanisław „Wilga” 632
 Wilczewski Tadeusz 87
 Wilczkowski Eugeniusz 463
 Winiewicz Marian „Doktor”, „Marian”, „Kaptan” 87, 88, 250, 424, 494, 570, 571, 632, 672
 Winkowski Bolesław 89
 Wiśniewska Maria 227, 633
 Wiśniewski Adam 113, 228, 668
 Wiśniewski Antoni 610
 Wiśniewski Florian „Lolek” 607
 Wiśniewski Jan „Wiens” 653
 Witaszek Franciszek „Warta”, „Fonsio” 154, 267, 442, 502, 509, 526, 545, 594, 629, 633, 638
 Witkowski Franciszek 126
 Witkowski Jan „Metody” 124, 515, 634
 Witkowski Józef 615
 Witkowski Stanisław Jerzy „Ryś”, „Żbik” 635
 Witkowski Stefan „Wiek” 637
 Witman Walentyna z d. Liebner 613
 Wittek Maria „Mira” 148, 346, 472, 588, 646, 647
 Wittgi Karol 175
 Wiza Bernard „Orzeł” 113, 220, 221, 637
 Wiza Józef „Siwy Sęp”, „Siwy” 543, 544, 618, 638
 Wiza Krystyna 343
 Wład Stanisław 616, 618
 Władysławowicz W. n.o. zob. Bigoś Henryk
 Właźlińska Mirosława Maria (obecnie Dylewska) „Mira” 639
 Włodarczyk Bolesław 515
 Włodarczyk Roman „Gromek” 639
 Włoszak Władysław „Kuna” 229, 564, 565, 639, 672
 Wnuk Włodzimierz 307, 618
 Wocalewska Maria 447
 Wojaczek Ryszard „Kanciarz” 610
 Wojciechowska Bronisława „Bronka” 346, 639
 Wojciechowska Maria z d. Świeżawska 643, 644
 Wojciechowska Władysława z d. Lubańska „Włada” 640, 642
 Wojciechowski Adam 503
 Wojciechowski Alfred Ernst „Jastrząb”, „Żbik” 91, 316, 324, 408, 455, 514, 522, 551, 560, 582, 640
 Wojciechowski Bogusław „Otto” 407
 Wojciechowski Florian Marian „Echo”, „Florek” 641
 Wojciechowski Hieronim 103, 444
 Wojciechowski Jan „Janusz” 311
 Wojciechowski Jarogniew „Ryszard” 237, 641
 Wojciechowski Kazimierz „Adamowicz” 641
 Wojciechowski n.o. zob. Schmidt Stefan Adam
 Wojciechowski Stanisław 642
 Wojciechowski Władysław „Struna” 132, 322, 323, 467, 568, 596, 642
 Wojciechowski Zygmunt „Prof. Piotr” 104, 231, 258, 284, 299, 400, 401, 524, 535, 536, 615, 618, 642
 Wojcieszak Jan 571, 632
 Wojciński Bronisław 608

- Wojkiewicz Jan „Jacek Pogoda” 84, 223, 390, 437, 460, 461, 463, 531, 644, 667
- Wojna Feliks 97
- Wojnowska Pelagia „Baśka”, „Szarotka” 607
- Wojtasiak Kazimiera 448
- Wojtczak Tadeusz „Butny Ryś” 99, 392, 417, 648
- Wolf Franz 59
- Wolniewicz Antoni „Marcin”, „Mróz”, „Znicz”, „Bałt” 90, 118, 120, 121, 160, 182, 188, 201, 234, 235, 240, 283, 308, 319, 348, 355, 370, 371, 405, 406, 419, 430, 494, 503, 510, 532, 533, 540, 556, 557, 559, 598, 602, 648, 650
- Wolniewicz Przemysław 668
- Woś Jan „Warta” 608
- Wośko Bolesław 455, 650
- Wozowski Tadeusz 103, 444, 650
- Woźniak Antoni 363
- Woźniak Czesław 248
- Woźniak Franciszek 357
- Woźniak J. 408
- Woźniak Stanisław „Inkasent”, „Marian” 225, 264, 567, 650
- Woźniak Sylwester „Mazur”, „Włodek” 545, 652
- Woźniak Waclaw „Artur” 296
- Woźny Jan „Wilczur” 95, 214, 304, 531, 652
- Wójtowicz Józef „Orawa” 406
- Wrociński Hieronim „Basia” 652
- Wrociński Tadeusz „Wrota” 653
- Wróbel Tadeusz 160
- Wróblewska Adela 611
- Wróblewska Alicja 611
- Wróblewski Michał „Antoni” 611
- Wrycza Józef 126, 332
- Wrzański Piotr 295
- Wrześniński Władysław „Marynarz”, „Czachoro” 455, 599, 654
- Wrześniewicz Jan „Tarzan” 617
- Wrzosek Adam 615
- Wrzosek Antoni 401, 615
- Wrzosek Michał zob. Kubicki Kazimierz
- Wszędybył Czesław „Wiktor Kaliski”, „Ziemowit Bylina” 241, 242, 373, 492, 655
- Wuensche Henryk 619
- Wünsche Konrad „Pług”, „Roman” 404, 656, 671
- Wünsche Zofia Helena z d. Schlösser „Helena” 656
- Wybiera Leonard „Korab” 227, 331, 564, 565, 657, 672
- Wyderkowski Donat „Piekarz”, „Adam”, „As”, „Franek”, „Gert” 89, 142, 281, 495, 552, 639, 657
- Wypich Franciszek „Szablon” 658
- Wypich Stefan „Most” 619
- Wypych Franciszek 329, 508
- Wyrwicki Henryk „Brzask” 658
- Wysocki Bogdan „Moroz”, „Mors”, „Mrocz” 627, 645, 660, 661
- Wysocki Józef „Białozur”, „Zryw” 75, 660
- Wysocki Kazimierz „Kazimierz” 617
- Wyszomirski Jacek 618
- Zabłocki Mateusz 485, 567
- Zaborowicz Ignacy „Kleszcz” 82, 111, 208, 568, 661
- Zaborowicz Stanisław 208, 488, 568, 661
- Zaborowski Alfons 144
- Zaborowski Tadeusz „Henryk” 645
- Zagórecki Cezary 663
- Zajac Alfons „Fonsio” 623
- Zajac Stefan „Waclaw” 662
- Zakrzewicz Władysława 227
- Zakrzewski Bernard 544
- Zakrzewski Florian „Fruwalski” 212
- Zakrzewski Marian „Gromik” 212
- Zakrzewski Radziwój „Keda” 662
- Zakrzewski Stanisław „Star” 88, 579, 591, 663, 670
- Zalewska Halina „Sala” 307, 664
- Zalewski Stefan „Strzała” 608, 615
- Zalanowska Maria „Niezapudka” 617
- Zamorska Michalina 616
- Zasieczny Józef „Ćwik” 571, 572, 665
- Zawacka Elżbieta „Zo” 346, 357, 482, 640
- Zawada Onufry n.o. zob. Kamiński Jan
- Zawielak Czesław 666
- Zawielak Eugeniusz 295
- Zawielak Stefan „Bruk” 219, 252, 547, 666
- Zawielak Teofil 666
- Zaworski Adam „Adam” 17
- Zaworski Adam „Stolarz” 217, 298, 666
- Zbierski Stanisław „Adam Oraj” 84, 126, 305, 531, 606, 608, 667
- Zbilut Wojciech „Jur” 610

Zbitkowski Paweł 273, 357
Zbyszewski Leon Antoni 616
Zdrojewska Bronisława 607
Zdrojewska Jolanta 607
Zdrojewski Mieczysław „Orzeł” 607
Zdzitowiecki Jan 615, 618
Zelba-Tymofijczyk Zbigniewa „Szara” 95
Zenktelek Kazimierz 526
Zeyland Janusz 616
Zgaiński Stanisław „Klon” 220, 228, 668
Zganiewicz Zygmunt „Lotnik” 610
Zgodziński Jan 669
Ziarczyk Lech „Jan” 669
Zielewicz Teofil „Tygrys” 669
Zieliński Bolesław „Iwar” 457, 566, 601
Zieliński I. 312
Zieliński Jan 622
Zieliński Jan „Janek” 670
Zieliński Józef 96
Zieliński Tadeusz 449
Zieliński Telesfor „Józef”, „Jozef” 663, 670
Ziemski Karol „Wachnowski” 635
Ziemski Lech 381
Zięba Józef 273
Zięba Stanisław 618
Ziętkowiak Leon „Pocztylion” 670
Zimmermann H. 147
Zimny Stefan 670
Ziółkowski Stanisław 270
Zrobek Eduard zob. Norbecki Edward

Zuchniewicz Wacław 618
Zujewski Kazimierz „Genia” 672
Zurna Edward 544
Zybała Józef „Zygmunt” 306
Zych Henryk „Żbik” 617
Zys Antoni 608
Zys Wincenty 321

Żarnowiecki Leonard Felicjan „Sokół” 673
Żeberski Czesław „Czech” 673
Żegan Artur 402
Żegota-Januszajtis Marian 371
Żenczykowski Tadeusz „Kania”, „Kowalik”
367
Żordan Zbigniew n.o. zob. Kutnik Zbigniew
Jerzy
Żółty Stanisław 96
Żukowska Wanda „Totus” 608
Żuraszek Z. 183
Żurawska Lamberta 87
Żurawski Edmund 178
Żurawski Jan 87
Żurawski Wiktor 658
Żurczak Jan „Belfer” 674
Żurowski Przemysław „Biały” 617
Żychlewicz Kazimierz n.o. zob. Laskowski
Wiesław
Żyłka Ryszard 273
Żynda Tadeusz 454, 645

Poznańska Drukarnia Naukowa,
Poznań, ul. Heweliusza 40

P p P

ISBN 83-85003-97-5
PL ISSN 0860-2913